OPERVM

THEOLOGICORVM

D. HIERONYMI ZANCHII

Tomus Quintus,

COMMENTARIVM IN HOSEAM PROPHETAM CONTINENS.

Acceſſerunt quinque INDICES. 1. *Capitum totius prophetiæ.* 2. *Locorum Scripturæ.* 3. *Rerum, phraſeωn & vocum.* 4. *Autorum.* 5. *Quæſtionum illuſtrium, quæ in Commentario explicantur.*



EXCVDEBAT PETRVS AVBERTVS.

M. DC. XVII.

5.

ILLVSTRISSIMIS AC POTENTISSIMIS PROVINCIARVM BELGII CONFOEDERATARVM ORDINIBVS generalibus, dominis ſuis clementiſſimis ſalutem.

QVANTA librorum Propheticorum ſit præſtantia, Illuſtriſſimi Ordines, demonſtrat cumprimis naturæ eorum dignitas, & vtilitas ſingularis. Etenim ſi quis eam contempletur, comperiet autorem DEVM, cuius inſtinctu Prophetæ locuti ſunt: materiam & argumentum, doctrinam legis diuinæ & promiſſi Euangelij: formam verò, veritatem Dei ſalutarem, ad Eccleſiæ veteris conditionem, & nouæ adumbrationem, ſapientiſsimè compoſitam: finem denique, Dei creatoris & redemtoris in Chriſto, gloriam, & Eccleſiæ veteris & noui Teſtamenti ſalutem. Ex quibus non ſolùm inſita ſcriptis Prophetarum præſtātia, ſed etiam vtilitas admirāda apparet. Quamobrem vt fidei noſtræ fundamentum, & lucerna in obſcuro loco ſplendens appellantur: ſic etiam ad ſeriam & diligentem eorum lectionem & examen diuinitùs inuitamur & incitamur.

Quod præclarè, vt multa, Græcorum Patrum diſertiſsimus Iohannes Chryſoſtomus obſeruauit: Propterea (inquit ille) Chriſtus Iudæos ad ſcripturarum non ſimplicem & nudam lectionem, ſed ad inueſtigationem perquàm diligentem relegauit. Non dixit, legite ſcripturas, ſed ſcrutamini. Diuina enim ſumma indigent diligentia. In vmbra enim Maioribus illis non abs re locutus eſt: iccirco effodere profundiùs iubet, vt quæ altè deliteſcunt, inuenire poſsimus. Non enim rem in ſuperficie & in promtu poſitam effodimus, ſed quæ tanquam theſaurus profundè reconditur. Qua ratione, ſumma eſt Prophetarum difficultas, & ne ea nos à lectione deterreat, theſauri comparatione, vtilitas & officium noſtrum declarantur.

Itaque probandum & laudandum eſt eorum inſtitutum, qui ad eruenda hæc Prophetarum arcana, & ad eadem Eccleſiæ Dei cū fructu & vtilitate exponenda, omnem ſuam vitam & induſtriam contulerunt. Quo in numero Hieronymum Zanchium, parentem noſtrum, beatæ memoriæ, non eſſe poſtremum, nobis verecundia quadam, ſilentibus, teſtantur quam plurimi viri grauiſſimi & doctiſſimi, qui partim illius diſciplina coram in diuerſis Academiis inſtituti ſunt, partim ſcriptis illius ſe profeciſſe non parum, ingenuè & grato animo profitentur. Nam (vt alia omittamus) crebris literis, & quotidianis fere flagitationibus ad reliqua parētis noſtri ſcripta, in lucem, communi Eccleſiæ bono, proferenda hortantur & ſtimulant: præſertim verò eos Commentarios mirificè efflagitant, quos olim in celeberrima Argentinenſi Academia, magna accuratione in HOSEAM Prophetam conſcripſit. Vt enim ſummam huius operis vtilitatem, & ad horum temporum

conditionem, doctrinam illius maxime accommodatam: ſic obſcuritatem non exiguam ineſſe, quæ à doctis interpretibus lucem deſideret, Hieronymi autoritate confirmant: Difficultatem (inquit ille de Hoſea) huius Prophetiæ teſtatur, quod in fine eius ſcriptum eſt: Quis ſapiens, & intelligat iſta? intelligens, & cognoſcat ea? Ac quamuis multi viri magni in eo argumento illuſtrando, feliciter & magna cũ laude laborarint: non parum tamen adiumenti ex coniuncta Zanchij induſtria acceſſurum eſſe, ſibi pollicentur.

Quamobrem & Eccleſiæ Chriſtianæ vtilitate, & iuſtis rationibus eorum adducti (quorum auctoritas ſola nos permouere deberet) obtemperandum duximus.

Itaque quod felix & fauſtum ſit, Commentarium Hieronymi Zanchij, parentis noſtri, cuius memoria in benedictione, emittimus ac publici iuris facimus: & veſtræ Clementiæ, Illuſtriſsimi ac potentiſsimi confœderatarum Belgij prouinciarum Ordines generales, lubentes & meritò dedicamus. Quam ad rem nos non ſolùm allicit eximium veſtrum in vera religione promouendá ſtudium: ſed etiã debitum gratitudinis officium excitat & inflammat. Nam non tantùm vnum è noſtro numero è Germania ſuperiori, ad Euangelij miniſterium benignè euocatum, Vltraiectenſis ciuitas fouet ac tuetur: ſed alterum etiam, nimirum Ludouicum Zanchium, communis veſtræ Clem. liberalitas Lugduni Batauorum, in bonarum & ſacrarum literarum curriculo munificè alit ac ſuſtentat. Quorum beneficiorum magnitudini, cùm pro tenuitate noſtra, alia ratione, hoc tempore, gratias referre non poſsimus, publica operis huius dedicatione, gratum animum, pro modulo noſtro, teſtandum eſſe arbitramur.

Quamobrem freti ſingulari clementia veſtra, vt hoc qualecunque ſtudium noſtrum, ſerena, vt ſoletis, fronte ſuſcipiatis, munuſculúmque hoc chartaceum boni conſulatis, & nos omnes V. Clementiæ commendatos habeatis, ſubmiſsè etiam atque etiam rogamus.

Quod reliquum eſt, Oramus Deum Opt. Max. Spiritu ſuo ſancto vos regat, vt difficillimis hiſce temporibus Remp. vti cœpiſtis, quàm feliciſsimè ac diutiſsimè gubernetis, ad gloriam Dei, doctrinæ cœleſtis propagationem, & regionum veſtrarum incolumitatem ac ſalutem, Amen. Calend. Martij, Anno M.DC.

Veſtra Celſitudini
Addictiſsimi

Henricus Conchardus Eccleſiæ
Vltraiectenſis Miniſter.
Georgius Gabelus Paſtor Eccleſiæ
Mosbacenſis, in Palatinatu.
Ludouicus & Hieron. Robertus
Zanchij.

INDEX

I. INDEX IN HOSEAM PROPHETAM, PROLEGOmena. & capitum ſummas complectens.

Prior numerus arithmeticus columnam, alter paginæ columnam, primam 1. aut ſecundam 2. denotat.

DE Hoſea quatuor obſeruatu digna occurrunt in Prolegomenis.

1. Perſona ipſius Prophetæ.

II. Tempus prophetiæ nempe quãdo & quandiu vaticinatus ſit *ibid.*

III. Ad quem & contra quem populum ſit vaticinatus *ibid.*

IV. Doctrina totius prophetiæ *ibid.*

Capita Doctrinæ ſunt.

1. De Peccato 3.1
2. De Reſipiſcentia *ibid.*
3. De prædicatione Euangelij *ibi.*

Loci Communes.

Idololatria
Idololatriæ ſcelus, origo, effectus, pœnæ
Falſi doctores
Cultus Dei
Vita ſancta
Opera charitatis
Oratio
Remiſſio peccatorum
Iuſtificatio
Euangelium
Regnum Chriſti
Fides
Reſurrectio
Chriſti perſona & officia
Eccleſia
Gratia Dei
Liberum arbitrium
Promiſſiones Dei
Reprobatio Iſraelit.
Electi
} 3. 2.

CAP. I. Vocationem prophetæ indicat, & ſub quot regibus vaticinatus ſit. 2. Iſraelitarum peccata, idololatriam inprimis acriter obiurgat. 3. De ſuppliciis illius apoſtaſiæ luculentiſſime diſſerit 4.1 &c.

II. Conſtat tribus partibus. 1. Obiurgatione peccati. 2. Comminatione iræ Dei contra peccatum. 3. Promiſſione gratiæ ſub Chriſti regno pro remiſſione peccati. Duæ partes priores mixtim continentur v.4. & ſeq. vſque ad v.15. Tertia ſequitur v.16.&c. ad capitis finem 29.2

III. Tres habet partes. 1. Docet Dominum caſtigare velle, Iſraeliticam Eccleſiam, ſed cum miſericordia. 2. Diſtincte omnia proponit, quæ ad quatuor articulos referuntur. *Primus*, eſt prædicatio amoris Dei erga vxorem ſuam, quamuis adulteriis ſpiritualibus pollutam. *Alter*, Reprehenſio Idololatriæ, & profanæ laſciuiæ. *Tertius*, duplicis illius peccati, duplex ſuppliciũ. *Quartus*, de reſtauratione Iſraelitarũ. 3. Poſtrema pars ſeu finis totius denũtiationis, in eo verſatur vt ſecuritatem carnalem præfractis excutiat: deinde caſtigatos ſuſtentet, ne in deſperationem incidant. 58.2.& 59.1

IV. Conſtat tribus partibus. 1. Ab initio vſque ad decimum quintum verſiculum. In hac Hoſeas magna ſpiritus contentione increpat Iſraelitas de variis ſceleribus, propter quæ certam illis vindictam denuntiat. 2. Continetur decimo quinto & decimo ſexto verſiculo. Admonitio eſt ad Iehudæos ne velint Iſraelitarum contumaciam imitari. 3. Tribus ſequentibus verſiculis Deus videns prophetam defatigari ſuis concionibus ad populum indomitum, Hoſeæ ſilentium indicit 67.1

V. Huius capitis Concio conſtat 1. reprehenſione ſcelerum à ſummis & infimis commiſſorum. 2. Denunciatione iræ Dei aduerſus tot peccata, idque per vices vſque ad finem. 3 Promiſſio ſubiicitur de crucis vtilitate reſpectu piorum, qui poſtquam acriter reuerſi fuerint, reuertentur ad Dominum qui ſanabit illos 86.2

VI. Præcipuas partes duas complectitur. 1. Occurrit fuſior explicatio promiſſionis ad finem quinti capitis inchoatæ de Iſraelitarum fiducia in Deum & mutua ad pietatem ſincere profitendam adhortatione, rationibus ſubiectis de fide ſua. 2. Reprehenſio ſequitur, ne hypocritæ piis admixti ſibi applauderent & perſeuerarent in peccatis 104.1

VII. Nihil continet tota ſeptimi capitis concio, prætetquam obiurgationes variorum ſcelerum, quibus ceu morbis lethalibus miſeri Iſraelitæ laborabant, nempe ſumma impietate, iniuſtitia, intemperantia, deſperata malitia. Summa eſt, Iſraelem corruptiſſimo ingenio & ſtatu ferri aduerſus Deum & proximos. Quæ particulatim Hoſeas explicat: non modò vulgus, ſed imprimis regem, aulicos, regni primores ſceleratiſſimos, pagos, oppida, ciuitates, metropolim ipſam Samariam, totas in horrendis peccatis demerſas iacere, demonſtrans ſingulis verſiculis 118.2

VIII. Tota huius capitis concio cõſtat comminationibus tantum & peccatorũ obiurgationibus, idque aduerſus Iſraelitas. Poſtremo verſiculo etiã in Iehudam Hoſeas inuehitur 123.2

IX. Noni capitis concio conſtat tũ reprehenſione peccatorum, tum iræ Dei contra peccata denunciatione. Inprimis vero Hoſeas amplificat atque exaggerat mala, quæ populo propter ſua peccata imminebant: ideoque docet cur Iſraelitas in ſuis peccatis obdormiſcere non oporteat, quaſi nullum illis periculum immineret: quoniam etſi Deus ad tempus conniueat, peſſimus tamen exitus illos manet 148.2

X. Continet capitis decimi concio reprehenſionem peccatorum & denũciationem iræ Dei contra peccata Iſraelitarum, ſicuti aliæ præcedentes.

XI. XII. XIII. XIV. Capitibus nulla præfixa ſunt argumenta: ſed analyſes prolixæ, quæ quum variis particulis diſtinguantur à D. Zanchio diligenter explicatis: in tertium Indicem vocum, phraſeωn & rerũ inſignium quicquid obſeruatu dignum eſt in his analyſibus reiicere decuit.

II. INDEX, IN QVO LOCI S. SCRIPTVRÆ, QVI IN Commentarijs Hoſeæ explicantur, collecti occurrunt.

Cap.	v.	pag.
	Ex Geneſi.	
6.	3.	62.7
9.	10.	70.1
15.	5.	18.2
17.	2.	44.2. 47.2.
	5.	18.2.& 19.1
	6.	18.2
	7.	44.2.& 45.
22.	17.	18.2
27.	40.	183.2
28.	13.	188.1
	19.	76.1
30.	33.	47.2
32.	24.&c.	184.185 186.187.188
48.	19.	200.1
49.	10.	59.2
	Ex Exodo.	
4.	23.	32.1
20.	2.	44.2.193.2
	5.	38.2
21.	32.	61.2
	Ex Leuitico.	
4.	20.	73.1
21.		7.2
	Ex Numer.	
18.	10.	72.1
	Ex Deuteron.	
10.	12.	44.2
	20.	76.2
	22.	26.2
13.	3.	185.2
	4.	44.2
17.	12.	70.2
18.	18.	195.1
27.	17.	93.1
28.	23.	49.1
		57.1
32.	21.	20.1
	Ex Ioſue.	
18.	17.	92.1
	Ex Iudic.	
20.	1.	87.2
21.	1.	87.2
	Ex 1. Sam.	
2.	30.	75.1
15.	22.	192.1
	Ex 2. Samuel.	
7.	14.	180.2
	Ex 1. Regum.	
12.	2.	64.1
18.	21.	172.2
19.	18.	193.1
	Ex II. Regum.	
8.	22.	183.2
15.	19.	101.1
16.	17.	101.1
	Ex Iobo.	
1.	21.	185.2

13.	15.	189.2
	Ex Psalm.	
2.	12.	193.1
4.	8.	23.1
5.	7.	49.1
19.	8.	204.2
34.	16.	205.2
36.	4.	75.2
37.	24.	177.1
	25.	178.1
38.	5.	201.2
51.	5.	127.2
	18.	91.2
79.	6.	82.1
91.	13.	16.2
116.	12.13.	101.1
119.	32.	206.2
	Ex Cantic.	
1.	3.	204.2
	Ex Iesai.	
1.	15.	69.2
2.	3.	24.1
5.	1.&c.	169.1
	20.	48.1
8.	10.	170.1
11.	1.	2.2
	6.	22.2
	8.	16.2
	9.	99.2
	12.	27.2
28.	16.	174.1
30.	1.	128.2
50.	1.	30.2
53.	1.	206.2
	5.	23.1
	Ex Ierem.	
2.	13.	172.2
3.	21.	45.2
5.	24.	102.2
31.	3.	60.1
	31.	45.2.& 46.1
	33.	47.2
33.	22.	26.2
44.	17.	36.2
	Ex Ezech.	
16.	4.	32.1
	33.	143.1
17.	3.	134.1
18.	20.	38.2
20.	39.	76.2
21.	26.	74.1
	Ex Dan.	
7.	25.	105.2
	Ex Amos.	
7.	10.	70.2.71.1
	Ex Mich.	
5.	2.	2.2.
6.	8.	44.2
	Ex Sophon.	
1.	5.	76.2
	Ex Malach.	
1.	2.	175.2
2.	7.	78.2
	Ex Matth.	
3.	9.	18.1
	17.	193.1.203.2
6.	33.	49.2.57.1
		178.1
9.	2.	23.1
10.	16.	121.2
	20.	20.2
11.	25.	206.2
12.	7.	3.1
15.	24.	19.1
17.	5.	203.2
19.	1.	70.2
	9.	46.2
21.	41.	137.1
24.	28.	24.1.2
	Ex Marco.	
16.	18.	16.2
	Ex Luca.	
10.	16.	70.2
12.	19.	160.1
	47.	82.1
14.		204.1
23.	30.	172.1
24.	21.	106.1
	Ex Ioanne.	
1.	29.	130.2.201.1
	48.	19.1
3.	3.	204.1
5.	23.	64.1
	29.	21.2
6.	44.	177.2
7.	7.	119.2
	39.	28.2
10.	35.	5.1
	16.	20.2
11.	52.	20.2.22.2
12.	24.	205.1
	31.	47.1.110.1.112.2
14.	2.	181.2
	6.	206.2
	17.	204.1
16	8.	124.2.20.1
16.	3.	10.51.108 111.2
	23.	203.2
	24.	24.1
	26.	175.1
	Ex Actis.	
5.	29.	121.1
15.	10.	178.1.
17.	28.	49.2
	Ex Rom.	
1.	16.	22.1
	17.	23.1
2.	5.	136.2.183.1
3.	2.	139.2
4.	23.	144.2
	25.	107.2.111.1
5.	1.	205.1
	3.	178.1
6.	3.	24.1.28.1
	4.	24.1.28.1
	21.	83.2
7.	7.	119.1.2.124.2
	22.	178.1
8.	1.	178.1
	2.	178.1
	3.	104.2
	7.	206.1
	11.	24.1.28.2
	14.	177.1
	27.	41.2
	30.	41.2
	31.	49.1.56.2
9.	8.	26.2
	11.	176.1
	12.	183.2.
	13.	59.2.60.1
	23.	19.2
	25.	20.1.2
	26.	13.2.& 14.1
11.	2.	20.1.16.2
	21.	22.1
	19.	22.1
	20.	22.1
	24.	22.1
	26.	19.1
12.	1.	91.2.113.1
15.	4.	144.2
	8.	22.1
	Ex I.Corinth.	
1.	26.	104.2
2.	14.	206.2
3.	18.	206.1
	22.	27.2.48.2
4.	15.	20.2.30.1
5.	9.	121.1
6.	2.	6.2
	17.	43.1
7.		7.1.2
10.	18.	18.2
11.	26.	46.1
14.	38.	82.1
	26.	197.1
15.	36.	108.2.205.1
	54.	199.1.2
	55.	200.1
	56.	199.2
	Ex II.Corinth.	
2.	14.	204.2
	16.	41.2
5.	17.&c.	25.2
	19.	43.2.55.2
	20.	98.2
	21.	72.1
6.	15.	76.2
10.	6.	136.2
10.	6.	98.1
11.	2.	43.2
	Ex Galat.	
3.		2.2
	13.	178.1
	23.	45.1
	26.	25.2
4.	4.	59.2
	19.	30.1
	26.	14.2
5.	3.	45.6
6.	7.8.	136.2
	16.	19.1
	Ex Ephes.	
1.	22.	23.1
2.	1.	24.1.28.1
	6.	23.2.24.1
	14.	22.1.27.1
4.	4.5.	27.2
	8.	22.1
	25.	68.2
5.	8.	110.1.111.2
	30.	43.1
	32.	43.1
	Ex Philip.	
1.	23.	28.1
3.	20.	24.1
	Ex Colos.	
2.	16.	45.1
	20.	135.2
3.	1.	23.1.24.1
		28.1.106.1
	14.	177.2
	Ex II.Thess.	
2.		3.1
	10.	71.2.47.2
3.	10.	49.2
	Ex I.Timoth.	
4.	8.	57.2
	Ex II.ad Tim.	
1.	25.	205.2
4.	7.	188.1
	Ex Tit.	
2.	14.	10.3
	Ex Hebr.	
	Epiſtolæ ad Hebræos ſumma.	45.1
1.	1.	5.1
	13.	184.2
8.	7.	47.1
10.	25.	21.2
12.	11.	102.1
13.	4.	75.1
	Ex I.Petri.	
2.	10.	13.2.14.1
	Ex I.Ioann.	
1.	3.	204.1
4.	1.	21.2
		128.1
	10.	41.1
	20.	69.1
5.	4.	186.1
	10.	25.2
	Ex II.Iohann.	
1.	10.11.	131.1
	Ex Apocal.	
6.	16.	172.1
14.	13.	107.1
20.	6.	24.1
22.	15.	138.2

Index

III. INDEX, RES, PHRASES ET VOCES *in Commentario ad Hoſeam, obſeruatu digniores complectens.*

ABDIAS quo tempore prophetauit 1.2
Abies vireos, quid 205.2
Abire à facie Prophetarum, quid 176.2
Ablactatio filiæ, qoid 51.2
Abrahamo facta promiſſio de ſui ſeminis mira propagatione, quando impleta 26.2
Abſconditi à Deo nulli 89.2
Abſtinentia à cibis ſub lege 160.1
Altaria multiplicata ad peccandum 138.1.2
Abrahami ſemen ingens & puſillum, acceptum & reiectum 37.2
Acceſſoria fœderis 45.1.2
Accidentia fœderis veteris & noui 44.1
Accipere ſecum verba, quid 201.2
Achaz rex Iuda 6 1
Acquiſitio mira 61.1
Aculeus mortis 199.2
Adma & Zeboim vrbes igne cœleſti deletæ 179.2
Admonitionom contemtus malitiæ deploratæ argumentum 70.1
Adoptio noſtra prorſus gratuita 27.1
Aduentus Chriſti 108 2
Adulatio, regnorum peſtis 120.1
Adulterium duplex, clibani accenſi ſimilitudine eleganter explicatum 125.1.2
Aegyptus quomodo collegit Iſraelitas 161
Aegyptus, refugium vanum 178.1
Afflictiones ſunt via & ſepes in quibus Eccleſias ſuas Deus intercludit 51 2
Afflictiones quo affectu ferendæ 61.2
Afflictiones piis vtiles 102.1
Afflictiones piis cedunt in gaudium 104.2
Afflictiones piorum biduanæ 110.2
Afflictionum finis 198.2
Ager Domini tempore Hoſeæ 99.1
Ager Dei 172. 2
Agere ex perfidia in aliquem, quid 114.1
Agnis tenellis idololatræ flagellis domiti ſimiles 83.1
Altaria idololatrarum 192 1
Altiſſimus, cur Deus cognominatur 179 1
Amaſij ſpirituales 34.1
Amaſij Eccleſiæ adulteræ, qui 51.2
Amatores peſſimi 15.1.2
Ambulare pedibus, quid 176.2
Ambulare poſt Iehouam, quid 181.1
Ambulare in viis Domini quibus datum 207.1
Amor Dei erga ſuos immenſus 60.1.2
Amor Dei, duplex 164 2
Amor Dei erga homines, triplex 175.2
Amor Dei erga Iſraelitas 176. 1.2. &c.
Amoris funes 177.2
Amor Dei erga electos, bifariam ſumitur 203.1
Amos quo sempore prophetauit 1.2
Angelus, nomen variæ ſignificationis 184.2.158.1
Angeli cum Iacobo luctantis luctus & ſupplicatio 187.1.2
Animalia cur languent & pereunt 70 1
Animam leoare ad iniquitatem populi, quid 72.2
Apoſtaſia Iſraelitica 197.2
Apoſtatæ, nominaotur declinantes 84.1
Apparitiones Dei prophetis variæ 6.2
Aquila in domum Dei volans, quid 133.1
Arare agrum Domino, quid 172.2
Arare & occare quid 173.2
Arare (ſeminare) iniquitatem, quid 174 1
Arbel, & Beth-arbel quid 175.1
Arbores idolis ſacratæ 81.1
Arbores Libani 204.1
Arcus contritus quid 10 2.42 1.2
Arcus doloſus, hypocritæ 124.1
Area & torcular non aluot impios 159.2
Argentei quindecim quibus vxor comparatur & acqoiritur, qoid 61.1
Arma impiorum adu. veram religionem 182.1
Argumenta ſacrificantium 91.2
Artiſex vituli 136.1
Artolatria papiſtica 136. 1
Aſcendere ad Aſſur, quid 137.1
Aſcenſus electorum ad Chriſtum, qualis 24.2
Aſcenſus verus Eccleſiæ 28.1.2
Aſinorum genera duo 137.2
Aſſociati idolis, quid 83.1
Aſſur auxilium fallax & peſſimum 101.1
Aſſur, rex Iſraelis cur dictus 178.2
Aſſyrij hoſtes crudeliſſimi 175.1
Atheiſmus. Vide Impietas.
Auditio cœtus Iſraelitarum, quid 129.1
Aulæ principum 125. 1
Aurora ſpiritualis 112.1
Aurum quid denotet 36.2.37.2
Auſter aſcendens è deſerto 200.1
Auxilij humani fiducia quid pariat 128.2
Auxilium io quo 197.1

B

Baal, quid 36.1
Baal auro ornatus 37.2
Baalim, quid 52.1
Baal pehor idolum pudendum 162.2
Baculi reſponſum, quid 74.1
Beeri, pater Hoſeæ 5.1
benedicere, varias habet ſignificationes 188.1
benedictio maledictioni oppoſita 49.1
Benedictio cur expetita à Iacobo luctante & victoria potiro 187.2
Beneficia Dei erga ſuos 40.1
beneficentia Dei 47.1
beneficia quæ vitam præſentem ſpectant, vnde 50.1
beneficia in Dei electos collata 56.2
beneficia tria maxima ex reſurrectione Chriſti 111.1
beneficeotiam metere, quid 173.2
Beneficia Dei quibus oculis contemplentur à falſa Eccleſia 52.1
Beneficia eximia Dei erga electos 54.1.2.&c.
Beneficia quæ à Chriſti reſurrectiooe accepimus 107.2
Beneficiorum Dei erga electos, fons, origo, & ſumma 176. 177
Beneficia Dei erga Iſraelem, perſtricta 190.2
Beneficiorum rei recordatio & commemoratio quid nos doceat 196. 2
Beneficia eximia Dei erga Eccleſiam 204.1.2
Benjamin tribus pro toto Iſraele 98.2
Beſtia agri, quid 197.1
Bethauen 76.1.2
Bethauen, qui locus 92.1
Bethauen. cur peccatum populi dicitur 171.2.& 172.1
Bethel qois locus 76.1
Bethel, pro idololatria Iſraelitica 175 1
Bethel cur Bethaueo cognominatur 188 1.2
Biduum viuificationis Iſraelitarum 105.1 106.1
Bonitas Dei ſpei noſtræ fulcrum 110.2
Bonum reiicere quid 134.1.2
Bonum quid, & à quo 202.1
Brachia ligare, quid 123.2
Brachiis ferre aliquem, quid 177.1
Buccina prophetica 133.2

C

Cadere in gladio 131.2
Cæcitas mentis quid efficiat 47.2
Cœlorum exauditio 57.1
Cœlum æneum, & exauditũ, quid 49.1
Calamitas ſumma 172.1
Canicies ſparſa, quid 127.2
Capita quatuor legis Dei 2.1
Captiuitas, nomine mortis deſignata 198.2
Caput vnum Eccleſiæ 22.& 23.1
Caput vnicum Eccleſiæ 27.2
Caput eleuare 179.1
Carduus ſuper altaria idolorum 172.1
Caſtitas ſpiritualis, quid 12.2
Catena aurea eccleſiæ 177.2
Charitas eſt lex æterna mẽbris Chriſti præſcripta 26.1
charitas erga proximum quid exigit 29.1
charitas depicta & piis commendata 29.1.2
charitas Dei deſcripta 53.2. & 54.1.2. &c.
charitatis diuinæ erga Iſraelitas ſumma 176.1.2.& 177.1.2.& 178.1
charitatis diuinæ mirabilis deſcriptio 179.2
charitatis Dei erga nos ordo & ratio 203.2
Chenaan quid 189 2
Chomer, menſura ſiccorum 61.1
Chriſtiani. Vide Electi.
Chriſtianorum ſtudium. 26.1
Chriſtianus quintres dies habet crucis, ſepulturæ, reſurrectionis 107.1
Chriſtus quomodo deſcriptus à Prophetis 2.2
Chriſtus ad quos pertinet 13.1
Chriſtus caput Eccleſiæ 23.1
Chriſti promiſſio non potuit ſtare quaodiu carnalis Iſrael ſtetit 26.1

Chriſtus rex ampliſſimum omnium dominatum habet 26.2
Chriſtus vitam quam habet in ſemet-ipſo ſuis membris communicat 27.1
Chriſti in nouo Teſtamento beneficiũ 27.1
Chriſtus congregat, Satan diſgregat 27.2
Chriſtus vnum & vnicum Eccleſiæ caput 27.2
Chriſtus ſponſus Eccleſiæ: ergo Deus 42.2.& 43.1.2
Chriſtus fœderis mediator 44.1
Chriſtus finis legis 45.1
Chriſti Spiritus quid efficiat in nobis 46.1
Chriſtus quando & quomodo agnoſcitur à ſuis 52.1
Chriſtus ab Hoſea figuratus, Eccleſiæ ſponſus 60.2
Chriſtus Eccleſiæ ſponſus 55.1.2
Chriſti reſurrectio 105.1
Chriſti aduentus gratioſus ad ſuos 108.2
Chriſti charitas erga nos 177.1
Chriſtus Iehoua 181.1
Chriſti imperium quo typo deſignatũ 183.2
Chriſtus luctatus eſt cum Iacobo, & cur Elohim, item Iehoua, & Angelus in hac hiſtoria nominatur 184.2.185.1
Chriſti victoria multiplex 186.1
Chriſtus in Moſe quomodo figuratus 193.1
Chriſtus, mortis exitium, trifariam 199.2
Chriſtus eſt Deus, quia tollit peccatum mundi 202.1
Chriſtus medicus noſter, ergo Deus 203.1
Chriſtus omnia ſalutaria dona confert Eccleſiæ ſuæ 205.1
Chronologia ſacra quàm vtilis 6.1
Ciborum delectus 160.1
Ciuitatum munitio 145.2
Clamare ad Deum 127.1
Claudicatio Iacobi quid ſignificat 187.1
Clibanus accenſus, quid 125.1.2
Clypei terræ, qui 83.2
Cogitare malum contra Deum, quid 123.2
Cogitationes noſtræ quales eſſe debeant 62.2
Cognitio Dei 69.1
Cognitio Dei nulla in terra, quid 77.1.2
Cognitio duplex neceſſaria ad veram reſipiſcentiam 104.2
Cognitio Dei qualis eſſe debeat 111.2
Cognoſcere & proſequi ad cognoſcẽdum Deum, quid 108.1
Columba ſtulta, populus Iſraelitens impiorum promiſſis 117.2
Columba ſtulta ſine corde 121.1
Columbarium ſpirituale 129.1
Comedere peccatum populi quid 72.1
Comedere fructum mendacij, quid 174.2
Comminationes ſalutares ad quos pertinent 51.2
Comminationum diuinarum finis 68.1
Communio ſanctorum cum Chriſto 46.1
Conciones prophetarum, cur & quo modo collectæ 1.1
Conditionis viliſſimæ ſymbolum 63.1
Confeſſionis ſinceræ formula 201.2
Confidentia vana & pernicioſa impiorum 5.2
Confidentia vana & pernicioſiſſima 129.1
Confidere in multitudine fortium, quid 174.2
Conflatile ſibi facere quid 194.1
Congregatio electorum Dei 22.2
Congregari ad triticum & muſtum quid 123.1.2
Congregatio populorum adu. idololatras 172.2
Coniugij ſancti & vere ſpiritualis inter Chriſtum & electorum Eccleſiam ſex conditiones 56.1.2
Coniugium ſpirituale perpetuum 43.1.2
Coniugium ſpirituale, quæ oppoſita habeat 47.2.& 48.1.2
Coniugium Iacobi cum Labani filiabus, vitioſum 191.2
Connubium ſpirituale, æternum 46.1
Cõnubij ſpiritualis cõſideratio 55.1.2
Conſilia praua ſtulto columbarũ volatui comparantur 128.2
Conſilia mala conſultoribus peſſima 178.1
Conſolatio eximia 25.1.2
Conſolatio eximia 51.1
Conſolatio piorum 106.2.107.1.2
Conſolatio eximia 180.2
Conſolatio eximia 187.2
Conſolatio vbi & à quo 205.1
Conſolationes eximiæ in morte & vita 110.2.111.1.2
Conſulere lignum, quid 74.1
Conſultatio an cadat in Deum 179.1
Contemptus Dei in Iſraele & Papatu 53.2
Contemptus Dei ſummus 119.2
Conuerſio ad Deum 101.1.2
Coram facie Domini, quid ſignificat 107.2
Corda noſtra qualia 54.1
Corda noſtra terræ comparata 112.1
Cor Dei inuerſum ſuper eum 179.2
Cor diuiſum à Deo, quid 169.2
Cor elatum, quid pariat 196.2
Cordis humani furor deſcriptus 116.2
Corruere in iniquitate 201.1
Corruptio noſtra, quanta ſit 35.1
Corus, menſura ſiccorum 61.2
Correctio omnibus, quid & quis 89.1
Crapula damnata 126.1
Credentes. Vide Electi.
Creaturæ vnde ſuam vim hauriant 57.1
Creaturarum duo genera 202.2
Crux, lux 40.2
Crucis fructus 102.1
Crux nos trahit ad Deum 110.1
Crucis porta 198.1
Cultus diuini vere retinendi ratio 39.1
Cultus Dei purus ſuperſtitionem deteſtatur 41.1
Cultus diuini ratio 88.2
Cultus externus quo nomine expreſſus 63.2
Cultus externus ſine interno nubes ſine aqua 109.1
Cultus voluntarius & ab hominibus inſtitutus, tametſi bona intentione & conſuetudine maiorum veletur, Deo exoſus 192.1
Cuſtodire miſericordiam & iudicium, quid 189.1

D

Daniel quo tempore prophetauit 1.2
Dauid rex Iſraelis, quis 63.2.64.1
Declinare iugulando, quid 88.1
Declinatio interna & externa 95.2
Defectiones noſtræ quomodo ſanantur 203.2
Deſertum noſtrum quale 39.2.40.1
Deſertum animæ 54.1
Deſideria vteri 165.2
Deſperandum nunquam, quandiu ſumus in hac vita 174.1
Deſperatio, in Spirituali coniugio, quid efficiat 48.1
Deſperatio nullo modo conuenit Dei filiis 110.2
Deſperationis extremæ vox 172.1
Deſponſatio ſpiritualis explicata 42.2.&c.
Deſponſatio Eccleſiæ conſiderata 55.1.2.&c.
Deus loquitur in Prophetis, & per Prophetas 5.1
Deus conſtitutus impiorum ſuppliciis 10.2
Deus quo ſenſu dicitur ſeruaſſe domum Iudæ non in arcu 11.2
Deus verus à quibus colitur 12.1
Deus vnus tantum 17.1
Dei clementia mirifica erga Iſraelem 32.2
Deus quomodo ſuos in deſertum deducit & ad ſe inclinat 39.1.2
Deum qui habent propitium, reliqua habent propitia 41.2
Deus quo ſenſu dicatur loqui ad cor ſuorum in deſerto 54.1
Deus eſt Eccleſiæ ſuæ inſtaurator & reformator 54.2
Deos alienos reſpicere, quid 60.2
Deus mariti nomine cur inſignitus 62.1
Deus bifariam litigat cũ hominib 77.1
Deus omnia & omnes nouit 89.1
Deus quomodo recedit & ſe ſubducit 98.1
Deus cur paulatim iudicia ſua exercet 94.2
Dei conſuetudo, prius quàm vindictam ſumat 98.1
Deus quo ſenſu ad locum ſuum reuerti dicitur 10.2
Deus qua ratione ſuos ad ſe reducit 104.2
Deus dolat & interficit verbo oris ſui 109.2
Deus vult miſericordiam, non ſacrificium 110.1
Deus quo affectu ſuos diſcerpat & percutiat 110.1
Deus duas ob cauſas nonnunquam cultum externum reiicit 113.1
Deus medico aſſimilatus, qui ægrotũ curat 119.1
Deus quomodo aliquem amare dicitur 164.2
Deus quomodo fecit ambulare pedibus Ephraim, tulit eum in brachiis ſuis, & ſanauit eum 176.1
Deus eſt Deus, non homo, & ſanctus in medio Iſraelis 180.1.2
Deus reddet Iſraeli ſecundum opera eius 183.1
Deus qualis in memoria noſtra retinendus 189.1
Deus vnus, liberator Eccleſiæ, & præter eum nullus alius 195.1.2
Deus cur leonis, pardi, vrſi nomen ſibi aſſumit 196.2
Deus ſolus omnem tollit iniquitatem 202.1
Diblajim, maſſa ficuum ſiccorum, ſeu carycarum 4.2
Dies Baalim, quid 38.2.53.1
Dies conuentus vel ſolennitatis 191.1
Dies correctionis 92.1.2

dies Eccleſiæ 54.1
dies feſtiuitatis Domini & ſolennis 161.1
dies Gabaa 162.2
dies magnus Iizreelis,quid 23.1.2.24.2
dies multi captiuitatis Iſraeliticæ 63.1
dies natiuitatis Iſraeliticæ 31.1
dies pueritiæ Iſraeliticæ 40.2
dies regis 125.2.126.1
dies ſecundus & tertius viuificationis piorum 106.2
dies viſitationis & retributionis 16.2
dilectio Dei erga homines, quotuplex 175.2.
diuidere ſe cũ meretricibus, quid 81.2
diuidere cor ſuum 69.2
diuitiæ impiorum ſuperbia 190.1
diuortium ſpirituale 32.1
doctrinæ propheticæ ſumma 21.& 2.2
doctrina idololatrica 80.1
Dolabra legis 110.1
Dominari cum Deo,quid 182.1
Dominari Deo & Angelo,quid 185.2
Dominus,vide Deus.
domus Dei,pro populo & familia eius 133.2
domus Dei,pro Palæſtina 164.2
dolare per prophetas, quid ſignificet 109.2
dubitatio de amore Dei, quid efficiat 48.1
dubitatio an cadat in Deum 179.1

E

Ebrietas duplex 60.2
Ebrietatis effectus 73.2
Ebrietas deſignata 126.1
Eccleſia nomine tenus & reuera 18.1
Eccleſia non errauit, etſi Romana deſciuerit à fide 21.1
Eccleſiæ Chriſti definitio 21.1
Eccleſia ſub vetere & nouo Teſtamẽto 19.1
Eccleſiæ collectio ſeu noua congregatio. 22.2
Eccleſiæ Iſraeliticæ redemtio qualis 23.1.2
Eccleſia Chriſti nec certo locorum ſpatio concludi, nec certo electorum numero terminari à nobis poteſt 26.2
Eccleſia tantùm vna 27.2
Eccleſiæ collectio & reformatio, planè gratuita & eximium Dei donum 27.2
Eccleſiæ Iſraeliticæ conditio depicta 32.2
Eccleſiæ vniuſcuiuſque officium 33.2
Eccleſia Romana noua quantum à veteri differat 37.2
Eccleſia ſub cruce conſtituta agnoſcit maritum ſuum 40.2
Eccleſiæ ſponſalia 41.2 & 43.1.2
Eccleſiæ maritus quomodo ex vxore ſua filios ſuſcipiat 51.1
Eccleſia electorum tandem ad Chriſtum maritum ſuum reuertitur 51.2
Eccleſia Iſraelitica cur repudiata 53.1.2
Eccleſiæ veteris & noui teſtamenti Chriſto deſponſatæ conſideratio 55.1.2 &c.
Eccleſia Dei tres dies habet, crucis nempe ſepulturæ & reſurrectionis 107.1
Eccleſiæ veræ nota 181.1
Eccleſia in patriarchæ Iacobi lucta quid diſcat 185.186.187.&c.
Eccleſia quod memoriale habeat 188.2.
Eccleſiæ Dei reconciliatæ ſtatus beatus 204.1.2

Eccleſiæ Chriſtianæ non ſunt chiſmaticæ 35.2
Eccleſiarum quarundam noſtro hoc ſeculo miſeria 115.2
Electorum numerus innumerus 18.2
Electi quibus gradibus ad Deum perueniant 21.1.2
Electi quibus modis ad Chriſtum aſcendant & perueniant 24.1
Electi quibus ſtimulis excitentur 25.1
Electi per Euangelium ex Deo naſcũtur,filij & hæredes Dei conſtituuntur iure filiationis & adoptionis 27.1
Electi quomodo caput ſibi conſtituant 28.1
Electi tribus modis ad regnum cœleſte tendunt & aſcendunt 28.1.2
Electorum ſub papatu peccatum 34.1
Electorum mira vocatio ad reſipiſcẽtiam 35.1.2
Electos ſuos ex captiuitate ſpirituali eductos,quomodo Deus ad ſe trahit 39.1.2
Electi Dei feliciſſimi,quum omnia cedant illis in bonum 41.2.& 42.1.2
Electi quomodo colant iuſtitiam 47.2
Electi quandiu erunt in mundo, tandiu rerum gratæ vices; & anni tempeſtates variæ durabunt 50.1
Electos ſuos quanta charitate Deus proſequatur 51.2.& 52.1.2
Electorum numerus ſub Euangelio maximus 56.1
Electi vniuſcuiuſq; cogitationes 62.2
Electi quomodo & quando redeunt ad Deum 63.2
Electi à quo ſpiritu aguntur 81.1
Electi quibus argumentis in fiducia & ſpe ſalutis ſe confirmant 108.1
Electi quomodo coram facie Domini viuunt & viuent 111.1
Electi qua ratione in ſpem ſalutis erecti 180.2
Electorum beata conditio 181.2
Electorum Dei mira certamina,& variæ luctæ 185.2
Electi Dei ſunt inuicti 186.1.2
Electorum ſumma conſolatio in aduerſis 187.2
Electorum officium 188.1.189.1
Eleuare animum ad aliquid 79.2
Ephod pro ſacerdotio 61.2.63.2
Ephraim denotat totum Iſraelem 85.2.& paſſim toto libro
Ephraimi ſcortatio,quid 115.1
Ephraim, pro regibus & principibus Iſraelis 124.1
Ephraim ſucciſus 165.1
Ephraim,pro magnatibus 181.2
Ephraim, pro magnatibus & regibus Iſr. 193.2
Equos non conſcendere,quid ſignificet 201.2
Eſau.Vide Iacob
Euangelij prædicatio efficax 16.2
Euangelij & legis diſcrimen 21.1
Euangelij ſumma. 25.1
Euangelium ad omnes populos pertinet 26.2
Euangelij prædicatione colligimur in regnum Dei 27.1
Euangelium quo ordine hominibus oblatum & prædicatum 27.2
Euangelij ſumma 29.1
Euangelij prædicatio,quid efficiat 181.1
Euerſiones in mundo vnde 94.2
Eurum ventum ſequi 182.2
Exaltatio multiplex regum Iſrael 194.1
Exaudire cœlos,quid 48.2.49.1.2

Exercitus formidabilis 181.2
Excelſa vanitatis,quid 171.2
Exilij Iſraelitici ſymbolum 63.1
Exitus Dei,quid 108.2
Extendere manum ad illuſores, quid 126.1
Exultatio vana 159.1
Ezechias rex Iuda 6.1
Ezechiel quo tempore prophetauit 12

F

Fabri cœleſtes qui 110.1
Facies Dei abſconſa 102.1
Facies Dei viuificat nos 111.1
Facere furorem iræ,quid 179.2
Felicitas impiorum quem finem habeat 163.2
Felicitatis noſtræ initium 49.2
Fideles.Vide electi.
Fidelis cum ſanctis,quis dicẽdus 182.2
Fidei efficacia 27.1.46.1
Fides Dei 47.2
Fides pro conſtantia,ſeu perſeuerantia in fide data marito 48.1
Fidei fulcra 48.2
Fides in Chriſtum 105.2
Fides quibus detur 181.1
Fides,robur piorum 186.1.2
Fiducia in Deum quomodo excitanda 25.2
Fiducia piorum vnde 108.1
Fiducia vera in Deum nec debet nec poteſt eſſe ſine charitate in proximum 110.2
Fiducia inanis ſementi vanæ comparata 137.1
Fiduciã habere in viis ſuis,quid 174.2
Filij adulterini,qui 33.1
Filij adulterini & legitimi 51.1
Filij Dei qui dicendi 20.2
Filij Dei quomodo fiamus 21.1.27.1
Filij Eccleſiæ 30.1
Filij fornicationum 6.2
Filij iniquitatis 174.1
filij Iſraelis,qui 18.2
Filij ſapientes& inſipientes qui 198.1.2
FiliorumDei numerus nobis innumerus 19.1
Filiorum Dei officium 28.2.29.1
Filiorum Iſraelis genus triplex 26.1.2
Filiorum, qui pios patres habuerunt, officium 188.1
Filios alienos generare quid 98.1
Filius Dei cur ante incarnationẽAngelus,& Angelus Iehouæ,dictus 81.1
Fœdus Dei cum Iſraelitis reconciliatis 41.1.2
Fœdus Dei cum Eccleſia quomodo conſiderandum 43.2.&c.
Fœdus Dei,an vnum, an multiplex: primum item cur temporale,alterũ perpetuum,&c. 43.2.& 44.1.2
Fœderis noui,perpetui, ſubſtantia,accidentia 45.1.2.& 46.1
Fœdus ſcriptum in cordibus 49.1
Fœdus cum beſtiis,quid & quale 55.1
Fœderis Diuini partes 113.2
Fœdus Dei tranſgreſſum quas pœnas attrahat 134.1
Fœderis ſymbola 160.2
Fœdus ferire 170.2
Fœmur Iacobi luxatum quid ſignificat 187.2
Fons & venæ Iſraelis 200.2
Fornicari fornicando,quid 6.2
Fornicationem habere in facie, quid 31.1
Fornicationis ſpiritualis ad carnalem relatæ fontes & partes 47.2,48.1
Fortitudo inuicta piorum 186.1.2
Fortium multitudo,quid 174.2
Fractura fœtuum,quid 198.1
Fratres veri,qui ſint 25.2

Fructum non facere 165.2.
Fructificare inter fratres, quid 200. 1
Fructus Eccleſiæ quid, vnde, à quo 206 1.
Frumentum quomodo exauditur à terra 57.1
Frumentum quo modo ſeipſum viuificare dicitur 205.1
Funibus hominum trahere quid 177. 1
Furor excandeſcens Dei 135.1
Furor Dei à quibus auerſus, & quo medio 203 2
Furtum, quid 69.1

G

Gabaonitæ filij iniquitatis minus rei quam Iſraelitæ 172.1
Galaad ciuitas refugij, deinde ſcelerum 114 2
Galaad pro regno Iſraelis 191.2
Gaudium impurum 35.1
Genealogiarum ſcrutatores, vt plurimum ridiculi 192.2
Generatio triplex 194.1
Gentium vocatio 205.1
Germen non faciens farinam, quid 136.1 2
Germinatio Eccleſiæ 204.1
Gibea, vrbs 85 2.92.1
Gilgal, quis locus 75. .191.2.192 1
Gilgal, malum Iſraelitarum quo ſenſu 164 1
Gladius Euangelij 110 1
Gladius irruens in vrbes, quid 178. 2
Gloria in ignominiam mutata 71.2
Gloria impiorum euaneſcit 163.1
Gloria mundi & impiorum euanida & momento diſſipata 195.1
Gloriatio vaniſſima 134 1
Gloriatio impiorum vaniſſima 192. 2
Gomer, conſumptio ſeu putrefactio 4.2
Gradus noſtri ad Deum 50.1
Gratia Dei quo ordine hominibus oblata 27.1
Greges ſacrificantium 91.2

H

Habacuc, quo tempore prophetauit 2.1
Haggæus quo tempore prophetauit 2.1
Habitare confidenter quibus detur 42.2
Habitare in tabernaculis, ſecundum dies conuentus, quid 191 1
Habitare ſub vmbra quid 205.1
Habitatio cur filiis Dei tribuatur 181. 2
Holocauſta, pro externo Dei cultu 113 1
Holocauſta cur repudiata 145.1
Homer Vide Chomer.
Homines duobus modis docentur 161.2
Homines. Vide Impij.
Homo Spiritus 161 2
Hoſeas quo tempore prophetauit 1.2
Hoſeas quis fuerit, quando munus propheticum exercere cœpit, & quandiu, contra quem populum vaticinatus eſt, quam doctrinam propoſuit 3.1.5.2.6.1
Hoſeæ coniugem fornicariam ducentis an obedientia fuerit realis, an tantùm in viſione 7.1.2 & 8.1. & c.12.1
Hoſeæ coniugium myſticum quid ſignificauerit 9.1. 2
Hoſeas, Dei præco & fecialis 133 2
Hoſeas typus Chriſti 3.1.60.2
Hoſtes Chriſti, quàm ſint miſeri 181. 1.2
Hypocriſis horrenda 129.130
Hypocritæ quomodo beneficiis Dei abutantur 37 2
Hypocritarum ſophiſmata vana tandem retegentur. 52.2
Hypocritæ quomodo tractandi 69. 2
Hypocritarum miſeria 88.2
Hypocritarum peregrinationes religionis ergo 92 1
Hypocritarum ſtupor 97.1.2
Hypocritarum iuſtitia qualis 109.1
Hypocrita intra & extra eccleſiam 114.1
Hypocritarum morbos animæ celantium miſeria 119.1 2
Hypocritarum peruerſitas 110.1
Hypocritæ clamant & non clamant ad Deum 122 2
Hypocritarum tabella 134.1
Hypocritarum falſa imaginatio 1 2
Hypocritarum audacia 196.1

I

Iacob, pro omnibus Iſraelitis 173 1
Iacob, pro decem tribubus 183.1
Iacob cur ita nominatus 184 1
Iacob cur cognominatus Iſrael 185. 1
Iacob patriarcha quomodo in Syria vixerit 192 1.2
Iacob quid 166.2.171.1
Iarobeam filius Ioas, rex Iuda 5 2
Iarobeami callidum & impium conſilium 82 1
Iarobeami & Iſraelitarum fœda apoſtaſia 99.2
Iarobeamus inſignis leno, ſcortationúmque ſpiritualium ſceleratus artifex 115.1
Iehu malus princeps, cur proſpere regnauerit vſque ad quartam generationem 10.1
Iehuda quo ſenſu dominari cum Deo dicatur 182.1
Ieremias quo tempore prophetauit 1.2
Ieſaias quo tempore prophetauit 1. 2.
Iezreel Hoſeæ filius typicus quid ſignificauerit 9.2
Idola amaſiis comparata 34.1
Idola conflare ex pretioſa materia 134.2
Idola, dolor cognominata, ab effectu & euentu 194.2
Idolorum & cultus impij deteſtatio 205.2
Idololatrarum impietas, ingratitudo, inſania 34.1.2
Idololatræ cur de ſuarum ſuperſtitionum prꝍſtantia glorientur, quamuis ſint abominabiles 7.1
Idololatrarum furor 39 1
Idololatrarum omnium cæcitas, ingratitudo, turpitudo 51.2
Idololatrarum ingenium 52.1
Idololatræ ſuis facultatibus impiè abutuntur 52.1 ſunt ſacrilegi 52.2
Idololatræ quibus gradibus in impietatis abyſſum deſcendant 53.2
Idololatrarum ingenium 60.2
Idololatræ iuuencis indomitis & laſciuientibus ſimiles 82.2
Idololatrarum miſeria ſumma 88 2
Idololatrarum diſcurſiones 91.1
Idololatrarum belluinus ſtupor 101. 1
Idololatræ quam gratiam Deo referunt 129 2.130.2
Idololatræ, aſinis ſyluestribus & feris ſimiles 137.2
Idololatrarum audacia 162.1
Idololatrarum amentia 171.2
Idololatræ infenſiſſimi hoſtes veritatis 182.1
Idololatrarum arrogantia impia 190. 1
Idololatrarum inſania 194.2
Idololatria grauiſſ. peccatum, vnde naſcatur, quos effectus pariat, quibus ſuppliciis coerceatur 3.2
Idololatria eſt fornicatio ſpiritualis 6. 2
Idololatriæ pictura 31.1
Idololatriæ occaſiones 35.1
Idololatriæ pœna multiplex 38.1 2.
Idololatria papiſtica Iſraeliticam longe ſuperat 53.1
Idololatria, præmium fœdæ voluptatis 73.2
Idololatriæ triplex ſcelus 95.2
Idololatriæ effectus 134.2.135.1
Idololatriæ ſemen, meſſis, farina 1,6. 2. 37.1
Idololatriæ effecta 169.2
Ignis iræ Dei 145.2
Ignorantia in coniugio ſpirituali quid efficiat 48.1
Ignorantium, ſeu non intelligentium tria genera 81.2.
Illuſores aulici 120.2
Izreel duplex 4.2
Imbecillitas noſtra quid nos doceat 186 2
Immunda comedere 160.2
Immundi qui 135.1
Immundus quis 160.2
Impietas ſumma 119.2.124.2
Impiorum vana confidentia quid pariat 10 2
Impiorum infelix conditio 41.2
Impiorum graphica pictura 68.69. &c.
Impiorum vanitas 73 2
Impij fugiendi 76.1
Impios cur non ſtatim perdat Deus 94.2
Impiorum teredo & tinea quotuplex 100.2
Impiorum in reprehenſionibus ingenium 109.2
Impij non dicunt in corde ſuo quod dicendum eſt 119.2
Impiorum conſortium vitandum 121. 1
Impij quam gratiam Deo referunt 129.2.130.1 2
Impij pretioſam Dei legem, vilem & rem alienam putant 139 1
Impiorum gaudia 159.1
Impiorum area & torcular 159.2.160. 1
Impiorum hæres 161.1
Impiorum interitus 163.1
Impiorum miſeria & vanitas 181.1, 2
Impiorum ſacrilega gloriatio 190 1
Impij nihil poſſident niſi ex ira Dei 197.2
Impij ſemper impingunt in viis Domini 207.2
Improbi. Vide impij
Impuritas cordis quid efficiat 47.2

Inauris

Inauris idololatr. 38.2
Incenſum offerre idolis 53.1
Incredulitas impietatis mater 120.1
Indignatio amariſſima quæ 192
Ingratitudo quàm graue peccatum 37.1
Ingratitudo horrenda 121.1
Ingratitudo immenſa 178.1
Iniqui. Vide idololatræ & impij
Iniquitas populi quid 72.2
Iniquitas in Gilead quid 191.2
Iniquitas ligata, quid 197.2
Iniquitates, morbi ſpirituales, per interualla pateſiunt 119.1
Inſitio in Chriſto duplex 22.1
Intelligentes, qui 206.1.2
Intentio bona idololatrarum 74.2
Inuocare Aegyptum, quid 128.1
Inuocatio iuſtificationis filia 49.1
Inuocatio, pro toto cultu diuino ſumpta 54.2
Inuoluntarium & voluntarium 94.1
Ioel quo tempore prophetauit 1.2
Ionas quo tempore prophetauit 1.2
Iothan rex Iuda 6.1
Iræ diuinæ effectus 49.2
Ira Dei in quos effunditur ſicut aqua 93.1
Ira Dei, quàm ſit formidabilis 101.2
Iræ diuinæ ſigna quid nos docent 123.2
Ira Dei ſuper quos extenditur 128.2
Iræ Dei teſtimonium maximum 160.2
Ira Dei quibus peccatis maximè prouocatur 192
Ire ad Dominum, quid, & qua ratione id fit 109.1
Ire ad Aſſyrios, quid 128.1
Iſrael quo ſenſu Iezreel nominatur 9.1
Iſraelis diſtinctio triplex 18.2 & 19.1
Iſraelis populus diſtinctus in præſentem & futurum 20.1
Iſraelis carnalis & ſpiritualis conditio vara quomodo conſideranda 26.1
Iſraelis populus primogenitus Dei 27.1
Iſraelis & pueri comparatio 32.1
Iſrael quomodo exauditus à frumẽto 57.1
Iſrael quomodo Dei oblitus ſit 145.2
Iſrael in pueritia dilectus à Deo, & ex Aegypto vocatus 175.2
Iſrael triplex 176.1
Iſrael pro decem tribubus 182.2
Iſrael à quo redemptus, liberatus, cuſtoditus 192.2
Iſraelis veri proſperitas deſcripta 200.1
Iſraelitæ maſculo & effœminato ſeu molli animo præditi, per prolem propheticam adumbrati 11.1
Iſraelitæ abdicti cur & quomodo non fuerunt amplius populus 12.1
Iſraelitæ quo ſenſu non populus, deinde filij Dei dicti ſint 13.2
Iſraelitæ carnales & ſpirituales 17.2
Iſraelitæ falſi & veri 26.1.2
Iſraelitæ quomodo & quando ad Chriſtum aſcenderunt 28.2
Iſraelitarum amentia 36.2
Iſraelitæ cur meretricibus aſſimilati 38.2
Iſraelitæ cur exciſi 51.1
Iſraelitarum defectio vnde 46.2
Iſraelitarum exilium quandiu durauit 61.2
Iſraelitarum veterum officium 62.1
Iſraelitarum peccata deſcripta 64.65.66.
Iſraelitarum excidium 100.1.2
Iſraelitæ prophani 127.1
Iſraelitarum ſtulta crudelitas 128.1
Iſraelitæ cur inſanabiles 129.2
Iſraelitæ quomodo abierunt in Aegyptum 161.1
Iſraelitæ quomodo è domo Dei eiecti ſunt 164.2
Iſraelitæ an grauius peccarint quàm Gabaonitæ 172.1
Iſraelitarum aratio, trituratio, equitatio 172.2.173.1.2
Iſraelitæ vno momento euerſi 175.2
Iſraelitæ omnium ingratiſſimi 178.1
Iſraelitarum conſilia mala quid effecerint 178.2. ſtupor & præfractus animus 179.1
Iſraelitæ veri cur benedictionem à Deo expetant 187.2
Iſraelitarum ſuperba iactantia 192.1.2
Iſraelitarum apoſtaſia 197.2
Iuda quo ſenſu dicitur araturus 173.2
Iudæis primum, deinde gentibus, gratia oblata 27.1
Iudæi quo ſenſu concidere dicuntur 91.1
Iudæorum impietas 115.2
Iudices, pro regibus & magnatibus 127.1
Iudicium Dei quid 47.1
Iudicium tectum piorum 48.1
Iudicij rectitudo 56.1
Iudicium pro vltione diuina 87.1
Iugum eleuare impoſitum maxillis, quid 177.2
Iugum ſpirituale 172.2
Iuramentum cur & quibus vetitum 76.2
Iurare in vanum 170.1.2
Iuſti ambulant in viis Domini 206.2.207.1
Iuſti. Vide Electi.
Iuſtificatio vnde 111.1
Iuſtificationis noſtræ ratio 21.1
Iuſtitiæ noſtræ coram Deo, partes 47.1
Iuſtitia pro animi integritate & puritate cordis 56.1
Iuſtitia hypocritica 109.1
Iuſtitia, pro remiſſione peccatorum, iuſtificatione & ſanctificatione 173.2
Iuuenca indomita quæ 172.2

L

Lætitia impiorum deteſtanda 159.1
Lagenas vuarum amare, quid 60.2
Laniena crudeliſſima 175.1
Lapſus ſpiritualis 71.1
Laqueus & rete in montibus, qui dicti 87.2.88.1
Leges Moſaicæ ceremoniales & iudiciales 45.1
Lex cur ſcripta in tabulis lapideis 46.2
Lex Dei pretioſa & honorabilis 139.1
Lex quadrifariam ſcripta Iſraeli 144.2
Legis diuinæ, cuius interpretatio luculenta exſtat in prophetis, ſumma capita quatuor 2.1
Legis & Euangelij ſtatus 21.1
Legis & Euangelij diſcrimen 55.2.56.1.2
Legis impotentia ad ſalutem 29.1
Legis ſeu doctrinæ veræ profeſſio, veræ Eccleſiæ nota 78.2
Leo Eccleſiæ, Chriſtus 181.1
Leuare animam peccatis ſupra eius iniquitatem 73.1
Leuare animam populi ſupra iniquitatem, quid 79.2
Leuitæ Iſraelitici, quales homines 191.2.192.2
Leuitas ſpirituales quid efficiat 48.1
Libamen quale ſacrificium 160.2
Liberatio ex Aegypto, veræ liberationis typus 191.1
Liberatio ſpiritualis 181.1
Linguæ magniloquæ 131.1
Lilium myſticum 204.1
Lis Dei 67.2
Lis Iehouæ contra Iehudam 182.2
Litigare cum ſacerdote, deploratæ malitiæ argumentum 70.1.2
Loammi Hoſeæ filius, quis 11.2
Locorum, in quibus præſentiæ gratioſæ Dei teſtimonium exſtat aliquod, quis vſus & abuſus 188.1.2
Loqui ad cor, quid 39.2
Loqui in corde ſuo, pro cogitare 124.2
Loqui ſuper Prophetas, quid 191.1.2
Loqui verba, quid 170.1
Loruchama Hoſeæ filia, quæ 11.2
Lucta Iacobi cum Angelo 184.1. huius partes ſeu circumſtantiæ 184.2.185.186 &c.
Ludibrium in terra Aegypti, quid 131.1
Lupanar ſpirituale 75.1
Lux in cruce qualis 40.2
Lux egrediens, quid 110.1
Lux ex tenebris, & ex cruce 104.2
Lux ſpiritualis 112.1.2

M

Maiores & minores prophetæ cur & quomodo diſtincti 1.1.2
Malachias quo tempore prophetauit 2.1
Malitia quid 175.1
Malitiæ deploratæ indicia 70.1
Malum duplex ab impiis excogitatum 123.2.124.1
Malum Iſraelitarum cur in Gilgal 164.1
Mandatum diuinum 29.2
Manus, quid 198.2.199.1
Maritus Eccleſiæ 51.2.52.1
Mater ſpiritualis 30.1
Mater ſuper filios alliſa 175.1
Matris nomen extinctum quid 71.1.2
Mater fornicaria, probroſa & infamis, quæ 33.2
Mediator fœderis 44.1
Mediator inter Deum & homines 185.1
Medicina Dei qualis, per quos, & quomodo nobis propinatur 124.1
Memoriale Eccleſiæ 188.2
Mendacia loqui contra Deum, quid 129.2
Mendaciter ſe gerere 119.2
Menſis deuorans, quid 98.1
Meretrix. Vide fornicatio, & fornicaria mulier
Mercatoris impij deſcriptio 190.1
Merces imaginaria idololatr. 38.1
Mercedis impiæ dilectio 159.2
Meſſias. Vide Chriſtus
Meſſias filius Dauidis 63.2
Meſſiæ tempus 105.1.106.2
Metaphora. Vide ſimile.
Metere iniquitatem 174.2
Michæas quo tempore prophetauit 2.1
Miniſtri Eccleſiæ quomodo hypocritas excipere debent 112.1
Miſerationes oppoſitæ ſummo iuſtitiæ diuinæ rigori 56.2

Miſerationes Dei 47.1.& 48.1
Miſeria ſumma 163 2
Miſeriæ ſummæ deſcriptio 32.2.& 33.1
Miſericordia Dei duplex 13.1
Miſericordia cur nobis neceſſaria 26.1
Miſericordia Dei ſumma erga electos 104.2
Miſericordia Deo accepta præ holocauſtis 110.1
Miſericordia, pro charitatis officiis 113.1
Miſericordia pro interno affectu & externa in proximum beneficētia 189.1
Miſericordiam conſequi,quid 29.1
Miſſæ papiſticæ abominatio 138.2
Mitzpa,montis nomen 84 1.87.1
Monile idololatr. 38.2
Montium capita, idololatriç deſtinata 81 1
Morbi varij in præcipuis Eccleſię mēbris 119.1
Morbi animarū cur & quomodo fiunt lethales 129.2
Morborum ſpiritualium catalogus, nempe mendacium & perfidia erga Deum, hypocriſis, immanitas, impietas,&c. 124.2.125.1.&c.
Moroſitas ſpiritualis [illegible]
Moſes in quo differat à prophetis 2.2
Moſes Æthiopiſſam ducens vxorem, typus Chriſti & Eccleſiæ 7.2
Moſes,propheta 152.2
Moſis clamores ad Iſraelem 176.2
Mors triplex 194.1
Mors impij vnde 207.2
Mortis primæ definitio 198 2
Mortific[illegible]tio noſtra,quid vnde, à quo 205 1
Mulier fornicationum ...2
Multiplicare mendacium & vaſtitatem,quid 182 2
Multiplicare viſionem 191.1.2
Multiplicatio hominum, multiplicatio ſcelerum 71.2
Multiplicatio cultuum ſuperſtitioſorum Deo abominabilis 192.1
Mundiciem non amare,quid 135.1
Munerum dilectio 83.2
Munitiones deſtructæ 175.1
Muſtum Dei 37 1
Mutatio an cadat in Deum 179.1

N

Nahum quo tempore prophetauit 2.1
Naturæ ordo quid nos doceat 112.1
Nodo duro durus cuneus 109.2
Nomina profana,abolenda 41.1
Nouale renouare,quid 174.1
Numi argentei Hebræorum 61.2

O

Obedientia à quibus præſtetur 181.1
Obliuio Dei qualis in Iſraele & papatu 83.2
Obliuio Dei 79 1
Obolus Hebræorum 61.2
Occidere per verba oris,quid 109.2
Odium plane impium,quale 70.1
Odium in domo Dei ſui 162.1
Odor myſticus 204.2.205.1
Oleum portare in Aegyptum, quid [illegible].2
Oliua myſtica 204.2
Omnes cur non ſint populus Dei 25.2
Onager 137.2
Opera quæ bona & grata ſint, aut ingrata & peccata 11.2
Opera bona cur non ſunt ſpes noſtra 189.2
Operum malitia 164.2
Opprobrium à Domino redditum, quid 191.2
Opus manuum, quibus Deus ſit & nō Deus 102.2
Oratio iuſti efficaciſſima 187.2
Ordo comminationum aduerſus Iſraelitas,& pœnarum,quomodo intelligendus 111
Ordo ſalutis noſtræ quid requirat 26.1
Ornatus meretricius 53.1
Oſculari vitulos 195.1

P

Pactum. Vide fœdus
Pædagogus noſter ad Chriſtum 2.2
Palatia impiorum euerſa 145.2
Panis lugentium 160.2
Papa non poteſt eſſe caput Eccleſiæ 23.1
Papatus non eſt Eccleſia 18.1
Papatus probra 33.1.2
Papatus ſpirituale lupanar 75.1
Papatus quo tegumento operiat ſuas turpitudines 37.2
Papiſtarum dementia 31.1
Papiſtarum ſanctos & imagines colētium effugium 36.2
Papiſtæ Iſraelitis idololatris ſimiles [illegible]
Papiſtarum obiecta impia 52.2
Papiſtæ non habeat veros ſacerdotes 70 2
Papiſtæ quo modo aliqua ex parte dici poſſunt populus Dei 74.1
papiſtarum violentia 87.2. artes nefariæ 88.1
Papiſtarum ceremoniæ quo nomine appellandæ 88.2
Papiſtæ fruſtra laborant in excuſanda ſua artolatria 136.1
Pardus maximè metuendus,quis 196.2
Paſtorum Eccleſiæ munus 110.2
Pater pupillorum,quis 203 1
Patientia piorum 106.1
Patres & matres qui dicantur 30.1
Pat[illegible] impij 98.1
Patrum exempla in quem finem propoſita 189.1
Patrum nomen & conditio quid nos doceat 192.1.2
Pauere ad Iehouam,quid 64.1
Pax noſtra qualis & quotuplex 42.1
pax vbi & à quo 205.1
Peccare in Baal,quid 194 1
Peccata an & quomodo ſacrificiis legalibus expiata ſint 73.1
Peccata morbi animæ 119.1
Peccata impiorum laqueus,rete, & vallum 120.1
Peccata impium ita circumcingunt,vt euadere nequeat 124.2
Peccata cur & quibus non remittantur 129.2
Peccati effecta 42.1
Peccati ſignificatio duplex 72.1
Peccator induratus phrenetico ſimilis 78.1
Peccatores contumaces duriter tractandi 6.1
Peccatores cur pereunt 13.1
Peccatorum remiſſio 62 2
Peccatum papiſtarum grauius quam Turcarum 74.1
Peccatum primarium 88.2
Peccatum voluntarium multiplex 93.2 94.1.100.1
Peccatum grauiſſimum & peccati pœna 134.1.2
Peccatum quomodo ex Deo & non ex Deo 140.2
Peccatū reconditum,quid infert 198.1
Peccatum mortis ſtimulus 199.2
Pedes hominis ſpiritualis 187.2
Pedes quibus ambulamus in viis Domini 207.1
Perditionis cauſæ 197.1
Peregrinationes,religionis cauſa 188.2
Perfectio piorum in cœlis 55.1
Perfidi qui appellantur 165.2
Perfidia erga Deum & proximum, morborum & malorum omnium radix 124.2
Perfidioſè in aliquem agere,quid 114.2
Perſeuerantia ſanctorum in fide 46.1
Perſequi ad cognoſcendum,quid 111.2
Peſtes mortis 199 2
Peſtis ſpiritualis maxima,quæ 202.2
Pietas quibus promiſſionibus gaudeat 57.1
Pij ex papatu ad Chriſtum vocati quid cogitare debeant 51.2
Pij conſortium impiorum vitare debent 76.2
Pij ambulant in viis domini 207.2
Pij. Vide Electi.
Piorum in reprehēſionibus ingenium 109 2
Piſtoris ſimile elegans explicatum 125 126
Placenta ſubcineritia quid 121.1.2. 127.1.2
Pluere iuſtitiam,quid 174 1
Pluuia ſpiritualis 112.1
Pœnitentiæ deſcriptio 31 2
Pœnitentia vera quæ ſit 35 2
Pœnitentia an cadat in Deum 179.2
Pœnitudines Dei reuolutæ quid 179 2
Pœnitudo abſcondita ab oculis, quid 199 1 200.1
Pollutum comedere in Aſſyria 160.2
Populi Dei ſub lege & Euangelio diſcrimen 21.2
Populo Dei an liceat miſcere ſe cum aliis gentibus 121.2
Populus Dei triſariam, vel ſecundum prædeſtinationem, vel ſecūdum aſſumptionem adſcitus aut excluſionem à fœdere legis, vel ſecundum admiſſionem aut excluſionem à fœdere gratiæ 20.1.26 2
Populus ſunt ſacerdos quid 75.1.2
Populus non intelligens quis, & eius ſupplicium 75.2
Populus ſequens mandata impia peribit 93.2
Populus corruptiſſimus quis 119.2
Portiones populi,quid 98.2
Potus putridus,quid 83.2
Prædicationis Euangelicæ ſumma 27.2
Prædicatio vera 29.1
Præſentia Dei quid nos doceat 111.1
Præualere Deo & hominibus 187.2
Precationis piæ formula 201.2
Preces nō ſemper exauditæ in bonum precantium 197.2
Precum piarum efficacia 187.2
Primogeniti & ſecundogeniti inter filios Dei 22.2
Princeps formidabilis, præſentiæ Dei imago 193.2
Principes Iehuda quo ſenſu dicuntur transferre terminum 93.2
Principes Iuda impij 99.2
Principes ebrietati & crapulæ indulgentes 126.2
Principes perfidi,qui 165.2
Principes quomodo dentur populis à Deo 197.2
Principū Iſraeliticorū turpitudo 38.1.2
Principum officium 99.2
Principum miſeria 120.2
Profanatio impia 127.2
Profectiones peſſimæ 101.2
Profundare,quid 96.2

Progredi

Progrediendum piis vlterius 207.2
Promiſſio Dei & electorum in ſanctione fœderis 43.2 & 44.1
Promiſſio Dei quid complectatur 49.1
Promiſſionum Dei erga ſuos electos ex tenebris eripiendos conſideratio 53.2.&.54.1.2.&c.
Propheta ſtultus quis,& quibus 161.2
Prophetæ nomen cur Moſi tributum 193.2
Prophetæ minores cur ita dicti, & numero duodecim 1.1
Prophetæ,quem ſcopum præcipuè reſpiciant 2.2
Prophetæ minores partim ad Iſraelitas,partim ad Iudæos, partim ad gẽtes miſſi 2.1
Prophetæ in quo à Moſe differunt,2.2
Prophetæ, feciales & præcones Dei 133.2
Prophetarum ſcopus obſeruandus 2.2
Prophetarum mos in ſuis concionibus 109.1.2
Prophetarum clamor 176.2
Proſopopœia elegans 17.1
Prouidentia Dei omnia reguntur 121.2
Prudentia carnis,peſſimus conſiliarius 194.2
Prudentiæ humanæ cenſura 74.2
Pudefieri à ſacrificiis quid 83.2
Pupillus per quem conſequitur miſericordiam 202.2.quis ſit 203.1

Q

Quærentes Deum in affectione, qui 104.2
Quærere Dauidem regem,quid 64.1
Quærere Deum in viis omnibus,quid 63.2.127.2.128.1.174.1
Quærere & non inuenire Deum,quid, cur,quibus dictum 91.1.2
Quærere faciem Dei,quid 102.1
Quæſtiones quatuor de fœdere Dei 43.1.&c.
Quieſcere in ſecuritate,quid 42.2

R

Rabdomantia 74.1
Rabinorum ſententia de muliere fornicaria quam Hoſeas iuſſus eſt ducere vxorem 8.1.2
Radix exareſcens,quid 165.1
Rama,vrbs 85.2.92.1
Ramus coniunctus oliuæ in Chriſto quomodo abſcindi poteſt 21.1
Rebellare contra legem,quid 134.1
Reconciliationis cum Deo teſtimoniũ 54.2
Recordatio iniquitatis 162.2
Redire ad Dominum quid 107.1.2
Redire ad Deum 189.1
Reditus ad Deum,quomodo fit 104.2
Reformationis in Eccleſia quis autor 54.2
Refrigerium vbi & à quo 205.1.2
Reges in regno Iſraelis,quales fuerint 10.1.2
Reges Iſraelis fœdè pereunt 100.1
Reges Iſraelitici, dati in Dei furore 197.2
Regina cœli à Iudæis culta 36.2
Regis dies 126.1
Regni Iſraelitici miſeria ſũma 120.1.2
Regis mandatum impium non ſequẽdum 93.2
Regis mortalis auxilium vanũ 197.2.2
Regna potentiſſima quibus machinis euertantur 12.2
Regna florentiſſima cur & quomodo pereunt 163.2
Regna mundi ſine Chriſto,quid 171.2
Regnorum excidium vnde 129.1.175.1
Regnorum proſperitas,vnde 194.1
Regnorum ruina deſcripta 200.2. 201.2
Regnum Chriſti quomodo deſcriptũ à Prophetis 2.2
Regnum Chriſti ampliſſimum 19.1.2
Regnum Chriſti quale 24.1
Regni Chriſti ciues qui 26.2
Regni Iſraelitici excidium prædictum à quibus 6.1
Regnum Iſraeliticum miſerrimum 10.1.2
Regni Iſraelitici deſtructio an & quomodo neceſſaria 26.1
Regnum Iſraeliticum ægroto aſſimilatur 119.1
Regnum Salomonis cur diuiſum 21.2
Regum miſeria 120.1
Religio non ſincera, vbi ſuperſtitionis reliquiæ mordicus retinentur 54.2
Religionis mutatio 93.2
Reprehenſionum vſus 109.1.2
Reprobi à quo ſpiritu aguntur 81.1
Reproborum ingenium 89.1
Reproborum in Papatu peccata 34.1
Reſipiſcentiæ figurata deſcriptio 31.2
Reſipiſcentia vera 202.1
Reſpicere Deos alienos, & poſt aliquem,quid 61.2
Reſurrectio carnis 46.1
Reſurrectio carnis vnde 111.1
Reſurrectio Chriſti 105.1.106.1
Rete Dei 121.2.128.2
Rete papiſticum 88.1
Rex Eccleſiæ, quibus ſuffragiis à ſuis eligitur 23.1
Rex Iareb 101.1
Rex quando inutilis Iſraeli 170.1
Rex Iſraelis ſucciſus 171.2
Robur deuoratum,quid 127.2
Romanorum veterum & recentiorum collatio 37.2
Rex Eccleſiæ 205.1
Rugitus leonis myſtici 18.1

S

Sacerdotes veri & falſi 70.2.71.1
Sacerdotes quo ſenſu comedebant peccatum populi 72.1.2
Sacerdotes impij an non ſint coercendi 78.1
Sacerdotes idolorum,latrones 114.2.125.1
Sacerdotium Leuiticum 45.1
Sacramentum verum penes quos ſit 78.2
Sacramentis qui dignè communicent 24.2
Sacrificare ſupra capita montium 74.2
Sacrificare in Gilgal,quid 192.1
Sacrificia pro peccatis in quem finem ſub lege inſtituta 73.1
Sacrificia in quem finem inſtituta 79.2
Sacrificia probata & improbata 88.1
Sacrificia pro toto cultu 91.2
Sacrificia externa cur aliquoties reiiciantur à Deo 113.1.2
Sacrificia cur repudiata 145.1
Sacrificia impiorum 160.1
Sacrificia Iſraelitica impietatis exercitia 164.1.2
Sacrificia Deo grata 202.1
Salman,ſeu Salmanaſſar, rex Aſſyrius 175.1
Salus Eccleſiæ gratuita 21.1
Salus noſtra tota eſt gratuita 27.1
Salus nulla extra Eccleſiam 205.1
Salutis fons 13.1
Salutis noſtræ ordo quid exigat 26.1
Salutis ſpes, conſolationum omnium fons 110.2
Saluos noſtræ ratio 203.1
Samaria ſucciſa,quid 171.2
Samaria pro toto Iſraelis regno 200.2
Samaritani ſupra modum de idolis ſuis ſoliciti 170.2
Sancti.Vide Electi
Sanguines Iezraelis,quid 10.1
Sanguines,quid 69.2
Sanguines pertingunt ſanguines quãdo 77.2
Sanguis & ſanguines,quid 114.1
Sanguis diffuſus vel requieſcens ſuper impios 191.1.2.
Sanitas,quid 177.1
Sapientes qui 206.2.1
Sapientia Dei 104.2
Saturati qui dicantur 196.1.2
Saul primus rex populi, quis, & quomodo datus 197.2
Scandala quæ piis ambulantibus in viis domini occurrunt 107.2
Schiſmatis autores qui 35.2
Scientia Dei immenſa 89.1.90.1
Scientia Dei præ holocauſtis Deo accepta 110.2
Scientiam Dei qui contemnunt, fiunt contemptibiles 78.2
Scortatio duplex 125.1.2
Scortationis effectus 73.1
Scortatio ſpiritualis,quid 12.2.31.2
Scortatio ſpiritualis quale ſupplicium attrahit 75.1.2
Scortatio ſpiritualis eleganti ſimilitudine depicta 120.1
Scribere pretioſa legis,quid 139.2
Scripturæ S. mos in damnanda idololatria 8.1
Scriptura S. non ab hominibus, ſed à Deo 139.2
Scripturæ S.intelligibiles 191.1.2
Scurræ aulici 120.2
Scurrilitas aulica 120.1
Securitas noſtra duplex 42.1
Sedentium ſub vmbra Eccleſiæ, conuerſio 205.1
Semen Abrahami quando ſicut arena maris 26.2
Semen Dei,quid 27.1
Semen Dei quando multiplicatũ 57.2
Semen ſpirituale,quid 52.1
Seminare ventum & turbinem metere,quid 136.2
Seminare ſibi ad iuſtitiam,quid 173.1
Semitam ſuam non reperire,quid 34.2
Sepulchrum,quid 198.1
Sepulchri exitium 199.2
Seruator nullus præter Deum 195.1.2
Seueritas Dei erga nos iuſtiſſima 189.2
Siclus communis & ſanctuarij 61.2
Similia varia, appoſite accommodata 29.1.36.1.44.1.54.60.2.70.1.78.1.82.2.83.1.2.84.1.82.2.94.1.2.101.1.2.108.1.2.109.1.2.110.1.112.1.2.120.1.125.1.2.126.1.2.117.1.2.128.1.2.135.2.136.2.137.1.2.126.2.163.1.165.1.169.1.171.2.177.1.2.18.1.2.181.1.2.195.1.196.2.198.1.200.1.204.1.2
Similitudines propoſitæ per manum prophetarum,quid 191.1.2
Simplicitas praua damnatur 128.1
Sinceritas coram Deo, prorſus neceſſaria 12.2
Socordia impia 124.2
Solitudo peſſima,quæ 157.2
Sophonias quo tempore prophetauit 2.1
Sepere ſepem,quid 34.2
Speculator Ephraim 162.1
Sperare in Deo ſemper,quid 189.2
Spei oſtium,& clauis,quid 54.1
Spes piorum vnde 108.1
Spes retinenda etiam in grauiſſimis tentationibus 111.2
Spes vanæ impiorum 182.2
Spina ſuper altaria idolorum 172.2
Spiritus viuificans in Euangelio 27.

Spiritus & caro 205.2
Spiritus fornicationis 74.2
Spiritus fornicationis effecta 96.2
Sponſalia myſtica 42.2.& 43.1.2
Sponſa Chriſti 55.1 2
Spuma ſuper facie aquarum, quid denotat 17.2
Stare in iniquitatibus, quid 172.1
Stateræ doloſæ, quid 190.1
Statua, quid 61.2.63.2
Stimulus ſpiritualis 29.1
Studia mala 90.1
Studia peruerſa 128.2
Stultitia ſumma 128.1
Stupor deploratus 94.2
Succeſſio perſonalis quid efficiat 18.1
Succidi in aurora, quid 175.2
Suffitum facere ſculptilibus, apoſtaſiæ indicium 176.2
Superbia teſtificans in faciem impij, quid 90 2
Superbia teſtificans in faciam, quid 127.2
Superſtitiones vnde & à quo 135.2
Superſtitiones idololatricæ quo nomine expreſſæ 63.2
Superſtitionis effectus 73.2.169.2
Superſtitionis vanitas 137.2
Superſtitioſi. Vide Idololatræ 52.1
Superſtitioſorum ingenium 89 1
Supplantatio Iacobi erga fratrem, quid ſignificauit 183.2
Surculus à Iehuda plantatus, quid 115.2
Synagoga. Vide Iſrael.

T

Tabernacula noſtra 181.2
Tempus propheticum 1.2
Tempus impiorum excidio conſtitutum 10.2
Tempus quærendi Dominum 174.1
Tempus ſtatum & ſolenne Iſraelitarũ 191.1
Tentationum noſtrarum typus & finis 185.2
Teredo & tines regnorum 94 1
Termini, quid & quàm neceſſarij 93 1
Terra quomodo à cælis exaudita 57.1
Terra quomodo luget 77.2
Terra ſiccitatum 196.1
Terræ luctus 68.1.70.1
Teſtamenti veteris & noui conſideratio perſpicua 44. 1.2
Thabor mons 84.1.87.2
Teraphim, quid 62.1.63.2
Theſaurus cur ita dictus 200.2
Trahere funibus amoris quid 177.1
Transferre terminos, quid 93.1
Tranſgredi fœdus, vt homines, quid 214.1
Tranſire ſuper collum obeſum, quid 173.1
Tribulatio tria nobis adfert bona 35. 1.2
Triduum viuificationis Iſraelitarum 105.1.106.2
Triticum Dei 57.1
Trituratio Iſraelis 173.1
Tollere fornicationes ſuas, quid 31. 1.2
Turbinem metere, quid 136.2
Tumultus ſurgens in populo, quid 175.1
Turpitudines idololatrarum quomodo tegantur 37.2
Tyrus, qualis vrbs olim 163 2

V

Væ formidandum, quod 119.2
Vagari inter gentes, quid 165.2
Vallis Achor 40.1.2
Vas in quo non eſt oblectatio, quid 137.1
Vaſa deſiderij 200.1.2
Vaſa iræ, inutilia, probroſa, perdita 137.2
Vaſtitas regnorum vnde 119.2
Vbera arida 164.1
Velum verum Eccleſiæ 96.2
Venus ligans Iſraelem in aliis ſuis, quid 83 2
Vento paſcere & paſci, quid 182.1
Ventum ſeminare, quid 136.2
Verbum Dei dolabra & gladius 111.2
Verbum Dei, pharmacum ſaluiaio 119.1
Verbum Dei prædicatum quale & quàm efficax ſit inſtrumentum 114. 1.2
Verbi Dei authoritas ſtabilita 87.1
Verba oris Dei quid efficiant 109.2
Veritas, pro fide & ſinceritate erga homines 68 2
Veritas quomodo idololatris & impiis patefacta & cognita 99.1
Verſandum cum quibus ſit 121.1
Viam ſpinis concludere, quid 34.2
Viæ Iacob, quid 183 1
Viæ Domini rectæ 208.2
Vicini mali ſugiendi 76.1
Viciſſitudines rerum, vnde 94.2
Victoria præclara 185.2
Vina Libani 205.1
Vincula humana quid 177.2
Vinea & ficus, quid 38.1
Vinea electorum 54.1
Vineæ Eccleſiæ 40.1
Vini putredo quid 83.1
Vinum libare Domino quid 160.2
Vir Eccleſiæ 40.2
Vir ſpiritualis, quis 161.2
Vir luctans cum Iacobo, quis fuit 185.2
Vires humanæ nihil aduerſus Dei vindictam 12.2
Vis arcana in creaturis vnde 49.1.2
Viſio multiplicata 191.1.2
Viſiones quæ frequentes in Prophetis 8.1
Viſitare ſuper Iacob, quid 183.1
Viſitatio peccatorum 162.2
Vita vera in Deo, qui vita & verè viuens eſt 27.2
Vita æterna vnde 111.1
Vita æterna donum Dei 181.2
Vitæ æternæ aſſertio 46.1
Vitæ auſteræ ſymbolum 63.1
Vitæ feliciter degendæ ratio 41.2.& 42.1
Vita noſtra in cognitione Dei conſiſtit 111.2
Vituli Bethauenitici, quàm deuotè culti ab Iſraelitis 170.2
Vitis ſpiritualis & myſticæ conſideratio 169.2
Vituli oſculati 195.1
Vituli labiorum 201 2.202.1
Vitulorum cultus 36.2
Vitulorum gloria 171.1
Vitulus Samariæ, labes regni 134.2
Vitulus Samariæ in fruſta comminutus 136 1
Viuens, & viuus cur Deus dictus 21.2
Viuere coram facie Domini, quid 107.2.108.1
Viuificatio biduana & triduana Iſraelitarum 105.1.106.1
Viuificatio noſtra vnde petenda 107. 1
Viuificatio noſtra perfecta breui fiet 110.2
Viuificatio noſtra quomodo fit 105.1
Vlulare ſuper ſtrata ſua 119.2
Vnio Chriſtianorum cum Chriſto 23. 1
Vnionis beatæ ratio 27.2
Vocare Deum, quid 54.2
Vocatio Dei 57.2.176 1
Vocatio gentium 205.1
Volens peccat quis, ſed vario modo 93.2.94.1
Votum Dei, quid 172.2
Vrbem ingredi nolle cur Deus dicatur 180.2
Vrſi orbata 197.2
Vrtica quo ſenſu nominatur hæreditas impiorum 161.2
Vuæ in deſerto 162.2
Vulnus immedicabile 100.2.& 100.2
Vulnus à patriarcha Iacobo in ſæmore acceptum, quid denotet 186.2
Vulua abortiens 164.1
Vzias rex Iuda, cogn. Azariæ 5.1

Z

Zacharias quo tempore prophetauit 2.1

IV. INDEX

Avctorvm, qui in Hoſea commentario Zanchiano citantur, nomina exhibens.

Auguſtinus 7.2.8.1.68.2.& 207.2
Bernardus 107.1
Canones Apoſtolorum 8 1
Chryſoſtomus 134.1
Gloſſa ordinaria 25.1
Gregorius I. 36.1.77.2
Hieronymus 6.2.8.1.17.1.23.2.74.1.91.1.98.2.105.1.& alibi paſſim
Irenæus 7.1
Iuſtinus martyr 8.1
Lyranus 74.1 92.1
Paraphraſtes chaldæus 9.1.74.1.105. &c.
Rabi Aben Eſra 125.1
R. Dauid Kimchi 84.1.2.125.1.133.1
R. Salomo 105.1
Aurogallus 92.1
Borrhaus 91.1
Lutherus 105.1
Muſculus 92 1
Thomas Aquinas 68.2.94.1
Hugo cardinalis 92.1
Ariſtoteles 68.2 94.1
Cicero 68.2.136.2.137.2
Curtius 163.2
Plutarchus 138.1

V. INDEX QVAESTIONES QVASDAM illuſtres explicatas proponens.

ABRAHAMI ſemen quomodo multiplicandum vt arena maris, & eo redigendum vt non ſit amplius populus 17.2

Chriſtianis an liceat miſcere ſe cum aliis gentibus 121.1

Chriſtus cur ante incarnationem Angelus & Angelus Iehouæ dictus eſt 185.1

Clamare & non clamare ad Deum, quorum ſit proprium 122.2

Cultus externus cur aliquoties damnatus 113.1

Deus quo ſenſu dicitur loqui in Prophetis & per Prophetas 5.1

Deus quomodo iuſſerit Hoſeam vt mulierem fornicationum vxorem acciperet 6.2

Deus cur viuens ſeu viuus nominatur 21.2

Deus quo ſenſu deſponſare ſibi dicitur Eccleſiam, quam prius adulteram in deſertum abiiciendam nominauerat 42.2.43.1

Deus cur non mutat corda lapidea & dat carnea 46.2

Deus cur tot bonis ſuos ante afflictorcoronet. 49.1.2

Deus cur pluit ſuper iniuſtos, cùm propter iuſtos tantum pluuias & alias benedictiones terræ immittat 50.1

Deus quo ſenſu dicat ſe ferire fœdus cum beſtiis 55.1

Deus quo ſenſu adu. Iſraelitas litigare dicatur. 67.2

Deus quo ſenſu teredo & tinea populorum & principum 94.1

Deus quo ſenſu ſe ſubducere & ab impiis recedere dicitur 97.2

Deus cur ſe teredini & tineæ comparat 100.2

Deus quo ſenſu per admirationem loquens & quaſi de euentu rei dubitans inducitur 108.2.109.1

Deus quomodo dolare & interficere dicitur per Prophetas 109.2

Deus quomodo brachia Iſraelis ligare dicatur 123.2

Deus quo ſenſu dicitur non cognouiſſe electionem Iarobeami 140 2

Deus quo ſenſu dicitur Deus Hoſeæ 165.2

Deus quo ſenſu dicitur redire ad nos & pluere iuſtitiam 174.1

Deus cum ſit immutabilis cur dubitare aut mutari videtur 179.1.2

Deus quo ſenſu dicit ſe Deum eſſe, non hominem 180.1

Deus quo ſenſu litigare contra ſuos dicitur 182.2

Deus quomodo iraſcitur 192

Deus quo ſenſu dicitur dare & auferre regem in furore ſuo 197.2

Deus quomodo ligat & ſoluit peccata noſtra 198.1

electi quibus & quot modis ex vniuerſa terra in regnum Chriſti, quem ſibi in caput & regem elegeruot, ſpirituale & cœleſte, aſcendunt 28.1.2

Facie Dei aueſſa, cur etiam ſperandum ſit 111 2

Filij Dei tot afflictionibus preſſi, quomodo ſecurè quieſcunt 42.1

Idololatria cur tam acriter à Prophetis perſtricta 7.1

Impij quo ſenſu & beneficiis quibuſdam & ſupplicijs, propter idem factum, à Deo affici dicuntur 10.1

Iſraelitæ qui Iehouam ſe adorare profitebantur, quo ſenſu obliti prorſus ipſius Dei dicuntur 39.1

Iudaici populi, cur Deus miſertus eſt, non autem Iſraelitici, in diebus Ezechiæ 11.2

Populus, & non populus Dei, quis propriè 19.2

Promiſſiones Dei quando perfectè implebuntur 55.1

Tribulatione ſumma preſſi quo ſenſu dicantur reuerti ad Dominum 104.2

FINIS

Digitized by Google

HIERONYMI ZANCHII IN HOSEAM PROPHETAM

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ.

HOSEAM Prophetarum priorem inrer duodecim Prophetas interpretaturo nonnulla ptimum de ipſis duodecim Prophetis, déque ipſo duodecim Prophetarum volumine, deinde de ipſo Hoſea, præfanda ſunt. Sunt autem illa numero ſeptem.

I. Volumen hoc, in quo continentur hi duodecim Prophetæ non tantum vulgo à nobis, ſed ab ipſis etiam Hebræis interpretibus, liber duodecim Prophetarum vocatur. Sic enim illis appellatur, *ſepher tere haſar*, liber duodecim, ſcilicet, Prophetarum: & quidem ij duodecim, minores, reliqui vero quatuor, Ieſaias, Ieremias, Daniel, Ezechiel, maiores Prophetæ vocantur.

Primum igitur, quod notare debetis, eſt hoc.

Non eſt putandum, hoſce duodecim Prophetas eodem ſimul tempore omnes vixiſſe & prophetaſſe, & ſuas prophetias collegiſſe, atque in vnum volumen redegiſſe, (nam neque omnes eodem tempore vixerunt, neque ipſi omnes haſce prophetias in vnum volumen ſeu librum collegerunt,) ſed, cum diuerſis temporibus plerique illorum prophetaſſent, & ſuarum concionum ſummam ſinguli ſcriptam reliquiſſent, poſteà Dei prouidentia factum eſt, vt omnes hæ Propheticæ conciones vel potiùs ſummæ concionum ab ipſis Prophetis ſcriptæ, & poſteritati variis in locis, diuerſiſque temporibus relictæ, in vnum volumen collectæ fuerint.

A quo, vel à quibus? ſcriptum non extſtat in ſcripturis, veriſimile tamen eſt, cura & ſumtibus piorum regum Iehuda, id factum fuiſſe, ſicut Iuſtinus Martyr in Apologia ad Antoninum pro Chriſtianis ſecunda, ſcriptum reliquit, in hæc verba: *Ἄνθρωποι οὖν τινες ἐν Ἰουδαίοις γεγένηνται Θεοῦ προφῆται, δι' ὧν τὸ προφητικὸν πνεῦμα προεκήρυξε τὰ γενήσεσθαι μέλλοντα, πρὶν ἢ γενέσθαι, καὶ τούτων οἱ ἐν Ἰουδαίοις κατὰ καιροὺς γενόμενοι βασιλεῖς τὰς προφητείας ὡς ἐλέχθησαν ὅτε προεφητεύοντο, τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν Ἑβραΐδι φωνῇ ἐν βιβλίοις ὑπ' αὐτῶν τῶν προφητῶν συντεταγμένας κτώμενοι περιεῖχον.*

In quem verò finem hæ diuerſorum Prophetarum conciones in vnum volumen redigi curàuit Dominus per pios illos reges? vt meliùs in Eccleſia conſeruarentur. Niſi enim collectæ fuiſſent ſimul in volumen vnum, potuiſſent facilè propter ipſarum breuitatem (vt ſæpè fieri ſolet) euaneſcere, vt ergò melius aſſeruarentur, curarunt illi pij reges, à Deo inſpirati, éas in vnũ volumen redigi. Hinc factum eſt, vt totum hoc volumen appellatum fuerit.

II. Etſi verò in hoc volumine duodecim tantùm Prophetarum conciones continentur: cogitandum tamen non eſt, præter illos priores quatuor, quos maiores Prophetas vocanr, & præter Dauidem, hoſce duodecim tantùm Prophetas in populo Dei vaticinatos fuiſſe. Vaticinati ſunt & alij quam plurimi Prophetæ in Iſrael & in Iuda vt in ſcripturis patet de Nathane, Gade, Helia, & Heliſæo, atque aliis.

Verùm vel non omnes Prophetæ ſuas conciones ſcriptas reliquerunt, vel, ſi ſcriptas reliquerunt, non omnium tamen, ſed horum duntaxat duodecim præter illos quatuor priores, ſcripta reperiri potuerunt. Hinc factum eſt, vt volumen hoc duodecim tantùm Prophetarum ſcripta contineat, licet multò plures Prophetæ fuerint, qui in populo Dei vaticinabantur.

Quòd verò quidam putant, hoc ideò factum fuiſſe, vt ij duodecim Prophetæ typus eſſent duodecim Apoſtolorum, & illi quatuor maiores typus eſſent quatuor Euangeliſtarum, nihil habet firmi, perinde ac ſi Matthæus & Iohannes fuerint tantùm Euangeliſtæ, non etiam ex duodecim Apoſtolis.

III. Quòd verò ij duodecim, Minores, alij verò quatuor, Maiores Prophetæ appellati fuerint in Eccleſia: hoc non ideò factum eſſe putandum eſt, quaſi illi primi quatuor vel ætate hos omnes duodecim præceſſerint, vel dignitate aut autoritate his omnibus duodecim antecelluerint. (Nam, vt de vno Hoſea loquar, Hoſeas ante Ieſaiam vaticinari cœpit, & dignitate, autoritate & dono ſpiritus Prophetici, non fuit vlli ſecundus aut inferior.) Sed ideò, meo iudicio, obtinuit, vt illi quatuor maiores, iſti verò duodecim Minores appellati ſint, quod illorum quatuor ſcriptæ & repertæ conciones longè maiores ſeu plures & longiores, & de pluribus rebus, quàm conciones horum duodecim, ſint.

Quare etſi ij duodecim Minores appellantur: non ſunt tamen minoris faciendi, quàm illi quatuor maiores.

IV. De tempore quo quiſque prophetauit, illud cognitu facile eſt de multis Prophetis ex ſuis ipſorum titulis. In quibus autem tempus non reperitur, de illis non ita facilè eſt pronunciare.

Ieſaias ergò (vt παρέργως de quatuor etiam primis maioribus dicam) prophetauit ſub Vzia, Iotham, Achaz, & Ezechia regibus Iuda: & quidem, vt aliàs oſtendimus, anno circiter 25. regni Vziæ cœpit. Continuauit autem per totum tempus regni Ezechiæ, donec à Manaſſe ſerta ſectus eſt.

Ieremias ſub Ioſia rege Iuda cœpit, anno Ioſiæ 13. Ierem. 23. & prædicauit etiam poſt captam Hieroſolymam, & abductũ populum in Babylonem captiuum, nam ipſe etiam cum trãsfugis in Ægyptum abductus, prophetauit. Interceſſerunt autem anni, à morte Ieſaiæ, vſque ad initium, quo prophetare cœpit Ieremias, circiter 62.

De Baruch nihil dico, quia ille ſcriba fuit ſeu amanuenſis Ieremiæ.

Ezechiel prophetare cœpit anno 5. quo Ioachim rex Iuda abductus fuerat captiuus in Babylonem, in eius locum ſuffecto Mathania, qui & Zedechias vocatur. Eodem tempore, quo Ezechiel prophetabat in Babylone ipſis Iudæis captiuis, Ieremias prophetabat Hieroſolymis aliis Iudæis qui remanſerant, donec omnes abducti ſunt. Cæterùm Ieremias annos circiter 34. prædicauerat Hieroſolymis, antequam Ezechiel vaticinari cœpiſſet in Babylone.

Daniel prophetare cœpit in Babylone, anno captiuitatis Babylonicæ 65.

Hæc de tempore, quo prophetarunt maiores Prophetæ. Vt verò de minoribus dicam.

Hoſeas vaticinari cœpit ſub Vzia, anno Vziæ circiter 15. (quanquam Funccius ait, anno 18. Vziæ cœpiſſe) & vaticinatus eſt vſque ad annos aliquot Ezechiæ regis Iuda. Ab initio igitur prædicationis Hoſeæ vſque ad initium prædicationis Ieſaiæ, intercedunt ſaltem anni 10.

Ioël prophetare cœpit (de quorundam ſententia) ſub Iotham, tempore, quo etiam Ieſaias vaticinabatur, de quorundam verò aliorum ſententia ſub Manaſſe, vel etiam paulò poſt: nã titulus tẽpus non habet. Alij ſub Ioram filio Achab.

Amos eodem tempore, qno Hoſeas in diebus Vziæ regis Iudæ, & Iarobeam regis Iſrael, vt habet eius titulus. Funccius tamen vult anno 4. ante Hoſeam.

Abdias ſeu Obadias ſecundùm Hebræos, ignoratur quo tempore & ſub quo rege prophetarit: At ſecundùm Latinorum ſententiam, prophetauit ſub Achab rege Iſrael & Ieſabele, eo tempore, quo & Helias prophetauit. Et eſſe illum, de quo 3. Reg. 18. mentio fit, & Idumæum fuiſſe ſcribunt: ſed ad legem Dei conuerſum, id eſt, προσήλυτον fuiſſe.

Funccius in Chron. ſub Ozia rege Iuda, annis ferè 6. antequàm prophetare cœpiſſet Ieſaias.

Ioſias vaticinari cœpit in diebus Iarobeam regis Iſrael quo tempore etiam Hoſeas & Amos. Etſi eius titulus non habet hoc tempus: de Iona tamen mentio fit in 4. libr. Reg. 14. eum ſub Iarobeam prophetaſſe, id eſt, tempore Oziæ re-

gis Iuda, vt habet Auguſtinus Tom.5.lib. 8.cap.27.

Micheas vaticinatus eſt ſub Iotham, Achaz, & Ezechia, vt ipſius habet titulus.

Nahum prophetare cœpit ſub Iotham rege Iuda, ſecundum Funccium in Chronologia: ſecundùm Chronologiam Hebræorum ſub Manaſſe. Nam in ſacris literis nulla huius temporis fit mentio.

Habacuc iuxta Hebræos, eodem tempore quo & Nahum ſub Manaſſe rege Iuda.

Sophonias ſub Ioſia rege Iuda.

Haggæus anno 2. Darij regis Perſarum, anno ſcilicet poſt expletum tempus ſeptuaginta annorum in captiuitate Babylonica, decimooctauo prophetare cœpit, vt titulus indicat.

Eodem etiam tempore prophetare cœpit Zacharias, vt eius titulus docet.

Malachias etiam eodem tempore prophetauit quo ferè & Haggæus & Zacharias, iuxta interpretum & Hebræorum ſententiam. Nam certum tempus non habetur in ſacris literis. Certum eſt ex ipſius prophetia, eum poſt reditum à captiuitate propheta ſſe, & poſt hunc Prophetam nullius Prophetæ vaticinium repetita, quare hunc vltimum faciunt Prophetam.

Hæc de tempore, quo quiſque Propheta vaticinari cœpit.

V. Hinc patet, quid dicendum ſit de ordine, quo collocati ſunt ij Prophetæ in hoc volumine. Eo ordine ſunt collocati, quo iam eos recenſuimus, ſed non certè omnes iuxta ordinẽ temporis, quo quiſque vaticinatus eſt, vt ea iis, quæ de tempore diximus, perſpicuè apparet.

Hoſeas tantum iuxta ordinem temporis videtur collocatus fuiſſe, priori ſcilicet loco, quoniam etiam prior omnibus ferè alijs vndecim (loquor de iis quorũ certum tempus legitur in Scripturis) prophetare cœpit, excepto Amos, qui citra controuerſiam eodem, quo etiam Hoſeas, vaticinatus eſt. Iuxta verò quorundam ſententiam 4. etiam annos ante Hoſeam, excepto etiam Iona, qui eodem tempore, quo & Hoſeas & Amos vaticinatus eſt. Quare iſti tres debebant iuxta rationem temporis ſimul collocari. Deinde ſubdendus Micheas, qui ſub Iotham cœpit prophetare. Certum enim de his in Scripturis tempus conſtat. Illi etiam poſtremi quatuor, Sophonias, Haggæus, Zacharias, & Malachias, iuxta hunc tẽporis ordinem rectè ſunt collocati. Cæterùm hæc parui ſunt momenti.

VI. Illud vtilius eſt, ad quem quiſque populum deſtinatus fuerit, ſeu, ad quos ſua dirigant vaticinia, paucis dicam. Horũ Prophetarum omnium primò alij pertinent ad Iſraelitas, alij autem ad Iehudæos, alij verò ad gentes varias.

Ad Iſrael pertinent ij quatuor: Hoſeas, Ioel, Amos, Micheas præcipuè ij contra Iſraelem vaticinati ſunt. Atque ſi hoc ſpectemus, videmus recto ordine Ioelem coniunctum cum Hoſea & Amos. Sed Micheas poſteà ſtatim ſubiiciendus erat. Omnes enim ij quatuor contra Iſraelitas vaticinantur.

Ad Iehudæos pertinent alij quatuor Sophonias, Haggæus, Zacharias, Malachias. Nam Sophonias præcipuè vaticinatus eſt contra Hieroſolymam. Haggæus verò, Zacharias, & Malachias poſt captiuitatem vrgebant Iehudæos ad ædificandũ templum.

Ad gentes ſpectant reliqui quatuor, ſcilicet Ionas, Nahum, Habacuc, Abdias.

Ionas enim & Nahum contra Niniuitas præcipuè vaticinati ſunt. Habacuc autem contra Babylonem, Abdias verò contra Edom.

Hoc plurimùm refert ſcire, ad quem quiſque Propheta populum ſua dirigat vaticinia, facit enim ad veram cuiuſque Prophetæ intelligentiam.

VII. De materia verò, quàm in genere tractant omnes Prophetæ, ſeu quæ ſit ſumma totius doctrinæ Propheticæ in ſingulis Prophetis, hæc pauca accipite.

Prophetæ omnes nihil aliud ſunt quàm Moſis ſeu legis interpretes. Legis autem ſumma iis capitibus continetur, quorum,

Primum eſt, ſalutis & æternæ vitæ, deinde aliorum etiam in hoc ſeculo bonorum gratuita promiſſio. Deus enim ex ſua bonitate, populo, quem ſibi gratis adoptauit, bona etiam omnia gratis promittit.

Secundũ eſt, regula piè & ſanctè viuendi, populo præſcripta à Deo. Deus enim, ſicut, quantũ ad ſe attinet, promittit ſalutẽ & æternã vitam: ita vult vt populus viciſſim piè & ſanctè viuat, ſicut & ipſe ſanctus eſt, vt populus ſit tali Deo dignus.

Hinc ſequitur tertium, nempe, niſi quis ſuæ reſpondeat vocationi, peccatorũ obiurgatio & variarum pœnarũ comminatio: quibus duabus rebus homines ad timorem Dei & ad reſipiſcentiam reuocantur. Quia verò nulla eſt ſpes poſt admiſſa peccata cum Deo reconciliationis, & promiſſæ ſalutis, niſi per Mediatorem illum, quem de principio promiſerat Dominus Adæ & Abrahæ & alijs patribus: ideò proponit Chriſtum, qui pro peccatis ſatisfaciat, & per quem fiat reconciliatio, Atque hoc eſt

Quartum caput, Mediatoris promiſſio. Legis enim ſcopus, ad quem homines dirigit & ducit ſua doctrina, ſuis obiurgationibus, & comminationibus eſt Chriſtus Ieſus, vt Gal.3. *Lex pædagogus noſter fuit ad Chriſtum.* Nam huius gratia homines cum Deo reconciliantur, regula piè & ſanctè viuendi ſeruatur, & ſalutis atque æternæ vitæ promiſſiones in nobis implentur.

Ita in ſumma lex quatuor facit. Promittit ſalutẽ & alia bona, docet regulam viuendi, obiurgatione peccatorũ, & comminatione iræ Dei ad pœnitentiam inuitat, & poſtremo ad Chriſtũ, vti ad ſcopũ & finem per quẽ illa tria habẽtur, ducit.

Sic fecit Moſes, ſic & Prophetæ, legis & Moſis interpretes faciunt.

Cæterùm in hoc differunt à Moſe Prophetæ.

1. Quæ ad comminationes, quæ eſt tertia pars legis Moſes in genere mala omnia minatus eſt, & omnes cõminationes eſt complexus, vt Deuter.28.patet Nec certum illorum deſignabat tempus. Prophetæ verò hoc habent præ illo peculiare. 1. vt certas pœnas & certa Dei iudicia denuncient. verbi gratia, huius vel illius regni deſtructionem, per hunc vel illũ tyrannum. 2. vt etiam certum tempus, quo hæc futura ſunt, niſi reſipiſcant homines, prædicent & deſignent.

2 Quo ad ſcopum legis, id eſt, quo ad Mediatorem. Hoc eſt diſcrimen inter Moſen & Prophetas quòd Moſes in genere promittit Mediatorem è ſuo populo. At verò Prophetæ certa quædam de Mediatore, deque gratia Dei edunt vaticinia: vt verbi gratia, cùm vaticinatur Ieſaias, e qua muliere ſit naſciturus Meſſias: *Ecce Virgo*, inquit, & è qua familia, *Dauidis*: vt etiã ca 2. incipit: *Egredietur Virga de radice Ieſſe*, e qua terra vt Mich *Et tu Bethlehem terra Iehuda.*

Ex iis perſpicuum fit, quæ ſit materia Prophetarum, quæuè ſit ſumma Propheticæ doctrinæ.

Materia eſt lex ſeu doctrina à Moſe tradita, cuius ſcopus & finis eſt Chriſtus. Ita duo priora & quartum ſunt eſſentialia, tertium acceſſorium.

In illa ergò tria capita intenti ſunt Prophetæ.

1. Vt perſuadeant populo Dei, quòd Deus eum diligat, quòd velit ſalutem & vitam æternam ei donare, ſicut promiſit. Huc ſpectat illa frequentiſſima in Prophetcis eius præteritorum beneficiorum Dei erga populum commemoratio, & promiſſionum de futuris bonis inculcatio. Finis huius doctrinæ eſt, vt populum prouocent & incitent ad fiduciam in Deum collocandum, ad Deum amandum, colendum, adorãdum, inuocandum, vt Deum & patrem ſuum.

2. In hoc alterum ſunt intenti, vt populum doceant Legem Dei tàm de cultu diuino & interno & externo, quàm de caritate, déque operibus caritatis in proximum, & denique de animi & corporis noſtri ſanctificatione, inque Dei obſequium conſecratione. Huc, inquam, ſunt intenti, vt populum doceãt legem Dei, ad eámque faciendam extimulent. Huc ſpectant omnes illorum adhortationes, admonitiones, &, ſi qui deflectant à via, ſuæque vocationi non reſpondeant, obiurgationes, & diuerſarum pœnarum, niſi reſipiſcant comminationes. Finis huius doctrinæ eſt, vt populum legem Dei edoctũ, in eius obedientia & obſequio retineant.

3 Et quoniam tàm primùm, quàm ſecundum obtineri non poteſt, niſi per & propter mediatorem Chriſtum: ideircò Prophetæ in hoc tertium tanquam in ſummam & finem omniũ intenti ſunt, vt promiſſum Meſſiam proponant, deſcribant eius perſonam officium, regnum, beneficia, & quod in hoc vno nos amat Deus, in hoc placatur ira Dei, in hoc implentur promiſſiones, per hunc recipitur gratia, qua legem implere poſſimus, per hunc denique recipitur peccatorum remiſſio, ſalus, & vita æterna.

Huc ſpectant omnia, quæ in Prophetis ſunt de Chriſto deque regno Chriſti vaticinia.

Finis huius doctrinæ eſt, vt populum Dei ad totã fiduciam, omnem ſpem, & affectum in Chriſtum mediatorem, & per illum in Deum patrem, collocandam impellant, atque è poteſtate tenebrarum & regno Sathanæ, transferant in regnum Chriſti & Dei.

Habemus ſummam totius doctrinæ Propheticæ, quæ probè & firmiter eſt retinenda illis, qui volunt cum fructu Prophetas legere & audire.

Atque hæc in genere de vniuerſis Prophetis dicta ſunto. Nunc ad ipſum Hoſeam, qui ideò reliquis vndecim præponitur, quia prior etiam alijs omnibus eſſe videtur, & tempore & maieſtate.

De Hoſea itaque quatuor præfanda ſunt.

1. De perſona ipſius Prophetæ 2. de tempore quo pro-

pheta

phetauit. 3. de populo ad quem concionatus eſt. 4. de genere doctrinæ, quam tradidit ſuo populo.

1. Quo ad primum, ipſe Propheta aperte docet, de ſua perſona, 1. quis fuerit, nempe Propheta Dei à Deo miſsus, & nihil niſi verbum Dei vaticinatus, ſic enim ait: *Sermo Iehoua, qui fuit ad Hoſeam.* 2. Cuius fuerit filius, nempe Beeri. 3. Qualis verò & quãtus ſit, ſeu quantæ autoritatis fuerit, docet cum Paulus, qui Rom. 9. huius autoritate ad probandam vocationem gẽnum vtitur. 2. Cor. 15. ad probandam reſurrectionem citat Hoſ. c. 13. *O mors*, &c. tùm ipſe Dominus Ieſus, qui hunc vatẽ ad ſuam doctrinam confirmandam citare dignatus eſt, & quidem in grauiſſimis diſputationibus.

Matth. 9. Vbi agitur de officio Chriſti, qui ſe coniunxerat cum peccatoribus: Eũtes, *inquit*, diſcite, quid ſit, Miſericordiã volo, non ſacrificium. Hoſ. 9. Matth. 12. Eandem Hoſeæ ſententiam citauit in aliud propoſitũ nempe, ſacrificiũ Deo gratum eſſe, ſi afficiamur aliorum neceſſitate, & alios nõ iudicemus. Magnæ igitur autoritatis fuit Hoſeas. Hæc de perſona:

2. Quò ad alterum, de tempore, quo vaticinatus eſt: illud bifariam conſiderari poteſt. 1. quo tempore cœperit Vatis officium exercere. 2. quamdiu illud exercuerit. vtrúmque ipſe indicat in contextu.

Quãdo cœperit, docet, cùm dicit: *In diebus Vzia regis Iuda.* Et quoniã Vzias regnauit Hieroſolymis, annis 52. ne quis putet, Hoſeã cœpiſſe vaticinari poſtremis tantũ annis Vziæ ſeu ſub finẽ regni Vziæ: adiecit Iarobeam, regis nomen, qui in Iſrael regnabat anno etiam Vziæ 15. vt ex 4. Reg. 14 & 15. colligitur. Neceſſe eſt autem, Hoſeã, qui ait: *Et in diebus Iarobeam*, vltimo ſaltem huius Iarobeam anno, qui fuit 15. regni Vziæ, cœpiſſe Vatis officio fungi. Quare colligitur ex verbis Prophetæ, Hoſeam cœpiſſe vaticinari anno Vziæ ſaltem 15.

Quamdiu verò vaticinatus ſit, indicat idem Propheta ſubdens. *Et in diebus* Iotham, *Achaz & Ezechia.* Sub hoc enim mortuus eſt. Indicat, ſe ab anno 15. Vziæ, per reliquos eiuſdẽ Vziæ annos, qui ſunt 37. (regnauit enim Vzias 51. annos) & per annos Iotham qui fuere 16. (tot enim annis regnauit Iothã) & per annos 16. Achaz: (tot enim regnauit Achaz) & per aliquot annos vel vnum ſaltem annum Ezechiæ: indicat, inquam, per hoſce omnes annos, qui ſunt circiter 70. munus Propheticum continuaſſe.

3. Ad quem verò & contra quem populum ſit vaticinatus, indicat ipſe vates ſua prophetia, & quidem in hoc ipſo primo capite. Vaticinatus enim eſt contra regnum Iſrael, id eſt, decẽ tribuum, vt patet in primo capite, vſque ad finem totius libri. Et ad hunc populum indicat ſe fuiſſe miſſum à Domino, cũ ait: *Sume tibi vxorem fornicationum, qua concepit & peperit filium, & dixit: Voca nomen eius Iezreel, quoniam adhuc breui futurum eſt, vt viſitem ſanguines Iezreelis ſuper domum Iehu, & abolebo regnum domus Iſrael.*

Item ex eo apparet miſſum fuiſſe ad Iſraelem, non ad Iudam, quia cùm contra Iſrael acriter fulminet, Iudæ parcit. cũ tamen non parum corruptum eſſet regnum Iehuda. Verùm quia non ad Iudã, ſed ad Iſraelem tantùm miſſus fuit: ideircò pepercit Iudæ, & Iſraelẽ acriter obiurgauit. Eſt enim hæc cõſuetudo Prophetarum, vt illis populis, ad quos non ſunt miſſi, videantur parcere, nec multum in eos inuehantur. Aduerſus verò populum, ad quem miſſi ſunt, acerrime inuehuntur.

Ieſaias & Micheas acerrime obiurgant populũ Iuda, nõ ita faciunt contra Iſraelem, quia ad Iuda obiurgandum, non ad Iſrael miſſi fuerant. Secuti ſunt autem vocationem ſuam.

Sic contrà Hoſeas & Amos, qui eodem tempore prophetarunt, in Iſraelem inuehuntur & Iudæis blandiri videntur, quia non ad Iudæos, ſed ad Iſraelitas vterque miſſus. Cùm enim res non multò minùs eo tempore corruptæ eſſent Hieroſolymis, quam in Iſrael, vt apparet ex Ieſaia & Michea, qui eodẽ tempore vaticinabantur in Iuda, quo Hoſeas & Amos in Iſrael: Certe Hoſeas non pepercifſet Iudæis, ſi ad eos miſſus fuiſſet. Aduerſus quem igitur dirigantur vaticinia Hoſeæ, ſeu, *apud* quem populum ſit vatis officio functus, ex iis apparet.

4. Doctrina huius prophetiæ eadem eſt in genere cũ doctrina aliorũ Prophetarum. Eſt enim legis explicatio, quatenus in lege continetur etiam fœdus Domini & Euangelium, vt ſuperius explicatum à nobis fuit, cùm declararemus quæ eſſet ſumma doctrinæ propheticæ.

Specialiter verò doctrina huius prophetiæ, præcipua hæc complectitur capita.

I. Eſt de peccato, & præſertim de idololatria. Fuit autem Iſraelitarum idololatria hæc: quòd cùm Deus diſertis verbis dixerit, ſe ſolũ velle, idque Hieroſolymis tantũ, & in tẽplo Salomonis adorari & coli: (Pſ. 132. *Hac requies mea*, id eſt, hic habitabo) *ipſa decem tribus*, autore Iarobeã filio Nabat, diuiſi à tribu Iuda, duos alios locos Dan & Bethel ſibi delegerunt, in quibus adorarent, & vitulos duos aureos cõflarunt, altaria extruxerũt, ibique Deũ in vitulis aureis & aliis idolis colere ſe profitebantur: cùm reuera colerent diabolum in idolis, non Deum. Et hæc idololatria continuata fuit per annos circiter 185. cùm Hoſeas prophetare cœpit. Quare vetus erat morbus & incurabilis. Circa igitur hanc idololatriam Propheta, 1. per omnes fere cõciones acriter in eam inuehitur, & populũ de hoc grauiſſimo peccato grauiter accuſat atque obiurgat.

2. Docet, quàm graue ſit peccatum, quámque Deo diſpliceat idololatria, dùm eam vocat modò fornicationem, modò adulterium. Iis enim nominibus indicat, Deum ita offendi & irritari idololatria, atque maritus offenditur & irritatur fornicatione & adulterio vxoris ſuæ.

3. Docet, vnde naſcatur idololatria, duabus præcipue ex cauſſis. 1. ex neglecto Dei verbo. cap. 4. 9. & alibi. 2. ex otio, rerum affluentia, & aliis rebus ſecundis, c. 13.

4. Docet, effectus idololatræ eſſe excæcationem, dementationem, impulſum ad omnia vitia & peccata. c. 4. cùm idololatriam comparat fornicationi & vino, quæ auferunt cor, & dementes faciunt homines.

5. Varias plagas & pœnas idololatriæ inculcat, quarum hæ ſunt præcipuæ. Vna eſt, quod Dominus propter idololatriam ſolet immittere falſos doctores & ſtultos Prophetas, qui populũ cœcũ magis ac magis ſeducant. Sic etiã Paul. 2. Theſſ. 2. ait: *Quia non receperunt veritatẽ, immittet ſpiritum erroris, vt credant mendacio.* Cap. 9. *Propter tuam iniquitatem, & vehemẽs odiũ, Propheta ſtultus eſt, & furit, qui gloriatur de ſpiritu.*

II. Caput doctrinæ huius Prophetæ eſt exhortatio ad reſipiſcentiã ad veros cultus, & ſanctã vitã, & opera pietatis erga proximũ c. 6. *Miſericordiam volo, non ſacrificiũ.* Cap. 10. *Seminate vobis ad iuſtitiam.* Cap. 11. *Conuertere ad Deum tuum.*

Doctrinam etiam ſubiicit, quomodo debeant conuerti ad Dominum fideli & humili oratione, qua petant remiſſionẽ peccatorum à Domino, & id quod eſt bonũ, Spiritum ſanctũ, iuſtitiam, c. 13. *Accipite vobis*: cùm verba hæc: *Conuertimini ad Deũ veſtrũ, & dicite: Remitte nobis omnẽ iniquitatem, & dona bonũ.* Et qui ſic faciũt, pronunciat eſſe filios Dei per Chriſtũ, liberatos à morte & inferno: & certam eſſe eorum ſalutem.

III. Igitur caput eſt prædicatio Euãgelij de Chriſto, déque regno Chriſti, & certa ſalute per fidem in Chriſtum: de iuſtificatione & reſurrectione mortuorũ, & aliis locis Euãgelicis. De Chriſto, quod ſit Deus & homo, & caput Eccleſiæ, locus eſt in c. 1. & 3. quòd ipſe redimat à morte & inferno electos ſuos, c. 13. De Eccleſia ſeu regno Chriſti tria præcipua tradit. 1. Eccleſiam & ſacerdotium Dei ibi eſſe, vbi eſt verbum Dei: contrà, vbi non eſt verbum, ibi non eſſe Eccleſiam, c. 4. *Quia repuliſti verbum meum, repellam Ego te, ne ſacerdotio fungaris mihi.* 2. Qualis ſit Eccleſia Chriſti, quàm firma, quàm ſemper florens, quàm ampla, quàm pulcra, quàm vtile ſit eſſe in Eccleſia, deſcribit c. 14. 3. Quòd vera Eccleſia & populus Dei nũquàm deficiat: licet illa quæ videbatur eſſe Eccleſia deficiat, c. 1. *& erit, vbi.* De gratia Dei & libero arbitrio noſtro, quòd ex nobis nihil boni, ſed tantùm perditio ex nobis ſit, ex Deo tantùm auxilium & gratia, c. 13. *Perditio tua ex Te Iſrael: tãtùm in Me auxilium tuum.*

De promiſſionibus Dei, quod nunquam fiant irritæ, quia ſemper implentur in Electis: licet illi, quibus fuerant factæ, illis fruſtrentur, docet c. 1. *Licet Iſrael perditur: tamen promiſſio Abrah. de multiplici ſemine, implebitur in gentibus.*

De reprobatione Iſrael ſecundùm carnem, & vocatione etiam gentium, id eſt, Iſrael ſecundùm Spiritum, docet c. 1. *Et erit, vbi dictum eſt.*

De iuſtificatione: quod ex miſericordia Dei per fidẽ in Chriſtum fiat, docet c. 2. *Deſponſabo te mihi in fide & miſericordia.*

De oratione & cultu idololatrarum quàm diſpliceat Deo & inutilis ſit, c. 7.

De Electis, quod perire non poſſint, quia Deus ſtat ſuis promiſſis: nec mutat æternum ſuum propoſitum, vt homo, c. 2. *Non perdam te Ephraim: quia Ego Deus, & non homo.*

De reſurrectione mortuorũ, clara teſtimonia ſũt in c. 6. & 13. Sed ij & alij loci, meliùs ſuis locis videbuntur & diſcutiẽtur.

Habemus ſummam doctrinæ huius Prophetæ tàm in genere quàm in ſpecie.

Nunc videndum argumentum primi capitis.

ARGVMENTVM PRIMI CAPITIS.

Primò paucis indicat præfationis loco, ſe à Domino vocatum, & cum verbo Domini ad Iſraelem miſſum, idque tempore, quo regnabat in Iuda Vzias, in Iſrael verò Iarobeam: & ſub quot regibus prophetarit. Atque hac ratione attentos reddit auditores & lectores. 2. Loco populi ſui, id eſt, Iſraelis peccatã atque imprimis idololatriam acriter obiurgat.

3. *Loco ſubiicit pœnam idololatriæ, quam de populo illo Deus ſumturus eſt breui. Ea eſt tùm animaduerſio Dei in familiam Iehu, cuius tunc Princeps Iarobeam feliciſſimè regnabat in Iſrael, animaduerſio, inquam, in familiam Iehu, ne ampliùs regnet in Iſrael: tùm deſtructio totius regni Iſrael: idque ſine vlla miſericordia, ita, vt deinceps neque nomen populi Dei populus ille ſit retenturus.*

In tres igitur partes diſtinguo caput hoc:

In prima continetur titulus ſeu ἐπιγραφὴ præfationis loco. Ea eſt in verſu primo & partim ſecundo.

In ſecunda continetur reprehenſio peccati, & præſertim idololatriæ populi Iſrael obiurgatio. Ea eſt in verſu 2. & partim 3.

In tertia continetur pœna idololatriæ. Ea eſt in verſu 3. & deinceps vſque ad finem. Quanquam in verſu 7. continetur promiſſio de ſaluando Iehuda, quæ ad maiorem exaggerationem pœnæ Iſraelis facit.

Notandum hic in genere de titulis, qui præfiguntur libris Prophetarum.

Tales tituli præfationis loco Prophetis præfiguntur: 1. quidem ad demonſtrandum, quis illius prophetiæ autor fuerit, tùm primus & principalis, qui eſt Deus: tùm inſtrumentalis & ſecundarius, qui eſt Propheta ipſe. ideo ſolent præponere tùm nomen Dei, tùm nomen Prophetæ, vt, *Sermo Domini, qui factus eſt ad Hoſeam.* Item, *Viſio Abdiæ: Hæc dicit Dominus ad Edom.*

2. Præponuntur ſæpe, vt materiam etiam, de qua dicturi ſunt, indicent, vt cùm aiunt: *Onus Niniuæ. Liber viſionis Nahum.* indicant ſe infauſta & infelicia denunciaturos.

3. Aliquando, vt oſtendant, ad quem pertineat ea prophetia: vt, *Hæc dicit Dominus Deus ad Edom, Abd.* 1. *Onus Niniuæ.*

4. Vt oſtendant, quo in loco verbum illud Domini acceperint, vel etiam, vbi prophetare cœperint. ideo addunt ſæpe etiam χωρογραφίαν *vt Ezech.* 1. Et factum eſt in trigeſimo anno, in quarto menſe, quinta mẽſis, vt eſſem inter captiuos iuxta fluuium Chobar.

5. Aliquando, vt indicẽt, quo tẽpore cœperint prophetare, vel etiam quandiu, ſeu quot annos prophetarint. ideo ſæpe addunt χρονογραφίαν, & regum, ſub quibus prophetarunt, nomina, vt Eſa. 1. vt Hoſeas hic & alij multi Prophetæ.

Huiuſcemodi autem χρονογραφίαι ad tria præcipue faciunt: 1. ad prophetiæ certitudinem. Ne quis enim putet hæc vaticinia ficta fuiſſe, aut poſtquam res euenerunt, fuiſſe de illarum euentu prophetatum: remittunt Prophetæ ad publicum teſtimonium, quod dare poſſunt omnes, qui eo tempore fuerunt, quo Prophetæ hæc ſunt vaticinati, quare de certitudine & veritate prophetiæ dubitandum non eſſe.

2. Faciunt ad prophetiæ etiam intelligentiam. Illa enim temporis & regum commemoratio, remittit nos ad legendas illius temporis, &, quæ ſub talibus regibus contigerunt, hiſtorias. his vero lectis aperitur qualis tum fuerit Eccleſiæ ſtatus. Hoc vero perſpecto, facilis ad prophetiæ intelligentiã aditus patefit.

3. Faciunt etiam ſæpe ad prophetiæ ipſius laudem & autoritatem, vt, cùm indicant ſua Chronographia, ſe permultos annos vaticinatos fuiſſe.

Hinc certe inferre licet: magna igitur animi fortitudine & conſtantia illos præditos fuiſſe, qui per tàm longum tempus tàm onerosum munus, & omnibus calamitatibus expoſitum obire potuerint, vt, cùm Ieſaias ait, ſe prophetaſſe ſub Vzia, ſub Iotham, ſub Achaz, ſub Ezechia, & ſicut Hoſeas hic facit.

Huiuſcemodi igitur tituli eo fere ſpectant, vt autoritatem tùm prophetiæ, ſeu verbo, quod ibi cõtinetur, tùm ipſi etiam Prophetæ concilient, atque ita auditores & lectores attentos, ſæpe etiam dociles reddant. Hæc de titulis Prophetarum in genere.

Hinc perſpicuum fit, quò ſpectet titulus iſte Hoſeæ: nempe ad autoritatem tùm Prophetæ ipſi, tùm prophetiæ conciliãdam: ideóque ad reddendos auditores attentos. Id quod vt meliùs patefiat, videamus ſingula verba.

1. V*Erbum* Iehouah, *quod fuit factum ad* Hoſcheah, *filium Beeri, in diebus Huz, yah, Iotham, Achaz, Iechiz, k yah, regum Iehuda, & in diebus Iarobeam filij Ioas regis Iſrael.*

Debar, verbum, ſermo, prophetia, quæ reuelata fuit Hoſeæ. Eſt autem ſingularis pro plurali. Eſt enim titulus totius huius libri, in quo multæ continentur prophetiæ.

In diebus, id eſt, temporibus Vziæ, quia enim tempora conſtant diebus: ideò dies pro tempore accipiuntur apud Hebræos. Phraſis Hebræorum frequentiſſima in Scripturis.

2. *Principium verbi* Iehoua *in Hoſea* fuit hoc: *Et dixit* Iehouah *ad Hoſeam. Vade, accipe tibi vxorem fornicationum, & filios fornicationum: quoniam fornicando fornicabitur hæc terra de poſt* Iehouah.

Eſcheth tſchah mulier, ab *tſch* vir.

Illud *He* in *haaretz*, accipio pro *Cheth Hmedia* hæc terra. Illud *Mæachare Iehouah* ad verbum eſt: de poſt Iehouah. Munſt. à Domino. Sant Pagn. ne eat poſt Dominum. Sic Calu. ne ſequatur Iehouam.

Hoc fuit præceptum Domini ad Hoſeam in viſione: addita etiam ſignificatione huius viſionis, modò ſequitur obedientia Prophetæ itidem in viſione. Ait enim ſic:

3 *Et abiit* Hoſeas, *& accepit Gomeram filiam Diblaim, &* Gomera *concepit, & peperit ei* Hoſeæ *filium.*

Gomer eſt conſumtio, putrefactio, item conſummatio, à *Gamar*, conſumere & conſumi.

Diblaim eſt plurale ſecundùm formam maſculinam, à *Dabal* radice inuſitata. Vnde *Debelah* fœmininum, & plurale maſculinum. *Diblaim* maſſa ficuum ſiccorum ſeu caryarum, quæ ſimul collectæ compreſſæque vnum efficiunt corpus, ait R. D. Kimhi. Ergò Gomer Diblaiim eſt maſſa ficuum conſumta putrefactaque. Sunt enim nomina fictitia.

4. *Et dixit Iehouah ad eum* Hoſeam: *Voca nomen eius* Iizreel, *quoniam adhuc pauxillum, & viſitabo ſanguines* Iizreel *ſuper domum Iehu, & ceſſare faciam regnum domus Iſrael.*

Iizreel. Duplex Iezreel: prima ciuitas fuit, quæ in ſortem tribus Iehuda cecidit, vt eſt in libro Ioſua c. 15. ad calcem. De hac non loquitur hic Propheta.

Altera erat in regno decem tribuum, de qua 3. Reg 18. ad calcem, & 21. item 4. Reg 9 10. Hæc & Samaria erant metropoles Iſraelitarum.

Eſt autem alluſio inter Iezreel & Iſrael. Sanguines Iezreel, id eſt, qui effuſi ſunt in Iezreel à Iehu. Ibi enim etiam Iezabelis ſanguis eſt fuſus: vt eſt in 3. Reg. 21. Eliah ſic nomine Domini dixit, Canes comedent Iezabel in agro Iezreel. Sic etiam ibidem Naboth ab ea occiſus. Iehu hiſtoriam lege in 3. Reg 19. & 4. Reg. 9. 10. *Hiſchbati* ceſſare faciam, i. abolebo.

5. *Et erit in die illa, & conteram arcum Iſrael, in valle Iizreel.*

6. *Et concepit adhuc, & peperit filiam, & dixit ei* Hoſeæ ipſe Dominus: *Voca nomen eius* Loruchama: *quoniam non adiiciam ampliùs, vt miſericordia proſequar domum Iſrael: quando (vel quoniam) leuando eleuabo contra eos, ſcilicet* Ethhao Iebli hoc eſt, inimicum Aſſur, quaſi dicat, ſicut haſtenus feci quando contra eos excitaui hoſtem: poſtea miſertus ſum, poſt hac non faciam, vel, vt Calu. quoniam tollendo tollam *Iehem* pro *orbam* ipſos per enallagen, id eſt, penitùs à conſpectu meo ſum illos amoturus.

Arachem eſt miſerebor, ad verbum eſt, quoniam non adiiciam ampliùs miſerebor, ſeu miſericordia proſequar domum Iſrael.

Ki verti Quando: alij Quoniam: alij Sed. Omnia hæc ſignificat.

7. *Et domum Iuda miſericordia proſequar, & ſaluabo eos in Iehouah Deo eorum, & non ſaluabo eos in arcu & in gladio, & in bello, in equis & in equitibus*, id eſt, per arcum.

8. *Et ablactauit* mater *Loruchamam, & concepit, & peperit filium.*

Id eſt, vix ablactauit filiam: & ſtatim concepit.

9. *Et dixit Dominus, Voca nomen eius Loammi, quoniam vos non populus meus: & Ego non ero vobis* in Deum.

SEQVITVR EXPLICATIO RERVM.

1 *Verbum* ſermo *Iehouah.*

PArticula hæc pertinet ad autoritatem prophetiæ. Prophetia hæc non eſt humanum verbum, ſed verbum Domini, ad quod etiam pertinet, quod non contentus dixiſſe Verbum Domini, iterum & tertiò repetit idem Dei nomen verſu altero, dicens: *Principium quo locutus eſt Iehouah in Hoſea*, Item, *Et dixit Iehouah.*

Pro-

Prophetia igitur hæc non eſt ab Hoſea, ſed à Domino tanquam primo & principali autore, ſed per Hoſeam (vt poſtea ſequitur) tanquam per os Domini ad populum Iſraelis relata, ac poſtea per eundem tanquam per manum Domini literis commiſſa.

Quod fuit ad Hoſeam.

Particula hæc facit ad autoritatem prophetiæ, quo etiam pertinent illæ duæ locutiones in altero verſu: *Principium quo locutus eſt Dominus in Hoſea*. Item: *Et dixit Dominus ad Hoſeam.*

Omnes hæ locutiones indicant, Hoſeam fuiſſe verum Dei Prophetam, à Domino ipſo miſſum, & per quem locutus ſit Dominus, non autem ex numero Pſeudoprophetarum: de quibus per *Ierem.* 23. Currebant, & Ego non mittebam eos, prophetabant, & Ego non loquebar ad eos.

Cæterum harum locutionum, vna eſt ſignificatior alia. Illa poſtrema *Et dixit Dominus ad Hoſeam*, ſimpliciter indicat, Hoſeam fuiſſe verum Dei Prophetam, qui non ſua, ſed quæ à Domino acceperat, vaticinatus ſit. Poteſt autem loqui Dominus ad aliquem, vel per Angelum, vel per aliquam ſpeciem externam.

Illa verò ſecunda: *Principiū quo locutus eſt Dominus in Hoſeah* quiddam amplius docet. Docet enim, Deum non ſolùm per Hoſeam ſimpliciter: ſed in ipſo ſpiritu Hoſeæ inhabitantem, per eum, ceu per ſuum os, locutum fuiſſe. Hoc enim ſignificat locutio hæc, *in Hoſea Dominum loqui.*

Quidam illud 3. ſimpliciter vertunt PER Hoſeam. Sed aliquid plus ſignificat in Hoſea, quàm per Hoſeam. Dominus enim etiam per aſinam Balaam locutus eſt, tanquam per ſuum inſtrumentum, ſed non in aſina, quia non habitabat in illa Dominus. In Prophetis verò Dei ſanctis, non ſolùm per Prophetas loquebatur Dominus. Sic Hebr. 1. Paulus in hūc finē hac locutione vſus eſt, dicens: *Olim Deus locutus Patribus in Prophetis: vltimis diebus hiſce, locutus eſt in filio: quia & in illis & in hoc (quanquam in hoc excellentiori modo) inhabitans Deus, per illos & per hunc locutus eſt.* Sic Chriſtus Matth. 10. *Non enim vos eſtis qui loquimini: ſed Spiritus Patris qui loquitur in vobis* 2. Cor. 13. *An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus*, Gal. 1. *Vt reuelaret filium ſuum in me.*

Omnes hæ locutiones docent, Deum in hominibus inhabitantem per eos locutum fuiſſe. Hoc autem plurimùm facit ad commendandam Prophetæ autoritatem, quod ſcilicet Dominus in eo habitans, per eum loquebatur.

Illa porrò prima locutio, *Verbum Domini, quod factum eſt ad Hoſeam*, aliquid addit illis duabus aliis. Specialiter enim ſignificat Prophetam non tantùm fuiſſe verum Dei Prophetā, nec tantùm habitaculum Dei, in quo & per quem locutus eſt Deus, ſed etiam inſignem quendam Dei legatum cum ſpecialibus quibuſdam Dei mandatis, & diuina autoritate ad populum admonendum, corrigendum, erudiendum, regendum quaſi in perſona Dei miſſum. Hoc enim ſignificat hæc phraſis: *Verbum Domini, vel ſermo Domini factus ad Hoſeam*, ſicut indicauit Chriſtus Ioan. 10. *Si Deos vocat eos ad quos ſermo Dei factus eſt.* Loquitur ibi de regibus, principibus, & magiſtratibus, quibus Deus tradit ſuā autoritatem populi regendi: ideò ad eos dicitur ſermo Dei factus, ſic ad Prophetas dicitur ſermo Dei factus, qui ſpecialibus Dei mandatis inſtructi cū Dei authoritate ad populum erudiendum & gubernandum in religione mittuntur. Atque hoc etiam non parum habet momenti ad autoritatem Prophetæ conciliandam.

Ex quo conſequitur, quòd qui Prophetam hunc cum verbo, cum autoritate, & poteſtate Dei miſſum audierit, Deum ipſum audiet, & qui contempſerit, Deum ipſum contemnet, iuxta illud Chriſti: *Qui vos audit, me audit.*

Ad Hoſeam.

Nomen etiā ipſum Prophetæ quodāmodo facit ad authoritatem ei conciliandam. Significat enim Seruatorem. Indicat hoc nomen, (quod certè à Domino ei impoſitum fuiſſe, idque non temere, dubitandum non eſt:) indicat, inquam, hoc nomen, *Hoſchea*, Prophetam hunc veniſſe ad populum illius ſalutis cauſſa, & tāquam ſaluatorem, quo ad doctrinam, ſi populus voluiſſet reſipiſcere, & vt illis prædicaret verum Ieſum Chriſtum. Deinde fuit typus quidam ipſius Ieſu Chriſti, in ea vxore fornicaria, quam iuſſus eſt ducere, vt poſtea explicabitur, iuxta ſententiam Irenæi. Ideò etiam videmus, ab hoc Hoſea ipſius veri Ieſu tum diuinitatem, tum humanitatem, tùm regnum & eius Eccleſiam, tùm ſalutem per eum ſuæ Eccleſiæ partam, ſingulariter prædicari: vt poſtea ſuis locis videbimus. Ergò ipſum etiam nomē *Hoſchea*, ad authoritatem Prophetæ pertinet.

Filium Beeri.

De iſto Beeri nullibi Scripturarum, niſi hic, mentio fit. Nā quod Hebræi aiunt hunc fuiſſe illum Beera, qui fuit Princeps Rhubenitarum, de quo 1. Paralip 5. parùm firmum eſt, & illud nomen ſic eſt ſcriptum *Beerah*: iſtud verò, *Beeri*.

In diebus Vziæ.

Deſcribit tempus, quo & cœperit & perrexerit prophetare. Quando cœperit? Si ſpectes reges Iuda, ait, In diebus, id eſt, tempore Vziæ Quia enim tempora cōſtant diebus, ideò dies pro tempore accipiuntur. Vzias iſte Azarias quoque appellatus fuit, filius fuit Amaziæ, & annos 52 regnauit Hieroſolymis, vt eſt 4. Reg. 15. Quantum igitur ad initium ſui vaticinij, ſi reges Iehuda ſpectes, cœpit in diebus, id eſt, tempore Vziæ regis Iehuda. Si verò ſpectes reges Iſrael, cœpit in diebus, id eſt, tempore Iarobeam regis Iſrael. Ideò ait: *Et in diebus Iarobeā filij Ioas, regis Iſrael*. Addidit *filij Ioas*: differētiæ cauſſa. Duo enim fuere reges Iſrael, id eſt, decem tribuum, nomine Iarobeam. Primus, filius fuit Nabath, Ephratæus, Salomonis ſeruus. Hic primus poſt Salomonis mortē, diuiſo regno Dauidis, propter idololatriam Salomonis, in duas partes, à decē tribubus, quæ Iſraelis cognomen retinuerunt, in regem electus fuit Iſraelitarum, Rhoboam Salomonis filio in ſola tribu Iuda, & partim in tribu Benjamin regnante: vt eſt 3. Reg. 12. De hoc Iarobeam non loquitur Propheta: neque enim ſub hoc vaticinari potuit, cùm inter huius mortem, & Hoſeæ Prophetæ natiuitatem interceſſerint anni ſupra 120.

Alter Iarobeam filius fuit Ioas regis Iſrael, & pronepos Iehu: de hoc loquitur. Sub hoc igitur Iarobeam rege Iſrael, prophetare cœpit Hoſeas noſter. At cur adiecit: *Et in diebus Iarobeam*? Nōnne ſatis erat dixiſſe: *in diebus Vziæ*? ſcilicet verbum Domini factum eſt ad Hoſeam, hoc eſt, Hoſeas prophetare cœpit?

Reſp. Notandū, conſuetudinē eſſe prophetarum, vt nomina Regū Iſraelis in ſuis titulis ponant rarò: vt hic & Amos. Et notandum, quòd nullius regis Iſrael nomen inuenitur in titulis propheticis, niſi iſtius Iarobeam. Cur? quia illi non erant digni, qui recenſerentur, quia non erāt ſucceſſores Dauidis, nec reges, ſed tyranni. Ob hanc etiā cauſſam, iſte Iarobeam, qui omnes illos 4. Iuda præceſſit, poſtremo loco ponitur. Cur verò huius nomen poſuerit Propheta, 4. ſunt cauſſæ.

1. Hoc fecit, vt meliùs explicaret, quo tempore cœperit prophetare. Quia enim abſolutè dixerat: *in diebus Vziæ*. Vzias autem regnauit annos 52. in Ieruſalē: Potuiſſet quis fortè ſuſpicari, Hoſeam cœpiſſe prophetare ſub finem regni Vziæ, quo tempore regnum Iſrael à varijs opprimebatur tyrannis. Ne quis igitur hoc putaret, adiecit hanc particulam, *Et in diebus Iarobeam*. Particula hæc indicat apertè, quoto ferè Vziæ anno cœperit vaticinari. Quoto? Anno Vziæ, iuxta Fūccium, ſaltē 18. vel fortè, meo iudicio, anno Vziæ 15. quod hinc perſpicuum fit. Annis enim 15. regnauerat Vzias quando moriebatur Iarobeam. Nam Vzias (vt eſt 4. Reg. 15.) regnare cœpit in Iuda, anno regni Iarobeam 27. Iarobeam autem regnauit in Iſrael annos 41. Iam à 27. anno regni Iarobeam, quo cœpit Vzias regnare in Iuda, vſque ad annum 41. id eſt, vltimum ipſius Iarobeam, intercedunt anni ad ſummū 15. quibus regnauerat Vzias in Iuda, quādo moriebatur Iarobeam. Atqui Hoſeas prophetauit etiam in diebus Iarobeam (vt hic ait) idque ſaltem anno vltimo regni Iarobeam illius.

Ergò ex eo, quod adiecit, ſe prophetaſſe in diebus Iarobeā, manifeſtum facit Propheta, ſe prophetaſſe, non ſub finē regni Vziæ, ſed anno regni Vziæ ad ſummū 15. vel fortè etiā citiùs. Et loquor de annis, quibus ipſe Vzias regnare cœpit perſonaliter Hieroſolymis. Sic enim intelligitur illud 4. Reg. 15. Anno 27. Iarobeā Vzias annum agens 16. regnare cœpit Hieroſolymis. Quæ verò de annis interregni tradit Funccius, pag. 128. non eſt operæpretium huc referre.

2. Hac etiam particula adiecta indicauit, ſe Prophetam fuiſſe Iſraelis, in quo regnabat Iarobeam. Neque enim Prophetæ, qui ad Iudæos tantùm concionabantur, ſoliti ſunt in ſuis χρησμοῖς ſuiſque titulis ponere nomina regum Iſrael, ſed tantùm Iehuda: vt patet, ſi quis legat Prophetas.

Qui verò in Iſrael vaticinabantur, ſæpe cum nominibus regum Iehuda cōiungunt nomina regum Iſrael, vt facit Amos, & hic Hoſeas.

3. Hac particula indicare etiā voluit, ſe nō prædixiſſe vltionē Domini cōtra iniquitates Iehu, quando iā erāt punitæ; (id quod fuiſſet ridiculū) ſed quando etiānū pronepos Iehu, i. Iarobeā filius Ioas feliciſſime regnabat in Iſrael, neq. prædixiſſe futurā breui totius regni deſtructionē, cùm vehemēter afflictū per tyrānos & ſeditioſos homines, ab hoſtib. etiā vexaretur: (non enim ita magnum aliquid & mirabile prædixiſſet Propheta) ſed tunc ſe hoc prædixiſſe, cùm regnū hoc florentiſſimū eſſet, & nihil minùs, quàm illius regni deſtructio ex-

ſpectaretur. Et hoc facit ad maiorem Prophetæ autoritatem, vt antea dixi.

4. In hac particula, *Et in diebus Iarobeam*, indicare voluit, ſe primum fuiſſe, qui illius regni deſtructionem prædixerat. Nemo enim ante Iarobeam prædixit eius regni deſtructionem, vt eſt etiam in 4. Reg. 14. Hæc locutus erat Dominus, quòd vellet delere nomen Iſrael de ſub cœlo. Ideò ſeruauit eos per manum Iarobeam filij Ioas.

Hoſeas autem primus cum Amoſo Propheta, ſuo collega in Iſrael auſus eſt hanc regni deſtructionem prædicare, & quidem cùm regnum eſſet florentiſſimum. Quæ res certe periculoſior fuit tùm, quàm ſi poſtea afflicto regno id prædixiſſet, ſicut fecerunt poſtea alij Prophetæ. Magna ergo animi fortitudine præditum fuiſſe Hoſeam, neceſſe eſt. Quare hæc etiam particula facit ad magnam commendationem Prophetæ, & autoritatem, & animi fortitudinem. Videmus igitur, hanc particulam non fuiſſe temere adiectam. *Et in diebus Iarobeam.*

Habemus, quo tempore cœperit prophetare Hoſeas: anno ſcilicet Iarobeam ſaltem 41. ideóque anno Vziæ regis Iuda ſaltem 15. ſi non citiùs.

At verò, quamdiu prophetare perrexit? Ex iis, quæ diximus, & ex iis, quæ ſubiicit Propheta, colligere licet *Et in diebus Iotham, Achaz, & Ezechiæ regum Iuda.* Colligimus neceſſariò, prophetaſſe ſupra annos ſaltem 60. Nã ſi prophetare cœpit (vt oſtenſum eſt) anno Vziæ 15. Ergò ſub Vzia prophetauit annos minimùm 37. Annis enim 52. regnauit Vzias. Deinde ſub Iotham annos 16. Tot enim annis dicitur regnaſſe. Quanquam verò fieri poteſt, vt intra hos 16 annos, quibus dicitur Iotham regnaſſe, connumerentur illi etiã, quibus viuente patre Vzia, ſed leproſo, regnum adminiſtrauit ipſe Iotham. Nõ deſunt tamẽ (vt Funcc. in Chron p. 134.) qui velint Iothamum poſt patris mortem regnaſſe annos 16. Iam ex 37. Vziæ, & 16. Iothami haberemus annos 53 deinde accedunt 16. anni, quibus regnauit Achaz, ſub quo etiã prophetauit Hoſeas, vt ait. Iam haberemus annos 69. Sequuntur etiam aliquot anni ſub Ezechia. Nam etiam ſub hoc vaticinatus eſt Hoſeas annos aliquot. Iuxta ſententiam Hieronymi prophetauit ſub Ezechia, annos ſaltem 5. & ampliùs. Ait enim, Hieronymus. Hoſeam & prædixiſſe futuram, & vidiſſe præſentem regni Iſraelitici deſtructionem. Fuit autem deſtructum poſtremò à Salmanaſſar anno Ezechiæ 6. Iam haberemus annos ſaltem 74. Igitur, etiamſi adimantur aliquot anni ex illis, quibus dicitur regnaſſe Iothamus, fieri tamen non poteſt, quin vltra 60. annos Hoſeas noſter prophetandi munus obierit.

Quò autem ſpectat tota χρονολογία? 1. Vt ante dixi, ad certitudinem prophetiæ.

2. Ad prophetiæ intelligentiam. Quia remittit nos ad hiſtorias earum rerum, quæ ſub iis regibus contigerunt, legendas. Ex iis autem hiſtoriis facilis aditus patet ad prophetiæ intelligentiam.

3. Facit ad Prophetæ autoritatem, fortitudinem & conſtantiam commendandam. Si enim ſub iis omnibus regibus, & tàm longo tempore, tàm laborioſum & omnibus malis expoſitum munus, nempe Propheticum, intra populũ tam perditum & contumacem, qualis Iſraeliticus erat, ſuſtinere potuit Propheta: quanta igitur animi fortitudine & conſtantia præditus fuit?

5. Hæc etiam chronologia facit ad magis patefaciendam populi pertinaciam: ſupra annos 60. Hoſeas concionatus eſt illis, & prædixit ruinam regni per tot annos: & tamen non reſipuerunt.

Principium.

Hæc etiam particula facit ad commendationem Prophetæ. Indicat enim hæc particula, Hoſeam initio ſuæ concionis ad Iſrael non eſſe vſum verbis mollibus & blandis, vt eorum beneuolentiam ſibi conciliaret: ſed acriter & vehementer & duriter cœpiſſe eos arguere, quòd eſſent idololatræ, ſcortatores, nati ex ſcortatione, & quòd illorum regnum erat lupanar, vbi ſine pudore quotidie ſcortarentur, ideóque quòd Deus illud regnum deſtructurus eſſet, & illos à ſe reiecturus. Inſurgere autem tali tempore, hoc modo, contra talem regem, & tantum regnum non fuit hominis plebei animi, ſed heroici & diuini ſpiritus.

Ex iis perſpicuum factum eſt id, quod initiò dicebamus, totum hunc titulum pertinere ad commendandũ tùm Prophetæ autoritatem & veritatem: tùm ipſius prophetiæ autoritatem ſimul & dignitatem: ideóque ad reddendos auditores attentos ad audiendum talem ac tantam prophetiam à tali ac tanto Propheta prædicatam. Habemus titulum.

Audiamus igitur, quid initiò concionatus ſit Iſraelitis hic noſter Propheta.

Principium, inquit, quo locutus eſt Dominus in Hoſea, hoc fuit. Vade, &c.

Dubium non eſt, quin Dominus hæc iuſſerit Prophetæ, vel in ſomnis loquens ei ſine ſpectro, vel in viſione, id eſt, in ſpectro aliquo ei apparens. Hi enim ſunt duo modi ordinarij, quo Deus ſolet Prophetis ſua myſteria reuelare, & eos ſpiritu prophetico afflare. Num 12.

Dubium igitur non eſt, quin Dominus vel in ſomnis, vel in viſione mandarit Prophetæ hoc, quod ſequitur. *Vade*, inquit, *Accipe tibi vxorem* (vel mulierem in vxorem) *fornicationum*. Non ait fornicatam vel fornicationis, ſed fornicationum, vt etiam Hieron. annotat, id eſt, quæ non ſemel aut cum vno, ſed ſæpenumerò & cum multis fornicata ſit. Nã mulier fornicationum dicitur velut ſcortum, id eſt, quod diu, quod paſſim, quòd ad omnium libidines expoſitum fuit: *Et filios fornicationum* ſcilicet accipe etiam tibi in filios, filios, inquam, illos, qui ex ea muliere fornicationum nati ſunt, qui ideo appellantur filij fornicationum, quia ex fornicationibus nati ſunt. Vel etiam ſic, Et filios ex ea muliere fornicaria ſuſcipe: vtramque interpretationem adfert Hieronymus. Prior quibuſdam, altera alijs magis probatur. Hactenus præceptum Domini ad Hoſeam.

In quem verò finem mandat Deus rem hanc Hoſeæ? In myſterium & ſymbolum quoddam, hoc eſt, vt hac re, ceu ſymbolo quodam, indicaret, ſynagogam Iſrael & eius filios ſcortatores eſſe, hoc eſt, & eorum maiores, vnde nati ſunt, ſcortatos fuiſſe cum Sathana atque idolis: & ipſos filios natos eſſe ex ſcortatione, maiorumque ſuorum mores ſectari. Ideò ſubdit huius præcepti ſignificationem, dicens. *Quia fornicando fornicabitur terra ſcilicet Iſrael de poſt Dominum*, hoc eſt, auerſa penitus à Domino, ne ampliùs poſt eum eat. Ideò Munſterus ſic vertit *Accipe vxorem* (in ſignum) *quod fornicãdo*. Illud fornicando fornicari, eſt vehementer ſine vlla intermiſſione & pudore fornicari. Sicut etiam *Eundo ire, & gaudendo gaudere*, id eſt, celeriter ire, vehementer gaudere, phraſis Hebræa.

Illud *fornicabitur* in futuro, ſic accipio, vt propheta indicet, terram Iſrael non tantum fornicatam eſſe, quaſi iam deſierit fornicari, ſed etiamnum pergere & perrecturam fornicando.

Illud *De poſt Dominum*, quidam ſic accipiunt, ne eat poſt Dominum. Alij, A Domino. Ego vtrumque complector ad hunc modum, quia auerſa eſt à Domino penitùs ne ampliùs eum ſequatur. Vocat autem fornicationem idololatriam, ad quod vſitatiſſimum eſt in ſcripturis, & ratio huius metaphoræ eſt, quoniam, ſicut cùm colimus verum Deum, vera pietate & cultu, cum Deo coniungimur, ſicut ſponſo ſponſa. Vnde 1. Cor. 6. *Qui adhæret Deo, vnus ſpiritus efficitur cum illo, ideoque duo in carnem vnam, & tunc verum eſt ac ſanctum matrimonium ſpirituale*, vnde & Dominus Eccleſiam ſuam vocat ſponſam in Scripturis. Ita contrà cũ deſerto vero Deo, ſponſo vero, & vero eius cultu, falſis cultibus & ſuperſtitionibus, colimus idola, vel potiùs dæmones in idolis: tunc violata fide matrimoniali copulamur cum idolis, & hæc eſt fornicatio ſpiritualis.

Dum autem idololatriam appellat fornicationem, indicat Dominus grauitatem huius peccati. Sibi enim ita diſplicere idololatriam populi ſui, atque bono marito diſplicet fornicatio vxoris ſuæ. Quanto autem dolore afficitur bonus maritus, cùm videt vxorem ſuam, quam alioqui vehemẽter amat, proprio marito deſerto, corpus ſuum alicui alij, aut etiam pluribus ſtuprandum præbere: ideóque per conſequens indicat, quanta pœna digni ſint Iſraelitæ qui fornicantur à Domino, nempe, vt à Deo penitus repudientur, vt poſtea ſequitur. Sicut etiam vxor fornicaria bono marito repudianda eſt, ne ampliùs vel ſit vel appelletur ipſius vxor.

Hæc eſt ſignificatio illius præcepti Domini ad Hoſeam. *Vade, ſume tibi vxorem fornicationum*. Et in hũc finem Dominus illud Hoſeæ mandauit, vt hoc, quod dixi, et primùm deinde per eum populo indicaret. Hæc enim res, quam Dominus mandat Prophetæ, vt ſcilicet ducat talem vxorem, ſymbolum fuit & ceu reale verbum illius, de quo Dominus volebat per prophetam diſertis etiam verbis populum reprehendi, redargui, & obiurgari: illum nimirùm eſſe idololatriam, ideóque à Domino reiiciendum. Quia quod iubetur facere propheta, typus eſt illius, quod facit Dominus. Dominus enim Iſraeliticum populum acceperat in vxorem, ſed hæc vxor per idololatriam facta eſt fornicaria. Et hoc eſt, quod Dominus volebat per prophetam populo exprobrari, non verbis tantùm, ſed etiam ſymbolis. Quare cum ait Dominus, *Vade & accipe*, perinde eſt, ac ſi dicat: Vade, & tum hoc ſymbolo vxoris fornicariæ, ac filiorum ex fornicatione natorum propoſito, tùm diſertis verbis argue populum

meum

meum Iſraelem, cùm de peccatis aliis, tùm inprimis de idololatria, per quam auerſus à me fornicatus eſt cũ Sathana & idolis, & quidẽ initio tuæ prædicationis hoc facito, & dicito: Acceperat vos Dominus in cariſſimam vxorem, & variis beneficiis affecerat, ſed vos inuenti eſtis eſſe ſcorta, progenies praua & adultera, omnes nati ex fornicatione, & regnũ iſtud veſtrum Iſrael, eſt publicum & fœdiſſimum lupanar, vbi ſine intermiſſione & ſine vllo pudore iam olim & quotidie cum Sathana & idolis ſcortamini. Proinde Dominus vos repudiat, & abdicat à ſe, & domo ſua, nec vos agnoſcit ampliùs pro vxore ſua, aut filiis ſuis. Nec dubium eſt, quin Propheta tali exordio in ſua prima concione vſus ſit.

At cur Dominus voluit, Prophetam tàm duro & acri exordio vti, vt initiò Eccleſiam ſuam vocaret ſcortum, & ſingulos quóſque filios ſcortationum, nec prius iuſſit, vt lenibus verbis omnes inuitaret ad pœnitentiam?

Reſp. Quoniam idololatria illa in populo à tempore primi Iarobeam, vſque ad illum alterum etiam Iarobeam, ſub quo cœpit prophetare Hoſeas, continuata ſemper fuerat & aucta ſine vlla emendatione, ita vt morbus eſſet incurabilis.

Mihi etiam dubium non eſt (vt etiam ex 2. cap. patet) quin Iarobeam & populus ille, felicitatem & omniũ rerũ ſuarum proſperum ſucceſſum, quem habebant ſub Iarobeam, acceptum ferrent idolis ſuis, & ſuæ religioni; Sicut etiam videmus facere hoſce impios reges, & Papiſtas omnes. Hoc autẽ erat malum intolerabile, quòd non ſolùm idola colerent, ſed etiam felicitatem, quam habebant à Domino, acceptam ferrent idolis & falſæ religioni. Iure ergò iuſſit Dominus Prophetæ, vt initio ipſo ſuæ concionis populum appellaret ſcortum, meretricem, ingratum, filios ex fornicatione natos, qui ſunt ingrati, & nihil vnquam ſciunt, niſi malefacere, dicens, *Vade, ſume tibi.*

Habemus præceptum Domini ad Prophetam. Habemus & præcepti explicationem, ſeu quid Dominus illo præcepto voluerit à Propheta. Atque in hoc præcepto continetur reprehenſio idololatriæ populi Iſrael.

Non eſt autem dubium, vt antè dixi, quin Dominus in viſione, vel in ſomno mandatum hoc dederit Prophetæ. Sequitur obedientia Prophetæ. Ait ergò,

3 *Et abijt Hoſeas & accepit Gomer filiam.*

Deſcribitur hic obedientia Prophetæ, in qua continetur tùm tacita obiurgatio peccati & idololatriæ populi, tùm expreſſa iræ Dei aduerſus regnum illud comminatio.

Manifeſtum eſt præceptum illud Domini, *Vade, accipe vxorem fornicationum*, fuiſſe factum Hoſeæ in ſomnis, vel in viſione, vt antè dictum eſt. Cæterùm an Prophetæ etiam obedientia, quæ hic deſcribitur, fuerit in viſione, an verò reapſe impleta, non conuenit inter interpretes.

Principio igitur recitabo quatuor diuerſas ſententias. Deinde iuxta eam, quæ mihi magis probatur, verba Prophetæ interpretabor.

Prima eſt. Hanc fuiſſe veram & certam hiſtoriam: nempe Hoſeam accepto Domini mandato, ſimpliciter iuiſſe ad quandam publicam meretricem, nomine Gomer, filiam parentis nomine Diblaiim: filios etiam qui ex ea, cùm eſſet fornicaria, nati fuerant, ſibi in filios accepiſſe. Deinde ex eâ Gomer iam honeſta & legitima ſibi vxore facta, alios tres liberos ſuſcepiſſe, vt poſteà commemorat, & hoc quo ad hiſtoriam.

Quod verò ad ſignificationem hiſtoriæ attinet, aiunt, hiſtoriam hanc & reale factum, ſymbolum & viſibile ſignum fuiſſe eius rei, quæ in contextu explicatur: nempe, Synagogam Iſraeliticam ductam fuiſſe à Deo in vxorẽ, quæ tamen deprehenſa eſt eſſe fornicaria, & alios eius ex fornicatione natos: ac proinde iuxta ſignificationem nominum aliorum trium liberorum, populum Iſraeliticum fuiſſe diſpergendũ inter gentes, idque ſine vlla ſpe reditus ſeu miſericordiæ, ita vt neque populus Dei deinceps ſit appellandus. 2. Illud etiam matrimonium Hoſeæ cum meretrice, fuiſſe typum matrimonij futuri inter Chriſtum & Eccleſiam, ex gentibus peccatricibus & idololatris, in quas etiam abierant Iſraelitæ, collectam: ſed ita, vt ſicut de horum ſententia, fornicaria hæc ex coniunctione cum Hoſea ſancto Propheta, ipſa quoque ſanctificata eſt, & facta proba ac pudica. 1. Cor. 7. *Sanctificatur enim mulier infidelis per virum fidelem.* Ita Eccleſia ex impiis peccatoribus collecta propter coniunctionem cum Chriſto ſancto, ipſa quoque facta eſt ſancta, non autem contrà.

Hæc eſt prima ſententia. Fuiſſe autẽ hiſtoriam, duabus potiſſimũ rationibus ducuntur vt affirment. 1. Quoniã Propheta expreſſit nomẽ propriũ illius mulieris, quod appellaretur Gomer, & nomẽ parẽtis, quod appellaretur Diblaiim: & nomina liberorum trium, quos dicitur Propheta ſuſcepiſſe ex vxore ſua. 2. Quod, quoniam ſi debuit eſſe ſignum & ſymbolum Iſraelitis alterius rei: oportuit igitur reale fuiſſe factum, alioqui quale ſignum fuiſſet Iſraelitis ſi fuiſſet ſimplex ſoli Prophetæ oblata viſio? Item, Sicut reuera impoſitum fuit nomẽ filio Ieſaiæ *Schear Iaſc hubh*, vt hoc nomine ipſe viſibile eſſet ſignum Iudæis, quòd reliquiæ reuerſuræ eſſent ad Dominũ. Sic neceſſe eſt, inquiunt, vt reuera tres hos filios habuerit Hoſeas ex ea Gomera, & reuera iis tribus nominibus nominarit, vt eſſent viſibile ſignum Iſraelitis, quod ipſe Iſrael eſſet diſpergendus, & futurus ſine miſericordia, non populus Dei.

Habemus rationes, cur ſentiant multi, fuiſſe verã hiſtoriam.

At quoniam, ſi demus fuiſſe veram hiſtoriam conſequi videntur aliquot abſurda, ideò ad ea reſpondent.

1. Abſurdum hoc eſt, Leuit. 21. mandatur, ne quiſpiam ſacerdos (per conſequens etiam propheta, qui verbum Dei miniſtrat) ducat in vxorem primò *Miſchah Zonah* mulierem fornicariam, id eſt, ſcortum. 2. nec *Challalah* profanam, id eſt infamem. 3. nec *Geruſchah* repudiatam à marito ſuo.

2. Iam ſi & Dominus hoc verè factum præcepit, & realiter propheta obtemperauit: primùm Dominus id, quod turpe & malum eſt, mandat, dúmque ſe coniungit propheta cum meretrice, fit vnum corpus cum illa, & ex membro Chriſti facit ſe membrum meretricis, quòd damnat Spiritus ſanctus per Apoſtolum.

3. Accedit etiam illud malum, quòd gignit filios fornicationum ſeu ex fornicatione. Sic enim ait textus, *Et filios fornicationum ſcilicet ſuſcipe.*

Reſpondent ad primum, Dominus ſupra legem eſt, & ipſius voluntas regula eſt omnis æquitatis & iuſtitiæ. Ideò enim aliquid eſt honeſtum, æquum, bonum & iuſtum, quia Dominus illud vult & mandat, non contrà ideò mandat, quia æquum & honeſtum eſt. Sicut igitur non iuſſit rem iniquam Abrahæ, quando ei iuſſit vt occideret filium, Quod tamen videbatur pugnare cum præcepto, Ne occidas, præſertim innocentem, præſertim priuatus. Ita nec rem iniquam aut turpem iuſſit prophetæ, *Vade, accipe vxorem fornicariam.*

Ad ſecundum. Sicut Abraham non peccabat, cum volebat occidere filium, quia non erat hoc facturus animo iniquo, ſed tantùm, vt obtemperaret Domino, qui non niſi æqua & iuſta mandare poteſt: Sic neque Hoſeas peccauit, dùm accepit eam meretricem, quia non libidinis cauſſa, ſed tantùm, vt obtemperaret Domino, accepit.

Deinde aiunt, non prophetam ex coniunctione cum fornicaria immunda immundum fuiſſe factum: ſed contrà illam immundam ex coniunctione cum propheta ſancto & mundo, ipſam quoque mundam & ſanctam fuit factam, ſicut 1. Cor. 7 *Sanctificatur mulier infidelis per virum fidelem.* Et in hac re, typo egregiè reſpondere rem ipſam ſignificatam. Eccleſia enim ex coniunctione cum Chriſto ſanctificata eſt, nõ autem Chriſtus ex coniunctione cum Eccleſia immundâ, factus eſt immundus.

Ad tertium reſp. Non eſt iuſſus propheta gignere filios ex fornicatione, ſed illos qui iam nati erant ex fornicatione, ſibi in filios vnà cum matre accipere, & eos in timore Dei inſtituere. Hoc autem nec impium, nec turpe eſt.

Nihil ergò obſtat, quò minùs ſentiendum ſit, quod hic narrat propheta de ſe, veram fuiſſe hiſtoriam.

Habemus primam huius loci interpretationem. Hanc ferè ſecuti ſunt patres.

Irenæus li. 4. c. 37. pag. 246. apertè huius eſt ſententiæ, quam expleuimus, vbi ait: quòd prophetæ tribus modis vaticinabantur, myſteria & res prædicebant. 1. viſionibus, id eſt, rebus viſis, quas poſteà populo recitabant. 2. apertis ſermonibus, vt, Ecce virgo concip. &c. 3. actionibus quoque & operationibus, quas Dominus per illos operabatur. Exempla duo adfert. Vnum Moſis; qui Aethiopiſſam accepit in vxorem, & hac ſecum coniunctione, eam fecit eſſe ex populo Iſrael. Hac actione præſignificauit, & quaſi prædixit Moſes, fore, vt oleaſter, id eſt, gentilis insereretur in bonam oliuam, id eſt, in populum Dei per Chriſtum. Moſes enim ea re typus fuit Chriſti, Aethiopiſſa typus Eccleſiæ ex gentibus.

Alterum eſt exemplum ex hoc loco Hoſeæ ſumtum, ait Iren. *Per operationem prophetans, quòd fornicando fornicabitur terra à Domino*, hoc eſt, qui ſuper terram ſunt homines: & de huiuſmodi hominibus beneplacitum habebit Deus aſſumere Eccleſiam ſanctificandam communicatione filij eius, ſicut & illa ſanctificata eſt communicatione prophetæ. Et ideò dicit Paulus, *ſanctificatam mulierem infidelem in viro fideli.* Ad hæc etiam filios ſuos nominauit Propheta. Non miſericordiam conſecuta. Id, quod à propheta typicè per operationem factum eſt, reſpondit Apoſtolus verè factum in Eccleſia & Chriſto. Hæc ille.

Auguſtinus quoque Tom. 6. contra Fauſt. Manich. libro 22. cap. 80. & 89. eandem ſequitur interpretationem, quam & Irenæus. Vult primùm, hiſtoriam fuiſſe, & verum

factum. 2. typum matrimonij inter Chriſtum & Eccleſiam ex gentibus peccatricibus & idololatris. Oſtendit autem, quantum ad factum Prophetæ, Prophetam nil mali feciſſe, quod eam duxerit in vxorem. Quia eam duxit, fornicatione relicta. Quid enim (*inquit Auguſtinus*) aduerſum clementiæ veritatis, quid inimicum fidei Chriſtianæ, ſi meretrix, relicta fornicatione, in caſtam cõiugem cõmutetur? Et quid tàm incongruũ & alienum à fide Prophetæ, quàm, ſi non crederet, omnia peccata impudicæ dimiſſa eſſe in meliu s cõmutatæ? Itaque cùm meretricem Propheta fecit vxorem, & ad vitam corrigendam, mulieri conſultum eſt, & figuræ ſacramentum, de qua mox loquemur, expreſſum.

Hieronymus in præfatione in Hoſeam ad Pammachiũ, videtur negare, hoc fuiſſe verè factùm & veram hiſtoriam, ſed ſimplicem fuiſſe viſionem.

At verò in commentario exponens verba illa, *Ac filios fornicationum*, non omninò damnat priorem ſententiam, ſed ita tamen admittere videtur hiſtoriam, vt factum Prophetæ typum eſſe velit matrimonij inter Chriſtum & Eccleſiam.

Meo iudicio Hieronymus ſenſit, hanc fuiſſe ſimplicem viſionem, ſicut in præfatione apparet, ſed tamen poſſe defendi, fuiſſe hiſtoriam. Sic enim in commentariis, quaſi per conceſſionem ait: *Nec culpandus*, inquit, *Propheta vt interim ſequamur hiſtoriam.* Notandum illud, Vt interim, eſt conceſſio.

Habemus primam interpretationem, quam R. Eſra, quam Irenæus, quam Auguſtinus ſequuntur, quam Hieronymus non damnat.

Altera ſententia eſt omnium ferè Hebræorum, quam etiam plerique ex noſtris doctiſſimi viri amplectuntur. Ea eſt totum hoc contigiſſe Prophetæ in viſione, & ita verba ſunt intelligenda: ET ABIIT ſcilicet in viſione eadem, in qua etiam Dominum alloquentem ſe audiuerat, *& accepit*, id eſt, Viſus eſt ſibi abiiſſe, & duxiſſe in vxorem ſcortum quoddam, cui etiam videbatur nomen eſſe Gomer, & filia eſſe videbatur cuiuſdam, qui appellaretur Diblajim, Viſus eſt etiam ſibi congredi cum ea Gomer, & ex ea liberos tres ſuſcepiſſe, vt ſequitur.

Qui hanc interpretationem ſequuntur, has adferunt rationes.

1. Si fateamur, fuiſſe hiſtoriam ſequuntur illa ſuperiùs citata abſurda, & præſertim illud, quod eludi non poteſt: nempe Prophetam hoc facto ſuum miniſterium polluiſſe, & in contemtum apud Iſraelitas adduxiſſe, & huiuſmodi contemtus autorem fuiſſe Deum, qui rem tam abſurdam mandârit Prophetæ. Debent enim nuptiæ, præſertim doctorum Eccleſiæ, eſſe quam honeſtiſſimæ. Vnde & lex Dei prohibet Leu. 21. ne ſacerdos in vxorem ducat ſcortum. Et Canones qui appellantur Apoſtolorum can. 17 tales nùptias, in ſacerdotibus præſertim & doctoribus Eccleſiæ, damnant. *Oportet autem Epiſcopum eſſe* (ait Paulus) *irreprehenſibilem.*

2. Nulla ratio cogit, vt veram demus fuiſſe hiſtoriam. Nam quòd primò alij adferunt, ibi propria eſſe nomina ipſius mulieris Gomer, parentis Diblaium, triũ liberorum, Iezreel, Lorucham a, Loammi, nihil eſt. Nomina enim ſunt fictitia, ad ſignificandũ id, quod poſtea diſertis verbis, explicat Propheta. Neque hoc nouum eſt in ſcripturis, præſertim in Prophetis, vt in Ezech. de Haola & Haoliba, & in Apoc. de multis.

Ad 2. Quòd verò aiunt: Quale ſignũ fuiſſet Iſraelitis, ſi nõ fuit res geſta, ſed tantùm viſio? Nihil enim vidiſſent Iſraelitæ, ideò non fuiſſet illis ſignum vllum. Reſpondent, Etiamſi non fuit res geſta: fuit tamen ſignum Iſraelitis, quia viſionem hanc ex mandato Domini Propheta recitauit Iſraelitis, vt in ea viſione recitata, tanquam in tabella quadam viderent id, quod etiam diſertis verbis expreſſit: Iſraelem fornicatum eſſe à Domino. Eſt enim hypotypoſis in qua res non tantùm ſimplicibus verbis, ſed etiam figuratis, quaſi viſibili ſymbolo oculis ſubiicitur.

3. Tales viſiones frequentes ſunt in Prophetis, quæ primo aſpectu videntur eſſe hiſtoriæ, cum non fuerint, vt patet in Ezech. in Apoc. vt verbi gratia, etiam Ieſaias 20. quòd diſcalceatus per annos tres inceſſerit per vrbem: vt Ezech. 4. quòd dormiuerit tot annos ſupra latus. Sicut igitur illa nemo ait fuiſſe reipſa impleta, quia vel impoſſibilia ſunt, vel turpia. Ita hoc, quod refert Hoſeas de ſe, quia per ſe turpe eſt, non debemus dicere fuiſſe hiſtoriam, ſed viſionem. Alioqui cur non etiam dicemus, reipſa Ieſaiam per triennium, nudum & diſcalceatum per vrbem inceſſiſſe: Ieſ. 20. Cur non etiam dicemus, reipſa Ezechielem cubuiſſe ad latus ſuum ſiniſtrum pro peccatis Iſraelis annos 390. & ſuper alterum latus annos 40. pro peccatis Iuda?

4. Si fuit hiſtoria: Ergò propheta poſteaquam præceptum accepit à Domino concionandi ad populum Iſraelẽ, manſit altẽ annos duos & ampliùs, antequam officio ſuo fungi cœpiſſet: nempe, donec naſcerentur ij tres liberi ex Gomer vxore. Hoc autem abſurdum eſt.

5. Si, quod hic narrat Propheta, hiſtoria fuit. Ergò etiam quod cap. 3. habetur, pro hiſtoria habendum erit, cum ait: *Et dixit Dominus ad me, adhuc vade, ama mulierem dilectam à marito, & quæ adultera eſt.* Quid ergò Propheta primò fornicariæ, deinde paulò pòſt adulteræ, quæ virum habebat, ſe coniunxit? Si igitur illud, quod eſt in 3. cap. non aiunt interpretes, fuiſſe hiſtoriam, ſed viſionem, cur non etiam hanc, quæ eſt in primo capite?

6. Senſus Prophetæ non eſt, inquiunt, quòd eam, quæ fornicaria erat in vxorem aſſumſerit, & ex ea cum Propheta mundo coniunctione, facta ſit & ipſa vxor munda: (nam hoc modo non reſponderet typus rei cuius Prophetam volebat Dominus eſſe typum,) ſed ſenſus eſt, quòd Propheta ſcortatus eſt cum ſcorto, vt indicaret, quòd ſic terra fornicata eſt à Deo.

Hoc autem ſi intelligatur reapſe factum fuiſſe à propheta nimis abſurdum eſt. Conſequitur igitur contigiſſe tantùm in viſione.

His & aliis rationibus adducuntur permulti viri doctiſſimi, vt ſententiam Hebræorum ſequantur, hanc fuiſſe meram viſionem, non hiſtoriam. Itaque ſicut mandatum Domini fuit factum Prophetæ in ſomno, vel in viſione: ſic etiam obediẽtiam Prophetæ fuiſſe in viſione completam.

III. Tertia ſententia eſt quorundam, qui primò negant fuiſſe ſimplicem viſionem. 2 negant talem fuiſſe hiſtoriam qualem alij fuiſſe putant: nempe, quòd Propheta vel reipſa ſcortatus fuerit cum eo ſcorto, quia hoc certè nimis impium eſt ſentire & cogitare de ſancto viro, vel, quòd illam, quæ erat ſcortum, in vxorem duxerit. Quia, inquiunt, non decuiſſet prophetam tale coniugium, & ſuum miniſterium in contemtum adduxiſſet, ſed talem fuiſſe hiſtoriam putant: nimirum, quòd acceperit propheta in legitimam vxorem, illam Gomeram, quæ erat honeſta mulier, & filia honeſti parentis Diblaiim, & filios etiam ex ea legitimos & honeſtos ſuſceperit. Cæterùm, cùm vellet Dominus, vt ipſe propheta argueret populum idololatriæ, & quòd eſſet fornicatus à Deo, quódque filij Iſrael eſſent nati ex fornicatione, id eſt, quòd non ſolum illi præſentes idololatræ, ſed etiam ipſorum maiores, è quibus prognati fuerant, fuiſſent idololatræ: idque à tempore primi Iarobeam primi regis Iſrael, in illud vſque Hoſeæ tempus. Cùm vellet, inquam, vt propheta hoc indicaret populo, non ſolùm verbis, ſed etiam ſymbolo aliquo, vellet autem vt hoc ſymbolum oſtenderet propheta in ſeipſo: Iccircò Dominum iuſſiſſe prophetæ, vt & ſuam, honeſtam alioqui mulierem, hoc infami nomine, ſcorti ſcilicet, & eius liberos, honeſtos alioqui & legitimos, hoc infami nomine ſpuriorum vocaret, & ſe hoc facere iuſſu Domini teſtaretur, in hunc finem, vt Iſraelitæ ipſi intelligerent, ſe reapſe tales eſſe coram Deo, quales nomine tantùm diuinitùs audiebant appellari honeſtam prophetæ vxorem & legitimos eius filios, quaſi propheta in medium progreſſus ad concionandum, tale habuerit initium. Dominus miſit me ad vos, ô Iſraelitæ, vt non verbis tantùm, ſed etiam meo exemplo, quaſi in depicta tabella vobis indicem, quales & vos ſitis, & maiores veſtri fuerint cum Deo, ideóque quid Dominus de vobis facturus ſit. Ego honeſtam quidem duxi vxorem, vt noſtis, Gomer nimirùm, filiam Diblaiim, & ex ea etiam liberos legitimos ſuſcepi. Cæterum Dominus iuſſit, vt eam vobis proponam ceu ſcortum, & filios meos ceu ex ſcortatione natos, licet reuera non ſint, in figuram & typum, quòd Dominus accepit populum Iſrael, id eſt, maiores veſtros in vxorem, & vos in filios: ſed reuera populus iſte, id eſt, maiores veſtri, ex quibus, tanquam ex vxore Dei, & matre veſtra, nati eſtis, deprehenſus eſt eſſe totus idololatra, & ceu mulier ſcortationum, & vos ex ſcortatione, id eſt, & idololatræ, & nati ex idololatris. Iccircò ex nominibus etiam, quibus tres mei legitimi filij ex mea legitima vxore Gomer ſuſcepti, ex mandato Domini appellantur. diſcite & memoria retinetote, quoties illos videritis, quid facturus ſit Dominus aduerſus vos & regnum iſtud veſtrum. Primus appellatus eſt ex mandato Domini Iezreel, vt vobis ſit viſibile ſymbolum, quòd Dominus primùm quidem ſanguines Iehu proaui tui, ô rex puniturus ſit in valle Iezreel, hoc eſt, breui facturus, ne ampliùs vllus ex familia Iehu proaui tui regnet in Iſrael. Deinde, breui totùm iſtud regnum tàm florens & potens aboliturus eſt, vniuerſis vobis, partim interfectis, partim in captiuitatem abductis, & huius rei ſymbolum eſto vobis primus meus filius, qui Iezreel appellatur. Secundo loco eſt mihi filia, quæ etiam ex mandato Domini appellata fuit Lorucham a, &c.

Hæc expoſitio mihi non diſpliceret, niſi verbis ipſis

Prophetæ

Prophetæ vim quandam inferri viderem. Iuxta enim hanc interpretationem cogemur ſic verba interpretari: Accipe vxorem fornicationum, id eſt, voca vxorem tuam fornicariam, & filios tuos, filios ex ſcortatione natos: vel intelligendum fuerit, Tanquam aut aliquid tale, hoc modo: Accipe vxorem, tanquam ſit vxor fornicaria, etiamſi non ſit, in exemplum populo Iſrael, quòd ille ſit fornicarius.

Quarta interpretatio videtur mihi ſimpliciſſima, atque ea eſt Chaldæi interpretis. Is ſentit, hanc fuiſſe meram allegoriam, vt nomine fornicariæ ſimpliciter intelligatur Eccleſia Iſrael. Iubetur Propheta eam aſſumere, id eſt, ire ad hanc Eccleſiam tanquam ad ſuam vxorem, ſed fornicariam, & illi prædicare. Principio autem Propheta narrat ſuam vocationē, qua vocatus & miſſus fuit ad populum Iſrael fornicatum, qui fuit vt maſſa ficuum corrupta.

Verba Ionathæ ſunt hæc. Dixit Dominus ad Hoſeam, vade, & annunciato prophetiam habitatoribus ciuitatum poſt idola errantium, qui addunt, vt peccent. Quoniam errando errant incolæ terræ, à cultu Domini recedentes. Abiens igitur prophetaui contra illos, hoc eſt, accepi Gomer. Quòd ſi pœnitentiam facerent, dimitteretur eis peccatum, ſi non, marceſcerent, quaſi folia ficulnearum, (ecce Gomer Diblaiim) adiiciendo & faciendo mala. Dixitque Dominus ad me, voca nomen eorum Diſperſos, quoniam adhuc parum eſt & exiguum, & Ego viſitabo ſanguinem idololatrarum.

Ego priorem ſententiam, quæ eſt Patrum, præſertim Ieronymi & Auguſtini, damnare non audeo nec poſſum. Alterā tamen, quæ dicit, hæc omnia fuiſſe in viſione facta, magis amplector, propter rationes ſuperiùs allatas. Et quia nullum abſurdum ſecum adfert, & denique, quia præſens locus ſimilis eſt illi, qui eſt in cap. 3. Senſus igitur eſt. Audite Iſraelitæ, quid iuſſerit Dominus me ad vos referre. In viſione apparuit mihi Dominus, & iuſſit, vt ſcortum mihi aſſumerem, cum illo ſcortarer, & filios haberem ex ſcortatione natos, in hunc finem, vt Ego vobis eſſem ceu ſpeculum, in quo contemplaremini publicam huius terræ turpitudinem, & fornicationem, & ita mihi viſus ſum in ea viſione accepiſſe inſigne quoddā ſcortum nomine Gomer filiam Diblaiim (vel illud inſigne ſcortum, quod nemini veſtrum eſt ignotum, nomine Gomer,) & turpiſſimam rem cum eo egiſſe, & filios ex ſcortatione natos ſuſcepiſſe. Vos ſcitis, hanc turpitudinem re ipſa me nō commiſiſſe, ſed ita viſus ſum in viſione, quia Dominus voluit per hanc viſionem in mea perſona, tanquam in depicta tabella vobis indicare veſtram, maiorúmque veſtrorum publicam turpitudinem, & ſpiritualem ſcortationem. Ergò in mea perſona cognoſcite, vos ſcortatos eſſe à Domino, imò & natos eſſe ex ſcortatione, ſeu originem veſtram eſſe adulterinam. Qui ex parentibus idololatris nati, illorum idololatriam ſequimini.

Ergò iuxta hanc ſententiam verba Prophetæ ſic interpretor. *Et abijt*, Hoſeas ille, ad quem factum eſt verbum, abijt inquam, in viſione eadem, in qua hoc præceptum Domini audiuit, hoc eſt, ſibi viſus eſt abiiſſe, *& accepit*, ſcilicet in viſione, hoc eſt, ſibi viſus eſt accepiſſe *Gomer filiam Diblaiim*, id eſt, mulierem & ſcortum inſigne, cui videbatur eſſe nomen Gomer, & videbatur eſſe filia parentis, qui appellaretur Diblaiim. Hæc duo nomina ſunt fictitia, vt antè dixi. Significant autem ambo ſimul, Maſſam ficuum ſeu caricarum corruptā. Nam Gomer eſt corruptio, Diblaiim caricæ ſimul in vnum corpus compreſſæ. Vſus verò eſt hac metaphora, quia frequentes ſunt caricæ in illa regione Palæſtinæ, ac ſi non corrumpantur, ſuauiſſimæ ſunt, ſi corrumpantur, peſſimæ. Porrò hac metaphora ſignificare voluit & peccatum populi, & pœnam peccati. Peccatum, quòd populus ille Iſrael multus quidem erat & compreſſus, ſed totus erat corruptus, deprauatus, & putrefactus vitiis & idololatriis. Pœnam verò, quòd quia corruptus eſt populus, illius quoque regni corruptionē & interitum imminere. Sed hoc meliùs & apertiùs facit nominibus trium liberorum, quæ ſequuntur. Et vt ſummam habeatis earum pœnarum, quas in verſibus ſequentibus minatur Iſraeli propter ſuam idololatriam, notandum eas eſſe tres, iuxta nomina trium liberorum.

1. Eſt, quòd punita priùs familia Iehu, quæ tunc regnabat in Iſrael, poſtea totum regnum abolebitur, fractis illius viribus per Aſſyrium in valle Iezreel. Ipſis verò partim occiſis, partim in captiuitatem abductis, atque inter gentes diſſeminatis.

2. Et quoniam in ipſa captiuitate reſipiſcere noluerunt (ſi enim reſipuiſſent, conſecuti fuiſſent miſericordiā, & reuocati in patriam, vt aliàs) ideò ſubdit ſecundam: nempe quòd nolit vlla miſericordia populum proſequi, indicans, quòd velit illā captiuitatem fore perpetuam: nimirùm, quia etiam illorum impœnitentia futura erat perpetua.

3. At licet in perpetua manſuri eſſent captiuitate, ſi tamen reſipuiſſent, potuiſſent & reuera eſſe populus Dei, & nomen etiam populi Dei retinere, & ita ſaluari, quoad animam. Cæterùm, quia noluerunt reſipiſcere, idcircò ſubiicit tertiam pœnam, quòd ſcilicet nolit, vt ampliùs iſte præſens populus Iſrael appelletur populus Dei, quoniam nec reuera eſſe vult. Quibus verbis indicat, illos non ſolùm futuros in perpetua captiuitate in hoc ſeculo, ſed etiam in alio damnatum iri, ſubintellige, propter perpetuam illorum impœnitentiam. Solus enim Dei populus in æternam vitam ingreditur.

Habemus ſummam, vbi notandum hoc præſertim poſtremum, referendum eſſe ad populum illum carnalem, & impium, non autem ad reliquias, vel præſentes, vel futuras. Nam de iis aliter mox pronunciat. Ait ergò. *Et concepit illa* Gomer imaginaria, *& peperit ei filium*, id eſt, viſa eſt concepiſſe, & peperiſſe filium ei Hoſeæ.

4. *Et dixit Iehouah ad eum*) Hoſeam in viſione: etiam hoc indicat, Hoſeam in viſione tantùm acceſſiſſe ad illud inſigne ſcortum, & in viſione ſuſcepiſſe ex ea filium. Nam ſtatim in eadem viſione Dominus mandat ei quo nomine debeat appellare filium, qui in viſione conceptus & natus eſſe videtur.

Voca, inquit, *nomen eius Iezreel.*

Nomina iſta trium liberorum ad tria genera pœnarum populi referuntur. Repræſentant enim ſuis ſignificationibus, quid facturus ſit Dominus de Iſraelitis.

Primum igitur nomen eſt Iezreel. Hoc nomine tria indicare voluit Dominus per Prophetam.

1. Oblique indicare voluit ipſum populum Iſrael nomine tantùm appellari Iſrael, ſed reipſa degeneraſſe à vero Iſrael. Hoc facit alluſione eleganti, quæ eſt inter hæc duo nomina, quo ad ſonum Iſrael & Iezreel, cùm ſignificatio ſit valde diuerſa, quaſi dicat, iſte populus appellat ſe nomine honorifico & pietatem redolente, nempe Iſrael: ſed tu voca eum Iezreel, id eſt, degenerem & adulterinum Iſraelem.

Sicut enim inter Iezreelem & Iſraelem, ſi ſonum ſpectas, maxima eſt affinitas, ſed ſignificatio diuerſa: Ita inter hunc populum & Patriarcham Iacob, quo ad nomen ſeu cognomen, magna eſt affinitas. Quia tam iſte impius populus, quā ille ſanctus patriarcha appellatur Iſrael, ſed quo ad rem ipſā, longiſſimè inter ſe differunt.

Ille fuit verus Iſrael, quia ſua pietate & fide certando cum Domino, præualuit, iſte populus, ſicut fornicatus eſt à me ſuis idololatriis, ita degenerauit à fide & pietate Iſrael. Qua re Iezreel potiùs quàm Iſrael eum appellato, vt indicet, eum degeneraſſe à vero Iſrael. Nec dubium eſt, quin Propheta tali nomine eos appellarit, ideóq. per ludibrium, ô Iezreelitæ potiùs, quàm Iſraelitæ, id eſt, ô degeneres & adulterini Iſraelitæ. Sicut etiam, ſi quis concionator volens perſtringere impietatem & laſciuiam Cardinalium, dicat, carnales potiùs quàm Cardinales.

2. Loco hoc nomine Iezreel indicare voluit pœnam, quam Dominus de eo ſumpturus erat, propter ſuam idololatriam & defectionem à vero Iſrael: nempe, quòd erat illum populū diſſeminaturus & diſperſurus inter gentes, hoc facit ſignificatione illius nominis Iezreel. Hoc nomen *Iezrehel* eſt à *Zarah* quod eſt, ſeminare, & ſemen, & *El* quod eſt Deus. Illi Iſraelitæ gloriabantur, quòd eſſent ſemen Dei ſeminatum & altis radicibus iam firmatum in terra Canaan, Sed Dominus reſpondit, quod alio modo quàm ipſi putent, ſint Iſraelitæ; quoniam ſcilicet diſſeminandi ſunt & diſpergendi à Domino inter gentes ad omnes ventos, id eſt, quod abducendi erant captiui inter gentes.

3 Loco hoc etiam nomine indicare voluit, vbi potiſſimùm facienda erat hæc diſperſio populi, & regni deſtructio: in ea nimirum regni parte, vbi antea multus ſanguis effuſus fuerat à Iehu, in valle Iezreel, vbi ſe firmiores eſſe putabant. Hoc ipſe diſertè expreſſit in contextu, dicens: *Quoniam adhuc modicum eſt, & viſitabo ſanguines Iezrehel ſuper domum Iehu, & ceſſare faciam regnum Domus Iſrael, eritque in die illa, frangam arcum Iſrael in valle Iezreel.*

Veriſimile igitur eſt, prophetam iuxta hæc tria, quę diximus, ita compellaſſe in ſua concione Iſraelitas, ô Iezreelitæ potiùs quàm Iſraelitæ, id eſt, ô degeneres & adulterini Iſraelitæ, quia etiam degeneraſtis à vero Iſrael, & eritis Iezreelitæ. Dominus enim diſperdet & diſſeminabit vos in varias orbis partes inter gentes, vt non ampliùs cenſeamini in populo Dei, & inter veros Iſraelitas connumeremini, ſed tantùm inter gentes, abolito veſtro regno. Et quidem fractis veſtris viribus omnibus tum vbique, tum in primis in præcipua & munitiore parte regni veſtri: nempe in valle Iezreel, vbi multus ſanguis iamdudum effuſus fuit.

à Iehu proauo tuo, ô Rex, ibi enim Dominus incipiet viſitare ſanguines Iezreel ſuper domum Iehu, & ibi franget arcū, id eſt, vires omnes regni Iſrael. Air ergo, *Voca nomen eius Iezreel*, quoniam adhuc modicum, & viſitabo ſanguines.

Duo duobus minatur. 1. minatur regi & familiæ regiæ, quòd breui punietur à Domino, ne amplius regnet in Iſrael, idque propter iniquitates non tantùm ſuas, ſed etiam proaui ſui Iehu. 2. minatur toti regno, quòd Dominus breui ſit regni vires fracturus, & regnum deſtructurus, Iſraelitis ipſis partim occiſis partim abductis.

Quo ad primum, ait: *Modicum adhuc, & viſitabo*. 1. Quid eſt illud modicum? Quo ad vltionem familiæ regiæ, fuit vnus ferè annus, quo adhuc regnaturus erat Iarobeam: deinde menſes, quibus filius eius Zacharias regnaturus erat. Iis verò expletis menſibus, nullus ampliùs e domo Iehu regnaturus erat in Iſrael. Nam intra modicum tempus illud, puniuit peccata Iehu ſuper domum, id eſt, familiam ipſius Iehu. Habemus illud *Modicum* temporis, de quo hic loquitur Propheta, *Adhuc modicum*, fuit annus ferè vnus cum dimidio.

At cur ait, *Adhuc*? Cur non citiùs puniuit? Reſpond. Propter promiſſionem factam ipſi Iehu. Ea eſt 4. Reg. 10. Iuſſerat Dominus ipſi Iehu, vt occideret impios reges in Iſrael & in Iuda, fecit hoc Iehu. Occidit Ioram regem Iſrael, & Achabi filium, & Iezabelem, & totam Achabi familiam in Iezreel, & deinde Ochoziam regem Iuda, impium generum Achabi.

Propter hoc opus igitur Iehu, quod certè in ſe egregium fuit, (quanquam haud rectò animo Iehu illud fecerat.) Dominus promiſit Iehu, quòd vellet, vt eius proles regnaret in Iſrael, vſque ad quartam generationem. Et quidem ſtetit Deus ſuis promiſſis. Nam poſtquam regnauit Iehu annos 28. vt eſt 4. Reg. 10. primo Ioachas filius Iehu, regnauit annos 17. vt eſt 4. Reg. 13. hæc fuit prima generatio. 2. Filius Ioachazi Ioas, ideóque nepos Iehu, annos 29. 4. Reg. 13. hæc eſt ſecūda generatio. 3. Iorabeam filius Ioas, & pronepos Iehu, annos 41. 4. Reg. 14. hæc eſt tertia generatio. 4. Zacharias filius Iarobeam menſibus 6. 4. Reg. 15. Ecce quartam generationem Iehu.

Tunc regnum vi occupatum à Sellumo, qui per coniurationem occidit Zachariam, & ſic deinceps à variis coniuratis vſque ad Hoſeam vltimum Iſraelis tyrannum vexatum & afflictum fuit illud regnum Iſrael. Quia igitur ſeruanda erat promiſſio, vſque ad quartam generationem Iehu, ideò ait, *Adhuc modicum*, id eſt, ſupereſt adhuc ſeſquiannus ferè.

2. Qui ſunt iſti ſanguines Iezreelis? Reſpond.

1. Quidam accipiunt in genere pro peccatis Iehu. Peccata enim enormia in ſcripturis ſignificari nomine *Sanguinum*.

2. Alij nomine *Sanguinum* intelligunt idololatriam Iehu, quòd idololatria ferè non fit ſine ſanguinis effuſione. Idololatræ enim, præterquam quòd mactant pecudes in victimas: vt etiam defendant ſuas ſuperſtitiones, piorum, quòd arguāt idololatrias, ſanguines effundunt.

3. Sed ſimplex ſenſus eſt, vt ſanguines accipiamus pro ſanguinibus Iezabelis, Ioram, & omnium filiorum Achab, qui effuſi fuerant à Iehu in Iezreel, de quibus paulò antè locuti ſumus. Docet hoc, particula Iezreel, id eſt, qui effuſi ſunt in Iezreel à Iehu: Quoniam igitur effudit huoc ſanguinem, non rectò animo: ideò Dominus puniuit hoc peccatum Iehu in eius domo. Eſt enim obſeruanda illa particula *Iezreelis*, non ſimpliciter ait, *Sanguines*, ſed *Iezreelis*, id eſt, qui effuſi ſunt in Iezreel. Innuit igitur ſanguines effuſos à Iehu in Iezreel.

At hic dices, ſi Dominus iuſſit ipſi Iehu, vt effunderet illum ſanguinem, & propter hanc effuſionem fecit illi eam promiſſionem, effecturum ſe, vt illius familia regnaret in Iſrael, vſque ad quartam generationem, quomodo igitur propter ſanguines illos punietur eius familia?

Reſp. In hac ſanguinum effuſione duo ſunt. 1. Eſt ſanguinis impij effuſio mandata à Deo, hoc opus fuit bonum in ſe, ideò propter hoc fecit Deus promiſſionem. 2. Alterum fuit, animus ſeu intentio (vt loquuntur) Iehu, hæc non fuit recta, quia non fuit conformis intentioni & voluntati diuinæ. Dei voluntas erat, in ipſa ſanguinum effuſione, vt ſublatis idololatriæ autoribus & defenſoribus tolleretur etiam è regno idololatria ipſa. Iehu verò finis fuit, vt regnaret ipſe, non autem vt tolleretur idololatria, & repurgaretur Eccleſia, id quod res ipſa demonſtrat. Nam ipſe Iehu non receſſit, ſicut neque alij, à Iarobeami Nabathi filij viis, retinuit vitulos aureos, & omnes alias ſuperſtitiones confirmauit, contentus autem fuit præda. Igitur ſi ſpectes opus ipſum, illa ſanguinis effuſio fuit iuſta vltio, & mandata à Deo, & propter hoc opus facta fuit promiſſio Iehu. Si ſpectes animum Iehu, illud opus fuit latrocinium, ideò propter hoc punitur Iehu in ſua familia. Soluta eſt quæſtio.

Quo ad ſecūdum, ait: *Et ceſſare faciam regnum Iſrael*, quaſi dicat, Et punitis peccatis Iehu, hoc eſt, interfecto Zacharia vltimo Rege, deſinet eſſe regnum, ſed erit ἀναρχία, non ita multo poſt abolebo etiam regnum Iſrael. Quomodo hoc fuit? Primò, ſtatim poſt mortem Zachariæ filij Iarobeam, tyranni domeſtici oppreſſerunt regnum, alter alterum occidebat, & vi regnum occupabant, vt patet 4. Reg. à cap. 15. vſque ad 18. in quo 18. cap. deſtructio regni, & captiuitas populi totius deſcribitur. Illi autem tyranni domeſtici, qui poſt Zachariam filium Iarobeam Iſraeliticum occuparunt regnum, fuerunt hi:

Sellum filius Iabes, conſpirat contra Zachariam & eum occidit, & ipſe regnat vno tantum menſe.

Manahem filius Gad occiſo à ſe Sellumo, occupat vi regnum.

Pechaia ſuccedit, & biennium tantùm regnat.

Pechac filius Rhomeliæ occiſo à ſe Pechaia, regnum inuadit.

Hoſee filius Ela, regnū etiam inuaſit, interfecto à ſe Pechac filio Rhomeliæ. Et hic Hoſee fuit poſtremus tyrannus Iſraelis. Hoc fuit initium deſtructionis regni Iſrael: nempe per domeſticos tyrannos.

2. Poſtea à variis hoſtibus externis vexatum, & tandem per Salmanaſſarem deſtructum, abductis Iſraelitis in perpetuam captiuitatem.

Ecce complementum, ideóque declarationem huius vaticinij: *Et abolebo regnum Iſrael*.

Verum Iſraelitæ, cùm hæc audirent à Propheta in publica concione, non ſolum non credebant hæc futura, ſed etiam, (vt fieri ſolet) verba Prophetæ deridebant, quamobrem? 1. quoniam videbant, illud ſuum regnum nunquam ferè fuiſſe tam potens, & tàm munitum tum fortiſſimis vrbibus ac caſtellis, tum armis & viris bellatoribus, tùm etiam pecuniis: atque tunc erat ſub Iarobeam filio Ioas, vt in hiſtoriis apparet. 2. Adde, quòd ex omnibus Iſrael regibus nullus ferè tam felix fuit & fortunatus contra hoſtes, atque ille Iarobeam. 3. Habebant præterea ipſam metropolim Iezreelem, præter alias ciuitates & oppida, ita munitam, fortem & inſtructam rebus omnibus, vt prorſus inexpugnabilis videretur. Cùm itaque Iſraelitæ hæc perpenderent, atque ideo putarent, ſe prorſus eſſe inexpugnabiles, inflati illa præſenti fortuna, & confiſi ſuis viribus & armis, deridebant verba Prophetæ. Quid? Et, ò regnum hoc tam potens, & tàm munitum reb. omnibus, armis, viris, pecuniis, breui deſtruetur?

Cum igitur Propheta hanc Iſraelitarum vanam in ſuis armis, viris, pecuniiſque confidentiam videret, per quandam occupationem in ſua concione occurrit, & oſtendit, tantam regni munitionem non fore obſtaculo, quo minùs Dominus illud deſtruat, & de Iſraelitis debitas pœnas ſumat. Et dixit:

5. *Et erit in die illa.*

Qua? Qua Dominus conſtituit, vos, veſtrùmque regnum propter veſtras idololatrias perdere. Eſt enim conſtituta dies & tempus. Cùm ergò maturum hoc vindictæ tempus aduenerit, quid fiet? *Conteram*, ait Dominus, *arcum Iſrael in Iezreel*. Duo dicit 1. Quòd Dominus, vbi venerit maturum vindictæ tempus, contriturus ſit omnia arma, vires & munitiones Iſraelitarum, ne poſſint Deo reſiſtere. Hoc exprimit, cùm ait, *Conteram arcum*. Eſt enim συνεκδοχή, & nomine *Arcus* intelligit omnia armorum & munitionum genera, quibus confidebant Iſraelitæ. 2. Quòd id maximè atque in primis facturus ſit in ea regni parte, in qua maximè ſecuros ſe eſſe & fortes & inexpugnabiles confidebant, & in qua maximè ſuas ſe vires habere exiſtimabant Iſraelitæ: nempè in Iezreel, in ipſa metropoli, quæ in medio terræ Iſrael ſita erat, & omnium vrbium munitiſſima. Eſt & hic συνεκδοχὴ. intelligit enim, quod Dominus in omni regni parte vires & arma Iſraelitarum ſit in nihilum redacturus. Sed Iezreelem nominauit, quia illa & Samaria erant Metropoles regni, & fortè Iezreel omnium munitiſſima erat. Eſt igitur perinde ac ſi dicat: Quis inſtructi eſtis armis, viris, pecuniis, armatiſſimis ac fortiſſimis vrbibus, putatis, vos prorſus eſſe inexpugnabiles, & fieri non poſſe, vt veſtrum illud regnum à Domino aboleatur.

Atqui iſti veſtri arcus, iſta veſtra arma, iſtæ veſtræ vires & munitiones non poterunt manum Domini impedire, quin, vbi peruenerit maturum tempus, vos regno veſtro deleat. Maximum veſtrum propugnaculum eſt hic in veſtra hac metropoli in valle Iezreel, & in hoc maximè confiditis. At verò Dominus hic maximè veſtras vires in nihilum rediget, & vos conficiet, vbi maximè confiditis, vbi maximè putatis vos eſſe ſecuros & inexpugnabiles.

Habe-

Habemus primum flagellum Dei contra Iſraelitas, ſignificatum nomine primi filij, quem in viſione ſuſcepit Hoſeas è ſuo ſcorto Gomer. Sequitur alterum,

6. Et concepit adhuc, id eſt, rurſum: *& peperit filiam.*

Non eſt hic curioſiùs inquirendum, cur primùm dixerit, ſe filium habuiſſe maſculum: deinde fœmellam: tertiò iterum maſculum.

Hebræi adferunt ſuas quaſdam phantaſias, ſed frigidas. Si tamen licet in iis etiam diuerſis generibus philoſophari, dicendum eſſe puto his diuerſis ſexuum generibus indicari diuerſas animorum & morum qualitates in tribus Iſraelitarum, qui defecerunt à Iudæis, generibus: priores fuiſſe animis maſculis, medios effœminatiores, poſtremos etiam maſculos. Etſi enim omnes quod ad religionem attinet, fuerunt ſpurij ex ſcortatione nati, hoc eſt, idololatræ: tamen quod attinet ad alios mores & ad ciuilia negotia, illi priores qui fuerunt ſub Iarobeam primo Nabathi filio fuerunt maſculi, & in ſuis negotiis domi foriſque, bello & pace maſculè ſe geſſerunt, vt hiſtoriæ docent. Quid enim eos mouit, vt deficerent à Iudæis, niſi quædam maſculi animi ſuperbia atque altitudo, quia non voluerunt ferre Roboami Salomonis filij tyrannidem, quam minatus illis fuerat? 3.Reg.12. Multa etiam ædificarunt. 3.Reg. 12. bello ſe ſtrenuè geſſerunt, & defenderunt contra hoſtes, imò & multa conquiſiuerunt, & regnum Iuda vehementer turbarunt. Fuerunt igitur illi primi maſculi ſed impij idololatræ.

Medij fuerunt effœminati, & moribus & animis, laſciuiis & vino deditì, vt tempore Elæ regis Iſrael, de quo etiam Scriptura ait 3.Reg.16. quòd regnauerit tantùm duobus annis, & quòd contra eum rebellarit ſeruus eius Zambri, & quòd fuerit temulentus. Seditiones multæ ſecutæ ſunt, cùm multi nebulones ſe inuicem pellerent regno, quibus ex rebus apparet, quàm effœminati eſſent Iſraelitæ, qui hoſce nebulones non coercebant.

Poſtremi etiam maſculis fuerunt animis, non ad bonum ſed ad malum quoniam res ab ipſis geſtæ demonſtrant, vt à tempore Iehu, qui occidit totam familiam Achabi, ferè vſque ad finem regni.

Hac de cauſa puto, liberos Gomeræ tres ita in viſione Prophetæ fuiſſe oſtenſos, vt videretur primus maſculus, altera fœmella, tertius itidem maſculus.

Cæterùm illud potiùs quærendum videtur, quomodo intelligendus ſit iſte comminationum & pœnarum ordo biſariam. I. Hiſtoria expoſitio eſt Prophetæ.

Populus primò diſperſus fuit per Tiglathpelaſſar, duæ ſcilicet tribus cum dimidia. Primum hoc flagellum indicatum eſt per primum filium Iezreel. Sed interim miſericordia facta eſt reliquis tribubus: quia non omnes tunc abductæ fuerunt. Expectabat enim Dominus illorum reſipiſcentiam, ad exemplum ſaltem aliarum duarū cum dimidia tribuum. Ideò illæ reliquæ tribus fuerunt ceu Ruchama. At verò vbi noluerunt reſipiſcere: Tunc miſit Salmanaſſarem, qui cepit omnia oppida Iſraelitarum, excepta Samaria, quam obſedit per annos tres. 4.Reg.17.

Hæc calamitas indicata fuit à Propheta per filiam quæ dicitur Loruchama. Tunc enim reliquus populus qui miſericordiam conſecutus fuerat, poſtea priuatus omni miſericordia propter ſuam impœnitentiam, & capta tandem Samaria, omnes abducti. Et hoc eſt quod hic ait.

Hoc verò non contigit Iudæis obſeſſis à Senacheribe, ſed miſericordiam conſecuti ſunt, quia liberati per angelum, non in curru.

Etſi verò abducti in captiuitatem: tamen nō ſtatim amiſerunt nomen populi Dei, adhuc ſpes erat reuocationis ſi reſipuiſſent, diu adhuc exſpectauit Dominus, an vellent reſipiſcere. Et hæc eſt ablactatio, quam ſubdit. Cæterùm vbi omninò populus inuentus eſt in ipſa etiam captiuitate præfractus, deſperatus, perditus. Tunc penitus deſertus à Deo ita degenerauit in populum gentilem, & miſcuit ſanguis Iſrael cum ſanguine gentium in matrimoniis, vt penitus cum fœdere Dei, nomen etiam populi Dei amiſerit, & connumeratus fuerit inter gentes, vt gentilis populus.

Hoc poſtremum flagellum indicauit Propheta tertio filio, qui vocatus fuit Loammi.

Hic ſenſus fluit & cū hiſtoria conuenit, ſi miſericordiam factam Iehuda (de qua per αἴτησιν quandam contra Iſrael ſubiicit: *Iudæ verò miſerebor*) intelligamus illam miſericordiam, quam fecit Dominus Iehudæ, quando obſeſſum à Senacheribe populum Iudaicum Hieroſolymis non permiſit Dominus expugnari, & in captiuitatem abduci. Tum erit è contrario Loruchama Iſraelis intelligenda: quando permiſit Dominus Samariam à Salmanaſſare expugnari, & omnia oppida Iſraelitarum capi, & vniuerſum populum Iſraeliticum in captiuitatem abduci.

Ex illa enim miſericordia Iudæ, colligenda eſt, qualis fuerit Loruchama Iſraelis: Illa enim miſericordia facta Iudæ opponitur Loruchama Iſraelis, ſeu, ſalus Iudæ opponitur excidio Iſraelis, de quo præcedenti verſu 6. ſub nomine Loruchama locutus fuerat.

Et huic primæ expoſitioni videntur fauere verba Prophetæ, cùm ait: *Quia tollendo tollam eos*, id eſt, penitùs omnes in vniuerſum Iſraelitas tollam è ſuo regno, & inter gentes captiuas diſſeminabo. Id quod non fecit Iehuda.

II. Cæterùm quoniam miſericordia facta Iehudæ videtur illa fuiſſe, quando Iudaicum populum in Babyloněm abductum poſt annos 70. illum in ſuam patriam reuocauit, & reduxit liberum: (de hac enim miſericordia videtur loqui Propheta in v.7.) Iccircò à contrario Loruchama Iſraelis videtur fuiſſe illa, quando populum Iſraeliticum in captiuitatem abductum à captiuitate nunquam in ſuam patriam Deus reuocauit, ſed in perpetua deſeruit captiuitate. Huic etiam ſenſui non repugnant verba Prophetæ, cùm ait: *Quia tollendo tollam eos.* Senſus eſt, expellendo expellam eos, & longiùs, quam potero, eos proiiciendo proiiciam, vt non ampliùs ſim eos reaſſumturus ad me, id eſt, in ſuam patriam, vt perpetuā captiuitatem indicet iis verbis.

Vtraque expoſitio bona eſt, ſed hæc altera mihi magis probatur. Indicat ergò Propheta per primum filium, quod Deus omnes Iſraelitas velit inter gentes idololatras diſſeminare, hoc eſt, in captiuitatem abducere.

Per tempus verò quod interceſſit inter natiuitatem primi filij & filiæ ſecundæ, indicauit tempus, quo Deus à populo in captiuitatem abducto, pœnitentiam exſpectauit, vt et faceret miſericordiam. Si enim populus reſipuiſſet, etiam in captiuitatem abductus, Dominus dignatus illum fuiſſet ſua miſericordia, & reuocaſſet in regnum ſuum.

Verùm quoniam noluit populus reſipiſcere, propterea Dominus 2. noluit et hanc miſericordiam facere, vt eum reuocaret, ſed deſeruit in perpetua captiuitate. Et hanc indicauit per filiam ſecundo loco natam, cui nomen Loruchama.

Per ablactationem verò filiæ indicauit adhuc patientiam quandam Dei, quia etſi decreuerat iam, vt populus ille in perpetuam captiuitatem redigeretur: tamen noluit ſtatim eum abdicare à fœdere, quod pepigerat cum patribus eorum, & ita repudiare, vt non ampliùs eſſet & nominaretur populus Dei, ſed exſpectauit adhuc pœnitentiam à populo, vt ſcilicet quoad animam ſeruaretur, & nomen ac rem populi Dei retineret in perpetuum. Verùm quoniam populus non reſipuit, iccircò tandem prorſus à ſe reiecit, deſeruit, abdicauit, repudiauit, omnem illius curam depoſuit, vt noluerit eum ampliùs eſſe vel nominari populum Dei, & ſe eſſe ac vocari illius Deum.

Et hoc indicauit per nomen tertij filij, quod fuit Loammi.

7. Iudæ miſerebor.

Cur? 1. Quia reſipuerunt ſæpe, vt ſub Ezechia, Ioſia, non ſic Iſraelitæ, ſed continuarunt ſuam idololatriam. 2. Propter promiſſionem factam peculiariter Iehudæis, vt ex ea tribu naſceretur Meſſias. Erat ergò ſeruanda tribus illa propter Meſſiam. Loquitur autem de miſericordia temporali & terrena; nempe de ſeruanda tribu. Duplex enim miſericordia Dei: ſpiritualis & corporalis. Spirituali etiam multis Iſraelitis miſertus eſt, vt poſtea ſequitur in 2. capite. Corporali autem nō, ſed tantùm tribui Iudæ, ob cauſſas prædictas.

At in quem finem Propheta hoc recitauit populo ſuo?

Reſp. Præcipua cauſſa fuit vt retunderet ſuperbiam & inanem cōfidentiam Iſraelitarum, id eſt, ſui populi. Ea erat hæc: Regnum Iuda erat tunc diſſipatum. Regnum Iſrael florebat. Iudæi erant pauciores, tribus tantùm vna cum dimidia. Iſraëlitæ decem tribus cum dimidia. Iudæi pauperes, ſpoliati ab ipſis etiam Iſraelitis. Spoliarant enim templum, & quidquid auri argentive reperire potuerunt, abſtulerant, Iſraelitæ diuites. Itaque contemnebant Iudæos, vt pauperes, afflictos. Ecce ſuperbiam.

Vt ergò hanc ſuperbiam retunderet Propheta, introducit Dominum dicentem, *Dominus Iudæ miſerebor*. Hoc igitur faciebat ad augendū dolorem Iſraelitis. Licet verò Iudæi pauci, infimi, pauperéſque eſſent, cōtrà autem Iſraelitæ multi, potentes, diuites: tamen fauor Dei erat apud Iudæos, non autem Iſraelitas. Ideò de Iudæis ait, *Seruabo eos non in arcu.*

Primò eos ſeruauit ab Aſſur, non per arcum, ſed per angelum.

Secundò ab exſilio Babylonico non armis, ſed fauore ſuo, excitato Cyro, deinde Dario, qui populum dimiſerunt.

Ait autem primò, *Miſericordia proſequar.* ſecundò, *Saluabo.*

Ergò ſalus à miſericordia Dei, à fauore Dei, & vbi fauor, ibi ſalus.

In Deo eorum, ſecundùm Tertullianũ, loquitur de Chriſto, vel mutat perſonam Deus. Cur? vt oſtenderet ſe non eſſe Deum Iſraelitarum, ſed Iudæorum. Ideo circuitione vſus eſt, quod non oſtendiſſet, ſi dixiſſet, Saluabo per me. Ergo cùm ait *Eorũ*, perſtringit Iſraelitas, quaſi dicat, Deus Iehoua nõ eſt Deus veſter, Dij veſtri ſunt idola. Iehoua eſt Deus Iudæorum, quia non idola colunt. Item, Deus eſt in templo Iudæorũ, vbi vult coli. Vos extra templum colitis non Deum, ſed Diabolũ. Veſtri cultus non ad Deum, ſed ad diabolum pertinent.

At cur ſic loquitur Propheta? Annon Deum Iſrael colebãt? Reſp. Quia contra præceptum Dei colebant extra templum in vitulis & in hypocriſi deinque quia non acceperant Deo propter peccatum, ideò dicit, quòd non Deum colerent, nec eſſet illorum Deus. Non enim eſt Deus, niſi illis qui ſe colunt ex præſcripto ſui verbi.

Populus primò abductus in captiuitatem, in terriſque Medorum, qui erãt tunc ſub imperio Aſſyriorum, collocatus, ibi ſuos retinuit cultus & cæremonias, & ita populus adhuc fuit etiam confirmatus in captiuitate. Cùm verò per Deiocem primum Medorum regem liberati fuiſſent à potentia Aſſyriorum, ob multas cauſas ex terris Medorum expulſi, & in varias partes Mundi diſſeminati fuerunt Iſraelitæ, vt non potuerint ampliùs conuenire ſimul, & ſuas ceremonias cultúſque exercere. Et ita non fuerunt ampliùs populus.

Hac de re vide Funccium in comment. ſuæ Chronolog. li. 1. pag. 23. in locum Ieſai. cap. 7.

Tunc impletum fuit vaticinium Prophetæ, *Appellabitur Loammi*.

ANALYSIS HOSEÆ.

PRIMVS VERSVS IN HAS RESOLVITVR PROPOSITIONES VI.

1. Ait, verbum *Iehouah*. Autor igitur huius Prophetiæ eſt Deus, ac proinde quicquid hic continetur, eſt verbum Domini.

2. Dominus locutus eſt per Hoſeam. Hoſeas igitur fuit ceu os Domini.

3. Fuit verbum Domini factum ad Hoſeam. Fuit ergò Hoſeas verus Propheta Dei.

4. Vaticinari cœpit Hoſeas anno Iarobeam filij Ioas regis Iſrael, ſaltem poſtremò, id eſt, 41. Ergo vaticinari cœpit anno Vziæ regis Iehuda circiter 25.

5. Vaticinatus eſt reliquis annis omnibus Vziæ, nempe 27. & in diebus Iothami, & in diebus Achazi, & ſub Ezechia. Igitur vaticinatus eſt ſupra annos minimùm 60.

6. Ait ſe prophetaſſe in diebus Iarabeam filij Ioas regis Iſrael. Ergò ad Iſraelitas, non ad Iudam miſſus fuit.

SECVNDVS VERSVS RESOLVITVR IN PROPOSITIONES V.

1. Quia Dominus nec illicita, nec inhoneſta mandat. Scortari autem nemini licet. Scortum etiam in vxorem ducere, non decet Prophetam. Leuit. 21. Eſt igitur credendum, Dominum in viſione, & in ſignificatione tantùm alterius rei mãdaſſe Prophetæ, vt acciperet ſibi ſcortum, non autem, vt vel re ipſa ſcortaretur, vel ſcortum ſibi in vxorem duceret.

TERTIVS VERSVS RESOLVITVR IN PROPOSITIONES V.

1. Nomina Gomer, Diblaiim, corruptam caricarum maſſam ſignificant. Indicauit ergò Propheta, totam illam populi Iſraelitici maſſam eſſe putrefactam & modis omnibus probroſam.

2. Quia nec ſcortari licet, nec ſcortum in vxorem ducere, Prophetam decet. Ideo ſicut præceptum à Domino in viſione accepit Propheta, vt non reipſa, ſed in alterius tantùm rei ſignum, ſcorto ſe coniungeret, & ex eo filios ſcortationis ſuſciperet: ita credendum eſt, Prophetam totum hoc in viſione tantùm fuiſſe.

3. Quòd Propheta narrauit Iſraelitis, ſe ſcortum in mandato Domini accepiſſe in viſione, & ex eo filios ſcortationis in viſione ſuſcepiſſe, ſymbolo oſtendit in ſua perſona Iſraelitis, quòd & ipſorum patres totáque ſynagoga fuerit ſcortata cum Sathana in idolis, & ipſorum liberi nati eſſent ex ſcortatione, & maiorum ſuorum ſcortationes ſequerentur, & totum illud regnum Iſrael eſſet fœdiſſimum lupanar.

4. Hoſeas initio ſuæ prædicationis duriter tractauit ſuum populum, & ſcortum filióſque ſcortationum appellauit, quia ad ſummum impietatis cumulum peruenerant Iſraelitæ. Ergò miniſtris verbi, cum populis Iſraelis ſimilibus, non blandè, ſed duriter agendum eſt.

5. Spiritualis ſcortatio eſt, deſerto Deo in ſuo verbo, ſequi idola & cultus alienos à verbo Dei. Ergò ſpiritualis caſtitas eſt ſequi Deum in ſuo verbo.

VERSVS QVINTVS RESOLVITVR IN PROPOSITIONES VIII.

1. Primus imaginarius Prophetæ filius è ſcortatione natus, iubetur vocari Iezreel, vt ſignum eſſet Iſraelitis, & quid eſſent, & quid de eis facturus eſſet Dominus.

Degeneres autem & adulterini, fuerunt Iſraelitæ, quià à fide & pietate Iſraelis degenerarant. Ideò non Iſraelitæ, ſed per ludibrium Iezreelitæ eleganter à Propheta ſunt appellati.

2. Erant verò à Domino, quia adulterini, Iſraelitæ proiiciendi, & inter gentes diſſeminandi. Ideò in filio Prophetæ imaginario, Iezreelitæ iure appellati fuere. *Zarach* enim ſeminare eſt.

3. Frangendus etiam erat arcus, id eſt, vires Iſrael in valle Iezreel. Meritò igitur filius iſte imaginarius Iezreel vocari iuſſus fuit.

4. Si Hoſeas non citiùs, quàm poſtremo Iarobeæ anno, vaticinari cœpit: Ergò intra hanc primam Hoſeæ concionem, & viſitationem Domini ſuper domum Iehu, non interceſſerunt, niſi ſeſqui circiter annus. Atque hoc eſt illud propheticum *hodh mehat*.

5. Non citiùs viſitauit Dominus ſanguines Iezreelis ſuper domum Iehu, ne promiſſio Domini facta Iehu vſque ad quartam generationem (vt eſt in 4. Reg. 10.) irrita fieret.

Sanguines autem Iezreelis, ſanguines fuerunt Iorami, Iezabelis, & totius familiæ Achabi à Iehu ex mãdato Domini fuſi in Iezreel. Dominus igitur maluit impios regnare ad tempus, quàm ſuis non ſtare promiſſis.

6. Cædes à Iehu, etſi ex mandato Domini factas in Iezreel, vltus eſt Dominus in familia Iehu quia nõ eo recto animo & cõſilio factæ fuerunt à Iehu quo mandata ei fuerãt à *Iehoua*.

(Conſilium enim Domini fuerat, vt ſublatis è medio idololatriæ defenſoribus, ipſa quoque idololatria tolleretur. Cõſilium verò Iehu, contemto Dei conſilio, hoc tantùm fuit, vt ipſe regnaret.

Non ſufficit igitur, ſi quis coram hominibus tantùm Dei mandata ſeruans præclare ſe gerat, niſi etiam coram Domino ſyncere ambulet, id eſt, rectum & ſyncerum animũ præclaris externis operibus adiungat.

7. Hinc manifeſtum fit, opera etiam ſuapte natura bona & per ſe grata, niſi ex animo fide purificato proficiſcantur, nobis eſſe peccata, ideóque punienda.

8. Aboliturum ſe regnum Iſrael prædicit Dominus, quod tamen & potentiſſimum & florentiſſimum erat, & faciem aliquam habebat Eccleſiæ Dei, idque per ſpiritualem ſcortationem, & paulò pòſt etiam aboleuit. Ergo regna, vbi viget idololatria, licet potentiſſima ac florentiſſima ſint, & nomen etiam Eccleſiæ Dei retineant, perpetuam ſibi ſecuritatem, felicitatem, aut ſtabilitatem ne promittant.

VERSVS QVINTVS RESOLVITVR IN PROPOSITIONEM I.

1. Vbi venit dies iræ Domini contra Iſraelitas matura, cõfregit Dominus arcum ſeu vires omnes Iſraelis, idque cũ in omnibus regni locis, tùm maxime in ipſo regni vmbilico, vbi ſe maxime fortes & inexpugnabiles eſſe putabant Iſraelitæ: nempe in ipſa valle Iezreel, vbi metropolis erat muniſſima.

Nullæ ergò humanæ vires, terrenáque propugnacula impedire manum Domini poſſunt, ne vel regna deſtruat, vel debitas de impiis pœnas ſumat, cùm tempus vindictæ maturum aduenerit: ac proinde cùm Deus minatur, & ſe nobis infenſum eſſe declarat, etiamſi maximæ vires nobis ſuppetant, & omnes mundi principes in noſtram ſalutem conſpirent; non eſt tamen, cur debeamus eſſe ſecuri: quia ſicut inermes ſaluat, ita omnia noſtra præſidia in nihilum redigere facile poteſt.

SEXTVS VERSVS RESOLVITVR IN PROPOSITIONES III.

1. Per illud imaginatiũ tempus, quod fuit inter natiuitatem primi imaginarij filij Prophetæ, & natiuitatem alterius filiæ imaginariæ, nomine Loruchama, illud verum tempus indicare voluit Hoſeas: quo Dominus à populo in captiuitatem abducto, pœnitentiam diu exſpectauit, vt ei faceret miſericordiam,

cordiam, atque in patriam reduceret.

Quia verò noluit populus reſipiſcere, ſed in deterius prolapſus eſt, vt filia impudica: idcircò hac populum miſericordia proſequi viciſſim noluit Dominus.

Filia itaque imaginaria, nomine Loruchama, ſignum fuit Iſraelitis oblatum duo ſignificans. Vnum, quod ipſi peiores ſuis maioribus facti ſunt, & in deterius prolapſi, ideóque intolerabiliores, ſicut filia impudica intolerabilior eſt patri, quam filius impudicus. 2. Quod Dominus nollet ampliùs eos propter ſuam ipſorum impudicitiam & impœnitentiam hac miſericordia proſequi, vt eos è captiuitate liberaret. Proinde illorum captiuitatem fore perpetuam.

2. Cùm ait Dominus, *Tollendo tollā eos*, ſenſus eſt. Ita ſicut quiſquilias ad ventum proiiciendo proiiciam eos, ad gentes in captiuitatem, vt non ampliùs ſim eos redempturus & in patriam reducturus: idque quoniam reſipiſcere nolunt.

Exſpectat igitur Deus peccatores diu ad pœnitentiam, vt eos miſericordia proſequatur & fiant Ruchama. Sed, ſi poſtea vocemur & reapſe ſimus Loruchama, id noſtro vitio, id eſt, noſtra intolerabili impudicitia & impœnitentia fieri, manifeſtum eſt.

3. Eſt autem duplex Dei miſericordia. Vna ſpiritualis, qua condonat peccata: altera temporalis, qua liberat à præſentibus malis.

Non negauit autem hoc in loco abſolute priorem vniuerſis Iſraelitis, ſed tantùm poſteriorem. Pij igitur & reſipiſcentes, ſemper remiſſionem aſſequuntur peccatorum, & non ſemper communi eximuntur flagello.

VERSVS SEPTIMVS RESOLVITVR IN PROPOSITIONES VII.

1. Miſericordia, qua noluit Dominus Iſraelem proſequi, proſecutus eſt Iudam.

Huius autem differentiæ duplex fuit ratio. 1. Quòd Iudæi licet & ipſi ſæpenumerò fuerint idololatræ: ſæpenumerò tamen etiam reſipuerunt & ſub piis principibus ad verum cultum Dei redierunt. Iſraelitæ verò poſtquam ſegregarunt ſe à tribu Iuda, & autore Iarobeamo Nabathi filio vitulos erexerunt ſemper in deterius ſine vlla vnquam reſipiſcentia prolapſi ſunt. .propter promiſſionem ipſi tribui Iehuda de Meſſia ex ea naſcituro, ſpecialiter factam.

Iehudam igitur in Babylonicam captiuitatem abductum, ab ea tandem expletis 70. annis Dominus liberauit, atque in propriam patriam reuocauit, propter promiſſum Meſſiam, ſed non ſine pœnitentia.

2. Opponit autem Propheta miſericordiam factam Iehudæ, Loruchamæ Iſraelis. Sicut ergò miſericordia Iudæ facta fuit, quod non in perpetua captiuitate Iudæos reliquerit Dominus: ita Loruchama Iſraelis fuit, quòd Dominus Iſraelitas in perpetua captiuitate deſeruit.

3. Connectit Propheta miſericordiam & ſalutem dum ait. *Miſericordia proſequar, & ſaluabo eos.* Ergo vbi miſericordia & fauor Domini, ibi & ſalus.

4. Præponit autem miſericordiam: deinde ſubdit ſalutem. Fons igitur ſalutis eſt miſericordia & fauor Domini.

5. Non ſaluauit Iehudæos per arcum, aut gladium, aut prælia, aut equos, aut equites, ſed per ſolum ipſorum Deum Iehoua. Salus igitur noſtra non ab humanis viribus aut operibus & meritis noſtris, vel ſanctorum, ſed ab eó ſolo, qui eſt Iehoua, Deus noſter, pendet, & in eo ſolo fundata eſt.

6. Pendet autem à Chriſto, quia nemo ſaluatur, niſi per Chriſtum. Chriſtus igitur eſt noſter verus Deus Iehoua, vnà cum Patre & Spiritu ſancto.

7. Dum dixit, *Saluabo eos Iehudæos in Deo eorum*, docuit, ſe Deum non eſſe Iſraelitarum, licet eius nomine gloriarentur, quia verbum eius deſeruerant & veram religionem. Eſſe verò Deum Iehudæorum, quia verbum Dei retinebant. Non eſt igitur Chriſtus, niſi illorum, qui verbum eius retinent & ſequuntur, vere Deus & ſaluator.

VERSVS OCTAVVS ET NONVS.

1. Imaginaria filiæ Loruchamæ ablactatio, ſymbolum fuit confirmatæ ſententiæ Dei, de non proſequendo vlle miſericordia populo, ſeu de populo à captiuitate nunquam reuocando. Cùm enim ablactantur filij, argumentum eſt, filios eſſe ita viribus firmatos, vt lacte opus non habeant.

2. Illud verò imaginarium tempus, quod à filia Loruchama & nata & ablactata, vſque ad conceptionem, natiuitatémque tertij filij Loammi interceſſit, ſymbolum fuit veri temporis, quo Deus populum in perpetua captiuitate poſitum & firmatum, ad pœnitentiam tamdiu exſpectauit, antequam illum prorſus à fœdere populi Dei, vt nec ipſe illi eſſet peculiaris Deus, nec illi viciſſim eſſent peculiaris populus, abdicaret.

3. Cæterùm quoniam populus nunquam reſipuit, ſed in deterius ſemper eſt prolapſus. Ideò tandem illum penitùs à ſe reiecit Deus, ne ampliùs ſuus eſſet & vocaretur populus, neque ipſe illius eſſet & appellaretur Deus, ſed in genere & cenſu gentium populus ille deinceps reputaretur.

4. Huius autem à fœdere Dei reiectionis, ſymbolum fuit tertius imaginarius Prophetæ filius nomine *Lo Ammi*.

5. Etſi verò toti populo in genere dicat Deus, vos eſtis Loammi, reliquiæ tamen aliquot piorum excipiendæ ſunt.

6. Dubium enim non eſt, quin multi pij, cùm res deſperatæ eſſent in Iſrael, coniunxerint ſe cùm vera Eccleſia Hieroſolymis, & ita rem & nomen populi Dei retinuerint.

7. Totus verò ille populus ex Iſrael, qui in captiuitatem perpetuam fuit abductus, reiectus fuit à veteri ſeu legali fœdere Dei. Ideóque quo ad fœdus hoc, totus fuit ex populo Dei factus Loammi. Nam omnes amiſerunt nomen populi, id eſt, Eccleſiæ Dei.

8. Cæterùm ex toto illo populo in perpetuam captiuitatem expulſo, inter gentes diſſeminato, à veteri fœdere Dei reiecto & Loammi effecto, non omnes in vniuerſum à gratia noui teſtamenti, ideóque ab æterna ſalute excluſi ſunt. Permulti enim poſtea (id eſt, reliquiæ & electi) ad fœdus noui teſtamenti aſſumti fuerunt, & audiuerunt vocem filij Dei viuentis vt poſtea ſequitur.

QVAESTIO.

Quomodo toti populo dictum fuit, Loammi, & eidem poſtea dictum, Filij Dei vos?

Reſp. Populus ille diuiditur in præſentem populum & futurum. Præſens diuiditur in duas partes: in pios & impios. Piorum quidam, antequàm reliqui in captiuitatem abducerentur, cùm viderent, res quo ad religionem, in Iſrael eſſe deſperatas. Coniunxerant ſe cum vera Eccleſia, quæ erat Hieroſolymis. Hi retinuerunt & nomen Eccleſiæ quia erant externo vinculo vniti cum vera Eccleſia, & rem Eccleſiæ, quia pij erant. Reliqui verò pij vnà cum reliquo toto populo impio capti, abducti ſunt. Hi retinuerunt quidem rem Eccleſiæ, quia pij & reuera ad Eccleſiam Dei pertinebant, ſed tamen nomen Eccleſiæ non retinuerũt, quia ſine notis externis Eccleſiæ erant coniuncti cum eo populo, qui non erat Eccleſia, nec notas habebat Eccleſiæ: ita reiecti à fœdere veteri, ſed non à gratia.

Impij verò omnes, qualis erat reliquus, & fere totus populus, nec Eccleſia erant, nec Eccleſiæ nomen retinuerunt. Quare reiecti fuerunt à fœdere & veteri, & nouo, i. gratiæ.

Hinc manifeſtum fit, quo pacto toti præſenti populo Iſraelitico (præter paucos, qui ſe cum Iudæis coniunxerant) dictum fuerit: *Non populus meus vos*. Et ſic nomen iſtud *Loāmi* continuatum in omnibus reliquis Iſraelitis, qui vſque ad aduentum Chriſti nati ſunt ex illis, qui abducti fuerant in captiuitatem.

Futurus ergò Iſrael diuiditur in duas partes: in reprobos & electos. Reprobi retinuerunt nomen Loammi, &, quo ad rem ipſam, quia non fuerunt vnquam Eccleſia Dei, & appellationem, quia non fuerunt cum Eccleſia Dei coniuncti. Pij verò electi retinuerunt nomen Loammi, quo ad appellationem tantùm (niſi forte aliqui ſubinde, vt credendum eſt, ſe coniungebant cum Eccleſia Dei, quæ erat Hieroſolymis) quoniam erant cum eo populo, qui notas veræ Eccleſiæ non habebant. Sed quo ad rem, non retinuerunt, quia cùm eſſent pij, erant vera Eccleſia, & de Eccleſia Dei.

Patet ergò, quomodo totus populus Iſraël futurus poſt Hoſeam, vſque ad Chriſti aduentum fuit Loammi.

Cæterùm poſt aſcenſionem Chriſti in cœlum, cùm per Apoſtolos vbique terrarum ad gentes prædicaretur Euangelium, Electi qui ex Iſrael nati erant, quia crediderunt Euangelio, reſumti ſunt ad fœdus Euangelij, ingreſſi regnum Chriſti, etiam quo ad externam profeſſionem, & connumerati cum reliqua Eccleſia Chriſti ex Iudæis & gentibus collecta, & ſic in finem vſque ſeculi colliguntur & colligentur. Ita de non populo, quo ad externas Eccleſiæ notas, facti ſunt populus & filij Dei, etiam quo ad externas populi Dei notas.

Patet ergò, quomodo vbi dictum fuerat, Loammi, dictum eſt eis, & dicetur adhuc in finem vſque ſeculi: *Filij Dei viuentis vos*.

Sic contingit Eccleſiæ Græcæ, ſic contigit Eccleſiæ Papæ,

CAPVT II.

1. *ET erit numerus filiorum Iſrael ſicut arena maris, quæ non immenſurabitur nec numerabitur. Et erit in loco, vbi dicetur eis, Non populus meus vos, dicetur eis, Filij Dei viuentis.*

Madad Menſurare, metiri, quaſi dicat, menſurari non poteſt. Vel, vt Hieronymus. Quæ eſt ſine menſura. Eſt futurum.

Saphar Numerare, quæ numerari nequit. Eſt in futuro.

Bimkom Aſcher Septuaginta & Paulus ad *Rom.* Et erit in loco, vbi dictum fuerit eis, non populus meus vos, ibi vocabuntur filij Dei viui. Ergò *Aſcher* erit pro *Beaſcher*, in quo, ſeu, vt Sanct. Pagn. Et erit pro eo quod dicebatur eis. Sic ergò ad verbum, iuxta Sang. Paginum. *Et erit in loco*, id eſt, loco, *quod dicebatur eis*, id eſt, loco illius quod dicebatur eis, *Non populus meus vos.*

1. *Yaamer* futurum eſt, ſed pro præterito imperfecto ponitur.

2. *Ieamer* in ſuo futuro retinendum eſt.

Hæc ergò erit ſimplex verſio, *Et erit illius quod dicebatur* vel, etiam, dictum fuerit eis, *Non populus meus vos, vocabitur eis, filij Dei viuentis.* Sed propter autoritatem Pauli ad Rom. malo retinere priorem lectionem: *Erit in loco vbi.*

Verumtamen erit numerus filiorum Iſrael magnus, vt arenæ maris, quæ menſura & numero caret, & pro eo quod dictum fuerit eis à Domino, Loammi vos, dicetur eis, Filij Dei viuentis vos eſtis.

De Iſraele ſecundùm fidem. Sic autem coniungitur ſuperioribus. Hoc quoddam intelligi debet de iis, qui permanſuri ſunt in incredulitate. Nam alioqui numerus filiorum Iſrael, id eſt, Eccleſiæ erit maximus.

Pro eo) Rom. 9 de gentibus interpretatur ſicut Act. 15. Tamen 1. Petr. 2. de Iſraele conuerſo intelligit.

2. *Et congregabuntur filij Iehuda, & filij Iſrael ſimul, & ponent ſibi caput vnum, & aſcendent de illa terra: quoniam magnus dies Iezreel.*

Samu ponent, id eſt, conſtituent ſibi caput vnum.

Min haaretz, de illa terra, vbi ſcilicet captiui fuerant.

Gadhol magnus, id eſt, celebris dies Iezreel, id eſt, vt habet Ion. Chald. congregationis eorum, id eſt, celebris erit dies populi diſperſi, colligendi, ſeu cùm colligetur. Alij ſic, quamuis magnus fuit dies Iezreel.

Congregabuntur) ſcilicet conuerſi ad Dominum.

Caput vnum) id eſt, Chriſtum in regem.

Aſcendent de terra) id eſt, liberabuntur à captiuitate, ſeruituteque diaboli & peccati, & aſſerentur in libertatem filiorum Dei & iuſtitiæ. Allegoria ab iis, qui à captiuitate domum redeunt.

Et congregabuntur filij Iuda & filij Iſrael pariter, conſtituentque ſibi caput principem & regem *vnum, atque aſcendent de terra captiuitatis, quamuis magnus fuerit dies Iezreel.*

Diem Iezreel vocat deſtructionem regni Iſrael, & ſempiternam captiuitatem, quaſi dicat, maximus numerus Iſrael, fide ſeruabitur ad æternam vitam, licet acerbiſſima futura ſit alio propter idololatriam.

3. *Dicite fratribus veſtris Ammi, & ſororibus veſtris Ruchama.*

Hunc locum explicat Petrus 1. Epiſt. 2. Eſt autem mutua gratulatio fidelium.

4. *Diſceptate* expoſtulate aut litigate; *in cum matre veſtra, diſceptate, quia ipſa non vxor mea, & Ego non vir eius, & igitur auferet* auferat *fornicationes ſuas à facie eius* ſuas *& adulteria eius*, id eſt, ſua è medio *vberum ſuorum.*

Rubh litigare, contendere.

Verhaſer futurum eſt fœmini. in Hiphil in 4. ordine, ordinariè deberet habere *Iod* cum chiric *Taſir*: ſed aliquando *Iod* vertitur in alterum chiric: & ita duo chiric faciunt *tſeri Taſer* ſicut *takem* à *kum.*

Naaph adulterare, inde *Niuph* adulterium, hic eſt geminatum.

Schad mamma, vber, plur. *Shadaim* & *Shade.*

Expoſtulate cum matre veſtra, expoſtulate, (non eſt enim vxor mea, neque Ego ſum maritus eius) Vt auferat ſcortationes ſuas à ſe, & adulteria ab vberibus ſuis.

Sub eadem imagine, reprehenſionem idololatriæ Iſraeli cũ pœnis fuſius perſequitur, conſolationem in Chriſto perterritis ſedulò inculcans.

Alloquitur Prophetam & fideles, qui tùm erant in Iſrael. Explicat autem quod dixerat, *Vade, & duc vxorem.*

Non enim) Parentheſis eſt, rationem indicat, cur non vocauerit eam vxorem, quia ſcilicet deſerto marito idola colit.

Scortationes faciemus. Mundus meretricius, quo ad adulteria incitantur homines. Hæc ſunt ornamenta idolorum in ſuis templis, ſuperſtitiones.

Adulteria) ipſa idololatria. Vult igitur Dominus, vt nõ ſolùm ceſſent ab idololatria: ſed etiam ornamenta omnia idolorum, & irritamenta omnia ad idololatriam tollantur.

3. *Ne fortè exuere faciam illam nudam*, ne ita eam exſpoliare faciam, vt maneat nuda, *& ſtatuam eam ſicut die* Alter quo *gignis ipſam* contigit, id eſt, quo genita & nata eſt, *& ponam eam quaſi deſertum* ſolitudinem, *& ponã*, inquam, *eam quaſi terram ſiccitatis*, id eſt, terram deſerti, *aridam, & perire faciam in ſiti.*

Paſchath exuere & exſpoliare. Eſt in hiphil, quaſi dicat, ne forte faciam, vt exſpolietur nuda, ſcilicet per Aſſyriam.

Herom nudus à *haram.*

Lezag eſt in hiphil. Eſt autem ſtatuere, & locare.

Hivaldha à *Ialadh* eſt in Niphal: & eſt machor. Ergò ſic ad verbum, *ſicut die* quo *gignis* edi in lucem, naſci *ipſam* contigit.

Sanct. Pagn. *ſecundùm diem natiuitatis ſuæ.* Sic Cal. Ne reddam eam nudam, ne reſtituam in eum ſtatum, in quo erat die quo nata eſt.

Shattiha ponam eam à *ſchuth.*

Tzijah ariditas ſiccitas, à *tzaiah.*

Vahamittiha in Hiphil, in præterito; à *Muth*, ad verbum eſt: *Et perire faciam in ſiti*, id eſt, ſinam eam mori ſiti.

Ne exſpoliando eam denudem, & reddam eam nudam ſicut erat die natiuitatis ſuæ, faciamque eam ſimilem deſerto, atque redigam ad inſtar terræ aridæ, & interficiam eam ſiti.

Dies natiuitatis tempus duriſſimum, cùm in Aegypto ſeruiebat Ezech. 16. Infrà, dies adoleſcentiæ Iſraël vocabit tempus, quo ſubmerſis Aegyptiis & perfectâ quoque & adulta fide cecinerunt gratias Deo.

6. *Et filios eius non miſericordia proſequar, quoniam filij fornicationum ſunt ipſi*, id eſt, nati ex matre fornicaria, hoc mox explicat, recenſens fornicationes matris. *Filiorum quoque eius non miſerebor. Filij enim ſunt ex fornicationibus* progeniti.

Ij ſunt increduli, & idolis proſtituti ſinguli Iſraelitæ. Declarat illud. *Et filios fornicationum.* Aetas enim maiores & Matres poſteros doctrina & inſtitutione formabant ad cultum idolorum, & iis idolis, liberorum procreationem & populi incrementum, ſicut alia bona, impie accepta ferebant.

7. *Etenim fornicata eſt mater ipſorum, pudore affecta* (Cal. probris fœdata eſt) *genitrix eorum* conceptrix. *Nam dixit, ibo poſt meos amatores*, ad verbum, amantes me, *ſcilicet dantes* mihi *panem meum*, id eſt, qui dant, *& aquas meas, lanam meam, linum meum, oleum meum, & potum meum.*

Hobhiſchah à *Iabhaſch* pudore ſuffundi. In hiphil. eſt *ſignat* pudore, propter impudicitiam, ſuffuſa, ſenſus, ignominioſè & erubeſcenda admiſit.

Horatham conceptrix vel genitrix eorum.

Horah nomen Toar: ab *Harah* concipere, generare.

Meahabhai ab *Ahabh* eſt participium in Piel. Verba [illegible] in piel augent nominis ſignificationem, vt amare [illegible] eſt valde amare. Eſt igitur ad verbum ſic: *Ibo poſt vehementer amantes me.*

Piſchtah linum à *Paſchath.*

Schekuiai potus meus à *Schakah* irrigare, potum dare, ſeu propinare. Habet autem nomen hoc loco *He*, radicale ipſum Vau, & alterum Iod loco itidem *He*. Senſus, ſequar idola,

idola,quia dant omnia neceſſaria.

Si quidem mater eorum fornicata eſt, & pudori patuit, quæ concepit eos,quia dixit: Ibo poſt amatores meos,qui dant mihi *panem & aquas,lanam & linum,oleum & potiones.*

Pudore) confuſione pudefacta propter idololatriam.

Amatores) Dij peregrini,Aegypij & Aſsyrij,iis confidebat Iſrael. Recte autem comparat hos amatoribus, quia Iſrael ſcorto comparauit.

Veſtes) præcipua beneficia ad vitam hanc ſpectantia. Sed ſub iis reliqua omnia etiam intelliguntur.

Temporalia etiam recenſet,quia idololatræ nil curant niſi temporalia.

8. *Proinde ecce me concludentem* vel ſepientem,id eſt,Ecce ego ſepiam *vias tuas in ſpinis*, id eſt, ſpinis, *& ſepiam* (Vau vertit præteritum in futurum) *ſepem, & ſemitas eius* ſuas,*non inueniet.*

Sach eſt participium præſens pro verbo futuro à *Such* ſicut *Ban* à *Bun* & eſt ſepire,intercludere,concludere.

Sir ſpina.

Gadhar ſepire *Gedherah* ſepes,maceria.

Nathiph ſemita, ſemitas eius, id eſt, ſuas, eſt *ἀλλοίωσις* in perſona,ſeu mutatio perſonæ.Senſus.

Intercludam vias omnes ſpinis & macerie,ita vt non poſſit egredi,& ire,quò velit.

Iccircò Ecce Ego *obſepiam viam tuam ſpinis,& ſtruam circa eam maceriem,vt non inueniat ſemitas ſibi.*

Mutatio perſonæ & præſens pro futuro.

Iccircò) id eſt,quia beneficia, à me accepta, fertis accepta idolis.

Spinis.) Spinæ ſunt tribulationes, vt obſeſſio & poſtea captiuitas. his circumuenti Iſraelitæ, fruſtrà reſpiciebant ad auxilia idolorum aut confœderatorum.

9. *Et perſequetur* ipſa *amantes eam*, i. le ſeo amantes & amaſios ſuos,*& non apprehendet*,id eſt,aſſequetur eos, *& quæret eos, & non inueniet. Et*,id eſt, igitur *dicet,ibo & reuertar ad maritum meum primum*, ſeu priorem, *quoniam benè mihi tunc* fuit magis *quam nunc*,hoc eſt, quia melius mihi tunc fuit,quàm nunc.

Veridpha Vau conuertit præteritum in futurū. Eſt in piel. ideò ſignificat,anxie & vehementer perſequi.

Naſagh in hiphil,eſt apprehēdere,vt hic,futurum eſt fœm. *theſigh* apprehendet.

Bakaſch quærere.

Hariſchon à *Roſch*.

. Senſus. Non fruetur illis,ſeu ope illorum idolorum, quæ ſequetur.

Et anxiè ſequetur amatores ſuos,neque aſſequetur eos, quæret,neque inueniet.Tum dicet apud ſe,*vadam,& reuertar ad maritum meum priorem, quia melius erat mihi tunc* ſub eo *quàm nunc.*

Anxiè) hoc eſt,preſſa malis & ope deſtituta,quæret & expectabit iam à ſuis idolis & confœderatis,& non inueniet.

10. *Et ipſa non cognouit, quòd Ego dederim ei triticum & muſtum & oleum, & argentum quod multiplicaui*, ad verbum,creſcere feci *& aurum*, *fecerunt* aptarunt ſeu accommodarunt in vſum *ipſi Baal.*

Sanct. Pagnin. Et ipſa neſciebat, quòd Ego dediſſem frumentum.

Dagan frumentum, & cōplectitur omnes frumēti ſpecies.

Itzhar oleum à *tzahar*.

Hattiroſch vinum nouum. R.D.Kimhi. à rad. *Laraſch*.

Aſah facere & aptare,ſeu in vſum accommodare,ſic accipitur hic. Vel ſic. Et fecerunt,id eſt,inſumſerunt,id eſt,conflando & ornando Baal.Vel ſic.

Et ipſa non cognouit, quòd Ego dederim ei frumentum & vinum nouum, & oleum, & argentum multiplicaui ei & aurum. Aſcher quæ *aptarunt* accommodarūt in vſum. *ἀλλοίωσις* numeri *ipſi Baal.*

Quaſi dicat,Dedi Ego hæc omnia. Ipſi verò (Iſraelitæ) ob ea recognouerunt ex me, ſed accommodarunt vel præparaunt & obtulerunt ipſi Baal. Ex vino enim, frumento,& oleo ſacrificia offerebant Baali. Ex auro & argento conficiebant ſtatuas Baal,in teſtimonium ſcilicet, quòd hæc omnia beneficia ei accepta referrent.

Et ipſa non agnouerat, quòd Ego dediſſem ei frumentum & muſtum & oleum, immò argentum quod multiplicaueram illi,& aurum, inſumſerunt in Baal, idola ſcilicet ornando,& ea etiam fundenda ex auro.

11. *Propterea reuertar, vt tollam frumentum meum in tempore ſuo, & vinum* muſtum *meum in* ſtatuto *tempore ſuo, & eripiam* è manibus eius *lanam meam & linum meum.* Aſcher quæ erant vel quæ dederant *ad tegendam turpitudinem ſuam* ad pudendum membrum,vel pudenda membra.

Eth à *Anath* tempus proprie *καιρὸς* non autem *χρόνος*. Eccleſ.3. Omnia tempus habent,tempus moriendi. *Eth.*

Moëdh à *Iaadh* eſt tempus certum & conſtitutum,*καιρός*.

Natzal eſt eripere, in hiphil. Et eripiam ſcilicet e manibus eius,lanam.

Caſah tegere eſt machor in niphal.

Eruath turpitudo, nuditas, pudenda ſeu pudendum membrum à *Arah*.

Quapropter reſumam frumentum meum ſuo tempore,& muſtum meum tempore ſuo conſtituto, inſuper eripiam lanā meam & linum meum, quæ dederat, *ad operiendam nuditatem eius.*

Tempore ſuo) ſcilicet meſſis & vindemiæ, quaſi dicat,tanquam ab iniquis poſſeſſoribus eripiam ea.

12. *Et nunc diſcooperiam fœditatem*, turpitudinem, Calu. flagitium *eius ante oculos*,alij in oculis,*amantium eam, & vir* quiſquam *non eripiet eam è manu mea.*

Attah nunc,id eſt,breui.

Galah diſcooperire,detegere.

Nebalah ſtultitia,ignominia,fœditas, turpitudo. Sic *nabelath* res fœda & turpis ,fœditas.

Idtzilenah à *natzal* in hiphil.

. Illud *Amantium* quidam interpretantur Aegyptios & Aſſyrios,cum quibus Iſrael idolis ſacrificabat.Sed meliùs,vt intelligantur idola,vt ſuprà.

Nunc autem retegam fœditatem eius coram oculis amatorum eius, & nullus poterit eripere eam de manu mea.

13. *Et ceſſare faciam omne gaudium eius, feſtiuitate* alij tripudium *eius, neomeniam*, id eſt,nouilunium, *eius,& Sabbatha eius,& omne feſtum tempus eius.*

Maſos gaudium à *ſus* gaudere.

, *Chaggah* feſtiuitas eius, à *chagag* diem feſtum agere & tripudiare,ſaltare.

Chodeſch menſis, quòd in eo innouetur Luna item primus dies menſis ſeu calendæ. *Chadaſch* verò eſt nouus: vt *Iſchah chadaſchah* vxor noua,à *Chadaſch* innouare. *Moedh* ſignificat etiam ſolennem diem,ſeu feſtum,& ſolenne tempus,vt hic.

Præterea efficiam, vt ceſſet omne gaudium eius, dies lætitiæ eius,nouilunia eius,& ſabbatha eius,denique omnes ſtata feriæ eius.

14. *Et deſolabo*, id eſt, in ſolitudinem redigam, *vineam eius & ficum eius, quæ*, id eſt, de quibus, *dixit*, *merces hæ* vineæ & ficus omnia fœminini generis, *mihi*, *quam* mercedem *dederunt mihi amantes mei, & ponam eas* vineas & ficus *in ſyluam, & depaſcent eas beſtiæ agri.*

Schamam deſolare,in ſolitudinem redigere,eſt in hiphil.

. *Gophen* vitis tàm domeſtica,quàm ſylueſtris,pro vinea accipitur hic.

. *Eshnabe & Eshnan* merces, ſignificat hoc in loco propriè mercedem, quæ datur ſcorto pro ſui corporis proſtitutione. Sanct. Pagnin. illud *Aser amerah* vertit præ eo quod dixit.

Deuaſtabo quoque vineta eius & ficeta, de quibus dixerat: Hæc pro *mercede,meretricij habeo, quam dederunt mihi amatores mei,redigamque ea in ſaltum vt depaſcant illa beſtiæ agreſtes*,id eſt,hoſtes.

15. *Et viſitabo ſuper eam dies Baalim, quibus* diebus *adolenit*, pro adoleuit thus *illis*, Baalim, *& ornauit ſe inaure ſua & monili* torque *ſuo, & profecta eſt poſt amantes ſui* vel ſe, *& me oblita eſt, inquit Iehoua.*

Senſus eſt, viſitabo flagitia, quæ per id tempus, quo coluit idola, admiſit.

Katbar ſuffire, adolere thus, incenſum. Eſt hic futurum in hiphil, p. o præterito imperfecto.

Adah ornare, decorare. Eſt futurum fœm. in Cal. ſed *Vau* vertit in præteritum.

Netzem inauris.

Chellah monile à rad. *Chalah.*

Schachach obliuiſci.

Atque animaduertam in ea ſcelera *dierum Baalim, quibus incendebat ſuffitum illis, & ornabatur inaure ſua, & monili ſuo, ſequebatúrque amatores ſuos, mei autem obliuiſcebatur, dicit Dominus.*

Incendebat) futura ſunt pro præteritis imperfectis.

16. *Propterea ecce Ego inclinans* eto *eam*, id eſt, perſuadebo ei, quod rectum eſt, *& faciam eam proficiſci in ipſum deſertum*, id eſt, deducam eam in deſertum ipſum, *& loquar ad cor eius.*

Ecce ego inclinabo eam, poſtquam deduxero in deſertũ loquar tunc ſcilicet in deſerto conſtituto ad cor eius.

Mephatheha in piel à *Pathah* inclinare. Sæpe accipitur in malam partem, ſignificátque decipere, fallaciis inducere, lactare. Hic in bonam partem, & ſignificat blande alloqui & perſuadere, quod rectum eſt.

Illud *Vau* eſt loco radicalis vltimæ *He*, ait Kimhi in libro Rad. Sic autem hunc locum exponit: *Dabo in corde eius, vt conuertatur ad pœnitentiam, adhuc illa in captiuitate exiſtẽte.* Qui enim perſuadet ſocio ſuo, facit illum à ſua opinione trãſire ad opinionem alterius. Et ſic Dominus facit tranſire Iſraelem ab opinione ſua mala, quam habet adhuc captiuus, vt ſcilicet ſequatur ſuum deſiderium & cognitionem malam, & dat in corde eorum, vt relicto malo, accipiant bonum, & propterea ait: *Remouebo cor lapideum de carne veſtra, & dabo vobis cor carneum.*

Hammidbbar in ipſum deſertum, vbi ſcilicet aberit ab idolis, ſic reſolui debent verba.

Ecce Ego inclinabo illam, poſtquam deduxero in deſertum, tunc, inquam, loquar ad cor eius, id eſt, poſtquam ad extremum malorum deduxero populum, tunc inclinabo eum, id eſt, flexilem mihi reddam.

Enimuero Ecce Ego *pelliciam eam, cùm abduxero eam in ipſum deſertum, loquárque ei ſecundum cor eius.*

Id eſt, cùm eam in exſilium deduxero, & ita ab idolis, humanáque fiducia abſtraxero, blandis verbis ibi eam alloquar, vt ad me redeat.

17. *Et dabo ei vineas ſuas ab eo loco*, ſeu illinc, *& vallem Achor in ianuam*, id eſt apertionem *ſpei, & canet ibi ſicut diebus adoleſcentiæ* vel pueritiæ *ſuæ, & ſicut die aſcendendi ipſam*, id eſt, quo ipſa aſcendit, *è terra Aegypti.*

Inde) ab eo deſerto, quaſi dicat, vineæ eius incipient ab eo deſerto, reſpicit v. 11. vineas & ficus. Quaſi dicat, ſi voluerit parere verbo meo, dabo ei copiam rerum temporalium, per quæ etiam ſpiritualia intelliguntur.

Patach aperire, inde *Petach* oſtium, ianua, apertio.

Karah exſpectare, ſperare, inde *tikrah* ſpes, exſpectatio.

Anah multa ſignificat. Hic ſignificat canere alta voce.

Vallis Achor.) Achor turbationem ſignificat. Ita dicta illa vallis, quòd in ingreſſu terræ ſanctæ populus Iſrael propter ſcelus Achami turbatus ſit, quaſi dicat. Non erit in iſta mutatione tale initium, quale fuit in ingreſſu terræ ſanctæ: Illic turbatio, hic, (id eſt, initio Eccleſiæ ſanctæ) læta & proſpera omnia.

In oſtium ſpei) ad præbendam occaſionem concipiendæ ſpei. Sicut fores amicitiæ aperire, eſt occaſionem dare amicitiæ ineundæ.

Tempore iuuentutis) qua ætate præ lætitia canitur.

Die qua aſcendit) alludit ad canticum Moſis Exod. 15.

Et reſtituam ei vineas eius illinc, reddámque *vallem Achor, velut oſtium ſpei, Atque canet ibi vt tempore adoleſcentiæ ſuæ, nimirum tempore quo aſcendit è terra Aegypti.*

Illinc (id eſt, ab eo deſerto, quaſi dicat, in ipſa captiuitate conuertam Iſrael ad Euangelium, & explebo donis ſpiritus, reſtituámque cœleſti hæreditati, quæ per temporalia beneficia ſignificatur. Vide 1. Petr & Iacobi Epiſt. & Act. 2. Cum Euangelio beneficia maxima à me recipiet præſentis vitæ pariter & futuræ.

De valle Achor. Ioſ. 7. Ita vocata, quòd populus ob auaritiã Achani turbatus fuit: Senſus eſt, Iſrael recepto Euangelio læta & proſpera omnia experietur.

Nam & cruces materia gaudij erunt propter excellentem & infractam fidem, idque ſecus quàm contigerit in ingreſſu terræ ſanctæ. Dicitur autem oſtium ſiue ingreſſus & introitus ſpei & exſpectationis ea figura, qua Latini dicunt, fores amicitiæ aperire, hoc eſt, occaſionem dare amicitiæ ineundæ, ſic ſpei.

18. *Et erit in die illa, dicit Iehoua, vocabis* me *marite mi* vel, vir meus, *& non vocabis me Baal meus.*

Tikrei futurum ſecundæ perſonæ, fœm. gen. ſingularis.

Baali ſignificat Dominum & patronum meum. Male autem ſonat & audit, quia eo nomine idola vocabantur, ideò ait, Non vocabis me tali nomine, ſed proprio, vir meus.

Illo tempore dicet Dominus, vocabis me Iſchi, neque vocabis me vltrà Baalim.

Id eſt, & vocando me, dices, Mi vir, Baali eſt Dominus meus, quaſi dicat, non vteris hac dictione Baal, quæ male audit & ſonat, quòd idolis etiam tribuatur. Iccircò in deſtructionem idololatriæ, deſines me vocare Baal, licet marito quoque competat.

19. *Et recedere faciã*, id eſt, auferam *nomina Baalim de ore eius & non memorabuntur ampliùs in nomine eorum.*

Id eſt, ſuo, hoc eſt, in nomine honorifico Baalim, quod Dominum ſignificat, quaſi dicat nõ nominabuntur ampliùs ipſa idola hoc honorifico nomine Baalim, ſed (ſubintellige) ſi memorabuntur, & nominabuntur, nomine proprio nominabuntur idola, ſimulacra. Contraria ſententia ſuperiori, me vocabunt Baali non proprio nomine honorifico *Iſchi*, contrà ipſa idola vocabunt nomine, quod ipſis non conuenit. Emendata ergò, non vocabit me Baal, ſed *Iſchi*, & idola non ampliùs Baalim, ſed idola.

Izzacheru eſt in futuro, in niphal.

Etenim auferam nomina Baalim ab ore eius, vt non memorentur vltrà nomine meo.

20. *Et percutiam illis fœdus in die illa cum animante* beſtia *agri, & cum volucre cœli, &* cum *reptili terræ, & arcum & gladium & bellum conteram de terra, & dormire faciam eos in ſecuritate.*

Lahem id eſt, ipſorũ nomine, fidelium ſcilicet, vel in ipſorũ gratiam, quaſi dicat, præcipuam illis, ne noceant fidelibus, alludit ad id quod ait *Pſ. 91*. Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis. Et *Ieſ.* Puer lactens oblectabit ſe ſuper foramen aſpidis, impletum tempore Chriſti. *Marc. 16.* Etſi mortiferum quid biberint, non nocebit eis, ſerpentes tollent. Promittit pacem & tranquillitatem fidelibus, tempore Euangelij.

Chai lah animæ & omne animans ſeu viuens, ideò & beſtia, eſt In regimine, ideò habet *Thau.*

Milchamah bellum. i. omnia reliqua bellica inſtrumenta. Pacem promittit externam, quæ internam adumbrat.

E *terra*, id eſt, è regionibus, in quibus habitauerint.

Bethach ſecuritas, fiducia.

Pangam verò eis fœdus tempore illo cum beſtiis agreſtibus, & cum volucribus aeriis, & reptilibus terreſtribus, arcum quoque & gladium & bellum confracta profligabo è terra, efficiámque, vt habitent ſecuri.

21. *Et deſponſabo te mihi in perpetuum, & deſponſabo te mihi in iuſtitia & in iudicio, & in miſericordia, & clementia, bonitate, & miſerationibus.*

Aras cum puncto in ſiniſtro cornu, deſponſare.

Cheſed miſericordia, probitas, bonitas, pietas, beneficium.

Et deſponſabo te mihi in ſempiternum, deſponſabo, inquam, te mihi per iuſtitiam, & per iudicium, & per bonitatem, & per miſericordiam.

22. *Et deſponſabo te mihi in fide, & cognoſces* Iehouah.

Ve Iadahatt & cognouiſti, pro cognoſces fœm. præterit.

Te autem

Et autem deſponſabo mihi per fidem, & cognoſces Dominum.

Fidem) veram & firmam, qua verè iudicio legis de peccatis aſſentimur, & Euangelio de gratia, gratuitáque peccatorum remiſſione per Chriſtum, & Deum propitium inuocamus. Contrarium, non eſt vxor mea.

23. *Et erit in die illo exaudiam, ait Dominus: exaudiam cœlos, & ipſi exaudiant terras.*

Anah eſt, reſpondere, ad verbum, ſed pro exaudire ſumitur, ὑποτύπωσις eſt, quaſi petat cœlum a Deo, vt ſinat ſe nubem & rorem, & ſolem ſuis temporibus in terram mittere. Et Deum exaudiet vota & preces cœli & cœli reſpondeant votis terræ. Senſus eſt. Faciam, vt cœlum, quod anteà clauſum erat, imbrem & rorem ſuis temporibus opportunè in terram demittat.

Ita fiet, In tempore illo exaudiam, dicit Dominus: exaudiam cœlos ipſos, & ipſi exaudiant terram.

24. *Et terra exaudiet triticum, & muſtum, vinum nouum, & oleum, & ipſa exaudient Iezreelem.*

Reſpondet ſuperioribus verſibus 2.

Terra exaudiet triticum) Fingit, triticum petere à terra, vt ſe producat foràs in vſum fidelium, & terram votis tritici, vini & olei reſpondere. Quare ſic fingit? vt exprimat naturale deſiderium rerum. Terra enim deſiderat naturaliter pluuiam, triticum humorem terræ filij Dei triticum, vinum.

Iezreelem) id eſt, fidelibus, qui ſunt ſemen Dei.

Et terra exaudiet frumentum, & muſtum, & oleum, & hæc exaudient Iſraelem.

25. *Et ſeminabo mihi eam* mulierem, de qua hactenus, id eſt, Iſraelem, ſub nomine mulieris, *mihi in terra, & miſericordiam proſequar non conſecutam miſericordiam, & dicam non populo meo, populus meus es tu, & ipſe dicet, Deus meus es.*

Seminabo) ſpargam eam ſuper terram inſtar ſementis.

Et miſerebor) id eſt, agnoſcam pro populo meo illos, qui antea non erant populus, & ipſi viciſſim agnoſcent me pro Deo ſuo.

Et ſeminabo eam mihi in terram, miſerebórque ipſius Loruchamæ, atque ita dicam ipſi Loammi, Ammi es tu, & viciſſim ipſe dicet mihi *Deus meus.*

Reſpicit illud, quod antea, Obliuiſcebatur mei. Nunc agnoſcet me pro ſuo ſeruatore.

Exaudiet cœlum) ὑποτύπωσις, qua promittitur fidelium commodis creaturas omnes liberaliter inſeruituras, Deo ſcilicet propitio & reconciliato per Chriſtum, quaſi dicat cœli influent in iſta inferiora, & ita reſpondebunt votis terræ quæ humorem deſiderat. Terra autem dabit frumentum pro votis Iſrael, id eſt, fidelium, qui ſemen ſunt Dei.

Inſtar ſementis ſpargam eam) id eſt, vehementer, multiplicando numerum fidelium, ſicut ſemen in terram iactum creſcit.

Et erit numerum filiorum Iſrael.

CEnſeo hos tres primos verſus ad primam concionem, quæ primo capite continetur, omnino pertinere. Mos enim eſt Prophetarum, vt nullam ferè vnquam concionem abſoluant, niſi adiecta aliquâ de regno Chriſti promiſſione, qua pios conſolentur. Patet exemplis. Videmus enim conciones Prophetarum iis tribus ferè partibus conſtare. 1. reprehenſione peccati, quod vt magis amplificent, ſolent commemorare beneficia Dei, & explicare legem. 2. demonſtratione iræ Dei contra peccatum 3. promiſſione de regno Chriſti & peccatorum remiſſione ſcilicet per fidem in Chriſtum. Et certè talem concionum diſpoſitionem, requirit ordo ſalutis noſtræ, cuius cauſſa habentur conciones. 1. enim exigitur, vt peccatum agnoſcamus. 2. ſentiamus iram Dei contra peccatum. 3. promiſſione Euangelij conſcientiæ perterritæ ſubleuentur fiducia in Chriſtum. Concio igitur prima Prophetæ conſtat tribus partibus. 1. reprehenſione peccati 2. denunciatione iræ Dei contra peccatum. 3. promiſſione de regno Chriſti, populóque ex Iſraele & gentibus nouo ad nouum fœdus aſſumendo. *Hieron.* etiam exponens illud, Iudicate matrem veſtram, ait, ibi incipere caput ſecundum & tres illos verſus coniungendos cum ſuperiori capite. Priores duas partes ſumus interpretati, ſupereſt tertia.

Priori autem loco illud quærendum, cur Propheta hanc ſubiecerit promiſſionem? Reſponſio eſt, non ſolum vt pios conſolaretur, ſed etiam, vt ſupercilium hypocritarum pertunderet. Quia enim concluſerat Propheta, populum Iſraeliticum prorſus à Deo deſerendum, repudiandum & inter gentes diſpergendum, vt non ſit ampliùs populus Dei. Primùm hypocritæ ſecuri in peccatis, verba Prophetæ tanquam pugnantia (illorum iudicio) cum verbo Dei, taciti deridebant hoc argumento. Si Iſrael repudiandus eſt, vt non ſit ampliùs populus Dei, & regnum hoc deſtruendum. Ergò & promiſſio facta Abrahæ de multiplicando Iſraele inſtar arenæ maris irrita fiet, & Eccleſia Dei prorſus extinguetur. Atqui nec promiſſio Dei irrita fieri poteſt nec Eccleſia Dei prorſus deleri. Quid igitur garrit iſte Propheta, populum Iſrael prorſus inter gentes diſſeminandum, vt non futurus ſit ampliùs populus Dei,

His igitur per quandam occupationem occurrit Propheta, & ad maiorem reſpondens ſic ait in ſumma.

Etſi vniuerſus hic carnalis populus inter gentes eſt diſpergendus, vt non ſit ampliùs populus Dei, & totum hoc regnum deſtruendum: non conſequitur tamen, fore irritam Dei promiſſionem de Iſraele inſtar arenæ maris multiplicando. Promiſſio enim illa, de Iſraele ſecundum ſpiritum, intelligenda eſt, non autem de illo qui tantùm Iſrael eſt ſecundùm carnem. Futurus eſt autem tempore Chriſti iſtius Iſraelis ſecundum ſpiritum, numerus immenſus, ſicut arena maris, vt impleatur promiſſio non in vobis Iſraelitis ſecundum carnem tantùm, ſed in Iſraelitis veris ſecundùm ſpiritum, qui ſunt omnes electi & filij promiſſionis tàm ex Iſraele, quàm ex gentibus. Ergò non conſequitur hæc illatio. Iſrael ſecundùm carnem diſpergendus eſt inter gentes. Ergò promiſſio Abrahæ facta de ſpirituali Iſraele multiplicando irrita fiet Neque etiam conſequitur. Si regnum hoc, & præſens viſibilis Eccleſia Iſrael deſtruetur. Extinctum igitur iri Eccleſiam Dei. Nam Eccleſia Dei in reliquiis Iſraelis ſeruanda eſt & colligenda ex veris Iſraelitis ſecundum ſpiritum, qui futuri ſunt tempore Meſſiæ innumeri. Falſum igitur eſt aſſumtum hypocritarum, non enim cum eo, quod antea de huius carnalis Iſraelis perditione vaticinatus ſum, pugnat promiſſio Dei de multiplicando Iſraele & conſeruanda Eccleſia Dei. Quare ſtat firmum vaticinium meum de populo hoc inter gentes diſſeminando, vt non ſit populus Dei. Proinde ne ſibi promittant ſecuritatē in ſuis peccatis hypocritæ Hoc, quòd ad hypocritas attinet.

Quod attinet ad pios, ipſi quoque non potuerunt non tentari & magno dolore affici, iis auditis comminationibus, perinde ac ſi de Eccleſia Dei prorſus actum foret. Propheta igitur hac ſubiecta promiſſione illos eſt conſolatus, & in fide futuri mediatoris retinuit. Docuit enim, piis in gentes abiectis, de regno Chriſti ſeu de Eccleſia Dei, deſperandum non fuiſſe, quaſi futura foret irrita promiſſio Dei, de multiplicando ſemine Abrahæ inſtar arenæ maris, ſed potius piis omnibus ſtatuendum eſſe, ex hac quaſi morte Iſraelis, vitam illis nouam exorituram. Deum enim hanc ruinam Iſraelis in melius reſtauraturum. quo pacto? Aſſumturum enim reliquias Iſrael, id eſt, Electos ex Iſrael, & cum eis ipſas etiam gentes, id eſt, electos ex gentibus, in quas diſperſi fuerant Iſraelitæ, & ita futurum numerum verorum Iſraelitarum ſcilicet ſecundùm ſpiritum, innumerabilem, ex quo conſtabit Eccleſia Dei. Quæ certè conſolatio non tantùm ad illos pios, qui præſentes erant, ſed etiam ad omnes, qui futuri erant, in Iſrael vſque ad Chriſtum, pertinuit. Quaſi igitur dicat, piis omnibus præſentibus & futuris in Iſrael Propheta, Ex hac totius populi in gentes (vt prædixit) diſſeminatione, videbimini vobis, ô pij, in paruum numerum fuiſſe redacti, atque ita videbitur vobis promiſſio de multiplicando Iſraele irrita fuiſſe, Eccleſia Dei extincta & omninò perdita. At vos bono eſtote animo, non ita erit. Imò ex hac diſſipatione carnalis Iſraelis, colligetur omnis, qui eſt ſecundùm ſpiritum Iſrael, in regnum Chriſti. Proinde neceſſaria eſt & vtiliſſima Eccleſiæ Dei, hæc Iſraeli s totius diſperſio. Neque enim ſpiritualis Iſrael colligi poteſt, niſi ille, qui eſt ſecundum carnem, diſſeminetur. Tantùm igitur abeſt, vt ex diſſipatione iſta, irrita fiat promiſſio Abrahæ facta, vt potiùs ex ea ſequatur illius promiſſionis complementum. Habemus cauſſas, cur illi acri comminationi & iræ Dei denunciationi, hanc promiſſionem de noua Eccleſia creanda & colligenda, tàm ex gentibus, quàm ex Iſraelitis in regnum Chriſti, ſubiecerit: nempe, vt per quandam occupationem & tacitæ hypocritarum obiectioni reſponderet, eorúmque ſupercilium retunderet, & piorum, tùm præſentium, tùm futurorum in Iſrael, animos ſubleuaret. Retinenda eſt reſponſio Prophetæ ad obiectionem hypocritarum in Iſrael, quia faciet etiam ad obiectiones hypocritarum in Papatu diluendas. Argumentum erat tale hypocritarum.

Si nos vniuerſi filij Iſrael ſumus excidendi, & inter gentes diſpergendi, ita vt non ſimus ampliùs populus Dei. Ergo promiſſio de filiis Iſrael inſtar arenæ maris multiplicandis, irrita fiet, & Eccleſia Dei prorſus erit extincta, atque ita inuenietur Deus mendax. Nos enim ſumus filij Iſrael, nos ſumus Eccleſia Dei.

Atqui fieri non poteſt, vt irrita fiat promiſſio & vt Eccleſia penitùs extinguatur, aut Deus mendax reperietur in ſuis promiſſis.

Ergò non poſſumus exſcindi prorsùs, vt ais. Sumus ergò in tuto.

Reſponſionis ſumma eſt. Minor tota admittitur. In maiore negatur illatio illa. Si nos exſcindimur. Ergò promiſſio irrita, ergò Eccleſia erit exſtincta. Quòd primò probant illationem dicentes. Nos enim ſumus filij Iſrael. Reſponſio Prophetæ eſt. Verum. Sed vos eſtis Iſraelitæ, ſecundùm carnem tantùm, id eſt, Iſraelitæ adulterini, & Iezreelitæ potiùs quàm Iſraelitæ, vt ſupra dixit. Promiſſio autem de Iſraele multiplicando, intelligitur de filiis Iſrael ſecundùm ſpiritum, & de filiis promiſſionis, quia ij verè reputantur in ſemen, & quòd ad hos filios, fateor, fore numerum eorum, vt arenam maris.

Quòd ſecundò aiunt. Nos ſumus Eccleſia, ad id reſpond. Vos eſtis Eccleſia nomine tantùm, ſed reipſa non eſtis Eccleſia, eſtis adultera, fornicaria, non amplius ſponſa Dei. Quare? quia deſerto verbo Dei & vero cultu Dei, ſecuti eſtis idola & gentium abominationes, vt ſuprà patuit, & infrà etiam meliùs patebit.

Non pugnant ergò denunciatio iræ Dei contra vos per me facta, quòd vniuerſi ſitis exſcindendi, & promiſſio Abrahæ facta, quia promiſſio illa non reſtringitur ad ſemen Abrahæ carnale, ſed ad ſpirituale.

At vbi igitur Eccleſia? & quæ? & quanta? ſi nos exſcindamur? Erit vbique locorum, erit ex veris Iſraelitis, erit innumerabilis ac immenſa, erit numerus filiorum Iſrael, vt arena maris. vnde aſſumetur vndique. Deus enim vocat, quæ nõ ſunt, vt ea, quæ ſunt. Item, *potis eſt ſuſcitare filios Abrahæ de lapidibus*, Matth 3. potentia Dei infinita eſt.

Sic nos Papiſtis reſpondemus. Illi ſic argumentantur.

Si nos Epiſcopi, id eſt, tota Eccleſia Romana per totiam annos errauimus in cultu, inque doctrina Chriſti, vt vos dicitis Lutherani.

Ergò Eccleſia Chriſti errauit, & multis iam ſeculis deſerta fuit à Chriſto, & ita promiſſio illa, *Ecce ego vobiſcum ſum vſque in conſummationem ſeculi* irrita erit.

Quòd hoc conſequatur, patet. Nos enim ſumus Eccleſia ab initio Euangelij prædicati per Apoſtolos, ſemper continuata per ſucceſſionem Epiſcoporum.

Atqui Eccleſia non poteſt errare, nec deſeri à Chriſto. Nam Matth. vltimo promiſit, *ſe nobiſcum futurum vſque in conſummationem ſeculi*, & 1. Tim. 3. *Eccleſia eſt columna & firmamentum veritatis.*

Ergò.

Reſpon. Minor vera eſt tota, ſed loci illi de vera eccleſia intelligendi ſunt, quæ ſcilicet retinet ipſum verbum veritatis purum, & Sacramenta Chriſti pure.

Maior negatur. eſt enim ἀσυλλόγιστον.

Ad probationem illationis. Nos ſumus eccleſia, reſpond. Nomine tantùm, non reipſa eſtis eccleſia; quare? Quia deſeruiſtis verbum Dei, cultum Dei purum, ſequimini idola, ſuperſtitiones gentium, ἐθελοθρησκείας. Ideò non eſtis ſponſa amplius, ſed adultera, fornicaria eccleſia. Hæc enim eſt cauſſa, cur Hoſeas Iſraelem negauit eſſe eccleſiam, ſed ſcortum appellauit, vxoremque fornicariam, quia deſeruit purum cultum à verbo Dei præſcriptum.

At continuata eſt iſta eccleſia Romana ſemper ab initio, quo fuit fundata, per Apoſtolos, continuata, inquam, eſt, per ſucceſſores epiſcoporum.

Reſp. Continuata eſt in carne, in loco, in aliquot externis ceremoniis, ſed non in pura verbi prædicatione & ſyncera Sacramentorum adminiſtratione, quæ duo ſunt anima & corpus eccleſiæ veræ. Et Iſraelitæ hoc pacto continuati ſunt in carne, & aliquot ceremoniis externis, cùm priore eccleſia ſancta. At in doctrina & cultu puro, defecit à ſuis maioribus, ab Iſrael & à tribu etiam Iuda. Vos igitur eſtis tantum pictura quædam & vmbra eccleſiæ, non ipſa eccleſia.

Nunc ad ipſam promiſſionem.

Et erit numerus filiorum Iſrael.

Summa huius verſus eſt etſi vos, ô Iſraelitæ, excidemini vniuerſi: non tamen propter hoc aut irrita fuerit promiſſio facta Abrahæ aut eccleſia Dei ex filiis Iſrael exſtincta.

At nos ſumus filij Iſrael.

Reſpon. Sed Dominus ſuſcitabit alios veros filios Iſrael, qui erunt vt arena maris, & quidem in omni loco, vbi iſta Eccleſia fuerit extincta, ibi alia noua & melior prima excitabitur. Tria igitur in hoc verſu de regno Chriſti explicat.

1. Quàm magna futura ſit, (quo ad numerum fidelium) amplitudo regni ſeu Eccleſiæ CHRISTI ex omnibus veris Iſraelitis colligendæ.

2. Quàm longe latéque patebit Eccleſia Chriſti: nempe per totum terrarum orbem, vbi gentes, quæ dicuntur Non populus Dei, habitant.

3. Quòd Euangelij prædicatione tanquam inſtrumento efficaci veri ſecundùm ſpiritum Iſraelitæ per omnes mundi partes diſperſi in regnum Chriſti colligentur. Vbi etiam videre eſt, quid proprie Euangelium annunciet.

Quo ad primum, ait: *Et erit numerus filiorum Iſrael, tanquam arena maris, quæ non menſuratur, & non numeratur.*

Concluſio eſt. Numerus verorũ electorum fideliũmque Iſraelitarũ, erit immenſus & innumerabilis in Eccleſia Chriſti. Hæc ergò eſt cõfirmatio & interpretatio promiſſionis Abrahæ factæ, quæ eſt *Gen.* 15. Suſpice cœlum, & numera ſtellas, ſi potes, ſic erit ſemen tuum. Et eiuſdem, quæ eſt ad Abraham *Gen.* 17. Multiplicabo te vehementer nimis. *Item.* Patre multarum gentium conſtitui te. *Gen.* 22. Per memetipſum iuraui, quod faciam hanc rem, multiplicabo ſemen tuum, ſicut ſtellas cœli, & ſicut arenam maris, quæ eſt in littore maris. Ex his enim locis deſumſit hanc concluſionem præſentem Propheta, vbi videmus, doctrinam Prophetæ eandem eſſe cum doctrina Moſis, & Prophetam Moſis fuiſſe interpretem.

Et erit.

Illud Et, coniungit hanc promiſſionem cum ſuperiori cõminatione, hoc modo. Exſcindet vos Deus, ô Iſraelitæ, ne ſitis ampliùs populus Dei, vt ante prædixi. Et tamen erit etiam numerus filiorum Iſrael, vt arena maris, id eſt, Etſi vos excidemini, ne ſitis populus Dei: cum hoc tamen implebitur promiſſio, Et erit ſemen tuum, ſicut arena maris. Non enim promiſſio ad ſemen Abrahami carnale reſtringetur.

Videte vim huius particulæ *Et*. Oſtendit, non pugnare inter ſe euerſionem populi à ſe prædictam, & promiſſionem factam Abrahæ, ideò vtrumque coniungit ſimul, innuens vtrumque completum iri. Illud enim *Et* habet vim huius particulæ *Et tamen erit*, quaſi dicat, Reuera vos exſcindet Dominus, ne ampliùs ſitis eius populus, & tamen etiam implebitur, quod dixit Abrahæ, ſic erit ſemen tuum, ſicut arena maris. Reuera abdicabit vos Dominus, & tamen firma manebit Dei electio. Reuera repudiabit vos Dominus, & tamen non irrita erit Dei promiſſio facta Abrahæ.

Erit.

Nec prætereundum eſt illud *Erit* in futuro. Indicat, nõ futurum hunc numerum veri Iſraelis inſtar arenæ maris, niſi poſtquam ipſi præſentes & adulterini Iſraelitæ fuerint exciſi, quaſi dicat, vos priùs excidemini, & poſtea numerus filiorum veri Iſraelis erit ſicut arena maris. Quando? nõ exprimit, ſed nobis patet. Quando? Quando ſcilicet poſt Chriſtum in cælos euectum, Apoſtoli gentibus, inter quas diſperſi erant Iſraelitæ iſti, de quibus hic loquitur, prædicarunt Euangelium. *Erit* igitur ſcilicet tempore noui fœderis per Chriſtum, numerus filiorum Iſrael ſicut arena maris.

Numerus filiorum Iſrael.

Quos hic nomine *Filiorum Iſrael* intelligit?

Reſp. Tenenda diſtinctio triplex Iſraelis. Prima, alios eſſe filios carnis, alios promiſſionis, Rom. 9. de filiis carnis, non loquitur hic, ſed de filiis promiſſionis.

Secunda, Iſrael diuiditur in 10. tribus, & Iudam. De Iuda non loquitur hic.

Diſcrimen enim facit apertum inter filios Iehuda & filios Iſrael, de quibus hic loquitur, in verſu ſequente, cum ait: *Et congregabuntur filij Iuda & filij Iſrael.* Non ergo propriè hic loquitur de Iuda, ſed de aliis Iſraelitis.

Tertia, Iſrael aliâ etiam diuiſione triplex in ſcripturis legitur

1. Eſt Iſrael tantum ſecundum carnem, de quo Rom. 9. *Non enim omnes qui ſunt ex Iſrael, ij ſunt Iſraelitæ*, quaſi dicat, Iſraelitæ ſunt ſecundum carnem omnes qui ſunt ex Iſrael. Non autem omnes ſunt ſecundum ſpiritum & promiſſionem. 1. Cor. 10. *Videte Iſraelem ſecundùm carnem.*

Hi ſunt omnes reprobi, qui ex Iſraele ſecundum carnem tantum nati ſunt, non autem ſecundum promiſſionem & gratiam electionis.

De his Iſraelis filiis minimè hic loquitur; neque ex iis conſtat eccleſia Dei, quia nec ſunt eccleſia, nec de eccleſia Chriſti.

Ad hos verò proprie pertinet vaticinium,quod antea promiſit Propheta de diſpergendo & ſine vlla miſericordia reiiciendo Iſraele, ita, vt non ampliùs ſit populus Dei: nempe nec ſecundùm vetus, nec ſecundùm nouum teſtamentum, quia non credidit in Chriſtum mediatorem.Ita ille Iſrael ſecundùm carnem tantùm vere repudiatus & reprobatus à Domino vt nullo modo pertineat ad Eccleſiam.

Secundus Iſrael eſt,& ſecundùm carnem & ſecundum ſpiritum. *Mat.*15. Non ſum miſſus, niſi ad oues perditas domus Iſrael.

Hi ſunt omnes illi electi, qui & ex Iſraele carnali generatione nati ſunt,& fide Iſraelis donati,ex Deo nati ſunt,ſeu qui ex Iſraele & ſecundùm carnem & ſecundùm promiſſionem (vt Paulus Rom.9. loquitur)nati ſunt. Tales fuerunt Apoſtoli & alij ex Iſrael pij. *Matt.*15.Non ſum miſſus niſi ad oues,quæ perierunt,domus Iſrael, id eſt,electos ex Iſraele.*Ioa.*1.Hic eſt verus Iſraelita.Nathanael,in quo non eſt dolus, verus, & ſecundùm carnem,& ſecundùm ſpiritum. *Gal.*6. Iſrael Dei appellatur.

De iis filiis Iſrael locutus Propheta in primis hoc in loco. Hi enim collecti tempore Chriſti, Euangelio, & translati à poteſtate tenebrarũ in regnum Chriſti, & quotidie colliguntur in finem vſque ſeculi. De quo *Rom.*11. Cum autem plenitudo gentium intrauerit,tùm omnis Iſrael ſaluus fiet.Et ad hos colligendos proprie Chriſtus dixit ſe miſſum à Patre fuiſſe,quanquam ſub hoc Iſraele,& ſecundùm carnem,& ſecundùm ſpiritum,de quo loquitur Chriſtus & Paulus, continetur etiam populus Iuda. Iſtæ ſunt illæ Iſraelis reliquiæ, quas prædicunt Prophetæ neceſſariò ſaluas fore. De iis ipſis ait Hoſeas hic: Et erit numerus filiorum Iſrael ſicut arena maris.

Tertius eſt Iſrael non ſecundùm carnem, ſed ſecundùm ſpiritum tantùm.

Hi ſunt electi ex gentibus,qui credunt in Chriſtum. Horum enim etiam pater appellatus fuit Abraham *Gen.*12. Patrem multarum gentium conſtitui te,Rom.9. declarat Apoſtolus,hos etiam reputari in ſemen: quia filij promiſſionum.

De iis igitur etiam loquitur Propheta in hoc vaticinio: *Erit numerus filiorum Iſrael,ſicut arena maris.*Teſtis eſt Paulus,Rom.9.qui vaticinio hoc,ad probandam gentium vocationem in regnum Chriſti,vtitur.

Iam tenemus,de quibus filiis Iſrael hic loquatur Propheta, ideóque ex quibus conſtet Eccleſia Chriſti, ex filiis ſcilicet Iſrael ſecundum promiſſionem ſeu ſecundùm ſpiritum. Ii autem ſunt electi omnes tàm ex Iudæis,quàm ex gentibus.

Eccleſia igitur Chriſti, cœtus eſt Electorum Dei, qui ſunt veri Iſraelitæ,iſq; innumerabilis,nobis ſcilicet.Ideò ſequitur:

Sicut arena maris,quæ menſurari & numerari non poteſt.

Ad verbum eſt,Quæ non menſurabitur nec numerabitur. Phraſis Hebraica eſt,pro, Quæ nunquam poterit menſurari nec numerari,à quo? ab hominibus nimirum. Nam à Deo menſurata eſt & numerata. Talis erit numerus filiorũ Iſrael, id eſt,verorum electorum & fidelium.

Duo iis verbis innuit Propheta.1.Numerum electorum & fidelium tantùm,& tam multum eſſe & fore,vt prope ſit infinitus,& ab hominibus numerari non poſſit. Ideóque Eccleſiam Chriſti ampliſſimã eſſe, ſicut etiam arena maris ab hominibus numerari non poteſt. 2. Si verò Deum ſpectes,numerum electorum omnium certum ac finitum eſſe ſicut etiam arena certi eſt numeri & quantitatis apud Deum.

Primum verbum,refertur ad quantitatem continuam, quæ menſuratur,alterũ,ad diſcretam,vt vocant,quæ numeratur.

Indicat, Eccleſiam ſanctorum nec certo ſpatio & finibus circumſcribi & concludi. nec certo fidelium numero terminari à nobis definirique poſſe. Itaque regnum Chriſti,& quo ad fidelium numerũ,& quo ad ſpatij,quo continetur, magnitudinem,eſſe ampliſſimũ. Sed hoc alterum membrũ ſtatim etiam apertiùs declarat. Senſus ergò primi membri huius verſus eſt. Poſtquam ad illam paucitatem redacti fueritis, ô Iſraelitæ,vt penitùs iſta veſtra Eccleſia extincta videatur,tum emerget vera Eccleſia præter humanum ſenſum, & apparebit,Deum non fruſtrà pollicitum fuiſſe Abrahæ,ſemen tuum erit ſicut arena maris. At vnde ſumetur tantus Iſraelitarum numerus? Ait.

Et erit in loco,vbi.

Ex omni loco ſumetur iſte numerus, in quo fuerit repertus ille,qui dictus eſt Non populus,vndique.

Diximus antea,tria in hoc verſu à Propheta de regno Chriſti explicari. 1.Regni Chriſti amplitudinem,quo ad fidelium numerum:nempe illum futurum innumerabilem. Hoc eſt explicatum. 2. Amplitudinem regni Chriſti,quo ad loca,per quæ diffundenda erat Eccleſia:nempe per vniuerſum terrarũ orbem. 3 Inſtrumẽtum,quo Eccleſia erat ex omni terrarum loco colligenda:nempe Euangelij prædicatione. His igitur paucis verbis hæc duo reliqua capita tangit Propheta, cùm ait:*Et erit in loco.*

Quòd ad alterum igitur caput attinet: nimirùm quàm lõge lateque parebit Eccleſia Chriſti,concluſio hæc eſt. Per totum terrarum orbem patebit Eccleſia Chriſti, non autem in ſola Palæſtina,vel in alio certo loco erit concluſa. Hanc ſic exprimit Propheta: *Et erit in loco.*

Senſus eſt,Omni in loco vbi reperti fuerint aliqui ex illis, quibus anteà dictum fuerat, Non populus meus vos eſtis,ibi efficaciter prædicabitur Euangelium eis dicendo, vos eſtis filij Dei,& per cõſequens,ibi erit Eccleſia Dei.Hæc eſt propoſitio Prophetæ.

Atqui in vniuerſo terrarum orbe aliqui ex illis reperientur in finem vſque ſeculi. Hi enim quibus anteà dictũ fuerat Loammi,hoc eſt,& gẽtes excluſæ à fœdere,& Iſraelitæ à fœdere,in quo erant, reiecti, atque in genere & cenſu gentium contenti, Hæ, inquam, gentes gentilésque Iſraelitæ,vbique terrarum habitant habitabúntque.

Ergò Eccleſia Dei,quæ ex iis Iſraelitis & gentibus colligitur,vbique terrarum erit diffuſa, ac proinde non ſolùm quo ad numerum fidelium, ſed etiam, quo ad locorum amplitudinem,ampliſſima.Hæc eſt ſumma.

Quò ad tertium caput de inſtrumento,quo colligenda erit Eccleſia,hæc eſt concluſio Prophetæ.

Euangelij prædicatione per totum terrarũ orbem annunciati,idque à tempore Meſſiæ,in finem vſque ſeculi,Eccleſia Dei,quæ ex filiis, ſeu electis Dei conſtat, colligetur. Hanc concluſionem facile colligimus ex his verbis Prophetæ. *Et erit in loco,vbi dictum fuerit eis,Non populus meus,ibi dicetur eis,filij Dei viuentis.* Cum enim ait, *Dicetur*, ſubintelligendũ eſt,à Deo per Apoſtolos,ideóque efficaciter dicetur. Indicat igitur, Electos ex Iſrael & gentibus colligendos in regnum Chriſti,prædicatione Euangelij,quæ eſt,*Vos eſtis filij Dei.*

Expendamus ſingula verba.Primo ait:

Et erit.

Intelligit,non ante recolligendam eſſe nouam & verã Eccleſiam,quam vetus & adulterina Eccleſia Iſrael fuerit à fœdere Dei abdicata,& quaſi exſtincta. Tunc,veteri ſed adulterina Eccleſia exſtincta,noua & ſecundum nouum fœdus,vera Eccleſia naſcetur, tàm ex gentibus quàm ex reliquiis Iſrael collecta. Ideò ait,*Et erit in loco*, id eſt,non priùs dicetur, *Filij Dei*,quàm dicatur, *Loammi*, id eſt, non priùs noua creabitur, quàm hæc vetus & adultera exſcindatur.

Secundò ait:*In loco* (ſcilicet omni)*vbi dictum fuerit eis*:Nõ ait,vbi dictum eſt eis,ſed,vbi dictum fuerit. Indicat igitur,futurum,vt huic populo in captiuitate cõſtituto,dicatur à Deo, non tantùm verbis,ſed effectis,Non eſtis populus meus vos, quia tunc inter gentes diſperſus in cenſu gentium continebitur. Hoc fuit dicere Dei,Loammi.

Tertiò.Non ait,Dictum fuerit *Iſraelitis*,ſed *Eis*,quibus? Iſraelitis ſimul & gentibus. Simul enim erant coniuncti, & in eodem cenſu,ita,vt & Iſraelitæ reputentur inter gentes.Ideò illud *Eis*, refertur non ad Iſraelitas ſolùm,ſed etiam ad gentes,quoniã etiam ad has pertinet illud Loammi.Quòd ad Iſraelitas pertineat illud Loãmi, patet ex ſuperioribus in verſu 9.De Iſraele enim loquens,dixit: *Quia non populus meus vos*, cuius Iſraelis typus fuit ille tertius imaginarius filius.

Quòd verò etiam ad gẽtes pertineat,illud Loammi,patet. Primò quia illud quod ſequitur in 3.verſu,*dicite fratribus veſtris Ammi*:intelligitur etiam de gentibus fidelibus,quæ cùm non antea eſſent populus,poſtea facti ſunt populus. 2.Rom. 9.Paulus interpres eſt huius loci.Non ſolùm enim de Iſraelitis,ſed etiam de gentibus ipſis hunc locum interpretatur, dicens,*Vt oſtenderet diuitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ,quæ præparauit in gloriam*.Sic etiam Hoſeas dicit.*Vocabo non plebem meam plebem meam.*

Ad Iſraelitas igitur & gentes ſimul pertinet illud Loammi:Non populus meus.

Quæſtio, quis propriè Loammi.

At numquid ad omnes gentes & ad omnes Iſraelitas pertinuit illud,*Non populus meus vos*,an verò ad aliquos tantùm?

Vt hoc bene intelligatur, reſpondebo primùm de gentibus deinde de Iſraelitis. Eſt autem pro reſponſione tàm de gentibus quàm de Iſraelitis,tenenda hæc diſtinctio.

Aliquem eſſe vel non eſſe populum Dei, trifariam intelligi poteſt.

factum 2. typum matrimonij inter Chriſtum & Eccleſiam ex gentibus peccatricibus & idololatris. Oſtendit autem, quantum ad factum Prophetæ, Prophetam nil mali feciſſe, quod eam duxerit in vxorem. Quia eam duxit, fornicatione relicta. Quid enim (*inquit Auguſtinus*) aduerſum clementiæ ſeueritatis, quid inimicum fidei Chriſtianæ, ſi meretrix, relicta fornicatione, in caſtam coniugem commutetur? Et quid iam incongruū & alienum à fide Prophetæ, quàm, ſi non crederet, omnia peccata impudicæ dimiſſa eſſe in melius commutatæ? Itaque iam meretricem Propheta fecit vxorem, & ad vitam corrigendam, mulieri enolutum eſt, & figuræ ſacramentum, de quo mox loquemur, expreſſum.

Hieronymus in præfatione in Hoſeam ad Pammachiū, videtur negare, hoc fuiſſe vere factum & veram hiſtoriam, ſed ſimplicem fuiſſe viſionem.

At verò in commentario exponens verba illa, *Ac filios fornicationum*, non omninò damnat priorem ſententiam, ſed ita tamen admittere videtur hiſtoriam, vt factum Prophetæ typum eſſe velit matrimonij inter Chriſtum & Eccleſiam.

Meo iudicio Hieronymus ſenſit, hanc fuiſſe ſimplicem viſionem, ſicut in præfatione apparet, ſed tamen poſſe defendi fuiſſe hiſtoriam. Sic enim in commentarijs quaſi per conceſſionem ait: *Nec culpandus*, inquit, *Propheta ſi interim ſequamur hiſtoriam*. Notandum illud. Vt interim, eſt conceſſio.

Habemus primam interpretationem, quam R. Eſra, quam Irenæus, quam Auguſtinus ſequuntur, quam Hieronymus non damnat.

Altera ſententia eſt omnium ferè Hebræorum, quam etiam plerique ex noſtris doctiſſimi viri amplectuntur. Ea eſt totum hoc contigiſſe Prophetæ in viſione, & ita verba ſunt intelligenda: ET ABIIT ſcilicet in viſione eadem, in qua etiam Dominum alloquentem ſe audiuerat, *& accepit*, id eſt, Viſus eſt ſibi abiiſſe, & duxiſſe in vxorem ſcortum quoddam, cui etiam videbatur nomen eſſe Gomer, & filia eſſe videbatur cuiuſdam, qui appellaretur Diblajim, Viſus eſt etiam ſibi congredi cum ea Gomer, & ex ea liberos tres ſuſcepiſſe, vt ſequitur.

Qui hanc interpretationem ſequuntur, has adferunt rationes.

1. Si fateamur, fuiſſe hiſtoriam ſequuntur illa ſuperius citata abſurda, & præſertim illud, quod eludi non poteſt: nempe Prophetam hoc facto ſuum miniſterium polluiſſe, & in contemtum apud Iſraelitas adduxiſſe, & huiuſmodi contemtus autorem fuiſſe Deum, qui rem tam abſurdam mandarit Prophetæ. Debent enim nuptiæ, præſertim doctorum Eccleſiæ, eſſe quam honeſtiſſimæ. Vnde & lex Dei prohibet Leu. 21. ne ſacerdos in vxorem ducat ſcortum. Et Canones qui appellantur Apoſtolorum can. 17 tales nuptias, in ſacerdotibus præſertim & doctoribus Eccleſiæ, damnant. *Oportet autem Epiſcopum eſſe* (ait Paulus) *irreprehenſibilem.*

2. Nulla ratio cogit, vt veram demus fuiſſe hiſtoriam Nam quod primò alij adferunt, ibi propria eſſe nomina ipſius mulieris Gomer, parentis Diblaim, triū liberorum, Iezreel, Loruchama, Loammi, nihil eſt. Nomina enim ſunt ficta, ad ſignificandū id, quod poſtea diſertis verbis, explicat Propheta. Neque hoc nouum eſt in ſcripturis, præſertim in Prophetis, vt in Ezech. de Haola & Haoliba, & in Apoc. de multis.

Ad 2. Quòd verò aiunt: Quale ſignū fuiſſet Iſraelitis ſi nō fuit res geſta, ſed tantùm viſio? Nihil enim vidiſſent Iſraelitæ, ideò non fuiſſet illis ſignum vllum. Reſpondent. Etiamſi non fuit res geſta, fuit tamen ſignum Iſraelitis, quia viſionem hanc ex mandato Domini Propheta recitauit Iſraelitis, vt in ea viſione recitata, tanquam in tabella quadam viderent id, quod etiam diſertis verbis expreſſit: Iſraelem fornicatum eſſe à Domino. Eſt enim hypotypoſis in qua res non tantùm ſimplicibus verbis, ſed etiam figuratis, quaſi viſibili ſymbolo oculis ſubijcitur.

3. Tales viſiones frequentes ſunt in Prophetis, quæ primo aſpectu videntur eſſe hiſtoriæ, cum non fuerint, vt patet in Ezech. in Apoc. vt verbi gratia, etiam Ieſaias 20. quòd diſcalceatus per annos tres inceſſerit per vrbem: vt Ezech. 4. quòd dormiuerit tot annos ſupra latus. Sicut igitur illa nemo ait fuiſſe reipſa impleta, quia vel impoſſibilia ſunt, vel turpia. Ita hoc, quod refert Hoſeas de ſe, quia per ſe turpe eſt, non debemus dicere fuiſſe hiſtoriam, ſed viſionem. Alioqui cur non etiam dicemus, reipſa Ieſaiam per trienniun, nudum & diſcalceatum per vrbem inceſſiſſe: Ieſ. 20. Cur non etiam dicemus, reipſa Ezechielem cubuiſſe ad latus ſuum ſiniſtrum pro peccatis Iſraelis annos 390. & ſuper alterum latus annos 40. pro peccatis Iudæ?

4. Si fuit hiſtoria: Ergò propheta poſteaquam præceptum accepit à Domino concionandi ad populum Iſraelē, maſiſſet annos duos & ampliùs, antequam officio ſuo fungi cœpiſſet: nempe, donec naſcerentur ij tres liberi ex Gomer vxore. Hoc autem abſurdum eſt.

5. Si, quod hic narrat Propheta, hiſtoria fuit. Ergò etiam quod cap. 3 habetur, pro hiſtoria habendum erit, cum ait: *Et dixit Dominus ad me, adhuc Vade, ama mulierem dilectam à marito, & quæ adultera eſt.* Quid ergò Propheta primò fornicariæ, deinde paulò poſt adulteræ, quæ virum habebat, ſe coniunxit? Si igitur illud, quod eſt in 3. cap. non aiunt interpretes, fuiſſe hiſtoriam, ſed viſionem, cur non etiam hanc, quæ eſt in primo capite?

6. Senſus Prophetæ non eſt, inquiunt, quòd eam, quæ fornicata erat in vxorem aſſumſerit, & ex ea cum Propheta mundo coniunctione, facta ſit & ipſa vxor munda (nam hoc modo non reſponderet typus rei cuius Prophetam volebat Dominus eſſe typum,) ſed ſenſus eſt, quòd Propheta ſcortatus eſt cum ſcorto, vt indicaret, quòd ſic terra fornicata eſt à Deo.

Hoc autem ſi intelligatur reapſe factum fuiſſe à propheta nimis abſurdum eſt. Conſequitur igitur contigiſſe tantùm in viſione.

His & alijs rationibus adducuntur permulti viri doctiſſimi, vt ſententiam Hebræorum ſequantur, hanc fuiſſe meram viſionem, non hiſtoriam. Itaque ſicut mandatum Domini fuit factum prophetæ in ſomno, vel in viſione. ſic etiam obedientiam prophetæ fuiſſe in viſione completam.

III. Tertia ſententia eſt quorundam, qui primò negant fuiſſe ſimplicem viſionem. 2. negant talem fuiſſe hiſtoriam qualem alij fuiſſe putant nempe, quòd propheta vel reipſa ſcortatus fuerit cum eo ſcorto, quia hoc certè nimis impium eſt ſentire & cogitare de ſancto viro, vel, quòd illam, quæ erat ſcortum, in vxorem duxerit. Quia, inquiunt, non decuiſſet prophetam tale coniugium, & ſuum miniſterium in contemtum adduxiſſet, ſed talem fuiſſe hiſtoriam putant: nimirum, quòd acceperit propheta in legitimam vxorem, illam Gomeram, quæ erat honeſta mulier, & filia honeſti parentis Diblaim, & filios etiam ex ea legitimos & honeſtos ſuſceperit. Cæterùm, cùm vellet Dominus, vt ipſe propheta argueret populum idololatriæ, & quod eſſet fornicatus à Deo, quódque filij Iſrael eſſent nati ex fornicatione, id eſt, quòd non ſolum illi præſentes idololatræ, ſed etiam ipſorum maiores, è quibus prognati fuerant, fuiſſent idololatræ: idque à tempore primi Iarobeam primi regis Iſrael, in illud vſque Hoſeæ tempus. Cùm vellet, inquam, vt propheta hoc indicaret populo, non ſolùm verbis, ſed etiam ſymbolo aliquo, vellet autem vt hoc ſymbolum oſtenderet propheta in ſeipſo: Iccircò Dominum iuſſiſſe prophetæ, vt & ſuam, honeſtam alioqui mulierem, hoc infami nomine, ſcorti ſcilicet, & eius liberos, honeſtos alioqui & legitimos, hoc infami nomine ſpuriorum vocaret, & ſe hoc facere iuſſu Domini teſtaretur, in hunc finem, vt Iſraelitæ ipſi intelligerent, ſe reapſe tales eſſe coram Deo, quales nomine tantùm diuinitùs audiebant appellari honeſtam prophetæ vxorem & legitimos eius filios, quaſi propheta in medium progreſſus ad concionandum, tale habuerit initium. Dominus miſit me ad vos, ô Iſraelitæ, vt non verbis tantùm, ſed etiam meo exemplo, quaſi in depicta tabella vobis indicem, quales & vos ſitis, & maiores veſtri fuerint cum Deo, ideóque quid Dominus de vobis facturus ſit. Ego honeſtam quidem duxi vxorem, vt noſtis, Gomer nimirùm, filiam Diblaim, & ex ea etiam liberos legitimos ſuſcepi. Cæterum Dominus iuſſit, vt eam vobis proponam ceu ſcortum, & filios meos ceu ex ſcortatione natos, licet reuera non ſint, in figuram & typum, quòd Dominus accepit populum Iſrael, id eſt, maiores veſtros in vxorem, & vos in filios ſed reuera populus iſte, id eſt, maiores veſtri, ex quibus, tanquam ex vxore Dei, & matre veſtra, nati eſtis, deprehenſus eſt eſſe totus idololatra, & ceu mulier ſcortationum, & vos ex ſcortatione, id eſt, & idololatræ, & nati ex idololatris. Iccircò ex nominibus etiam, quibus tres mei legitimi filij ex mea legitima vxore Gomer ſuſcepti, ex mandato Domini appellantur, diſcite & memoriæ retinetote, quoties illos videritis, quid facturus ſit Dominus aduerſus vos & regnum iſtud veſtrum primus appellatus eſt ex mandato Domini Iezreel, vt vobis ſit viſibile ſymbolum, quòd Dominus primùm quidem ſanguines Iehu proaui tui, ô rex puniturus ſit in valle Iezreel, hoc eſt, breui facturus, ne ampliùs vllus ex familia Iehu proaui tui regnet in Iſrael Deinde, breui totùm iſtud regnum tàm florens & potens abolitus eſt, vniuerſis vobis, partim interfectis, partim in captiuitatem abductis, & huius rei ſymbolum eſto vobis primus meus filius, qui Iezreel appellatur. Secundo loco eſt mihi filia, quæ etiam ex mandato Domini appellata fuit Loruchama, &c.

Hæc expoſitio mihi non diſpliceret, niſi verbis ipſis Prophetæ

Digitized by Google

Prophetæ vim quandam inferri viderem. Iuxta enim hanc interpretationem cogemur ſic verba interpretari: Accipe vxorem fornicationum, id eſt, voca vxorem tuam fornicariam,& filios tuos,filios ex ſcortatione natos:vel intelligendum fuerit, Tanquam aut aliquid tale, hoc modo: Accipe vxorem,tanquam ſit vxor fornicaria,etiamſi non ſit,in exemplum populo Iſrael,quòd ille ſit fornicarius.

Quarta interpretatio videtur mihi ſimpliciſſima, atque ea eſt Chaldæi interpretis. Is ſenſit, hanc fuiſſe meram allegoriam, vt nomine fornicariæ ſimpliciter intelligatur Eccleſia Iſrael. Iubetur Propheta eam aſſumere,id eſt,ire ad hanc Eccleſiam tanquam ad ſuam vxorem, ſed fornicariam, & illi prædicare. Principio autem Propheta narrat ſuam vocationē, qua vocatus & miſſus fuit ad populum Iſrael fornicarium, qui fuit vt maſſa ficuum corrupta.

Verba Ionathæ ſuut hæc. Dixit Dominus ad Hoſeam, vade, & annunciato prophetiam habitatoribus ciuitatum poſt idola errantium, qui addunt, vt peccent. Quoniam errando errant incolæ terræ, à cultu Domini recedentes. Abiens igitur prophetaui contra illos,hoc eſt,accepi Gomer. Quòd ſi pœnitentiam facerent, dimitteretur eis peccatum, ſi non, marceſcerent, quaſi folia ficulnearum, (ecce Gomer Diblaiim) adiiciendo & faciendo mala. Dixitque Dominus ad me, voca nomen eorum Diſperſos, quoniam adhuc parum eſt & exiguum, & Ego viſitabo ſanguinem idololatrarum.

Ego priorem ſententiam,quæ eſt Patrum, præſertim Irenæi & Auguſtini,damnare non audeo nec poſſum. Alterā tamen,quæ dicit,hæc omnia fuiſſe in viſione facta, magis amplector,propter rationes ſuperiùs allatas. Et quia nullum abſurdum ſecum adfert, & denique,quia præſens locus ſimilis eſt illi,qui eſt in cap.3. Senſus igitur eſt. Audite Iſraelitæ,quid iuſſerit Dominus me ad vos referre. In viſione apparuit mihi Dominus, & iuſſit, vt ſcortum mihi aſſumerem, cum illo ſcortarer,& filios haberem ex ſcortatione natos, in hunc finem,vt Ego vobis eſſem ceu ſpeculum,in quo contemplaremini publicam huius terræ turpitudinem,& fornicationem, & ita mihi viſus ſum in ea viſione accepiſſe inſigne quoddā ſcortum nomine Gomer filiam Diblaiim (vel illud inſigne ſcortum quod nemini veſtrum eſt ignotum,nomine Gomer) & turpiſſimam rem cum eo egiſſe, & filios ex ſcortatione natos ſuſcepiſſe. Vos ſcitis,hanc turpitudinem re ipſa me nō commiſiſſe.ſed ita viſus ſum in viſione,quia Dominus voluit per hanc viſionem in mea perſona, tanquam in depicta tabella vobis indicare veſtram,maiorúmque veſtrorum publicam turpitudinem,& ſpiritualem ſcortationem. Ergò in mea perſona cognoſcite,vos ſcortatos eſſe à Domino, imò & natos eſſe ex ſcortatione, ſeu originem veſtram eſſe adulterinam. Qui ex parentibus idololatris nati,illorum idololatriam ſequimini.

Ergò iuxta hanc ſententiam verba Prophetæ ſic interpretor. *Et abijt*, Hoſeas ille,ad quem factum eſt verbum, abiit inquam, in viſione eadem, in qua hoc præceptum Domini audiuit,hoc eſt,ſibi viſus eſt abiiſſe, *& accepit*. ſcilicet in viſione,hoc eſt, ſibi viſus eſt accepiſſe *Gomer filiam Diblaiim*, id eſt,mulierem & ſcortum inſigne, cui videbatur eſſe nomen Gomer,& videbatur eſſe filia parentis, qui appellaretur Diblaiim. Hæc duo nomina ſunt fictitia,vt antè dixi. Significant autem ambo ſimul, Maſſam ficuum ſeu carycarum corruptā. Nam Gomer eſt corruptio,Diblaiim caryca ſimul in vnum corpus compreſſæ. Vſus verò eſt hac metaphora, quia frequentes ſunt caryca in illa regione Palæſtinæ, ac ſi non corrumpantur, ſuauiſſimæ ſunt, ſi corrumpantur, peſſimæ. Porrò hac metaphora ſignificare voluit & peccatum populi, & pœnam peccati. Peccatum,quòd populus ille Iſrael multus quidem erat & compreſſus, ſed totus erat corruptus, deprauatus,& putrefactus vitiis & idololatriis. Pœnam verò, quòd quia corruptus eſt populus, illius quoque regni corruptionē & interitum imminere. Sed hoc meliùs & apertiùs facit nominibus trium liberorum, quæ ſequuntur. Et vt ſummam habeatis earum pœnarum, quas in verſibus ſequentibus minatur Iſraeli propter ſuam idololatriam, notandum eas eſſe tres,iuxta nomina trium liberorum.

1. Eſt,quòd punita priùs familia Iehu,quæ tunc regnabat in Iſrael,poſtea totum regnum abolebitur, fractis illius viribus per Aſſyrium in valle Iezreel. Ipſis verò partim occiſis, partim in captiuitatem abductis, atque inter gentes diſſeminatis.

2. Et quoniam in ipſa captiuitate reſipiſcere noluerunt(ſi enim reſipuiſſent,conſecuti fuiſſent miſericordiā, & reuocati in patriam,vt aliàs)ideò ſubdit ſecundam: nempe quòd nolit vlla miſericordia populum proſequi,indicans, quòd velit illā captiuitatem fore perpetuam: nimirùm, quia etiam illorum impœnitentia futura erat perpetua.

3. At licet in perpetua manſuri eſſent captiuitate, ſi tamen reſipuiſſent,potuiſſent & reuera eſſe populus Dei, & nomen etiam populi Dei retinere,& ita ſaluari, quoad animam. Cæterùm, quia noluerunt reſipiſcere, iccircò ſubiicit tertiam pœnam, quòd ſcilicet nolit, vt ampliùs iſte præſens populus Iſrael appelletur populus Dei,quoniam nec reuera eſse vult. Quibus verbis indicat, illos non ſolùm futuros in perpetua captiuitate in hoc ſeculo,ſed etiam in alio damnatum iri,ſubintellige,propter perpetuam illorum impœnitentiam. Solus enim Dei populus in æternām vitam ingreditur.

Habemus ſummam,vbi notandum hoc præſertim poſtremum, referendum eſse ad populum illum carnalem,& impium,non autem ad reliquias,vel præſentes,vel futuras. Nam de iis aliter mox pronunciat. Ait ergò. *Et concepit illa* Gomer imaginaria, *& peperit ei filium*,id eſt,viſa eſt concepiſse,& peperiſse filium ei Hoſeæ.

4. *Et dixit Iehouah ad eum*) Hoſeam in viſione: etiam hoc indicat, Hoſeam in viſione tantùm acceſſiſse ad illud inſigne ſcortum, & in viſione ſuſcepiſse ex ea filium. Nam ſtatim in eadem viſione Dominus mandat ei quo nomine debeat appellare filium, qui in viſione conceptus & natus eſse videtur.

Voca, inquit, *nomen eius Iezreel.*

Nomina iſta trium liberorum ad tria genera pœnarum populi referuntur. Repræſentant enim ſuis ſignificationibus, quid facturus ſit Dominus de Iſraelitis.

Primum igitur nomen eſt Iezreel. Hoc nomine tria indicare voluit Dominus per Prophetam.

1. Oblique indicare voluit ipſum populum Iſrael nomine tantum appellari Iſrael, ſed reipſa degeneraſse à vero Iſrael. Hoc facit alluſione eleganti, quæ eſt inter hæc duo nomina, quo ad ſonum Iſrael & Iezreel, cùm ſignificatio ſit valde diuerſa,quaſi dicat,iſte populus appellat ſe nomine honorifico & pietatem redolente,nempe Iſrael: ſed tu voca eum Iezreel, id eſt,degenerem & adulterinum Iſraelem.

Sicut enim inter Iezreelem & Iſraelem, ſi ſonum ſpectas, maxima eſt affinitas, ſed ſignificatio diuerſa: Ita inter hunc populum & Patriarcham Iacob, quo ad nomen ſeu cognomen,magna eſt affinitas. Quia tàm iſte impius populus, quā ille ſanctus patriarcha appellatur Iſráel, ſed quo ad rem ipſā, longiſſimè inter ſe differunt.

Ille fuit verus Iſrael, quia ſua pietate & fide certando cum Domino, præualuit, iſte populus, ſicut fornicatus eſt à me ſuis idololatriis,ita degenerauit à fide & pietate Iſrael. Quare Iezreel potiùs quàm Iſrael eum appellato,vt indicet,eum degeneraſse à vero Iſrael. Nec dubium eſt,quin Propheta tali nomine eos appellarit, ideóq. per ludibrium, ô Iezreelitæ potius,quàm Iſraelitæ,id eſt, ô degeneres & adulterini Iſraelitæ. Sicut etiam,ſi quis concionator volens perſtringere impietatem & laſciuiam Cardinalium, dicat, carnales potius quàm Cardinales.

2. Loco hoc nomine Iezreel indicare voluit pœnam, quam Dominus de eo ſumpturus erat, propter ſuam idololatriam & defectionem à vero Iſrael: nempe,quòd erat illum populū diſseminaturus & diſperſurus inter gentes, hoc facit ſignificatione illius nominis Iezreel. Hoc nomen *Iezrehel* eſt à *Zarah* quod eſt,ſeminare, & ſemen, & *El* quod eſt Deus. Illi Iſraelitæ gloriabantur,quòd eſsent ſemen Dei ſeminatum & altis radicibus iam firmatum in terra Canaan, Sed Dominus reſpondit, quod alio modo quàm ipſi putent,ſint Iſraelitæ; quoniam ſcilicet diſseminandi ſunt & diſpergendi à Domino inter gentes ad omnes ventos, id eſt, quod abducendi erant captiui inter gentes.

3 Loco hoc etiam nomine indicare voluit, vbi potiſſimum facienda erat hæc diſperſio populi,& regni deſtructio: in ea nimirum regni parte,vbi antea multus ſanguis effuſus fuerat à Iehu,in valle Iezreel, vbi ſe firmiores eſse putabant. Hoc ipſe deſertè expreſſit in contextu, dicens: *Quoniam adhuc modicum eſt,& viſitabo ſanguines Iezrehel ſuper domum Iehu, & ceſſare faciam regnum Domus Iſrael, éritque in die illa, frangam arcum Iſrael in valle Iezreel.*

Veriſimile igitur eſt, prophetam iuxta hæc tria, quę diximus, ita compellaſse in ſua concione Iſraelitas, ô Iezreelitæ potius quàm Iſraelitæ, id eſt, ô degeneres & adulterini Iſraelitæ, quia etiam degeneraſtis à verò Iſrael, & eritis Iezreelitæ. Dominus enim diſperdet & diſseminabit vos in varias orbis partes inter gentes, vt non amplius cenſeamini, in populo Dei, & inter veros Iſraelitas connumeremini, ſed tantum inter gentes, abolito veſtro regno. Et quidem fractis veſtris viribus omnibus tum vbique, tum in primis in pręcipua & munitiore parte regni veſtri: nempe in valle Iezreel, vbi multus ſanguis iamdudum effuſus fuit

à Iehu proauo tuo,ò Rex, ibi enim Dominus incipiet viſitare ſanguines Iezreel ſuper domum Iehu, & ibi franget arcũ, id eſt,vires omnes regni Iſrael. Ait ergo,*Voca nomen eius Iezreel*,quoniam adhuc modicum,& viſitabo ſanguines.

Duo duobus minatur.1.minatur regi& familiæ regiæ,quòd breui punietur à Domino,ne ampliùs regnet in Iſrael, idque propter iniquitates non tantùm ſuas,ſed etiam proaui ſui Iehu.2.minatur toti regno, quòd Dominus breui ſit regni vires fracturus, & regnum deſtructurus, Iſraelitis ipſis partim occiſis partim abductis.

Quo ad primum,ait:*Modicum adhuc,& viſitabo*.1.Quid eſt illud modicum? Quo ad vltionem familiæ regiæ, fuit vnus ferè annus,quo adhuc regnaturus erat Iarobeam:deinde mẽſes 6.quibus filius eius zacharias regnaturus erat.Iis verò expletis menſibus, nullus ampliùs è domo Iehu regnaturus erat in Iſrael.Nam intra modicum tempus illud, puniuit peccata Iehu ſuper domum, id eſt,familiam ipſius Iehu. Habemus illud *Modicum* temporis,de quo hic loquitur Propheta, *Adhuc modicum*,fuit annus ferè vnus cum dimidio.

At cur ait,*Adhuc*? Cur non citiùs puniuit?Reſpond. Propter promiſſionem factam ipſi Iehu.Ea eſt 4.Reg.10.Iuſſerat Dominus ipſi Iehu, vt occideret impios reges in Iſrael & in Iuda,fecit hoc Iehu.Occidit Ioram regem Iſrael, & Achabi filium,& Iezabelem, & totam Achabi familiam in Iezreel, & deinde Ochoziam regem Iuda, impium generum Achabi.

Propter hoc opus igitur Iehu, quod certè in ſe egregium fuit,(quanquam haud recto animo Iehu illud fecerat.) Dominus promiſit Iehu,quòd vellet, vt eius proles regnaret in Iſrael, vſque ad quartam generationem. Et quidem ſtetit Deus ſuis promiſſis.Nam poſtquam regnauit Iehu annos 28. vt eſt 4.Reg.10.primò Ioachas filius Iehu,regnauit annos 17. vt eſt 4.Reg.13.hæc fuit prima generatio. 2. Filius Ioachazi Ioas,ideóque nepos Iehu,annos 29.4.Reg.13. hæc eſt ſecũda generatio. 3. Iorabeam filius Ioas,& pronepos Iehu, annos 41. 4.Reg.14. hæc eſt tertia generatio. 4. Zacharias filius Iarobeam menſibus 6.4.Reg.15. Ecce quartam generationem Iehu.

Tunc regnum vi occupatum à Sellumo, qui per coniurationem occidit Zachariam, & ſic deinceps à variis coniuratis vſque ad Hoſeam vltimum Iſraelis tyrannum vexatum & afflictum fuit illud regnum Iſrael. Quia igitur ſeruanda erat promiſſio, vſque ad quartam generationem Iehu, ideò ait, *Adhuc modicum*,id eſt,ſupereſt adhuc ſeſquiannus ferè.

2.Qui ſunt iſti ſanguines Iezreelis?Reſpond.

1.Quidam accipiunt in genere pro peccatis. Iehu. Peccata enim enormia in ſcripturis ſignificari nomine *Sanguinum*.

2. Alij nomine *Sanguinum* intelligunt idololatriam Iehu, quòd idololatria ferè non ſit ſine ſanguinis effuſione. Idololatræ enim,præterquam quòd mactant pecudes in victimas: vt etiam defendant ſuas ſuperſtitiones, piorum,quòd arguãt idololatrias,ſanguines effundunt.

3. Sed ſimplex ſenſus eſt, vt ſanguines accipiamus pro ſanguinibus Iezabelis, Ioram, & omnium filiorum Achab, qui effuſi fuerant à Iehu in Iezreel, de quibus paulò antè locuti ſumus.Docet hoc, particula Iezreel, id eſt, qui effuſi ſunt in Iezreel à Iehu: Quoniam igitur effudit hunc ſanguinem,non recto animo:ideò Dominus puniuit hoc peccatum Iehu in eius domo.Eſt enim obſeruanda illa particula *Iezreelis*,non ſimpliciter ait,*Sanguines*,ſed *Iezreelis*:id eſt, qui effuſi ſunt in Iezreel. innuit igitur ſanguines effuſos à Iehu in Iezreel.

At hic dices,ſi Dominus iuſſit ipſi Iehu,vt effunderet illum ſanguinem, & propter hanc effuſionem fecit illi eam promiſſionem, effecturum ſe,vt illius familia regnaret in Iſrael, vſque ad quartam generationem, quomodo igitur propter ſanguines illos punietur eius familia?

Reſp.In hac ſanguinum effuſione duo ſunt. 1. Eſt ſanguinis impij effuſio mandata à Deo, hoc opus fuit bonum in ſe,ideò propter hoc fecit Deus promiſſionem. 2. Alterum fuit, animus ſeu intentio(vt loquuntur) Iehu, hæc non fuit recta, quia non fuit conformis intentioni & voluntati diuinæ. Dei voluntas erat,in iſta ſanguinum effuſione,vt ſublatis idololatriæ autoribus & defenſoribus tolleretur etiam è regno idololatria ipſa. Iehu verò finis fuit, vt regnaret ipſe,non autem vt tolleretur idololatria,& repurgaretur Eccleſia,id quod res ipſa demonſtrat.Nam ipſe Iehu non receſſit,ſicut neque alij, à Iarobeami Nabathi filij viis,retinuit vitulos aureos,& omnes alias ſuperſtitiones confirmauit, contentus autem fuit præda.Igitur ſi ſpectes opus ipſum, illa ſanguinis effuſio fuit iuſta vltio, & mandata à Deo, & propter hoc opus facta fuit promiſſio Iehu.Si ſpectes animum Iehu,illud opus fuit latrocinium, ideò propter hoc punitur Iehu in ſua familia. Soluta eſt quæſtio.

Quo ad ſecũdum,ait:*Et ceſſare faciam regnum Iſrael*,quaſi dicat,Et punitis peccatis Iehu, hoc eſt, interfecto Zacharia vltimo Rege,deſinet eſſe regnum, ſed erit ἀναρχία, non ita multo poſt abolebo etiam regnum Iſrael. Quomodo hoc fuit? Primò, ſtatim poſt mortem Zachariæ filij Iarobeam, tyranni domeſtici oppreſſerunt regnum,alter alterum occidebat,&vi regnum occupabant,vt paret 4.Reg.à cap.15.vſque ad 18.in quo 18.cap. deſtructio regni, & captiuitas populi totius deſcribitur. illi autem tyranni domeſtici,qui poſt Zachariam filium Iarobeam Iſraeliticum occuparunt regnum,fuerunt hi:

Sellum filius Iabes,conſpirat contra Zachariam & eum occidit,& ipſe regnat vno tantùm menſe.

Manahem filius Gad occiſo à ſe Sellumo, occupat vi regnum.

Pechaia ſuccedit,& biennium tantùm regnat.

Pechac filius Rhomeliæ occiſo ab ſe Pechaia, regnum inuadit.

Hoſee filius Ela,regnũ etiam inuaſit,interfecto à ſe Pechac filio Rhomeliæ. Et hic Hoſee fuit poſtremus tyrannus Iſraelis.Hoc fuit initium deſtructionis regni Iſrael:nempe per domeſticos tyrannos.

2.Poſtea à variis hoſtibus externis vexatum,& tandem per Salmanaſſarem deſtructum, abductis Iſraelitis in perpetuam captiuitatem.

Ecce complementum, ideóque declarationem huius vaticinij:*Et abolebo regnum Iſrael*.

Verum Iſraelitæ,cùm hæc audirent à Propheta in publica concione,non ſolùm non credebant hæc futura, ſed etiam, (vt fieri ſolet)verba Prophetæ deridebant, quamobrem? 1. quoniam videbant, illud ſuum regnum nunquam ferè fuiſſe tàm potens, & tàm munitum tùm fortiſſimis vrbibus ac caſtellis,tum armis & viris bellatoribus,tùm etiam pecuniis:atque tunc erat ſub Iarobeam filio Ioas, vt in hiſtoriis apparet. 2. Adde,quòd ex omnibus Iſrael regibus nullus ferè tàm felix fuit & fortunatus contra hoſtes,atque ille Iarobeam. 3. Habebant præterea ipſam metropolim Iezreelem,præter alias ciuitates & oppida,ita munitam,fortem & inſtructam rebus omnibus,vt prorſus inexpugnabilis videretur. Cùm itaque Iſraelitæ hæc perpenderent,atque ideo putarent,ſe prorſus eſſe inexpugnabiles,inflati illa præſenti fortuna, & confiſi ſuis viribus & armis,deridebant verba Prophetæ. Quid?Ergò regnum hoc tam potens,& tàm munitum reb.omnibus,armis, viris,pecuniis,breui deſtruetur?

Cùm igitur Propheta hanc Iſraelitarum vanam in ſuis armis,viris,pecuniiſque confidentiam videret,per quandam occupationem in ſua concione occurrit, & oſtendit, tantam regni munitionem non fore obſtaculo,quo minùs Dominus illud deſtruat, & de Iſraelitis debitas pœnas ſumat. Et dixit:

5. *Et erit in die illa.*

Qua? Qua Dominus conſtituit, vos, veſtrúmque regnum propter veſtras idololatrias perdere. Eſt enim conſtituta dies & tempus. Cùm ergò maturum hoc vindictæ tempus aduenerit,quid fiet?*Conteram*,ait Dominus, *arcum Iſrael in Iezreel*. Duo dicit 1. Quòd Dominus, vbi venerit maturum vindictæ tempus, contriturus ſit omnia arma, vires & munitiones Iſraelitarum, ne poſſint Deo reſiſtere. Hoc exprimit,cùm ait,*Conteram arcum*.Eſt enim συνεκδοχὴ,& nomine *Arcus* intelligit omnia armorum & munitionum genera, quibus confidebant Iſraelitæ. 2. Quòd id maximè atque in primis facturus ſit in ea regni parte, in qua maximè ſecuros ſe eſſe & fortes & inexpugnabiles confidebant, & in qua maximè ſuas ſe vires habere exiſtimabant Iſraelitæ: nempè in Iezreel, in ipſa metropoli, quæ in medio terræ Iſrael ſita erat, & omnium vrbium munitiſſima.Eſt & hic συνεκδοχὴ. intelligit enim, quod Dominus in omni regni parte vires & arma Iſraelitarum ſit in nihilum redacturus. Sed Iezreelem nominauit, quia illa & Samaria erant Metropoles regni, & fortè Iezreel omnium munitiſſima erat. Eſt igitur perinde ac ſi dicat: Quia inſtructi eſtis armis,viris,pecuniis, armatiſſimis ac fortiſſimis vrbibus, putatis, vos prorſus eſſe inexpugnabiles, & fieri non poſſe, vt veſtrum illud regnum à Domino aboleatur.

Atqui iſti veſtri arcus, iſta veſtra arma, iſtæ veſtræ vires & munitiones non poterunt manum Domini impedire, quin, vbi peruenerit maturum tempus, vos regno veſtro deleat. Maximum veſtrum propugnaculum eſt hic in veſtra hac metropoli in valle Iezreel,& in hoc maximè confiditis. At verò Dominus hic maximè veſtras vires in nihilum rediget,& vos conficiet,vbi maximè confiditis, vbi maximè putatis vos eſſe ſecuros & inexpugnabiles.

Habe-

Habemus primum flagellum Dei contra Iſraelitas, ſignificatum nomine primi filij, quem in viſione ſuſcepit Hoſeas e ſuo ſcorto Gomer. Sequitur alterum,

6. Et concepit adhuc, id eſt, rurſum, *& peperit filiam.*

Non eſt hic curioſius inquirendum, cur primùm dixerit, ſe filium habuiſſe maſculum: deinde fœmellam: tertiò iterum maſculum.

Hebræi adferunt ſuas quaſdam phantaſias, ſed frigidas. Si tamen licet in iis etiam diuerſis generibus philoſophari, dicendum eſſe puto his diuerſis ſexuum generibus indicari diuerſas animorum & morum qualitates in tribus Iſraelitarum, qui defecerunt à Iudæis, generibus: priores fuiſſe animis maſculis, medios effœminatiores, poſtremos etiam maſculos. Etſi enim omnes quod ad religionem attinet, fuerunt ſpurij ex ſcortatione nati, hoc eſt, idololatræ tamen quod attinet ad alios mores & ad ciuilia negotia, illi priores qui fuerunt ſub Iarobeam primo Nabathi filio fuerunt maſculi, & in ſuis negotiis domi foriſque, bello & pace maſculè ſe geſſerunt, vt hiſtoriæ docent. Quid enim eos mouit, vt deficerent à Iuda, niſi quædam maſculi animi ſuperbia atque altitudo, qua non voluerunt ferre Roboami Salomonis filij tyrannidem, quam minatus illis fuerat? 3. Reg. 12. Multa etiam ædificarunt. 3. Reg. 12. bello ſe ſtrenuè geſſerunt, & defenderunt contra hoſtes animo & multa conquiſiuerunt, & regnum Iuda vehementer turbarunt. Fuerunt igitur illi primi maſculi ſed impij idololatræ.

Medij fuerunt effœminati, & moribus & animis, laſciuis & vino dediti, vt tempore Elæ regis Iſrael, de quo etiam Scriptura ait: 3. Reg. 16. quòd regnauerit tantùm duobus annis, & quòd contra eum rebellarit ſeruus eius Zambri, & quòd fuerit tem[ulentus]. Seditiones multæ ſecutæ ſunt, cùm multi nebulones ſe inuicem pellerent regno, quibus ex rebus apparet, quàm effœminati eſſent Iſraelitæ, qui hoſce nebulones non coercebant.

Poſtremi etiam maſculis fuerunt animis, non ad bonum ſed ad malum quoniam res ab ipſis geſtæ demonſtrant, vt à tempore Iehu, qui occidit totam familiam Achabi, ferè vſque ad finem regni.

Hac de cauſa puto, liberos Gomeræ tres ita in viſione Prophetæ fuiſſe oſtenſos, vt videretur primus maſculus, altera fœmella, tertius itidem maſculus.

Cæterùm illud potius quærendum videtur, quomodo intelligendus ſit iſte comminationum & pœnarum ordo hiſtoriam. I. Hiſtoria expoſitio eſt Prophetæ.

Populus primò diſperſus fuit per Tiglathpelaſſar, duæ ſcilicet tribus cum dimidia. Primum hoc flagellum indicatum eſt per primum filium Iezreel. Sed interim miſericordia facta eſt reliquis tribubus: quia non omnes tunc abductæ fuerunt. Expectabat enim Dominus illorum reſipiſcentiam, ad exemplum ſaltem aliarum duarũ cum dimidia tribuum ideo illæ reliquæ tribus fuerunt ceu Ruchama. At verò vbi noluerunt reſipiſcere: Tunc miſit Salmanaſſarem, qui cepit omnia oppida Iſraelitarum, excepta Samaria, quam obſedit per annos tres. 4. Reg. 17.

Hæc calamitas indicata fuit à Propheta per filiam quæ dicitur Loruchama. Tunc enim reliquus populus qui miſericordiam conſecutus fuerat, poſtea priuatus omni miſericordia propter ſuam impœnitentiam, & capta tandem Samaria, omnes abducti. Et hoc eſt quod hic ait.

Hoc verò non contigit Iudæis obſeſſis à Senacheribe, ſed miſericordiam conſecuti ſunt, quia liberati per angelum, non in curru.

Etſi verò abducti in captiuitatem: tamen nõ ſtatim amiſerunt nomen populi Dei, adhuc ſpes erat reuocationis ſi reſipuiſſent, diu adhuc exſpectauit Dominus, an vellent reſipiſcere. Et hæc eſt ablactatio, quam ſubdit. Cæterùm vbi omninò populus inuentus eſt in ipſa etiam captiuitate præfractus, deſperatus, perditus. Tunc penitus deſertus à Deo ita degenerauit in populum gentilem, & mixtus ſanguis Iſrael cum ſanguine gentium in matrimoniis, vt penitus cum fœdere Dei, nomen etiam populi Dei amiſerit, & connumeratus fuerit inter gentes, vt gentilis populus.

Hoc poſtremum flagellum indicauit Propheta tertio filio, qui vocatus fuit Loammi.

Hic ſenſus fluit & cũ hiſtoria conuenit, ſi miſericordiam factam Iehuda (de qua per ἀντίθεσιν quandam contra Iſrael ſubiicit: *Iudæ verò miſerebor*) intelligamus illam miſericordiam, quam fecit Dominus Iehudæ, quando obſeſſum à Senacheribe populum Iudaicum Hieroſolymis non permiſit Dominus expugnari, & in captiuitatem abduci. Tum erit è contrario Loruchama Iſraelis intelligenda: quando permiſit Dominus Samariam à Salmanaſſare expugnari, & omnia oppida Iſraelitarum capi, & vniuerſum populum Iſraeliticum in captiuitatem abduci.

Ex illa enim miſericordia Iudæ, colligenda eſt, qualis fuerit Loruchama Iſraelis: Illa enim miſericordia facta Iudæ opponitur Loruchama Iſraelis, ſeu, ſalus Iudæ opponitur exitio Iſraelis, de quo præcedenti verſu 6. ſub nomine Loruchama locutus fuerat.

Et huic primæ expoſitioni videntur fauere verba Prophetæ, cùm ait: *Quia tollendo tollam eos*, id eſt, penitùs omnes in vniuerſum Iſraelitas tollam è ſuo regno, & inter gentes captiuas diſſeminabo. Id quod non fecit Iehuda.

II. Cæterùm quoniam miſericordia facta Iehudæ videtur illa fuiſſe, quando Iudaicum populum in Babylonẽm abductum poſt annos 70. illum in ſuam patriam reuocauit, & ſeduxit liberum: (de hac enim miſericordia videtur loqui Propheta in v. 7.) Iccircò à contrario Loruchama Iſraelis videtur fuiſſe illa, quando populum Iſraeliticum in captiuitatem abductum à captiuitate nunquam in ſuam patriam Deus reuocauit, ſed in perpetua deleuit captiuitate. Huic etiam ſenſui non repugnant verba Prophetæ, cùm ait: *Quia tollendo tollam eos.* Senſus eſt, expellendo expellam eos, & longiùs, quam poreſt, eos proiiciendo proiiciam, vt non amplius ſim eos reaſſumturus ad me, id eſt, in ſuam patriam, vt perpetuã captiuitatem indicet iis verbis.

Vtraque expoſitio bona eſt, ſed hæc altera mihi magis probatur. Indicat ergò Propheta per primum filium, quod Deus omnes Iſraelitas velit inter gentes idololatras diſſeminare, hoc eſt, in captiuitatem abducere.

Per tempus verò quod interceſſit inter natiuitatem primi filij & filiæ ſecundæ, indicauit tempus, quo Deus à populo in captiuitatem abducto, pœnitentiam exſpectauit, vt ei faceret miſericordiam. Si enim populus reſipuiſſet, etiam in captiuitatem abductus, Dominus dignatus illum fuiſſet ſua miſericordia, & reuocaſſet in regnum ſuum.

Verùm quoniam noluit populus reſipiſcere, propterea Dominus 2. noluit ei hanc miſericordiam facere, vt eum reuocaret, ſed deſeruit in perpetua captiuitate. Et hanc indicauit per filiam ſecundo loco natam, cui nomen Loruchama.

Per ablactationem verò filiæ indicauit adhuc patientiam quandam Dei, qua etſi decreuerat iam, vt populus ille in perpetuam captiuitatem redigeretur: tamen noluit ſtatim eum abdicare à fœdere, quod pepigerat cum patribus eorum, & ita repudiare, vt non amplius eſſet & nominaretur populus Dei, ſed exſpectauit adhuc pœnitentiam à populo, vt ſcilicet quoad animam ſeruaretur, & nomen ac rem populi Dei retineret in perpetuum. Verùm quoniam populus non reſipuit, iccircò tandem prorſus à ſe reiecit, deſeruit, abdicauit, repudiauit, omnem illius curam depoſuit, vt noluerit eum amplius eſſe vel nominari populum Dei, & ſe eſſe ac vocari illius Deum.

Et hoc indicauit per nomen tertij filij, quod fuit Loammi.

7. Iudæ miſerebor.

Cur? 1. Quia reſipuerunt ſæpe, vt ſub Ezechia, Ioſia, non ſic Iſraelitæ, ſed continuarunt ſuam idololatriam. 2. Propter promiſſionem factam peculiariter Iehudæis, vt ea ex tribu naſceretur Meſſias. Erat ergò ſeruanda tribus illa propter Meſſiam. Loquitur autem de miſericordia temporali & terrena: nempe de ſeruanda tribu. Duplex enim miſericordia Dei: ſpiritualis & corporalis. Spirituali etiam multis Iſraelitis miſertus eſt, vt poſtea ſequitur in 2. capite. Corporali autem nõ, ſed tantùm tribui Iudæ, ob cauſſas prædictas.

At in quem finem Propheta hoc recitauit populo ſuo?

Reſp. Præcipua cauſſa fuit vt retunderet ſuperbiam & inanem cõfidentiam Iſraelitarum, id eſt, ſui populi. Ea erat hæc: Regnum Iuda erat tunc diſſipatum. Regnum Iſrael florebat. Iudæi erant pauciores, tribus tantùm vna cum dimidia. Iſraelitæ decem tribus cum dimidia. Iudæi pauperes, ſpoliati ab ipſis etiam Iſraelitis. Spoliarant enim templum, & quidquid auri argentive reperire potuerunt, abſtulerant, Iſraelitæ diuites. Itaque contemnebant Iudæos, vt pauperes, afflictos. Ecce ſuperbiam.

Vt ergò hanc ſuperbiam retunderet Propheta, introducit Dominum dicentem, *Dominus Iudæ miſerebor*. Hoc igitur faciebat ad augendũ dolorem Iſraelitis. Licet verò Iudæi pauci, infirmi, pauperéſque eſſent, contrà autem Iſraelitæ multi, potentes, diuites: tamen fauor Dei erat apud Iudæos, non autem Iſraelitas. Ideò de Iudæis ait, *Seruabo eos non in arcu.*

Primò eos ſeruauit ab Aſſur, non per arcum, ſed per angelum.

Secundò ab exſilio Babylonico non armis, ſed fauore ſuo, excitato Cyro, deinde Dario, qui populum dimiſerunt.

Ait autem primò, *Miſericordia proſequar*, ſecundò, *Saluabo*

cordiam, atque in patriam reduceret.

Quia verò noluit populus reſipiſcere, ſed in deterius prolapſus eſt, vti filia impudica: ideircò hùc populum miſericordia proſequi viciſsim noluit Dominus.

Filia itaque imaginaria, nomine Loruchama, ſignum fuit Iſraelitis oblatum duo ſignificans. Vnum, quod ipſi peiores ſuis maioribus facti ſunt, & in deterius prolapſi, ideóque intolerabiliores, ſicut filia impudica intolerabilior eſt patri, quam filius impudicus, 2. Quod Dominus nollet ampliùs eos propter ſuam ipſorum impudicitiam & impœnitentiam hac miſericordia proſequi, vt eos è captiuitate liberaret. Proinde illorum captiuitatem fore perpetuam.

1. Cùm ait Dominus, *Tollendo tollā eos*, ſenſus eſt. Ita ſicut quiſquilias ad ventum proiiciendo proiiciam eos, ad gentes in captiuitatem, vt non ampliùs ſim eos redempturus & in patriam reducturus: idque quoniam reſipiſcere nolunt.

Exſpectat igitur Deus peccatores diu ad pœnitentiam, vt eos miſericordia proſequatur & fiant Ruchama. Sed, ſi poſtea vocemur & reapſe fiamus Loruchama, id noſtro vitio, id eſt, noſtra intolerabili impudicitia & impœnitentia fieri, manifeſtum eſt.

3. Eſt autem duplex Dei miſericordia. Vna ſpiritualis, qua condonat peccata: altera temporalis, qua liberat à præſentibus malis.

Non negauit autem hoc in loco abſolute priorem vniuerſis Iſraelitis, ſed tantùm poſteriorem. Pij igitur & reſipiſcentes, ſemper remiſsionem aſſequuntur peccatorum, & non ſemper communi eximuntur flagello.

VERSVS SEPTIMVS RESOLVITVR IN PROPOSITIONES VII.

1. Miſericordia, qua noluit Dominus Iſraelem proſequi, proſecutus eſt Iudam.

Huius autem differentiæ duplex fuit ratio. 1. Quòd Iudæi licet & ipſi ſæpenumerò fuerint idololatræ: ſæpenumerò tamen etiam reſipuerunt & ſub piis principibus ad verum cultum Dei redierunt. Iſraelitæ verò poſtquam ſegregarunt ſe à tribu Iuda, & autore Iarobeamo Nabathi filio vitulos erexerunt ſemper in deterius ſine vlla vnquam reſipiſcentia prolapſi ſunt. propter promiſsionem ipſi tribui Iehuda de Meſsia ex ea naſcituro, ſpecialiter factam.

Iehudam igitur in Babylonicam captiuitatem abductum, ab ea tandem expletis 70. annis Dominus liberauit, atque in proprium patriam reuocauit, propter promiſſum Meſsiam, ſed non ſine pœnitentia.

2. Opponit autem Propheta miſericordiam factam Iehudæ, Loruchamæ Iſraelis. Sicut ergò miſericordia Iudæ facta fuit, quòd non in perpetua captiuitate Iudæos reliquerit Dominus: ita Loruchama Iſraelis fuit, quòd Dominus Iſraelitas in perpetua captiuitate deſeruit.

3. Connectit Propheta miſericordiam & ſalutem dùm ait. *Miſericordia proſequar, & ſaluabo eos.* Ergo vbi miſericordia & fauor Domini, ibi & ſalus.

4. Præponit autem miſericordiam: deinde ſubdit ſalutem. Fons igitur ſalutis eſt miſericordia & fauor Domini.

5. Non ſaluauit Iehudæos per arcum, aut gladium, aut prælia, aut equos, aut equites, ſed per ſolum ipſorum Deum Iehoua. Salus igitur noſtra non ab humanis viribus aut operibus & meritis noſtris, vel ſanctorum, ſed ab eo ſolo, qui eſt Iehoua, Deus noſter, pendet, & in eo ſolo fundata eſt.

6. Pendet autem à Chriſto, quia nemo ſaluatur, niſi per Chriſtum. Chriſtus igitur eſt noſter verus Deus Iehoua, vnà cum Patre & Spiritu ſancto.

7. Dum dixit, *Saluabo eos Iehudæos in Deo eorum*, docuit, ſe Deum non eſſe Iſraelitarum, licet eius nomine gloriarentur, quia ve[illegible] eius deſeruerant & veram religionem. Eſſe verò Deum Iehudæorum, quia verbum Dei retinebant. Non eſt igitur Chriſtus, niſi illorum, qui verbum eius retinent & ſequuntur, vere Deus & ſaluator.

VERSVS OCTAVVS ET NONVS.

1. Imaginaria filiæ Loruchamæ ablactatio, ſymbolum fuit confirmatæ ſententiæ Dei, de non proſequendo vlle miſericordia populo, ſeu de populo à captiuitate nunquam reuocando. Cùm enim ablactantur filij, argumentum eſt, filios eſſe ita viribus firmatos, vt lacte opus non habeant.

2. Illud verò imaginarium tempus, quod à filia Loruchama & nata & ablactata, vſque ad conceptionem, natiuitatémque tertij filij Loammi interceſſit, ſymbolum fuit veri temporis, quo Deus populum in perpetua captiuitate poſitum & firmatum, ad pœnitentiam tamdiu exſpectauit, antequam illum prorſus à fœdere populi Dei, vt nec ipſe illi eſſet peculiaris Deus, nec illi viciſsim eſſent peculiaris populus, abdicaret.

3. Cæterùm quoniam populus nunquam reſipuit, ſed in deterius ſemper eſt prolapſus. Ideò tandem illum penitùs à ſe reiecit Deus, ne ampliùs ſuus eſſet & vocaretur populus, neque ipſe illius eſſet & appellaretur Deus, ſed in genere & cēſu gentium populus ille deinceps reputaretur.

4. Huius autem à fœdere Dei reiectionis, ſymbolum fuit tertius imaginarius Prophetæ filius nomine *Lo Ammi.*

5. Etſi verò toti populo in genere dicat Deus, vos eſtis Loammi, reliquiæ tamen aliquot piorum excipiendæ ſunt.

6. Dubium enim non eſt, quin multi pij, cùm res deſperatæ eſſent in Iſrael, coniunxerint ſe cùm vera Eccleſia Hieroſolymis, & ita rem & nomen populi Dei retinuerint.

7. Totus verò ille populus ex Iſrael, qui in captiuitatem perpetuam fuit abductus, reiectus fuit à veteri ſeu legali fœdere Dei. Ideóque quo ad fœdus hoc, totus fuit ex populo Dei factus Loammi. Nam omnes amiſerunt nomen populi, id eſt, Eccleſiæ Dei.

8. Cæterùm ex toto illo populo in perpetuam captiuitatem expulſo, inter gentes diſſeminato, à veteri fœdere Dei reiecto & Loammi effecto, non omnes in vniuerſum à gratia noui teſtamenti, ideóque ab æterna ſalute excluſi ſunt. Permulti enim poſtea (id eſt, reliquiæ & electi) ad fœdus noui teſtamenti aſſumti fuerunt, & audiuerunt vocem filij Dei viuentis vt poſtea ſequitur.

QVAESTIO.

Quomodo toti populo dictum fuit, Loammi & eidem poſtea dictum, Filij Dei vos?

Reſp. Populus ille diuiditur in præſentem populum & futurum. Præſens diuiditur in duas partes: in pios & impios. Piorum quidam, antequàm reliqui in captiuitatem abducerentur, cùm viderent, res quo ad religionem, in Iſrael eſſe deſperatas. Coniunxerant ſe cum vera Eccleſia, quæ erat Hieroſolymis. Hi retinuerunt & nomen Eccleſiæ quia erant externo vinculo vniti cum vera Eccleſia, & rem Eccleſiæ, quia pij erant Reliqui verò pij vnà cum reliquo toto populo impio capti, abducti ſunt. Hi retinuerunt quidem rem Eccleſiæ, quia pij & reuera ad Eccleſiam Dei pertinebant, ſed tamen nomen Eccleſiæ non retinuerūt, quia ſine notis externis Eccleſiæ erant coniuncti cum eo populo, qui non erat Eccleſia, nec notas habebat Eccleſiæ: ita reiecti à fœdere veteri, ſed non à gratia.

Impij verò omnes, qualis erat reliquus, & fere totus populus, nec Eccleſia erant, nec Eccleſiæ nomen retinuerunt. Quare reiecti fuerunt à fœdere & veteri, & nouo. i. gratiæ.

Hinc manifeſtum fit, quo pacto toti præſenti populo Iſraelitico (præter paucos, qui ſe cum Iudæis coniunxerant) dictum fuerit: *Non populus meus vos.* Et ſic nomen iſtud *Loāmi* continuatum in omnibus reliquis Iſraelitis, qui vſque ad aduentum Chriſti nati ſunt ex illis, qui abducti fuerant in captiuitatem.

Futurus ergò Iſrael diuiditur in duas partes: in reprobos & electos. Reprobi retinuerunt nomen Loammi, &, quo ad rem ipſam, quia non fuerunt vnquam Eccleſia Dei, & appellationem, quia non fuerunt cum Eccleſia Dei coniuncti. Pij verò electi retinuerunt nomen Loammi, quo ad appellationem tantùm (niſi forte aliqui ſubinde, vt credendum eſt, ſe coniungebant cum Eccleſia Dei, quæ erat Hieroſolymis) quoniam erant cum eo populo, qui notas veræ Eccleſiæ non habebant. Sed quo ad rem, non retinuerunt, quia cùm eſſent pij, erant vera Eccleſia, & de Eccleſia Dei.

Patet ergò, quomodo totus populus Iſrael futurus poſt Hoſeam, vſque ad Chriſti aduentum fuit Loammi.

Cæterùm poſt aſcenſionem Chriſti in cœlum, cùm per Apoſtolos vbique terrarum ad gentes prædicaretur Euangelium, Electi qui ex Iſrael nati erant, quia crediderunt Euangelio, reſumti ſunt ad fœdus Euangelij, ingreſsi regnum Chriſti, etiam quo ad externam profeſsionem, & connumerati cum reliqua Eccleſia Chriſti ex Iudæis & gentibus collecta, & ſic in finem vſque ſeculi colliguntur & colligentur. Ita de non populo, quo ad externas Eccleſiæ notas, facti ſunt populus & filij Dei, etiam quo ad externas populi Dei notas.

Patet ergò, quomodo vbi dictum fuerat, Loammi, dictum eſt eis, & dicetur adhuc in finem vſque ſeculi: *Filij Dei viuentis vos.*

Sic contingit Eccleſiæ Græcæ, ſic contingit Eccleſiæ Papæ,

CAPVT II.

1. *ET erit numerus filiorum Iſrael ſicut arena maris, quæ non menſurabitur nec numerabitur. Et erit in loco, vbi dicetur eis, Non populus meus vos, dicetur eis, Filij Dei viuentis.*

Madadh Menſurare, metiri, quaſi dicat, menſurari non poteſt. Vel, vt Hieronymus. Quæ eſt ſine menſura. Eſt futurum.

Saphar Numerare, quæ numerari nequit. Eſt in futuro.

Bimkom Aſcher Septuaginta & Paulus ad *Rom.* Et erit in loco, vbi dictum fuerit eis, non populus meus vos, ibi vocabuntur filij Dei viui. Ergò *Aſcher* erit pro *Beaſcher*, in quo, ſeu, vbi. Sanct. Pagn. Et erit pro eo quod dicebatur eis. Sic ergò ad verbum, iuxta Sang. Pagninum. *Et erit in loco*, id eſt, loco, *quod dicebatur*: id eſt, loco illius quod dicebatur eis, *Non populus meus vos.*

1. *Ieamer* futurum eſt, ſed pro præterito imperfecto ponitur.

2. *Ieamer* in ſuo futuro retinendum eſt.

Hæc ergò erit ſimplex verſio, *Et erit illius quod dicebatur* vel, etiam, dictum fuerit, *eis, Non populus meus vos, dicetur eis, filij Dei viuentis.* Sed propter autoritatem Pauli ad Rom. malo retinere priorem lectionem: *Erit in loco vbi.*

Veruntamen erit numerus filiorum Iſrael magnus, *vt arena maris, quæ menſura & numero caret, & pro eo quod dictum fuerit eis à Domino, Loammi vos, dicetur eis, Filij Dei viuentis vos eſtis.*

De Iſraele ſecundùm fidem. Sic autem coniungitur ſuperioribus. Hoc quod dixi, intelligi debet de iis, qui permanſuri ſunt in incredulitate. Nam alioqui numerus filiorum Iſrael, id eſt, Eccleſiæ erit maximus.

Pro eo) Rom. 9 de gentibus interpretatur ſicut Act. 15. Tamen 1. Petr. 2. de Iſraele conuerſo intelligit.

2. *Et congregabuntur filij Iehuda, & filij Iſrael ſimul, & ponent ſibi caput vnum, & aſcendent de illa terra, quoniam magnus dies Iezreel.*

Samu ponent id eſt, conſtituent ſibi caput vnum.

Min haaretz de illa terra, vbi ſcilicet captiui fuerant.

Gadhol magnus. id eſt, celebris dies Iezreel, id eſt, vt habet Ion. Chald. congregationis eorum, id eſt, celebris erit dies populi diſperſi, colligendi, ſeu cùm colligetur. Alij ſic, quamuis magnus fuit dies Iezreel.

Congregabuntur) ſcilicet conuerſi ad Dominum.

Caput vnum) id eſt, Chriſtum in regem.

Aſcendent de terra) id eſt, liberabuntur à captiuitate, ſeruituteque diaboli & peccati; & aſſerentur in libertatem filiorum Dei & iuſtitiæ. Allegoria ab iis, qui à captiuitate domum redeunt.

Et congregabuntur filij Iuda & filij Iſrael pariter, conſtituentque ſibi caput principem & regem *vnum, atque aſcendent de terra captiuitatis, quamuis magnus fuerit dies Iezreel.*

Diem Iezreel vocat deſtructionem regni Iſrael, & ſempiternam captiuitatem, quaſi dicat, maximus numerus Iſrael; fide ſeruabitur ad æternam vitam, licet acerbiſſima futura ſit vltio propter idololatriam.

3. *Dicite fratribus veſtris Ammi, & ſororibus veſtris Ruchama.*

Hunc locum explicat Petrus 1. Epiſt. 2. Eſt autem mutua gratulatio fidelium.

4. *Diſceptate* expoſtulate aut litigate, *in cum matre veſtra, diſceptate, quia ipſa non vxor mea, & Ego non vir eius, & igitur auferet* auferat *fornicationes eius* ſuas à *facie eius* ſua: *& adulteria eius*; id eſt, ſua è *medio vberum ſuorum.*

Rubh litigare, contendere.

Verhaſer futurum eſt fœmini. in Hiphil. in 4. ordine, ordinariè deberet habere *Iod* cum chiric *Taſir*: ſed aliquando *Iod* vertitur in alterum chiric: & ita duo chiric faciunt *tſeri Taſer* ſicut *takem* à *kum.*

Naaph adulterare, inde *Niuph* adulterium, hic eſt geminatum.

Schad mamma, vber, plur. *Shadam* & *Shade.*

Expoſtulate cum matre veſtra, expoſtulate, (non eſt enim vxor mea, neque Ego ſum maritus eius,) Vt auferat ſcortationes ſuas à ſe, & adulteria ab vberibus ſuis.

Sub eadem imagine, reprehenſionem idololatriæ Iſrael cũ pœnis fuſius perſequitur, conſolationem in Chriſto perterritis ſeduló inculcans.

Alloquitur Prophetam & fideles, qui tùm erant in Iſrael. Explicat autem quod dixerat, *Vade: & duc vxorem.*

Non enim) Parenthesis eſt, rationem indicat, cur non vocauerit eam vxorem, quia ſcilicet deſerto marito idola colit.

Scortationes faciei eius. Mundus meretricius, quo ad adulteria incitantur homines. Hæc ſunt ornamenta idolorum in ſuis templis, ſuperſtitiones.

Adulteria) ipſa idololatria. Vult igitur Dominus, vt nõ ſolùm ceſſent ab idololatria: ſed etiam ornamenta omnia idolorum, & irritamenta omnia ad idololatriam tollantur.

3. *Ne fortè exuere faciam illam nudam*, ne ita eam exſpoliare faciam, vt maneat nuda; *& ſtatuam eam ſicut die* Aler quo *gigni ipſam* contigit, id eſt, quo genita & nata eſt, *& ponam eam quaſi deſertum* ſolitudinem, *& ponã*, inquam, *eam, quaſi terram ſiccitatis*, id eſt, terram deſerti, *aridam, & perire faciam in ſiti.*

Paſchath exuere & exſpoliare. Eſt in hiphil, quaſi dicat, ne forte faciam, vt exſpolietur nuda, ſcilicet per Aſſyrium.

Herom nudus à *haram.*

Hitzag eſt in hiphil. Eſt autem ſtatuere, & locare.

Himaldha à *Ialadh* eſt in Niphal: & eſt machor. Ergò ſic ad verbum, *ſicut die* quo *gigni* edi in lucem, naſci *ipſam* cõtigit. Sanct. Pagn. *ſecundùm diem natiuitatis ſuæ.* Sic Cal. Ne reddam eam nudam, ne reſtituam in eum ſtatum, in quo erat die quo nata eſt.

Shattiha ponam eam à *ſchuth.*

Tzijah ariditas ſiccitas, à *tzalah.*

Vahamittiha in Hiphil, in præterito, à *Muth*, ad verbum eſt: *Et perire faciam in ſiti*, id eſt, ſinam eam mori ſiti.

Ne exſpoliando eam denudem, & reddam eam nudam *ſicut erat die natiuitatis ſuæ, faciamque eam ſimilem deſerto, atque redigam ad inſtar terræ aridæ, & interficiam eam ſiti.*

Dies natiuitatis tempus duriſſimum, cùm in Aegypto ſeruiebat Ezech. 16. Infrà, dies adoleſcentiæ Iſraël vocabit tempus, quo ſubmerſis Aegyptiis & perfecta quoque & adulta fide cecinerunt gratias Deo.

6. *Et filios eius non miſericordia proſequar, quoniam filij fornicationum ſunt ipſi*, id eſt, nati ex matre fornicaria, hoc mox explicat, recenſens fornicationes matris. *Filiorum quoque eius non miſerebor. Filij enim ſunt ex fornicationibus* progeniti.

Ij ſunt increduli, & idolis proſtituti ſinguli Iſraelitæ, declarat illud, *Et filios fornicationum*. Aetas enim ætatem, & Matres poſteros doctrina & inſtitutione formabant ad cultum idolorum, & iis idolis, liberorum procreationem & populi incrementum, ſicut alia bona, impie accepta ferebant.

7. *Etenim fornicata eſt mater ipſorum, pudore affecta* (Cal. probris fœdata eſt) *genitrix eorum* conceptrix. *Nam dixit, ibo poſt meos amatores*, ad verbum, amantes me valde, *dantes* mihi *panem meum*, id eſt, qui dant, *& aquas meas, lanam meam, linum meum, oleum meum, & potum meum.*

Hobbiſchah à *Iabhaſch* pudore ſuffundi. In hiphil. eſt igni pudore, propter impudicitiam, ſuffuſa, ſenſus, ignominioſa & erubeſcenda admiſit.

Horatham conceptrix vel genitrix eorum.

Horah nomen Toar: ab *Harah* concipere, generare.

Meahabhai ab *Ahabh* eſt participium in Piel. Verba in piel augent nominis ſignificationem, vt amare in piel eſt valde amare. Eſt igitur ad verbum ſic: *Ibo poſt* vehementer *amantes me.*

Piſchtah linum à *Paſchath.*

Schekuiai potus meus à *Schakah* irrigare, potum dare, ſeu propinare. Habet autem nomen hoc loco *He*, radicalie ipſum Vau, & alterum Iod loco itidem *He*. Senſus, ſequar idola,

idola,quia dant omnia neceſſaria.

Si quidem mater eorum fornicata eſt,& pudori patuit, quæ concepit eos:quia dixit: Ibo poſt amatores meos,qui dant mihi *panem & aquas,lanam & linum,oleum& potiones.*

Pudore)confuſione pudefacta propter idololatriam.

Amatores) Dij peregrini,Aegypti & Aſsyrij,iis confidebat Iſrael. Recte autem comparat hos amatoribus, quia Iſrael ſcorto comparauit.

Veſtes) præcipua beneficia ad vitam hanc ſpectantia. Sed ſub iis reliqua omnia etiam intelliguntur.

Temporalia etiam recenſet,quia idololatræ nil curant niſi temporalia.

8. *Proinde ecce me concludentem* vel ſepientem,id eſt,Ecce ego ſepiam *vias tuas in ſpinis*, id eſt, ſpinis, *& ſepiam*(Vau vertit præteritum in futurum)*ſepem, & ſemitas eius* ſuas,*non inueniet*.

Sach eſt participium præſens pro verbo futuro à *Such* ſicut *Ban* à *Bun* & eſt ſepire,intercludere,concludere.

Sir ſpina.

Gadhar ſepire *Gedherah* ſepes,maceria.

Nathaph ſemita, ſemitas eius, id eſt, ſuas, eſt ἀλλοίωσις in perſona,ſeu mutatio perſonæ.Senſus.

Intercludam vias omnes ſpinis & macerie,ita vt non poſſit egredi,& ire,quò velit.

Iccircò Ecce Ego *obſepiam viam tuam ſpinis,& ſtruam circa eam maceriem,vt non inueniat ſemitas ſibi.*

Mutatio perſonæ & præſens pro futuro.

Iccircò) id eſt,quia beneficia, à me accepta, fertis accepta idolis.

Spinis.) Spinæ ſunt tribulationes, vt obſeſſio & poſtea captiuitas. Iis circumuenti Iſraelitæ, fruſtrà reſpiciebant ad auxilij idolorum aut confœderatorum.

9. *Et perſequetur* ipſa *amantes eam*, i. ſe ſeu amantes & amaſios ſuos,*& non apprehendet*,id eſt,aſſequetur eos, *& quæret eos,& non inueniet. Et*,id eſt, igitur *dicet,ibo & reuertar ad maritum meum primum*, ſeu priorem, *quoniam benè mihi tunc* fuit magis *quam nunc*,hoc eſt, quia melius mihi tunc fuit,quàm nunc.

Veridpha Vau conuertit præteritum in futurũ. Eſt in piel. ideò ſignificat,anxie & vehementer perſequi.

Naſagh in hiphil,eſt apprehẽdere,vt hic,futurum eſt fœm. *theſigh* apprehen let.

Bakaſch quærere.

Hariſchon à *Roſch*.

Senſus. Non fruetur illis,ſeu ope illorum idolorum, quæ ſequetur.

Et anxiè ſequetur amatores ſuos,neque aſſequetur eos, quæret,neque inueniet.Tum dicet apud ſe,*vadam,& reuertar ad maritum meum priorem, quia meliùs erat mihi tunc* ſub eo *quàm nunc*

Anxiè)hoc eſt,preſſa malis & ope deſtituta,quæret & exſpectabit tam à ſuis idolis & confœderatis,& non inueniet.

10. *Et ipſa non cognouit, quòd Ego dederim ei triticum & muſtum & oleum, & argentum quod multiplicaui*, ad verbum,creſcere feci *& aurum, fecerunt* aptarunt ſeu accommodarunt in vſum *ipſi Baal.*

Sanct. Pagnin. Et ipſa neſciebat, quòd Ego dediſſem frumentum.

Dagan frumentum,& cõplectitur omnes frumẽti ſpecies.

Iitzhar oleum à *tzahar*.

Hatiroſch vinum nouum.R.D.Kimhi. à rad.*Iaraſch*.

Aſah facere & aptare,ſeu in vſum accommodare,ſic accipitur hic. Vel ſic. Et fecerunt,id eſt,inſumſerunt,id eſt,conflando & ornando Baal.Vel ſic.

Et ipſa non cognouit, quòd Ego dederim ei frumentum & vinum nouum, & oleum, & argentum multiplicaui ei & aurum. Aſcher quæ *aptarunt* accommodarũt in vſum. ἀλλοίωσις numeri *ipſi Baal.*

Quaſi dicat,Dedi Ego hæc omnia. Ipſi verò (Iſraelitæ) nõ ea recognouerunt ex me, ſed accommodarunt vel præpararunt & obtulerunt ipſi Baal. Ex vino enim, frumento,& oleo ſacrificia offerebant Baali. Ex auro & argento conficiebant ſtatuas Baal,in teſtimonium ſcilicet, quòd hæc omnia beneficia ei accepta referrent.

Et ipſa non agnouerat, quòd Ego dediſſem ei frumentum & muſtum & oleum,immò argentum quod multiplicaueram illi,& aurum, inſumſerunt in Baal, idola ſcilicet ornando,& ea etiam fundenda ex auro.

11. *Propterea reuertar, vt tollam frumentum meum in tempore ſuo, & vinum* muſtum *meum in* ſtatuto *tempore ſuo, & eripiam* è manibus eius *lanam meam & linũ meum.* Aſcher quæ erant vel quæ dederant *ad tegendam turpitudinem ſuam* ad pudendum membrum,vel pudenda membra.

Eth à *Anath* tempus proprie καιρὸς non autem χρόνος, Eccleſ.3.Omnia tempus habent,tempus moriendi.*Eth.*

Moedh à *Iaadh* eſt tempus certum & conſtitutum,καιρός.

Natzal eſt eripere, in hiphil. Et eripiam ſcilicet è manibus eius,lanam.

Caſah tegere eſt machor in niphal.

Eruath turpitudo, nuditas, pudenda ſeu pudendum membrum à *Arah*.

Quapropter reſumam frumentum meum ſuo tempore,& muſtum meum tempore ſuo conſtituto, inſuper eripiam lanã meam & linum meum, quæ dederat, *ad operiendam nuditatem eius.*

Tempore ſuo) ſcilicet meſſis & vindemiæ, quaſi dicat,tanquam ab iniquis poſſeſſoribus eripiam ea.

12. *Et nunc diſcooperiam fœditatem*, turpitudinem, Calu, flagitium *eius ante oculos*,alij in oculis,*amantium eam, & vir* quiſquam *non eripiet eam è manu mea.*

Attah nunc,id eſt,breui.

Galah diſcooperire,deregere.

Nebalah ſtultitia,ignominia,fœditas, turpitudo. Sic *nabelath* res fœda & turpis.fœditas.

Iatzilenah à *natzal* in hiphil.

Illud *Amantium* quidam interpretantur Aegyptios & Aſſyrios,cum quibus Iſrael idolis ſacrificabat.Sed meliùs,vt intelligantur idola,vt ſuprà.

Nunc autem retegam fœditatem eius coram oculis amatorum eius, & nullus poterit eripere eam de manu mea.

13. *Et ceſſare faciam omne gaudium eius, feſtiuitate* alij tripudium *eius, neomenium*, id eſt,nouilunium, *eius,& Sabbatha eius,& omne feſtum tempus eius.*

Maſos gaudium à *ſos* gaudere.

Chaggah feſtiuitas eius, à *chagag* diem feſtum agere & tripudiare,ſaltare.

Chodeſch menſis, quòd in eo innouetur Luna:item primus dies menſis ſeu calendæ. *Chadaſch* verò eſt nouus: vt *Iſchah chadaſchah* vxor noua,à *Chadaſch* innouare. *Moedh* ſignificat etiam ſolennem diem,ſeu feſtum,& ſolenne tempus,vt hic.

Præterea efficiam, vt ceſſet omne gaudium eius, dies lætitiæ eius,nouilunia eius,& ſabbatha eius,denique omnes ſtata feria eius.

14. *Et deſolabo*, id eſt, in ſolitudinem redigam, *vineam eius & ficum eius, quæ*, id eſt, de quibus, *dixit, merces hæ* vineæ & ficus omnia fœminini generis, *mihi, quam* mercedem *dederunt mihi amantes mei, & ponam eas* vineas & ficus *in ſyluam, & depaſcent eas beſtia agri.*

Schamam deſolare,in ſolitudinem redigere,eſt in hiphil.

Gophen vitis tàm domeſtica,quàm ſylueſtris,pro vinea accipitur hic.

Ethnahe & Ethnan merces, ſignificat hoc in loco propriè mercedem, quæ datur ſcorto pro ſui corporis proſtitutione. Sanct. Pagnin.illud *Aſer amerah* vertit præ eo quod dixit.

Deuaſtabo quoque vineta eius & ficeta, de quibus dixerat: Hæc pro *mercede meretricij habeo, quam dederunt mihi amatores mei,redigámque ea in ſaltum vt depaſcant illa beſtia agreſtes*,id eſt,hoſtes.

15. *Et viſitabo ſuper eam dies Baalim*, quibus diebus *adolevit*, pro adoleuit thus *illis*, Baalim, *& ornauit ſe inaure ſua & monili* torque *ſuo*, *& profecta eſt poſt amantes ſuos* vel ſe, *& mei oblita eſt*, *inquit Iehoua*.

Senſus eſt, viſitabo flagitia, quæ per id tempus, quo coluit idola, admiſit.

Katar ſuffire, adolere thus, incenſum. Eſt hic futurum in hiphil, pro præterito imperfecto.

Adah ornare, decorare. Eſt futurum fœm. in Cal. ſed *Vau* vertit in præteritum.

Nezem inauris.

Chellah monile à rad. *Chalah*.

Schachach obliuiſci.

Atque animaduertam in ea ſcelera *dierum Baalim, quibus incendebat ſuffitum illis, & ornabatur inaure ſua, & monili ſuo, ſequebatúrque amatores ſuos, mei autem obliviſcebatur, dicit Dominus.*

Incendebat) futura ſunt pro præteritis imperfectis.

16. *Propterea ecce Ego inclinans* ero *eam*, id eſt, perſuadebo ei, quod rectum eſt, *& faciam eam proficiſci in ipſum deſertum*, id eſt, deducam eam in deſertum ipſum, *& loquar ad cor eius*.

Ecce ego inclinabo eam, poſtquam deduxero in deſertū loquar tunc ſcilicet in deſerto conſtituto ad cor eius.

Mephatheha in piel à *Pathah* inclinare. Sæpe accipitur in malam partem, ſignificátque decipere, fallaciis inducere, lactare. Hic in bonam partem, & ſignificat blande alloqui & perſuadere, quod rectum eſt.

Illud *Vau* eſt loco radicalis vltimæ *He*, ait Kimhi in libro Rad. Sic autem hunc locum exponit: *Dabo in corde eius, vt conuertatur ad pœnitentiam, adhuc illa in captiuitate exiſtēte.* Qui enim perſuadet ſocio ſuo, facit illum à ſua opinione tranſire ad opinionem alterius. Et ſic Dominus facit tranſire Iſraelem ab opinione ſua mala, quam habet adhuc captiuus, vt ſcilicet ſequatur ſuum deſiderium & cognitionem malam, & dat in corde eorum, vt relicto malo, accipiant bonum, & propterea ait: *Remouebo cor lapideum de carne veſtra, & dabo vobis cor carneum.*

Hammidbhar in ipſum deſertum, vbi ſcilicet aberit ab idolis, ſic reſolui debent verba.

Ecce Ego inclinabo illam, poſtquam deduxero in deſertum, tunc, inquam, loquar ad cor eius, id eſt, poſtquam ad extremum malorum deduxero populum, tunc inclinabo eum, id eſt, flexilem mihi reddam.

Enimuero Ecce Ego *pelliciam eam, cùm abduxero eam in ipſum deſertum, loquarque ei ſecundum cor eius.*

Id eſt, cùm eam in exſilium deduxero, & ita ab idolis, humanáque fiducia abſtraxero, blandis verbis ibi eam alloquar, vt ad me redeat.

17. *Et dabo ei vineas ſuas ab eo loco*, ſeu illinc, *& vallem Achor in ianuam*, id eſt apertionem *ſpei, & canet ibi, ſicut diebus adoleſcentiæ* vel pueritiæ *ſuæ, & ſicut die aſcendendi ipſam*, id eſt, quo ipſa aſcendit, *è terra Aegypti.*

Inde) ab eo deſerto, quaſi dicat, vineæ eius incipient ab eo deſerto, reſpicit v. 11. vineas & ficus. Quaſi dicat, ſi voluerit parere verbo meo, dabo ei copiam rerum temporalium, per quæ etiam ſpiritualia intelliguntur.

Patach aperire, inde *Petach* oſtium, ianua, apertio.

Karah exſpectare, ſperare, inde *tikrah* ſpes, exſpectatio.

Anah multa ſignificat. Hic ſignificat canere alta voce.

Vallis Achor.) Achor turbationem ſignificat. Ita dicta illa vallis, quòd in ingreſſu terræ ſanctæ populus Iſrael propter ſcelus Achami turbatus ſit, quaſi dicat. Non erit in iſta mutatione tale initium, quale fuit in ingreſſu terræ ſanctæ: Illic turbatio, hic, (id eſt, initio Eccleſiæ ſanctæ) læta & proſpera omnia.

In oſtium ſpei) ad præbendam occaſionem concipiendæ ſpei. Sicut fores amicitiæ aperire, eſt occaſionem dare amicitiæ ineundæ.

Tempore iuuentutis) qua ætate præ lætitia canitur.

Die qua aſcendit) alludit ad canticum Moſis Exod. 15.

Et reſtituam ei vineas eius illinc, reddámque *vallem Achor, velut oſtium ſpei. Atque canet ibi vt tempore adoleſcentiæ ſuæ, nimirum tempore quo aſcendit è terra Aegypti.*

Illinc (id eſt, ab eo deſerto, quaſi dicat, in ipſa captiuitate conuertam Iſrael ad Euangelium, & explebo donis ſpiritus, reſtituámque cœleſti hæreditati, quæ per temporalia beneficia ſignificatur. Vide 1. Petr & Iacobi Epiſt. & Act. 2. Cum Euangelio beneficia maxima à me recipiet præſentis vitæ pariter & futuræ.

De valle Achor. Ioſ. 7. Ita vocata, quòd populus ob auaritiā Achàm turbatus fuit: Senſus eſt Iſrael recepto Euangelio læta & proſpera omnia experietur.

Nam & cruces materia gaudij erunt propter excellentem & infractam fidem, idque ſecus quàm contigerit in ingreſſu terræ ſanctæ. Dicitur autem oſtium ſiue ingreſſus & introitus ſpei & exſpectationis ea figura, qua Latini dicunt, fores amicitiæ aperire, hoc eſt, occaſionem dare amicitiæ ineundæ, ſic ſpei.

18. *Et erit in die illa, dicit Iehoua, vocabis* me *maritem mi* vel, vir meus, *& non vocabis me Baal meus.*

Tikrei futurum ſecundæ perſonæ, fœm. gen. ſingularis.

Baali ſignificat Dominum & patronum meum. Male autem ſonat & audit, quia eo nomine idola vocabantur, ideò ait, Non vocabis me tali nomine, ſed proprio, vir meus.

Illo tempore dicit Dominus, vocabis me Iſchi, neque vocabis me vltra Baalim.

Id eſt, & vocando me, dices, Mi vir, Baali eſt Dominus meus, quaſi dicat, non vteris hac dictione Baal, quæ male audit & ſonat, quòd idolis etiam tribuatur. Iccircò in deſtructionem idololatriæ, deſines me vocare Baal, licet marito quoque competat.

19. *Et recedere faciā*, id eſt, auferam *nomina Baalim de ore eius & non memorabuntur ampliùs in nomine eorum.*

Id eſt, ſuo, hoc eſt, in nomine honorifico Baalim, quod Dominum ſignificat, quaſi dicat nō nominabuntur ampliùs ipſa idola hoc honorifico nomine Baalim, ſed (ſubintellige) ſi memorabuntur, & nominabuntur, nomine proprio nominabuntur idola, ſimulacra. Contraria ſententia ſuperiori, me vocabunt Baali non proprio nomine honorifico *Iſchi*, contrà ipſa idola vocabunt nomine, quod ipſis non conuenit. Emendata ergò, non vocabit me Baal, ſed *Iſchi*, & idola non ampliùs Baalim, ſed idola.

Izacheru eſt in futuro, in niphal.

Etenim auferam nomina Baalim ab ore eius, vt non nominentur vltrà nomine meo.

20. *Et percutiam illis fœdus in die illa cum animante* beſtia *agri, & cum volucre cœli, &* cum *reptili terræ, & arcum & gladium & bellum conteram de terra, & dormire faciam eos in ſecuritate.*

Lahem id eſt, ipſorū nomine, fidelium ſcilicet, vel in ipſorū gratiam, quaſi dicat, præcipuam illis, ne noceant fidelibus, alludit ad id quod ait *Pſ. 91*. Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis. Et *Ieſ.* Puer lactens oblectabit ſe ſuper foramen aſpidis, impletum tempore Chriſti. *Marc. 16.* Etſi mortiferum quid biberint, non nocebit eis, ſerpentes tollent. Promittit pacem & tranquillitatem fidelibus, tempore Euangelij.

Chai iah anima & omne animans ſeu viuens, ideò & beſtia, eſt in regimine, ideò habet *Thau*.

Milchamah bellum. i. omnia reliqua bellica inſtrumenta. Pacem promittit externam, quæ internam adumbrat.

E *terra*, id eſt, è regionibus, in quibus habitauerint.

Betbach ſecuritas, fiducia.

Pangam verò eis fœdus tempore illo cum beſtiis agreſtibus, & cum volucribus aeriis, & reptilibus terreſtribus, arcum quoque & gladium & bellum confracta profligabo è terra, efficiámque, vt habitent ſecurè.

21. *Et deſponſabo te mihi in perpetuum, & deſponſabo te mihi in iuſtitia & in iudicio, & in miſericordia, & clementia, bonitate, & miſerationibus.*

Aras cum puncto in ſiniſtro cornu, deſponſare.

Chesed miſericordia, probitas, bonitas, pietas, beneficium.

Et deſponſabo te mihi in ſempiternum, deſponſabo, inquam, te mihi per iuſtitiam, & per iudicium, & per bonitatem & per miſericordiam.

22. *Et deſponſabo te mihi in fide, & cognoſces* Iehouah.

Ve Iadahat & cognouiſti, pro cognoſces fœm. præterit.

Te autem

Te autem deſponſabo mihi per fidem, & cognoſces Dominum.

Fidem) veram & firmam, qua verè iudicio legis de peccatis aſſentimur, & Euangelio de gratia, gratuitáque peccatorum remiſſione per Chriſtum, & Deum propitium inuocamus. Contrarium, non eſt vxor mea.

23. *Et erit in die illa exaudiam, ait Dominus: exaudiam cælos, & ipſi exaudiant terras.*

Anah eſt, reſpondere, ad verbum, ſed pro exaudire ſumitur, *ὑπερωτικῶς* eſt, quaſi petat cœlum à Deo, vt ſinat ſe aquam & rorem, & ſolem ſuis temporibus in terram mittere. Et Deus exaudiet vota & preces cœli, & cœli reſpondeant votis terræ. Senſus eſt. Faciam, vt cœlum, quod anteà clauſum erat, imbrem & rorem ſuis temporibus opportunè in terram demittat.

Ita fiet, vt tempore illo exaudiam, dicit Dominus: exaudiam cælos ipſos, & ipſi exaudiant terram.

24. *Et terra exaudiet triticum, & muſtum*, vinum nouum, *& oleum, & ipſa exaudient Iezreelem.*

Reſpondet ſuperioribus verſibus 2.

Terra exaudiet triticum) Fingit, triticum petere à terra, vt ſe proluat foràs in vſum fidelium, & terram votis tritici, vini, & olei reſpondere. Quare ſic fingit? vt exprimat naturale deſiderium rerum. Terra enim deſiderat naturaliter pluuiam, triticum humorem terræ, filij Dei triticum, vinum.

Iezreel) id eſt, fidelibus, qui ſunt ſemen Dei.

Porrò terra exaudiet frumentum & muſtum, & oleum, & hæc exaudient Iſraelem.

25. *Et ſeminabo eam* mulierem, de qua hactenus, id eſt, Iſraelem, ſub nomine mulieris, *mihi in terra, & miſericordia proſequar non conſecutam miſericordiam, & dicã non populo meo, populus meus es, tu, & ipſe dicet, Deus meus es.*

Seminabo) ſpargam eam ſuper terram inſtar ſementis.

Et miſerebor) id eſt, agnoſcam pro populo meo illos, qui antea non erant populus, & ipſi viciſſim agnoſcent me pro Deo ſuo.

Et ſeminabo eam mihi in terram, miſerebórque ipſius Loruchamæ, atque ita dicam ipſi Loammi, Ammi es tu, & viciſſim ipſe dicet mihi *Deus meus.*

Reſpicit illud, quod antea, Obliuiſcebatur mei. Nunc agnoſcet me pro ſuo ſeruatore.

Exaudiet cælum) *ὑπερωτικῶς*, qua promittitur fidelium commodis creaturas omnes liberaliter inſeruituras, Deo ſcilicet propitio & reconciliato per Chriſtum, quaſi dicat. cœli influent in iſta inferiora, & ita reſpondebunt votis terræ quæ humorem deſiderat. Terra autem dabit frumentum pro votis Iſrael, id eſt, fidelium, qui ſemen ſunt Dei.

Inſtar ſementis ſpargã eam) id eſt, vehementer, multiplicando numerum fidelium, ſicut ſemen in terram iactum creſcit.

Et erit numerus filiorum Iſrael.

Cenſeo hos tres primos verſus ad primam concionem, quæ primo capite continetur, omninò pertinere. Mos enim eſt Prophetarum, vt nullam ferè vnquam concionem abſoluant, niſi adiectâ aliquâ de regno Chriſti promiſſione, qua pios conſolentur. Patet exemplis. Videmus enim conciones Prophetarum iis tribus ferè partibus conſtare. 1. reprehenſione peccati, quod vt magis amplificent, ſolent commemorare beneficia Dei, & explicare legem. 2. demonſtratione iræ Dei contra peccatum 3. promiſſione de regno Chriſti & peccatorum remiſſione ſcilicet per fidem in Chriſtum. Et certè talem concionum diſpoſitionem, requirit ordo ſalutis noſtræ, cuius cauſſa habentur conciones. 1. enim exigitur, vt peccatum agnoſcamus. 2. ſentiamus iram Dei contra peccatum. 3. promiſſione Euangelij conſcientiæ perterritæ ſubleuentur fiducia in Chriſtum. Concio igitur prima Prophetæ conſtat tribus partibus. 1. reprehenſione peccati 2. denunciatione iræ Dei contra peccatum. 3. promiſſione de regno Chriſti, populóque ex Iſraele & gentibus nouo ad nouum fœdus aſſumendo. *Hieron.* etiam exponens illud, Iudicate matrem veſtram, ait, ibi incipere caput ſecundum & tres illos verſus coniungendos cum ſuperiori capite. Priores duas partes ſumus interpretati, ſupereſt tertia.

Priori autem loco illud quærendum, cur Propheta hanc ſubiecerit promiſſionem? Reſponſio eſt, non ſolùm vt pios conſolaretur, ſed etiam, vt ſupercilium hypocritarum pertunderet. Quia enim concluſerat Propheta, populum Iſraeliticum prorſus à Deo deſerendum, repudiandum & inter gentes diſpergendum, vt non ſit ampliùs populus Dei. Primùm hypocritæ ſecuri in peccatis, verba Prophetæ tanquam pugnantia (illorum iudicio) cum verbo Dei, taciti deridebant hoc argumento. Si Iſrael repudiandus eſt, vt non ſit ampliùs populus Dei, & regnum hoc deſtruendum. Ergò & promiſſio facta Abrahæ de multiplicando Iſraele inſtar arenæ maris irrita fiet, & Eccleſia Dei prorſus exſtinguetur. Atqui nec promiſſio Dei irrita fieri poteſt nec Eccleſia Dei prorſus deleri. Quid igitur garrit iſte Propheta, populum Iſrael prorſus inter gentes diſſeminandum, vt non futurus ſit ampliùs populus Dei,

His igitur per quandam occupationem occurrit Propheta, & ad maiorem reſpondens ſic ait in ſumma.

Etſi vniuerſus hic carnalis populus inter gentes eſt diſpergendus, vt non ſit ampliùs populus Dei, & totum hoc regnum deſtruendum: non conſequitur tamen, fore irritam Dei promiſſionem de Iſraele inſtar arenæ maris multiplicando. Promiſſio enim illa, de Iſraele ſecundùm ſpiritum, intelligenda eſt, non autem de illo qui tantùm Iſrael eſt ſecundùm carnem. Futurus eſt autem tempore Chriſti iſtius Iſraelis ſecundùm ſpiritum, numerus immenſus, ſicut arena maris, vt impleatur promiſſio non in vobis Iſraelitis ſecundùm carnem tantùm, ſed in Iſraelitis veris ſecundùm ſpiritum, qui ſunt omnes electi & filij promiſſionis tàm ex Iſraele, quàm ex gentibus. Ergò non conſequitur hæc illatio. Iſrael ſecundùm carnem diſpergendus eſt inter gentes. Ergò promiſſio Abrahæ facta de ſpirituali Iſraele multiplicando, irrita fiet. Neque etiam conſequitur. Si regnum hoc, & præſens viſibilis Eccleſia Iſrael deſtruetur. Exſtinctum igitur iri Eccleſiam Dei. Nam Eccleſia Dei in reliquiis Iſraelis ſeruanda eſt & colligenda ex veris Iſraelitis ſecundùm ſpiritum, qui futuri ſunt tempore Meſſiæ innumeri. Falſum igitur eſt aſſumtum hypocritarum, non enim cum eo, quod anteà de huius carnalis Iſraelis perditione vaticinatus ſum, pugnat promiſſio Dei de multiplicando Iſraele & conſeruanda Eccleſia Dei. Quare ſtat firmum vaticinium meum de populo hoc inter gentes diſſeminando, vt non ſit populus Dei. Proinde ne ſibi promittant ſecuritatẽ in ſuis peccatis hypocritæ Hoc, quòd ad hypocritas attinet.

Quòd attinet ad pios, ipſi quoque non potuerunt non tentari & magno dolore affici, iis auditis comminationibus, perinde ac ſi de Eccleſia Dei prorſus actum foret. Propheta igitur hac ſubiecta promiſſione illos eſt conſolatus, & in fide futuri mediatoris retinuit. Docuit enim, piis in gentes abiectis, de regno Chriſti ſeu de Eccleſia Dei, deſperandum non fuiſſe, quaſi futura foret irrita promiſſio Dei, de multiplicando ſemine Abrahæ inſtar arenæ maris, ſed potiùs piis omnibus ſtatuendum eſſe, ex hac quaſi morte Iſraelis, vitam illis nouam exorituram. Deum enim hanc ruinam Iſraelis in melius reſtauraturum. quo pacto? Reſumturum enim reliquias Iſrael, id eſt, Electos ex Iſrael, & cùm eis ipſas etiam gentes, id eſt, electos ex gentibus, in quas diſperſi fuerant Iſraelitæ, & ita futurum numerum verorum Iſraelitarum ſcilicet ſecundùm ſpiritum, innumerabilem, ex quo conſtabit Eccleſia Dei. Quæ certè conſolatio non tantùm ad illos pios, qui præſentes erant, ſed etiam ad omnes, qui futuri erant, in Iſrael vſque ad Chriſtum, pertinuit. Quaſi igitur dicat, piis omnibus præſentibus & futuris in Iſrael Propheta, Ex hac totius populi in gentes (vt prædixit) diſſeminatione, videbimini vobis, ô pij, in paruum numerum fuiſſe redacti, atque ita videbitur vobis promiſſio de multiplicando Iſraele irrita fuiſſe, Eccleſia Dei exſtincta & omninò perdita. Ac vos bono eſtote animo, non ita erit. Imò ex hac diſſipatione carnalis Iſraelis, colligetur omnis, qui eſt ſecundùm ſpiritum Iſrael, in regnum Chriſti. Proinde neceſſaria eſt & vtiliſſima Eccleſiæ Dei, hæc Iſraelis totius diſperſio. Neque enim ſpiritualis Iſrael colligi poteſt, niſi ille, qui eſt ſecundùm carnem, diſſeminetur. Tantùm igitur abeſt, vt ex diſſipatione iſta, irrita fiat promiſſio Abrahæ facta, vt potiùs ex ea ſequatur illius promiſſionis complementum. Habemus cauſſas, cur illi acri comminationi & iræ Dei denunciationi, hanc promiſſionem de noua Eccleſia creanda & colligenda, tàm ex gentibus, quàm ex Iſraelitis in regnum Chriſti, ſubiecerit: nempe, vt per quandam occupationem & tacitæ hypocritarum obiectioni reſponderet, eorúmque ſupercilium retunderet, & piorum, tùm præſentium, tùm futurorum in Iſrael, animos ſubleuaret. Retinenda eſt reſponſio Prophetæ ad obiectionem hypocritarum in Iſrael, quia faciet etiam ad obiectiones hypocritarum in Papatu diluendas. Argumentum erat tale hypocritarum,

Si vos vniuerſi filij Iſrael ſitis exſcindendi, & inter gentes diſpergendi, ita vt non ſimus amplius populus Dei. Ergo promiſſio de filiis Iſrael inſtar arenæ maris multiplicandis, irrita fiet, & Eccleſia Dei prorſus erit extincta, atque ita inuenietur Deus mendax. Nos enim ſumus filij Iſrael, nos ſumus Eccleſia Dei.

Atqui fieri non poteſt, vt irrita fiat promiſſio & vt Eccleſia penitùs extinguatur, aut Deus mendax reperiatur in ſuis promiſſis.

Ergò non poſſumus exſcindi prorſus, vt ais. Sumus ergò in tuto.

Reſponſionis ſumma eſt. Minor tota admittitur. In maiore negatur illatio illa. Si nos exſcindimur. Ergò promiſſio irrita, ergò Eccleſia erit extincta. Quòd primò probant illationem dicentes. Nos enim ſumus filij Iſrael. Reſponſio Prophetæ eſt. Verum. Sed vos eſtis Iſraelitæ, ſecundùm carnem tantùm id eſt, Iſraelitæ adulterini, & Iezraelitæ potiùs quàm Iſraelitæ, vt ſupra dixi. Promiſſio autem de Iſraele multiplicando, intelligitur de filiis Iſrael ſecundùm ſpiritum, & de filiis promiſſionis, quia ij verè reputantur in ſemen; & quòd ad hos filios, fateor fore numerum eorum, vt arenam maris.

Quòd ſecundò aiunt. Nos ſumus Eccleſia, ad id reſpond. Vos eſtis Eccleſia nomine tantùm, ſed reipſa non eſtis Eccleſia, eſtis adultera, fornicaria, non amplius ſponſa Dei. Quare? quia deſerto verbo Dei & vero cultu Dei, ſecuti eſtis idola & gentium abominationes, vt ſuprà patuit, & infrà etiam melius patebit.

Non pugnant ergò denunciatio iræ Dei contra vos per me facta, quòd vniuerſi ſitis exſcindendi, & promiſſio Abrahæ facta, quia promiſſio illa non reſtringitur ad ſemen Abrahæ carnale, ſed ad ſpirituale.

At vbi igitur Eccleſia? & quæ? & quanta? ſi nos exſcindamur? Erit vbique locorum, erit ex veris Iſraelitis, erit innumerabilis ac immenſa, erit numerus filiorum Iſrael, vt arena maris, vnde aſſumetur vndique. Deus enim vocat, quæ nō ſunt, vt ea, quæ ſunt. Item, *potis eſt ſuſcitare filios Abrahæ de lapidibus*, Matth. 3. potentia Dei infinita eſt.

Sic nos Papiſtis reſpondemus. Illi ſic argumentantur.

Si nos Epiſcopi, id eſt, tota Eccleſia Romana per tot iam annos errauimus in cultu, inque doctrina Chriſti, vt vos dicitis Lutherani.

Ergò Eccleſia Chriſti errauit, & multis iam ſeculis deſerta fuit à Chriſto, & ita promiſſio illa, *Ecce ego vobiſcum ſum vſque in conſummationem ſeculi* irrita erit.

Quòd hoc conſequatur, patet. Nos enim ſumus Eccleſia ab initio Euangelij prædicati per Apoſtolos, ſemper continuata per ſucceſſionem Epiſcoporum.

Atqui Eccleſia non poteſt errare, nec deſeri à Chriſto. Nam Matth. vltimo promiſit *ſe vobiſcum futurum vſque in conſummationem ſeculi*, & 1. Tim. 3. *Eccleſia eſt columna & firmamentum veritatis.*

Ergò.

Reſpon. Minor vera eſt tota, ſed loci illi de vera eccleſia intelligendi ſunt, quæ ſcilicet retinet ipſum verbum veritatis purum, & Sacramenta Chriſti pure.

Maior negatur, eſt enim ἀσύστατος.

Ad probationem illationis, Nos ſumus eccleſia, reſpond. Nomine tantùm, non reipſa eſtis eccleſia; quare? Quia deſeruiſtis verbum Dei, cultum Dei purum, ſequimini idola, ſuperſtitiones gentium, θρησκεύματα. Ideò non eſtis ſponſa amplius, ſed adultera, fornicaria eccleſia. Hæc enim eſt cauſa, cur Hoſeas Iſraelem negauit eſſe eccleſiam, ſed ſcortum appellauit, vxoremque fornicariam, quia deſeruit purum cultum à verbo Dei præſcriptum.

At continuata eſt iſta eccleſia Romana ſemper ab initio, quo fuit fundata, per Apoſtolos, continuata, inquam, eſt, per ſucceſſores epiſcoporum.

Reſp. Continuata eſt in carne, in loco, in aliquot externis ceremoniis, ſed non in pura verbi prædicatione & ſyncera Sacramentorum adminiſtratione, quæ duo ſunt anima & corpus eccleſiæ veræ. Et Iſraelitæ hoc pacto continuati ſunt in carne, & aliquot ceremoniis externis, cum priore eccleſia ſancta. At in doctrina & cultu puro, defecit à ſuis maioribus, ab Iſrael & à tribu etiam Iuda. Vos igitur eſtis tantum pictura quædam & vmbra eccleſiæ, non ipſa eccleſia.

Nunc ad ipſam promiſſionem.

Et erit numerus filiorum Iſrael.

Summa huius verſus eſt hæc: vos, ô Iſraelitæ, excidemini vniuerſi: non tamen propter hoc aut irrita fuerit promiſſio facta Abrahæ aut eccleſia Dei ex filiis Iſrael exſtincta.

At nos ſumus filij Iſrael.

Reſpon. Sed Dominus ſuſcitabit alios veros filios Iſrael, qui erunt vt arena maris, & quidem in omni loco, vbi iſta Eccleſia fuerit extincta, ibi alia noua & melior prima excitabitur. Tria igitur in hoc verſu de regno Chriſti explicat.

1. Quàm magna futura ſit, (quo ad numerum fidelium) amplitudo regni ſeu Eccleſiæ Chriſti ex omnibus veris Iſraelitis colligendæ.

2. Quàm longe latéque patebit Eccleſia Chriſti: nempe per totum terrarum orbem, vbi gentes, quæ dicuntur Non populus Dei, habitant.

3. Quòd Euangelij prædicatione tanquam inſtrumento efficaci veri ſecundùm ſpiritum Iſraelitæ per omnes mundi partes diſperſi in regnum Chriſti colligentur. Vbi etiam oſtenſum eſt, quid propriè Euangelium annunciet.

Quo ad primum, ait: *Et erit numerus filiorum Iſrael tanquam arena maris, quæ non menſuratur, & non numeratur.*

Concluſio eſt. Numerus verorū electorum fideliumque Iſraelitarū, erit immenſus & innumerabilis in Eccleſia Chriſti. Hæc ergò eſt cōfirmatio & interpretatio promiſſionis Abrahæ factæ, quæ eſt *Gen.* 15. Suſpice cœlum, & numera ſtellas, ſi potes, ſic erit ſemen tuum. Et eiuſdem, quæ eſt ad Abraham Gen. 17. Multiplicabo te vehementer nimis. *Item*. Patrem multarum gentium conſtitui te. *Gen.* 22. Per memetipſum iuraui, quod faciam hanc rem, multiplicabo ſemen tuum, ſicut ſtellas cœli, & ſicut arenam maris, quæ eſt in littore maris. Ex iſtis enim locis deſumſit hanc concluſionem præſentem Propheta, vbi videmus, doctrinam Prophetæ eandem eſſe cum doctrina Moſis, & Prophetam Moſis fuiſſe interpretem.

Et erit.

Illud Et, coniungit hanc promiſſionem cum ſuperiori comminatione, hoc modo. Exſcindet vos Deus, ô Iſraelitæ, ne ſitis amplius populus Dei, vt ante prædixi. Et tamen erit etiam numerus filiorum Iſrael, vt arena maris, id eſt, Etſi vos excidemini, ne ſitis populus Dei: cum hoc tamen implebitur promiſſio. Et erit ſemen tuum, ſicut arena maris. Non enim promiſſio ad ſemen Abrahami carnale reſtringetur.

Videte vim huius particulæ *Et*. Oſtendit, non pugnare inter ſe euerſionem populi à ſe prædictam, & promiſſionem factam Abrahæ, ideò vtramque coniungit ſimul, ſimulque vtrumque completum iri. Illud enim *Et* habet vim huius particulæ *Et tamen erit*, quaſi dicat. Reuera vos exſcindet Dominus, ne amplius ſitis eius populus, & tamen etiam implebitur, quod dixit Abrahæ, ſic erit ſemen tuum, ſicut arena maris. Reuera abdicabit vos Dominus, & tamen firma manebit Dei electio. Reuera repudiabit vos Dominus, & tamen non irrita erit Dei promiſſio facta Abrahæ.

Erit.

Nec prætereundum eſt illud *Erit* in futuro. Indicat, nō futurum hunc numerum veri Iſraelis inſtar arenæ maris, niſi poſtquam ipſi præſentes & adulterini Iſraelitæ fuerint exciſi, quaſi dicat, vos priùs excidemini, & poſtea numerus filiorum veri Iſraelis erit ſicut arena maris. Quandonā? experimentis nobis patet. Quando? Quando ſcilicet poſt Chriſtum in cælos euectum, Apoſtoli gentibus, inter quas diſperſi erant Iſraelitæ iſti, de quibus hic loquitur, prædicarunt Euangelium. *Erit* igitur ſcilicet tempore noui fœderis per Chriſtum, numerus filiorum Iſrael ſicut arena maris.

Numerus filiorum Iſrael.

Quos hic nomine *Filiorum Iſrael* intelligit?

Reſp. Tenenda diſtinctio triplex Iſraelis. Prima, alios eſſe filios carnis, alios promiſſionis, Rom. 9. de filiis carnis, non loquitur hic, ſed de filiis promiſſionis.

Secundò Iſrael diuiditur in 10. tribus, & Iudam, de Iuda non loquitur hic.

Diſcrimen enim facit apertum inter filios Iehudæ & filios Iſrael, de quibus hic loquitur, in verſu ſequente, cum ait: *Et congregabuntur filij Iuda & filij Iſrael.* Non ergo propriè hic loquitur de Iuda, ſed de aliis Iſraelitis.

Tertiò, Iſrael aliâ etiam diuiſione triplex in Scripturis ſumitur.

1. Eſt Iſrael tantum ſecundum carnem, de quo Rom. 9. *Non enim omnes qui ſunt ex Iſrael, ij ſunt Iſrael etc.* quaſi diceret, alitèr ſunt ſecundum carnem omnes qui ſunt ex Iſrael, non autem omnes ſunt ſecundum ſpiritum & promiſſionem. 1. Cor. 10. *Videte Iſraelem ſecundùm carnem.*

Hi ſunt omnes reprobi, qui ex Iſraele ſecundùm carnem tantum nati ſunt, non autem ſecundum promiſſionem & gratiam electionis.

De his Iſraelis filiis minimè hic loquitur, neque ex iis conſtat eccleſia Dei, quia nec ſunt eccleſia, nec de eccleſia Chriſti.

Ad hos

Ad hos verò propriè pertinet vaticinium, quod anteà promiſit Propheta de diſpergendo & ſine vlla miſericordia reiiciendo Iſraele, ita, vt non ampliùs ſit populus Dei: nempe nec ſecundùm vetus, nec ſecundum nouum teſtamentum, quia non credidit in Chriſtum mediatorem. Ita iſte Iſrael ſecundùm carnem tantùm verè repudiatus & reprobatus à Domino vt nullo modo pertineat ad Eccleſiam.

Secundus Iſrael eſt & ſecundùm carnem & ſecundum ſpiritum. *Mat.* 15. Non ſum miſſus, niſi ad oues perditas domus Iſrael.

Hi ſunt omnes illi electi, qui & ex Iſraele carnali generatione nati ſunt, & fide Iſraelis donati, ex Deo nati ſunt, ſeu qui ex Iſraele & ſecundùm carnem & ſecundùm promiſſionem (vt Paulus Rom. 9. loquitur) nati ſunt. Tales fuerunt Apoſtoli & alij ex Iſrael pij. *Matt.* 15. Non ſum miſſus niſi ad oues, quæ perierunt, domus Iſrael, id eſt, electos ex Iſraele. *Ioa.* 1. Hic eſt verus Iſraelita, Nathanael, in quo non eſt dolus, verus, & ſecundùm carnem, & ſecundùm ſpiritum. *Gal.* 6. Iſrael Dei appellatur.

De his filiis Iſrael locutus Propheta in primis hoc in loco. Hi enim collecti tempore Chriſti, Euangelio, & tranſlati à poteſtate tenebrarū in regnum Chriſti, & quotidie colliguntur in finem vſque ſeculi. De quo *Rom.* 11. Cum autem plenitudo gentium intrauerit, tūc omnis Iſrael ſaluus fiet. Et ad hos colligendos propriè Chriſtus dixit ſe miſſum à Patre fuiſſe, quanquam ſub hoc Iſraele, & ſecundùm carnem, & ſecundùm ſpiritum, de quo loquitur Chriſtus & Paulus, continetur etiam populus Iuda. Iſtæ ſunt illæ Iſraelis reliquiæ, quas prædicunt Prophetæ neceſſario ſaluas fore. De iis ipſis ait Hoſeas hic: Et erit numerus filiorum Iſrael ſicut arena maris.

Tertius eſt Iſrael non ſecundùm carnem, ſed ſecundùm ſpiritum tantùm.

Hi ſunt electi ex gentibus, qui credunt in Chriſtum. Horum enim etiam pater appellatus fuit Abraham *Gen.* 12. Patrem multarum gentium conſtitui te, Rom. 9. declarat Apoſtolus, hos etiam reputari in ſemen: quia filij promiſſionum.

De iis igitur etiam loquitur Propheta in hoc vaticinio: *Erit numerus filiorum Iſrael, ſicut arena maris.* Teſtis eſt Paulus, Rom. 9. qui vaticinio hoc ad probandam gentium vocationem in regnum Chriſti vtitur.

Iam tenemus, de quibus filiis Iſrael hic loquatur Propheta, ideoque ex quibus conſtet Eccleſia Chriſti, ex filiis ſcilicet Iſrael ſecundum promiſſionem ſeu ſecundum ſpiritum. It autem ſunt electi omnes tàm ex Iudæis, quàm ex gentibus.

Eccleſia igitur Chriſti, cœtus eſt Electorum Dei, qui ſunt veri Iſraelitæ, aſſ. innumerabilis, nobis ſcilicet. Ideò ſequitur:

Sicut arena maris, quæ menſurari & numerari non poteſt.

Ad verbum eſt, Quæ non menſurabitur nec numerabitur Phraſis Hebraica eſt, pro, Quæ nunquam poterit menſurari nec numerari, à quo? ab hominibus nimirum. Nam à Deo menſurata eſt & numerata. Talis erit numerus filiorū Iſrael, id eſt, verorum electorum & fidelium.

Duo iis verbis innuit Propheta. 1. Numerum electorum & fidelium tantum, & tam multum eſſe & fore, vt prope ſit infinitus, & ab hominibus numerari non poſſit. Ideóque Eccleſiam Chriſti ampliſſimā eſſe, ſicut etiam arena maris ab hominibus numerari non poteſt. 2. Si verò Deum ſpectes, numerum electorum omnium certum ac finitum eſſe ſicut etiam arena certi eſt numeri & quantitatis apud Deum.

Primum verbum, refertur ad quantitatem continuam, quæ menſuratur, alterū, ad diſcretam, vt vocant, quæ numeratur.

Indicat, Eccleſiam ſanctorum nec certo ſpatio & finibus circumſcribi & concludi, nec certo fidelium numero terminari à nobis definirique poſſe. Itaque regnum Chriſti, & quo ad fidelium numerū, & quo ad ſpatij, quo continetur, magnitudinem, eſſe ampliſſimū. Sed hoc alterum membrū ſtatim etiam apertiùs declarat. Senſus ergo primi membri huius verſus eſt. Poſtquam ad illam paucitatem redacti fueritis, ô Iſraelitæ, vt penitùs iſta veſtra Eccleſia extincta videatur, tum emerget vera Eccleſia præter humanum ſenſum, & apparebit, Deum non fruſtrà pollicitum fuiſſe Abrahæ, ſemen tuum erit ſicut arena maris. At vnde ſumetur tantus Iſraelitarum numerus? Ait.

Et erit in loco, vbi.

Ex omni loco ſumetur iſte numerus, in quo fuerit repertus ille, qui dictus eſt Non populus, vndique.

Diximus anteà, tria in hoc verſu à Propheta de regno Chriſti explicari. 1. Regni Chriſti amplitudinem, quo ad fidelium numerum: nempe illum futurum innumerabilem. Hoc eſt explicatum. 2. Amplitudinem regni Chriſti, quo ad loca, per quæ diffundenda erat Eccleſia: nempe per vniuerſum terrarū orbem 3 Inſtrumētum, quo Eccleſia erat ex omni terrarum loco colligenda: nempe Euangelij prædicatione. His igitur paucis verbis hæc duo reliqua capita tangit Propheta, cùm ait: *Et erit in loco.*

Quòd ad alterum igitur caput attinet: nimirùm quàm longe latéque patebit Eccleſia Chriſti, concluſio hæc eſt. Per totum terrarum orbem patebit Eccleſia Chriſti, non autem in ſola Palæſtina, vel in alio certo loco erit concluſa. Hanc ſic exprimit Propheta: *Et erit in loco.*

Senſus eſt, Omni in loco vbi reperti fuerint aliqui ex illis, quibus anteà dictum fuerat, Non populus meus vos eſtis, ibi efficaciter prædicabitur Euangelium eis dicendo, vos eſtis filij Dei, & per cōſequens, ibi erit Eccleſia Dei. Hæc eſt propoſitio Prophetæ.

Atqui in vniuerſo terrarum orbe aliqui ex illis reperientur in finem vſque ſeculi. Hi enim quibus anteà dictū fuerat Loammi, hoc eſt, & gētes excluſæ à fœdere, & Iſraelitæ à fœdere, in quo erant, reiecti, atque in genere & cenſu gentium contenti, Hæ, inquam, gentes gentiléſque Iſraelitæ, vbique terrarum habitant habitabúntque.

Ergò Eccleſia Dei, quæ ex his Iſraelitis & gentibus colligitur, vbique terrarum erit diffuſa, ac proinde non ſolùm quo ad numerum fidelium, ſed etiam, quo ad locorum amplitudinem, ampliſſima. Hæc eſt ſumme.

Quò ad tertium caput de inſtrumento, quo colligenda erit Eccleſia, hæc eſt concluſio Prophetæ.

Euangelij prædicatione per totum terrarū orbem annunciati, idque à tempore Meſſiæ, in finem vſque ſeculi, Eccleſia Dei, quæ ex filiis, ſeu electis Dei conſtat, colligetur. Hanc concluſionem facile colligimus ex his verbis Prophetæ. *Et erit in loco, vbi dictum fuerit eis, Non populus meus, ibi dicetur eis, filij Dei viuentis.* Cum enim ait, *Dicetur*, ſubintelligendū eſt, à Deo per Apoſtolos, ideóque efficaciter dicetur. Indicat igitur, Electos ex Iſrael & gentibus colligendos in regnum Chriſti, prædicatione Euangelij, quæ eſt, *Vos eſtis filij Dei.*

Expendamus ſingula verba. Primò ait:

Et erit.

Intelligit, non ante recolligendam eſſe nouam & verā Eccleſiam, quam vetus & adultetina Eccleſia Iſrael fuerit à fœdere Dei abdicata, & quaſi extincta. Tunc, veteri ſed adulterina Eccleſia extincta, noua & ſecundum nouum fœdus, vera Eccleſia naſcetur, tàm ex gentibus quàm ex reliquiis Iſrael collecta. Ideò ait, *Et erit in loco*, id eſt, non priùs dicetur, *Filij Dei*, quàm dicatur, *Loammi*, id eſt, non priùs noua creabitur, quàm hæc vetus & adultera exſcindatur.

Secundò ait: *In loco (ſcilicet omni) vbi dictum fuerit eis* Nō ait, vbi dictum eſt eis, ſed, vbi dictum fuerit. Indicat igitur, futurum, vt huic populo in captiuitate cōſtituto, dicatur à Deo, non tantùm verbis, ſed effectis, Non eſtis populus meus vos, quia tunc inter gentes diſperſus in cenſo gentium continebitur. Hoc fuit dicere Dei, Loammi.

Tertiò Non ait, Dictum fuerit *Iſraelitis*, ſed *Eis*, quibus? Iſraelitis ſimul & gentibus. Simul enim erant coniuncti, & in eodem cenſu, ita, vt & Iſraelitæ reputentur inter gentes. Ideò illud *Eis*, refertur non ad Iſraelitas ſolùm, ſed etiam ad gentes, quoniā etiam ad has pertinet illud Loammi. Quòd ad Iſraelitas pertineat illud Loāmi, patet ex ſuperioribus in verſu 9. De Iſraele enim loquens, dixit: *Quia non populus meus vos*, cuius Iſraelis typus fuit ille tertius imaginarius filius.

Quòd verò etiam ad gētes pertineat, illud Loammi, patet. Primò quia illud quod ſequitur in 3. verſu, *dicite fratribus veſtris Ammi*: intelligitur etiam de gentibus fidelibus, quæ cùm non anteà eſſent populus, poſteà facti ſunt populus. 2. Rom. 9. Paulus interpres eſt huius loci. Non ſolùm enim de Iſraelitis, ſed etiam de gentibus ipſis hunc locum interpretatur, dicens, *Vt oſtenderet diuitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ, quæ præparauit in gloriam.* Sic etiam Hoſeas dicit. *Vocabo non plebem meam plebem meam.*

Ad Iſraelitas igitur & gentes ſimul pertinet illud Loammi: Non populus meus.

Quæſtio, quis propriè Loammi.

At nunquid ad omnes gentes & ad omnes Iſraelitas pertinuit illud, *Non populus meus vos*, an verò ad aliquos tantùm?

Vt hoc bene intelligatur, reſpondebo primùm de gentibus deinde de Iſraelitis. Eſt autem pro reſponſione tàm de gentibus quàm de Iſraelitis, tenenda hæc diſtinctio.

Aliquem eſſe vel non eſſe populum Dei, trifariam intelligi poteſt.

1. Secundum prædeſtinationem. De hoc modo loquitur Paulus *Rom.* 11. Non repulit Deus plebem ſeu populum ſuum quem præſciuit, id eſt, prædeſtinauit, & elegit ab æterno in ſuum populum, vt Auguſtinus exponit. Hoc pacto non eſt dicendũ ad omnes gentes pertinere hoc. Non populus meus vos. Non enim omnes fuerunt reprobati, imò Rom. 9. pronunciat, ex gentibus multos fuiſſe vaſa miſericordiæ præparata in gloriam.

2. Secundùm aſſumptionem ad fœdus, vel excluſionem à fœdere. De hoc modo paſſim apud Moſen & Prophetas. Deuter. 7.

Hoc modo gentes omnes ſemper fuerunt Non populus Dei. Quia ab hoc fœdere legis excluſi, & ſolùm ſemen Abrahæ carnale aſſumptum.

Sic frequentiſſime in Scripturis legimus, gentes appellari non populum Dei.

Deut. 32. Ipſi me prouocarunt in eo, qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus ſuis. Et Ego prouocabo eos in eo, qui nõ eſt populus, in gente ſtulta irritabo eos. Id eſt, ſicut illi ſua ſacrificia obtulerũt ſtatuis, & eas adorarunt, non autẽ me. Ita & Ego quaſi inuiderem ei, qui non eſt Deus: ita Ego beneficia mea conferam in gentes, quæ non ſunt populus, & efficiam, vt Iſrael inuideat gentibus, quæ non ſunt populus.

3. Dicitur quis populus vel non populus, ſecundùm admiſſionem vel excluſionem à fœdere Euangelij. De hoc Hoſeas hic verſ. 3. *Dicite fratribus veſtris Ammi* populus meus, ſecundùm ſcilicet fœdus Euangelij, & *Tit.* 2. Elegit ſibi populum acceptabilem, ſectatorem bonorum operum.

Hoc modo gentes omnes per aliquot tempus nempe, antequam aſſumerentur ad fœdus Euangelij, fuerunt Non populus Dei, ſed poſt promulgatum Euangelium, no ad omnes pertinuit illud, Non populus meus. Electi enim ex non populo, facti ſunt populus. Electi, inquam, qui erant populus ſecundum prædeſtinationem, ex non populo, ſcilicet ſecũdùm fœdus Euangelij.

Hoc Paulus ait *Rom.* 9. Vocabo non plebem meam, plebem meam.

Habemus quomodo ad gentes omnes pertinuerit illud, Non populus meus, & ſecundùm fœdus legis, & ſecundum fœdus Euangelij.

De Iſraelitis verò vt reſpondeam, hæc diſtinctio retinenda eſt præter ea, quæ ſuprà dixi.

Iſrael diſtinguo in præſentem, tempore Hoſeæ, cùm hæc loqueretur, & futurum, id eſt, naſciturum in captiuitate.

Præſentes itidem diſtinguimus in pios ac impios. Iam vt principiò de pijs dicam, illorum quidam, cùm res in Iſrael eſſent deſperatæ, quod ad religionem attinet, coniunxerunt ſe cum pura Eccleſia, quæ erat Hieroſolymis Iudæorum. Ita iſti & rẽ & nomen Eccleſiæ retinuerunt. Rem, quia pij erant, & vera Eccleſiæ membra. Nomen, quia coniuncti, præſentia etiam corporali cum publica vera Eccleſia. Proinde ad hos nõ pertinet illud, *Non populus meus vos.*

Alij pij qui remanſerunt cum reliquo populo Iſrael, abducti in captiuitatem fuerunt, vbi nec ſacrificia, nec Prophetas, nec alia Eccleſiæ miniſteria habuerunt, vt alibi ait idem Propheta Hoſeas.

Illi pij rem Eccleſiæ retinuerunt, quia cùm eſſent pij, ſpiritu coniuncti erant cum vera Eccleſia, & erant membra Eccleſiæ, ſed nomen tamen vnà cum reliquo populo impio amiſerunt. Ad illos aliquo modo pertinet illud Loammi, hoc eſt, Non populus meus vos. Quomodo? Secundùm appellationem populi Dei, quia non ampliùs appellabantur populus Dei, nec formam Eccleſiæ habebant. Item, ſecundùm abdicationem à fœdere legis, ſed nec quo ad prædeſtinationem, nec quo ad fœdus Euangelij ſeu pietatem deſierunt eſſe populus Dei. Ac proinde ſecundùm hos duos reſpectus, nõ pertinebat ad illos hoc Loammi.

De impijs verò præſentibus ſic reſpondeo. Si qui illorum per hypocriſin coniunxerunt ſe cum eccleſia Iudæorum, nomen quidem Eccleſiæ retinuerunt, ſed rem non habuerunt. Qui verò abducti in captiuitatem, neque rẽ habuerunt, quia impij, neque nomen retinuerunt, quia nulla amplius inter illos forma erat Eccleſiæ.

De futuris verò Iſraelitis ſumma reſponſionis eſt.

1. Omnes tàm pij, quàm impij nomen populi Dei nõ habuerunt, ſed omnes erant quo ad appellationem, ſeu quo ad fœdus legis *Lo Ammi.*

2. Cæterum pij quo ad rem ipſam, fuerunt populus Dei, & quo ad electionem, & quoad fœdus Euangelij occultum, & poſteà tempore Apoſtolorum, ex non populo ſecundùm fœdus legis, facti ſunt populus ſecundùm publicatum fœdus Euangelij.

3. Impij verò omnibus modis fuerunt non populus, & ſecundũ æternã reprobationem, & ſecundũ abdicationẽ à fœdere legis, & ſecundùm excluſionem à fœdere Euangelij.

Ex iis omnibus facile eſt videre, an ad omnes tam gentes, tùm Iſraelitas pertinuerit illud Loammi non populus meus, néc ne, & quomodo pertinuerit?

Iure igitur diximus, illud eſſe referendum ad Iſraelitas, tum ad gentes, & quomodo.

4. *Non ait:* Et erit, vt omnibus, quibus dictũ fuerit Loammi, dicetur eis, filij Dei viuentis: *ſed tantùm ait*, Et erit vt in loco, *ſcilicet omni*, vbi dictum eis fuerit Loammi, dicatur eis filij Dei viui. Tria igitur indicare voluit. 1. Non omnibus quibus dictum fuerat, Non populus meus vos, prædicatum fuiſſe Euangelium pater. Illis enim Iſraelitis, qui abducti fuerant in perpetuam captiuitatem, & illis, qui ex eis nati ſunt, vſque ad Chriſtum, tàm pijs, quàm impijs, Euangelium non fuit prædicatum, ſed tantùm illis omnibus, qui poſt Chriſtum ſuperſtites & nati fuerunt. 2. Neque omnes vel gentes, vel Iſraelitas, quibus dictum eſt, Loammi vos, fuiſſe efficaciter vocandos & iuſtificandos, & ita veraciter eis dicendum eſſe, vos filij Dei. Nam ſoli electi efficaciter vocati, iuſtificati, & veraciter illis dictum, vos filij Dei. Proinde videmus, latius patere illud Loãmi, quàm iſtud, filij Dei. 3. Vbiq; terrarũ prædicandũ fuiſſe Euangelium. In omni loco, vbi fuerint gentes aut Iſraelitæ, qui fuerint Non populus Dei, prædicabitur Euangelium. Hoc enim ſignificat illa locutio: *Et erit in loco vbi.* Erant autem partim reipſa, & partim futuri erant gentiles vbique terrarum. Ex Iſraelitis etiam permulti erant diſpergendi inter gentiles in omnibus locis. Ergo vbique prædicabitur Euangelium.

5. Ait, *Dicetur*, abſolute, non ait ab hoc, vel ab illo homine, ſed abſolute *dicetur eis*. A quo igitur? ab eo nimirum, a quo etiam illis dictum eſt, *Non populus meus vos.* Iſte fuit Deus, vt patet ex affixo *Meus*, & ex particula, *Nec ego veſter Deus.*

Ergò primùm ab eodem Deo, ſed per Apoſtolos prædicabitur eis, Filij Dei viui vos. Indicat igitur primum hoc verbo *Dicetur* ſcilicet à Deo, Deum illum eſſe, à quo (quanquã per Apoſtolos & alios) prædicatur euangelium. Confirmat . . . ſtus dicens Apoſtolis, *Matt.* 10. Non vos eſtis qui loquimini. *Ioh.* 16. Spiritus S. arguet mundum de peccato, quod tamen facit per ore Apoſtolorum.

Quoniam autem Deus ſemper loquitur efficaciter & quod annunciat, ſemper in aliquo præſtat & implet. Ideo hinc ſequitur alterum, à Propheta indicatum fuiſſe hac locutione, dicetur: nempe non tantùm vbique prædicandum euangelium, ſed vbique efficaciter fuiſſe prædicandum. Ideòque in omni terrarum loco aliquos fuiſſe iuſtificandos, ideóque in omni terrarum loco aliquos futuros eſſe electos ac filios Dei, ideóque in omni terrarum loco aliquam futuram fuiſſe eccleſiam, & ita vbique locorum, aliquos qui non fuerunt populus Dei, cooptandos in populum Dei. Sic *Rom* 9. Vocabo non plebem meam, plebem meam.

Sicut enim illud, Non populus meus vos, efficaciter per Prophetam protulit Deus, quoniam reipſa eos reiecit, ne eſſent populus. Ita illud vos filij Dei, efficaciter per Apoſtolos erat annunciaturus, quia reipſa vi annog lu erat eos facturus filios Dei.

Sextò, Neque ait, *Et erit in loco vbi incipient eſſe* vel gignentur vel adoptabuntur filij Dei, ſed ait *vbi dicetur.*

Nec ait, *Et erit in loco vbi dictum eſt, Non populus meus vos*, ibi erunt, vel ibi gignentur filij Dei, ſed ait, ibi dicetur. Indicare voluit modum & rationem, qua homines electi ex non populo, fiant populus, ex non filijs, fiant filij Dei, videlicet eſſe prædicationem Euangelij, ſed, ſubintelligendum, fide receptj. Rom. 1. Euangelium virtus Dei eſt in ſalutem, cuiuis omni credenti. 1. *Cor.* 4. Per euangelium ego vos genui.

Sed hic duo notanda veniunt.

1. Per euangelium fieri filium Dei, ſeu naſci ex Deo per fidem in euangelium reipſa neminem, niſi qui antea erat filius Dei ſecundùm prædeſtinationem. *Io.* 11. Vt filios Dei, qui erant diſperſi cõgregaret in vnum. *Ioan.* 10. Habeo alias oues (*id eſt filios*) quæ non ſunt ex hoc ouili.

2. Hinc conſequitur, etſi non omnes euangelium audiunt, ideóque nec actuali fide euangelio, quod nec audiuerunt, . . . dant: nec ideò tamen ſequi, eos nullo modo eſſe filios Dei. Si enim ſunt filij Dei per prædeſtinationem, etiamſi non poſſint audire euangelium, non deſinunt tamen eſſe filij Dei. . . . bium etiam non eſt, quin ij filij Dei per prædeſtinationem, qui euangelium audire nequiuerunt, (vt ſunt infantes, qui decedunt ante quàm poſſint audire euangelium.) Dubium nunquam, non eſt, quin ante, quàm moriantur ſpiritu fidei interno donentur, quo regeneremur & fiant etiam reipſa filij Dei, & ita ſeruentur. Quòd verò hic docet Propheta, prædicatione euangelij fieri filios Dei, de via & modo ordinario intelligendum eſt.

Septimò, Neque ait, *Et erit vbi dictum fuerit. Non populus meus vos, ibi dicetur populus meus vos*: id quod certè perfecta ratio [illegible] exigebat, ſed ait, *Ibi dicetur Filij Dei*. Quid ita? multis de cauſſis: 1. Vt meliùs beneficium Dei per Chriſtum in nouo teſtamento explicaret, atque ita conſequenter indicaret, quàm magnum diſcrimen inter populum Dei in veteri teſtamento & inter populum Dei in nouo teſtamento, futurum erat.

Prima cauſſa. Plus enim eſt, eſſe filium alicuius regis, quàm eius eſſe populum. 1. Quia primò filius è patre natus, patris quoque ([illegible]) ingenium trahit, mores, & nobilitatem, non ita populus, ſed aliundè genitus, talis, qualis eſt, in populum aſſumitur.

2. Filius, quia filius, ideò hæres eſt patris. Non ita populus. Indicauit ergò Propheta, magnum futurum diſcrimen inter populum veteris teſtamenti rejectum, & populum noui teſtamenti aſſumtum: Quia ille carnalis & ſeruus. Iſte verò manſurus in perpetuum, quia filius, iſte hæres, ille non.

Habemus primam cauſſam cur non ſeruarit [illegible] verborum ſimilitudinem, vt meliùs [illegible] rerum exprimeret. Alluſit enim certè Propheta hoc dicto, *Et erit vbi*, ad ſtatum legis & Euangelij. Sub ſtatu legis dictum eſt quodammodo omnibus, Non populus meus vos. quare? quia nemo legem ſeruabat. Erat autem promiſſio talis legis, Si feceritis, quæ præcipio, ero Deus veſter, vos populus meus. Quoniam igitur populus non ſeruauit legem, ideò dictum eſt ei, Non populus meus vos. Id quod etiam multò magis (vt antè dixi) gentibus dictum eſt. Sub ſtatu verò Euangelij dicetur omnibus in Chriſtum credentibus. Filij Dei vos. Quare? quia fide in Chriſtum recipitur [illegible] ſeu adoptio diuina.

Altera cauſſa fuit, vt meliùs explicaſet, ſalutem noſtram totam eſſe gratuitam.

Si dixiſſet, prædicatum iri gentibus, vos populus meus eſtis, non tam bene explicaſſet, ſalutem noſtram eſſe à ſola gratia citra merita noſtra, quàm cùm ait, prædicandum eſſe omnibus gentibus, vos filij Dei. Ratio. Populus enim propriè non generatur ab eo principe, cuius ſit populus, ſed aſſumitur, ab alijs generatus & educatus. Filius verò propriè non poteſt alicuius eſſe filius, niſi per generationem. Cùm autem aſſumitur aliquis populus à Rege, vt ſit eius populus, fieri poteſt, vt aliquid præceſſerit, vel, ſit in eo populo, cuius merito in populum aſſumatur & iure aſſumendus eſſe videatur. Quare locutio hæc, vos populus meus, non neceſſariò includit, illum gratis eſſe aſſumtum in populum. Cùm verò filius generatur, ibi certè nihil præceſſit in filio, cuius merito generandus fuiſſe videretur. Quæ enim habebat merita, ſi nondum genitus erat? Proinde locutio hæc, Filij Dei vos, concludit apertè, ſuapte naturâ in eis nihil præceſſiſſe meritorum, propter quod geniti ſunt filij.

Tertia cauſſa, vt meliùs hac locutione indicaret rationē, qua iuſtificamur & ſaluamur nempe, per fidem verbum Dei apprehendentem. Si enim filij Dei ſumus, ergò nati ex Deo. Si nati ex Deo, ergò per ſemen Dei in nos illapſum, & à nobis apprehenſum, & in nobis retentum. Semē Dei eſt verbum Euangelij, in nos illabitur per virtutem Spiritus ſancti, à nobis verò fide, quæ itidem opus eſt Spiritus Sancti, ſola recipitur. Ergò fide ſola ſimus filij Dei, ideóque & ſola fide, & per conſequens merè gratis, citra merita noſtra ſaluamur.

Hoc autem non fuiſſet ita benè explicatum, ſi dixiſſet, Vos populus meus.

Quarta cauſſa, vt meliùs hac locutione explicaret, quæ ſit prædicatio Euangelij. Hæc eſt enim ſumma prædicationis Euangelij, ſi nobis annuncietur, quòd ſimus filij Dei viui. Quia propoſitio hæc, reliqua omnia, quæ Euangelium annunciat, complectitur.

1. Primùm includit prædeſtinationis prædicationem. Quia ſi filij Dei ſumus. Ergò prædeſtinati, vt eſſemus filij Dei.

2. Amorem Dei æternum erga nos, quia ſi filij, Ergò dilecti à Patre.

3. Reconciliationem & remiſſionem peccatorum Si filij, & tamen in Deum peccaueramus. Ergò nobis placatus eſt, & peccata condonauit.

4. Mediatorem Chriſtum. Si enim reconciliati Ergò per aliquem mediatorem. Hic eſt ſolus Chriſtus. Item. Si filij, Ergò filiatione naturalis filij, id eſt, Chriſti, nobis communicata, ſumus filij.

5. Denique vitam æternam. Si enim filij Dei. Ergò hæredes. Hereditas hæc vita eſt æterna Ergo habituri vitam æternam.

Ecce quo pacto prædicatio hæc, *Vos filij Dei viui*, totum Euangelium complectitur. Ideò Paulus ſic Euangelium annunciauit Galatis: *Galat.* 3. Vos eſtis filii Dei per fidem in Chriſto.

Quinta cauſſa cur non dixerit, Populus meus, ſed filii Dei, vt plus fiduciæ adferret electis auditoribus. Plus enim fiduciæ in cordibus noſtris concipitur, plus animi datur, plus amoris etiam excitatur in nobis erga Deum, cùm audimus, Vos eſtis filii Dei, quàm cùm audimus, Vos eſtis populus Dei, ideóque & meliùs excitamur ad ſtudium bonorum operum, vt exhibeamus nos ſicut decet filios.

Hæ ſunt præcipuè cauſſæ quinque, cur non ſeruarit [illegible] verborum, vt diceret, vbi dictum fuerit, Non populus meus vos, ibi dicetur, populus meus vos, ſed dicit, ibi dicetur filii Dei viui.

O igitur optimam compenſationem! Reiectus eſt populus Iſrael, ne eſſet populus, gentes excluſæ fuerant à principio, ne eſſent populus. Poſteà beneficio Chriſti factum eſt, vt tàm illis, quàm iſtis dictum ſit veraciter, vos filii Dei viui, id eſt, vere facti ſint filii Dei.

Nec ſimpliciter ait *Vos filij Dei*, ſed addit *viui* ſeu *viuentis*. Duo igitur facit. 1. Hæc particula primò facit ad meliùs explicandam illorum felicitatem & beneficium Chriſti. Cum enim hæc prædicatio adferenda eſſet ad gentes & Iſraelitas qui colebant Deos falſos, Deos vel mortuos, vel mortales, imò muta & ſurda ſimulacra, perinde eſt, ac ſi dicatur eis: Nō eſtis filii alicuius ex veſtris Diis, qui vel nunquam vixerunt, vt ſtatuæ, vel mortui ſunt, vt Heroes relati in numerum Deorū poſt mortem: Vel mortales ſunt, vt Heroes, qui ad tempus viuunt, ſed tandem moriuntur. Sed vos eſtis filii Dei, qui ſuapte naturā viuens eſt ſemper, imò eſt vita ipſa, id eſt, cuius participatione viuunt, quæcunque viuunt.

2. Indicare item ſoluit hac particula, quòd ipſi quoque filii Dei, victuri ſint in perpetuum. Sicut enim pater ſemper viuit, ſic dat & filiis, vt viuant ſemper. Filii enim naturam & ingenium patris ſecum trahunt, cum naſcuntur. Vnde & Chriſtus de ſe dicebat: *Sicut Pater habet vitam in ſeipſo, ſic dedit & filio vitam habere in ſemetipſo.* Quare & Chriſto in ſemetipſo? Quia filius primogenitus & naturalis. Ergò & nobis dat vt vitam habeamus perpetuam, ſed non in nobis ipſis, verùm in ipſo Chriſto. Vnde Col. 3. *Vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo.*

Si autem ſemper victuri. Ergò ſine peccato. Quia ſtipendium peccati mors. Quòd non moriemini, patet, quia filii eſtis Dei viuentis.

Octauò, Notandum etiam, quod primùm præmittit, *Non populus meus vos*, deinde ſequitur, *filij Dei viui*.

Indicat Propheta hoc ordine, gentes & omnes Iſraelitas diſperſos fieri filios Dei, ideóque ſaluari gratis, per meram miſericordiam & bonitatem Dei, non ex operibus. Nam ſi non erant populus Dei Ergò ſine Deo, & ſine Eccleſia, ergo ſine meritis, ſine bonis operibus, quæ non niſi ab iis, qui ſunt in Eccleſia, fieri poſſunt. Et tamen ſtatim dicetur eis, Vos filii Dei, cùm nondum aliquid boni egiſſent. Ergo gratis facti filii Dei. Ergo iuſtificatio ex fide, non ex operibus. Nihil enim adferunt Deo, niſi fidem, quod ſint reconciliati, & hanc etiā habent à Spiritu ſancto. Ergo gratis ſaluati.

Nono, Illud vero poſtremo prætereundum non eſt, quod in comminatione ſeu reiectione à fœdere legis adiecit bis affixum Primùm cum ait, *Vbi dictum fuerit eis*. Secundo cū ait: *Non populus meus vos*. In promiſſione autem ſeu prædicatione Euangelii, non adiicitur, ſed generalius loquens, ait: *Ibi dicetur, filij Dei viuentis*. Non ait, vos, vel illi, vel aliquid ſimile, quid ſibi vult hoc? Indicauit Propheta illam particulam, *Non populus meus vos*, etſi etiam gentibus conueniat, quia excluſæ fuerant initio, ne eſſent populus Dei: tamen peculiariter pertinere ad Iſraelitas, quia ipſa locutione *Loammi*, propriè tunc vſus eſt Dominus, quando Iſraelem reiecit, vt ſuperius patet. Ob hanc cauſam illo affixo *Vos* peculiarites ad Iſraelitas illam comminationem, *Non populus meus vos*, contraxit, licet etiam ad gentes referendam eſſe, docuerimus ex Paulo & ex ipſius Prophetæ verbis. Illi vero promiſſioni ſeu prædicationi Euangelii, Filii Dei, non adiecit, *Vos*, vt oſtenderet, non ſolos Iſraelitas, quibus anteà peculiariter dixerat vos, ſed ipſas etiam gentes aſſumendas in filios Dei, & ad gratiam Euangelii.

Ecce igitur, cur Propheta illi particulæ *Loam*, adiecit vos, illi vero, Filii Dei, non adiecit. Quia non ſicut lex vni tantum populo data eſt, à cuius etiam fœdere ipſe ſolus poſtea populus propriè propter præuaricationem legis abdicatus eſt: ita etiam Euangelium, ſed omnibus tàm Gentibus quàm Iſraelitis & Iudæis prædicandum erat, ideo in genere ait, Dicetur, filii Dei. Sed inter filios Dei quidam ſunt primogeniti, ii ſunt Iſraelitæ. Alii ſecundogeniti, ii ſunt gentes. Ideo illud etiam diffitendum non eſt, propriè

Digitized by Google

& quodam peculiari iure Euangelium prædicandum fuiſſe Iſraelitis & Iudæis primùm: deinde per occaſionem quandam etiam gentibus. Promiſſiones enim factæ fuerunt Iſraelitis & Iudæis, non gentibus, docet hoc Paulus *Rom.* 15. Dico autem, Ieſum Chriſtum miniſtrum fuiſſe circumſionis pro veritate Dei ad confirmandas promiſſiones Patrum. Gentes verò pro miſericordia honorare Deum debent. *Rom.* 11. Iudæo primùm & Græco.

Proinde quia Iſraelitæ iure quodam, id eſt, propter promiſſiones Patribus factas vocandi fuiſſe videntur Euangelij prædicatione, Gentes verò videntur vocatæ per meram miſericordiam & per quendam occaſionē. Ideò videntur Iſraelitæ inter gentes diſperſi fuiſſe tãquam ſemen Dei, in hunc finem, (& hoc diligenter eſt notandum) vt, poſteaquam eſſent reliquiæ Iſrael per prædicationem Euangelij ab Apoſtolis recolligendæ, gentes quoque hac occaſione eis oblata & audito hoc Euangelio vnà cum reliquiis Iſrael colligerentur, & ad Chriſtum nouúmque fœdus adducerentur, & fierent filij Dei & hæredes.

Videte, in quem finem reiecti Iſraelitæ inter gentes, & per totum terrarum orbem diſperſi, propter ſalutem gentium. Myſterium hoc quod ſic obſcurè innuitur, perſpicuè à Paulo tractatur ad Rom. cùm ait *Rom.* 11. Nunquid ſic offenderunt vt caderent? *item cum ait*: exciſos ramos naturales, vt oleaſtri rami infererentur.

Regnum Chriſti arbor magna, & bona oliua. Radix, totam arborem ſuſtentans & viuificans, Chriſtus. Truncus, illi primi patres pij & electi, Abraham, Iſaac, Iacob.

Rami naturales, Iudæi & Iſraelitæ, id eſt, duodecim tribus, quorum alij electi, alij reprobi hypocritæ. Rami oleaſtri ſylueſtris, gentiles, quorum alij reprobi, alij electi.

Rami qui ſunt abſciſſi ab arbore, fuere ſingulariter Iſraelitæ, id eſt decem tribus. Abſciſſi autem fuere, cùm fuerunt reiecti, ne eſſent ampliùs populus Dei. & in terram longiùs proiecti, id eſt, inter gentes diſſeminati, in quem finem? Vt poſteà, cùm reliquiæ iſtorum ramorum colligendæ eſſent ab Apoſtolis per Euangelium ad eas reliquias inter gentes diſperſas allatum, (iure enim quodam debebat illis prædicari Euangelium propter promiſſiones factas patribus) vnà cum eis ipſæ quoque gentes colligerentur, & in populum Dei inſererentur. Ita per lapſum Iſraelis, ſalus contigit gentibus, & abſciſſis oliuæ ramis, inſertus eſt, oleaſter.

At quomodo abſcindi poteſt ramus coniunctus oliuæ in Chriſto? Reſp. Bifariam quis dicitur eſſe Ramus. 1. Coram Deo & verè, ij non abſcinduntur.

2. Coram hominibus tantùm, quatenus ſunt in regno Chriſti, ſed non de regno, ij abſcinduntur, cùm expelluntur è regno. Sic duplex eſt inſitio.

Ideò Paulus ſubiicit exhortationem, dicẽs. *Dices igitur fracti ſunt rami, vt Ego inſerar: bene propter incrudelitatem fracti ſunt: hypocritæ igitur fuerunt, non verè coniuncti Chriſto per fidem. Tu autem fide ſtas* (id eſt, videris tibi ſtare.) *Noli altum ſapere ſed time*, vel, Tu aũt fide ſtas (alloquitur totũ corp⁹ gẽtium, inter quos multi verè ſtabãt fide, alij videbantur ſtare, ſed non ſtabant reuera.) Noli altum ſapere, quiſquis es, ſed time.

2 *Et congregabuntur filij Iuda & filij Iſrael ſimul.*

Locutus eſt ſuperiori verſu de Electis ex Iſrael & gentibus, qui omnes nomine Iſraelis: nempe ſecundum ſpiritum, venerunt, & tria dixit.

1 Numerum filiorum Iſrael poſt illam totius Iſraelis ſecundùm carnem diſſipationem, futurum immenſum & innumerabilem, tempore ſcilicet Meſſiæ.

2 Vnde colligendus eſſet tantus numerus Iſraelitarũ: nẽpe ex omni loco, vbi diſſeminati fuerant illi, quibus dictum fuerat Non populus meus, id eſt, vndique locorũ, vbi erãt gẽtes.

3 Quomodo eſſet colligendus iſte numerus, prædicatione Euangelij ad omnes gentes delati, quæ hæc eſt, Filij Dei viui.

Et quoniam ſuperiori verſu non eſt apertè locutus de Iudæis, ſed tantùm de gẽtibus & Iſraelitis, Potuiſſet autem quis cogitare, quid? igitur in eo numero immenſo & innumerabili, velut arena maris, non erunt Iudæi? Ipſi igitur Iudæi non pertinebunt ad regnum Chriſti? Idcircò nunc ipſis Iſraelitis adiungit etiam Iudæos, & ait, Iudæos quoque, id eſt, electos ex Iudæis congregandos eſſe cum Iſraelitis (illis ſcilicet, de quibus anteà locutus fuerat verſu primo, Iſraelitis ſecundùm ſpiritum, inter quos etiam electi ex gentibus continentur) ſub vno capite Chriſto, & aſcenſuros è terra.

Et congregabantur.

Demonſtrat fuiſſe diuiſos, item cum ait, *Conſtituent ſibi caput vnum*, indicat eos iam habere varia capita. Alludit ad hiſtoriam, quæ eſt 3. Reg. 12. quando decem tribus ſegregarunt ſe à tribu Iuda, & regi Rhoboam parere noluerunt, ſed alterum caput, id eſt, regem ſibi elegerunt Iarobeam. Ita regnum diuiſum in duas partes. à quibus? ab ipſis Iſraelitis, vt patet. Deus vniuerat regnum illud ex duodecim tribubus, ipſi homines illud diuiſerunt. Ob quam cauſſam permiſit Deus vt diuideretur? ob peccata populi, præſertim autem ob Salomonis idololatriam, vt patet 3. Reg. 11. Achias Propheta ſcidit pallium ſuum nouum in duodecim partes, & ait ad Iarobeam: tolle tibi decem ſciſſuras. Hæc enim dicit Dominus Deus Iſrael. Ego ſcindam regnũ de manu Salomonis, & dabo tibi decẽ tribus, porrò vna tribus remanebit ei propter Dauidem ſeruum meum. Cur ſcindis, ô Domine? Eò quòd dereliquerit me, & adorauerit Aſtarothem, Deum Sydoniorum. Quid eſt, quod ait Deus: Ego diuidam: & tamen nos diximus, quod diuiſum fuit ab ipſis Iſraelitis, qui vltrò defecerunt à tribu Iuda: Solutio facilis eſt. Quatenus illa diuiſio pœna fuit peccati, à Deo fuit. Ipſe enim eſt autor pœnarum omnium, quatenus pœnæ ſunt.

1. Cæterùm cauſſa cur diuiſum, peccata fuerunt Salomonis.

2. Deinde cauſſa efficiens propinqua, quæ diuiſit, fuerunt ipſi Iſraelitæ.

3. Quatenus autem peccatum ab ipſis Iſraelitis fuit. Peccarunt enim: cùm ſe diuiſerunt à tribu Iuda, quia quod Deus coniunxerat, ipſi homines ſepararunt.

Tria retinenda ſunt in hac hiſtoria. 1. diuiſum eſſe regnum. 2. Cauſſa impulſiua, propter peccata, & maximè propter idololatriam Salomonis. 3. Cauſſa efficiens immediata, ipſi Iſraelitæ, qui ſe diuiſerunt.

Hic ergò prædicit tria.

1. Vniendum eſſe regnum, dicens, Congregabuntur.

2. Hoc futurum, cùm ablata fuerit cauſſa diuiſionis, id eſt, peccata à Chriſto in nouo teſtamento. Cùm enim ait, *Congregabuntur*, in futuro, ſubintelligendum eſt, cùm venerit tempus Meſſiæ, quo tolletur peccatum è mundo. Peccatum ergò, cauſſa diuiſionis, remiſſio peccati, cauſſa vnionis.

3. A Deo faciendam eſſe hanc vnionem. Non enim ait, cōgregabunt ſe, ſed congregabuntur, à quo? à Deo. Malum igitur, à nobis, reſtauratio in bonum, à Deo.

1. *Congregabuntur*.) Appoſitum verbum, à grege, ſegregarunt ſe à grege Iſraelitæ Ergò congregabuntur à Deo, vt ſint omnes vnus grex. Eccleſia autem grex vocatur in ſacris. *Simul*) id eſt, in idem.

2. Congregabuntur. qui? filij Iſrael (id eſt, electi ex Iſrael & gentibus) & filij Iuda, id eſt, electi ex Iuda.

Ergò tres populi vnientur, Iuda, Iſrael, Gentes. Sed illi duo primi loco vnius accipiuntur à Paulo *Epheſ.* 2. Ipſe eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum.

3. Quò congregabuntur? Simul, id eſt, in vnum eundémque populum, in vnam Eccleſiam, in vnum regnum, ſub vno capite & rege Chriſto. Erit ergò vnum regnum, & vnus rex, vnũ ouile, & vnus paſtor.

4. Quomodo? 1. Prædicatione Euangelij, hoc externum eſt vinculum, cui adduntur & Sacramenta. Iis enim duobus externis vinculis vnita eſt Eccleſia. 2. Spiritus ſancti vinculo. Hæc membra vniuntur capiti, per ſpiritum, id eſt, per animam. Cuius merito fit vnio? Chriſti. Neceſſaria erat mors Chriſti. Ideò *Iohan.* 11. Moriturus erat pro gente, nec tantum pro gente, ſed vt filios Dei, qui erant diſperſi, congregaret in vnum.

5. Congregatio qualis? Prima & principalis, ſpiritualis eſt. Talis eſt communio ſanctorum, & talis eſt vnitas Eccleſiæ. In quibus enim rebus eſt ſita? in vna fide, in vno ſpiritu, in vna doctrina, in vno baptiſmo, in vno ſpiritu, in vno capite, in vno Deo, vt Paulus docet Epheſ. 4.

Chriſtus venit, idque ſuo ſpiritu? Chriſtus autem corpore in cœlo, ſpiritu ſuo vbique. Ergò ad vniendos fideles, non eſt opus locorum mutatione: Indicat igitur, licet Eccleſia vbique terrarum ſit diffundenda: Vnam tamen tantum vinculo eiuſdem ſpiritus, fidei, ſacramentorum, charitatis, vitam fore.

2. Quo ad eius fieri poteſt, eſt etiam corporalis, id eſt, eodem loco. Commendatur enim hic cœtus Eccleſiaſticus, quia fideles, quantum poſſunt, ſtudent vt ſe coniungant aliis fidelibus in eodem loco, in eodem cœtu. Sicut etiam Ieſa. 11. Habitabit lupus cum agno. Hebr. 10. hanc commendat, & ad hanc adhortatur fideles dicens, *Non deſeratis congregationem veſtri mutuam.*

Impletum hoc vaticinium eſſe ex parte, docet Paulus ad *Eph.* Ipſe eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum. Et quotidie impletur ad finem vſque ſeculi.

Et ponent

Et ponent ſibi caput vnum.

Hic eſt modus,quo congregabuntur,cùm ſcilicet ſtatuent ſibi caput vnum. 1. *Ponent*,quomodo? *Eph.* 1. Dedit illum, caput ſuper omnem Eccleſiam. Quomodo igitur ipſi ponent?

Reſp. Pater dat præficitque Eccleſiæ caput & regem Chriſtum, vnicuique noſtrum, caput Eccleſiæ, præfectum Chriſtum oſtendit pater, quiſque illum reuerenter excipit & amplectitur, quomodo? fide, cùm ſcilicet credimus Euangelio. Quia enim fide nos vnimur Chriſto, ideò dicimur caput Chriſtum nobis ponere,cùm fide illum recipimus pro capite noſtro. Exemplum in conſule Magiſtratus illum nobis præficit, quiſque illum reuerenter amplectitur data fide, eleuata dextera. Ita Pater in Euangelio Chriſtum præficit nobis, ſupereſt modò,vt fide eum amplectamur pro rege, vt Pſ. 2. *Oſculamini filium*. Imò cùm credimus Euangelio, quaſi communibus ſuffragiis eligimus nobis Chriſtum in regem.

Sibi.

Non poteſt alius alij caput hoc eligere & ponere, ſed quiſque ſibi ipſi tantum, Rom. 1. *Iuſtus ex fide ſua viuit.* Nemo aliena fide fidelis eſt, aut ſaluatur, ſicut nec aliena doctrina quiſpiam doctus eſt. Aliena quidem fide impetratur fides aliis. Exemplum *Matth.* 9. Videns Ieſus fidem illorum, dixit paralytico, Remittuntur tibi peccata tua. Sic Stephanus ſuis precibus conuerſionem Pauli impetraſſe creditur. Et ſic intelligitur, quòd pueri ſaluentur in fide Eccleſiæ, id eſt, Eccleſiæ ſuis precibus ex fide factis, & propter promiſſionem factam toti ſemini, impetrat filiis (ſi electi ſint) ſpiritum fidei: & ita ipſi ſua fide, ſed in (id eſt, propter fidem) Eccleſiæ ſaluantur. Simile de doctrina. Doctrinam ſuam poteſt quis aliū docere & ita erit doctus propter doctrinam alterius, verum non doctrina alterius ſed ſua. Ideo, niſi quis (de adultis loquor) ſibi ipſe ponat & eligat Chriſtum, non erit ei caput, id eſt, rex.

Caput.

Non ait regem, cùm tamen de regno loquatur, ſed caput. Melius expreſſit vnionem Chriſtianorum ciuium cum ſuo rege Chriſto. Maior eſt enim vnio inter caput & membra quàm inter regem & populum.

Caput quis eſt? nemo poteſt eſſe, niſi Chriſtus. Nam & eiuſdem eſt naturæ cum corpore, & præſtantior corpore. Deus ſine Chriſto ſolus non poterat eſſe propriè caput, quia nulla proportio inter illud caput, & hoc corpus. Neque purus homo, quia omnes peccauerant, & nemo præſtantior eſt alio, & nemo viuificare poterat hoc corpus. Solus igitur Chriſtus iure caput Eccleſiæ eſſe concluditur. Ideò ordo tenendus Pauli, mulieris caput vir, viri caput, Chriſtus, Chriſti caput Pater. Pater igitur caput Chriſti, ſed Chriſtus caput eſt Eccleſiæ.

Vnum.

Eccleſia igitur non habet, niſi caput vnum, quod eſt Chriſtus. Quare Papa Eccleſiæ caput eſſe non poteſt.

Videmus impletum hoc vaticinium, & quotidiè impleri. Tempore Chriſti, Chananæa, Samaritana, Centurio ex gentibus, Matthæus verò & alij ex Iudæis congregati in vnum caput Chriſtū conſenſerunt. Poſtea tempore Apoſtolorum multo magis impletum fuit. In fine autem ſeculi, cùm totus Iſrael ſaluus fiet conuerſus ad Chriſtum cum gentibus, perfectiſſimum habebit complementum.

Aſcendent è terra.

1. Quidam de liberatione tùm Iſraelitarum, tùm Iudæorum à terris illis, vbi futuri erant captiui, déque reditu in Iudæam Prophetam hic vaticinari volunt, & ita interpretantur verba: *Et* (ſcilicet Iſrael & Iehuda) *aſcendent* (ſcilicet in Iudam) *à terra*, id eſt, de terris illis, vbi fuerunt captiui: nempe e Babylone Iudæi, & ex aliis gentium locis Iſraelitæ. Et ideò dicit, aſcendent, reſpectu Iudææ, quæ altior erat Iudæa, & terris, vbi futuri erant Iſraelitæ & Iudæi.

Quia magnus dies Iezreel.

Id eſt, Quia magnus & illuſtris erit dies Iezreel ſcilicet redimendi, quia antea, tanquam ſemen reiectum ex Palæſtina à Deo inter gentes diſſeminatus fuerat, vt ita argumentetur. Erit magnus & illuſtris toti mundo dies (liberandi) Iezreelis antea diſſeminati inter varias gentium terras. Ergò omninò aſcendent, id eſt, redibunt à captiuitate in patriam ſuam Iudam, omnes Iezreelitæ tàm Iſrael quàm Iuda.

Quidam etiam doctus vir hanc videtur ſequi interpretationem, ſed aliter exponit illam particulam Quia magnus dies Iezreel. Probat Propheta, quòd ſcilicet ſint ab alienis terris inferioribus Iudæa aſcenſuri per gratiam Dei. quare quia magna dies Iezreel, id eſt, quia magna futura eſt afflictio veſtra in valle Iezreel, id eſt, quia inde abducendi eſtis captiui in terras inferiores Iudæa. Ideò, ſi volueritis redire, cogemini aſcendere.

Illa prior, quòd ſint Iſraelitæ & Iudæi aſcenſuri è terris, vbi futuri ſunt captiui, in terram Chanaan, id eſt, in propriam quiſque patriam, ita vt iſte aſcenſus ſit corporalis, ſtare non poteſt. 1. Iſraelitæ non fuerunt liberati vnquam à ſua terrena captiuitate, nec redierunt in patriam, vt patet ex ſuperioribus. Ideò enim appellauit eum populum *Lo Ruchamach*, quia ſine miſericordia in perpetua futurus erat captiuitate, & nunquam in patriam rediturus. Hoc etiam hiſtoriæ docent. Abducti enim ab Aſſur in Aſſyriam & Mediam, non leguntur ab eo fuiſſe dimiſſi. Regno verò Aſſyriorum Babylonus per Merodacum ſubiecto, in captiuitate itidem permanſerunt, Babyloniis ſubiecti. Cum verò poſteà Deioces, qui primus apud Medos regia dignitate vſus eſt, ab Aſſyriorum Babyloniorúmque iugo Medos liberaſſet, Iſraelitæ multis de cauſſis fuerunt è terris Medorum in vlteriores regiones: nempe in Septentrionem, quò omnis ſpes redeundi ad ſuos illis tolleretur, expulſi, & quidem diſperſi, ita vt non ampliùs poſſent eſſe populus, vt Ieſaias prædixit cap. 7. Qua de re videatur Funce. comment. lib. 1 pag. 23 Itaque videmus, cum Media, Babylonia, & Aſſyria in manus peruenit Cyri regis, facta libertate omnibus Iſraelitis redeundi in patriam, ſolos Iehudæos & Beniamin, quæ coniuncta erat cum Iuda, & Leuitas, (qui, quoniam noluerunt vitulis ſacrificare, expulſi à Iarobeamo, redierunt Hieroſolymam, & cum Iudæis ſe coniunxerunt, vt eſt 2. Paralip. 12.) rediiſſe, vt eſt Eſdr. 2. Niſi fuiſſent reliquæ tribus in vlteriores regiones diſperſæ, illæ potuiſſent quoque redire. Tempore etiam, quo natus eſt Dominus, Samaria cum aliis terris Iſraelitarum occupata erat ab illis gentilibus, qui eò miſſi fuerant ad habitandum à rege Aſſur Iſraelitarum loco, vt eſt 4. Reg. 17.

Itaque videmus, Iſraelitas nunquam à captiuitate terrena liberatos in patriam rediiſſe.

De Iudæis verò fatemur, illos rediiſſe à captiuitate Babylonica, ſed id multò antè, quàm Meſſias veniſſet, contigit. Loquitur autem Propheta noſter de iis, quæ futura erant tempòre Meſſiæ. Tempore verò Meſſiæ, ipſi quoque Iehudæi, etſi erant in ſua patria: ſub ditione tamen erant Romanorum, tanquam ſerui.

Non igitur Propheta hoc edicto, *Et aſcendent è terra*, loquitur de reditu vel Iſraelitarum, vel Iudæorum à captiuitate terrena in propriam patriam. Non enim ait, de terra Chaldæorum, ſed ſimpliciter de terra in genere loquens. Quare nec aſcenſus iſte corporaliter & carnaliter intelligendus eſt.

2. Sunt, qui allegoricè interpretantur, ſic. Aſcendent de terra, id eſt, fideles & electi ex illis impiis Iſraelitis, tanquam ſemen miſericordiæ Dei, è ſemine iræ Dei nati, multiplicabuntur per totum terrarum orbem, & inſtar frumenti benè ſpicati & copioſi, è terra aſcendent, quoniam magnus dies Iezreel, id eſt, ſeminis miſericordiæ Dei colligendi erit, hoc eſt, tempore Meſſiæ. Hæc mihi non diſplicet, & Lyrani eſt.

3. Gloſſa ordinaria hanc innuit expoſitionem. Aſcendent de terra, id eſt, exſilient è terra, præ gaudio manus ad cœlum attollentes, cùm viderint, ſe talem habere regem & caput Chriſtum, qui eos à poteſtate Sathanæ redemit, & diſſipatos electos in ſuum regnum collegit. Et hoc eſſe, *Quia magnus dies Iezreel*, id eſt, ſeminis Dei, quod eſt Chriſtus, vt alludat Hoſeas ad illud *Pſal.* 118. Hæc dies, quam fecit Dominus, exſultemus.

4. Rupertus Tuitienſis, de aſcenſu à terrenis affectibus ad cœleſtes affectus, interpretatur, *Quia magnus dies Iezreelis*, id eſt, ſeminis Dei, quod eſt Chriſtus, hoc eſt, quia Chriſtus, qui tanquam ſemen Dei in terram proiectum, mortuus fuerat, ipſe reſurrexit à mortuis, & in regnum ſuum eſt ingreſſus. Cùm autem pij illū ſibi in caput elegerint, ipſi quoque cum eo reſurrexerunt, iuxta illud *Eph* 2. Et conuiuificauit, & correſuſcitauit, & cōſedere fecit in cœleſtibus in Chriſto: nunc quidem ſpe, deinde tandem reipſa: Si autem reſurrexerunt cum Chriſto. ergò à terrenis quoque affectibus ad cœleſtes vnà cum Chriſto in cœlum aſcendent. at huc ſpectat illud *Coloſſ.* 3. Si reſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt, quærite.

5. Hieronymus de aſcenſu ab infidelitate, in quo mortui erant, ad fidem, per quam à terra in regnum Chriſti ingredimur, interpretatur. Spiritualiter accipit hunc aſcenſum, quia de regno Chriſti, quod ſpirituale eſt, loquitur. Item de Iſraelitis ſecundùm ſpiritum in hoc vaticinio loquitur.

6. Nos igitur, aliãm ex Hieronymo, aliam ex Tuſtienſi, aliam ex quibuſdam alijs doctis viris, veram colligemus huius loci interpretationem. Ea eſt. Dixerat, Eligent ſibi caput vnum, quod eſt Chriſtus, id eſt, Chriſtum in regem & caput. Quid hinc conſequitur? Ergò vbi fuerit caput, ibi & ipſi, iuxta illud *Matt.* 24. Vbi fuerit cadauer, illuc congregabuntur & aquilæ. Et clariùs *Ioh.* 17. Volo, vt vbi ego ſum, ibi & ipſi ſint. Vbi eſt Chriſtus caput? In ſuo regno. Ergò etiam ipſi ingredientur in regnum Chriſti. Regnum autem Chriſti terrenum non eſt, ſed cœleſte, non carnale, ſed ſpiritualis: ita, vt ſi quis in illud ingredi velit, opus ſit aſcenſu. Et huius rei typus fuit Hieroſolyma in alto loco ſita. Ergò filij Iſrael electi è terra aſcendent in ſpiritnale & cœleſte regnum Chriſti. *Iſa.* 2. Aſcendamus ad montem Domini.

Quomodo aſcendent?

1. Spiritu, deinde etiã corpore. Spiritu per fidem. Quoniam cum antea ſeparati à Chriſto capite mortui eſſent in peccatis, ideóq; quaſi in terra ſepulti. Poſtea coniuncti Chriſto capiti per fidem, viuificati reſurgent à peccatis, quaſi à terra.

Spiritu per ſpem. Quia enim coniuncti erunt Chriſto, & Chriſtum credent à mortuis excitatum, in cœlum aſcendiſſe cum carne noſtra, ipſi quoque ſcient, ſe in carne Chriſti reſurrexiſſe è terra & in cœlum aſcendiſſe, vſque adeò erit certa ſpes reſurrectionis. Ad hos duos modos ſpectat illud *Ephe.* Et vos cum eſſetis mortui delictis & peccatis veſtris, in quib. aliquando ambulaſtis ſecundum ſeculum mundi huius. Sed Deus, qui diues eſt in miſericordia, cum eſſemus mortui in peccatis conuiuificauit nos in Chriſto, & correſuſcitauit, & conſedere fecit nos in Chriſto Ieſu. Atq; hunc locum Pauli, expoſitionem eſſe Ioel Prophetæ, patet ſi conſideremus, quid præcedat in Paulo, & quid in Propheta. In Propheta præcedit *Eligent ſibi caput vnum*, id eſt, Chriſtum in caput. Statim ſequitur: *Et aſcendent*. In Paulo præcedit in fine 1. capitis: *Et ipſum Chriſtum dedit caput ſuper omnem Eccleſiam, quæ eſt corpus ipſius, & complementum eius, qui omnia in omnibus adimplenti*. Et ſtatim ſubdit cap 2. *Et vos, cum eſſetis mortui, conuiuificauit & correſuſcitauit*. Quid eſt igitur, quòd ait Propheta: *Et aſcendent de terra*, niſi hoc quod Paulus ait: *Et vos, cum eſſetis mortuos, conuiuificauit & correſuſcitauit*. Aſcendent ergo è terra fide & ſpe in regnum Chriſti.

Spiritu item per caritatem, per affectus, per deſideria, per nouam vitam. Quoniam ſicut antea amabant terram, terrenáque: ſic poſtea coniuncti Chriſto, aſcendent amore in regnum Chriſti cœleſte, affectus habebunt cœleſtes, non terrenos deſiderio ſemper anhelabunt, & adſpirabũt ad cœlum, cœleſtẽ vitã agent, expectãtes aduentũ gloriæ magni Dei & reſurrectionem mortuorum. Huc illud Pauli *Rom.* 6. Quicunque baptizati ſumus in Chriſto Ieſo, in mortem ipſius baptizati ſumus, hoc eſt, elegit nobis caput vnum, quòd eſt Chriſtus pro nobis mortuus, vt nos quoque cum illo moriamur peccato. Fide enim eligimus nobis in caput Chriſtum, & baptiſmo, tanquam publico ſigno, illud teſtamur, nos velle capiti Chriſto pro nobis mortuo coniunctos eſſe, *Paul. ſequitur*. Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem, vt quemadmodum Chriſtus reſurrexit à mortuis: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Hoc eſt, quod ait Propheta. *Aſcendent de terra* Duo dicit in ſumma Paulus. 1. Nos in baptiſmo coniungi Chriſto & cum illo ſepeliri, vimque mortis illius in nos deriuari. 2 Conſepelíri Chriſto in mortem in hunc finem, vt mortui peccatis in nouitate vitæ ambulemus, vi reſurrectionis illius nobis communicata. Quid igitur eſt: *Et aſcendent è terra*, niſi conſepulti Chriſto capiti cum illo reſurgent à peccatis in nouam & cœleſtem vitam, in noua & cœleſtia deſideria, in nouos & cœleſtes affectus. Huc & illud Pauli *Col.* 3. Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite, non quæ ſuper terram, quæ? Multæ ſententiæ ex Paulo huc referri poſſunt, quibus confirmatur quod dixi

Primò igitur, Filij Iſrael, aſcendent è terra ſpiritu in regnũ Chriſti cœleſtu. Atque hæc eſt prima reſurrectio ſcilicet ſpiritualis, de qua dicit Ioan. *Apoc.* 20. Beatus, qui habet partem in reſurrectione prima.

Secundò, Aſcendent tandem etiam corpore in cœlum, cùm fuerint omnes excitati à mortuis. Idque quoniam coniuncti ſunt cum capite Chriſto, qui reſurrexit & in cœlo eſt corpore, ſed ſpiritu nobiſcum coniunctus eſt, & propter hanc vnionem ſpiritus nos quoque in gloriam reſurgemus. Huc illud *Rom.* 8 Qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora veſtra, propter inhabitantem ſpiritum eius in vobis. Ecce pulchrè conſentiunt Propheta & in Paulo. Propter ſpiritum Chriſti coniuncti ſumus Chriſto. Ergò propter hunc ſpiritũ, quo coniuncti ſumus capiti, reſurgemus à mortuis. Quid hoc eſt, niſi quod ait Propheta. 1. ponent ſibi caput vnum. 2. Ergò quia vniti capiti, aſcendent, id eſt, reſurgent à terra: nempe in cœlum & hæc eſt reſurrectio ſecunda, quæ primam conſequitur. *Apoc.* 20. Huc illud *Matth.* 24. Vbi fuerit cadauer, ibi congregabuntur aquilæ.

Habemus de quo aſcenſu loquatur Propheta. Hinc manifeſtum fit id, quod ſuperius dixi, hoc loco indicata à Propheta duo. 1 Quòd Eccleſia Chriſti ſit eccleſia, quia coniuncta capiti Chriſto, aſcendit è terra in cœlum primò ſpiritu, deinde tandem etiam corpore, vt corpus ſit vbi & caput Chriſtus, & hanc adumbratam fuiſſe illius Hieroſolymæ typo quæ in monte ſita erat, & propterea Galatis Paulum dixiſſe: *Quæ ſurſum eſt, Hieroſolyma, quæ eſt mater noſtra*.

2. Quòd vnuſquiſque fidelis indies proficiat, quia per ſui abnegationem & mundi contemtum, quotidie in cœlum ſpiritu aſcendit, & ibi verſatur. Vnde Paulus ait *Phil.* 3. Conuerſatio noſtra in cœlis eſt.

Tenenda igitur eſt connexio Prophetæ. *Ponent ſibi caput vnum*, quod eſt Chriſtus, Igitur vbi caput, ibi & ipſi. Vbi caput? in cœlo. Ergo & ipſi aſcendent de terra in cœlum. Primùm ſpiritu, per fidem, ſpem, caritatem, nouam vitam, deinde etiam carne.

Colligimus hinc, hoc eſſe proprium filiorum Dei, aſcendere è terra in cœlum, cùm Sacramenta adminiſtrantur, ſurſum aſcendimus à terra. Hoc illud antiquum dictum SVRSVM CORDA, cùm prædicatur Euangelium, *Surſum corda*.

Quoniam magnus dies Iezreel.

Trifariam poſſumus non ineptè interpretari.

1. Vt Iezreel accipiatur pro calamitate, quæ in valle Iezreel obuentura erat Iſraelitis, ſicut ſuprà dixit: *Confringetur arcus in valle Iezreel* Et illud, *Quoniam*, probat, opus fore inſigni & extraordinario remedio ad Eccleſiam Dei congregandam & conſeruandam. Quod remedium erit? Nempe, vt è varijs terris collígatur, ſub vno capite Chriſto, & aſcendant è terra omnes electi, filij Iſrael, & filij Iuda. Quare hoc erit neceſſe? Quoniam magna futura eſt clades huic populo in die Iezreel, quo ſcilicet in Iezreel frangetur arcus. Tunc cunctus populus abducetur captiuus. Ergo ad congregandum & conſeruandam Eccleſiam, opus erit, vt varijs terris collecti, aſcendant iterum ad montem Domini. Niſi fortè malimus ſimpliciter accipere diem Iezreel pro iudicio & calamitate, quæ obuentura erat Iezreel, id eſt, Iſraelitis, ſicut antea eos ita appellãrat. Cùm enim dixiſſet Pro, heta *Aſcendent* potuiſſent dicere Iſraelitæ, quid ſibi vult iſte aſcenſus? Quid ais, Aſcendent? ſcilicet filij Iſrael, ſumus firmati in hoc noſtro regno.

Reſpondet Propheta, Aſcendent, dico, è terra, è terris alienis & inferioribus ipſa Iudæa. Nam magnus dies Iezreel futurus eſt, id eſt, magna enim calamitas, & iudicium horrendum obuenturum eſt Iezreeli, hoc eſt, Iſraeli, vt ſcilicet abducatus captiuus in alienas terras. Quare conſeruari non poterit Eccleſia Dei, niſi iterũm per miſericordiam Dei inde liberati, iterũm aſcendant. Conſeruabitur autem Eccleſia. Ergò aſcendent. Placet mihi, modò aſcenſum intelligamus ſpiritualem, talem qualem expoſuimus, alioqui vaticinium fuiſſet falſum.

2. Poſſumus etiam ſic interpretari, vt per *Diem* quidem *Iezreel* intelligamus itidem crucem & calamitatem, quæ obuentura erat Iezreeli, id eſt, Iſraeli. Sed illud, *Quoniam*, probet, calamitatem & crucem illam fore cauſſam ſcilicet inſtrumentalem, vt veri ſibi Iſrael cum filijs Iuda congregentur, vnum caput ſibi ponant, & aſcendant è terra ad cœlum, eo modo, quo declarauimus. Qua de cauſſa? Quoniam hac calamitate, tanquam igne, ſeparatis impijs, & proiectis à conſortio piorum, Pij ipſi eo etiam igne purgati, colligentur ſimul ſub vno capite, & aſcendent è terra, purgati ſcilicet, in regnum Chriſti. Sicut ignis cauſa eſt, vt aurum à ſcoria ſeparatum & defæcatum clariùs, quàm antea, reluceat. Et hæc loquendi forma frequens eſt in ſcripturis, & ita etiam ſe res habet. Crux enim Eccleſiæ ſalutaris eſt, & cauſſa ſalutis: quoniã illa impij ſegregantur à pijs, pij etiam ea purgantur. Itaque fit, vt purgati terreſque huius mundi adſpirent ad cœlum & ſpiritu, ac tandem etiam corpore illuc aſcendant. Et Dominus ſolet primùm mortificare, deinde viuificare, ad[illegible] deducere, deinde reducere. Quaſi igitur dicat. A[illegible] quia priùs deſcendent, & deſcenſus, id eſt, crux, cauſſa[illegible] rurſus aſcendant.

3. Alia etiam poteſt adferri expoſitio, vt nomine Diei *magni* intelligamus tempus Meſſiæ, à natiuitate [illegible] dem ſeculi. Hic eſt dies magnus & celebris & illuſtris. Nomine Iezreel vero intelligamus electos ex Iezreele, qui extant poſt aduentum Meſſiæ, & alludat ad notationem nominis Iezreel, id eſt, ſemen Dei hoc modo: *Aſcendent è*

terra

terra in cœlum. Quare? Quoniam magnus erit, (tunc ſcilicet cùm venerit Chriſtus caput) *Dies Iezreelis*, id eſt, veri populi & ſeminis Dei, colligendi & in horrea cœleſtia inferendi. Ideò ipſe Iezreel, id eſt, ſemen ſanctum, ſemen miſericordiæ Dei, ſemen electum ortum ex Iſraele carnali, id eſt, ex ſemine iræ Dei, quod inter gentes diſſeminatum fuerat. Ipſum, inquam, ſemen miſericordiæ Dei ſpicatum, maturum, & compoſitum, aſcendet è terra, quia tunc dies, id eſt, tempus erit illius colligendi. Redimitur enim à Chriſto. Sed cum illo aſcendent in cœlum, primò ſpiritu, deinde etiam corpore.

Aliter enim accipit hic nomen Iezreel, quàm ſuprà, Iſraelem appellauit Iezreel probroſè quaſi ſemen iræ Dei, quod erat diſſeminandum inter gentes: Quia defecerat à pietate Iſraelis. Et tunc illo nomine intelligebat Propheta impios in Iſrael. Hic autem honorificè eum appellat Iezreel, id eſt, ſemen miſericordiæ Dei, & intelligit pios electos, qui erant naſcituri ſecundùm carnem, ex illo priori Iezreel, id eſt, ex ſemine iræ Dei. Seminatum fuerat Iezreel, id eſt, ſemen iræ Dei, ortum eſt in regno Chriſti, ſemen miſericordiæ Dei, ſemen ſanctum & benedictum.

Ita accipiendum eſſe hic Iezreel, id eſt, mutandum eſſe ſignificationem eius in bonum, ſicut antè in malum eum vocarat Iezreel. Docet mutatio etiam aliorum duorum nominum, quæ ſequuntur in verſ. 3. Nam *Lo Ruchamah* mutata eſt in Ruchamah & *Lo Ammi* in Ammi. Ita hic Iezreel mutat è mala & probroſa ſignificatione in bonam & honorificam, id eſt, è ſemine iræ Dei diſſeminando inter gentes, in ſemen miſericordiæ Dei recolligendam. Illa enim prima tria trium filiorum imaginariorum nomina ad impios expellendos referebantur. Iſta vero tria ad pios ex illis ortos recolligendos. Mutat igitur nomina & eorum ſignificationem, vt oſtendat Dei iram mutatam in miſericordiam. Ira in veteri teſtamento, miſericordia in nouo. Ira in priores Iſraelitas impios, miſericordia in poſteriores pios.

3. *Dicite fratribus veſtris.*

Coniungitur hic verſus cum ſuperiori hoc modo. Dixerat: Conſtituent ſibi caput vnum filij Iſrael & filij Iuda, Chriſtum. Et nunc, hoc conſtituto pro capite, aſcendent è terra in regnũ ſcilicet Chriſti. Quia igitur aſcendendum eſt in regnum Chriſti, omnibus illis, qui ſunt eius populus, & quibus, cum antè fuiſſent ſine miſericordia reiecti, poſteà facta eſt miſericordia, vt redeunt. Iccirco nunc admonet vniuerſos & ſingulos ſui officij, & iubet, vt quiſque alterum admoneat, & hortetur ad aſcendendum in regnum Chriſti, & ait:

Dicite.

Scilicet, ô Iſraelitæ & Iudæi ſimul collecti, dicite alter alteri, frater fratri, ſoror ſorori.

Patribus veſtris, populus meus.

Tradit verba, quibus vti debeant ad adhortandos reliquos fratres & ſorores, vt ſecum aſcendant in montem Domini, i. in regnum Chriſti è terra. Quæ ſunt verba Euangelij. Vos eſtis verè populus meus, ait Dominus, Vos eſtis populus Dei. Ergò aſcendite ad veſtrum regem, in regnum veſtri regis Chriſti, cuius eſtis & vos populus.

Argumentum eſt ab officio.

Officium populi abſentis à ſuo Domino, & patria eſt, redire in regnum ſui regis, ibi eſſe, ibi ſuo regi inſeruire.

Vos eſtis Ammi, ait Dominus, id eſt, reuera eſtis populus Dei, & eius regnum eſt in alto, in monte Sion. Ergò & vos aſcendite nobiſcum. Vos eſtis fratres noſtri.

At reiecit nos cùm eſſemus populus. Reſp. Nunc recipit vos iterùm, vt ſitis populus. Ergò redite, diſcedite ab hac terra.

At reiecit nos ſine miſericordia, vt perpetuò eſſemus in captiuitate, alieni ab eius regno.

Reſp. Nunc autem per Chriſtum, per caput, quod nobis propoſuit, & nos eligimus, fecit vobis miſericordiam, & ex *Loruchamah* facti eſtis *Ruchamah*. Ergò aſcendite nobiſcum de terra ad cœleſte regnum.

Fratribus.

Vim habet ad exhortandum, quaſi dicat. Sumus fratres veſtri ex eodem Deo nati, habemus eundem patrem Deum. Colligimus hinc qui ſit ſtimulus, quo aliquis incitetur ad ingrediendum in regnum Chriſti, ad deſerendã terram, mundum hunc, regnum diaboli & obſequium eius. Quis eſt iſte ſtimulus? Prædicatio Euangelij fide certa apprehenſa & retenta, id eſt, certa perſuaſio, quòd, qui eramus non populus propter noſtra peccata, facti ſimus populus propter Chriſtum, qui propter noſtra ſcelera indigni eramus miſericordia & iræ ipſo condemnati, ſimus per Chriſtum conſecuti miſericordiam, qui eramus propter noſtras iniquitates *Lo Ruchamah*: propter Chriſtum facti ſumus *Ruchamah*. Hic eſt ſtimulus, quo Paulus Galatas hortabatur, vt redirent in regnum Chriſti. *Gal. 3.* vos eſtis filij Dei. Quaſi dicat. Ergò recedite è terra, & redite in regnum Chriſti, ne velitis ad opera legis redire: Diſcedite à regno Moſis, à circumciſione, ac operibus legis, venite in regnum Chriſti. Sic Corinthios hortatur idem 2. *Cor. 5.* Vetera tranſierunt, ecce facta ſunt omnia noua. Quid hoc eſt? niſi, eratis antea *Loammi*, iam eſtis populus. Ecce vetera tranſierunt, & facta ſunt noua omnia. Eratis ſine miſericordia, iam habetis miſericordiam. *Vnde hæc ait*: Omnia autem ex Deo, qui nos ſibi recõciliauit per Chriſtum. Ecce quomodo facti eſtis de non populo populus, de Lo Ruchamah Ruchamah, & nobis dedit miniſterium reconciliationis, quaſi dicat. Nobis dixit, *Dicite fratribus veſtris, populus meus vos*. Quid eſt dicendum? Hoc. *Deus erat in Chriſto mundum reconcilians ſibi*, id eſt, ex non populo faciens ſibi populum. At peccauerat mundus, & ideò indignus, qui iterùm admittatur in gratiam, Deóque reconcilietur.

Reſpondet Apoſtolus. Non imputans illis delicta ipſorum, id eſt, faciens illi miſericordiam, & ita ex Lo Ruchamah Ruchamah. Et hoc verbum reconciliationis poſuit in nobis. In quem finem? vt ad vos illud deferamus, & dicamus vobis, quòd Deus per Chriſtum vos ſibi reconciliauit, & eſtis populus, & peccata veſtra vobis ſunt per miſericordiam eius condonata, & ita eſtis Ruchama.

Quid igitur ſupereſt? Nos facimus noſtrum officium, Pro Chriſto ergò legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos, obſecramus pro Chriſto, reconciliamini Deo, id eſt, Deus quidem nobis eſt reconciliatus per Chriſtum, vos acceptat in populum. Reliquum eſt, vt & vos nobiſcum aſcendatis, &, quod ad vos attinet, reconciliemini Deo, & ita recõciliati, ei ſeruiatis, deſerta terra & terrenis affectibus.

Commendat ergò hic duo, & priuatas exhortationes, quibus quiſque debet fratrem excitare ad aſcendendum de terra in regnum Chriſti, & multò magis publicas prædicationes, quibus debent omnes excitari ad deſerendum mundum, & aſcendendum ad Chriſtum.

Hæc exhortatio valet 1. ad excitandos electos, qui ſunt foris extra regnum Chriſti vt in illud ingrediantur. Vos qui eratis propter peccata non populus, nunc condonatis peccatis per Chriſtum, per quem ſibi Deus mundum reconciliauit, facti eſtis populus. Vos qui etatis veſtrapte natiuitate ex Adamo *Loruchamah*, facti eſtis per gratiam Chriſti *Ruchamah*. Cùm ergò ſitis populus Dei, & miſericordiam conſecuti, quid vobis agendum eſt? Officij veſtri eſt, nobiſcum, qui ſumus fratres veſtri, qui communem habemus Patrem in cœlo, aſcendere è terra hac, è regno Sathanæ, ac terrenis affectibus, à mundo, à lege, & elementis huius mundi, ad cœlum, ad regnum Chriſti, ad cœleſtes affectus, ad gratiam Euangelij. Ergò venite, aſcendamus ad montem Domini. Hæc eſt prædicatio Euangelij ad exteros.

Sed notandum, quòd iſti tantùm, qui vere per prædeſtinationem ſunt populus Dei, huic prædicationi credent, quòd ſint vere facti populus Dei, & miſericordiam conſecuti. Ideò etiam ſoli ingredientur regnum Chriſti, & aſcendent è terra. Ita in eis impletur veritas huius vaticinij, Vos eſtis populus Dei in alijs non impletur, nec vera eſſe deprehenditur hęc propoſitio. Sed ipſi ſũt in cauſſa ſua infidelitate.

At igitur non eſt vera abſolute hæc propoſitio Euangelij, cùm omnes dicimos, Vos eſtis populus Dei, cùm non omnes ſint ſecundùm prædeſtinationem populus Dei.

Reſpon. Cauſſa, cur non ſit in omnibus vera, eſt in ipſis hominibus, qui non credunt, ſi crederent, vera in eis eſſet. Ideò ipſi ſua incredulitate efficiunt, vt quodammodo Deus appareat mendax, vt Iohan. dicit. 1. *Iohan. 5.* Si non credimus mendacem facimus eum. Sed abſit, vt Deus ſit mendax.

Cùm dicitur multis, vos eſtis filij Dei, vos eſtis populus, ſemper vera eſt propoſitio, quia in aliquibus vera eſt. Ideò notanda verba Prophetæ, non ait, dicite huic vel illi particulari perſonæ, Tu es populus Dei, tu es filius Dei, quia ſic deprehenderetur propoſitio falſa in multis, ſed in plurali, *Dicite fratribus veſtris, vos populus Dei*.

Eſt autem manifeſtum, quòd nunquam prædicatur Euangelium multis, quin ibi ſint aliqui ex prædeſtinatis. Itaque ſemper vera eſt propoſitio generalis Euangelij.

2. Valet hortatio hæc ad illos, qui ſunt intùs, excitandos à terra ad cœlum, à terrenis affectibus ad cœleſtes, in hunc modum. Vos eſtis populus Dei. Ergò cur non aſcenditis, vbi veſter rex? an non pudet vos in terris hærere?

Item ad habendam fiduciam. Vos eſtis populus Dei, miſericordiam conſecuti. Cur ergò fiducia non aſſurgetis in cœlũ? cur hæretis in terris? cur diffiditis? aſcendite, ſperate, confidite veſtro regi.

[Obſeruandum, hanc eſſe legem, quam filiis Dei ingreſſis regnum Chriſti præſcribit Chriſtus, quam charitatis, & hanc vult eſſe æternam. Nunquã enim excidet charitas. Charitas autem exigit, vt diligamus primò Deum ſupra omnia, ideóque eius gloriam & regnũ promoueamus. Hoc fit, cùm alios inuitamus ad regnum Chriſti, dicentes: Venite, vos eſtis populus Dei. Deinde proximum, ſicut & nos, id eſt, optemus ei & curemus ſalutem eam, quam & nos conſecuti ſumus. Ergò veris filiis Iſrael præſcribitur hæc regula, *Dicite fratribus veſtris, Vos populus Dei*, quaſi dicat, habete omnes pro fratribus, ideóque omnes hortamini, vt aſcendant, dicentes, vos populus Dei.

Obſeruandum etiam iis verbis, *Dicite Ammi*, *Ruchamach*, duo nos doceri. 1. Quòd ſimus noſtrapte natura peccatores impij, ideóque quibus miſericordia opus eſt. Sumus miſericordiam conſecuti. Ergò eramus ſine meritis bonorũ operũ. Nã miſericordia nõ impenditur, niſi miſeris & indigẽtibus. 2. Quòd per Chriſtum miſericordiã cõſecuti, & facti populus.

Hinc ſequitur gaudium, cum agnoſcimus, nos eſſe populum Dei, præter noſtra merita per miſericordiam Dei.

Docetur ergò hic ſtudium, cui veri Iſraelitæ in regnum Chriſti ingreſſi ſub Chriſto reuelato incumbere debent. Studium ſcilicet promouendæ gloriæ Dei, ſalutis proximi, & ãplificandæ Eccleſiæ. Summa, nihil non agant pro gloria Dei promouenda, amplificandáque Eccleſia Chriſti, efficiant pro ſua virili, vt omnes agnoſcant Deum, ſe eſſe per Chriſtum redemtos, miſericordiam conſecutós, factos Dei populum.

VERSVS PRIMVS,

Et erit numerus.

Reſoluitur in propoſitiones XXIX.

ORdo ſalutis noſtrę exigit, vt 1. peccata noſtra verè agnoſcamus. 2. iram Dei contra peccata ſentiamus. 3. Vt tùm illorum cognitione confuſi, tùm iſtius ſenſu conſternati, fiducia in Chriſtum ſubleuemur. Iure ergò Hoſeas poſt reprehenſionem peccati Iſraelis, & poſt denunciationem iræ Dei contra ipſorum peccata, hãc ſubiicit de regno Chriſti, deque reliquiis Iſrael amplificandis, promiſſionem, quâ & pios in Iſrael ſubleuet, & hypocritarum obiectioni atque obtrectationi occurrat.

2. Diſſipatio & reiectio carnalis Iſraelis, cum collectionẽ & multiplicatione ſpiritualis Iſraelis, & euerſio regni terreni Iſraelis, cum inſtauratione & ampliatione regni ſpiritualis Meſſiæ, minimè pugnat. Et vtrumque nos completum fuiſſe videmus. Non immeritò igitur poſt prædictam Iſraelitici regni deſtructionem, ſubiecit hanc regni Chriſti ex Iſraelitis & gentibus inſtaurationem, ac proinde docet, Etiamſi omnia mundi regna deſtruantur, & verò etiam Eccleſia Dei quo ad externam faciem & ſplendorem penitùs exſtincta videatur: minimè tamen conſequi, ipſam veram Eccleſiam Dei extingui, aut Euangelicas de ſaluandis veris Iſraelitis promiſſiones, irritas fieri poſſe.

3. Imò ad ſtabiliendam Dei promiſſionem de vero Iſraele inſtar arenæ maris multiplicando, & regno Chriſti amplificãdo, neceſſe erat, vt tùm ille carnalis Iſrael diſſiparetur, tum regnũm deſtrueretur. Sicut enim ex carnis mortificatione maior enaſcitur ſpiritus viuificatio, & ex prauarũ herbarum ab horto reiectione, lectior ſurgit bonarum herbarũ copia: ſic ex carnalis populi diſſipatione, maior exoritur ſpiritualis populi collectio, & ex regnorum mundi deſtructione emergit glorioſior ſpiritualis regni Chriſti amplitudo: ſicut tùm ex viſione Dan 2. & 7. tùm ex ordine naturæ confirmatur. Vno enim contrario deſtructo, alterum contrarium fortius emergit. Quod, vt indicaret Propheta ſtatim poſt prædictam totius carnalis Iſraelis & populi reiectionem & regni euerſionem, ſubiecit maiorem ſpiritualis Iſraelis, & regni & populi futuram amplitudinem.

Tantùm igitur abeſt, vt reiectio carnalis Iſraelis pugnet cum promiſſione de vero, id eſt, ſpirituali Iſraele, inſtar arenę maris, multiplicando, vt potiùs ad hanc ſtabiliendam illa fuerit neceſſaria.

4. Eſt autem triplex genus filiorum Iſrael. 1. ſecundùm carnem tantùm. Ij ſunt omnes reprobi, qui ex Iſraele ſecundùm carnem tantùm, non autem ſecundùm ſpiritum & gratiam electionis nati ſunt, de quibus Rom. 9. Ij prorſus reiecti, ne vllo modo eſſent populus Dei. 2. Secundùm carnem & ſpiritũ. Ij sũt electi ex Iſraele, qui ex Iſraele & ſecũdũ promiſſionẽ & ſecũdũ carnẽ nati sũt, de quibus Mat. 15. Chriſtus: *Nõ sũ miſſus niſi ad oues perditas domꝰ Iſrael.* Ad hos propriè & in primis pertinet promiſſio: *Erit numerus filiorum Iſrael, ſicut arena maris.* 3. Secundum ſpiritum tantum. Ij ſunt omnes electi inter gentes, qui ex Iſraele non quidem ſecundum carnem, ſed ſecundum gratiam electionis & promiſſionis nati dicuntur. De quibus Paulus *Rom.* 9. Filij promiſſionis reputantur in ſemen. Ad hos etiam pertinet hæc promiſſio: Erit numerus filiorum Iſrael, ſicut arena maris. Ex iis autem filiis Iſrael conſtat & amplificatur regnum Chriſti. Regnum igitur Chriſti ſeu Eccleſia, cœtus eſt tantum verorum Iſraelitarum, id eſt, electorum Dei, tàm ex gentibus, quàm ex Iudæis.

5. Reiecit carnalem Iſraelem, ne eſſet populus, quia incredulus & inobediens verbo, quod receperat. Aſſumſit gentes, quæ verbum Dei non habebant, & erant ſine Deo. Ergò quod illos reiecit, cauſſa iuſta fuit reiiciendi: ideò iuſto Dei iudicio reiecti. Quòd hos aſſumſit, nulla fuit cauſſa, niſi voluntas Dei & æterna electio: ideò mera Dei miſericordia aſſumti. Ac proinde Deus in vnis, à ſe & fœdere gratiæ, hominibus reiiciendis, illorum ſpectat peccata. In aſſumendis verò aliis, nõ reſpicit perſonas, nec vel bona, vel mala merita, ſed ſolam æternam illorum in Chriſto electionem.

6. Numerus filiorum Iſrael, è quibus conſtat Eccleſia, eſt, ſicut arena maris, innumerabilis & immenſus. Ergò Eccleſia Chriſti nec certo locorum ſpatio concludi, nec certo electorum numero terminari à nobis poteſt. Ac proinde regnum Chriſti, & quo ad locorum ſpatia, & quo ad fidelium numerum, & eſt, & futurum eſt, ampliſſimum.

7. Erit (inquit) in futuro, ſcilicet tempore reuelati Meſſiæ, numerus filiorum Iſrael, ſicut arena maris. Ergò promiſſio Abrahæ facta de ſuo ſemine inſtar arenæ maris multiplicando, non fuit impleta, niſi poſt Chriſti aduentum.

8. Non eſt autem multiplicatus numerus filiorum Iſrael ſecundum carnem, ſed potius imminutus. Ergò promiſſio illa non de carnali, ſed de ſpirituali ſemine intelligenda eſt. Ac proinde cum Moſes ait carnali populo. *Deuter.* 10. In ſeptuaginta animabus deſcenderunt patres tui in Ægyptum: & Ecce nũc multiplicauit te Dominus, ſicut aſtra cœli: Fuit hæc promiſſio in illa populi multiplicatione, tanquam in typo, non autem in veritate impleta. Cum verò Iſraelitæ ſecundum ſpiritum in nouo teſtamento multiplicantur, *promiſſio* in veritate impletur. Sic & hic Hoſeas dicit: *& Ierem.* 33. confirmat, dicens. Sicut enumerari non poſſunt ſtellæ cœli, & arena maris: ſic multiplicabo ſemen Dauidis ſerui mei, id eſt, Chriſti.

Erit in loco.

9. Illi filij Iſrael, qui anteà etſi ſecundum æternam prædeſtinationem erant populus Dei: ſecundum tamen fœdus legis dicebantur *Loammi*: nimirum electi, tàm ex gentibus quàm ex Iſraelitis, Ex quouis loco, vbi fuerint diſperſi, ſine locorum tamen mutatione, in regnum Chriſti colligentur. In omni autem terrarum loco aliqui ex iis, de quibus loquimur, filiis Iſrael reperientur. Sunt enim vbique terrarum diffuſi. Ergò per totum terrarum orbem diffuſum, ideóque ampliſſimum erit, & eſt regnum Chriſti.

10. Non omnes, quibus dictum eſt *LoAmmi*, colligentur in regnum Chriſti, ſed ex iis illi tantum, qui in æterna Dei prædeſtinatione fuerunt populus Dei, ſecundum quam etiam nunquam reiecti fuerunt, ne eſſent populus Dei, vt eſt Rom. 11. Secundum enim triplicem modum aliquis dicitur eſſe vel non eſſe populus Dei. 1. Eſt ſecundum prædeſtinationem æternam de quo Rom. 11. *Non repulit plebem, quam præſciuit.* 2. Secundum fœdus legis in veteris teſtamento, de quo Deut. 7. 3. Secundum fœdus Euangelij in nouo teſtamento, de quo Rom. 9. *Vocabo non plebem meam, plebem meam*, id eſt, quæ nõ erat plebs ſecundum fœdus legis, faciam plebem meam ſecundum fœdus Euangelii nouum.

Qui autem ſecundum æternam prædeſtinationem fuerunt populus Dei, omninò aſſumendi ſunt in regnum Chriſti, vt etiam ſecundum fœdus Euangelii fiant populus Dei. Qui verò ſecundum æternam prædeſtinationem fuerunt non populus Dei, iuxta fœdus Euangelij nunquam fient populus Dei, quia prædeſtinatio certa immutabilis eſt. Non ergò omnes, quibus ſecundum fœdus legis dictum eſt *LoAmmi*, in regnum Chriſti colligentur, ſed ex iis illi tantum, qui ſecundũ æternam prædeſtinationem fuerunt populus Dei.

11. In omni loco, vbi dictum eſt *LoAmmi*, dicetur; filij Dei viuentis, id eſt, prædicabitur Euangelium. In omni autem loco dictum eſt *LoAmmi*. Ergò vbique terrarum prædicabitur Euangelium.

12. Dicetur in loco omni, id eſt, prædicabitur Euangelium, vbi prius dictum fuerat *LoAmmi*. Ergò non prius prædicabitur Euangelium, quàm Iſrael carnalis reiiciatur, ne ſit populus. Et conſequenter, non prius nouum fœdus Euangelij cum omnibus gentibus ſancietur, quàm vetus legis fœdus abrogetur.

13. Dicetur verò, id eſt prædicabitur Euangelium efficaciter filiis Iſrael electis. Ergo prædicatione Euangelij colligentur in regnum Chriſti, non autem per opera legis.

14. Non ait, ibi incipient eſſe filij Dei, ſed ibi dicetur eis, filij Dei. Ergò ordinariè nemo fit filius Dei, niſi per Euangelium auditum, & fide receptum.

15. Non ait, ibi dicetur, Populus meus vos, ſeruatâ verborũ ἀντίθεσις perfecta, ſed, ibi dicetur, filij Dei viui, vt melius perfecta rerum ἀντίθεσις ſeruata, beneficium Chriſti in nouo teſtamento & naturam, vimque Euangelij explicaret.

Populus enim neque ex rege, cuius eſt populus, naſcitur, neque illius naturaliter eſt hæres. Filij verò & ex eo, cuius filij ſunt naſcuntur, & illius iure filiationis, ſunt hæredes. Ergò per Euangelium filij Iſrael, & ex Deo naſcuntur, filij Dei & hæredes Dei iure filiationis, & υἱοθεσίας conſtituuntur.

16. Naſcuntur filij Dei non ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo. Salus igitur illorum tota gratuita.

17. Naſcuntur filii Dei ex Deo. Ergò per ſemen Dei, in eorum corda vi Spiritus ſancti illapſum, ab eis apprehenſum & in ipſis retentum naſcuntur.

18. Semen Dei, eſt verbum Dei, ſolâ fide hoc recipitur & retinetur. Sola ergò fide fiunt filii Dei ideóque ſola fide iuſtificantur, & ſola fide hæredes Dei conſtituuntur.

19. Dicetur, id eſt, prædicabitur eis, Filii Dei viuentis. Summa igitur prædicationis Euangelii eſt hæc: *Vos eſtis filii Dei*, ſcilicet per fidem in Chriſtum Ieſum, vt Paulus explicat.

Hæc enim prædicatio, quæ in ſe Euangelium annunciat, in ſumma complectitur æternam electionem, æternum Dei amorem, mediatorem ſatiſfactionem, peccatorum remiſſionem regenerationem, vitam æternam.

20. Dicetur Filii Dei. Vnus igitur tantùm Deus.

21. Dicetur, Filii Dei viuentis. Ergò ille ſolus vnus Deus, è quo per Euangelium naſcimur, eſt per ſe, & æternum viuens, vtq; ex ipſo, cuius participatione viuunt quæcunque viuunt.

22. Dicetur, filii Dei viuentis. Ergò non ampliùs erunt ſub lege mortua, ſed ſub ſpiritu viuificante.

23. Sumus filii Dei per ſe & æternum viuentis, id eſt, in ſemetipſo vitam habentis. Ergo, ſicut primogenito Chriſto dedit, vt vitam haberet in ſemetipſo: ita reliquis filiis dabit, vt æternùm cum eo viuant, quanquam non in ſemetipſis ſed in Chriſto & Deo vitam habeant.

24. Primo præmittitur, Non populus meus vos, deinde ſtatim & immediatè ſubditur Filii Dei. Ergò nihil præceſſit meriti in *Lo Ammi*, cur factus ſit filius Dei, ac proinde gratis fit filius Dei, quicunque ex *Lo Ammi* fit filius Dei.

25. Non ait, Filii Dei vos quaſi ſolos alloquens Iſraelitas, ſed in genere, filii Dei viuentis. υἱοθεσία tribuitur & ſalus non ad ſolos electos ex Iſrael, ſed etiam ad electos ex gentibus pertinet.

26. Quanquam autem ita ſe res habet, certo tamen & peculiari priuilegio propter promiſſiones Iſraeli, & non gentibus factas υἱοθεσία & ſalus Iſraeli in primis quodammodo debetur, deinde gentibus ex mera miſericordia donatur, vt Paulus ait: *Iudæis primum, deinde & Græco*.

27. Proinde quia Iſraelitæ, iure quodam, propter promiſſiones illorum patribus factas, vocandi erant ad gratiam Euangelii. Gentes verò inter quas illi erant diſperſi per meram miſericordiam (vt eſt ad Rom.) vocandæ erant. Iccircò fuerunt Iſraelitæ inter gentes diſperſi, in hunc finem, vt poſteà dum reliquiæ Iſraelis per Apoſtolos ex quodam debito in regnum Chriſti colliguntur, ipſi quoque electi inter gentes per hanc occaſionem, audito Euangelio, vnà cum reliquiis Iſrael ad Chriſtum nouum que fœdus adducantur, & fiant filii, ideóque & hæredes Dei.

28. Diſſipatio igitur Iſraelis carnalis inter gentes, fuit non ſolùm futuris reliquiis Iſrael, ſed etiam ipſis gentibus vtilis, vt illorum lapſu ſalus contingeret fidelibus gentibus, & illis naturalibus ramis exciſis iſti ex oleaſtro rami in bonam oliuam infererentur, vt ad Rom 11. explicatur.

29. Ac proinde (vt initio dictum fuit) diſſipatio Iſraelis fuit & ad promiſſionem de vero Iſraele inſtar arenæ maris multiplicando, & conſequenter ad verum Chriſti regnum inſtaurandum, & amplificandum, non vtilis tantum, ſed quodam etiam modo neceſſaria.

VERSVS SECVNDVS.

Et congregabuntur.

1. Propheta ait, Filii Iſrael & Iuda congregabuntur. Ergo indicat eos fuiſſe ſegregatos & inter ſe diuiſos, ſeu gregem diſſipatum. Diuiſio hæc & ſegregatio legitur 3. Reg 12.

2. Quia non ait, congregabunt ſe, ſed congregabuntur. Indicat ergò illos fuiſſe ab alio rurſus congregandos & inter ſe coniungendos. Hunc autem, à quo erant ſimul iterum congregandi, fuiſſe Chriſtum, interpres eſt *Ieſa. 11 dicens*: Et leuabit ſignum ad gentes, & colliget electos ex Iſrael, & diſperſas animas Iehuda congregabit. Indicauit ergò à Chriſto fuiſſe congregandos, qui ſe ipſi ſegregarunt & diuiſerunt.

3. Etenim filii Iſrael & filii Iehuda, quos Deus in vnum populum coniunxerat, ſeipſos in duos populos diuiſerunt, vt eſt 3. Reg. 12. Chriſtus verò illos rurſum, nimirum electos ex Iſrael & Iuda, vnà etiam cum electis ex gentibus, fractis inimicitiis, & diſtracta macerie, in vnum ſanctum populum congregauit, vti eſt Eph. 2. Ergò prima vnio ex Deo, diuiſio ex hominib. noua collectio per Chriſtum & propter Chriſtum.

4. Nam diuiſio populi & regni propter peccata Salomonis fuit facta, vt eſt 3 Reg. 11. Noua verò eius collectio & vnio propter merita alterius Salomonis, id eſt, Chriſti. Ergo peccata humana cauſſa diuiſionis: merita Chriſti, propter quæ humana peccata delentur, cauſſa vnionis.

5. Diuiſio fuit facta ſub lege in regno Moſis Noua vnio ſub gratia in regno Chriſti. Non ergo per legem Moſis, ſed tantũ per gratiam Chriſti, electi, qui per peccata à Dei & Angelorũ conſortio ſegregati, atque inter ſe animis & religione disiuncti fuerant, rurſus Deo vniri atque inter ſe ſalutariter cõiungi poſſunt.

6. Cum ait, congregabuntur, ſubintelligendum eſt, à Chriſto, vt Ieſaias docet. Chriſtus autem quos congregat, perfectè congregat. Indicat ergo, electos ex Iſrael & Iuda, qui à Deo & Dei grege per verbum & ſpiritum Sathanæ prorſus erant ſegregati, rurſus per verbum & ſpiritum Chriſti fuiſſe perfectè congregandos.

7. Eſt autem hæc huius perfectæ vnionis ratio. Dum filii Iſrael & filii Iuda, id eſt, electi, vnum atque idem Euangelium omnes & audiunt, & fide recipiunt, creduntque, ſicut Euangelium annunciat, ſe omnes per Chriſtum, condonatis peccatis Deo eſſe reconciliatos, primo, propter vinculum ſpiritus ſancti vniuntur Chriſto, vt membra capiti, per Chriſtum verò vniuntur patri Deo. Ex hac verò vnione cum Chriſto & Deo per ſpiritum ſanctum, ſequitur ſecundo, vera electorum inter ſe, per eundem Chriſti ſpiritum, vinculo charitatis, & pacis in vnum corpus conſociatio, quæ eſt vera ſanctorum communio.

8. Has verò duas vniones duæ aliæ conſequuntur. Vna, quod, quia Deo per Chriſtum vniti ſumus, reliquæ etiam creaturæ omnes nobis vniantur & noſtræ fiant, iuxta illud Pauli 1. *Cor.* 4 Omnia veſtra ſunt, vos autem Chriſti, Chriſtus autem Dei. Altera, Quod, quia Sancti animis inter ſe per ſpiritum Chriſti, eiuſdem fidei & religionis & charitatis vinculo, ſunt coniuncti, corporibus quoq; in eodem cœtu, ad verbum ſimul audiendum, ad ſacramenta ſimul ſumenda, ad preces ſimul fundendas, ad collectas ſimul faciendas, & bona fratribus communicanda, quo ad eius fieri poteſt, congregãtur, vt hac viſibili corporum in eodem cœtu congregatione, inuiſibilem quoque animorum in eadem fide & charitate, non ſolum teſtificentur, ſed etiam foueant.

9. Congregatio igitur filiorũ Iſrael & Iuda, (de qua loquitur Propheta) in ſpiritu potiſſimũ atque animorũ vnione ſub vno capite Chriſto ſita eſt, *quia illis vnus eſt Deus, vnus mediator, vna fides, vnum baptiſma, vna ſpes vocationis*. Eph. 4.

10. Quare etſi fideles corporibus à ſe inuicem disiuncti ſũt, & diuerſis in locis per totum terrarum orbem diſperſi: omnes tamen vna tantum ſunt Eccleſia, & vnus tantum grex, in vno tantum ouili.

11. Ac proinde Eccleſia Chriſti & vna tantum eſt, & tamen vbique terrarum diffuſa, quia ea eſt concio duntaxat verorũ filiorum Iſrael & Iehuda, id eſt, electorum eiuſdem ſpiritus vinculo, ſub eodem capite Chriſto, ad eundem Deum colendum in toto terrarum orbe, congregata.

12. Caput quod ſibi ponunt filii Iſrael, & filii Iuda, id eſt, electi, non poteſt eſſe niſi Ieſus Chriſtus. Ipſe enim ſolus Deus eſt & homo. Caput autem totius corporis Eccleſiæ, vt Deus eſſet & homo, neceſſe erat.

Omnes autem ii filii Iſrael & Iuda, i. omnes electi, è quibus ſolis conſtat Eccleſia, vnum tantum ſibi ponunt caput, & hoc caput (vt antè dictum eſt) non poteſt eſſe, niſi Chriſtus. Vnũ ergo tantum caput eſt totius Eccleſiæ, quod eſt Chriſtus.

13. Dixi, Caput, non regem, cum tamen de regno loqueretur, vt melius vnionem, quæ eſt inter Eccleſiam & Chriſtum, exprimeret. Quandoquidem maior vnio eſt inter caput & membra, quàm inter regem & populum. Caput autem Eccleſiæ eſt Chriſtus, & in Chriſto fons eſt iuſtitiæ, & vitæ perennis. E Chriſto igitur in totum corpus & ſingula membra Eccleſiæ perpetuo fluit iuſtitia & vita, ac proinde, *quicunque eſt verum Eccleſiæ membrum, perpetuo particeps eſt ſpiritus, iuſtitiæ, & vitæ Chriſti*, Eph. 4.

14. Ait, Et ponent ſibi caput, non autem ponetur. Docet ergò, Etſi Pater ille eſt, qui caput hoc dedit Eccleſiæ, & ſingulis Eccleſiæ membris, vt eſt *Epheſ.* 1. Neminis tamen caput eſſe poſſe, niſi quis illud propriæ voluntatis aſſenſu (de adultis loquor) ſibi ipſe ponat.

15. Sibi etiam quiſque hoc caput verè, & coràm Deo ponit, cùm illud ſibi à Patre in Euangelio oblatum, fide ſua & propriæ voluntatis aſſenſu, ſuſcipit, amplectitur, & renuncians omnibus aliis capitibus, hoc ſolùm pro ſuo capite, vnde totam exſpectat ſalutem, agnoſcit. Coram hominibus verò idem etiam facit, cum publica confeſſione, & viſibili (ſi fieri poteſt) cum cœtu Eccleſiaſtico coniunctione, etiam Sacramentorum participatione, ſolum Chriſtum ſatetur, ſe pro ſuo capite, vnde tota ipſius pendeat ſalus, agnoſcere & amplecti.

16 Vt enim vniamur huic capiti Chriſto, ſpiritus propriæ fidei per ſeſe omnibus, ipſis etiam paruulis, pernecessarius eſt. Iuſtus enim ex ſola fide ſua viuit, non aliena, ſicut nec quis doctus eſt aliena, ſed ſua, quæ in ipſo eſt, doctrina. Aſſenſus autem propriæ voluntatis, omnibus adultis neceſſarius eſt. Externa verò confeſſio & proteſtatio, cùm & facultas conceditur, & gloria Dei, Eccleſiæq. ædificatio, poſtulat. Ac proinde etiam paruuli quodammodo ſibi ponunt hoc caput, cùm ſpiritu fidei interno in hoc caput donantur.

17. Quia Propheta non ait, Aſcendent è terra Chaldæorum, ſed ſimpliciter è terrà, nec ait, Aſcendent in Iudæam, ſed ſimpliciter Aſcendent, & nunquam legimus, Iſraelitas à poſtrema captiuitate in patriam rediiſſe. Filij etiam Iuda è Babylone in Iudæam redierunt longè antè, quàm naſceretur Meſſias. Propheta autem hic loquitur de iis, quæ poſt aduentum Meſſiæ futura erant, nullus verò alius exſpectandus eſt Meſſias, quàm, qui venit, Ieſus Chriſtus. Locus igitur iſte de reditu populi è terrena captiuitate in terrenam patriam, intelligi nullo modo poteſt. Proinde neceſſariò intelligendus eſt de aſcenſu, quo electi, veri Iſraelitæ, & veri Iudæi, ex vniuerſa terra in Regnum Chriſti, quem ſibi in caput & regem elegerunt, ſpirituale & cœleſte aſcendunt. Aſcendent autem Spiritu, Anima, & Corpore.

18. Ac Spiritu quidem tribus modis. 1. Cùm certo fidei nexu Chriſto iuſtificatori ſeſe coniungentes, cum illo à regno peccati, mortis, Sathanæ, & inferni, in quo mortui iacebant, tanquam à terra in cœleſte Chriſti regnum aſcendunt, id eſt, cùm credunt, ſe per Chriſtum à peccatis iuſtificatos, Patri reconciliatos, à morte & Sathana liberatos; atque in cœleſte iuſtitiæ ac vitæ regnum tranſlatos, ita, vt per hunc fidei nexum Chriſto capiti in vnum corpus vniti, & tùm in ipſius mortem per baptiſmum ſepulti, tum per eius ſpiritum viuificati, reuera à regno peccati & Sathanæ in regnum Iuſtitiæ & Chriſti cum ipſo Chriſto reſurgant. 2. Cùm Chriſto capiti à mortuis reſurgenti ſeſe firmiter copulantes, vnà cùm illo à mortuis, ceu à terra, per certam, de ſuorum corporum reſurrectione, ſpem, ad æternam vitam aſcendunt, id eſt, cū certa ſpe ſuorū etiā corporum è terra & puluere æternam ad vitam reſurrectionem, idque propter ſpiritum Chriſti, per quem, Chriſto à mortuis excitato, & in cœlo apud Patrē ſedenti, inſeparabiliter ſunt coniuncti, firmiter exſpectant, vt quoniā vident, ſe iam in carne Chriſti reſurrexiſſe, in ſua etiam propria carne, quaſi iam cum Chriſto reſurrexiſſe, in cœlos aſcendiſſe, & apud Patrē ſedere, ſibi omninò videantur. Ad quos 2. modos illud Pauli pertinet *Eph.* 2. Et vos cum eſſetis mortui delictis, &c. ſed Deus, qui diues eſt in miſericordia, cùm eſſemus peccatis mortui, conuiuificauit & correſuſcitauit, & conſedere fecit in cælis, In Chriſto Ieſu, cui. ſ. Chriſto Ieſu, tanquam capiti (vt in calce primi capitis dixerat) coniuncti ſumus. 3. Cùm per ſpiritum Chriſti renouati & Chriſto coniuncti, ab amore rerum terrenarum ad amorem cœleſtium, à terrenis affectibus & deſideriis ad cœleſtea affectus, & deſideria per nouam vitam aſcendunt, ſpiritúque in cœlis verſantur, exſpectantes beatam ſpem & aduentum gloriæ magni Dei, vt qui in captiuitate cum Chriſto mortui & conſepulti fuerunt, cum eodem etiam in nouitate vitæ ambulent. Atque ad hunc modum pertinet illud *Rom.* 6. Quicūque in Chriſtum baptizati ſumus, in mortem ipſius baptizati ſumus. Cōſepulti enim ſumus cum illo in mortem, vt quemadmodum Chriſtus reſurrexit per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitę ambulemus. Et illud *Col.* 3. Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt, quærite. Atque iis tribus modis veri filij Iſrael aſcendunt è terra ſpiritu. Hæc enim eſt prima reſurrectio, de qua *Apoc.* 20. Beatus, qui habet partem in reſurrectione prima.

19. Anima verò aſcendunt, cum illorum animæ à corporibus ſolutæ, in cœleſtem gloriam euolant, vt ſint cum Chriſto, de quo *Phil.* 1. Deſiderium habens diſſolui, & eſſe cum Chriſto.

20. Poſtremò verò aſcendunt, cùm tandem corporibus etiam reipſa à mortuis, à terra, in qua diu iacuerunt ſepulti, ad glorioſam vitam reſurgent, atque in cœlum aſcendent, idque propter ſpiritum Chriſti, quo, Chriſtus in cœlo exiſtens corpore, nobiſcum tamen coniunctus eſt, vt caput membris. Hinc illud *Rom.* 8. Qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora veſtra propter ſpiritum eius, qui inhabitat in vobis. Et vbi fuerit cadauer, illuc congregabuntur & aquilæ.

21. Proinde, ſi filij Iſrael ſpiritu & corpore aſcendent è terra, proprium igitur filiorum Iſrael, qui Chriſtum ſibi in caput per fidem elegerunt, eſt, ſpiritu ſemper à terra in cœlum aſcendere, donec & animis corpore ſolutis in cœlum aſcendant, & tandem, corporibus etiam è terra excitatis, ad æternam vitam reſurgant.

22. Dicit autem in futuro, Aſcendent, ſcilicet poſt Meſſiæ aduentum. 1. Quoniam, quo ad ſpiritum, etſi veteri quoque teſtamento veri Iſraelitæ ſpiritu aſcendebant in cœlum eo, quo declarauimus, triplici modo. Hic tamen aſcenſus peculiari & ſpeciali quodam modo conuenit veris Iſraelitis in nouo teſtamento, poſtquam peracta ſatisfactione, & Chriſto à mortuis excitato, & ſupra cœlos euecto, largius & abundantius ſupra filios Iſrael in nouo teſtamento, quàm antea in veteri effuſus eſt ſpiritus ſanctus, vt *Ioan.* 4. Nondum Spiritus ſanctus erat datus, quia nondum Ieſus fuerat glorificatus, & quodammodo illi acceperunt ſpiritum ſeruitutis, nos verò ſpiritum adoptionis. 2. Ait, Aſcendent, Quoniam ante Chriſti aduentum nemo vel animo vel anima à corpore ſoluta in cœlum, id eſt in perfectam gloriam, ſed tantum in ſinum Abrahæ, id eſt, in certam quietem aſcendit, vel corpore è terra excitato non amplius moriturus reſurrexit, & in cœlum aſcendit. Sed tam illud, (de communi & ſaniore orthodoxorum ſententia) quàm hoc vſque ad tempus poſt Meſſiæ aduentum dilatum fuit, vt illi non ſine nobis (vt eſt Heb 11.) conſummarentur. Nunc verò & illorum animæ cum Chriſto ad meliorem gloriam aſcenderunt, & nos filij Iſrael, ſolutis à corpore animis, confeſtim ad vberiorem gloriam & quietem, quàm patres in veteri teſtamento, in cœlum aſcendimus de terra. In fine verò ſeculi corporibus etiam è terra excitatis, tàm illi, quàm nos perfectiſſimè conſummati ad pleniſſimam gloriam aſcendimus.

Filij ergò Iſrael poſt Chriſti aduentum & quo ad aſcenſum per ſpiritum, ſingulariori quodam & præſtantiori modo aſcendunt è terra, quàm anteà, & quo ad animas à corporibus ſolutas verè in cœlum ad meliorem quietem aſcendunt, quā anteà, & quo ad corpora à mortuis excitata, & non amplius moritura, omninò, id quod antea negatum omnibus fuerat, aſcendent.

23. Aſcendent (inquit Propheta) poſt aduentum Meſſiæ, quoniam magnus, ſcilicet tunc erit, dies Iezreel, id eſt, veri & ſancti ſeminis Dei: nempe veri Iſraelis, tanquam maturi, in horrea cœleſtia colligendi. Ergò cauſſa, cur in veteri teſtamento pauci illi veri Iſraelitæ, non (vti declaratum eſt) aſcenderunt è terra: nunc verò in nouo teſtamento aſcendant, eſt, quoniā tempus illud non fuit magnus dies Iezreel in horrea ſcilicet cœleſtia colligendi: ſed nunc, poſtquam venit Chriſtus in tēporis plenitudine, (vt loquitur Paulus) eſt ille dies magnus Iezreel.

24. Nomine enim Iezreel, quòd ſemen Dei ſignificat, ſicut anteà intellexit Propheta impios & adulterinos Iſraelitas, quia ſemen erant Dei, ſed adulterinum, ſeu, quia erant ſemen iræ Dei. Ita hic mutata ſignificatione, intellexit pios & veros Iſraelitas, quia ſemen ſunt Dei legitimum, ſeu, quia ſunt ſemen animæ Dei, vt poſtremo verſu huius capitis patet, & ſicut etiam verſu ſequenti facit in aliis duobus nominibus *Lo Ruchamah* & *La Ammi*, ea vertendo in *Ruchamah* & *Ammi*.

Hæc autem ſignificationis nominum è mala in bonam mutatio ſymbolum fuit, mutatam irā Dei in miſericordiam propter Chriſtum, ſeu (vt Paulus loquitur) *Vetera tranſiiſſe & noua facta eſſe omnia, poſt Chriſti aduentum.*

VERSVS TERTIVS.

Dicite.

Sicut proprium materialis ignis eſt, calorem & lucem, quibus præditus eſt, ad res ſibi vicinas emittere, & illis communicare: ita propriū eſt filiorū Dei officium, Euangelij lucem eandem, qua illuſtrati ſunt, ſibi proximis communicare, & eodem diuini amoris igne, quo ipſi ardent, alios quoque inflammare. Iure ergò ſuperioribus duobus verſibus hunc tertium ſubiicit, vbi hoc officium eſſe verorum filiorū Iſrael,

Iſrael,qui miſericordiam conſecuti, & facti ex non populo, populus,& ex filiis Sathanæ filij Dei,à regno Sathanæ, in regnum Chriſti ingreſſi ſunt,docet: nempe curent,tùm verbis Euangelij,nimirum prædicatione,tùm,quibus poſſunt, charitatis officiis,& proximum in regnum Chriſti, vbi eiuſdem ſecum felicitatis fiat particeps,introducere,& per conſequẽs, regnum Chriſti pro ſuâ virili amplificare.

Cum enim ait, *Dicite fratribus veſtris*, perfectam mandat filij Dei, beneficiorum Dei per Chriſtum in humanum genus,ad omnes prædicationem.Ea autem conſtat non verbis tantum nudis,ſed etiam externis, cum opus eſt, officiis pietatis, vt quod verbis prædicatur,factis etiam confirmetur.

2 Non ait,Dicite ſemel & iterùm,ſed abſoluté.Dicite. Ergò indicat,officium hoc ſemper eſſe faciendum,id eſt, Euangelium quotidie prædicandum, & à beneficiorum Dei prædicatione nunquam in finem vſque ſeculi,donec omnes electi in regnum Chriſti ingrediantur, prorſus eſſe ceſſandum.

3.Neque ait,dicite clàm vel palàm tantum,ſed abſoluté,dicite.Ergò indicat,hoc officium,& publicè & priuatim, prout rei neceſſitas & occaſio poſtulat,eſſe faciendum ac proinde non tantùm priuatas exhortationes, ſed etiam publicam Euangelij prædicationem hic mandari.

4.Neque ait,Dicite hic vel illic,ſed abſoluté,dicite.Ergò indicat,vbique hoc officium eſſe faciendum, & vbique fratres ad regnum Chriſti incitandos.

5.Ait aũt in Imperatiuo,Dicite.Ergò indicat,hoc officium eſſe filiis Dei debitũ,& à Deo mandatũ,vt quiſq; proximum ſuum ad regnum Chriſti,tùm verbis,tùm factis extimulet.

6 Vnum eſt enim duntaxat præceptum in regno Chriſti, omnibus ciuibus,id eſt,filiis Dei datum: præceptum nimirũ ſyncerę,tum in Deum, tùm in proximum, charitatis ſeu amoris,vt Chriſtus & Apoſtoli teſtantur.

7.Hæc autem tum erga Deum tum erga proximũ,charitas exigit,tam factis quàm verbis curemus,vt & gloria Dei promoueatur,regnumque Chriſti dilatetur, & proximus, qui fratris loco habendus eſt, ſi extra regnum Chriſti ſit, ingrediatur ac eiuſdem ſalutis,cuius & nos ſumus, particeps fiat ſi in regno Chriſti ſit, in eo conſeruetur & retineatur. Vtrumque enim verè,cùm erga Deum,tum erga proximum,charitatis officium eſt.

8 Mutatio nominum ex Loruchama in Ruchama,& ex LoAmmi in Ammi,ſicut etiam de mutatione ſignificationis Iezreel dictum eſt,indicat mutatam eſſe iram Dei in miſericordiam,id eſt, Deum eſſe populo per Chriſtum reconciliatum,& noua facta eſſe omnia a Deo,vt ait Paulus.

9. Hoc eſt autem illud quod mandat & vult Deus, vt per illos,qui in regno ſunt,aliis omnibus annuncietur, idque in hunc finem,vt alij quoque,qui foris ſunt,extimulati hoc bono nuncio,redeant ad regnum,dicendo,Dicite.cuius mandati hic eſt ſenſus.Poſtquam ego vos omnes ex LoAmmi feci Ammi,& ex Loruchama,feci Ruchama, imò filios Dei,& iam vos ingreſſi eſtis in regnum meum Curate igitur,vt alij quoque hoc bonum & lætum nuncium intelligant, me illis eſſe placatum redeant igitur ad regnum. Itaque illis dicito-te,meo nomine.*Vos eſtis populus meus*,ait Dominus, *Vos eſtis Ruchama*. Igitur redite ad regem veſtrum Quin etiam vobis inuicem gratulamini,quòd ſitis facti populus meus, & huiuſ-eu beneficij commemoratione vos inuicem ad maiorem profectum hortamini.

10. Stimulus igitur,quo eſtimulandi ſunt electi ad deſerẽdam terram,mundum hunc, regnum diaboli, & obſequium eius,& ad reducendam ad Deum, ingrediendúmque in regnũ Chriſti,& in eius obſequio ſe continendos, prædicatio eſt,& fides Euangelij. Et acrior ſtimulus nullus eſſe poteſt, quàm hæc fides, ſeu certa perſuaſio, quòd qui eramus propter noſtra peccata non populus, per Chriſtũ facti ſimus populus,& qui eramus noſtra natura Loruchama,facti ſimus per Chriſtum Ruchama,filij Dei & hæredes regni.

11 Prædicatio hæc vos eſtis Ruchama, continet 1. peccata noſtra,cum ira Dei peccatis noſtris debita.2.legem legiſque ad ſaluandum impotentiam. 3. ſalutem noſtram per miſericordiam Dei,& merita Chriſti.

Peccata noſtra & iram Dei, peccatis debitam. Quia,ſi miſericordiam conſecuti ſumus: Ergò eramus digni ſupplicio; Supplicium verò non debetur,niſi peccato

Legem & legis impotentiam Quia,ſi miſericordiam conſecuti.Ergò & legis tranſgreſſores fuimus, & per opera legis non potuêru peccata noſtra deleri.Salutem verò partam per miſericordiam Dei,& per merita Chriſti.Quia,ſi miſericordiam conſecuti iam, cùm antea Deus eſſet nobis iratus, & nos Loruchama Ergò per aliquem,cui Deus non erat iratus, & qui non erat Loruchama,placatus fuit Deus ,vt fecerit nobis miſericordiam.Hic ſolus fuit Chriſtus.

Ergò prædicatio hæc docet 1. quid ſimus noſtra peccatura nempe peccatores ac digni ſupplicio.2.Quòd potuerit lex non iuſtificare nos,ideò opus erat miſericordia.

3.Quòd ſimus per Chriſtum miſericordiam conſecuti, & facti populus.

12. Summa.Præſcribit hic Deus mandatum vnum,quod & vult eſſe perpetuum, omnibus filiis Iſrael, qui ingreſſi ſunt regnum Chriſti;mandatum nimirum charitatis.Charitas autem exigit,vt diligamus primum Deum ſupra omnia ,ideóque eius gloriam & regnum promoueamus. Deinde proximum ſicut nos ipſos,ideóque optemus ei, & ſimul curemus eam ſalutem,quam nos quoque conſecuti ſumus. Vtrumque præſtatur,cum ex animo alios habemus pro fratribus & inuitamus ad regnum Chriſti,dicendo,*Venite,aſcendamus ad montem Domini: quia vos quoque eſtis populus meus*,ait Dominus, & licet anteà propter peccata veſtra eſſetis reiecti : nunc tamen propter Chriſtum eſtis miſericordiam conſecuti.

CAPVT II.

Verſ.4. Diſceptate cum matre veſtra.

Sicut prima,ita etiam hæc altera concio,ad Iſraelitas,id eſt decem tribus pertinet,& eſt ceu explicatio ſuperioris. Cõſtat autem illis tribus partibus quibus & prior.1 obiurgatione peccati.2.comminatione iræ Dei contra peccatum.3.promiſſione gratiæ in regno Chriſti pro remiſſione peccati. Duo prima, peccati reprehenſio, & iræ Dei comminatio, iuxtim continentur verſu 4. & reliquis, vſque ad verſum 15. Tertium verò,id eſt,promiſſio gratiæ,continetur verſu 16. & reliquis in finem vſque capitis.

ARGVMENTVM.

Docet,non eſſe, cur Iſraelitæ debeant cum Deo expoſtulare, quod illorum matrem ſynagogam repudiando ipſorũ quoque ſingulos hac infamia nota,quod ſint ex ſcortatione nati,aſperſerit. Totam enim huiuſce mali & infamia cauſſam, in ipſorum matre hærere,apertam nimirùm & indeſinẽtem ſcortationem,vna cum intolerabili erga Deum ingratitudine coniunctam. Ea verò,quæ & quanta ſit,explicat. Tollat ergò ipſa ſua ſponte ſuas ſcortationes,id eſt,deſinat ſcortari, alioqui ſe neque matri,neque filiis,parſurum, idque tãdiu donec rebus omnibus ſpoliata,egregiè caſa,atque in deſertum abducta,non poſſit amplius ſcortari.Quod verò hoc non ex odio,ſed amore faciat,docet ſubiecta promiſſione: nempe vbi bene caſtigata illa reſipuerit,ſe quoque eam rurſus ad ſe recepturũ,ſibique rurſus in cariſſimã coniugem deſponſaturum: non ſolùm reſtituturũ, quæcunque ei ademerat bonis,ſed multo pluribus etiam ei liberaliter donaturũ.

Hoc eſt argumentum & ſumma totius huius concionis.

In duas igitur ſecatur partes.

Prima continetur v.4. vſque ad verſ.15. In hac continetur, cauſſam totius mali & infamiæ ſingulorum Iſraelitarum,eſſe publicam totius ſynagogæ Iſraeliticæ idololatriam, & ingratitudinem ,à quibus duobus ſceleribus, niſi ſe ſua ſponte emendet,præter reiectionem à matrimonio,grauiora etiam ſentiet Dei flagella.Continet ergò prima pars 1. idololatriæ & ingratitudinis Iſraelitarum obiurgationem. 2. grauis iræ Dei aduerſus populum,niſi reſipiſcat,denunciationem.

Secunda pars continetur v. 16. & reliquis in finem vſque. Hic habemus dulciſſimam promiſſionem . quòd Deus,vbi bene caſtigarit, ideóque purgauerit Eccleſiam Iſraeliticam, eam rurſus ſibi in cariſſimam coniugem deſponſabit in fide, & miſericordia,& miſerationibus.

Litigate cum matre veſtra.

Quos hic alloquitur?Ionathas Chaldæus ſentit,Prophetam alloqui pios Iſraelitas in regno Iſrael,de quibus in tribus verſibus præcedentibus,vt ſit ſenſus.Vos,ó veri filij Iſrael,qui in regno Chriſti eſtis,(pro,eritis)accuſate matrem veſtram ſynagogam,& ei dicite,quòd non ſit occupata in cultu meo ,& verbum meũ non acceperit.Hoc eſt enim non eſſe amplius vxorẽ,deſerere ſcilicet cultũ Dei & eius verbũ.Sic Hieronymus,ſic Lutherus,ſecuti hãc interpretationem.Sed,de aliorũ ſententia;quæ quidem mihi non diſplicet,alloquitur filios Iſrael præſentes. Et referendus eſt hic verſus non ad tres immediatè præcedentes,vbi promiſſio,de futuris poſt illum populum tempore Chriſti reliquiis colligendis,habetur.Sed ad reliquos ſuperiores, in quibus præſens populus Iſrael repudiatur,hoc modo.Dicetat,vniuerſum hunc populum Iſraeliticum repudiari à Domino,ne amplius ſit ei populus.

Huic concluſioni duo tacitè obiiciebant hypocritæ. 1. Si repudiat nos Iſraelitas, nec ampliùs ſimus eius populus, Irrita ergò erit promiſſio Abrahæ facta, de ſemine, inſtar arenæ maris multiplicando, & de Eccleſia Dei conſeruanda.

Huic obiectioni per occupationem reſpondit Propheta ſuperioribus tribus verſibus, vt vidiſtis. Et quoniam complementum illius promiſſionis Abrahæ factæ, retulit Propheta in tempus Meſſiæ, tunc ſcilicet impletum iri promiſſionem in futuris reliquiis Iſrael, cum venerit Meſſias.

Ideò 2. illorum obiectum hoc fuit, fidem dedit, ſe perpetuò futurum noſtrum Deum & nos eius populum. Iam Deus (vt ais) repudiat hanc Eccleſiam, quam acceperat in matrimonium, & dum hoc facit ſingulis nobis, qui ex hac Eccleſia tanquam ex matre nati & ab ea educati ſumus, magnam infamię notam inurit. Quæ eſt igitur hæc crudelitas Dei? vbi eius fides? vbi amor erga ſuam vxorem, & liberos? Fuit hæc altera hypocritarum obiectio contra concluſionem Prophetæ, vel potiùs quædam expoſtulatio cum Deo.

Propheta igitur huic alteri obiectioni per occupationem reſpondet, & vt maiorem vim habeat reſponſio, introduxit Deum reſpondentem, & dicentem: *Litigate cum matre veſtra*, id eſt, rixamini, expoſtulate cum illa, non mecum, de iſta infamia.

Matris nomine intelligit Propheta totam illam Iſraeliticā Eccleſiam (vt aiunt interpretes) vniuerſum ſimul populum ſeu totum genus Abrahæ. Totum enim illum populum ſibi in vxorem deſponſauerat.

Filiorum autem nomine quibus ait, *Litigate cum matre veſtra*, intelligite ſingulos Iſraelitas. Erant enim illorum ſinguli illius Eccleſiæ filij, quia ab ea nati, ab ea in religione educati & inſtituti.

Interpretationem hanc non poſſum impugnare, ſed tamen ſentio matris nomine venire ſeniores, & maiores natu in populo, atque in primis vtrumque magiſtratum ciuilem & eccleſiaſticum, qui Eccleſiam totam regebant. Filiorum verò nomine venire Prophetæ, ſubditos, qui ab illis magiſtratibus, tanquam filij à matre, in religione inſtituebantur & gubernabantur.

1. In ſcripturis enim illi, qui alios, in religione præſertim inſtituunt, patres & matres appellantur. Qui verò inſtituuntur, & quaſi in Eccleſia generantur, filij. Exemplum. Paulus vocat ſe patrem, 1. Corin. 4. *Non habetis multos patres.* Item *Per Euangelium ego vos genui.* Gal. 4. ſe vocat matrem, dicens, *Filij quos iterum parturio*, id quod eſt matris.

2. Ij reuera repræſentant Eccleſiam, Magiſtratus ciuilis, & maxime Eccleſiaſticus. Et etiamnum patres vocamus Doctores & Epiſcopos, qui Eccleſiam gubernarunt, ſuiſque doctrinis erudierunt, & quaſi nos in ea generarunt. Sic in Papatu loquuntur imperiti. *Sequamur religionem & cultum, in quo nos genuit mater Eccleſia*, id eſt, maiores noſtri, atque in primis illi, qui regunt.

Refertur ergò nomen matris 1. Ad omnes natu maiores tàm defunctos, quàm ſuperſtites, qui eandem religionem ſequuntur, & in qua ſuos filios inſtituerunt & inſtituunt. 2. Præſertim verò ad vtrumque magiſtratum, qui reliquos in religione & moribus inſtituunt gubernántque.

Nomen verò filiorum refertur ad ſingulos, ſed imprimis ad ſubditos, etiam ad pios, quatenus ij connumerabantur in populo, & ad illos quoque deriuabatur hæc infamia publica, quòd filij Iſrael erant filij ſcortationum, ex matre ſcorto nati.

Et quidem ita intelligi debere matrem, hoc loco patet, ſi quis, quid agat hic propheta, conſideret. Hic reuera in primis perſtringit vtrumque Magiſtratum, cum ait, matrem eſſe ſcortum duplicis ſcortationis. Quarum vna erat in religione, ipſa idololatria: altera in politia, confœderatio cum idololatris, cum regibus Syriæ, quibus acceptam ferebant regni conſeruationem.

Si quis tamen volet nomine Matris intelligi vniuerſam Eccleſiam ſimul. Nomine verò Filiorum, ſingulos ſeorſim, non prohibebo. Quid igitur nomine matris & filiorum intelligat Propheta, habemus. Nunc videamus, quid reſpondeat Dominus filiis ſecum expoſtulantibus.

Litigate, inquit, *cum matre veſtra.*

Summa reſponſionis eſt, Litigate cum veſtris maioribus, atq. imprimis cum veſtris magiſtratibus, ciuili & eccleſiaſtico, qui vos in iſtā religione inſtituerunt. Totum enim malum ab illis proficiſcitur. Nam ipſorum erat, fidem Deo datam ſeruare, id eſt, religionem puram retinere, non autem inire fœdus cum gentibus idololatris. Hi verò cauſſa fuerant, cur tota iſta idololatria ſit introducta in regnum.

Summa verò reſponſionis ad expoſtulationem eſt. Nullus maritus reprehendi iure poteſt, ſi vxorem ob ſua adulteria repudiet, & per conſequens, ſi inde nota infamiæ filiis inuratur. Atqui Ego non repudio matrem veſtram, niſi propter ſuas fornicationes. Ideoque non ego vos ſingulos vlla infamiæ nota aſpergo, ſed ipſa. Ergò huiuſce repudij & huiuſce veſtræ infamiæ cauſſa, non in me, ſed in matrem veſtram transferenda eſt. Quod verò illa ſit fornicaria, res eſt nimis aperta, ita vt etiam totus externus ornatus ſit meretricius, vt mox explicabo. Habet enim fornicationes etiam in facie, & in vberibus ipſis.

Nec ſolum eſt fornicaria, ſed etiam ita ingrata, vt quæcunque bona à me accepit, ea accepta ferat non mihi, ſed ſuis amatoribus, idolis, & idololatris gentibus. Hinc perſpicuum ſit, me non vos repudiare temere pro meo arbitrio, quaſi vos ſine cauſſa faſtidiens, ſed iure optimo. Quòd verò neque ex odio faciam, hinc manifeſtum ſit. 1. Etſi diuortium cum ea facio: tamen non eam ſpolio rebus, quas à me accepit, vt poſſum iure meo facere, & faciam, niſi reſipiſcat. Deinde ſi mater veſtra reſipiſcat, ponatque ſuas fornicationes. Ego rurſus illam ad me recipiam, & deſponſabo in perpetuum. Quæ cum ita ſint, quid ergò mecum iurgamini? quid mecum importune litigatis? quid mihi obſtrepitis? Litigate, litigate cum matre veſtra. Illa, verbi Litigate, repetitio indicat, Iſraelitas nimis importunè & impudenter conqueri de Deo, quaſi ipſe ſit culpandus, quia eos reiecit, cum in ipſis totius mali ſit culpa.

Locum hunc Hoſeæ explicat quidem ſimilis locus apud *Ieſaiam.* 50. Sic dicit Dominus, Vbi libellus iſte repudij matris veſtræ, quam repudiaui? aut quis creditor, cui vendidi vos? Ecce propter iniquitates veſtras eſtis venditi, & propter veſtras tranſgreſſiones, repudiata eſt mater veſtra. Quaſi dicat, Non repudiaui matrem veſtram, iſtum populum vniuerſum, iſtam Eccleſiam, temere pro meo arbitrio, ſine cauſſa, iniquè, ſed iuſta de cauſa, nempe propter veſtras tranſgreſſiones. Conferte hunc locum Hoſeæ cum illo Ieſaiæ, & ſenſus Prophetæ erit perſpicuus.

Litigate cum matre veſtra. Quaſi dicat. Expoſtulate cum illa, quare? quia ſcilicet ſua fornicatione & ingratitudine effecit, vt à me repudietur, & ita veſtrum ſinguli ſitis infames.

Hic ergò eſt obiurgatio peccati, non ſolum idololatriæ, ſed etiam intolerabilis impudentiæ & calumniæ in Deum, quòd cum ipſi Iſraelitæ ſint in cauſſa, ſuis idololatriis, vt reiiciantur à Domino: tamen audent etiam obſtrepere Domino, & eum accuſare iniuſtitiæ, quòd eos reiecerit. Litigate, inquit, litigate impudentes & adulteroſi filij cum matre veſtra, non mecum.

At nonne etiam ſuperiori concione oſtendit initiò in populo fuiſſe iuſtam ſui reiiciendi cauſſam. Quia defecit à Deo & adulterata eſt terra. Quorſum igitur nunc idem nititur oſtendere? Reſp.

Supra omnino oſtendit hoc. 1 docuit, populum fornicatum eſſe & fornicari. 2. meritò ergò populum reiectum à Domino. 3. propter pios promiſit ſpem veniæ. Verum, quia adhuc videbat, permultos in ſuis vitiis obſtinatos & excæcatos, vt etiam putarent, ſe iniuſte à Deo reiici, inflati Eccleſiæ titulo: ideò iterum voluit Propheta illos obiurgare & Deū iuſtificare. Colligimus ergo, eadē peccata ſæpè eſſe obiurganda, quò homines confundantur, & Deus iuſtificetur in ſuis iudiciis. Solent enim hypocritæ, cum vident, ſe aliter tractari à Domino, quàm ſperabant & volebant, ſe excuſare, & Deo litem intendere. Sunt ergò illorum peccata in lucem ſæpius proferenda, vt Deus iuſtificetur. Hæc eſt cauſſa, cur idem fecerit Propheta noſter, *Litigate cum matre veſtra, litigate quia ipſa non eſt vxor mea, nec ego maritus eius.*

Quomodo non ideò maritus, nec illa vxor? Propheta indicat, ſubdens. *Tollat fornicationes* Ergò fornicationes populi in cauſſa ſunt, cur matrimonium inter ipſum & Deum diſſoluatur. Cauſſa hæc aperta in ſcripturis. Non quælibet peccata, ſed idololatria & reiectio verbi ſoluunt hoc matrimonium inter Deum & aliquam Eccleſiam. Ratio. Quia matrimonium hoc fundatum eſt in fide, quam & Deus dat Eccleſiæ & Eccleſia viciſſim Deo, quòd nolit alium habere maritum quàm Deum, & illius verbum ſequi velit. Ergò Eccleſia Romana & quæcunque alia, quæ colit idola & verbum reiicit, ne glorietur nomine Eccleſiæ, quia matrimonium, id eſt, fœdus inter eam & eum ruptum eſt, quid enim eſt non eſſe amplius vxorem? Ionathas Chaldæus exponit. Eſt, non amplius eſſe occupatum in cultu Dei, & eius verbum deſeruiſſe.

Quia non eſt ipſa vxor mea, nec Ego maritus eius.

Notandus ordo verborum. Non enim ait, Quia non ego maritus eius, nec illa vxor mea, ſed primo ait, Quia non illa vxor mea

mea,& deinde, Nec Ego maritus eius. Quid ita? Voluit oſtẽdere Dominus, cauſſam huius diuortij non eſſe à ſe, ſed ab vxore, ſeu matre filiorum Iſrael. Ideóque non eſſe, cur de hac ſua infamia expoſtulent ſecum Iſraelitæ, ſed expoſtulandum eſſe cum matre, quia illa prior ſuis fornicationibus reipſa deſiit eſſe vxor. Ipſe verò poſtea coactus eſt declarare palam, ſe non eſſe eius virum. Ergò cum ſua matre, non cum Deo litigent. Maritus & vxor ſunt ceu duo capita, intermedij ſunt filij, ſi ob vtrouis horum duorum capitum incipiat fieri diuortium, ſeu cauſſa diuortij præbeatur, filij poſſunt & debent cum eo expoſtulare, & ei infamiæ litem intendere. Iam diuortium hoc non habuit ortum à Deo, ſed è ſynagoga, hoc eſt, ab Eccleſia Iſraelitica. Ipſa, inquit, non mea vxor, id eſt, ſuis idololatrijs deſiit reipſe eſſe vxor.

Nec Ego maritus eius.

Id eſt, Ego vero coactus ſui palàm declarare, me non eſſe eius maritum, quia nec illa eſt vxor mea. Ergo litigate cum matre veſtra, non mecum. Quod ſi velit, vt ſim illi maritus, tollat ergo fornicationes. Ideo ſequitur,

Tollat igitur fornicationes ſuas.

Tria facit hac particula Deus.

Primum, Tacite adfert cauſſam, cur ſynagoga non ſit amplius eius vxor. Ea eſt, quoniam ſynagoge habet fornicationes in facie ſua, & in vberibus ſuis. Cuius loci duplex expoſitio eſſe poteſt. 1. vt, fornicationem habere in facie, ſit cultum etiam externum & apparentẽ & manifeſtum, ſicut eſt facies, habere idololatricum, ſeu externa etiam colere idola. Fornicationem vero habere in vberibus, ſit habere idololatriã intra cordis parietes latentem, vt vbera pro corde accipiãtur, quia ſub eis illa eſt cor. Sed 2. mihi magis placet, vt ſcilicet fornicationes habere in facie & vberibus, ſit, more publicarum meretricum ſine vllo pudore non ſolùm ſcortari, id eſt, idola colere, ſed etiam talem idololatriam profiteri, defendere, venditare, talem artem, tanquam vtilem & honeſtam exercere, & alios, ad eandem fornicationem varijs ornamentis faciei & vberum allicere. Comparat enim externum idolorum cultũ (quia ſemper ſpecioſus eſt & ornatus) ornatui meretricio, qui ferè in facie & vberibus ſeu pectore adhiberi ſolet imprimis. Quaſi igitur dicat, *Tollat ſuas fornicationes.* Quia quod mea non ſit vxor, cauſſa eſt, quia ſynagoga non ſolum occulte, deſerto Deo ſuo, colit creaturas, ſed etiã palàm externo cultu, eóque ſpecioſo, colit idola idque pertinaciter ac ſine vllo pudore facit, palàm declarans, ſe eſſe fornicariam, & ſuæ idololatriæ ſigna vbique erigens, ſicut meretrices in facie, & in vberibus, & denique ijs externis & ſpecioſis cultibus, alios quoque ad ſecum fornicandum, id eſt idola colenda, inuitans. Sic enim faciunt & publicæ meretrices, ad quarum ornatum alludit. Non ſolùm habent animum impudicum, ſed etiã corpus proſtituunt, nec id ſemel ſed vt quotidie viros ad ſecũ fornicandum alliciant, ornãt ſe ſumtuoſiùs, quàm honeſtæ mulieres atque imprimis faciem fucant, laſciuis oculis viros intuentur, mammillas exornant, tumidáſque efficiunt. Hoc pacto in facie & vberibus declarant ſuas fornicationes, hoc eſt, aperte indicant, ſe eſſe fornicarias, propterea dicũtur geſtare fornicationes in facie & in vberibus. Sic etiam faciunt impudentes idololatræ, quales ſunt Papiſtæ. Spectemus Papiſtas, illi declarant hunc Hoſeæ locum, quod ſcilicet ſit fornicationes habere in facie & vberibus. 1. Animum habent impudicum, qui cultum internum, quẽ Deo debent, deferunt creaturis & ſanctis demortuis, fiduciã, inuocationem, adorationẽ. 2. Hinc ſequitur externa idololatria, conuertunt ſe ad idola & imagines, & ante eas ſe proſtituunt. 3. Vt etiam ipſi & alij inuitentur ad eas colendas, eas ornãt, eas paſſim erigunt, colunt, & ad eas colendas, illis ornamentis & luminaribus adhibitis, ſuffitu & alijs nugis reliquos inuitant. Quid? annon hæc ſunt ornamẽta meretricia? annon hoc eſt geſtare fornicationes in facie & vberibus? 4. Si admoneas illos, hanc eſſe artem meretriciam, hæc eſſe ornamenta idololatrarum: deſinant igitur ſe proſtituere ante idola, deſinãt retinere imagines in templis, & præſertim talibus ornamentis veſtire, more impudicarum meretricum, impudenter & pertinaciter reclamãt, ſe eſſe honeſtas mulieres, eſſe catholicos, ſe non colere idola, ornatum eſſe honeſtum, ſe velle retinere eum cultum, quem à ſua iuuentute ſecuti ſint, & à maioribus acceperint. Annon hæc ſunt propria impudicarum meretricum teſtimonia? Illis enim ſuis ornamentis volunt agnoſci, quales ſint, & palàm hanc idololatriam profitentur & defendunt. Sic faciebant Iſraelitæ, id quod patet ex hiſtorijs, ſi legas à 3. Reg. 11. vſque ad finem quarti Regum, & libros Paralipomenon, & Prophetas.

Tenemus quid ſit fornicationes habere in facie. Hoc igitur eſt primum, quod Dominus hic facit, dicens, *Tollat fornicationes ſuas.* Cauſſam aſſignat, cur factum ſit diuortium, quia ſcilicet fornicationes habet in facie & vberibus, id eſt, quia nimis impudica eſt meretrix, vt etiam externo ornatu meretricio impudenter declaret, qualis ſit.

Alterum, quod ijs verbis facit, eſt exhortatio. Hortatur, vt reſipiſcat, dicens, *Tollat ergo fornicationes.* Quaſi dicat, incipiat tollere externam & nimis apertam idololatriam, ſi vult haberi ab hominibus pro vxore mea. Quis enim dicet, hanc ſynagogam eſſe meam coniugem, & non potiùs publicum ſcortum, ſi iſtum meretricium cultum retineat, & cõtinuet, ſi apertas fornicationes in facie & vberibus gerat. Tollat igitur fornicationes ſuas. Sic etiam dicimus Papiſtis. Tollant ſaltem fornicationes à facie & vberibus, id eſt, idololatrias apertas & manifeſtas. Tunc non verebimur illam Eccleſiam appellare ſponſam Chriſti, & matrem noſtram, ſed quandiu retinent has fornicationes tàm apertas, quomodo bonus Dei filius audebit illam appellare honeſtam Chriſti ſponſam. Sed illi, vt impudica ſcorta, ad hæc occalluerunt, vt omnium admonitiones contemnant.

Tertium, quod agit ijs verbis Deus, eſt declaratio, quòd non ex odio perſonæ ſynagogam repudiarit, ſed propter fornicationes. Cum enim ait, *Tollat igitur fornicationes ſuas,* eſt ac ſi dicat, Reſipiſcat, tollat cauſſam diuortij facti, & Ego eã mihi ruſſus deſponſabo, vt poſtea explicat in promiſſione, quæ ſequitur verſ. 16. Non ergò ex odio perſonæ, ſed propter fornicationes eius repudiaui matrem veſtram. Hanc ſequitur concluſio principalis. Nihil igitur eſt, cur debeatis, ô Iſraelitæ mecum expoſtulare, ſed vobis litigandum eſt cum matre veſtra, quia ipſa in cauſſa eſt ſuis impudicitijs, cur factum ſit diuortium. Ergò litigate, litigate cum matre veſtra.

Non celabo vos, quomodo aliter etiam poſſit exponi locus iſte, *Tollat fornicationes à facie & vberibus ſuis.* Sic ſimpliciſſime: Tollat è cõſpectu ſuo omnes fornicationes, id eſt, idola, & omnes ſuperſtitiones ac illicitos cultus. Perſiſtit enim in metaphora meretricis. Scimus autẽ, in ſcripturis, iuxta linguam Dei, fornicationis nomine venire, non ſolùm turpem actum in pudendis mulieris, cùm viro non ſuo, ſed etiam omnia oſcula illicite in facie, & illicitã mammillarum contrectationem. Non nominauit fornicationem, quæ in pudendis fit, modeſtiæ & honeſtatis gratia, ſed eam, quæ fit alijs illicitis actionibus, præſertim oſculis in vultu, & mammillarum contrectatione. Hæc enim duo frequentiſſima ſunt in adulteris & fornicarijs. Sic ſpiritualiter, Fœdiſſimus omniũ actus fornicationis eſt, cùm homines ſeſe, inſtar meretricum, proſtituunt ante idola, ea adorant, inuocant, ſeſe eis ſubijciunt. Fornicatio verò in facie & mammillis eſt, cùm delectantur habere idola, & intueri, & adornare, & contrectare, eis caput etiam aperire honoris cauſſa. Senſus igitur eſt, Tollat è conſpectu ſuo omnia idola, omnes ſuperſtitiones, & idololatrias vel minimas.

Tres hic ſunt concluſiones.

1. Quòd propter ſynagogam Iſraeliticam repudiatam, Iſraelitis inuritur infamiæ nota, quòd ſint filij & ſcortatione nati, non debent ipſi cum Deo, ſed cum ſua ipſorum matre expoſtulare.

2. Ipſa enim mater diuortii cauſſam præbuit, non Deus, imò ipſa prior deſiit eſſe vxor Dei.

3. Cauſſæ hæ fuerunt & ſunt, nimis apertæ & intolerabiles illius fornicationes. Ita hic eſt accuſatio peccati. Sequitur comminatio pœnæ.

5. *Ne exſpoliem eam nudam.*

Ne exſpoliem & nudam eam relinquam, redigamque ad eam miſeriam & ſordes, in quibus erat, cùm naſceretur. *Et ponam eam ſicut deſertum & terram ſiccitatis,* (id eſt, terram aridam, vbi nihil eſculentorum & poculentorum) *Et occidam* (Id eſt, perire faciam eam) *ſiti.* Continuat cum ſuperiori verſu ſic. Tollat fornicationes, ne eam expoliem.

Quatuor autem facit Propheta hoc verſu.

1. Hortatur populum ad pœnitentiam, ſeu ad tollendas idololatrias, idque ab aliarum etiam pœnarum, præter diuortium iam factum, comminatione. Adhuc enim alias illã manere pœnas, niſi mature reſipiſcat. Nam cum ait: *Tollat, ne ſpoliem,* eſt, ac ſi dicat Dominus. Niſi tollat, Ego, præter diuortium factum, eam exſpoliabo prorſus omnibus ornamentis, quæ à me accepta illi poſt diuortium etiam factum pro mea bonitate reliqui. Ornamenta autem hæc erant, hominum multitudo, ſpecies regni, potentia, vires, opinio diuini cultus, præſens Dei fauor. Ait ergò: *niſi tollat fornicationes, Ego eam exſpoliabo prorſus, & nudam relinquam.*

2. Dùm hortatur illos ad reſipiſcentiam,docet conſequēter,ſe paratum eſſe illis ignoſcere, cùm enim ait: Tollat, ne ſpoliem,eſt,ac ſi dicat.Si tollat fornicationes. Primùm, Ego eam non ſpoliabo:deinde redibo in gratiam, vt poſteà apertius dicet.Facit ergo his verbis populo ſpem veniæ.

3. Dùm,niſi reſipiſcant,alias pœnas minatur,dicēs:Ne ſpoliem,indicat,ſe non feciſſe diuortiū ex odio, quia, ſi ex odio, eam ſpoliaſſet prorſùs.

4. Imo iis verbis etiā indicat, ſe in diuortio faciendo clementiorem fuiſſe,quàm ius ipſum diuortii exigebat. Cùm enim ait:Tollat fornicationes,ne ſpoliem, eſt,ac ſi dicat. Alii mariti,cùm diuortium cum ſuis vxoribus faciunt, præſertim propter talem cauſſam,qualis hæc eſt, ſcilicet propter fornicationes,eas etiam prorsus pro ſuo iure optimo exſpoliant: nimirùm rebus illis omnibus,quas à maritis acceperant,&ita exſpoliatas eas dimittunt:nempe ſine dote(tunc enim mariti dotes dabant vxoribus)ſine annulis & donis coniugalibus, & ſine omni prorsùs ornatu , non dant eis ampliùs panem & vinum & alia,quæ ad vitam ſuſtentandam faciunt, ſed quales erant, cùm venerunt in ædes mariti, tales etiam eas dimittunt.Hoc enim exigit ratio & ius diuortii.

Atqui Ego cum matre veſtra diuortium faciens, eam non ſpoliaui,non dimiſi talem,qualis erat,cùm illam duxi in vxorem,id eſt nudam,reliqui ei veſtimenta,dona coniugalia,dotem,vnde viuat. Cur hoc? pro mea indulgentia, poteram vti iure meo,ſed nolui,quia clemens ſum.

Non eſt ergo cur , quia diuortium feci cum matre veſtra, debeatis mecum expoſtulare,cùm etiam illa cauſſam diuortii præbuerit iuſtiſſimam,& ego clementior in illam fuerim, quàm ius diuortii poſtulabat.

Contrà vero,etſi reliqui ei dotem,& alia omnia:ipſa tamē pergit in ſuis ſcortationibus.Ergo litigate cum matre veſtra non mecum. Et tollat fornicationes , alioquin eàm prorsùs exſpoliabo.

Hæc quatuor voluit Dominus concludere verbis iſtis, *Ne nudam reddam,& eam exſpoliem.*

Et ponam eam ſecundum diem natiuitatis ſuæ.

His ſequentibus verbis meliùs explicat quod ante dixerat: *Ne exſpoliem eam nudam.* Cùm enim quis naſcitur prorsùs nudus,vt Iobus de ſe ait, *Nudus egreſſus ſum de vtero matris meæ.* Significat ergò,ne prorsùs ſpoliem rebus omnibus, veſtimentis,ornamentis,eſculentis,poculentis omnibus,& fiat, vt deſertum, in quo nihil boni oritur, & arida terra, & pereat ſiti.Sed ſingula verba diſcutiamus.

Et ponam eam ſecundùm diem natiuitatis.

Senſus eſt,Ne redigam eā in eas miſerias extremas,in quibus erat,cùm nata eſt. Nā quis eſt dies natiuitatis populi huius?Eſt dies ſeu tempus,quo ex Aegypto liberatus , natus eſt in nouum populum,hoc eſt,in populum Dei ſub lege. Vnde Exo.4.*Dimitte primogenitum meū Iſrael.*& Hoſ.11.*ex Aegypto vocaui filium meū.*Ezech.16. idem docet. Gal.4. populū legis puero recens nato comparat,qui eſt ſub tutoribus.Dies ergò natiuitatis populi,fuit tempus quo liberatus fuit ex Aegypto.

Qualis fuit Iſraelitis ille dies ſeu tempus?miſerum & calamitoſum.Ezech.16. vbi hanc Prophetæ noſtri ſententiam fuſiùs perſequitur,hanc miſeriam egregie depingit. Qualis enim conditio eſt pueri,cùm naſcitur , talis deſcribitur populus fuiſſe cùm ex Aegypto liberaretur.Dicam aliqua,vt viam aperiam Studioſis plura cogitandi.

1. Nudus naſcitur puer. Sic populus (& loquimur de toto corpore in hac collatione,ſemper enim excipiūtur reliquiæ) 1. Quo ad ſpiritum, nudus donis cœleſtibus,& vera Dei cognitione,cùm educeretur ex Aegypto.2.Quo ad reliqua,nudus facultatibus,potentia,& gloria.

2. In ſanguinibus inuolutus & totus rufus naſcitur. Sic populus Iſrael totus peccatis inuolutus,& omnis generis ſordibus,idololatriis,& aliis,contaminatus.

3. Incircūciſus naſcitur puer. Sic populus Iſrael per omnia gentibus incircumciſis ſimilis, cùm educeretur ex Aegypto.

4. Eiulans naſcitur puer. Populus metu hoſtium conſternatus,quoties eiulauit,quòd egreſſus eſſet ex Aegypto?

5. Imbecillis naſcitur puer,qui ne muſcæ quidem reſiſtere poſſit. Populus imbecillis, impotens, ſine armis, eductus ex Aegypto cum magno animi cruciatu.

6. Sine iudicio,cœcus naſcitur puer. Populus tunc erat ſimilis brutis & pecudibus, vſque adeò tunc deſtitutus iudicio & pietatis cognitione. Denique tunc fuit populus ſine patria, ſine regno,ſine lege,ſine ſacerdotio,ſine potentia, ſine cibis, ſine ſolo,miſer,mancipium,ſeruus.

Annon hæc magna miſeria? Maior,quàm quis credere poſſit.Dies ergò natiuitatis Iſraelis fuit tempus,quo ex Aegypto eductus , natus eſt in populum Dei ſub lege. Dies verò ille, quàm fuerit illi miſer,& populo calamitoſus,patet ex Exodo & Prophetis.

At verò cùm in tanta eſſet miſeria populus ille tempore ſuæ natiuitatis,quid à Domino accepit ? Quia populus tunc fuit,ceu puella quædam nuda,pauper,ignobilis.Primò Dominus cùm elegit eum ſibi in populum, & Eccleſiam ſuam cōſtituit, fœdere legis inter ſe & illum inito ac firmato , eum, ceu in vxorem,duxit:deinde eum veſtiuit & ornauit egregiis ornamentis,tùm ſpiritualibus,tùm temporalibus,lege,ſacerdotio,regno,potentia,diuitiis immenſis,gloria & ſplendore: denique facta fuit omnibus populis & regibus mundi potentior,glorioſior,& beatior.

Cæterùm puella hæc , vt ſolent fere ruſticæ & ingratæ mulieres , ad gloriam & potentiam per maritum euecta , oblita qualis fuerit ab initio, atque è quibus parentibus, & in quantis ſordibus nata,inſoleſcere,atque in tàm magna fortuna ſuperbire cœpit, & contemto Dei mariti ſui verbo , idola eſt proſecuta.*Deuter.*32. Populus incraſſatus,impinguatus,dilatatus,recalcitrauit.

Quid porrò faceret nobilis,bonus,& prudens maritus cum tali vxore?non ſolùm repudiaret illam propter fornicationē, ſed etiam,ſi pergeret inſoleſcere & ſcortari, reuocaret illi in memoriam,ſuam primam natiuitatem, paternam ignobilitatem,paupertatem,ſordes,& acriter obiurgās diceret: Quid tu ruſtica atque ingrata mulier inſoleſcis? non meminiſti te natam ex parentibus bubulcis,educatam ruri,pānoſam, pauperem,demerſam in miſeriis?Et nunc,quia Ego te e tàm miſera conditione in hunc felicem ſtatum euexi,videris tibi tāquam ex cœlo ad nos delapſa fuiſſe. Iccircò me contemto inſoleſcis,& fidem matrimonij violas, niſi deſinas inſoleſcere, & fidem ſeruaueris , exſpoliabo te nudam , & redigam in eum ſtatum,in quo eras ante , quàm te eueherem ad has diuitias & honores , & faciam vt memineris, te non ſemper fuiſſe talem,qualis iam es per me.

Sic Dominus facit huic ſuæ vxori Eccleſiæ Iſraeliticæ,quia è ſordibus & ſtercore extracta , & in altùm gradum , ac felicem fortunam euecta,inſoleſcebat, & cum idolis fornicabatur. 1.Dominus eam repudiat, relictis tamen omnibus ornamentis,diuitiis & potentia .2.Quia illa pergebat inſoleſcere, & fornicari, ideo Dominus acriter eam obiurgans , reuocat illi in memoriam , ſuam priſtinam natiuitatem & miſeriam, dicens,*Tollat fornicationes ſuas, ne exſpoliem eam nudam, & ſtatuam eam nudam ſecundùm diem natiuitatis ſuæ.* Quaſi dicat humilietur, agnoſcat ruſticam ſuam priſtinam cōditionem,alioqui profectò Ego ſpoliabo eam, & redigam ad eam conditionem & miſeriam,in qua erat cùm nata eſt. Hic eſt ſenſus huius loci Sequitur,

Et ponam eam ſicut deſertum)Vbi ſcilicet nihil boni naſcitur. Alludit ad ſtatum populi in deſerto , cùm eductus eſt ex Aegypto,miſerrimus fuit.

Et ſicut terram ariditatis) id eſt,aridam, vbi nihil aquarum.

Et perire faciam eam ſiti)id eſt,miſeriis omnibus. Eſt enim Synecdoche. Sed *Siti* dixit,quia melius exprimit miſeriam, Faciliùs enim quis poteſt ſiti proſpicere, quàm fami, vbique enim aqua eſt. Ergò mori ſiti,teſtimoniū extremæ miſeriæ. Ergò his verbis exprimit melius miſeriam,in qua erat populus ,cùm eductus fuit ex Aegypto. Iccircò hæc verba faciunt ad maiorem explicationem illius particulæ, *Et ponam eam, ſicut in die natiuitatis ſuæ.*

Eſt igitur hic comminatio pœnæ , quæ in ſumma hæc eſt. Auferam niſi reſipiſcat, omnia,quæ à me accepit bona (accepit autem omnia) & quibus ipſa abutitur ad ſuas fornicationes,& redigam ad illam priſtinam miſeriam, in qua priùs erat,cùm naſceretur.

Quomodo autem hæc impleta fuerint,patet. Nam ſynagoga Iſraelitica , tanquam puella concepta in Iſrael, geſtata tanquam in vtero in Aegypto , nata in egreſſu ex Aegypto, educata in deſerto , ducta in vxorem , cùm fœdus legis cum illa iniit Deus in monte Sina , introducta ſponſa in domum ſponſi, cùm introducta in terram Chanaan, veſtita & ornata, ditata , cùm expulſis regibus dedit ei tot regna , potentiam, diuitias,gloriam,Sacerdotium. Adulterata eſt, cùm adorauit idola , præſertim cùm erexit duos vitulos , factum diuortium, cùm eam reiecit, ne eſſet populus: ſpoliata nuda,& ad conditionem primæ natiuitatis redacta , cùm eam Dominus ſpoliauit per Aſſyrios, regno, potentia, & gloria, & libertate,atque inter gentes expulit: reſumta in vxorem,tùm cùm ex Babylone multi cum Iudæis redierunt , cùmque, poſt Chriſtum eam recepit in gratiam,reſtituit regnum,cum dat vitam æternam , & alia quæ ad æternam vitam pertinent.

6. *Et filios eius non proſequar miſericordia, quia filij adulterini ſunt.*

In hoc verſu eſt & peccati reprehenſio, & iræ Dei denũciatio. Superius accuſauit matrẽ fornicationis, &, ni deſinat fornicari, præter diuortium minatus eſt illi extremam miſeriã. Nunc, ne filij putent, ſe eſſe innocentes, ideóque à pœnis immunes fore, etiam illos perſtringit & eis minatur dicens, *Et filios eius*, id eſt, ſingulos, & præſertim ſubditos, qui à matre reguntur, & cum matre fornicaria habitant & viuunt, nati ex fornicatione. Non hic loquor de illis veris filijs Iſrael, de quibus in verſu 1.2.3 qui futuri erant in regno Chriſti, ſed de illis, qui tùm erant, & futuri erant in ea Eccleſia adulterini, & impij filij. Promiſſionem quidem gratiæ, & de regno Chriſti, interpoſuit ſuperioribus verſibus, propter pios, &, vt aliquos, qui defecerant ad pœnitentiam & fidem inuitaret. Verùm, quia nondum tempus maturum aduenerat implendæ promiſſionis, & omnes pergebant peccare, igitur etiam ipſe pergit minari. Ait ergò,

Et filios eius non proſequar miſericordia.

Illud *Et* continuat enim ſuperiori hunc verſum, hoc modo. Niſi mater ponat ſuas fornicationes è facie ſua, & adulteria ex vberibus ſuis, non ſolùm ipſam repudiatam ſpoliabo nudam, ſed etiam filios ipſos non proſequar miſericordia, id eſt, ipſos quoque repudiabo, vt filios non meos, id eſt, declarabo, non eſſe meos filios. 2. vnà cum matre eos ſpoliabo, redigam ad diem ſuæ natiuitatis, ponam, vt deſertum, & faciam perire ſiti. Hæc eſt pœna. Cauſſa verò duplex eſt. Vna ſubintelligitur: nempe, niſi mater ponat ſuas fornicationes. Altera exprimitur, cum ait.

Quia filij adulterini ſunt.

Id eſt, quia ipſi ſubditi ſinguli inſtituti ſunt à matre, ab Eccleſia, à maioribus in falſa religione, in cultu idolorum. Hæc eſt peccati reprehenſio.

Cauſſa ergo prima cur filij quoque reijciantur, ne ſui, id eſt, Dei appellentur filij, & cõmuni exitio inuoluantur, eſt in matre, id eſt eſt cõmunis totius Eccleſiæ, & præſertim magiſtratus & ſeniorũ idololatria. Exemplum in Papatu. Quia tota Eccleſia illa eſt corrupta & fornicaria, totus cultus idololatricus, ideò fit, vt etiam ſinguli, qui in ea perſeuerant Eccleſia, ſint reſecti, & communi cœcitatis exitio inuoluantur.

At numquid propter idololatriam matris & parentum, filij quoque reijciendi ſunt & puniendi?

Reſp. 1. Quo ad pœnas temporales abſurdum non eſt, quòd etiam filij puniantur propter parentum peccata, quia cùm filij ſint partes parentum, quo ad corpus, dùm puniuntur filij propter peccata parentum, puniuntur in eis ipſi parentes, vt alibi declarauimus hanc quæſtionem.

Sed quo ad pœnas æternas & ſpirituales, nõ puniuntur filij propter peccata parentũ, niſi & ipſi filij peccata parentũ imitentur. Iã filij iſti, de quibus loquitur Hoſeas, punientur non ſolũ propter peccata & idololatrias matris, id eſt, totius Eccleſiæ in cõmuni, ſed quòd etiã ipſi communẽ & vulgarẽ matris idololatriã & abominationẽ ſequuntur. Sed quòd & ipſi ſint idololatræ, in cauſſa eſt mater, vt in Papatu, quòd ſubditi ſint idololatræ, in cauſſa eſt ſancta mater Eccleſia Romana, in cauſſa ſunt Papæ, Cardinales, Epiſcopi, Reges, Principes, maiores, qui ſic ſubditos in falſa religione genuerũt, inſtituerũt, eámque religionem falſam defendunt. Quod ergò & ipſi filij à Deo reijciantur & puniantur: primùm in cauſſa eſt ipſa mater, hoc eſt, generalis totius Eccleſiæ idololatria: deinde ipſimet quoque filij, id eſt, ſingularis cuiuſque idololatria, qui matrem imitantur, ideò cauſſam ſecundam ſubdit dicens:

Quia filij adulterini ſunt.

Cauſſa igitur ſecunda eſt. Quia filij ſunt adulterini, i. quia nati, & geniti à matre adultera in ea religione idololatrica.

At numquid hæc eſt ſufficiens cauſſa, vt quis reijciatur & puniatur à Deo, quia in falſa religione fuit primùm inſtitutus & educatus? Nónne & nos ita fuimus in Papatu educati, inſtituti, & nati ex fornicatione?

Reſp. Verum eſt, quòd ita ex fornicatione in Papatu nati, & filij fuerimus adulterini & ſi manſiſſemus cum matre illa noſtra adultera, periiſſemus cum illa. Verùm cũ ſimus amplexi Euangelium, purum Dei verbum, renati ſumus ex Deo Patre, per ſemen diuinum & incorruptibile, item facti veri filij Dei, legitimi, liberati quoque ſumus ab exitio communi totius illius adulteræ primæ matris noſtræ. Ideò non ait: Quia filij adulterini fuerunt, ſed, Quia filij adulterini ipſi, ſcilicet ſunt adhuc manent, nondum renati legitimi filij Dei.

Cauſſa igitur hæc, quam adfert Propheta, dicens: *Quia filij adulterini ſunt*, ſufficiens eſt, quia ſic intelligitur, filij ſunt adulterini, & tales permanent in falſo cultu cum matre ſua adultera, eius idololatriam ſequentes.

Filii enim, qui cum matre adultera, & à marito propter fornicationes manifeſtas repudiata, & quæ continuat adulteria, manent, habitant, & viuunt, annon & ipſi digni ſunt, qui cum illa reijciantur, declarentur pro adulterinis, & cum illa matre puniantur, & infames fiat cum ipſa ſua matre? Vtique. Ergò iuſta cauſſa eſt, quam adfert dicens: *Miſericordia non proſequar, quia filij ſunt adulterini.*

7. *Quia fornicata eſt mater ipſorum.*

Qui locus non ſic eſt intelligendus, quaſi mater ipſorum ſit fornicata, poſtquam ipſos genuit. Nam tunc ipſa quidem uiſſet fornicaria, ipſi tamen filii non eſſent nati ex fornicatione, & ita non eſſet bona ratio. Sed ita intelligendus eſt, quòd ipſa priùs fornicata eſt, & ea exiſtens fornicaria ex ſemine fornicationis eos concepit & genuit, tunc optima eſt ratio. Ipſa eos genuit ex fornicatione. Ergò filii ſunt adulterini.

Et ita res ſe habuit. Priùs tota Eccleſia Iſrael ſub Iarobeamo fornicata eſt: deinde filios genuerunt illi maiores natu & ſeniores. Itaque in ea religione idololatrica inſtituerunt. Ergò poſteri & ſubditi nati ſunt ex fornicatione.

Totus hic verſus nihil continet, niſi reprehenſionem peccati. Redit autem ad peccata totius Eccleſiæ in lucum proferenda, & eam aſſignat, ceu cauſſam totius mali & iræ Dei contra vniuerſum populum.

Duo autẽ peccata hic illius Eccleſiæ Iſraeliticæ perſtringit.

Primum eſt idololatria, eaque Voluntaria, non ea ſimplici ignorantia aut infirmitate. Hoc, cùm ait: *Quoniam fornicata eſt mater eorum*. Et, ne putes vno tantùm genere idololatriæ, aut ſemel idololatriam commiſiſſe, ſubdit dicendo, *Probro fœdata eſt. Ibaſch* hic in Hiphil ſignificat, pudore ſuffundi & pudefieri. Sed hic non intelligit Propheta, Iſraelitas pudore aliquo propter ſua peccata ſuffuſos. Pugnaret enim hæc particula cum illa, *Ponat ergo fornicationes à facie*. Sed intelligit, mulierẽ fuiſſe & eſſe probroſam, infamémque, quæ ignominioſa, erubeſcenda & pudenda cõmiſit, idque ſine vllo pudore, quæ innumeris ſuperſtitionibus ſe polluit, & idola coluit. Alludit ad multas turpitudines, quas adulteræ cum ſuis amaſiis & fornicatoribus committunt, præter illum fornicandi actum, quas turpe eſt cõmemorare, vſque adeò turpes & probroſæ ſunt & erubeſcendæ. Ideò ait: *Probroſa facta eſt, non, probris fœdata eſt mater eorum.* Voluit verò ſignificare Propheta, multis abominationibus nefandis contaminatam fuiſſe Eccleſiam illam Iſraeliticam circa ſua idola.

Probroſa facta eſt mater eorum. Sic Romana Eccleſia. Annõ hæc probroſa ſunt? non ſolũ idola colere ſimpliciter, ſed ante ea procumbere, caput aperire, veniam peccatorum ab eis petere, ea exoſculari, cãdelas ante ea accendere, ſuffitũ eis præbere, inſana illis ædificare templa, prædicare, quòd illa idola miracula edant, ſanent ægrotos, & quod omnium eſt probroſiſſimum & turpiſſimum, fruſtulum panis prædicare eſſe Deum, illúdque adorare, & per plateas circumgeſtare.

Probris igitur fœdata eſt, quia variis abominationibus contaminata.

Spectandus hic finis, cur Dominus vrgeat hoc, quòd mater eſt fornicaria. Cauſſa eſt, vt ſtultam confidentiam Iſraelitis excutiat, qui ſemper nomen Dei & Eccleſiæ obtẽdebant, ait. Verum eſt, quòd vxor mea fuit, ſed adultera eſt facta. Ideò etiam vos eſtis adulterini filii. Obſeruent hoc Papiſtæ.

Colligimus hinc, non ſufficere, aliquam Eccleſiam fuiſſe à Domino initiò electam, bene inſtitutam in Euangelio, veram ſponſam fuiſſe Chriſti, ſed oportet vt perſiſtat in fide data marito, inque fidei obedientia, ne ſcilicet alium cultum ſequatur, aut aliam doctrinam amplectatur, quàm quæ à marito fuit ei ſemel de principio tradita, alioqui ea legitima vxore ſit adultera.

Quomodo igitur obtendunt Papiſtæ ſucceſſionem Epiſcoporum? Obtendant oportet, conſeruationem doctrinæ Apoſtolicæ, & veri cultus, vel, obtendant ſucceſſionem Epiſcoporum, ſed in eadem doctrina quam à primo Epiſcopo Chriſto, à primis Apoſtolis & Epiſcopis didicerunt, & eandem hactenus prædicarunt.

Quia dixit, &c.

Illud *Quia*, non ſolùm probat, quod ſit ſcortata, ſed imprimis, quod ſit probroſa facta. Quia idola & abominationes multas ſecuta eſt, non ea ignorantia, non ex infirmitate, non ex ſimplici ſeductione, non ex ſtultitia, ſed ex

& quodam peculiari iure Euangelium prædicandum fuiſſe Iſraelitis & Iudæis primùm: deinde per occaſionem quandam etiam gentibus. Promiſſiones enim factæ fuerunt Iſraelitis & Iudæis, non gentibus. docet hoc Paulus *Rom.* 15. Dico autem, Ieſum Chriſtum miniſtrum fuiſſe circumſionis pro veritate Dei ad confirmandas promiſſiones Patrum. Gentes verò pro miſericordia honorare Deum debent. *Rom.* 11. Iudæo primùm & Græco.

Proinde quia Iſraelitæ iure quodam, id eſt, propter promiſſiones Patribus factas vocandi fuiſſe videntur Euangelij prædicatione, Gentes verò videntur vocatæ per meram miſericordiam & per quendam occaſionẽ. Ideò videntur Iſraelitæ inter gentes diſperſi fuiſſe tãquam ſemen Dei, in hunc finem, (& hoc diligenter eſt notandum) vt, poſteaquam eſſent reliquiæ Iſrael per prædicationem Euangelij ab Apoſtolis recolligendæ, gentes quoque hac occaſione eis oblata & audito hoc Euangelio vnà cum reliquiis Iſrael colligerentur, & ad Chriſtum nouúmque fœdus adducerentur, & fierent filij Dei & hæredes.

Videte, in quem finem reiecti Iſraelitæ inter gentes, & per totum terrarum orbem diſperſi, propter ſalutem gentium. Myſterium hoc quod ſic obſcurè innuitur, perſpicuè à Paulo tractatur ad Rom. cùm ait *Rom.* 11. Nunquid ſic offenderunt vt caderent? *item cum ait*: excisos ramos naturales, vt oleaſtri rami insererentur.

Regnum Chriſti arbor magna, & bona oliua. Radix, totam arborem ſuſtentans & viuificans, Chriſtus. Truncus, illi primi patres pij & electi, Abraham, Iſaac, Iacob.

Rami naturales, Iudæi & Iſraelitæ, id eſt, duodecim tribus, quorum alij electi, alij reprobi hypocritæ. Rami oleaſtri ſylueſtris, gentiles, quorum alij reprobi, alij electi.

Rami qui ſunt abſciſſi ab arbore, fuere ſingulariter Iſraelitæ, id eſt decem tribus. Abſciſſi autem fuere, cùm fuerunt reiecti, ne eſſent ampliùs populus Dei. & in terram longiùs proiecti, id eſt, inter gentes diſſeminati, in quem finem? Vt poſteà, cùm reliquiæ iſtorum ramorum colligendæ eſſent ab Apoſtolis per Euangelium ad eas reliquias inter gentes diſperſas allatum, (iure enim quodam debebat illis prædicari Euangelium propter promiſſiones factas patribus) vnà cum eis ipſæ quoque gentes colligerentur, & in populum Dei insererentur. Ita per lapſum Iſraelis, ſalus contigit gentibus, & abſciſſis oliuæ ramis, inſertus eſt, oleaſter.

At quomodo abſcindi poteſt ramus coniunctus oliuæ in Chriſto? Reſp. Bifariam quis dicitur eſſe Ramus. 1. Coram Deo & verè, ij non abſcinduntur.

2. Coràm hominibus tantùm, quatenus ſunt in regno Chriſti, ſed non de regno, ij abſcinduntur, cùm expelluntur è regno. Sic duplex eſt inſitio.

Ideò Paulus ſubiicit exhortationem, dicẽs. *Dices igitur fracti ſunt rami, vt Ego inſerar? bene propter incredulitatem fracti ſunt: hypocritæ igitur fuerunt, non verè coniuncti Chriſto per fidem. Tu autem fide ſtas* (id eſt, videris tibi ſtare.) *Noli altum ſapere ſed time*, vel, Tu aũt fide ſtas (alloquitur totũ corp⁹ gẽtiũ, inter quos multi verè ſtabãt fide, alij videbantur ſtare, ſed non ſtabant reuera.) Noli altum ſapere, quiſquis es, ſed time.

2 *Et congregabuntur filij Iuda & filij Iſrael ſimul.*

Locutus eſt ſuperiori verſu de Electis ex Iſrael & gentibus, qui omnes nomine Iſraelis: nempe ſecundum ſpiritum, venerunt. & tria dixit.

1 Numerum filiorum Iſrael poſt illam totius Iſraelis ſecundùm carnem diſſipationem, futurum immenſum & innumerabilem, tempore ſcilicet Meſſiæ.

2 Vnde colligendus eſſet tantus numerus Iſraelitarũ: nẽpe ex omni loco, vbi diſſeminati fuerant illi, quibus dictum fuerat Non populus meus, id eſt, vndique locorũ, vbi erãt gẽtes.

3 Quomodo eſſet colligendus iſte numerus, prædicatione Euangelij ad omnes gentes delati, quæ hæc eſt, Filij Dei viui.

Et quoniam ſuperiori verſu non eſt apertè locutus de Iudæis, ſed tantùm de gẽtibus & Iſraelitis; Potuiſſet autem quis cogitare, quid? igitur in eo numero immenſo & innumerabili, velut arena maris, non erunt Iudæi? Ipſi igitur Iudæi non pertinebunt ad regnum Chriſti? Idcircò nunc ipſis Iſraelitis adiungit etiam Iudæos, & ait, Iudæos quoque, id eſt, electos ex Iudæis congregandos eſſe cum Iſraelitis (illis ſcilicet, de quibus anteà locutus fuerat verſu primo, Iſraelitis ſecundùm ſpiritum, inter quos etiam electi ex gentibus continentur) ſub vno capite Chriſto, & aſcenſuros è terra.

Et congregabantur.

Demonſtrat fuiſſe diuiſos, item cum ait, *Conſtituent ſibi caput vnum*, indicat eos iam habere varia capita. Alludit ad hiſtoriam, quæ eſt 3. Reg. 12. quando decem tribus ſegregarunt ſe à tribu Iuda, & regi Rhoboam parere noluerunt, ſed alterum caput, id eſt, regem ſibi elegerunt Iarobeam. Ita regnum diuiſum in duas partes. à quibus? ab ipſis Iſraelitis, vt patet. Deus vniuerat regnum illud ex duodecim tribubus, ipſi homines illud diuiſerunt. Ob quam cauſſam permiſit Deus vt diuideretur? ob peccata populi, præſertim autem ob Salomonis idololatriam, vt patet 3. Reg. 11. Achias Propheta ſcidit pallium ſuum nouum in duodecim partes, & ait ad Iarobeam: tolle tibi decem ſciſſuras. Hæc enim dicit Dominus Deus Iſrael. Ego ſcindam regnũ de manu Salomonis, & dabo tibi decẽ tribus, porrò vna tribus remanebit ei propter Dauidem ſeruum meum. Cur ſcindis, ô Domine? Eò quòd dereliquerit me, & adorauerit Aſtarothem, Deum Sydoniorum. Quid eſt, quod ait Deus: Ego diuidam: & tamen nos diximus, quod diuiſum fuit ab ipſis Iſraelitis, qui vltrò defecerunt à tribu Iuda? Solutio facilis eſt. Quatenus illa diuiſio pœna fuit peccati, à Deo fuit. Ipſe enim eſt autor pœnarum omnium, quatenus pœnæ ſunt.

1. Cæterùm cauſsa cur diuiſum, peccata fuerunt Salomonis.

2. Deinde cauſsa efficiens propinqua, quæ diuiſit, fuerunt ipſi Iſraelitæ.

3. Quatenus autem peccatum ab ipſis Iſraelitis fuit. Peccarunt enim: cùm ſe diuiſerunt à tribu Iuda, quia quod Deus coniunxerat, ipſi homines ſepararunt.

Tria retinenda ſunt in hac hiſtoria. 1. diuiſum eſse regnum. 2. Cauſsa impulſiua, propter peccata, & maximè propter idololatriam Salomonis. 3. Cauſsa efficiens immediata, ipſi Iſraelitæ, qui ſe diuiſerunt.

Hic ergò prædicit tria.

1. Vniendum eſse regnum, dicens, Congregabuntur.

2. Hoc futurum, cùm ablata fuerit cauſsa diuiſionis, id eſt, peccata à Chriſto in nouo teſtamento. Cùm enim ait, *Congregabuntur*, in futuro, ſubintelligendum eſt, cùm venerit tempus Meſſiæ, quo tolletur peccatum è mundo. Peccatum ergò, cauſsa diuiſionis, remiſſio peccati, cauſsa vnionis.

3. A Deo faciendam eſse hanc vnionem. Non enim ait, cõgregabunt ſe, ſed congregabuntur, à quo? à Deo. Malum igitur, à nobis, reſtauratio in bonum, à Deo.

1. *Congregabuntur.*) Appoſitum verbum, à grege, ſegregarunt ſe à grege Iſraelitæ Ergò congregabuntur à Deo, vt fiat omnes vnus grex. Eccleſia autem grex vocatur in ſacris. *Simul*) id eſt, in idem.

2. Congregabuntur. qui? filij Iſrael (id eſt, electi ex Iſrael & gentibus) & filij Iuda, id eſt, electi ex Iuda.

Ergò tres populi vnientur, Iuda, Iſrael, Gentes. Sed illi duo primi loco vnius accipiuntur à Paulo *Epheſ.* 2. Ipſe eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum.

3. Quò congregabuntur? Simul, id eſt, in vnum eundémque populum, in vnam Eccleſiam, in vnum regnum, ſub vno capite & rege Chriſto. Erit ergò vnum regnum, & vnus rex, vnũ ouile & vnus paſtor.

4. Quomodo? 1. Prædicatione Euangelij. hoc externum eſt vinculum, cui adduntur & Sacramenta. Iis enim duobus externis vinculis vnita eſt Eccleſia. 2. Spiritus ſancti vinculo. Hæc membra vniuntur capiti, per ſpiritum, id eſt, per animam. Cuius merito fit vnio? Chriſti. Neceſsaria erat mors Chriſti. Ideò *Iohan.* 11. Moriturus erat pro gente, nec tantum pro gente, ſed vt filios Dei, qui erant diſperſi, congregaret in vnum.

5. Congregatio qualis? Prima & principalis, ſpiritualis eſt. Talis eſt communio ſanctorum, & talis eſt vnitas Eccleſiæ. In quibus enim rebus eſt ſita? in vna fide, in vno ſpiritu, in vna doctrina, in vno baptiſmo, in vno ſpiritu, in vno capite, in vno Deo, vt Paulus docet Epheſ. 4.

Chriſtus venit, idque ſuo ſpiritu? Chriſtus autem corpore in cœlo, ſpiritu ſuo vbique. Ergò ad vniendos fideles, non eſt opus locorum mutatione: Indicat igitur, licèt Eccleſia vbique terrarum ſit diffundenda: Vnam tamen tantum vinculo eiuſdem ſpiritus, fidei, ſacramentorum, charitatis, vnitam fore.

2. Quo ad eius fieri poteſt, eſt etiam corporalis, id eſt, in eodem loco. Commendatur enim hic cœtus Eccleſiaſticus, quia fideles, quantum poſſunt, ſtudent vt ſe coniungant aliis fidelibus in eodem loco, in eodem cœtu. Sicut etiam *Ieſa.* 11. Habitabit lupus cum agno. Hebr. 10. hanc commendat, & ad hanc adhortatur fideles dicens, *Non deſeratis congregationem veſtri mutuam.*

Impletum hoc vaticinium eſse ex parte, docet Paulus ad *Eph.* Ipſe eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum. Et quotidiè impletur ad finem vſque ſeculi.

Et ponens

Et ponent ſibi caput vnum.

Hic eſt modus, quo congregabuntur, cùm ſcilicet ſtatuent ſibi caput vnum. 1. *Ponent*, quomodo? *Eph.* 1. Dedit illum, caput ſuper omnem Eccleſiam. Quomodo igitur ipſi ponent?

Reſp. Pater dat præficitque Eccleſiæ caput & regem Chriſtum, vnicuique noſtrum, caput Eccleſiæ, præfectum Chriſtum oſtendit pater, quiſque illum reuerenter excipit & amplectitur, quomodo? fide, cùm ſcilicet credimus Euangelio. Quia enim fide nos vnimur Chriſto, ideò dicimur caput Chriſtum nobis ponere, cùm fide illum recipimus pro capite noſtro. Exemplum in conſule Magiſtratus illum nobis præficit, quiſque illum reuerenter amplectitur data fide, eleuata dextera. Ita Pater in Euangelio Chriſtum præficit nobis, ſuperest modò, vt fide eum amplectamur pro rege, vt Pſ. 2. *Oſculamini filium.* Imò cùm credimus Euangelio, quaſi communibus ſuffragiis eligimus nobis Chriſtum in regem.

Sibi.

Non poteſt alius alij caput hoc eligere & ponere, ſed quiſque ſibi ipſi tantum, Rom. 1. *Iuſtus ex fide ſua viuet.* Nemo aliena fide fidelis eſt, aut ſaluatur, ſicut nec aliena doctrina quiſpiam doctus eſt. Aliena quidem fide impetratur fides alijs. exemplum *Matth.* 9. Videns Ieſus fidem illorum, dixit paralytico, Remittuntur tibi peccata tua. Sic Stephanus ſuis precibus conuerſionem Pauli impetraſſe creditur. Et ſic intelligitur, quod pueri ſaluentur in fide Eccleſiæ, id eſt, Eccleſiæ ſuis precibus ex fide factis, & propter promiſſionem factam toti ſeminum, impetrat filiis (ſi electi ſint) ſpiritum fidei: & ita ipſi ſua fide, ſed in (id eſt, propter fidem) Eccleſiæ ſaluantur. Simile de doctrina. Doctrinam ſuam poteſt quis alium docere & ita erit doctus propter doctrinam alterius, verum non doctrina alterius ſed ſua. Ideo, etſi quis (de adultis loquor) non ipſe ponat & eligat Chriſtum, non erit ei caput, id eſt, rex.

Caput.

Non ait regem, cùm tamen de regno loquatur, ſed caput. Melius expreſſit vnionem Chriſtianorum ciuium cum ſuo rege Chriſto. Maior eſt enim vnio inter caput & membra quam inter regem & populum.

Caput quis eſſe nemo poteſt niſi Chriſtus. Nam & eiuſdem eſt naturæ cum corpore, & præſtantior corpore. Deus ſine Chriſto ſolus non poterat eſſe propriè caput, quia nulla proportio inter illud caput, & hoc corpus. Neque purus homo, quia omnes peccauerant, & nemo præſtantior eſt alio, & nemo viuificare poterat hoc corpus. Solus igitur Chriſtus iure caput Eccleſiæ eſſe concluditur. Ideò ordo tenendus Pauli, mulieris caput vir, viri caput, Chriſtus, Chriſti caput Pater. Pater igitur caput Chriſti, ſed Chriſtus caput eſt Eccleſiæ.

Vnum.

Eccleſia igitur non habet, niſi caput vnum, quod eſt Chriſtus. Quare Papa Eccleſiæ caput eſſe non poteſt.

Videmus impletum hoc vaticinium, & quotidiè impleri. Tempore Chriſti, Chananæa, Samaritana, Centurio ex gentibus, Matthæus verò & alij ex Iudæis congregati in vnum caput Chriſtū conſenſerunt. Poſtea tempore Apoſtolorum multo magis impletum fuit. In fine autem ſeculi, cùm totus Iſrael ſaluus fiet conuerſus ad Chriſtum cum gentibus, perfectiſſimum habebit complementum.

Aſcendent è terra.

1. Quidam de liberatione tum Iſraelitarum, tum Iudæorum à terris illis, vbi futuri erant captiui, déque reditu in Iudæam Prophetam hic vaticinari volunt, & ita interpretantur verba: *Et* (ſcilicet Iſrael & Iehuda) *aſcendent* (ſcilicet in Iudam) *à terra*, id eſt, de terris illis, vbi fuerunt captiui: nempe è Babylone Iudæi, & ex alijs gentium locis Iſraelitæ. Et ideò dicit aſcendent, reſpectu Iudææ, quæ altior erat Iudæa, & terris, vbi futuri erant Iſraelitæ & Iudæi.

Quia magnus dies Iezreel.

Id eſt, Quia magnus & illuſtris erit dies Iezreel ſcilicet redimendi, quia antea, tanquam ſemen reiectum ex Palæſtina à Deo inter gentes diſſeminatus fuerat, vt ita argumentetur. Erit magnus & illuſtris toti mundo dies (liberandi) Iezreelis antea diſſeminati inter varias gentium terras. Ergò omninò aſcendent, id eſt, redibunt à captiuitate in patriam ſuam Iudam, omnes Iezreelitæ tàm Iſrael quàm Iuda.

Quidam etiam doctus vir hanc videtur ſequi interpretationem, ſed aliter exponit illam particulam Quia magnus dies Iezreel. Probat Propheta, quòd ſcilicet ſint ab alienis terris inferioribus Iudæa aſcenſuri per gratiam Dei. quare quia magna dies Iezreel, id eſt, quia magna futura eſt afflictio veſtra in valle Iezreel, id eſt, quia inde abducendi eſtis captiui in terras inferiores Iudæa. Ideò, ſi volueritis redire, cogemini aſcendere.

Illa prior, quòd ſint Iſraelitæ & Iudæi aſcenſuri è terris, vbi futuri ſunt captiui, in terram Chanaan, id eſt, in propriam quiſque patriam, ita vt iſte aſcenſus ſit corporalis, ſtare non poteſt. 1. Iſraelitæ non fuerunt liberati vnquam à ſua terrena captiuitate, nec redierunt in patriam, vt patet ex ſuperioribus. Ideò enim appellauit eum populum *Lo Ruchamah*, quia ſine miſericordia in perpetua futurus erat captiuitate, & nunquam in patriam rediturus. Hoc etiam hiſtoriæ docent. Abducti enim ab Aſſur in Aſſyriam & Mediam, non leguntur ab eo fuiſſe dimiſſi. Regno verò Aſſyriorum Babylonijs per Merodacum ſubiecto, in captiuitate iisdem permanſerunt, Babylonijs ſubiecti. Cum verò poſteà Deioces, qui primus apud Medos regia dignitate vſus eſt, ab Aſſyriorum Babyloniorúmque iugo Medos liberaſſet, Iſraelitæ multos de cauſſis fuerunt è terris Medorum in vlteriores regiones, nempe in Septentrionem, quò omnis ſpes redeundi ad ſuos illis tolleretur, expulſi, & quidem diſperſi, ita vt non ampliùs poſſent eſſe populus, vt Ieſaias prædixit cap. 7 Qua de re videatur Foncc. comment. lib. 1 pag. 25 Itaque videmus, cum Media, Babylonia, & Aſſyria in manus peruenit Cyri regis, facta libertate omnibus Iſraelitis redeundi in patriam, ſolos Iehudæos & Beniamitas, quæ coniuncta erat cum Iuda, & Leuitas, (qui, quoniam noluerunt vitulis ſacrificare, expulſi à Iarobeamo, redierunt Hieroſolymam, & cum Iudæis ſe coniunxerunt, vt eſt 2. Paralip. 12.) rediiſſe, vt eſt Eſdr. 2. Niſi fuiſſent reliquæ tribus in vlteriores regiones diſperſæ, illæ potuiſſent quoque redire. Tempore etiam, quo natus eſt Dominus, Samaria cum alijs terris Iſraelitarum occupata erat ab illis gentibus, qui eò miſſi fuerant ad habitandum à rege Aſſur Iſraelitarum loco, vt eſt 4. Reg. 17.

Itaque videmus, Iſraelitas nunquam à captiuitate terrena liberatos in patriam rediiſſe.

De Iudæis verò fatemur, illos rediiſſe à captiuitate Babylonica, ſed id multò antè, quàm Meſſias veniſſet, contigit. Loquitur autem Propheta noſter de iis, quæ futura erant tempore Meſſiæ. Tempore verò Meſſiæ, ipſi quoque Iehudæi, etſi erant in ſua patria: ſub ditione tamen erant Romanorum, tanquam ſerui.

Non igitur Propheta hoc edicto, *Et aſcendent è terra*, loquitur de reditu vel Iſraelitarum, vel Iudæorum à captiuitate terrena in propriam patriam. Non enim ait, de terra Chaldæorum, ſed ſimpliciter de terra in genere loquens. Quare nec aſcenſus iſte corporaliter & carnaliter intelligendus eſt.

2. Sunt, qui allegoricè interpretantur, ſic. Aſcendent de terra, id eſt, fideles & electi ex illis impiis Iſraelitis, tanquam ſemen miſericordiæ Dei, è ſemine iræ Dei nati, multiplicabuntur per totum terrarum orbem, & inſtar frumenti benè ſpicati & copioſi, è terra aſcendent, quoniam magnus dies Iezreel, id eſt ſeminis miſericordiæ Dei colligendi erit, hoc eſt, tempore Meſſiæ. Hæc mihi non diſplicet, & Lyrani eſt.

3. Gloſſa ordinaria hanc innuit expoſitionem. Aſcendent de terra, id eſt, exilient è terra, præ gaudio manus ad cœlum attollentes, cùm viderint, ſe talem habere regem & caput Chriſtum, qui eos à poteſtate Sathanæ redemit, & diſſipatos electos in ſuum regnum collegit. Et hoc eſſe, *Quia magnus dies Iezreel*, id eſt, ſeminis Dei, quod eſt Chriſtus, vt alludat Hoſeas ad illud *Pſal.* 118. Hæc dies, quam fecit Dominus, exſultemus.

4. Rupertus Tuitienſis, de aſcenſu à terrenis affectibus ad cœleſtes affectus, interpretatur, *Quia magnus dies Iezreelis*, id eſt, ſeminis Dei, quod eſt Chriſtus, hoc eſt, quia Chriſtus, qui tanquam ſemen Dei in terram proiectum, mortuus fuerat, ipſe reſurrexit à mortuis, & in regnum ſuum eſt ingreſſus. Cùm autem, pij illū ſibi in caput elegerint, ipſi quoque cum eo reſurrexerunt, iuxta illud *Eph.* 2. Et conuiuificauit, & correſuſcitauit, & cōſedere fecit in cœleſtibus in Chriſto: nunc quidem ſpe, deinde tandem reipſa. Si autem reſurrexerunt cum Chriſto, ergò à terrenis quoque affectibus ad cœleſtes vnà cum Chriſto in cœlum aſcendent. Et huc ſpectat illud *Coloſſ.* 3. Si reſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt, quærite.

5. Hieronymus de aſcenſu ab infidelitate, in qua mortui erant, ad fidem, per quam à terra in regnum Chriſti ingredimur, interpretatur. Spiritualiter accipit hunc aſcenſum, quia de regno Chriſti, quod ſpirituale eſt, loquitur. Item de Iſraelitis ſecundùm ſpiritum in hoc vaticinio loquitur.

6. Nos igitur, tùm ex Hieronymo, tùm ex Tuitienſi, tùm ex quibuſdam aliis doctis viris, veram colligemus huius loci interpretationem. Ea eſt. Dixerat, Eligent ſibi caput vnum, quod eſt Chriſtus, id eſt, Chriſtum in regem & caput. Quid hinc conſequitur? Ergò vbi fuerit caput, ibi & ipſi, iuxta illud *Matt.* 24. Vbi fuerit cadauer, illuc congregabuntur & aquilæ. Et clariùs *Ioh.* 17. Volo, vt vbi ego ſum, ibi & ipſi ſint. Vbi eſt Chriſtus caput? In ſuo regno. Ergò etiam ipſi ingredientur in regnum Chriſti. Regnum autem Chriſti terrenum non eſt, ſed cœleſte, non carnale, ſed ſpirituale: ita, vt ſi quis in illud ingredi velit, opus ſit aſcenſu. Et huius rei typus fuit Hieroſolyma in alto loco ſita. Ergò filij Iſrael electi è terra aſcendent in ſpirituale & cœleſte regnum Chriſti. *Ieſa.* 2. Aſcendamus ad montem Domini.

Quomodo aſcendent?

1. Spiritu, deinde etiã corpore. Spiritu per fidem. Quoniam cum antea ſeparati à Chriſto capite mortui eſſent in peccatis, ideóq; quaſi in terra ſepulti. Poſtea coniuncti Chriſto capiti per fidem, viuificati reſurgent à peccatis, quaſi à terra.

Spiritu per ſpem. Quia enim coniuncti erunt Chriſto, & Chriſtum credent à mortuis excitatum, in cœlum aſcendiſſe cum carne noſtra, ipſi quoque ſcient, ſe in carne Chriſti reſurrexiſſe e terra & in cœlum aſcendiſſe, vſque adeò erit certa ſpes reſurrectionis. Ad hos duos modos ſpectat illud *Ephe.* Et vos cùm eſſetis mortui delictis & peccatis veſtris, in quib. aliquando ambulaſtis ſecundum ſeculum mundi huius. Sed Deus, qui diues eſt in miſericordia, cum eſſemus mortui in peccatis conuiuificauit nos in Chriſto, & correſuſcitauit, & conſedere fecit nos in Chriſto Ieſu. Atq. hunc locum Pauli, expoſitionem eſſe loci Prophetæ, patet ſi conſideremus, quid præcedat in Paulo, & quid in Propheta. In Propheta præcedit *Eligent ſibi caput vnum*, id eſt, Chriſtum in caput. Statim ſequitur: *Et aſcendent*. In Paulo præcedit in fine 1. capitis: *Et ipſum Chriſtum dedit caput ſuper omnem Eccleſiam, quæ eſt corpus ipſius, & complementum eius, qui omnia in omnibus adimplevit*. Et ſtatim ſubdit cap 2. *Et vos, cùm eſſetis mortui, conuiuificauit & correſuſcitauit*. Quid eſt igitur, quód ait Propheta: *Et aſcendent de terra*: niſi hoc quod Paulus ait: *Et vos, cum eſſetis mortui, conuiuificauit & correſuſcitauit*. Aſcendent ergo è terra fide & ſpe in regnum Chriſti.

Spiritu item per caritatem, per affectus, per deſideria, per nouam vitam. Quoniam ſicut anteà amabant terram, terrenáque: ſic poſtea coniuncti Chriſto, aſcendent amore in regnum Chriſti cœleſte, affectus habebunt cæleſtes, non terrenos deſiderio ſemper anhelabunt & adſpirabũt ad cœlum, cœleſtẽ vitã agent, exſpectãtes aduentũ gloriæ magni Dei & reſurrectionem mortuorum. Huc illud Pauli *Rom.* 6. Quicunque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in mortem ipſius baptizati ſumus, hoc eſt, elegit nobis caput vnum, quod eſt Chriſtus pro nobis mortuus, vt nos quoque cum illo moriamur peccato. Fidè enim eligimus nobis in caput Chriſtum, & baptiſmo, tanquam publico ſigno, illud teſtamur, nos velle capiti Chriſto pro nobis mortuo coniunctos eſſe. *Paul. ſequitur.* Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem, vt quemadmodum Chriſtus reſurrexit à mortuis: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Hoc eſt, quod ait Propheta, *Aſcendent de terra*. Duo dicit in ſumma Paulus. 1. Nos in baptiſmo coniungi Chriſto & cum illo ſepeliri, vimque mortis illius in nos deriuari. 2. Conſepeliri Chriſto in mortem In hunc finem, vt mortui peccatis in nouitate vitæ ambulemus, vi reſurrectionis illius nobis communicata, Quid igitur eſt: *Et aſcendent è terra*, niſi conſepulti Chriſto capiti cum illo reſurgent à peccatis in nouam & cæleſtem vitam, in noua, & cœleſtia deſideria, in nouos & cœleſtes affectus. Huc & illud Pauli *Col.* 3. Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite, non quæ ſuper terram, quæ? Multæ ſententiæ ex Paulo huc referri poſſunt, quibus confirmatur quod dixi.

Primò igitur, Filii Iſrael, aſcendent è terra ſpiritu in regnũ Chriſti cœleſte. Atque hæc eſt prima reſurrectio ſcilicet ſpiritualis, de qua dixit Ioan: *Apoc.* 20. Beatus, qui habet partem in reſurrectione prima.

Secundò, Aſcendent tandem etiam corpore in cœlum, cùm fuerint omnes excitati à mortuis, idque quoniam coniuncti ſunt cum capite Chriſto, qui reſurrexit & in cœlo eſt corpore, ſed ſpiritu nobiſcum coniunctus eſt, & propter hanc vnionem ſpiritus nos quoque in gloriam reſurgemus. Huc illatio *Rom.* 8. Qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora veſtra, propter inhabitantem ſpiritum eius in vobis. Ecce pulcherrimam connexionem & in Propheta & in Paulo. Propter ſpiritum Chriſti coniuncti ſumus Chriſto. Ergò propter hunc ſpiritũ, quo coniuncti ſumus capiti, reſurgemus à mortuis. Quid hoc eſt, niſi quod ait Propheta. 1. ponent ſibi caput vnum. 2. Ergò quia vniti capiti, aſcendent, id eſt, reſurgent à terra: nempe in cœlum & hæc eſt reſurrectio ſecunda, quæ primam conſequitur. Apoc. 20. Huc illud *Matt.* 24. Vbi fuerit cadauer, ibi congregabuntur aquilæ.

Habemus de quo aſcenſu loquatur Propheta. Hinc manifeſtum fit id, quod ſuperius dixi, hoc loco indicari à Propheta duo. 1. Quòd Eccleſia Chriſti ſit cœleſtis, quia coniuncta capiti Chriſto, aſcendit è terra in cœlum primò ſpiritu, deinde tandem etiam corpore, vt corpus ſit vbi & caput Chriſtus, & hanc adumbratam fuiſſe illius Hieroſolymæ typo quæ in monte ſita erat, & propterea Galatis Paulum dixiſſe: *Quæ ſurſum eſt, Hieroſolyma, quæ eſt mater noſtra.*

2. Quòd vnuſquiſque fidelis indies proficiet, quia per ſui abnegationem & mundi contemtum, quotidie in cœlum ſpiritu aſcendit, & ibi verſatur. Vnde Paulus ait *Phil.* 3. Conuerſatio noſtra in cœlis eſt.

Tenenda igitur eſt connexio Prophetæ. *Ponent ſibi caput vnum*, quod eſt Chriſtus, Igitur vbi caput, ibi & ipſi. Vbi caput? in cœlo. Ergò & ipſi aſcendent de terra in cœlum. Primùm ſpiritu, per fidem, ſpem, caritatem, nouam vitam, deinde etiam carne.

Colligimus hinc, hoc eſſe proprium filiorum Dei, aſcendere è terra in cœlum, cùm Sacramenta adminiſtrantur, ſurſum aſcendimus à terra. Hoc illud antiquum dictum SVRSVM CORDA, cùm prædicatur Euangelium, *Surſum corda.*

Quoniam magnus dies Iezreel.

Trifariam poſſumus non ineptè interpretari.

1. Vt Iezreel accipiatur pro calamitate, quæ in valle Iezreel obuentura erat Iſraelitis, ſicut ſuprà dixit: *Confringetur arcus in valle Iezreel*. Et illud, *Quoniam*, probat, opus fore inſigni & extraordinario remedio ad Eccleſiam Dei congregandam & conſeruandam. Quod remedium erit? Nempe, vt è variis terris colligatur, ſub vno capite Chriſto, & aſcendant è terra omnes electi, filii Iſrael, & filii Iuda. Quare hoc erit neceſſe? Quoniam magna futura eſt clades huic populo in die Iezreel, quo ſcilicet in Iezreel frangetur arcus. Tunc cunctus populus abducetur captiuus. Ergo ad congregandam & conſeruandam Eccleſiam, opus erit, vt e variis terris collecti, aſcendant iterum ad montem Domini. Niſi fortè malimus ſimpliciter accipere diem Iezreelis pro iudicio & calamitate, quæ obuentura erat Iezreeli, id eſt, Iſraelitis, ſicut antea eos ita appellârat. Cùm enim dixiſſet Propheta, *Aſcendent* potuiſſent dicere Iſraelitę, quid ſibi vult iſte aſcenſus? Quid ais, Aſcendent? ſcilicet filii Iſrael, ſumus firmati in hoc noſtro regno.

Reſpondet Propheta, Aſcendent, dico, è terra, è terris alienis & inferioribus ipſa Iudæa. Nam magnus dies Iezreel futurus eſt, id eſt, magna enim calamitas, & iudicium horrendum obuenturum eſt Iezreeli, hoc eſt, Iſraeli, vt ſcilicet abducatur captiuus in alienas terras. Quare conſeruari non poterit Eccleſia Dei, niſi iterum per miſericordiam Dei inde liberati, iterum aſcendant. Conſeruabitur autem Eccleſia. Ergò aſcendent. Placet mihi, modò aſcenſum intelligamus ſpiritualem, talem qualem expoſuimus, alioqui vaticinium fuiſſet falſum.

2. Poſſumus etiam ſic interpretari, vt per *Diem* quidem *Iezreel* intelligamus itidem crucem & calamitatem, quæ obuentura erat Iezreeli, id eſt, Iſraeli. Sed illud, *Quoniam*, probet, calamitatem & crucem illam fore cauſſam ſcilicet inſtrumentalem, vt veri filii Iſrael cum filiis Iuda congregentur, vnum caput ſibi ponant, & aſcendant è terra ad cœlum, eo modo, quo declarauimus. Qua de cauſſa? Quoniam hac calamitate, tanquam igne, ſeparatis impiis, & proiectis à conſortio piorum. Pii ipſi eo etiam igne purgati, colligentur ſimul ſub vno capite, & aſcendent è terra, purgati ſcilicet, in regnum Chriſti. Sicut ignis cauſa eſt, vt aurum à ſcoria ſeparatum & defæcatum clariùs, quàm anteà, reluceat. Et hæc loquendi forma frequens eſt in ſcripturis, & ita etiam ſe res habet. Crux enim Eccleſiæ ſalutaris eſt, & cauſſa ſalutis: quoniam illa impii ſegregantur à piis, pii etiam ea purgantur. Itaque fit, vt purgati pertæſique huius mundi adſpirent ad cœlum & ſpiritu, ac tandem etiam corpore illuc aſcendant. Et Dominus ſolet primùm mortificare, deinde viuificare, ad inferos deducere, deinde reducere. Quaſi igitur dicat. Aſcendent, quia priùs deſcendent, & deſcenſus, id eſt, crux, cauſſa erit vt rurſus aſcendant.

3. Alia etiam poteſt adferri expoſitio, vt nomine *Diei magni* intelligamus tempus Meſſiæ, à natiuitate vſque in finem ſeculi. Ille eſt dies magnus & celebris & illuſtris: Nomine Iezreel vero intelligamus electos ex Iezreele, qui erant poſt aduentum Meſſiæ, & alludat ad notationem nominis Iezreel, id eſt, ſemen Dei hoc modo: *Aſcendent è*

terra

terra in cœlum. Quare? Quoniam magnus erit, (tunc ſcilicet cum venerit Chriſtus caput) *Dies Iezreelis*, id eſt, ſeri populi & ſeminis Dei, colligendi & in horrea cœleſtia inferendi. Ideò ipſe Iezreel, id eſt, ſemen ſanctum, ſemen miſericordiæ Dei, ſemen electum ortum ea Iſraele carnali, id eſt, ea ſemine iræ Dei, quod inter gentes diſſeminatum fuerat. Ipſum, inquam, ſemen miſericordiæ Dei, ſpicatum, maturum, & copioſum, aſcendet è terra, quia tunc dies, id eſt, tempus erit illius colligendi. Redimitur enim à Chriſto. ideò cùm illo aſcendent in cœlum, primò ſpiritu, deinde etiam corpore.

Aliter enim accipit hic nomen Iezreel, quàm ſuprà, Iſraelem appellauit Iezreel probroſè quaſi ſemen iræ Dei, quod erat diſſeminandum inter gentes. Quia defecerat à pietate Iſraelis. Et tunc illo nomine intelligebat Propheta impios in Iſrael. Hic autem honorificè cum appellat Iezreel, id eſt, ſemen miſericordiæ Dei, & intelligit pios electos, qui erant naſcituri ſecundùm carnem, ex illo priori Iezreel, id eſt, ea ſemine iræ Dei. Seminatum fuerat Iezreel, id eſt, ſemen iræ Dei ortum eſt in regno Chriſti, ſemen miſericordiæ Dei, ſemen ſanctum & benedictum.

Ita accipiendum eſſe hic Iezreel, id eſt, mutandum eſſe ſignificationem eius in bonum, ſicut antè in malum eum vocarat Iezreel. Docet mutatio etiam aliorum duorum nominum, quæ ſequuntur in verſ. 3 Nam *Lo Ruchamah* mutata eſt in Ruchamah & *Lo Ammi* in Ammi. Ita hic Iezreel mutat e mala & probroſa ſignificatione in bonam & honorificam, id eſt, e ſemine iræ Dei diſſeminando inter gentes, in ſemen miſericordiæ Dei recolligendum. Illa enim prima tria trium filiorum imaginariorum nomina ad impios expellendos referebantur. Iſta vero tria ad pios ex illis exortos recolligendos. Mutat igitur nomina & eorum ſignificationem, vt oſtendat Dei iram mutatam in miſericordiam. Ita in veteri teſtamento miſericordia in nouo ira in priores Iſraelitas impios, miſericordia in poſteriores pios.

3\. *Dicite fratribus veſtris.*

Coniungitur hic verſus cum ſuperiori hoc modo. Dixerat: Conſtituent ſibi caput vnum filij Iſrael & filij Iuda, Chriſtum. Et tunc, hoc conſtituto pro capite, aſcendent è terra in regnũ ſcilicet Chriſti. Quia igitur aſcendendum eſt in regnum Chriſti, omnibus illis, qui ſunt eius populus, & quibus, cum anteà fuiſſent ſine miſericordia reiecti poſteà facta eſt miſericordia, vt redeant. Idcircò nunc admonet vniuerſos & ſingulos ſui officij, & iubet, vt quiſque alterum admoneat, & hortetur ad aſcendendum in regnum Chriſti, & ait:

Dicite.

Scilicet, ò Iſraelitæ & Iudæi ſimul collecti, dicite alter alteri, frater fratri, ſoror ſorori.

Fratribus veſtris, populus meus.

Tradit verba, quibus vti debeant ad adhortandos reliquos fratres & ſorores, vt ſecum aſcendant in montem Domini. i. in regnum Chriſti è terra Quæ ſunt verba Euangelij. Vos eſtis verè populus meus, ait Dominus, Vos eſtis populus Dei. Ergò aſcendite ad veſtrum regem, in regnum veſtri regis Chriſti, cuius eſtis & vos populus.

Argumentum eſt ab officio.

Officium populi abſentis à ſuo Domino, & patria eſt, redire in regnum ſui regis, ibi eſſe, ibi ſuo regi inſeruire.

Vos eſtis Ammi, ait Dominus, id eſt, reuera eſtis populus Dei, & eius regnum eſt in alto, in monte Sion. Ergò & vos aſcendite nobiſcum. Vos eſtis fratres noſtri.

At reiecit nos cùm eſſemus populus. Reſp. Nunc recipit vos iterùm, vt ſitis populus. Ergò redite, diſcedite ad hac terra.

At reiecit nos ſine miſericordia, vt perpetuò eſſemus in captiuitate, alieni ab eius regno

Reſp. Nunc autem per Chriſtum, per caput, quod nobis propoſuit, & nos eligimus, fecit vobis miſericordiam, & ea *Loruchamah* facti eſtis *Ruchamah*. Ergò aſcendite nobiſcum de terra ad cœleſte regnum.

Fratribus.

Vim habet ad exhortandum, quaſi dicat. Sumus fratres veſtri ex eodem Deo nati, habemus eundem patrem Deum. Colligimus hinc qui ſit ſtimulus, quo aliquis incitetur ad ingrediendum in regnum Chriſti, ad deſerendã terram, mundum hunc, regnum diaboli & obſequium eius. Quis eſt iſte ſtimulus? Prædicatio Euangelij fide certa apprehenſa & retenta, id eſt, certa perſuaſio, quòd, qui eramus non populus propter noſtra peccata, facti ſimus populus propter Chriſtum, qui propter noſtra ſcelera indigni eramus miſericordia & iure ipſo condemnati, ſimus per Chriſtum conſecuti miſericordiam, qui eramus propter noſtras iniquitates *Lo Ruchamah*: propter Chriſtum facti ſumus *Ruchamah*. Hic eſt ſtimulus, quo Paulus Galatas hortabatur, vt redirent in regnum Chriſti, *Gal. 3.* vos eſtis filij Dei. Quaſi dicat. Ergò recedite à terra, & redite in regnum Chriſti, ne velitis ad opera legis redire: Diſcedite à regno Moſis, à circumciſione, ac operibus legis, venite in regnum Chriſti. Sic Corinthios hortatur idem 2 *Cor. 5.* Vetera tranſierunt, ecce facta ſunt omnia noua Quid hoc eſt? niſi, eratis antea *Loammi*, iam eſtis populus. Ecce vetera tranſierunt, & facta ſunt noua omnia, Eratis ſine miſericordia, iam habetis miſericordiam. *Vnde hac? ait:* Omnia autem ex Deo, qui nos ſibi recõciliauit per Chriſtum. Ecce quomodo facti eſtis de non populo populus, de Lo Ruchamah Ruchamah, & nobis dedit miniſterium reconciliationis, quaſi dicat, Nobis dixit, *Dicite fratribus veſtris, populus meus vos.* Quid eſt dicendum? Hoc. *Deus erat in Chriſto mundum reconcilians ſibi*, id eſt, ea non populo faciens ſibi populum. At peccauerat mundus, & ideò indignus, qui iterùm admittatur in gratiam, Deóque reconcilietur.

Reſpondet Apoſtolus. Non imputans illis delicta ipſorum, id eſt, faciens illi miſericordiam, & ita ea Lo Ruchamah Ruchamah Et hoc verbum reconciliationis poſuit in nobis. in quem finem? vt ad vos illud deferamus, & dicamus vobis, quòd Deus per Chriſtum vos ſibi reconciliauit, & eſtis populus, & peccata veſtra vobis ſunt per miſericordiam eius condonata, & ita eſtis Ruchama.

Quid igitur ſupereſt? Nos fatimus noſtrum officium, Pro Chriſto ergò legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos, obſecramus pro Chriſto, reconciliamini Deo, id eſt, Deus quidem nobis eſt reconciliatus per Chriſtum, vos acceptat in populum Reliquum eſt, vt & vos nobiſcum aſcendatis, & quod ad vos attinet, reconciliemini Deo, & ita recõciliati, ei ſeruiatis, deſerta terra & terrenis affectibus.

Commendat ergò hic duo, & priuatas exhortationes, quibus quiſque debet fratrem excitare ad aſcendendum de terra in regnum Chriſti, & multò magis publicas prædicationes, quibus debent omnes excitari ad deſerendum mundum, & aſcendendum ad Chriſtum.

Hæc exhortatio valet t. ad extitandos electos, qui ſunt foris extra regnum Chriſti vt in illud ingrediantur. Vos qui eratis propter peccata non populus, nunc condonatis peccatis per Chriſtum, per quem ſibi Deus mundum reconciliauit, facti eſtis populus. Vos qui eratis veſtrapte natiuitate ex Adamo *Loruchamah*, facti eſtis per gratiam Chriſti *Ruchamah*. Cum ergò ſitis populus Dei, & miſericordiam conſecuti, quid vobis agendum eſt? Officij veſtri eſt, nobiſcum, qui ſumus fratres veſtri, qui communem habemus Patrem in cœlo, aſcendere è terra hac, è regno Sathanæ, ac terrenis affectibus, à mundo, à lege, & elementis huius mundi, ad cœlum, ad regnum Chriſti, ad cœleſtes affectus, ad gratiam Euangelij. Ergò venite, aſcendamus ad montem Domini. Hæc eſt prædicatio Euangelij ad exteros.

Sed notandum, quòd iſti tantùm, qui vere per prædeſtinationem ſunt populus Dei, huic prædicationi credent, quòd ſint vere facti populus Dei, & miſericordiam conſecuti. Ideò etiam ſoli ingrediuntur regnum Chriſti, & aſcendent è terra, Ita in eis impletur veritas huius vaticinij, Vos eſtis populus Dei in aliis non impletur, nec vera eſſe deprehenditur hæc propoſitio. Sed ipſi ſũt in cauſſa ſua infidelitate.

At igitur non eſt vera abſolute hæc propoſitio Euangelij, cùm omnes dicimus, Vos eſtis populus Dei, cùm non omnes ſint ſecundùm prædeſtinationem populus Dei.

Reſpon. Cauſſa, cur non ſit in omnibus vera, eſt in ipſis hominibus, qui non credunt, ſi crederent, vera in eis eſſet. Ideò ipſi ſua incredulitate efficiunt, vt quodammodo Deus appareat mendax, vt Iohan. dicit, 1. *Iohan.* 3. Si non credimus mendacem facimus eum Sed abſit, vt Deus ſit mendax.

Cùm dicitur multis, vos eſtis filij Dei, vos eſtis populus, ſemper verá eſt propoſitio, quia in aliquibus vera eſt. Ideò notanda verba Prophetæ, non ait, dicite huic vel illi particulari perſonæ, Tu es populus Dei, tu es filius Dei, quia ſic deprehenderetur propoſitio falſa in multis, ſed in plurali, *Dicite fratribus veſtris, vos populus Dei.*

Eſt autem manifeſtum, quòd nunquam prædicatur Euangelium multis, quin ibi ſint aliqui ea prædeſtinatis. Itaque ſemper vera eſt propoſitio generalis Euangelij.

2\. Valet hortatio hæc ad illos, qui ſunt intùs, excitandos à terra ad cœlum, à terrenis affectibus ad cœleſtes, in hunc modum. Vos eſtis populus Dei. Ergò cur non aſcenditis, vbi veſter rex? an non pudet vos in terris hærere?

Item ad habendam fiduciam. Vos eſtis populus Dei, miſericordiam conſecuti. Cur ergò fiducia non aſſurgetis in cœlũ? cur hæretis in terris? cur diffiditis? aſcendite, ſperate, confidite veſtro regi.

13. Dicetur verò, id eſt, prædicabitur Euangelium efficaciter filijs Iſrael electis. Ergo prædicatione Euangelij colligentur in regnum Chriſti, non autem per opera legis.

14. Non ait, ibi incipient eſſe filij Dei, ſed ibi dicetur eis, filij Dei. Ergò ordinariè nemo fit filius Dei, niſi per Euangelium auditum, & fide receptum.

15. Non ait, ibi dicetur, Populus meus vos, ſeruatâ verborũ [illegible] perfecta, ſed ibi dicetur, filij Dei viui, vt melius perfecta rerum [illegible] ſeruatâ, beneficium Chriſti in nouo teſtamento & naturam, vimque Euangelij explicaret.

Populus enim neque ex rege, cuius eſt populus, naſcitur, neque illius naturaliter eſt hæres. Filij verò & ex eo, cuius filij ſunt naſcuntur, & illius, iure filiationis, ſunt hæredes. Ergò per Euangelium filij Iſrael, & ex Deo naſcuntur, filij Dei, & hæredes Dei iure filiationis, & [illegible] conſtituuntur.

16. Naſcuntur filij Dei non ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo. Salus igitur illorum tota gratuita.

17. Naſcuntur filij Dei ex Deo. Ergò per ſemen Dei, in eorum corda vi Spiritus ſancti illapſum, ab eis apprehenſum & in ipſis retentum naſcuntur.

18. Semen Dei, eſt verbum Dei, ſolâ fide hoc recipitur & retinetur. Sola ergò fide fiunt filij Dei ideóque ſola fide iuſtificantur, & ſola fide hæredes Dei conſtituuntur.

19. Dicetur, id eſt, prædicabitur eis, Filij Dei viuentis. Summa igitur prædicationis Euangelij eſt hæc: Vos eſtis filij Dei, ſcilicet per fidem in Chriſtum Ieſum, vt Paulus explicat.

Hæc enim prædicatio, quæ in ipſo Euangelium annunciat, in ſumma complectitur æternam electionem, æternum Dei amorem, mediatorem, ſatisfactionem, peccatorum remiſſionem regenerationem, vitam æternam.

20. Dicetur Filij Dei. Vnus igitur tantùm Deus.

21. Dicetur, Filij Dei viuentis. Ergò ille ſolus vnus Deus, è quo per Euangelium naſcimur, eſt per ſe & æternum viuens, atque ipſa, cuius participatione viuunt, quæcunque viuunt.

22. Dicetur, filij Dei viuentis. Ergò non amplius erunt ſub lege mortua, ſed ſub ſpiritu viuificante.

23. Sumus filij Dei per ſe & æternum viuentis, id eſt, in ſemetipſo vitam habentis. Ergo, ſicut primogenito Chriſto dedit, vt vitam haberet in ſemetipſo: ita reliquis filijs dabit, vt æternùm cum eo viuant, quanquam non in ſemetipſis ſed in Chriſto & Deo vitam habeant.

24. Primò præmittitur, Non populus meus vos, deinde ſtatim & immediate ſubditur Filij Dei. Ergò nihil præceſſit meriti in *Lo Ammi*, cur factus ſit filius Dei, ac proinde gratis fit filius Dei, quicunque ex *Lo Ammi* fit filius Dei.

25. Non ait, Filij Dei vos quaſi ſolos alloquens Iſraelitas, ſed in genere, filij Dei viuentis. [illegible] igitur & ſalus non ad ſolos electos ex Iſrael, ſed etiam ad electos ex gentibus pertinet.

26. Quanquam autem ita ſe res habet: certo tamen & peculiari priuilegio propter promiſſiones Iſraeli, & non gentibus factas [illegible] & ſalus Iſraeli in primis quodammodo debetur, deinde gentibus ex mera miſericordia donatur, vt Paulus ait: *Iudæis primùm, deinde & Græcis*.

27. Proinde quia Iſraelitæ, iure quodam, propter promiſſiones illorum patribus factas, vocandi erant ad gratiam Euangelij. Gentes verò inter quas illi erant diſperſi per meram miſericordiam (vt eſt ad Rom.) vocandæ erant. Ideircò fuerunt Iſraelitæ inter gentes diſperſi, in hunc finem, vt poſteà dum reliquiæ Iſraelis per Apoſtolos ex quodam debito in regnum Chriſti colliguntur, ipſi quoque electi inter gentes per hanc occaſionem, audito Euangelio, vnà cum reliquijs Iſrael ad Chriſtum nouúmque fœdus adducantur, & fiant filij, adeóque & hæredes Dei.

28. Diſſipatio igitur Iſraelis carnalis inter gentes, fuit non ſolum futuris reliquijs Iſrael, ſed etiam ipſis gentibus vtilis, vt illorum lapſu ſalus contingeret fidelibus gentibus, & illis naturalibus ramis excisis iſti ex oleaſtro rami in bonam oliuam insererentur, vt ad Rom. 11. explicatur.

29. Ac proinde (vt initio dictum fuit) diſſipatio Iſraelis fuit & ad promiſſionem de vero Iſraele inſtar arenæ maris multiplicando, & conſequenter ad verum Chriſti regnum inſtaurandum, & amplificandum, non vtilis tantum, ſed quodam etiam modo neceſſaria.

VERSVS SECVNDVS.

Et congregabuntur.

1. Propheta ait, Filii Iſrael & Iuda congregabuntur. Ergo indicat eos fuiſſe ſegregatos & inter ſe diuiſos, ſeu gregem diſſipatum. Diuiſio hæc & ſegregatio legitur 3. Reg. 12.

2. Quia non ait, congregabunt ſe, ſed congregabuntur, Indicat ergò illos fuiſſe ab alio rurſus congregandos & inter ſe coniungendos. Hunc autem, à quo erant ſimul iterum congregandi, fuiſſe Chriſtum, interpres eſt *Ieſa. 11 dicens*: Et leuabit ſignum ad gentes, & colliget electos ex Iſrael, & diſperſat animas Iehuda congregabit. Indicauit ergò à Chriſto fuiſſe congregandos, qui ſe ipſi ſegregarunt & diuiſerunt.

3. Etenim filij Iſrael & filij Iehuda, quos Deus in vnum populum coniunxerat, ſeipſos in duos populos diuiſerunt, vt eſt 3. Reg. 12. Chriſtus verò illos rurſum, nimirum electos ex Iſrael & Iuda, vna etiam cum electis ex gentibus, factis inimicitiis, & diſtracta macerie, in vnum ſanctum populum congregauit, vti eſt Eph. 2. Ergò prima vnio ex Deo, diuiſio ex hominib. noua collectio per Chriſtum & propter Chriſtum.

4. Nam diuiſio populi & regni propter peccata Salomonis fuit facta, vt eſt 3. Reg. 11. Noua verò eius collectio & vnio propter merita alterius Salomonis, id eſt, Chriſti. Ergo peccata humana cauſſa diuiſionis: merita Chriſti, propter quæ humana peccata delentur, cauſſa vnionis.

5. Diuiſio fuit facta ſub lege in regno Moſis Noua vnio ſub gratia in regno Chriſti. Non ergo per legem Moſis, ſed tantũ per gratiam Chriſti, electi, qui per peccata à Dei & Angelorũ conſortio ſegregati, atque inter ſe animis & religione diſiuncti fuerant, rurſus Deo vniri atque inter ſe ſalutariter cõiungi poſſunt.

6. Cum ait, congregabuntur, ſubintelligendum eſt, à Chriſto, vt Ieſaias docet. Chriſtus autem quos congregat, perfectè congregat. Indicat ergo, electos ex Iſrael & Iuda, qui à Deo & Dei grege per verbum & ſpiritum Sathanæ prorſus erant ſegregati, rurſus per verbum & ſpiritum Chriſti fuiſſe perfectè congregandos.

7. Eſt autem hæc huius perfectæ vnionis ratio. Dum filii Iſrael & filii Iuda, id eſt, electi, vnum atque idem Euangelium omnes & audiunt, & fide recipiunt, creduntque, ſicut Euangelium annunciat, ſe omnes per Chriſtum, condonatis peccatis Deo eſſe reconciliatos, primo, propter vinculum ſpiritus ſancti vniuntur Chriſto, vt membra capiti, per Chriſtum vero vniuntur patri Deo. Ex hac vero vnione cum Chriſto & Deo per ſpiritum ſanctum, ſequitur ſecundo, vera electorum inter ſe, per eundem Chriſti ſpiritum, vinculo charitatis, & pacis in vnum corpus conſociatio, quæ eſt vera ſanctorum communio.

8. Has vero duas vniones duæ aliæ conſequuntur. Vna, quod, quia Deo per Chriſtum vniti ſumus, reliquæ etiam creaturæ omnes nobis vniantur & noſtræ fiant, iuxta illud Pauli 1. *Cor.* 4 Omnia veſtra ſunt, vos autem Chriſti, Chriſtus autem Dei. Altera. Quod, quia Sancti animis inter ſe per ſpiritum Chriſti, eiuſdem fidei & religionis & charitatis vinculo, ſunt coniuncti, corporibus quoq; in eodem cœtu, ad verbum ſimul audiendum, ad ſacramenta ſimul ſumenda, ad preces ſimul fundendas, ad collectas ſimul faciendas, & bona fratribus communicanda, quo ad eius fieri poteſt, congregãtur, vt hac viſibili corporum in eodem cœtu congregatione, inuiſibilem quoque animorum in eadem fide & charitate, non ſolum teſtificentur, ſed etiam foueant.

9. Congregatio igitur filiorũ Iſrael & Iuda, (de qua loquitur Propheta) in ſpiritu potiſſimũ atque animorũ vnione ſub vno capite Chriſto ſita eſt, *quia illis vnus eſt Deus, vnus mediator, vna fides, vnum baptiſma, vna ſpes vocationis*. Eph. 4.

10. Quare etſi fideles corporibus à ſe inuicem diſiuncti ſũt, & diuerſis in locis per totum terrarum orbem diſperſi: omnes tamen vna tantum ſunt Eccleſia, & vnus tantum grex, in vno tantum ouili.

11. Ac proinde Eccleſia Chriſti & vna tantum eſt, & tamen vbique terrarum diffuſa, quia ea eſt concio duntaxat verorũ filiorum Iſrael & Iehuda, id eſt, electorum eiuſdem ſpiritus vinculo, ſub eodem capite Chriſto, ad eundem Deum colendum in toto terrarum orbe, congregata.

12. Caput quod ſibi ponunt filij Iſrael, & filii Iuda, id eſt, electi, non poteſt eſſe niſi Ieſus Chriſtus. Ipſe enim ſolus Deus eſt & homo. Caput autem totius corporis Eccleſiæ, vt Deus eſſet & homó, neceſſe erat.

Omnes autem ij filij Iſrael & Iuda. i. omnés electi, è quibus ſolis conſtat Eccleſia, vnum tantum ſibi ponunt caput, & hoc caput (vt antè dictum eſt) non poteſt eſſe, niſi Chriſtus. Vnũ ergo tantum caput eſt totius Eccleſiæ, quod eſt Chriſtus.

13. Dixit, Caput, non regem, cum tamen de regno loqueretur, vt melius vnionem, quæ eſt inter Eccleſiam & Chriſtum, exprimeret. Quandoquidem maior vnio eſt inter caput & membra, quàm inter regem & populum. Caput autem Eccleſiæ eſt Chriſtus, & in Chriſto fons eſt iuſtitiæ, & vitæ perennis. E Chriſto igitur in totum corpus & ſingula membra Eccleſiæ perpetuo fluit iuſtitia & vita, ac proinde, *quicunque eſt verum Eccleſiæ membrum, perpetuo particeps eſt ſpiritus, iuſtitiæ, & vitæ Chriſti*, Eph. 4.

14. Ait, Et ponent ſibi caput, non autem ponetur. Docet ergò, Etſi Pater ille eſt, qui caput hoc dedit Eccleſiæ, & ſingulis Eccleſiæ membris, vt eſt *Ephe*ſ. 1. Nemini tamen caput eſſe poſſe, niſi quis illud propriæ voluntatis aſſenſu (de adultis loquor) ſibi ipſe ponat.

15. Sibi etiam quiſque hoc caput verè, & coram Deo ponit, cùm illud ſibi à Patre in Euangelio oblatum, fide ſua & propriæ voluntatis aſſenſu, ſuſcipit, amplectitur, & renuncians omnibus aliis capitibus, hoc ſolùm pro ſuo capite, vnde totam exſpectat ſalutem, agnoſcit. Coram hominibus verò idem etiam facit, cum publica confeſſione, & viſibili (ſi fieri poteſt) cum cœtu Eccleſiaſtico coniunctione, etiam Sacramentorum participatione, ſolum Chriſtum fatetur, ſe pro ſuo capite, vnde tota ipſius pendeat ſalus, agnoſcere & amplecti.

16. Vt enim vniamur huic capiti Chriſto, ſpiritus propriæ fidei per ſeſe omnibus, ipſis etiam paruulis, pernećeſſarius eſt. Iuſtus enim ex ſola fide ſua viuit, non aliena, ſicut nec quis doctus eſt aliena, ſed ſua, quæ in ipſo eſt, doctrina. Aſſenſus autem propriæ voluntatis, omnibus adultis neceſſarius eſt. Externa verò confeſſio & proteſtatio, cùm & facultas conceditur, & gloria Dei, Eccleſiæq. ædificatio, poſtulat. Ac proinde etiam paruuli quodammodo ſibi ponunt hoc caput, cùm ſpiritu fidei interno in hoc caput donantur.

17. Quia Propheta non ait, Aſcendent è terra Chaldæorum, ſed ſimpliciter è terra, nec ait, Aſcendent in Iudæam, ſed ſimpliciter Aſcendent, & nunquam legimus, Iſraelitas à poſtrema captiuitate in patriam rediiſſe. Filij etiam Iuda è Babylone in Iudæam redierunt longè antè, quàm naſceretur Meſſias. Propheta autem hic loquitur de iis, quæ poſt aduentum Meſſiæ futura erant, nullus verò alius exſpectandus eſt Meſſias, quàm, qui venit, Ieſus Chriſtus. Locus igitur iſte de reditu populi è terrena captiuitate in terrenam patriam, intelligi nullo modo poteſt. Proinde neceſſariò intelligendus eſt de aſcenſu, quo electi, veri Iſraelitæ, & veri Iudæi, ex vniuerſa terra in Regnum Chriſti, quem ſibi in caput & regem elegerunt, ſpirituale & cœleſte aſcendunt. Aſcendent autem Spiritu, Anima, & Corpore.

18. Ac Spiritu quidem tribus modis. 1. Cùm certo fidei nexu Chriſto iuſtificatori ſeſe coniungentes, cum illo à regno peccati, mortis, Sathanæ, & inferni, in quo mortui iacebant, tànquam à terra in cœleſte Chriſti regnum aſcendunt, id eſt, cùm credunt, ſe per Chriſtum à peccatis iuſtificatos, Patri reconciliatos, à morte & Sathana liberatos; atque in cœleſte iuſtitiæ ac vitæ regnum tranſlatos, ita, vt per hunc fidei nexum Chriſto capiti in vnum corpus vniti, & tùm in ipſius mortem per baptiſmum ſepulti, tùm per eius ſpiritum viuificati, reuera à regno peccati & Sathanæ in regnum Iuſtitiæ & Chriſti cum ipſo Chriſto reſurgant. 2. Cùm Chriſto capiti à mortuis reſurgenti ſeſe firmiter copulantes, vnà cùm illo à mortuis, ceu à terra, per certam, de ſuorum corporum reſurrectione, ſpem, ad æternam vitam aſcendunt, id eſt, cũ certa ſpe ſuorũ etiã corporum è terra & puluere æternam ad vitam reſurrectionem, idque propter ſpiritum Chriſti, per quem, Chriſto à mortuis excitato, & in cœlo apud Patrẽ ſedenti, inſeparabiliter ſunt coniuncti, firmiter exſpectant, vt quoniã vident, ſe iam in carne Chriſti reſurrexiſſe, in ſua etiam propria carne, quaſi iam cum Chriſto reſurrexiſſe, in cœlos aſcendiſſe, & apud Patrẽ ſedere, ſibi omninò videantur. Ad quos 2. modos illud Pauli pertinet *Eph.* 2. Et vos cum eſſetis mortui delictis, &c. ſed Deus, qui diues eſt in miſericordia, cùm eſſemus peccatis mortui, conuiuificauit & correſuſcitauit, & conſedere fecit in cælis, in Chriſto Ieſu, cui. ſ. Chriſto Ieſu, tanquam capiti (vt in calce primi capitis dixerat) coniuncti ſumus. 3. Cùm per ſpiritum Chriſti renouati & Chriſto coniuncti, ab amore rerum terrenarum ad amorem cœleſtium, à terrenis affectibus & deſideriis ad cœleſtes affectus, & deſideria per nouam vitam aſcendunt, ſpiritúque in cœlis verſantur, exſpectantes beatam ſpem & aduentum gloriæ magni Dei, vt qui in captiuitate cum Chriſto mortui & conſepulti fuerunt, cum eodem etiam in nouitate vitæ ambulent. Atque ad hunc modum pertinet illud *Rom.* 6. Quicũque in Chriſtum baptizati ſumus, in mortem ipſius baptizati ſumus. Cõſepulti enim ſumus cum illo in mortem, vt quemadmodum Chriſtus reſurrexit per gloriam patris: ita & nos in nouitate vitę ambulemus. Et illud *Col.* 3: Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt, quærite. Atque iis tribus modis veri filij Iſrael aſcendunt è terra ſpiritu. Hæc enim eſt prima reſurrectio, de qua *Apoc.* 20. Beatus, qui habet partem in reſurrectione prima.

19. Anima verò aſcendunt, cum illorum animæ à corporibus ſolutæ, in cœleſtem gloriam euolant, vt ſint cum Chriſto, de quo *Phil.* 1. Deſiderium habens diſſolui, & eſſe cum Chriſto.

20. Poſtremò verò aſcendunt, cùm tandem corporibus etiam reipſa à mortuis, à terra, in qua diu iacuerunt ſepulti, ad glorioſam vitam reſurgent, atque in cœlum aſcendent, idque propter ſpiritum Chriſti, quo, Chriſtus in cœlo exiſtens corpore, nobiſcum tamen coniunctus eſt, vti caput membris. Huc illud *Rom.* 8. Qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora veſtra propter ſpiritum eius, qui inhabitat in vobis. Et vbi fuerit cadauer, illuc congregabuntur & aquilæ.

21. Proinde, ſi filij Iſrael ſpiritu & corpore aſcendent è terra, proprium igitur filiorum Iſrael, qui Chriſtum ſibi in caput per fidem elegerunt, eſt, ſpiritu ſemper à terra in cœlum aſcendere, donec & animis corpore ſolutis in cœlum aſcendant, & tandem, corporibus etiam è terra excitatis, ad æternam vitam reſurgant.

22. Dicit autem in futuro, Aſcendent, ſcilicet poſt Meſſiæ aduentum. 1. Quoniam, quo ad ſpiritum, etſi veteri quoque teſtamento veri Iſraelitæ ſpiritu aſcendebant in cœlum eo, quo declarauimus, triplici modo: Hic tamen aſcenſus peculiari & ſpeciali quodam modo conuenit veris Iſraelitis in nouo teſtamento, poſtquam peracta ſatisfactione, & Chriſto à mortuis excitato, & ſupra cœlos euecto, largius & abundantiùs ſupra filios Iſrael in nouo teſtamento, quàm antea in veteri effuſus eſt ſpiritus ſanctus, vt *Ioan.* 4. Nondum Spiritus ſanctus erat datus, quia nondum Ieſus fuerat glorificatus, & quodammodo illi acceperunt ſpiritum ſeruitutis, nos verò ſpiritum adoptionis. 2. Ait, Aſcendent, Quoniam ante Chriſti aduentum nemo vel animo vel anima à corpore ſoluta in cœlum, id eſt, in perfectam gloriam, ſed tantum in ſinum Abrahæ, id eſt, in certam quietem aſcendit, vel corpore è terra excitato non amplius moriturus reſurrexit, & in cœlum aſcendit. Sed tam illud, (de communi & ſaniore orthodoxorum ſententia) quàm hoc vſque ad tempus poſt Meſſiæ aduentum dilatum fuit, vt illi non ſine nobis (vt eſt Heb 11.) conſummarentur. Nunc verò & illorum animę cum Chriſto ad meliorem gloriam aſcenderunt, & nos filij *Iſrael*, ſolutis à corpore animis, confeſtim ad vberiorem *gloriam* & quietem, quàm patres in veteri teſtamento, *in cœlum a*ſcendimus de terra. In fine verò ſeculi corp*oribus etiam è* terra excitatis, tàm illi, quàm nos perfectiſſimè conſummati ad pleniſſimam gloriam aſcendimus.

Filij ergò Iſrael poſt Chriſti aduentum & quo ad aſcenſum per ſpiritum, ſingulariori quodam & præſtantiori modo aſcendunt è terra, quàm anteà, & quo ad animas à corporibus ſolutas verè in cœlum ad meliorem quietem aſcendunt, quã anteà, & quo ad corpora à mortuis excitata, & non amplius moritura, omninò, id quod antea negatum omnibus fuerat, aſcendent.

23. Aſcendent (inquit Propheta) poſt aduentum Meſſiæ, quoniam magnus, ſcilicet tunc erit, dies Iezreel, id eſt, veri & ſancti ſeminis Dei: nempe veri Iſraelis, tanquam maturi, in horrea cœleſtia colligendi Ergò cauſſa, cur in veteri teſtamento pauci illi veri Iſraelitæ, non (vti declaratum eſt) aſcenderunt è terra: nunc verò in nouo teſtamento aſcendant, eſt, quoniã tempus illud non fuit magnus dies Iezreel in horrea ſcilicet cœleſtia colligendi: ſed nunc, poſtquam venit Chriſtus in tẽporis plenitudine, (vt loquitur Paulus) eſt ille dies magnus Iezreel.

24. Nomine enim Iezreel, quòd ſemen Dei ſignificat, ſicut anteà intellexit Propheta impios & adulterinos Iſraelitas, quia ſemen erant Dei, ſed adulterinum, ſeu, quia erant ſemen iræ Dei. Ita hic mutata ſignificatione, intellexit pios & veros Iſraelitas: quia ſemen ſunt Dei legitimum, ſeu, quia ſunt ſemen animæ Dei, vt poſtremo verſu huius capitis patet, & ſicut etiam verſu ſequenti facit in aliis duobus nominibus *Lo Ruchamah* & *Lo Ammi*, ea vertendo in *Ruchamah & Ammi*.

Hæc autem ſignificationis nominum è mala in bonam mutatio ſymbolum fuit, mutatam irã Dei in miſericordiam propter Chriſtum, ſeu (vt Paulus loquitur) *Vetera tranſiiſſe & noua facta eſſe omnia, poſt Chriſti aduentum.*

VERSVS TERTIVS.

Dicite.

Sicut proprium materialis ignis eſt, calorem & lucem, quibus præditus eſt, ad res ſibi vicinas emittere, & illis communicare: ita propriũ eſt filiorũ Dei officium, Euangelij lucem eandem, qua illuſtrati ſunt, ſibi proximis communicare, & eodem diuini amoris igne, quo ipſi ardent, alios quoque inflammare. Iure ergò ſuperioribus duobus verſibus hunc tertium ſubiicit, vbi hoc officium eſſe verorum filiorũ

Iſrael,

Iſrael,qui miſericordiam conſecuti, & facti ex non populo, populus,& ex filiis Sathanæ,filij Dei,à regno Sathanæ, in regnum Chriſti ingreſſi ſunt,docet: nempe curent,tùm verbi Euangelij,nimirum prædicatione,tum,quibus poſſunt, charitatis officiis,& proximum in regnum Chriſti, vbi euiſdem ſecum felicitatis fiat particeps,introducere,& per conſequẽs, regnum Chriſti pro ſuâ virili amplificare.

Cum enim ait, *Dicite fratribus veſtris*, perfectam mandat ſibi. Dei beneficiorum Dei per Chriſtum in humanum genus,ad omnes prædicationem. Ea autem conſtat non verbis tantum nudis,ſed etiam externis, cum opus eſt, officiis pietatis vt quod verbis prædicatur,factis etiam confirmetur.

2. Non ait,Dicite ſemel & iterùm,ſed abſolutè,Dicite. Ergò indicat,officium hoc ſemper eſſe faciendum,id eſt, Euangelium quotidie prædicandum, & à beneficiorum Dei prædicatione nunquam in finem vſque ſeculi,donec omnes electi in regnum Chriſti ingrediantur, prorsùs eſſe ceſſandum.

3. Neque ait,dicite clàm vel palàm tantum,ſed abſolutè,dicite. Ergò indicat,hoc officium,& publicè & priuatim, prout rei neceſſitas & occaſio poſtulat,eſſe faciendum ac proinde non tantùm priuatas exhortationes, ſed etiam publicam Euangelij prædicationem hic mandari.

4. Neque ait,Dicite hic vel illic,ſed abſolutè,dicite. Ergò indicat,vbique hoc officium eſſe faciendum, & vbique fratres ad regnum Chriſti incitandos.

5. Ait autem in Imperatiuo,Dicite. Ergò indicat,hoc officium eſſe filiis Dei debitũ,& à Deo mandatũ,vt quiſq; proximum ſuum ad regnum Chriſti,tùm verbis,tùm factis extimulet.

6. Vnum eſt enim duntaxat præceptum in regno Chriſti, omnibus ciuibus,id eſt,filiis Dei datum. præceptum nimirũ ſynceræ,tum in Deum, tùm in proximum, charitatis ſeu amoris,vt Chriſtus & Apoſtoli teſtantur.

7. Hæc autem tum erga Deum tum erga proximũ,charitas exigit,tam factis,quàm verbis curemus,vt & gloria Dei promoueatur,regnumque Chriſti dilatetur, & proximus, qui fratris loco habendus eſt, ſi extra regnum Chriſti ſit, ingrediatur ac euiſdem ſalutis,cuius & nos ſumus, particeps fiat ſi in regno Chriſti ſit,in eo conſeruetur & retineatur. Vtrumque enim verè,cùm erga Deum,tum erga proximum,charitatis officium eſt.

8. Mutatio nominum ex Loruchama in Ruchama,& ex LoAmmi in Ammi,ſicut etiam de mutatione ſignificationis Iezreel dictum eſt,indicat mutatam eſſe iram Dei in miſericordiam,id eſt, Deum eſſe populo per Chriſtum reconciliatum,& noua facta eſſe omnia à Deo,vt ait Paulus.

9. Hoc eſt autem illud quod mandat & vult Deus, vt per illos,qui in regno ſunt,aliis omnibus annuncietur, idque in hunc finem,vt alij quoque,qui foris ſunt,extimulati hoc bono nuncio,redeant ad regnum,dicendo,Dicite.cuius mandati hic eſt ſenſus.Poſtquam ego vos omnes ex LoAmmi feci Ammi,& ex Loruchama,feci Ruchama, imò filios Dei,& iam vos ingreſſi eſtis in regnum meum Curate igitur,vt alij quoque hoc bonum & lætum nuncium intelligant, me illis eſſe placatum redeant igitur ad regnum. Itaque illis dicitote,meo nomine,*Vos eſtis populus meus*,ait Dominus, *Vos eſtis Ruchama*.Igitur redite ad regem veſtrum Quin etiam vobis inuicem gratulamini,quòd ſitis facti populus meus, & huiuſce beneficij commemoratione vos inuicem ad maiorem profectum hortamini.

10. Stimulus igitur,quo extimulandi ſunt electi ad deſerẽdam terram,mundum hunc, regnum diaboli, & obſequium eius,& ad redeundum ad Deum, ingrediendùmque in regnũ Chriſti,& in eius obſequio ſe continendos, prædicatio eſt,& fides Euangelij. Et acrior ſtimulus nullus eſſe poteſt, quàm hæc fides, ſeu certa perſuaſio, quòd qui eramus propter noſtra peccata non populus, per Chriſtũ facti ſimus populus,& qui eramus noſtra natura Loruchama,facti ſimus per Chriſtum Ruchama,filij Dei & hæredes regni.

11 Prædicatio hæc vos eſtis Ruchama, continet 1. peccata noſtra,cum ira Dei peccatis noſtris debita.2.legem legiſque ad ſaluandum impotentiam. 3. ſalutem noſtram per miſericordiam Dei,& merita Chriſti.

Peccata noſtra & iram Dei, peccatis debitam. Quia,ſi miſericordiam conſecuti ſumus. Ergò eramus digni ſupplicio, Supplicium verò non debetur,niſi peccato.

Legem & legis impotentiam Quia,ſi miſericordiam conſecuti,Ergò & legis tranſgreſſores fuimus, & per opera legis non potuêre peccata noſtra deleri.Salutem verò partam per miſericordiam Dei,& per merita Chriſti.Quia,ſi miſericordiam conſecuti iam, cùm antea Deus eſſet nobis iratus, & nos Loruchama Ergò per aliquem,cui Deus non erat iratus, & qui non erat Loruchama,placatus fuit Deus ,vt fecerit nobis miſericordiam.Hic ſolus fuit Chriſtus.

Ergò prædicatio hæc docet 1. quòd ſimus noſtra pte natura:nempe peccatores ac digni ſupplicio.2.Quòd potuerit lex non iuſtificare nos,ideò opus erat miſericordia.

3. Quòd ſimus per Chriſtum miſericordiam conſecuti, & facti populus.

12. Summa,Præſcribit hic Deus mandatum vnum,quod & vult eſſe perpetuum, omnibus filiis Iſrael, qui ingreſſi ſunt regnum Chriſti:mandatum nimirum charitatis.Charitas autem exigit,vt diligamus primum Deum ſupra omnia,ideóque eius gloriam & regnum promoueamus. Deinde proximum ſicut nos ipſos,ideoque optemus ei, & ſimul curemus eam ſalutem,quam nos quoque conſecuti ſumus. Vtrumque præſtatur,cum in animo alios habemus pro fratribus & inuitamus ad regnum Chriſti,dicendo,*Venite,aſcendamus ad montem Domini:quia vos quoque eſtis populus meus*,ait Dominus, & licet anteà propter peccata veſtra eſſetis reiecti: nunc tamen propter Chriſtum eſtis miſericordiam conſecuti.

CAPVT II.

Verſ. 4. Diſceptate cum matre veſtra.

Sicut prima,ita etiam hæc altera concio,ad Iſraelitas,id eſt decem tribus pertinet,& eſt ceu explicatio ſuperioris. Cõſtat autem illis tribus partibus quibus & prior. 1 obiurgatione peccati.2.comminatione iræ Dei contra peccatum 3.promiſſione gratiæ in regno Chriſti pro remiſſione peccati. Duo prima, peccati reprehenſio, & iræ Dei comminatio, mixtim continentur verſu 4. & reliquis, vſque ad verſum 15. Tertium verò,id eſt,promiſſio gratiæ,continetur verſu 16. & reliquis in finem vſque capitis.

ARGVMENTVM.

Docet,non eſſe, cur Iſraelitæ debeant cum Deo expoſtulare, quod illorum matrem ſynagogam repudiando ipſorũ quoque ſingulos hac infamia notæ,quod ſint ex ſcortatione nati,adſperſerit. Totam enim huiuſce mali & infamia cauſſam, in ipſorum matre hærere,apertam nimirum & indeſinẽtem ſcortationem,vna cum intolerabili erga Deum ingratitudine coniunctam. Ea vero,quæ & quanta ſit,explicat. Tollat ergo ipſa ſua ſponte ſuas ſcortationes,id eſt,deſinat ſcortare, alioquin ſe neque matre,neque filiis,parſurum,eòque tãdiu donec rebus omnibus ſpoliata,egregie caſa,atque in deſertum abducta,non poſſit amplius ſcortari. Quod vero hoc non ex odio,ſed amore faciat,docet ſubiecta promiſſione: nempe vbi bene caſtigata illa reſipuerit,ſe quoque eam rurſus ad ſe recepturũ,ſibique rurſus in cariſſimã coniugem deſponſaturum:non ſolùm reſtitutis, quæcunque ei ademerat,bonis,ſed multo pluribus etiam ei liberaliter donatis.

Hoc eſt argumentum & ſumma totius huius concionis.

In duas igitur ſecatur partes.

Prima continetur v. 4. vſque ad verſ. 15. In hac continetur, cauſſam totius mali & infamiæ ſingulorum Iſraelitarum,eſſe publicam totius ſynagogæ Iſraeliticæ idololatriam, & ingratitudinem ,à quibus duobus ſceleribus, niſi ſe ſua ſponte emendet,præter reiectionem à matrimonio,grauiora etiam ſentiet Dei flagella. Continet ergò prima pars.1. idololatriæ & ingratitudinis Iſraelitarum obiurgationem. 2. grauis iræ Dei aduerſus populum,niſi reſipiſcat,denunciationem.

Secunda pars continetur v. 16. & reliquis in finem vſque. Hic habemus dulciſſimam promiſſionem, quòd Deus,vbi benè caſtigarit, ideóque purgauerit Eccleſiam Iſraeliticam, eam rurſus ſibi in cariſſimam coniugem deſponſabit in fide, & miſericordia,& miſerationibus.

Litigate cum matre veſtra.

Quos hic alloquitur?Ionathas Chaldæus ſentit,Prophetam alloqui pios Iſraelitas in regno Iſrael,de quibus in tribus verſibus præcedentibus,vt ſit ſenſus. Vos,ò veri filij Iſrael,qui in regno Chriſti eſtis,(pro,eritis)accuſate matrem veſtram ſynagogam,& ei dicite,quòd non ſit occupata in cultu meo ,& verbum meũ non acceperit.Hoc eſt enim non eſſe amplius vxorẽ,deſerere ſcilicet cultũ Dei & eius verbũ.Sic Hieronymus,ſic Lutherus,ſecuti hãc interpretationem.Sed,de aliorũ ſententia,quæ quidem mihi non diſplicet,alloquitur filios Iſrael præſentes Et referendus eſt hic verſus non ad tres immediatè præcedentes,vbi promiſſio,de futuris poſt illum populum tempore Chriſti reliquiis colligendis,habetur. Sed ad reliquos ſuperiores, in quibus præſens populus Iſrael repudiatur, hoc modo. Dixerat,vniuerſum hunc populum Iſraeliticum repudiari à Domino,ne amplius ſit ei populus.

Huic concluſioni duo tacitè obiiciebant hypocritæ. 1. Si repudiat nos Iſraelitas, ne amplius ſimus eius populus, Irrita ergò erit promiſſio Abrahæ facta, de ſemine, inſtar arenæ maris multiplicando, & de Eccleſia Dei conſeruanda.

Huic obiectioni per occupationem reſpondit Propheta ſuperioribus tribus verſibus, vt vidiſtis. Et quoniam complementum illius promiſſionis Abrahæ factæ, retulit Propheta in tempus Meſſiæ, tunc ſcilicet impletum iri promiſſionem in futuris reliquiis Iſrael, cum venerit Meſſias.

Ideò 2. illorum obiectum hoc fuit, fidem dedit, ſe perpetuò futurum noſtrum Deum & nos eius populum. Iam Deus (vt ais) repudiat hanc Eccleſiam, quam acceperat in matrimonium, & dum hoc facit ſingulis nobis, qui ex hac Eccleſia tanquam ex matre nati & ab ea educati ſumus, magnam infamiæque notam inurit. Quæ eſt igitur hæc crudelitas Dei? vbi eius fides? vbi amor erga ſuam vxorem, & liberos? Fuit hæc altera hypocritarum obiectio contra concluſionem Prophetæ, vel potiùs quædam expoſtulatio cum Deo.

Prophetæ igitur huic alteri obiectioni per occupationem reſpondet, & vt maiorem vim habeat reſponſio, introduxit Deum reſpondentem, & dicentem. *Litigate cum matre veſtra*, id eſt, rixamini, expoſtulate cum illa, non mecum, de iſta infamia.

Matris nomine intelligit Propheta totam illam Iſraeliticã Eccleſiam (vt aiunt interpretes) vniuerſum ſimul populum ſeu totum genus Abrahæ. Totum enim illum populum ſibi in vxorem deſponſauerat.

Filiorum autem nomine quibus ait, *Litigate cum matre veſtra*, intelligite ſingulos Iſraelitas. Erant enim filiorum ſinguli illius Eccleſiæ filij, quia ab ea nati, ab ea in religione educati & inſtituti.

Interpretationem hanc non poſſum impugnare, ſed tamen ſentio matris nomine venire ſeniores, & maiores natu in populo, atque in primis vtrumque magiſtratum ciuilem & eccleſiaſticum, qui Eccleſiam totam regebant. Filiorum verò nomine venire Prophetæ ſubditos, qui ab illis magiſtratibus, tanquam filij à matre, in religione inſtituebantur & gubernabantur.

1. In ſcripturis enim illi, qui alios, in religione præſertim inſtituunt, patres & matres appellantur. Qui verò inſtituuntur, & quaſi in Eccleſia generantur, filij. Exemplum. Paulus vocat ſe patrem, 1. Corin. 4. *Non habetis multos patres.* Item *Per Euangelium ego vos genui*. Gal. 4. ſe vocat matrem, dicens, *Filij quos iterum parturio*, id quod eſt matris.

2. Ij reuera repræſentant Eccleſiam, Magiſtratus ciuilis, & maxime Eccleſiaſticus. Et etiamnum patres vocamus Doctores & Epiſcopos, qui Eccleſiam gubernarunt, ſuiſque doctrinis erudierunt, & quaſi nos in ea generarunt. Sic in Papatu loquuntur imperiti. *Sequamur religionem & cultum, in quo nos genuit mater Eccleſia*, id eſt, maiores noſtri, atque in primis illi, qui regunt.

Refertur ergò nomen matris 1. Ad omnes natu maiores tàm defunctos, quàm ſuperſtites, qui eandem religionem ſequuntur, & in qua ſuos filios inſtituerunt & inſtituunt. 2. Præſertim verò ad vtrumque magiſtratum, qui reliquos in religione & moribus inſtituunt gubernántque.

Nomen verò filiorum refertur ad ſingulos, ſed imprimis ad ſubditos, etiam ad pios, quatenus ij connumerabantur in populo, & ad illos quoque deriuabatur hæc infamia publica, quòd filij Iſrael erant filij ſcortationum, ex matre ſcorto nati.

Et quidem ita intelligi debere matrem, hoc loco patet, ſi quis, quid agat hic propheta, conſideret. Hic reuera in primis perſtringit vtrumque Magiſtratum, cum ait, matrem eſſe ſcortum duplicis ſcortationis. Quarum vna erat in religione, ipſa idololatria: altera in politia, confœderatio cum idololatris, cum regibus Syriæ, quibus acceptam ferebant regni conſeruationem.

Si quis tamen volet nomine Matris intelligi vniuerſam Eccleſiam ſimul. Nomine verò Filiorum, ſingulos ſeorſim, non prohibebo. Quid igitur nomine matris & filiorum intelligat Propheta, habemus. Nunc videamus, quid reſpondeat Dominus filiis ſecum expoſtulantibus.

Litigate, inquit, *cum matre veſtra.*

Summa reſponſionis eſt, Litigate cum veſtris maioribus, atq. imprimis cum veſtris magiſtratibus, ciuili & eccleſiaſtico, qui vos in iſtâ religione inſtituerunt. Totum enim malum ab illis proficiſcitur. Nam ipſorum erat, fidem Deo datam ſeruare, id eſt, religionem puram retinere, non autem inire fœdus cum gentibus idololatris. Hi verò cauſſa fuerunt, cur tota iſta idololatria ſit introducta in regnum.

Summa verò reſponſionis ad expoſtulationem eſt. Nullus maritus reprehendi iure poteſt, ſi vxorem ob ſua adulteria repudiet, & per conſequens, ſi inde nota infamiæ filiis inuratur. Atqui Ego non repudio matrem veſtram, niſi propter ſuas fornicationes. Ideoque non ego vos ſingulos vlla infamiæ nota aſpergo, ſed ipſa. Ergò huiuſce repudij & huiuſce veſtræ infamiæ cauſſa, non in me, ſed in matrem veſtram transferenda eſt. Quod verò illa ſit fornicaria, res eſt nimis aperta, ita vt etiam totus externus ornatus ſit meretricius, vt mox explicabo. Habet enim fornicationes etiam in facie, & in vberibus ipſis.

Nec ſolum eſt fornicaria, ſed etiam ita ingrata, vt quæcunque bona à me accepit, ea accepta ferat non mihi, ſed ſuis amatis, idolis, & idololatris gentibus. Hinc perſpicuum fit, me non vos repudiare temere pro meo arbitrio, quaſi vos ſine cauſſa faſtidiens, ſed iure optimo. Quòd verò neque ex odio faciam, hinc manifeſtum fit. 1. Etſi diuortium cum ea facio: tamen non eam ſpolio rebus, quas à me accepit, vt poſſum iure meo facere, & faciam, niſi reſipiſcat. Deinde ſi mater veſtra reſipiſcat, ponatque ſuas fornicationes. Ego rurſus illam ad me recipiam, & deſponſabo in perpetuum. Quæ cum ita ſint, quid ergò mecum iurgamini? quid mecum importunè litigatis? quid mihi obſtrepitis? Litigate, litigate cum matre veſtra. Illa, verbi Litigate, repetitio indicat, Iſraelitas nimis importunè & impudenter conqueri de Deo, quaſi ipſe ſit culpandus, quia eos reiecit, cum in ipſis totius mali ſit culpa.

Locum hunc Hoſeæ explicat quidem ſimilis locus apud Ieſaiam. 50. Sic dicit Dominus, Vbi libellus iſte repudij matris veſtræ, quam repudiaui? aut quis creditor, cui vendidi vos? Ecce propter iniquitates veſtras eſtis venditi, & propter veſtras tranſgreſſiones, repudiata eſt mater veſtra. Quaſi dicat. Non repudiaui matrem veſtram, iſtum populum vniuerſum, iſtam Eccleſiam, temere pro meo arbitrio, ſine cauſſa, iniquè, ſed iuſta de cauſa, nempe propter veſtras tranſgreſſiones. Conferte hunc locum Hoſeæ cum illo Ieſaiæ, & ſenſus Prophetæ erit perſpicuus.

Litigate cum matre veſtra. Quaſi dicat. Expoſtulate cum illa, quare? quia ſcilicet ſua fornicatione & ingratitudine effecit, vt à me repudietur, & ita veſtrum ſinguli ſitis infames.

Hic ergò eſt obiurgatio peccati, non ſolum idololatriæ, ſed etiam intolerabilis impudentiæ & calumniæ in Deum, quòd cum ipſi Iſraelitæ ſint in cauſſa, ſuis idololatriis, vt reiiciantur à Domino: tamen audent etiam obſtrepere Domino, & eum accuſare iniuſtitiæ, quòd eos reiecerit. Litigate, inquit, litigate impudentes & adulterini filij cum matre veſtra, non mecum.

At nonne etiam ſuperiori concione oſtendit initiò in populo fuiſſe ſuitam ſui reiiciendi cauſſam. Quia defecit à Deo & adulterata eſt terra. Quorſum igitur nunc idem iterum oſtendere? Reſp.

Supra omninò oſtendit hoc. 1. docuit, populum fornicatum eſſe & fornicari. 2. meminit ergò populum reiectum à Domino. 3. propter pios promiſit ſpem veniæ. Verum, quia adhuc videbat, permultos in ſuis vitiis obſtinatos & excæcatos, vt etiam putarent, ſe iniuſte à Deo reiectos, iactarent Eccleſiæ titulos: Ideò iterum voluit Propheta illos obiurgare & Deũ iuſtificare. Colligimus ergò, eadẽ peccata ſæpè eſſe obiurganda, quò homines confundantur, & Deus iuſtificetur in ſuis iudiciis. Solent enim hypocritæ, cum vident, ſe aliter tractari à Domino, quàm ſperabant & volebant, ſe excuſare, & Deo litem intendere. Sunt ergò illorum peccata in lucem ſæpius proferenda, vt Deus iuſtificetur. Hæc eſt cauſſa, cur idem fecerit Propheta noſter, *Litigate cum matre veſtra, litigate, quia ipſa non eſt vxor mea, nec ego maritus eius.*

Quomodo non ideò maritus, nec illa vxor? Propheta indicat, ſubdens. *Tollat fornicationes* Ergò fornicationes populi in cauſſa ſunt, cur matrimonium inter ipſum & Deum diſſoluatur. Cauſſa hæc aperta in ſcripturis. Non quælibet peccata, ſed idololatria & reiectio verbi ſoluunt hoc matrimonium inter Deum & aliquam Eccleſiam. Ratio. Quia matrimonium hoc fundatum eſt in fide, quam & Deus dat Eccleſiæ & Eccleſia viciſſim Deo, quòd nolit alium habere maritum quàm Deum, & illius verbum ſequi velit. Ergò Eccleſia Romana & quæcunque alia, quæ colit idola & verbum reiicit, ne glorietur nomine Eccleſiæ, quia matrimonium, id eſt, fœdus inter eam & eum ruptum eſt, quid enim eſt non eſſe amplius vxorem? Ionathas Chaldæus exponit. Eſt, non amplius eſſe occupatum in cultu Dei, & eius verbum deſeruiſſe.

Quia non eſt ipſa vxor mea, nec Ego maritus eius.

Notandus ordo verborum. Non 1. ait, Quia non ego maritus eius, nec illa vxor mea, ſed primo ait, Quia non illa vxor mea

mea,& deinde, Nec Ego maritus eius. Quid ita? Voluit oſtẽdere Dominus, cauſſam huius diuortij non eſſe à ſe, ſed ab vxore, ſeu matre filiorum Iſrael. Ideóque non eſſe, cur de hac ſua infamia expoſtulent ſecum Iſraelitæ, ſed expoſtulandum eſſe cum matre, quia illa prior ſuis fornicationibus reipſa deſiit eſſe vxor. Ipſe verò poſtea coactus eſt declarare palam, ſe non eſſe eius virum. Ergò cum ſua matre, non cum Deo litigent. Maritus & vxor ſunt ceu duo capita, intermedij ſunt filij, ſi ab vtrouis horum duorum capitum incipiat fieri diuortium, ſeu cauſſa diuortij præbeatur, filij poſſunt & debent cum eo expoſtulare, & ei infamiæ litem intendere. Iam diuortium hoc non habuit ortum à Deo, ſed à ſynagoga, hoc eſt, ab Eccleſia Iſraelitica. Ipſa, inquit, non mea vxor, id eſt, ſuis idololatriis deſiit reipſa eſſe vxor.

Nec Ego maritus eius.

Id eſt, Ego vero coactus ſui palàm declarare, me non eſſe eius maritum, quia nec illa eſt vxor mea. Ergo litigate cum matre veſtra, non mecum. Quod ſi velit, vt ſim illi maritus, tollat ergo fornicationes. Ideo ſequitur,

Tollat igitur fornicationes ſuas.

Tria facit hac particula Deus.

Primùm, Tacite adfert cauſſam, cur ſynagoga non ſit amplius eius vxor. Ea eſt, quoniam ſynagoga habet fornicationes in facie ſua, & in vberibus ſuis. Cuius loci duplex expoſitio eſſe poteſt, 1. vt, fornicationem habere in facie, ſit cultum enim externum & apparentẽ & manifeſtum, ſicut eſt facies, habere idololatricum, ſeu externa etiam colere idola. Fornicationem vero habere in vberibus, ſit habere idololatriã intra cordis parietes latentem, vt vbera pro corde accipiãtur, quia ſubter illa eſt cor. Sed 2. mihi magis placet, vt ſcilicet fornicationes habere in facie & vberibus, ſit, more publicarum meretricum ſine vllo pudore non ſolùm ſcortari, id eſt, idola colere, ſed etiam talem idololatriam profiteri, defendere, venditare, talem artem tanquam vtilem & honeſtam exercere, & alios, ad eandem fornicationem variis ornamentis faciei & vberum, allicere. Comparat enim externum idolorum cultũ (qui ſemper ſpecioſus eſt & ornatus) ornatui meretricio, qui ferè in facie & vberibus ſeu pectore adhiberi ſolet inprimis. Quando igitur dicat, *Tollat ſuas fornicationes*. Quia quod mea non ſit vxor, cauſſa eſt quia ſynagoga non ſolum occulte, deſerto Deo ſuo, colit creaturas, ſed etiã palam externo cultu, eóque ſpecioſo, colit idola idque pertinaciter ac ſine vllo pudore facit, palàm declarans, ſe eſſe fornicariam, & ſuæ idololatriæ ſigna vbique erigens, ſicut meretrices in facie, & in vberibus, & deorum ſuis externis & ſpecioſis cultibus, alios quoque ad ſecum fornicandum, id eſt, idola colenda, inuitans. Sic enim faciunt & publicæ meretrices, ad quarum ornatum alludit. Non ſolùm habent animum impudicum, ſed etiã corpus proſtituunt, nec id ſemel, ſed vt quotidie viros ad ſecũ fornicandum alliciant, ornãt ſe ſumtuoſiùs, quàm honeſtæ mulieres atque imprimis faciem fucant, laſciuis oculis viros intuentur, mammillas exornant, tumidáſque efficiunt. Hoc pacto in facie & vberibus declarant ſuas fornicationes, hoc eſt, aperte indicant, ſe eſſe fornicatas, propterea dicũtur geſtare fornicationes in facie & in vberibus. Sic etiam faciunt impudentes idololatræ, quales ſunt Papiſtæ. Spectemus Papiſtas, illi declarant hunc Hoſeæ locum, quid ſcilicet ſit fornicationes habere in facie & vberibus. 1. Animum habent impudicum, qui cultum internum, quẽ Deo debent, deferunt creaturis & ſanctis demortuis, fiduciã, inuocationem, adorationẽ. 2. Hinc ſequitur externa idololatria, conuertunt ſe ad idola & imagines, & ante eas ſe proſtituunt. 3. Vt etiam ipſi & alij incitentur ad eas colendas, eas ornãt, eas paſſim erigunt, colunt, & ad eas colendas, illis ornamentis & luminaribus adhibitis, ſuffitu & aliis nugis reliquos inuitant. Quid? annon hæc ſunt ornamẽta meretricia? annon hoc eſt geſtare fornicationes in facie & vberibus? 4. Si admoneas illos, hanc eſſe artem meretriciam, hæc eſſe ornamenta idololatrarum: deſinant igitur ſe proſtituere ante idola, deſinãt retinere imagines in templis, & præſertim talibus ornamentis veſtire, more impudicarum meretricum: impudenter & pertinaciter reclamãt, ſe eſſe honeſtas mulieres, eſſe catholicos, ſe non colere idola, ornatum eſſe honeſtum, ſe velle retinere eum cultum, quem à ſua iuuentute ſecuti ſint, & à maioribus acceperint. Annon hæc ſunt propria impudicarum meretricum teſtimonia? Iſtis enim ſuis ornamentis volunt agnoſci, quales ſint, & palàm hanc idololatriam profitentur & defendunt. Sic faciebant Iſraelitæ, id quod patet ex hiſtoriis, ſi legas à 3. Reg. 12. vſque ad finem quarti Regum, & libros Paralipomenon, & Prophetas.

Tenemus, quid ſit fornicationes habere in facie. Hoc igitur eſt primum, quod Dominus hic facit, dicens, *Tollat fornicationes ſuas*. Cauſſam aſſignat, cur factum ſit diuortium, quia ſcilicet fornicationes habet in facie & vberibus, id eſt, quia nimis impudica eſt meretrix, vt etiam externo ornatu meretricio impudenter declaret, qualis ſit.

Alterum, quod iis verbis facit, eſt exhortatio. Hortatur, vt reſipiſcat, dicens, *Tollat ergò fornicationes*. Quaſi dicat, incipiat tollere externam & nimis apertam idololatriam, ſi vult haberi ab hominibus pro vxore mea. Quis enim dicet, hanc ſynagogam eſſe meam coniugem, & non potius publicum ſcortum, ſi iſtum meretricium cultum retineat, & continuet, ſi apertas fornicationes in facie & vberibus gerat. Tollat igitur fornicationes ſuas. Sic etiam dicimus Papiſtis. Tollant ſaltem fornicationes à facie & vberibus, id eſt, idololatrias apertas & manifeſtas. Tunc non verebimur illam Eccleſiam appellare ſponſam Chriſti, & matrem noſtram, ſed quandiu retinent has fornicationes tàm apertas, quomodo bonus Dei filius audebit illam appellare honeſtam Chriſti ſponſam. Sed illi, vt impudica ſcorta, ad hæc occalluerunt, vt omnium admonitiones contemnant.

Tertium, quod agit iis verbis Deus, eſt declaratio, quòd non ex odio perſonæ ſynagogam repudiarit, ſed propter fornicationes. Cum enim ait, *Tollat igitur fornicationes ſuas*, eſt ac ſi dicat, Reſipiſcat, tollat cauſſam diuortij facti, & Ego eã mihi rurſus deſponſabo, vt poſtea explicat in promiſſione, quæ ſequitur verſ. 16. Non ergò ex odio perſonæ, ſed propter fornicationes eius repudiaui matrem veſtram. Hinc ſequitur concluſio principalis. Nihil igitur eſt, cur debeatis, ô Iſraelitæ mecum expoſtulare, ſed vobis litigandum eſt cum matre veſtra, quia ipſa in cauſſa eſt ſuis impudicitiis, cur factum ſit diuortium. Ergò litigate, litigate cum matre veſtra.

Non celabo vos, quomodo aliter etiam poſſit exponi locus iſte, *Tollat fornicationes à facie & vberibus ſuis*. Sic ſimpliciſſime: Tollat è cõſpectu ſuo omnes fornicationes, id eſt, idola, & omnes ſuperſtitiones ac illicitos cultus. Perſiſtit enim in metaphora meretricis. Scimus autẽ, in ſcripturis, iuxta legem Dei, fornicationis nomine venire, non ſolùm turpem actum in pudendis mulieris, cùm viro non ſuo, ſed etiam omnia oſcula illicita in facie, & illicitã mammillarum contrectationem. Non nominauit fornicationem, quæ in pudendis ſit, modeſtiæ & honeſtatis gratia, ſed eam, quæ ſit aliis illicitis actionibus, præſertim oſculis in vultu, & mammillarum contrectatione. Hæc enim duo frequentiſſima ſunt in adulteris & fornicariis. Sic ſpiritualiter, Fœdiſſimus omniũ actus fornicationis eſt, cùm homines ſeſe, inſtar meretricum, proſtituunt ante idola, ea adorant, inuocant, ſeſe eis ſubiiciunt. Fornicatio verò in facie & mammillis eſt, cùm delectantur habere idola, & intueri, & adornare, & contrectare, eis caput etiam aperire honoris cauſſa. Senſus igitur eſt, Tollat è conſpectu ſuo omnia idola, omnes ſuperſtitiones, & idololatrias vel minimas.

Tres hic ſunt concluſiones.

1. Quòd propter ſynagogam Iſraeliticam repudiatam, Iſraelitis inuritur infamiæ nota, quòd ſint filii & ſcortatione nati, non debent ipſi cum Deo, ſed cum ſua ipſorum matre expoſtulare.

2. Ipſa enim mater diuortii cauſſam præbuit, non Deus, imò ipſa prior deſiit eſſe vxor Dei.

3. Cauſſæ hæ fuerunt & ſunt, nimis apertæ & intolerabiles illius fornicationes. Ita hic eſt accuſatio peccati. Sequitur comminatio pœnæ.

5. Ne exſpoliem eam nudam.

Ne exſpoliem & nudam eam relinquam, redigamque ad eam miſeriam & ſordes, in quibus erat, cum naſceretur, *Et ponam eam ſicut deſertum & terram ſiccitatis*, (id eſt, terram aridam, vbi nihil eſculentorum & poculentorum) *Et occidam* (Id eſt, perire faciam eam) *ſiti*. Continuat cum ſuperiori verſu ſic. Tollat fornicationes, ne eam expoliem.

Quatuor autem facit Propheta hoc verſu.

1. Hortatur populum ad pœnitentiam, ſeu ad tollendas idololatrias, idque ab aliarum etiam pœnarum, præter diuortium iam factum, comminatione. Adhuc enim alias illã manere pœnas, niſi mature reſipiſcat. Nam cùm ait: *Tollat, ne ſpoliem*, eſt, ac ſi dicat Dominus. Niſi tollat, Ego, præter diuortium factum, eam exſpoliabo prorſus omnibus ornamentis, quæ à me accepta illi poſt diuortium etiam factum pro mea bonitate reliqui. Ornamenta autem hæc erant, hominum multitudo, ſpecies regni, potentia, vires, opinio diuini cultus, præſens Dei fauor. Ait ergò: *niſi tollat fornicationes, Ego eam exſpoliabo prorſus, & nudam relinquam.*

2. Dùm hortatur illos ad reſipiſcentiam, docet conſequenter, ſe paratum eſſe illis ignoſcere, cùm enim ait: Tollat, ne ſpoliem, eſt, ac ſi dicat. Si tollat fornicationes. Primùm, Ego eam non ſpoliabo: deinde redibo in gratiam, vt poſteà apertius dicet. Facit ergo his verbis populo ſpem veniæ.

3. Dùm, niſi reſipiſcant, alias pœnas minatur, dicés: Ne ſpoliem, indicat, ſe non feciſſe diuortiũ ex odio, quia, ſi ex odio, eam ſpoliaſſet prorſùs.

4. Imo iis verbis etiã indicat, ſe in diuortio faciendo clementiorem fuiſſe, quàm ius ipſum diuortii exigebat. Cùm enim ait: Tollat fornicationes, ne ſpoliem, eſt, ac ſi dicat. Alii mariti, cùm diuortium cum ſuis vxoribus faciunt, præſertim propter talem cauſſam, qualis hæc eſt, ſcilicet propter fornicationes: eas etiam prorſus pro ſuo iure optimo exſpoliant: nimirùm rebus illis omnibus, quas à maritis acceperant, & ita exſpoliatas eas dimittunt: nempe ſine dote (tunc enim mariti dotes dabant vxoribus) ſine annulis & donis coniugalibus, & ſine omni prorſùs ornatu, non dant eis ampliùs panem & vinum & alia, quæ ad vitam ſuſtentandam faciunt, ſed quales erant, cùm venerunt in ædes mariti, tales etiam eas dimittunt. Hoc enim exigit ratio & ius diuortii.

Atqui Ego cum matre veſtra diuortium faciens, eam non ſpoliaui, non dimiſi talem, qualis erat, cùm illam duxi in vxorem, id eſt nudam, reliqui ei veſtimenta, dona coniugalia, dotem, vade viuat. Cur hoc? pro mea indulgentia, poteram vti iure meo, ſed nolui, quia clemens ſum.

Non eſt ergo cur, quia diuortium feci cum matre veſtra, debeatis mecum expoſtulare, cùm etiam illa cauſſam diuortii præbuerit iuſtiſſimam, & ego clementior in illam fuerim, quàm ius diuortii poſtulabat.

Contrà vero, etſi reliqui ei dotem, & alia omnia: ipſa tamē pergit in ſuis ſcortationibus. Ergo litigate cum matre veſtra non mecum. Et tollat fornicationes, alioquin eàm prorſùs exſpoliabo.

Hæc quatuor voluit Dominus concludere verbis iſtis, *Ne nudam reddam, & eam exſpoliem.*

Et ponam eam ſecundum diem natiuitatis ſuæ.

His ſequentibus verbis meliùs explicat quod ante dixerat: *Ne exſpoliem eam nudam.* Cùm enim quis naſcitur prorſùs nudus, vt Iobus de ſe ait, *Nudus egreſſus ſum de vtero matris meæ.* Significat ergò, ne prorſus ſpoliem rebus omnibus, veſtimentis, ornàmentis, eſculentis, poculentis omnibus, & fiat, ve deſertum, in quo nihil boni oritur, & arida terrà, & pereat ſiti. Sed ſingula verba diſcutiamus.

Et ponam eam ſecundùm diem natiuitatis.

Senſus eſt, Ne redigam eã in eas miſerias extremas, in quibus erat, cùm nata eſt. Nã quis eſt dies natiuitatis populi huius? Eſt dies ſeu tempus, quo ex Aegypto liberatus, natus eſt in nouum populum, hoc eſt, in populum Dei ſub lege. Vnde Exo. 4. *Dimitte primogenitum meũ Iſrael.* & Hoſ. 11. *ex Aegypto Vocaui filium meũ.* Ezech. 16. idem docet. Gal. 4. populũ legis puero recens nato comparat, qui eſt ſub tutoribus. Dies ergò natiuitatis populi, fuit tempus quo liberatus fuit ex Aegypto.

Qualis fuis Iſraelitis ille dies ſeu tempus? miſerum & calamitoſum. Ezech. 16. vbi hanc Prophetæ noſtri ſententiam fuſiùs perſequitur, hanc miſeriam egregie depingit. Qualis enim conditio eſt pueri, cùm naſcitur, talis deſcribitur populus fuiſſe cùm ex Aegypto liberaretur. Dicam aliqua, vt viam aperiam Studioſis plura cogitandi.

1. Nudus naſcitur puer. Sic populus (& loquimur de toto corpore in hac collatione, ſemper enim excipiũtur reliquiæ) 1. Quo ad ſpiritum, nudus donis cœleſtibus, & vera Dei cognitione, cùm educeretur ex Aegypto. 2. Quo ad reliqua, nudus facultatibus, potentia, & gloria.

2. In ſanguinibus inuolutus & totus rufus naſcitur. Sic populus Iſrael totus peccatis inuolutus, & omnis generis ſordibus, idololatriis, & aliis, contaminatus.

3. Incircũciſus naſcitur puer. Sic populus Iſrael per omnia gentibus incircumciſis ſimilis, cùm educeretur ex Aegypto.

4. Eiulans naſcitur puer. Populus metu hoſtium conſternatus, quoties eiulauit, quòd egreſſus eſſet ex Aegypto?

5. Imbecillis naſcitur puer, qui ne muſcæ quidem reſiſtere poſſit. Populus imbecillis, impotens, ſine armis, eductus ex Aegypto cum magno animi cruciatu.

6. Sine iudicio, cœcus naſcitur puer. Populus tunc erat ſimilis brutis & pecudibus, vſque adeò tunc deſtitutus iudicio & pietatis cognitione. Denique tunc fuit populus ſine patria, ſine regno, ſine lege, ſine ſacerdotio, ſine potentia, ſine cibis, ſine ſolo, miſer, mancipium, ſeruus.

Annon hæc magna miſeria? Maior, quàm quis credere poſſit. Dies ergò natiuitatis Iſraelis fuit tempus, quo ex Aegypto eductus, natus eſt in populum Dei ſub lege. Dies verò ille, quàm fuerit illi miſer, & populo calamitoſus, patet ex Exodo & Prophetis.

At verò cùm in tanta eſſet miſeria populus ille tempore ſuæ natiuitatis, quid à Domino accepit? Quia populus tunc fuit, ceu puella quædam nuda, pauper, ignobilis. Primò Dominus cùm elegit eum ſibi in populum, & Eccleſiam ſuam cōſtituit, fœdere legis inter ſe & illum inito ac firmato, eum, ceu in vxorem, duxit: deinde eum veſtiuit & ornauit egregiis ornamentis, tùm ſpiritualibus, tùm temporalibus, lege, ſacerdotio, regno, potentia, diuitiis immenſis, gloria & ſplendore: denique facta fuit omnibus populis & regibus mundi potentior, glorioſior, & beatior.

Cæterùm puella hæc, vt ſolent fere ruſticæ & ingratæ mulieres, ad gloriam & potentiam per maritum euecta, oblita qualis fuerit ab initio, atque è quibus parentibus, & in quantis ſordibus nata, inſoleſcere, atque in tam magna fortuna ſuperbire cœpit, & contemto Dei mariti ſui verbo, idola eſt proſecuta. *Deuter.* 32. Populus incraſſatus, impinguatus, dilatatus, recalcitrauit.

Quid porrò faceret nobilis, bonus, & prudens maritus cum tali vxore? non ſolùm repudiaret illam propter fornicationē, ſed etiam, ſi pergeret inſoleſcere & ſcortari, reuocaret illi in memoriam, ſuam primam natiuitatem, paternam ignobilitatem, paupertatem, ſordes, & acriter obiurgãs diceret: Quid tu ruſtica atque ingrata mulier inſoleſcis? non meminiſti te natam ex parentibus bubulcis, educatam ruri, pãnoſam, pauperem, demerſam in miſeriis? Et nunc, quia Ego te e tàm miſera conditione in hunc felicem ſtatum euexi, videris tibi tãquam ex cœlo ad nos delapſa fuiſſe. Icircò me contemto inſoleſcis, & fidem matrimonij violas, niſi deſinas inſoleſcere, & fidem ſeruaueris, exſpoliabo te nudam, & redigam in eum ſtatum, in quo eras ante, quàm te eueherem ad has diuitias & honores, & faciam vt memineris, te non ſemper fuiſſe talem, qualis iam es per me.

Sic Dominus facit huic ſuæ vxori Eccleſiæ Iſraeliticæ, quia è ſordibus & ſtercore extracta, & in altùm gradum, ac felicem fortunam euecta, inſoleſcebat, & cum idolis fornicabatur. 1. Dominus eam repudiat, relictis tamen omnibus ornamentis, diuitiis & potentia. 2. Quia illa pergebat inſoleſcere, & fornicari, ideò Dominus acriter eam obiurgans, reuocat illi in memoriam, ſuam priſtinam natiuitatem & miſeriam, dicens, *Tollat fornicationes ſuas, ne exſpoliem eam nudam, & ſtatuam eam nudam ſecundùm diem natiuitatis ſuæ.* Quaſi dicat humilietur, agnoſcat ruſticam ſuam priſtinam cōditionem, alioqui profectò Ego ſpoliabo eam, & redigam ad eam conditionem & miſeriam, in qua erat cùm nata eſt. Hic eſt ſenſus huius loci Sequitur,

Et ponam eam ſicut deſertum) Vbi ſcilicet nihil boni naſcitur. Alludit ad ſtatum populi in deſerto, cùm eductus eſt ex Aegypto, miſerrimus fuit.

Et ſicut terram ariditatis) id eſt, aridam, vbi nihil aquarum.

Et perire faciam eam ſiti) id eſt, miſeriis omnibus. Eſt enim Synecdoche. Sed *Siti* dixit, quia melius exprimit miſeriam. Faciliùs enim quis poteſt ſiti proſpicere, quàm fami, vbique enim aqua eſt. Ergò mori ſiti, teſtimoniũ extremæ miſeriæ. Ergò his verbis exprimit melius miſeriam, in qua erat populus, cùm eductus fuit ex Aegypto. Icicrcò hæc verba faciunt ad maiorem explicationem illius particulæ, *Et ponam eam, ſicut in die natiuitatis ſuæ.*

Eſt igitur hic comfirmatio pœnæ, quæ in ſumma hæc eſt. Auferam niſi reſipiſcat, omnia, quæ à me accepit bona (accepit autem omnia) & quibus ipſa abutitur ad ſuas fornicationes, & redigam ad illam priſtinam miſeriam, in qua priùs erat, cùm naſceretur.

Quomodo autem hæc impleta fuerint, patet. Nam ſynagoga Iſraelitica, tanquam puella concepta in Iſrael, geſtata tanquam in vtero in Aegypto, nata in egreſſu ex Aegypto, educata in deſerto, ducta in vxorem, cùm fœdus legis cum illa iniit Deus in monte Sina, introducta ſponſa in domum ſponſi, cùm introducta in terram Chanaan, veſtita & ornata, ditata, cùm expulſis regibus dedit ei tot regna, potentiam, diuitias, gloriam, Sacerdotium. Adulterata eſt, cùm adorauit idola, præſertim cùm erexit duos vitulos, factum diuortium, cùm eam reiecit, ne eſſet populus: ſpoliata nuda, & ad conditionem primæ natiuitatis redacta, cùm eam Dominus ſpoliauit per Aſſyrios, regno, potentia, & gloria, & libertate, atque inter gentes expulit: reſũmta in vxorem, tùm cùm ex Babylone multi cum Iudæis redierunt, cúmque, poſt Chriſtum eam recepit in gratiam, reſtituit regnum, cum dat vitam æternam, & alia quæ ad æternam vitam pertinent.

6. Et

6. *Et filios eius non proſequar miſericordia, quia filij adulterini ſunt.*

In hoc verſu eſt & peccati reprehenſio,& iræ Dei denũciatio. Superiùs accuſauit matrẽ fornicationis,& ni deſinat fornicari,præter diuortium minatus eſt illi etiam miſeriã. Nunc,ne filij putent,ſe eſſe innocentes,adeóque à pœnis immunes fore,etiam illos perſtringit & eis minatur dicens, *Et filios eius*, id eſt,ſingulos, & præſertim ſubditos, qui à matre reguntur,& cum matre fornicaria habitant & viuunt, nati ex fornicatione. Non hic loquor de illis veris filiis Iſrael,de quibus in verſu 1.2.3. qui futuri erant in regno Chriſti, ſed de illis,qui tùm erant,& futuri erant in ea Eccleſia adulterini, & impij filij. Promiſſionem quidem gratiæ,& de regno Chriſti, interpoſuit ſuperioribus verſibus,propter pios,&, vt aliquos, qui defecerant ad pœnitentiam & fidem inuitaret. Verum, quia nondum tempus maturum aduenerat implendæ promiſſionis,& omnes pergebant peccare,igitur etiam ipſe pergit minari. Ait ergò,

Et filios eius non proſequar miſericordia.

Illud *Et* continuat eum ſuperiori hunc verſum, hoc modo. Niſi mater ponat ſuas fornicationes è facie ſua,& adulteria ea vberibus ſuis, non ſolùm ipſam repudiatam ſpoliabo nudam,ſed etiam filios ipſos non proſequar miſericordia,id eſt 1.ipſos quoque repudiabo,vt filios non meos,id eſt,declarabo,non eſſe meos filios.2. vnà cum matre eos ſpoliabo,redigam ad diem ſuæ natiuitatis,ponam,vt deſertum,& faciam perire ſiti. Hæc eſt pœna. Cauſſa verò duplex eſt. Vna ſubintelligitur:nempe,niſi mater ponat ſuas fornicationes. Alter exprimitur,cum ait.

Quia filij adulterini ſunt.

Id eſt,quia ipſi ſubditi ſinguli inſtituti ſunt à matre,ab Eccleſia,à maioribus in falſa religione,in cultu idolorum. Hæc eſt peccati reprehenſio.

Cauſſa ergo prima cur filij quoque reiiciantur, ne ſui, id eſt, Dei appellentur filij,& cõmuni exitio inuoluantur, eſt in matre,id eſt eſt cõmunis totius Eccleſiæ,& præſertim magiſtratus & ſeniorũ idololatria. Exemplum in Papatu. Quia tota Eccleſia illa eſt corrupta& fornicaria,totus cultus idololatricus,ideò fit,vt etiam ſinguli,qui in ea perſeuerant Eccleſia, ſint reiecti,& communi cæcitatis exitio inuoluantur.

At numquid propter idololatriam matris & parentum,filij quoque reiiciendi ſunt & puniendi?

Reſp 1. Quo ad pœnas temporales abſurdum non eſt,quòd etiam filij puniantur propter parentum peccata,quia cùm filij ſint partes parentum, quo ad corpus, dùm puniuntur filij propter peccata parentum,puniuntur in eis ipſi parentes,vt aliàs declarauimus hanc quæſtionem.

Sed quo ad pœnas æternas & ſpirituales,nõ puniuntur filij propter peccata parentũ,niſi & ipſi filij peccata parentũ imitẽtur. Iã filij iſti,de quibus loquitur Hoſeas,punientur non ſolũ propter peccata & idololatrias matris,id eſt, totius Eccleſiæ in cõmuni,ſed quòd etiã ipſi communẽ & vulgarẽ matris idololatriã & abominationẽ ſequuntur. Sed quòd & ipſi ſint idololatræ,in cauſſa eſt mater,vt in Papatu, quòd ſubditi ſint idololatræ, in cauſſa eſt ſancta mater Eccleſia Romana, in cauſſa ſunt Papæ,Cardinales,Epiſcopi, Reges, Principes,maiores,qui ſic ſubditos in falſa religione genuerũt, inſtituerũt, eámque religionem falſam defendunt. Quod ergò & ipſi filij à Deo reiiciantur & puniantur: primùm in cauſſa eſt ipſa mater,hoc eſt,generalis totius Eccleſiæ idololatria: deinde ipſimet quoque filij,id eſt,ſingularis cuiuſque idololatria,qui matrem imitantur,ideò cauſſam ſecundam ſubdit dicens:

Quia filij adulterini ſunt.

Cauſſa igitur ſecunda eſt. Quia filij ſunt adulterini,i. quia nati,& geniti à matre adultera in ea religione idololatrica.

At numquid hæc eſt ſufficiens cauſſa, vt quis reiiciatur & puniatur à Deo,quia in falſa religione fuit primùm inſtitutus & educatus? Nónne & nos ita fuimus in Papatu educati,inſtituti,& nati ex fornicatione?

Reſp. Verum eſt,quòd ita ex fornicatione in Papatu nati,& filij fuerimus adulterini &ſi manſiſſemus cum matre illa noſtra adultera,periiſſemus cum illa. Verùm cũ ſimus ampleati Euangelium,purum Dei verbum,renati ſumus ex Deo Patre, per ſemen diuinum & incorruptibile,item facti veri filij Dei, legitimi, liberati quoque ſumus ab exitio communi totius illius adulteræ primæ matris noſtræ. Ideò non ait: Quia filij adulterini fuerunt,ſed, Quia filij adulterini ipſi, ſcilicet ſunt etiamnum,nondum renati legitimi filij Dei.

Cauſſa igitur hæc,quam adfert Propheta,dicens: *Quia filij adulterini ſunt*, ſufficiens eſt,quia ſic intelligitur, filij ſunt adulterini,& tales permanent in falſo cultu cum matre ſua adultera,eius idololatriam ſequentes.

Filii enim,qui cum matre adultera,& à marito propter fornicationes manifeſtas repudiata, & quæ continuat adulteria, manent,habitant,& viuunt, annon & ipſi digni ſunt, qui cum illa reiiciantur,declarentur pro adulterinis,& cum illa matre puniantur,& infames ſint cum ipſa ſua matre? Vtique. Ergò iuſta cauſſa eſt, quam adfert dicens: *Miſericordia non proſequar,quia filij ſunt adulterini.*

7. *Quia fornicata eſt mater ipſorum.*

Qui locus non ſic eſt intelligendus, quaſi mater ipſorum ſit fornicata, poſtquam ipſos genuit. Nam tunc ipſa quidem eſſet fornicaria,ipſi tamen filii non eſſent nati ex fornicatione,& ita non eſſet bona ratio. Sed ita intelligendus eſt, quòd ipſa priùs fornicata eſt,& ea exiſtens fornicaria ex ſemine fornicationis eos concepit & genuit, tunc optima eſt ratio. Ipſa eos genuit ex fornicatione. Ergò filii ſunt adulterini.

Et ita res ſe habuit. Priùs tota Eccleſia Iſrael ſub Iarobeamo fornicata eſt: deinde filios genuerunt illi maiores natu & ſeniores. Itaque in ea religione idololatrica inſtituerunt. Ergò poſteri & ſubditi nati ſunt ea fornicatione.

Totus hic verſus nihil continet, niſi reprehenſionem peccati. Redit autem ad peccata totius Eccleſiæ in lucem proferenda, & eam aſsignat, ceu cauſſam totius mali & iræ Dei contra vniuerſum populum.

Duo autẽ peccata hic illius Eccleſiæ Iſraeliticæ perſtringit.

Primum eſt idololatria,eáque Voluntaria, non ea ſimplici ignorantia aut infirmitate. Hoc,cùm ait: *Quoniam fornicata eſt mater eorum*. Et, ne putes vno tantùm genere idololatriæ, aut ſemel idololatriam commiſiſſe, ſubdit dicendo, *Probro fœdata eſt*. *Ibaſch* hic in Hiphil ſignificat, pudore ſuffundi & pudefieri. Sed hic non intelligit Propheta,Iſraelitas pudore aliquo propter ſua peccata ſuffuſos. Pugnaret enim hæc particula cum illa, *Ponat ergò fornicationes à facie*. Sed intelligit, mulierẽ fuiſſe & eſſe probroſam,infamémque, quæ ignominioſa,erubeſcenda & pudenda cõmiſit,id eſt ſine vllo pudore,quæ innumeris ſuperſtitionibus ſe polluit, & idola coluit. Alludit ad multas turpitudines,quas adulteræ cum ſuis amaſiis & fornicatoribus committunt,præter illum fornicandi actum,quas turpe eſt cõmemorare, vſque adeò turpes & probroſæ ſunt & erubeſcendæ. Ideò ait: *Probroſa facta eſt,non, probris fœdata eſt mater eorum.* Voluit verò ſignificare Propheta,multis abominationibus nefandis contaminatam fuiſſe Eccleſiam illam Iſraeliticam circa ſua idola.

Probroſa facta eſt mater eorum. Sic Romana Eccleſia. Annõ hæc probroſa fuit?non ſolũ idola colere ſimpliciter,ſed ante ea procumbere,caput aperire,veniam peccatorum ab eis petere,ea exoſculari,cãdelas ante ea accendere,ſuffitũ eis præbere,inſana illis ædificare templa,prædicare,quòd illa idola miracula edant,ſanent ægrotos,& quod omnium eſt probroſiſſimum & turpiſſimum, fruſtulum panis prædicare eſſe Deum,illúdque adorare,& per plateas circumgeſtare.

Probris igitur fœdata eſt, quia variis abominationibus contaminata.

Spectandus hic finis,cur Dominus vrgeat hoc,quòd mater eſt fornicaria. Cauſſa eſt,vt ſtultam confidentiam Iſraelita excutiat,qui ſemper nomen Dei & Eccleſiæ obtẽdebant, ait. Verum eſt,quòd vxor mea fuit,ſed adultera eſt facta. Ideò etiam vos eſtis adulterini filii. Obſeruent hoc Papiſtæ.

Colligimus hinc,non ſufficere,aliquam Eccleſiam fuiſſe à Domino initiò electam,bene inſtitutam in Euangelio,veram ſponſam fuiſſe Chriſti, ſed oportet vt perſiſtat in fide data marito, inque fidei obedientia, ne ſcilicet alium cultum ſequatur,aut aliam doctrinam amplectatur, quàm quæ à marito fuit ei ſemel de principio tradita,alioqui ea legitima vxore fit adultera.

Quomodo igitur oſtendunt Papiſtæ ſucceſſionem Epiſcoporum? Oſtendant oportet,conſeruationem doctrinæ Apoſtolicæ,& veri cultus, vel,oſtendant ſucceſſionem Epiſcoporum,ſed in eadem doctrina quam à primo Epiſcopo Chriſto,à primis Apoſtolis & Epiſcopis didicerunt,& eandem hactenus prædicarunt.

Quia dixit,Ibo.

Illud *Quia*, non ſolùm probat, quod ſit ſcortata, ſed inprimis, quod ſit probroſa facta. Quia idola & abominationes multas ſecuta eſt, non ex ignorantia, non ex infirmitate, non ex ſimplici ſeductione, non ex ſtultitia, ſed ex

malitia,pertinaciter,impudenter,& conſultò. Quid autẽ magis probroſum?Ideò ait:*Quia dixit*.Refertur illud *Dixit*,ad animum,& internum conſilium,& animi deliberationẽ. Sæpe etiam tales idololatræ verbis exprimunt ſuam pertinaciam, ideò ait,*Quia dixit*.Quaſi dicat,videte,quàm ſit probroſa mater veſtra , non fuit decepta in ſuis adulteriis & ſuperſtitionibus,ſed dixit, id eſt,decreuit ſic facere, conſultò defecit à ſuo marito,& decreuit ſequi adulteros. Quid enim dixit?

Ibo ad amatores meos.

Falſos Deos,comparat amatoribus, qui vxores abducunt à fide coniugali. Solent amatores varia munuſcula dare mulieribus,illæ iis allectæ,ſequuntur amatores ſuos,deſertis maritis. Ad hoc alludit,cùm ait:*Dixit, ibo*,ſpõte ſcilicet, & vltrò. Non ergò poſſunt excuſari idololatræ,quia ſponte eunt.

Amatores meos.

Id eſt,falſos Deos. Omnes abominationes, & falſos Deos complectitur Propheta hoc nomine.

Amatores.

Putant ſe amari ſuperſtitioſi à Diua Maria, ſi eam adorent & colant,& eius imagines venerentur.

Qui dant mihi panem.

Alterum peccatum populi, quod hic perſtringit propheta, eſt ingratitudo: Nam bona,quæ à Deo acceperant, accepta ferebant idolis. Quare?quia deluſi & excæcati,putabant illa ſe habere ab idolis,& diis alienis.

Hæc duo ſunt communia vitia omnibus idololatris. 1. ſeducti,putant,beneficia ſibi dari ab idolis.2.Ideò ingrati,ea accepta ferunt idolis.

In Papatu exempla habemus. Alius ſanitatem oculorum acceptam fert B.Luciæ:alius dentium,Apolloniæ.Omnes remiſſionem peccatorum Miſſæ, iudulgentiis , idolo Lauretano,& aliis.

8. *Propterea ecce me concludentẽ vias ſpinis, & ſepiam ſepem*,id eſt, ſepem circumdabo , *& ſemitam ſuam non reperiet.*

Tria in hoc verſu habemus. 1.Cauſſam cur cõminetur,dicens:*Propterea*:nempe propter peccatũ,quod ante meminit, quia ſcilicet Iſraelitica Eccleſia ex deliberato conſilio dixit, *Ibo poſt amatores meos*, id eſt, ſequar, velint nolint Prophetæ, & illorum Deus,meum cultũ,quem hactenus à meis antiquis accepi,meos Deos.2.Habemus cõminationem pœnæ.Ea eſt: *Ecce ego occludam viam tuam ſpinis*.3.Finẽ huius pœnæ,Is eſt, ne ipſa fornicaria fiat ſui voti compos. Hunc tradit, ſed facta *ἀλλοιώσει* perſonæ,dicendo:*Et ſemitas ſuas*, ſcilicet ad amatores ſuos adeundos & cum eis fornicandum,*non inueniet*.

Vt hunc verſum & qui ſequuntur omnes,probe intelligamus,notandum eſt,hunc,&reliquos,qui ſequuntur verſus,nõ poſſe intelligi,niſi de electis. Duo enim ſunt hominũ genera, qui peccant,& qui colũt idola,& quidem etiam ſæpenumero ex deliberata animi voluntate,dicẽtes, *Ibo poſt amatores meos*, ſunt reprobi,ſunt & electi. Sæpe enim etiã electi inducũt in animum,& dicũt,Omninò volo ſequi amatores meos,hoc eſt hanc, in qua natus ſum , religionem , volo cum aliis ingredi templa Papæ,idolis caput aperire genua flectere, ſicut & alij faciunt Sed hoc faciunt electi ſæpe ex ignorãtia ſæpe ex infirmitate,ſæpe ex quadam carnis prudentia:quia putãt,ſe poſſe & ſpiritu Deo ſeruire,& corpore idolis. Reprobi verò id deliberant ferè ex obſtinata malitia,vt ſuæ carni conſulant.

Iam talia reproborum conſilia non ſolet impedire Deus, imò multas illis commoditates concedit , & quaſi aperit eis ianuam ad ſequendos (vt volunt) ſuos amatores & ſuperſtitiones. Quare?Quia non decreuit,neque etiam tenetur,illos ſeruare & ad veram pœnitentiã adducere. Si ergò volunt ipſi ſuo arbitratu peccare & perire,non impedit. Sicut enim illos non mouet ad peccandum,ita etiam à peccando non retinet, ſinit illis liberas habenas. De iis igitur locus iſte intelligi non poteſt , hic enim dicit Dominus , ſe interclusurum viam,ne, quod decreuerunt malum conſilium ſequendi Deos alienos, perficere poſſint. Id quod certe non facit Deus in reprobis, ſed ſinit eos. Electorum verò conſilia mala impedit, ſi non ſemper,ſaltem in fine ante,quàm hinc diſcedant. Quare?quia decreuit eos omninò ſaluare, ideò vias illis ad peccandum & ad idola colenda præcludit,quomodo? Variis rationibus,ſed in primis variis ſpinis & calamitatibus. Exemplum, Eſt vnus, qui,vt carni ſuæ conſulat,decernit manere in Papatu,& ſequi illum cultum,ſed quia eſt electus, Deus excitat in illum perſecutionem aliquam nomine Lutheraniſmi,cogitur ipſe Papatum deſerere,& impeditur,ne ſequatur Deos alienos,quid hoc eſt,niſi quod hic ait:*Tu ais,Ibo poſt amatores meos,& Ecce Ego intercludam viam tuam ſpinis*.In quem igitur finẽ præcludit vias ? non ſolùm , vt non poſſint reipſa perficere, quod cogitarant,ſed etiam,vt hac ratione adigat illos ad mutanda conſilia,id eſt,vt redeant ad Dominum , omiſſis & neglectis prioribus idolis , à quibus vident ſe nihil boni accipere,ſicut patet in verſu ſequenti 9. De iis igitur electis intelligendus eſt hic præſens locus vſque ad finem.

Quare hic Dominus apoſtrophen facit non ſimpliciter ad illam matrem fornicariam,ſed ad electos tantùm,qui actu erant fornicari , ſed Deus decreuerat eos mutare. Alloquitur igitur totam ſynagogam, ſed ſynecdochice intelligit de electis tantùm,& ait:*Propterea ecce me*, Quaſi dicat,Tu decreuiſti,dicens:*Ibo poſt amores meos*. Sed Ego decretum tuum impediam,quia Ego aliud de te ſtatui. Ecce me ex aduerſo concludentem viam tuam ſpinis,id eſt,variis calamitatibus,& ſepientem ſepem,id eſt, ſi non ſatis fuerint aliquæ calamitates, addam alias.cur? vt ſemitas ad Deos tuos, ad ſuperſtitiones proſequendas,inuenire nequeas.

Summa. Ego redigam te ad tales anguſtias , vt non poſſis laſciuire cum tuis idolis,vt non poſſis fieri voti compos. Imò te in tales & tantas anguſtias redigam,vt non ſolùm non poſſis fieri voti tui compos , ſed etiam cogaris aperire oculos, tuum errorem agnoſcere,& mutare conſilium,ac dicere, *Ibo & reuertar ad maritum meum priorem*. Hoc iam exprimit verſu ſequenti.

9. *Et perſequetur.*

Eſt *ἀλλοίωσις* perſonæ. initio ſuperioris verſus allocutus eſt ſynagogam in ſecunda perſona, in fine eiuſdem mutauit , & de ea in tertia perſona dixit:*Et ſemitam ſuam non reperiet*.ita pergit in tertia perſona,dicens:*Et perſequetur*.

Quatuor hic dicit,quæ ad explicationem ſuperioris verſus faciunt.

1. Quòd ipſi idololatræ (ſed tamen electi ad vitam) licet cæſi à Domino,(vt ante minatus eſt)non tamen ſtatim redibunt ad ſanam mentem. Vſque adeò enim in ipſorum cordibus hærebit pertinacia , & amor ſuarum ſuperſtitionum , vt magno ſtudio ſint eas perſecuturi,dicens: *Et perſequetur amatores ſeos,& quæret eos*.

Cùm ait: *Perſequetur & quæret*,eſt ac ſi dicat. Sicut mulier, quæ inſano amore ardet erga ſuos amaſios, etiam egregie à viro cæſa , tamen adhuc inſano furore agitata , eos quærit & proſequitur,vt aſſequatur:Sic idololatræ,quia cœco & inſano zelo amant ſuas ſuperſtitiones, in quibus diu verſati ſunt, etiamſi egregie cædantur à Deo: tamen non facile eas poſſunt omittere, ſed adhuc mordicùs conantur eas retinere & conſeruare,& perſequi,tanquam phrenetici. Tantus eſt veſanus furor,quo ſuperſtitioſi tenentur erga ſuas ſuperſtitiones. Atque hoc quidem commune eſt omnibus idololatris , vt ardentiſſime ament ſuas ſuperſtitiones. Sed quæ ſequuntur,nõ omnibus ſunt communia,ſed tantùm electis.

2. Igitur quod hic dicit per Prophetam,eſt,quòd etſi idololatræ iſti (electi) tanto amore & furore in ſuas ſuperſtitiones agantur,vt licet egregie cæſi:non tamen eas deſerere velint , ſed pertinaciter proſequantur: Dominus tamen ad poſtremum ita eos tractabit,vt non poſſint ampliùs tales ſuperſtitiones fouere,tueri,& aſſequi. Hoc exprimit,dicens: *Et non apprehendet & non inueniet*. q.d. Sicut mulier , quæ deperit ſuos amaſios,licet eos quærat,& perſequi cupiat, ac tentet:ſi tamen maritus omnem occludat illi viam, & ianuas omnes domus claudat,non poterit eos aſſequi & inuenire:Sic etiam Iſraelitæ idololatræ, quia Dominus illis occludet omnem viam,quærent quidem ſuas ſuperſtitiones,ſed non inueniẽt, perſequentur ſed non apprehendent,hoc eſt, fruſtrabit Deus illorum ſpem.

3. Quod hic tradit,eſt, quòd electi idololatræ virgis Dei egregie cæſi,licet ad tempus adhuc ſuas ſuperſtitiones ſequātur, quia cœci non intelligunt , quantam inde iram Dei ſibi theſaurizent, tamen tandem coguntur oculos aperire, & videre,quantò meliùs ſit ſequi purum Dei verbum, ſimplicémque cultum,quem nobis præſcripſit Dominus,quàm peruerſas illas& abominabiles ſuperſtitiones,cultus idolorum,quos ab hominibus,& à ſua ſancta,(id eſt,fornicaria) matre Eccleſia acceperunt , idque beneficio crucis & afflictionis aſſequentur.

4. Vbi hoc cognouerint,cogentur mutare propoſitum,& deſertis idolis ac ſuperſtitionibus , redire ad verum Deum, verúmque Dei cultum. Vtrumque hoc tradit,dicens: *Tunc*, ſcilicet poſtquam egregie cæſa , viderit ſuam ſpem fruſtrari, quia licet proſequatur amatores ſuos: non tamen apprehendere

dere poteſt, quid tunc faciet hæc fornicaria vxor, id eſt, electus ſed fornicator? ait: *Tunc dicet*, id eſt, ſententiam mutabit, & apud ſe conſtituet dicens: *Ibo & reuertar ad maritum meũ priorem*, id eſt, ad verum maritum. Alij enim nõ fuerunt mariti, ſed fornicatores, amatores, ſeductores. Ecce veram pœnitentiam. Quare redire vis ad priorem maritum? *Quia*, inquit *melius mihi tunc fuit, quam nunc*, meliùs tunc, cum ſcilicet eſſem cũ meo vero & priori marito, quàm nũc, cùm ſcilicet ſum cum illis fornicatoribus. Tenemus ſummam horum duorum verſuum. Modò diligentiùs verba examinemus, & quæ ex iis verſibus ſint colligenda, videamus.

1. Ex illo, *Propterea ecce me*, id eſt, quia tibi blandiris in tuis ſuperſtitionibus & deliberas eas pertinaciter ſequi, ideò ecce Ego intercludam viam tuam, colligimus, electos, cùm pertinaciter deliberant in peccato, atque inprimis in falſo cultu & religione perſeuerare, neque ſponte volunt, illis neglectis, redire ad Chriſtum, atque ad verum cultum, ſi inde eripiendi ſunt, neceſſariam eſſe duram caſtigationem, id eſt, vt Deus ſeſe illis opponat, & variis calamitatibus tanquam ſpinis occludat illis viam, ne ſequantur falſos Deos, & falſam religionem. Nam res proſperæ & ſecundæ pariunt ſecuritatem & contemtum Dei, & retinent nos in cultu idolorum, vt patet in hac adultera. Res verò aduerſæ obſtruunt vias peccatis.

2. Electi non poſſunt perire. Quia, etiamſi ſæpe decernant ſequi falſam religionem & dicant: *Ibo poſt amatores meos*: tamen Deus pro ſua clementia ſeſe opponit, ne tàm mali conſilij & voti compotes fiant.

3. Solet autem impedire hoc, calamitatibus variis. Quia iis tanquam ſpinis conſtruit ſepem, & eiicit, ne poſſimus egredi poſt amatores noſtros, id eſt, idola & cultus ſuperſtitioſos. Ait enim, Ecce me intercludentem vias tuas ſpinis. Exemplum in Paulo, dixerat: Ibo & perſequar Chriſtianos omnes, quia accepi literas, vt perſequar omnes huius ſectæ viros & mulieres quid Dominus? opponit ſe ei in itinere, & illum ex equo deiicit, excæcat: quid hoc eſt, niſi *Ecce ego intercludã viam tuam ſpinis, & non inuenies ſemitam tuam*. Exemplum in Luthero. Initiò poſtquam etiam cognouit Chriſtum in Euangelio, tamen cogitabat redire ad Papatum, & componere res ſuas. Quid Dominus? Diuerſis ſpinis & impedimentis intercludit viam eius, ne inueniret ſemitam ſuam, in eius actis & in hiſtoria Sleidani apparet, quibus ſpinis interclusa fuerit ei via. Exemplum in nobis. Quot noſtrum ſunt, qui rebus ſuis compoſitis, decreuerint manere in Papatu? Et diximus in cordibus noſtris. Ibo poſt amatores meos. Quare amatores? Quia ſtatus ille ſuperſtitioſus, videbatur nobis præbere copioſe lanam, linum, vinum, panem. Quid Dominus? Quia electi eramus, & aliud ipſe decreuerat de nobis, ideò ſe oppoſuit, & ſpinis intercluſit viam. Excitauit perſecutionem Romani Pontificis contra nos, coacti fuimus deſerere amatores noſtros.

Quod verò de hoc conſilio dixit ſequendi idololatriam, idem de aliis conſiliis & decretis noſtris malis permultis. Quoties quis dixit? Ibo, & ſequar talem meam amaſiam? cõmittam hoc aut illud? Et Dominus variis ſpinis vias noſtras intercluſit, ne peccaremus. Hoc eſt ſpeciale priuilegium Dei erga electos, vt ſpinæ occludant illis viam peccandi.

Ergò pro ſingulari beneficio ducenda eſt crux & perſecutio ipſis electis, quia illis, ceu ſpinis, intercluditur via ad mortem, & aperitur ad vitam. Hæc ex verſu 8.

Ex verſu 9. colligimus præter alia.

1. Quanta ſit noſtri corruptio, & ad idololatriam propenſio. Tanta eſt, vt etiamſi egregie cædamur à Domino: tamen adhuc mordicùs ſtudeamus retinere falſos cultus. Perſequetur, inquit, & quæret eos. Quare? Quia inſano amore ad illos natura trahimur.

Quid igitur mirum, ſi totus fere mundus, cultus idolorum ſequatur? 1. Ad hos naturali quodam furore trahimur 2. Accedit voluptas, ſicut adultera amat ſuos amaſios etiam propter voluptatem. 3. Accedit quæſtus. Sic meretrices amant ſuos amaſios propter quæſtum, quia, inquit, dant mihi panem.

2. Tribulatio ipſis electis tria adfert bona. 1. Occludit viã, & impedit, ne poſſint, etiamſi cupiant, falſos cultus ſequi. Ait enim, *Perſequetur, & non apprehendet*. 2. Adfert lumen, quò cognoſcant, quàm detrimẽtoſa res ſit, tales cultus ſequi. Cõtrà verò, quantò meliùs, ſequi verum Deum, & verbum Dei, & dicat: *Meliùs mihi tũc, quam nunc*. Exemplum in filio prodigo. Surgam, & ibo ad patrem meum, ô quot mercenarij in domo patris mei abundant panibus. Ego autẽ hic fame pereo. Quid hoc eſt, niſi meliùs mihi tunc, quàm nunc? Exemplum. Qui ab Euangelio deficiunt ad Papiſtas, dare poſſunt mihi huius rei teſtimonium: incidunt in varios conſcientiæ cruciatus, amittunt pacem & gaudium ſpiritus, carnificem habent ſecum perpetuò in conſcientia. Ij poſſunt dicere: O quàm multò meliùs mihi tunc, cùm ſcilicet eſſem cum Chriſto, in vero cultu, in verbo Dei puro, quàm nunc, cum iſtis idolis & ſuperſtitionibus.

3. Tribulatio etiam adfert electis veram pœnitentiam, occludit illis viam ad ſuperſtitiones, & ad mortem, & aperit ad Chriſtum & ad vitam, facit vt mutent decretum. Antea dicebant: *Ibo poſt amatores meos*. Poſtea cruce conſtricti, dicunt ex animo: *Ibo & reuertar ad maritum meum priorem*. Illud *Dicet* refertur ſicut & primum ad certam deliberationem & propoſitum animi.

Cæterùm hic illud obiter notandum, cùm electi inſtrumento crucis ad veram reſipiſcentiam reuocantur, hoc illis contingere ex ſingulari Spiritus ſancti inſtinctu, non ex vi crucis. Nam etiamſi mille annos aſſidue cæderentur: nunquã tamen ingenium mutarent, ſed in ſua pertinacia permanerent, niſi accederet ſpecialis ſpiritus ſancti inſtinctus. Hoc patet in reprobis, in Pharaone & aliis. Sed crux in hoc prodeſt electis, quòd eos expergefacit, vt ſentiant ſuas miſerias, vt videant ſua peccata, vt cupiant redire in meliorem vitam.

4. Colligimus ex hoc loco, quæ ſit vera pœnitentia. Eſt, cùm agnita noſtra, à priori marito, id eſt, à Chriſto, defectione, & percepto, quàm turpe & detrimentoſum fuerit, à Chriſto ad adulteros defeciſſe, ex animo ſtatuimus, deſertis adulteris ad priorem maritum redire, & reipſa redimus. Hoc totum ex illis verbis: *Et dicet* (id eſt, ex animo decernet, conſtituet,) *Ibo & reuertar* (addit hoc verbum, vt oſtendat, ſe defeciſſe, ſe prius fuiſſe cum vero marito, ſed defeciſſe. Ideò non ſimpliciter ait, Ibo, quaſi nunquam cum Chriſto fuerit, ſed reuertar) *ad priorem maritum*, ad Chriſtum. Quare? *Quia tunc meliùs mihi quam nunc*. Iis verbis teſtatur fidelis anima, ſe vere ſentire iram Dei contra peccata, ſe vere agnoſcere, quàm turpe & detrimentoſum ſit defeciſſe à Chriſto.

Hic locus eſt contra Papiſtas, cùm accuſant nos defectionis à ſancta matre Eccleſia, & à fide, quàm dedimus illi Eccleſiæ. *Reſp.* Nos rediimus ad priorem maritum, deſertis fornicatoribus, id eſt, idolis, & deſerta etiam lena, id eſt, ipſa Romana Eccleſia matre noſtra fornicaria. Illa enim erat & fuit autor, vt cum idolis fornicaremur nos filiæ & ſponſæ Chriſti. Nam in baptiſmate fide fueramus deſponſatæ Chriſto. Hic eſt primus maritus. Poſtea, vbi facti fuimus adultiores, illa noſtra mater impudica obtulit nobis multos formoſos iuuenes, vt cum illis fornicando voluptatem inde caperemus, & quæſtum faceremus, tùm illa, tùm nos, turpem. Hi formoſi iuuenes fuerunt idola bene ornata, templa illa formoſa, variæ ſuperſtitiones, atque inprimis idolum Miſſæ, ſeu ipſa Miſſa tàm bene ornata. Quid enim hæc ſunt, niſi formoſi fornicatores à lena matre noſtra Romana Eccleſia nobis ad fornicandum oblati? Nec ſimpliciter obtulit, ſed etiam ſeduxit, & allexit nos, ad fornicandum cum illis. Quomodo? Promiſſionibus variorum munuſculorum, verbi gratia, Quòd ſi adoremus illam imaginem, vel illud idolum in Miſſa, remiſſionem habebis omnium peccatorum. Si tempore indulgentiarum viſites 7. Eccleſias, aut altaria, & ante idola illa procumbas, & te illis proſtituas, ſicut meretrix ſuo amaſio, habebis infinita munera, remiſſionem peccatorum pro te, & pro mortuis tuis. Item, liberationem à pœnis purgatorij. Item, ſi inuoces D. Barbaram, impetrabit tibi ſanitatem dentium. Si B. Luciam, lumen & ſanitatem oculorum, & infinita alia. Quid enim hæc fuerunt, niſi munuſcula nobis oblata à lena matre noſtra Eccleſia Romana, nomine horum fornicatorum? Nos decepti aſſenſi ſumus, deſerta prima fide, data marito Chriſto in baptiſmate: nempe nos non adoraturos, niſi Chriſtum, non idola. Proſtituimus & animas, & corpora noſtra idolis. Et quidem, vbi ſenſimus voluptatem magnam in illa fornicatione, item accepimus talia munuſcula, id eſt, perſuaſi fuimus, nos ex tali cultu habere remiſſionem peccatorum, & tot bona. Vidimus etiam res nobis omnes ſecundas eſſe, ac ex animi ſententia euenire, ideo multò magis conſtituimus ſequi talem cultum, ac dicebamus: *Sequar amatores meos, qui dant mihi panem & vinum, lanam & linum.*

Sed quid Dominus: Occluſit viam ſpinis, aperuit nobis oculos agnouimus, nos defeciſſe à vero marito, rediimus ad priorem maritum. Quid igitur accuſant nos defectionis? Redire ad priorem maritum, eſt apoſtaſis? Eſt defectio vituperanda? Facimus officium bonæ vxoris. Quòd vero deſeruiſſe illum cultum, & hunc amplexum fuiſſe, ſit, rediiſſe ad priorem maritum, manifeſtum eſt ex hoc loco. Cur Iſraelitæ dicuntur fornicati fuiſſe? Quia, deſerto cultu, qui illis præſcriptus erat in lege à Deo, tùm præter ſummum Deum, alios quoque Deos, & alium cultum commenti ſunt. Quid

igitur eſt, quod hic ait quiuis electus ex Iſrael, qui defecerat à Deo, reuertar ad priorem maritum?

Niſi deſeram idola, & fictitio cultu, atque *ἐθελοθρησκείᾳ*, redibo ad vnum ſolum verum Deum colendum, idque eo ſolo cultu, qui præſcriptus mihi eſt in lege. Iam, cultum Papiſticum alium eſſe ab illo, qui præſcriptus eſt in verbo, imo eſſe contra verbum, nobis manifeſtum eſt, & ſi opus eſſet facile demonſtraremus, ſed iam eſt res aperta. Ergò quid egimus nos, niſi quòd, vt ſponſæ Chriſti, deſeruimus idola & ſuperſtitiones omnes, id eſt, adulteros, & redimus ad priorem maritum?

Et quoniam noſtra impudica mater & lena noſtra, ſancta mater Eccleſia Romana volebat nos cedere propter hanc defectionem ab idolis, & iterùm ad ea colenda cogere. Iccirco illam quoque lenam deſeruimus, & ab eius domo, & ab eius prouinciis, & regnis diſceſſimus.

Ergò neminem pœniteat deſeruiſſe cultum Papiſticum, idola, Miſſam, & illam lenam, & ampleaum eſſe hunc cultum. Quoniam hæc fuit vera pœnitētia. quia redimus ad priorem maritum.

Faxit Deus, vt reliquæ omnes ſponſæ Chriſti, quæ etiamnum fornicantur, redeant ad mentem bonam quamprimùm, & ex animo dicant: *Ibo, & reuertar ad maritum meum priorē, quia melius mihi tunc, quàm nunc*, & agnoſcant, quàm melius ſit, eſſe cum Chriſto, quàm cum idolis, fornicatoribus.

10. *Et ipſa non cognouit, quod Ego dederim ei triticum.*

Verſum hunc pro ſuo more Gregorius moraliter interpretatur, Tomo 1. in Paſtorali pag. 3. adm. 25. pag. 1296. qui volet, legat. Ego ſimplici textus explicatione delector. Ergò institutum noſtrum ſequamur.

Duo erant præcipua huius populi peccata, idololatria, & ingratitudo Vtrumque ſimul in hoc capite perſequitur Propheta: patet id ex v. 7. vbi vtrumque complexus eſt, dicens: *Quia fornicata eſt*: En primum. *Qui dant mihi panem & aquam.* En alterum.

Hoc autem verſu nominatim perſequitur, & amplificat ingratitudinem populi, quæ in iis duobus capitibus ſita erat. 1. Quòd populus beneficia à Deo accepta, ab eo non recognouit, hoc tangit cùm ait: *Et ipſa non cognouit.* 2. Quòd hæc Dei beneficia ſuis idolis accepta tulit: ac proinde illis etiam hæc obtulit, & ad illorum vſus accommodauit, hoc alterum tangit, cùm ait: *Et aurum accommodauit Baali*, eoam v. 7. hoc tetigit, cùm introducit adulteram dicentem: *Ibo poſt amatores meos, qui dant mihi panem & aquam.* Hic ergò amplificat populi ingratitudinem dicens: *Et ipſa non cognouit, quod Ego dederim ei triticum.*

Illud, *Et ipſa*, habet emphaſin & ad peccati amplificationē facit. Eſt enim, ac ſi dicat, Debuit omninò ipſa Synagoga Iſrael præ aliis gentibus omnibus cognoſcere, quòd Ego ſolus dederim ei omnia beneficia, triticum, &c. Quomodo debuit præ aliis? Quoniam habuit apertū Dei verbū à Moſe, quod hoc illis diſerte indicauit: ex benedictione nimirùm diuina, omne alimenti genus, & omnem bonorum copiam profluere. 2. Res ipſa aperte ſeipſam prædicat. Quanta eſt enim rerū omnium copia, quam habet terra Chanaan? maxima. At quis Iſraelem in hanc terram introduxit? Nūquid idola? minime. Quia ante, quàm idola colere cœpiſſent, introducti huc ſunt. A quo? A Deo Iſrael, id eſt, à me. Debebat ergò ipſa præ aliis omnibus populis agnoſcere, quòd Ego ſolus dederim ei hæc beneficia: & tamen ipſa, quæ maxime debuit agnoſcere, tum ex verbo, tùm experientia, non cognouit. Quanta igitur amentia, cœcitas, & ingratitudo? prodigioſa certe.

Simile. Eſt enim perinde ac ſi mulier, quæ è miſeriis erepta, & in domū ſponſi introducta, quotidie fruatur beneficiis mariti, domo, pane, alimentis, veſtimentis: & tamen ita cœca & ingrata ſit, vt dicat, ſe hæc omnia accepiſſe & accipere nō à ſuo marito, ſed à ſuis amaſiis. Sic populus erat in domo Dei, reipſa fruebatur quotidie eius beneficiis maximis. Ita tamen ſenſus & mentem omnem auerterat à Deo ad idola, vt non cogitaret, ſe hæc à Deo accepiſſe, ſed contrà ea ferret accepta idolis. O incredibilem igitur ingratitudinem! Hæc eſt prima pars ingratitudinis, quòd Deum ſuo defraudauit honore. Sequitur altera eius pars.

Et aurum fecerunt, (id eſt, apparuit, accommodarunt) *ipſi Baalim*, id eſt, idolis & ſuis minoribus Diis. Illud enim *haſah* hoc loco ſignificat in vſum accommodare.

Baal ſignificat Dominum & patronū. Et quia idola & Deos tutelares, homines ſibi conſtituunt tanquam ſuos Dominos & patronos. Ideò idola & Dij tutelares, in ſcripturis vocantur nomine Baal Exempla. Ita hîc nomine Baal intelligit omnes minores (vt vocant) Deos, & idola. Sic in Papatu omnes Minores Dij & omnia idola, Baalim appellari debent, & ſunt.

Aurum) ſynecdoche eſt. Omnia enim Dei in populū beneficia, quæ partim antea commemorauit, auri nomine intelligit. Senſus igitur eſt. Debuiſſent mihi, à quo omnia habent bona, primitias omniū bonorum, ſicut præcepit eis Moſes, dicare, idque in teſtimonium, quòd omnia à me haberēt bona. Ipſi vero, me neglecto, & debito meo honore defraudato, bona, quæ in ipſos contuli, accommodarunt in vſum ipſi Baal. Quia partim ea aliis offerunt in ſacrificia partim cōſumunt in eis deaurandis & ornandis, quaſi hæc omnia accepterint ab ipſo Baal. Incredibilis igitur amentia & ingratitudo huiuſce populi.

At qui fieri potuit, vt Iſraelitæ ita cœci & amētes fuerint, vt Dei penitùs obliti non cogitarint, bona illa, quibus fruebātur, à Deo, tanquam à primo autore, ſe accepiſſe, ſed ea prorſus idolis accepta ferrent? nónne profitebantur, ſe adorare verum Deum Iſrael? Reſp. Nō fuerūt vſq adeo cœci Iſraelitæ, vt non cognouerint vnum eſſe Deum, Deum, inquam, Iſrael, à quo cuncta beneficia profluunt. Nam etiam gentes hoc nouerunt. Neque ita animum ab hoc Deo auerterant, vt non profiterentur ſe vnum Deum colere Iſrael, & ab eo ſe cūcta habere beneficia. Sed quoniam putabant, ſe beneficia hæc accipere à Deo propter illum cultum nouum, quem Iarobeam introduxerat, quo ſcilicet Deum in vitulis autem colere ſe dicebant Iccircò dicit Propheta, illos non recognouiſſe hæc beneficia à Deo, ſed ab idolis. Rem meliùs explico. Dicebāt, poſtquam ſequimur hunc cultum vitulorum, id eſt, quo Deū in vitulis colimus, melius nobis eſt, quàm antea, cū ſine hoc cultu eſſemus. Itaque nos ibimus poſt amatores noſtros, qui dant nobis panem Quia igitur putabant, ſe hæc beneficia accipere propter illum nouum cultum, & à cultu, quem præſcripſit Deus in lege, alienum. Ideò dicuntur beneficia hæc, non à Deo, ſed à Baalim, & ab idolis recognouiſſe. Ideò etiam pertinaciter dicebant: Ibimus poſt amatores noſtros, qui dāt nobis panem, aquam.

Locus, qui eſt Ier. 44. hunc Hoſeæ locum declarat. *Ab eo tempore, quo reginæ cœli, id eſt, Soli ſacrificare deſierunt, ſe laborare fame, & aliis calamitatibus premi*, dicebant Iudæi, Quamdiu verò ſacrificarunt reginæ cœli, bene & feliciter res omnes ipſis ſucceſſiſſe Se igitur velle hunc cultum à patribus (ſcilicet idololatris, non ab iſtis primis piis) acceptum retinere. Non erant ita cœci Iehudæi, vt dicerent ſe colere Solem, aut ſacrificia Soli offerre, ſed dicebant, ſe adorare Deum in Sole, & ſacrificia ſe offerre Deo in honorem Solis. Quia igitur huic falſo cultui accepta ferebant beneficia, non autem vero cultui, qui in verbo Dei præſcriptus erat, & quem reſpuerūt. Ideo dicuntur beneficia recognouiſſe à regina cœli, non à Deo.

Sic etiam ſentiendum eſt de Iſraelitis, de quibus hic loquitur Hoſeas. 1. Non dicebant, ſe adorare vitulos & idola, ſed Deum in vitulis, & eum cultum Deo præſtare, quem iudicarent eſſe bonum & gratum Deo. 2. Non dicebant, beneficia proprie ab idolis ſe accipere, ſed à Deo, verum propter illum cultum, & in gratiam vitulorum. Propter hoc igitur dicuntur non recognoſcere beneficia à Deo, ſed ab idolis.

Sic faciunt Papiſtæ. Non adoramus, inquiunt, ſanctos mortuos neque illorū imagines, neque credimus beneficia, quæ recipimus, ea in nos à ſanctis conferri, ſed à Deo. Interea inuocant ſanctos Deos ſuos minores, & gratias ſibi propter illorum interceſſiones à Deo donari credunt. Ideo gratias agunt ſanctis pro beneficiis acceptis, accommodant illis aurū, argentum, veſtimenta, & alia munuſcula & hos habent pro ſuis Baalim, id eſt, patronis & aduocatis. Non video, cur totum hoc, quod hic de Iſraelitis dicit Propheta, in ipſos Papiſtas nō optime quadret? Arguas illos, quod deſerto Deo inuocent ſanctos, colant idola, & ſequantur cultum idololatricum. Reſpondent, minime. Euincas, cùm nihil aliud habent, quod reſpondeant, pertinaciter reclamant. Nos volumus ſequi hanc noſtram religionem, noſtros Sanctos, Quare? Quia dant nobis panem, & aquam, & linum. Ita ſunt & idololatræ, & ingrati in Chriſtum.

11. *Proptèrea reuertar, & tollam triticum meum.*

Duo facit hoc v. 1. Pœnam ingratitudinis ſubiicit. 2. Aliud peccatum taxat.

1. Hæc eſt pœna ingratitudinis. Merētur ingrati, vt omnia illis beneficia à donatore eripiantur Quare? Quia indignum eſt, vt quis beneficia à te accipiat, iisque fruatur, & interim te donatorem contemnat, negétque, ſe à te illa accepiſſe: imo etiam tuis inimicis illa accepta ferat. Sic faciebant Iſraelitæ, fruebantur Dei beneficiis, & interim autorem ipſum ſpernebant, ſuóque honore ſpoliabant: imo autoris bonorum hoſtes in eius locum ſubſtituebant. Ergo iure ſubdit hanc pœnam dicens, *Propterea reuertar.* Quaſi dicat. Nullum ſupereſt remedium curandis Iſraelitis, quàm vt redigam eos ad extremam inopiam, ereptis omnibus bonis, quibus ill

bus illi à me acceptis abutuntur,& ita,velint,nolint,deſinant polluere dona Dei.

2 Taxat obiter aliud peccatum Iſraelitarum. Hoc erat abuſus beneficiorum Dei. Hoc tangit bifariã. Primũ illo verbo: *Eripiam*. Cum ait, *Eripiam lanam meam*, notat eos iniuſtæ poſſeſſionis,quaſi latrones ſint,qui iniuſtè ea bona poſſideãt. Ideò ait: *Eripiam*, ſcilicet è manibus eorum iniuſtis, quippe qui illis iniuſtè & malè vtantur. Deinde taxat idem peccatum dicens: *Ad tegendam turpitudinem.* Illud enim nomen *heruath* ſignificat nuditatem non ſimpliciter, ſed rei pudendendæ. Significat igitur fœditatem & turpitudinem, ſeu rem pudendam. At quæ erat turpitudo,quam tegebant,& quæ beneficia Dei,quibus illam tegebant?

Reſp. 1. Turpitudo imprimis erat idololatria, ſicut turpitudo,quam impudica mulier ſtudet tegere, eſt fornicatio.
2. Beneficia,quibus tegebant,erant beneficia Dei, tùm ſpiritualia,tùm temporalia. Tegebant autem illam iis diuerſis modis,explico aliquot.

1. Ne viderentur idololatræ, id eſt,adorare lignum aut lapidem,auro tegebant,& ornabant idola,vt ea viderentur viuę Dei imagines. Hoc ſuperiùs attigit, dicendo: *Et fecerunt* id eſt,accommodarunt *aurum ipſi Baal.*

2. Sic abutebantur beneficiis Dei corporalibus, ad tegendam ſuam turpitudinem, cùm proſpera fortuna inſoleſcebant, & inde arguebant,ſe Deo caros eſſe, ſeque eſſe in vero cultu. Non enim Deum fauere ſolitum illis qui ab eius cultu recedunt. Cùm ergò omnia illis feliciſſimè ſuccedant, etiamſi alia peccata committant, ſe in vero Dei cultu eſſe,& in vera religione.

Modus hic apertus eſt in Ierem. 44. de Iehudæis, cùm dicebant, ſe velle pergere in cultu reginæ cœli. Quia hac ratione omnia feliciter ſibi ſuccedant, quod non erat aliud, quàm arguere,ſe eſſe in vero cultu Dei, ab iis beneficiis Dei externis. Quid eſt autem hoc, niſi abuti beneficiis Dei ad tegendas turpitudines?

3. Abutebantur beneficiis Dei ad tegendas turpitudines, cũ abutebantur ſui generis nobilitate,ſcripturis,& promiſſionibus Dei, ad oſtendendum,ſe eſſe veram Eccleſiam, verùmque Dei populum. Non igitur eſſe ſcorta. *Sumus*, dicebant, *ſemen Abrahæ; ſumus filij Iſraël; ſumus populus à Deo ex gentibus omnibus ſelectus & peculiaris. Non ſumus ergo nati ex ſuperſtitione,ex ſcortatione. Habemus ſcripturas & verbum Dei.* Sumus ergo vera Eccleſia. Sic ſolebant Phariſæi tempore Chriſti arguere. Quid hoc erat aliud, quàm beneficiis Dei abuti ad tegendas ſuas turpitudines?

Cùm itaque videret Deus, Iſraelitas vna ex parte pergere in peccatis,ac præſertim in cultu idolorum & variis ſuperſtitionibus: Et altera tamen ex parte, vt ſuas turpitudines tegerent,eos beneficiis Dei abuti, quibus vtendum erat tùm ad gloriam Dei, tùm ad ſalutem & vtilitatem proximi, quid ait? *Reuertar*, inquit, *& tollam triticum meum*, quod ſcilicet Ego dederam ad vſum bonum, non ad abuſum, *tempore ſuo* id eſt,tempore meſſis. *Et muſtum meum ſuo ſtatuto tempore*, hoc eſt,vindemiæ. Quaſi dicat. Video,hoſce idololatras, niſi eos denudem,& omnia mea illis beneficia eripiam, futuros in ſuis fornicationibus obſtinatos, & nunquam ad ſanam mentem redituros; ſed potiùs omnibus meis beneficiis abuſuros ad tegendas ſuas turpitudines: Iccircò, ne ampliùs tegant ſuam turpitudinem, volo omninò eripere, quidquid beneficiorum dedi. Et quando auferam? *tempore ſuo ſtatuto.* Alludit ad tempus meſſis & vindemiæ, quaſi dicat, hactenus habuerunt optimas meſſes & vindemias, veniet tempus alterius meſſis & vindemiæ. Ego tunc efficiam, vt nihil, vel parum tritici colligant,aut muſti faciant,faciam hoc pro meo arbitrio. Terra enim & omnes eius fructus in mea ſunt poteſtate. Hæc eſt pœna eorum qui beneficiis Dei abutuntur & ſunt ingrati.

Incipit autem hic explicare diſertè id quod, metaphoricè ſupra indicauerat dicens, *Et Ego concludam viam tuam ſpinis, & ſepiam ſepem.* Quid eſt enim concludere viam ſpinis, ne poſſit ſemitas ad ſequendas ſuas iniquitates inuenire? niſi auferre omnia, quibus ad idololatriam, & alia peccata abutebantur? & contrà eam variis calamitatibus cingere ac premere,ne poſſit ſuos amaſios proſequi? Hic igitur incipit explicare illam figuratam locutionem: deinde perget eam clariùs explicare verſibus 4. inſequentibus.

Cæterùm in iis duobus verſibus obſeruanda ſunt quædam. 1. Quòd ait: *Et ipſa non cognouit*, obſeruandum,quàm graue peccatum ſit ingratitudo. Ea autem eſt. 1. cùm beneficia, quæ omnia ex Deo ſunt, non recognoſcimus ex Deo, nec ei gratias pro illis agimus. Tum enim ſpoliamus Deum ſuo debito honore. 2. Cum non ſolùm hoc facimus, ſed etiã honorem,quem Deo debemus, aliis tribuimus, & accepta ferimus illis beneficia, quæ à Deo ſunt. Hæc eſt magna ingratitudo & ſpecies idololatriæ. Exempla. Vt ſi ſanitatem acceptam feras medico,non Deo: ingenij bonitatẽ,ſtellis aut parentibus, quibus natus es: diuitias & honores tuis laboribus,virtutibus,ſtudiis. Quantò verò maior,ſi ſalutem,remiſſionem peccatorum,vitam æternam,acceptam feras,vel tuis viribus,vel meritis tuis, aut ſanctorum, vel alicui rei præter Chriſtum. Quanta verò illa eſt,ſi hæc beneficia,vel temporalia,vel ſpiritualia, feras accepta inimicis Dei & Chriſti, vt ſtatuis,imaginibus,Antichriſto,cineribus,miſſis, indulgentiis pontificiis,reliquiis, aquis luſtralibus, & aliis innumeris idolomaniis? O ingratitudinem intolerabilem! Bene poteſt dicere Dominus de nobis. Eunt multi, & gratias agunt Diuis demortuis,pro remiſſione peccatorum impetrata,& ipſi neſciunt,nec cogitant,quòd Ego dederim eis remiſſionem peccatorum,ſalutem, vitam, eamque eis impetrarim meo ſanguine. Eunt alij,& gratias agunt Luciæ,quòd oculorum ſanitatem impetrarint,& neſciunt,quòd Ego hanc gratiam,& alia bona omnia,iſtis dederim.

2. Obſeruandum prætetea quòd ait: *Et aurum applicarunt ipſi Baal.* Magnum eſt peccatum,beneficia à Deo accepta,ad alios vſus applicare,quàm ad illos,ad quos ea Deus voluit applicari. Exemplum. Dedit vni linguam ad Deum laudandũ,& ipſe eam applicat ad blaſphemandum, aut ad laudandum idola. Alij,diuitias,aurum,& argentum,vt iis vtatur,tùm ad ſui, tùm ad proximi ſuſtentationem,& ipſe eas applicat ad ornãda & ditanda templa,ad luxum,aliáque ſcelera. Eſt perinde, atque ſi quis arma accipiat à magiſtratu ad defenſionem vrbis,& ipſe ea in vrbem conuertat.

3. Obſeruandum quòd ait: *Ad tegendas turpitudines ſuas*, Hoc eſſe proprium omnium hypocritarum,ac præſertim idololatrarũ,vt ex variis Dei beneficijs texant ſibi tegumenta & vela quædam,ſub quibus latitent, tecta ſua turpitudin: Et quot ſunt genera beneficiorum Dei: tot etiam genera tegumentorum,ſub quibus latitent,eos ſibi fabricare. Ideóque varios etiam eſſe modos, quibus impij hypocritæ beneficiis Dei abutantur,ad ſuas tegendas fœditates. Aliquot,exempli cauſſa,neque enim omnes poſſumus,indicabimus.

Ac principiò de beneficiis ſpiritualibus, quibus ad noſtras turpitudines abutimur. Singulare beneficium Dei fuit, quod contulit in Eccleſiam Romanam principiò: nempe, vt ibi Paulus & Petrus(ſi tamen de Petro dare volumus, cum Hegeſippo,& aliis Patribus omnibus) prædicarint. Deinde, vt cùm aliæ in Oriente Eccleſiæ à vera fide ſæpè deficerent, ipſa firma perſtiterit in fide orthodoxa, vt permultos habuerit Epiſcopos,Martyres, vt plurimum illi detulerint reliquæ Eccleſiæ. Hæc ſunt ſingularia Dei dona in illam Eccleſiam à Deo collata. At quid? Iam Romani Pontifices,& Eccleſia illa Romana, quæ nihil ferè ſimile habet cum veteri illa Romana Eccleſia, cùm illa eſſet ſyncera ſponſa Chriſti, hæc facta ſit impudiciſſima adultera, ſuas turpitudines tegit hoc tegumento, dicens: Hæc Eccleſia fuit ab Apoſtolis,& quidem ab ipſis Apoſtolorum capitibus,ædificata,inſtructa, firmata. Cùm aliæ permultæ laberentur Eccleſiæ, hæc firma perſtitit. Hanc ſedem veneratæ ſunt reliquæ Eccleſiæ,& Patres ferè omnes. Nos Apoſtolis ſucceſſimus,& nunquam defuit in hac Eccleſia Epiſcoporum ſucceſſio. Ergò hæc eſt vera Chriſti Eccleſia. Et quas habet doctrinas, ceremonias, & cultus,habet ab Apoſtolis,ab Apoſtolicis viris. Ideóque errare non poteſt.

Annon videtur probè tegere ſuas turpitudines hoc tegumento? O impudentiſſima meretrix! Itáne beneficiis Dei, ceu velis,ad tuas fœditates tegendas,abuteris? taléſne idololatrias,abominationes,& falſos cultus, hæretica dogmata,ab Apoſtolis accepiſti? Sic aiebant Iſraelitæ,ſic Phariſæi tempore Chriſti, *Patrem habemus Abraham.* Moſi locutus eſt Deus. Moſes nobis reliquit hunc cultũ. Ergò ſumus in veritate. Veris item dogmatibus, quæ habet in ſymbolo & aliis ſcripturis,tegit illa impia dogmata,quæ ipſa commenta eſt,& addidit verbis Dei. Honeſtis quibuſdam ceremoniis, quas habet ab Apoſtolis reliquas tegit ſuas turpes.

Secundus modus eſt, cùm ad eaſdem tegendas vtimur beneficiis Dei corporalibus. Templa Papiſtarum ſunt fœdiſſima lupanaria. Idola & imagines ſunt obſcœna fornicatorum membra, atque inprimis Miſſa res eſt omnium fœdiſſima. Quid illi? Ne videantur tales turpitudines,auro,argento,ſericis pannis,candelis,organis,cantionibus,& aliis id genus ornamentis,& tegunt,& ornant,vt omnium oculi illo ſplendore perſtricti,nihil minùs videant, quàm illas turpitudines, id eſt,nihil minùs cenſeant,quàm illum cultum eſſe idololatricum & abominabilem. Videmus, quot miracula edantur ad inuocationem Sanctorum; ad venerationem reliquiarum: quot beneficia impetrentur ad ſtatuas etiam ipſas. Ergò inuocare Sanctos,venerari reliquias,opera ſunt grata Deo. Ait item Papa,Eccleſia non poteſt errare. Nos ſumus Eccleſia. Ergo non poſſumus errare. Ergo quæcunque ſtatuit Romana Eccleſia,vera & rata eſſe debent.

Annon hoc eſt abuti beneficiis Dei,id eſt,verbo Dei ad tegendas ſuas turpitudines? Sed quouſque illa tegumenta? Nõ feret tandem illa Deus, ſed reteget aliis etiam turpitudines eius,ſicut & nobis. Hoc eſt quod ſequitur.

12. *Et nunc retegam flagitium eius.*

Pergit in denunciatione pœnæ,& clariùs ac per partes explicat, quod antea dixerat in verſu 6. *Concludam viam tuam ſpinis*. Dixerat ſuperiori verſu, populum abuſi beneficiis Dei, lana,lino,& aliis,ad tegendas turpitudines. *Et nunc*,inquit,*Ego retegam flagitium eius*,id eſt,faciam,vt appareat eius fœditas,ea denudata. Vbi? *In oculis amatorum eius*. Hæc eſt magna confuſio.

In oculis amatorum eius.

Alludit ad mulieres impudicas, quæ ita ſuis amaſiis fidunt, & illorum iactantiam, vt etiam inſoleſcant contra maritos, quaſi illorum timore non audeant ſe coercere. Ait hic Deus, Minimè,minimè metuo amaſios tuos,ô impudentiſſima mulier:in ipſorum etiam oculis,in ipſorum etiam præſentia,volo te nudam ſpoliare & tua flagitia detegere. Eſt autem ſenſus. Ego ſpoliabo te omnibus meis beneficiis, & tuam fœditatem omnibus patefaciam, idque tùm maximè, cùm propter protectionem,quam à tuis amaſiis,id eſt,idolis & ſuperſtitionibus exſpectas,videberis tibi quàm maximè ſecura.

Et non erit vir) id eſt,idolum aut Deus vllus amaſius iſtius fornicariæ, *qui poſſit eam eripere*. Quorſum hoc addit? vt excutiat illis fiduciam,quam in ſuis idolis,falſis Diis, falſóque cultu collocarant. Putabant Iſraelitæ,fieri non poſſe, vt quãdiu vigeret inter illos ille falſus cultus,ipſi perirent. Sic etiam in Papatu ſunt permulti,qui putant, nihil aduerſi ſibi poſſe contingere, dùm B. Virginem tanquam ſuam aduocatam quotidiè inuocent. Alij, dùm curant, vt manè quotidiè Miſſam audiant. Quoniam igitur Iſraelitæ putabant, ſua idola falſóſque Deos ſibi eſſe inſtar fortiſſimi propugnaculi, aduerſus omnem malam fortunam. Ideò ait Dominus: *Ego coram amatoribus tuis,quibus fidis, retegam flagitium tuum,& nemo illorum eripiet te è manibus meis.*

13. *Et ceſſare faciam omne gaudium eius.*

His duobus verſibus ſequentibus ſpecialiùs etiam loquitur,& quidem verſu 13. prædicit populum ſpoliatum iri toto externo religionis cultu & pompa, quæ ceu larua quædam pietatis,omnem illorum fœditatem tegere videbatur. Hunc externum cultum & laruam explicat iis dictionibus, *Ceſſare faciã omne gaudium*. Sacrum ſcilicet gaudium quod ex feſtis & ſacrificiis capiebat, *& feſtiuitatem eius*. Solebant diebus feſtis ſic,vt etiam in Papatu,tripudiare,conuiuari, & lætari. Ad illud igitur Gaudium & feſtiuitatem alludit. Et Dominus quidem præceperat Deuter. 16. vt dies feſtos agerent, & tunc eſſent in lætitia, & hanc lætitiam epulis etiam teſtarentur, id quod faciebant patres. 1. Reg. 8. Cæterum Dominus de lætitia ſpiritus in primis intelligebat. Illi verò corporale & externum tantum gaudium amplectebantur.

Pœna hæc eò pertinebat, vt deſineret populus in ea ſibi externa pietatis larua & pompa blandiri, vbi viderit, ſe toto eo cultu externo ſpoliatum. Fuit autem impletum hoc,cum priuati patria,tracti fuere in exſilium. Antea enim nunquam deſtiterunt à ſuis ſuperſtitionibus. Sicut igitur duobus bonorum generibus donauerat Deus illum populum, primò donis ſpiritualibus, quæ ad religionem pertinebant, Deinde bonis temporalibus,quæ ad vitam feliciter tranſigendam faciebant:ita poſtea bifariam ipſum nudauit. 1. Cùm illum ſpoliauit externo falſæ religionis cultu, in quo ſibi mirificè placebant & totam fiduciam collocarãt. 2. Cùm illum ſpoliauit omnibus terrenis diuitiis, potentia, & gloria: & redegit ad extremam inopiam & miſeriam. Hanc alteram ſubdit dicens:

14. *Et deſtruam*,vel,in ſolitudinem redigam,*vineam eius, & ficum eius,de quibus dixit, Merces mea.*

Hæc eſt ſecunda populi nuditas, cùm ſcilicet ſpoliatus fuit bonis etiam tẽporalibus,quæ omnia veniunt hic συνεκδοχικῶς nomine Vitis & Ficus. Turgebant iis bonis, & iis abutebantur ad ſuas tegendas turpitudines, vt ſupra dixit Ideò Deus illos iis ſpoliauit.

Illa particula, *De quibus dixit, merces iſta mihi*, declarat, quomodo iis bonis abutebantur ad tegendas turpitudines. Quomodo? dicebant, Hæc bona habemus tanquam mercedem huius noſtri cultus, & rependuntur nobis propter hunc cultum. Ergò cultus iſte gratus eſt Deo,bonus, ſanctus. Illud enim *Ethnah* ſignificat mercedem, quam meretrices à fornicatoribus,pro ſuo corpore illis ſuppoſito,accipiunt. Sic tacite Propheta perſtringit Iſraelitas, quòd ſint ſcorta: quippe qui,pro cultu idolis præſtito,putabant beneficia hæc temporalia mercedis nomine ſibi rependi, & ſic etiam iactabant & gloriabantur. Atque hoc pacto tegebant ſuas turpitudines. Quid igitur Dominus?

Et ſtatuam,inquit,*eas in ſyluam.*

Et ſic contigit. Terra enim Iſrael fuit ab hoſtibus, inſtar beluarum,deſtructa,& ceu in ſyluam redacta. Hanc eandem pœnam exſpectent omnes idololatræ, qui beneficia quæ à Deo reuera habent,putant & gloriantur ſibi à ſuis tutelaribus Diis & idolis mercedis nomine pro cultu, quem illis exhibent,rependi.

15. *Et viſitabo ſuper eam dies Baalim.*

Hoc verſu breuiter confirmat ea,quæ ſupra fuſiùs expoſuit tùm de idololatria populi,tum de pœna illis à Deo irroganda. Primo enim loco confirmat, ſe puniturum populi idololatriam dicens, *Et viſitabo dies Baalim*, hæc eſt pœna. Secundo indicat cauſſam huius pœnæ quadruplicem fuiſſe. 1. quòd coluerint idola,totámque religionem corruperint,& hoc dicit, *Dies Baalim*,quibus incenſum illis obtulit. 2. quòd magna etiam pompa & ornatu id fecerint dicens. Et *ornata fuit inaure ſua*. 3. quòd pertinaciter perſeuerarint in eo cultu dicens. *Et profecta eſt poſt amatores ſuos* 4. quòd obliti ſint Dei, diuinúmque cultum contempſerint,& hoc dicit. *Et mihi oblita eſt*,ait Dominus. Senſus eſt. Ego certè præſtabo,quæ dixi, & puniam Iſraelem. Quamobrem? quoniam & mei oblita eſt,& Baalim pro vnico Deo coluit, idque ornatu magnifico & meretricio. Ait ergò, *Viſitabo*.

Viſitat Deus,& beneficiis,& pœnis. Hic de viſitatione per pœnas & flagella intelligit. Eſt ac ſi dicat, Memor ero & recordabor huius iniuriæ mihi ab Iſraelitis factæ, & eam vlciſcar.

Dies Baalim eſt tempus illud totum, quo Iſraelitæ poſt mortem Ioſuæ,vſque ad diem illum, quo ſunt deſtructi, venerati ſunt idola. Ideò Ionathas habet ſic, *Viſitabit aduerſus eam tempora,quibus coluit abominationem,& illi odores accendit,quia ſimilis fuit vxori,quæ maritum reliquit.* Minatur ergò Iſraelitis vltionem priſcę etiam & antiquæ idololatriæ,quam ipſorum partes commiſerunt. Iuxta illud Exod. 20. *Viſitabo iniquitates patrum in filiis, & proinde diuturniorem captiuitatem.* Solet enim Deus impiæ poſteritati maiorum etiam peccata imputare,id eſt,in poſteris punire, Deuter 5. *Ego Deus Zelotes,viſitans iniquitates patrum aduerſus odientes me.* Hæc particula expendenda. *Non enim filius iuſtus portat iniquitatem patris*. Ezech. 18.

Quibus,id eſt,quo tempore, *Incenſum illis obtulit*. Synecdoche eſt,id eſt,quibus Baalim coluit,incenſo, ſacrificiis. Hæc eſt idololatria,cauſſa flagelli,prima. Interim videmus, quantum ſit peccatum, incenſum offerre ſtatuis Pertinaciter tamen id faciunt Papiſtæ.

Subdit ſecundam huius flagelli cauſam. *Et ornata fuit inaure ſua,& monili ſuo; & ita profecta eſt poſt amatores ſuos.* Perſiſtit in metaphora meretricis,cui illam Eccleſiam comparauit. Meretrices,cum ſuos expectant amatores,vt cum eis fornicentur, cultius & maiori ſtudio ſe ornant, quàm aliàs vnquam,fucant faciem,accipiunt inaures, & monilia,ſeu catenulas aureas in collo gerunt,denique toto mundo ſe exornant,idque vt huiuſcemodi illecebris magis eos ad ſecũ fornicandũ alliciant,quæ certè ornamenta ſigna ſunt impudicitiæ ſuæ. Sic Iſraelitæ faciebant, cum erant idolis ſacrificaturi,diebus præſertim feſtis, quo tempore omnes ad templa conueniunt: ſolebant ſe, imò etiam ſua templa & idola cultius,quàm aliàs,ornare, vt iis illecebris melius & ipſi reliqui allicerentur ad idolorum cultus. Ita & fornicabantur, & ſuæ fornicationis ſigna geſtabant. Sic faciunt Papiſtæ. Videmus, quantis ornamentis,tum templa,tum idola, ac imagines, tũ altaria,tũ ſeipſos,ſacra facturos,exornent. Qualis eſt iſte ornatus? meretricius. Quorſum verò? vt hoc magis alliciantur, & ipſi,& alij,ad fornicandum. Sũmopere igitur diſplicet Deo ornatus iſte. Hæc igitur eſt altera cauſſa,eáque iuſta,cur Deus minetur Iſraelitis, *Quia*,inquit,*ornata eſt inaure ſua.*

Hæc eſt explicatio illius,quod dixit ſuprà. *Tollat ergò fornicationes ſuas à facie & vberibus ſuis.* Hæc enim ornamenta meretricia ſigna ſunt meretriciæ impudicitiæ.

Et profecta eſt poſt amatores ſuos.) Taxat hic pertinaciam populi in cultu idolorum, atque hæc eſt tertia cauſſa huius flagelli. Sequitur quarta,eáque grauiſſima.

Et mei oblita eſt,ait Dominus.

Perſiſtit in ſimilitudine vxoris,quæ facta eſt fornicaria. Si vxor diu vixerit cum marito,& ab eo ſemper liberaliter fuerit pertractata, & poſtea adulteris non ſolum ſe proſtituat, ſed etiam ſui mariti prorſus obliuiſcatur: annon eſt hæc intolerabilis turpitudo & ingratitudo? Ita inquit Deus

de Iſraelitis

de Iſraelitis. Vxor hæc mea , quæ diu mecum vixit,quæ liberaliſſimè à me ſemper fuit tractata , non ſolum adultera eſt facta,ſed etiam mei prorſus eſt oblita.Ergò iuſtiſſima cauſſa eſt,cur debeam eam egregiè caſtigare. Nam hoc eſt monſtrum in hoc populo.Si aliæ gentes,quæ verumDeum non agnoſcunt,nec inſtitutæ fuerunt in vero cultu, & vera pietate,ſeductæ à Sathana,fornicentur cum idolis,non ita mirum eſt. Sed quòd Iſrael non ſolum fornicetur,ſed etiam mei oblitus ſit,hoc monſtrum eſt & intolerabile.

At quomodo dicuntur Iſraelitæ obliti prorſus ipſius Dei, cùm haberent eius verbum,cùm illum inuocarent,cùm magnam partem ſui cultus haberent à Deo,& eam retinerent?

Reſpon. Quoniam contra mandatum Dei , purum Dei cultum corruperant,ædificatis templis extraHieroſolymam, erectis nouis altaribus,fabricatis vitulis aureis,& ſuperſtitionibus additis puro cultui diuino , & ita totam religionem corruperant, Ob hoc dicuntur obliti Dei,& Deum contempſiſſe.

Obſeruent hoc Papiſtæ. Non ſatis eſt retinere magnam partem cultus diuini,ſed oportet ſolùm,totum ,& purum retinere , alioqui dicimur obliti eſſe Dei. Iam cùm meretrix Romana e cultu Dei multa ademerit,& quem retinuit etiam corruperit , & præterea multa alia contra verbum Dei addiderit: annon in eam bene quadrat iſte verſus : *Baalim incenſum obtulit ,ornata fuit inauro ſuo, monili ſuo , & profecta eſt poſt amatores ſuos, & mei oblita eſt*,dicit Dominus?

Eſt autem notanda illa particula *ornata inauro ſuo, monili ſuo*. Quaſi dicat,hunccultum meretricium non à me accepit,ſed ſuus eſt,à ſe inuentus , non e verbo diuino deſumptus. Sic de Papatu diſcamus.Ornati ſunt ſuis veſtimentis,ſuis Miſſis.Non enim ſunt à Deo hæc,& alia infinita , ſed ipſorum commentum.

Et præterea notandus ordo verborum, quem ſeruat Propheta. . 1. quòd Baalim incenſum obtulit. 2. Quòd monili ſuo ornata.3.Quòd ſecuta amatores.4.Mei oblita.1.Enim homines incipiunt delectari idolis, & ea colunt. Quia naturali quodam & furioſo impetu ad illum cultum feruntur homines deſtituti ſpiritu Dei.2. Adhibetur ornatus , & quo magis colimus,eò creſcit indies ornatus & pompa meretricia in templis , quia indies magis ac magis afficimur erga cultum ſuperſtitioſum Itaque vt alij quoque prouocentur ad noſtram religionem & cultum idolorum augemus ornatum. 3. Quò verò magis creſcit ornatus & pompa,eò magis creſcit pertinacia in tali cultu retinendo.4.Quò verò magis pertinaciter ſequimur idola,eò magis obliuiſcimur Dei.Senſim enim ſuperſtitionem ſequitur obliuio Dei , non autem ſtatim penitus totus Dei cultus reiicitur.

II. Pars

16. *Propterea ecce Ego inclinabo eam.*

Hæc eſt huiuſce concionis pars altera in finem vſque capitis.Continetur hic promiſſio gratiæ & reconciliationis per Chriſtum cum eius fructibus. Summa autem huiuſce promiſſionis hæc eſt.1.Quòd Dominus ipſos Iſraelitarũ electos poſteaquam rebus omnibus ſpoliati, & variis calamitatibus preſſi,ceu in deſertũ deſperationis adducti fuerint,flectet ſuo ſancto Spiritu ad pœnitentiam, & tùm verbo perſuadebit, tũ effectis ipſis confirmabit,quòd ſint Deo reconciliati, omniáque illis peccata remiſſa.2. Quòd ipſi ſic perſuaſi,& certa ſpe conſummandæ ſuæ ipſorum ſalutis concepta,manifeſtos ſuæ veræ fidei & reſipiſcentiæ fructus proferent.Deum enim indeſinenter laudabunt,vitam totam emendabunt, & vniuerſũ religionis cultum repurgabunt. 3. Quòd tùm demum Deus illos beabit.Nam & altiſſimam pacem illis donabit,& imperium ſuper omnia animalia illis reſtituet,& illos in omnibus ſemper exaudiet , efficiétque vt omnes illis creaturæ inſeruiant & omnia feliciter ſuccedant Deniq. ſumma eſt.Quòd Deus iſtam vxorem fornicariam , vbi fuerit bene caſtigata, rurſus perinde,ac ſi virgo eſſet innupta,æterno matrimonio ſibi deſponſabit,in iuſtitia,& iudicio,in beneficentia,& miſerationibus,& in fide , & tùm demùm verè beata erit. Modò ſingulos verſus percurremus.

Propterea ecce Ego.

Quo ad verba,eſt hic *ὑστερον πρότερον* Verba enim illa: *Ecce Ego inclinabo illam*,poſtponenda ſunt illis: *Et proficiſci eam faciã in deſertum*,coniũgendáque ſunt cum illis, *& loquar in cor eius*. Sic ergò verba ſunt conſtruenda. *Ecce Ego inclinabo illã,poſtquam duxero in deſertum, & tunc loquar ad cor eius.*

Quo ad ſummam , tria promittit. 1. Quòd Deus ipſos electos ex Iſrael,ſed etiamnum idololatras ,poſtquam rebus omnibus ſpoliatos in deſertum , id eſt , ad extremam miſeriam ,& quaſi in deſertum deſperationis adduxerit , inclinabit,id eſt,vi ſui ſpiritus,à ſua ipſorum pertinaci ſententia, qua decreuerant ſequi ſuos falſos cultus & idola , in ſuam ipſius rectam ſententiam adducet: nempe,vt ſpretis idolis , & falſo cultu,verum Deum,verúmque cultum ſequantur, ſeu ad obſequium Dei & veram pœnitentiam inclinabit. Huc tradit, cùm ait: *Inclinabo illam,poſtquam*. 2. Quòd Deus virtute Euangelij illis efficaciter prædicati , & per Spiritum ſanctum eorum cordibus inſcripti,perſuadebit,ſe eſſe placatum , condonare peccatis,& viciſſim ipſos eſſe reconciliatos,& factos eſſe filios Dei,& hæredes vitæ æternæ.Hoc tradit,cùm ait: *Et loquar ad cor eius* Ex iis duobus colligitur.3.promiſſio: quòd Deus efficiet,vt omnes,quas illi inflixit,& infliget pœnas,cedant ei in ſalutem , remediáque ſint ad eorum incurabilem morbum ſanandum.Hoc indicat,cùm ait: *Inclinabo illã,poſtquam adduxero in deſertum*. Innuit ergò deſertum illis fore ſalutare:quia facit ad eos inclinandos in obſequiũ Dei.Hæc eſt ſumma huius verſus.Nunc percurramus verba Ait:

Propterea ecce Ego.

Illud *Propterea* , infertur ex præcedentibus , ac præſertim ex verſu immediatè præcedente,& hunc habet ſenſum,Quia iſta mulier fornicaria pertinax eſt in ſuo propoſito , & oblita mei , nullo modo vult ſua ſponte venire in meam ſententiam,vt ſcilicet , deſertis illis fornicatoribus, mihi ſoli adhæreat. Iccircò ſi debeat auerti à malo ſuo propoſito, neceſſe eſt,vt Ego adhibeam meam manum & vim qua à ſuo propoſito malo,in rectam ſententiam,illam inflectam atq. inclinẽ. *Igitur ecce Ego inclinabo illam* Eſt periodus,ac ſi dicat. Quia habet cor lapideum , quod flecti non poteſt : Propterea ecce Ego dabo cor carneum,quod flecti poſſit.Hoc enim propriè ſignificat illud verbum *Patah*,trahere ſcilicet aliquem in ſuã rectam ſententiam, & ſic exponit Rabbi Dauid Kimhi in libro radicum.

Colligimus hinc , neminem à ſua pertinacia in veram ſententiam Dei deſcendere poſſe,niſi Deus illum inclinet,& flectat,auferátque cor lapideum,& det cor carneum.

Et adducam illam in deſertum.

Id eſt poſtquam adduxero illam in deſertũ,inclinabo. Duo docet iis verbis.1. Tempus,quando ſoleat Deus electos pertinaces in ſuo propoſito in veram & rectam ſententiam flectere.2.Quo inſtrumento vti ſoleat ad eos flectendos. Tempus eſt, poſtquam illos in deſertum variarum tribulationum & deſperationis adduxit.Inſtrumentum ſunt ipſæ tribulationes ſeu deſertum.Hoc ſimili declaro.

Si ferrum durum ſuapte natura cupis flectere,& inde , exempli cauſſa,annulum conficere rotundum.Quid agis?Conicies in ignem,ibi molleſcit vbi factum eſt molle vi ignis, tum tua manu illud,in quam vis formam,flectis.Quãdo ergo flectitur?poſtquam ignitum eſt. Quo inſtrumento fit flexibile? Igne. Sic omnes nos ſumus noſtrapte natura durum ferrum, pertinaces,& obſtinati in noſtris peccatis, & idololatriis,nec à noſtro propoſito facilè flecti poſſumus. Quid Deus agit? Sĩ ſimus electi , coniiciet in fornacem ſeu ignem tribulationũs illis nos molleſaciet,& flexiles reddet,tùm ſua manu,hoc eſt vi ſpiritus ſui, flectet nos à noſtra ſententia praua ad ſuam rectam.Hoc eſt igitur,quod ait: *Ecce Ego inclinabo illam poſtquã adduxero in deſertum*,id eſt,poſtquam ſpoliatos bonis omnibus ad extremum malorum perduxero.

Colligimus hinc , crucem eſſe rem vtiliſſimam & ſalutarem electis Dei , & remedium ad tollendam duriciem cordis noſtri,non ſuã natura,ſed virtute Spiritus ſancti , quæ illo inſtrumento vtitur ad nos flectendos. Et certè verba hæc indicant,populum Iſraelem nunquam flecti potuiſſe à ſua pertinacia,niſi priuatus patria,ſacrificiis,omni opulentiã,victu etiam ordinario,in deſertum,vbi rerum omnium penuria,detruderetur.

Et loquar ad cor eius.

Loqui ad cor. Eſt efficaciter loqui, & perſuadere id,quod cordi placet,quod eſt gratum , atque iucundum , ſicut Ieſaias 40.pater Nihil autem gratius , & iucundius homini annunciari poteſt , in deſertum adducto , & ſuam miſeriam ſentienti,quàm Euangelium , id eſt , quàm quòd Deus ſit illi propitius, quàm quòd peccata ſint condonata , quàm quòd factus ſit filius Dei , & hæres æternæ vitæ. Ergò indicat hac locutione, ſe Iſraelitis electis , poſtquam fuerint primò benè domiti & flexiles effecti , & deinde à malo ipſorum propoſito in rectam ſententiam pertracti , vt ſcilicet , deſertis idolis , ſoli Deo cupiant inſeruire , perſuaſurum totus in

cordibus eorum id, quod Euangelium annunciat, eos ſcilicet receptos eſſe in gratiam Dei.

1. Colligimus hinc. Ergò cùm in deſertum, id eſt, extremum malorum adducimur aliquando: tantũ abeſt, vt debeamus de gratia & fauore Dei deſperare, vt tunc magis, quàm antea vnquam, ſit expectanda ingens conſolatio diuina. Sic enim ait: *Poſtquam adduxero in deſertum, tunc loquar ad cor eius.*

2. Quando tempus ſit læta alicui annunciandi, ſeu Euangelium & promiſſiones de remiſſione peccatorum proponendi. Quando? Non cùm adhuc pertinax eſt in peccatis, ſed poſteaquam tum cognitione peccati confuſus, tum ſenſu iræ Dei conſternatus, inque deſertum deſperationis adductus, & flexilis factus fuerit. Neque enim locus eſt promiſſionibus diuinis apud illum, qui præfractus in ſuis peccatis, pergit ferocire contra Dominum. Adducendus igitur eſt prius in deſertum, & flectendus à ſua ferocia in obſequium Dei. Hoc nos docet ordo propheticus, qui ſic habet: *Ego inclinabo, poſtquam in deſertum adduxero, & tunc loquar ad cor eius.*

17. *Et dabo ei vineas ſuas illinc,* id eſt, ab eo loco, *& vallem Achor, in apertionem,* ianuam ſpei, *& canet illic, ſicut diebus adoleſcentiæ ſuæ, & ſicut in die, quo aſcendit de terra Aegypti.*

Tria hic tradit. 1. Quòd Deus non ſolùm verbo, & interna perſuaſione ad cor loquendo, ſed etiam reipſa, & effectis declarabit Iſraelitis, vbi flexi ad obſequium fuerint, ſe illis eſſe propitium factum, reſtitutis ſcilicet beneficiis ſuis, tàm ſpiritualibus, quàm etiam corporalibus, quæ anteà illis ademerat. Hoc indicat iis verbis: *Et dabo ei vineas ſuas illinc, & vallem Achor.*

2. Quòd Deus iis beneficiis non ſolùm confirmabit, ſe verè eſſe Iſraelitis reconciliatum, ſed etiam aperiet illis ianuam ſpei, ſeu efficiet, vt ex acceptis beneficiis ſpem certam concipiant, fore, vt in perfectam beatitudinem & æternam vitam ingrediantur. Hoc tradit, dicens: *In apertionem ſpei.*

3. Quòd concepta certà ſpe de futuro, in plenam æternæ vitæ perfectionem, ingreſſu perfuſi gaudio Iſraelitæ erumpent in perpetuam Dei laudem. Hoc tradit, cùm ait, *Et canet ſicut diebus adoleſcentiæ ſuæ, & ſicut in die, quo aſcendit ex Aegypto.* Hæc eſt ſumma, videamus ergò verba.

Et dabo ei vineas ſuas.

Senſus eſt. Non tantùm loquar ad cor eius, ſeu non tantùm verbis, & interna perſuaſione indicabo, me illi eſſe reconciliatum: ſed etiam huiuſce mei erga illam fauoris, apertum & illuſtre proferam teſtimonium, vt reipſa ſentiat & experiatur me ſibi fauere & benè velle. Quale erit hoc teſtimonium?

Dabo ei vineas ſuas.

Eſt ſynecdoche. Intelligit enim omnia ſua beneficia, tàm ſpiritualia, quàm temporalia, ſicut etiam ſuprà, cùm dixit: *Ego deſtruam vites eius & ficum.* At cur vinearum tantùm mentionem facit? Ratio eſt. Quoniam his ſignificantur ea, quæ homini maximam adferunt lætitiam & voluptatem. E vineis enim colligitur vinum, vinum autem, vt Pſal. 104. loquitur, lætificat cor homini.

Dabo ergo vineas ſuas.) id eſt, copiam rerum omnium.

Ab eo loco.) id eſt, ab eo deſerto incipiam dare vineas. Senſus eſt. Cùm primum afflicta cœperit flecti, id eſt, reſipiſcere, & audire verba ad ſuum cor facta, hoc eſt, fide Euangelium amplecti: Tunc Ego incipiam illi dare copiam rerum, & benedictionum mearum omnium.

Et vallem Achor ſcilicet dabo. Hæc particula meliùs explicat præcedentem. Alludit enim proculdubio ad felicitatem, quam populus è deſerto egreſſus ſtatim percepit in valle Achor. Fuerat anteà in deſerto afflictus, deſtitutus pane, vino, aqua, rebus omnibus: ſtatim, vt pedem è deſerto extulit, deſcendit in planiciem quandam, quæ appellata fuit vallis Achor, omni rerum copia abundantem. Reducit igitur hæc in memoriam Iſraelitis, felicitatem quæ patribus ipſorum, poſtquam egreſſi fuerunt è deſerto, contigit, & ait, eadem felicitate ſe hos donaturum, vbi reſipuerint. Senſus igitur eſt. Sicut patribus iſtius populi, cùm primùm ex horrido deſerto egreſſi ſunt, dedi vallem Achor amœnam, fertilem & vitiferam: ſic etiam huic populo, poſtquam reſipuerit, & è deſerto deſperationis egreſſus, Euangelium amplexus fuerit, dabo quaſi vallem Achor, id eſt, reſtituam rerum omnium tam ſpiritualium, quàm corporalium copiam.

Colligimus ex hac prima promiſſione, quòd cùm nos incipimus flecti in obſequium Dei, hoc eſt, reſipiſcere, & audire verba quæ fiunt ad cor, hoc eſt, credere Euangelio, tunc etiam Deus incipit ſuis variis benedictionibus nos cumulare.

In apertionem ſpei.

Tradit hic, quòd Deus hiſce ſuis beneficiis tanquam clauibus aperiet Iſraelitis ianuam ſpei ad perfectam æternæ vitæ poſſeſſionem: ſicut etiam Achor fuit illorum Patribus, ceu clauis ad aperiendum oſtium, in perfectam poſſeſſionem promiſſæ hæreditatis. Senſus igitur eſt. Sicut Achor, ſeu, rerum omnium felicitas & copia, quam Patres in valle Achor guſtare cœperunt, fecit illis ſpem, fore, vt breui in perfectam poſſeſſionem promiſſæ hæreditatis intrarent: ſic etiam beneficia, quæ populo huic, poſtquam reſipuerit, donare cœpero, facient illi certam ſpem, breui fore, vt in perfectam æternæ vitæ poſſeſſionem ingrediantur.

Hiſtoria eſt Ioſ. 7. Traiecto enim Iordane, deletaque Hierichunte, initium ſalutis Iſraelitis fuit, cùm venerunt in vallem Achor.

Colligimus hinc, ex præſentibus Dei beneficiis, præſertim ſpiritualibus, vt ex vocatione ad Euangelium, ex iuſtificatione, ex fortitudine in aduerſis, & aliis Dei gratiis, concipere nos debere certam ſpem de conſummanda ſalute noſtra.

Et canet illic ſicut diebus pueritiæ ſuæ, & ſicut in die quo aſcendit de terra Aegypti.

Idem ſunt, Dies pueritiæ ſuæ, & dies quo aſcendit ex Aegypto. Nam ſupra appellauit diem natiuitatis eius tẽpus, quo ex Aegypto liberatus fuit populus. Alludit autem non ſolùm ad canticum, quod Iſraelitæ ex Aegypto liberati & traiecto mari rubro, cecinerunt, de quo Exod. 15 ſed etiam ad omnes lætitias & gratiarum actiones, quas populus habuit Domino, poſt liberationem ex Aegypto, ac præſertim, poſtquàm venit in vallem Achor. Dubium enim non eſt, quin Iſraelitæ, poſtquam è deſerto in vallem Achor amœnam & vitiferam decenderunt, & conceptam ſpem poſſidendæ totius illius terræ Chanaan, pertranſito Iordane accepta Hierichunte, confirmarunt: dubium, inquam, non eſt, quin populus corda & linguas ſoluerit in cantica & laudes Dei. Sic, inquit, *hæc mulier,* id eſt, Eccleſia Iſraelitica & quiſque electus, *poſtquàm venerit in vallem Achor,* hoc eſt, beneuolentiam Dei erga ſe ex copia diuinarum benedictionum cœperit perſentire ac experiri, indéque aperta ei fuerit ianua ſpei de vita æterna plenè ac perfectè poſſidenda, tunc nõ vulgares gratias aget Deo, & in eius laudes totum cor & linguam effundet.

Promiſſionem hanc adiecit Dominus, vt Iſraelitis antè, quàm in exſilium inter gentes diſpergerentur, ſpem liberationis faceret, qua ſpe animos ſuos inter gentes in exſilio lætarent, etiamſi ad tempus auerſam à ſe cernerent faciem Domini.

Igitur, cùm ſumus in cruce aliqua, etiamſi ad tempus auerſam à nobis videamus faciem Domini: ſpem tamen foueamus futuræ gratiæ. Quoniam omninò è deſerto tandem nos eripiet & deducet in vallem Achor, id eſt, reipſa efficiet, vt ex variis benedictionibus ſuis, guſtum percipiamus ſuæ erga nos beneuolentiæ & gratiæ, & tunc aperte nobis ianua ſpei ad perpetuam beatæ vitæ poſſeſſionem, repleti gaudio, canemus, &, & toti in laudes Dei laxabimur.

18. *Et erit in die illo, dicit* Iehouah, *Vocabis me vir meus.*

Vnum principale tradit iis 2. verſib. Illud eſt. Quòd Iſraelitæ, id eſt, electi, poſtquam à Domino fuerint correcti ipſi quoque palã declarabunt, ſe verè reſipuiſſe, & id declarabũt duobus fructibus pœnitentiæ. Quorum præcipuus eſt repurgatio religionis, cùm ſcilicet, abolitis ſuperſtitionibus, purè colitur Deus. Hunc fructũ his 2. verſib. explicat, ait ergò, *Et erit in die illo.* Eſt certa promiſſio Dei, *Vocabis me vir* maritúſve, *meus.*

Alludit autem ad fœdus, quo Deus, tanquam maritus, fidem dederat populo, & populus, tanquã vxor, fidem dederat Deo. Senſus igitur eſt. Tunc memor fœderis, quod tecum pepigi, id eſt, memor noſtri coniugij. 1. agnoſces, & ſenties in animo me ſolum tibi eſſe maritum, & viciſſim te mihi eſſe ſponſam. 2. Externa etiam voce, id palàm fateberis, & appellabis me, ô marite mi. Et 3. reipſa etiam & effectis confirmabis. Quoniam valere iuſſis omnibus tuis amaſiis, mihi vni inſeruies, me vnum ſequeris, me vnũ coles Hęc enim tria ſignificat illa locutione, *Vocabis me.* Quomodo enim vocabis? veraciter & ex animo. Ergò 1. agnoſces. 2. ergò voce etiam externa vocabis. 3. ergò etiam reipſa declarabis, mihi ſcilicet vni inſeruiẽdo, méque vnum colendo, quòd ſim maritus tuus.

1. Notandũ, quòd non ait, vocabis me maritum tuum, ſed in vocatiuo, vocabis me, ô marite mi. Innuit, ſe inuocandũ. Eſt

enim

enim vox inuocationis iſta,ô marite mi.Inuocatio autem, vt antè dixi,totum cultum diuinum ſignificat.

2 Norandum,quòd non ait tantùm. Vocabis me,ô marite mi,ſed addit negatiuam , Et non vocabis me ampliùs,Baal meus.Indicat,purum Dei cultum non poſſe mixtum eſſe cũ vlla ſuperſtitione nec purè inuocati Deum ,cùm alij etiam inuocantur.

3. Notandum præterea , quòd non ait : Et non vocabis ampliùs Baal,ſed ait:Non vocabis me,Baal mi,Referendum eſt autem illud Me ad mentem Iſraelitarum. Dum enim ipſi inuocabant Baal,idola,& ſtatuas,& minoresDeos,dicebãt ſe inuocare Deum, verbi gratia , cum dicebant ſtatuæ , ô mi Baal,dicebant,ſe hoc dicereDeo vero in illa ſtatua,ô miBaal, Reuera aurem,dùm hoc modo faciebant Iſraelitæ,non Deũ, ſed Baal inuocabant,non Deum,ſed Baal colebant.

Sic faciunt Papiſtæ,dùm colunt idola , aiunt ſe colerè Deũ, dum inuocant ſanctos,aiunt,ſe inuocare Deum in ſanctis & per ſanctorum interceſſionem.

Deus igitut,cùm ait Non ampliùs mihi dices,Baal mi: Eſt, ac ſi dicat.Non ampliùs coies me in Baal.non inuocabis me in Baal. Talis. n.cultus mihi non placet , & reuera mihi non exhibetur,ſed vocabis tantum , mi marite,id eſt immediatè me coles,vt tuũ ſolũ maritũ,ſolũ tuũ ſeruatorẽ,mediatorem.

Cùm ergò ait:Non vocabis me ampliùs Baal mi : Eſt ac ſi dicat,Non inuocabis mecum vllum alium Deum, neque me inuocabis in vllo Baal,aut in vlla imagine,ſed me ſolum,idq. in ſpiritu,ac veritate. Summa: memor fœderis mei & mutui noſtri coniugij abolitis omnibus ſuperſtitionibus,meum purum cultum ſequûtis,atque hoc facto declarabis, te verè reſipuiſſe Hic eſt fructus pœnitentiæ.

4.Notanda etiam vox Hebraica: Vocabis me *Iſchi* vir mi, non autem *Bahali*.Quia illa vox Baal etiam idolis conuenit, Ideò licet ſignificet Dominũ,& maritum: tamen non vult ea vocari Deus ab Eccleſia .Quare? Vſque adeò abhorret Deus ab idololatria ,vt neque nominibus idolorum communicare velit. Ergò etiam nomina prophana , quæ idolis à gentibus attributa ſunt,debent aboleri ab Eccleſia,vt diesLunæ, Martis,Mercurij.Vide Martyr.in Epiſt.ad Roman.pag 471.

At cur vnum tantùm hunc fructum poſuit? Reſp.Quoniam ex hoc vno reliqui omnes oriuntur, & hunc vnum reliqui omnes ſequuntur. Vbi purè colitur Deus , ibi etiam ſequitur vitæ emendatio,pietatis opera.

19. *Et auferam nomina Baalim.*

Explicatio eſt ſuperioris verſus,Explicat autẽ duo. 1. Quis futurus ſit autor reſipiſcentiæ in Iſraelitis ,& quis autor repurgati cultus,& repurgatæ religionis? Deus. Ait enim. *Et auferam*,ſcilicet Ego,non alius.2 Qualis futura ſit illa religionis purgatio,& veri cultus inſtauratio ? perfecta. Ita vt nullæ ſuperſint reliquiæ cultus idololatrici. Ait enim primò, *Auferam ab ore*.Deinde: *Et non recordabitur ampliùs*.Quaſi dicat, etiam ex memoriâ auferam.

Senſus eſt.Contenti erunt vno ſolo Deo & pura fidei confeſſione,nec miſcebunt ſua commenta cum puro Dei cultu, contenti erunt puro verbo.

1.Obſeruemus,non eſſe verè reformatum cultum Dei,religionem , Eccleſias , ſi reliquiæ aliquæ falſæ religionis remaneant adhuc in Eccleſia,*Auferam*,inquit,*de ore,& non recordabitur ampliùs.*

2.Illud, *Recordabitur*,emphaſin habet.Memoria priſtini cultus falſi excitat hominem ad illum reuocandum.Nihil igitur ſupereſſe debet papiſmi , niſi velimus , illum reuocari. Ideò damnantur reges,pij alioqui,qui reliquerant ſacella in Iſrael.

3. *In die illo* , refertur ad caſtigationem.Quaſi dicat,cùm fuerit benè caſtigata Ergò niſi accedat ferula Dei,non poſſunt verè reformari Eccleſiæ,& purus cultùs reſtitui. Res patet hoc noſtro ſeculo. In quibus videtur reformata religio? In iis qui fuerunt in deſerto afflictionum,perſecutionũ AntiChriſti.Qui nati ſunt ſub Euangelio, tepidi ſunt , & impuram ferè habent religionem.

20. *Et feriam illis fœdus.*

In ſuperioribus huiuſce promiſſionis verſibus,duo in ſumma concluſit. 1. Quòd Deus tempore noui teſtamenti,ipſis veris Iſraelitis,id eſt,electis,placandus erat, & hanc reconciliationem tum interna inſpiratione, tum externis beneficiis illis perſuaſurus.2.Quòd ipſi viciſſim Iſraelitæ,vbi fuiſſent in obſequium Dei inclinati & de reconciliatione cum Deo perſuaſi , perſpicuis pœnitentiæ fructibus declaraturi erant, ſe verè in gratiam cum Deo rediiſſe Inter quos fructus pœnitentiæ primus eſt,gratiarum actio:alter,qui reliquos complectitur omnes,perfecta diuini cultus & religionis repurgatio.Non amplius inuocare Baalima,ſed Deum verum, eúmque ſolum.

Nunc illis duobus ſubiicit hoc tertium , quòd ſcilicet Iſraelitæ poſtquàm redierint in gratiam cum Deo , & ipſi reuera ſenſerint in conſcientia,& aliis vitæ renouatione declararint,ſe cum Deo in gratiam rediiſſe , conſequenter etiam habebunt & reipſa ſentient ſe habere reliquas creaturas omnes conciliatas & amicas, nullam creaturam eſſe ſibi aduerſam : ac proinde in ſumma pace & animi tranquillitate feliciſſimi viuent.

Hoc autem optimè conſequitur ex ſuperioribus. Sicut enim cum Deum habemus aduerſum , reliqua etiam omnia habemus aduerſa. Qui enim Regem aut Imperatorem habet inimicum,vniuerſum quoque illius exercitum ſentiet ſibi aduerſum.Ita contrà cum Deum habemus propitium,reliquas quoque creaturas omnes,quæ ſunt exercitus Dei , habemus & ſentimus propitias. Et pet conſequens , cum nihil contra nos pugnet,neque Deus , neque ipſius creaturæ , in maxima pace & tranquillitate viuimus.

At quomodo,cum Deũ habemus aduerſum,omnia quoq. ſentimus aduerſa,& cum Deum habemus propitium,omnia reliqua ſentimus propitia & amica? Annon videmus impios, qui Deum habent aduerſum , mundum habere propitium; & contrà,filios Dei , qui Deum habent propitium , habere mundum aduerſum ? Reſp. Quòd dicis ,verum eſt,ſi ſpectemus externa tantùm & carnem. Sed quòd dixi Ego , bifariam intelligitur. 1. Quo ad finem. Impiis,qui Deum habent aduerſum , omnia cooperantur ad mortem & damnationem,& ita omnia impiis ſunt aduerſa. 2. Cor 2. *Sumus odor mortis, in mortem iis qui pereunt*. Piis verò , qui habent Deum propitium , omnia cooperantur ad ſalutem , & ita omnia habent propitia.Rom.8. 2.Intelligitur,Quo ad ſenſum conſcientiæ & animæ. Impij , qui ſentiunt,ſe habere Deum propter ſua peccata aduerſum,reliquas creaturas omnes habent pro hoſtibus , & ab illis ſemper ſibi timent , tanquam ab exercitu Dei , quem ſentiunt aduerſum & habent pro inimico.Pij verò, qui ſentiunt Deum ſibi eſſe propitium , & habent pro patre,vniuerſum quoque Dei exercitum,id eſt,creaturas omnes,ſentiunt ſibi eſſe amicas , & ab eis ſibi non metuunt.Dicunt enim cum Paulo Rom.8.*Si Deus pro nobis,quis contra nos? Scimus,quòd neque mors,neque vita, neque Angeli, neque principatus*,&c.

Totum hoc in Adamo,tanquam in ſpeculo clariſſimè perſpicimus. Ante peccatum,cum haberet Deum amicum, omnia erant ei ſubiecta,nihil ei aduerſabatur,& nihil ipſe timebat:vbi verò propter peccatum Deum habuit aduerſum , omnia ei rebellarunt : Et nos propter peccatum quotidiè experimur hanc rebellionem creaturarum contra nos.

Nunc tenemus ſolutionem huius quæſtionis,quomodo qui Deum habent propitium,reliqua etiam omnia habeant propitia & in ſumma pace viuant. Contrà verò omnia habeant aduerſa.qui Deum habent aduerſum. Videamus igitur . quid dicat Deus per Prophetam.

Et feriam illis .id eſt,nomine illorum,in gratiam & ſalutem illorum, *fœdus* . Senſus eſt , Poſtquam ego Iſraelitis placatus, fœdus cum illis renouauero & firmauero,tunc quoq.renouabo & firmabo fœdus inter Iſraelitas,& beſtias agri,reliquáſq. creaturas Quodnam eſt hoc fœdus?

Eſt illud , quod ante peccatum fecerat Deus inter hominem,& animantia omnia dicens: *Dominamini piſcibus maris*. Illius fœderis hæc erat ſumma:nempe,vt nullum animal noceret homini , ſed contrà potius omnia ei ſubiecta eſſent , & inſeruirent, vt ſuo domino. Cæterum fœdus hoc pendebat à fœdere Dei cum homine:nempè,vt ipſe homo ſubiectus eſſet,inſeruirétq.Deo,vtpote Domino ſuo.Summa igitur erat, Vt ſi homo maneret ſubiectus Deo , eique , vt domino ſuo, obtemperaret, fore , vt ipſa quoque animantia vniuerſa ſubiecta eſſent homini,eique,vt Domino ſuo, inſeruirent. Atqui quoniam homo non ſtetit in fœdere Dei,ſed à Deo defecit, contráq.Deum rebellauit,Iccircò tum quoque factum fuit, vt reliqua animantia rebellarint contra hominem Hæc cauſſa, cur ſæpè poſteà Deus diuerſa animãtia,& reliquas creaturas, quæ homini inſeruire debebant , contra hominem armarit. Nunc igitur quia promiſit,ſe renouaturum fœdus inter ſe & populum,conſequenter promittit , fœdus quoq. in populũ & beſtias ſe renouaturum ,vt ſcilicet homini non noceant , ſed potius ei ſubiecta ad ſalutem inſeruiant , eo ſcilicet modo, quo initio declaraui.Gen.9.etiam verſu 10.fœdus renouauit cum Noa,filiis eius & beſtiis terræ,ſe curaturum,vt non omnes beſtiæ prorſus pereant, ſed in gratiam hominis viuant, eique inſeruiant,Hoc eſt fœdus,quòd etiam hic promittit ſe facturum.

Tenemus nunc mentem Prophetæ in iis verbis .*Feriam his fœdus in die illa cum beſtiis agri.*

Sequitur de hominibus, qui etiam ipſi nihil nocebunt filiis Dei, ſed cum ipſis etiam, filij Dei pacem culent.

Et arcum, & gladium, & bellum.

Id eſt, omnia inſtrumenta bellica tollam quibus homines pugnant inter ſe. Inſtrumenta autem bellica pro ipſo bello ponuntur. Eſt enim ſenſus. Tollam etiam bellum, pugnas, & contentiones, è terra, ipſis ſcilicet filiis Iſrael.

Hæc eſt magna Dei benedictio, quam promittit filiis Dei veris Iſraelitis. 1. Vt omnia animantia, & conſequẽter creaturæ omnes illis ſint ſubiectæ, ſicut initiò ante peccatum. Nihil ergò homini deerit ad vitam feliciter degendam. 2. Vt neque vllum eis ab vllo inferatur bellum, ſed alant inter ſe, & cum omnibus hominibus pacem. Nam, ſi omnis rerum copia tibi ſuppetat, deinde bello infeſteris, felix vita eſſe nõ poteſt. Ideo alterũ iure ſubiecit, dicens: *Tollam omnem arcum*. Quid ex iis duobus conſequitur? vita beata & feliciſſima, ideò ſequitur 3.

Et quieſcere ſeu dormire *eos faciam in ſecuritate.*

Alteram pacem promittit filiis Dei tanquam cumulũ beatæ vitæ. Nam etiamſi reliqua omnia abunde nobis ſuppetãt: niſi tamen degamus in pace misera eſt noſtra conditio. Hoc igitur verſu in ſumma promittit, filios Dei, poſtquam reconciliati Deo fuerint, victuros vitam feliciſſimam & beatam.

At inquies, hæc eſt dies illa, qua promiſit hanc pacem & beatitudinem filiis Iſraelis electis: Et tamen nòdum videmus impletum hoc vaticinium, nondum videmus animalia ſubiecta omnia, ſed multa aduerſantur & nocent. Mundus etiam bella facit filiis Dei, imò inter ſe filij Dei ſæpe pugnant.

Reſpon. 1. Vt aliàs dixi, hæ promiſſiones de perfecta pace & beatitudine in regno Chriſti, perfectum complementum non habent in hoc ſeculo, ſed in altero. Ratio. Quia etiam nos in hoc ſeculo imperfectè & inchoatiuè tantum ſumus ſancti, & non perfecte Deo ſeruimus. 2. Prophetæ, cùm promittunt hanc pacem, & felicitatem in regno Chriſti, duplicem eam intelligunt. Vnam internam & ſpiritualem cum Deo, & cum nobis ipſis, ſeu cum noſtro ſpiritu, mente, & conſcientia. Alteram externam, cum aliis hominibus, & reliquis animantibus.

Internam hic habemus, ſed etiam eam imperfectam, vt ante dixi. Quia ſumus adhuc peccatores, & fœderis diuini tranſgreſſores, etiam noſtra conſcientia nos quotidiè accuſat & vexat.

Externam quoque quodam modo cum omnibus hominibus & animantibus, ſed imperfectè habemus, quatenus ſcilicet, etiamſi contra nos ſæpè inſurgant: tamen non prorſùs nobis aut aduerſantur aut nocent. Non aduerſantur, quia nihil aduerſi nobis omnino inuitis accidit. Volumus enim, quidquid nobis aduerſi accidit, quia volumus, quod vult Deus. Scimus autem, Deum velle, vt ea nobis aduerſa contingant, quæ contingunt. Non etiam prorſùs nocent, quia etiamſi nocent carni, non nocent ſpiritui & omnia nobis cooperantur ad ſalutem, vt ait Paulus Rom. 8. Itaque quod ad nos attinet, pacem habemus cum omnibus, & viuimus ac dormimus in pace & ſecuritate, præſertim conſcientiæ, quanquam imperfectè, vt dixi.

Videmus igitur hoc vaticinium & in hoc ſeculo ſuum habere locum magna ex parte in filiis Dei. perfectum verò cõplemẽtum habiturum in altero ſeculo.

In hoc verſu obſeruandum. 1. A peccato proficiſci, vt res creatæ nobis ſint aduerſæ. Peccato enim prouocamus iram contra nos, Dei autem ira in nos prouocata, Deóque facto nobis infeſto, omnes etiam Dei creaturæ nobis fiunt aduerſæ. A peccato igitur proficiſcitur, vt creaturas Dei nobis aduerſas eſſe ſentiamus. Hoc colligitur ex verbis illis: *Percutiam fœdus cum beſtiis terra*. Oſtendit enim, ſe in manu habere omnes creaturas tanquam ſuum exercitum, & illas contra Iſraelitas armaſſe propter tranſgreſſiones. Propterea ſe etiã facturum, vt deſinant eſſe aduerſæ, ſi nos reconciliemur Deo, & ei aduerſari deſinamus. Alibi etiam in lege & in Prophetis idem oſtendit Dominus, nos ſcilicet habituros omnia aduerſa, ſi Deum contra nos peccatis irritemus. Deuter. 28. id perſpicue docet. Amos 5. *Si domi te includas, ſerpens ille te mordebit*. Si domum egrediaris, vel Vrſus vel Leo tibi occurret in via. Quaſi dicat. Non poteris euadere & effugere vindictam.

2. Ex eo, quod ait, *Conteram arcum*, à contrario obſeruandum: Bella igitur in nos & pugnas & prælia moueri, ex eo, quòd nos Deo repugnare non deſinamus. Contrà, ſi qua igitur nobis pax contingat, id ex Dei bonitate proficiſci, qui nos primò ſibi reconciliat: deinde tollit etiam è terra arcum, gladium, bellum. Ipſe enim ſolus eſt, qui tollit bella. Ideò ait: *Ego tollam arcum*. Cum igitur videmus, moueri nobis bella: primum redeamus nos in gratiam cum Deo, deſinamus pugnare contra Dominum, & ipſe viciſſim tollet è terra arcum & bellum.

3. Ex eo, quod ait: *Et habitabunt*, obſeruandum. Si aliquando habitamus confidenter, hoc ſoli Dei gratiæ dandum eſſe. Ipſe enim ſolus eſt, qui facit habitare confidenter, ſiue pax hæc ſit in conſcientia & in ſpiritu, ſiue externa.

21. *Et deſponſabo te mihi.*

His quinque verſibus inſequentibus quinque facit Propheta. 1. Confirmat promiſſionem prædictam. Quòd ſcilicet Deus ſit hunc populum, id eſt, veros Iſraelitas recepturus in gratiam, & hoc in metaphora coniugij perſiſtens ac dicens: *Deſponſabo te mihi.*

2. Docet, quòd hæc conciliatio, & in gratiam receptio, erit firma & perpetua, vt non amplius hic populus ſit à Deo repudiandus, & hoc, dicens, *in perpetuum.*

3 Explicat modos ſeu leges, quibus fiet, vt hæc reconciliatio & in gratiam reditio maneat perpetua: ad iuſtitia & iudicio, in gratia, vel in beneficentia, & miſerationibus, in fide, & cognitione Dei. Hæc tria, verſ. 21. 22.

4 Docet, vbi facta fuerit hæc reconciliatio, & populus habuerit Deum propitium, nihil illi defuturum. Quidquid enim opus habuerit, & deſiderarit, totum illud conſequetur. Itaque beatus erit hoc, verſu 23 & 24.

5. Quòd iſte populus, qui ex diſſipatione inter gentes ſuperfuturus erat, & Deo reconciliandus, longe lateque in vniuerſam terram diffundetur, & quòd quantò grauior fuerit ira Dei in populum, tantò maior ſequetur miſericordia benedictióque, hoc, verſu. 25. Eſt enim ibi vaticinium de Eccleſiæ veríque Iſraelis in vniuerſa terra propagatione & felicitate.

Iam quantum ad illa tria prima, quæ continentur in verſ. 21. 22. ſic ait: *Et deſponſabo te mihi.*

Antequam ſingula verba explicem, notandum. 1. Hanc eſſe ſimplicem, & Euangelicam ſine vlla conditione promiſſionem. Hic enim nihil exigit Deus, ſed ſimpliciter promittit, quid velit ipſe ſuæ Eccleſiæ facere, adeò, vt promittat etiam fidem, ſine qua reliquæ promiſſiones in nobis locum habere non poſſunt. Eſt ergo perfectiſſima & abſolutiſſima promiſſio omnium quæ Eccleſiæ ad ſalutem neceſſaria ſunt.

2. Promiſſionem hanc non eſſe de ſimplici reditione populi in gratiam cum Deo, ſed de illa, quæ futura erat per Chriſtum. Ideóque hoc eſſe vaticinium de nouo fœdere per Chriſtum, inter verum Iſraelem & Deum faciendo, pérque ſuum ſanguinem confirmando in perpetuum.

3. Hanc promiſſionem fieri. 1. toti Eccleſiæ veri Iſraelis. 2. vnicuique Iſraelitæ ſecundum ſpiritum, id eſt, electo. Quoniam quod de tota Eccleſia dicitur, illud in vnoquoque vero Eccleſiæ membro impletur.

Eſt itaque vaticinium maximi momenti, & plenum conſolationis. proinde diligenter explicandum & attentè audiendum.

Et deſponſabo te mihi.

1. Non ait, Si reſipueris, recipiam te in gratiam, & deſponſabo, ſed abſolute, *Et ego te deſponſabo*. Eſt igitur abſolutiſſima promiſſio, qua ſine vlla conditione promittit Deus ſe ſuum populum in gratiam recepturum & ſeruaturum. Proinde qui eſt populus Dei, Iſrael ſecundum ſpiritum, & prædeſtinatus, propter hanc promiſſionem abſolutam certò ſibi perſuadeat, ſe perire non poſſe. Nam, quia ſalus ſine fide haberi non poteſt, ideo etiam hanc promittit, dicens. *Deſponſabo in fide, & tunc cognoſcent Dominum*, vt poſteà explicabimus.

2. Neque illud caret myſterio, quod, cum hic loquatur de receptione populi ſui in gratiam, non tamen ait: Et Ego te in gratiam recipiam, ſed ait: *Et deſponſabo te mihi*. Videtur certè abſurda hæc locutio in præſenti loco, ſi ſpectemus, quem habeatur hæc concio. Habetur ad Eccleſiam Iſraeliticam, quam antea appellauerat vxorem ſuam, ſed fornicariam & vt fornicariam, repudiauerat. Deinde dixerat, ſe hanc fornicariam ſpoliaturum nudam, in deſertum abducturum & tamdiu caſtigaturum, donec reſipiſcens, rediret ad priorem maritum, & modò ſubiicit, ſe illam recepturum in gratiam. Iam cum vxor repudiata redit ad maritum, & maritus iterum in gratiam recipit, non certè dicitur deſponſari, ſeu non fit noua deſponſatio, ſed prior tantum confirmatur. Deſponſare enim aliquam, eſt quæ anteà nunquam fuit vxor mea, eam in vxorem accipere. Cur igitur non ait: Et Ego recipiã te in gratiam, nec tibi imputabo flagitia & fornicationes, quas admiſiſti, ſed ait: Deſponſabo?

Ratio

Ratio eſt. Quoniam hic non loquitur de confirmatione aut inſtauratione veteris fœderis inter ſe & populum illum fornicarium, ſed de nouo fœdere per Chriſtum faciendo inter ſe & nouum Iſraelem ſecundùm ſpiritum. Pronunciauit ſuperius in primo capite, ſe hunc Iſraelem carnalem tanquã vxorem fornicariam repudiaſſe, ideóque fœdus cum populo illo, irritum eſſe factum. Nunc itaque de nouo fœdere, per Chriſtum inter Deum, & nouum Iſraelem, ſecundùm ſpiritũ faciendo, pérque ſuum ſanguinem in perpetuum confirmando loquitur.

Cùm autem Deus nouum fœdus facit cum populo aliquo, dicitur illum ſibi populum deſponſare, quoniam fœderis vinculo ſe vnit cum populo, & populus viciſſim vnitur Deo: ſicut ſponſus cum ſponſa, & ſponſa cum ſponſo, fide coniugij vtrinque data. *Et ſicut y duo fiunt vna caro: ſic, qui adhærent Deo, vnus ſpiritus efficiuntur cum Deo*, vt ait Paulus.

Atqui Deus repudiato Iſraele ſecundùm carnem, propterea quod prioris fœderis iura tranſgreſſus, factus erat adulter, nouum Iſraelem ſecundùm ſpiritum nouo fœdere, ceu nouo coniugio, ſibi erat per Chriſtum copulaturus.

Ergò hæc eſt cauſſa, cur dicat: *Deſponſabo te mihi*, quia de nouo fœdere ceu nouo connubio loquitur. Hæc enim locutio valet ac ſi dicas: Ego te tanquam nouam & prorſùs intactam virginem, nulla fornicatione contaminatam, nouo & æterno connubio mihi coniungam. Tenemus cauſſam, cur dixerit, *Deſponſabo*. Quia de nouo fœdere loquitur.

3. Ac proinde notandum, illud TE, non eſſe referendum ad populum illum reprobum & idololatram, ad quem habebatur hæc concio. Illum enim non erat recepturus in gratiã, quia iam repudiatus ſine miſericordia fuerat, ſed illud TE referendum eſſe ad totum corpus Electorum, qui ſunt veri Iſraelitæ, & præſertim ad eos, qui futuri erant in eo populo Electi, populus ſanctus, populus acquiſitionis, ſectator bonorũ operum, vt ait Petrus, & Paulus. Hunc enim nouum Iſraelem non ſimpliciter recepturus erat in gratiam, ſed nouo longéque alio à priori fœdere, ſibi, ſicut vir nouam vxorem, adſciturus & copulaturus, & illum futurum Iſraelem, in ſpiritu alloquitur hic Deus, cùm ait: *Deſponſabo te mihi*. Quaſi dicat. Ego te, ô noue Iſrael, tanquam nouam ſponſam, repudiata priore, mihi nouo coniugio deſponſabo.

4. Te ſcilicet totam, & quo ad carnem, & quo ad ſpiritũ, mihi vere ſancto connubij vinculo coniungam, & ita ambo ſimul ſimus vna caro & vnus ſpiritus. Sic interpretor illud, *Te mihi deſponſabo*. Mihi enim dubium non eſt, propter verbum *Deſponſabo*, quin hic Propheta vaticinetur de connubio, quod futurum erat inter Chriſtum & Eccleſiam. In illo autem connubio fuit duplex eſſentialis Chriſti cum Eccleſia coniunctio. Vna Spiritus: altera carnis. Sic etiam in quolibet vero connubio requiritur hæc eſſentialis coniunctio. Prima animorum, id eſt, eadem viri & vxoris in idem conſenſio, vt ſint ambo tãquam vnus animus in duobus corporibus. Secunda carnis, vt ſint duo in carnem vnam. Sic in connubio Chriſti cum Eccleſia duplex hæc fuit coniunctio. Prima, ſpiritus Chriſti cum ſpiritu Eccleſiæ, viciſſim ſpiritus Eccleſiæ cum ſpiritu Chriſti. Tunc enim vere fit hoc coniugium, cùm Chriſtus ſuum nobis ſpiritum communicat, & noſtrum ſuo coniungit, & ita fiunt ambo vnus ſpiritus, iuxta illud Pauli 1. *Cor.* 6. Qui adhæret Deo, vnus ſpiritus efficitur cum illo. Et hoc eſt primũ & eſſentiale in hoc matrimonio, quod propterea ſpirituale appellatur, quia totũ eſſentialiter conſiſtit in coniunctione ſpiritus Chriſti cum ſpiritu Eccleſiæ ſeu noſtro.

Secunda coniunctio in connubio Chriſti cum Eccleſia, eſt coniunctio carnis. Chriſtus enim carnem noſtram ſumſit, & ita factus eſt nobiſcum vna caro. Huc illud Epheſ.5. *Erunt duo in carnem vnam.* Sacramentum hoc magnum eſt. Ego autem dico in Chriſto & Eccleſia. Item, *Sumus os ex oſſibus eius, & caro de carne eius.*

In his duobus potiſſimùm conſiſtit connubium Chriſti cũ Eccleſia. Duo igitur eſſentialiter promittit cùm ait: *Deſponſabo te mihi.* 1. Quòd velit ſuum ſpiritum cum illius ſpiritu coniũgere. 2. Quòd velit illius etiam carnem aſſumere & ita eam perfecte in gratiam recipere: perfectóque connubij vinculo copulare. Ergò cùm ait, Te, intelligit & ſpiritum & carnem, id eſt, totum te.

Tacite verò in hac dictione, deſponſabo, nouo ſcilicet coniugio complectitur etiam externi cultus, & externorum ſignorum innouationem, neque enim connubium fit ſine externis ſymbolis, vt annulo. Nouum autem connubium, noua requirit ſymbola. Tacite ergo vaticinatur, ſe renouaturum ſacramenta & externum religionis cultum ſub nouo teſtamento.

5. *Deſponſabo* ſcilicet Ego. Innuit illa dictione, Ego, Deum igitur eſſe autorem noſtræ reconciliationis, & conſequenter noſtræ ſalutis. Ipſe eſt, qui prior venit ad nos, & nos ſibi ipſe deſponſat. Non nos ipſum præuenimus aut quærimus in ſpõſum, ſed ipſe præuenit nos, vt deſponſet nos ſibi. *Ego*, inquit, *deſponſabo te*. Huc illud 1 Iohan. 4. *Non quòd nos priùs dilexerimus eum, ſed ipſe prior dilexerit nos.* Væ nobis, ſi Deus nos non præueniret.

Nihil igitur nos reconciliat Deo, eique deſponſat, niſi Deus ipſe 2. *Cor.* 5. Deus erat in Chriſto, mundum reconcilians ſibi.

6. *Mihi.* Cui mihi? Mihi Deo. Deus enim ibi loquitur. Atqui Paulus ait, Eccleſiam deſponſatã eſſe Chriſto, Eph.5. Item 2. *Cor.* 11. Deſpondi vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto. Item Iohan.3. Chriſtus ſponſus appellatur.

Ergò ex hoc loco aperte colligimus, Chriſtum eſſe illum verum Deum, qui loquebatur in Prophetis.

Eſt verò quotidie in memoriam reuocanda hæc particula, & attente conſideranda, cui ſcilicet ſimus deſponſati. Soli Chriſto deſponſati ſumus. Ergò & animam & corpus ſoli Chriſto debemus. Si ſponſæ ſumus Chriſti, cur ergò proſtituimus ſpiritu ipſis ſanctis demortuis, cùm illos inuocamus? cur etiam corpora idolis ipſis, cùm ea colimus?

7. Nec ſimpliciter ait: *Deſponſabo te mihi*, ſed addit, *In perpetuum.*

Hoc eſt ſecundum præcipuum caput, quod tractat in hac promiſſione: nempe futurum hoc nouum connubium, ſeu hoc nouum fœdus inter Deum, & nos, perpetuum.

Cùm ait: *Deſponſabo te mihi in perpetuum.* Innuit 1. ſuũ connubium cum Iſrael factum eſſe irritum, vt ſuprà etiam oſtendit, diuortium factum eſſe inter Deum & Iſraelem. Nomine autem Connubij, intelligit fœdus, vt declarauimus. Tacitam ergò hic facit ἀντίθεσιν inter primum fœdus, quod pepigit cũ Iſraele in monte Sina, & inter fœdus alterum, quod pacturus erat in monte Zion per Chriſtum. Et illud primũ docet fuiſſe non perpetuum, iſtud verò nouum futurum perpetuum. Totum hoc perſpicuum eſt.

Sed hic quatuor ſunt neceſſariò ad perfectam huius loci declarationem explicanda.

1. Quoniam dicis fieri hic à Propheta ἀντίθεσιν inter primum veruſque, & inter ſecundum nouúmque fœdus ſeu connubium: numquid igitur illud & iſtud duo fuerunt diuerſa fœdera? Hoc igitur primo loco explicandum eſt, vtrum vetus & nouum diuerſa fuerint fœdera, an verò vnum tantùm, & quomodo. 2. Vbi oſtenſum fuerit, duo eſſe diuerſa fœdera, & quomodo: videndum erit, quomodo intelligendum ſit, illud primum non fuiſſe perpetuum, & iſtud eſſe ac futurum perpetuum. 3. Quid verò in cauſſa fuit, cur illud nõn fuerit perpetuum, primò in ſe, quo ad quædam accidentia, ſecundò, in ipſis hominibus etiam, quo ad ſubſtantiam? Contrà verò quid in cauſſa, cur nouum ſit perpetuum, primò in ſe, ſecundò in ipſis hominibus? Hinc patefiet 4. an primum in omnibus, qui in eo fœdere erant, fuerit perpetuum? an tantùm in quibuſdam? ita de nouo, an in omnibus ſit perpetuum, nécne?

Paucis autem hæc quatuor expediam. Quia non eſt mihi propoſitum (vt initiò præfati ſumus) locos communes pertractare in hoc Propheta, tantùm quæ ad alicuius loci explicationem neceſſaria videntur, explicanda ſunt.

Quo ad primum igitur, hæc eſto breuis reſponſio. Vetus & nouum fœdus, quo ad ſubſtantiam & rem ipſam, ſunt vnum atque idem fœdus. Quò verò ad quædam accidentalia, ſeu acceſſoria, duo ſunt & diuerſa. Vtrumque membrum huius concluſionis explico: ſed ſi priùs explicemus, quid ſit fœdus, & quot ac quæ ad fœdus faciendum concurrant.

Fœdus Dei cum homine, eſt mutua pactio, in qua Deus ex mera gratia & propter Chriſtum duo in ſumma promittit. 1. Quòd velit homini eſſe in Deum. 2. Quod velit ei dare terram Chanaan, id eſt, cœleſtem hæreditatem, ſeu 1. ait, ſe nos recipere in gratiam, condonatis peccatis omnibus, propter Chriſtum, & iuſtitia Chriſti imputata. 3. Promittit ſe donaturum in hæreditatem, cœleſtem vitam. Et duo viciſſim ab homine ſtipulatur. 1. Fidem, qua credat, vere Deum ſibi propter Chriſtum, & ex gratia factum eſſe patrem, ſe receptum in gratiam, condonatis peccatis, cum Deo. 2. Obedientiam, id eſt, vt ſuam vitam ad placitum Dei componat, externiſque ſymbolis, vterque fidem ſibi inuicem datam, confirmet.

Probatio huius definitionis petatur ex fœdere cum Abrahamo, Gen.17. & ex fœdere cum Iſrael in monte Sina, Exod. 20. & alibi.

Quatuor ergo ſunt præcipua capita eſſentialia in hoc fœdere, vel forte quinque ſunt capita eſſentialia, & quintum ſunt externa Sacramenta, quibus confirmatur fœdus, quanquam non ſemper eadem ſymbola.

1. Eſt diuina promiſſio, qua cùm aſſerit, ſe nos in gratiam

recipere, condonare peccata, & nobis eſſe patrem, tunc promittit, ſe nobis tanquam filiis, tùm quæ ad hanc vitam neceſſaria ſunt, tùm ipſam poſtremò hæreditatem daturum. Patet in fœdere cum Abrahamo facto, Gen. 17.

2. Eſt noſtra promiſſio, qua Deo duo à nobis ſtipulanti promittimus. 1. Fidem in ſuam promiſſionem. 2. Obedientiam in ſuam legem. Hoc patet in fœdere cum Abrahamo. 1. ait: *Tu cuſtodies pactum meum*, id eſt, credes vere meæ promiſſioni, conſeruabis, tanquam veriſſimam in corde tuo, hanc meam promiſſionem tibi factam, Quòd ero Deus tuus *Schaddai*. 2. ait: *Ambula coram me*, id eſt, vitam tuam inſtitue iuxta meum placitum. Concludit: *Et eſto integer, tùm fide, tùm obedientia, ſeu, tùm animo, tùm corpore*. Sic in lege idem patet.

3. Ratio fœderis faciendi, ſeu promittendi eſt, qua Deus ex gratia, citra noſtra merita fœdus hoc nobiſcum init, fœduſque hoc nullis noſtris ſuffultum eſt meritis.

4. Eſt medium, per quod fœdus hoc nobiſcum init. Hic eſt Chriſtus mediator, per quem ſolum vult Deus, vt cõplementum ſuarum diuinarum promiſſionum conſequamur, &, ſi quid opus habemus, per eum ſolum recipiamus.

Iam ſi ſpectemus hæc quatuor capita, videmus eadem fuiſſe tàm in veteri teſtamento quàm in nouo. 1. Quod promittit nobis, idem etiam Iſraeli. 2. quod ſtipulatur à nobis, idem etiã ab Iſraelitis. Quid? id quod ab Abrahamo primùm. 3. Eadem ratio promittendi gratia ſine meritis noſtris. 4. idẽ mediator, per quem & illi & nos, promiſſionis Dei complementum aſſequimur. 5. Sunt etiam vtrobique ſigna aliquot externa, ſeu ſacramenta, quibus fœdus vtraque pars confirmat, ſed ſigna ſunt diuerſa.

Quò verò ad quædam accidentia, diuerſa ſunt. Sunt autem hæc quinque, quæ efficiunt, vt vnum & idem differant. Non enim ſunt diuerſa. 1. propter res nouas promiſſas: nec 2. propter nouam ſtipulationem: nec 3. propter nouam rationem promittendi: nec 4. propter nouum medium aſſequendi promiſſiones. Quia hæc quatuor eadem vtrobique ſunt, ſed propter noua acceſſoria, ſeu propter nouam illam adminiſtrandi rationem. Et 1. Quia nouo modo res promiſſas cæleſtes oſtendit, clare ſcilicet & aperte, non ſub velamine beneficiorum terrenorum & terræ Paleſtinæ. Oſtendit ſolem ſine nubibus, cùm illis oſtenderit nubibus obductum. 2. Quia nouo ſanguine, nempe Chriſti ipſius, non pecudum, nouóque ſacrificio corporis Chriſti fœdus confirmauit & corpus ipſum, id eſt, rem ipſam exhibuit, cùm illis tantum vmbras & figuras oſtenderit. 3. Quia nouo modo in nouis tabulis carnalibus, ſcilicet cordis, non in lapideis, nouo atramento, ſcilicet ſpiritus ſancti, ſcripſit. 4. Quia nouo ſigillo, ſpiritu ſcilicet adoptionis, qui generat in libertatem, non ſpiritu timoris, qui generat in ſeruitutem, obſignatum eſt in cordibus. 5. Quia nouo populo, Iſraeli ſcilicet ſecundùm ſpiritum tàm ex gentibus, quàm ex Iudæis adminiſtrauit, adde etiam ſi vis, quia nouis quoque ſymbolis externis obſignauit.

Ob nouum igitur modum, quo nobis eſt adminiſtratum, idem fœdus eſſentia, nobis nouum eſt, patribus ante Chriſtũ vetus, & duo fœdera eſſe dicuntur.

Simile. Eſto vnus qui teſtamento quibuſdam ſuam hæreditatem, id eſt, talia & talia bona legat. Hoc teſtamentum primò ſcribitur in debili papyro. 2. non confirmatur teſtatoris morte non intercedente, quia adhuc viuit. 3. non obſignatur ſigillo publico Senatus aut Notarij publici. Summa, non eſt authenticum adhuc. Poſtea idem ſubſtantia (eædem enim prorsùs res legantur) primò ſcribitur in bona charta pergamena forti, quæ perpetuò durat. 2. confirmatur morte teſtatoris intercedente. 3. obſignatur ſigillo publico & explicatur.

Ab hoc ſimili tria colligimus. 1. Duo ſunt teſtamenta, ſi ſpectes accidentia, diuerſas chartas, in quibus ſcriptum eſt, & variam rationem ſcriptionis. Si ſubſtantiam rerum legatarũ, quæ vna eſt, & teſtatorem, qui idem eſt, ſunt vnum & idem. 2. Illud primum non erit perpetuum, quia in mala papyro ſcriptum eſt, & non eſt authenticatum. Alterum erit perpetuum, quia in bona & forti charta, & authenticatum eſt. 3. Illud primum eſt inutile. Si enim accedas cum illo ad exſecutores teſtamenti, vt accipias hæreditatem, non habebis. Quare? quia nullius eſt valoris, cùm ſit in tali papyro, non confirmatum morte teſtatoris intercedente, nec obſignatum ſigillo publici Notarij, nec authenticatum. Ideo inutile & imbecillum ad probandum, tibi cedendam eſſe hæreditatem. Alterum eſt vtile & efficax. Si enim accedas cum eo, & oſtendas, tibi in eo teſtamento legatam eſſe hæreditatem, ingredieris in poſſeſſionem.

Sic de teſtamento veteri & nouo dicendum.

1. Sunt vnum, & idem, quo ad ſubſtantiam. Sed quo ad acceſſoria, duo diuerſa. 2. Illud non perpetuum, quia ſcriptum in tabulis lapideis externis, quæ deſtruuntur, nec eſt confirmatum morte teſtatoris Chriſti, qui eſt ille Deus, qui teſtamentum fecit cum patribus, nec obſignatum ſigillo ſpiritus ſancti, publice & palàm miſſi de cœlo. Hoc eſt perpetuũ, quia ſcriptum in cordibus electorum, quæ corda nunquam pereunt, ideò perpetuò ibi manet. 3. Illud nullius valoris, nec poteſt in hæreditatis poſſeſſionem intromittere. Quare? propter infirmitatem, inquit Apoſtolus, & inutilitatem. Vbi poſita hæc infirmitas & inutilitas? in modo, quo ſcriptum eſt, quia ſcilicet in tabulis lapideis, externiſque, non obſignatum ſigillo ſpiritus, in cordibus. Iſtud introducit in hæreditatem. Quare? propter firmitatem & authenticationem. Vbi poſita? in modo, quo eſt ſcriptum, nempe in cordibus, & quo eſt obſignatum: nempe in ſpiritu, & quo eſt confirmatum: nempe ſanguine teſtatoris, quo ſanguine corda noſtra ſunt adſperſa.

Summa, Qui vult hæreditatem cœleſtem, teſtamẽto legatam à Chriſto ſuis electis & fœderatis, oportet, vt teſtamentũ ſecum adferat in cœlum ad patrem, qui eſt exſecutor teſtamenti. Vi enim teſtamenti capitur hæreditas. Atqui niſi in corde ſcriptum illud habeas, ferre in cœlum non potes. Non enim eò fertur papyrus, nec tabulæ lapideæ, ſed corde tantũ & ſpiritu aſcendere in cœlum poſſumus pro hoc tempore, deinde tota anima, poſtremò etiam corpore. Ergò nemo poteſt hæreditatem aſſequi, niſi teſtamentum ſcriptum habeas in corde & anima.

Tenemus, cur idem eſſentia rerum, dicatur nouum, & vetus, caducum, & perpetuum, infirmum, inutiléque, & firmum, perficiénſque cultorem. Sic præceptum caritatis dicitur vetus, & nouum, ob eandem cauſſam.

I. Quo ad ſecundum. Fœdus tàm nouum, quàm vetus fuiſſe, aut non fuiſſe, vel eſſe, aut non eſſe perpetuum, bifariã intelligi poteſt, vel in ſe, vel inter ipſos, qui fœdere colligantur. Dicamus de primo fœdere.

Primum fœdus, quo ad primum modum, id eſt, quo ad ſe, ſi ſpectes ipſius ſubſtantiam, æque perpetuum eſt, atque *hoc* nouum. Quo ad ſubſtantiam, vnum atque idem *fœdus ſunt* primum & ſecundum, vt iam oſtenſum eſt. Non *poſſumus* ergò dicere, illud primum, quo ad ſubſtantiam, *in ſe factum* eſſe irritum, quin idem ſequatur neceſſariò etiam de ſecundo fœdere. Ergò quo ad ſubſtantiam in ſe, tàm illud, quàm hoc perpetuum eſt.

Deinde fœdus, quod Dominus pepigit cum Abrahamo, Gen. 17. idem fuit, quo ad ſubſtantiam, cum illo, quod pepigit cum Iſrael in monte Sina. Quid enim ibi in Geneſi promittit Abrahæ? ſe futurum illi in Deum, & quidem in Deum *Schaddai*, & bonorum omnium copiæ cornu, daturúmque terram Chanaan, id eſt, tùm ea, quæ ad hanc vitam neceſſaria ſunt, tùm inprimis vitam æternam, cuius typus erat terra Chanaan. Hæc fuit lex in eo fœdere, quam Deus in ſe recepit.

Quid verò viciſſim ab Abrahamo ſtipulatur? vt velit ipſe & ſemen eius eſſe Deo in populum, id eſt, velit Deum ſolum in omnibus ſuis rebus habere pro ſuo *Schaddai*, pro ſua omni ſufficientia, ideóque toto illi corde adhærere, vt velit totã ſuam vitam inſtituere ad placitum Dei. Hoc enim ſignificat, cùm ait: *Tu cuſtodies pactum meum*, id eſt, habebis me pro tuo *Schaddai*: ne alium agnoſcas pro tuo Deo, & qui tibi poſſit quidpiam boni dare, quàm me. *Ambula coram me*, id eſt, tuam vitam inſtitue ad meum placitum. *Et eſto integer*: nempe & quo ad animum, & quo ad corpus, totámque vitam, eſto ſyncerus, integer, nullo modo corruptus.

Hoc fuit fœdus Dei cum Abrahamo, quo ad ſubſtantiam. Atqui idem etiam fuit fœdus, quo ad ſubſtantiam, quod pepigit cum Moſe & toto populo. Patet hoc ex verbis Moſis, *Exo.* 20. Ego ſum Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti. Non habebis Deos alienos coram me. *Deut.* 10. Et quid Dominus Deus tuus petit à te, niſi vt timeas Dominum Deum tuum, & & ambules in viis eius? *Deut.* 13. Dominum Deum veſtrum ſequimini, ipſum timete, mãdata ipſius cuſtodite, ipſi ſeruietis, & ipſi adhærebitis. *Mich.* 6. Indicabo tibi, ô homo, quid ſit bonum, & quid Dominus requirat à te, vtique facere iudicium, &c. Et certe, quod in lege Decalogi explicatur decem præceptis, idem eſt, quod paucis verbis continetur in fœdere cum Abrahamo: Idem ergò fœdus cum Abrahamo, & cum Iſraele quo ad ſubſtantiam. Sic igitur concludamus.

Idem eſt fœdus, quo ad ſubſtantiam, pactum cum Abrahamo, & id, quod pepigit cum Iſrael. Atqui illud fuit, & eſt perpetuum, quo ad ſubſtantiam ipſius fœderis in ſe, vt aperte Dominus pronunciat Abrahæ. Gen. 17. vbi fœdus ſuum fœdus ſempiternum vocat. Ergò etiam fœdus cum Moſe eſt ſempiternum, quo ad ſubſtantiam attinet.

II. Primum fœdus, quo ad ſe, ſi ſpectas ipſius acceſſoria,

non fuit,nec debuit eſſe perpetuum,ſed temporale, vſque ad aduentum ſcilicet Chriſti. Probationes ſubuciam,vbi oſtendero,quæ ſint iſta acceſſoria.

Acceſſoria erant,quo ad Deum, illæ particulares promiſſiones de conſeruando & defendendo populo in terra Chanaan,de conſeruando ſceptro in Iuda vſque ad aduentũ Meſſiæ, de conſeruandis Prophetis in ea Eccleſia vſque ad Chriſtum, denique omnes ſpeciales promiſſiones de particularibus quibuſdam bonis & beneficiis in illum populum conferendis.Hæ enim erant ceu acceſſoria quædam illi vniuerſali promiſſioni. *Ero Deus tuus, Ero vobis in Deum*.Debebant autem vſque ad Chriſti aduentum perdurare,non vltrà.

Acceſſoria quo ad populum,quæ illi erant ſeruanda, erant leges ceremoniales, quo ad religionem,& iudiciales, quo ad politiam. Ceremoniales, vt tale ſacerdotium, & ſacerdotij miniſterium,talia ſacrificia,talis ordo in Eccleſia,talia Sacramenta,tales circumciſiones in carne.Hæ omnes adChriſtum duntaxat perdurare debebant.

Iudiciales verò leges erant illæ, quæ ſunt præter Decalogum & ceremonias in Exodo, Leuitico, Deuter. Hæ in eo populo debebant eſſe perpetuæ, donec retinerent in ſe ſceptrum & Magiſtratum. Et quia carnale ſceptrum duraturum erat vſque ad Chriſtum, ideò debuerant eſſe perpetuæ vſque ad Chriſtum.

Poſt Chriſtum illis tenentur politicis legibus, ſub quarum ſunt magiſtratu Si ipſi proprium & liberum haberent magiſtratum, politicis legibus à Deo per Moſen traditis vti cogerentur.

Tenemus quæ fuerint illius veteris fœderis acceſſoria.Iam verò fœdus illud quo ad ipſius acceſſoria, & imprimis quoad ceremonias, debuiſſe vſque ad Chriſti aduentum duntaxat perdurare, patet ex multis ſacrarum literarum locis, ex iis præſertim.vbi Paulus in legem, legiſque ceremonias, contendit,abrogatam eſſe legem & ſacerdotium Leuiticũ. *Gal.* 3. Prius autem, quàm veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur, concluſi in eam fidem,quæ reuelanda erat. Itaque lex pædagogus noſter fuit ad Chriſtum.At vbi venit fides,iam non ſumus ſub pædagogo. Item: *Qui circumciditur,ei Chriſtus nihil prodeſt* Quia id eſt negare,Chriſtum aduenìſſe. Circumciſio ergò vſque ad Chriſtum tantùm.*Col.*2. Nemo ergò vos iudicet in cibo aut potu quæ ſunt vmbra futurorum. corpus autem Chriſti,quia vmbræ erant.arguit,tollendas eſſe,poſtquã veritas aduenit.*Item*. Erant typi rerum futurarum. Ergò vſque ad Chriſtum.Sed huius rei fuſior tractatio eſt in Epiſtola ad Hebr.quàm alibi vſquam,ibi enim diſputat aduersùs eos, qui legis Moſaicæ obſeruationes aboleri non poſſe putabãt, quia ſecum traherent totius reli[gi]onis ruinam. Hunc errorem refutat Apoſtolus, & id hoc præcipue argumento.Chriſtus venit,& perfectum attulit ſacerdotium, ſecundùm ordinem Melchiſedec. Eſt enim ille,cui iurauit Deus: Tu es ſacerdos in æternum. Ergò locum ampliùs non habet ſacerdotium Aaronicum. Sic ergò concludamus, translatum eſt ſacerdotium.Ergò etiam lex abrogata, translato enim ſacerdotio,neceſſe eſt,vt legis translatio fiat. Item reprobatio fit præcedentis mandati propter infirmitatem eius & inutilitatem.Nihil,enim ad perfectum adduxit lex.Quæ verò fuerit illa legis imbecillitas,poſtea proſequitur cap.8.9.10.nempe,quòd externas tantùm carnis iuſtitias habuerit, quæ cultores ſuos non poſſent ſecundùm conſcientiam perfectos reddere,quòd pecudum ſanguine & victimis nec peccata delere,nec veram ſanctitatem afferre poterat. Poſtea concludit, In ipſa igitur lege vmbram tantùm fuiſſe futurorum bonorum, non viuam rerum ſpeciem, ideòque nihil aliud officij habuiſſe legem, niſi vt introductio eſſet in ſpem meliorem,quæ in Euangelio exhibetur. Non immorabor in re aperta.

Manifeſta eſt igitur altera noſtra concluſio, I. Fœdus quo ad ſe,ſi ſpectemus illius annexa,vel, vt loquuntur, acceſſoria, non fuiſſe,nec eſſe potuiſſe perpetuum,ſed vſque ad Chriſtũ tantùm debuiſſe locum habere.

III. Si verò conſideremus fœdus ipſum reſpectu confœderatorum,(ij autem erant duo, Deus ab vna parte, & populus Iſraël à parte altera:) hanc tertiam ſtatuimus concluſionem.

Primum fœdus,ſi ipſius ſubſtãtiam ſpectes,quo ad Deum, non fuit abrogatum, ſed perpetuum manſit. I. Deus enim, quod ad ſe attinet,permanſit in fœdere, neque ſuam fidẽ populo datam violauit.Proinde per Deum nõ ſtetit,quin fœdus illud,quo ad ſubſtantiam, perpetuum manſerit inter ſe & inter populum. Huc ſpectant omnes illi loci in libris Moſis & Prophetarum, qui tradunt, Deum fœdus cum populo perpetuum pepigiſſe, & Deũ illis promiſiſſe,ſe fore illis in Deũ in perpetuũ:nempe quod ad ſe attinebat.2.*Gen.*17. Ero Deus tuus & ſeminis tui poſt te fœdere ſempiterno.Si dictum hoc intelligas de ſemine ſecundùm ſpiritum, perpetuum manſit fœdus illud inter Deum,& tale ſemen Abrahæ.Quia in omni tali ſemine ſecũdùm ſpiritum,fœdus inſcribitur in cordibus, ſicut etiam in Abrahamo, ſed hoc fuit proprium noui fœderis.Si verò de ſemine ſecundùm carnem, perpetuum manſit, quod ad Deum attinet.Si non manſit perpetuum,vitio ſeminis carnalis tantùm, qui ſuam fidem Deo datam non ſeruauit,id factum fuit. Eſt autem illud idem fœdus,quo ad ſubſtãtiam,quod cum Abrahamo,&illud,quod cum Iſraele pepigit Deus,vt ante dictum eſt.

IV. Hinc ſequitur quarta concluſio de primo fœdere. Primum fœdus etiam, quo ad ſubſtantiam, non fuit perpetuum inter Deum & omnes illos, qui illius fœderis vinculo cum Deo erant colligati. I. Exceptis enim paucis quibuſdam,(paucis dico reſpectiue,)omnes fere fidem Deo datam fregerunt atque ita à fœdere exciderunt. Iet.I. Feriam domui Iſrael, & domui Iuda fœdus nouum,non ſecundùm pactum,quod pepegi cum patribus veſtris in die,qua apprehendi manum eorum , vt educerem eos de terra Aegypti, pactum,quod irritum fecerunt Sed quid dico, paucis exceptis? Imò omnes,ſi ſpectemus quid promiſerint, fœdus illud violarunt,fœdus,inquam,legale,quatenus legale.Nam quatenus in lege continebatur promiſſio remiſſionis peccatorum per Chriſtum,hoc non erat proprium legis,ſed Euangelij, quod in lege promittebatur. Stipulatus enim ab eis omnibus fuerat Deus, vt legem datam totam ſeruarent, idque perfectè & ſemper. Omnes non habita ratione ſuæ infirmitatis, ſed ſuis viribus confiſi audacter promiſerunt, ſe ſeruaturos. Et quicumque,circumciſione accepta,fœdus illud cum Deo inibant, debitores conſtituebantur totius legis faciendæ, vt & Paulus Gal.5.teſtatur. Nemo autem,nec Moſes ipſe perfectè totam legem ſeruauit. Ipſo igitur facto omnes exciderunt fœdere legis.

At numquid igitur omnes damnati? Abſit. Sed qui ſaluati ſunt, ſaluati ſunt per fœdus Euangelij, quod in lege etiam promittebatur,vt *Rom.*3.Nunc autem iuſtitia Dei reuelata eſt, teſtificata à lege & à Prophetis. Hoc enim fœdus,in quo remiſſio peccatorum per Chriſtum promittitur credentibus ſine operibus legis,ſpiritu amplectebantur,& ita ſeruabantur. Cæterùm à fœdere legis, quatenus fœdus erat legis, omnes exciderunt, quia omnes legem, quam promiſerant ſe ſeruaturos,transgreſſi ſunt. Et in hoc eſt ſita antitheſis inter vetus & nouum fœdus,inter fœdus legis & fœdus Euangelij, quod illud in iis, qui ſub ipſo fœdere continebantur, non fuit perpetuum,quia omnes fidem datam fregerunt. Hoc autem in iis,qui ſub eo vere continentur, perpetuum eſt, vt hic promittit Deus.

Nunc tenemus iis quatuor concluſionibus, quomodo ſit intelligendum, quòd fœdus primum legale non fuerit perpetuum.

Summa. I.In ſe,quo ad ipſius acceſſoria, non quo ad ſubſtantiam,non fuit,nec poterat eſſe perpetuum,quia ceremoniæ illæ typus erant, figuræ, & vmbræ futurorum vſque ad Chriſtum tantùm duraturæ.2.Quo ad ſubſtantiam.In ipſis Iſraelitis non fuit perpetuum,quia fidem Deo datam legis ſeruandæ fregerunt. Quanquam non tamen omnes damnati; quia permulti fœdus Euangelij, in quo peccatorum remiſſio non operantibus, ſed credentibus offerebatur, quódque per ſanguinem Meſſiæ confirmandum, in lege etiam promittebatur,ſpiritu amplexi ſunt,ſub ipſa etiam lege exſiſtentes.

Nunc videamus,quomodo hoc nouum fœdus ſit perpetuũ. Hoc etiam fœdus habet ſuam ſubſtantiam, & ſua accidentia. Subſtantia eſt ex parte Dei,id quod Deus ex gratia nobis offert,& promittit,ſe ſcilicet recipere nos in gratiam,velle nobis eſſe in patrem,peccata condonare,habere pro iuſtis & filiis,curam habere noſtri, denique donare vitam æternam, & hæc omnia propter Chriſtum.Ex parte noſtri, ſubſtantia huius fœderis eſt, id quod à nobis ſtipulatur, & nos promittimus,nos amplecti hanc reconciliationem, nos velle illi eſſe in populum,nos velle illum agnoſcere vt patrem,nos credere,quòd per Chriſtum donabit gratiam,qua iuxta eius placita viuamus,& vbi deficimus,quod peccata nobis noſtra condonet propter Chriſtum,denique nos velle omnia bona ab illo ſolo exſpectare per Chriſtum.

Accidentia autem ex parte Dei ſunt externa Sacramenta,quibus teſtatur, ſe recipere nos in gratiam propter Chriſtum, vt in baptiſmate teſtatur externo aquæ ſigno, ſe nos à peccatis lauare ſanguine Chriſti, & in gratiam recipere. In Cœna teſtatur externo panis ſymbolo, ſe nobis dare carnem Chriſti, & cum Chriſto vnire & incorporare. Ex parte vero noſtri ſunt, externa vocis confeſſio, & Sacramentorum ſuſceptio,quibus teſtamur, nos amplecti hanc in gratiam cum Deo reditionem,& gratiam, & noſtram erga illum fidem & obedientiam.

De hoc igitur nouo fœdere,hæc eſto prima concluſio.

1. Nouum fœdus in ſe,quo ad ſubſtantiam,perpetuum eſt. Quod enim ſemel promiſit Deus,& quod à nobis ſtipulatur, idem ſemper manet,non mutatur promiſſio, nec ſtipulatio. Patet hæc ex ſuperioribus,quod promiſit patribus,& ſtipulatus eſt à patribus ab initio mundi, id etiā promiſit,& ſtipulatus eſt à nobis in finem vſque mundi,idque ex eadem gratia, & per eundem Chriſtum.

2. Fœdus hoc in ſe ,quo ad accidentia, itidem perpetuum eſt in finem vſque ſeculi. Neque enim mutanda ſunt amplius externa ſymbola & Sacramenta , ſicut mutata fuerunt illa, quæ in veteri erant teſtamento. 1. Corinth.11. *Quoties manducabitis panem hunc, mortem Domini annunciabitis, donec veniat.* Indicat igitur , vſque ad aduentum Chriſti poſtremum , duraturum perpetuò hoc Sacramentum Cœnæ. Sic etiam de baptiſmate. In hoc etiam excellit nouum fœdus veteri. Sed neque de hac fœderis perpetuitate propriè hic loquitur Propheta dicens: *Deſponſabo in perpetuum.*

3. Fœdus hoc inter Deum & reprobos , & hypocritas, qui non vere in ſpiritu ſunt huius fœderis vinculo cum Deo colligati,ſed tantùm externis ſymbolis, non eſt perpetuum , idque non vitio Dei, ſed hypocritarum. Patet hic,& Ierem.31. Quia enim patres illorum habuerunt fœderis leges ſcriptas tantùm in tabulis lapideis,non in corde,ideò diſſoluerunt citò fœdus. Proinde promittit, ſe ſcripturum in cordibus,quo fœdus ſit perpetuum.

4. Fœdus hoc inter Deum & electos omnes,qui in ſpiritu fuerunt ſemel vere cum Deo huiuſce fœderis vinculo colligati,perpetuum eſt. Hoc tradit per Ierem.c.31. Ac de iſta fœderis perpetuitate loquitur hic Propheta.

Nam ſi quis excipiat , intelligi hoc Prophetæ dictum, quod ad Deum attinet , reſponſio in promtu erit. Hoc igitur connubium nouum nihil differt à primo in perpetuitate. Nam etiam illud,quod ad Deum attinebat, perpetuum fuit, nec per Deum ſtetit, quin manſerit perpetuum inter Deum & populum , quod ad ſubſtantiam fœderis. Quid igitur noui promittit ? Manifeſtum eſt igitur,hoc differre ab illo , quòd in illo factum fuit diuortium propter populi idololatriam,& fœderis violationem. Hoc autem promittit, futurum perpetuum, inter ſe & populum. Promittit enim,ſe tam firmis legibus illud firmaturum in cordibus noſtris , vt diſſolui non poſſit amplius , leges autem has mox explicabit.De perpetuitate igitur fœderis non in ſeipſo , nec quo ad DEVM ſolum,ſed de perpetuitate fœderis inter Deum ,& verum populum Iſraelem,hoc eſt,electos , loquitur hic Dominus,cùm ait : *Deſponſabo te mihi in perpetuum,* id eſt,efficiam omninò , vt coniugium hoc alterum ſit perpetuum inter te & me.

Ex hoc loco colligere facile eſt. 1.Ergò promittit certò, ſe effecturum, vt fideles perpetuò ſecum viuāt vitam æternam. Vbi enim non viuitur,non eſt connubium. Eſt enim tantùm inter viuos:erit autem perpetuum connubium. Ergo æternùm viuemus.

2. Promittit,ſe effecturum , vt connubium ſit perpetuum inter ſe & nos,qui ei ſumus vere coniuncti. Ergò promittit corporum reſurrectionem. Si enim deſponſat ſibi electos, quò ad carnem & ſpiritum, & coniugium hoc erit æternum. Ergò etiam caro reſurget in vitam æternam.

3. Promittit , ſe effecturum, vt connubium ſit perpetuum inter ſe & nos. Connubium autem hoc fit & perpetuùm cōſeruatur per fidem & ſpiritum Chriſti. Ergò promittit,ſe effecturum,vt,qui ſemel ſibi ſunt deſponſati, per fidem , & ſpiritum Chriſti illis communicatum,fidem nunquam amittāt, à Spiritu ſancto nunquam prorsùs deſtituantur,à gratia nunquam excidant.

Nā ſi id,per quod fit connubium,& per quod etiam firmatur,nempe fidem & ſpiritumChriſti,prorsus amittant,profectò connubium inter Deum & electos contractum perpetuū eſſe non poterit.Erit autem perpetuum (vt promittit.) Ergò qui ſemel vera fide & ſpiritu Chriſti deſponſati ſunt Chriſto, talem fidem & ſpiritum amittere ampliùs, penitùs non poſſunt , non quòd non poſſint ſuapte natura & ſuis peccatis , imò,quod ad ſe attinet,eum expellant,ſed propter promiſſionem hanc.

Quod ad tertium , quid in cauſſa , cur illud non fuerit perpetuum? Reſp. Si loquamur de illo fœdere,quo ad ceremonias,ſacrificia, ſacramenta , & totam illam rationem externi cultus Leuitici , (nam ſæpe à Paulo tota illa externa ratio,qua Deus cum populo fœdus ſuum ſanciebat , vocatur fœdus ipſum , vt etiam circumciſionem fœdus appellauit Deus ipſe,) Si, inquam, loquamur de fœdere,quo ad has ceremonias, cur non fuerit perpetuum ? reſponſio in promptu eſt.Quoniam erant omnes illæ vmbræ tantum,& figuræ eorum,quæ futura erant tempore Chriſti. Verbi gratia,illa ſacrificia,figuræ veri ſacrificij per Chriſtum offerendi,& ſic de circumciſione & reliquis.Quoniam itaque erant meræ figuræ & vmbræ , propterea durare non poterant , niſi vſque ad aduentum earum rerum, quarum erant typi , poſteà nullius ſunt vſus.Simile.Erant ſicut typus ligneus alicuius domus et lapidibus ædificandæ , vbi ædificata eſt domus , typus ille ligneus , nullius eſt vſus. Col.2. cauſſam hanc tradit Paulus ad Hebr.7.8 9.10.

Si verò loquamur de fœdere , quo ad ſubſtantiam inter Deum & homines,cur non fuerit perpetuum, duabus formis loquendi,reſpondeo. 1.Si perſiſtamus in metaphora coniugij, Cauſſa fuit, quia ſponſa fornicata fuit,fidémque connubij fregit, &, deſerto ſponſo,ſecuta eſt amatores ſuos, id eſt, idola:inde factum eſt diuortium.Vera enim cauſſa,cur liceat diuortium facere,eſt fornicatio.Sic Chriſtus Matt.19.*Ego autem dico , quiſquis dimiſerit vxorem ſuam , niſi fornicationis cauſſa,& illa alij nupſerit,mœchatur.* Rationem hanc attulit Propheta.

At cur eſt fornicata?Quia non amabat maritum,quia non erat amore,ſpiritu,animo,cum marito coniuncta , quia non erat ex parte vxoris ſyncerum coniugium. Deerat enim animorum coniunctio,non habebat ſpiritumDei,externis tantùm vinculis,non interno vinculo ſpiritus, erat colligata cum ſuo marito Deo.Inde factum eſt,vt fornicata ſit cum aliis.Ex fornicatione verò factum eſt,vt Deus fecerit diuortium.Talia enim coniugia,vbi non adeſt animorum coniunctio, perpetua eſſe non poſſunt,quia non ſunt ſyncera. Sic coniugium inter Deum & populum vel hominem aliquem , vbi deeſt vinculū ſpiritus Chriſti, & vbi vinculo tantum externæ confeſſionis & ſacramentorum ſunt colligati,perpetuum eſſe non poteſt. Hæc enim externa vincula facile rumpuntur , internum ſpiritus vinculum,quia frangi non poteſt, æternum reddit connubium. Hæc igitur fuit cauſſa, cur connubium inter Deum & populum non fuerit perpetuum,& culpa fuit in populo,qui fornicatus eſt,non in Deo.

2. Si verò perſiſtamus in nomine fœderis ſeu teſtamenti,ſic reſpondeo.Prima cauſſa fuit,eáque immediata,quia ipſi Iſraelitæ illud fœdus diſſoluerunt, vt Ier. 31. diſerte Dominus aſſerit.Non enim præſtiterunt fidem,quā dederant,nec obedientiā. Hæc enim duo ſtipulatus fuerat ab iis Deus, illi promiſerunt,ſed non ſteterunt promiſſis.

Cauſſa verò mediata & remota fuit , quia fœdus illud non fuit ſcriptum in cordibus eorum , ſed tantùm in tabulis lapideis, hoc eſt , non habebant in corde ſcriptam & inſculptam viuam in Deum fidem , quod ipſe eos vellet recipere in gratiam, condonatis peccatis per Chriſtum , quòd illos amaret, vt filios , & pro iuſtis haberet , & quòd omnia ab illo bona tàm temporalia, quàm æterna in populum proficiſcerentur. Neque etiam inſcriptam habebant obedientiam , amorem, quo condelectarentur legi Dei ſecundùm interiorem hominem,nec ſtudium, deſideriúmque implendæ legis diuinæ : & tamen hæc duo ſtipulatus fuerat Deus à populo , populus ore tantùm promiſerat, contentus tantùm fuit fœdere in tabulis lapideis ſcripto , nec curauit illud in corde inſcribendum. Hinc igitur factum eſt, vt tàm interne,quàm externe violarint fœdus Domini. Ex violatione factum eſt,vt fœdus non potuerit eſſe perpetuum. Cauſſam hanc aſſignat Ierem. 31. 1. Ait, Violatum primum fœdus à patribus. 2. *Ait,* Vt igitur maneat ratum & perpetuum , ſe ſcripturum illud in cordibus,hoc eſt , quia Iſraelitæ illud fœdus amplexi tantùm fuerant externa profeſſione & manibus , non autem corde. Ideò cum non potuerit penetrare in corda eorum , nullius fuit apud eos virtutis : non potuit , vt ad Hebr. ſcribitur, perfectos facere cultores, ſecundùm conſcientiam,cùm amplexi tantùm ſint externas carnis iuſtificationes ſine ſpiritu & ſine fide.

At dices : Culpa igitur videtur aliquomodo recidere in Deum,quoniam non ſcripſit in cordibus populi, ſed tantum in tabulis lapideis. Reſpon. Minime. Non enim tenebatur Deus ex debito, in illorum cordibus ſcribere. Illorum erat debitum officium,fœdus ipſum corde ſyncere amplecti. At non poterant,niſi ſcriberetur à Deo. Fateor,ſed illorum vitio factum erat , vt non poſſent. Quia obdurata erant illorum corda , & erant corda lapidea , in quibus ſcribi non poterat.

At cur Deus non mutauit corda lapidea , & dedit carnea? Reſpondeo. Quia non erant ex electis. Hoc eſt proprium beneficium electis deſtinatum , vt Deus illorum corda lapidea auferat, & det carnea, hoc eſt, tenera,atque ita in eis ſcribat fœdus. Atque hæc eſt cauſſa , cur hunc modum ſcribendi in cordibus fœdus , ſibi peculiariter reſeruarit Deus, ad tempus Meſſiæ. Quia tunc futurus erat immenſus electorum numerus,quantus anteà nunquam fuerat. Anteà

etiam

etiam fuere aliqui electi, & non pauci, & in illorum cordibus etiam ſcripſerat fœdus. Sed quia pauci fuerunt, reſpectu eorum, qui futuri erant, ideò dicitur modus peculiaris temporis noui teſtamenti. Cùm ergò non teneretur Deus ſcribere in illorum cordibus, quia reprobi. Iccircò ſatis eſt, culpam in illis fuiſſe, non in Deo.

Tenemus igitur cauſſam, cur factum fuerit irritum fœdus. Immediata cauſſa fuit, quia ipſi violarunt fœdus. Remota verò, quia non habuerunt ſcriptum in cordibus. Hanc eandem cauſſam aſſignat Paulus alia phraſi Hebr. 8. cùm ait: *Hoc primum fœdus, quia non caruit reprehenſione, abrogatum fuiſſe, & nouum inſtitutum. Etenim ſi prius illud* (inquit) *reprehenſione vacaſſet, non fuiſſet ſecundo quæſitus locus.* Quomodo non caruit reprehenſione? fuit ne vitioſum? Minimè, quo ad ſubſtantiam. Sed refertur hoc ad modum, quo erat ſcriptū. Erat ſcriptum tantum in lapideis tabulis, non in cordibus. Hinc fiebat, vt nil prodeſſet, & inutile remanſerit & ideò factum irritum. Si enim ſcriptum fuiſſet in corde: primò populus & legē magna ex parte ſeruaſſet, aut ſaltem condelectatus fuiſſet legi Dei ſecundum interiorem hominem, & fide in corde ſcripta, remiſſionem tranſgreſſionum ſuarum conſecutus fuiſſet: ita manſiſſet fœdus perpetuum. Sed quia tantùm erat in tabulis lapideis, principiò tranſgreſſus eſt legem, deinde deſtitutus fide, peccatorum remiſſionem conſequi nō potuit. Hinc totius fœderis violatio. Hoc eſt, quod Paulus dicit, *Illud reprehenſione non caruiſſe*, quòd ſcilicet ſcriptum non fuit in cordibus. Sed culpa hæc erat in populo, qui cor habebat lapideum. Vt igitur perpetuum eſſet fœdus, coactus fuit Deus à ſua bonitate, alio modo vti meliore: nempe, vt illud ſcriberet in cordibus, & hūc modum nouum, appellauit nouum teſtamentū. Ergo, ſi primum culpa caruiſſet, id eſt, ſi perfectum fuiſſet omni ea parte, hoc eſt, ea parte etiam populi, ita vt illud recepiſſet in corde, non fuiſſet ſecundo locus quæſitus. At quia nō fuit perfectum ea parte populi, non enim erat in illius corde. Ideo Deus, vt fœdus eſſet perpetuum, coactus fuit, illud facere perfectum etiam ex parte populi, hoc eſt, illud ſcribere manu ſua in corde populi ſui electi.

Summa huius promiſſionis. *Deſponſabo te mihi.*

Modò complectamur ſummam huius loci. Promittit hic Deus ſe effecturum, vt hoc nouum connubiū inter ſe & Eccleſiam, atque adeò & vnumquemque electum, maneat perpetuum. Modus, quo hoc efficiet Deus, hic eſt: Talia donabit Eccleſiæ & electo vnicuique, quæ connubiū efficiant perpetuum, & per cō ſequens, ea amouebit, quæ in cauſſa fuerūt, vt primum fuerit diſſolutum. Quæ verò diſſoluerunt? Fornicatio ſpiritualis. Vnde hæc? Ex corde impuro, iudicij atque iuſtitiæ experto, ſeu inde, quòd non habebat ſcriptas leges Domini in corde, iuſtitiā, iudicium, cognitionem Domini. Promittit ergò ſe curaturum, vt in vxore ſint hæc ſcripta, vt etiam ex parte vxoris fiat connubium in iuſtitia. Hæc ſunt, quæ promittit hic. Videamus ergò verba.

Horum verborum, *Deſponſabo te mihi,* expoſitio.

1. Deſponſabo te mihi *in iuſtitia*, id eſt, per iuſtitiam: nempe meam tibi communicatam. Quæ eſt iuſtitia hæc? Duo habet membra remiſſionem peccatorum, ſeu, non imputationem noſtræ iniuſtitiæ, & imputationem iuſtitiæ alienæ, id eſt, Chriſti. Si ſimus huius iuſtitiæ nobis communicatæ vinculo colligati Chriſto, connubium certe perpetuum ſit, neceſſe eſt.

Et in iudicio, id eſt, per ſanctificationem & regenerationē, atque ſpiritus renouationem. Iudicium enim aliquando ſignificat ἐπανόρθωσιν ſeu reformationem, & opponitur τῇ ἀταξίᾳ Ioan. 12. *Nunc iudicium eſt mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras*, hoc eſt, nūc eiecto perturbatore, & omnis mali autore, mundus renouabitur. Iudicium ergo referri poteſt ad regenerationem, quia ibi peccator renouatur in altum virum. Hæc duo ſunt præcipua in iuſtificatione. Atque hæc regeneratio conſequitur illam iuſtitiam.

Et in beneficentia. Qua ſcilicet quotidie tibi benefaciam, & cumulabo in te gratias meas, vt victa beneficiis, contineas te in amore mei, & non audeas fornicari cum aliis. Hæc autem beneficentia conſequitur regenerationem. Nos enim iuſtificatos ſanctificatóſque, quotidie Dominus variis cumulat beneficiis ſpiritualibus, vt fortitudine in aduerſis, humilitate in ſecundis. Iis autem beneficiis retinet nos Deus in connubio.

Et quoniam licet ſimus iuſtificati: quotidie tamen peccamus, ideò ſubdit: *Et in miſerationibus.* His autem miſerationibus, quibus tegit peccata quotidiana, facit, vt connubium maneat perpetuum.

Et in fide. Fides neceſſaria eſt ad hæc omnia ſuperiùs dicta beneficia arripienda & retinenda, ideò ait: *Et in fide.* Promittit, ſe daturum perpetuam fidem, ne deficiamus a noſtro marito. Ergo perpetuum connubium.

Et cognoſces Dominum. Promittit, ſe ſcripturum legem in corde ſponſæ, qua cognoſcat vere Deum. Ier. 31. de vera & ſolida Dei per Chriſtum cognitione, quæ cum eius amore coniuncta eſt, loquitur. Sic etiam Dominus dicitur agnoſcere ſuos. Vbi eſt hæc Dei cognitio, ibi connubium perpetuum ſit, neceſſe eſt. Taxat oblique Iſraelitas, quòd ideò fornicati ſint, & connubium diſſoluerint, quia non vere cognouerunt Deum.

Etſi hanc interpretationem primam non oppugno: nihil tamen prohibet, quin aliam in medium adferam, *quibus hic locus exponi poſſe videtur.*

2. Altera igitur huius loci interpretatio, ſi perſiſtamus in metaphora connubij, commodiſſima, & ad mentem Prophetæ, mihi eſſe videtur. Eſt autem hæc. Principio illud manifeſtum eſt, Dominum ex parte ſui primum etiam connubium cum Iſrael contraxiſſe, in iuſtitia, iudicio, clementia, miſerationibus, fide. Cæterùm quia ex parte populi non fuit contractum in iuſtitia, iudicio, beneficentia, fide, ipſa vxor confeſtim animum applicuit ad Deos alienos, ſeu, ad amaſios, & cum eis eſt fornicata externa etiam fornicatione. Ex fornicatione vero ortum eſt diuortium, & diſſolutum coniugium.

Ne ergo hoc idem eueniat in hoc altero connubio, quod vult omnino perpetuum eſſe, promittit, ſe effecturum, vt ex parte etiam vxoris illud fiat in iuſtitia, hoc eſt, vt in ipſo quoque populo ſit vera iuſtitia, iudicium, & ita fidem coniugalē ipſe etiam populus ſeruet ſuo Deo. Hoc modo futurum perpetuum coniugium.

Illud præterea eſt extra controuerſiam, connubium hoc verum fieri potiſſimum in corde & ſpiritu. Fit autem in iuſtitia. Promittit ergo, ſe has connubij leges, iuſtitiam & iuditium ſcripturum in corde populi electi. Sic per Ier. 31. (vbi eſt certe explicatio huius loci Hoſeæ) promiſit, *Scribam legem meam*, (id eſt, fœdus meum cum ſuis partibus) *in corda eorum.*

Cùm hæc ita ſe habeant, vidēdum, quò ſpectent iſtæ leges, iuſtitia, iudicium, & quid ſignificent in hoc loco. Sūma. Quia ex fornicatione primæ vxoris natum eſt repudium & connubij diſſolutio. Fornicatio verò nata eſt ex impuritate cordis & prauitate iudicij. Iccirco ne hoc alterum diſſoluatur, promittit immediate vt hæc ſecunda vxor non fornicetur. Ne verò fornicetur, promittit ſe effecturum, vt habeat cor purū, iudicium rectum. Inde ſequetur, vt ſe contineat in amore & fide viri, & animum aliò non applicet. dicam clariùs. Promittit in ſumma hic Dominus contraria illis, quæ ſolent vxores ad fornicandum impellere, propter quam fornicationem repudiatur poſteà vxor. Quæ verò illa ſunt? Primum eſt animi ſeu cordis impuritas, cum ſcilicet vxor non eſt integro & ſyncero erga maritum animo, nec eum ex animo amat, tùm facile animum ad amaſios applicat, & cum eis primùm animo & deſiderio fornicatur: deinde corpus etiam illis facile proſtituit. Sic in coniugio ſpirituali, primū vnde fornicatio tùm interna, tùm externa proficiſcitur, eſt cordis impuritas, quia non ſumus ſyncero & integro corde erga Deum. Hanc impuritatem ſæpe obiecit Deus populo per Moſen & Prophetas. Inde enim factum, vt populus animum applicarit ad Deos alienos, & fornicatus ſit, & proinde diſſolutum ſit coniugiū. Ne ergo id eueniat amplius in ſecundo coniugio, priori loco promittit integritatem: dicens,

In iuſtitia, id eſt, per iuſtitiam in corde inſcriptam. Iuſtitiā enim hic accipit pro integritate & ſynceritate. Sic Geneſ. 30. Iacob dixit. Labani: *Et reſpondebit pro me* צדקתי *iuſtitia mea*, id eſt, integritas & innocentia mea. Hoc reſpondet ſtipulationi quando dixit Deus Abrahæ, *Eſto integer.*

Alterum vnde oritur fornicatio, & ex fornicatione repudium, eſt cæcitas mentis, ſeu prauum iudicium. Quia ſcilicet mulier non rectè iudicat, quid ſibi futurum ſit vtile, quid pernicioſum, quid magis ſit e re ſua, ſequi etiam amaſios præter maritum, an vero ſoli marito adhærere. Sæpe praue iudicant, & putant adulterium celatum iri, inde adducuntur ad fornicandum. Sic in coniugio ſpirituali, cùm homines cæci ſunt, & praui iudicij, tum dicunt, tenebras lucem, & lucem tenebras, tum iudicant bonum eſſe, ſi præter verbum Dei ſequantur etiam traditiones hominum, ſi præter Chriſtum inuocent etiam ſanctos demortuos, ſi ad honorem ſanctorum & Chriſti adhibeant imagines in templis. ſi faciant ſuffitum incenſi idolis. Et reuera multi ſunt, qui alioqui non ſunt prauo prorsùs animo erga Deum, vt, qui non ex malitia

peccant, ſed, quoniam praui ſunt iudicij, & putant, bonam eſſe religionem, quàm à ſuis patribus acceperunt, licet impia ſit, iccirco perſeuerãt in fornicatione. Sic euenit in Iſrael per multis. Et hanc prauitatem iudicij ſæpe obiiciunt Prophetæ ſuo populo Sic Ieſa. 5. *Væ qui dicitis bonum malum.*

Ne ergò ampliùs id contingat in ſecundo connubio, promittit rectitudinem iudicij, dicens, *In iudicio.* Promittit ſe effecturum, vt prædita ſit recto iudicio, cùm illam ſibi deſponſabit, ne ſcilicet cœca & decepta per ignorantiam, ſequatur adulteros.

Tertium, quod ſolet vxores ad fornicandum cum amaſiis incitare, eſt dubitatio de amore mariti erga ſe, ſeu cum non credunt, ſe à viro amari: præſertim, ſi videant, ſe deformes, ſi aliàs in eum peccarunt, ideóque ſi putent, ſe non placere marito, virum præteritas adhuc offenſas meminiſſe, tùm deſerto marito, ſequuntur amaſios, à quibus putant ſe amari. Idem in coniugio ſpirituali. Cum dubitamus de amore Dei erga nos, cùm dubitamus, an receperit nos in gratiam? an condonarit peccata? an elegerit? & potiùs inclinamus in hanc ſententiam, nos non amari. Tunc facile, deſerto Deo & Chriſto, confugimus ad ſanctos demortuos, ad ſtatuas, illos inuocamus, vt ſint interceſſores apud Deum pro nobis. Quare? quia non credimus nos vere amari à Chriſto, ſed eſſe illum nobis iratum, infenſum.

Ne ergo hoc iterum contingat, promittit, ſe effecturum, vt ſentiamus, nos vere in gratiam cum Deo rediiſſe, condonatis peccatis omnibus, & offenſis præteritis dicens, *In gratia*, ſeu Clementia, id eſt, efficiam, vt ſentias, te mecum in gratiam rediiſſe, peccatis omnibus pro mea clementia tibi condonatis.

Quartum eſt deſperatio, quæ inde oritur, quod vident, vna ex parte, ſe non poſſe continere, quin quotidie non ex malitia, ſed per ſuæ naturæ, carniſque impuritatem, aliqua re, vel moribus, vel verbis offendant maritum: altera ex parte vident, maritum eſſe moroſum, & ob quaſvis leues offenſas ſibi iraſci, & plagas vel repudium minitari. Tùm moroſitate viri irritatæ, & quaſi deſperatæ, ne ſemper in tali ſint inferno, deſerto viro, ſequuntur amaſios. Sic in coniugio ſpirituali. Quia etiam poſt receptionem in gratiam, quotidie peccamus per infirmitatem carnis, & videmus, nos non poſſe omnia prorſus peccata vitare (nam ſepties in die cadit iuſtus) ſæpenumero ſubit deſperatio, quæ nos à Deo alienat, & auocat ad idola. Quid? quotidie pecco. Deus punit ſeuere peccata, & propter peccata odit damnátque peccatores. Quid igitur agam cum Deo? tandem enim repudiabit me. Sic deſperati deſerunt Deum, & ne ſint ſine vlla religione, & ſine vllo Deo, conuertunt ſe ad idola. Ne ergo hoc contingat, néve deſperemus, quaſi Deus ita moroſus ſit, & ſeuerus, vt propter peccata, in quæ quotidie per infirmitatem labimur, velit nos repudiare. Iccirco promittit, ſe effecturum, vt ſentiamus, quotidiana hæc noſtra peccata ſuis tegi miſerationibus, & non imputari. Ideo ait, *Et in miſerationibus.* Ait in plurali, Miſerationibus, vt magis perſuadeat, quod, licet multa peccata per infirmitatem carnis admittamus: (Septies enim cadit iuſtus in die, iuſtus eſt, & tamen cadit) omnia tamen teget, quia multo plures ſunt ipſius miſerationes, quàm peccata noſtra, & ſi multa ſunt peccata noſtra, multæ etiam ſunt miſerationes eius, quibus, ceu tegumentis, tegat noſtras ſordes. Docet igitur, ſe nullo ſummo iure nobiſcum agere, & propter quaſuis offenſas repudiare, & ſe effecturum, vt hoc ſentiamus.

Quintum eſt, quædam leuitas muliebris. Fit ſæpe, vt mulier leuis, licet nec prorſus malo animo ſit aduerſus maritũ, nec omni prorſus deſtituta iudicio, nec dubitet de amore mariti erga ſe, nec irritetur moroſitate mariti: tamen pro naturali leuitate & inconſtantia, oculos in varios viros coniiciat, inde amare incipiat, inde fornicetur. Sic in ſpirituali cõiugio euenit. Sunt, qui ob naturalem leuitatem, faſtidita aliqua religione, ad nouas ſemper ſuperſtitiones oculos aduertunt, eas ament, ideóque fornicentur. Ne ergò id contingat, promittit, ſe donaturum quandam animi conſtantiam, in fide marito ſeruanda, vt non faſtidiamus Deum, Deíque cultum, nouúmque ſemper comminiſcamur, ſed contineamus nos in vero cultu, dicens, *In fide.* Fidem accipio pro conſtantia, in fide data. Promittit hic abſolute, ſe donaturum tãtam fidem, firmitatémque, & conſtantiam fidei, vt nec per leuitatem, nec propter quæuis flagella, aut rem vllam aliam faſtidiamus eius cultum, & nouum amplectamur, eiúſque ab amore diſcedamus.

Sextum eſt, cùm ignorat, nec cõſiderat, qualis ſit ſuus maritus, quàm bonus, quàm dulcis, quàm amans ſuæ vxoris, quã liberalis, quàm ſuaues eius amplexus, quanta ſui cauſſa egerit. Sic in coniugio Spirituali. Certe ignorantia Dei radix eſt omnis idololatriæ. Ne ergò contingat ampliùs diuortium, promittit veram Dei cognitionem dicens. *Et cognoſcet Deũ.* Hac particula vere indicat, ſe ſcripturum ſuum fœdus in cordibus, vt cognoſcamus Deum. Sic per Ier. 31. *Scribam legem meam in corda ipſorum, & non opus habebit, vt dicat frater fratri, cognoſce Dominum. Omnes enim agnoſcent me à maximo vſque ad minimum.*

Dei cognitio, quam hic promittit, eſt illa vera & ſolida Dei cognitio per Chriſtum, qua primo cognoſcimus, Deum optimum & maximum ex mera ſua gratia ab æterno amaſſe, decreuiſſeque nos ſibi deſponſare, carne etiam noſtra aſſumta. Et qua 2. cognoſcimus, quod vere nos, licet in illum peccauerimus: tamen ita receperit in gratiam, condonatis peccatis omnibus, vt nos ſibi deſponſarit in carne Chriſti, ſuum ſpiritum donarit, & hæreditatem pararit cœleſtem. Et qua 3. cognoſcimus, quòd, licet quotidie peccemus: tamen omnia noſtra tegat peccata. Et 4. qua cognoſcimus, quòd, licet nos quotidie caſtiget, tamen id faciat ex amore & ad noſtram ſalutem. Omnia autem reliqua ſuperiora quinque oriuntur ex hac vera ſolidaque Dei cognitione. Iccircò hanc poſtremo loco, tanquam cauſſam & fontem vnde reliqua ſuperiora quinque profluunt, promittit dicens; *Et cognoſces Dominum.* Quid hoc eſt? niſi id quod explicauit per Ieremiam. *Scribam legem meam in corda eorum: & cognoſcent à maximo vſque ad minimum.* His omnibus fulcris promittit ſe firmaturum coniugium nouum inter ſe & verum Iſraelẽ, hoc eſt, electos, vt nullo modo poſſit diſſolui. Nam nihil poteſt hoc connubium vel impedire vel diſſoluere, niſi peccata, eaque vel præterita, ante connubium facta, vel futura, id eſt, poſt connubium admiſſa. Præterita non poterunt impedire, quia ſua clementia condonabit & teget. Hoc promittit dicens, *Deſponſabo mihi te in clementia ſeu gratia, vel etiam beneficentia.* Peccata poſt connubium, non poterunt diſſoluere. 1 Quia ex vel ex deſtinata malitia fient, vel ex prauo iudicio ac cæcitate, vel ex infirmitate. Ne ex malitia fiant & praua prorſus mente ac voluntate, promittit, ſe donaturũ nobis iuſtitiam, id eſt, animi, mentis, & voluntatis integritatem dicens: *Deſponſabo in iuſtitia.* Ne ex prauo iudicio aut cæcitate, qua fit, vt nemo redeat vnquam in veram viam, cùm non cognoſcat ſuum errorem, promittit, ſe donaturum rectum iudicium, quo poſſimus diſcernere ſemper verum à falſo, bonũ à malo, lucem à tenebris, ne ruamus in cæcitatẽ reproborũ. Ideò ait *Deſponſabo in iudicio.* Quæ verò ex infirmitate fiunt peccata, quia hæc vitari non poſſunt prorſus, quādiu ſumus in hac carne. Carne enim etiam Sancti ſeruiunt legi peccati. Rom. 7. ideo promittit, ſe illa non imputaturum, ſed noſtra multa peccata quotidiana, ſuis multis & perpetuis miſericordiis operturum dicens. *In miſerationibus.*

His ergo tot fulcris vtamur ad ſtabiliendos nos in fide, futurum perpetuum connubium inter Deum & nos.

1. Sic præterita peccata mea grauia fuere. At ſcio, ea omnia eſſe condonata. Quia ſic promiſit. *Deſponſabo te in miſericordia & gratia.* Non igitur ex meritis meis, ſed ex ipſius gratia ſum ei deſponſata.

2. Caro mea condelectatur peccato. At ſentio per gratiã Dei ſpiritum meum rectum & donatum iuſtitia ac rectitudine ſeu iuſtitia. Qui autem donati ſunt hac rectitudine ſeu iuſtitia, ſunt deſponſati Chriſto in perpetuum. Ergo erit perpetuum.

3. Sentio, me donatum lumine Dei & recto iudicio, nec verſor in tenebris per eius gratiam. Qui autem hoc iudicio ſunt donati, deſponſati ſunt Chriſto in perpetuum.

4. Pecco quotidie ex infirmitate, Deus ſuis miſericordiis tegit hæc omnia mea multa peccata, & ita ſentio. Non ergo poterunt impedire, quo minus ſit perpetuum.

5. Sentio, me donatum fide in eum, & quadam animi firmitudine, vt non cupiam ab eo auelli. Et licet me quotidie caſtiget; ſcio tamen fieri hoc ex amore, non ex odio, ſentio, quod non faſtidam cultum Dei ſimplicem: imo conſtanter placet. Ergo.

6. Sentio, me donatum vera ſolidáque Dei cognitione. Ergo perpetuum manebit coniugium noſtrum.

22. *Exaudiam cælos.*

Commodùm, hunc verſum ſubiicit ſuperioribus. Deus enim, poſtquã deſponſati ſumus Chriſto, qui eſt Rex Regum & Dominus totius mundi, nos etiam facit Dominos totius Mundi? ac proinde beatos & felices, cùm omnia noſtra fiant, idque iure. Hoc enim exigit ratio coniugij, vt poſteaquam vir ſeipſum donauit vxori, omnia etiam reliqua, quæ habet, vxori communicet, & quicunque ſerui vel ancillæ in domo obediunt ſponſo, iidem omnes obſequium præſtent ſponſæ. 1. Cor. 3. *Omnia veſtra ſunt, vos autem Chriſti, Chriſtus autem Dei.*

Hoc etiam poſtulat amor patris, qui huius coniugij autor fuit. Nam

fuit. Nam ſi ipſe vſque adeò fuit amans huius puellæ, id eſt, Eccleſiæ,& vniuſcuiuſque electi, vt pro eius ſalute dederit ei filium in ſponſum, Debet ergò efficere, vt reliqua omnia, quę habet, ſponſæ fiant. Hoc vidit Paulus, ideò dixit, Rom. 8. *Qui proprio filio ſuo non pepercit, ſed pro nobis tradidit illum, quomodo non omnia etiam cum illo nobis donabit?*

Hoc denique exigit ratio fidei. Si enim fidei virtute copulamur Chriſto, quomodo nõ etiam vi eiuſdem fidei & inuocationis ex fide factæ, conſequi debemus reliqua omnia Chriſto minora, quæ petimus in oratione? Iccircò Dominus, *Quidquid petieritis patrem in nomine meo, fiet vobis.*

Et certè ſic ſe res habet, poſt iuſtificationem ſequitur inuocatio ex parte noſtra, & exauditio ex parte Dei. Hoc eſt, quod modò ſubiungit per Prophetam, dicens, *Et exaudiam cælos.*

Hæc promiſſio opponitur illi maledictioni, quæ eſt Deut. 28. *Erit cælum quod ſupra te eſt, æneum*, (id eſt, non dabit pluuiam) *& terra, quam calcas, ferrea*, id eſt, nullum proferet fructum. Ad quos pertinet hæc maledictio? Ad illos, qui legem Domini tranſgrediuntur. Sic enim ibi habetur Deut. 28. *Quod ſi audire nolueris, vt facias omnia mandata eius.* Ad quos verò pertinet hæc præſens promiſſio? Ad illos, qui deſponſati ſunt Chriſto nouo & æterno connubio. Hoc autem perinde eſt, ac ſi dicas, ad eos pertinere, qui ſunt ſub nouo teſtamento, & nouo fœdere. Et quoniam hæc duo opponuntur, maledictio, & benedictio. Et maledictio ad eos, qui legem Domini non ſeruant, pertinet. Benedictio verò ad eos, qui ſunt in nouo fœdere, vt hic patet. Ergò hæc duo opponuntur, Non ſeruare legem Domini, & eſſe in nouo fœdere. Quod cùm ita ſit, ergò etiam hæc duo alia conſequuntur. Qui igitur non ſeruant legem Domini, dicuntur eſſe ſub veteri fœdere, ſeu ſub lege. Contrà, qui ſub nouo fœdere, ij ſeruant legem Domini.

Sub nouo autem fœdere dicuntur eſſe, qui illud habent ſcriptum in corde, vt ex Ierem. cap. 31. patet. Ergò qui ſcriptum habent fœdus in corde, hoc eſt fidem & obedientiam ſeu ſtudium & amorem faciendæ legis diuinę, dicuntur implere legem Dei.

Sub veteri verò fœdere, ſeu lege, eſſe dicuntur illi, qui non habent ſcriptum fœdus in cordibus, ſed tantùm in externis tabulis & pagellis. Ergò, qui non habent ſcriptum fœdus in corde, hoc eſt, qui non ſunt per Spiritum ſanctum in corde, donati tùm fide, tùm ſtudio implendæ legis, dicuntur legem Domini tranſgredi, & reuera ſemper tranſgrediuntur: ac proinde benedictiones omnes pertinent ad illos, qui cùm habeant ſcriptum fœdus in corde, nouo connubio cum Chriſto ſunt coniuncti. Contrà verò omnes maledictiones pertinent ad eos, qui cùm non habeant fœdus in corde ſcriptum, non ſunt cum Chriſto noui connubij vinculo copulati.

Nunc, quod ad ſenſum horũ 2. verſuũ attinet, ille facilis eſt. *In die illo*, id eſt, tempore noui teſtamenti. Qui nouo connubio erunt Chriſto deſponſati in iuſtitia, iudicio, hi habebunt obſequentiſſimos cœlos, terram, & omnes creaturas, nihilque eis deerit.

In hac promiſſione contemplor. 1. Quid hic promittatur, duo bonorum genera. Bona terrena, quæ ſcilicet ad vitam hanc corporalem ſuſtentandam neceſſaria ſunt. Hæc immediatè promittit iis nominibus, Frumenti, Vini, & Olei. His enim tribus nominibus, continentur omnia, quæ ad huiuſce humanæ vitæ vſum, & neceſſitatem ſpectant. Sic etiam Dauid commemorat omnia bona terrena iis tribus nominibus, Pſalm. 4. *A fructu frumenti, vini, & olei multiplicati ſunt.* Cœleſtia verò ſub iis terrenis bonis promitti, dubium non eſt, cùm id ſit frequentiſſimum in ſcripturis, Moſe, & Prophetis: Sicut etiam ſub nomine pacis terrenę pacem ſpiritualem & æternam comprehendunt. Promittit igitur hæreditatem omnem, tàm cœleſtem, quàm terrenam illis, qui cùm fœdus habeant ſcriptum in cordibus, verè Chriſto ſunt deſponſati. Illis nihil deerit, nec eorum, quæ ad vitam hanc ſuſtentandam neceſſaria ſunt, nec eorum, quæ ad æternam vitam pertinent. Habemus quid promittat.

2. Quis verò promittit? Deus. *Ego*, inquit, *exaudiam cælos.* Quidquid igitur boni habemus, ſiue terrenum illud ſit, frumentum, vinum, oleum, ſiue cœleſte & ſpirituale, totum illud à Deo eſt pro ſua liberalitate in nos collatum.

23. *Et terra exaudiet, &c.*

3. Quibus promittit hæc bona? Electis, veris Dei filiis, veris Chriſti ſponſis, qui in iuſtitia & iudicio ſunt Chriſto deſponſati, ſeu illis, qui ſunt verum Dei ſemen, regeniti ex ſemine ſpiritus incorruptibili. Ideò addit in fine, *Et ipſa exaudiet Iezreel.* Cur poſuerit hoc nomen, & non dixerit, Iſraelem vel Sponſam, variæ ſunt ſententiæ.

Quidam putant, duplici de cauſſa id factum fuiſſe. Quarum prima eſt, vt hic etiam obliquè perſtringeret Iſraelitas, quòd verè eſſent Iezreelitæ, hoc eſt adulterini Iſraelitæ, non autem veri Iſraelitæ. Volunt enim nomen hoc Iezreel etiam hoc loco in malam partem accipi, ſicut etiam ſuperiori capite accepit. Volunt ergò hic reuocari illis in memoriam, quàm indigni ſint iis beneficiis propter ſcelera, quæ admiſeſerunt.

Secunda cauſſa, vt hinc magis eluceſcat Dei bonitas, qui tot bona Iſraelitis, licet per ſe indignis: pro ſua tamen bonitate promittit ſe daturum, vbi ſcilicet fuerint reconciliati. Quemadmodum ſi quis pater, poſteaquam diu obiurgauit malum filium, & illum appellauit nebulonem, poſteà placatus dicat: Etiamſi indignus ſit meis beneficiis propter ſcelera admiſſa: quia tamen veniam petis, Ego non deſinam tibi benefacere, ô nebulo. Vtitur hac voce Nebulo, etiam poſteaquam reſipuit filius, non, quòd ampliùs ſit nebulo, ſed vt indicet, quid fuerit anteà, & quid commeritus ſit. Simul ergò hac voce & iniquitatem Iſraelis perſtringit, & ſuam bonitatem magnificat.

Quidam tamen putant, mutari hic ſignificationem nominis. Iezreel ſignificat ſemen Dei, ſuperiùs accepit in malam partem, pro ſemine Dei adulterino, pro ſemine iræ Dei. Hic accipit in bonam ſignificationem, pro ſemine Dei legitimo, pro ſemine miſericordiæ Dei. Hæc mihi placet, tùm quoniam hæc mutatio ſignificationis ſymbolum eſt mutationis iræ Dei in miſericordiam. Sicut etiam ſequenti verſu mutat alia etiã duo nomina, ex Loruchama facit Ruchama, ex Lo-Ammi facit Ammi. Sic etiam hic ex Iezreel adulterino, facit Iezreel legitimum. Tùm etiam, quoniam ſtatim ſequitur in verſu ſequenti: *Et ſeminabo eam mihi*, alludens ad Iezreel ſemen Dei legitimum. Summa. Promittit filiis Dei, ſponſis Chriſti hæc bona omnia.

Vndè verò fit, vt Deus, qui anteà vehementer iratus erat, nunc tanta bona Iezreeli promittat? Ex reconciliatione, quia ſcilicet reconciliati ſunt Deo per Chriſtum. Hoc exprimit illa particula, *In die illa.* Qua? Qua ſcilicet deſponſati fuerint in iuſtitia, quaſi dicat. Cùm fuerint ipſi reconciliati & deſponſati in iuſtitia tunc Ego exaudiam.

Indicat hac particula, 1. Vbi habemus Deum iratum, omnia nobis eſſe aduerſa, cœlum, terram, & omnia, vt ſuprà eſt dictum. Contrà verò, vbi habemus Deum placatum per Chriſtum, nihil nobis deeſſe poſſe. 2. Quærendum igitur eſſe inprimis, vt Deus nobis placetur, ſeu vt verè Chriſto deſponſemur in iuſtitia. Tùm nihil eorum, quæ ad felicitatem noſtram faciunt tàm terrenorum, quàm cœleſtium, defuturum. Ideò Chriſtus. *Quærite*, inquit, *inprimis regnum Dei & iuſtitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis.* 3. Perperàm igitur & præpoſterè facere homines, qui, vt ſint felices, primùm toti in hoc incumbunt, vt ſibi comparent frumentum, vinum, oleum, domus, aurum, argẽtum, corporis valetudinem, gloriam, & alia vitæ terrenæ commoda: &, vt redeant in gratiam cum Deo, vel non curant, vel differunt vſque ad extremum vitæ. Hæc certè eſt præpoſtera ratio euadendi in felicitatis ſtatum. Initium enim felicitatis noſtræ, eſt Dei gratia & Reconciliatio.

Hoc igitur docet Propheta hoc loco, vnde ſcilicet incipiat noſtra felicitas: nempe ex gratia Dei, cùm ſcilicet Deus nos ſibi per Chriſtum deſponſat.

Duæ igitur ſunt partes felicitatis noſtræ. 1. Eſt, vt ſimus Deo reconciliati, & tuti atque ſalui ſub eius præſidio atque tutela. 2. Eſt, vt etiam nobis ſuppetant, quæ ad vitam hanc ſuſtentandam neceſſaria ſunt. Sed hæc oritur ex prima.

Proinde cùm ait, *In die illa*, reuocat nos ad memoriam fœderis & noui connubij, vt ſcilicet intelligamus, vnde fluant omnes rerum copiæ. Fons, eſt fœdus Dei, inde gratia Dei peruenit, vſque ad hæc etiam terrena commoda.

Quomodo promittit, ſe hæc daturum? Hoc modo, *Exaudiam*, inquit, *cælos.*

In hac pulcherrima gradatione. 1. Docet, omnia ita in manu Dei eſſe, vt, quidquid virtutis eſt in creaturis, totum illud fluat à virtute & motione Dei: ideóque humanam vitam ſuſtentari virtute Dei. Homo enim non poteſt viuere ſine frumẽto. Frumẽtũ non poteſt naſci, niſi è terra Terra nõ poteſt germinare, niſi vim habeat à cœlis, vnde & ſol & pluuia. Cœli non poſſunt vim communicare terræ ſine vi & motione diuina. Ergò, quidquid virtutis eſt in creaturis eſt participatio quædam virtutis Dei. Inde Paulus Act. 17. *In ipſo viuimus, mouemur, & ſumus.*

2. Docet, ſe non communicare immediatè hæc bona, ſed per medias cauſſas, quas cauſſas ſecundas vocant Philoſophi. Ipſe verò prima eſt cauſſa. Errant igitur, qui ocioſi exſpectant cibum è cœlo. Contra tales ait Apoſtolus: *Qui non laborat, non comedat.*

3. Docet creaturas õnes ita eſſe optimo ordine collectas,

vt vna opus habeat alterius opera. Frumentum, vt naſcatur, opus habet terra Terra, opus habet pluuia. Pluuia opus habet cœlo. Cœlum opus habet motione Dei. Ecce harmoniam Mundi.

4. Docet, omnia hæc beneficia, quæ ad vitam hanc ſpectant, à prima cauſſa Deo per cauſſas ſecundas communicari hominibus propter electos. Vide enim duo extrema in hac gradatione. Primum eſt Deus. *Ego exaudiam cœlos.* Alterum extremum, eſt Iezreel, verum Dei ſemen. Huius cauſſa mouet cœlos: cœli influũt terræ vim germinãdi, terra parit frumentum, frumẽtũ alit Iſraelẽ. Ergo propter verũ Iezreelẽ omnia.

5. Indicat certè Dominus, niſi eſſent in terra electi, minimè mouere ſe, nec exaudire velle cœlos, id quod confirmat Deut. 28. Ait enim Dominus: *Si non cuſtodieris legem Domini Dei tui, habebis cœlum æneum & terram ferream.*

Atqui ſi tantùm reprobi eſſent in mundo, nemo hic eſſet, qui ſeruaret legem Domini.

Proinde cœlum ſemper æneum. Propter electos igitur, qui ſeruant legem Domini, Deus mouet cœlos, & cœlum terram. Promittit ibidem, Si ſeruauerint legem, cœlum daturum pluuiam ſuam, & terram germinaturam. Atqui ſoli electi in mũdo ſeruant legem, tùm inchoatiuè in ſe, tùm perfectè in Chriſto. Ergò propter electos tantùm impletur promiſſio.

At Dominus pluit ſuper iuſtos & iniuſtos, & facit oriri ſolẽ ſuper bonos & malos. Reſpon. Verum eſt, ſed propter iuſtos, & impij participes fiunt horum beneficiorum. Ideò non pluit propter malos, ſed ſuper malos. Acceptum ergò ferant iuſtis impij, quòd ſole fruuntur, & aliis beneficiis, quæ ſunt propria iuſtorum tantùm.

6. Obliquè etiam hac gradatione perſtringit cæcitatem Iezreelis, cùm ait: quòd frumentum exaudiat Iezreelem, indicat, homines, cùm premuntur fame, eos immediatè ferri ad ipſa obiecta, ad panem, & vinum, & illa appetere, & quaſi clamare, ô panis, ô vinum, ſuccurre nobis, cùm deberent aſcendere ſupra cœlos, & à Deo petere panem quotidianum. Ergò ſemper veniendũ eſt ad fontẽ immediatè, vnde omnia beneficia fluant, hoc eſt, ad Deum, & dicendum, ô Pater, *Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie.*

Dùm tamen ait: Frumentum exaudiet Iezreelem, indicat, ſe indulgere noſtræ ruditati. Nos ſtatim coniicimus oculos in panem & vinum, inde petimus victum. Eſt hæc magna cæcitas. Deus tamen indulget. Sed quomodo? Vult, vt gradatim ſaltem aſcendamus, ad hunc modum. Eſuris? Statim quæris & deſideras panem. Panis datur. Vnde? è terra. Vnde terra humorem & vim germinandi habet? à cœlo. Vnde cœlum? à Deo. Vnde iſte Deus vim habet hanc? à ſeipſo. Cur mouet cœlum? pro ſuo arbitrio & bonitate. At quis eſt iſte Deus? pater noſter. Per quem? per Chriſtum. Quid eſt Chriſtus? Sponſus noſter & mediator. Ergò per Chriſtum ad patrem aſcende, & dic: *Pater noſter qui es in cœlis: Panem noſtrum quotidianum da nobis hodiè.*

64. *Et ſeminabo eam mihi.*

Dixit, ſe exauditurum cœlos, id eſt, effecturum, vt magna rerum copia ſuppetat fidelibus. At quorſum hæc copia? vt benè habeant, & alios fideles generent, & ita multiplicetur ſemen Dei. Nunc igitur de Eccleſia ſeu ſemine Dei per vniuerſam terram longè lateq; diffundendo vaticinatur, dicens.

Et ſeminabo. Vel ſic. Quorſum iſta copia in tota terra, ſi tàm pauci futuri ſunt Iſraelitæ? Reſpon. Tunc etiam ſemen Dei diffundetur per totum orbem.

Seminabo. Alludit ad Iezreel ſemen Dei, quanquam illud *Eam* refertur ad vxorem.

Mihi. Id eſt, in obſequium mihi & gloriam. Non ergò ſumus nati nobis, ſed Chriſto, & renati non nobis, ſed Chriſto. Quare? Ait enim, *Seminabò mihi.*

Indicat autem horum trium nominum mutatione & ſignificatione mutata, iram quoque Dei totam mutatam eſſe in miſericordiam & clementiam.

Quod ait: *Miſericordia proſequar*; indicat initium ſalutis noſtræ, eſſe Dei miſericordiam.

Tu populus meus, & ille reſpondebit mihi, Deus mi. Notandus ordo Prophetæ. Primò ipſe præuenit, dicens, *Tu populus meus.* Deinde ſubſequitur aſſenſus fidei noſtræ, dicens: O *Deus mi.*

Non ergò poſſumus fide aſſentiri, niſi priùs ipſe Deus per Spiritum ſanctum in corda noſtra illabatur, & præueniat nos.

ANALYSIS SECVNDI CAP. HOSEAE, A VERSV IV.

Litigate cum matre veſtra, litigate, quia non ipſa vxor mea, nec Ego maritus eius. Tollat ergo fornicationes à facie ſua, & adulteria ſua ab vberibus ſuis.

1. Iubet Deus Iſraelitis, ne ſecum, ſed cum ſua ipſorum matre litigent. Ergò indicat Propheta, Iſraelitas cum Deo, cum quo non debebant, minime verò cum ſua ipſorum matre, cum qua maximè debebant, expoſtulaſſe.

2. Matris autem nomine venit cùm vniuerſa Eccleſia Iſraelitica, tum inprimis vterque magiſtratus, & ſeniores, qui alios in religione & moribus inſtituunt, ac quaſi gignunt & gubernant. Filiorum verò nomine, cum ſinguli Iſraelitæ, quatenùs à maioribus ſuis in religione fuerunt inſtituti, tùm inprimis ſubditi, qui ab vtroque magiſtratu vniuerſam Eccleſiam repræſentante, tanquam filij ex matre geniti, ab eadem etiã gubernantur.

Id verò, de quo cum Deo Iſraelitæ expoſtulabant, erat, quòd ipſorum matrem tanquam ſcortum repudiando, ſingulos etiam quoſque ipſorum hac infamiæ nota adſperſerit, quòd eſſent filij ex ſcortatione nati: contendebant, ſe non eſſe natos ex ſcortatione. Iniuſte igitur Deum diuortiũ hoc feciſſe, & ſe, tanquam ſpurios, declaraſſe. Hac de re Deo litẽ intendebant.

3. Cauſſam ſubdens Deus, cur non ſecum, ſed cum ſua ipſorum matre expoſtulare debeant Iſraelitæ. 1. ait: *Quia non ipſa vxor mea.* 2. ait: *Nec ego maritus eius*: Indicat igitur, Synagogam priùs deſiiſſe eſſe vxorem ſuam, quàm ipſe declaraſſet, ſe non eſſe eius maritum. Vxorem igitur cauſſam diuortij præbuiſſe viro, ſuis ſcilicet ſcortationibus.

4. Hortatur eam, vt deponat ſuas fornicationes à facie ſua & ſua adulteria ab vberibus ſuis. Indicat igitur, fornicationes, eáſque nimis apertas & publicas, in quibus adhuc perſeuerabat cauſſam huiuſce diuortij fuiſſe.

5. Dùm illam hortatur ad reſipiſcentiam dicens. *Tollat igitur fornicationes à facie ſua*, indicat, ſe paratum eſſe, in gratiã eam recipere. Non igitur ex odio, neque ex temeritate, ſed ob eius fornicationes, ideóque iuſtiſſima de cauſſa eam à ſe fuiſſe repudiatam. Ac proinde Iſraelitas de diuortio hoc, déque hac infamiæ nota ſibi inuſta, quod ſint nati ex ſcortatione, non cum Deo, ſed tantùm ipſorum matre litigare atque expoſtulare debere, cum cauſſa huiuſce diuortij, non in viro repudiante, ſed in vxore repudiata, reſideat. Ipſe enim etiam externus cultus, qui totus eſt meretricius, fucus ſcilicet in facie, & vana ornamenta in vberibus, apertè demonſtrat, illam eſſe fornicariam, ſcortúmque impudentiſſimum.

6. Non ſimpliciter vocat Iſraelitas ſcortum, ſed conuincit eos de ſcortatione, idque ab ornatu etiam meretricio, qui apparet in facie & vberibus. Docet igitur, omnes hypocritas ita appellandos eſſe ſcorta, vt de ſcortationibus conuincantur, &, licèt iactent, ſe Eccleſiam eſſe catholicam & ſponſam Chriſti: nihil tamen minùs eſſe, quàm Eccleſiam & ſponſam Chriſti, cùm apertè ipſorum idololatriæ euincant, eos ſcortũ eſſe impudentiſſimum.

7 Fornicatio enim ſpiritualis, præſertim publica atque catholica in aliqua Eccleſia, cauſſa eſt & ratio certiſſima, qua euincatur, illam non eſſe ampliùs veram Chriſti Eccleſiam, & Deum ab illa diuortium feciſſe. Ac proinde nobis non iraſcantur Papiſtæ, quòd & illorum Eccleſiam ſcortum, & ſingulos quoſque ipſorum filios ex ſcortatione natos cum Propheta appellemus. Sed de hac infamia potiùs litigent, & expoſtulent cum ſua ipſorum matre.

5. *Ne exſpoliem eam nudam, & ſtatuam eam nudam, ſecundùm diem natiuitatis ſuæ, & ponam eam ſicut deſertum, & terram ſiccitatis, & perire eam faciam ſiti.*

1. Hortatur eam ad reſipiſcentiam, ad tollendas nimirùm à facie ſua fornicationes, & adulteria ſua ab vberibus ſuis, id eſt, ad tollendas à conſpectu totius Eccleſiæ publicas & apertas idololatrias, idque ab aliarum etiam pœnarum præter diuortium factum comminatione, dicens: *Ne exſpoliem eam nudam.* Indicat ergò, etiamſi cum ea fecit diuortium: non omnibus tamen bonis adhuc illam ſpoliaſſe. Ac proinde ſe non ſolùm non ex odio feciſſe diuortium, alioquì enim eam prorſus ſpoliaſſet, ſed etiam in faciendo diuortio clementiorem erga eam fuiſſe, quàm ius diuortij exigebat. Solere quidem alios omnes pro ſuo iure, cum repudiatas dimittunt vxores, omnibus etiam bonis, quæ à maritis acceperunt, ſpoliare, & ita ſpoliatas dimittere. At ſe nondùm id feciſſe. Quare nihil eſſe, cur Iſraelitæ debeant cum Deo expoſtulare, ſed cum matre, quoniam & illa cauſſam diuortij præbuit iuſtiſſimam, & ipſe Deus clementior in eam fuit, quàm ius diuortij exigebat.

2. Dies natiuitatis populi Iſraelitici, eſt tempus quo ex Ægypto liberatus, adſcitus, & quaſi natus eſt in populum Dei. Alludit igitur ad illam extremam miſeriam, in qua erat populus, cùm ex Aegypto liberatus eſt (ipſo etiam Ezechiele interprete c. 16.) & quam paſſus eſt in deſerto per annos 40.

6. *Et filios*

6. Et filios eius non proſequar miſericordia, quia adulterini ſunt.

1. Filios eius non proſequar miſericoadia, quia filij adulterini ſunt. Ergò non ſolùm mater inuniuerſum, niſi ſublatis ſublatis ſuperſtitiones reſipiſcat, bonis omnibus ſpoliata, ad extremam priſtinámque redigetur miſeriam, ſed etiam filij, id eſt, ſinguli Iſraelitæ, ſine omni miſericordia eodem inuoluentur exitio, & nemo euadet.

2. Huius comminationis cauſſam adfert: niſi nimirùm ipſa tollat fornicationes, & quia filij adulterini ſunt Duplicem igitur docet eſſe cauſſam exitij Iſraëlitarum. Vnam, quæ ſit in matre: generalem nimirùm totius Eccleſiæ idololatriam, & in falſo cultu pertinaciam. Alteram, quæ ſit in filiis, ſingularem ſcilicet cuiuſque idololatriam, qua ſcilicet matrem imitantur & cum ea habitant, ac in continuis adulteriis viuūt.

3. Non ait, *Quia filij adulterini fuerunt*, ſed *Quia filij adulterini ipſi*, ſcilicet etiamnum ſunt. Non igitur de illis loquitur, qui etſi in impia Eccleſia ex fornicatione nati erant: poſtea tamen per verbum Dei & ſpiritum ſanctum renati ſunt filij Dei legitimi, ſed de illis, qui etiamnum filij erant adulterini, & tales eſſe perſeuerabant. Sicut enim comminatio contra matrem ſic intelligitur, *Niſi tollat fornicationes*, id eſt, niſi deſinat eſſe fornicaria, *ſpoliabo eam*. Ita comminatio contra filios ſic intelligenda eſt, niſi deſinant eſſe filij adulterini, curéntque renaſci filij Dei legitimi, nulla eos miſericordia proſequar.

4. Quanquam igitur Eccleſia Papiſtica, tanquam fornicaria, genuit nos filios ex fornicatione: quia tamen per ſemen Dei, verbum videlicet Euangelij, & Spiritum ſanctum renati ſumus, & facti filij Dei legitimi: iccirco huiuſce præſentis maledictionis cōminatio ad nos non pertinet, ſed ad omnes illos tantùm, qui cùm filij ſint adulterini, non curant, vt renaſcantur filij legitimi.

5. Scimus autem, ad ſpurios non pertinere hæreditatem, ſed ad filios tantùm legitimos. Ergò quicunque in Papatu ſunt nati ex fornicatione, niſi purum Dei ſemen amplexi, per fidē fiant filij Dei legitimi, in poſſeſſionem æternæ cœleſtiſque hæreditatis admitti non poterunt.

7. Quia fornicata eſt mater eorum.

1. Filios eſſe adulterinos, inde probat, quoniam illorum mater fornicata eſt, cum ſcilicet eos concepit, & peperit. Ergò à communi totius alicuius Eccleſiæ idololatria, rectè omnes, qui ab ea Eccleſia in religione inſtituti ſunt, eámque inſtitutionem retinent, ex adulterio natos, & idololatras eſſe concluditur.

2. Dicitur autem mater filios generare adulterinos, quæ *eos ex alio ſemine*, quàm ex ſemine ſolo ſui proprij viri, *concipit* ac generat. Semen autem proprij viri Chriſtianæ Eccleſiæ, eſt verbum Dei & ſpiritus Chriſti: reliquæ doctrinę, & reliqui ſpiritus, doctrinæ & ſpiritus ſunt fornicatorum. Quicunque igitur ex alienis doctrinis & ſpiritibus, quàm ex verbo & ſpiritu Dei concepti & geniti ſunt in Eccleſia, filij ſunt ex adulterio nati. Ac proinde illud quod & matrem Eccleſiam in genere reddit adulteram, & filios ſingulos quoſque in Eccleſia facit eſſe filios ex adulterio natos, eſt, alienas à verbo Dei doctrinas, & alienos à ſpiritu Chriſti ſpiritus perſequi.

3. Iſraelitica Eccleſia non ſolum eſt ſcortata, ſed varia etiam ignominioſa, & erubeſcenda admiſit, eóq. facta eſt infamis. Ergò non ſimpliciter idola coluit, ſed etiam variis, iiſque erubeſcendis ſuperſtitionibus fuit contaminata.

4. Probris autem fœdatam fuiſſe, & eſſe, inde probat. *Quoniam*, inquit, *dixit, ibo poſt amaſios meos*. Probroſiſſimum igitur hoc eſt, deſerto viro Deo, alienos Deos & diuos perſequi, colere, inuocare, idque non ex ſimplici ſeductione, ſtultitia, aut infirmitate, ſed ex deſtinata & pertinaci malitia. Illud enim *Dixit*, ad pertinacem animi deliberationem de ſequēdis idolis, quam verbis etiam procul dubiò indicauit, referēdum eſt. *Dixit*, id eſt, decreuit, dicens: *Ibo*, ſcilicet ſponté & vltrò, *poſt amatores meos*. Proprium igitur adulteræ Eccleſiæ eſt, eſt, obſtinare & pertinaciter, idque vltrò, velle Deos ſequi alienos, falſum perſequi cultum, & à ſuis ſemel receptis ſuperſtitionibus recedere nolle.

6. Amaſij adulteræ Eccleſiæ ſunt omnes tùm diui & creaturæ, ac creaturarum imagines, quas præter Deum religioſo cultu, qui ſoli Deo debetur, colit, tùm ἐθελοθρησκείᾳ, & ſuperſtitiones, quas amat. Sicut enim amaſij blanditiis & munuſculis alienare ſolent, atque abducere alienas vxores à ſuis maritis: ſic iſtæ ἐθελοθρησκείαι, & falſi cum dij, tùm cultus, abducunt Eccleſiam à Deo, atque à fide coniugali, Deo in fœdere & Baptiſmo data.

7. *Qui dant panem meum.* Illud, QVI, vim habet cauſalis particulæ Quia. Magna ergo turpitudo, cæcitas, & ingratitudo adulteræ Eccleſiæ. Turpitudo: quia deſerit maritum Deū, & ſequitur adulteros tantùm propter ventrem, hoc eſt, quia dant ſibi panem, &c. ſuo iudicio. Cæcitas: Quia, quæ beneficia à ſola Dei benignitate accepit, ea ſibi ab amaſiis dari exiſtimat. Ingratitudo, quia non ea Dei benignitati, ſed amaſiis fert accepta, ideóque non Deum, ſed amaſios ſequitur: Ac proinde docet, communem eſſe hanc turpitudinem, cæcitatem, & ingratitudinem omnium idololatrarum. Nam & falſum cultū, falsóſque Deos ſequuntur, tantùm propter quæſtum, & beneficia, tàm ſpiritualia, quàm corporalia, credūt ſibi à ſuis diuis, vel ſi à Deo, ſaltem tùm propter merita ipſorum, & interceſſiones, tùm propter ſuas ἐθελοθρησκείαις & operū ſuorum merita dari: Et proinde non Deo, ſed ſuis diuis, & diuorum imaginibus gratias agunt, & non Deum, ſed ſuos amaſios inuocant, colunt & ſequuntur.

8. Iſraelitica Eccleſia ex legitima Dei vxore facta eſt adultera, & ideò repudiata, quia deſerto Deo, puróque Dei verbo, & fide coniugali fracta, ſecuta eſt amaſios, Deos ſcilicet alienos, doctrinas alienas, & cultus alienos, idque pertinaciter, dicens: *Ibo poſt amatores meos*. Ergò ad hoc, vt aliqua Eccleſia verè dici poſſit, eſſe Eccleſia Dei, non ſufficit, eam ſemel fuiſſe initiò à Domino electam, benè in Euangelio inſtitutam, ideóque veram & legitimam Chriſti ſponſam, ſed oportet, vt in fide marito data, ne ſcilicet aliū Deum, aliúmve cultum ſequatur, aut alienam doctrinam amplectatur, quā quæ ei à marito fuit initiò tradita, perſiſtat. Ac proinde qui ſe veram Chriſti Eccleſiam eſſe, verè credi & agnoſci volunt, veram Euangelij doctrinam, verúmque Dei cultum à Chriſto & Apoſtolis initiò traditum, ſe hucuſque integrum conſeruaſſe, ac retinuiſſe, domonſtrent, neceſſe eſt. Quòd ſi etiam obtendere volunt ſucceſſionem Epiſcoporum in eadem doctrina, & cultu ab initio hucuſque non obtendant ſolùm, ſed etiam demonſtrent, oportet.

8. & 9. Propterea, ecce me intercludentem vias tuas ſpinis, & ſepientem ſepem, & ſemitas ſuas non inueniet.

1. Ait in ſumma Deus in iis 2. verſibus, ſe vndequaque viam vxori fornicariæ interclusurū, ne vllus ad ſuos amaſios, quos cupit perſequi, aditus ei pateat, & ita illam duriter tractaturū, vt tandem apertis oculis, & agniro ſuo errore, ſtatuat, amaſiis deſertis, ad ſuum priorem maritum redire. Ergò etſi reprehenſio peccati & comminatio iræ Dei contra peccatum, quæ ſuperioribus verſibus continetur, ad totam Eccleſiam Iſraeliticam pertinet: hæc tamen præſens comminatio, quia & ad impedieudum peccatum, & ad ſalutarem pœnitentiam facit conſequendam, ad ſolam inuiſibilem electorum Eccleſiam, quæ continebatur in viſibili, vniuerſalique totius Iſraelis Eccleſia, pertinet.

2. In omni enim viſibili & vniuerſali Eccleſia, quæ nomen Deo & Chriſto dedit, & promiſcue electos & reprobos complectimur, inuiſibilis, ſpecialiſque electorum Eccleſia, ideóque vera Chriſti Eccleſia & ſponſa, continetur.

3. Ad hanc verò ſolam electorum Eccleſiam hanc præſentem & ſalutarem comminationem pertinere, inde manifeſtum eſt, quoniam etſi tàm hæc, quàm illa conſtituit ſuos ſequi amaſios, & cū eis fornicari, dicens, *Ibo poſt amatores meos*, ſoli tamen electorum Eccleſiæ ſolet Deus vias ad peccandū, ideóque ad mortem, tandem aliquando præcludere. Reprobis vero latam, apertam, ſpatioſámq. ad pro libidine ſua peccandum, ideóque ad perditionem, viam permittere.

4. Deinde etſi tam electorum, quàm reproborum Eccleſia ſæpenumero fornicetur & ſuos proſequatur amaſios: ſola tamen electorum Eccleſia ad ſuum priorem maritum tandem reuertitur, & huius ſolius eſt hæc ex animo vox, *Ibo & reuertar ad maritum meum priorem*. De ſola igitur electorum Eccleſia in Iſrael, duo ij verſus intelligendi ſunt.

5. Ipſa etiam vera electorum Eccleſia in Iſrael, ſed tamen adultera, decreuerat, ſuos ſequi amaſios, ſed Dominus huic ſe oppoſuit, eiúſque viam interclusit, ne ſuos amaſios ſequi, ideóque perire poſſit. Ergo etſi electi ſæpenumero ſtatuant pertinaciter ſequi ſuperſtitiones ſuas, peccatáq. admittere: Deus tamen pro ſua bonitate, peruerſa illotum decreta, quoniam cum ſuo bono æterno, de eis ſaluandis, decreto ex diametro pugnant, ſemper antè, quàm hinc decedant, impedire, viáſque eorum ad peccata & æternam mortem intercludere ſolet: proinde electi propter æternam electionem, & perpetuum Dei erga ſe amorem, perire non poſſunt.

6. Interclusit autem Deus viam ſuæ ſecundùm propoſitum ſponſæ, ſed adulteræ, ſpinis & ſepe, id eſt, variis rebus aduerſis & calamitoſis, vt poſteà explicat verſu 9. 10. 11. 12. 13. quibus vndique illam circumſepſit & preſſit, ne poſt ſua idola

& ſuperſtitiones vagari amplius, ſicut antea, poſſet, ſed eogeretur, vellet, nollet, ſe continere è fornicationibus. Ergo calamitates & res aduerſæ, non ſolùm vtiles, ſed etiam neceſſariæ ſunt electis, quia per has illis via & ad peccatum mortémque præcluditur, & ad reſipiſcentiam vitámque aperitur.

7. Electa ſponſa, etſi magna ſæpe ex variis ſpinis confecta, circumquaque ſit vallata, ne ad ſuos amaſios egredi poſſit, quia tamen adhuc animo eſt fornicario, huc atque illuc curſitat, ſuos perſequens & quærens amaſios, ſic enim ait textus: *Perſequetur & quæret amaſios ſuos*. Ergò hoc eſt ingenium idololatrarum omnium etiam electorum, vt inſtar mulieris fornicariæ amaſios ſuos adamantis, ardentiſque, inſano & cæco amore ſuas ament ſuperſtitiones, & licet egregiè à Deo variis calamitatibus premantur, ne ampliùs pòſt ſuas ſuperſtitiones vagentur: eas tamen conſtanter perſequi & mordicus retinere & conſeruare conentur. Tanta eſt vis ſuperſtitionis in animis mortalium.

8. Licèt verò electa ſponſa, ſed adultera, ſuos perſecuta ſit, & quæſierit amaſios: quia tamen ſpinis circumdata fuit, non apprehendit, nec inuenit eos. Ergò etſi electi ſuperſtitioſi, ardentiſſimo & inſano zelo ſuas perſequantur ſuperſtitiones, & quærant eas mordicùs retinere: aſſequi tamen & retinere illas non ſemper poſſunt, Domino intercludente viat illorum ſpinis, & ſtudia eorum praua impediente.

9. *Tunc dicet*, Electa ſponſa, poſtquam ſpinis vndequaque cincta, vidit ſuos conatus & ſtudia de aſſequendis amaſiis inania eſſe, Deo & illius mentem illuminante, & prauam voluntatem in rectam immutante, tùm ſuum agnouit errorem, tùm decreuit, ad priorem redire maritum dicens: *Ibo & reuertar ad maritum meum priorem, quia mihi melius tunc quàm nunc*. Ergò Deus, poſtquam praua electorum conſilia & decreta aduerſis rebus impediuit, illiſque ſpem ademit, duo in eis operari ſolet. 1. Eorum mentes illuminat, vt ſuum agnoſcant errorem, ſentiántque, quantò meliùs ſit ſequi Chriſtum, & cum Chriſto manere, quàm ſuas ſequi ſuperſtitiones. 2. Præparat & excitat illorum voluntates, vt conſtituant redire ad Chriſtum, & ex animo dicant, *Ibo, & reuertar ad maritum meum priorem*. Ergò vera reſipiſcentia eſt, cùm agnita noſtra, à priore marito Chriſto, defectione, & percepto, quàm turpe in ſe & detrimentoſum nobis fuerit à Chriſto ad adulteros defeciſſe, ex animo ſtatuimus, deſertis adulteris ad priorem maritum Chriſtum redire, & reipſa redimus.

10. Reditur autem ad priorem maritum Chriſtum, cùm reditur ad illam primam fidem coniugalem, quam quiſque, cùm deſponſaretur Chriſto in baptiſmate, ſuo ſponſo dedit. Reditur verò ad illam primam fidem, cùm reditur ad illam primam doctrinam ex animo & firmiter retinendam, quam Chriſtus ſuam ſponſam initiò docuit. Reditur autem ad hanc priorem doctrinam, cum reditur ad purum Dei verbū, quod in ſcripturis ſanctis continetur, vt & ſecundùm illud credamus, Deúmque noſtrum colamus, & ad eius formam, vitam noſtram componamus.

Ergò quicunque deſertis humanis doctrinis & ſuperſtitionibus Antichriſti, redit ex animo ad purum Dei verbum, is deſertis amaſiis fornicatoribus, redit ad priorem maritum Chriſtum.

10. *Et ipſa non cognouit, quòd Ego dederim ei.*

1. Ergò non ſolùm adultera fuit Eccleſia Iſraelitica, ſed etiā incredibiliter ingrata. Nam beneficia, quæ à ſolo Deo acceperat primùm non cognouit ea ex Deo, Deique bonitate, deinde ea accepta tulit non cuiuis, ſed hoſtibus Dei, nempe Baalim. Atque in huiuſce rei fidem & teſtimonium, non Deo ſed Baalim obtulit, inque eorum vſum accommodauit: ac proinde non ſolum Deum ſuo debito honore defraudauit, ſed etiam illum honorem ad eius hoſtes tranſtulit.

2. Dicuntur autem Iſraelitæ beneficia hæc non recognouiſſe ex Deo, ſed Baalim accepta tuliſſe, non quòd omnino ignorarent, beneficia omnia ex Deo eſſe, ſed quòd putarent, ſe hæc beneficia accepiſſe non ex mera Dei benignitate, verùm propter Baalim, id eſt, propter illum nouum cultum, atque à verbo Dei alienum, quem Iarobeam introduxerat in Iſrael, quemadmodum locus Ier. 44. declarat. Ergò quiſquis beneficium aliquod corporale, multò verò magis ſpirituale, vt remiſſionem peccatorum, ſalutem, vitam æternam, vlli eſt rei, quàm patris benignitati & meritis ſponſi Chriſti attribuit, ingratus in Deum eſt & idololatra.

3. Reprehenduntur Iſraelitæ, quòd aurum applicarunt ad Baalim deaurandos ſcilicet & ornandos. Ergò maximū peccatum eſt, in ſtatuas, & falſum cultum inſumere ea, quæ Deus nobis dedit, tum ad noſtram, tum ad proximi vitam ſuſtentandam.

11. *Propterea reuertar & tollam triticum meum.*

1. Cum ait Propheta, *Reuertar & tollam*, indicat cauſſam, cur eripuerit Iſraelitis ſua beneficia, fuiſſe illorum ingratitudinē cū idololatria coniunctā. Ergò hæc eſt iuſta ingratitudinis pœna, vt omnia ingratis beneficia à donatore eripiantur.

2. Cum ait, *Eripiam ea*, indicat, iniuſtos igitur, falſos poſſeſſores & quaſi latrones fuiſſe Iſraelitas, quia neceſſe fuit Deo, ex eorum manibus, quaſi è manibus latronum ſua beneficia vi rapere.

3. Cum ait: *Tollam triticum & muſtum tempore ſuo*, indicat cum tempore meſſis frumentum, & tempore vindemiæ muſtum, per militem, per aeris corruptionem, aut alia quauis ratione nobis tolluntur, Deum eſſe ipſum qui propter noſtram ingratitudinem ea nobis beneficia eripit.

4. Ait, ad tegendam turpitudinem ſuam, id eſt, quibus vſa eſt ad tegendam turpitudinem ſuam. Indicat ergò, ſicut vxor fornicaria abutitur beneficiis mariti ad tegendas ſuas fornicationes ſic etiam Iſraelitas abuſos fuiſſe beneficiis Dei tam carnalibus, quam ſpiritualibus, ad tegendas ſuas idololatrias.

5. Modi, quibus id faciebant, erant multi, ſed hic vnus erat præcipuus, quo etiam vxor fornicaria, quæ tamen à marito adhuc benè tractatur, vt ſolet, ſi quis eam fornicariam appellet, ſuas fornicationes tegit hoc modo: Si fornicaria eſſem, maritus meus non me ferret domi, non aleret, non veſtiret, ſed denudatam prorſus me repudiaret, & domo pelleret. Optimè autem & liberaliter me tractat. Non ſum igitur fornicaria. Sic Iſraelitæ hoc eodem modo beneficiis Dei tanquā tegumentis tegebant ſuas idololatrias, dicendo: Non fauet Deus idololatris, fauet nobis. Non igitur ſumus idololatræ? Quomodo igitur hic cultus, quem introduxit Iarobeam, ſuperſtitioſus eſt, & Deo non gratus?

6. Sic Papiſtæ & idololatræ omnes, beneficiis abutuntur ad ſuas tegendas turpitudines. 1. Sic. Deus nobis fauet, habemus imperia & regna. Non ergò ſumus adultera Eccleſia, ſed vera Chriſti ſpōſa. 2. Sic. Si inuocatio ſanctorum, adoratio imaginum, & alia, eſſent falſus, vt vos dicitis, cultus, non vtique illos inuocando, & hanc frequentando exaudiremur, & tot beneficia conſequeremur. Non ergo idololatria eſt, inuocare ſanctos, colere imagines, celebrare Miſſam. 3. Sic. Eccleſia Romana ab Apoſtolis, Petro ipſo, & Paulo fuit ædificata, nunquam in hac deſiderata eſt ſucceſſio Epiſcoporum, cum reliquæ Eccleſiæ in Oriente à fide deficerent, hæc firma perſtitit in fide orthodoxa, patres omnes ſemper hanc ſedem ſunt venerati. Ab iis igitur & eius beneficiis & priuilegiis huic vni Eccleſiæ à Deo conceſſis, quis non videt, hanc Eccleſiam veram eſſe Chriſti ſponſam, non autem fornicariam?

7. Sicut autem hæc & ſimilia argumenta, à beneficiis Dei ducta, non efficiebant, quin Eccleſia Iſraelitica eſſet adultera, vt Hoſeas docet, & ſicut beneficia viri in vxorem fornicariā, non efficiunt, ne ſit fornicaria: ſic argumenta Romanæ Eccleſiæ prorſus eadem cum argumentis Eccleſiæ Iſraeliticæ, nō efficiunt, ne tamen non ſit adultera: quandoquidem & illa & iſta à fide marito data, defecit, aliámque doctrinam, & cultū à verbo Dei alienum, introduxit.

12. *Et nunc retegam flagitium eius.*

1. Minatur Dominus, ſe retecturum flagitium & turpitudinem Iſraelis. Ergò ſpoliandus erat Iſrael illis Dei beneficiis, quibus tanquam integumentis, abutebatur ad ſuam tegendā turpitudinem, vt iis ablatis illius fœditas appareret. Ac proinde omnia hypocritarum integumenta, ſub quibus & ſe & ſuas turpitudines occultant, tandem aliquando per Dominum auferantur, vt eorum fœditas appareat, neceſſe eſt.

2. *Retegam*, inquit, *flagitium eius in oculis amatorum eius*. Ergo tum maximè ſpoliandi erant Iſraelitæ & in captiuitatem abducendi, cum præſentes futuri erant ipſorum Dij, id eſt, cum maximè opem à ſuis diis & ſuperſtitionibus erant exſpectaturi, & per cultum illis præſtitum maximè ſecuri. Ergò omnes hypocritæ tum maximè ſentient manum Domini illorum flagitia detegentem, cum propter præſentiam ſuorum amatorum, id eſt, cum propter protectionem & opem, quam ſibi à ſuis idolis, ob cultum illis exhibitum exſpectant, maximè ſecuri ſibi eſſe videbantur: Delectatur enim Deus, fœditatem fornicariæ in ipſis amatorum oculis detegere, vt eò melius ipſam fornicariam in ſuis amaſiis fiduciam inanem eſſe doceat.

3. Ait: *Et vir non erit, qui eripiat eam de manu mea*. Confidentiam igitur, quam hypocritæ in idolis, ſanctis, [illegible], miſſis, & aliis ſuperſtitionibus collocant, inanem eſſe & perniciosam. Inanem: Quoniam nihil earum rerum poteſt ſuos cultores è manu & ira Dei eripere. Perniciosam: Quoniam incideo manus Domini ſuper idololatras, qui nō in ſolo Deo, qui poteſt, ſed in ſuis idolis & ſuperſtitionibus, quæ non poſſunt ſeruare, ſuam fiduciam collocant.

13. *Et ceſſare faciam omne gaudium eius, feſtiuitatem eius, nouilunium eius, ſabbathum eius, & omnem diem feſtum eius.*

His nominibus συνεκδοχικῶς totum externum Iſraeliticæ religionis cultum intelligit. Ait autem, illum ceſſaturum. Igitur Iſraelitæ tota illa externa religionis larua, quæ primum illis erat integumentum ad ſuas fœditates tegendas, ſpoliandi erant, & ita illorum fœditates retegendæ.

14. *Et deſolabo vineam eius & ficum eius.*

1. Nomini vitis & ficus συνεκδοχικῶς veniunt omnia temporalia bona. Ergò bonis etiam temporalibus, quod alterum erat integumentum ad tegendas iniquitates, regno ſcilicet & diuitiis, potentia & ſplẽdore florentiſſimo ſpoliandi erant.

2. Cum ait: *Et ponam eas in ſiluam, & fera campi comedet eas,* indicat, regnum igitur & totam terram Iſrael ab Aſſur, tanquam à fera campeſtri ſpoliandam & ceu in ſyluam redigendam fuiſſe, atque ita contigit.

3. Cùm ait: *De quibus dixit, Merces hæ ſunt mihi, quam dederunt mihi amatores mei,* indicat modum, quo ad tegendas ſuas turpitudines abutebantur Iſraelitæ beneficiis Dei, hunc, præter alios, vnum fuiſſe: nempe, hæc bona, dicebant, habemus tanquam mercedem huius noſtri cultus, & rependuntur nobis propter hunc cultum. Ergò cultus iſte gratus eſt Deo, bonus, & ſanctus.

4. Illud nomen mercedis *Ethnah* mercedem, quam ſcorta pro ſui corporis proſtitutione accipiunt, ſignificat. Ergò indicat Propheta, Iſraelitas verè fuiſſe ſpiritualia ſcorta: quippe qui cultu idolis præſtito, putabant & iactabant beneficia hæc temporalia mercedis nomine ſibi rependi. Ac proinde, cùm etiam Papiſtæ eadem iactitent, apertè fatentur, ſe eſſe ſpiritualia ſcorta.

15. *Et viſitabo ſuper eam dies Baalim.*

1. Ait, ſe viſitaturum ſuper Iſraelem dies Baalim. Illo igitur verbo viſitandi indicat, ſe nullo modo obliuioni mandaturũ iniuriam ſibi ab Iſraele factam, ſed omninò eam vlturum: ac proinde confirmat comminationem factam.

2. Dies Baalim ſunt, totum illud tempus, quo Iſraelitæ poſt mortem, præſertim Iehoſuæ, vſque ad diem illum, quo fuerunt deſtructi, coluerunt idola. Ergò indicat Deus, ſe in iſtis præſentibus & poſteris Iſraelitis idololatris, non ipſorum tantùm, ſed etiam priſcam ſuorum patrum idololatriam vlturum.

3. Cùm ait: *Quibus* id eſt, quo tempore, *incenſum illis Baalim obulit,* ſynecdoche eſt, pro, Baalim coluit incenſis, ſacrificiis, & aliis ceremoniis. Ergò prima cauſſa, cur Deus perdiderit regnum Iſraelis, fuit, quoniam coluerunt idola, &, religionem ſibi à Deo præſcriptam, corruperunt.

4. Damnantur hic primò de idololatria Iſraelitæ vel hoc vno, quòd incenſum obtulerunt Baalim. Idololatræ ergò ſunt Papiſtæ, qui pertinaciter ſuffitum ſeu incenſum idolis & imaginibus faciunt.

5 Damnantur ſecundò, quòd, ſicut ſcorta, cùm ſuos exſpectant amaſios fornicandi cum illis gratia, quò magis ad fornicandum illos alliciant, ornant ſe inauribus ſuis & monilibus ſuis, id eſt, comtiùs ſe, quàm aliàs, tunc ornant: Ita Iſraelitæ, cùm erant idolis ſacrificaturi, diebus præſertim feſtis, quo tempore omnes ad templa conueniebant, ſolebant tùm ſeipſos, tùm ſua templa & idola, cultiùs, quàm aliàs, ornare, vt iis illecebris melius & ipſi & reliqui ad idolorum cultum, allicerentur. Atque hæc fuit ſecunda cauſſa repudiatæ illius Eccleſiæ, ornatus ſcilicet meretricius, quem in templa, præter verbum Dei introduxerunt.

6. Non ab re autem ait. *Suo monili, & ſua inaure.* Indicare voluit, illum igitur cultum & ornatum meretricium in templis Iſraeliticis, non fuiſſe illis à Deo datum, ſed à ſeipſis præter verbum Dei inuentum, & cultui diuino additum: ac proinde vel ſolum illum ornatum, vtpote meretricium, apertum fuiſſe ſuæ impudicitiæ ſymbolum.

7. Cum verò Papiſtæ, non contenti cultus à Chriſto accepti ſimplicitate, multò maiorem & ſumtuoſiorem ornatum Iſraelitico, & pompam in ſua templa, præter & contra verbum Dei introduxerint, quo & ſeipſos ſacra facturos, id eſt, fornicaturos, & templa, diebus præſertim feſtis, quia tunc plures conueniunt, cultiùs, quàm aliàs ornare ſolent, iſque ornatus ſit verè ſuus, non autem à Chriſto acceptus, & totus huc ſpectet, vt hoc ſplendore & pompa ceu illecebris homines ad frequentanda illa lupanaria, & ad fornicandum cum idolis magis alliciant. Ergò Papiſtæ multò magis hic à Deo per Prophetam damnantur, quàm Iſraelitæ, & vel ſolus ille ornatus, vtpote meretricius, apertum eſt impudicitiæ Papiſticæ teſtimonium.

8. Damnantur 3. Iſraelitæ, quòd pertinaciter proſecuti ſint amatores ſuos. Ergò tertia cauſſa repudiatæ illius Eccleſiæ fuit pertinacia in cultu idolorum retinendo. Talis autem pertinacia in ipſa quoque Papiſtica Eccleſia non videtur tantũ, ſed palpatur.

9. Damnatur 4. quòd ſecuti alienos Deos, obliti ſint ſui Dei. Hoc autem monſtroſiſſimum fuit in eo populo. Ergò quarta, eáque grauiſſima & iuſtiſſima cauſſa repudiatæ Eccleſiæ Iſraeliticæ fuit, quod cum illa Eccleſia ab eo tempore, quo fuit Deo deſponſata, ſemper fuerit à ſuo marito liberaliſſimè & clementiſſimè pertractata: tamen poſteà non ſolum amaſios eſt ſecuta, ſed ſui etiam mariti Dei prorſus oblita.

10. Dicitur autem Eccleſia Iſraelitica oblita ſui Dei, non quod nullam prorſus ipſius memoriã retinuerit: Illius enim nomen adhuc inuocabat, verbum eius retinebat, magnam partem cultus à Deo præſcripti conſeruabat: ſed oblita Dei fuiſſe dicitur, quoniam ita mandatum & verbum Dei contemſerat, perinde ac ſi Deus illius verbi autor, nullus eſſet in mundo.

11. Contemſiſſe vero inde apparet, quoniam cõtra mandatum Dei, purum Dei cultum corruperat, templis etiam extra Hieroſolymam ædificatis, altaribus nouis erectis, aureis vitulis fabricatis, & variis ſuperſtitionibus puro cultui diuino adiectis, ob hanc cauſſam oblita fuiſſe Dei dicitur.

12. Iam vero, cum etiam Romana meretrix contra verbum Dei, primum ex puro Dei cultu quædam ademerit, deinde, quem retinuit, variis etiam ſuperſtitionibus & putidis ceremoniis corruperit, & 3. multa, vti neceſſaria, cum dogmata, tum ſacramenta, tum præcepta addiderit. Iuſtiſſimè ergo dicitur mandatum Dei contemſiſſe, & conſequenter omnem Dei memoriam reiecisſe.

13. Ait autem 1. *Suffitum fecit Baalim.* 2. *Ornata fuit inaure ſua.* 3. *Et proſecuta eſt amaſios ſuos.* Et. 4. *Oblita eſt mei.* Ergo homines ſpiritu Dei deſtituti, primum naturali quodam fauore feruntur ad aliquem viſibilem ſibi Deum fingendum & colendum. 2. Quo magis afficiuntur erga ſuum idolum, eo magis excitantur ad ornatum & pompam adhibendam & augendam, cum illius idoli honorandi cauſſa, tum vt & ipſi, & alij ad illud colendum magis excitentur. 3. Quo magis creſcit & affectio idololatrica, & ornatus ac pompa, eò magis creſcit pertinacia in cultu illo retinendo. 4. Quo vero magis creſcit pertinacia, eo magis creſcit Dei contemtus & obliuio.

14. Non enim ſtatim totus Dei cultus penitus reiicitur, ſed ſenſim ſuperſtitionem ſubſequitur pompa, pompam pertinacia, pertinaciam totalis Dei contemtus & obliuio, donec tandem totus Dei cultus prorſus reiiciatur.

ANALYSIS SECVNDÆ PARTIS, ID EST, PROMISſionis.

16. *Propterea ecce Ego.*

1. Promittit hic Deus, quoniam vxor ipſius electa, ſed fornicaria (non enim hic loquitur, niſi de electorum Eccleſia) non vult ſua ſponte ad maritum verum, cuius oblita eſſe videtur, redire, propterea ſe inclinaturum illam in ſuam ſententiam: nempe vt ad ſe priorem maritum redeat, & ſeruetur.

2. Quoniam enim illud *Propterea,* Eccleſiæ Iſraeliticæ in ſuperſtitioſo cultu pertinaciam, ſuperioribus verſibus, ac præſertim proximo deſcriptam refert, iccirco verſus iſte hunc habet ſenſum. Quia iſta mulier fornicaria, pertinax eſt in ſuo propoſito, & oblita mei, nullo modo vult ſua ſponte in meã ſententiam venire, vt ſcilicet deſertis amaſiis mihi vni & ſoli adhæreat, propterea neceſſe eſt, vt Ego adhibeam meam vim & manum, quia illam à ſuo propoſito malo in meam rectam ſententiam flectam atque inclinem.

3. Ergo cum omnes nos, etſi electi, noſtrapte natura ſimus pertinaces in noſtris ſententiis & ſuperſtitionibus, quippe qui corda habeamus lapidea, quæ per ſe flecti non poſſunt in obſequium Dei. Iccirco, ſi debeamus in hanc veram ſententiam, vt ad Chriſtum redeamus, adduci, neceſſe eſt, vt Deus ipſe, ablato à nobis lapideo corde, det carneum, atque ita illud in ſui obſequium flectat.

4. Non enim ait: Ipſa inclinabit ſe, ſed, *Ego inclinabo illam.* Indicat igitur, neminem à ſua pertinacia in obſequium Dei inclinari poſſe, niſi Deus illum inclinet ſeu flectat.

5 Cum ait: *Et adducam eam in deſertum,* quia anaſtrophe eſt, idem eſt, ac ſi dicat: Inclinabo illam poſtquam adduxero in deſertum, id eſt, poſtquam rebus omnibus ſpoliatam ad extremũ malorũ deduxero. Indicat ergo, non potuiſſe Iſraelitas in obſequium Dei inclinari, niſi prius variis calami-

tatibus preſſi, tandem priuati patriâ ad extremum malorum ceu in deſertum adducerentur.

6. Sunt enim corda noſtra vti duriſſimum ferrum, crux, vt fornax accenſa. Sicut igitur ferrum flecti, ſeu inclinari à fabro non poteſt, niſi priùs in fornace vi ignis molleſcat, Sic corda noſtra inclinari in obſequium Dei non poſſunt, niſi priùs in cruce ceu accenſa fornace, ſed opera ſpiritus ſancti molleſcant flexiliáque reddantur. Hac de cauſſa ait: *Inclinabo*, poſtquam in deſertum, ceu in fornacem, eam adduxero. Ac proinde euincitur, crucem vtilem & ſalutarem eſſe electis, quia inſtrumentum eſt ſpiritus ſancti ad tollendam cordis duritiem.

7. Loqui ad cor alicuius, eſt efficaciter loqui, & perſuadere id, quod cordi placet, gratum atque iucundum eſt. Nihil autem gratius & iucundius annunciari poteſt homini in deſertum adducto, & ſuam miſeriam ſentienti, quàm Euangelium, quòd ſcilicet Deus ſit illi factus propter Chriſtum propitius, condonatis peccatis. Ergò cum ait: *Et loquar ad cor eius*, indicat Deus, ſe Iſraelitis electis, poſtquam fuerint primò benè domiti, & per ignem calamitatum flexiles effecti & ſecũdò à ſua pertinacia in rectam ſententiam pertracti, vt, ſcilicet deſertis idolis, ſoli Deo cupiant inſeruire, perſuaſurum in cordibus id, quod Euangelium annunciat, eos ſcilicet in gratiam Dei eſſe receptos.

8. Duo autem docet hic ordo Propheticus. Vnum, cùm in deſertum, id eſt, ad extremam aliquam miſeriam adducimur, tantùm abeſſe, vt tunc de gratia Dei & fauore deſperandum nobis ſit, vt tunc magis quàm anteà nunquam certò exſpectanda ſit diuina eáque ingens conſolatio. Sic enim ait:

1. *Adducam in deſertum.* 2. *Tunc loquar ad cor eius.*

9. Alterum, quod hic ordo docet, eſt, Non priùs homini in ſuis peccatis pertinaci Euangelium de remiſſione peccatorum annunciandum eſſe, quàm cùm cognitione peccati confuſus, tùm ſenſu iræ Dei conſternatus, in deſertum deſperationis adductus, & ibi flexilis factus fuerit. Priùs igitur adducendum eſſe peccatorem per legis prædicationem & iræ Dei denunciationem in deſertum, deinde Euangelium illi annunciandum,

17. *Et dabo ei Vineas ſuas.*

1. Nomine Vinearum συνεκδοχικῶς omnia temporalia beneficia intelligit, & allegoricè, omnia etiam ſpiritualia. Illa dictione *Miſcham* illinc, intelligit, poſtquam in deſertum adducta, atque à ſua pertinacia in obſequium Dei flexa, verba ad cor eius facta, audire cœperit. *Illinc*, id eſt, tunc primùm dabo ei vineas. Ergò indicat, beneficia Dei homini non conuenire, nec deberi, niſi priùs verbum Euangelij ad cor eius factum, fide amplectatur. Vbi verò Euangelium amplexi, rediimus in gratiam Chriſti prioris mariti, tunc primùm nobis vineas, & omnia Dei beneficia reſtitui: Ac proinde priùs quærendam eſſe reconciliationem & regnum Dei, deinde hæc omnia nobis adiectum iri.

2. Voluit autem indicare Dominus iis verbis, ſe non ſolùm verbo & interna perſuaſione ad cor loquendo, ſed etiam reipſa, & effectis declaraturum Iſraelitis, ſe illis eſſe propitium, quando illis reſtituit vineas & alia, quæ prius ademerat, beneficia. Beneficia igitur, quæ quotidiè nobis Euangelium amplexis ac Deo reconciliatis, contingunt, viua ſunt teſtimonia, confirmantia Deum verè nobis eſſe placatum.

3. Cum ait, *Et Vallem Achor*, alludit ad felicitatem, quam populus è deſerto in planiciem illius vallis egreſſus, ſtatim percepit vineis, fructibus variis, & omni rerum copia ibi reperta. Indicat igitur, ſe ſicut Patribus, cum primum ex horrido deſerto egreſſi ſunt, dedit vallem Achor amœnam, fertilem, & vitiferam, ſic etiam illorum liberis, Iſraelitis, poſtquam in deſerto à ſua duritia flexi, Euangelium ad cor eorum prædicatum, amplexi fuerint, daturum ceu vallem Achor, id eſt, reſtiturum rerum omnium tàm corporalium quàm ſpiritualium copiam. Ac proinde docet hac promiſſione, cum nos incipimus flecti in obſequium Dei, id eſt, & reſipiſcere, & audire verba, quæ fiunt ad cor, hoc eſt, Euangelium, tunc etiam Deum incipere nos in hac valle Achor ſuis variis benedictionibus accumulare.

4. Cum ait: *In apertionem, ſeu oſtium ſpei*, indicat, Deum hiſce ſuis beneficiis, tanquam clauibus, aperturum Iſraelitis ianuam ſpei, ad perfectam æternæ vitæ poſſeſſionem. Sic etiam Achor fuit illorum patribus, ceu clavis ad aperiendum oſtium, in perfectam promiſſæ terræ poſſeſſionem: ac proinde docet, ex præſentibus Dei beneficiis non temporalibus tantum, ſed etiam, iiſque inprimis, ſpiritualibus, vt ex vocatione ad Euangelium, ex iuſtificatione, ex fortitudine in aduerſis, & ex aliis Dei gratiis, certam ſpẽ eſſe concipiendam filiis Dei, certò fore ipſis perpetuam cœleſtis hæreditatis poſſeſſionem ingrediendũ, tanquam ex valle Achor in perfectã totius Palæſtinæ poſſeſſionẽ. Omnia enim Dei beneficia, electis claues ſunt ad oſtium æternæ vitæ aperiendum.

5. Dies pueritiæ ſuæ, & dies, quo aſcendit è terra Aegypti, idem ſunt prorſus. Cùm ergò ait: *Et canet illic, ſicut diebus pueritiæ ſuæ, & ſicut die, quo aſcendit è terra Aegypt*, alludit non ſolùm ad canticum, quod Iſraelitæ ex Aegypto liberati, pertranſito mari rubro, cecinerunt, vt eſt Exod. 15. ſed etiam ad omnes lętitias & gratiarum actiones, quas populus habuit poſt liberationem ex Aegypto, ac præſertim, poſtquam venit in vallem Achor.

Indicat ergò, ſic & hos Iſraelitas, poſtquam venerint in vallem Achor, hoc eſt, poſteaquam beneuolentiam Dei erga ſe ex copia diuinarum benedictionum perſentiſcere atque experiri cœperint, indéque aperta eis fuerit ianua ſpei, de vita æterna plenè & perfecte poſſidenda, tunc non vulgares gratias Deo acturos, atque in eius laudes totum cor & linguam effuſuros fuiſſe: ac proinde docet, hoc proprium eſſe filiorum Dei officium, vt poſteaquam diuinam erga ſe beneuolentiam è variis in ſe collatis beneficiis experti ſunt, indéque apertum ſibi oſtium ad vitæ æternæ poſſeſſionem vident, toti in laudes Dei erumpant, nec linguam ſolùm, ſed etiam cor & totam vitam ad Deum celebrandum & glorificandum effundant.

18. & 19. *Et erit in die illo, dicit* Iehouah, *Vocabis me, marite mi, &c.*

1. Vaticinatur, veros Iſraelitas, poſteaquam caſtigati in gratiam cum Deo redierint, palàm declaraturos, ſe vere reſipuiſſe, idque cum à reliquis fructibus pœnitentiæ, tum inprimis è repurgatione religionis. Ergò certum, veræ cum Deo reconciliationis, teſtimonium eſt, cum totius vitæ emendatio, tum in primis puræ religionis, abolitis ſuperſtitionibus, inſtitutio.

2. Cum enim ait: *Vocabis me, ô marite mi, & non ampliùs, Baal mi*, innuit, ſe ſolum inuocatum iri ab Iſraele. Inuocatio autem pro toto cultu diuino ponitur. Ergò innuit, innouatum iri religionem & verum Dei cultum.

3. Futurum autem erat hoc in die illo, id eſt, poſtquam in deſertum adductis Iſraelitis, verbis ad eorum corda factum fuiſſet. Ergò ad veram Eccleſiæ renouationem tum pœnitentia & crux, tum Euangelij prædicatio neceſſaria eſt.

4. Alludit autem iis verbis, *Vocabis me, ô marite mi*, ad fœdus, quo Deus, tanquam maritus, fidem dederat populo, & viciſſim populus, tanquam vxor, fidem dederat Deo. Porrò cum ait, *Vocabis*, ſubintelligit veraciter, tum animo, tum lingua, tum reipſa. Ergò innuit, veros Iſraelitas tum animo verè agnituros, tum lingua eſse profeſſuros, tum reipſa & effectis confirmaturos, Deum ſolum ſibi eſse verum maritum, illum ſolum inuocando atque colendo.

5. Non contentus dixiſse, *Vocabis me, ô marite mi*, adiecit etiam: *Et non Vocabis me ampliùs Baal mi.* Ergò indicat, non purè inuocari Deum, cum alij etiam cum illo inuocantur. Ideóque purum Dei cultum, non poſse mixtum eſse cum vlla ſuperſtitione.

6. Quia verò non ait: *Non Vocabis ampliùs Baal*, ſed, *Non Vocabis me, ô Baal mi.* Ergò indicat, non propriè Iſraelitas, quò ad ipſorum mentem, inuocaſse ſtatuas & Baal, ſed Deum in ipſo Baal, & ſtatuis. Cęterum hoc perinde fuiſse Deo, atque ſi ipſa idola immediatè inuocaſsent. Ac proinde docet, futile eſse Papiſtarum commentum, cum aiunt, ſe non ſtatuas inuocare, aut ſanctos adorare, ſed Deum in ſtatuis & ſanctis inuocare & adorare. Hoc enim Deo perinde eſt, ac ſi immediatè ſtatuas colant.

7. Ait: *Auferam Ego* ſcilicet, non alius, *nomina Baalim ex ore eius.* Ergò autor veræ reformationis in Eccleſia, eſt Deus.

8. Refertur autem illud *Auferam*, ad tempus caſtigationis, quaſi dicat, poſtquam bene caſtigati fuerint in deſerto, tum efficiam, vt nec nominent, nec verò etiam recordentur amplius Baalim. Ergò niſi accedat ferula Dei, non poſſunt verè reformari Eccleſię & omnes prorſus ſuperſtitiones tolli.

9. Duo autem dicit. 1. *Auferam ab ore eius.* 2. *Nec recordabitur ampliùs*, id eſt, auferam etiam è memoria eius nomina Baalim. Indicat ergò, Iſraelitas, omnibus abolitis ſuperſtitionibus, tum è templis, tum etiam ex ore, & ex animo, fore contentos vno ſolo Deo, puróque Dei verbo. Ac proinde docet, non ibi vere reformatum eſse Dei cultum & religionem, vbi reliquiæ aliquot falſæ religionis remanent. Omnia enim ſuperſtitioſa religionis veſtigia, non tantum e templis, ſed etiam ex ore & verò etiam e memoria eſse tollenda, vt nec vlla priſtinæ idololatriæ ſuperſit memoria. Memoria enim priſtini falſi cultus excitare ſæpenumerò ſolet homines ad illum renouandum. Nihil igitur in veris Eccleſiis ſupereſse debet Papiſmi, niſi velimus totũ tandem reuocari:

cari: Veri enim Iſraelitæ non recordabuntur amplius nominem Baalim.

10. *Et feriam illis fœdus in die illa cum beſtia agri, & cum volucre cæli, & reptili terræ, & arcum, & gladium, & prælium confringam è terra, & quieſcere faciam in ſecuritate.*

1. Promittit Deus, vbi fœdere inter ſe & veros Iſraelitas renouato, placatus fuerit, ſe effecturum, vt fœdere quoque cũ reliquis animantibus in gratiam & ſalutem Iſraelitarum renouato, & omni bello è terra ſublato, nullam ſibi aduerſam creaturam ſentiant: ac proinde in ſumma pace & quiete eos feliciſsime victuros.

2. Cum enim ait: *Feriam fœdus cum beſtia agri*, alludit ad fœdus, quod ante peccatum, inter hominem & reliqua animantia firmarat: nimirum, vt dum homo Deo ſubiectus obſequeretur, reliqua quoque animantia omnia homini ſubiecta inſeruirent. Innuit ergò, ſicut propter hominis à Deo defectionem violatúmque fœdus, Deus ipſe quoque contra hominem, animantia, reliquáſque creaturas, rupto inter illa & hominem fœdere excitarat atque armarat: ſic etiam propter reconciliationem, renouatúmque inter ſe & electos fœdus, reliqua quoque animantia futura illis propitia, amica & ſubiecta, renouato inter ea & homines fœdere.

3. Cùm ait: *Et arcum, & gladium, & prælium confringam è terra*, promittit ſe effecturum, vt Iſraelitæ non ſolum cum beſtiis, ſed cum ipſis etiam hominibus pacem habeant: ac proinde in maxima quiete & firmiſſima pace feliciſſime viuant.

4. Cæterùm quia veri Iſraelitæ in cœlo tantùm perfecte redeunt in gratiam cum Deo, quippe qui hic ſæpenumerò contra eum, quo ad carnem, rebellant: idcirco præſens quoque promiſſio, in cœlo tantùm perfectum habitura eſt complementum. In hoc ſeculo, quod attinet ad carnem, quia illa ſeruiunt legi peccati: idcirco & Deum, & homines, & animãtia ſæpenumerò habent aduerſa. Quod ad ſpiritum verò attinet, quia illo ſeruiunt legi Dei, omnia habent propitia & amica, tùm quoniam tantùm abeſt, vt quidpiam illos poſſit ab æterna ſalute impedire, vt omnia potius illis cooperentur ad ſalutem, tùm quoniam, quidquid etiam aduerſi in carne ſentiunt, ſpiritu læti libenter recipiunt, ita, vt nihil aduerſi inſum patiantur.

5. Peccato itaque fit, vt tùm Deus, tùm homines, tùm res creatæ omnes nobis ſint aduerſæ, bellúmque nobis faciant. Contrà verò, reconciliatione cum Deo per Chriſtum fit, vt tùm Deus, tùm reliquæ creaturæ nobis ſint propitiæ, atque ad ſalutem inſeruiant.

6. Ait: *Et faciam illos habitare in ſecuritate.* Indicat ergò, ſe Deum, ſolum eſſe omnis noſtræ pacis & quietis, ſiue ea ſit in conſcientia & ſpiritu, ſiue etiam externa, autorem.

21. & 22. *Et deſponſabo te mihi in perpetuum, &c.*

1. Sine vlla interiecta, vel pœnitentiæ, vel fidei conditione, abſolutiſſime ait: *Deſponſabo te mihi in perpetuum.* Huiuſmodi autem abſolutiſſimæ promiſſiones ad ſolos veros, & ſecũdum ſpiritum Iſraelitas, id eſt, electos pertinent. Ergo hæc eſt perfectiſſima & abſolutiſſima Euangelica promiſſio, qua tùm toti electorum Eccleſiæ, tùm ſingulis huiuſce Eccleſiæ mẽbris promittit. & nouum connubium, & omnia, quæ ad hoc connubium ex parte etiam vxoris, tùm contrahendum, tùm in perpetuum confirmandum, pertinent.

2. Cùm ad vxorem fornicatam, quam anteà repudiarat, hanc habeat concionem: non tamen ait, Ego te recipiam in gratiam, & fornicationes, quas admiſiſti, non exprobrabo, ſed quaſi nouam & intactam virginem alloquens, ait: *Deſponſabo te mihi.* Nomine verò connubij fœdus intelligitur, quo Deus cum populo, ſicut vir cum vxore, fide vtrinque data, ceu in vnum corpus coniungitur. Ergò promiſſio hæc non de renouatione, cõfirmationéque fœderis veteris, inter Deum, & veterem, carnalémque Iſraelẽ, ſed de nouo fœdere inter Deũ, & nouum ſpiritualémque Iſraelem, per Chriſtum faciendo, atque in perpetuum firmando, intelligenda eſt.

3. Ac proinde etſi concio hæc habita fuit ad totum corpus Eccleſiæ Iſraeliticæ: illud tamen affixum Te, non ad totum carnalem Iſraelem, ſed ad ſolum Iſraelem ſecundum ſpiritum referendum eſt. Veteri enim & carnali Iſraele repudiato, hunc ſolum nouum, & ſpiritualem, nouo ſibi coniugio copulauit Deus.

4. Non ait: Deſponſabo animum tuum, aut carnem tuam mihi, ſed, *Deſponſabo te* ſcilicet totam, & quo ad carnem, & quo ad ſpiritum. Ergò duo hic Eccleſiæ promittit. 1. Quod velit ſuum ſpiritum cum illius ſpiritu communicare. 2. Quod velit etiam illius carnem ſibi aſſumere, atque ita illam ſibi perfecto connubij vinculo copulare. Ac proinde vaticinatur hic de perfecto inter Chriſtum & Eccleſiam connubio. In hoc enim tantum duplex hæc perfecta inuenitur coniunctio, vna ſpiritus, altera carnis. Spiritus, quoniam Chriſtus ſuum Eccleſiæ ſpiritum communicat, quo Eccleſia adhærens Deo, vnus ſpiritus efficitur cum illo: Carnis, quoniam Chriſtus carne ab Eccleſia ſumta, factus eſt cum illa vnum corpus, & vna caro.

5. Ait: *Deſponſabo ego te mihi.* Ergò nihil nos deſponſauit, aut reconciliauit Deo, niſi Deus ipſe in Chriſto, iuxta illud 2. *Cor.* 5. Deus erat in Chriſto mundum reconcilians ſibi.

6. Deus *Iehouah* ait: *Deſponſabo te mihi*, non alij. Sumus autem deſponſati Chriſto, vt Paulus ait. Ergò Chriſtus eſt ille verus Deus *Iehouah*, qui primùm in monte Sina populum Iſrael ſibi deſponſauit, deinde per Hoſeam, & alios Prophetas, aliud nouum promiſit coniugium.

7. Deſponſati ſumus Chriſto & Deo. Ergò ſoli Chriſto & Deo, & animam & corpus debemus: ac proinde fornicamur, cùm proſtituimus vel ſpiritum ipſis ſanctis demortuis, illos inuocando, inque illorum ope, quaſi in ipſorum ſinu recumbendo, vel corpus ipſis idolis, ante ea procumbendo.

8. Ait: *Deſponſabo te mihi in perpetuum.* Ergò duo docet. 1. Tacite innuit primum connubium cum veteri Iſraele in monte Sina contractum, factum eſſe irritum, nec potuiſſe eſſe perpetuum. 2. Aperte promittit, ſe effecturum, vt hoc alterum, cum nouo Iſraele contrahendum, maneat perpetuum.

9. Etſi verò vtrumque fœdus, quod connubij nomine ſignificatur, quo ad ſubſtantiam, vnum atque idem ſint, quo ad acceſſoria tamen, modúmque adminiſtrandi, duo & diuerſa ſunt fœdera. Quemadmodum etiam duo eiuſdem teſtatoris teſtamẽta, in quibus eædem res & ex gratia legatæ ſunt. Sed vnum obſcure dictatum, in mala charta ſcriptum, publico ſigillo non obſignatum, morte teſtatoris non confirmatum. Alterum verò perſpicuis verbis dictatum, in bona charta pergamena perſcriptum, publico ſigillo obſignatum, & authenticatum, ac denique morte teſtatoris confirmatum. Subſtantia quidem vnum ſunt teſtamentũ, ſcriptione verò & authenticatione, confirmationéque diuerſa.

10. Ac proinde illud primum connubium vetus & quodammodo carnale: hoc verò poſtremum, nouum & vere ſpirituale connubium dicitur.

11. Illud enim cum veteri & (paucis exceptis) carnali tantũ Iſraele. Hoc verò cum nouo, ſpiritualíque Iſraele: atque illud quidem quodam modo carnali (quia per legem in lapideis tantum tabulis ſcriptum, pérque ſanguinem tantùm hircorũ & vitulorum) ideóque in carne tantum contractum fuit. Hoc verò alterum vero ſpirituali modo contrahitur, quia per Euangelium Patris in corde ſcriptum fit, pérque ſanguinem Chriſti confirmatur, per Spiritum ſanctum verò in cordibus electorum obſignatur, ideóque totum in ſpiritu contrahitur, & conſummatur.

12. Dicitur autem illud primum connubium non fuiſſe perpetuum, primò, quo ad acceſſoria & ceremonias, quibus fuit contractum, quoniam illæ figuræ tantùm erant & vmbræ futurorum vſque ad Chriſtum duntaxat duraturæ. 2. Quo ad ſubſtantiam, inter Deum & talem populum, neque id reſpectu Dei (per eum enim non ſtetit, quin manſerit perpetuum) ſed defectu populi, qui connubium violauit atque irritum fecit.

13. Alterum verò connubium perpetuum eſt. 1. Quo ad ipſa etiam acceſſoria, ſymbola, & ſacramenta, quoniã hæc mutanda non ſunt in finem vſque ſeculi. 2. Quo ad ſubſtantiam inter Chriſtum & ſuam electam Eccleſiam, quoniam vinculum, tàm ſpiritus, quàm carnis, quo Chriſtus ſponſus & ſponſa Eccleſia ſimul ſunt colligati, firmum eſt, atque indiſſolubile.

14. Proinde cauſſa, cur illud primum, quo ad ceremonias, non potuerit eſſe perpetuum, fuit, quoniam meræ fuerunt vmbræ futurorum. Cauſſa verò, cur neque, quo ad ſubſtantiam, inter Deum & populum, perpetuum fuerit, fuit, quoniam vxor fornicaria eſt, & deſerto marito ſecuta eſt amatores ſuos.

15. Fornicata verò eſt, quoniam non erat interno, ideóque firmo ſpiritus fidei, & amoris vinculo, ſed tantùm externis, ideóque fragilibus ſymbolis, cum ſuo marito colligata, ſeu quoniam ex parte vxoris coniugium illud non fuit ſyncerum, cùm ibi deeſſet animorum coniunctio.

16. Cauſſa autem, cur alterum nouúmque, & vere ſpirituale connubium inter Chriſtum & Eccleſiam perpetuum ſit, ea eſt, quoniam, qui hoc connubio Chriſto ſunt ſemel vere deſponſati, etſi aliquando carne: non tamen amplius ſpiritu & toto animo fornicantur: Mente enim ſeruiunt legi Dei, etſi carne legi peccati.

17. Ideò verò non fornicantur ſaltem ſpiritu, quoniam nō tantum externis ſymbolis, ſed in primus interno, ideoque firmiſſimo ſpiritus Chriſti vinculo, Chriſto ſunt colligati, ſeu quoniam connubiū hoc, etiā ex parte vxoris, ſed per gratiam Dei, ſynceriſſimum eſt, in iuſtitia, in iudicio, in gratia & miſerationibus in fide, & cognitione Dei contractum.

18. Quod enim innuit Ieremias, ideò fœdus primum fuiſſe factum irritum, quoniam non in tabulis cordis carnalibus, ſed tantum in tabulis lapideis ſcriptum fuerat. Alterum verò nouum, ideo perpetuum futurum, quia in cordibus erat ſcribendum, idem eſt cum eo, quod hic docet Hoſeas, primum connubium non fuiſſe perpetuum, quia ex parte vxoris contractum non fuerat in iuſtitia & iudicio. Alterum verò futurū perpetuum, quia etiam ex parte vxoris contrahendum erat in iuſtitia & iudicio in corde conſcriptis, ſeu quoniam interno & ſpirituali iuſtitiæ, & iudicij gratiæ, & miſerationum, fidei, & veræ cognitionis Dei vinculo ſponſa erat ſponſo colliganda.

19. Cùm ergo ait, ſe deſponſaturum ſibi Eccleſiam in perpetuum, promittit, ſe effecturum, vt etiam ex parte vxoris connubium iſtud maneat perpetuum.

20. Cùm verò ait, ſe ſibi Eccleſiam deſponſaturum in iuſtitia & iudicio, promittit, ſe illa Eccleſiæ omninò donaturū, inque ipſius corde ſculpturum, quibus fiat, vt connubium ex parte etiam vxoris maneat firmum & perpetuum.

21. Ait *Deſponſabo* ſcilicet tempore Meſſiæ nouíque teſtamenti, *Te mihi in perpetuum*. Ergò proprium eſt huiuſce temporis poſt aduentum Chriſti, vt homines deſponſentur in iuſtitia & iudicio, ſeu, vt (quemadmodum loquitur Ieremias) fœdus & fœderis leges in cordibus ſcribantur.

22. Non deſponſantur autem Chriſto in perpetuum in iuſtitia, niſi electi. Ergò maximus poſt Chriſti aduentum fuit & eſt futurus electorum numerus, quorum cauſſa priuilegium hoc deſponſandi in iuſtitia, in hoc vſque tempus dilatum fuit.

23. Promittit, ſeſibi electos perpetuo connubio copulaturum. Non eſt autem perpetuum connubium, vbi non perpetuò viuitur. Ergò promittit, ſe effecturum, vt electi perpetuò ſecum æternam vitam in cœlo degant.

24. Promittit, ſe ſibi electos in perpetuum deſponſaturū. Deſponſat autem ſibi electos totos quanti quanti ſunt, & quo ad carnem, & quo ad ſpiritum. Promittit ergo, ſe effecturum vt illorum etiam corpora ad æternam vitam reſurgant.

25. Promittit, ſe effecturum, vt perpetuo connubio ſimus ei copulati. Perpetuum autem eſſe non poteſt connubium, niſi ſicut in Deo, ſic etiam in nobis perpetua ſit fides & ſpiritus Chriſti, per quem connubium hoc & contrahitur & conſeruatur. Ergò promittit, ſe effecturum, vt perpetua in nobis electis ſit fides, & ſpiritus Chriſti, ſeu vt, qui ſemel vera fide & ſpiritu Chriſti deſponſati ſunt Chriſto, talem fidem & ſpiritum nunquam prorſus amittant.

26. Promittit, ſe facturum hoc connubium ex parte etiam vxoris, in iuſtitia & iudicio. Connubium autem hoc contrahitur præcipue in corde & ſpiritu electi populi. Promittit ergò, ſe has connubij leges, Iuſtitiam & Iudicium, quibus firmum redditur connubium, in electorum cordibus ſcripturum.

27. Nomine *tzedek* iuſtitiæ venit animi integritas & puritas cordis. Hæc autem cōtraria eſt impuritati cordis, ex qua factum eſt, vt prima vxor deſerto viro cum amaſiis ſit fornicata, & ex fornicatione diſſolutum fuerit connubium. Ergò ne ſecunda propter cordis impuritatem fornicetur, ideóque ne hoc alterum connubium diſſoluatur, promittit, ſe illi donaturum animi integritatem, cordíſque puritatem. Omnes ergò, qui vere Chriſto ſunt deſpōſati, præditi ſunt animi cordíſque integritate & puritate.

28. Nomine *Miſchphat* Iudicij, venit rectitudo iudicij, quo mens de omnibus recte iudicat. Hoc autem opponitur illi prauo iudicio & mentis cæcitati, è qua factum eſt, vt prima vxor fornicata ſit, quippe quæ prauo iudicio malum iudicauit bonum, & bonum malum, lucem tenebras, & tenebras lucem. Ergò ne ſecunda ex cæcitate & prauo iudicio fornicetur, promittit ſe effecturum, vt prædita ſit recto iudicio, cùm illam ſibi deſponſabit, ne ſcilicet cæca & decepta per ignorantiam, ſequatur adulteros. Omnes ergò, qui vere ſunt Chriſto deſponſati, præditi ſunt rectitudine iudicij in rebus diuinis.

29. Nomine *Cheſedh* in hoc loco venit gratia, in quam Deus nos, condonatis offenſis, per Chriſtum recepit, quatenus ſcilicet illam in nobis ſentimus. Opponitur hæc Odio, quo prior vxor putauit à Deo ſe propter præteritas offenſas haberi, ex quo factum eſt, vt deſerto priore marito, à quo nō putabat ſe amari, animum ad amaſios adiecerit, ac cum eis fornicata ſit, propter quam fornicationem diſſolutum fuit connubium. Ergò ne idem eueniat cum altera vxore, promittit, ſe effecturum, vt cùm illam deſponſabit, ſentiat, ſe vere in gratiam rediiſſe, atque ab eo amari, atque ita ſe viciſſim in amore mariti contineat. Omnes ergò, qui vere ſunt Chriſto deſponſati, ſentiunt ſe in gratiam cum Deo rediiſſe, & ſe ab eo amari.

30. Miſerationes hic accipiuntur, quibus Deus quotidiana, quæ per infirmitatem carnis admittimus, peccata tegit, quatenus ſcilicet illas in nobis ſentimus. Opponuntur hæ ſummo rigori iuſtitiæ diuinæ. Iam ſolent mulieres alioqui etiā honeſtæ, propter nimiam viri in ſe ſeueritatem irritatæ, & deſperatæ, marito deſerto, aliquem ſequi amaſium. Ergo Deus, ne idem ſuæ contingat vxori, promittit, ſe effecturum, vt cùm fuerit ſibi deſponſata, etiamſi multa per infirmitatem carnis peccata quotidie admittat, ea ſentiat infinitis Dei miſerationibus contegi, & Deum nolle ſecum ſummò iure agere, vt hac Dei clementia perſpecta, contineat ſe in eius amore. Ergò omnes, qui ſunt vere Chriſto deſponſati, ſentiunt, quotidiana ſibi peccata non imputari, Deúmque nolle ſecum ſummo iure, ſed miſericorditer agere.

31. *Emunah* accipitur hic pro conſtantia, & firmitudine in fide maritali. Opponitur hæc inconſtantiæ & leuitati. Prior vxor naturali quadam leuitate & inconſtantia, faſtidito priore marito, & eius religione, ad alios Deos, nouáſque ſuperſtitiones oculos conuertit, eos cœpit amare, & tandem cum eis fornicata eſt. Ne ergò idem alteri contingat, promittit ſe ei donaturum quandam animi conſtantiam, & firmitudinem in fide ſeruanda, vt ne Deo Deíque cultu faſtidito, nouū ſemper comminiſcatur, ſed in priori fide & cultu ſe contineat. Proinde omnes, qui vere ſunt Chriſto deſponſati, ſentiunt, ſe hac animi conſtantia & firmitate donatos, vt malint quæuis tormenta perpeti, quam deſerto marito, & eius cultu, alienos Deos, alienóſque cultus perſequi.

32. Cognitio Dei hic accipitur, pro ſolida & vera Dei per Chriſtum cognitione. Quâ 1. cognoſcimus, Deum ab æterno nos gratis amaſſe, & in ſponſas Chriſti elegiſſe. Et quâ 2. cognoſcimus, quòd, licet in illum peccauerimus, tamen ita nos vere in gratiam recipit vt donato ſuo ſpiritu, æterno connubio nos ſibi in carne Chriſti deſponſarit. Et 3. quòd, licet quotidie peccemus, tamen omnia noſtra tegit peccata ſuis miſerationibus infinitis. Et 4. quod, licet nos ſæpenumerò caſtiget: tamen nō id facit ex odio, ſed ex amore, ideóque ob nullum flagellum ab eius fide recedendum eſſe. 5. Quòd poſtremò daturus ſit vitam æternam. Hæc opponitur ignorantiæ Dei, qua factum eſt, vt prior vxor, non agnita Dei erga ſe bonitate, ad alienos Deos, à quibus putabat ſe amari, ſeſe conuerterit, & cum eis fornicata ſit, diſſolutúmque fuerit cum priore viro connubium. Ergo ne idem eueniat alteri, promittit, ſe effecturum, vt vere, ſolidéque Deum cognoſcat, vt eo vere cognito, ſeſe in eius amore & fide contineat, atque ita perpetuum inter ſe maneat connubium. Proinde omnes qui vere deſponſati ſunt Chriſto, ſentiunt ſe hac ſolida Dei cognitione donatos.

33. His igitur ſex fulcris in ipſius vxoris corde infixis, Iuſtitia ſcilicet, & Iudicio, Gratia, & Miſerationibus, Fide, & Cognitione Dei, connubium inter Deum & Eccleſiam, ex parte etiam Eccleſiæ firmatum, perpetuum ſit, neceſſe eſt.

34. Ac proinde quiſquis haſce Chriſtiani connubij leges, ceu ſuturas ſex, in ſuo corde inſcriptas, firmatáſque eſſe verè perſentit, vel etiam perſentiſcit, is ne dubitet, quin ſit perpetuo connubij vinculo Chriſto colligatus, ideóque de ſua ſalute certus eſto.

23. & 24. Exaudiam cœlos: &c.

1. Ratio coniugij exigit, vt poſtquam vir ſeipſum donauit vxori, omnia etiam reliqua, quæ habet, vxori communicet, & quicunque ſerui vel ancillæ in domo ſunt ſponſi, iidem omnes obſequium præſtent ſponſæ. Ergò iure Deus poſtquam dixit nouo veróque Iſraeli: *Ego te mihi deſponſabo*, ſubiecit hos duos verſus: *Et ego exaudiam cœlos*.

2. Promittit enim quòd veri Iezreelitæ, qui Deo fuerint deſponſati in perpetuum, habituri ſint ſibi obſequentiſſimos cœlos, terram, & omnes creaturas, nihilque eis defuturum ſit, iuxta illud Apoſtoli: *Omnia veſtra ſunt, vos autem Chriſti, Chriſtus autem Dei*. Et illud, *Qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum: Quomodo non omnia ſimul cum illo nobis donabit?*

3. Nominibus *Frumenti*, *Vini*, & *Olei*, ſynecdochice veniunt omnia, quæ ad vitam hanc corporalem ſuſtinendam neceſſaria ſunt, ſicut & in Pſalmo patet. Frequentiſſimum vero eſt in ſcripturis, vt ſub iis terrenis bonis cœleſtia quoque ipſa promittantur. Ergo promittit hic Deus, hæreditatem ſuam omnium, tàm cœleſtem, quàm terrenam, iis

qui

qui vere Chriſto fuerint deſponſati,veris nimirùm Iſraelitis.

4. Nomen *Iezreel* hoc in loco in bonam partem accipitur pro ipſo vero & legitimo Dei ſemine. Promiſſio igitur hæc ad illos tantùm pertinet.qui ſunt verum Dei ſemen, & ex ſemine Dei incorruptibili nati.

5. Cùm ait: *In die illa* qua ſcilicet deſponſauero te mihi, *exaudiam cælos*,indicat,ſe non ante exauditurum cœlos,neq. cœlos terram,neque terram frumenta ad noſtram ſalutem& felicitatem,quàm ſimus Deo in iuſtitia & iudicio deſponſati: Ac proinde docet, vt ſimus felices, tàm in hoc, quàm in alio ſeculo,priùs quærendum eſſe,vt Chriſto deſponſemur in iuſtitia & iudicio,patremque Chriſti placatum habeamus, tùm nihil eorum,quæ ad felicitatem noſtram,tàm præſentem,quā futuram,faciunt defuturum,iuxta illud etiam Chriſti: *Quærite primum regnum Dei, & iuſtitiam eius, & hæc omnia adÿcientur vobis*, Et iuxta illud, *Pietas promiſsionem habet præſentis vitæ pariter,& futuræ*. Perperàm igitur & præpoſtere facere homines,qui,vt ſint felices,toti in hoc incumbunt,vt ſibi comparent frumenta,vina,& alia vitæ terrenæ commoda, vt verò cum Deô in gratiam redeant,vel non curant prorsùs, vel vſque ad extremum vitæ differunt. Initium enim humanæ felicitatis à Dei gratia & deſponſatione cum Chriſto, incipere.

6. In hac gradatione, qua ait,Ego *exaudiā cælos,cæli terram,terra frumentum,frumentum Iezreel*, duo ſunt extrema capita,Primum eſt Deus,vt prima cauſſa efficiens,quæ cœlos & omnia mouet, & non mouetur. Alterum extremum eſt Iezreel,verum Dei ſemen, tanquam finis, cuius cauſſa Deus exaudit cœlos,cœli terram, terra frumentum. Indicat ergò, cœlum moueri,ſolem ſplendeſcere,terram fructus proferre, deni que omnia bona in hoc mundo prouenire propter ipſos tantùm electos,ita,vt ſi nullus eſſet in mundo electus,nec cœli mouerentur,nec terra fructus proferret.

7. Soli enim electi veri Iſraelitæ legem Dei tùm inchoatiue in ſeipſis,tùm perfecte in Chriſto ſeruant.Reprobi impij neutro modo legem Dei cuſtodiunt: Ait autem Dominus Deut.28.*Si non cuſtodieris legem Domini,habebis cælum æneum & terram ferream.* Ergò ſi nulli eſſent in mundo electi, qui ſoli legem Dei cuſtodiunt, cœlum ſemper eſſet æneum & terra ferrea.

8. Pluit quidem ſuper Iuſtos & iniuſtos, ſed niſi eſſent iuſti,non plueret ſuper ſolos iniuſtos.Ergò,quòd impij participes ſint pluuiæ,& ſolis,& fructuum terræ,hoc debent iuſtis & veris Iſraelitis, quorum tantùm cauſſa Deus exaudit cœlos, cœli terram,terra frumentum.

9. Ac proinde ſoli vere pij & electi,iuſti, & legitimi ſunt bonorum huius ſeculi poſſeſſores atque hæredes.Impij verò reprobi fures ſunt & latrones, qui, quæ propria ſunt electorum,ei iniuſte ſibi vſurpant.

10. Non ait,Ego immediate exaudiam Iezreel, ſed *Ego exaudiam cælos,cæli terram,terra frumentum,frumentum Iezreel* Ergò indicat,ſe quidem primam eſse cauſsam, quæ Iezreelem alat,atque in hac vita feliciter ſuſtentet,verùm non ſe id immediate ſed per cauſsas, vt vocant, ſecundas facere ſolere.

11. Neque ſtatim ait, Frumentum exaudiet Iezreelem, aut,Terra exaudiet frumentum,aut, Cœli exaudient terram, ſed primò ait,*Ego exaudiam cælos.* 2. *cæli terram.* 3.*terra frumentum.* 4. *Frumentum* Iezreel. Ergò duo indicat. 1.Quidquid virtutis eſt in creaturis,totū illud fluere à virtute & motione diuina,ideóque humanam vitam ſuſtentari virtute Dei, iuxta illud etiam Apoſtoli. *In ipſo viuimus, mouemur, & ſumus.* In hac enim gradatione oſtendit, hominem viuere ex frumento,ſed frumentum non poſse gigni, niſi è terra, terrā autem non poſse frumentum proferre,niſi vim habeat à cœlis,cœlos verò nullam habere vim, quam terræ cōmunicent, niſi eam à Deo,ſe mouente,accipiant.Ergò quidquid virtutis eſt in cibis, cæteriſque creaturis omnibus, totum illud nihil aliud eſse, quàm diuinæ virtutis in ipſis creaturis participationem:ac proinde homines ex virtute Dei illos in creaturis alento, vitam ſuam viuere. 2. Quod in hac gradatione docet, eſt, creaturas omnes ita eſse optimo ordine collocatas,vt vna opus habeat ope alterius,& eas maximo inter ſe amicitiæ vinculo connexas eſse, vt indeſinenter ſibi inuicem inſeruiant,cœli terræ,terra frumentis, frumēnta hominibus: Præclariſſimam igitur atque diuinam eſse totiushuiuſce mūdi harmoniam.

Cùm etiam non dicat,Ego exaudiam Iezreel,ſed frumentum Iezreelem.Indicat ergò,Iezreelem cùm premeretur fame & ſiti,non Deum in auxilium inuocaſse,ſed ad panē quærendum,immediate recurriſse, & illius quaſi opem inuocaſſe.Hoc autem malū fuit, cùm debuiſset Deum ſtatim & immediate inuocare. Oblique ergò hic perſtringitur communis,eáque peſſima hominum conſuetudo, qui, cùm fame & ſiti premuntur,ſine vlla Dei inuocatione, ad ipſa immediate terrena elementa ſibi paranda,& deuoranda feruntur, cùm deberent ſupra cœlos aſcendere,atque ad ipſum bonorum omnium fontem Deum immediate recurrere, eúmque inuocare,dicentes. *Pater noſter qui es in cælis,Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie.*

13. Cùm ait,*Ego exaudiam cælos*,vt ſcilicet etiam frumentum audire poſſit Iezreelem,indicat Deus, etſi nos, quæ noſtra eſt ruditas & cæcitas, non ſemper immediate alimenta à Deo petimus: ſe tamen nolle, vt alimentis prorsùs deſtituamur,& fame pereamus, ideo exaudit cœlos, vt frumenta, ad quæ in fame clamamus,exaudire nos poſſint.

25. *Et ſeminabo eam mihi.*

1. Etſi illud affixum Iah in *zezahtiiah* ſeminabo eā;fœminini eſt generis,*Iezrehel* autem maſculini:dubitandum tamen non eſt,quin ad Iezreel referatur illud *Iah* ad eum enim alludit hoc verbo *zerahti*,ſed ita in fœminino genere loquitur, quia de Iezreel ſub nomine vxoris hactenus ſermonem habuit.

2. Vaticinatur autem de ſemine Dei, ſeu de electorum numero poſt Chriſti aduentum multiplicando ac longè latéque per vniuerſum terrarum orbem diffundendo.

3. Commodùm vero hæc promiſſio ſubiicitur ſuperiori. Ideo enim tunc (vt ait) Deus exaudiet cœlos,& cœli terram, & terra frumentum, id eſt, magna erit in vniuerſa terra rerum copia, quia tunc etiam futurus eſt immenſus Iezreelitarum,id eſt, electorum numerus per vniuerſam terram diffuſus.

4. Ait,*ſeminabo Mihi.*Ergo non ſumus nati,nec renati nobis,ſed Chriſto,id eſt,in Chriſti gloriam & obſequium.

5. Nec ait,Alius mihi ſeminabit,ſed, Ego ſeminabo mihi. Ergo non ſumus renati ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis,neque ex voluntate viri, ſed ex Deo, per eius ſemen, verbum ſcilicet & Spiritum ſanctum.

6. Horum trium nominū,Iezreelis,Loruchama,&Loammi, mutata in meliorem ſenſum ſignificatio, iram quoque Dei in miſericordiam mutandam fuiſſe,docet.

7. Cùm ait,*Miſericordia proſequar Loruchama.*Indicat ergò, initium ſalutis noſtræ eſſe Dei miſericordiam, quia noſtrapte natura eramus Loruchama, per miſericordiam verò Dei facti ſumus Ruchama.

8. Primò ait:*Dicam Ego Loammi,Ammi*,deinde,*Et ipſe dicet,Deus mi.* Ergò indicat, quòd ipſe priùs nos ſua gratia & vocatione efficaci præuenit, faciens nos eſſe illius populum, ac dicens,*Tu populus mi*. Deinde ſubſequitur aſſenſus noſtræ fidei, qua agnoſcimus Deum noſtrum eſſe Deum, & pro noſtro Deo eum amplectimur, dicentes, *Deus mi.* Ac proinde docet, quòd nos non poſſumus Deo vocanti fide aſſentiri, niſi priùs ipſe Deus per Spiritum ſanctum ſuum in corda noſtra illabatur, ac, ceu extenſa manu, nos ad ſe trahat.

CAPVT III.

ALia viſio,qua,ſymbolo adulteræ propter fornicationem à viro ad tempus deſertæ,& poſteà illi reconciliatæ, exprimitur captiuitas Iſrael propter idololatriam, & futura per Chriſtum reconciliatio.

1. *Et dixit* Iehouah *mihi, iterùm abi,ama mulierem amatam ab amico, & adulterantem: qualis eſt amor Iehoua erga Iſraelitas,cùm ipſi reſpiciant ad Deos alienos, & ament lagenas vini.*

Et dixit Iehouah *ad me. Adhuc vade,accipe mulierem amatam amico* ſuo,id eſt,à ſuo marito,*&* pro Sed *adulterā, ſecundùm amorem* Iehouah erga vel ad *filios Iſrael, & ipſi* tamen *reſpicientes* ſcilicet ſunt, id eſt, reſpiciunt *ad Deos alienos,& amantes* ſunt,id eſt, amant *lagenas* vel dolia *vuarum*,id eſt, plenas (ait R.D.K.) vino expreſſo ex vuis.

Hodh adhuc, Sanct.Pagn.Rurſùs,ſic Munſt.vel iterum ab.
Reab à *rahah* paſcere & amare,eſt amicus; eſt etiam ſodalis, ſed ſignificatur hic maritus, cùm verus ſit ſodalis vxori.

Naaph adulterare,adulterium committere,eſt hic Benoni fœmin.in Piel,quaſi dicat,adulterium committentem.

Acher alius,alienus,Toar.

Ohabhe plurale particip.maſculin.in regimine,extra regimen eſt *ohabhim*,in regimine *ohabhe*.

Aſchiſchim lagenas, vel cados, vel dolia, ab *Aſchaſch*.
Henabh vua.

In viſione cõtigerũt hæc. Mulier repræſentat ſynagogã Iudæ, (de ſententia quorũdã, quæ fuit dilecta à Deo præ Iſrael, cùm hunc reieceret, illam ſeruarit) vel repræſentat, meo iudicio, Iſraelis ſynagogam: Adhuc enim perſiſtit in primo propoſito de ſuis Iſraelitis. Propheta repræſentat Deum, eadi vuarum voluptates, & delicias, quaſi dicat, non ſolùm coluit idola, ſed etiam voluntates amauit.

Et dixit Dominus ad me, rursùs vade, dilige vxorem, quæ dilecta ab amico, adultera fuit, cuiuſmodi eſt dilectio Domini erga filios Iſrael, quamuis ipſi reſpiciant ad Deos alienos, & diligant lagenas vuarum.

Hoc eſt, mulierem, quæ cùm vnice à marito ſuo diligeretur, tamen adulterium commiſit, ſeu, Adama mulierem, quæ cùm ſummopère à te diligeretur, fornicata eſt.

Hæc enim viſio, non autèm res geſta fuit. Mulier refert ſynagogam, Propheta Deum, qui tanquam amicus, ſeu maritus, ſingulari fauore proſecutus eſt Iſraelem, tribuendo illi verbum ſuum, terram optimam, politiam, & omnia ad honeſte beatéque viuendum neceſſaria.

Reſpiciunt ad Deos alienos, hoc eſt, ſpem ponunt in idolis, & opem ab illis exſpectant, nutum illorum obſeruant, & ab illis pendent.

Lagenas vuarum. Hebræi, vini expreſſi ex vuis. Exprimitur peccatum Iſraelis, quod non ſolum coluit idola, ſed etiam voluptatibus & delitiis indulſit, quæ per lagenas vuarum ſignificantur cap. 4.

2. *Cùm itaque comparaſſem eam mihi quindecim ſiclis argenti, & ſeſquichomere hordei.*

Et comparaui acquiſiui vel emi *eam mihi in quinque decem*, id eſt, quindecim *argenteos*, *& chomer* coro ſcilicet vno *hordeorum* & *lethec*, id eſt, dimidio coro *hordeorum*.

Vackreha Et comparaui, emi, acquiſiui à *Carah* emere, habet *caph* punctum dagez in medio ob decorem, ait R. D. Kimhi in radicibus.

Chomer Græcè Κόρος, menſura aridarum rerum continet medimnos Atticos decem, qui conficiunt decem ſaccos noſtrates Argentinenſes, ſeu decem quartalia.

Sehorah cum puncto in ſiniſtro cornu, hordeum, à *Sahar*. Nam cum puncto in dextro, alius eſt ſignificationis plur. *Sehorim* hordeorum.

Lethech eſt media pars Cori, id eſt, modij, ait R. D. Kimhi in radicibus. Hic tantùm inuenitur hæc vox, continet quinque medimnos Atticos, id eſt, quinque ſaccos noſtrates, ſeu quinque quartalia. Quindecim ergò argenteos, id eſt, ſiclos in pecunia dedit, & quindecim ſaccos hordei.

Itaque comparaui eam mihi quindecim nummis *argenteis*, *& chomer hordei, & dimidio chomer hordei.*

Propheta ait, ſe paruiſſe, & ab effectis probat, ſe in gratiam accepiſſe vxorem ſuam adulteram, eò quòd dederit ei pecuniam, & ad victum neceſſaria.

Chomer,) quæ decies cõtinet Aepha, & æpha decies omer, id eſt, manipulum.

3. *Et dixi ei, diebus multis deſideto mea cauſſa, ne ſcorteris, neque nubito cuiquam, vicißim etiam Ego tua cauſſa.*

Et dixi ad eam, diebus multis ſedebis mihi, vidua, *non fornicaberis*, non ſcortaberis *& non eris viro* ſcilicet copulata, id eſt, manebis vidua & cælebs, *& etiam Ego ad te*, ſcilicet reſpiciam.

Id eſt, vbi expertus fuero tuam reſipiſcentiam, Ego te, tanquam viduam, ad tempus relicturus ſum, poſtea ad te veniam & ero tibi maritus.

Teſchebi à *Iaſchabh* ſedere, habitare, morari, futurum fœmin. 2. perſon. numer. ſingul. in 3. ordine quieſcentium in pag 1.

Zanah fornicari corpore & animo.

Dixique ad eam, diebus multis manebis mihi, tanquam vidua, *non fornicaberis, & non commiſceberis viro, & in quidem ego ingrediar ad te.*

Hebr. Sedebis mihi, ſic infrà, Sedebunt filij Iſrael, hoc implenm fuit in captiuitate, in qua nec vitulos colit, nec iuxta leges ſacrificat Iſrael, deſtitutus vtraque politia, eccleſiaſtica & ciuili, vt ſequenti verſu prædicitur.

4. *Nam diebus multis deſidebunt Iſraelitæ nullo rege, & nullo ſacrificio, ac nulla ſtatua, nullo denique amiculo aut imaginibus.*

Quoniam diebus multis habitabunt filij Iſrael ſine rege, & ſine principe, & ſine vllo *ſacrificio, & ſine ſtatua, & ſine Ephod & ſine Theraphim.*

Zebhach ſacrificium.
Matzebhach ſtatua.

Siquidem diebus multis manebunt filij Iſrael ſine rege, & ſine principe, & ſine ſacrificio, & ſine ſtatua, & ſine Ephod, & ſine Theraphim.

Sine principe) ſcilicet ex populo ſuo.

Per ſacrificia & Ephod intelligit ritus legitimos, ſicut per ſtatuam & theraphim, adulterinos, quaſi dicat, priuabuntur omni adminiſtratione publica religionis.

5. *Poſtea reuerſi Iſraelitæ, quærent Iehouam Deum ſuum, & pauidi accedent Iehouam, & bonitatem eius vltimis temporibus.*

Poſtea reuertentur filij Iſrael, & quærent Iehouah *Deum eorum* ſuum, *& Dauid regem ipſorum* ſuum, *& pauebunt ad* Iehouah, *& ad bonum* vel bonitatem *eius in extremo dierum.*

Reuertentur, id eſt, conuertentur.

Dauidem regem ſuum,) id eſt, Chriſtum eius filium. Nomen patris pro filio, frequentiſſimum eſt in ſcripturis, Dauid pro Chriſto.

Timebunt ad *Iehouah*, id eſt, reuerentia & timore afficientur ad commemorationem eius nominis, id eſt, vel, audito eius nomine, reuerebuntur, vel, ſpectata tanta Dei maieſtate, potentia, qua potuit, ſe perdere, & deinde tanta bonitate, qua interfectores ſui filij, & rebelles, noluit perdere, pauebunt admirabundi, & vt etiam Angeli ad præſentiam Dei pauent. Eſa. 6. De Iudæorum conuerſione ad Chriſtum in fine ſeculi, lege Deut. 4. Rom. 11. 2. Cor. 3.

Attamen poſteà conuertentur filij Iſrael, ad Chriſtum ſcilicet, *& quærent Dominum Deum ſuum* per pœnitentiam ſcilicet & fidem, *& Dauid regem ſuum, & pauidi confugient ad Dominum, & ad bonitatem eius extremis diebus.*

Dauid, id eſt, Chriſtum filium Dauid ſecundum carnem. Nomen aui ponitur vice nepotis. Hoc autem eſt frequentiſſimum in ſcripturis de Chriſto. Notandum, quòd eundem cultum tribuit Chriſto & Deo patri. Declarat ergò, Chriſtum eſſe Deum.

Pauebunt. Metaphora ab auiculis ſumta, quæ exterritæ, celerrime auolant. Quaſi dicat, agnitione peccatorum & ſenſu iræ Dei expauefacti, magno fidei impetu recurrent ad Deum, & bonitatem eius, id eſt, Chriſtum, per quem experti ſumus bonitatem & beneficentiam patris.

In extremitate dierum. Tempus Meſſiæ exprimitur, quo Iſraelitarum numerus recepit Euangelium, & Chriſto ſemper aliqui accedunt vſque ad finem mundi, tunc verò totus Iſrael ſaluus fiet. Rom. 11.

ARGVMENTVM.

1. *HAc prophetica viſione docet Dominus, quòd ſuam vxorem, Eccleſiam ſcilicet Iſraeliticam, quam ante illam fornicationes adamauerat, nunc etiam poſtquam adultera & voluptuoſa facta eſt, amare pergat: ac primò, quoniam adultera & voluptuoſa eſt facta, vult eam caſtigare.*

gare. Quoniam verò à ſe eſt amata, non vult eam perdere, ſed ita duriter, quia adultera, eam tractare, vt tamen clementer, quia dilecta, velit cum ea agere. Caſtigatio autem hæc dura, ſed cum clementia coniuncta, hæc eſt, quòd velit illam ſuam vxorem ad aliquot dies, tanquam viduam ſine amaſiis, & ſine conſortio ſui veri, ſolitariam, cælibem, & duram, à altera neque virum, pane tantùm hordeaceo, tenuique victu, agere: id que tantiſper, dùm diſcat, virum ſuum timere, & eius bonitatem venerari.

2. *Quatuor autem partibus conſtat hæc concio.* 1. *Prædicatione amoris Dei erga vxorem ſuam, tanquam adulteram, & voluptatibus deditam. Hic primum, cùm ait, verſ. 1.* Vade, ama mulierem dilectam à marito, iuxta amorem Iehouæ erga filios Iſrael. 2. *Reprehenſione peccati, nempe idololatriæ, ſeu ſpiritualis fornicationis, & ebrietatis, ideoque & laſciuiæ, & omne genus voluptatis. Hoc alterum, cùm ait, verſ. 1.* Quæ adultera eſt, & ipſi reſpiciunt ad Deos alienos, & amant lagenas vuarum.

3 *Denunciatione duplicis pœnæ cum clementia tamen coniuncta, contra illud duplex peccatum. Vna eſt, durum victus genus, quod vult Deus, vt ipſi Iſraelitæ viuant in exſilio nempe cibario pane, illoque ad menſuram, ſicut antea præ nimia copia laſciuiebant, & reſpiciebant ad lagenas muſti. Hæc habet in verſu 2. cùm ait:* Et acquiſiui eam mihi quindecim argenteis. *Altera, quæ eſt contra ſpiritualem fornicationem, eſt ſolitaria, deſpicabilis, & vidualis in exſilio vita, vt ſcilicet ad multos annos ſedeant, & ſine vlla prorſus externa religione ac cultu tam idolorum, quam Dei, & ſine vllo proprio vel magiſtratu, vel rege, id eſt, vt neque Eccleſiæ, neque politici magiſtratus, formam vllam habeant, donec reſipiſcant. Hanc habet verſu 3. figuratè, cùm ait:* Et dixi ad eam, diebus multis ſedebis. *Deinde eam explicat verſu 4. dicens:* Quia diebus multis ſedebunt filij Iſrael. 4. *Conſtat poſtremò ex alia promiſſione ſeu certo vaticinio, quod Iſraelitæ, poſtquam longa caſtigatione benè purgati fuerint, tunc verò & ſyncere Deum ſuum agnoſcent, ad eum reuertentur, eúmque & Chriſtum eius reuerenter colent. Hoc habet in verſu poſtremo, dicens:* Poſteà reuertentur filij Iſrael. *Habemus & argumentum, & partes, adeóque ſummam totius huius concionis.*

3. *Finis autem, cur hæc proponat Iſraelitis, duo habet capita. Vnum, ne nimis ſecuri ſint in ſuis peccatis, quaſi propter prædictam promiſſionem in 2. capite, vbi in exſilium abducti fuerint, mox inde ſint liberandi, & futuri felicisſimi: Dominum enim velle illos ad multos dies in exſilio duriter tractare, quia adulteri ſint. Diſcant igitur timere Dominum. Alterum caput, ne dùm audiunt, ſe in exſilio duriter tractatum iri, in ipſo exſilio, deſperatione obruti, deficiant, quaſi, quia ad multos dies duriter ſint in exſilio tractandi, prædicta promiſſio nunquam ſit implenda. Dominum enim de ipſis in peccatis pœnas quidem in exſilio ſumturum, quia adultera ſunt vxor, ſed ita tamen, vt, quia illos amat, nolit illos perdere, aut deſinere ipſorum eſſe maritus: imò, quod tanquam bonus maritus, ſed poſt edomitam per multos dies ipſorum ferociam & laſciuiam, velit illos iterùm ad ſe recipere, vt ſuprà etiam promiſit. Spe igitur ſe in exſilio ſuſtentent.* Poſteà enim (*inquit in fine capitis*) reuertentur filij Iſrael, & quærent Dominum.

Tenemus finem, quem in hac concione ſpectauit Propheta: nempe vt electos in ipſum exſilium abductos, & in metu, & in ſpe, ac fiducia Domini retineret.

Cæterùm quæ hic concionatur Propheta, primùm figuratè ſub allegoria vxoris proponit, idque tribus primis verſibus. Deinde diſertis verbis explicat in duobus poſtremis verſibus.

4. Nunc ante, quàm verba ipſa percurramos, breuibus explicandum eſt, de quibuſnam Iſraelitis tota hæc concio intelligenda ſit. In huius enim nodi explicatione, explicatio totius concionis ſita eſt. Niſi hoc probe intelligatur, concio intelligi non poteſt.

1. Quidam putant, hanc cõcionem habitã quidem fuiſſe ad Iſraelitas, id eſt, 10. tribus, ſed de Iuda vaticinatum fuiſſe Prophetam. Primam enim viſionem, quæ eſt in primo capite, de decem tribubus fuiſſe, ſed hanc de tribu Iuda. Sicut etiam Ezechiel 23. duarum ſororum quæ fornicatæ ſunt, meminit, quarum vna Ahola, altera Aholiba dicitur, & vna ſignificat ſynagogam Iudæ & Hieroſolymam, altera ſynagogam Samariæ, id eſt, 10. tribuum. Sic volunt, Hoſeam vaticinatum fuiſſe 1. cap. de Ahola, id eſt, de 10. tribubus. Hic verò de altera Aholiba, id eſt, de Hieroſolyma. Adferunt etiam quaſdam rationes ex contextu probabiles, tùm quoniam hæc, de qua hic loquitur, non dicitur repudiari, ſed tantum caſtiganda ad multos dies, & poſteà reuocanda. Iſrael verò repudiatus in perpetuum fuit, vt eſt in primo capite. Tum etiam, quoniam hæc dicitur dilecta ſuo viro, etiamſi ſit adultera, quod Epitheton proprium eſſe tribus Iudæ volunt. Ac propterea illos, *Multos dies*, interpretantur exſilium Babylonicum, quod fuit annorum 70. Sic Hebræi quidam, quos ſecuti ſunt aliqui etiam ex patribus. Sed hæc non poteſt cohærere cum ipſo contextu. Ait enim verſu 4. hos filios Iſrael futuros, ad multos dies, in ſuo exſilio ſine rege, & principe, id eſt, ſine vllo magiſtratu è ſuo populo. Manifeſtum eſt autem, Iudam in exſilio Babylonico non fuiſſe prorſus ſine principe & ſine magiſtratu aliquo, è ſua tribu, tum quoniam promiſſio Gen. 49. ita habet. *Non auferetur ſceptrum de Iuda*, tum quoniam Danielis cap. 13. apparet, in eo populo fuiſſe formam aliquam iudicij & magiſtratus. In hiſtoria Suſannæ, *Et conſtituti ſunt, ait, duo ſenes, iudices illo anno, è populo.*

2. Alij interpretantur de ſolis, & quidem de omnibus in genere decem tribubus, ſicut etiam primo capite. Sed hæc etiam cohærere non poteſt cum contextu & hiſtoriis, vt rationes in prima ſententia citatæ demonſtrarunt. Nam decem tribus non ad aliquot dies exularunt, ſed in perpetuum exſilium abductæ fuerunt. Deinde, ait hic verſu 4. quòd in exſilio erunt ſine vllo prorſus cultu, quia nec colent idola ſeu amaſios, nec Deum, ſeu verum maritum, cultu ſcilicet externo. Nam de interno locus ille intelligi non poteſt, quia pij in exſilio, interno cultu coluerunt Deum verum. Falſum eſt autẽ, decem tribus in exſilio non adoraſſe idola. Cùm enim tandem tranſierint in genus & cenſum gentium idololatrarum, perpetuum autem fuerit, & ſit illud exſilium decem tribuum, quomodo non cum aliis gentibus coluerunt idola? Quidam ad hoc tamen reſpondent, ſic intelligendum eſſe locum, *Non colet idola*, ſcilicet in terra hac mea Palæſtina. Sed eſt contra textum.

3. Quidam de toto corpore Iſraelit, quatenus ſcilicet complectitur & Iudam & reliquas tribus. Sed illud, quòd erunt ſine rege & principe, in ſolis decem tribubus impletum fuit. Illud verò, quòd annis multis, non autem perpetuum ſed aliquot, ad annos 70. quibus Iuda exſulauit in Babylone, referunt. Poſt illos enim 70. annos, Iudam cum multis etiam ex decem tribubus, licet non omnibus rediiſſe, hæc etiam omnis eſt coacta. Si enim de toto corpore loquitur, non rediit autem totum corpus, quomodo igitur verum hoc vaticinium.

4. Sunt qui de illis Iſraelitis & Iudæis, qui futuri erãt, poſt Chriſtum in finem vſque ſeculi, à reliquis gentibus & Chriſtianis diſtincti, vaticinium hoc interpretẽtur. Et videtur huic fauere textus. 1. Quia omnes ij ſunt & ſine politico magiſtratu (ſubiecti enim ſunt Turcarum, Chriſtianorum, & aliarum gentium magiſtratibus) & etiam ſine cultu vel diuino, & vero, vel idololatrico; nam neque idola colunt, vt patet, neque legitimum habent, verũmque Dei cultum. 2. Sic ſedent, ceu vidua quædam, per multos dies, non in perpetuum. Quia vbi conuerſa fuerit plenitudo gentium, tunc etiam omnis Iſrael ſaluus fiet. Et ſic interpretantur vltimum verſum, *Poſtea reuertentur*, de conuerſione Iudæorum in fine ſeculi. Sed neque hæc mihi probatur. Dies enim iſti, de quibus loquitur Propheta, omninò referuntur ad tempus aduentus Meſſiæ. Illud enim tempus appellatur à Prophetis *Extremitas dierũ*. Sicut enim *Gal.* 4. Aſt vbi venit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum.

5. Ego igitur ſic ſentio. 1. Non loqui Prophetam ſpecialiter de Iehuda, ob rationes ſupradictas. 2. Neque de toto corpore, quatenus complectitur omnes tribus, vt ſuprà oſtenſum eſt: perſiſtit enim Propheta adhuc in ſua tantùm Eccleſia decem tribuum. 3. Non hic promiſcue loqui de omnibus Iſraelitis, ſeu de tota illa Iſraelitarum Eccleſia, quatenus complectebatur pios & impios. Nam tota hæc, vt ſuprà oſtenſum eſt, in 1. cap. repudiata fuit, & in perpetuum exſilium abducta. De ſola igitur ſpeciali verorum & piorum Iſraelitarum Eccleſia, quæ in illa generali, malos etiam complectente, continebatur, quæque ſimul cum aliis, partim in captiuitatem fuit abducta, partim in ipſa captiuitate nata fuit, vſque ad Chriſtum, cẽſeo præſentem concionem intelligendam eſſe. Si enim de hac ſola interpretemur, omnia fluunt in contextu, & hiſtoriæ non repugnant.

1. Ait, Quòd hæc, de qua hic loquitur, vxor fuit dilecta ſuo marito, id eſt, Deo. Sola autem verorum electorum Eccleſia, vere dilecta Deo eſſe & fuiſſe ab æterno dicitur. *Rom.* 9. Iacob dilexi, Eſau odio habui.

2. Cùm iubetur Hoſeas amare hanc mulierem, etiamſi ſit fornicaria, indicauit Deus, quod hanc Eccleſiam Iſraeli-

tarum,licet fornicata ſit,amare tamen pergat.Hoc certe non niſi de electorum Eccleſia, intelligi poteſt. Hos enim ſolos, quos ab æterno amauit,ſuo nunquā amore proſequi deſinit.

3. Ait,quòd eam ſibi conquiſiuit,comparauit, adeptus eſt, (id eſt,ad ſanam mentem & pœnitentiam reuocauit) quindecim argenteis,id eſt,tenui victu, ac dura tractatione qua illam in exilio diu afflixit. Non reuocati autem ſunt omnes ad ſanam mentem,ſed tantùm electi.Ergò de electis tantùm intelligenda eſt.

4. Ait,quòd ipſa,ceu vidua,in ipſo exſilio,neque cum idolis ſcortabitur,neque cum viro erit.Hoc poſtremum impletum fuit in tota Eccleſia Iſraelitica, quia non habuerunt ampliùs cultum verum Dei externum. Illud verò primum in ſola electorum Iſraelitarum, qui erant in captiuitate, Eccleſia impletum fuit. Illi enim,quia pij , etiamſi degebant inter ipſos idololatras gentiles: noluerunt tamen idololatriis ſe contaminare,ſicut pij veri in Papatu faciunt.

5. Ait, *Diebus multis ſedebunt*,ſcilicet vſque ad Chriſtum, & poſteà ait, *conuertentur*. Hoc ſolùm impletum in piis & electis Iſraelitis,non in reprobis & impiis.Manifeſtum igitur eſt, totam hanc concionem de ſola electorum Iſraelitarum Eccleſia, quæ tamen ante fuerat & ipſa cum aliis adulteris, intelligendam eſſe. Nunc ſingulos verſus, ſingulaque verba percurramus.

1. *Et dixit* Iehouah *ad me*,nempe in viſione,*Vade rurſùs*.

1. Indicat,anteà etiam miſſum fuiſſe à Domino ad mulierem adulteram. Quando? vtique quando iuſſus eſt ire,in viſione,ad mulierem fornicariam,nomine Gomer, filiam Diblaim,ſicut habetur in primo capite.Sed longe differt illa ab iſta ſecunda viſione. 1. Principiò mulier illa prior repræſentabat totam Eccleſiam Iſraeliticam, quatenus cōplectebatur & pios,& impios,quæ tota fuit repudiata, & in perpetuū exſilium corporale abducta. Hæc verò altera repræſentat ſolā ſpecialem electorum Iſraelitarum Eccleſiam, quæ in prima illa vniuerſali,vt pars,continebatur,quæque cum reliqua Eccleſia fornicata fuerat cum idolis, & ideò cum reliqua tota repudiata à fœdere ſcilicet legis.

2. Ibi iubetur immediate cum ſcorto illo ſcortari,& ex eo filios ſcortationum ſuſcipere,quibus tribus liberis indicauit, quanta eſſet corruptio totius Eccleſiæ.Tribus autem liberorum nominibus docuit,quanta fuerat ira Dei cōtra illum populum.Hic vero iubetur amare mulierem,quæ,etſi à ſuo marito priore adamaretur, tamen adulterium commiſit. Quo mandato non iram, ſed amorem erga Eccleſiam electorum indicauit ſuum.Sunt autem tres perſonæ in hac viſione. 1.Eſt maritus,qui ſuam vxorem, antequam adultera eſſet facta, amauit,& per conſequens,vt amantiſſimus maritus,eam liberaliſſime tractauit. Hic eſt Deus, qui electum Iſraelem amauit ab æterno,& ſponſam accepit in monte Sina. 2. Eſt vxor, quæ,licet adamaretur,& liberaliſſime tractaretur à ſuo marito:tanta tamen fuit eius ingratitudo & libido,vt amor mariti non potuerit illam retinere,ne fornicaretur.Hæc eſt electa Iſraelitarum Eccleſia,quæ fornicata eſt cum idolis. 3.Eſt Propheta,qui iubetur hanc mulierem à ſuo marito amatam, licet adulteram,amare.

Tria ergò indicare voluit hac viſione. 1. Quòd Deus ab æterno,vero,& ſyncero amore, amauit hanc electam Iſraelitarum Eccleſiam,eo, inquam,amore, quo dicitur etiam Iacob dilexiſſe.Rom.9. De quo Ier. 31. ad hunc eundem populum ait,*in charitate perpetua dilexi te*. Hoc primo loco non ſine cauſſa indicare voluit Dominus. Quoniam hoc eſt primum, quod ſibi quiſque perſuadere debet: nempe ſe à Deo ante tempora æterna amatum fuiſſe,&, niſi quis ita ſibi perſuadeat,non poteſt,vel Deum viciſſim amare, vel in eo ſperare,vel in cruce ſubſiſtere,vel quidpiam boni facere. 2. Quod hic docet,eſt, Hanc Iſraelitarum Eccleſiam ſua natura fuiſſe nimis ingratā,nimiſque peruerſam,ſuperſtitioſámque, quippe quam tantus erga ſe mariti amor & humanitas, non potuit in pudicitia & fide marito data retinere.Cùm enim amaretur à ſuo marito,& liberaliſſime pertractaretur: tamen nō potuit ſe continere,quin animum ad amaſios adiecerit,atque cum eis fornicata ſit. Hoc, ſecundo loco iure poſitum eſt, poſt ſcilicet amorem mariti: Quia ille amor præcedens facit ad magis exaggerandam populi ingratitudinem & peccatum.Si enim mulier aliqua nō ametur, nec liberaliter tractetur à ſuo marito, videtur ſpeciem aliquam excuſationis habere,cur ſe aliis proſtituat:ſed ſi maritus vxorem ſuam amet,humaniter tractet, præſtétque ei maritale officium, & poſteà ipſa ad amaſios animum adiiciat, nulla certe ei relinquitur excuſatio.

3. Indicat, etſi magna ſit vxoris ingratitudo & impudicitia: infinitis tamen partibus maiorem eſſe ipſius Dei erga ſuam Eccleſiam amorem,miſericordiam,bonitatem,patientiam,qui, etſi ſuam Eccleſiam videat factam eſſe adulteram, & ita peruerſam, vt nullis, vel officiis, vel beneficiis, retinere potuerit in caſtitate: tamen eam amare non deſinit,idque in Chriſto. Mandat enim in perſona Prophetæ ipſi Chriſto, vt eam, etſi adulteram inuentam, & ideò à primo connubio reiectam: amet tamen ipſe, & nouo connubio ſibi tandem copulet,eam perpetuo amore proſequatur:ac proindehic tacite vaticinatur de ſecundo connubio per Chriſtum faciendo in perpetuo amore. Hoc autem iure tertio loco poſitum eſt,quia indicare voluit, neque ipſa noſtra peccata impedire poſſe, quin eos, quos ſemel ab æterno amare cœpit, perpetuò in Chriſto amare pergat. Tanta eſt Dei conſtantia in amandis, & fouendis illis, quos ab æterno ſibi amandos,& fouendos delegit. Hæc tria in hac viſione indicare voluit Dominus, iis verbis. *Vade ama mulierem amatam à marito, & adulteram*.

Nunc verò verbis ſequentibus diſerte vtcunque explicat, quæ figurate in illo mandato indicarat.

1. De cuius mariti amore loquebatur,cùm dixit,*Ama mulierem a ſuo marito amatam?* De amore Dei in Chriſto, *iuxta amorem* Iehouah *erga filios Iſrael*.2.Quæ illa mulier amata à ſuo marito,de qua dixit,*Ama mulierem*? Eccleſia Iſraelitarū electa. Ait enim,*Iuxta amorem Domini erga Filios Iſrael*,intelligit filios Iſrael ſecundùm ſpiritum etiam, non tantùm ſecundùm carnem. 3.Quæ adulteria ſunt illa,quæ commiſit eius vxor dicens,*Et ipſa eſt adultera,ſeu adulteria committit?* Sunt idololatriæ aliorúmque Deorum cultus. Ait enim,*Et ipſi Iſraelitæ reſpiciunt ad Deos alienos*.4.Quid ſibi vult,quod mādat Prophetæ,vt amet adulteram? Indicare voluit,quòd ipſe Deus Iſraelitas electos,idololatras etiam effectos, velit conſtanter & perpetuo amore proſequi in Propheta ipſo, id eſt, Chriſto. Ait enim, *Ama iuxta amorem Dei erga filios Iſrael*, id eſt,amore conſtanti,firmo,æterno,qui neque peccatis impediri poteſt. Indicat ergò, Chriſtum illum eſſe, *cui iubetur*, vt amet Eccleſiam hanc amore, quo amat Deus *filios Iſrael*. Quia nemo poteſt iuxta amorem Dei amare quempiam,niſi Chriſtus.

Summa conſilij Domini in hoc verſu eſt,vt Iſraelitæ,etiamſi in exſilio viderint ſe duriter à Deo caſtigari: ſtatuant tamen certò,ſe à Deo ab æterno amatos fuiſſe, & continenter amari in Chriſto,&,licet viderint,ſe,ceu vxorem à marito reiectam, non ab eo recipi in conſortium tori maritalis,id eſt,eſſe ſine rege,principe,& ſine vlla religionis forma:certò tamen ſciāt, ſe eſſe charos Deo & nouo connubio tandem deſponſatum iri Chriſto,cuius typus erat Hoſeas.

In quem finem voluit Dominus, vt hoc ſibi perſuaderent Iſraelitæ? Vt hac perſuaſione de æterno Dei erga ſe amore armati, totam illam caſtigationem patienter ferre poſſent, & certam ſpem conciperent, fore, vt tandem fruerentur ſuo ſponſo.

Illa locutio, *Reſpicere Deos alienos & poſt aliquem*, phraſis eſt Hebraica,& ad amorem,deſideriúmque transfertur.Quę enim amamus & deſideramus,in ea reſpicimus, & tū mentē,tùm oculos habemus intentos. Ergò reſpicere poſt Deos alienos eſt inſano amore, & deſiderio affici erga falſos, & idololatricos cultus. Iſraelitæ igitur dicuntur reſpexiſſe poſt Deos alienos,quia inſano ſuperſtitionum ſtudio feruebant.

Illud, *Et amant lagenas vuarum*, bifariam exponi poteſt. 1. Quidam μεταφορικῶς accipiunt,pro inſatiabili nouarū ſemper ſuperſtitionum deſiderio teneri. Metaphora ſumta ab ebrioſis hominibus, ij faſtidito vino veteri, cuius etiam odor illos offendit,nouas ſemper lagenas,nouo muſto,víxque ex vuis expreſſo,plenas,amant & quærunt. Lagenæ enim plenæ vuis,dicuntur lagenæ plenæ recenti,ideóque dulci muſto recens ex vuis expreſſo.Sic homines ſuperſtitioſi,vere idolorū cultu ebrij,faſtidiunt veterem ſemper religionem, ita vt eius illius odore offendantur: ideò nouas ſemper ſuperſtitiones meditantur,tanquam lagenas nouo muſto plenas,quia nouæ ſuperſtitiones magis delectant,quàm vetus religio. Hæc mihi non improbatur. 2.Alij tamen,quod non diſplicet,propriè accipiunt locutionem hanc, ſicut etiam proprie locutus eſt ante dicens,*Et ipſi reſpiciunt poſt Deos alienos*. Volunt ergò, perſtringi hic Iſraelitas,non tantū idololatriæ,ſed etiā ebrietatis,crapulæ,deliciarum,laſciuiæ, & omne genus voluptatū. Vinum enim omnis voluptatis & laſciuiæ eſt alimentum.

Colligamus ex hoc loco,firmitérque retineamus hanc ſalutarem & neceſſariam doctrinam, vt ſcilicet certò ſtatuamus,nos à Deo ante,quàm etiam peccaremus, aut fornicaremur in Adamo , ab æterno amatos fuiſſe, & licet poſteà propter peccatum quaſi reiecti fuimus: tamen nouo coniugio de-

gio deſponſatos eſſe Chriſto,& à Chriſto, & à patre in Chriſto perpetuo amari:ac proinde, etiamſi propter noſtra peccata ſæpè eſt in nos auſterus,& nos cædit, in exſilium mittit, & quaſi à ſe reiicit:illum tamen non deſinere nos amare,ſed ſemper in ipſa etiam ira æternum ſuum erga nos amorem conſeruare.

At ſumus impij,fornicarij, vt Iſraelitæ, Deus autem odit impium & impietatē eius. Reſp. Fatemur,nos impios & peccatores eſſe.Fatemur etiam,Deum odiſſe impium & impietatem eius. Sed hoc intelligitur, quatenus impius aliquis eſt. Reprobi ſunt toti,quanti quanti ſunt,impij,ideò eos prorsùs odit.Electi non ſunt prorsùs impij,iuſti ſunt in Chriſto,& inchoatiuè in ſeipſis:Odit quidem impietatem in nobis,ſed totos nos odiſse non poteſt. Si enim peccata, quæ præuiderat ab æterno,nos admiſsuros,impedire eum nequiuerunt,quin nos amaret ab æterno, quomodo nunc poſsunt eum impedire,quin amare pergat,quos ſemel amandos ſuſcepit? Doctrina hæc cor accendit ad amorem Dei,ideóque adducit in odium peccati,quod odit Deus.

Vidimus mandatum Domini in viſione ad Prophetam factum,nunc videamus obedientiamProphetę in eadē viſione.

2. & 3. Et acquiſiui eam mihi,&c.

His duobus verſibus recitat,ſe mandatum, à Deo factum in viſione, in viſione etiam exſecutum fuiſſe. Tradit autem in ſumma duo 1.Se illam vxorem à marito amatam,ſed poſteà inuentam adulteram, datis paucis aliquot pecuniis, & ſaccis hordei, vnde renuiter viuere poſſet, eam domi recluſiſſe,& ibi ſolam ad dies aliquot in vita cælibe retinuiſſe,atque ita tandem eam ad pudicitiam,verámque reſipiſcentiam reuocaſſe, & quaſi lucratum eam eſſe, exiguóque ſtipendio comparaſſe.2 Fidem ſuam ſe illi obſtrinxiſſe, quòd eam vellet,& non aliam vxorem habere, & in ſuum maritalem lectum recipere, ſed id, poſtquam ipſa fecerit ei fidem ſuæ veræ reſipiſcentiæ, ita innuit, ſe tandem illam ad ſe recepiſse. Hæc eſt mandati exſecutio.

At,inquies,iuſsus eſt illam amare,nullam autem hic mentionem facit amoris,ſed tantùm, quòd primò eam ſibi comparauit 15.argenteis,id eſt, auſterè, & duriter eam tractauit, & ſecundo, quod promiſerit, ſe quoque illam reſpecturum. Reſp. Amor eſt occultus. Ab officiis igitur indicat,ſe illam amaſse.

At duriter eam tractaſse,id eſt, quindecim tantùm argenteos dediſse,& panem hordeaceum, & voluiſse vt ſola domi ſederet ad multos dies in luctu, quæ ſigna ſunt iſta amoris.Reſpon. Imò hoc eſt teſtimonium veri amoris. Nimia enim indulgentia illam perdidiſset.Seueritas hæc vtilis & neceſſaria fuit adulteræ ad pudicitiam reuocandæ. Sic faciunt boni mariti erga vxores ſuas. Si vxori adulteræ ſtatim parcat,blando eam vultu accipiat, amplectatur,permittat illi licentiam, quam etiam antè habuit, laxatas illi ſinat habenas, teſtimoniúmne præbet ſui veri,& ſynceri,atque honeſti erga eam vxorem amoris? Minimè. Illam enim potiùs perdet,ideoque ſe vel non amare eam, vel inſano & cœco amore amare præ ſe feret. Si verò eam coerceat, domi retineat in officio, ad tempus duriter tractet, donec eius libido & ferocia dometur, & ad pudicitiam redeat, Tùm verè declarabit reipſa,ſe ſuam vxorem vero, honeſtóque, & ſyncero amore complecti. Apparet igitur Prophetam iis verbis teſtari,ſe mulierem illam imaginariam amaſse, licet eam duriter tractarit per multos dies.

Iam quid indicare voluerit Dominus hac viſione, manifeſtum eſt: nempe etſi duriter tractaturus erat ſuam Eccleſiam,Iſraeliticam,electam,in exſilio ad multos annos: ſe tamen illam ſolido & ſyncero amore amare,ſe enim hac dura ratione in illam vti, propter ipſius ſalutem, vt ſcilicet eam hac dura tractatione benè purget,atque ad pudicitiam reuocet,ideóque ad ſe Deum in ſuas vlnas, ſuúmque torum iterū recipiat. Externa tractatio dura eſt, & ab inimico proficiſci videtur,ſed amor internus,& occultus,& immenſus eſt. Duriter eam tractat, quia adultera, vt ſcilicet reuocet ad pœnitentiam.Clementer tamen eam tractat,& dat ei, vnde viuat, ne prorsùs pereat. Quare? Quia amat. Ergò & quòd det,vnde viuat,&,quòd parum det,vt parcè viuat, quia vtrumque facit ad eius ſalutem,teſtimonium apertum eſt, quòd illam amet. Tenemus,cur dixerit,*Et comparaui eam mihi*,nec dixerit, Et amaui eam.

Denunciat ergò hic primam pœnam contra peccatum, ſed eam cum clementia coniunctam,durum ſcilicet vitæ genus,quod vult Deus, vt Iſraelitæ viuant in exſilio, & hoc contra voluptatem & luxum, lagenáſque vuarum. *Per quindecim enim argenteos, ſeſquicorum*, id eſt, quindecim ſaccos hordei, Dubium non eſt, quin ſignificare voluerit Prophetam,ſordidam ſimul,& vilem, durámque conditionem populi in exſilio, & quòd eum Dominus tractaturus erat duriùs & viliùs,quàm ancilla tractari ſolet.Nam Exod.21.lex fuit data populo.*Si bos cornupeta non cuſtoditus, ſeruam aut ancillam innaſerit,is cuius eſt bos,perſoluat Domino, cuius eſt ſeruus vel ancilla* 30.Ceſeph. Hic autem dat vxori adulteræ 15. tantum *ceſeph*,tantùm igitur abeſt,vt velit eam tractare tanquam vxorem,vt viliùs etiam eam æſtimet,quàm ancilla æſtimetur in lege.

Quanta verò ſumma erat 15.argentei, hinc æſtimate, tres nummi argentei Hebræis fuerunt 1. *Schekel* ſiclus ſanctuarij,hic habebat ab vna parte vrnam, ab altera virgam Aaron, pendebat 4.drachmas Atticas, drachma obolos Atticos ſex, obolus eſt octaua pars vnciæ. De iis legitote Budæum de aſſe,& Rhodolphum Agricolam libr. 2. de pretio metallorum & monetarum. Ad rationem noſtræ monetæ,Siclus ſanctuarij Hebraici pendebat dimidium ferè thalerum,quemadmodum cariſſimus & honorandus frater D. Cunradus Hubertus mihi oſtendit,Siclum Hebraicum,donatum olim D. Capitoni.

2.*Ceſeph* argenteus communis,pendebat dimidiam partem *Schekel*,id eſt,duas drachmas. Quanquam etiam aliquando *Ceſeph* in ſcripturis pro *Schekel* ponitur.

3.*Gerah* obolus,ſicut 70.verterunt, quinque autem oboli Hebraici conficiebant drachmam,ideò decem vnum *Schekel*. Loquitur autem hic de argenteo nummo vulgari, quia ſimpliciter ait *Ceſeph* ſine mentione ſanctuarij.Cùm igitur Siclus ſanctuarij penderet dimidium ferè thalerum noſtratem: *Ceſeph* autem erat media pars Sicli ſanctuarij, apparet *Ceſeph*, fuiſse quartam thaleri noſtri partem. Quanta erat igitur iſta ſumma pecuniæ pro victu vxoris ad multos dies, hoc eſt, ad annum vnum & ampliùs?

Hordeum autem non dabatur veſcendum mulieribus ingenuis.Propheta autem dat ſuæ, & quidem parcè 15. tantùm ſaccos.*Chomer*,Corus continet Medimnos atticos decem,qui ſunt decem quartalia noſtratia.Non dat triticum panem,ſed vult,vt cibario, hordeaceóque pane veſcatur. Dubium non eſt,quin indicare voluerit Propheta, duriter & parcè victuros Iſraelitas in exſilio. Hæc fuit optima medicina contra lagenas vuarum,& omne genus delicias,quas amabant.

Summa.Teſtatum voluit Iſraelitis hac viſione, quòd,licèt eos nondum tractat liberaliter, vt honeſta coniux tractari ſolet & debet: ne tamen diffidant de ſuo erga eos amore. Quia hoc facit ad illorum ſalutem,quia adulterati ſunt.

Quantum ad verba tertij verſus,ſic ait,*Et dixi ad eam,&c.* Hæc etiam ſunt verba Prophetæ in viſione ad illam mulierem adulteram facta. *Ego* Propheta *dixi*,in viſione,*ad eam* mulierem imaginariam,*Sedebis*,id eſt,manebis,ceu viduam, & vitam ages cælibem *ad multos dies*:nempe,donec videam an vére reſipueris nec ne? Ideò *Et ego etiam ad te reſpiciam*. Senſus eſt, Volo, vt & ſine amaſiis maneas, & nulli viro nubas,ſed maneas cælebs ad aliquot dies. Volo enim videre, quomodo te geras ante,quàm tecum habitem. At Tu, ô Hoſea,quid interim ages? Tu vis, ne cuipiam poſſim nubere? & Tu fortaſse aliam duces in vxorem? Tu non ages cælibem vitam? Reſp. *Ego etiam ad te* ſcilicet tantùm. Senſus eſt, Ego etiam ad te tantùm interim reſpiciam, non ad aliam, vt aliam ducam: quaſi dicat, Do tibi fidem meam, quòd non ſim aliam præter te ducturus. Sed nondum venit tempus, vt te ad me recipiam. Volo, priùs ad aliquot dies ſedeas domi, vt vidua, & facias mihi fidem tuæ veræ reſipiſcentiæ. Quid verò indicare voluit Dominus? Quòd, licet Iſraelitas diu in exſilio duriter tractet, nec vt honeſta coniux tractari debet: tamen dubitare non debeant de ſuo erga ſe amore, patienter ferant illud ex ſilium, donec per Chriſtum eos recipiat ad ſe.

Obſeruandū: Etſi aliquando in hoc exſilio ſoli deſeramur à Domino,male tractemur,& ceu viduæ in luctu viuamus:tamen ne dubitemus,quin ſimus vxores Chriſti,eique chariſſimi. Vult nos ad tempus duriter tractare,& eſse ſine ſua præſentia.Quare? Quia expedit nobis hoc,ad reuocandos nos ab idololatria, & impudicitiis ad pudicitiam. Interim ergò teneamus hanc promiſſionem Chriſti, *Ego etiam ad te*, id eſt, do fidem meam,quòd te recipiam ad me,& veniam ad te.

4. Quoniam diebus multis.

Hoc verſu explicat quod figurate dixerat verſu tertio, ipſam ſcilicet viduitatē. *Diebus multis* vſque ad Chriſtum,ipſi ſcilicet filij Iſrael electi ſedebunt. Nam reliqui in perpetuum ſederunt ſine rege.

Sine ſtatua, quæ ad cultum erigitur. Alludit ad vitulos aureos in Dan & Bethel hoc eſt,non coles idola.

Sine Ephod,ſine ſacerdotio. Veſtem enim ſacerdotalem pro ipſo ſacerdotio ponit.At quomodo Ephod mentionem

facit,cùm tantùm in tribu Iuda eſſet ſacerdotium & veſtis illa Ephod? Reſpon. Iſraelitæ cùm ad Iudæorum exemplum erexerunt altaria,& ſacerdotium inſtituerunt,talem etiam veſtem Ephod pro ſummo ſacerdote fieri curarunt.

Theraphim,imagines gentium,idola ad cultum.Sic Gen.31. *Rachel furata eſt Labano patri Teraphim.* Ezech. 13. accuſatur rex Babylon, quod conſuluerit Theraphim.Rabbini quidam aiunt,quòd per illa Theraphim diuinationes fiebant, & oracula excipiebantur cœleſtia.Innuere igitur voluiſſe,Iſraelitas futuros ſine Propheta & ſine oraculis.

ANALYSIS TERTII CAPITIS, AC PRIMVM ANALYSIS ARGVMENTI.

DE ſolis inter Iſraelitas electis, qui propter publicam totius Eccleſiæ fornicationem inter gentes diſperſi, nec vllum è ſuo populo magiſtratum,nec verum externum Dei cultum vſque ad Chriſtum habuerunt,nec verò tamen etiam gentium abominationibus communicarunt, prophetia hæc propriè intelligi debet,& poteſt.

2.Docet autem,Deum,hoſce Iſraelitas,quoniam eos ab æterno ante,quàm fornicarentur,adamauit, nunc etiam,licèt adulterati ſint,amore tamen proſequi.

3. Ac proinde,quoniam adulterati ſunt, velle eos punire, quoniam verò à ſe dilecti, nolle eos perdere, ſed ita duriter, quia adulteri,tractare,vt tamen etiam clementer, quia dilecti,velit cum eis agere,& non ad exitium, licèt adulteri,punire,ſed ad ſalutem,quia dilecti,velit caſtigare.

4. Promittit enim futurum, vt, poſtquam longa caſtigatione fuerint in exſilio purgati, tùm verè & ſyncerè Deum ſuum agnoſcant,ad eum reuertantur, eúmque & Chriſtum eius reuerenter colant, ipſe verò viciſſim eos in ſuam gratiam recipiat.

5. Finis autem,cur hæc Iſraelitis propoſuerit,duplex fuit. 1. Ne ſecuri viuerent in peccatis, ideò & peccata eorum arguit,& durum vitæ genus, quod in ſua viduitate, ſeu exſilio erant ducturi,prædicit. 2. Vt de æterno, firmóque Dei erga ſe amore perſuaſi,in ipſo exſilio ne deficiant,ſed ſpe certa ſe ſuſtentent.Ideò & ſtabilem Dei erga eos amorem prædicat, & paternam eius clementiam,in ipſis etiam puniendis, indicat,& promiſſionem certam, de illorum ad ſuum Deum reditu,adhibet.

6.Ac proinde, cùm in exſilio ſenſerint, ſe duriter propter ſua peccata tractari:ſciant tamen,propter gratuitam electionem ſe à Deo amari, & clementiùs, quàm ipſorum peccata mereantur, ſecum agi. Itaque certò confidant, fore, vt ad Deum ſuum reuertantur.

1. *Et dixit* Iehouah *ad me.*

1.Hoc Domini ad Prophetã mandatũ de adeunda & amanda adultera,in viſione fuit,ſicut & illud,quod eſt in 1.cap.

2. Cùm enim ait,*Vade rurſus*,alludit ad primam illam viſionem ,in qua iuſſus fuit Propheta ire ad ſcortum, nomine Gomer.Innuit igitur, vtramq. fuiſſe non hiſtoriam,ſed propheticam viſionem.

3.Sunt autem in hac viſione tres typicæ perſonæ.1.Eſt maritus, qui ſuam vxorem ſyncerè & conſtanter amauit, & amat.2.Eſt vxor,quæ, licèt à ſuo marito videret ſe amari : non potuit tamen contineri in fide,& caſtitate maritali, ſed amaſios ſecuta,facta eſt adultera.3.Eſt Propheta, qui iubetur adire iſtam adulteram eámque amare, & per conſequens eam ab impudicitia ad ſe reuocare,atque nouo connubij vinculo ſibi copulare.

4.Maritus,eſt ipſe Deus. Hic electum Iſraelem ab æterno amauit, & in monte Sina eum ſibi deſponſauit, ſempérque liberaliſſime pertractauit. Mulier, eſt electa Iſraelis Eccleſia. Hæc,licèt electa & amata : vnà tamen cum reliquis Iſraelitis fornicata eſt cum Baalim. Propheta typus fuit Chriſti,qui eſt vnus Deus cum patre.Hic in perſona Prophetæ à patre iubetur, electam Iſraelis Eccleſiam ante tempora æterna conſtanter à ſe amatam, & in monte Sina ſibi in vxorem deſponſatam, adire, &,licèt in præſentia adulteram,amare,& tandem ex immenſo amore eam ab impudicitiá reuocatam, nouo connubij vinculo copulare, perpetuóque amore complecti.

5.His igitur verbis, *Vade,ama mulierem à marito amatam, & adulteram*,tria indicare voluit Dominus.1.Quòd Deus ab æterno,vero, & ſyncero amore, amauit electam Iſraelitarum Eccleſiam.2.Ipſam tamen Iſraelitarum Eccleſiam, ſuapte natura fuiſſe nimis ingratam & improbam,quippe quam tantus Dei amor retinere in fide dara & caſtitate non potuit. 3. Quòd, licèt magna Iſraelis in Deum fuerit ingratitudo & impudicitia:infinitis tamen partibus maior ſit Dei erga eam bonitas,patientia,amor, quippe qui non deſinit eam, etiam adulteram,amare,ſed in Chriſto.

6.Proinde tria hæc cuique ſecundùm ſpiritum Iſraelitæ obſeruanda docet. 1. Vt quiſque ſtatuat, ſe ab æterno à Deo amatum fuiſſe. 2. Vt agnoſcat ſuam erga Deum ingratitudinem & impudicitiam, illámque deteſtetur, &, alius vt ſit in poſterum,conetur.3.Vt,quanquam peccatorem ſe eſſe videt, ſeque propter ſua à Deo peccata,caſtigari:ne dubitet tamen, quin conſtanter à Deo in Chriſto ametur. Itaque hac fide & ſpe,ceu anchora inter omnes huius maris procellas, ſe ſuſtẽtet,vt ſcilicet ſtatuat, ſe à Deo amari,etiam cum ab eo, propter ſua peccata,caſtigetur.

7.Cùm enim ait,*Ama mulierem à viro amatam, & adulteram*,apertè docet, tantam eſſe Dei conſtantiam in amandis electis,vt ne peccata quidem impedire poſſint, quin,quos ab æterno ſibi amandos & fouendos delegit, eos amare & fouere perpetuò pergat in Chriſto.

8.Cùm ait,*Iuxta amorem*,Iehouah *erga filios Iſrael*,duo explicat.1. De cuiuſnam mariti erga vxorem amore loquatur. 2. Quænam erat hæc mulier, de qua dixit, *Ama mulierem à viro ſuo amatam.* nempe, quo ad primum, locutum fuiſſe de amore Dei erga ſuam Eccleſiam : Quo ad ſecundum, hanc Eccleſiam,ſeu vxorem,eſſe veros filios Iſrael.

9.Amor *Iehouah* de quo ait,*Ama iuxta amorem Iehouah*, eſt amor ſyncerus,deinde ęternus,conſtans,& ſtabilis.Nemo autem tali amore poteſt quempiam amare, niſi ipſe *Iehouah* Deus & Chriſtus.Ergò cùm mandat Prophetæ,vt amet iuxta amorem *Iehouah*,indicat,Chriſtum illum eſſe,qui in perſona Prophetæ iubetur amore ſyncero,firmo, & perpetuo veram Iſraelis Eccleſiam ſemper & conſtanter amare.

10. Cùm ait, *Et ipſi reſpiciunt poſt Deos alienos, & amant lagenas vuarum*,explicat,quæ ſint illa adulteria, quæ mulier hæc adultera admiſit, idololatriæ nimirùm & alienorum deorum ſuperſtitiones.

11. Reſpicere enim poſt Deos alienos,eſt, inſano amore & deſiderio affici erga falſos alienorum deorum cultus & ἐθελοθρησκείας.

12. Amare verò Lagenas vuarum,id eſt,noui muſti,nuper ex vuis expreſſi,plenas,eſt, vel more ebrioſorum hominum, qui vetus vinum faſtidiunt,& nouum ſemper quærunt, nouarum ſemper ſuperſtitionum deſiderio teneri, vel etiam omne genus voluptatis,quæ fomentum ſunt idololatriæ, amare & perſequi.

2. & 3. *Et acquiſiui eam mihi XV. argenteis, & vno coro hordei & dimidio coro hordei.*

1.*Ceſeph* argenteus nummus communis Hebræis, pendebat circiter quartam thaleri Germanici partem, ſicut Siclus ſanctuarij dimidiam. Quindecim igitur Argentei tres ſunt thaleri,& tres thaleri partes.

2.*Chomer* qui à Græcis Κόρος dicitur,medimnos atticos decem continebat. Medimnus autem atticus eſt, vt quartale Argentinenſe. *Lethech* verò dimidia pars eſt Cori. Ergò *Chomer* vnus & *Lethech* quindecim quartalia noſtra fuerunt.

3.Iuſſus Propheta amare mulierem adulteram,iuſſum Domini ita in viſione exſecutus eſt,eam è manibus amaſiorum ereptam,domi ſolam ſedere,vitámque & cælibem,& duram ad multos dies viuere iuſſit. Cælibem, quia nec cum amaſiis fornicari potuit; nec verò alij nubere, nec proprio marito frui.Duram verò,quoniam 15.tantùm nummos argenteos & 15.ſaccos hordei pro ſuo victu dedit,idque tantiſper dùm verè ex animo reſipiſceret; ſpe tamen illi facta & fide data, quod, vbi reſipuiſſet, illam eſset in gratiam & ſuum torum recepturus.Atq.ita ſe illam ſibi acquiſiuiſse, & quaſi comparaſse dicit, qui ab impudicitia ad pudiciam iſta ratione eam reuocauit.

4. Illud enim, *Et adquiſiui eam mihi*,ad totam rationem illam,qua eam ab impudicita ad pudicitiam reuocauit,quæque habetur in 2. & 3. verſu, referendum eſt. Quaſi dicat: datis ei pro tenui victu 15.tantùm argenteis,& 15.tantum ſaccis hordei, & illa domi concluſa, atque in viduitate detenta.

5. Nam illud,*Et dixi ei,diebus multis ſedebis mihi*, eſt, Et mandaui ei,ad multos dies ſola,ceu vidua, domi maneret ad omne mei ſolius iuſſum parata.Illud verò, *Non fornicaberis nec eris viro*.eſt,nolo, vt vel cum amaſiis amplius fornicaris, vel alicui nubas, vel etiam mecum viro tuo habites, meóve lecto fruaris,ſed cœlebs maneas,idq.tantiſper,dũ plenã mihi fidem feceris tuæ veræ reſipiſcentiæ. Illud autem, *Et Ego etiam ad Te*,ſcilicet ſolam reſpiciam, eſt, tantiſper dùm Tu vitam ages cælibem,in me vnum ſolum reſpiciens, Ego etiam viciſſim tibi promitto, me nullam aliam mulierem in vxorem ducturum, neque cogniturum, ſed in te ſolam reſpecturum, atque vbi reſipueris, te in gratiam & lectum meum

meum recepturum. Quare ſic tibi perſuadeas volo, etſi duriter, quia ita res poſtulat, à me ad aliquot dies tractaris: te tamen à me amari, perpetuóque amatum iri. Hac igitur fide & ſpe, te in hac dura per aliquot dies tractatione, eáq. tibi ſalutari, ſuſtenta.

6. Hoc autem imaginarium Prophetæ factum, ſymbolum fuit illius, quod facturus erat Dominus cum ſuo populo. Iubetur Propheta amare adulteram. Voluit ergò Dominus, vt primo loco ſtatueret Eccleſia Iſraelis, ſe ante mundi conſtitutionem amatã fuiſſe, & etiamnũ, licèt adulterata ſit, amari.

7. Iuſſus eſt Propheta adulteram amare, ipſe autem eam è manibus amaſiorum ereptam, & omni voluptate priuatam duriter tractat, quia verus Prophetæ amor erga adulteram, ſic poſtulabat. Voluit ergò Dominus indicare, ſe ab amore, quo Iſraelitas complectebatur, compulſum fuiſſe ad eos in exſilium mittendos, & ibi duriter tractandos. Quare etiam cùm viderent ſe duriter tractari, ſtatuerent tamen, ſe à Deo amari.

8. Viliſſima illa pecunia, quam in viſione Propheta dat adulteræ, nempe 15. argentei, (pluris enim ęſtimabatur ancilla in lege Exod. 21.) ſymbolum fuit viliſſimæ conditionis, quã Eccleſia Iſraelitica erat in exſilio habitura, quòd nullius ſcilicet erant æſtimandi Iſraelitæ.

9. Auſtera & dura vita, quam Propheta vult, vt adultera degat ad aliquot dies: nempe in pane hordeaceo, eóque etiam ad menſuram, ſymbolum fuit auſteræ vitæ, quam acturi erant Iſraelitæ in captiuitate.

10. Quòd iuſſit propheta adulteræ, vt ad multos dies domi maneret, & ſine amaſiis, & ſine legitimo viro, ſymbolum fuit quòd futuri erant Iſraelitæ in exſilio, & ſine idolorum cultu, & ſine vera Dei religione, vt mox ipſe explicat.

11. Promiſſio, quam facit, ſe nullam aliam interim vxorem ducturum, illa prorſus reiecta, ſed, ſe illam, vbi verè reſipuerit, ad ſe recepturum, dicens, *Et Ego etiam ad te*, ſymbolum fuit, quòd Deus interim nullum alium populum erat ſibi in peculiarem populum recepturus, Iſraele (nempe qui eſt Iſrael ſecundùm ſpiritum) prorſus reiecto.

12. Etſi enim poſt aduentum Chriſti electos quoque ex gentibus in ſuum populum cooptauit: contra promiſſionem tamen non fecit, tùm quoniam populum ſuum Iſraelem, quẽ præſciuerat, non reiecit, vt eſt Rom. 11. tùm quoniam etiam electi ex gentibus in vero Iſraele ſecundùm ſpiritum continebantur, & in ſemen reputabantur, tùm denique, quoniam, quamdiu illi fuerunt in viduitate ante Chriſtum, gentes non ſunt receptæ.

13. Ergò cùm ait, *Et Ego ad te*, ſcilicet ſolam & ſemper reſpiciam, indicat, quòd Dominus ad veros Iſraelitas, & ſolos, & ſemper beneuolis & gratioſis oculis reſpicit.

14. Spes itaque à Propheta facta adulteræ, quòd eſſet ad eam rediturus, eámque in gratiam recepturus, poſtquam ſcilicet reſipuiſſet, ſymbolum fuit ſpei factę veris Iſraelitis, quòd eſſent tandem ad ſuum Deum, & Chriſtum eius verè, & ex animo colendum, redituri, viciſſimque à Deo in gratiam per Chriſtum recipiendi, ſicut Propheta ſuum imaginarium factum explicans duobus ſequentibus verſibus apertè interpretatur.

15. Voluit autem Dominus in ſumma, tota hac recitata viſione, vt Iſraelitæ intelligerent, etiamſi in exſilio ſenſerint, ſe non, vt honeſtam coniugem, tractari: deſperandum tamen non eſſe, nec de amore Dei erga ſe dubitandum, ſed patienter illud exſilium eſſe ferendum, donec per Chriſtum in gratiam iterùm recipiantur, & quaſi nouo connubio ei deſponſentur.

Ergò etiam nos veri ſecundùm ſpiritum Iſraelitæ, etſi aliquando in hoc exſilio ſoli à Domino deſerti eſſe videamur, & malè tractemur, & ceu viduæ, in luctu viuamus: dubitare tamen minimè debemus, quin ſimus ſponſæ Chriſti, eique chariſſimæ & dilectæ. Tenenda enim ſemper hæc promiſſio eſt, *Ego etiam ad te*.

4. *Quoniam diebus multis*.

1. Diebus multis, non ſemper, futuri erunt Iſraelitæ electi in ipſa viduitate, id eſt, in exſilio. Ergò non vult, vt ſemper veri ſecundum ſpiritum Iſraelitæ exſilio & variis calamitatibus premantur, ſed ad tempus & certos dies, donec ſcilicet verè reſipiſcant.

2. Diebus multis futuri erant Iſraelitæ in exſilio ſine rege & principe, id eſt, ſine vllo ciuili è ſuo populo magiſtratu. Ergo locus iſte de Iudæis in Babylone exſulantibus, minimè intelligi poteſt, tùm, quoniam ſcriptum eſt Gen. 49. *Non auferetur ſceptrum de Iuda*, tùm, quoniam ex Dan. 13. apparet, in ipſo etiam exſilio Babylonico Iehudæos aliquam iudicij & magiſtratus politici formam è ſuo populo habuiſſe: ac proinde de ſolis Iſraelitis ex decem tribubus intelligendus eſt.

3. Non paucis, ſed multis diebus purgandi erant Iſraelitæ in exſilio, donec plenam ſuæ veræ reſipiſcentiæ fidem facerent. Ergò ad veram noſtri purgationem, & ad ſumendum certum alicuius reſipiſcentiæ experimentum, non vnus aut alter, ſed multi dies & anni requiruntur.

4. Nomine *Sacrificij & Ephod*, ſynecdochicè intelligit totum purum, externúmque Dei cultum. Nomine verò *Statuæ & Theraphim*, omnes idololatricas ſuperſtitiones & ϑεραπείας. Theraphim enim idola & imagunculæ gentium erant, ad cultum factæ. Gen. 31. Ezech. 13.

5. Futuri autem erant ijſ Iſraelitæ multis diebus in exſilio, ſine vllo externo cultu, vel ſyncero, vel ſuperſtitioſo. Ergò iſta prophetia non de omnibus Iſraelitis, ſed tantùm de electis intelligenda eſt.

6. Reprobi enim, quo ad verum Dei cultũ, ſine illo fuerunt, non multis diebus, ſed ſemper, poſtquam in captiuitatem abducti fuerunt. Quo verò ad cultum idolorum, non fuerunt prorſus ſine illo, ſed cùm in cenſum gentium tranſierint, illorum etiam abominationibus cõmunicaſſe credendi ſunt.

7. Electi autem & pij Iſraelitæ in exſilio, & ſine cultu Dei externo, vnà cum reliquis Iſraelitis, fuerunt ad multos dies, nempe vſque ad Chriſtum, & verò etiam gentium abominationibus, quia pij, non communicarunt. Ergò de ſolis Iſraelitis electis, locus iſte intelligendus eſt.

8. Ait, Iſtos electos, Iſraelitas in captiuitate ſine rege & ſine ſacerdote futuros, non ſemper, ſed ad multos dies. Indicauit igitur, illos diebus multis futuros quidem ſine rege & ſacerdote in exſilio, tanquam viduam ſine viro, ſed tamen poſt multos illos dies tandem aliquando habituros Chriſtum, verum & regem, & ſacerdotem. Ideóque hac particula, *Multis*, voluit, vt in exſilio ſpe futuræ per mediatorem Chriſtum reconciliationis ſe ſuſtentarent.

5. *Poſteà redibunt filij Iſrael, & quærent*.

1. *Poſteà*) id eſt, poſtquam longa caſtigatione purgati fuerint, reuertentur filij Iſrael ad Dominum Deum. Ergò longa illa caſtigatio erat illis ad ſalutem profutura.

2. Non ait, quòd ante completos illos multos dies eſſent redituri ad Dominum, ſed, Poſteà, id eſt, poſt completum illud longum caſtigationis tempus. Indicat ergò, illos ita ad prauã contumaciam obduruiſſe, vt neceſſaria illis fuerit nòn breuis aliquà, ſed longiſſima caſtigatio. Ac proinde filiis Dei non ſemper expedit, vt citò è calamitate aliqua liberentur, alioqui non redirent ad Dominum, ſed longa malorum tolerantia opus eſt, vt poſteà reuertantur.

3. Addit hanc promiſſionem, vt filij Iſrael, quanquam viderint, ſe in diuturno eſſe exſilio, & longa premi caſtigatione: ne deſperent tamen, quia poſteà tandem reuertentur. Ergò etſi diutius, quàm vellemus, cruce aliqua premamur, & à nobis procul eſſe Dominus videatur: deſperandum tamen nobis non eſt, quin tandem aliquando liberabimur. Omnis enim ira Dei in veros Iſraelitas temporalis eſt, ideóque ſuum tandem habet finem.

4. Redibunt, inquit, & quærent Iehoua Deum ſuum. Indicat ergò, illos à ſuo antea defeciſſe Domino, illúmque & eius verbum neglexiſſe, ac proinde Prophetam non de carnali reditu ad temporalem patriam, ſed de ſpirituali, eóq. publico & manifeſto, ad ſuum verum Deum, hic loqui. Reditus autem iſte à tempore Chriſti cœpit, & quotidiè fit vſque ad finem ſeculi, cùm Iſraelitæ ad veram Chriſti Eccleſiam conuertuntur.

5. Non ait, *Quærent Deos, ſed Deum*. Indicat ergò, illos deſerturos ſuos multos Baalim, & redituros ad vnum verũ Deum. Ac proinde proprium verorum Iſraelitarum non eſt, quęrere multos deos, diuos & ſanctos, ſed vnum ſolum Deum, eúmq. ſolum adorare, inuocare, ab eóq. ſolo ſalutem exſpectare.

6. Nec ſimpliciter ait, *Quærent Deum, ſed ſuum Deum*. Indicat ergo, hunc Deum etiam anteã fuiſſe illorum Deum, (quippe qui illos elegerat, qui eos in ſuo ſinu educauerat, quí ſe illis manifeſtarat, & quem denique ipſi quoq. Iſraelitæ ſe colere profitebantur) ſed neglectum ab eis fuiſſe, cum purum ipſius verbum neglexerunt: ac proinde quæſituros illos Dominum ſuum docet, cùm ad purum putum ipſius verbum erant redituri.

7. Neque ſimpliciter ait, *Deum ſuum*, ſed explicat, quem Deum eſſent quæſituri dicens, *Iehouam*. Solus ergo Iehoua, eſt vnus, verúſque Iſraelitarum Deus.

8. Neque ſolùm ait, *Quærent Iehoua Deum ſuum*, ſed addit, *Et Dauidem regem ſuum*. Indicat ergo, Iſraelitas, vbi ſtudio quærendi Dei tracti fuerint, ſimul etiam quæſituros Dauidẽ, nec poſſe verè Deum quæri aut ad eum rediri, niſi etiã quæratur Dauid, & ad eum redeatur. Dauidis autem nomine hic intelligitur Meſſias, filius Dauid.

9. Non enim ſimpliciter ait, *Quærent Dauidem, ſed Da-*

uidem regem ſuum. id eſt, quatenus illis fuerat à Deo in regem præfectus. Fuerat autem præfectus etiam decem tribubus Dauid, vt eſſet illorum rex in perpetuum, non quidem in ſua perſona, ſed in perſona ſui veri filij, id eſt, Meſſiæ æternùm victuri iuxta illud, *De fructu ventris tui ponam in ſede tua, & Thronus eius in æternùm manebit* Nomine igitur Dauidis hic filium Dauidis Meſſiam, intelligit Propheta.

10. Ac proinde cùm ait, *Quærent Dauidem regem ſuum*, duo indicat, 1. Iſraelitas ſemel defeciſſe à Dauide rege, id eſt, regno Dauidis Illius enim iugum excuſſerunt, tempore Rhoboami Salomonis filij 3. Reg. 12. 2. Subiecturos igitur ſeſe regno Dauidis æterno.

11. Sicut enim dicuntur defeciſſe à Dauide rege, cùm tamen ab eius perſona non defecerint, quippe qui iam pridem mortuus erat: ſed quia ab eius regno defecerunt, ita dicuntur, quæſituri Dauidem regem, non quia eius perſonam erant quæſituri, quia mortuos, ſed quia ad eius regnum æternum, quod regnum Chriſti eſt, erant redituri. *Quærere igitur Dauidem regem*, eſt, quærere regem illum, quem Deus pollicitus fuerat ex genere Dauidis. Hic autem eſt Chriſtus.

12. Iſraelitæ cùm ſe ſubduxerunt à regno Dauidis, aliúmque ſibi regem creauerunt, alienarunt ſe à Deo, & à populo Dei. Ergò cùm ait, eos quæſituros Dauidem regem, indicat, eos per Chriſtum filium Dauidis iterùm coniungendos Deo & vero Dei populo: Ac proinde neminem poſſe vel Deum quærere, niſi quærat & Chriſtum, (in ſolo enim Chriſto inuenitur. Ioh. 5. *Qui non honorat filium non honorat patrem.*) vel populo Dei coniungi, niſi per regem Chriſtum. Hic enim ille eſt, cuius ſolius mano pater vtitur, ad colligendum conſeruandúmque populum ſuum.

13. *Pauere ad Iehouam*, eſt, illum reuerenter colere. Cùm ergò ait, *Et pauebunt ad Iehouam*, indicat, Iſraelitas priùs contempſiſſe Deum, ideóque præ contemptu illum non coluiſſe, poſthac igitur reuerenter illum culturos.

14. Nec ſimpliciter ait, Ad *Iehouam*, ſed addit, *Et bonitatem eius*. Indicat ergò, Deum non fore illis formidabilem, neque appariturum terribilem, ſed clementem & bonum, ideóque illos ſuauiter ad ſe attracturum ſua bonitate, vt ei ſponte, & hilariter inſeruiant.

15 Non eſt autem, nec apparet ita bonus & clemens, niſi in Chriſto. Chriſtus igitur eſt ipſa Dei bonitas, quia per Chriſtum ſolum Dei bonitas nobis guſtanda proponitur & communicatur.

16. Ait, quòd Iſraelitæ reuerenter colent Deum & bonitatẽ eius, id eſt, Chriſtum, poſteaquam ſcilicet bonitatem Dei in Chriſto guſtauerint. Ergò tunc primùm verè incipimus, Deum reuerenter, &, qua debemus, obſeruantia colere, cùm ipſius bonitatem in Chriſto incipimus guſtare. Nec poteſt Deus à nobis ex animo coli, niſi quando eum in filio propitium & benignum patrem eſſe conſpicimus, ſentimúſque.

17. Ait, hoc futurum, *In extremitate dierum*, Hæc eſt tempus aduentus Chriſti. Ergò duo facit Propheta iis verbis. 1. Oſtendit peruicaciam Iſraelitarum talem eſſe, vt non ſint ſtatim redituri ad ſanam mentem, ſed hoc tantùm futurum in extremitate dierum. 2. Subleuat piorum animos, ne tædio affecti tandem fatiſcant. Quoniam etſi non ſunt ſenſuri ſtatim Dei bonitatem: tamen in extremitate dierum illam tandem in Chriſto manifeſtatam pleniſſimè percipient.

CAPVT V.

Singulorum ordinum Iſrael peccata nominatim perſtringit. Comminatur enim populo, ac ſacerdotibus, & iudicibus captiuitatem aliáſque pœnas quòd alieni eſſent à fide, humanitate, agnitione Dei, omnique iuſtitia, obiter attingens idololatriam regni Iuda.

1. *Audite Verbum Iehouæ, ò Iſraelitæ. Nam contentio eſt Iehouæ cum habitatoribus huius terræ, quòd nulla ſit fides, nullaque benignitas, & nulla agnitio Dei in hac terra.*

Audite Verbum Iehouæ, *filij* Iſ*rael, quoniam lis* Iehouæ *cum incolis huius terræ. Etenim non veritas*, fidelitas, fides, *& nõ miſericordia, & non cognitio Dei in terra hac eſt.*

Ribh expoſtulatio, lis, & iudicium, quaſi dicat, Audite, quia Dominus habet, quod vobiſcum expoſtulet.

Emeth, Eſt *fides illa*, quæ definitur à Cicerone in Officiis, *dictorum conuentorúmque conſtantia, & veritas, & dicitur fides, eò quòd fiat id, quod dictum eſt* Sic etiã Hebr. *Emeth*, quòd ipſa declarat verum eſſe, quod dictum fuit. Sic in ſcripturis coniunguntur Miſericordia, Veritas, id eſt, impletio promiſſionum de miſericordia.

Audite Verbum Domini filij Iſrael, quoniam diſceptatio eſt Domino cum habitatoribus huius terræ, quòd neque veritas, neque humanitas, neque notitia Dei vlla ſit in hac terra.

Huius terræ) quam ſcilicet bonis omnibus affluentem dedit 10. tribubus, vt ibi nomen ſuum ſanctificarent, & ſeruarent iuſtitiam, humanitatem.

Veritas) id eſt, nemo ſeruat fidem.

Cheſedh iuſtitiæ, & reliquarum virtutum officia ſignificat.

2. *Peierando, & mentiendo, & occidendo, furandóque & adulterando, erumpunt in multitudinem cædes, ita vt alia aliis ſint contigua.*

Exſecrari, maledicere *& mẽtiri, & occidere, & furari, & adulterium committere*, vel, per Gerundium, Exſecrando, mentiendo ſcilicet perruperunt, vel, Exſecratio, mendacium, homicidiũ, furtũ adulteriũ, ſcilicet eſt in terra, *perruperunt*, fregerunt ſeptum legis, *& ſanguines in ſanguines pertigerunt.*

Aloh ab *Alah*, eſt macbor pro nomine, quaſi dicat, ſed tantùm Exſecratio eſt in terra, ſignificat iurare, peierare, ſed hic maledicere & exſecrari, id eſt, verbis exſecratione plenis mala imprecari.

Cachaſch in cal eſt marceſcere in Piel, vt hic, eſt mentiri, negare, Hæc duo reſpondent illi, Non veritas.

Ratzach occidere.

Ganibh furari.

Naaph, adulterari, ſeu adulterium committere. Hæc tria reſpondent illi, Non miſericordia, ſeu beneficentia. 1. Occidere, contra corpus proximi. 2. Furari, contra res fortunæ. 3. Adulterari, contra bona animi, id eſt, contra honorem.

Poteſt etiam ſic verti, Exſecrando, mentiendo, vt ſint probationes à ſigno & effectis contrariis, quod non ſit veritas in terra. Sic non eſt veritas, id eſt, fides in terra. Hoc patet ab exſecrationibus & mendaciis, quibus alter alterum fallit. Non eſt miſericordia, hoc patet occidendo, ab homicidiis, à furtis, ab adulteriis. Nam nec bonis corporis, nec fortunæ, nec honori, aut exiſtimationi proximi parcunt.

Paratz, tranſire terminum, ſeu perrumpere, item diruere, & frangere ideo Sanct. Pagn. Fregerunt ſeptum legis.

Nagah contingere, pertingere, ac peruenire, & appropinquare. Sanct. Pagn. Sanguis ſanguinem contigit, Cal. Et ſanguines ſanguinibus fuerunt continui. Munſt. Et ſanguines contigerunt ſanguines.

Periuria, mendacia, homicidia, furta, adulteria, longè latéque eruperunt, & cædes cædibus coniuncta ſunt.

Sunt infinitiua, ſed verti poſſunt per præſens, peierant.

Erumperunt. Hebr. eruptionem fecerunt. Metaphora ab inundatione aquarum, quæ ſuo impetu ripas effringunt, & quã latiſſimè diffunduntur.

Cædes cædem excipit, ſunt continuæ.

3. *Propterea lugebit hæc terra, & languebit, quicquid habitat in ea, cum beſtia agreſtium aues cæli: quin etiam piſces maris interibunt.*

Propterea lugebit deſolabitur *terra, & infirmabitur*, languebit, vel ſuccidetur, *omnis habitans in ea*, in id eſt, cum *beſtia agri, & in* id eſt, cum *volucre cælorum, & etiam piſces maris colligentur*, id eſt, tollentur è medio, & peribunt.

Abhal lugere, deſolari. Sic Ierem. 4. lugere dicitur terra, cùm deſolatur, quia tunc videtur lugere.

Amal infirmum, imbecille, debile.

Aſaph congregare, colligere. Eſt futurum in Niphal. Illud *beth* pro *bem*.

Propterea deſtruetur hæc terra, & exſcindetur quicunq. habitat in ea, vnà cum beſtiis agreſtibus & volucribus aeris, quin & piſces aquatiles de medio tollentur.

Hebr. Congregabuntur, id eſt, addentur reliquis mortuis.

4. *Veruntamen quiſquam ne contendito, & ne increpato quiſquam. Nam populares tui ſimiles ſunt contendentibus cum ſacerdote.*

Veruntamen cæterũ *quiſpiam ne obiurget, & ne arguat* ſcilicet populũ hunc *quiſpiã, & populus tuus eſt ſicut contendites cũ ſacerdote*, vel, meliùs iuxta grãmaticam. Et populus tuus certe iudicantes ſunt ſacerdotẽ. Eſt enim nomen collectiuũ.

Ach Sed, & tamen.

Iſchi

Liſch quiſpiam, quiſque, vir, hic eſt. Quiſpiam. Sic, nec interim, quiſpiam quempiam obiurget.

Iarebh à *Rubb* litigare, contendere, iudicare, increpare, eſt obiurgare & increpare.

Iochach eſt increpare, arguere, diſputare. Eſt in futuro *Vau*, & eſt hoc loco cauſſalis particula, quia, & cum alijs eſt copulatiua, poteſt etiam eſſe aduerſatiua, ſed.

Cimribhe participium in Hiphil à *Rubb*, illud *Caph* ſecundùm R.D.K. in commentariis eſt veritatis expreſſiuum. Ideò ſic interpretatur: Et populus certe tuus iudicat, aut increpat, ſacerdotem. Quaſi dicat, cùm ſacerdotis ſit iudicare, docere & increpare populum: iſti tamen non ſolum non admittunt increpationes ſacerdotum, ſed etiam ipſos contrà increpant. Et certe populus contendit, id eſt, contendere poteſt cum ſacerdote, quaſi dicat, ita etiam ſacerdotes mali ſunt, prior tamen melior eſt. Sic igitur, interea tamen ne quiſpiam obiurget, & ne quiſpiam reprehendat hunc populum. Et, (id eſt, ſed) populus tuus (ô Domine) vere contendentes (ſunt) (cum) ſacerdote.

Sanct. Pagn. Veruntamen nemo contendat, nemo arguat, cũ populus tuus ſimilis (ſit) contendentibus (cum) ſacerdote.

Cal. Cæterùm vir ne obiurges, & non corripiat virum, quia populus tuus, tanquam obiurgatores ſacerdotis.

Et certe nemo eſt, qui increpet, nec corripit eos quiſquam, cùm populus tuus ſimilis ſit contendentibus cum ſacerdote.

Fruſtrà corripit aliquis homines huius regionis, cùm etiam in ipſos ſacerdotes inſurgãt, quorum eſt officium legem docere, & corripere vitia. Oſtendit, eos non admittere correptionem.

5. *Itaque corrues interdiu, corruétque etiam Propheta tecum noctu, & exſcindam matrem tuam. Et corrueſti*, corrues igitur, *hodie*. Cal. interdiu, *& corruet* corruet *etiam ſacerdos tecum noctu, & ſuccidam matrem tuam.*

Iom, diet. *He* eſt hadiah, hoc die, id eſt, breui.

Sanct Pagn. Corrues igitur hoc tempore, & corruet etiam Propheta tecum (ſicut corruit quis) noctu, & ſuccidam matrem tuam

Damah ſuccidere, eſt etiam aſſimilare. Sic 70. Aſſimilabo matrem tuam. Sed de more ſacræ ſcripturæ, pro contrario vſurpatur, vt ſit veluti ſimilitudinem & formã perdere, quod Christus vocauit ἀφανίζειν τὰ πρόσωπα. Ergò minatur, ſe omnẽ Eccleſiæ ſpeciem ablaturum, vt non amplius videatur Eccleſia.

Ergo corrues hodie, id eſt, propediem, *& corruet quoque Propheta tecum nocte, atque exſcindam matrem tuam.*

Poteſt etiam ſic verti. Impinges in die, & impinget etiam Propheta tecum (tanquam) in nocte. Quaſi dicat, rebus etiam integris ita erunt impedita conſilia, atque ſi eſſent afflictiſſimæ. Innuitur autem ſtupor & excæcatio mentis, quæ pœna deſcribitur Deut. 28.

Propheta) ſcilicet falſus, & quicunque debuerat tẽ recta docere.

6. *Exſcindentur populus meus, eò quòd vacet ſcientia, quia tu ſcientiam ſpreuiſti, ſpernam quoque te, ne ſacerdotio fungaris mihi: quia oblitus es legis Dei tui, obliuiſcar filiorum tuorum ego quoque.*

Succiſi ſunt populus meus, pro, ſuccidetur, *à non ſcientia*, id eſt, eò quòd ſit ſine ſcientia, *ſeu, propter non ſcientiam* ſcilicet habere. *Quoniam tu*, ô ſacerdos, *ſcientiam ſpreuiſti*, id eſt, ſpernendo abiecisti, & ego ſpreui te, vel, abieci te, *à fungendo ſacerdotio mihi, &* quia *oblitus es legis Dei tui, obliuiſcar filiorum tuorum etiam Ego.*

Cal. Periit populus meus abſque ſcientia, quia Tu repuliſti ſcientiam.

Mibbeli Beli non.

Maas eſt reprobare, reiicere, contemnere, floccifacere.

Vaemaſecha eſt futurum, ſed *Vau* vertit in præteritum. Illud *aleph* inter *ſamech* & *caph* eſt redundans, ait R. D. eſt à *Maas*.

Miccahen à *cihen* fungi ſacerdotio, miniſtrare in ſacris, eſt in machor. Ideò bene vertitur. Ne ſacerdotio fungaris mihi.

Exſcindetur populus, quòd careat vera notitia Dei, quandoquidem Tu notitiam illam ſpreuiſti, & Ego ſpernam te indignum qui ſacerdotio fungaris mihi, & quemadmodũ oblitus es legis Dei, ita Ego obliuiſcar filiorum tuorum.

Ad verbum, Exciſi ſunt populus meus, propter non illam ſcientiam.

Loquitur de ſe, vt de tertia perſona.

Filij) etiam poſſunt intelligi ſubditi ſacerdotibus, vel etiam eorum liberi.

7. *Prout aucti ſunt, ita peccant in me, gloriam eorum in ignominiam commutabo.*

Secundum multiplicare eorum ſic peccauerunt mihi, i. contra me, *gloriam eorum in ignominiam commutabo.*

Rubbam à *Rabbah* eſt in pual, & eſt machor.

Kalon ignominia, à *kalah*.

Mir eſt mutare, in hiphil. *Hemir*.

Quò magis creuerunt, eo magis peccauerunt mihi, gloriam eorum cum ignominia commutabo.

Creuerunt) numero & dignitate.

Gloriam) captiuitatem minatur obſcure.

8. *Peccatum populi mei comedent, & ad iniquitatem eorum leuabunt* tollent *animam eius.*

Iochelu futurum ſed pro præſenti vel præterito.

Naphſcho animam ſuã, vel animũ ſuũ. Sic S. Pagn. Cal. Eius.

Peccatum populi mei comedunt, ob id ad iniquitatem, erecta ſpe intente ſunt, hoſtias oblatas pro peccatis.

Ob id. Hebr. Et ad iniquitatem eius erexerunt animum ſuum, id eſt, ſunt animo attento, quia ex ea iniquitate ſperant lucrum, nempe hoſtias.

9. *Quapropter erit vt populus, ita ſacerdos, cum animaduertens in eum vias eius, actiones eius retribuam ei.*

Et erit ſicut populus, ſic & ſacerdos, & viſitabo ſuper eum vias eius, ſuas, *& opera eius redire faciam*, id eſt, rependam ei.

Aſcibb à *Schibb* in hiphil, redire facere, rependere, reddere.

Quapropter erit populus tanquam ſacerdos, & ſacerdos ſicut populus, & animaduertam in eum propter vias eius, iuxta opera eius rependam ei.

10. *Nam comedentes nõ ſaturabuntur, ſcortantes non erũpent in multitudinem, quia Iehouam deſierunt obſeruare.*

Et comederunt, comedent, *& non ſaturabũtur, ſcortati ſunt*, ſcortabuntur, *& non multiplicabuntur*, creſcent, *quoniã ipſum* Iehouah *deſeruerunt ad obſeruãdum* eum, ſeu vias eius, *Vel, dereliquerunt Dominum, ne eum obſeruent.*

Sabbath ſaturare.

Hizanu in hiphil, præteritum eſt pro futuro.

Paratz, in cal & creſcere eſt, ſeu multiplicari, futurum eſt

Siquidem ſacerdotes *comedent, neque ſaturabuntur, ſcortabuntur, neque multiplicabuntur* filiorum numero, *quandoquidem deſierunt legem Domini ſeruare.*

Multiplicabuntur) vel, erumpent, ſcilicet filij. Quaſi dicat, accipiant à populo quantum velint victimarum, tamen immittam eis maledictionem, vt in ipſa abundantia indigeant.

11. *Scortatio, vinúmque & muſtum intercipit mentẽ. Scortatio, & vinum, & muſtum auferet*, pro, aufert vnumquodque illorum, *cor.*

Iikkach eſt futur. ſingul. 3. perſ. à *Lakach*. Senſus. Vnũquodque eorum auferet cor, id eſt, dementes reddit homines, & à cultu Dei auertit, ſingulare hoc fuit in Iſraelitis. Iſta autem futura, ponuntur pro præſentibus, cùm ſignificant actum cõtinuum, quaſi dicat, continue auferunt.

Scortatio, & vinum, & muſtum eripit cor.

Quaſi dicat, rerum abundantia, deliciæ, voluntates noxiæ, & immoderatæ, hominem priuant omni recta ratione & voluntate. Cor enim ſignificat intellectum & voluntatem.

12. *Populus meus lignum ſuum conſulit, vt baculus eius indicet ipſi: Nam ſpiritus ſcortationum in errorem agit, vt ſcortentur auerſi à Deo ſuo.*

Populus meus in ligno ſuo poſtulabit, pro, poſtulat atque petit, id eſt, baculum & ſcipionem ſuum conſulit, *& baculus*

biut annunciabit vel iodicabit, id eſt, indicat *ei, quoniam ſpiritus fornicationum*, id eſt, impellens ad fornioationem, id eſt, idololatriam: qualis erat ſpiritus pſeudoprophetarum, *errare facit* eos, *& fornicati ſunt de ſub Deo ſuo*, id eſt, à Deo.

Iiſcheal futurum pro præſenti. Actum continuum ſignificat, ſignificat petere & coolulere.

Makel baculus.

Higidh in hiphil à *Iagadh* ounciare, indicare.

Baculus erat pſeudopropheta, quoniam ab illo pendebat & regebatur, vt cæcus à ſuo ſcipione. Vt cæcus autem bacillo prætentat viam, ideóque quaſi eum cõſulit, quò ſit eundũ, quæ ſit firma via: ſic populus ille cõſulebat ſuos pſeudoprophetas, & eorum conſilio regebatur, ipſe iodicabat, quid faciundum: ſed ſicut baculus ſæpe cæcum fallit, & in foueam ducit, cum ſe putat eſſe in firma via: ſic illi fallebant populum.

Tahah in hiphil, errare fecit, vt hic eſt.

Mittachath de ſub, ien, à ſubtus Deo ſuo, id eſt, ne amplius ſubiecti ſint & pareni Deo ſuo.

Populus meus lignum ſuum conſulit, & ſcipio eius indicet ei agenda. *Nam ſpiritus ſcortationum ſeducit* eum, *vt fornicarentur*, cum idolis, *relicto Deo ſuo.*

Populus ſic pender ab idolis & pſeudoprophetis, vt cæcus à ſuo ſcipione. Exemplum extremæ dementiæ & vecordiæ.

Spiritus ſcortationum, id eſt, meos reproba & peruerſus ſeoſus, qualis eſt in iis, qui à diabolo aguntur, vacui Deo & ſpiritu ſancto. Sicut Rom. 1. traditi in reprobum ſenſum idololatræ.

13. *In verticibus montium ſacrificant, & in collibus ſuffitum faciunt ſub quercu populoque & robore, eo quòd bona ſit vmbra eius: ideirco ſcortantur filiæ veſtra, & ſponſa veſtra adulterantur.*

Super capita montium ſacrificabunt pro, ſacrificant, *& ſuper colles adolebunt*, adoleot, & ſuffitũ faciunt, *ſub quercu & platano, & tilia, quoniam bona vmbra eius, propterea fornicabuntur filiæ veſtra, & ſponſa* ourus *veſtra adulterabuntur*, adulteria commitieot.

Zabach eſt ſacrificare, immolare, eſt in piel, Ideò ſignificat, magno ſtudio & religione ſacrificare.

Gebbah collis.

Katar ſuffitum facere, adolere, in piel eſt.

Allon quercus.

Libneh platanus, ſeu populus arbor, ſic dicta, quòd detracto cortice ſit admodum alba. *Labhan* enim album ſignificat.

Elah tilia, ab *Alah* iuuauit, frondoſiſſima arbor, & ſub cuius vmbra iucundum ſit eſſe.

Tzel vmbra à *tzalal*.

Callah ſponſa, ourus, nuper deſponſata à *Calal*, inde *Celulah* deſpoofatio.

Naaph adulterium committere.

In verticibus montium ſacrificare ſolent, & in collibus ſuffitum adolere, ſub quercu, & populo, & vlmo, quod ſit amœna vmbra eius. Ideirco ſcortantur filiæ veſtra, & nurus veſtra adulteriis dedita ſunt.

14. *Non animaduerterem in filias veſtras quod ſcortentur? & in ſponſas veſtras, quod adulterentur? quod iſti cũ ſcortis ſeparent quæ cum meretricibus ſacrificent? imo populus non intelligens conturbabitur.*

Non viſitabo ſuper filias veſtras, quia ſcortabũtur, quia ſcortatæ ſint, *nec ſuper ſponſas*, nurus, *veſtras, quia adulterabũtur*, id eſt, quia adulteratæ ſint, *quoniam ipſe cum meretricibus diuident*, diuidunt ſe, *& cum ſcortis ſacrificabunt* ſacrificant, *& populus*, Aſche qui *non intelliget*, id eſt, qui caret iotellectu, *corruet*.

Paradh diuidere, ſeparare, eſt in piel. R.D. Kimhi in libro Radicũ, Diuideot vxores à maritis fornicando cũ illis. Rabbi Ioſeph à *Peredh* quòd eſt mulus, & quoniam ioter animalia nullus eſt, qui adulteria committat, oiſi mulus, ideò pro adulterari ipſe interpretatur. Quidam, Adulterabuntur, ſicut muli faciuot, qui coeunt & ooo generant: Sic iſti faciunt opus turpe cum meretricibus, quòd ooo valent ad generationem.

R. A. Ezra ait, verbum hoc ſignificare, ſtudio atque conſultò ad ſuam quemque meretricem, atque ſacellulum ſacrificulum eſſe definitum & deſtioatum. *kadeſch* ſcortum maſculeum. *kadeſchach* ſcortum fœmineum, ita dicti, quòd ſint parati ad concubitum, ait R. D. kimhi. Significat meretricem, & quamlibet libidinoſam mulierem, quæ ſine vllo eſt pudore, à contrariæ ſignificationis *kadeſch*, nam vt ait quidam Rabi Bacaieus, *kodeſch* eſt operculum & ſepimentum, quod cohibet turpitudinem aut inceſtum, hymen, ſigillum virginitatis.

Iabbit futurum hiphil, à Balan, ſubintelligitur hic *Aſcher*.

Labhat ruere, corruere, impingere. Sic R.D.k. hoc in loco interpretatur, pro corruet, eſt in niphal. Igitur eſt, ac ſi dicat, corruendo capietur, ſignificat etiam peruerti & reddi perplexum, ſic quidam.

Non animaduertam in filias veſtras, cùm fornicantur, & in nurus veſtras, cùm adultera fuerint, quia ipſi vos ſeparatis ab illis ab illis vt ſitis, *cum ſcortis & meretricibus ſacrificare ſoletis, ita populus, qui non intelliget, corruet.*

Id eſt, non puniam adeò ſeuere, vt vos.

Separatis) Heb. ſeparabunt, tertia perſooa pro ſecunda, & futurum pro præſeoti. Sic etiam ſacrificabunt, pro ſacrificare ſoletis.

Populus) hebes & confuſus mente erit, vt neſciat ſeligere bonum à malo, quaſi dicat, ſic populus, qui oon intelligit legem, errat.

15. *Si ſcortaris tu Iſrael, ne reatum obeat Iehuda, & ne aſcendatis Gilgalem, neque aſcendatis Bethauenem, neque iuretis, viuit Iehoua.*

Si fornicans es, id eſt fornicaris, *tu Iſrael, ne delinquat Iehuda, & ne veniatis Ghilgal, & ne aſcendatis Bethauen, & ne iuretis, viuit* Iehouah.

Aſcham delinquere, peccare, offendere.

Tabou futurum fœmin. ſed pro imperatiuo vſurpatur.

Quod ſi tu Iſrael fornicèris ſaltem, *ne delinquat Iuda, & ne eat in Gilgal, neque aſcendat in Bethauen, neque iuret, viuit Dominus.*

Ne eatis, neque aſcendatis, oeque iuretis, mutatio perſonæ & numeri.

16. *Nam vt iuuenca refractaria, refractarius eſt Iſrael, nunc paſturus eſt eos Iehoua, tanquam agnum in loco ſpacioſo.*

Quoniam, ſicut iuuenca rebellis, indomita, *rebellauit Iſrael, nunc paſcet eos* Iehouah, *tanquam agnum* agnos, *in latitudine*, loco ſpatioſo.

Cephil leunculus, *Cephirah* leuncula, iuuenca, vertunt S. Pagn. & alij.

Sorerah eſt Thor, ait R.D. kimhi, peruerſam & indomitam ſignificat, à *Sur* vel *Sarar*, quod ſignificat declinare, ſubuertere, peruertere. Ideò quidam ſic: Quoniam ſicut iuuẽca peruerſa peruerſus Iſrael. Alius, Quoniam ſicut iuoenca declinans declinauit Iſrael ſcilicet à via, quam præcepit ei Deus. Sic videtur accepiſſe Sanct. Pagn. ſicut iuuenca rebellis rebellauit Iſrael. Cal. indomita.

Cebhes agnus tener, pooitur ſingulare pro plurali.

Merchabh latitudo, locus ſpatioſus. Paſcet ibi eos Dominus, vt citò pingueſiant, & maſtentur.

Propterea tanquã bos rebellis, rebellauit Iſrael: nũc paſcet eos Dominus, ſicut agricola paſcit *agnum in lato campo.*

Quaſi dicat, confeſtim perdam Iſrael. Vel ſicut agnus ſolus in lato campo vagatur tantùm, balátque & nihil paſcit: hoc modo Iſrael io exſilium abductus errabit, & iogemiſcet.

17. *Coniunctus eſt terriculis Ephraim, ſine illum. Aſſociatus eſt idolis Ephraim, dimitte eum.*

Chabhur videtur eſſe *Pahul*, id eſt, participium præterit. paſſiu. coniugationis Cal. Habet autem hanc propriè ſignificatiooem, quòd ſignificat rem factã, ſed, quæ adhuc exſtat. Præteritum verò paſſiuum rem factam, ſed non neceſſe eſſe adhuc exſtare. Indicat ergo, Iſreelitas fuiſſe aſſociatos idolis & etiamnum eſſe. Sanct. Pagn. vertit, Particeps, alius ſocius factus eſt: Sed tuoc deberet eſſe puoctatum ſic *Chabbar*, eſt autem *Chabhur*.

Hatzebh idolum & triſtitia, quòd cultus idolorum non affert tandem, niſi triſtitiam, nullam ſpiritui conſolationem.

Hannach eſt in hiphil, à *Lanach*, oon reperitur in Cal. Eſt derelinquere, deſerere aliquid in ſuo loco & ſtatu.

Addictus eſt idolis Ephraim, miſſum fac illum.

Idolis) Hebr. ſignificat moleſtias, quòd idola præter moleſtias cultoribus ſuis oihil adferant.

Miſſum

Miſſum fac) verba Domini ad Prophetam. Quaſi dicat, Fruſtra inuitamus Ephraim ad pœnitentiam, nam eſt obſtinatus, Ephraim meminit, quia ex ea tribu fuit Iarobeam qui idola erexit.

18. *Refractarium eſt merum eorum, continenter ſcortantur, amant, date, ignominia ipſa ſunt protectores eius.*

Putruit, putidus *factus* eſt *potus eorum*, vel vinum eorum, *fornicando fornicati ſunt, amauerunt*, id eſt amant ſcilicet dicere *adferte* ſcilicet munera nobis *ignominioſè*, vel, cum ignominia *clypei*, id eſt, principis & protectoris *eius.*

Sar à *Sur* putruit, fœtuit: Sic R.D.K. in libro Radicum, & in comment.

Sabha inebriari, pro vino inebriante. Cal. Potus eorum.

Hebhu à *Bo* in hiphil, venire facite, adducite, adferre.

Maginne iah clypei & ſcuta eius. *Maggen* ſcutum & clypeus quo protegimur: à *Nagan* protegere. Sic autem appellantur principes, quòd debent eſſe protectores ſuorum populorum.

Putidus eſt potus illius, effusè fornicatus eſt, Principes illius affectant dicere *date* nobis, *ad ignominiam* ſuam.

Quaſi dicat, adeò ingurgitarunt ſe potu, vt coquere non potuerint, ſed incoctus computruerit & cœperit fœtere in ventriculis eorum.

Vel eſt comminatio de corrumpendis prouentibus terræ ipſorum. Principes corrumpuntur muneribus, quòd illis ignominioſiſſimum eſt.

16. *Ligabit ventus iſtam alis ſuis, & erubeſcent propter ſacrificationes ſuas.*

Ligauit ſpiritus ventus *eum* Ephraim *in alis ſuis: & pudefient à ſacrificiis ſuis.*

Tzarar ligare, eſt hic præteritum pro futuro, ventus ligatos eos, ſtrictos in alis ſuis feret alio. Prædicit captiuitatem in longinquam regionem, ferentur ligati, tanquam à vento alis ſuis, in captiuitatem.

Iebhoſhu fut. pudore ſuffundentur, pudefient propter ſua ſacrificia, quoniam ſcilicet videbunt, nihil ſibi profuiſſe, ſed potius fuiſſe pernicioſa.

Ventus alligabit illum alis ſuis, tunc pudebit illum ſacrificiorum ſuorum.

Hoc eſt, Iſraelitæ celerrimè transferentur in captiuitatem, ac ſi conſtricti eſſent alis venti. Exprimitur omnipotentia Dei in vlciſcendis impiis. Tunc cognoſcent, quam fruſtrà eo niſi ſint idolis, quæ iuuare non poſſunt.

ARGVMENTVM *huius concionis, quæ differt à ſuperiore, eſt, Propheta 1. exprobrat Iſraelitis varia ſcelera, propter quæ extremam illis calamitatem denunciat. 2. Admonet Iehudam, ne ſequatur iniquitates Iſraelis, ſi nolit eandem Dei vindictam in ſe experiri. 3. Poſtremo mandat Propheta Deus, vt, quoniam populus præfractus eſt & inſanabilis, eum in ſua obſtinatione deſerat, nec ampliùs incaſſum ei concionetur, eſſe enim perditū. Scopus concionis eſt, vt populus hæc audiens, de peccatis doleat, ſuaque matura reſipiſcentia, vindictam Dei præueniat, & ita, ne pereat.*

Conſtat ergo 3. partibus. 1. eſt ab initio vſque ad verſum 15. In hac magna contentione Propheta reprehendit Iſraelem de variis peccatis, & propter hæc denunciat illis certam Dei vindictam. 2. continetur verſu 15. & 16. Hic admonetur Iehuda, etſi Iſrael factus eſt præfractus & contumax: ne ipſe tamen velit illius iniquitatem imitari. 3. continetur verſu 17. & reliquis duobus. Hic Deus videns, Prophetam fruſtrà defatigari ſuis concionibus in Iſraele arguendo, quia populus eſt ita contumax, vt nullam poſſit ferre admonitionem & correctionem, quaſi defeſſus per Prophetam loquendo, mandat Prophetæ, vt taceat, dimittatque populum in ſua obſtinatione, eſſe enim populum omnino perditum.

1. *Audite verbum Iehoua filij Iſrael.*

Reddit Iſraelitas ad hanc concionem attentos, dum eos inuitat ad audiendum non ſe, aut hominum verba, ſed verbum Dei. Dùm autem appellat eos filios Iſrael, & inuitat ad audiendum verbum *Iehouah*, refricat illis memoriam fœderis, quod *Iehouah* pepegerat cum filiis Iſrael, & ita obliquè eos perſtringit, quaſi dicat. O filij Iſrael, quibus cum *Iehouah* fœdus ſuum pepegerat, audite, quid vobiſcum expoſtulaturus ſit Dominus, & quàm bellè fœdus ſeruaueritis. Id enim etiam facit cùm infrà appellat eos habitatores huius terræ Chenaan. Oſtendit, impletam igitur fuiſſe Dei promiſſionem illis longè ante factam de terra Chenaan: Audiant modò igitur, an ipſi præſtiterint, quod promiſerant Deo.

Cæterùm dum Prophetæ iis vtuntur præfationibus ad attentos ſibi reddendos auditores, indicant ſe magnum aliquid, vel quo ad miſericordiam, vel quo ad iudicium Dei, dicturos. Quid magni dicturus eſt & acturus Propheta in hac concione? Iamdiu illos arguerat Propheta (neque enim cogitandum eſt, tres tantùm ante hanc habuiſſe conciones, ſed quamplurimarum concionum ſummæ, in illis tribus capitibus continentur,) Iamdiu, inquam, illos arguerat, captiuitatem prædixerat, hortatus fuerat ad pœnitentiam, additis etiam promiſſionibus de regno Chriſti. At quid Iſraelitæ? Securi dormiebant in vtramque aurem, contemnebant Prophetam, pergebant in peccatis, & omne genus corruptelæ iam vulgò apud illos inualuerant. Quid igitur Propheta? Cum videret ſe contemni, & nihil apud Iſraelitas efficere, vult eos citare ante tribunal Dei, vt ibi cum Deo diſputent. Deum enim habere, de quibus cum ipſis litiget, hoc autem facturus, primò eos inuitat ad audiendum, vt bonus præco hac vtens præfatione, *Audite verbum Domini.* Quod hoc verbum eſt? Ait,

Lis, ſeu iudicium eſt *Iehoua cum habitatoribus huius terræ*, ſcilicet Iſraelis, cum Iſraelitis.

Senſus huius locutionis hic eſt. Dominus ipſe, non Ego aut vllus Propheta (omnes enim nos contemnitis) habet, quod vobiſcum, ô incolæ huius terræ, non verbis ſed reipſa, & reali contentione expoſtulet, &, niſi reſipiſcatis, iuſte vos condemnet. Cur? Quia nulla fides. Subeſt enim hic tacita antitheſis inter verbales rixas & contentiones, quas hucuſque Prophetæ habuerunt cum populo, cùm illos de peccatis arguebant, & inter realem litem, quam illis ait nunc Dominū velle intendere, realéque iudicium Domini, ad quod nunc prouocat illos Propheta. Vt hoc melius intelligatis, notandum, quòd, licet diu Propheta ipſe & alij pij doctores populum verbis reprehenderant, arguerant, admonuerant hortati fuerant ad pœnitentiam: contrà tamen populus ſecurè contemnebat Prophetas, eos ridebat, cum eis rixabatur, ſe verum eſſe Dei populum, verúmque Dei cultum ſe retinere contendens. hoc pacto defatigabantur Prophetæ clamando, & intereà nihil proficiebant apud illum populum. Magiſtratus etiam & ſacerdotes, perinde præfracti erant & contumaces, atque reliquus populus. Quid igitur remedij ſupererat? Nullum, niſi vt ad tribunal Dei vniuerſos ſimul citaret Propheta, & indicaret, quòd, poſtquam nolunt ad amicas Prophetarum admonitiones, eaſque verbales tantùm, emendari, Dominus reipſa proſpiciet ſuæ Eccleſiæ. Hoc igitur eſt quod hic agit Propheta dicens: *Lis eſt Domino cum iſtius terræ incolis.*

Locus Gen. 6. hunc præſentem explicat. Gen. 6. cùm videret, mundum eſſe omnino perditum, nolléque ad prædicationem Noæ, & aliorum piorum emendari, per quos diu verbis, cum eo contenderat Dominus, quaſi defeſſus verbis loquendo per Noam & tædio affectus, dixit. *Non rixabitur ampliùs ſpiritus meus*, ſcilicet per Noam & alios pios viros, *cum homine, quia caro eſt*, id eſt, quia totus eſt perditus, ideò non eſt opus diutiùs verboſa contentione, finis imponendus eſt controuerſiæ huic. Quis erit hic finis? Diluuium. Ita Propheta in hunc ſenſum hic loquitur. Quia nihil nos perficimus apud vos verbis agendo, contendendo, rixando. Iccircò neceſſe eſt, vt Dominus ipſe non verbis, ſed factis vobiſcum litiget, & ſuam ipſe cauſſam defendat: *Lis eſt igitur Domino cum habitatoribus terræ.*

Cùm ait, *Lis eſt Domino cum habitatoribus huius terræ*, hæc quatuor indicat.

1. Se, & alios Prophetas diu cum hoc populo verbis egiſſe, vt ad pœnitentiam conuerteretur, ſed ſe à populo contemtos & deriſos fuiſſe: proinde populo non fore poſthac negotium cum hominibus, ſed cum Deo. Hoc primum voluit indicare iis verbis, *Audite verbum Domini, Lis eſt Domino cum habitatoribus terræ*, quaſi dicat, poſthac non erit vobis negotium cū Prophetis, ſed cum Domino. Dominus enim vult vobiſcum iudicio agere, & ſuam ipſe cauſſam defendere. Vbi autem litigat Dominus cum hominibus? Reſpon. In foro cōſcientiæ, ante tribunal diuinæ iuſtitiæ.

At quomodo id facit Dominus? Reſp. Cùm verbis per Prophetas, intùs homines in conſcientia de peccatis conuincendo, tùm præcipuè & peculiariter factis, flagellis, pœ-

nis. Dicitur enim peculiariter litigare Deus cum hominibus iudicio, quando citra Prophetarum miniſterium ſuis flagellis impios conuincit in conſcientia, & facit, vt ſentiant in conſcientia, ſe reos eſſe, Deúmque iuſtam aduersùs ſe habere cauſſam.

2. Indicat Deum eſſe Iſraelitis aduerſarium. Qui enim litẽ alicui intendit, declarat, ſe eſſe illi, cui litem intendit, in ea cauſsa, de qua lis eſt, aduerſarium. Ne ergò putent Iſraelitę, ſe habere Prophetas tantum aduerſarios, quos, quoniam infirmi ſunt, contemnunt, ſed ſciant, ſe habere Deum aduerſarium, ideò timeant ſibi. Lis enim eſt non Prophetis, ſed domino, cum incolis terræ.

3. Indicat, Iſraelitas eſse reos coram Domino. Qui enim litem alicui intendit, Actor dicitur, cui verò intenditur, Reus. Non iniuſtè autem Deus alicui litem intendit. Sciant igitur Iſraelitæ, ſe reos eſse, & nocentiſſimos coram DEO: Quare ne reprehenſiones Prophetarum rideant.

4. Hortatur illos tacitè ad reconciliationem cum Deo, & ſpem eſse reconciliationis indicat, ſi velint. Dùm enim prædicit illis, quòd Dominus velit cum eis litigare, tacitè eos hortatur ad amicabilem compoſitionem & reconciliationem cum Deo, nec exſpectent, dum Deus ſummo iure cum illis agat, ſpem adhuc eſse veniæ, ſua igitur reſipiſcentia præueniant litem cum Deo.

Cùm igitur ait, *Lis eſt Domino*, perinde eſt, ac ſi dicat. Quia contemſiſtis nos, noſtráſq; admonitiones, ſcitote, quòd poſthac negotium vobis erit cum Deo omnipotente, non cum infirmis Prophetis. Ipſe non verbis, ſed flagellis litigabit vobiſcum. Niſi ergò maturè cum illo reconciliemini, experiemini ſummum ius, cauſa cadetis, & tandem extremum ſupplicium de vobis ſumet Deus. Ergò dùm ait, *Lis eſt Deo*, docet tacitè, ſpem adhuc eſse reconciliationis & ſalutis, ſi maturè præueniant Dei vindictam.

Et huc certè ſpectat tota hæc præſens iræ Dei denunciatio, vt ſcilicet Iſraelitæ hanc audientes, illum ſua reſipiſcentia præueniant. Cur enim Deus per Prophetas denunciat pœnas peccatoribus, prius quàm illas de eis ſumat? Vt illas euitent. Quomodo? Reſipiſcentia, confugiendo ad Chriſtum, atque ad thronum miſericordiæ. Ergo cùm Dominus minatur, indicat, ſe nolle punire: quin ideò minatur, vt reſipiſcamus, & reſipiſcentia comminationes illius euitemus, quòd ſi non reſipiſcimus, vt ſaltem inexcuſabiles reddamur. Sic Pater, cur minatur filio? Vt filius euitet ferulam, & tunc indicat, ſe nolle filium ferire, cùm minatur. Cùm quis verò ſuum hoſtem ferire, aut occidere vult, non illum præmonet. Cur minatus eſt inferni pœnas? Filiis Dei, vt illas euitent pœnitentia & fide in Chriſtum. Reprobis, vt, ſi non reſipiſcant, ſaltem inexcuſabiles reddantur. Idem finis fuit Prophetæ, in hac denunciatione litis Deo cum Iſraelitis. Admonet illos, litem ipſi Deo eſse cum illis: Cur? vt cum eo ſtudeant reconciliari antè, quàm ſummum ius experiantur, definitiuámque, vt vocant, ſententiam contra ſe audiant, vel ſentiant potiùs.

Illa etiam particula, *Cum habitatoribus huius terræ*, emphaſin habet, & obliquè perſtringit Iſraelitas, quaſi dicat. Vos eſtis habitatores huius terræ Chenaan. Ergò Deus ſeruauit vobis fidem ſuam, & præſtitit quod promiſerat, cum fœdus vobiſcum iniit. Promiſerat enim, ſe daturum vobis hanc terram. Benè. Sed interim vos non præſtitiſtis, quæ illi promiſeratis, fidem & obedientiam. Iccirco ipſi lis eſt vobiſcum & habet, quod vobiſcum expoſtulet. Non enim eſt veritas in terra.

Hæc igitur eſt propoſitio. Deus ipſe vult vobiſcum ante tribunal diuinæ iuſtitiæ non verbis per nos, ſed reipſa per ſeipſum litigare, vult vos punire. Quamobrem? *Quia non eſt veritas in terra*. Ratio hæc vſque ad verſum 4. continuatur. Summa eſt, Deus contendit, vt è terra hac omnes expellamini & grauiſſime puniamini, tanquam fœdifragi, qui iniuſte terram hanc inhabitatis.

Ratio, qua Deus ſuam aduerſus Iſraelitas cauſsam probat, iuſtiſſimámque eſse contendit, ſumitur à fœdere, quod inter Deum & Iſraelitas factum, & fide vtrinque data, adiectis etiam externis ſymbolis, confirmatum fuerat. Ea autem hæc eſt. Si ſint duo, verbi gratiâ, Titius; & Sempronius, qui tale fœdus inter ſe fecerint, vt Titius, vtpote Dominus, ſpoponderit Sempronio omnem ſuum fauorem, & præterea fundũ egregium ampliſſimúmque, ſed hac lege, vt Sempronius fidele obſequium præſtet Titio, illúdque ſtipulatus ſit Titius à Sempronio, & Sempronius promiſerit ſe præſtiturum, & Titius quidem prior omnem ſuum fauorem præſtet Sempropronio, & fundum etiam promiſsum liberaliter largiatur, ſperans, fore, vt etiam Sempronius ſuis ſtet promiſſis. Is verò non ſolum nihil eorum, quæ promiſerat, præſtet, ſed etiam contra Titium ſuum Dominum, contráque eius familiam iniurius inſurgat, annon iuſtam habebit cauſsam Titius, ſuum à Sempronio fundum repetendi, omnem ſuum fauorem ei poſthac denegandi, & vt, tanquam fœdifragus, & iniurius puniatur à iudice, poſtulandi? Omninò.

Atqui tale fœdus factum eſt inter Deum & Iſraelitas. Deus ſpopondit eis ſuam gratiam, & terram Chenaan, ſed hac lege, vt ipſi viciſſim Deo præſtarent honorem & obediẽtiam: hæc enim duo ab eis ſtipulatus in ſumma fuerat. Promiſerunt illi, Deus gratia ſua illos nunquam deſeruit, liberaliter ſemper tractauit, & terram Chenaan dedit. Hoc probat Propheta ab effectu, cùm illos appellat habitatores terræ ſcilicet Chenaã, vbi erãt. Quòd verò Iſraelitæ non ſolùm nõ præſtiterint promiſſa, ſed etiam contraria promiſſis fecerint, probat ex iis, quæ vulgò in terra Iſraelitarum cernuntur. Quæ ſunt iſta? ait, *Quia non eſt veritas in terra: imo contra exſecrari*, (id eſt, tantùm in terra auditur & cernitur) *mentiri*.

Sequitur igitur concluſio, *Proinde lugebit terra*, quaſi dicat Ergò iure contendit Dominus, vt è terra expellamini, terra deſoletur. An non igitur Deus iuſtam habet cauſſam contra vos, ô Iſraelitæ? Iure igitur lis eſt Domino cum filiis Iſrael. Hanc verò Domini contra Iſraelitas cauſſam & litem, illiúſque probationem poſteà per totum propè caput amplificat. Nunc ſingula verba percurramus.

Quia nulla veritas.

Illud *Quia*, eſt redditio cauſſæ, cur Dominus nolit ampliùs verbis tantùm per Prophetas cum populo agere, ſed ei litem reipſa intendere. Quare? *Quia in terris nulla eſt veritas*: ac proinde illud *Quia* probat, Deum iuſtam cauſſam contra Iſraelitas habere. Summa eſt. Deus vult vobis litem intendere, quia cùm ipſe præſtiterit ea, quæ vobis ſpopondit in fœdere. Iam enim incolæ eſtis huius terræ, vos nihil eorum, quę promiſiſtis, præſtatis, ſed fœdifragi, & in Deum, & in proximum eſtis iniurij, atque ita nec primam, nec ſecundam legis tabulam ſeruatis, imò contra vtramque pertinaciter peccatis.

Non eſt veritas.

Significat *Veritas*, etiam Fidem, & ſic quidam vertunt. Fides verò hic accipitur pro fide erga homines, cùm quis ſtat ſua fide, ſuiſque promiſſis, quæ ſic à Cicerone definitur in primo de Officiis, *Eſt dictorum conuentorúmque conſtantia & veritas, & ideo appellari fidem voluit, eo, quod fiat id, quod dictum eſt.*

Cæterùm, quoniam veritas latiùs patet, quàm fides & huic voci *Emeth* ſtatim opponit Propheta vocem *Cachesch*, mentiri. Mendacio autem opponitur Veritas, icircò mihi magis placet, vt retineamus veterem Hieronymi verſionem, *Non eſt veritas*.

Accipitur autem hæc veritas non metaphyſicè, prout de ea tractat Ariſtoteles in metaphyſicis, q. 16. & ait, eam eſſe in intellectu, ſed, ἠθικῶς & πολιτικῶς, & opponitur illi præcepto Decalogi, *Non falſum teſtimonium dices*. Ab Ariſtotele verò in 3. Ethic. cap. 7. & in Magn. Moralib. libr. 1. cap. 33. opponitur Fictioni, & media ponitur inter Arrogantiam & Diſſimulationem. Denique veritas hæc eſt illa, de qua *Pſal. 5.* Quoniam non eſt in ore eorum veritas, cor eorum vanum eſt: *Et de qua Epheſ. 4.* Quapropter deponentes mendacium, loquamini veritatem vnuſquiſque cum proximo ſuo, quoniam ſumus inuicem membra. De hac veritate Thom. 2.2. quæſt. 109. Tria habet oppoſita vitia. Mendacium in genere, de quo 2.2. quæſt. 110. Simulationem ſeu hypocriſin de qua 2.2. quæſt. 111. Iactantiam, de qua 2.2. quæ. 112. Hæc enim duo poſtrema ſunt ſpecies mendacij.

Cæterùm dubium non eſt, cùm ait, In terra Iſrael non eſſe veritatem, accuſare illos cùm mendacij, ſimulationis, & adulationis, tùm inprimis fraudis. Ita enim extinctam eſſe omnem fidem & veritatem, vt inſtar vulpium, nihil agant candidè, ſed omnia fraudulentur. Vitium hoc nunc quoque in terris noſtris ampliſſimum habet locum.

Chesedh & miſericordiam & beneficentiam ſignificat, quæ ambæ duo ſunt officia charitatis, vnum internum, miſericordia, alterum externum, beneficentia.

Hieronymus vertit Miſericordiam. Si placet hanc retinere verſionem, locus intelligendus eſt de vera miſericordia, quæ cum beneficentia coniuncta eſt. Vera enim miſericordia ſic definitur ab Auguſtino lib. 9 de ciuitate Dei. *Miſericordia eſt aliena miſericordia in noſtro corde compaſſio, qua vtique ſi poſſimus, ſubuenire compellimur.*

Quidam tamen malunt vertere Beneficentiam, quia Propheta de officiis charitatis externis loquitur. Si ſic placet, intelligitur hic beneficentia, non, quæ ex hypocriſi, ſed vera, quæ ex vera miſericordia & charitate proficiſcitur. Vult Deus, vt ita proximum amemus, vt eius miſeriæ ex animo miſereamur, & eius indigentiæ, ſi poſſimus, opem feramus, ſeu benefaciamus. Libentiùs amplector hanc alteram verſionem, & Beneficentiam capio, pro omnibus externis

charitatis

charitatis effectis, quibus proximo benefacimus, ſiue id fiat verbis, vt eſt correctio fraterna, exhortationes, cōſolationes, bonæ precationes, ſiue realibus beneficiis, vt eleemoſynis, & id genus aliis. Vera enim charitas exigit, vt proximo, quibuſcumque poſſumus officiis, benefaciamus.

Cæterum cùm ait, exſtinctam eſſe beneficentiam, accuſat Iſraelitas crudelitatis in proximum, quòd crudeles ſint, ſicut feræ, quòd omnes quærant tantùm, quæ ſua ſunt, non, quæ ſunt proximi.

Non eſt cognitio Dei in terra.

Nomine *Cognitionis Dei*, tùm hic, tùm aliis pleriſque in locis ſcripturarum, vbi hæc cognitio Dei mandatur hominibus, venit vera, ſolidáque Dei ex verbo per Spiritum ſanctum cognitio, quæ cum vera in Deum & Chriſtū fide & charitate coniuncta eſt. Cùm igitur ait, nullam eſſe in terra Iſrael cognitionem Dei, accuſat illos contemtus Dei, impietatis, infidelitatis, idololatriæ, denique violatæ totius primæ tabulæ.

Quòd verò non dixerit. Non eſt amor Dei, non pietas in terra, ſed ait, *Non eſt cognitio Dei*. Illud primò facit ad magis exaggerandam Iſraelitarum impietatem, peruicaciam, & licentiam in peccando. Eſt enim, ac ſi dixiſſet. Vos ita licentioſè pergitis peccare, perinde, ac ſi nullum putetis Deum eſse in cœlo. Si enim aliqua Dei notitia in vobis reſideret, ea, ceu frenum, vos à peccando cohiberet. Eſtis ergò omninò ſine vlla Dei cognitione.

Deinde facit ad indicandum, omnis pietatis fontem Dei notitiam, contrà verò omnium ſcelerum radicem, eſse Dei ignorantiam. Et ob hanc etiam cauſsam tertio loco poſuit ignorantiam Dei, dicens, *Non eſt cognitio Dei*, quaſi dicat, Quid dico. *Non eſt Veritas, non eſt beneficentia, imò non eſt Dei cognitio, ideóque nihil boni eſt in terra.*

Illud *In terra* facit ad exaggerandam populi impietatem, quaſi dicat, Contemtus iſte legis Dei, tùm primæ, tùm ſecundæ tabulæ, iſta in proximum crudelitas, & iſta Dei ignorantia, non in aliquibus paucis hominibus, ſed paſſim in omni terra Iſraelitarum, nec in aliquot tantùm angulis peccatur, quaſi pudeat Iſraelitas palàm peccare, ſed vbique locorum tantùm cuique licentiæ eſt in peccando, vt tota terra repleta ſit contemtu Dei, & ſceleribus omne genus.

Exſecrari, mentiri.

Docuit primo verſu, Iſraelitas non ſeruare legem Dei, neque ſecundam tabulam, quia non eſt veritas aut fides, neque vlla eſt beneficentia in proximum, neque primam, quia non eſt cognitio Dei in terra.

Nunc amplificat, & docet, eos feciſse & facere contra legem Domini. Quomodo? Quia non ſolùm non eſt veritas, ſed etiam loco veritatis mendacium dominatur, non ſolum non eſt beneficentia, ſed huius loco graſsántur exſecrationes, furta, quæ omnia pugnant cum charitate erga proximū. Debemus enim proximum ita diligere, vt tùm animo, tum verbis, tum factis, quantum poſsumus, iuuemus. Animo, bene illi cupiendo, & fauſta precando. Verbis, vt verum ſemper dicendo, ne quiſpiam fraudetur, non adulando, ſed potius, ſi peccet, corrigendo, admonendo, conſolando. Factis, vt beneficentia, eleemoſynis & aliis pietatis officiis.

At Iſraelitæ non ſolum non hæc præſtabant, ſed contrà etiam faciebant, non benè precabantur, ſed maledicis etiam verbis mala alteri imprecabatur.

Non erat inter eos veritas, ſed mendaciis tantùm gaudebant, magnatibus adulando, & proximum quenque fallendo ac defraudando. Non erat inter eos beneficentia, ſed contrà omnibus modis, & in omni bonorum genere proximum lędebant. Nam, quo ad bona corporis, ait,

Occidere.

Occidere tantum ſtudent. Sub hac voce complectitur omnes percuſſiones, vulnera, & quaſvis corpori illatas iniurias, & crudelitates in proximum, vt cum pauperem fame pereuntem non cibas, cum poſſis, occidiſti, ait Hieronymus. Perſtringit enim hic non ſolum publicos homicidas, ſed vniuerſos Iſraeſitas, atque inprimis potentiores, qui crudeles erant in pauperes.

Furari.

Hoc ad bona fortunæ, vt aiunt, pertinet. Tantum delectantur furari. Quid ſit furtum, noſtis, eſt omnis contrectatio rei alienæ lucrifaciendi cauſsa, inuito Domino, vt Iuſtinian. in 4. Inſtit. Tit. 1. Nomine igitur furti intelligit omnem iniuſtam rerum alienarum vſurpationem & vindicationem. Non enim ſolum publicos fures, ſed omnes Iſraelitas hoc ſermone perſtringit, quoniam omnes auaritiæ, & rapinis, lucriſque iniuſtis ſtudebant.

Quo ad iniurias, quæ honorem lædunt, vnam tangit ſpeciem præcipuam, dicens, *Adulterari*. Quæ maior iniuria fieri poteſt proximo, quo ad ſuam exiſtimationem & honorem, quàm cùm eius vxore adulterando? Quanquam ſub nomine adulterij omnes alias laſciuias complectitur. Non enim ſolùm publicos quaſdam adulteros, ſed vniuerſos Iſraelitas hic damnat, quoniam omnes ferè ſine pudore libidinibus omne genus operam dabant: & omnes defecerant.

Hæc autem omnia opponuntur illi beneficentiæ, de quà anteà.

Subdit poſtea *Perruperunt* ſcilicet omnia vincula & repagula, quibus contineri ſolent homines à peccando. Quæ ſunt hæc? Timor aliquis Dei, metus pœnæ, pudor & verecundia. Hæc, & ſi quæ alia ſunt repagula ad arcendum hominem à peccando, fregerunt & perruperunt Iſraelitæ, vſque adeò furioſi ſunt, & ad peccata procurrunt. Eſt igitur ſenſus. Quid dico, Iſraelitas mentiri? perruperunt, & ruptis omnibus repagulis, abiecto omni timore Dei, poſito omni metu pœnæ, omníque pudore, nullum eſt ſceleris, genus, quod nō audeāt. Perruperunt igitur, & ad omnes laſciuias & libidines, aliáque ſcelera ſe ſine vllo pudore abiiciunt. Non enim dubito, quin Propheta iis verbis tectè voluerit perſtringere Iſraelitas nefandorum & maximorum ſcelerum.

Vel ſic conſtrue. Peierare mentiri, id eſt, periuria, mendacia; perruperunt, id eſt, eruptionem fecerunt per totam terram Iſrael, tanquam torrens aliquis vitiorum omnibus ruptis repagulis. Ideò ſubdit,

Et ſanguines in ſanguines pertigerunt.

Grauiſſima ſcelera grauiſſimis ſceleribus ab Iſraelitis ſunt adiuncta. *Sanguines* enim in ſcripturis ſæpè capiuntur pro ſceleribus maximis, ita appellata, quòd digna ſint, quæ ſanguine & ſanguinis effuſione puniantur, vt ſunt homicidia, pauperum oppreſſiones, blaſphemiæ in Deum, adulteria, inceſtus, ſodomitica peccata. Hæc ſolent in ſcripturis ſanguines appellari, ſicut etiam *Ieſaia* 1. Manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt.

Hæc igitur ſententia huc ſpectat, vt oſtendat Propheta Iſraelitas omninò eſſe perditos, & horribilem maximorum ſcelerum faciem vbique in terra Iſrael obſeruari, quoniam ſine vllo pudore, ruptis omnibus repagulis, vbique grauiſſima perpetrantur ſcelera.

Obſeruandus ordo Propheticus in primo verſu. Accuſat eos, quod non ſeruarint ſecundam tabulam de dilectione proximi, dicens, *Non eſt Veritas, non beneficentia*. 2. Venit ad primam tabulam, dicens, *Non eſt cognitio Dei*. Talis ordo frequentiſſimus eſt in Prophetis & Apoſtolis, vt primò conuincant homines tranſgreſſionis ſecundæ tabulæ, deindè & primæ.

Cur id faciunt? Reſpon. Vt meliùs adducant homines ad ſuæ internæ impietatis, quæ latet in corde, agnitionem, atque ita oſtendant, inanem eſſe gloriationem hypocritarum, quâ iactant ſe habere fidem & pietatem in Deum. Externa enim tùm pietatis, tùm impietatis opera, nobis notiora ſunt quàm interna pietas, vel impietas. Optima autem methodus exigit, vt ſemper à notioribus nobis, progrediamur ad ea, quæ ſunt notiora natura, nobis autem ignotiora, & ſemper per notiora fidem facimus eorum, quæ ſunt minùs nota, vt in demonſtrationibus patet. Ergò ſacra ſcriptura, quæ eſt optimæ methodi autor, hac via ſolet internam hypocritarum impietatem detegere. Sic Chriſtus docuit. A fructibus eorum cognoſcetis eos, ſicut etiam arbor à fructibus ſuis. Sic Iacobus cap. 4. contra eos qui iactabant fidem, à fructibus infidelitatis oſtendit eos non habere fidem in Deum. 1. *Ioh.* 4. Si quis non diligit fratrem, quem videt, quomodo diliget Deū, quem non videt? *item*, Qui dicit, ſe noſſe Deum, & non diligit fratrem ſuum, mendax eſt. Ita facit Hoſeas. Iſraelitæ iactabāt fidem, religionem, pietatem in Deum, interim in proximum erant crudeles. Igitur tranſgreſſione ſecundæ tabulæ, quæ patentior eſt, concludit, eos eſſe tranſgreſſores primæ, & nullà Dei cognitione præditos eſſe.

Obſeruanda eſt eadem methodus concionatoribus aduerſùs hypocritas, qui iactant Euangelium, & Eccleſiam, & fidem, & interim amari, laſciui ſunt.

Summa igitur huius argumenti eſt. Deus vult litem vobis ipſe intendere, ô Iſraelitæ, & ſuam iuſtam cauſſam defendere. Cùm enim ille fidem in fœdere vobis datam ſeruârit. Iam enim eſtis incolæ huius terræ, quam olim promiſerat, vos nullam fidem ſeruatis: patet, 1. in proximum, quæ vobis fides? quæ veritas? quæ beneficentia? 2. In Deum verò, quæ pietas? nulla cognitio Dei in vobis reſidet, in tota hac terra nullus Dei metus. Quid? imò inter vos graſsantur tantùm flagitia, exſecrari, mentiri, occidere. Quid? omnia repagula & vincula, quæ cohibere vos poterant à peccando, fregiſtis, & iā furioſi, poſito omni Dei metu, omni timore pœnæ, omni pudore, & verecundia, proiicitis vos ad nefandiſſima flagitia, & ſanguines, grauiſſima & verè digna ſanguine flagitia.

aliis grauiſſimis ſceleribus addidiſtis. Cum hæc igitur ita ſe habeant annon Deus iuſtam habet aduerſus vos cauſſam, vt litem vobis intendat? Maxime. Quid ergò conſequitur?

3. *Propterea lugebit omnis terra, & languebit omnis, qui habitat in ea.*

Hæc eſt pœna peccati, terra deſolabitur, & ita, quaſi vidua, videbitur lugere, & omnis, qui nũc in ea habitat, & omne genus deliciis fruitur, languebit: Quia ſcilicet hinc expulſus, in exſilio languebit, & magnis premetur calamitatibus.

Cum omni beſtia agri.

Ad amplificationem pœnæ additur hæc particula, Gen. 9. Cum vellet Deus ſuam erga Noa & humanum genus benedictionem amplificare, dixit ſe ſeruaturum fœdus cum Noa, & eius filiis, & etiã cum beſtiis terræ, id eſt, effecturum, ne illæ quoque amplius diluuio pereant. Quare? Quia hæc animalia in vſum, commodum, & voluptatem hominis ſunt data. Ergò cum etiam contrà dicit, ſe illa exterminaturum, amplificat grauitatem iræ ſuæ contra hominem, quia ſcilicet cũ ſpoliat omnibus rebus, quæ ad eius vſum & cõmodũ faciebãt Sicut etiam, cum aliquis proditor, non ſolum ipſe in exſilium mittitur, vel capite plectitur, ſed etiam eius domus ſolo æquatur, ſupellex comburitur, ſeueritas hæc facit ad amplificandam pœnam contra proditorem. Non enim comburitur ſupellex propter ſe, ſed propter proditorem. Sic etiam facit Deus.

Habemus ſummam huius litis, & cauſſam, cur hanc intendat Iſraelitis Dominus. Nunc eam amplificat verſibus ſequẽtibus, dum varia etiam peccata reprehendit in Iſraelitis, & pœnas futuras denunciat. Ait ergò.

4. *Cæterùm quiſpiam ne obiurget, & ne arguat quiſpiam,* ſcilicet hunc populum. Quanquam etiam poteſt alterum *Iſch* verti in accuſatiuum Quempiam: *& populus tuus, ſicut contendentes cum ſacerdote.*

Interea tamen quiſpiam ne obiurget, & ne arguat quiſpiam, hũc populum, *&*, id eſt, quin etiam *populus tuus*, ô Domine, *verè contendentes* ſunt cum *ſacerdote*. Sic Kimhi in comment.

Primum membrum ironice legendum eſt, alterum verò κατηγορικῶς.

Deplorat hic Propheta duo grauiſſima vitia in Iſraelitis, quæ certe teſtimonia ſunt extremæ & deploratæ malitiæ, quódque populus ſit prorſus inſanabilis.

1. Vitium eſt, quòd populus, licet extreme ſit ſceleratus, ſicut præcedentibus verſibus oſtenſum eſt: intereà tamen nõ vult obiurgari, non vult reprehendi, nullius poteſt ferre admonitiones. Annon hoc teſtimonio & argumento eſt, populum hunc eſſe prorſùs deploratum, & perditum, extremæque malitiæ? Sicut enim ægroti tunc deſperati prorſùs eſſe dicuntur, cùm nolunt ampliùs medicos audire, cùm repudiant omnia conſilia, cùm denique nullum poſſunt ferre remediũ: Sic etiã populus ille, deſperatæ prorſùs malitiæ eſſe cognoſcitur, qui, licet immerſus ſit in peccatis: nullas tamen poteſt ferre reprehenſiones, admonitiones, conſilia. Vnde enim fit, vt nolit admonèri? Inde, quoniam pertinaciter vult in ſuis peccatis perſeuerare. Hoc vitiũ reprehendit Propheta, cùm ait irronice, *Interea tamẽ quiſpiam ne arguat*, quaſi dicat, Etſi in terra Iſrael nulla ſit veritas, nulla beneficentia, nulla Dei cognitio: imò licet totus hic populus, nihil aliud curet, quàm execrari, mentiri, occidere, furari, adulterari: imò licet perruperit omnia repagula, & abiecto omni Dei timore, & pudore, quotidie ſanguines, id eſt, noua grauiſſima ſcelera, ad ſanguines, id eſt, ad alia ſcelera grauia, accedere faciat & accumulet: intereà tamen nemo arguat, intereà tamen non vult vllius admonitiones audire, vſque adeò pertinax eſt in ſuis peccatis.

Indicat ergò Propheta illis tot tantíſque ſceleribus, quæ ſuprà commemorauit, & quæ in populo illo paſſim graſſabãtur, accedere etiam hoc grauiſſimum malum: nempe pertinaciam & peruicaciam in peccatis, ita vt neque admoneri velint ſuorum errorum.

Alterum vitium erat, quòd Iſraelitæ non ſolùm nolebant de peccatis admoneri, quippe qui volebãt libere in peccatis viuere, ſed etiam cùm admonebantur, confeſtim inſurgebãt contra ſuos doctores, & illos conuitiis impetebant, ſua errata defendebant, & ipſos ſacerdotes damnabant.

Hoc certe vitium grauius eſt, quàm ſimpliciter reprehendi nolle. Quale enim argumentum eſt, cùm ægrotus non ſolùm non vult audire optimos medicos, ſed etiam illos vult arguere inſcitiæ, & cum illis diſputare, contenderéque ſe non eo morbo, quo ipſi putant, laborare? Argumentum certe eſt, talem ægrotum eſſe phreneticum, & prorsùs deſperatum. Sic faciebãt Iſraelitæ.

Hoc igitur vitium & extremum malum in Iſraelitis carpit Propheta, cùm ait, *Et populus tuus, ò Domine*. Eſt enim apoſtrophe ad Dominum, *Verè litigantes vel contendentes ſunt cum Sacerdote.*

Hac apoſtrophe ad Dominum indicat Propheta, hanc eſſe certe extremam Iſraelitarum malitiam, quòd non tantùm nolint corrigi, ſed etiam cum correctoribus litigent ſe & ſua errata defendẽtes, ipſos verò ſacerdotes, qui corrigunt & admonent ex verbo Domini, damnãtes. Quid eſt enim hoc, niſi cum Deo ipſo, qui per eos loquitur litigare, rixari, eúmque damnare? Huc ſpectat illud Chriſti Matth. 10. *Qui vos audit, me audit. Qui vos ſpernit, me ſpernit. Et qui me ſpernit, ſpernit eum, qui miſit me.* Quàm graue peccatum hoc ſit, patet à pœna, quam ſtatuit Dominus aduerſùs eos, qui ſacerdotes ex lege Domini docentes & iudicantes, nolunt audire, Deut. 17. Exemplum etiam Chore & Datan, qui cum Moſe ex verbo Domini populum regente, rixati cœperunt, aperte docet. Eſt enim rixari cum Deo.

Papiſtæ hoc loco abutuntur ad ſtabiliendam Pontificis tyrannidem. Dicunt enim, audiendos eſſe ſacerdotes, vt Dominus mandat Deut. 17. & populum illum eſſe plane deploratũ, qui cum ſacerdote velit litigare, vt hic ait Propheta. Se autem eſſe ſacerdotes, & pontificem ſummum ſacerdotem. Sed reſponſio facilis eſt. Quantum ad maiorem, in omnibus iis locis, ſermo eſt de ſacerdotibus, qui ex lege & verbo Domini populos docent & arguunt. locus Deut. 17. apertus eſt. Matth. 19. itidem. *Super cathedram Moſis ſedent*. Sic & Propheta hic loquitur de ſacerdote, qui ex lege & verbo Domini peccata arguit, admonet, & docet populum, patet ex verſu 6. huius capitis. Ratio etiam in promptu eſt. Cur enim damnantur, qui repugnant ſacerdotibus ex verbo Dei docentibus? Quia repugnant Deo, qui per eos loquitur. Gradatio Chriſti docet hoc. *Qui vos audit, me audit. Qui me audit, audit eum, qui miſit me. Et qui vos ſpernit, me ſpernit. Qui me ſpernit, ſpernit eũ, qui miſit me.* Atqui Pontifex Romanus non docet ex verbo Dei. Nec nos illi repugnamus, quatenus aliquid ex verbo Dei docet, ſed quatenus præter & contra verbum Dei docet, iubet, & damnat.

Negamus deinde, eos eſſe veros ſacerdotes Domini. Ille non eſt ſacerdos Domini, qui verbum & ſcientiam Domini non tenet, ſed reiicit. Patet hic in verſu 6. *Quia Tu ſcientiam repuliſti, repellam te, ne ſacerdotio fungaris meo.* Pontificij reſpuunt ſcientiam Dei. Non ſunt ergò ſacerdotes Dei. Proinde locus iſte non poteſt facere cum tyrannide põtificia, imò contra eam eſt. Damnantur enim hic Iſraelitæ, quia contra ſacerdotem ex verbo Domini docentem, admonentem, & corrigentem inſurgunt, conuitiis impetunt, ſua errata defendentes, & ſacerdotem damnantes. Atqui idem faciunt Papiſtę contra omnes, qui eos ex verbo Domini arguunt. Res aperta eſt, idem etiam fecerunt ante Lutherũ omnibus ſeculis. Nunquam enim defuerunt aliqui, qui eos ex verbo Domini conuincerent erroris & idololatriæ, ipſi nõ ſolum noluerunt audire correctiones, ſed etiam contra tales doctores inſurrexerunt, & tandem occiderunt. Tantum igitur abeſt, vt locus iſte faueat tyrannidi Papiſticæ, vt nihil apertiùs ſit contra Papiſtas, quàm iſte locus. Cur enim nos damnant? Scimus, totum controuerſiæ ſtatum inter Papiſtas & nos hunc eſſe: quoniam nos contendimus ex verbo Domini, illos multas in Eccleſiam inuexiſſe idololatrias, & ſuperſtitiones, & errores. Illi verò contendunt, non eſſe ſolo Dei verbo ſtandum, ſed etiam traditiones, neſcio quas, eſſe ſequendas. Sic faciebant Iſraelitæ, cùm arguebantur idololatriæ & ſuperſtitionum à Prophetis ex verbo Domini, contendebant cum Prophetis, & ſuos errores defendebant traditionibus, per ſucceſſionem à ſuis maioribus (id eſt, à Iarobeamo Nabathi filio) acceptis. Neque enim à Patriarchis, neque à Moſe illas acceperant, ſed longe poſt à Iarobeamo Nabathi filio: Sic Papiſtæ ſuas, quas iactant traditiones à maioribus ſuis acceptas, non ab Apoſtolis, aut Prophetis, ſed longe poſt à variis ſuperſtitioſis hominibus acceperunt. Annon igitur perbelle hic locus facit contra Papiſtas, cùm ipſi ſint hodie, ſicut tempore Hoſeæ Iſraelitæ? Abeant igitur in malam crucem. Nos redeamus ad Prophetam.

Cùm ait, *Cum ſacerdote*, intelligit omnes, qui ex verbo Domini docent, etiam Prophetas. Sed nomen ſacerdotis poſuit, quia ſciebant omnes, illius eſſe officium docere & arguere populos ex verbo Domini. Locus, qui eſt in Amoſo Propheta, cap. 7. ad huius loci illuſtrationem facit. Arguebat Amoſus Propheta Iſraelitas iſtos, quos & Hoſeas eodem tẽpore, ſub eodem rege Iarobeam, qui imprimis reſtiterunt Prophetæ, ſacerdotes illi idololatrici, ordinati à rege Iarobeam

beam. Amaſias ſacerdos Bethel, miſit ad regem Iarobeam, dicens: *Rebellauit contra te Amos in medio domus Iſrael, non poterit terra ſuſtinere omnes ſermones eius*, Et ad Prophetam dixit ipſe Amaſias ſacerdos. *Propheta vade, & fuge in terram Iehuda, illicque panem comede & illic prophetabis.* Fuit ille mitior ſacerdos in Amoſum quàm Romanus Pontifex in noſtros Prophetas.

Locus iſte indicat, 1. Tunc ipſum Amoſum fuiſſe ipſum ſacerdotem, de quo hic Hoſeas. 2. Ipſos etiam ſacerdotes Baal, atque ipſos imprimis reſiſtere ſacerdotibus Domini. Sic Ierem. 37. fuit talis ſacerdos, cùm acriter arguebat Iehudã, & eius regem Zedechiam, Satrapæ regij, poſteà vniuerſus populus tales fuerunt, quales hic dicuntur fuiſſe Iſraelitæ, non ſolùm nõ voluerunt audire Prophetam corrigentem, ſed etiam cum eo contenderunt, & contumeliis affecerunt. Ergò nomine *Sacerdotis* intelligitote omnes, qui ad munus docẽdi electi, ex verbo Domini populos docent, & admonent.

Cùm ait, *Contendunt vel litigant cum ſacerdote*, eſt, ac ſi dicat facti ſunt cenſores ſuorum ſacerdotum. Illud *vau* quidam accipiunt pro Quoniam. Illud *caph* quidam accipiunt pro ſicut, & ironice ſic legunt, *Quoniam populus tuus factus eſt ſicut* ſeu tanquam *cenſor ſacerdotis, ideò non poteſt eum ſe arguentem audire*, ſed contrà, ſacerdotem ipſe corrigit. Vidimus hic duo in Iſraelitis vitia extrema à Propheta damnari, quæ certe concludebant, populũ eſſe plane deſperatũ & perditum, quia nolebat ſuſtinere lucem. Nunc ſequitur pœna talis peccati.

5. *Et*, igitur, *corrues*, impinges, *in die* interdiu, *& corruet etiam Propheta tecum ſicut in nocte & abolebo matrem tuam.*

Apoſtrophe facta ad populum, ei pœnam ſuæ pertinaciæ denunciat. Pœna hæc conueniens eſt, & debetur talibus peccatis, quæ in præcedenti verſu exprobrauit Iſraelitis Propheta. Si quis enim à cæco ductus per viam ſalebroſam, cuius exitus eſt prærupta, & altiſſimæ rupes, ipſe quoque cæcus percurrat, & ſalutare medicamentum, quo ſibi aperiantur oculi, lumenque, quo præcipitia in quæ fertur videat, ab amico oblatum repudiet, quid tandem eum meritò conſequetur? Ille perinde interdiu, atque ſi obſcuriſſima eſſet nox (quippe qui cæcus, & à cæco ductus) ſubinde impinget, & tandem in altiſſimam illam foueam cum ſuo ductore cæco corruet. Et, ſicut Chriſtus ait, *Si cæcus cæco ducatum præbeat, ambo in foueam cadent.* Hoc idem prædicit futurum Iſraelitis, quia cæci nolunt illuminari, & oblatum lumen repudiãt, ſed cõtenti ſunt ſuis falſis cæcis & adulatoribus Prophetis. Quid ait? *Igitur corrues* ſcilicet in foueam, *& Propheta etiam* ſcilicet cæcus & ipſe *tecum corruet, in ipſa etiam die, tanquam in nocte*, id eſt, ita interdiu, perinde ac ſi obſcuriſſima tibi eſſet nox, corruet. Hæc eſt pœna, quam Propheta prædicit Iſraelitis, quia nolunt correctiones vllas admittere, ſed contrà potiùs aduersùs correctores inſurgunt. Sed metaphorice loquitur Propheta.

Quidam igitur de ſpirituali caſu in peccata & tandem in mortem æternam, interpretantur. Alij de tẽporali caſu, quòd ſcilicet Iſraelitæ erant propter hanc contumaciam partim occidendi, partim abducendi in captiuitatem, & ita verba interpretãtur. Ergò corrues, id eſt, peribis, interdiu, id eſt, adhuc *rebus tuis* integris, & regno adhuc florente. Et corruet etiam Propheta tecum, id eſt, in idem exitium ipſe etiam Propheta, qui te ſeduxit, trahetur, idque nocte, id eſt, primo ſtatim poſt te ordine ſuo, ſicut diem ſtatim continua ſerie ſequitur nox, quaſi dicat. Neque ipſe Propheta aufugiet, quia licet tarde, tamen tandem rapietur & ipſe in idem exitium. Deinde Nocte, id eſt, calamitatibus, tanquam tenebris nocturnis, omnia iam occupantibus, quaſi dicat, Tu, ô popule, tempore inſperato, regno adhuc florente, corrues turmatim in manibus hoſtium, ita erit, ceu dies, cùm tu capieris, quia repentina *erit* tua pœna. Propheta verò cùm viderit tantas tenebras, id eſt, te capi, regnúmque deſtrui, etſi ſtudebit ſe abdere: non effugiet tamen, ſed inter ipſas illius noctis tenebras & ipſe capietur, & ruet in manus hoſtium.

Et abolebo matrem tuam.

Nomine matris intelligit ipſum Eccleſiæ nomen, quo ſoliti erant Iſraelitæ ſuperbire aduerſus Deum. Eſt quaſi occupatio. Potuiſſent dicere, at nonne ſumus Eccleſia tua? Reſp. Iſte ſacer Eccleſiæ titulus, quo ſuperbitis, quòd ſitis genus Abrahæ & Eccleſia Dei, non poterit impedire hanc ruinam, nã abolebo, id eſt, perdam ſimul etiam matrem veſtram, id eſt, titulum etiam Eccleſiæ à vobis tollam, & illum diſcutiam, tanquam fumum.

Vtramque interpretationem Ego ſimul complector, vt caſum ſeu ruinam, & ſpiritualem, & temporalem minetur Propheta.

Spiritualem hoc modo: Quia Tu reſpuis lumen verbi Dei, nullas vis admittere correctiones, & admonitiones ex verbo Dei, ſed tantùm audis falſos Prophetas, qui tibi adulãtur, ideò tanquam cæcus ductus à cæco ſemper corrues in foueã peccatorum & omnium errorum in ipſa die, id eſt, etiã tùm cùm ſol & lux Euangelij totũ orbem illuſtrabit tempore Meſſiæ, ſicut in nocte, id eſt, perinde ac ſi obſcuriſſima eſſet tibi nox, & tandem corrues in foueã æternæ mortis, vbi perpetua erit nox, & ſimul etiam tecum corruet Propheta, qui ſcilicet te ſeduxit: & diſſipabo matrem tuam, id eſt, efficiam, ne vllum amplius Eccleſiæ retineas titulum. Hoc videmus impletum. Nã etiam nunc, cùm dies eſt, Iſraelitæ & Iehudæi vna cum ſuis Rabinis, tanquam cæci in varias quotidie peccatorum & errorum foueas ruunt, & continua illis eſt nox, nullúmque Eccleſiæ nomen ampliùs retinent.

Temporalem etiam caſum & ruinã minatur, hoc modo: Quia reſpuis verbum Dei, & correctiones Domini, qui te per Prophetas verbis arguit, tu verò eos contemnis & conuitiis impetis, ideò non ampliùs verbis, ſed factis te caſtigabit Dominus. Tu corrues, in manus ſcilicet hoſtium, & Propheta etiã tecum cadet, Interdiu, id eſt, de improuiſo rebus tuis adhuc integris, & regno adhuc florente, quaſi ſole adhuc ſplendente, ſicut nocte, id eſt, ſicut illi qui inter denſiſſimas noctis tenebras ambulantes cadere ſolent, id eſt, non poteris te defendere. *Et abolebo matrem tuam*, id eſt, titulum eum ſacrum & nomen Eccleſiæ, quo gloriari ſoles, tanquam fumum, in nihilum diſſipabo, ne ampliùs poſſis iactare nomen Eccleſiæ, & ſub hoc titulo tua tegere ſcelera.

Habemus hic iuſtam pœnam eorum, qui verbum Dei, & verorum ſacerdotum, qui ex verbo Dei docent, admonitiones repudiant. Ea eſt, quòd primò deſeruntur in tenebris, ita coguntur ruere quotidie in varios errores & flagitia, ita vt tandem etiam ab Eccleſia ſeparati, nullum Eccleſiæ nomen retineant. Deinde in varias etiam huius ſeculi calamitates incidunt ac ruunt, & tandem in æternæ mortis foueam. 2. *Theſ.* 2. Quia non receperunt dilectionem veritatis, ideò immiſit ſpiritum erroris, vt credant mendacio. Hanc pœnam etiam verſu ſequenti explicat.

6. *Perierunt.*

Frequentiſſimæ ſunt in noſtro Propheta perſonarum mutationes, & apoſtrophæ, modò in tertia perſona, modò in ſecunda, anteà in ſecunda perſona, *Corrues*, nunc in tertia, *perierunt*, poſteà in ſecunda, *Quia repuliſti ſcientiam.*

Sunt hic tria membra. In primo totum populum cum ſacerdotibus perſtringit, in 2. ſpecialiter ipſos ſacerdotes alloquitur, in 3. iterùm ad totum populi corpus verba facit. Et in primo quidem membro accuſat & ſacerdotes, quòd non docuerint populum veram & ſanam doctrinam, & totum populum, quòd noluerit doceri, ſed vniuerſam lucem cœleſtis doctrinæ exſtinxerit.

In ſecundo denunciat ſacerdotibus, quale meriti ſint iudicium, quia recuſarunt ſuum facere officium, id eſt, ſcientiam diuinarum literarum & ſibi ipſis comparare, & populis prædicare. Reiicit illos, ne ſacerdotio fungantur, vbi docet, eſſe inſeparabilia, ſacerdotium & ſcientiam legis Dei ſacerdotalem: ſunt enim correlatiua doctor & ſacerdos.

In tertio denunciat toti populo horribile iudicium, quòd ſcilicet velit delere totum Abrahæ genus, & quoniam ipſi violarunt fœdus obliti legis Dei, ipſe quoque nolit ampliùs tantum populum, & filios talis populi cenſere in ſuo fœdere.

7. *Secundùm multiplicari eorum ſic peccauerunt mihi.*

In hoc etiam verſu continetur & peccati reprehenſio, & denunciatio pœnæ contra peccatum. Ac primò quidem peccatum, quod hic reprehendit in Iſraelitis, eſt intolerabilis ingratitudo erga Deum & abuſus beneficiorum Dei. Quoniam quò liberalior in eos fuit Deus, ipſi contrà proteruiùs laſciuiebant. Sic enim ait, *Secundùm multiplicari eorum, peccauerunt.*

Illud *Multiplicari* non refertur tantùm ad homines ipſos, ſed ad omnia beneficia, diuitias, potentiã, gloriam, referendũ eſt, hoc modo. Secundùm, quod multiplicabantur à Deo Iſraelitæ in hominum numero, in diuitiis, in potentia, inque reliquis Dei beneficiis: ſic ipſi peccauerunt Deo, id eſt, ſic ipſi multiplicarunt peccata contra Deum. Accuſantur ergò hic Iſraelitæ ingratitudinis, & abuſus, atque indulgentiæ Dei erga ſe, quia, quò benignius & liberalius eos tractauit Dominus, eò maiorem ipſi peccandi licentiam ſibi ſumſerunt; Et

huiùs peccati accuſat non tantùm ſacerdotes,ſed vniuerſum populum. Quàm verò multiplicatæ illis fuerint Dei benedictiones ſub Iarobeam,patet ex libro Reg.4.& 2.Paralip. Cõtra verò,quàm ipſi multiplicarint flagitia contra Deum, tum ex iiſdem libris,tùm ex iis, quæ hic Propheta obiicit Iſraelitis,ſatis apparet.Sequitur pœna.

Gloriam eorum in ignominiam mutabo.

Nomine gloriæ intelligit omnia illa Dei beneficia, quæ ſuprà dixit multiplicata fuiſſe Iſraelitis, quoniam hæc erant, in quibus Iſraelitæ gloriabantur:perinde ac ſi ea à ſeipſis haberent,& non à Deo, & in iis confidebant. Materiam igitur gloriæ,gloriã appellat. Ac proinde ſuum contrarium,id eſt, ignominiam,appellat ereptionem omnium illarum benedictionum,quoniam iis ſpoliati,ignominioſi facti ſunt, & ludibrio expoſiti.Senſus igitur eſt.Iſraelitæ,cũ oculos coniiciunt in ſuas præſentes opes,diuitias,potẽtiam,equitatum, currus, denique vniuerſum ſuum ſplendorem, inſoleſcunt, ſibi confidunt,gloriantur,idque contra me.At Ego auferam illis hæc omnia,ludibrio exponam omnibus hoſtibus , & ita gloriam illorum in ignominiam conuertam.

Hæc eſt pœna,quæ competit in omnes illos,qui abutuntur Dei beneficiis.Ratio eſt.Quoniam Deus non vult,vt ſua gratia hoc modo profanetur , ideò ſolet tandem improbos ſuis benedictionibus ſpoliare, & gloriam eorum cum ignominia commutare.Diſcant igitur non ſibi confidere,nec gloriari in potentia ſua,quia Deus ſcit mutare in ignominiam.

8. *Peccatum populi mei comedent*,id eſt,comedunt ſcilicet ſacerdotes,*& ad iniquitatem eorum*,id eſt populi,eſt enim nomen collectiuum, *leuabunt*, tollent , *animam eius*.

Peccatum populi mei comedent,id eſt,comedunt.Significat enim actum continuum,ideò in futuro poſitũ eſt,quaſi diceat,comederunt,comedunt,& continue comedẽt ſacerdotes, & ad iniquitatem eorum,(ſcilicet populi, ſed eſt *ἀλλοίωσις* in numero,quia eſt nomen collectiuum,populus)leuabunt,(ipſi ſcilicet ſacerdotes,pro,leuant)animam eius.

Illud *Vau* poſtremum,eſt numeri ſingularis,vt patet.Cæterùm referri poteſt & ad ſacerdotes, & populum, & diuerſa erunt ſenſa.

Si ad ſacerdotes,ſicut R.D.kimhi refert,eſt *ἐναλλαγὴ* numeri,cùm debuiſſet dicere,animam eorum,i.ſuas.Sed ſic reſolui debet.*Et ad iniquitatem eorum,leuabunt*,pro, leuant,quiſque,*animam ſuam*,vel, animum ſuum,ſeu, leuabunt quiſque animum ſuum.

Si ad populum , eſt quidem etiam mutatio numeri , cùm priùs dixerit,*Iniquitatem eorum*,poſteà mutans,ait, *Animam eius*.Sed hæc *ἀλλοίωσις* vſitatior eſt in ſcripturis priore. Quis autem ſit ſenſus,poſteà explicabo.

In hoc verſu aperte Deus damnat ipſos ſacerdotes , oblique autem ipſum etiam populum perſtringit. Quid in ſacerdotibus hic damnat Deus per Prophetam ? Ventrem & auaritiam,deinde falſam ſuperſtitioſámque doctrinam , qua, vt ſuæ auaritiæ inſeruiant, populum ſeducunt. Sunt enim hæc duo ſimul coniuncta in omnibus falſis ſacerdotibus. Ideò enim ſeducunt populos ſuis falſis doctrinis , vt inde lucrum faciant, ſuæque culinæ proſpiciant. Videmus , quò ſpectent Papiſtæ ſua falſa doctrina de purgatorio , de Miſſis pro viuis & mortuis, de indulgentiis, de peregrinationibus,de auriculari confeſſione de caſibus Papæ reſeruatis, de oblationibus, de imaginibus. Quorſum? ad ventrem,lucrum,auaritiam omnia ſpectant , eodem ſpectat exſtinctio Euangelij & ſanæ doctrinæ.Sic faciebant ſacerdotes in Iſrael. Ventrem igitur, & auaritiam,quæ eſt radix omnium malorum , in illis reprehendit,dicens.

Peccatum populi mei comedunt.

Peccatum ſæpe capitur pro hoſtia & ſacrificio pro peccatis oblato.Exempla permulta in libris Moſis,2. etiam Cor.5. *Eum,qui non nouerat peccatum,pro nobis peccatum fecit*,id eſt, hoſtiam pro peccato. Ergò peccatũ accipitur hic pro omni oblatione, quæ pro peccatis expiandis à populo offerebatur. Ac proinde,*Peccatum populi comedere*, erat, oblationes à populo pro ſuis peccatis ad templum oblatas,capere,inque ſuũ vſum conuertere & frui.

At quomodo iis verbis damnatur venter & auaritia ſacerdotum ? Dominus tamen hoc mandauit in lege,vt ſcilicet omnes oblationes,quæ pro peccatis offerebantur,cederent in vſum ſacerdotibus.Num.18. Reſpon. 1. Hoc conceſſum fuerat veris ſacerdotibus,qui ſcilicet erant de tribu Leui. Sacerdotes autẽ, qui erant in Iſrael,& de quibus hic loquitur Propheta,è fæcibus aliarum tribuum contra præceptum Domini à Iarobeam deſumti fuerant, vt 3. Reg.12. & 13. patet, & fecit Iarobeam fana in excelſis , & ſacerdotes de extremitatibus populi,qui non erant de filiis Leui. Perſtringuntur igitur hic illi ſacerdotes,quoniam eas accipiebãt, comedebántque oblationes,quas comedere licitum eis non erat.Deinde ſpectauit Propheta ſtudia illorum falſorum ſacerdotum , ij nil curabant,niſi ventrem implere , & lucrum facere ex frequentibus populi oblationibus,huc dirigebant omnia ſua ſtudia, in hunc finem neglexerunt veram legis doctrinam , & falſam, ſuperſtitioſámque populum docuerunt,& illum ſeduxerunt, vt ſequentia verba indicant.

Cùm igitur ait,*Peccatum populi mei comedunt* , ſenſus eſt, Nihil aliud cogitant , nihil aliud curant ij falſi ſacerdotes quàm vt oblationes à populo meo explendi ventris & lucri faciendi cauſſa quotidie & continue accipiant,& ad hoc ſunt intenti , & in hunc finem populum falſis doctrinis ſeducunt. Ideò ſequitur.

Et ad iniquitatem eorum leuant animam eius,ſcilicet ſacerdotes,id eſt,ipſi ſacerdotes eleuant ſuam quiſque animã,vel, eius,ſcilicet populi.Kimhi legit,*Et ad iniquitatem eorum* ſcilicet populi *leuant* ſacerdotes *animam eius*,id eſt, ſuum quiſque animum ſubleuat,attollit, & erigit.Et ſi ita legamus,duplex poteſt eſſe ſenſus.Primus ſic.

Ad Iniquitatem populi attenti ſunt ſacerdotes, diligentérque obſeruant,an aliquam iniquitatem committant,&,vt cõmittant,deſiderant,ac cupiunt. Quare? Quoniam ex iniquitatibus populi lucrum ipſi ſacerdotes faciũt, dùm pro iniquitatibus offeruntur ſacrificia. Iuxta hunc ſenſum indicat Propheta,quanta fuerit ſacerdotum cupiditas & auaritia,quia cupiebant & in hoc intenti erant,vt populus multas iniquitates quotidie admitteret,vt ipſi quoque multas quotidie oblationes à populo acciperent. Similes erant ſociis furum & latronum,qui libenter audiunt,multa latrocinia eſſe facta, quoniã ex illis ſuum lucrum exſpectant: Sic illi ſacerdotes cupide audiebant,populum eſſe deditum multis ſceleribus,quia inde ſuam expectabant prædam.

Alius ſenſus eſt:Et ad iniquitatem eorum,id eſt,ad ſacrificia,quæ pro iniquitate offerũtur,(vt hic accipiatur iniquitas, ſicut & ſuprà peccatum) ſubleuant animum ſuum,id eſt, attento ſunt & arrecto animo,ſi forte offerant,vt inde ditеſcant, quaſi dicat, nil aliud cupiunt , & curant , quàm vt ſacrificia & oblationes pro peccatis offerantur.

Vtro velis modo accipias *Iniquitatem* , leuare animum ad aliquid, eſt, attento & arrecto animo aliquid cupere,& cupide exſpectare. Apparet hinc,quanta fuerit auaritia ſacerdotum.Annon verò hæc eadem prorsùs quadrent in monachos & ſacrificos in Papatu , iudicet , qui velit. Habemus duplicem ſenſum horum verborum, ſi primam lectionem ſequamur.

Si verò ſequamur aliam lectionem , vt illud affixum *Eius* referatur ad populum, ſenſus hic erit. Sacerdotes ſupra iniquitatem populi eleuant , id eſt, erigunt animum ipſius populi,ſuis ſcilicet vanis ſolatiis, falsiſque doctrinis & inanibus conſolationibus, illum, qui reus eſt, & iniquitatem fecit,erigendo,& ſupra omnem iniquitatem extollendo. Eius verò peccatum extenuando, &, quidquid fuit timoris Dei propter peccatum, ſuis blanditiis ſepeliendo & prorsùs ſuffocando.Sic enim dicebant ei,qui aliquam iniquitatem commiſiſſet, & timore iræ Dei propter peccatum conſternatus fuiſſet,ne dubites , remediũ in promptu eſt ad peccatum tuũ tollendum,adferas ſacrificium ad templum , & tùm bono & ſto animo:Vi enim illius ſacrificij & oblationis remittetur & ſepelietur ſubtùs terram iniquitas tua , tu verò iuſtus & ſanctus,ſupra omnem iniquitatem eleuatus eris.Sic enim Leuit. 4.mandauit Dominus,& pronunciauit, ſacrificiis iſtis expiari peccata.

Hæc erat falſa doctrina,& hæc erant vana ſolatia,quæ animum peccatoris ſupra iniquitatem erigebant. Quid ſpectabat hæc doctrina ? lucrum & auaritiam , reddebant ſecuros peccatores.Ipſi ita ſecuri facti, & quòd tàm facilia ſint remedia in promptu ad expianda peccata, eò liberiùs & frequentiùs alia ſcelera admittebant , pro quibus poſteà expiandis alia adferebant ſacrificia: ex iis verò diteſcebant ſacerdotes. Sic omninò fit etiam in Papatu , ita vt propriè Hoſeas videatur hic ad viuum depingere papatum & ſacerdotes papiſticos.

Si quis peccet in Papatu , præſto ſunt infinita remedia ad peccata delenda, modò adferas munus ad templum,ſeu manum,vt vocant, adiutricem, præſtò ſunt miſſæ , indulgentiæ, aquæ luſtrales,cineres,auricularis cõfeſſio, & infinitæ nugæ. Perſuadent ſacrifici populis, his rebus aboleri omnia peccata,ita iis vanis ſolatiis,falsiſque doctrinis erigunt peccatores,

& ipſi

& ipſi diteſcunt Redduntur enim peccatores ſecuri. Quid? iam ſum abſolutus,& quaſi ſolutus ære alieno, quod contraxeram apud Deum, etiamſi alia adhuc admittam ſcelera, nihil refert,redibo iterum ad ſacerdotem, & meum, vt vocant,confeſſorem,data pecunia aliqua abſoluet,miſſis etiam, & indulgentiis, quicquid pœnæ debetur mihi in purgatorio, totum illud remittetur.

En igitur quid ſit, *Leuare animam peccatoris ſupra eius iniquitatem* Eſt falſis imaginationibus, impiiſque doctrinis leuare omnem triſtitiam,& dolorẽ de peccatis, omnem ſcrupulum eximere,vaniſque ſolatiis lactare impios.

Iuxta hunc ſenſum,in hoc altero membro Propheta damdat in ſacerdotibus Iſrael falſam, vanam ſuperſtitioſámque doctrinam,qua ſeducebant populos,vt ſuæ auaritiæ, & lucro inſeruirent.

At dices,Annon vera erat doctrina illa, quòd ſacrificiis expiarentur peccata?Sic enim Dominus loquitur *Leuit*.4. Offeret ſacrificium,rogabítque pro eo ſacerdos,& pro peccato eius,& remittetur ei?

Reſp.Hoc eſt axioma Chriſtianum nullius ſacrificij virtute expiata vnquam fuiſſe,aut eſſe peccata,niſi vi ſacrificij Chriſti,quòd ſemel peractum eſt in cruce. Paulus ad Hebr. hanc quæſtionem doctè tractauit.Quorſum igitur illa ſacrificia?In hos duos præcipuè fines fuerunt inſtituta.1. Vt horum cōſpectu peccator excitaretur ad agnoſcendam grauitatem peccati,& iræ Dei contra peccatum,atq. ita gemeret, dolorétq. de peccato,ſtudens, curánſque, ne poſthac tàm facilis ſit ad peccandum Quomodo illa ſacrificia ad hanc pœnitentiam excitabant? Quoniam intercedebat mors animalis alicuius innoxij.Illa verò mors animalis teſtabatur,tanquam ſymbolum,quid mereretur ille,qui peccauerat: nempe mortem æternam,quàm graue igitur peccatum, & ira Dei contra peccatum. Voluit igitur Dominus, vt illo ſpectaculo vulneraretur conſcientia peccatoris, & excitaretur ad pœnitentiam. Deinde vt ſub illis, tanquam typis ſacrificij Chriſti fides exerceretur in futurum mediatorem, quódque per ſacrificium Chriſti omnia peccata eſſent expianda, & ita per hanc fidem in ſacrificium Chriſti,remitterentur peccata, accenderetúrque amor in Deum & proximum. Cum igitur ait ſcriptura, *Orēt que pro eo,& pro peccato eius,& remittetur ei*, apertè indicat,non vi ſacrificij illius, quaſi ex operato, ſed vi fidei in Chriſtum futurum,remiſſa fuiſſe peccata.Neque enim orari poterat pro peccato ſine fide. Hæc erat ſalutaris doctrina legis,hanc illi neglexerant.Quare?quia non faciebat ad quęſtum. Abſterrebantur enim hac doctrina à peccando, & per conſequens, liberabantur ab offerendis ſæpè ſacrificiis pro peccatis,& hoc non erat è re ſacerdotum.

Altera verò doctrina,quam docebant, faciebat ad quæſtū.

Summa, Doctrina legis de ſacrificiis & aliis rebus omnibus huc ſpectabat, ne tàm facilis & propenſus eſſet populus ad peccandum,ſicut anteà fuerat. Doctrina verò ſacerdotum Iſraelis,reddebat homines ſecuros,& ideò faciles ad peccandum, quin etiam proponebat remedia facilia ad expianda peccata,

Habemus,quę apertè damnat Propheta iis verbis in ſacerdotibus.Nunc quid obliquè in populo damnet,videamus.

Damnat in populo contemtum Dei, & conſpirationem quandam,quam habebat cum ſacerdotibus.Cur enim ſacerdotes, neglexerunt doctrinam legis puram? Quia ſic voluit populus.Nolebat enim audire increpatio nes ex lege, & tales veri ſacerdotes nimis duri populo videbantur.Hinc factū eſt,vt adulatores ſacerdotes non reprehenderent ampliùs vitia, nec bellum gererent, vt decebat, cum vitiis populi,ſed tantùm vrſerint ſacrificia, & illis contenti fuerint,quia erant è re ſua.Cùm enim ait, *Sacerdotes comedunt peccata populi*,eſt ac ſi dicat,non bellum gerunt, vt decebat, cum peccatis populi,nec arguunt peccata populi,ſed tantùm ea comedunt,& hoc ſunt contenti.Quare? Quia ſic etiam populus contentus eſt,& mauult ſæpe ſacrificia offerre pro expiatione peccatorum,quàm ſemel acriter argui de peccatis.Colludebant igitur ſimul ſacerdotes & populus, & conſpirabant contra Deum,quia vna ex parte ſacerdotes nil curabant, niſi vt homines largiter adferrent ad templum.Altera ex parte populus non curabat reſipiſcere,ſed contentus erat externis ceremoniis,& ſacrificiis facere ſatis,fingens, ſe fore immunem à pœna.In medio illorum deludebatur Deus.

9. *Et erit ſicut populus,ſic ſacerdos.*

Propriè hic denunciat pœnam communem vtriſque tàm ſacerdotibus,quàm populo, quia etiam peccatum, de quo anteà,commune erat vtriſque.Senſus eſt. Neque illis,neque iſtis parcam, ſed ita puniam ſacerdotem, ſicut & populum, Quare? Quia ſcilicet ſacerdos non fecit ſuum officium, neque populus ſuum.

Sacerdotis officium erat,populum in pietate & ſancta vita continere prædicatione veræ doctrinæ. At ipſe neglexit, & violauit omnem doctrinam, contentus tantùm honore,& lucro.Igitur de eo ſumam pœnas.

Populi etiam officium erat curare,vt haberet bonos doctores,qui prædicarent veram doctrinam.At ipſe maluit habere adulatores & mutos. Ergò etiam de populo ſumam pœnas. Erit igitur ſicut populus,ſic etiam ſacerdos.

Trahitur tamen à multis etiam ad culpam hic locus. Eſt verum,qualis ſacerdos, talis & populus eſt, ſed non eſt hæc mens Prophetæ in hoc loco.

10. *Comedent enim,& non.*

Reſpicit ad id, quod initiò dixit. *Comedunt peccata populi*. Pœna autem eſt,quod fruſtrabantur illorum ſtudia, conatus & deſideria. Non enim ſaturandi vis ſita eſt in multitudine ciborum,ſed in benedictione Dei.Hanc ſi auferat à cibis dominus, quomodo alemur? ſi à ſpermate, quomodo filij gignentur? Alludit ad illud, quod etiam eſt in Ieſaia, *Auferam baculum panis.*

Summa.Falluntur omnes impij, qui exiſtimant, prauis & illicitis mediis ſe fore compotes votorum, quia Dominus eorum deſideria & ſtudia fruſtratur,ſuam auferendo benedictionem. Qui furatur,vt diteſcat,fallitur, furabitur quidem ſed non diteſcet,quia Dominus efficiet, vt incidat in manus Magiſtratus.Eſt alius diues,cupit habere liberos,præter vxorem habet etiam ſcorta:Scortabitur, ſed non ſuſcipiet filios. Remedium igitur eſt,vt redeat ad Dominum, qui benedicat ſemini ſuo.

11. *Scortatio,& vinum,& muſtum,auferunt cor.*

In hoc verſu aſſignat cauſſas ſeu fontes, vnde tanta huius populi fatuitas & inſania profecta ſit, vt proiecta omni ſana doctrina & vero Dei cultu, reiectiſque veris ſacerdotibus, mutos & adulteros doctores ſibi accerſiuerint, & inanes ſuperſtitiones ſequantur. Vnde profecta eſt? Ex ſcortatione,ex vino,ex muſto,id eſt,ex eo,quòd nimis dediti fuerunt & ſunt omne genus voluptatibus & nimis ſaginati ſunt.Cùm igitur ait, *Scortatio,& vinum,& muſtum,auferunt cor*,eſt,ac ſi dicat, quòd mei Iſraelitæ deſtituti ſint recto ſenſu & intelligentia ſimiléſque ſint brutis animalibus,inde eſt, quoniam ſcortatio & vinum,id eſt, nimiæ voluptates, laſciuia ſcilicet; & ebrietas & nimia rerum omnium copia, illos infatuarunt & faſcinarunt.

Colligimus hinc.1.Nimiam rerum omnium copiam cauſſam ſæpenumerò eſſe, vt homines diffluant in fœdas delicias & voluptates, has verò cauſſas eſſe, vt deſerta ſana doctrina,& vero Dei cultu, ſuperſtitiones ſequamur, & reiectis veris ſacerdotibus,qui noſtra reprehendebant peccata & voluptates,coaceruemus doctores mutos, & qui nobis adulentur Huc illud, *Sedit populus manducare,& bibere, & ſurrexerunt ludere.*

2.Colligimus quàm fugienda ſit venus & ebrietas. Hæc enim duo imprimis auferunt cor,id eſt, ſpoliant hominem iudicio & intelligentia,ſimilémque reddunt brutis animalibus Confirmari hæc poſſunt infinitis tùm autoribus,tùm exemplis,& phyſicis etiam rationibus, ſed hoc relinquo ſtudioſis faciendum.Nō enim(vt initiò præfati ſumus) hic tractamus locos communes, ſed tantùm interpretamus Prophetam, ſatis eſt locos communes indicaſſe.

Poſſumus etiam per ſcortationem intelligere ſpiritualem ſcortationẽ,cùm deſerto verbo Dei ſequimur ἰδωλοθρησκείας, & per vinum & muſtum, ſpiritualem ebrietatem, veſanum ſcilicet amorem, deſideriúmque vanarum ſuperſtitionum: Hæ enim ita infatuant cor, vt poſteà inuocemus ligna, vt ſequitur in verſu 12.dicendo.

12. *Populus meus in ligno ſuo poſtulabit*, id eſt, per lignum poſtulat,& petit,ſeu conſulit, *& baculus indicabit*,id eſt; indicat *ei,quoniam ſpiritus fornicationum*, id eſt,ad fornicationem ſeu idololatriam impellens, *errare fecit*, id eſt,facit *eos,& fornicati ſunt*, id eſt, fornicantur, *de ſub*, id eſt, *à Deo ſuo.*

Quia ſuperiori verſu dixerat, Iſraelitas eſſe infatuatos à voluptatibus,vino & ſcortatione,nunc reipſa oſtendit quàm verè ſint infatuati. Vnde? à fœdis & craſſis ſuperſtitionibus. ab inuocatione ſtatuarum,& ita benè demonſtrat, nos à voluptatibus fœdis ad idololatrias & ſuperſtitiones prolabi. Ait igitur, *Populus meus*, ad exaggerationem peccati Iſraelitarum pertinet hæc particula, *Populus meus*,quaſi dicat Ille qui à me è cunctis gentibus electus fuerat in populum peculiarem, itáne potuit eouſque perfidiæ peruenire, vt

me patre ſuo cœleſti deſerto, ſequatur diabolicas ſuperſtitiones? Lignum conſulat? & audiat baculum ei reſpondentē?

Commemoratione igitur huius beneficij, quòd ſuum fecerat hunc populum, per quandam tacitam *ἀντίθεσιν* inter ipſum & gentes, docet, Iſraelem grauiùs peccare conſulendo idola, & diabolicas diuinationes ſequendo, quàm faciant Gentes: nec tamen ironicè appellauit eum ſuum populum, ſed verè, quoad æternam adoptionem. Nondum enim erat factus *Lo ammi*, nondum erat repudiatus proſſus, ſed adhuc quædam ſymbola externa retinebat, quibus teſtabatur, ſe eſſe adhuc populum Dei: interim tamen nimis craſſæ in Iſraele ſuperſtitiones graſſabantur.

Colligimus hinc, grauiorem etiam eſſe culpam Papiſtarũ, quòd deſerto puro Dei verbo, Ethnicas ſuperſtitiones ſequãtur, quàm ſit ipſarum gentium. Cur? Quoniam Papiſtæ electi fuerant in populum Dei peculiarem, non ita Sarraceni, & item Turcæ. Et quidem adhuc aliqua ex parte dici poſſunt & ſunt populus Dei Papiſtæ, quoniam licet tantæ graſſentur ibi ſuperſtitiones, ſymbola tamen populi Dei externa aliquot habent, atque imprimis Baptiſmum. Videmus enim infantes illorum, cùm primùm nati ſunt, ſacri baptiſmatis ſigillo obſignari, id quod rectè non conuenit, niſi populo Dei. Cum igitur etiamnum aliqua ex parte ſint populus Dei, grauior certè eſt illorum culpa, quòd colant idola, quàm ſit Turcarum, qui colunt Mahometum. Nunc tenemus, cur dixerit, *Populus meus*. Quid facit iſte populus? ait.

In ligno ſuo poſtulat, ſeu ſciſcitatur, ſeu lignum conſulit, *& baculus eius reſpondet ei*. Emphaſin habet illud, *Baculus ſuus, lignum ſuum*, quaſi dicat, non à me ei datum, ſed à ſe inuentum. Locus iſte variè exponitur.

1. Quidam inter Hebræos omnino *ἀλληγορικῶς* interpretãtur, hoc modo. Lignum & baculus (nam pro eodem accipiũt) erat Pſeudopropheta, quoniam Iſrael ab illo pendebat & regebatur, ſicut cæcus ſuo ſcipione ſeu bacillo prætentat viam: Ideóque quaſi eum conſulit bacillum, quò ſit eundum, quę ſit bona, firma, & tuta via. Sic etiam Iſraelitæ cæci ſuos cæcos pſeudoprophetas, tam iudicio deſtitutos in iis, quæ ad Deum pertinent, quàm etiam lignum & baculus, conſulebant, & illorum conſilio regebantur. Hoc eſt, inquiunt, populus in ligno ſuo ſciſcitatur, ipſi pſeudoprophetæ interrogati à populo reſpondebant ei, ſicut baculus cæco, quæ ſit firma via. Et hoc eſt, inquiunt, baculus eius reſpondet ei. Sed, ſicut baculus ſæpè fallit cæcum, & in foueam ducit, cum putat cæcus, ſe in firma eſſe via: ſic illi fallebant populum, & in foueam peccati & mortis adducebant. Et hoc eſt, inquiunt, *ſpiritus fornicationum*, qui ſcilicet erat in pſeudoprophetis, *decepit eos, & fornicati ſunt à Deo ſuo*. Eò enim adducebatur ſcilicet ad idololatriam à pſeudoprophetis.

2. Alij in ſua propria ſignificatione accipiunt has voces. Hieronymus, & poſt eum Lyranus hunc locum interpretantur de diuinatione, quã à gentibus acceptã etiam Iſraelitæ vtebantur, & quam Græci vocant *ῥαβδομαντείαν*, eò quòd *ῥάβδῳ* ſeu bacillo fiebat, ſicut legimus apud Cic. in lib. de Diuinat. & apud Liu. & alios, augures in ſuis diuinationibus vſos fuiſſe lituo, id eſt, bacillo incuruo à Romulo accepto. Apud ipſum etiam Ezech. cap. 21. legimus (iuxta interpretationem Chaldæi Paraphraſtæ & Hieronymi) tali ferè ſpecie diuinationis vſum fuiſſe Nabuchadnezarum regem Babyloniæ, cùm voluit certior fieri an contra Ammon, an contra Hieroſolymã expeditio facienda eſſet. Sic igitur locum hunc Hoſeæ interpretatur Hieronymus, Iſraelitas ad exemplum gentium pręter alias ſuperſtitiones, hac etiam ſuperſtitioſã diuinationis ſpecie, quæ per baculum conſultum fiebat, vſos fuiſſe, & huius ſuperſtitionis hic accuſari.

3. Alij ſimpliciùs de idololatria interpretantur, ſic. *Populus meus in ligno poſtulat ſeu petit*, id eſt, ſuas ſtatuas inuocat, & petit ab eis opem: poſteà ironicè ſubdit, *Et baculus eius reſpondet ei*, id eſt, & ſua ſtatua eum exaudit, ſcilicet, vt hic derideat ſtultitiam populi, & oſtendat Propheta, quàm infatuatus ſit à ſcortatione & ebrietate: nempe eouſque, vt ligna, id eſt, ſtatuas omni ſenſu deſtitutas alloquatur, inuocet, opem ab eis petat, & putet, illas poſſe ſibi reſpondere, & opem ferre. O quàm verè igitur ſcortatio, vinum, & muſtum ei abſtulerunt cor, & eum infatuarunt. Hæc ſimpliciſſima, & ſimilis iſte locus eſt illi Ieſaiæ cap. 40. vbi eandem deridet amentiam.

4. Ego hanc poſtremam amplector, ſed ita, vt in ſecundo membro cum ait, *Et baculus eius*, alludit ad baculum cæci, ſicut prima habet expoſitio. Sic igitur interpretor, *Populus meus in ligno ſuo petit*, id eſt, ſuas ſtatuas inuocat, & opem ab eis petit, & de rebus futuris conſulit. *Et baculus eius reſpondet ei*, id eſt, & ſuæ ſtatuæ ita ei reſpondent, ſicut baculus cæci ab eo conſultus, reſpondet. *Quia ſpiritus fornicationum decepit*.

Hoc tertium membrum aſſeueranter & ſeriò pronunciandum eſt. Facit autem ad exaggerandum peccatum Iſraelitarum. Indicat enim, ita eos & fornicationi ſpirituali eſſe deditos, vt mirum non ſit ſi eò dementiæ peruenerint, vt conſulant ligna, & ſtatuas, & tanquam cæci ſuos baculos.

Senſus igitur eſt. Ideò populus meus infatuatus conſulit ligna, & opem ab eis petit, cùm tamen ſcilicet ei egregiè reſpondeant, & eum exaudiant, quia à ſpiritu Sathanæ, qui eſt ſpiritus ad fornicationem & idololatriam impellens, agitatur, cùm iam fornicatus ſit à Deo ſuo.

Non dixit autem. Quia ſpiritus Sathanæ, aut idololatriæ, ſed ſpiritus fornicationis. Quia voluit alludere ad furorem, quo agitantur homines libidinoſi, & fornicarij, quaſi dicat, Sicut homo fornicarius ſua libidine immenſa inflammatus cæco & pudendo impetu, tanquam bruta beſtia, viſo ſuo ſcorto, ſine vllo pudore in illius amplexum ruit, deſtitutus omni iudicio, propter nimium ſuæ libidinis feruorem: Sic etiã facit populus meus. Ideò priuatus omni iudicio, inſanit circa ſuas ſtatuas, eas amplectitur, eas inuocat, & de rebus futuris conſulit, cùm tamen neque ei reſpondere, neque opẽ ferre queant. Quia à ſpiritu Sathanæ ad fornicationem impellente agitatur. Et vnde hoc, vt à ſpiritu fornicationis agitetur? Quia fornicatus eſt à Deo ſuo. Quia receſſit à Deo, & eius verbum deſeruit, eiúſque ſpiritu priuatus eſt. Hinc factum eſt, vt occupatus à ſpiritu Sathanæ, qui eſt fornicationis, ab eo agitetur. Fons igitur morbi & inſaniæ, in ipſo eſt populo.

Eſt hic locus ſimilis illi 2. *Theſſal.* 2. Et quia non receperũt dilectionem veritatis, vt ſalui fierent, ideò immiſit eis ſpiritũ erroris, vt credant mendacio.

Colligimus ex hoc loco, homines, cùm ſpreto Dei verbo & eius ſpiritu deſtituti, ad ſuperſtitiones ſe conuertunt: hoc eſt enim fornicari à Deo, confeſtim abripi à ſpiritu Sathanæ, & ita cæco furore, & inſano amore ad idola trahi: ſicut ſcortator feruore libidinis inflammatus, ad ſuum ſcortum pertrahitur, imò in eius complexũ aduolat, ſine pudore, ſine iudicio, ſine delectu, cæcus & ebrius. Exempla in Papatu ſunt clara.

13. *Supra capita montium ſacrificant.*

In hoc verſu duo facit. 1. Explicat quid in verſu præcedente intellexerit nomine *fornicationis* cùm dixit, *Fornicati ſunt à Deo ſuo, & ſpiritus fornicationis decepit*. Intelligit idololatriã: hæc eſt enim ſcortatio ſpiritualis. Ideò ait, *Supra capita montium ſacrificant*. 2. Denunciat pœnam, quæ idololatriam conſequitur. Ea eſt ſpiritualis, peccatum & pœna peccati, cùm ait, *Propterea filiæ veſtræ ſcortabuntur.*

Supra capita montium Exemplum antiquitatis ſecuti Iſraelitæ, non in angulis, ſed in altiſſimis montibus, & collibus ſtatuerunt idola, & ſuffitum illis fecerunt, eò adducti à ſpiritu fornicationis.

Soliti autem erant antiqui in montibus, & collibus ſua offerre ſacrificia, quia in illis videbantur viciniores & propiores eſſe Deo, qui in cœlis habitare dicitur. Hæc etiam vna eſt cauſſa, cur Deus montem Zionem ſibi elegerit, & ibi templum eſſe voluerit, vt cogitarent Iſraelitæ, Deum in altiſſimis habitare, ſpiritu igitur in cœlum aſcendendum, non in terra perſiſtendum: Sic enim natura inditum eſt, vt oraturi oculos ad cœlum attollant. Tenemus cauſſam, cur in montibus etiã Gentes ſacrificarunt. Ideò & diabolus, quo meliùs falleret homines, & perſuaderet ſe Deum eſſe, qui eis appareret, ſolitus eſt in montibus maximè ſe transformare in angelum lucis, & apparere hominibus, & eos fallere, & iubere, vt ibi ædificarent templa ſacelláque huic & illi diuo & diuæ. Maxima certè pars ſacellorum, vbi miracula edita fuiſſe dicuntur à Maria virgine, & aliis Diuis, in montibus & collibus inter frondoſas arbores ſunt.

Sub quercu, platano, & tilia, ſub iis arboribus, quia frondoſæ, ideóque accommodatæ ad talia ſacrificia & cultus, ſolebant ſuos colere Deos.

Quia bona vmbra eius, id eſt, denſa & ſuauis & accommoda. Hæc particula Quia, indicat, Iſraelitas elegiſſe ſibi illos montes & arbores, vt ſub illis Deum colerent, bona & recta, vt vocant, intentione. Quia prudentia carnis iudicabat eſſe bonum ſub illis amœnis locis, odoriferis incenſis Deum colere. Et tamen Dominus hanc bonam intentionem peſſimo malo habuit, ſcortationémque appellat talem cultum in illis locis. Itaque loca illa erant Deo lupanaria.

Colligimus hinc, Deo diſplicere, tanquam maximum flagitium, quidquid ſine verbo, noſtra etiam bona intentione & iudicio, ac prudentia, bonum eſſe iudicamos.

Certè videtur humanæ prudentiæ, fuiſſe laudabile, quòd Iſraelitæ multa templa erigerent in montibus, in collibus. Quare? Quoniam hæc in iis præſertim locis altiſſimis

poterant

poterant excitare magis homines ad Deum in cœlis colendum. Dominus tamen ea acriter reprehendit, & eſſe lupanaria pronunciat. Item laudabile exercitium illud Iſraelitis videbatur, & tamen eſt ſcortari. Quare? Quia ſacrilegium eſt, diſcedere à verbo Domini. Verbum autem Domini ſuſſerat, vt tantùm Hieroſolymis, & ritibus à Deo inſtitutis, ſine ſtatuis Deum colerent.

Propterea ſcortabuntur.

Quidam ſentiunt, hic deſcribi effecta & fructus idololatriæ, nempè ſcortationes, adulteria, vagas libidines. Idololatria enim libidine ſolet abſolui, vt patet Num. 26. Primo, filiæ eorum ſcortantur. Deinde Patres etiam (vt in ſequentibus patet) cùm meretricibus fornicantur. Occaſionem iis malis dat idololatria pulcherrimam, i. dùm patres abeunt ad montes, vt colant idola, filiæ domi inuiſuntur ab amaſiis & ſtuprantur. 2. patres etiam in templis ſuas inueniunt antiquas amaſias, nonnas ſpirituales, & ſcortantur.

Sed meliùs eſt, vt dicamus, Deum hic indicare pœnam idololatriæ. Ea eſt, quòd idololatræ opprobriis replentur. Quibus? fœdiſſimis, & in ſe, & in ſuis liberis. Hæc opprobria ſunt fœdæ & vagæ libidines. Hanc pœnam deſcribit Paulus Rom. 1. Cur Deus hac pœna punit idololatras? Quia idololatræ, quantum ad ſe attinet, ſpoliant Deum ſuo honore & contumeliis afficiunt Deum, dùm colunt idola. Ergò iuſtè contrà Deus, vt ſuam vlciſcatur gloriam, eos replet talibus opprobriis.

Hanc igitur pœnam idololatriæ deſcribit Hoſeas dicens, *Propterea filia veſtra.* Annon hæc magna pœna idololatriæ? domi habere filias ſcorta, vxorem meretricem, & patres etiam variis libidinibus ſe contaminare? Iuſtum igitur Dei iudicium eſt, cùm ſpiritualem ſcortationem carnali ſcortatione punit, tum in ipſis parentibus idololatris, vt ſcilicet contumelia afficiant corpora ſua, tum in vxore, filiabus, & filiis. Et quia hæc eſt propria pœna idololatriæ, præſertim ipſa Sodomia, vt Paulus Rom. 1. indicat, ideò hoc vitium primo loco ponit.

Ideò colligo ego, vbi videmus graſſari hæc vitia, ibi ſciamus puniri ſpiritualem ſcortationem. Atqui in Papatu regnant hæc vitia. Annon igitur ex iis ſaltem quis concludet, Papatum plenum eſſe ſpiritualibus ſcortationibus, & totum eſſe lupanar ſpirituale?

14. *Non viſitabo ſuper filias veſtras.*

Continetur hic primò amplificatio illius pœnæ peccati, quam præcedenti verſu indicauerat conſequi idololatriam. Deinde continetur cauſſa talis pœnæ: nempè, eam eſſe, quia patres fornicantur à Deo.

Quòd ad primum attinet, *Ego*, inquit, *non viſitabo.* Senſus eſt, Non Ego volo flagellis filias veſtras & nurus à ſuis fornicationibus & adulteriis reuocare. Quare? Quia ſcilicet vos vt ſitis opprobrio omnibus expoſiti, non tantùm in veſtris perſonis, ſed etiam in filiabus & nuribus veſtris, & ſic ſpiritualem veſtram ſcortationem ſcortationibus carnalibus puniam.

At nunquid Deus iis verbis indicat, ſe nolle vllo modo punire adulteria & ſcortationes filiarum & nuruum? Nunquid vult, illas manere impunitas? Annon *Hebr.* 13. Adulteros iudicabit Dominus? Reſp. Non hoc ait Dominus iis verbis, ſed tantum ait, ſe velle iis carnalibus peccatis punire ſpiritualia: nec prius velle deſiſtere ab iſto flagelli genere (id quod faceret, ſi coerceret filias, ne amplius ſcortarentur,) quàm ipſi deſiſtant à ſpirituali ſcortatione. Quia illud principium tenendum eſt, quòd Deus velit peccata ſpiritualia carnalibus puniri, vt contumeliis afficiantur idololatræ, 1. Regum 2. *Qui me honorauerit, Ego honorabo illum. Et qui me contemnunt, erunt ignobiles, ſeu ignominia afficientur.*

Cæterum hæc poſteà peccata, tàm illa, quæ fuerunt tantum peccata, quàm illa, quæ fuerunt etiam pœnæ peccatorū. Deus alio pœnarū genere vlciſcetur, tàm in hoc, quā in altero ſeculo. Proinde, ne ideò ſibi promittant impunitatem adulteri, & Sodomitæ idololatræ, quia non ſe corrigit Dominus, ſed ſinit perſeuerare in peccatis, imò hinc potius intelligant, ſibi indies maiorem iram Dei theſaurizari, quam tandem reddet illis ominnus in die iudicij.

Colligimus hinc, illud maximum eſſe ſignum iræ Dei aduerſus vrbem, vel regnum, vel hominem, cū ibi ſinit graſſari vitia, nec flagellis reuocat homines à peccatis. Contrà, vbi videmus, Deum frequentibus flagellis aliquem viſitare, vt à peccatis reuocetur, nec diu ſinit illum florere in peccatis, agnoſcamus ibi Dei benedictionem erga talem locum vel hominem. Exempla paſſim occurrunt in ſacris literis.

Quæ cum ita ſint, quale igitur ſignum eſt, quòd nenſis nit graſſari hæc horrenda vitia carnalia in Papatu? Quòd Papiſtæ

non deſiſtunt ab ipſa ſpirituali ſcortatione. Ob hanc enim permittit illa.

2. Nunc igitur ſubdit cauſſam, cur nolit filias viſitare flagellis, & ita à fornicationibus carnalibus prohibere. *Quoniam ipſi* Iſraelitæ patres *cum meretricibus diuidunt.* D. K. Quoniam ipſi diuidunt vxores à maritis fornicando cum aliis, nempe in montibus & ſacellis. Solebant enim (ſicut etiam nunc fit in Papatu) Iſraelitæ, cùm ibant ad ſua feſta in montes, poſt ſpiritualem ſcortationem etiam carnaliter ſcortari cum aliorum vxoribus & ſcortis, quia ſolet ſemper ſpiritualis ſcortatio abſolui & finiri carnali fornicatione, & illa hanc ſecum trahit comitem. Quia igitur ipſi ſcortabantur in montibus, etiam Deus efficiebat, vt domi ſcortarentur illorum filiæ.

2. R. Ioſeph à *Paredh*, quod eſt mulus, deducit, & quia inter animalia bruta nullum eſt, quod adulteretur, niſi mulus, ideò pro adulterari interpretatur. Quoniam igitur ipſi cum meretricibus adulterantur, ideò non viſitabo filias.

3. A. Ezra ait, verbum hoc ſignificare ſtudio atque conſultò ad ſuam quemque meretricem & ſanctulam, ac nonnā ſeſe adiicere, & ſeparare è conſortio aliorum. Quia igitur Iſraelitæ poſt ſcortationem ſpiritualem ſolebant ſe ſeparare alius ab alio ad ſuam ſanctulam, & nonnam, & cum ea carnaliter ſcortari, ideò ait, Non viſitabo filias veſtras, vt ſcilicet puniam adulteria patrum etiam in filiabus.

4. Cæterùm alia probabilior eſt, vt hic loquatur de ſpirituali fornicatione, quā Iſraelitæ ſe ſeparabant à Deo, & coniungebant ſe cum meretricibus, & ſcortis ſpiritualibus, variis ſcilicet ſuperſtitionibus, & impudiciſſimis cultibus. Ita illud *Paradh* erit diuortium facere à Deo, & illæ voces, Meretrices & Scorta, allegoricè accipientur pro variis & impudiciſſimis ſuperſtitionibus. Hic ſenſus fluit, quoniam eſt reddita cauſſæ, cur in ſuis familiis, filiabus, & nuribus Dominus velit Iſraelitas vlciſci, & probroſos reddere. Quare? Quia ipſi priùs ſcortati ſunt ſpiritualiter, & diuortium fecerunt à Deo, variis ſuperſtitionibus, tanquam meretricibus impliciti.

5. Egò verò, quia ait, *Cum ſcortis ſacrificant*, de vtraque ſcortatione loqui exiſtimo, & vtramque cauſſam eſſe, cur Deus velit eos probroſos reddere in ſuis familiis. Primum enim membrum allegoricè accipio, alterum verò propriè, vt talis ſenſus ſit. Quia ipſi tùm ſpiritualem fornicationem exercēt, dùm ſcilicet ſe diuidunt à Deo variis ſuperſtitionibus, tanquam meretricibus impliciti, idoliſque ſacrificánt, tùm etiam carnalem, vnà cum ſuis ſcortis, ſimul enim offerebant ſacrificia idolis, poſteà ſimul ſcortabantur. Iccircò, &c. Sic omnes interpretationes complectimur. Ait autem in tertia perſona, Quia iſti ſcilicet Iſraelitæ, quos alloquebatur, vt indicet, ſe non dignari illos ſuo ſermone.

Et populus non intelligens corruet.

Pertinet hæc particula ad diluendam vnam exceptionem. Ideò eſt tacita occupatio. Potuiſſent excipere Hypocritæ, At cur Deus tàm acriter vult punire hunc populum, quòd ſacrificet in montibus, cùm id faciant animo recto, & vt gratificentur Deo? Si enim malè faciunt, certè ex ignorātia id proficiſcitur. Solent huc confugere omnes hypocritæ, putabam me benè facere, errore & ignorantia, non malitia peccaui. Reſpondet igitur Propheta, ignorantia hæc nullius eſt momenti coram Deo, neque excuſat à peccato, neque abſoluit à pœna. *Populus*, inquit, *non intelligens*, id eſt, in quo non eſt intelligentia & cognitio Dei, vt ſupra dixit, *corruet*, punietur, perdetur. Cæterum, vt antè notauimus, duplex eſt ignorantia, ſimplex & affectata, ſeu, inuoluntaria & voluntaria. Quidam ſunt non intelligentes, quia non potuerunt vnquam intelligere nec doceri. Neque ij excuſantur, de iis etiam intelligitur, *Populus non intelligens corruet*, de iis illud, *Effunde iram tuam in gentes, quæ te non nouerunt.*

Sunt deinde, qui non intelligant, quia cum potuerint intelligere, noluerunt. De quibus Pſ. 39. *Noluit intelligere, vt benè ageret.* Tales erant permulti inter Iſraelitas, imò maior pars. Suprà vidimus, quòd nolebant corrigi, nolebant admoneri, verſu 4. Cæterum ne quis arguat, ne quis obiurget. Erunt igitur non intelligentes. Sed cur? Quia ſponte clauſerūt oculos ad lucem. De iis maximè ait, *Populus non intelligens corruet.*

Addo tertium genus eorum, qui priùs intellexerunt, poſteà quia veritatē in iniuſtitia detinebant, excæcati ſunt, & traditi in ſenſum reprobum, vt dicant bonum malum. Id genus hominum omninò deſperatum eſt, ideo corruant & pereant, neceſſe eſt. Tales fuiſſe pleroſque inter Iſraelitas, nō dubito. Ergo populus non intelligens, quicunque ille ſit, corruet.

Conſequens igitur eſt, vt è verbo Dei diſcamus eſſe intelli-

Gentes,& agnitam veritatem firmiter retineamus,non in iniuſtitia,ſed in obedientia, ſanctáque vita.

15. *Si ſcortaris tu Iſrael.*

Secunda pars. Quandoquidem videt,Iſraelem factum eſſe impudentiſſimum ſcortum & præfractum , de cuius ſalute nulla videtur eſſe ſpes, admonet Iehudam furorem eius , ne ſaltem ipſa velit peccare , & imitari ſororem ſuam Iſraelem in pertinacia. Sed hæc admonitio tacitam habet annexam conqueſtionem & reprehenſionem. Nam etiam ipſa Iehuda infecta erat ſuperſtitionibus,ſed non ita,vt Iſrael. Retinebat enim purum verbum, templum , ſacerdotium. Dum igitur eam admonet,ne imitetur Iſraelem,tacite eam reprehendit, quod & ipſa infecta ſit ſuperſtitionibus & aliquando veniat ad templa Iſraelitarum,in Bethel,& impia cùm ſit , iurare tamen audeat *Viuit* Iehouad. *Si ſcortaris Tu Iſrael*,id eſt,etiamſi Tu Iſrael , omni proiecto pudore , tanquam impudentiſſimum ſcortum pertinaciter pergis ſcortari , ah ſaltem ne Iehuda ſcortetur.

Hoc modo loquendi in tertia perſona de Iehuda, indicat, Iehudam etiam,licèt purior eſſet Iſraele:ipſam tamen etiam ſcortationibus pollutam fuiſſe.Ideóque hoc deplorat dicens: *Saltem ne offendat Iehuda*,& ſimul à peccato dehortatur.

Quia non ait,Si ſcortantur Gentes,ſaltem ne ſcortetur Iuda,ſed ait,Si ſcortatur Iſrael,indicat,Iehudam fuiſſe pollutionibus Iſraeliticis infectam propter viciniam ,& propter eandem viciniam periculum imminere,ne magis ac magis inficiatur Iuda:Proinde admonet , ſibi bene caueat ab Iſraelitis, ne illorum conſortio ipſa quoque magis inficiatur.

Admonitio hæc obſeruanda eſt. Concluſio eſt , Non eſſe filiis Dei & purioris religionis hominibus verſandum inter Papiſtas & impuros homines Quare? ne & ipſi ex illorū conſortio inficiantur variis corruptelis : Eſt enim impoſſibile , verſari in piſtrino & non aſpergi aliqua farina cum ipſis molitoribus Ita ferè impoſſibile eſt , verſari inter impios idololatras , & intactos manere ab omni pollutione. Si propter viciniam infecti fuêre Iehudæi,& ideò Propheta eos admonet propter eandem viciniam,vt ſibi caueant.Quid contigiſſet,quidve dixiſſet Propheta ſi in eadem fuiſſent vrbe & Iſraelitæ idololatræ , & Iehudæi? Sunt ergò fugiendi mali vicini.

Et ne veniatis in Gilgal,ne aſcendatis Bethauen.

Hic apertè duo prohibet Iehudæ,ne faciat. Et dùm prohibet,tacitè reprehendit ,quòd ea faciat Obiter verò deſignat ſuperſtitiones , quibus Iſraelitæ vitiarant Dei cultum. Quænam? 1.quod erexerunt templa in Gilgal & in Bethel,vbi fingebant,ſe Deum colere. 2.quod cum eſſent idololatræ & impij,tamen iurabant per nomen Dei,hoc eſt, cultum Dei miſcebant cum cultu dęmoniorum. Quo ad primum,ait, *Ne veniatis Gilgal* Cur prohibet,ne veniant ad loca hæc celeberrima?Reſp 1. Gilgal locus fuit celeberrimus Iſraelitis & Iehudæis , quoniam Iehudæi poſtquam traiecerunt Iordanem ſiccis pedibus, ibi collocarunt 12. lapides ex Iordane acceptos in perpetuam miraculi memoriam. Ioſ. 4. Deinde ibidem renouata fuit circumciſio,vt eſt Ioſ. 5. Locus igitur ille honorificum ſemper nomen deinceps retinuit , & in magna fuit apud omnes Iſraelitas reuerentia,verùm ſacer iſte locus profanatus poſteà fuit à Iarobeamo.Quomodo? Quia ibi ędificauit altaria contra verbum Dei ,& eo facilior fuit profanatio,quò locus erat celebris,& apud omnes ſacer omniúmque animos illius loci reuerentia occuparat : quia enim viderat Iarobeam , opinionem apud omnes inualuiſſe locum illum eſſe ſacrum & ſanctum , propter mirabilem traiectum populi & lapides ibi poſitos : iccircò iudicauit , faciliùs poſſe eò deduci Iſraelitas ad colendum Deum, quàm aliò. Ibi igitur ædificauit altaria, & cultū ſuperſtitioſum obtruſit populo faciliùs.

Ita etiam de Bethel,qui antè Luza dicebatur Gen.28. poſtquam Deus apparuit Iacob patriarchæ in eo loco, vocauit eū Iacob Bethel. *Terribilis eſt iſte locus,* inquit , *hic eſt domus Dei, & porta cœli,& ibi ſacrificauit Domino.* Ob illud igitur factū Iacobi, locus ille fuit in magna reuerentia apud omnes , & quoniam ibi ſacrificium obtulerat Iacob, putarunt,non fore ingratum Deo , ſi ibi ipſi quoque offerrent. Non enim ſpectabant præceptum Dei , ſed exemplum Iacob. Iarobeam itaque hoc cernens,inſtituit etiam in Bethel altare. At quoniā hoc fuit contra verbum Dei,ideò loci illi fuerunt à Iarobeamo profanati.

Hoc igitur Propheta videns , vna ex parte loca eſſe profanata , quia ibi altaria contra verbum Dei , ex altera parte populos detineri locorum reuerentia , propter exempla patrum , quæ ſpectabant magis , quàm præceptum Dei. Ideò acriter in hæc duo loca inuehitur,& prohibet , ne eò veniant Iehudæi : & quidem , quò magis deterreat eos ab acceſſu ad talia loca , vocat Bethel non Bethel , quod eſt nomen honorificum,& ſignificat domum Dei,ſed Bethauen id eſt, domū iniquitatis. Laudem autem in vituperium mutando , docet Propheta , locum eſſe profanatum , mutatúmque in obſequium diaboli,& iniquitatis. Ergò non eſſe eò accedendum. Dùm autem dehortatur à Gilgal & Bethauen , tacitè hortatur ad templum , quod erat Hieroſolymæ iuxta præceptum Dei.

Obſeruandum hoc in loco. 1. Non eſſe exempla patrum etiam ſanctiſſimorum nobis proponenda ad imitandum,ſed verbum Dei , alioqui facilè labemur in multa abſurda contra verbum Dei. Exemplum habemus Iſraelitarum de Bethel.Proinde cùm Papiſtæ vrgent, ſe ſequi exempla patrum, eùm faciunt contra verbum Dei,friuola eſt illorum excuſatio. Verbi gratia , reprehenduntur , quòd ceremoniis illis & veſtimentis vtantur in Miſſa.Reſpondent, imitamur ſanctos patres veteris teſtamenti,annon licet nobis eos imitari? maximè.In iis,quæ ſunt conſentanea verbo Dei. At iſtud eſt cōtra verbum Euangelij. Sic faciebant Iſraelitæ. Annon licet offerre ſacrificia in Bethel, vbi etiam Iacob obtulit ? At vos contra verbum Dei offertis, non Iacob.Licuit enim Iacobo, ſed non vobis.Vobis enim præſcripſit Dominus locum. Factum igitur Iacobi noluit eſſe perpetuum, aut regulam cultus , ſed verbum Dei.

Obſeruandum ſecundo loco,res bonas abuſu fieri malas & illicitas. Ex Bethel eſt facta Bethauen , propter abuſum Sic Miſſa è ſacra cœna & menſa Domini, facta eſt menſa dæmoniorū. Si igitur Propheta vocauit Bethel Bethauē, propter altare ibi additum , & cultum ibi inſtitutum contra verbum Domini. Cur Papiſtæ nobis iraſcuntur,quia dicimus,Miſſam eſſe menſam dæmoniorum , cùm aperte ibi multa ſint inſtituta contra verbum Domini ? Non ergò eundum in Bethel, quia non eſt ampliùs Bethel, ſed Bethauen. Sic de Miſſa dicendum eſt.

At quidam aiunt,Non imus ad Miſſam, quaſi probemus abuſos additos,ſed propter primā inſtitutionem.*Reſp Ita etiā* Iſraelitæ & Iehudæi potuiſſent ſe excuſare. *At Propheta vrget*,dicens,*Ne eatis in Bethauen*.Non eſt hic opus diſputationibus,in re apertè impia fugienda eſt idololatria.

Nec iuretis.

Cor vetat iuramentum? Non prohibet piis,ſed impiis Non vult enim Deus ab impiis nomen ſuum vſurpari , nec iurari in ſuo nomine, *Deuter* 10. Dominum Deum time,illi ſeruias, ei adhæreas, & in nomine eius iures. 1. Iubet , nos eſſe pios. 2. Tum licet iurare , Non vult Deus , ſuum nomen miſceri cum idolis. *Soph.*1 Perdam eos,qui iurant in Deo viuo, & iurant in rege ſuo. 2. *Cor.* 6. Quæ conuentio Chriſti ad Belial. *Ezech.* 20. Ite,colite idola veſtra. Ego repudio,omnes cultus veſtros.

Putruit potus eorum,id eſt,illorum ebrietas nimium fœtet. Potum intelligit licentiam effrenam peccandi , & ebrietatem ſpiritualem , id eſt , amorem cultus idolorum. Alludit ad ebrioſos homines, qui cùm ſunt repleti vino , illud eructant , & fœtorem emittunt , ita vt non eos pudeat tanti fœtoris.Sed intelligit, Iſraelitas vſque adeò deditos eſſe idololatriæ,vt non eos pudeat videri eſſe idololatras, ſed ſine pudore exhalant ſuam impietatem,verbis & factis nimis impudentibus. Senſus igitur eſt , nulla eſt in populo mediocritas peccandi.

ANALYSIS QVARTI CAPITIS.

1. *Audite verbum Domini.*

1. IVbentur Iſraelitæ à Propheta , tanquam à Dei præcone,audire verbum Domini. Indicat ergò, cùm filios Iſrael ad verba,& admonitiones Prophetæ obduruiſſe, iam aliquid graue aduersùs Iſraelitas ,non ſuo , ſed Dei nomine dicturum.

2. Dùm illos compellat honorifico & antiquo nomine,nimirùm filios Iſrael,refricat illis memoriam fœderis , quod Dominus cum Iſraele ,& eius filiis pepegerat. Obliquè igitur illos incipit perſtringere,quòd cùm eſſent filij Iſrael,perfidè tamen ſcilicet fœdus Dei ſeruarint.

3. Citantur Iſraelitæ ante tribunal Dei , dùm illis ait.*Lis eſt Domino cum habitatoribus huius terræ.* Solent autem Prophetæ talibus vti citationibus, cùm vident , ſe apud contumacem populum diu clamādo nihil proficere.Indicat ergò, ſe cum

ſe cum Iſraelitis diu quidem verbis egiſſe, vt reſipiſcerent, ſed ab eis contemtum ac deriſum nihil clamando profeciſſe. Poſthac igitur non cum Prophetis, ſed cum Deo negotium illis fore.

4. Bifariam autem litigat Dominus cum hominibus, verbis, & factis. Verbis quidem, cũ eos de ſuis peccatis, per Prophetas altercando, conuincit. Factis verò, cum idem in conſcientia per flagella tàm interna, quàm externa efficit.

5. Cæterum quia mundus, cum id per Prophetas fit verbis, putat, ſibi litem ſeu negotium eſſe non cum Deo, ſed cum hominibus: iccirco peculiariter dicitur Deus litigare, cum id facit reali contentione, ſeu flagellis & pœnis.

6. Cum itaque præmonentur Iſraelitæ, quòd Deus velit cũ illis litigare. præmonentur, quòd Dominus nolit amplius cũ eis per Prophetas verbis rixari, ſed reali contentione, finem rixis tandem imponere.

7. Qui litem alicui intendit, aduerſarius eſt ei, cui litem intendit, in ea cauſſa, de qua lis intenditur. Cum igitur Propheta dicit, litem eſſe Deo cum habitatoribus illius terræ, admonẽtur Iſraelitæ, vt cogitent, ſibi non cum Prophetis, ſed cũ Deo aduerſario eſſe negotium, ideò ſibi diligenter caueant.

8. Quia Deus nemini iniuſtè litem intendit, intendit autem litem Iſraelitis. ſciant igitur Iſraelitæ, ſe malam habere cauſſam, reóſque eſſe in contractu Domini: ac proinde ne rideant Prophetarum reprehenſiones.

9. Præmonentur Iſraelitæ à Propheta, quòd Dominus velit cum eis litigare: nempe niſi maturè cum illo reconcilientur. Tacitè ergo hortatur illos ad amicabilem compoſitionem, ſeu reconciliationem cum Deo, & ne exſpectent dùm Deus ſummo iure cum illis agat.

10. Cùm enim non dicat, Iudicium, ſed Lis eſt Domino cũ habitatoribus terræ, indicat, ſpem adhuc eſſe veniæ. Vt igitur ſua reſipiſcentia præueniant Dei vindictam, tacitè admonet.

11. Quia autem, quoties Deus minatur ſuum etiam iudicium ipſis filiis, indicat, ſe nolle ipſos condemnare, quia ideò minatur, vt reſipiſcamus, & reſipiſcentia noſtra euitemus iudicia ſua.

12. Appellantur hic Iſraelitæ, Habitatores illius terræ ſcilicet Chenaan, quam promiſerat Deus illorum patribus. Obliquè igitur perſtringuntur ingratitudinis, & violati fœderis, quòd, cum aſſecuti ſint promiſſiones Dei, ipſi tamen viciſſim fidem Deo datam non ſeruarint.

13. Quoniam non eſt, inquit, inter eos veritas, beneficentia, & cognitio Dei, ſed mentiri tantùm, occidere. Iuſtam igitur cauſſam habet Deus litem Iſraelitis, vtpote totius fœderis violatoribus, intendendi.

14. Cùm enim primùm ait, *Quoniam non eſt Veritas, non eſt beneficentia in terra*, deinde in altero verſu contraria & veritati, & beneficentiæ officia ſubdit, indicat, Iſraelitas non ſolum nõ præſtitiſſe ea erga proximum officia, quæ promiſerunt, quæque ſecunda tabula continentur, ſed etiam contra ea omnia officia prorſus feciſſe.

Cùm verò ait, *Non eſt cognitio Dei in terra*, tum, quaſi digito, demonſtrat quis reliquorum peccatorum omnium fons in Iſraelitis fuerit: nempe ignorantia Dei, tum ſimul etiam illos accuſat violatæ totius primæ tabulæ de colendo Deo, quoniam tantum abeſt, vt coluerint Deum, vt neque verè illum cognoſcant.

16. Etſi verò ſynecdochicè hinc conuincere voluit Iſraelitas totam legem tranſgreſſos fuiſſe, & totum fœdus violaſſe: non ab re tamen id in genere non dixit, ſed ad ſpecialia quædam peccata deſcendit: nimirum, vt indicaret, quænam peculiariter vitia in terra Iſraelitarum graſſarentur.

17. *Quoniam non eſt*, inquit, *Veritas in terra*. Veritas accipitur, hic ἠθικῶς & πολιτικῶς pro candore in dictis & factis, próque fide, ſeu fidelitate, quæ à Cicerone ſic definitur, *quòd ſit dictorum conuentorúmq. conſtantia & Veritas*. Indicat igitur, ita exſulaſſe à terra Iſraelis omnem veritatem, candorem, & fidem, & huius loco regnaſſe mendacium, ſimulationem, & fraudem, vt inſtar vulpium, nihil agerent Iſraelitæ veraciter candidè, fideliter, ſed omnia ſimulatè & fraudulenter.

18. *Non eſt beneficentia. Cheſedh* & miſericordiam, & beneficentiam ſignificat, quorum vnum effectum eſt charitatis internum, alterum verò externum. Exſulabat igitur omnis *Cheſedh* tam externa, quàm interna, & huius loco crudelitas regnabat, vt, inſtar ferarum, nullo miſericordiæ & humanitatis affectu erga proximum afficerentur, ſed quiſque in proximum crudeliſſimus erat.

19. *Non eſt cognitio Dei in terra*. Hoc nomine venit vera ſolidáq. Dei, ex verbo per Spiritum ſanctum cognitio, quæ cũ timore Dei, veráque in Deum & Chriſtum fide, ac dilectione coniuncta eſt. Accuſantur igitur Iſraelitæ contemtus Dei, impietatis, & peruicaciæ in peccatis.

20. Illi enim propriè in ſcripturis dicuntur ignorare, & non cognoſcere Deum, qui ita licentioſe & peruicaciter pergunt peccare: perinde, ac ſi putent, nullum in cœlo Deum eſſe, quoniam, in quibus aliqua Dei notitia reſidet, eos à peccando Dei timor cohibet.

21. Et quidem ſicut fons omnis pietatis eſt vera & ſolida Dei notitia: ita radix omnium ſcelerum eſt Dei ignorantia.

22. Non ait, Quia non eſt veritas in vobis, ſed, in terra. Indicat igitur, hunc totius legis Dei contemtum & Dei ignorantiam, paſſim in omni terra Iſraelitarum regnaſſe, & vbique locorum in Iſrael tantùm licentiæ cuique fuiſſe in peccando, vt tota terra repleta eſſet contemtu Dei, & ſceleribus omne genus.

II. *Exſecrari, &c.*

1 *Exſecrari*, mentiri, ſcilicet in terra Iſrael graſſantur. Ergò paſſim alter alteri verbis contumelioſis mala diuerſa imprecabatur.

2. *Mentiri*. Vulgare igitur vitium erat Iſraelitis, vt non eſſet veritas in ore eorum.

3. *Occidere*. Ergò paſſim ipſa etiam homicidia graſſabantur in terra Iſrael.

4. *Furari*. Nomine furti venit omnis iniuſta rerum alienarum vſurpatio. Vulgò igitur ſtudebatur auaritiæ, rapinis, lucriſque iniuſtis.

5. *Adulterari*. Paſſim igitur admittebantur in Iſraele adulteria, fornicationes, inceſtus, & alia id genus peccata.

6. Perruperunt, omnia ſcilicet repagula & vincula, quibus arceri ſolent homines à peccatis. Repagula autem hæc ſunt, timor Dei, metus pœnæ, aliquis pudor & verecũdia, & deniq. quidquid hominem retinet, ne ſe in peccata proiiciat. Ergo Iſraelitæ, idque paſſim, ruptis omnibus repagulis, abiecto omni timore Dei, poſito omni metu pœnæ, ſine vllo pudore, ad omne genus ſcelera ſe proiecerunt.

7. Et ſanguines in ſanguines pertigerunt. Sanguines in ſcripturis ſæpe capiuntur pro ſceleribus maximis, vtpote dignis, quæ puniantur ſanguine, vt homicidia, oppreſſiones pauperum, & alia id genus ſcelera. Sanguines tangere, eſt, peccata peccatis accumulare, ſicut etiam patres interpretati ſunt, vt Gregorius in Tom 2 in Ezechielem, lib. 1. hom. 11. & in epiſt. 125. Fuerunt igitur Iſraelitę prorſus perditi, & extremo exitio proximi, quoniam vbiq. locorum in Iſrael cumulus grauiſſimorum ſcelerum quotidie magis ac magis augebatur.

8. Etſi verò Iſraelitæ non minus in primam, quã in ſecundã tabulã peccabãt. Propheta tamen in amplificatione peccatorum contra ſecundã tabulã verſatus eſt, quoniã ea & notiora erant, vt externa facta, quã interna impietas, & minùs negari poterat eſſe peccata, quàm ſuperſtitiones, quæ ſub nomine cultus diuini inſtitutæ erant, & defendebantur. Ergo interna hypocritarũ impietas per externa ipſorũ peccata in lucẽ eſt proferenda, & per ea, quæ negari non poſſunt eſſe peccata, euincendi ſunt, eam quoq. quam iactant fidem, eſſe inanem.

9. Summa. Deus ſua præſtitit promiſſa Iſraelitis. Introduxit enim in terram, cuius iã ſunt inhabitatores. Iſraelitæ verò ſuis non ſteterunt promiſſis. In vtramq. enim tabulã fœderis grauiſſimè & pertinaciter peccant. Ergo iuſtam habet cauſſam Deus Iſraelitis litem, niſi maturè reſipiſcant, intendendi.

3. *Propterea.*

1. *Propterea, id eſt, quia in terra Iſrael non eſt Veritas, non eſt beneficentia, ſed graſſantur tantum omne genus ſcelera, ideo lugebit terra.* Peccata igitur cauſſa fuerũt deſolationis & luctus ipſius terræ.

2. Luxit igitur terra Iſrael, & languerunt omnes eius incolæ. 1. Cùm per Tiglathpileſsar tres tribus ſunt abductæ. Tunc enim reliqui & luxerunt, & languerunt. 2. Multò magis cum reliqui omnes fuerunt partim occiſi, partim abducti. Omnes autẽ è terra illa ſucciſi. Tunc enim terra ipſa deſolata, ceu vidua, luxiſſe viſa eſt, & qui anteà in ea inhabitabant, poſteà in exſilio maximis calamitatibus preſſi elanguerunt.

3. Brutis etiam animalibus, & volucribus cœli, & piſcibus maris, quæ in vſum & commodum ſuum Iſraelitis fuerant conceſſa, ſpoliaturum ſe ait terram illam propter peccata Iſraelis. Ergò, ſicut harum rerum copia teſtimonium eſt benedictionis diuinæ: ita earum priuatio, argumentum eſt irę Dei, & ſicut non propter ſe, ſed in hominis commodum conceduntur: ita etiam non propter ſe, ſed in pœnam hominis auferuntur.

4. *Interea tamen quiſpiam ne obiurget & ne arguat quiſpiã* hunc ſcilicet populum, &, quin etiam *populus tuus*, ô Domine, *Vere contendentes* ſunt cum *ſacerdote*.

1. Etſi populus erat extremè ſceleratus: interea tamen nolebat obiurgari, neque vllas poterat ferre admonitiones. Ergo prorſus erat perditus, & incurabilis.

2. Sicut. n. ægrotus tunc prorſus deſperatus eſſe dignoſcitur.

cùm nullum vult audire conſilium, ſed omnia repudiat remedia: ſic homo vel populus deſperatæ malitiæ eſſe prorſus agnoſcitur, cùm licèt in peccatis ſit immerſus, nullam tamen vult aut poteſt ferre admonitionem.

3. Non ſolùm nolebat atqui populus Iſraeliticus, ſed etiam admonitus contra admonitores petulanter inſurgebat, eos conuitiis impetebat ſua errata defendebat, atque cum eis litigabat. Ergò erat planè phreneticus, & omninò deſperatus.

4. Si enim ægrotus tunc planè phreneticus eſſe dignoſcitur, cùm non ſolùm non vult audire medicorum conſilia, ſed etiam cum illis vult diſputare, & contendere, ſe nullo, ſicut illi potant, morbo laborare: Ita certe peccator phreneticum ſe eſſe demonſtrat cùm non ſolum non vult admonitiones audire, ſed etiam ſui iuſtificandi cauſſa cum illis ſacerdotibus, quatenus ex verbo Dei arguunt, diſputat, rixatur, contendit, & carpere illos conatur.

5. Sacerdotis autem nomine veniunt hic omnes illi, qui rem verè ſacram, id eſt, verbum Domini, ex vocatione Dei legitima, adminiſtrant. Ergo qui verbum Domini non adminiſtrant, ſacerdotes Domini minime appellari poſſunt.

6. Ac proinde impudenter hoc loco abutuntur Papiſtæ ſacerdotes, ad ſuam ſuique Pontificis tyrannidem ſtabiliendam, quaſi nemini liceat cum illis contendere, ſed ſimpliciter ſint ipſi audiendi.

7. Neque enim illicitum eſt, ſimpliciter cum ſacerdotibus contendere (vt exempla Prophetarum, Chriſti & Apoſtolorū probant.) ſed tantùm eatenus, quatenus officium veri ſacerdotis facientes, ex verbo Domini docent, & arguunt.

8. Vnde ideò etiam damnantur in ſcripturis, qui cum ſacerdotibus ex verbo Domini docentibus & arguentibus rixantur, quoniam cum Deo, qui per tales ſacerdotes docet & arguit, rixantur, iuxta illud Chriſti. *Qui vos ſpernit, me ſpernit. Et qui ſpernit me ſpernit eum, qui miſit me.*

9. Atqui Papiſticis ſacerdotibus non reſiſtimus, quatenus docent aliquid ex verbo Dei, ſed quatenus præter & contra verbum Dei docent, arguunt, & condemnant. Contrà verò ipſi nobiſcum litigant, quatenus ex verbo Domini conuincimus eos defectionis à Chriſto.

10. Tantùm igitur abeſt, vt Pontificij ſacerdotes ſint illi veri Domini ſacerdotes, cum quibus non licet rixari, vt potius ipſi ſint populus deſperans, qui à nobis per verbum Domini reprehenſus & conuictus, pergit tamen rixari, & ſuas idololatrias tueri.

11. Eſt autem extremæ deſperatæque malitiæ argumentū, non ſolum nolle correctiones ex verbo Domini factas audire, ſed etiam doctores ex verbo Domini docentes & arguentes impugnare. Deſperatæ igitur malitiæ ſint Papiſtæ, qui hæc faciunt, neceſſe eſt.

5. *Igitur corrues interdiu, & corruet etiam Propheta tecum* ſicut *in nocte, & abolebo matrem tuam.*

1. Iſraelitæ cæci contenti ſuis cæcis & adulatoribus Prophetis, noluerunt à veris videntibus Prophetis, ſcilicet & ſacerdotibus Domini admoneri, in viam Domini dirigi, oblatúmque lumen recipere. Iuſta igitur pœna illis denunciatur, quòd ſcilicet ipſi cum ſuis Prophetis ita corruent interdiu: perinde, ac ſi inter denſiſſimas noctis tenebras ſine lumine incedant.

2. Æquum enim eſt, vt, qui repudiato lumine, & benè oculato doctore reiecto, vult cæcus à cæco duci, vnà cum ſuo ductore in foueam (ſicut etiam Chriſtus docuit) corruat.

3. Quia verò ſimpliciter ait, *Corrues.* Ideò & de ſpirituali, & de corporali caſu intelligi poteſt hic locus. De ſpirituali quidem ſic. Quia Tu ô Iſrael, reſpuis lumen verbi Dei, contentus tuis cæcis & adulatoribus Prophetis, ideò, tanquam cæcus ductus à cæco, in varios & nouos quotidiè errores & peccata, vnà cum tuo Propheta corrues. *In die* ſeu interdiu, id eſt, etiam tùm, cùm ſol & lux Euangelij totum orbem illuſtrabit, *Sicut in nocte,* id eſt, perinde, ac ſi in obſcuriſſima verſeris nocte. De corporali verò caſu ſic. *Corrues* ſcilicet in manus hoſtium, & Propheta tecum cadet, id eſt, in idem trahetur exitium. *Interdiu,* id eſt, rebus tuis adhuc integris & regno adhuc florente, quaſi ſole adhuc ſplendente. *Sicut nocte,* id eſt, ſicut illi, qui inter denſiſſimas noctis tenebras ambulantes, impingere, & cadere ſolent, id eſt, non poteris te defendere.

4. Nomine Matris intelligit Eccleſiam, ſeu, titulum & nomen Eccleſiæ. Ergò *Abolebo matrem tuam,* eſt, titulum etiam ſacrum, & nomen Eccleſiæ honorificum, quo gloriari ſoles, tanquam fumum, in nihilum redigam, ne amplius poſſis nomen iactare Eccleſiæ & ſub hoc titulo tua tegere ſcelera.

5. Refertur autem hoc etiam verbum *Abolebo* ad illam particulam illatiuam, quæ eſt in principio verſus *Igitur,* id eſt, Quia non vis argui, ſed reiicis verbum Dei, igitur abolebo etiam matrem tuam, id eſt, Eccleſiam. Ergò vbi reiicitur verbum Dei, ibi abolетur Eccleſia, & vbi penitus eſt reiectum, ibi penitus abolita eſt Eccleſia.

Summa. Hæc eſt iuſta eorum, qui lumine Euangelij repudiato à cæcis volunt duci, pœna nimirum vt corruant, primū quidem ſpiritualiter in nouos, diuerſóſque quotidie errores & peccata, deinde corporaliter in varias calamitates, & in manus hoſtium, titulo etiam Eccleſiæ amiſſo, poſtremò in foueam æternæ mortis.

6. *Perierunt populus meus à non ſcientia,* (i. eò, quòd fuit ſine ſcientia.) *Quia tu ſcientiam repuliſti, Ego etiam repellam te, ne ſacerdotio fungaris mihi, & quia oblitus es Dei tui, obliuiſcar & Ego filiorum tuorum.*

1. Verbum pereundi tàm ad ſpiritualem, quàm ad carnalem & politicam mortem refertur. Nomine verò populi tàm ſacerdotes & Magiſtratus, quàm reliqua plebs, id eſt, totus populus, ſeu totum populi Iſraelitici corpus complectitur. Nomine autem ſcientiæ veram Dei, diuinæque voluntatis è ſcripturis cognitionem intelligit.

2. Pronuncias autem Deus, ideò populum ſuum periſſe, quoniam deſtitutus fuit ſcientia & cognitione: nempe Dei, diuinæque voluntatis. Ergò in vera ſolidaque Dei cognitione ſita eſt hominis vita, iuxta illud etiam Chriſti, *Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te ſolum verum Deum.*

3. Sicut enim aliquis dicitur corporaliter mortuus, quia eſt ſine anima viuificante, ita ſpiritualiter quis dicitur mortuus, quia eſt ſine ſcientia Dei veram vitam adferente & conſeruante.

4. Porrò nō ſimpliciter ait, *Populus perijt,* ſed, *Populus meus.* Indicat ergo, Iſraelitas legem & verbum Domini, vnde ſcientiam, ſi voluiſſent, haurire potuiſſent, habuiſſe.

5. In hoc enim differt populus Dei Iſraeliticus à gentibus, quòd gentes legem ſcriptam non acceperunt, Iſraelitæ verò legem acceperunt, & concredita fuerunt illis eloquia Dei.

6. Ac proinde indicat, populum non deſtitutum fuiſſe ſcientia, ſicut gentes, quæ legem non habuerunt, ſed ideò deſtitutum fuiſſe ſcientia, quia, cùm legem haberet, legis vſum neglexit, & cum à Prophetis admoneretur, eorum admonitiones contempſit, ac proinde periiſſe, quoniam perire voluit.

7. Sacerdotem in Iſraele alloquitur Dominus, dicens, *Quia tu repuliſti ſcientiam, Ego etiam repellam te, ne ſacerdotio fungaris mihi.* Ergò volebant illi ſacerdotes retinere ſacerdotiū ſacerdotijque dignitatem & opes, ſed officium ſacerdotis, quod eſt ſcientiam diuinarum ſcripturarum & tenere, & populos docere, negligebant.

8. Cùm enim ait, *Repuliſti ſcientiam,* de ſcientia, quæ propria eſt ſacerdotis, loquitur. Ea autem eſt cum officio prædicandi coniuncta, quoniam ideò apud ſacerdotes talem theſaurum ſcientiæ deponit Dominus, vt toti Eccleſiæ per prædicationem communicetur, iuxta illud Malach. 2. *Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent de ore eius.*

9. Repelluntur ſacerdotes à ſacerdotio, quoniam & ipſi repellunt ſcientiam, officiúmque docendi verbum Dei. Ergò inſeparabilia ſunt, ſacerdotium, & ſcientia ſacerdotalis, ſeu munus docendi verbum Dei.

10. Ac proinde iuxta hunc Prophetæ locum vbi non eſt ſcientia ſacerdotalis, ſeu, vbi non docetur verbum Dei, ibi non eſt ſacerdotium, & vbi non eſt ſacerdotium, ibi non eſt Eccleſia. Contrà verò, vbi eſt ſcientia ſacerdotalis, ibi eſt ſacerdotium, atque ideò & Eccleſia.

11. Cùm, de ſententia Dei, non poſſit eſſe ſacerdos abſque ſcientia, ſed, quicunque ſcientiam repellit, ſtatim repellitur à Deo, ne ſit ſibi ſacerdos. Ergo ad ſacerdotium demonſtrandum, non eſt obtrudenda Epiſcoporum ſucceſſio, aut Eccleſiaſtica hierarchia, ſed ſcientia ſacerdotalis in medium eſt proferenda. Ac proinde Papiſtæ pueriliter faciunt, cùm ſacerdotium ſine ſcientia iactant.

12. Non ſimpliciter ait, *Repelleris,* ſed, *Repellam ego te.* Neque ſimpliciter ait, *Ne ſacerdotio fungaris,* ſed, *Ne fungaris mihi.* Indicat ergo, ſacerdotes, qui repellunt ſcientiam, etiamſi non repellantur ab hominibus, ne ſacerdotio fungantur extrinſecus in Eccleſia: repelli tamen à Deo, ne ſacerdotio fungantur Deo, id eſt, nec tales coram Deo eſſe ſacerdotes, nec illorum functionem gratam eſſe Deo.

13. Apoſtrophe à ſacerdotibus ad vniuerſum populum facta, ſic ait Dominus. *Quia oblitus es legis Dei tui.* Ergò Iſraelitæ ita defecerant à fide fœderis, & neglexerant legem Dei, vt etiam obliti fuerint, quid Deo debuerint, ſicut etiam Papiſtæ ita Chriſtiaeā religionem neglexerunt, vt etiam obliti ſint, quid ea ſit, quibúſve in rebus ſit poſita, obliuio hæc inſignem contemtum demonſtrat.

14. Non

14. Non ſimpliciter ait, *Dei*, ſed, *Dei ſui*. Non igitur damnamur, ſi leges aliorum Deorum, & Cæſarum non teneamus, ſed ſi obliuiſcamur legis Dei noſtri, id eſt, illius, qui ſe totum nobis donauit; & qui factus eſt nobis bonorum omnium cornucopia.

15. Cùm ait, *Obliuiſcar & Ego filiorum tuorum*, [illegible] indicat, quoniam Iſraelitæ neglexerunt legem Dei, ſe quoque ipſos, & eorum filios neglecturum, perinde ac ſi totius fœderis penitus ſit oblitus.

16. Etſi enim non dicit, *Obliuiſcar & ego tui*, ſed *filiorum tuorum*: ipſos tamen etiam parentes ſynecdochice complectitur, quoniam ſi propter parentum impietatem filios quoque ſe reiecturum dicit, multò magis ipſos parentes reiiciebat.

17. His igitur verbis indicat, quoniam ipſi Iſraelitæ violarunt fœdus cum Deo, ſe quoque non ſeruaturum cum eis fœdus, quo promiſerat, ſe fore non tantùm illorum, ſed etiam eorundem filiorum Deum. Se igitur parentes, quia defecerũt à fide fœderis, reiicere à fœdere. Filios verò ipſorum quia filij adulterini, nolle cenſere in fœdere.

18. Non ſimpliciter ait, *Ego obliuiſcar filiorum tuorum*, ſed ait, *Quia tu oblitus es legis Dei tui, Ego etiam obliuiſcar filiorũ tuorum*. Nec ait, *Ego oblitus ſum*, ſed de Iſraelitis ait in præterito, *Tu oblitus es*. De ſe verò, in futuro. *Obliuiſcar & Ego*. Indicat igitur, ſe non citiùs obliuiſci noſtri, quàm nos obliuiſcamur Dei, & ita ideò Deum obliuiſci noſtri, quia nos priùs obliuiſcimur Dei.

7. *Secundùm quod multiplicarunt.*

1. Secundùm quod multiplicantur Iſraelitæ à Deo, non ſolum in hominum numero, ſed etiam in potentia, diuitiis & aliis Dei benedictionibus: ſic ipſi contra Deum multiplicarunt peccata. Accuſantur igitur hic ingratitudinis & abuſus beneficiorum Dei, quòd, quò benigniùs & liberaliùs eos tractauit Dominus, eò maiorem ipſi licentiam peccandi ſibi conceſſerunt.

2. Non ait, ſecundùm quod multiplicabant ſe, ſed, ſecundùm quod multiplicabantur: nempe à Deo. Indicat igitur, multiplicationem beneficiorum Iſraelitis fuiſſe non à ſeipſis ſed à Deo. Peccatorum verò contra Deum multiplicationem à ſeipſis fuiſſe non à Deo.

3 Non enim ait, ſecundùm multiplicari eorum, ſic multiplicata ſunt peccata eorum, ſed ſic peccauerunt mihi, id eſt, ipſi multiplicarunt peccata. Ergò quòd ſecundum multiplicationem beneficiorũ Dei, multiplicantur hominum peccata, id non eſt ex natura beneficiorum Dei bona, ſed ex natura hominum corrupta & mala, quæ rebus etiam bonis ad malũ abutitur. Sicuti contrà, quòd ſecundum quod multiplicantur hominũ peccata, ſic magis abundet gratia Dei, vt eſt ad Rom. id non eſt ex natura peccati mala, ſed è natura Dei optima, qui etiam malis noſtris ad bona vti nouit, & poteſt.

4. Suis igitur beneficiis Deus non eſt cauſſa, neque autor peccati, ſed homines abuſu beneficiorum Dei, quibus ſuo vitio excæcantur, dùm & illa ex Deo non recognoſcunt, & in iis, non in Dei cognitione, gloriantur, ſuámque felicitatem ſitam eſſe exiſtimant.

5. *Gloriam eorum in ignominiam commutabo*. Indicat igitur, Iſraelitas in illis beneficiis gloriatos fuiſſe, perinde, ac ſi ea à ſeipſis habuerint, non autem à Deo acceperint.

6. *In ignominiam commutabo*. Solet igitur Deus hãc ingratis mercedem rependere, vt inanem illorum confidentiam, gloria in ignominiam commutata, confundat.

7. Ait autem, *Ego commutabo*. In manu igitur & poteſtate Dei poſitum eſt, ſicut dare, ſic etiam auferre beneficia, atque ita iniuſtam hominum gloriationem in iuſtam eorum ignominiam commutare.

8. *Peccatum populi mei comedent; & ad iniquitatem eorum attollent animam eius*, vel animam quiſque ſuam.

1. Cùm Dominus tranſitum à populo ad ſacerdotes faciens, ait, *Comedent peccata populi*, ſi peccatum in ſua propria ſignificatione accipiatur, ſacerdotes dicuntur peccata populi comedere, cùm ea ſuo ſilentio deglutiunt, & quaſi in ſtomachum traiiciendo abdunt, ſuam ipſorum grauantes conſcientiam. Accuſantur igitur in hoc primo membro ſacerdotes iniquæ diſſimulationis, quòd ſcilicet, ne offendant ſuum populum, non audent illius peccata reprehendere, ſed ea ſuo ſilentio tegunt, ſuam ipſorum conſcientiam, quaſi ſtomachũ, peccatis populi diſſimulatis, quaſi crudis cibis deglutitis grauantes.

2. Alterius verò membri vbi ait, *Et ad iniquitatem eorũ*, id eſt, populi. Quia nomen collectiuum eſt, *eleuãt animam eius*, id eſt, populi, talis erit ſenſus, ſacerdotes non ſolùm comedunt peccata populi, id eſt, diſſimulant, ſed etiam ſuis adulationibus vaniſque ſolatiis animum populi ſupra ſuas iniquitates eleuant, id eſt, extenuando eorum peccata, eorum verò merita & ſacrificia pro peccatis oblata amplificando, eum ſuperiorem ſuis iniquitatibus faciunt. In primo igitur membro accuſantur iniuſtæ diſſimulationis, in altero verò impiæ adulationis.

3. Si autem peccatum accipiatur, ſicut frequentiſſime in ſcripturis accipi ſolet, pro hoſtia, ſacrificióque pro peccatis oblato, ſacerdotes dicuntur peccata populi comedere, cùm tales hoſtias & ſacrificia capiunt, atque in ſuum vſum conuertunt. Erat autem hoc conceſſum ſacerdotibus à lege. Non igitur hic ſimpliciter accuſantur, quòd hoſtias caperent atque comederent ſacerdotes, ſed quòd neglecto vero ſacerdotis officio, ſacerdotis tantùm beneficia, id eſt, opes curabant, in hoc vnum intenti, vt multa caperent ſacrificia.

4. Cùm enim ait, *Comedunt peccata populi*, ſubintelligendum eſt, Tantum, quaſi dicat, non pugnant contra peccata populi, ſed illa comedunt. Indicat igitur, illos neglecto ſacerdotis officio, beneficium tantùm ſacerdotis & opes curaſſe: ac proinde non hic damnatur factum, quòd ſcilicet caperent hoſtias, ſed tùm neglectio officij, tùm illorum auaritia.

5. Cùm ait, *Et ad iniquitatem eorum*, ſcilicet Iſraelitarum ſeu populi *eleuant animam eius*, bifariam legi poteſt. 1. vt illud *Eius* ad ipſos ſacerdotes referatur, ſic, Et ad iniquitatem illorum, ſcilicet populi, attollunt, ſcilicet ſacerdotes, animum quiſque ſuum, id eſt, attento & cupido ſunt animo. 2. vt illud *Eius* ad populum referatur, ſic, Ad iniquitatem eorum, id eſt, populi, attollunt animam eius, ſcilicet populi.

6. Iuxta primam lectionem, ſi nomen iniquitatis in propria ſignificatione accipiatur, hic erit ſenſus. Sacerdotes eleuant ſuam quiſque animam, id eſt, attento & cupido ſunt animo ad iniquitatem populi, an ſcilicet frequenter iniquitates admittant, pro quibus offerenda ſint ſacrificia: nimirùm vt ex multiplicatis iniquitatibus, multiplicentur ſacrificia, & ex multiplicatis ſacrificiis, ſibi multiplicentur opes. Indicat igitur, illos ſacerdotes vſque adeò fuiſſe, ſcilicet peccati oſores & reprehenſores, vt deſiderauerint, & ad hoc attento fuerint animo vt multæ fierent à populo iniquitates, quò ſibi multæ augerentur opes.

7. Si verò accipiatur nomen iniquitatis, ſicut etiam ſuprà nomen peccati, pro ſacrificio, pro iniquitate oblato, talis erit ſenſus, Sacerdotes eleuant animum quiſque ſuum, id eſt, attenti ſunt ad iniquitates, id eſt, ſacrificia populi, vt ſcilicet ex iis multiplicatis diteſcant.

8. Vtrouis autem modo, Eleuare animum ad aliquid, eſt attento & erecto animo aliquid cupere & exſpectare. Vtrobique igitur accuſantur ſacerdotes tùm neglecti officij ſui, tùm auaritiæ.

9. Ac proinde damnantur hic ſacerdotes omnes, qui ſacerdotium quidem, ſeu ſacerdotis beneficium curant, officiũ vero ſacerdotis negligunt.

10. Iuxta alteram lectionem, Leuare animum populi ſupra eius iniquitatem, eſt, ipſum ſuperiorem ſuis iniquitatibus facere, idque falſis imaginationibus, impiiſque doctrinis, peccatum eius extenuando & virtutem ſacrificiorum, quæ pro ſuis peccatis populus offert, amplificando, atque ita vanis ſolatiis, omnem illi triſtitiam & dolorem de peccatis, eximendo, omnémque reatum tollendo. Accuſantur igitur ſacerdotes, quod falſa doctrina de vi illorum ſacrificiorum extenuabant peccata, hominéſque ſecuros & faciles ad peccatum reddebant.

11. Neque enim ſacrificia, quæ illis erant in promtu, vim expiandi peccata habebant, cùm hoc ſolius ſit ſacrificij Chriſti. Vana igitur & falſa erat illorum doctrina, qua vi ſacrificiorum amplificata, peccata extenuabant, ideóque animos populi ſupra ſuas iniquitates eleuabant.

12. Neque tamen ſuperuacanea erant illa ſacrificia, cùm in duplicem ſalutarem vſum eſſent inſtituta, quoniam vnus erat agnitio grauitatis peccati, & iræ Dei contra peccatum: alter vero excitatio fidei in ſacrificium Chriſti futurum.

13. Nam volebat Dominus, 1. vt populus ſpectata morte animalis, quod pro ipſius peccato offerebatur, intelligeret, & quàm graue eſſet ſuum peccatum, & quod ipſe propter illud æternam mortem merebatur, atque ita tùm de admiſſo peccato doleret & gemeret, tũ ne deinceps peccaret, di-

igentius caueret. 2. Volebat,vt ſub illis ſacrificiis,tanquam typis ſacrificij Chriſti, fides in futurum mediatorem excitaretur,atque exerceretur,quòd ſcilicet per ſacrificium Chriſti vnicum omnia peccata eſſent expianda,atque ita per hanc fidem tùm remiſſionem peccatorum conſequeretur, tùm ad amandum Deum excitaretur.

14. Ac proinde illa ſacerdotum in Iſrael, de vi ſacrificiorum ad expiandum peccatum, doctrina pugnabat cum vera legis doctrina. Vera enim legis doctrina huc ſpectabat tota, tùm,vt timor peccati incuteretur populo,ne tàm facilis eſſet ad peccandum,ſicut antea fuerat, tùm, vt de omnibus remediis & viribus humanis deſperatus, ad Chriſtum, Chriſtique ſacrificium futurum,ſpiritu & fide confugere cogeretur. Doctrina verò ſacerdotum tùm reddebat homines ſecuros, & faciles ad peccandum,tùm à fide in Chriſtum auocabat,quoniam & multa & facilia ad peccatorum expiationem remedia proponebant.

15. Eſt autem eadem plane etiam Papiſtica doctrina de Miſſis,indulgentiis, ſacrificiis, oblationibus,& aliis innumeris remediis,quæ ad expiationem peccatorum in Papatu populis proponunt. Reddit enim homines & ad peccandum ſecuriores, & à fide in Chriſtum auocat. Ergò damnatur hic à Propheta tàm Papiſtica, quam ſacerdotum Iſraelis doctrina.

16. Quanquam autem proprie & aperte damnentur hic ſacerdotes: oblique tamen & populus etiam ipſe perſtringitur,quoniam, quòd ſui ſacerdotes, neglecta ſalutari legis doctrina,impiis doctrinis ſe ſeducerent,id ideò fiebat, quia populus ſic volebat. Exoſus enim veros ſacerdotes, tales adulatores & ſeductores amabat. Colludebant igitur ſimul,& conſpirabant contra Deum populus & ſacerdos.

9. *Et erit ſicut populus.*

1. Erit ſicut populus,ſic & ſacerdos ſcilicet tractatus & caſtigatus à Domino. Indicat igitur,tàm ſacerdotem,quàm populum contra Dominum peccaſſe,ſuúmque officium vtrumque ex æquo neglexiſſe.

2. Sacerdotis autem officium erat,populum in pietate & ſancta vita continere prædicatione veræ & ſalutaris doctrinæ. Populi verò officium erat,curare,vt haberet bonos doctores, qui veram & ſalutarem traderent doctrinam, & eam ſequi. Cùm igitur tàm ſacerdotem quàm populum, à Deo punitum iri dicat,indicat, & populum non curaſſe, vt haberet bonos doctores, & ſacerdotes honore tantùm & lucro contentos,ſalutem populi neglexiſſe.

3. Ac proinde vbi paria ſunt peccata, paria etiam exſpectanda ſunt ſupplicia,niſi mature reſipiſcatur.

10. *Comedent.*

1. *Comedent.* Indicat ergò, illos curaturos & ventrem, & quæſtum,daturóſque diligentem operā opibus,& cibis colligendis,quò vitam in deliciis agant.

2. *Et non ſaturabuntur.* Indicat igitur,fruſtratum iri omnia illorum deſideria & ſtudia.

3. *Scortabuntur.* Indicat ergò, illos daturos operam voluptatibus & ſcortationibus.

4. *Et non multiplicabuntur.* Indicat ergò,etſi deſiderabūt è ſuis ſcortis ſuſcipere liberos, quibus ſuas relinquant opes: nullos tamen habituros, ac proinde fruſtratum iri omnia illorum deſideria.

5. *Si comedent,& non ſaturabuntur,ſi ſcortabuntur & non augebuntur,liberis ſuſceptis.* Ergo neque vis nutriēdi in cibis, neque vis generandi in humano ſemine,ſed in ſola Dei benedictione poſita eſt.

6. Summa. Si ideò comedūt impij,& non ſaturantur,ſcortantur,& non multiplicantur,quia id illicite & contra Dominum faciunt. Ergò falluntur omnes impij,qui exiſtimāt,prauis & illicitis mediis ſuorum ſe fore compotes vororum.

7. *Quia dereliquerunt Iehouam ad cuſtodiendum.* Indicat igitur, radicem malorum omnium Iſraelitis fuiſſe, quod defecerunt à Deo,& eius cultu.

8. Non enim ait ſimpliciter,deſeruerunt Dominum, ſed deſeruerunt ad cuſtodiendum. Indicat igitur, illos non deſeruiſſe profeſſionem nominis Dei,imò iactabant,ſe eſſe populum Dei,& Deum colere, ſed deſeruiſſe, ne ſubiecti eſſent puro eius verbo,& ei obedirent.

11. *Scortatio,&*

1. *Scortatio.* Ergò quod Iſraelitæ ita infatuati fuerint,vt,relecta omni ſana doctrina,& vero Dei cultu,veríſque ſacerdotibus neglectis,adulatores ſibi doctores accerſiuerint,inanéſque ſuperſtitiones ſequerentur,inde factum fuit, quòd nimis ſaginati,ſcortationi,& crapulæ,& ebrietati,&omne genus voluptatibus operam dederunt.

2. Ac proinde nimia rerum copia, occaſio ſæpenumerò eſt, vt homines diffluant in varias fœdáſque delicias & voluptates. Deliciæ verò & voluptates cauſſæ ſunt,vt reiectis veris ſacerdotibus,qui noſtras voluptates reprehendebant,coaceruemus doctores mutos,& indoctos,qui nobis adulentur. Tales verò doctores & ſacerdotes à vero Dei cultu,ſanáque doctrina ad ſuperſtitiones & idololatrias, nos ſenſim auocant atque ſeducunt.

3. Fugiendæ igitur nimiæ voluptates & deliciæ,nimia verò rerum copia non eſt expetenda. At verò impij,& falſi doctores,ſacerdotéſque adulatores omninò vitandi.

12. *Populus meus in ligno interrogat.*

1. Populus Iſrael petebat in ligno ſuo, id eſt, ſuas ſtatuas inuocabat,opem ab eis petebat,déque rebus futuris conſulebat. Vere igitur ſcortatio, vinum, & muſtum abſtulerunt ei cor & eum infatuarunt.

2. Non ait ſimpliciter, *Populus,ſed populus meus,* cui ſcilicet me ipſum reuelaui,meam legem,& ſcripturas,&Prophetas dedi,cui denique Ego, à quo omnia pendent, factus ſum Deus,id eſt,cornucopiæ. Quanta igitur amentia huius populi,quòd,me deſerto,conſulat ſtatuas?

3. Non appellauit autem eum populum ſuum ironice,ſed vere,tum,quia electus fuerat à ſe in populum ſuum,tum,quia nondum plane repudiatus fuerat, cùm ſymbola adhuc retineret aliqua populi Dei. Indicauit igitur tacita antitheſi inter hunc & gentilem populum, maiorem fuiſſe huius culpā, quòd ſtatuas inuocarit,quàm gentium, quoniam ipſe populus erat Dei,non autem gentes.

4. Non ait,*Conſulit alienos Deos,aut ſtatuas,ſed lignū.* Melius igitur indicat,quanta fuerit populi amentia, qui lignum, omni prorſùs ſenſu deſtitutum, & ad combuſtionem deſtinatum inuocat & conſulit.

5. Neque ait,*Petit à ligno,ſed in ligno,ſeu per lignum.* Indicat igitur, populum Iſraelem, non ſimpliciter inuocaſſe ſtatuas,ſed Deum in ſtatuis & per ſtatuas.

6. Damnantur autem,& magnæ ſtultitiæ accuſantur, qui hoc faciebant. Ergo damnandi ſunt omnes,qui Deum in ſtatuis,aut per ſtatuas & creaturas inuocant.

7. Nō ait autē ſimpliciter, *Petit in ligno,aut baculus reſpōdet,ſed addit,ſuus,& ſuo.* Indicat igitur, ſtatuas illas & talem cultum,non fuiſſe illi à Deo præſcriptum, ſed à ſeipſo excogitatum,& inuentum.

8. Damnatur verò à Deo hoc Iſraelis lignum,& deridetur hic ſuus baculus. Ergo omnes ἐθελοθρησκείαι damnandæ & deridendæ.

9 Neque ait, *Vnus & alter petit in ligno,ſed, Populus,* inquit,*meus.* Indicat igitur,commune hoc fuiſſe vitium toti populo,& paſſim ſolitas fuiſſe inuocari ſtatuas.

10. Cùm ait, *Et baculus reſpondet ei*, ironice legendum eſt: Indicat igitur,ſtatuas perinde exaudiſſe preces Iſraelitarū, atque baculus aliquis interrogatus, reſpondere poteſt: quippe,quæ nil aliud ſunt,quàm lignum. Quanta igitur populi amentia?

11. Quia verò ſicut dixit,*petit in ligno,* poſtea non dixit, *Et reſpondet ei lignum,* ſed ait, *Et baculus ſuus reſpondet ei,* ſcilicet. Alluſiſſe videtur ad baculum, quo cæcus per viam incedens,prætentat viam,&quaſi eum conſulit. Indicat igitur,perinde ſtatuas reſpondiſſe Iſraeli, ac baculus à cæco conſultus ei reſpondet. Egregie autem ſcilicet reſpondet baculus cæco. Egregie igitur ſcilicet etiam ſtatuæ reſpondent, & exaudiunt ſuos cultores. Immenſa igitur populi dementia.

12. *Quia ſpiritus fornicationum decepit.* Cauſſa igitur proxima,& in ipſis Iſraelitis inhærens,cur tam veſano & cæco furore cucurrerint ad ſtatuas inuocandas & conſulendas,fuit, quoniam nō tantùm vinum,& muſtum, & ſcortatio illis ademerat cor,ſed imprimis, quòd ſpiritus Sathanæ ad fornicationem,id eſt,ad idololatriam impellens,eos decepit.

13. Ait, *Decepit.* Indicat igitur,eos ab hoc ſpiritu ita fuiſſe deceptos & excæcatos,vt veritatem crederēt eſſe mendacium, & mendacium veritatem,lucem tenebras,& tenebras lucem.

14. Etſi verò ait,*Decepit*:non tamen eorum excuſat peccatum,tùm,quoniam hic ſpiritus in eis inhærebat, ideo non ab illo cogebantur,ſed vltro mouebantur, tùm, quoniam illum ſuis præteritis iniquitatibus ſibi acquiſiuerunt. Sicut Paulus de ſimilibus iſtis Iſraelitis dicit 2. Theſſ.2. *Et quia dilectionem Veritatis non acceperunt,Vt ſalui fierent,miſit ſpiritum erroris, Vt crederent mendacio.*

15. Et quidem deceptio, qua decipiuntur idololatræ, ſimilis eſt deceptioni, qua ebrij à ſua ebrietate decipiuntur, & iudicio priuantur. aut illi, qua homo laſciuus à ſua libidine inflammatus excæcatur,tantum abeſt, vt hæc iudicij priuatio & excæcatio, vel ebrium, vel laſciuum in ſuis malefactis excuſet, vt etiam magis grauet. Ergo neque deceptio idolo-

idololatras excuſat,ſed magis grauat.

16. Ait, *Spiritus decepit.* Indicat igitur,hunc ſpiritum fuiſſe ſpiritum deceptionis & erroris,qui opponitur ſpiritui veritatis.Eſt autem ſpiritus veritatis Spiritus ſanctus, de quo Chriſtus, *Ipſe deducet vos in omnem veritatem.* Spiritus igitur erroris & deceptionis,ſpiritus eſt Sathanæ.

17. Sicut igitur filij Dei aguntur à ſpiritu Dei,ac proinde deducuntur in omnem veritatem : ita reprobi aguntur à ſpiritu Sathanæ , ac proinde ab eo decipiuntur, atque in errorem inducuntur , vt credant mendacio , qui nolint credere veritati.

18. *Neque vero ait*, Spiritus Sathanæ , aut idololatriæ, ſed Fornicationum,neque in ſingulari, Fornicationis,ſed in plurali,Fornicationum. Voluit igitur indicare,furorem,quo agitantur idololatræ ad ſua idola colenda,inuocanda, & amplexanda,ſimilem eſſe furori,quo agitantur homines libidinoſi, & fornicationibus multis adſueti,ad ſua ſcorta amplectenda, diſsauianda.

19. Solent autem tales homines fornicarij,& immenſa libidine inflammati , cùm vident ſuum ſcortum , cæco & pudendo impetu,tanquam brutæ beſtiæ,in illius amplexum,ſine vllo pudore irruere,idque propterea,quòd ob nimium ſuæ libidinis feruorem,ſunt omninò iudicio deſtituti. Indicat igitur,ipſos etiam idololatras ſimili feruore inflammatos,adeóque ea cæcatos,ſine vllo pudore ad ſuas ſtatuas,ceu ad ſuas amaſias,colendas,& inuocandas ferri ſolere.

20. Ac proinde hac locutione, *Spiritu fornicationum*, docet Propheta,qualis ſit illa deceptio,qua Iſraelitas dixit fuiſſe deceptos à ſpiritu,talem nimirum , qualis eſt hominis fornicarij,& immenſa libidine inflammati , qui propter illum immenſum libidinis feruorem,omni iudicio deſtituitur.

21. Cum ait *Et fornicati ſunt à Deo ſuo*, docet,vnde Iſraelitis ille ſpiritus,qui decepit eos: nimirum inde,quia iam fornicati fuerant à Deo ſuo. Indicat ergò,homines,cum ſpreto Dei verbo,ad ſuperſtitiones ſemel ſe conuertunt, confeſtim abripi à ſpiritu erroris, & ita cæco furore trahi ad omne genus idololatrias,ſicut & 2. Theſ.2.Paulus docet.

22. Sic autem habes phraſis ſanctæ linguæ , *Fornicati ſunt à ſub Deo ſuo.* Indicat igitur,fornicari à Deo,eſſe, nolle illi, eiuſue verbo,ſubijci.

13. *Super capita montium.*

1. Sacrificant Iſraelitæ ſuper capita montium,& ſuper colles,ſub arboribus frondoſis. Ergò præter & contra verbum Dei faciebant. Præter,quia verbum non habebant,cur deberent hoc facere. Contrà,quia prohibebantur alibi ſacrificare, & ſuffitum facere,quàm Hieroſolymis.

2. Hoc autem factum,Propheta appellauit verſu præcedẽti,Fornicationem,& fornicari à Deo. Ergò aliquid in cultu diuino,præter vel contra verbum Domini inſtituere, & agere,nil aliud eſt,quàm fornicari à Deo.

3 Sicut enim mulier dicitur fornicari de ſub ſuo marito, cùm non contenta ſuo ſolo marito,alijs quoque viris ſe ſubijcit & proſtituit: Sic homines dicuntur fornicari à ſub Deo ſuo,cùm non contenti ſolo Dei verbo,alienas quoque doctrinas in religione ſequuntur,atque illis parent. Iure igitur totum illum Iſraelis cultum in montibus & ſub arboribus,quãlibet ſpecioſum,quia à verbo Dei alienus erat,fornicationem appellauit.

4 Non autem ait *Super montem, aut ſuper collem*, ſed, *ſupra montes & colles.* Neque ait tantùm, *ſub tilia*, ſed, *ſub tilia, & quercu,& platano.* Indicat igitur,Iſraelitas,non vno loco, aut vno altari contentos , in multis montibus , & ſub multis arboribus,multa habuiſſe ſacella & altaria , ideóque gloriatos fuiſſe,quòd,cùm Iehudæi vnum tantùm haberent locum, in quo colerent Deum , ipſi multis in locis Deum colerent , ideóque ſuum cultum gratiorem eſſe Deo, quàm Iudæorum.

5. Neque ait ſimpliciter, *Super montes*, ſed, *ſuper capita mõtium.* Indicat igitur,Iſraelitas quæſiuiſſe altiora in montibus loca,vt ibi,extructis altaribus, Deum inuocarent, perinde ac ſi citiùs preces in editioribus locis à Deo,qui in cœlis habitare dicitur,quàm in humilioribus exaudiantur.

6. Non ſub quauis arbore ſacrificabant Iſraelitæ , ſed ſub frondoſioribus , quæ diutius frondes retinerent , vt ſub tilia, quercu,platano, idque quoniam , inquit, bona vmbra eius. Quia ipſi iudicarunt , bonum & Deo gratum fore, ſi in illis commodis locis ei ſacrificarent. Indicat igitur, Iſraelitas in hoc cultu inſtituendo & ſequendo , declinaſſe quidem à verbo Dei , ſed tamen ſecutos fuiſſe humanam prudentiam, & bona (vt dicunt) intentione ductos fuiſſe:ac proinde bonam illam intentionem fuiſſe illis matrem totius illius falſi cultus.

7. Pronunciat autem Propheta,totum illum cultum ab illa bona intentione excogitatum , fuiſſe fornicationem & adulterium. Ergò omnes cultus ab humana prudentia excogitati,& bona,(vt vocant) intentione inſtituti,quãlibet ſpecioſo fuco ornentur,adulteria ſunt & ſcortationes ſpirituales. Ipſa verò bona intentio ſine verbo Dei,omnium ſcortationum& omnis fœditatis eſt mater.

8. Cùm ait , *Propterea filiæ veſtræ ſcortabuntur , & nurus veſtræ adulterabuntur*, docet,in vltionem & pœnam ſpiritualis fornicationis Iſraelitarum , Deum iuſto ſuo iudicio effeciſſe, vt illorum filiæ & nurus carnalibus ſcortationibus ſe ipſas fœdarint.Indicat igitur,Deum ſolere ſpiritualem fornicationem,carnali ſcortatione punire.

9. Quia enim idololatræ, quod ad ſe attinet, dùm colunt idola,ſpoliant Deum ſuo honore , varijſque afficiunt contumelijs:Idcircò etiam Deus,iuxta pœnam talionis,vt ſuam vlciſcatur gloriam,ſolet illos replere varijs opprobrijs, ſicut 1. Reg.2.dixit. *Qui me contemnunt,ignominia afficientur.* Hæc autem opprobria ſunt, præter alia, fœdæ & vagæ libidines,in quibus ipſos idololatras,eorũmque familias immergit, ſicut & Paulus Rom.1. teſtatur.

10. Ac proinde ab effectu ad cauſſam,& à pœna ad peccatum,facile licet colligere, in Papatu regnare ſpiritualẽ ſcortationem,cùm ibi graſſentur carnales ſcortationes fœdæque omne genus libidines.

14. *Non viſitabo ſuper filias veſtras.*

1. Dominus, quo maiora, diuturnioráque ſunt idololatrarum Iſraelitarum opprobria,non ſolùm in ipſorum perſonis, ſed & familijs,ait,ſe nolle punire ipſorũ filias & nurus , quòd ſcortatæ ſint,id eſt,ſe nolle illas, à ſcortationibus caſtigando, ad caſtimoniam reuocare. Indicat igitur,ſe ideò permittere graſſari fœdas libidines inter idololatras , vt hiſce ſpiritualibus flagellis,quæ ſunt & peccata,& pœnæ peccati, idololatria puniatur.

2. Si ideò ait,ſe nolle punire flagellis, ſcilicet corporalibus fornicationes & adulteria filiarum Iſrael quoniam vult, vt ijs fornicationibus & adulterijs,tanquam ſpiritualibus flagellis,Iſraelitarum idololatria puniatur. Indicat ergò,flagella ſpiritualia,quæ & peccata & pœnæ peccatorum ſunt, grauiora eſſe quàm corporalia.

3. Neque tamen intereà negat, ſe nolle illarum adulteria vllo modo,aut vnquam punire. *Fornicatores enim & adulteros iudicabit Dominus*, vt ait ad Hebr.13. ſed tantiſper ſe id nolle corporalibus flagellis facere,donec ijs ſpiritualibus eorũ idololatria fuerit bene punita, ſéque nolle hoc flagelli genus,carnalem ſcortationem ab eis priùs amoliri,quam ipſi Iſraelitæ ſpiritualem ſcortationem ab oculis Domini amoueant.

4. Cùm ait, *Quoniam & ipſi (ſcil. Iſraelitæ) cum meretricibus diuidunt, & cum ſcortis ſacrificant*, denũciatæ iam pœnæ cauſſam aſſignat. Indicat igitur,ſe effecturum ſuo iuſto iudicio,vt Iſraelitarum filiæ & nurus carnaliter fornicentur:quoniam ipſi etiam Iſraelitæ ſpiritualiter fornicati ſint & fornicentur à Deo ſuo,ideóque velle illos,ijs cõtumelijs afficere, quoniam & ipſi Deum,dùm colunt idola,contumelijs afficiant , idque vnà cum ſuis etiam carnalibus ſcortis.

5. Cùm enim ait, *Quoniam & ipſi diuidunt ſe cum meretricibus.* Nomine meretricũ hoc in loco veniunt allegoricè fœdæ ſuperſtitiones,impudicique cultus idolorum. Verbo verò *Diuidendi ſe*, venit diuortium cum Deo, Cùm verò ſubdit, *Et cum ſcortis ſacrificant* Quia verbum *Sacrificãt*, in ſua propria ſignificatione accipitur, nomen etiam ſcorti in ſua ſignificatione propria accipiendum videtur. Indicat igitur,Iſraelitas, vtramque ſimul ſcortationem & ſpiritualem,& carnalem exercuiſſe. Spiritualem,dum ſe à Deo diuidebant,varijs ſeſe ſuperſtitionibus,ceu meretricibus,implicantes. Carnalem verò,dum vnà cum ſuis nonnis , & ſcortis inter ſacrificandum, ſcortabantur. Simul enim(vt videtur , Hebræis etiam teſtantibus,)offerebant ſacrificia idolis. Deinde ſimul etiam carnaliter ſcortabantur, & varijs libidinibus ſeſe inuicem polluebant. Carnalis enim ſcortatio ipſam ſpiritualem ſcortationem fere ſubſequi ſolet.

6. *Populus non intelligens corruet.* Indicat igitur, populum Iſraeliticum fuiſſe quidem non intelligentem: nempe Dei,& diuinæ voluntatis,rerũmque cæleſtium: ſed tamẽ illam ipſorum ignorantiam & inſcitiam , non potuiſſe illos à peccato excuſare, ideóque nec ab ira Dei defendere. Corruet enim, etſi ſit non intelligens.

7. Nam tria ſunt hominum ignorantium genera. Quidam, qui neſciunt , quia nunquam ſcire potuerunt , quippe quibus voluntas Dei nunquam fuit prædicata , vt infantes & multæ gentes. Quidam, qui neſciunt, quia, cùm potuerint, noluerunt ſcire & intelligere. Poſtremò quidam,qui primò

quidem nouerunt, ſed poſteà quia notitiam Dei in iniuſtitia detinuerũt, excæcati & traditi in reprobum ſenſum, præpoſtero iudicio de rebus iudicant, dicentes bonum malum.

8. Horum autem nulli per ignorantiam à peccato coram Deo excuſantur. Non primi, quia quòd non potuerint intelligere, vel per mortem, vel, quia non fuit eis prædicatum, culpa in ipſis inhæret: nempe ſi nulla alia ſaltem originalis peccati. Ac de iis *Pſal.* 79. Effunde iram tuam in gentes quæ te non nouerunt, quia ſcilicet legem tuam non habent. Minus ſecundi, quia culpa in illorum eſt voluntate, de quibus *Pſal.* 36. Noluit intelligere vt bene ageret. Multò verò minùs tertij, quoniam propter præcedentem illorum iniquitatem excæcati ſunt.

9. Cùm hæc ita ſe habeant, Populus nõ intelligens, id eſt, etſi eſt non intelligẽs, corruet. Iuxta illud etiam, *Qui ignorat, ignorabitur.* 1. *Cor.* 13. & ſeruus neſciens voluntatem Domini, & non faciens, vapulabit, licet paucis. Luc. 12. Eóque magis Iſraeliticus populus, quando ideo non intelligens erat, quia noluit intelligere, & veros ſacerdotes noluit audire, imò cum eis voluit litigare.

10. Ac proinde tantùm abeſt, vt, quia eſt non intelligens, non debeat corruere, vt potiùs, quia eſt nõ intelligens, id eſt, quia noluit eſſe intelligens, debeat corruere. Sicut ideò quis meritò debet in foueam cadere, quia cæcus eſt voluntarie, id eſt, cæcus eſſe voluit.

15. *Si ſcortaris, Iſrael.*

1. Conuertit ſermonem ab Iſraele ad Iehudam, & hanc cupiens ſaluam, *Si ſcortaris, Iſrael,* ne ſcilicet ſaltem *offendat Iuda.* Oſtendit igitur Iſraelem quidem fuiſſe deſperatum, déque eius ſalute conclamatum, de Iuda verò aliquam fuiſſe ſpem.

2. Cùm precatur, & ſimul hortatur Iehudam, ne offendat, id eſt, ne impudicitias Iſraelis imitetur, cum quadam deploratione tertia perſona id facit, dicendo, *Si ſcortaris Iſrael, ab ſaltem ne Iuda ipſius ſoror offendat.* Tacite igitur indicat, ipſam etiam tribum Iuda variis fœditatibus fuiſſe pollutam.

3. Exemplo non gentium, ſed Iſraelis admonet Iudam, ne peccet. Indicat igitur, propter viciniam cum Iſraele, facile Iudam potuiſſe infici, idcóque eò diligentiùs ſibi cauendum eſſe, quò vicinior eſt Iſraeli: ac proinde docet, filiis Dei fugienda eſſe malorum conſortia, præſertim malos vicinos.

4. Sacroſancta, & magnæ reuerentiæ loca erant in omnibus filiis Iſrael, Gilgal, & Bethel, propter memoriam, partim viſionum & miraculorum, quæ ibi olim à Deo fuerunt facta, partim ſacrificiorum, quæ ibi à patribus fuerunt oblata, vt de Gilgal patet Ioſ. 4. 5. De Bethel verò Gen. 28. Iarobeam igitur, cùm vellet populum ab acceſſu in Hieroſolymam, colendi Dei cauſſa, aliò auocare, altaria in iis duobus præcipuis locis extruxit, ac Dei cultum inſtituit, perſuaſus, eò locorum faciliùs poſſe populum ad colendum Deum adduci, quàm aliò, idque partim propter illorum locorum & ſanctitatem, & reuerentiam, quæ iam omnium animos occuparat, partim propter exempla patrum, qui ibi quoque Deum coluere.

5. Propheta verò in hæc duo loca acerrime inuehitur, & omnibus filiis Iſrael prohibet, ne ad ea accedant. Indicat ergò, loca illa fuiſſe profanata, propter cultum ibi contra verbum Domini à Iarobeam inſtitutum: ac proinde neque locorum ſanctitatem eſſe ſpectandam, neque nuda patrum exempla ſemper eſſe imitanda, ſed ſolum Dei verbum eſſe ſequẽdum. Verbum autem Domini erat, vt omnes venirent in ſolam vrbem Hieroſolymorum ad Deum colendum, non igitur in Bethel, aut Gilgal. Nomen loci, quem Iacob vocauerat Bethel, id eſt, domum Dei, propterea, quòd ſe ibi Dominus patefecerat, Propheta mutat, & de Bethel, id eſt, domo Dei, facit Bethauen, id eſt, domum iniquitatis. Indicat ergò aperte, propter cultum ibi à Iarobeam contra verbum Domini inſtitutum, locum illum fuiſſe profanatum, & qui Iacobo fuit locus ſacer, poſteà abuſu Iarobeam factum eſſe profanum, quia de Bethel factus eſt Bethauen: ac proinde res à ſua origine bonas, poſteà abuſu fieri malas & illicitas.

6. Si locus ille de Bethel factus eſt Bethauen, propter nouum cultum ibi contra verbum Domini inſtitutum, Ergò cultus ille fuit *Auen*, id eſt, iniquitas: ac proinde quidquid eſt contra verbum Domini, vtut ſpecioſum ſit, eſt iniquitas.

7. Bethel vocat Bethauen. Indicat igitur, excuſationem quorundam Iſraelitarum eſſe friuolam, qua ſuum crimen extenuabant, dicentes, ſe ideò accedere ad eum locum, & ſacrificia ibi offerre, non quatenus ille locus ſit à Iarobeamo aliquomodo profanatus, ſed quatenus à ſua origine ſacer fuit locus, neque quatenus ſunt ibi altaria à Iarobeamo erecta, & cultus inſtitutus, ſed quatenus ibi etiam Patriarcha Iacob obtulit Deo ſacrificia. Cùm enim eò veniunt, memoriã Patriarchæ Iacobi ſibi repræſentari. Hanc, inquam, excuſationem eſſe friuolam, indicat Propheta, quoniam locus ille nunc totus eſt Bethauen. Ac proinde excuſationem etiam quorundam, tùm Papiſtarum, tùm ſemi Euangelicorum, friuolam eſſe, cũ dicunt, ſe ideò accedere ad Miſſam, non quatenus eſt aliquomodo profanata, ſed quatenus à ſua origine bona erat, neque quatenus ibi multa ſunt addita à Pontificibus, ſed quatenus fuit inſtituta à Chriſto, & ibi memoria ſacrificij Chriſti repræſentatur. Si enim locus Bethel, propter cultum contra verbum Domini ibi inſtitutum, factus eſt totus Bethauen Ergò etiam Miſſa, propter additas ibi ſuperſtitiones & idololatrias, facta eſt tota de Cœna Domini, cœnà & menſa dæmoniorum.

8. Neque ait, *Ne ſacrificetis in Bethel & Gilgal,* ſed ſimpliciùs etiam ait, *Ne Veniatis.* Indicat ergò, non ſolùm non ibi ſacrificandum fuiſſe, ſed ne veniendum quidem, vt aliorum ſacrificiis intereſſent: ac proinde etiam nunc filiis Dei non ſolùm non eſſe ſacrificia cum idololatris offerenda, ſed ne in eorum quidem templa eſſe veniendum, ne illorum impiis ſacrificiis communicare videantur.

9. Cùm ait, *Ne iuretis,* non omnibus neque ſimpliciter & abſolute prohibet iuramentum, ſed illis, qui veniunt in Bethauen & Gilgal, vt idolis ſacrificent, & conditionaliter, ſi velint pergere venire in Bethauen, prohibet, ne iurent in nomine Dei. Indicat igitur, ſicut piis mandatur iuramentum, tanquam pars diuini cultus, Deut. 10 Ita etiam prohiberi impiis idololatris, qui non Deum, ſed idola colunt, quoniam non vult, vt cum impura religione & nominibus Deorum, ſua etiam pura religio, & ſuum nomen miſceatur.

10. Non enim ait ſimpliciter, *Ne iuretis,* ſed, *Ne iuretis in* hanc formam, *Viuit Dominus:* nẽpe, ſi vultis venire in Bethauen, & idololatricum cultum exercere. Indicat igitur *Deus, ſe* quidem non curare, quòd idololatræ iurent per nomina ſuorum Deorum, ſed nolle, vt ſuũ nomen miſceatur *cum nominibus* alienorum Deorum, ſicut *Sophon. 1. ait.* Perdam eos, qui iurant in Deo viuo, & (ſimul) iurant in rege ſuo: *ac proinde* puram religionem non eſſe miſcendam cum impura.

16. *Quia ſicut iuuenca rebellis, rebellauit Iſrael. Nunc paſcet eos Iehoua, quaſi agnum in loco ſpatioſo.*

1. Comparat Iſraelem iuuencæ indomitæ & laſciuienti, quæ contra paſtorem rebellarit, id eſt, quæ non ſiuerit, ſe à paſtore in ordine vnà cum reliquo grege contineri, & aperte ait, Iſraelem rebellaſſe. Indicat igitur, eius rebellionem fuiſſe, quòd non ſiuerit ſe à Deo verbo ſuo, in ordine vnà cũ reliquo grege, qui erat Hieroſolymis, contineri, ſed ab illo ſe ſegregauit, nouúmque cultum ſibi adinuenit. Ideò verò rebellaſſe, quoniam, vt iuuenca indomita, fuit tùm nimis impinguatus, tùm inſtar irrationalis iuuencæ omni iudicio deſtitutus.

2. Dicit Dominus, ſe ideò paſturum Iſraelem in loco ſpatioſo, ſicut agnum, quia eſt, vt iuuenca indomita. Nomine autem loci ſpatioſi, venit tota reliqua orbis terrarum pars extra Iudam, longe latéque patens, vbi Gentes habitabant. Indicat igitur, ſe quidem voluiſſe Iſraelem in Iuda, ceu in prato, licet anguſto, fœcundo tamen ac virenti, paſcere: Sed Quia Iſrael, tanquam iuuenca indomita, & laſciuiens, nimis ferociebat contra reliquum gregem, & omnem quaſi locum occupare volebat, iccircò ſe illum inter gentes, tanquam in vaſtam ſolitudinem, abacturum & diſperſurum:

3. Non ait, *in loco fœcundo, ſed tantùm, ſpatioſo.* Indicat igitur, Iſraelitas ex anguſta Iudæa in locum ampliſſimum, ſed aridum, ſeu, in vaſtam, ſed aridam ſolitudinem expellendos, id eſt, parce & duriter à Domino inter gentes pertractandos fuiſſe.

4. Cùm ait, *In loco ſpatioſo,* tacite innuit, Iſraelem nõ contentum ſuo ſolo quæſiuiſſe quotidie, vt fines ſui imperij dilatarentur, & inſtar laſciuientis iuuencæ, omnem quaſi locũ occupare voluiſſe. Se igitur velle illum exaudire, & in loco ſpatioſo collocare, ſed non eo modo, quo Iſrael cupiebat. Illud enim volebat eſſe in loco ſpatioſo, & pingui, vt iuuenca, ſed Dominus effecit, vt fuerit in loco arido, ſicut agnus.

5. Non dicit autem, ſe abacturum; ſed paſturum Iſraelem. Indicat igitur, etiam in exſilio & ſolitudine apud gentes ſe paſtorem fuiſſe Iſraelis, nec prorsùs eum deſeruiſse.

6. Ait, *Nunc paſcam.* Indicat igitur, breui illud futurum fuiſse.

7. Antitheſin facit inter iuuencam indomitam, & agnum: ac docet, Iſraelem in Iehudæa quidem fuiſse, vt iuuencam

indomitam

indomitam & laſciuientem, in exſilio verò inter gentes futurum, vt agnum. Indicat igitur, ſe Iſraelis ſuperbiam in exſilio humiliaturum.

8. Nec ait, *Quaſi agnus, ſed agnum, nec ſimpliciter agnum, ſed agnum tenellum.* Indicat igitur, Iſraelitas non fuiſſe in exſilio ſimul habitaturos, & quaſi in vnum gregem coalituros, ſed diſpergendos, ita vt quiſque futurus eſſet ſicut tenellus & recens natus agnus, in vaſta & horrida ſolitudine, ſine grege, & paſtore errabundus & pauefactus.

9. Ac proinde indicat, Iſraelem, nempe electum, qui in propria patria contra paſtorem rebellarat, ab eóque, & eius verbo defecerat, tanquã iuuenca indomita, in exſilio Dominũ quæſiturum & ad illum clamaturum, tanquam agnum. Proprium enim agni, cùm ſit animal gregarium, & quod ſolitudine delectari nõ poteſt, eſt, vt, cum ſe videt in ſolitudine ſine grege & ſine paſtore diſperſum, totus pauefactus huc & illuc curſitet balans, & ſuo balatu paſtorem quæritans.

17. *Aſſociatus eſt idolis Ephraim, dimitte eum.*

1. Cùm ait, Ephraim aſſociatus eſt idolis, alludit ad coniũctionẽ, qua ſcortator aſſociat, & quaſi adglutinat ſe ſuo ſcorto, vt ambo vna fiant caro. Indicat igitur, Iſraelem, qui nomine Ephraim per ſynecdochẽ venit, ita obſtinato animo, quaſi vinculis indiſſolubilibus, idolis, id eſt, falſo cultui adhæſiſſe, vt inde auelli non ampliùs poſſet.

2. Non ait autem Iſrael, ſed Ephraim, ex qua ſcilicet erãt orti reges in Iſrael. Voluit igitur imprimis perſtringere reges in Iſrael & alios proceres è domo regia, qui autores fuerunt totius idololatriæ in Iſrael.

3. *Dimitte eum, Quia aſſociauit ſe idolis Ephraim.* Iubet Deus Prophetæ, vt illum dimittat, nempe in ſua pertinacia & obſtinatione, nec ampliùs clamando, quia fruſtrà id fiat, circa illum defatigetur. Indicat igitur, ſicut deſperati ægroti à medicis deſeruntur, ita præfractos & contumaces idololatras, apud quos nihil poſſis proficere tuis ſermonibus, prorsùs eſſe deſerendos: ſicut etiam Chriſtus docuit, contra tales homines puluerem etiam è pedibus eſſe excutiendum, & margaritas ante porcos non eſſe ſpargendas.

4. Etſi verò Propheta non ſtatim eos deſeruit, non tamẽ peccauit contra Dominum, quia Dominus voluit, vt pergeret concionãdo propter electos. His verbis autem indicauit, quid Iſrael meteretur, cùm eſſet præfractus, tùm etiam prædixit, illos tandem omnino deſerendos, & futuros ſine verbo.

18. *Putruit potus eorum, ſcortando ſcortati ſunt, dilexerũt: Afferte ignominiam,* vel turpiter, *principes eius.*

1. Cùm ait, *Putruit potus,* vel *Vinum eorum*, alludit ad ebrioſos homines, qui, vbi bene ebrij ſunt, & vino pleni, fœtorem vini emittunt, vinum eructando, atque euomendo. Cum autem hoc faciunt, duo indicant. 1. Se ebrios eſſe. 2. Se omnẽ pudorem amiſiſſe. Indicat igitur, etiam Iſraelitas primùm ita inſano ſuperſtitionum amore inebriatos fuiſſe, & omni vitiorum genere repletos, vt omni ex parte nil aliud efflarent, quàm fœtorem ſuperſtitionũ, & omne genus vitiorum. Deinde, per conſequens, omni pudore peccari ſpoliatos fuiſſe.

2. Ac proinde ſicut ſobriis intollerabilis eſt aliũ ebrioſorum hominum conſuetudo, cùm eò venerunt, vt licentiam ſibi concedant eructandi, & fœtoris vini exhalandi, vinique euomendi ſine vllo pudore: ita talium idololatrarum & vitioſorum hominum, quales erant Iſraelitæ, conſortium prorsùs eſſe filiis Dei intolerabile: nempe, cùm eò perueniunt impij, vt effrenem ſibi licentiã ſumant, blaſphemias eructandi, fœtorem ſuæ impietatis exhalandi, denique quiduis mali agendi, idque ſine vllo pudore. Tũc enim nimis fœtet potus, id eſt, impietas eorum, cùm nulla eſt in eis peccandi mediocritas, aut pudor.

3. Hæc phraſis Hebraica, *Scortando ſcortari,* ſignificat, indeſinenter, & ſine vllo pudore ſcortari. Indicat igitur, Iſraelitas, ſuperſtitiones ſine vllo fine, & ſine vllo pudore auxiſſe: ac proinde, & tanquam ebrioſos, belluinóſque homines, & tanquam impudiciſſima ſcorta, omnem peccandi, & Deum blaſphemandi pudorem amiſiſſe.

4. Cum ait, *Principes eius,* ſcilicet populi Iſraelitici, *dilexerunt,* pro diligunt, dicere ſcilicet, *adferte,* nempe munera, *turpiter,* id eſt, idque turpiter diligunt, & ignominioſe. Oſtendit, etiam in proceribus regni, extremam fuiſſe peccandi licentiam. Quoniam ipſi etiam iudices & gubernatores prædæ inhiabant, nihilque, præter munera & diuitias curabant, ideóque plane perditum fuiſſe totum populum, quando etiam illi, qui debebant aliorum eſſe cenſores, non minùs reprehenſibiles erant, quàm reliquus populus.

5. Appellat autem ipſos Principes *Maggne,* id eſt, clypeos & ſcuta, quòd debeant protectores eſſe ſuorum populorum. Indicat igitur, inuerſum fuiſſe omnem iuſtitiæ ordinẽ, quoniam, qui protectores eſſe populi debebant, illum, neglecta iuſtitia, & præda tantùm captata, perdebant.

6. Non ait, *Acceperunt munera,* ſed, *dilexerunt.* Indicat ergò, illos ex animo inhiaſſe prædæ, nec tantum accepiſſe, ſed affectaſſe munera.

7. Munera autem (vt Scriptura teſtatur) excæcant oculos ſapientum, & peruertunt corda iuſtorum: nimirùm, vt non poſſint rectum facere iudicium, & iuſtitiam. Indicat igitur, Iudices in Iſrael excæcatos muneribus, omnem neglexiſſe iuſtitiam & æquitatem.

8. Nec ſimpliciter ait, *Dilexerunt* (munera) ſed, *dilexerũt* (dicere, vel verbum hoc) *Adferte* (ſcilicet munera) Indicat igitur, illos non ſolùm animo deſideraſſe & affectaſſe munera & prædam, ſed etiam eouſque impudentiæ prolapſos fuiſſe, vt diſertis verbis ea à populis poſtularent, dicentes, *Adferte, Adferte munera.*

9. Illud *Halon* bifariam conſtrui poteſt. 1. Cum verbo dilexerunt dicere ſcilicet, hoc ſenſu, affectarunt, petierúntque dona, idque *Halon,* id eſt, cũ ignominia, ſeu, turpiter & ignominioſe. Indicat ergò, eos omnem exuiſſe pudorem, quando etiam tàm turpiter munera à populo non deſiderarunt ſolum, ſed etiam petierunt, dicentes, *Adferte.* 2. Illud *Halon* cõſtrui poteſt cum verbo, *Adferte,* hoc ſenſu. Petierunt à populo, vt adferrent *Halon,* id eſt, munus ignominioſum. Indicat igitur, illos affectaſſe, & à populo petiiſſe, non quodlibet exiguum munus: nempe, quod poſſit ſine ignominia à iudicibus accipi, ſed talia, id eſt, tàm magna munera, quæ non niſi cum magna ignominia accipi à iudicibus poſſunt: ac proinde, quæ ius publice venundari teſtantur.

19. *Ligauit eam ventus.*

1. Cùm ait, *Ligauit eam ventus in alis ſuis*, metaphoricè dat alas vento, propter celerem ipſius motionem. Venti autem nomine intelligenda ſubita, & inſperata, vehemens, ac impetuoſa ira Dei. Indicat ergò, Iſraelitas ab ira Dei, tanquã à turbine raptos & vinctos, in varias mundi plagas, breui ac celeriter per Aſſyrium abducendos.

2. *Ligauit,* inquit, *in alis ſuis.* Ergò non poterunt euadere, quin ferantur captiui, quoquo ventus iræ Dei illos eripiet.

3. Alludit autẽ ad fortes arbores, cùm è terra, vbi fortiter firmatæ eſſe videbantur, à vento ſeu turbine raptæ euellũtur, atque aliò transferuntur. Indicat ergò, etiã Iſraelitas, licet in ſuo regno potentes eſſent, & altas ibi radices egiſſent, ab ira Dei tamen inde exſtirpandos, atque alio transferẽdos fuiſſe.

4. Ac proinde ſicut nulla, quamuis bene firmata arbor, immò nulla domus, aut fortiſſima turris, reſiſtere poteſt vehementiſſimo turbini: ita nullam, quamuis potentem & fortem creaturam, iræ Dei reſiſtere poſſe.

5. Cùm ait, *Et pudefient à ſacrificiis ſuis*, nomine ſacrificiorum ſynecdochice intelligit totum cultum. Ait autẽ *Suis*, quia talis cultus non à Deo, ſed ab ipſis excogitatus, & inſtitutus fuerat in Iſraele. Docet igitur, tunc demum Iſraelitas agnituros, idque cum magna ipſorum confuſione, ſua ſacrificia, totum denique cultum, non ſolùm non fuiſſe gratũ Deo, ſed etiam ingratiſſimum: quandoquidem non modò non potuit illos ab ira Dei defendere, ſed contrà potiùs iram Dei aduersùs illos excitauit, atque, vt in captiuitatem abducerentur, effecit.

6. Ac proinde docet, ſicut Iſraelitæ è ſuis ſacrificiis & ſuperſtitionibus nihil boni, ſed tantùm captiuitatem & confuſionẽ reportarunt: ita etiam reliquos impios, & hypocritas è ſuis falſis cultibus, & denique è ſuis peccatis, nihil niſi irã Dei & confuſionem relaturos. Sicut etiam Paulus *Rom.* 6. Quem fructum habuiſtis tũ illis, in quibus nunc erubeſcitis?

7. Cùm ait, *Suis*, tacitam antitheſin facit inter ſacrificia, ſeu, cultum ab hominibus, & cultum à Deo inſtitutum. Ergò ſi homines è ſacrificiis ſuis, id eſt, è cultu, quem ipſi inſtituũt, confuſionem reportant, profectò è ſacrificiis Dei, id eſt, è cultu, quem inſtituit Deus, ſi illum firmiter retineant, non niſi ſalutem & gloriam referre poſſunt.

CAPVT V.

AVdite hoc ſacerdotes, & attendite domus Iſrael, & domus regis auſcultate, quia vobis, *id eſt, contra vos* iudicium, quòd laqueus fuiſtis *monti* Mizpa, *id eſt, ſuper montem Mizpa,* & rete explicatum *expanſum* ſuper Thabor.

Kaſchabh in hiphil eſt attendere.
Pach laqueus à *Puch* quod in hiphil eſt illaqueare.
Reſcheth rete.
Paraſch exponere,explicare,explanare

D. Kimhi Mizpa & Thabor ſunt montes excelſi in terra Iſrael,ſuper quos venatores retia ſua extendunt,vt feras auéſque capiant. Quaſi ergo dicat, Eſtis laqueus & offendiculum populo,qui videns veſtra opera mala,diſcit à vobis, & ſic,inſtar feræ aut auis,veſtris malis operibus capitur.

Inuehitur ergò in principes,Iudices,ſacerdotéſque Iudæ& Iſrael ſimul,quòd corruperint religionem,& iuſtitiam violarint,graues vtriſque pœnas interminans.

Audite hoc,ô ſacerdotes, & attende animum *domus Iſrael, & domus regis aurem præbe,quia penes vos eſt iudicium, at tanquam laqueus fuiſtis in Mizpa & rete expanſum ſuper Thabor.*

Domus Iſrael, inferiores iudices ſunt. Nam alioqui penes plebem iudicandi autoritas non erat, niſi forte iudicium accipias pro vltione.

Mizpa mons in tribu Gad.*Thabor* in tribu Zabulon.Vterque altiſſimus,aucupio nobiliſſimus & commodiſſimus. Ideò ſacerdotes & magiſtratus comparat laqueis & retibus aucupum & venatorum exercitatiſſimorum,qui in illis montibus venabantur.

2. *Et mactando* iugulando *declinantes*(Apoſtatæ)*profundauerunt,Et Ego*,id eſt,Ego autem *correctio* fui *omnibus illis.*

Schachath occidere,iugulare,mactare,eſt in Machor.
Sethim declinantes, nomen Toar, à radice *Sathah*, poſteà *ſin* vertitur in *ſamech*,Apoſtatæ.
Hamak profundum eſſe, in hiphil, eſt profundum facere, ſeu profundare, in profundum abire. Per figuram autem eſt ſtabiliri,& præualere.vt etiam eſt in Pſ.92.v.5.vbi dicit *Meoak hamku*,valde profundæ ſunt cogitationes tuæ.

D. kimhi in libro radicum ſic exponit, Et ad iugulandum capiendúmque innocentes,declinantes à via recta,profundauerunt,ſcilicet laqueum,id eſt,in profundo poſuerunt.Senſus: Declinantes,à viis Dei,à vero cultu Dei,iugulando, id eſt, ſacrificando idolis,profundauerunt,id eſt,multiplicarunt declinationes, & radices egerunt in ſuis ſuperſtitionibus vel profundauerunt cor ſuum,id eſt,obſtinarunt,vel profundas fecerunt declinationes,id eſt,declinando in profundum vſque declinarunt.

Muſar correctio,caſtigatio à *Iaſar*.

Sanct.Pagn.Et ad immolandum qui declinant(à via recta) callidum inierunt conſilium,profundauerunt, id eſt, profundum & callidum conſilium inierunt. Ego autem (vir) correctionis(ſum illis)omnibus.

Hanc autem adfert expoſitionem : Apoſtatæ ſubtili ingenio inuenerunt rationem immolandi idolis,interim non deſtiti increpare & arguere illos.Conſilium autem profundum ſeu callidum erat, quod dicerent, ſe idolis immolare in honorem Dei.Homines ergo profundi vocantur etiam Gallice, qui callide & ingenioſe aliquid agunt. Eſt hoc idem verbum Ierem.49 pro profundum facere.

Et *immolare* idolis *apoſtata* tanquam laqueum *profundè abſconderunt:Iccircò Ego caſtigabo omnes eos.*

Et mactare apoſtatæ profundauerunt.Declatat ſimilitudinem laquei primo verſu poſitam. Cultum,inquit,idolorum callide excogitatum, inſtitutum, & confirmatum, tanquam laqueum profunde abſconſum,ideóque ad fallendum magis idoneum,populo obtenderunt, ne aſcenderet Hieroſolymã ad verum Dei cultum,qui in templo peragi debuerat. Eſtque ſecundæ perſonæ mutatio in tertiam.

Ego caſtigabo,vel, Ego caſtigatio ſeu diſciplina & eruditio omnibus illis.Peccato pœnam ſubiungit. Vel eſt exaggeratio peccati, quaſi dicat. Cùm Ego illis prolixe præſcripſerim in lege veram religionem,quam omnes ſcire debuerunt:ipſi tamen turpiter errant,& reliquos in errorem trahunt.

3. *Ego noui Ephraiimum, & Iiſrael non eſt celatus mihi: nunc ſcortari te,Ephraim,impurum eſſe,ô Iiſrael.*

Ego noui Ephraim, & Iſrael non eſt occultatus abſconditus *à me,quòd nunc fornicatus es,* ô Ephraim, *contaminatus eſt*,vel,contaminauit ſe,*Iſrael.*

Cachadh celare,abſcondere.
Hiznetha eſt ſecunda perſona maſculini generis, præteriti temporis,in hiphil,in quinto ordine Lamed he. Si eſſet tertia perſona fœminini generis haberet ſceua ſic *Hiznetha*,Ideò miror San.Pag. vertiſſe in tertia perſona, ſic, Quòd iam fornicatus eſt Ephraim.
Tama contaminare,in niphal,pollutus eſt.

Ego noui Ephraim, & Iſrael non eſt abſconditus à me.Noui, inquam,*quòd nunc ſcortaris* cum idolis, *Ephraim,pollutus es,Ephraim.*

Quaſi dicat.Quamuis callidiſſimi ſint,& optime norint idololatriam ſuam prætextu religionis, velare, & imperitam ac ſimplicem plebeculam in eam inuoluere:tamen non me fallunt,qui noui omnia.Puniam igitur.

4. *Non adhibent actiones ſuas, vt reuertantur ad Deum ſuum.Nam ſpiritus ſcortationum in ipſis eſt, & Iehouam non agnoſcunt.*

Non dabunt,non ponent, id eſt, adiicient *ſtudia ſua ad reuertendum*,id eſt,vt reuertantur *ad Deum eorum*,id eſt, ſuum, *quoniam ſpiritus fornicationum in medio eorum, & Iehouah non cognouerunt.*

Nathan eſt dare. Eſt in futuro,ſed multi pro præterito interpretantur,& in varias ſignificationes trahunt.

Quidam pro relinquere & omittere. Sic Chaldæus Paraphraſtes, Non reliquerunt,inquit,opera ſua, vt reuerterentur ad ſeruitutem Dei, quia ſpiritus erroris inter eos, & doctrinam,quæ à Domino eſt,non quæſierunt.Sic & Capito.

Quidam pro permittere. Sicut Num.21. *Neque dedit Zion*, id eſt, permiſit, *Iſraelem præterire per terminum ſuum*, Ideò Sanct.Pagn.Non permittent opera eorum, vt,&c.

Quidam pro ponere, ſic, Non ponent ſtudia ſua in hoc,vt reuertantur.Ideò Cal.ſic, Non adiicient ſtudia ſua,non dabũt operam,vt reuertantur.Hæc expoſitio mihi magis probatur.

Sunt qui dant operam, vt idololatriæ & ſuperſtitiones tollantur, quibus impediuntur homines, ne ad Deum redeant. Sed ij non curant,vt reuertantur ad Dominum.

Sunt, qui neque dant operam, vt impedimenta tollantur, vt,etſi ipſi nolint,ſaltem alij poſſint redire ad Dominum.Sũt qui ponunt impedimenta.Sunt quartò,qui curant,vt auferantur,& reuertatur ad Dominum.

Non concedent opera illorum,vt conuertantur ad Deũ ſuum, nã ſpiritus ſcortationũ eſt in eis, & Dominũ non nouerunt.

Peccatis ſuis ita irretiuntur, vt de pœnitentia ne cogitandi quidem detur otium,vel ſic,Non inſtituunt opera ſua,vt conuertantur ad Dominum.

*Spiritus fornicationum.*Relicti ſunt ſibiipſis,ſapientiæ carnis,& Sathanæ, qui ad malum tantùm impellit, & ab amore Dei abſtrahit ad impurum amorem creaturarum, vacui Spiritu ſancto, ideò nil bene agere poſſunt. Reſpicit etiam ad ſpiritum prophetarum,quaſi dicat,decepti ſunt à pſeudoprophetis.Quare veritati infenſi ſunt.

5. *Etiam teſtificatur faſtus Iiſraelis in faciem ipſius: quãobrem* Iiſrael *Ephraimque corruent iniquitate ſua, corruet etiam Iehuda cum illis.*

Et reſpondebit teſtificabitur. Vau eſt conuerſiuum,& vertit futurum in præteritum,*ſuperbia Iſraelis in faciem eius.* *Et* id eſt,igitur, *Iſrael, & Ephraim cadent in iniquitate eorum* ſua,*cadet etiam* Iehuda *cum eis.*

Hanah reſpondere & teſtificari. Ita hunc locum exponit D. kimhi in libro radicum, vt ſit ſenſus. Palàm arguetur ſuperbiæ,& faſtus,contemtúſque verbi Dei.

Eſt etiam Humiliare.Ideò Thargum,Humiliata eſt ſuperbia Iſrael,& ipſi viderunt. Et Sanct.Pag. in lexico,& humiliabitur,vel humiliabit ſe ſuperbia Iſrael: In Bibliis tamen ſequitur ſententiam kimhi.Ego ſic.Quid opus eſt probationibus, Iſraelem eſſe perditum & profundaſſe? Ipſius ſuperbia, id eſt, apertus verbi Dei contemtus teſtificabitur, id eſt, teſtificatur hoc in faciem eius, id eſt, palàm, & in ipſius ignominiam.

Chaſchlu cadent, ſeu ruent, impingent, id eſt, tandem dabunt pœnas idololatriæ.

Teſtificabitur autem ſuperbia Iſrael, contra eum *in facie ſua, atque* Iſrael *& Ephraim corruent propter iniquitatem ſuam,corruit etiam Iuda cum eis.*

Corã arguetur ſuperbia Iſrael,vel,transferetur,deprimetur ſuperbia Iſraelis ipſo ſpectãte. Similis loc⁹ eſt Ieſ.28. & inf.7.

Etiam

Etiam Iuda, quod ſimili idololatria ſe polluit.

6. *Vt cum gregibus ſuis & cum armentis ſuis ibant ad quærendum Iehouam, non inuenient: eruit ſe ab eis,*

Lo, id eſt, cum *ombus ſuis*, id eſt, gregibus ſuis, *& in*, cum *bobus* armentis *ſuis ibunt ad quærendum Iehoua, & non inuenient eum, ſubduxit ſe ab illis*, id eſt, receſſit, ad verbum, diuiſit ſeu ſeparauit ſe ab eis.

*Bet*z*onim*, illud *Beth* poteſt verti, Per. Per greges & armenta, id eſt, per hæc ſacrificia quæſierunt placare Dominum.

Chalatz, eſt aliquando tranſitiuum, aliquando intranſitiuū. Eſt igitur ſubducere ſe, vel abſolute recedere.

R.D.K. in libro Radicum ſic *chalatz*, id eſt, *chalak Veſar*, diuiſit ſe, *veniphrad* & ſeparauit ſe, *Veſar* & receſſit, *Mehem* ab eis. Hieron. Ablatus eſt ab eis.

Gregibus ſuis, & armentis ſuis ad quærendum Dominum ibunt, at non inuenient, receſſit ab eis.

Hyperbole ad explicandum deſiderium eorum, quaſi dicat, totos greges & omnia armenta offerent Deo pro expiatione peccatorum, ſed nil proficient.

Non inuenient, id eſt, non habebunt propitium, ſed cogentur ferre illas pœnas temporales.

7. *In Iehouam perfidè egerunt, Nam filios extraneos pepererunt: nunc conſument eos menſes, partes eorum.*

Cum Domino perfidè egerunt, vel in Iehouam præuaricati ſunt. *Quia filios alienos genuerunt, nunc deuorabit eos menſis, cum partibus eorum*, id eſt, cum portionibus ſuis, vel partes ſuas: vt illud *Eth* ſit articulus accuſatiui.

Bagadh eſt proprie præuaricari, vt ait R. D. Kimhi in libr. Radicum, id eſt, tranſgredi pactum ſocij ſui, & mentiri ei, qui ſibi fid bat. Ideò proprie & eleganter vertit Calu. Cum Domino perfide egerunt, ſeu doloſe. Vide etiam Capitonem. Sanct. Pagn. In Iehouam præuaricati ſunt.

Zar alienus, à rad. *zur*. 1. Quidam ad filios carnales referunt, quod ſcilicet eos ex alienis mulieribus, id eſt, Chananæis ſuſceperunt. 2. Alij ad ſpirituales, quòd ſcilicet non ſolùm ipſi fuerunt idololatræ, ſed etiam alios in idololatriis inſtituerūt. vt 1. Cor. 4. *Ego per Euangelium vos genui*. 3. Ego ad vtramque refero, quòd ſcilicet filios, quos gignebant, non curarunt inſtituendos in vera religione, ſed in ſuperſtitionibus gentium. Sic hodie multi Euangelici nomine, non curant ſuos filios inſtituendos in vero cultu, iſti alienos filios gignunt.

Chelek pars, portio, Gen. 31. *Nū eſt vobis* Chelek, id eſt, *pars & hæreditas in domo patris mei*. Vide expoſitionem Ionathæ.

Domino fidem fregerunt, quādoquidem Domino filios alienos genuerunt, nunc deuorabit eos menſis, & agros eorum.

Filios alienos, id eſt, alios etiam & ſuos etiam filios idololatriam docuerunt. Sacra ſcriptura per alios filios, ſæpe intelligit falſas & alienas doctrinas. Ief. 2.

Quidam tamen volunt intelligi naturales filios, vt ſit reprehenſio, quòd non rite colerent matrimonia, ſed iungerentur alienigenis contra legem.

Nunc, id eſt, breui. Declarat, ſubdens, Menſis, quaſi dicat, poſt menſtruum tempus, quod eſt breuiſſimum, perituri ſunt cum ſuis facultatibus. Prædicitur tranſmigratio, eáque celerrima.

Alij, Singulis menſibus, id eſt, frequenter hoſtis illos inuadet, & bona diripiet.

8. *Clangite buccina Gibbha, tuba Rama, vociferamini Bethauen, poſt tergum tuū Beniamin, clangat.*

Clangite cornu in Gibee, tuba in Rhama, tarantarizate ſeu buccinate *in Bethauen, poſt te, ó Beniamin.*

Takah clangere.

Schophar buccina, ſeu cornu.

Chatzotzra tuba, à *Chatzar*.

Rah eſt, præter alia ſignificata, tarantarizare, ſeu vociferari, eſt hic in hiphil.

Clangite tuba in Gibea, & buccina in Rhama. Exclamate in Bethauen, tergo tuo (imminent hoſtes) ó Beniamin.

Hypotypoſi oſtēdit hoſtem imminere, cùm clangere buccina præcipit, vt aduentantibus hoſtibus fieri ſolet.

Gibea & Rhama, Vrbes erant in Beniamin, quæ tribus vicina erat, tribui Ephraim. Propterea, hac deſtructa, illa quoque infeſtanda erat ab hoſte.

Bethauen, confinium ſortis Beniamin & Ephraim.

9. *Ephraim deſolationi futurus eſt die correctionis, quæ in tribubus Iſraelis notum facero illam certam eſſe.*

Ephraim in deſolationem erit in die correctionis, in tribubus Iſrael cognoſcere feci, id eſt, docui *veritatem vel fidem.*

Schamam deſolare.

Iacbach increpare, reprehendere. Dies reprehenſionis eſt, cùm Deus nos propter peccatum caſtigat.

Schebbeth multa habet ſignificata. Significat etiam tribum, frequentiùs in plurali reperitur *Schebthe*, quaſi dicat, Sæpe admonui decem tribus, & veritatem fideléque verbum illos docui, adeò non poſſunt ſe excuſare.

Ephraim in deſolationem redigetur tempore correptionis, quùm in tribubus Iſrael oſtendam, eam eſſe fidelem.

Notam faciam fidelem, ſcilicet correptionem meam, hoc eſt, cùm oſtendam me bona fide per Prophetas meos corripuiſſe Iſraelem, ne incideret in extrema mala, quibus illum alioqui præfractum, frangi, & ad pœnitentiam adduci oportebat. Nam demùm apparuit fides Dei erga Iſraelem, quòd illum tam diligenter præmonuiſſet, cùm ſecuta ſunt mala, de quibus fugiendis per pœnitentiam præmonuerat.

10. *Sunt Principes Iehuda ſimiles iis, qui mouent terminum, ſuper eos effundam velut aquam excandeſcentiam meam.*

Fuerunt Principes Iuda, tanquam vel certe *transferentes terminum, ſuper illos effundam, ſicut aquas, iram*, furorem *meum.*

Naſag attingere, comprehendere, & transferre de loco ſuo in locum alium. Tales maledicuntur Deut. 27. verſ. 16. Maledictus, *maſſigh gebhul rehhehu*, transferens terminum proximi ſui, vel attingens. Targū, Qui mutat terminum proximi ſui.

Schaphach effundere.

Hebhrah ira.

Principes Iuda verè transferunt terminos, in eos effundam, tanquam aquam furorem meum.

Particula ſimilitudinis Quaſi, hic eſt affirmatiua vere. Sic Ioan. 1. *Quaſi vnigeniti à patre*, id eſt, vere. Ita hic, vere transferunt terminos. Recenſet peccata in proximum, propter quæ etiam puniendi erant Iuda & Beniamin. Iis verbis declaratur auaritia Magiſtratus, qui ſubditorum poſſeſſiones & dominia inique diripiebant, & pro libidine omnia agebant.

Sicut aquam) quæ ſcilicet ſolet vniuerſim ſimul ex vaſe effundi. Hoc ſimili impetum & vehementiam, grauitatémque ſupplicij præclare oſtendit.

11. *Opprimitur Ephraim, conteritur iudicio, quia placet, ſequitur mandatum.*

Vi direptus, Sanct. Pagn. oppreſſus fuit, Cal. Prædæ expoſitus erit *Ephraim, fractus iudicio* ſcilicet duro, *quoniam volens iuit poſt mandatum*, hoc eſt, voluit ire, & iuit.

Haſchuk paſſiuum. Eſt autem *Haſchak* bona aliena vi occupare, vi rapere, ſeu opprimere. Eſt autem paſſiuum præteritum pro futuro.

Ratzatz frangere, ſed non penitùs comminuere. Nam *ſchibber* eſt penitùs comminuere.

Hoiil in hiphil à *Iaal*, ſignificat velle & incipere. Ideò quidā, Quia incepit ire poſt mandatum, ſcilicet Regis Iarobeam. At R.D. Kimhi ſic interpretatur, Quia voluit ire poſt mandatū. Eſt enim præteritum actiuum ſic *Hodi Lab*.

Halach etiam eſt præteritum, ſubintelligitur copula, Et, ſic quoniam voluit (&) ambulauit. Hebraiſmus eſt pro vltrò & volens ambulauit poſt mandatum, id eſt, ſecutus eſt præceptum regis de adorandis vitulis.

Fraudibus oppreſſus erit Ephraim, & confectus iniquis *iudiciis, quia vltro obſecutus eſt mandato* Iarobeami.

12. *Et*, igitur, *Ego* (ero) *tanquam tinea ipſi Ephraim, & ſicut putredo ipſi Iuda.*

Rakabh putredo, caries, teredo.

Haſch tinea, quæ rodit veſtes, quaſi dicat, rodentur ſenſim decem illæ tribus, & tandem omnes perdentur. Alludit enim

ad id, quod legimus in libro Regum, quod primo quædam tribus ablatæ, deinde poſt vexationes multas reliquæ etiam omnes tandem abreptæ, conſumtæque fuerunt.

Et ego ero Ephraim, tanquam tinea, & inſtar teredinis domui Iuda.

Quemadmodum veſtes & lignum teredine abſumuntur: Ita Ego perdam Iſraelem & Iudam. Idem demonſtrat ſimilitudine Leonis & Leunculi infrà. Sed in hac lucidius demonſtratur potentia Dei in vlciſcendis peccatoribus. In vtraque autem Deus induit perſonam hoſtium, quos immiſſurus erat contra Iſrael.

13. *Sed videns Ephraim morbum ſuum, & Iehuda vlcus ſuum, abiit Ephraim ad Aſſyrium, miſitque Iehuda ad Regem propugnaturum: ſed ipſe non poterit mederi vobis, neque curabit vos ab vlcere.*

Et videbit Ephraim morbum ſuum, vel languorem, *& Iehuda vulnus ſuum, & ibit Ephraim ad Aſſur, & mittet ad regem Iarebi, & ipſe non poterit mederi vobis, & non ſanabit à vobis vulnus.*

Præterita pro futuris more Hebraico.

Chalah ægrotare. *choli* infirmitas, languor, ægritudo.

Mazor vulnus & plaga à *Zur* quod eſt ligare & aſpergere, eo quod ſoleant vulnera aliquo puluere aſpergi à chirurgis, quo caueant, ne oriatur in eis putredo, vel, quod ſoleant circumligari. Ideo *Mazor* vocant aſperſum vulnus.

Gahah ſanare, curare. Et hic hypallage, pro, non ſanabit vos à vulnere.

Cùm ſenſerit Ephraim languorem ſuum, & Iuda plagam ſuã, tùm ibit Ephraim ad Aſſur, & mittet Iuda nuntios ad regem Iareb: at ipſe non poterit ſanare vos, neque curabit vlcus ex vobis plagam.

Tanta erit induratio & impœnitentia Iſraelis & Iudæ, vt cùm cœperint affligi, omnia tentaturi ſint humano auxilio, ſed de diuino ne cogitabunt quidem. Vide 4. Reg. 15. & 16.

Iareb, vrbs in Aſſyria, nomen etiam totius regni, & ipſius regis. Eſt igitur repetitio.

14. *Nam Ego vt ferox leo ſum Ephraimo, & velut iuuenis leo domui Iehuda: Ego, Ego rapiam & abibo, deportabo, & nemo eripiet.*

Quoniam Ego tanquam leo, ipſi Ephraim, & tanquam leunculus, ipſi domui Iuda. Ego rapiam & abibo, tollam ſcilicet prædam, *& non eripiens* erit quiſpiam.

Schachal Leo adultus.

Taraph rapere.

Matzil participiũ eſt in hiphil à *Natzal* eruere, eripere.

15. *Abiens reuertar in locum meum, donec reos peragant ſe & quærant faciem meam: cùm anguſtia fuerit ipſis, quærent me diluculo dicentes.*

Abibo, reuertar ad locum meum, donec delinquant, id eſt, ſeſe deliquiſſe agnoſcant & fateantur, *& quærant faciem meam, in anguſtia* tribulatione *eius*, id eſt, quæ erit eis ſicut & Deut. 4 v. 30. *quærent me* ſcilicet ſummo mane, in aurora & mature.

Schachar eſt aurora inde verbum.

Aſcham delinquere & agnoſcere delictum. Sic R. D. k. illud etiam Leuit. 4 verſu 13. quæ non ſunt facienda *& ieſchemu*, id eſt, fateantur ſe deliquiſſe.

Betzar à *zur.*

Ibo & reuertar ad locum meum, quo ad ſe in culpa eſſe agnoſcant, & quærant me, in tribulatione enim *ſua diligenter requirent me.*

Deſeram illos, deſtituam gratia, & fauore meo. Alioqui Deus eſt vbique, & in Iſrael præſens erat vltor impiorum.

Faciem meam, id eſt, me.

Diligenter requirent. Hebraica vox, ſignificat aliquid agendi cauſſa ſummo mane ſurgere, ſicut faciunt, qui de aliqua re vehementer anxij & ſoliciti, parùm dormiunt.

ARGVMENTVM.

TOta hæc præſens concio, ſicut & ſuperior, inuectiua eſt. In quo t verò inuehatur, primus verſus facilè indicat, cùm ait Propheta. 1. Audite hæc ſacerdotes. 2. Et attendite domus Iſrael. 3. Et domus regis auſcultate. Inuehitur ergò Propheta, cùm in totum populum, qui totus corruptus, tùm præſertim in ſacerdotes & regis conſiliarios, totámque aulam, quoniam ipſi autores erant totius mali in Iſrael.

Quæ etiam ſit ſumma eorum quæ hac concione continentur, facilè patet ex primo verſu, cùm ait, Quia vobis eſt iudicium. Denunciat ergo illis vindictam, & iudicium Dei, propter varias corruptelas & ſcelera, quæ tũc in vniuerſo populo regnabant, idque culpa ſacerdotum & procerum, ideoque & merito hoc Dei iudicium ipſis ſacerdotibus & regni proceribus inprimis denũciat. Etſi enim vaticinatur hic Propheta contra totum populum: ſermonem tamen ſpecialiter in ipſos ſacerdotes, & regis gubernatores ſtringit. Quoniam, quòd populus corruptus eſſet in cauſſa fuerunt illi duo ordines, ſacerdotum nimirum, & procerum, qui rerum gubernacula tenebant. Sacerdotes, qui nil curabant aliud, quàm turpem quæſtũ, partim erant canes muti, partim totam legem corrumpebant, ideóque populum à Deo ad ſuperſtitiones abduxerant. Proceres etiam regni, qui ſua tantùm curabant negotia partim probauerunt adulterinos cultus, vt ſtabile eſſet regnum in Iſrael, partim alias corruptelas introduxerunt.

Notandũ verò, etſi concio hæc habebatur inprimis, & propriè aduerſus decem tribus Iſrael: tamen etiam tribum Iudæ, denique totum illius populi corpus hic accuſari, eiuſque Domini denunciari, vt in ipſa concione patebit.

*Conſtat ergo tota hæc concio tum reprehenſione peccatorũ denunciatione ira Dei contra peccatum, idque per ſeipſum ad finem. In fine tamen, poſtremo ſcilicet verſu e * intentum conſtã promiſſionis, quæ poſtea explicatur cap. 6. verſ. 6. Eaſi de vtilitate crucis in electis, quod ſcilicet, poſtquam fuerint bene caſtigati, reuertentur ad Dominum, Dominus verò ſanabit illos.*

Non ſeco autem hoc caput in partes: quia eſt vna atque eadem materia, quæ per totum caput varie explicatur.

1. *Audite ſacerdotes.*

Tria ſunt in hoc primo verſu. 1. Præfatio, & quædam quaſi Proclamatio, qua Propheta, ceu præco Dei, omnes in vniuerſum Iſraelitas, tam ſacerdotes & proceres regni quàm plebẽ ipſam compellat, atque quid nomine Dei denunciaturus illis ſit, audire iubet, dicendo, *Audite ſacerdotes.* 2. Denunciatio iudicij Dei contra Iſrael, dicẽdo *Quia vobis eſt iudicium.* 3 Reprehenſio peccati, propter quod denuntiatur iudicium, dicendo, *Nam laqueus fuiſtis.*

Quod ad primum ait, *Audite.* 1. Quòd omnes ad audiendam iudicij denunciationem inuitat, indicat, omnes peccaſſe, ideóque ad omnes pertinere illud Dei iudicium, quod poſteà denunciat.

2. Quòd verò primò ſacerdotes nominatim appellat, indicat, hoc etiam iudicium primùm dirigi in ſacerdotes, quod ipſi etiam grauius reliquis peccarint, cum non ſolùm ipſi deſeruerint verum Dei cultum, & ſanam doctrinam, ſed etiam reliquum populum ſuis falſis doctrinis ſeduxerint, atq; in varias ſuperſtitiones pertraxerint. Ideò *iudicium incipit à domo Dei*, vt alius Propheta ait.

3. Simpliciter verò ait, *Sacerdotes*, nec addit, Dei. Non enim erant ſacerdotes Dei, tũ quia non de tribu Leui, tũ quia, vt ſuprà, nõ habebant ſcientiam ſacerdotalem. Erant ergo ſacerdotes, ſed Baalis. Tali igitur nomine eos appellat Propheta, quia ſic à populo appellabantur. Sic de ſacerdotibus Papiſticis dicendum.

4. Ordo etiam propheticus notandus eſt. 1. Compellat ſacerdotes. 2. Populum. 3. & poſtremo domum regis, ſeu proceres regni, cur populum medio loco ponit, tanquam à ſacerdotibus & regni proceribus cinctum? Docet, reuerà populum ab iis duobus cingi: quia ab eis gubernatur, ab ordine ſcilicet eccleſiaſtico & ciuili. Indicat igitur, populum ab his duobus ordinibus perditum fuiſſe, ab eccleſiaſtico ſcilicet ordine, vna ex parte, & à politico, ex altera, à quibus debebat ſanctè & rectè gubernari.

5. Quòd verò tribus verbis vtatur diuerſis, cùm inuitat omnes ad audiendam diuinam denunciationem, non elegantiæ tantùm cauſſã fecit, ſed vt maiorem fidem ſuis faceret verbis

Digitized by Google

verbis apud Iſraelitas, & ἐμφαντικώτερον indicaret omninò futurum breui aduerſus illos Dei iudicium: ac proinde eos fruſtra captare ſubterfugia. Eſt enim ac ſi dicat, Vos fruſtrà captatis ſubterfugia, & vobis ipſis blandimini, & ad mea verba obſurdeſcitis. Audite, auſcultate, attendite omnes, quoniã certò & breui Dominus ſumet de vobis iudicium.

6. Cæterum illud retinendum, quod etiam ſuperiori capite diximus, cùm Dominus præmonet populos, quod velit eis litem intendere, aut iudicium de eis ſumere, tacitè inuitat eos ad amicabilem compoſitionem & reconciliationem cum Deo: ac proinde indicat ſe nolle eos perdere, ſi maturè reſipiſcant. Ergò dùm hic Iſraelitas omnes attentos eſſe iubet ad denunciationem iudicij, tacitè illos inuitat ad reſipiſcentiam, & locum ac tempus reſipiſcentiæ illis concedit.

7. Eſt autem diligenter obſeruandus hic locus, quia facit ad ſtabiliendam autoritatem verbi Dei. Dum enim Propheta tam ſacerdotes, & reges, quàm populum iubet audire, verbum ſcilicet Domini, indicat, omnes, tàm ſacerdotes & reges, quàm reliquos homines, inferiores eſſe verbo Domini & ſubiectos: ac proinde, etſi reges & ſacerdotes excellant reliquo populo, quo ad muneris dignitatem, potentiam, & ſplendorem: tamen quo ad obedientiam verbo Dei debitã, omnes eſſe æquales, & omnes ex æquo illi eſſe ſubiectos, nullumque vel pontificem maximum, vel potentiſſimum regem ita in ſublime euectum eſſe, aut euehi poſſe, quin ſuper illius caput emineat Dominus cum ſuo verbo. Quare ſuper verbum Domini, nec poteſtas regia, nec autoritas ſacerdotalis illum habet locum. Summa. Docet his verbis Propheta, omnes hominum ordines in ordinem eſſe cogendos, vt pareant verbo Dei.

Quo ad ſecundum, *Quia vobis iudicium Dei* ſcilicet imminet, ſeu quia in vos dirigitur iudicium. Illud *Miſchpath* varia ſignificat, vt alias docui, & quia ſæpe opponitur τῇ ἀταξίᾳ, & ſignificat εὐταξίαν, ſeu rectitudinem, & rectum ordinem, ideo quidam hunc locum ſic interpretantur. Quia veſtrum erat facere iudicium, veſtrum, inquam, ô ſacerdotes, & domus regis, qui Reip. gubernacula tenetis, erat curare rectitudinem, vt quiſquam officium rectè faceret, ſed neglecto veſtro officio facti eſtis laqueus. Verùm cum non ſolùm ſacerdotes & domum regis, ſed etiam reliquum vniuerſum populum anteà compellarit, iccirco mihi magis placet, vt illud *Lachem* referatur etiam ad populum.

Cæterùm iudicium accipi poteſt hic pro ipſa Dei vltione, vt ſit ſenſus Vobis, id eſt, aduerſus vos iudicium, id eſt, vindicta Dei dirigitur.

Non ita autem vindicta, vel vltio, vel ira, ſed Iudicium. 1. vt indicet, Dominum non iniuſtè aut indiſcuſſa cauſſa pœnas de illis ſumpturum, ſed cum iudicio, ſeu iudicio peracto, & rebus omnibus diligenter diſcuſſis ac iudicatis. Et hæc eſt cauſſa, cur in aliis ſcripturæ locis, ira Dei & vltio diuina ſignificentur nomine Iudicij. 2. Id etiam fecit peculiariter propter ſacerdotes & primores populi. Ij enim, vt ſolent tales homines, contemnebant verba Prophetæ, & illius comminationes minime ad ſe pertinere exiſtimabant, quoniam videbantur ſibi omnibus legibus ſoluti, & ab omni iudicio immunes. Propheta igitur his verbis illos ad tribunal Dei citat dicens, *Vobis eſt iudicium.* Quaſi dicat, Deus nominatim vos, qui tam ſecurè contemnitis eius iudicium, compellat, & denunciat vobis ſuum iudicium.

Mihi tamen non diſplicet, vt, cum Hieronymo, accipiamus Iudicium ſimpliciter, pro ipſo Iudicio forenſi, quatenus complectitur & cauſſæ diſcuſſionem, & pœnæ denũciationem. Iohat enim concione vtrumque fit, nã & peccata tum ſacerdotum, tùm populi, tùm regni procerum explicantur, & pœna ſimul denunciatur. Ergò hac particula citat omnes ad iudicium Dei, vt primò audiant ſua peccata, deinde Iudicis contra ea ſententiam.

Quo ad tertium, ait, *Quia facti eſtis laqueus.* Denunciato Dei iudicio, tùm vniuerſo populo Iſrael, tùm peculiariter ſacerdotibus & proceribus regni, nunc incipit eorum peccata explicare, & ſimul pœnas, quas Iudex de eis meritò ſumturus eſt, exponere: ac primò quidem à ſacerdotibus, quos etiam primo loco ad iudicium Dei citauit, orditur.

Nam laqueus fuiſtis in Mizpa.

Mizpa hic nomen eſt proprium loci, non autem, vt Hieronymus ſenſit, appellatiuum, ſpecula. Qualis verò locus fuerit Mizpa, è ſcripturis facilè poſſumus colligere. De hoc enim frequens mentio fit cùm in Ioſua, tùm in libro Iudicum, & Regum, & alibi. Ioſ. 11. Iabin Rex Aſor miſit ad Hænæum, qui habitabat ad radices Hermon in terra Mizpa. Hic tantùm habemus, Mizpa terram fuiſſe.

Infrà ait, quòd Ioſua & Iſraelitæ perſecuti ſunt hoſtes, eos occidendo vſque ad vallem Mizpa. Propter hanc victoriam, quæ in Mizpa conceſſa fuit Iſraelitis à Domino, locus ille celebris eſt factus, &, vt probabile eſt è ſcripturis, ædificatum ibi altare. Ibi poſteà conuenire ſolebat Iſrael, cùm de rebus arduis erat conſultandum, ac præſertum cùm ad bellum erat prodeundum, & ibi orabant Dominum pro victoria. Colligitur hoc, quod dixi ex variis locis ſcripturarum. Iud. 20. *Egreſſi ſunt itaque filij Iſrael omnes, & collecta eſt multitudo quaſi vir vnus, à Dan vſque Berſabea, ſeu Beerſeba, & vſque terram Gilead, ad Dominum in Mizpa.* Iud. 21. *Iurauit autem quiſque Iſraelita in Mizpa, dicens, Nemo ex nobis dare debet filiam ſuam Beniamitæ in vxorem.* Ibidē. *Eſtne aliquis de tribubus Iſrael, qui non aſcendit ad Dominum in Mizpa?* Ex verbo aſcendendi, colligitur, fuiſſe in monte vel colle. 1. Reg 10. *Et conuocauit Samuel populum ad Dominum in Mizpa.*

Ex his ſcripturæ locis quidam volunt, duas fuiſſe vrbes eiuſdem nominis ſcilicet Mizpa. Vna ad Hermon Libanorum montem, Ioſ. 11. Alteram in Iudæa, de qua hic. Alij volunt, Mizpa fuiſſe eum montem, qui Gen. 31. appellatur Mons Gilead, propter locum. Iud. 20. *Et vſque ad terram Gilead ad Dominum in Mizpa.* Sic Capito, ſic Lutherus.

Cæterùm ſi vnus tantùm locus fuit, qui hoc nomine ſic appellatur, colligimus ex citatis ſcripturæ locis. Mizpa 1. locum fuiſſe celebrem Iſraelitis propter victoriam, quam inde reportauit Ioſua. 2. Hunc locum fuiſſe ad radices montis Hermon, non fuiſſe tamen planiciem, aut in planicie, ſed in monte vel colle, propter verbum Aſcendendi. 3. Ibi ſolitum fuiſſe populum congregari ad Dominum, & habere comitia, cum de rebus grauibus erat deliberandum. 4. Et veriſimile, ibi erectum fuiſſe altare Domino. Hinc illæ voces, *Ad Dominum in Mizpa.* Item *Coram Domino in Mizpa.* Ciuitas ergò fuit in monte vel colle, ad radices montis Hermon ſita, celeberrima Iſraelitis, vbi conuenire ſolebant primores regni, cùm de rebus grauibus erat deliberandum. Hæc de Mizpa.

De monte Thabor nulla eſt dubitatio, fuiſſe montem altiſſimum in Galilæa. De quo & Pſalm. 89. *Thabor & Hermon in nomine tuo exſultabunt.* Ierem. 46. Ithaberius appellatur à LXX interpretibus. In quo & Dominum transfiguratum fuiſſe tradunt antiqui ſcriptores. Mons hic, quia pulcherrimus erat, & arboribus frugiferis conſitus, erat ceu domicilium auium: ac proinde aucupium in eo exercebatur. Hæc de Thabor.

Iam verò quantum ad horum verborum ſenſum, *Vos laqueus fuiſtis in Mizpa, & rete in Thabor explicatum,* Quidam Hebræi ſic interpretantur. Volunt hæc verba dirigi, & in ſacerdotes, & in proceres regni, quos vocat domum regis. Dicunt autem, Proceres regni de conſilio ſacerdotum collocaſſe in illis montibus, tanquam in inſidiis, homines, qui interciperent, ſi qui vellent ex Iſrael tranſire in Iudæam, Hieroſolymam verſùs, religionis cauſſa. Illac enim tranſeundum fuiſſe Iſraelitis in Iudæam. Sic etiam hodie ſuaſu Papæ, à Principibus Italiæ, ponuntur in Alpibus per quos in Germaniam tranſeundum eſt, inſidiæ, vt, ſi qui ex Italia huc religionis cauſſa fugere velint, intercipiantur. Hoc igitur exprobrari proceribus & ſacerdotibus à propheta, quaſi dicat, cùm vos debuiſſetis curare, vt populus in vera religione retineretur, quæ exigit, vt omnes eant Hieroſolymam, & ibi tantum ſacrificia offerant, non alibi. Vos non ſolùm non facitis veſtrũ officium, ſed etiam, ſi qui velint ſua ſponte venire Hieroſolymam iuxta præceptum Dei. vos poſitis inſidiis, tanquam laqueis & retibus in Mizpa & Thabor, per quos tranſire in Iudæam, eos omnes intercipitis. Ergò fuiſtis veſtro populo laqueus, & rete ad illum capiendum.

Quidam ſimplicius ſic exponit, vt ſit metaphora. Quemadmodum venatores & aucupes ſolent ſua tendere retia, & laqueos ſuper montem Mizpa & Thabor, ad feras, auéſque rapiendas, (in iis enim montibus exerceri ſolebat venatio,) ita vos veſtris doctrinis, traditionibus, præceptis, & falſis cultibus, adde & peruerſis iudiciis, & iniuſtitiis, irretiiſtis populum, ne veram ſequi poſſit religionem, néve ad Deum currere & volare. Vos igitur, qui debuiſſetis populo eſſe liberatores, & eum è laqueis diaboli eripere, fuiſtis illi laqueus & retia, quibus detineatur in peccatis & manibus Sathanæ.

Sed quoniam ait, Vos fuiſtis laqueus in Mizpa, ideò poſſumus etiam ſic interpretari, vt per hos duos montes famoſos, reliquos quoque omnes per ſynecdochen intelligat, in quibus ædificata erant altaria, & cultus exercebantur. Non enim tantum in Bethel, & in Dan, tempore Hoſeæ, habebant altaria Iſraelitæ, ſicut tempore primi Iarobeami, ſed multis aliis quoque montibus & collibus, in Gilgal, in Mizpa,

in Thabor,& alibi. Quia igitur in iis montibus cultus, & religio Iſraelitarum exercebatur, iis autem cultibus & ſuperſtitionibus irretiebatur populus, & detinebatur cultu idololatrico, tanquam reti, ne ad Deum cœleſtem vero cultu colendũ aſcendere,& ſubuolare poſſet. Iccirco iure Propheta non ait ſimpliciter, quod ſacerdotes & proceres regni fuerunt laqueus & rete ſed laqueus & rete in Mizpa, & Thabor,& ſynecdochicẽ, reliquis etiam montibus, vbi erant ſacella in illis enim erant retia & laquei, id eſt, ſuperſtitiones ipſæ.

Sic in papatu populi,qui cupiunt ſpiritu in cœlum ad Deũ per fidem volare, ibique à Chriſto ad dextram patris ſedente,veniam peccatorum impetrare, & eum in ſuis neceſſitatibus inuocare,ſunt,ceu aues & feræ, quæ vltra Mizpa & Thabor anent tranſire, Papa primus venator,cum aliis ſuis aucupibus,Cardinalibus,Epiſcopis, & ſacrificis,tendunt retia & laqueos,atque ea nobis opponunt,ne ad Chriſtum peruenire poſſimus in cœlum. Quæ ſunt retia & laquei? falſæ doctrinæ de inuocatione ſanctorum, de remiſſione peccatorum per virtutem Miſſæ,Indulgentiarum,& falſi cultus. Vbi hæc tendunt retia? Vbique,ſed maxime in ſuis templis. Ibi enim traduntur hæ doctrinæ, ibi exercentur ἐθελοθρησκεία. Ergò ſunt laquei,non ſimpliciter,ſed in Mizpa & Thabor, id eſt, in ſuis templis. Vere autem tales doctrinæ & ſuperſtitiones retia ſunt & laquei.

1. Laquei non facilè videri poſſunt à feris & auibus, ideircò, quia non ea vident, facile in ea impingunt & capiuntur. Sed ſi auis aut fera videat laqueum vel rete, facile vitabit & tranſuolabit: Ita laquei & retia papiſtica, non facile ab omnibus videntur. Quare? Quia ſubtiliter ſunt fabricatæ illorum doctrinæ & ſuperſtitiones. Deinde prætextu pietatis, nomine Chriſtianæ religionis, & ſanctæ matris Eccleſiæ tectæ, præterea exemplis & autoritatibus aliquot ſanctorum patrum adde & locis ſcripturarum deprauatis, obuelatæ, denique miraculis, ſed mendacibus, temporum antiquitate, conciliorum approbatione, & aliis infinitis coloribus fucatæ,& pro veris ac diuinis, populis obiectæ. Qui non vident, eas eſſe ſuperſtitiones,facile impingunt in eas, & capiuntur. Qui eas lumine verbi Dei agnoſcit eſſe doctrinas dæmoniorum & ſuperſtitiones,facilè vitabit. Ergò verè ſunt retia & laquei.

2. Venatores & aucupes non extendunt ſua retia & laqueos propter ſalutem auium, ſed propter ſuam vtilitatem. Sic Papiſtæ has doctrinas & cultus,non docent propter ſalutem populorum,ſed propter ſuum lucrum,& quæſtum. Videmus enim,omnia illorum dogmata & cultus,ad quæſtum ſpectare. Vere ergò ſunt retia ac laquei.

3. Laquei & retia,non ſunt à Deo facta,ſed humano artificio. Sic falſæ doctrinæ, & cultus ſuperſtitioſi in Papatu, non ſunt à Deo traditi Eccleſiæ,ſed ab ipſis hominibus excogitati. Sunt ergò laquei & retia.

4. Retibus & laqueis irretiuntur aues,& capiuntur,captiuæque detinentur, cùm eſſent anteà liberæ. Sic doctrinæ & cultus Papiſtici huc ſpectant, vt nos, qui eramus liberi per Chriſtum,liberati à peccato, & à ſeruitute legis, iterùm in ſeruitutem, & peccati, & legis, redigant. Summa,huc ſpectant omnes laquei & retia Papiſtica, vt nos impediant à volatu ad Chriſtum in cœlum, & detineant defixos in terra, atque in elementis huius mundi. Veniamus ad praxin. Si currat ad Chriſtum,vt illum inuoces,confeſtim aucupes papiſtici opponunt tibi ante oculos rete ſanctorum demortuorum, docent,illos pro nobis apud Chriſtum intercedere, illos igitur priùs inuocandos, & per illos ad Chriſtum poſteà accedendum. Quid hoc eſt, niſi obiicere rete,ne poſſis ad Chriſtum peruenire,ſed in creaturis detinearis? Si eas ad Chriſtũ, vt remiſſionem peccatorum obtineas,actutum tibi obiiciunt Miſſas,Indulgentias,& alias nugas, per quas dicunt peccatorum indulgentiam obtineri, & quidem addunt, in virtute ſanguinis Chriſti,ſed per illas nobis communicari. Quid hoc eſt,niſi retibus & laqueis ſimpliciores aniculas capere, atque in captiuitate peccatorum & legis detinere? Denique papatus,nihil eſt,niſi aucupium & venatio animarum, vt eas perdant,mactent,& deuorent. Aperiendi ergò ſunt oculi ad lumen verbi Dei, & videnda ſunt diligenter hæc retia, & viſa ſunt fugienda. Videtis igitur, quã eleganter Propheta appellarit ſacerdotes Iſrael, laqueos & retia in Mizpa & Thabor, quia ſuis falſis doctrinis & cultibus, quos exercebant in illis montibus,illaqueabant & irretiebant populum. Ait,illos extendiſſe retia in Mizpa & Thabor. At Papa extendit per totũ ferè terrarum orbem ſua retia. Verum multæ aues iam per Dei gratiam vident retia,& euitant.

2. *Et iugulando declinantes* (apoſtatæ) *profundauerunt: Ego autem correctio fui illis omnibus.*

In hoc verſu duo continentur, 1. eſt præcipuum totius populi peccatum. 2. eſt occupatio quædam quæ ad peccati amplificationem pertinet. Quo ad primum, peccatum populi præcipuum fuit in diuinum cultum, ſeu contra primam tabulam: illud tribus conſtabat partibus,quæ etiam a Propheta tribus verbis explicantur.

Prima erat, quòd in cultu Deo præſtando, non ſunt ſecuti formam à Deo in lege ſibi præſcriptam, ſed ab ea receſſerunt,non ſtatim prorsùs,ſed paulatim ab ea declinando. Hoc explicat,dum ait, *Declinarunt iugulando*,id eſt, ſacrificando. Cum enim ſacrificabant, iugulabant animalia. Sacrificij autem nomine per ſynecdochen venit totus diuinus cultus. Ac proinde cum ait, Et iugulando declinarunt, eſt, ac ſi dicat, Et in cultu mihi præſtando,à lege mea,ſeu à forma in lege ibi præſcrita,paulatim declinando receſſerunt. Mandarat autem Deus poſt præſcriptam formam, tum diuini cultus præſtandi,tum vitæ cum proximo degendæ, ne quiſpiam ab ea forma declinaret,vel ad dextram, vel ad ſiniſtram. Graue igitur fuit peccatum. At quomodo declinarunt? Biſariam,interne & externe. Deus enim in cultu duo præſcripſerat, Vnum externum,hoc erat tota illa externi cultus facies,quam in lege præſcripſerat cum omnibus circumſtantiis & loci, & perſonarum,& temporis. Verbi gratia, vt ſoli Leuitæ offerrent, & ſoli ad adminiſtrationem Sacramentorum & ſacrificiorum admitterentur, idque in ſolo Salomonis templo, quod erat Hieroſolymis. Ab hac receſſerunt, idque paulatim declinando, quia & ſacerdotes elegerunt ex aliis tribubus,quàm ex Leuitis, & altaria erexerunt, primò in Dan & Bethel, deinde in aliis etiam pleriſque locis. Atque hoc primum eſt illud,quod maxime hic damnat Dominus,cum ait, *Et iugulando declinarunt*. Alterum quod in cultu præſcripſerat Dominus, erat internum. Illud erat vera fides, & pœnitentia: ab hoc etiam altero illos declinaſſe, dubium non eſt: & hoc etiam tacite innuit in verſu ſequenti. Ego cognoui Iſrael,quaſi dicat, interna etiam eius impietas mihi eſt nota. Tenemus primam partem peccati Iſraelis in primam tabulam, ſeu in cultum Dei fuiſſe, quòd in cultu præſtando, receſſerunt à forma in lege præſcripta, idque paulatim declinando, & ſua ſecuti ſunt ſomnia. Annon idem faciunt Papiſtæ?

Altera pars ſequitur ex prima. Ea autem eſt, quòd cum receſſerint à forma in verbo præſcripta, totum Dei cultum, & loca etiam, vbi is cultus præſtabatur, contaminarunt, adulterarunt,hoc docet, cum ait, *Et iugulando ſeu mactando*, cum dicendum videretur, *Et ſacrificando*,id eſt,rem diuinam faciendo, ſeu diuinum cultum præſtando, declinarunt. Noluit illa ſacrificia nomine ſacrificij appellare, ſed iugulationes tantùm & mactationes vocare, innuens à coniugatis, igitur ipſa etiam templa vbi ſacrificabant, id eſt, iugulabant, non fuiſſe coram Deo templa,ſed lanienas & macella. Quia cùm totus ille cultus, qui venit, vt dixi, nomine ſacrificij per ſynecdochen,violatus & corruptus eſſet,quippe qui præſtabatur à populo, non iuxta formam à Deo in lege præſcriptam,ſed iuxta formã ab hominibus excogitatã: ideircò non potuit gratus eſſe Deo, ideóque nec nomen diuini cultus merebatur. Atque hæc eſt cauſa, cur Propheta noluerit illa ſacrificia,nomine ſacrificij dignari. Erant enim meræ iugulationes animalium,& mactationes, non autem ſacrificia: & loca,vbi hæc ſacrificabant, erant lanienæ & macellũ, non autem templa. Ergò & ſacrificatores,non erant ſacrificatores ſed lanij. Atque hæc eſt cauſa,cur etiam ſuperiùs Bethel appellauit Beth Auen, & alibi vocat, tàm ipſe, quàm alij Prophetæ,tales cultus,ſuperſtitiunéſque, ſcortationes, & talia templa,lupanaria, & ſacrificatores, ſcorta & ſcortatores. Videmus,quibus titulis Prophetæ ornabant cultum, qui etiam Deo præſtabatur, cùm illum videbant humanis ſuperſtitionibus eſſe corruptum. Quo nomine igitur appellandus erit cultus, qui in Papatu præſtatur? Et quibus nominibus illorum templa dignabimur? Vbi multò plures & grauiores ſuperſtitiones cernimus, quàm fuerint vnquam in Iſrael. Et notanda eſt phraſis hæc Hebraica, *Et iugulando declinantes profundauerunt*. Non ait, Et cùm iugularent,declinabant,ſed iugulando. Locutio hæc ſignificat, quòd, quantò magis iugulabant,id eſt,offerebant ſua ſacrificia, eò magis declinabant & recedebant à Deo. Quare? Quia iam errarant à via. Quemadmodum, ſi quis iret faciens Romam initio aliquantulum aberret à via, & alia ingrediatur, quæ ducat in Hungariam, quantò magis feſtinabit, & curret per hanc alteram viam, tantò magis declinabit à via, quæ Romam ducit, & ab ipſa Roma. Ita omnes hypocritæ, cùm in cultu præſtando Deo incipiunt declinare à forma, quam Dominus præſcripſit, &, quæ vere, ceu via recta, ducit tàm ſacrificia, quàm ſacrificantem ad Deum, quantò celeriùs poſteà currunt, & quantò plura

o fferunt

offerunt ſacrificia,& preces multiplicant,tantò longius declinant,ſeu recedunt à Deo,ad quod euenisse in Papatu,manifeſtum eſt. Hoc eſt,quod docet Propheta hac locutione, *Et iugulando declinantes profundauerunt.*

Tertia pars peccati Iſraelis in cultum diuinum, ſequitur ex præcedentibus duabus. Ea autem eſt,quòd quantò magis ſacrificia multiplicando à Deo & eius verbo receſſerunt, tantò magis ſuum obfirmarunt animum in ſuis propriis ſuperſtitionibus & ἐθελοθρησκείαις, & hoc certò iure. Nam quantò longiùs receditur ab vno contrario, vt à polo arctico,tantò propriùs acceditur ad contrarium alterum, vt ad polum antarcticum, & in eo firmius ſiſtitur. Ita homines ſuperſtitioſi quantò longiùs declinant à verbo Dei, eò magis obfirmantur in ſuis humanis ſuperſtitionibus. Hoc docet Propheta tertio verbo, *Profundauerunt*, ſed coniunctim legendum eſt cum aliis duobus præcedentibus verbis. Senſus eſt. *Et iugulando declinarunt, à via ſcilicet Dei & à Deo, Et declinantes profundauerunt, id eſt, animum ſuum profundent obſtinarunt & obfirmarunt: nempe in ſuis ſuperſtitionibus, inque illis profundatum eſt, altas egerunt radices.* Vel Profundauerunt, id eſt,venerunt vſque in profundum. Eſt enim in Hiphil, vt ſit ſenſus. Et ita iugulando paulatim declinarunt, donec venerint in profundum ſcilicet contemtus Dei, ſuperſtitionum, & omne genus vitiorum.

Hoc eſt proprium omnium ſuperſtitioſorum, & reprobatorum hominum. 1. Vt iugulando, id eſt, ſuum cultum exercendo, declinent à verbo Dei, & à Deo: ita vt quantò magis iugulent, tantò plus declinent. 2. Vt eouſque iugulando, id eſt, ſuum cultum exercendo, paulatim declinent à verbo Dei, atque à Deo donec profundent, id eſt, veniant in profundum contemtus Dei, omnium abominationum, & vitiorum, & tandem in profundum inferni. Ergò nobis diligenter cauendum eſt, ne aberremus à via, id eſt à verbo, vel pedem vnum.

Addam & aliam huius loci expoſitionem. Illi, qui à verbo Dei ad ſacrificia declinabant, profundauerunt, id eſt, callido & aſtuto vſi ſunt conſilio. Quia dicunt enim, ſe immolare idolis, ſed in honorem Dei.

Alterum, quod in hoc verſu continetur, eſt occupatio quędam, quæ ad prædicti peccati amplificationem pertinet. Ea hæc eſt. Quia dominus ideò dixerat Iſraelitas iugulando declinaſſe & profundaſſe, quoniam neglecta forma cultus diuini, alium cultum inſtituerant, in variis ſcilicet montibus vana extruentes altaria. Potuiſſent Iſraelitæ ſe excuſando peccatum ſuum extenuare, dicẽdo, Nos certe id fecimus, quia putauimus bonum eſſe, & gratum fore Deo, & ſi peccauimus, ignorantia certe peccauimus. Idcircò Dominus per occupationem, huic excuſationi occurrit, dicens, *Ego autem correctio illis omnibus*, quaſi dicat: Neque excuſare ſe poſſunt Iſraelitæ, aut ſuum peccatum extenuare, ſe per ignorantiam peccaſſe, Ego enim non deſtiti eos per Prophetas, perque meum verbum & legem corrigere, admonere, & ad ſanam mentem reuocare, ſed illi pertinaciter perrexerunt declinare, non eſt igitur, quod excuſent ignorantiam & errorem, atque ita ſuum peccatum extenuent. Fuit enim pertinax peruicacia, non tantùm ignorantia, cùm Ego non ceſſarim per meos Prophetas, ſuos illos erroris admonere. Hic eſt ſimplex ſenſus huius loci, & ad amplificationem peccati Iſraelis vt videmus, pertinet, quia oſtendit, illos non ſimplici ignorantia, ſed malitia & pertinaci obſtinatione peccaſſe, radiceſque altas in ſuis ſuperſtitionibus egiſſe.

Et ait, *Omnibus.* Nemo igitur ſe excuſare poteſt. Nunc obſeruent hunc locum Papiſtæ. Neque bonam intentionem, neque ignorantiam vllam poſſunt obtendere. Nam confeſtim Dominus reſpondebit, *Ego autem correctio illis omnibus.* Annon omnibus ſeculis fuerunt Papiſtæ à Deo, per varios doctores & concionatores ex verbo Domini admoniti, correcti, conuicti ſuarum ſuperſtitionum, & quòd declinabant à regula verbi Dei, ad Gentilitias, Iudaicaſque ſuperſtitiones? præſertim verò annon fuit illis correctio Domini quadraginta annis antè? Fuerunt primò admoniti, poſteà acriter reprehenſi, ad hæc conuicti ex verbo Domini, ex Patribus, ex conciliis, ex ipſis pontificum decretis, adde & in multis è Scholaſticis. Quid ampliùs ſupereſt? *Ego autem correctio illis omnibus*, ait Dominus. Non eſt ergò quod ſe excuſent Papiſtæ, mera eſt obſtinatio, peruicacia, malitia. Nouit Dominus. Reſipiſcant igitur, & ſubmittant, ſe ſimpliciter verbo Domini, nec putent, ſe ſuis Miſſis & reliquo cultu poſſe iram Dei placare: Quia quò magis tali cultu pergunt Deum colere, eò magis iram Dei contra ſe prouocant, quia non colunt Deum, ſed idolum Dei, ideóque Sathanam ipſum ea ratione.

3. *Ego cognoui Ephraim, & Iſrael non eſt abſconditus à me.*

Eſt hic alia occupatio, qua Dominus occurrit omnibus humanis rationibus, argumentis, authoritatibus, exemplis, denique omnibus excuſationibus, quibus Iſraelitæ ſua conabantur defendere, tegere, aut ſaltem extenuare peccata. Dominus acriter Iſraelitas reprehendit verſu ſecundo, arguens 1. defectionis à Deo. 2. contaminationis ſui cultus. 3. obſtinationis in ſuis idololatriis, propterea quòd in cultu Dei præſtando, declinarunt ab eius verbo, aliúmque cultum inſtituerunt, ab eo, qui eſt in verbo, diuerſiſſimum, & in eo, ſuos obfirmarunt animos: Potuiſſent Iſraelitæ ſeſe excuſare, ſuúmque cultum, variis rationibus contendere, non eſſe malum aut impium. Nunc igitur Dominus occurrens omnibus illis excuſationibus, & rationibus humanis, ait *Ego cognoui Ephraim*, quaſi dicat, cùm vos declinaueritis à verbo meo, proferte modò in medium, vt vt lubet, quæcunque velitis argumenta, rationes & probationes, quibus defendatis, vos non malè feciſſe, veſtrúmque cultum eſſe bonum, & cor veſtrum mundum, iſtis omnibus, etſi fortè aliquid efficiatis apud homines, apud me certè nihil efficietis, mihi certe non imponetis, *Ego enim noui Ephraim.* Quid nouit Dominus in Ephraim & Iſraele? Ait, *Quod tu ſcortatus es Ephraim*, ſcilicet internè, & externè totus es ſcortatus, & Iſrael totus pollutus. Duo innuit. Vnum, cultum illum non poſſe defendi, quaſi cultus ſit Dei: ſu enim illum agnoſcere pro ſcortatore, & ideò Iſraelem, cùm illum præſtat cultum, ſcortari, ſcilicet cum idolis & cum Sathana: quia in eo cultu præſtando, declinarunt à forma externi cultus, quem Deus in lege præſcripſerat. Alterum, neque etiam poſſe Iſraelitas obtendere mentis rectitudinem, & cordis puritatem, quia cùm contempſerint Deum in externo cultu mutando, & adulterando, apertè declararunt, ſe cor habere immũdum & plenum contemtus Dei, ideò, adferant quaſlibet excuſationes, illas nihil apud Deum valere. Se enim agnoſcere Ephraim, quòd ſcortatus eſt non corpore ſolùm, ſed etiam animo. Hic eſt ſimplex ſenſus.

1. Colligimus autem hanc certiſſimam & ſalutarem doctrinam, omnes cultus & religiones, quæ non ſunt ſecundum Verbum Dei apertum inſtitutæ, qualibuſcunque rationibus & autoritatibus defendantur, coram Deo eſſe abominationes & ſcortationes, & tales cultores, qualemcunque obtendant animi rectitudinem, & bonam intentionem, omnes tamen coram Deo eſſe ſcortatores & omnino pollutos. Quorſum igitur argumenta à Philoſophis, Patribus, à temporum antiquitate, ab epiſcoporum ſucceſſione, & aliis locis petita ad probandum cultum, qui teſtimonium non habet à verbo Dei, eſſe bonum & Deo gratum? Poſſunt quidem aſtuti homines imponere ſimplicioribus, ſed certe non Deo. Quare? Ego, inquit, *Cognoui Ephraim.* Neque etiam illis, qui iudicant ex verbo. Sed diligentiùs hæc verba perpendamus.

2. Ephraim & Iſrael pro eodem accipit, pro decem ſcilicet tribubus, ſed tamen non eſt hæc inanis repetitio. Primò nominat Ephraim, quia ex illa erant reges Iſrael: ideo primo loco perſtringit domum regiam, quæ falſum cultum introduxerat in Iſrael. Deinde nominat etiam Iſraelem, ne forte reliquus populus putet, ſe innocentem eſſe coram Deo, aut ſuam impietatem non eſſe notam Deo.

Cùm ait, *Ego cognoui Ephraim*, tacitam antitheſin facit inter ſe, & ipſum Ephraim, quaſi dicat, Ephraim etſi non agnoſcat, neque videat, ſuum cultum eſſe abominationem, ſuumque cor eſſe impuriſſimum: Ego tamen cognoui. Et ait, in præterito, *Noui*, quia iam ab initio, cum Iarobeam illum cultum inſtituit, nouit Dominus illius animum, quo conſilio id fecerit, non vt ſeruiret Deo, ſed vt regnum ſibi perpetuum ſeruaret, populum impediendo ne iret Hieroſolymam, alludit ad hiſtoriam 3. Reg. 12. Et emphaſin habet illud Ego, id eſt, Ego Deus, Ego cui nil eſt abſconditum.

Cùm ait, *Et Iſrael non eſt abſconditus à me*, duo docet: Primum, Iſraelitas ſolitos fuiſſe ſe abſcondere, id eſt, ſuam internam & externam impietatem tegere & occultare, variis excuſationibus & defenſionibus, quas in tres ſpecies diuido, quia illæ ſunt communes omnibus ſuperſtitioſis. Primum tegumentum, erat ipſe externus cultus, eo dicebant peccata remitti, ita peccata tegebant hac falſa perſuaſione, & vano ſolatio. Alterum, ſi contendas, cultu illo non remitti peccata, quia falſus & Deo ingratus, vtpote non ſecundum, imò contra verbum Dei, illum tegunt vanis defenſionibus, vt autoritatibus Patrum ſuorum, antiquitate temporis, miraculis, vt & Iſraelitæ faciebant. Tertium, ſi conuincas impium eſſe cultum, huc tandem confugiunt, ſibi certe rectam fuiſſe, & eſſe mentem atque intentionẽ, mundum eſſe animum & cor. Cùm igitur ait, *Et Iſrael non eſt abſconditus à me*, non dubito, quin innuat, Iſraelem ſolitum fuiſſe ſe-

ſuámque impietatem tegere,his tribus tegumentorum generibus,atque hoc eſt primum,quod docet his verbis.

Alterum eſt, hæc tegumenta, etſi valeant aliquid apud homines: apud Deum tamen nullius eſſe momenti. Poſſunt quidem Iſraelitæ,& alij hypocritæ,his velaminibus,mendaciis & fucis imponere hominibus,at non certè Deo. Ideò ait *Iſrael non eſt abſconditus a me.*

Summa: Docet, Deum ſuis oculis penetrare omnia vela. Non igitur noſtris peccatis, & ſuperſtitionibus, obtendenda eſſe vela,quoniam id fruſtrà fit coram Deo. Ipſe enim nouit Ephraim, nouit Iſraelem, nouit totam Papiſticam religionem,quæ & qualis ſit. Sicut ſol penetrat per omnes nubes: ſic Deus penetrat per omnes noſtras excuſationes,& videt,quid in corde lateat.

Cum ait, *Quòd tu fornicatus es Ephraim*, docet,quænam cognoſcat in Ephraim & Iſrael. Primò nouit, quòd fornicatus ſit,cùm ſuo ſcilicet nouo cultu obtendebant,ſe colere Deum. Quare fornicatus eſt? Quia in tali cultu præſtando, declinauit à verbo Dei. Pronunciat ergò, cultum Iſraelis fuiſſe ſcortationem,quia non erat ſecundum verbum Domini.

Deinde nouit,quòd ſit ſcortatus Ephraim,id eſt,quòd,cùm etiam cultum illum inſtituit, non fecit animo colendi Dei, ſed ſcortandi à Deo, impediendi populi, ne iret Hieroſolymam,& ne,vbi Deus volebat, populus Deum coleret,idque hoc conſilio,ne regnum Iuda floreret, & decem tribuum acceſſione augeretur,alludit enim ad hiſtoriam 3.Reg.12. Hæc igitur de Ephraim duo nouit. 1 Quòd,cùm colebat Deum eo cultu,ſcortabatur,ideóque illius cultum eſſe ſcortationem. 2. Illius etiam animum fuiſſe impurum & ſcortationis plenum. Quare neque defendat cultum,neque obtendat puram mentis intentionem.

De Iſraele,id eſt,de reliquo populo quid ſit? *Quòd pollutus eſt Iſrael*,ſcilicet iiſdem ſcortationis ſordibus. 1. Quoniam & dùm ipſe profitebatur, ſe Deum colere, non colebat Deum, ſed ſcortabatur & ipſe. 2. Neque ſynceritatem animi obtendere poterat,quoniam nouit Dominus, quo animo populus defecit à regno Dauidis,vt eſt 3.Reg 12. Item nouit,quo conſilio recepit cultum à Iarobeamo inſtitutum, animo ſcilicet malo & ſcortatorio. Ergò cùm Ego optimè nouerim vtrumque,& Ephraim,id eſt,regem,regiamque aulam, & Iſraelem, id eſt,reliquum populum, non eſt opus mecum tergiuerſationibus & excuſationibus.

Ex hoc loco de ſcientia Dei, duplicem debemus fructum capere.

1. Diſcamus, noſtris iniquitatibus,nullum excuſationum velamen obduci à nobis poſſe coram Deo. *Ego*, inquit Deus, *noui Ephraim*. Nouit ergò & nos, & corda noſtra. Curemus igitur,vt nos ipſi quoque agnoſcamus,& humiliemur ſub manu Dei.

2. Firmemus fidem noſtram,ſolum illum cultum,qui eſt ſecundùm verbum Dei,gratum eſſe Deo: qui verò declinat, eſſe ſcortationem, ideóque Papatum ſcortationem eſſe. Sic enim de Iſraele pronunciauit. Quod ſi adferant argumenta à temporum antiquitate, à Conſiliis, & Patribus ducta, & nobis nihil ſit, quo poſſimus illorum argumenta diluere, hoc vno verbo diluamus, Dominus de cultu in Iſrael,quia teſtimonium non habebat à verbo Domini,dixit, Ego noui Ephraim,& Iſraelem,quod fornicati ſunt,quia ſcilicet in cultu Deo præſtando declinarant à verbo. Ergo eadem ratione nouit Papalem cultum,quia non habet teſtimonium à verbo Dei,eſſe ſcortationem. Hæc Dei cognitio mihi eſt ſatis,vt Ego quoque agnoſcam,omnes tales cultus,qualis erat Iſraelis eſſe ſcortationes.

4. *Non adiicient ſtudia ſua.*

Hoc verſu duo continentur. Vnum eſt,obſtinatio populi in ſua malitia & ſuperſtitionibus, propter quam pronunciat, de eo actum eſſe,nunquam pœnitentiam acturum. Ideoque indicat, peccatum populi fuiſſe peccatum in Spiritum ſanctum. Hoc enim proprium eſſe eorum, qui peccant in Spiritum ſanctum, vt non ampliùs reuertantur ad pœnitentiam, Hebr.6. Idem dicit, Non adiicient ſtudia ſua,vt conuertantur ad Dominum. Alterum,eſt redditio cauſſæ, cur ſcilicet non ſint reuerſuri ad Dominum, ideoque de eis actum ſit? Hæc redditio cauſſæ, duo habet membra. 1. Quia ſcilicet ſpiritus fornicationis,id eſt,ſpiritus Sathanæ, ad idololatriam impellens atque dementans, in medio eorum eſt,id eſt,ita illis dominatur,tanquam rex in medio ſui regni, vt ab eius imperio ſe liberare nec poſſint nec velint. Senſus eſt. Quia ſibi placent in ſuis ſuperſtitionibus,& illis delectantur.

2. Quia Iehoua non cognouerunt,quaſi dicat,Si agnoſcerent Dominum, fortaſſis quærerent ſe liberare à tyrannide ſpiritus fornicationis, ſed cum non agnoſcant,non poſſunt quærere liberationem. Quomodo non agnoſcunt? deſtitute lumine non,ſed illud reſpuerunt: ac proinde ad amplificationem peccati facit hæc ignorantia. Hæc igitur redditio cauſſæ,eſt talis,ac ſi dicamus. Non reuertantur ad Dominũ, quia traditi ſunt in manus Sathanæ,in reprobum ſenſum, in deſideria cordis eorum, ſeu quia ſepulti in abyſſo iniquitatis, quia in profundum contemtus Dei & omnis iniquitatis peruenerunt.

Eſt autem quædam ſpecies probationis, qua ab effectu probat, id quod ſuprà dixerat verſu ſecundo, illos profundaſſe, id eſt, in profundum contemtus Dei & omnis iniquitatis,& obſtinationis perueniſſe. Illa enim fuit quaſi propoſitio. Poſteà occurrit excuſationibus Iſraelitarum, primum ignorantiæ in fine verſus ſecundi, non poſſunt obtendere ignorantiam, deinde aliis omnibus, quaſcunque potuiſſent adferre,tùm bonæ intentionis tùm ſplendoris cultus. Nunc probat,tales eſſe,ab effectu, quaſi dicat. Nemo mihi obtendat caput vllis excuſationibus. Vultis videre,illos in profundum obſtinationis veniſſe? attendite & videbitis, illos non reuerſuros ad Dominum,imò nec curaturos, vt id faciant. Non enim adiicient ſtudia ſua, vt conuertantur,id eſt,non curabunt redire.

Quia ſpiritus fornicationis.

Alludit ad mulierem fornicariam,quæ à ſpiritu fornicationis ita dementata eſt,& libidinibus dedita,atque inflãmata, vt impoſſibile ſit,illam redire ad ſuum maritum, vſq. adeò capta eſt amore ſuorũ amaſiorum, & vſque adeò ſibi placent in ſuis fornicationibus. Indicat igitur Iſraelitas factos fuiſſe impudentiſſima ſcorta,quæ vſque adeò frontem omnem abiecerunt,& ſuis fornicationibus delectantur, vt non ampliùs curent redire ad ſuos maritos.

5 *Et teſtificabitur ſuperbia Iſrael in faciem eius.*

1. Thargum accepit illud verbum *Hanah* pro humiliari, ſicut aliquando accipitur,& ſic interpretatur. Et humiliata eſt gloria Iſrael,id eſt, humiliabitur. Quaſi dicat, deprimetur elatio Iſraeli. Sic etiam Lutherus,ſic Capito, ſic LXX. interpretes.

2. Alij vt Hieronymus,Munſterus,Caluinus,pro reſpondere & teſtificari,in hunc ſenſum. Superbia, qua ſcilicet Iſrael confidens ſuis viribus & ſua ſapientia, contemnit verbum Dei, admonitiones Prophetarum,teſtificabitur. Quid? quòd ſcilicet Iſrael verè fuerit ſuperbus & præ ſuperbia contemſerit verbum Dei,ideóque quòd verè dignus ſit pœna. Teſtificabitur. Quomodo & quando? Quando Iſrael deprimetur & humiliabitur. Superbia igitur Iſraelis ſui humiliatione, id eſt, cùm humiliabitur,teſtificabitur, Iſraelem fuiſſe ſuperbum Dei contemtorem, ideóque dignum tali pœna, id quod ante ignotum erat. Nam ſuperbia hæc ante,quàm puniatur,& antè,quàm deprimatur, non bene à mundo agnoſcitur eſſe ſuperbia culpabilis,& pœna digna. Exemplo ſunt Papiſtæ. Quita eſt illa ſuperbia,qua contemnunt verbum Dei,ſuas audent traditiones æquare verbo Dei? qua ſuis confidentes viribus & meritis,contemnunt nodam Chriſti crucem? interim tamẽ non agnoſcitur à mundo. At cùm fuerint puniti & humiliati, tunc agnoſcentur fuiſſe ſuperbi. Tunc igitur ſuperbia teſtificabitur illos fuiſſe ſuperbos & tali pœna dignos, teſtificabitur,in qua m,ſui humiliatione.

In faciem eius) id eſt,palàm & eius confuſionem. Siue igitur primam interpretationem,ſiue hanc alteram,quæ mihi magis placet,ſequaris,denunciat hic Propheta,ſuperbiam Iſraelis humiliatum iri,breui & palàm, & cum magna eius ignominia. Eadem locutio eſt verſu.5 cap 6.

3. Poſſemus etiam ſic interpretari, vt futurum pro præſenti accipiamus, in hunc ſenſum. Verſu ſecundo accuſauerat totum Iſraelem,quòd declinando à lege Dei, corruperint totum Dei cultum, & ita paulatim declinarint, donec profundas egerint radices in ſua iniquitate & ſuperſtitionibus. Statim excuſationi occurrit ab ignorantia ductæ, deinde verſu tertio occurrit omnibus aliis argumentationibus & excuſationibus,quibus potuiſſent Iſraelitæ ſe excuſare. Se enim omnes illos nouiſſe. Verſu quarto cœpit probare propoſitionem ſuam primam, eos ſcilicet profundas egiſſe radices in malitia,& iniquitate,ac ſuperſtitionibus, quod probauit ab effectu deſperatæ impietatis: nempe ab impœnitentia. Non redeunt,nec redibunt ad pœnitentiam, [illegible] nec curabunt redire ad Dominum, ſeu, ſunt prorſus impœnitentes. Ergo declinando à lege Dei, prtifundauerunt,id eſt,profundas egerunt radices in impietate: ſunt enim traditi in reprobum ſenſum, & ſpiritus Sathanæ in medio eorum. Nunc verſu quinto probat idem ab alio effectu à ſuperbia,qua Deum, Deique verbum contemnunt, *Teſtificatur ſuperbia*

ſuperbia ipſius in faciem eius, quaſi dicat, quid opus eſt multis probationibus? Annon ſuperbia ipſius, qua ſcilicet contemnit Prophetas, & verbum Dei, qua eſt inflatus, & inſoleſcit cõtra Dominum, reſtatur in faciem eius, rem ita ſe habere, id eſt, Iſraelem ita declinaſſe à via recta, vt in profundum malitiæ & obſtinationis peruenerit? Hactenus igitur conuicit, Iſraelem vere perditum & deſperatum fuiſſe, profundaſque radices in ſua iniquitate & ſuperſtitionibus egiſſe, ita, vt inde auelli amplius non poſſit. Nunc ſequitur pœna peccati. Iſrael ergò & Ephraim propter ſuam iniquitatem perdentur.

Concidet etiam Iehuda.

Hoc addidit, ne putarent Iehudæi, ſe fore impunes. At cupite primo dixit, *Iehuda autem faciam miſericordiam.* Illud de miſericordia, quæ facta eſt, dum a Senacherib non fuerunt penitus deſtructi, ſicut Iſraelitæ. Hic autem innuit captiuitatẽ Babylonicam. Hic tantum de impiis in Iuda loquitur, qui ſcilicet Iſraelitas ſecuti ſunt in defectione a verbo Dei, & ſequẽdis idololatriis. Ibi vero de toto corpore.

6. *Cum ouibus & armentis ſuis ibunt ad quærendum Iehouam, & non inuenient: ſubduxit ſe ab illis.*

Eſt etiam in hoc verſu tacita quædam occupatio. Quia dixerat v. 4. Iſraelem non curaturum redire ad Dominum, & propterea concluſerat: Concident igitur in ſua iniquitate, poterat quis excipere, Imo ipſi Iſraelitæ magno ſtudio quærẽt ſuum Deum, & non deſinent quærere, & ſacrificiis eius iram, ſi qua eſt contra Iſraelem, placare. Deus autẽ promiſit, ſe adfuturum illis, qui ſe quærant. Ergo non concidet Iſrael.

Reſpondet Propheta, & per conceſſionem irridet illorum ſtudium, atque in ſumma ait, Iſraelitas quæſituros quidem Deum, idque magno ſtudio & ardore, ſed non inuenturos, quia Dominus ſe ſubduxit ab illis. Qua locutione innuit, illos non quærere Deum ea ratione, qua inueniri poſſit, ſed ea potius, qua procul a nobis recedit. Tria ergo facit in hoc verſu. 1. Per conceſſionem cum irriſione coniunctam, deſcribit ſtudium, quo hypocritæ Iſraelitæ fingent, ſe quærere Deum, vt ſibi ſit propitius. Ibunt cum armentis & gregibus 2. Oſtendit illorum ſtudium inane eſſe, & ridiculum, dicens, *Non inuenient.* 3. Cauſſam indicat, cur non inuenient, quia ſcilicet nõ tali ſtudio acceditur ad Deum, ſed potius receditur a Deo, & Deus recedit à nobis, dicens, *Subduxit ſe.*

Quod ad primũ, ait, *Cum gregibus & armentis ſuis.* Cũ irriſione pauci & eleganter deſcribit, quale ſtudium fuerit Iſraelitarum, & conſequenter omnium hypocritarũ in quærendo Deo. Primo ait, *Ibunt*, ſcilicet huc & illuc, modò ad hũc, modò ad illum montem & locum curſitando. Indicat, hoc eſſe proprium hypocritarum, vt ſemper & animo, & corpore vagentur, magno animi feruore, varia locorum mutatione, curſitationibus, peregrinationibus, ſatagant Deum ſibi reconciliare, & in hac re multum ſe fatigent. Papatus locum hunc reddit perſpicuum. Vt Dominum ſibi reconcilient, currunt alii Romam, alii ad ſanctum Iacobum, alii Compoſtellam alii ad idolum Lauretanum, circumeunt ſua ſacella & varia altaria. Ergo eunt.

Deinde, & in quem finem Eunt & vagantur, & curſitant? *ad quærendum Iehouam* ſubintellige, quo ad ipſorum, vt vocant, finalem intentionem. Nam nõ proprie aut vere quærunt Deũ, ſed ſeipſos, id eſt, non Dei gloriam, ſed ſua commoda. Ideò improprie loquitur hic Propheta cũ ait. *ad quærendum Deũ.* Cæterum ſi interrogẽtur ipſi hypocritæ, cur hæc faciant? cur curſitent huc illuc? reſpondebunt, vt quæramus Deum, vt eum nobis reconciliemur, atque hæc, inquiunt, eſt noſtra intentio. Iactant igitur hypocritæ, hunc eſſe finem ſuarum peregrinationum, curſitationum, ſacrificiorum, operum omnium, denique ſtudiorum ſuorum, vt ſcilicet Deum quærant, Deo inſeruiant, Deum habeant propitium. Atque ita iactant, vt hanc finalem intentionem, ſibi ſatis eſſe putent, ad Deum ſibi cõciliandum & demerendum, licet mente à Deo vagentur, licet nulla pœnitentia tangantur, licet denique in peccatis ſint immerſi. Res in Papatu ſit perſpicua. Sine vlla pœnitẽtia & fide, imò ſine vlla ſæpe attentione, demurmurant ſuas, vt vocant, horas canonicas, cantant Miſſas, obeunt templa, & altaria, ieiunant, interim putant hæc omnia placere Deo, grata eſſe Deo, iis Deum placari, & vitam æternam deberi. Quamobrẽ? Quoniam, inquiunt, iis quærimus Deum & iis ſeruimus Deo. Atqui eſtis ſine fide, & ſine pœnitentia, & mente, ac corde à Deo huc & illuc vagamini. Reſpõdent, at in iis omnibus propoſitum nobis eſt quærere Deum, noſtráque finalis intentio eſt, vt Deo ſeruiamus, Deo gratificemur, ille autem ſpectat hanc noſtram finalem intentionem. Hoc eſt, quod hic docet Propheta de Iſraelitis, *Ibūt ad quærendum Deum.*

Tertiò, Et quomodo eunt ad quærendum Deum? ait. *Cum gregibus & armentis ſuis.* His duobus nominibus intelligit omnia ſacrificiorum genera. Nomine autem Sacrificiorũ venit totus cultus. Cæterum non dixit, cum ſacrificiis, ſed cum gregibus & armentis ſuis. Quare? Quia indigna erant, quæ appellaret ſacrificia, quippe quæ ſine pœnitẽtia, & ſine fide, & ſine verbo offerebantur ab Iſraelitis, in locis prohibitis, & dãnatis idolis. Erant ergò mactati greges, & armenta, non ſacrificia, ſicut & ſuprà dixit, *non ſacrificando, ſed iugulando declinantes profundarunt.* Sic etiam hic non ait, *cum ſacrificiis, ſed cum gregibus.* Indicat hoc proprium eſſe hypocritarũ, vt quoniam ſunt fide & pœnitentia deſtituti, ſine fine ſaltem multiplicent ſua ſacrificia. Sic Papiſtæ faciunt, non contenti vnico Chriſti ſacrificio, quotidie infinitas faciunt Miſſas, non contenti vna Chriſti oratione, quæ Dominica appellatur, alias infinitas ſunt commenti, & eas quotidie centies ingeminant. Ergo quum ait, *Cum gregibus*, indicat indeſeſſum hypocritarum ſtudium, in præſtando & augendo ſuo cultu.

Deinde etiam non ſimpliciter dixit, *cum gregibus*, id eſt, ſacrificiis, ſed addit *Suis*, id eſt, profanis, immundis, Deo ingratis. Facit enim tacitam antitheſin inter ſacrificia Dei, & ſacrificia hominum. Sacrificia Dei, ideóque Deo grata, ſunt quæ offeruntur iuxta præſcriptam in verbo Dei formam, nõ tantum externam, ſed imprimis internam: nempe ex corde cum pœnitentia contrito, cum fide in Chriſtum purificato: requirebat enim præcipue hæc duo Deus in ſacrificiis ſuis. Hæc duo cum abſunt, ſacrificia non ſunt ſacrificia Dei, aut Deo grata, ſed humana, ideóque profana. Ergò ibunt cum gregibus ſuis.

Poſtremò cùm ait, *Ibunt cum gregibus ſuis*, ſubintelligenda eſt particula excluſiua *Tantum*, quaſi dicat. Ibunt non cũ corde pœnitentia contrito, & fide purificato, vt illud offerant Deo, ſed tantum cum ſuis gregibus, & armentis Deo offerendis. Tacitam enim antitheſin etiam hic facit, inter ipſos Iſraelitas, & ipſorum greges, & innuit, Iſraelitas, & alios omnes hypocritas, non curare, vt ſeipſos offerant & ſacrificent Deo, ſed tantum, vt offerant ſuos greges, id eſt, res externas à ſe alienas. Deus autem non externa requirit per ſe, ſed interna, noſtros animos, noſtra corpora, non boues. *Vnde Pſalm.* 51. Quoniam ſi voluiſſes ſacrificium, dediſſem, vtique holocauſtis non delectaris. Sacrificium Deo, ſpiritus contribulatus, cor contritum. *Rom.* 12. Obſecro, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuam, ſanctam, Deo placentem, rationale obſequium veſtrum. Indicat igitur, quàm ingrata Deo fuerint ſacrificia Iſraelitarum: quia tantum externa erant. Eſt hæc Scripturarum conſuetudo obſeruanda: nempe ſæpenumerò ſubintelligendam eſſe particulam excluſiuam, licet non exprimatur. Superius etiam, ſacerdotes comedent peccatum populi ſcilicet tantum, id eſt, nihil curant, niſi vt ſacrificia populi capiant, ita hic.

Singulæ autem hæ particulæ declarant, quàm ridiculum fuerit ſtudium Iſraelitarum, & conſequenter omnium hypocritarum in quærendo Deo. *Ibunt*, id eſt, quærent Deum vagantes huc & illuc. Atqui Deus, vt inueniatur, non opus eſt locorum mutationibus & peregrinationibus, eſt enim in cœlo, in cœlum autem aſcenditur ſpiritu & mente, fide purgata. Eſt etiam in terra, ſed vbique. Stultum igitur eſt, currere magis ad vnum, quàm ad alium locum, vt ibi Deum quæras. Ergò ſtultum & ridiculum ſtudium Iſraelitarum in quærendo Deo. *Ad quærendum Deum.* Non proprie quærunt Deum, ſed ſeipſos. Ridiculum igitur, quod aiunt, ſe Deum, quærere. Sed per conceſſionem, eſto, quærant Deum. At quomodo? *Cum gregibus ſuis tantum*, non autem ſuis cordibus & animis. Atqui Deus non inuenitur, nec placatur iis nudis nugis. Stultum igitur & ridiculum ſtudium Iſraelitarum, qui magno ardore ſatagunt Deum ſibi reconciliare, &, vt hoc obtineant, curſitant modò ad vnum, & alterum montem, modò obeunt vnum, modò alterum altare, idque cum multis gregibus & armentis.

Hactenus ſtudium Iſraelitarum in quærendo Deo deſcripſit, &, quam vanum fuerit, indicauit, nunc aperte vanum fuiſſe explicat dicens.

Quo ad ſecundum, *Et non inuenient.* Ergò inanis & ſtultus labor tùm Iſraelitarum, tùm omnium hypocritarum, quo laborant in ſuis templis & ſacellis, vt Deum quærant, ſibique placent. Quare? Quia nunquam illum inuenient id eſt, non habebunt placatum hac ratione. Quamobrem? Quia currunt quidem, & currunt, ſed extra callem: quò enim magis currũt in ſuis viis, eò longiùs recedunt à via Dei, ideóque & Deus videtur longiùs ab eis recedere.

Subduxit ſe ab illis.

Loquitur hic iuxta iudicium humanum & hypocri-

Digitized by Google

tarũ. Non enim proprie ſubducit ſe ab impiis,ſed impij ſubducunt ſe & recedunt à Deo:ipſis tamen impiis videtur Deus à ſe recedere,ſe aſpernari,ſe reiicere, cùm potiùs contra ipſi eum aſpernentur,& ab eo recedant. Sicut cùm quis in naui exiſtens, quo magis ipſe recedit à turri Argentinenſi, tanto magis videtur turris ipſa ſibi recedere: turris tamen eadem manet,mutatio eſt in homine, qui recedit. Ita Deus ſemper idem eſt,à nemine recedit ipſe,ſed homines recedũt à Deo, interim tamen ipſi Deum accuſant,quòd ſe deſerat,quòd à ſe diſcedat.Senſus igitur eſt,vos quæritis Deum,eſto,ſed nõ inuenietis. Quare? Quia quæritis illũ contraria via,quàm quærendus ſit,& ita cõtraria, vt quo propriùs vobis ipſis videmini accedere ad Deum,eò longius ab illo recedatis,& ita per cõſequens Deus à vobis ſubducitur. Indicat à contrario, Deum non eſſe propitium(hoc eſt enim inuenire Deum)niſi iis qui ſpiritualiter & ex animo illum in Chriſto quærunt: nam tantùm in ſpiritu,id eſt,ſpiritualiter ſine ceremoniis externis,*& in veritate*,id eſt,vere & ex animo,non ſimulate, ſicut adoratur,ſic & inuenitur Deus. Concedit ergò Iſraelitis,in ſua perſeuerantibus iniquitate, quòd etiamſi eant ad quærendum Deum:non tamen inuenient eum.

8. *Clangite buccina Gibha,tuba Rama,&c.*

Gibeah & Rama,ciuitates celeberrimæ & munitiſſimæ erant in tribu(atteſtante etiam Hieronymo) Beniamin, mutuò ſibi vicinæ,Ioſ.16.& 18.

Beth Auen quæ primò Luza,deinde à Iacob Bethel,postremò à Prophetis propter vitulos ibi à Iarobeamo ad cultum poſitos Bethauen fuit appellata, in qua tribu eſſet, & quotuplex eſſet, diſputant interpretes. Quidam volunt duas fuiſſe ciuitates huius nominis,vnam in tribu Beniamin, alteram in Ephraim,ſic Vatablus in annotationibus in libr.Ioſ.c.18.v.17. Quidam, vnam tantùm ciuitatem huius nominis & eam ad finem tribus Beniamin fuiſſe. Deinde montem etiam vnum, eiuſdem nominis,ſic Borrhaus in Ioſ.16. Quidam,duas fuiſſe priùs ciuitates eiuſdem nominis,ſed poſteà propter vicinitatem coniunctas in vnam,ſicut Baſilea vetus & noua. Roma vetus & noua. De hac re vide Lyranum in Ioſ. 16.& 18. Hugo Card.in Ioſ.16.ex Geneſis 35.colligit,*& locum, vbi ædificauit altare Iacob,& ciuitatem,iuxta quam erat ille locus*, appellatum fuiſse Bethel.

Cæterùm vni Hieronymo,quia in illa regione diu fuit,diligentérque omnia illa loca inſpexit, plus fidei do, quàm aliis omnibus,excepto Dei verbo. Is igitur in hunc Hoſeæ locum ſic ſcribit,*Bethauen,quæ quondam vocabatur Bethel,in qua vitulus aureus erat,fuiſſe in tribu Ephraim. Pulchrè autem dici à Propheta,quòd ſit poſt tergum Beniamin,quia vbi finitur tribus Beniamin, haud procul a tribu Ephraim, hæc vrbs condita eſt.* Sentit igitur, vnam tantùm ciuitatem fuiſse, quæ hoc nomine appellaretur,& eam in tribu fuiſse Ephraim, ſed ad fines tribus Beniamin.

Porrò,montem etiam,ad cuius pedem erat ciuitas hæc,eiuſdem fuiſse nominis,& illum fuiſse in tribu Beniamin,non pugnat cum Hieronymi verbis,nec abſurdum videtur, imò conſonum verbo Dei,Ioſ.16.&18.Vide ibi interpretes.

Hieronymus tamen alibi(vt Muſc.in Geneſin c 28.)ait,Luzam eſse in tribu Beniamin, quam poſteà Iacob appellauit Bethel, & vſque hodie villam in ſiniſtra parte viæ de Neapoli,pergentibus Aeliam.Item ſic ait Bethel vicus eſt in duodecimo ab Aelia lapide ad dexteram euntibus Neapolin, quæ primùm Luza,id eſt,Amygdalum vocabatur,&cecidit in ſortem tribui Beniamin,iuxta Betham & Ai, quam expugnauit Ieſus,rege illius interfecto.Item ſcribit eos falli, qui ſuſpicãtur,Bethauen aliud eſse oppidum,diuerſum à Bethel:eundem enim eſse locum,ſed ideò appellatum Bethauen à Prophetis, quia ibi à Iarobeamo Nabathi filio idolum poſitum fuit. Aurogallus etiam in libello de Hebræis vrbium nominibus ſcribit,Bethel in tribu fuiſse Beniamin.

9. *Ephraim in deſolationem* vaſtitatem *erit in die correctionis, in tribubus Iſrael cognoſcere feci* docui *veritatem.*

Duo in hoc verſu continentur. 1. Declaratio pœnæ,quam ante minatus eſt,qualis futura ſit in Iſrael. 2. Conteſtatio, quòd reuera talis futura ſit,qualem prædixit.

1. Quo ad primum. Quia dixerat verſu ſeptimo,Iſraelitas cum ſuis portionibus omnibus intra menſem,id eſt,intra breue & certum temporis ſpatium,vltra quod nulla erat ſpes reconciliationis,conſumtum iri:nempe per Aſsur. Et idem poſteà quaſi iamiam aduentaret exercitus, hypotypôſi quadam quaſi ſub oculos poſuit verſu octauo.Potuiſsent fortaſse exiſtimare Iſraelitæ, ſe à Deo caſtigatum iri paterne, id eſt, mediocriter, & miſericorditer,ſicut anteà ſolitus fuerat Deus illos caſtigare,ita, vt poſt illam breuem & leuem caſtigationem,iidem,atque in eodem ſtatu remanerent, in quo anteà fuerant. Iccircò Propheta præcidit illis inanem ſpem iſtam, & in ſumma docet,hanc caſtigationem non fore breuem ac leuem, ſicut reliquæ omnes præteritæ, ſed eos,ſicut meriti fuerant,in nihilum redactum iri. Fuit autem hæc explicatio tum Iſraelitis neceſsaria, quoniam ſtupidi facti fuerunt non ſolùm ad Prophetarum admonitiones & reprehenſiones,ſed etiam ad Dei caſtigationes. Experti quidem fuerant ſæpe iram Domini, ſed quoniam non ita multò poſt ſentiebant, fuiſse leuem & breuem caſtigationem:iccircò non curabant ſe emendare,ſed pergebant in peccatis nihilominùs, quàm anteà. Erat igitur neceſse, vt Propheta oſtenderet Iſraelitis, præſentem caſtigationem non fore breuem & leuem, quales aliæ, ſed perpetuam & extremam, atque ita hac ratione à ſomno & ſtupiditate in peccatis excitaret ſaltem electos. Nobis verò vtilis eſt hæc doctrina. Diſcimus enim, Dominum ſolere peccatores initiò leniter caſtigare, poſteà finem imponere caſtigationibus, vt hac paterna clementia eos inuitet & prouocet ad pœnitentiam. Quòd ſi lenti & tardi adhuc non excitamur ad pœnitentiam,ſed reſides manemus in noſtris peccatis,ille ingeminat plagas ſecundò & tertiò, & ſæpius,ſed tamen clementer. Verum vbi videt,nos prorsùs eſse ſtupidos ad ferulam diuinam, & omnino manere impœnitẽtes,tunc conteſtatur, nullum reprehenſioni locum eſse,ſed reſtare tantùm extremum exitium. Diſcamus igitur reſipiſcere ad primas Dei ferulas,quamdiu leues ſunt,nec exſpectemus vltimum exitium.

Senſus igitur horum verborũ eſt, *In die correctionis*,id eſt, cùm Ego Deus poſthac totum hoc corpus Iſraelitici populi, in quo continentur etiam Iehudæi,incepero corrigere, ipſe Ephraim,id eſt,10.tribus,erit in vaſtitatem,id eſt,totum prorsùs regnum delebitur,quaſi dicat, Ego non ampliùs corrigã Iſraelem more ſolito,ſcilicet paterne & clementer,nam ſæpe id feci,ſed nũquam reſipuit, verùm omiſſis ſolitis correctionibus, Ego illum prorsùs perdam. Qualis igitur erit pœna hæc? grauiſſima & perpetua.

2. Sequitur nunc conteſtatio, qua affirmat,ita fore. *In tribubus Iſrael cognoſcere feci* docui *veritatem*. quaſi dicat. Hoc quod iam vobis dixi,& omnibus tribubus Iſrael indicaui, me ſcilicet totum perditurum Iſraelem propter ſuam impœnitentiam,eſt veriſſimum & certiſſimum. Ne ergo quis putet, me minari ſicut anteà ſæpe feci, & poſteà miſericordia motus,vel nullas omnino vel ſaltem leues pœnas ſumſi, ſed ſcitote,me omnino,ſicut prædico,facturum,perditurum ſcilicet omnino totum regnum Iſraelis, poſiturúmque in vaſtationẽ totum Ephraim. Ecce iam notam feci vobis veritatem, ecce iam prædixi. Hic eſt ſimplex horum verborum ſenſus,quanquam etiam poſsunt hæc verba eſse Prophetæ immediate, non Dei,& tamen idem erit ſenſus.

Quidã tamen volunt,hic exaggerari peccatũ populi,quod ita ſit contumax,quaſi dicat Propheta. Certe populus iſte indignus eſt,qui caſtigetur leni,atque paterna ferula: nam Ego in tribubus Iſrael docui per multos annos veritatẽ,& omnes inſtruxi de ſuo officio,ita vt non poſſint obtendere ignorantiam & errorem:ipſi vero palàm contemſerunt Deum,idque non ignorantia,ſed contumacia. Cùm hoc ita ſe habeat,quid igitur reſtat,niſi vt Deus illum redigat,in vaſtitatem. Prior tamen interpretatio magis mihi placet. Ego docui,quaſi dicat. Hæc eſt ipſiſſima veritas, hæc eſt vltima denunciatio, eáque certiſſima,quod ſcilicet Deus non ſimpliciter minetur, vt tantũ inuitet ad pœnitentiam, quaſi poſteà ſit veſtri miſerturus, ſed certam & coram Deo ratam denuncio vobis vindictam, eámque extremam. Ego vobis indicaui veritatem.

Hebræi quidam ſic. Dominus loquitur & ait, *Ephraim erit in vaſtationem,& tunc illa pœna cognoſcere faciam veritatem*, id eſt,quod Ego verum dixi, quando minatus ſum tranſgreſſoribus legis meæ exitium,quódque Ego ſim verus Iudex, *In tribubus Iſrael.* Sic accipitur præteritum pro futuro. Similis locutio frequens eſt apud Prophetas. *Caſtigabo vos, & tunc ſcietis,quod Ego Dominus.*

10. *Fuerunt Principes Iuda quaſi*, vel, certe, *tranſferentes terminum,ſuper eos effundam, quaſi aquas, furorem meum.*

In hoc verſu inuehitur Deus in Principes Iuda. Primum autem grauiſſime eos accuſat, quòd ſcilicet, qui debuerant populum in officio retinere,totum ordinum abruperint, ita, vt etiam ipſorum culpa totus populus dilapſus ſit, & receſſerit à ſuo Deo. Deinde grauiſſimam illis denunciat vindictam. Capito non metaphorice, ſed proprie hunc locum interpretatur.

Prin-

Principes Iehuda fuerunt vere transferentes terminũ, metaphorice hic loquitur Propheta. Primum igitur explicanda eſt metaphora, deinde videndus ſenſus Prophetæ, tertio quã graue fuerit illud peccatum Principum Iehuda.

Metaphora hæc eſt. Omnia, quæ ſunt in mundo, certis terminis ſunt diſtincta, præſertim vero agri. quam ſint autẽ neceſſarij ij termini, videmus: nihil enim certi eſſet in rebus humanis, & nemo ſciret, quid ſuum, quid non ſuum, & quod ſuum eſſet, non poſſet retinere, niſi præfixi eſſent ij termini agris, domibus, vrbibus, regnis, ij termini diſtinguunt agros, regna & omnia. ἀταξίας in mundo, ſeu rebus humanis pauiũt ac ſeruant, efficiuntque, vt quiſque norit, quid ſuum, quid alienum retineátque ſuum, & alienum non tangat. Termini igitur agrorum in rebus humanis ſunt neceſſarij. Qui transfert tales terminos, ἀταξίας inducit, omnia cofundit, omnem ordinem abrumpit. Transferre igitur terminos metaphorice, eſt neglectis legibus, neglecta iuſtitia & æquitate, omnem ordinem abrumpere, omnia cõfundere, ſinere, vt omnia ſine ordine & ἀτάκτως dilabantur, non retinere ſubditos in ſuo officio, ſinere denique, vt omnia ſurſum deorſúmque voluãtur, tàm quo ad religionem, quàm quo ad politiam. Leges enim de religione, & de politia, iuſtitia & æquitas qua curatur, vt in ſuo quiſque ſe officio contineat, idem ſunt in vrbibus & regnis quod ſunt termini in agris ac proinde tum Principes dicuntur transferre terminos agrorum, cum negligunt leges, iuſtitiam, & æquitatem, ſinúntque populum pro ſua libidine graſſari, tam quo ad religionem, quàm quo ad politiam, multo vero magis cum ipſi ſuis malis exemplis omnia perdunt. Habemus metaphoram.

Iam qualis ſit ſenſus Prophetæ in iis verbis, ex iis quæ dicta ſunt, perſpicuum eſt, duabus de cauſſis dixit, Principes Iuda transferre terminos agrorum. 1 Quoniam illi Principes ſua negligentia & oſcitantia permiſerunt, Iudæos deficere à Deo, & migrare Hieroſolymis ad montes, vbi Iſraelitæ ſua habebant ſacella, ibique cum Iſraelitis variis ſeſe ſuperſtitionibus polluere. Poſtquam enim decem tribus defecerunt à regno Dauidis, tribus Iuda, ceu quidam ager & poſſeſſio Domini fuerit, quaſi certis limitibus, diſtincta ab aliis decem tribubus, ne ſe cum illis miſceret & contaminaret. Qui erant hi limites? Erat Lex Dei, cultus legalis, & politicus ordo. His enim volebat Dominus diſtingui ſuum agrum & hæreditatem id eſt, ſuum populum à reliquis populis. Principes in hoc poſiti erant à Deo, vt populum Iuda retinerent intra ſuos terminos in vero Dei cultu, nec illum permitterent miſceri, vel cum gentibus idololatris, vel cum decem tribubus apoſtatis. At verò quid egerunt Principes? Neglexerunt ſuum officium, indulgebant genio, ſua tantùm curabant non quæ Dei vel populi erant, permittebant leges impune violari, ita quaſi terminos agrorum tranſtulerunt. Populus, fractis terminis & limitibus, migrabat ad apoſtatas Iſraelitas in môtem Bethauen, Gilgal, in Mizpa, & ibi ſe abominationibus Iſraelitarum contaminabat, deficiens à Deo, & ſuo vero cultu. Hæc eſt prima cauſſa, cur dicat Propheta, Principes Iuda fuerunt transferentes terminos. Quia, quo ad religionem, permiſerunt populum deficere à Deo, & migrare ad apoſtatas, & cum illis miſceri.

Deinde quia etiam domi, quo ad politicum ordinem magnam induxerunt ἀταξίαν. Cùm enim negligerent ſuum facere officium, nec curarent, populum in ſuo ordine retinendum, vnicuique licebat quod libebat. Itaque omnia erant cõfuſa & turbata apud Iehudæos, etiam domi. Hæc eſt altera cauſſa, cur dicat, Principes Iuda fuerunt transferentes terminum, id eſt, permiſerunt omnia miſceri, turbari, cõfundi tàm quo ad religionem, quàm quo ad politiam. Quomodo hæc fecerunt? ſua ignauia, negligentia, ſocordia, iniuſtitia, aliiſque vitiis. Ergó, quòd populus dilapſus ſit, & receſſerit à Deo ſuo, hoc factum fuit culpa Principum Iuda, qui omne pietatis ſtudium, omnem politicum ordinem, omnémque recti & honeſti curam peruerterunt.

Quàm graue autem peccatum hoc fuerit, patet *Deut.* 27. Maledictus qui transfert terminum proximi ſui. Quantò magis, qui transferunt terminos & limites religionis & politiæ, vt fecerunt Principes Iuda. Si maledictus qui transfert terminos ab hominibus poſitos, quantò magis, qui terminos, id eſt, leges à Deo poſitas & firmatas. Sequitur igitur grauiſſima pœna contra hoc grauiſſimum peccatum.

In eos effundam, quaſi aquas, furorem meum.

Id eſt, quaſi diluuio immenſo, eos mea ira abſorbebo, & ſuffocabo. Hac metaphora innuit, ſe grauius animaduerſurum in Principes, quàm in populum, & quaſi totam ſuam iram in illos effuſurum. Non enim ait, effundam ſicut vinum, vel, oleum, ſed, ſicut aquam. Si effundas vinũ è dolio, aliquid odoris intus adhuc remanet. Si oleum, aliquid olei remanet, adhuc intus. Si aquam, nec aliquid aquæ, nec coloris, vel odoris. Intelligit ergo, ſe ſuam, quaſi totam iram in Principes effuſurum. Vel ait, *Sicut aquam.* Quia aqua ſine parſimonia effundi ſolet, nec parcitur aquæ: & proinde aqua, ſymbolum eſt copiæ, ſicut etiam apud Ieſaiam dicitur, *Scientia Domini, ſic vt aqua replebit terram.* Indicat igitur, ſe magnã iræ ſuæ copiam effuſurum ſuper principes Iehuda. Senſus eſt. Ego mea vindicta & ira ceu diluuio eos obruam & ſuffocabo. Indicat igitur, eos plus nocuiſſe ſuis malis exemplis, negligentia, & ignauia, quam reliquum populum. Quare? Quia non ſolum ipſi defecerunt à Deo, & peccarunt, ſed etiam cauſſa fuerunt, vt reliquus populus defecerit, & peccarit. Populi ergò corruptio & perditio Principibus imputatur.

11. *Vi direptus*, vel prædæ expoſitus, *erit Ephraim, quia voluit, & iuit poſt mandatum* regis, de adorandis vitulis.

Redit ad Iſraelem. Docet autem in ſumma, iuſtam fore Dei vindictam contra Iſraelem. Quare? Quia non coactus, ſed volens, & ſponte ſecutus eſt impia regis edicta de mutanda religione, & adulterando cultu Dei. Duo igitur facit. 1. Prædicit pœnam, quam de Iſraele erat ſumturus Deus. 2. Explicat cauſſam talis pœnæ.

Quo ad primum ait, *Vi direptus*, vel, prædæ expoſitus *erit Ephraim.* Non ait, illius bona expoſitum iri prædæ, ſed, ipſe Ephraim expoſitus erit prædæ, ſcilicet cum omnibus ſuis bonis, indicat igitur, non ſolùm regnum, omniaque regni bona diripienda ab Aſſyriis, ſed etiam ipſum vniuerſum populum, atque ita in captiuitatem abducendum. Non autem ait, Occidetur, vel, abducetur captiuus, ſed vſus eſt ſimilitudine prædæ. Quare? Vt meliùs exprimeret, quàm digna hæc pœna tali peccato, pœna ſcilicet talionis. Ephraim enim, cùm mutauit religionem, cum coluit vitulos, quaſi prædatus eſt gloriam Dei, & eam tranſtulit ad creaturas, vt Paulus ait Rom. 1. Ergò iuxta pœnam talionis Deus effecit, vt Aſſyrij prædati ſint populum cum tota eius gloria, & tranſtulerint in Aſſyriam.

Attritus iudicio, ſcilicet Dei, id eſt, paulatim conſumtus. Hoc etiam facit ad melius explicandam dignitatem pœnæ cõtra tale peccatum. Populus paulatim attriuit gloriam Dei, & de vero cultu aliquid ſemper paulatim detraxit, & tranſtulit ad creaturas. Nam initiò tantùm duo montes erant, Bethel & Dan, poſtea multi: initiò duo altaria, poſteà multa. Sic ergò Deus populum paulatim etiam attriuit per Aſſyrium. Primò per Tiglatphalaſſar attriuit è regno aliquot oppida, Aion, Abel, Bethmancha, vt eſt 4. Regum. 15. & è corpore populi attriuit duas tribus cum dimidia, eáſque tranſtulit in Aſſyriam. Deinde per Salmanaſſar obſedit vrbem Samariam tribus annis, multos interim capiens & abducens, tandem totum populum abduxit. Ergò attritus, *iudicio*, id eſt, iuſta Dei vindicta.

Quod ad ſecundum attinet, pœnæ ſcilicet cauſſam, ſequitur, *Quia voluit, & iuit poſt mandatum.* Cur addidit hanc cauſſæ explicationem, annon ſatis erat, dixiſſe, quia iuit poſt mandatum? Fecit hoc, vt melius explicaret, quàm iuſta eſſet pœna, quam Deus de illo populo erat ſumturus. Nam potuiſſet ſibi forte videri populus innocens eſſe, & extra omnẽ culpam. Quòd enim religio mutata ſit, id non factum fuiſſe populo autore, neque populi ſuffragiis, ſed ſolo autore Iarobeamo rege: ac proinde ſe iniuſte puniri propter peccatum Iarobeami. Propheta igitur, vt oſtendat, iuſtam fore pœnam, quam minatus eſt, docet hic, omnes tàm populum, quàm regem, eodem reatu implicitos eſſe coram Deo. Regem quidem, quia excogitauit talem religionis corruptelam, & eam propoſuit populo. Populum verò, quia non reſtitit regi, neque coactus fuit à rege, ſed ſponte ſecutus eſt mandatum regis de mutanda religione & perperàm colendo Deo. Ergo nemo ſeſe excuſet, aut putet, ſe pati quippiam præter meritum.

At nunquid ſequitur, quia volens iuit, populum igitur iniuſte punitum iri, ſi non volens ſecutus fuiſſet mandatum regis? Reſp. Non hoc voluit inferre, ſed tantùm indicare, duplicatam fuiſſe culpam populi, quod non ſolùm ſecutus eſt mandatum regis impium, ſed etiam volens, vltro, & lubens ſecutus eſt. Trifariam enim dicitur aliquis volens peccare, & vnus alio grauiùs peccare. Primùm, cùm quis ita vult peccatum, vt nemine, niſi diabolo autore & impulſore, per ſeſe illud eligat. In hoc gradu fuit Iarobeamus, cùm mutauit religionem, neminem habuit è populo ſuaſorem, ſed ſua ſponte illam religionis mutationem excogitauit, vt euitaret periculum perdendi regni. 2. Deinde quidam volentes pec-

cant, ita vt peccato quidem illi delectentur, illúdque ſibi eligant, ſed non, niſi ab alio propoſitum. In hoc gradu fuit populus Iſrael. Cùm primum enim Iarobeam digitum ſuſtulit, mandatúmque propoſuit de mutanda religione, adorandóque Deo, alio cultu, quàm, qui in lege præſcriptus erat, populus lubens aſſenſus eſt, non reluctatus eſt, non contradixit, ſed confeſtim approbauit tale mandatum. 3. Sunt etiam qui volentes peccant, ſed metu pœnarum, tuſi aſſentiantur, aut alio reſpectu commoti, non tamen, quòd placeat ſibi illud peccatum, nec approbent. Voluntas hæc imperfecta eſt, & talis homo eſt, vt Ariſtoteles in Ethicis habet *ἄκων ἑκών*. Vt tùm nauta merces proiicit in mare, ne ipſe cum illis ſubmergatur: volens quidem proiicit merces in mare, ſed non lubens. In tali gradu fuit Petrus, cùm negauit Chriſtum. Peccant tamen huiuſmodi, quanquam non ita grauiter, vt primi & ſecundi. Omnis igitur, qui volens aliquid male agit, peccat.

Si qui verò ſimpliciter toganme vi ad aliquid male agendum, illi non dicuntur peccare, ſi nullo modo voluntate aſſentiantur, vt qui trahitur ad idolum vi genu flexo adorandū, vel, vt ſi qua virgo vi ſtupretur, minime ſua voluntate aſſentiente, excipitur peccatum originis, eiúſque motus. Hic locus eſt de voluntario & inuoluntario, qua de re fuſiſſime Ariſtoteles in Ethicis & Thom. in 2. parte ſummæ.

12. *Et Ego tanquam tinea ipſi Ephraim, & tanquam teredo domus Iuda.*

Verſu decimo minatus eſt Principibus Iuda, verſu vndecimo, toti Ephraim, id eſt, decem tribubus, nunc hoc verſu duodecimo, vtrique regno pœnam denunciat. Quam & qualem? vtriuſque populi conſumptionem, ſed lentam & inteſtinam, paulatimque conſumentem, donec tandem computreſcant ambo illi populi: Iſraeliticus nimirùm & Iudaicus. Iudaicus, inquam, ille, qui impietates Iſraelis ſecutus fuerat, quanquam vnus, id eſt, Iſraeliticus, citiùs altero erat conſumendus. Minatur igitur, ſe conſumturum vtrumque populum, non quidem vno impetu, quaſi diluuio obruente, ſicut de Principibus Iuda dixit, ſed paulatim & inteſtine corroſurum.

Quod ad Iſraelem, ait, *Ego tanquam tinea ipſi Ephraim*. Tinea, animal eſt paruulum quod in pannis naſcitur ex putrefactione, & pannos corrodit, idque paulatim, donec tandem conſumat, niſi mature accurratur. Senſus igitur eſt. Ego paulatim Iſraelitas regnúmque Iſraeliticū, lenta & inteſtina corroſione conſumam & perdam, ſicut etiam euenit, vt patet in quarto Regum libro. Primò enim inteſtinis odiis & inimicitiis & proditionibus ſeſe inuicem & quidem lente ac paulatim perdiderunt Iſraelitæ. vt 4. Reg. 15. Mortuo Iarobeamo, regnat Zacharias eius filius ſex tantum menſes. Cōtra illum enim coniurat Sellum filius Iabes. Sellumum cum regnaſſet menſem vnum, occidit Manahem. Huic ſucceſſit filius nomine Pecchaia, ſed hunc interfecit Pæca, filius Romeliæ, & occupat regnum, Contra quem coniurat Hoſeas filius Ela. Ergò mutuò ſeſe paulatim perdebant Iſraelitæ. Deinde apertis exterorum bellis conſumti fuerunt paulatim. Nam poſt hanc Hoſeæ concionem à Tiglatpelaſſar multa oppida illis ademta multíque Iſraelitæ capti, & in captiuitatem abducti. Poſtea venit Salmanaſſar, & captis reliquis oppidis Iſraelitarum, multíſque Iſraelitis partim occiſis, partim abductis, obſedit per annos tres ciuitatem Samariam, poſtremò ea vi capta, omnes, qui à gladio ſuperfuerunt, captiuos abduxit in Aſſyriam. Deinceps in ipſa quoque captiuitate ſenſim & paulatim corroſit Deus illum ipſum populum, donec tandem in cenſum & genus gentium tranſierit, & ne nomen quidem Iſraelitici populi reliquum manſerit. Videmus ergò vaticinium hoc Hoſeæ impletum fuiſſe, & Dominum fuiſſe Ephraim, ſicut tineam, quæ pannum lenta corroſione conſumit. Illud tamen notandum, non dixiſſe Iſraeli, ſed Ephraim, è qua ſcilicet tribu erant reges, indicare voluit, ſe in primis familiam illam regiam lente conſumturum, vt & factum fuit. Sequitur de Iuda.

Et tanquam teredo domus Iuda.

Teredo, animal paruulum eſt, quod in ligno & oſſe atque è putredine ligni & oſſis natum, lignum ipſum lenta corroſione conſumit, donec computreſcat. Senſus igitur eſt. Ego etiam Iuda inteſtinis malis paulatim affligam, & conſumam, & perdam. Vaticinium etiam hoc impletum videmus. Nam & Dominus valde vexauit atque afflixit Iehudæos, & ceu teredo eos attriuit, ſed paulatim. Per Aſſyrium cepit omnia oppida Iudææ, obſedit Hieroſolymam, licet non eam expugnarit. Poſteà per reges Babyloniæ ſæpenumerò eam infirmauit, ſpoliauit, deprædatus eſt, & cepit Hieroſolymam, combuſſit templum, abduxit Iudæos multos, & reges Iudæorum, id eſt, tandem omnes Babylonem abduxit. Ibi eos per annos 70. quaſi teredo corroſit, attriuitque. Redierunt Hieroſolymam, ſed non omnes. Poſtea paulatim etiam imminutus populus, per Hircanum Idumæum, atque eius filios, & nepotes. Deinde per Romanos ſupra modum eos corroſit. Nūc quoque paulatim corrodit, & corrodet in finem vſque mundi. Quid hæc indicant, niſi, quod Dominus, ceu teredo, domum Iuda corrodit & conſumit? Impletum ergò videmus hoc vaticinium, *Ero domui Iuda ſicut teredo*.

Notandus eſt finis, cur vſus ſit hac metaphora. Is multiplex eſt.

1. Vt intelligerent, ſui corruptionem, non aliunde, quàm à ſe ipſis ſeu à ſuis iniquitatibus ortam eſſe. Tinea enim & teredo animalia ſunt, quæ naſcuntur in ipſis pannis & lignis, ex ipſorum pannorum & lignorum putrefactione. Indicat ergo, conſumtionem Iſraelis & Iehudæ, nec unde ortā, niſi ex ipſius vtriuſque populi corruptione, ſeu impietate, & aliis peccatis. Hoc non ſolum verū eſt in Iſraelitis & Iehudæis, ſed in omnibus aliis impiis. Nemo ergò ſui corroſionē & conſumtionē, ſeu ſuæ corroſionis & conſumtionis culpā transferat in Deū, ſed agnoſcat, eam reſidere in ſeipſo, & eſſe ex ſeipſo.

2. Vt agnoſcerent, etſi Dominus non ſtatim ſe perdebat prorsùs, ſed potiùs parcebat ad tempus: non tamen ſe futuros incolumes: quia paulatim ſenſuri erant lentam tabem, quæ ipſos erat conſumtura. Reſipiſcant igitur, nec exſpectent vltimam ſui conſumtionem. 3. Atque hic erat tertius præcipuúſque finis, vt ſcilicet agnita ſua putrefactione, id eſt, iniquitate, & ira Dei, licet lenta, contra iniquitatem, ad pœnitentiam excitarentur. Hic idem finis eſt, cur multos alios impios non ſtatim prorsùs perdat Deus, ſed paulatim corrodat, vt tinea & teredo: nempe, vt agnita ſua ipſorum iniquitate, & quòd Deus, licet non ſtatim perdat, tamen continue corrodat ſua ira, reſipiſcant, nec exſpectent vltimam corroſionem.

Sed Deus in multis nihil perficit, ſicut nec in Iſraelitis, quoniam ſtupidi ſunt, & non bene ſentiunt ſuum morbum: ideò non curant redire ad Dominum, & eius opem implorare. Sicut etiam quidam ſunt ægroti, qui ita ſtupidi ſunt, vt licet grauiter ægrotent, quippe qui febri lenta in oſſibus laborant: tamen non putant ſe ægrotare, ideóque non curant medicum accerſendum, nec eius opem implorāt, quia non ſentiunt ſuū morbum. Neceſſe igitur illis eſt, vt febri aliqua vehementi corripiantur, & magno capiatur dolore, vt tandem ſentiant, quā grauiter ægrotent, & ita implorent medici opem.

13. *Et vidit Ephraim dolorem* morbum *ſuum.*

Conqueritur hic Dominus, quòd fruſtrà caſtiget Iſraelitas & Iehudæos lentis modis, vt tinea & teredo, quoniā, etſi ſentiant ſenſurique ſint dolorem ſuum: non tamen perpendunt, neque perpendent cauſſas morbi, neque cogitabunt, ſe à Deo propter ſuas iniquitates caſtigari, ideóque nec ad Deū reuertentur, ſed ad humana potiùs auxilia confugient, quanquam hæc etiā non poſſint illos ſeruare. Fruſtrà ergò & Deus percuſſit eos vſitatis modis, & ipſi auxilia humana quæſierunt.

Tria ergò hic continentur. 1. Quòd vterque populus ſtupidus ſit, quia ſentit quidem dolorem & vulnus ſuum, ſed non cauſſas perpendit ſui mali, ideò manet impœnitens.

2. Quòd vterque, cùm deberet confugere ad Dominum, quando ſentiebat, ſe ab illo cædi, neglecto Deo, confugit ad humana auxilia, vt ad opera regis Aſſus implorandam, ideò fruſtrà perculſi ſunt lentis & vſitatis modis. 3. Pronunciat, irritum fore, quidquid Iſraelitæ & Iehudæi captent auxilij humani contra manum Domini, quia nihil poterit eos iuuare, Deo contra illos pugnante. Vnam igitur tantùm ſupereſſe medicinam: nimirum, vt rectà ad Dominum reuertantur.

ANALYSIS QVINTI CAPITIS.

AVdite hoc ſacerdotes, attendite domus Iſrael, & domus regis auſcultate, vobis iudicium, nam laqueus fuiſtis in Mizpa, & rete expanſum ſuper Thabor.

1. Propheta, ceu publicus Dei præco, compellat tùm vniuerſum populum, tùm in primis ſacerdotes, & proceres regni, iubétque, vt, quod illis Dei nomine denunciaturus eſt iudicium, attente audiant. Hac igitur concione inuehitur cùm in vniuerſos Iſraelitas, tùm in primis in ſacerdotes & regni proceres.

2. Omnes ad præſentem diuini iudicij denunciationem attente audiendam inuitat. Ergò indicat, omnes peccaſſe, ideoque ad omnes hoc Dei iudicium pertinere.

3. Primo loco compellat nominatim ipſos ſacerdotes. Indicat igitur, ſacerdotes grauius reliquis omnibus peccaſſe.

4. Non eos vocat ſacerdotes Dei, ſed ſimpliciter ſacerdotes. Innuit igitur, illos non fuiſſe veros Dei ſacerdotes, tùm quoniam non erant de tribu Leui, tùm quoniam ſacerdotalem ſententiam non tenebant: ac proinde ſacerdotes quidem fuiſſe, ſed Baal, non Dei.

5. Compellat primo loco ſacerdotes, tertio loco proceres regni, in medio verò loco collocat reliquam plebem, tanquã ab illis duobus ordinibus cinctam. Innuit igitur, populum ab iis duobus ordinibus à quibus debebat ſanctè & rectè gubernari, perditum fuiſſe nimirùm ab Eccleſiaſtico ordine vna ex parte, & à politico ex altera parte.

6. Non contentus, dixiſſe *Audite hoc*, addit etiam, *Et attendite, & auſcultate*. Non eſt autem inanis & elegantiæ tantum cauſſa facta repetitio. Indicat igitur, id quod dicturus eſt, eſſe & dignum quod ab ipſis attente audiatur, & certum, atque extra omnem controuerſiam poſitum.

7. Denunciaturus autem illis eſt iudicium Dei. Indicat igitur, iudiciũ Dei aduersùs Iſraelitas certò futurum: ac proinde illos fruſtrà ſibi blandiri, ad verba Prophetæ obſurdeſcere, & vana captare ſubterfugia.

8. Citantur Iſraelitæ ad iudicium Dei antè, quàm illud fiat. Tempus igitur reſipiſcentiæ illis conceditur, tacitéque inuitantur ad reconciliationem cum Deo: ac proinde indicatur, Deum nolle illos perdere, ſi mature reſipiſcant, & præueniat Dei iudicium.

9. Omnes, tàm ſacerdotes & regni proceres, quàm reliquus populus, ex æquo iubentur audire verbum & iudicium Dei. Ergo omnes, tam reges & ſacerdotes, quàm reliquus populus, ex æquo ſubiecti ſunt verbo Dei: ac proinde nullus vel potentiſſimus Rex, vel ſummus ſacerdos, in tam ſublimem locum euehi poteſt, quin ſuper eius caput Deus cum ſuo verbo ſemper emineat. Quare ſupra verbum Dei, nec poteſtas regia, nec autoritas ſacerdotalis, vllum habet locum.

10. *Hamiſphat* etſi ſæpenumerò ſignificat διαταξεῖς, aliquãdo verò vltionem diuinam: hic tamen rectius accipitur pro iudicio forenſi, quatenus complectitur & cauſſæ diſcuſſionem, & pœnæ denunciationem. In hac enim concione & peccatorum ſacerdotum, tum populi, tùm regni procerum, diſcutiuntur, & vltio diuina ſimul denunciatur. Ergò his verbis, *Quia vobis eſt iudicium*, citantur omnes ad iudicium Dei, vt tam ſua peccata, quam ſententiam Dei contra peccata, audiant.

11. Explicaturus omnium peccata, à peccatis ſacerdotum & procerum orditur dicens. *Quia fuiſtis laqueus*. Indicat igitur, aduersùs ſacerdotes & proceres, penes quos erant regni gubernacula, hoc iudicium in primis dirigi: ac proinde illos totius mali in populo autores fuiſſe.

12. Ait, hos duos ordines fuiſſe laqueos & retia: nempe reliquo populo. Indicat igitur, ſacerdotes & proceres illaqueaſſe, & irretiuiſſe reliquum ſimpliciorem populum, & in miſerabilem peccati & Sathanæ ſeruitutem redegiſſe, ſuis nimirum malis exemplis, & iniuſtitiis, atque inprimis ſuperſtitionibus, falſis cultibus, mandatis impiis, doctrinisque dæmoniorum.

13. Non enim ſimpliciter ait *Fuiſtis laqueus & rete*, ſed ait, *in Mizpa & Thabor*. Nomine autem horum duorum celeberrimorum montium συνεκδοχικῶς veniũt & reliqui omnes montes & colles, in quibus Iſraelitæ noua templa, nouaque altaria extruxerunt & nouum cultum inſtituerunt. Indicat igitur, populum à ſacerdotibus & proceribus illaqueatum & irretitum fuiſſe cum aliis malis exemplis, tùm inprimis doctrinis dæmoniorum, & falſis cultibus, qui in illis montibus docebantur, & exercebantur.

14. Etenim veri laquei & vera retia, quibus populi illaqueantur, & irretiuntur, ne ad Deum rite colendum, e terra in cœlum ſpiritu euolare poſſint, ſunt tum hæreticæ doctrinæ, tum impiæ ſuperſtitiones. Hæ autem doceri, & exerceri maxime ſolent in ipſis templis & locis diuino cultui dicatis. Ergò in huiuſcemodi locis & templis, tanquam in Mizpa & Thabor, doctrinis dæmoniorum & impiis cultibus, tanquam laqueis & retibus, maximè illaqueantur, & irretiuntur populi, captiuique in manibus Sathanæ & peccati detinentur.

15. Ac proinde, ſicut ſacerdotes & proceres Iſraelis non ſimpliciter fuerunt laquei & retia, ſed laquei & retia in Mizpa & Thabor, aliiſque montibus, vbi nouum cultum, & inſtituerunt, & exercuerunt, ita Papa, papiſticique ſacerdotes, & Papiſtici regni gubernatores, in ipſis præcipuè templis ſua habent expanſa retia, ſuos habent paratos laqueos, ſuamque exercent venationem & aucupium, ibique ſimpliciores populos, tanquam cæcas auiculas, è liberis captiuos faciunt, ne libere in cœlum ad Chriſtum ſpiritu & fide amplectendum, euolare poſſint.

16. Nam omnia retia & laquei ſunt ab hominibus excogitati, ſunt ſubtiles, ne ab auibus videantur, fabricati, & in hunc finem ſunt parati, vt aues iis capiantur, & e liberis captiuæ fiant, néve vlterius & altius euolare poſſint. Doctrinæ & cultus Papiſtici, ſunt ab hominibus præter verbum Dei excogitati, ſunt ſubtili artificio fabricati, ita vt non facilè à ſimplicioribus auiculis, quid, & quales ſint, videantur, & denique homines e liberis captiuos faciunt, & ne immediatè ad Chriſtum ſpiritu in cœlo amplectendum, ſupra hunc mundum tranſvolent, impediunt. Ergò, quid eſt inuocatio Sanctorum, quæ, ne ad Chriſtum immediate inuocandum accedamus, impedit? Quid ſtatuæ, quæ ne ad Deum immediate in cœlo adorandum, tranſvolemus, retinent? Quid panis tranſſubſtantiatio, quæ, vt corpus in pane, vbi non eſt, & non in cœlo, vbi eſt, quæramus, admonet. Quid Miſſa? Quid Papiſticæ indulgentiæ? Quid denique totus Papiſticus cultus, qui remiſſionem peccatorum, ſalutem, & vitam æternam, in elementis huius mundi oſſeri, abſque poſitum eſſe docet? Quid, inquã, hæc omnia ſunt, niſi retia & laquei, quibus, ne in cœlum ad remiſſionem peccatorum, & ſalutem a Chriſto per fidem quærẽdam, & accipiendam, libere e terreois hiſce rebus ſubuolemus, retinentur?

17. Papatus igitur totus nihil aliud eſt, quàm aucupium, & venatio animarum, ad eas captiuandas & perdendas. Papa, & Papiſtici ſacerdotes, ſunt aucupes, & venatores. Cultus Papiſticus, doctrinæque Papiſticæ, ſunt laquei, & retia. Templa Papiſtica, ſunt Mizpa & Thabor, vbi venatio & aucupium exercetur: ac proinde iudicium, quod hic denunciatur ſacerdotibus Iſrael, in ſacerdotes & Principes Papiſticos iuſtiùs, quàm in ſacerdotes Iſrael competit, quod non tantum in Mizpa & Thabor, ſed per totum terrarum orbem ſua retia & laqueos extenderunt.

2. *Et iugulando declinantes profundarunt. Ego autem correctio illis omnibus.*

1. Peccatum, quod primo loco toti obiicit populo, fuit, quòd iugulando, id eſt, ſacrificando, declinantes ſcilicet fuerunt, id eſt, declinarunt: nempe à legis præſcripto ad humana commenta, & declinando profundarunt, id eſt, profundas egerunt radices nempe in ſuis commentis, & falſis cultibus. Primum igitur ac præcipuum totius populi peccatum in diuinum cultum fuit, ſeu in primam tabulam.

2. Peccatum illud tribus deſcribit verbis, Iugulandi, Declinandi, & Profundandi. Indicat igitur, peccatum illud tribus conſtitiſſe partibus. Quarum prima fuit, quòd in cultu Deo præſtando non ſunt ſecuti formã à in Deo lege præſcriptam, ſed ab ea receſſerunt, non quidem ſtatim prorsùs, ſed paulatim ab ea declinando. Altera fuit, quod hac ratione, quicquid etiam reliquum apud illos remanſerat veri cultus, totum illud profanarent, ita vt illorum ſacrificia, non ampliùs eſſent ſacrificia, ſed meræ iugulationes. Tertia fuit, quòd quantò magis ſacrificia multiplicando à Deo & eius verbo receſſerunt, tantò magis in ſuis ſuperſtitionibus & ἐθελοθρησκείαις ſuũ obfirmarunt animum, ſeu profundas radices egerunt.

3. Cum enim ait, *Et iugulando defecerunt*, verbum *iugulando* poſuit, pro verbo Sacrificando. Nomine autem Sacrificij venit per ſynecdochen totus diuinus cultus. Cum verò ait, *Defecerunt*, ſubintelligendum eſt à forma diuini cultus in lege præſcripta, ad humana commenta. Indicat igitur, hanc primam fuiſſe peccati Iſraelis partem, quòd in cultu Deo præſtando ad humana commenta à verbo Dei paulatim declinando receſſerint.

4. Huiuſmodi autem declinatio, & interne fit, & externe. Interne, cum cultus Deo exhibetur ſine vera fide & pœnitentia. Hæc enim duo inprimis requirit Deus in ſuo cultu. Externe, cum aliam externi cultus formam ſequimur, quàm quæ in verbo Dei eſt præſcripta. Quicquid enim ad cultum Dei etiam externum pertinet, id totum in lege ſua præſcripſit Deus.

5. Propheta non explicat, quomodo Iſraelitæ in cultu diuino à legis præſcripto declinarint. Indicat igitur illos & interne & externe, ſicut hiſtoria librorum Regum tradit, declinaſſe.

6. Non ait, *Et ſacrificando, ſed, iugulando*. Indicat igitur, ſacrificia Iſraelitarum, etſi mandata erant a Domino: quia tamen in illis offerendis declinabant à legis præſcripto, idcirco coram Deo non fuiſſe ſacrificia, ſed meras animalium iugulationes: ac proinde hanc fuiſſe alteram peccati Iſraelitarum partem, quod ſuis à verbo Dei defectionibus, ſuis ue ἐθελοθρησκείαις totum reliquum

Dei cultum ita profanarunt, vt nomine diuini cultus non amplius dignus eſſet, ſicut ob eandem etiam cauſſam Bethel non amplius erat Bethel, ſed Bethauen.

7. Sacrificia Iſraelitarum, quia non iuxta regulam verbi Dei offerebantur, non eſt dignatus nomine ſacrificij, ſed meras appellat iugulationes. Indicat igitur, ipſos etiã ſacrificatores, quia non ſecundùm verbũ Dei ſacrificabant, nihil aliud fuiſſe quàm laniones, & ipſorum templa, nil aliud, quàm lanienas: ac proinde quidquid in cultu diuino fit præter verbum Dei, illud totum eſſe coram Deo abominationem, tantùm abeſt, vt nomine diuini cultus appellari poſſit.

8. Hæc phraſis, *Et iugulando declinarunt*, ſignificat, quòd quantò magis iugulabant, id eſt, ſua ſacrificia offerebant Iſraelitæ, eò longiùs declinabant & recedebant à Deo, idque propterea quod ſuis ſacrificiis offerendis, à recta via initio aberrarunt. Indicat igitur, eos omnes, qui in cultu Deo exhibendo à recta via verbi Dei ad ἐθελοθρησκείαν initiò declinare incipiunt, quò poſtea celeriùs in via ſuarum ſuperſtitionum feſtinant, eò longiùs à Deo recedere.

9. Ait, *profundarunt*. Hoc verbum opponit illi alteri, *Declinarunt*, id eſt, à cœleſti doctrina ad humanas inuentiones declinando, in profundum vſque terrenarum & infirmarum ſuperſtitionum peruenerunt, ſeu altas radices in eis egerunt. Docet igitur, hanc fuiſſe tertiam peccati Iſraelitarum partem, quòd vſque adeò à regula verbi Dei ad ἐθελοθρησκείαν paulatim declinarunt, vt tandem, neglecto prorsùs Deo, animum in ſuis ſuperſtitionibus obfirmarint, atque ita obfirmarint, vt inde auelli ampliùs non poſſint, proinde deſperatos fuiſſe.

10. Quod autem contigit Iſraelitis, ſpeculum eſt illius, quod omnibus ſuperſtitioſis & idololatris contingit. Proprium igitur omnium & ſuperſtitioſorum, & reprobatorum hominum eſt. 1. vt iugulando, id eſt, ſuum cultũ exercendo, à verbo Dei ad humana cõmenta declinent, ita vt quantò magis iugulent, tantò magis declinent. 2. vt ſuis iugulationibus & ἐθελοθρησκείαις quidquid etiam diuini cultus reliquum manet, totum illud profanent, ita vt nõ ampliùs nomine diuini cultus appellari meritò poſſit. 3. vt eò vſque iugulando declinent à verbo Dei, donec profundent ſeu in profundũ veniant contemtus Dei, omnium abominationum & vitiorum, & tandem in profundum inferni. Quare initiò diligenter cauendum eſt, ne à recta via, id eſt, à verbo Dei vel latum vnguẽ aberretur, ſi nolimus vt in profundum tandem omnium abominationum, & vitiorum veniatur.

11. Fuit Domini correctio omnibus Iſraelitis, id eſt, cùm in cultu exhibendo, à legis præſcripto declinarent, non deſtitit eos per ſuos Prophetas ex verbo Dei corrigere & ad verã viam reuocare. Nemo igitur potuit obtendere ignorantiam: ac proinde eò grauiùs illorum peccatum fuit, quòd non ſimplici errore lapſi ſunt, ſed pertinaci malitia, verbo Dei declinantes, ſuas mordicùs retinere ἐθελοθρησκείας perrexerunt. Indicat igitur, illos non tantum fuiſſe apoſtatas, ſed etiam pertinaces in ſua malitia, ideóque perditos.

3. *Ego cognoui Ephraim, & Iſrael non eſt abſconditus à me. Quod nunc ſcortatus es, ô Ephraim, pollutus eſt Iſrael.*

1. Hoc verſu duo in ſumma docet Deus ſe agnoſcere. 1. cultum, quem Iſraelitæ præter verbum Dei inſtituerunt, meram eſſe ſcortationem. 2. Ipſos Iſraelitas meros eſſe ſcortatores, totóſque pollutos. Indicat igitur, neque cultum illum vllo pacto poſſe coram Deo defendi: ſe enim probè cognoſcere, quòd ſit ſcortatio, neque Iſraelitas vllam poſſe obtendere mentis rectitudinem, aut cordis puritatem: ſibi enim ignotum nõ eſſe Iſraelem, quod totus ſit pollutus: faceſſant igitur omnes excuſationes.

2. Cum enim ait, *Ego cognoui Ephraim*, tacitam antitheſin facit inter ſe, & Ephraim reliquóſque homines omnes. Indicat igitur, quòd, licèt neque ipſe Ephraim ſeipſum ſuúmque cultum, qualis ſit, agnoſcat, neque vllus alius mortalis agnoſcere poſſit: ipſe tamen Deus vtrumque optimè nouit, & quòd cultus ille ſit mera ſcortatio, quia alienus à verbo Dei, & ipſe Ephraim vniuerſuſque Iſrael ſit ſcortator, totúſque intus & foris pollutus, quia cum contemſerint Deum Iſraelitæ in externo cultu mutando, & adulterando, apertè declararunt, ſe cor habuiſſe immundum, & plenum contemtus Dei.

3. Ac proinde indicat, Iſraelitas, etſi ipſis hominibus imponere poſſent ſuis argumentationibus & defenſionibus, quòd ſcilicet etiam ipſorum cultus ſit bonus, & ipſi puro ac recto ſint corde: ipſi tamen Deo imponere non poſſe. Adferant igitur, quot, & quales velint excuſationes, probationes, & argumentationes, vel ad ſe excuſandum, vel ad ſuum cultum defendendum, etſi illis aliquid efficiant apud homines: apud Deum tamen illas nihil valituras, quoniam ipſe nouit Ephraim.

4. Docet itaque Deus hoc Iſraelis exemplo, tum omnes cultus & religiones, quæ non ſunt ſecundum verbum Dei apertum inſtitutæ, qualibuſcunque rationibus & autoritatibus defendantur, coram Deo tamen eſſe abominationes & ſcortationes, tum omnes tales cultores, qualemcunque obtendãt animi rectitudinem, omnes tamen coram Deo eſſe ſcortatores, totóſque intus & foris pollutos.

5. Cum ait, *Et Iſrael non abſconditus à me*, duo indicat. 1. Iſraelitas igitur ſolitos fuiſſe ſe abſcondere, id eſt, ſuam & internam, & externam impietatem tegere, & occultare, variis ſcilicet velis, id eſt, excuſationib. & defenſionibus. 2. Huiuſcemodi tamen vela & excuſationes, etſi valuerunt aliquid apud homines: apud Deum tamen nullius fuiſſe momenti, quia ipſe ſuis oculis per omnia humana vela penetret. Non poſſe igitur humanis peccatis vlla obtendi vela coram Deo, niſi velum miſericordiæ Dei, & iuſtitiæ Ieſu Chriſti, quoniam in duobus ſolis humana peccata verè tegi poſſunt.

5. *Non adiicient ſtudia ſua, vt conuertantur ad Deum ſuum, quia ſpiritus fornicationum in medio eorum.*

1. Vaticinatur, Iſraelitas non adiecturos ſua ſtudia, id eſt, non daturos operam, nec curaturos, vt conuertantur ad Dominum, per veram ſcilicet reſipiſcentiam. Eſt autem hoc proprium illorum, qui peccarunt in Spiritum ſanctum, vt ſcilicet poſt tale peccatum nunquam ad Dominum conuertantur, vt eſt Heb. 6. Porrò peccatum in Spiritum ſanctum eſt, voluntariè, malitioſè, & animo obſtinato ab agnita per Spiritum ſanctum diuini verbi veritate prorſus recedere, eique omninò renunciare, vt Hebr. 6. & 10. docet Apoſtolus. Indicat igitur, Iſraelitas in ſpiritum ſanctum peccaſſe: ac proinde probat, eos ab agnita verbi Dei veritate, malitioſe voluntarieque receſſiſſe, atque in ſua malitia, & mendacio, & ſuperſtitionibus profundaſſe, ſeu profundas radices egiſſe, vt verſ. 2. pronunciarat.

2. Non ſimpliciter ait, Non reuertentur ad Dominum, *ſed*, non adiicient ſua ſtudia, id eſt, non curabunt, vt conuertantur. Non curare autem, vt conuertamur ad Dominum, teſtimonium eſt ſummi contemtus Dei, extremæque malitiæ: Indicat igitur, iſtos ita in Spiritum ſanctum peccaſſe, vt in profundum omnis malitiæ & contemtus Dei peruenerint.

3. Nec ſimpliciter ait, *Nõ adiicient ſtudia*, ſed addit *ſua*. Indicat igitur quòd Iſraelitæ non ſint conuerſi ad Dominum, culpam in Deum transferri non potuiſſe, ſed in ipſis fuiſſe, quoniam ipſi non adiecerunt ſua ſtudia, nec curârunt, vt conuerterentur ad Dominum: ac proinde docet, etſi vera ad Dominum conuerſio, tota eſt merum Dei donum, & non conuertimur niſi Deus nos conuertat: hanc tamen conuerſionẽ fieri non poſſe, niſi adiiciamus ſtudia noſtra, id eſt, deſideremus, curemúſque conuerti: hoc tamen etiam deſiderium & ſtudium Deo in nobis excitante.

4. Nec ſimpliciter ait, *Ad Deum*, ſed addit, *ſuum*, quaſi dicat, ad illum ſuum Deum, qui ſe eis patefecit, qui ſe in filios adoptauit, qui ſemper liberaliter tractauit, qui denique eos ingratos & rebelles etiam nunc ad ſe reuocare per Prophetas non deſinit. Non ſolum igitur hic prædicit, quid facturi eſſent Iſraelitæ, ſed etiam acriter illorum ingratitudinem reprehendit, quòd cum deberent ſponte ad Deum ſuum redire, nunc etiam ab ipſo Deo inuitati & rogati, redire tamen ad illum minimè curent.

5. Cum ait, *Quia ſpiritus fornicationis eſt in medio ipſorum, & Deum non cognouerunt*, alludit ad vxorem fornicariã, quæ ideò non curat amplius ad maritum redire, tum quia ab vna parte igne libidinis inflammata, & amore ſuorum amaſiorum accenſa, nimium ſibi placet in fornicationibus, delectatúrque amaſiorum conſortio, tum quia ab altera parte nullo ſui proprij viri amore affecta, illum non agnoſcit, id eſt, non probat, nec vult agnoſcere pro ſuo marito, neque illius ſibi placet conſuetudo, ſeu, quia ita dementata eſt amore ſuorum amaſiorum, vt proprij viri prorſus ſit oblita. Indicat igitur, duas fuiſſe cauſſas, cur Iſraelitæ non conuerti, ideóque & reliqui hypocritæ non curent ad Dominum redire. Vnam, quoniam ſpiritus fornicationum in medio ipſorum, id eſt, quoniam à ſpiritu Sathanæ occupati, cauſſeque ſuperſtitionum amore inflammati, nimium ſibi placent in ſuis ſpiritualibus fornicationibus, ſeu in ſua ſuperſtitioſa, & idololetrica religione. Alteram, quoniam Dominum non cognoſcunt, id eſt, quoniam nullo Dei timore tacti, nulláque Dei amore affecti, illum non verè agnoſcunt pro Deo ſuo, illiúſque religionem non probant, non amant, non ea ſibi

placet

placet,ſeu quia ita dementati ſunt à ſpiritu Sathanæ, & excæcati amore ſuarum ſuperſtitionum, vt Dei, & verbi Dei prorsùs ſint obliti.

6. Nec ſimpliciter ait, *Quia ſpiritus fornicationum inter eos*, ſed, *In medio eorum*. Indicat igitur, intima Iſraelitarum corda fuiſſe cæco, ſtultóque ſuarum ſuperſtitionum amore accenſa: ac proinde cùm illorum corda tota eſſent à ſpiritu fornicationis occupata, non potuiſſe Iſraelitas corde ſaltem ad Deum redire.

5. *Et teſtificabitur ſuperbia Iſrael in faciem eius.*

1. Superbia Iſraelis, de qua hic loquitur Propheta, fuit illa turgida animi elatio, inaniſque ſui confidentia, qua Prophetas ſe corrigentes, ferre non potuit, & verbum Dei in illis contemſit. Dicitur autem ſuperbia alicuius in ipſius faciem teſtificari, cum ſuperbus ita palàm humiliatur atque deprimitur, vt omnibus appareat ex eius confuſione, illum verè ſuperbum, eáque confuſione dignum fuiſſe. Sicut enim vnumquodque peccatum ſui punitione contra peccatorem: ſic ſuperbia ſui humiliatione contra ſuperbum teſtificatur. Docet igitur Propheta, Iſraelitas ita grauiter punitum, humiliatum, atque confuſum iri, vt omnibus appareat, quantus in eis Dei contemtus, quantáque ſuperbia fuerit: ac proinde illorum hypocriſin eſſe detegendam.

2. Nomen Iſraelis ad vniuerſum populum, id eſt, ad decem tribus, Ephraim verò ad domum regiam, quæ erat è tribu Ephraim, refertur. Cùm igitur ait, Iſrael ergo & Ephraim concident in ſua iniquitate, docet tàm populum, quàm regni proceres in Iſrael grauiter punitum iri propter ſuas iniquitates: ac proinde ſuperbos Iſraelitas, qui ſuis delíciis ebrij, inaniq. ſui confidentia inflati, nullum amplius putabant aduerſus ſe fore iudicium Dei, fruſtrà ſibi impunitatem promittere: Dominum enim decreuiſſe de eis pœnas ſumere.

3. Non ait ſimpliciter, *Concident*, ſed, *Concident in ſua iniquitate*. Nemo igitur concidit ſeu perit, aut damnatur, niſi propter iniquitatem, non alienam ſed ſuam.

4. Nec ait *Punientur*, ſed, *Concident*, Indicat igitur, illos è faſtigio ſuæ potentiæ, ſuperbiæ, & inanis confidentiæ, in profundum magnæ confuſionis delapſuros: ac proinde hoc verbo explicat, quid ſit, ſuperbiam illorum in ipſorum faciem reſponſuram, ſeu teſtimonium daturam.

5. *Concidit etiam Iehuda cũ ipſis*. Indicat igitur, & tribũ Iehuda eodem, quo & Iſraelitæ, morbo, contemtus ſcilicet Dei, ſuperbiæ, & aliarum iniquitatem laboraſſe: ac proinde ipſos etiam Iehudæos è faſtigio ſuæ ſuperbiæ in abyſſum magnæ confuſionis vnà cum Iſraelitis caſuros. Neminem igitur euaſurum iudicium Dei.

6. Etſi verò in primo capite excepit Iehudam à calamitate, quam minatus eſt Iſraelitis, hic verò vtroſque ſimul coniungit in eadem ruina: non pugnat tamen ſecum Propheta. 1. Quoniam in 1. cap. de toto corpore Iehudæorum loquebatur, hic autem de illis tantùm, qui Iſraelitarum corruptelas ſecuti ſunt, id eſt, qui deficientes ab Eccleſia Hieroſolymitana, veniebant in Bethel & Gilgal. Hos vnà cum reliquis Iſraelitis eadem ſimul calamitate oppreſſos, abripuit Aſſyrius in captiuitatem. 2. Si etiam hic de toto Iudæorum corpore dictum Prophetæ accipias, in primo cap. excluſit Iudæos ab eadem prorſus calamitate, qua erant afficiendi Iſraelitæ, neque enim per Aſſyrium tunc erant Iudæi abducendi. Hic verò coniungit cum eis in ſimili calamitate, quia etiam Iehudæi, ſicut & Iſraelitæ in captiuitatem erant abducendi, quanquam Iſrael primum in Aſſyriam, Iudæi poſtea in Babylonem. 3. In primo cap. docuit, Iſraelitas penitus reiiciendos, ne eſſent amplius populus Dei, ab illa verò reiectione excluſit Iehudæos. Hic verè tantum docet, tàm Iudæos quàm Iſraelitas è faſtigio ſuæ ſuperbiæ in magnam confuſionem caſuros, id eſt, tam illos quàm iſtos in captiuitatem abducendos, quoniam tàm illi, quàm iſti deficientes à verbo Dei proiecerunt ſe ad varias gentium idololatrias, & corruptelas. Ac proinde vaticinium hoc de Iuda impletum primum tum fuit, quando aliquot Iudæi, qui defecerant à Iuda ad ſuperſtitiones Iſraelitarum, vnà cum Iſraelitis, partim occiſi, partim abducti ab Aſſyrio in captiuitatem fuerunt. Deinde, quando totum corpus Iuda poſt captiuitatem Iſraelitarum abductum & ipſum fuit captiuum in Babylonem à Nabuchadnezaro.

6. *Cum ouibus ſuis & cum armentis ſuis ibunt ad quærendum Iehouam, & non inuenient, ſubductus eſt ab illis.*

1. Deridet hypocriſin Iſraelitarum, quòd, dum volebant quærere Deum & eum placare, huc atque illuc currebant, non quidem cum ſuis cordibus Deo in ſacrificium offerendis, ſed tantum cum armentis & ouibus, inanéque fuiſſe hoc ſtudium oſtendit, quoniam cum hac ratione non ſolum non accedatur ad Deum, ſed potius ab eo recedatur, Deus ab illis inueniri & placari nunquam potuit. Indicat ergo, omnia hypocritarum ſtudia, quibus laborant, vt Deum ſuis externis tantùm ſacrificiis inueniant & placent, inania eſſe & ridicula, quoniam iis viis non ſolùm non acceditur ad Deũ, ſed etiam eò longiùs à Deo receditur, quò celeriùs in viis curritur.

2. Ibunt, inquit, ad quærendum Iehoua. Indicat, hoc proprium eſſe hypocritarum, vt Dei reconciliandi cauſſa, non mutent corda, ſed loca, huc atque illuc ad diuerſa ſcilicet ſacella, templa, & altaria curſitando. Inanem autem eſſe hunc laborem, quia Deus, cùm vbique ſit, non locorum, ſed cordium mutatione inuenitur.

3. Cùm ait, *Cum ouibus & armentis ſuis*, ſubintelligenda eſt particula excluſiua, *Tantum*. Excludit enim illorum corda, fidem & pœnitentiam, antitheſin tacitam faciens inter Iſraelitas, & res externas Iſraelitarum. Nomine autem ouium & armentorum, id eſt, ſacrificiorum, intelligit totum externũ cultum. Indicat igitur, hypocritas ad Deum placandum, non ſolêre adferre ſe ipſos, ſed tantùm externa ſacrificia, externa opera, externúmve cultum: Interim verò cordis ſacrificium, fidem & pœnitentiam, nihil curare, inanem autem eſſe hunc laborem, quoniam non externis ſacrificiis, ſed fide & pœnitentia inuenitur Deus.

4. Non eſt autem dignatus Propheta talia Iſraelitarum ſacrificia nomine ſacerdotij, ſed tantùm Greges & Armenta appellauit. Indicat igitur, externa hypocritarum ſacrificia; totúmque illorum cultum, quia ſine fide, & pœnitentia præſtatur, indignum eſſe appellatione cultus & ſacrificij: ac proinde talem cultum coram Deo nihil aliud eſſe, quàm abominationem.

5. Nec ait, *Cum oue & boue*, ſed in plurali, *Cum gregibus & armentis*. Indicat igitur, hoc proprium eſſe hypocritarum, vt quoniam ſunt ſine fide & pœnitentia, vero ſcilicet, & interno, Deóque grato ſacrificio, ſine fine ſaltem ſua externa multiplicent ſacrificia, ſuúmque externum augeant cultum: ac proinde ſtudium hypocritarum, in ſuo cultu præſtando & augendo, eſſe indefeſſum.

6. Nec ſimpliciter ait, *Cum armentis & gregibus*, ſed, *Suis*, tacitam faciens antitheſin inter ſacrificia à Deo mandata, Deóque grata, & inter ſacrificia ab hominibus excogitata, Deóque ingrata. Indicat igitur, ſacrificia Dei, Deo grata ea eſſe, quæ Deo offeruntur, iuxta præſcriptam à ſe formam, internam, & externam. Quæ verò ſecus offeruntur, vt fiebat ab Iſraelitis, non diuina, ſed humana, ideóque profana, & ingrata Deo eſſe ſacrificia.

7. Cùm ait, *ad quærendum Deum*, per conceſſionem cum irriſione coniunctam, intelligendum eſt. Neque enim Iſraelitæ propriè quærebant Deum, ſed ſeipſos in ſuis ſacrificiis. Indicat igitur, hypocritas, etiamſi in ſuis ſacrificiis & cultibus, corde procul abſint à Deo: iactare tamen ſolitos eſſe, in ſuis cultibus ſibi propoſitum eſſe, tanquam finalem ſcopum; Deum quærere & reconciliare ſibi atque hoc propoſito, finalique, vt vocant, intentione ita contemtos eſſe, vt illam ſatis ſupérque ſibi eſſe putent ad Deum placandum & demerendum.

8. Cùm ait, *Et non inuenient*, docet, propoſitum igitur, & ſtudium Iſraelitarum, & conſequenter omnium hypocritarum, quo laborant in ſuis templis & ſacellis, vt Deum ſibi placent, quia ſine fide & pœnitentia id faciunt, inane prorſus atque ridiculum eſſe: Deum enim externis illis cultibus, ſine interna pietate inueniri ſeu placari non poſſe, multò verò minus cultibus à Deo non mandatis, ſed ab hominibus, præter vel contra verbum Dei excogitatis.

9. Cùm ait, *Subduxit ſe Deus ab illis*, cauſſam reddit, cur Iſraelitæ, reliquique hypocritæ; etſi multis ſacrificiis Deum in ſuis templis diligenter quærunt, illum tamen inuenire nõ poſſint, & hanc eſſe indicat, quoniam per eam viam currunt, per quam, quo velocius currunt, eò longius cum ipſi recedunt à Deo, tum conſequenter Deus fugit ab eis, tantum abeſt, vt inueniri, comprehendique ab eis poſſit. Indicat igitur, omnes hypocritas ſuis offerendis, multiplicandíſque ſacrificiis, benè quidem, & velociter currere ad Deum quærendum, ſed quia extra viam currunt, Deum ab eis inueniri non poſſe.

10. Dicitur autem Deus ab impiis ſubducere ſe, atque recedere, cum impij à Deo recedunt, quoniam, cum ipſi propriè à Deo recedant, videtur tamen Deus ab eis recedere, Deus enim neminem deſerit, niſi deſerentem ſe.

j

7. *Contra Iehouam perfidè egerunt, quia filios alienos genuerunt, nunc vorabit eos menſis cum portionibus ſuis.*

1. Cum ait, *Contra Iehouam perfidè egerunt*, alludit ad fidem maritalem, quam populus, ceu vxor, Deo, tanquam viro ſuo, dederat, & ſeruare debebat. Indicat igitur, populum, tanquam fornicatam vxorem, Deum deſerendo, & cum idolis fornicando, fidem Deo datam fregiſſe.

2. Cum ait, *Quia filios alienos genuerunt*, in eadem perſiſtens alluſione explicat, quàm perfide egerint Iſraelitæ contra Dominum. Docet enim, Iſraelem, tanquam vxorem fornicariam, primum, deſerto Deo, ſeſe idolis proſtituiſſe, doctrináque dæmoniorum, quaſi ſemen adulterinum imbibiſſe, ſuxiſſéque, atque ita fidem marito datam fregiſſe. Deinde hoc nõ contentam, ex eodem adulterino ſemine, neglecto ſemine Dei, filios etiam adulterinos genuiſſe, id eſt, iiſdem doctrinis dæmoniorum, & prauis ſuperſtitionibus gentium, ſuos etiam filios ab ipſa infantia imbuiſſe, inque eadem impiâ religione inſtituiſſe, ideóque omnem ſpem redeundi ad Dominum, in futurum etiam tempus abſtuliſſe.

3. Sicut enim, etſi Patres à Deo ad ſuperſtitiones deficiunt: ſi tamen filios ſuos ſinant veram Dei doctrinam doceri, aliqua ſpes eſt, fore, vt ſaltem filij ad Deum redeant, pérque illos vera Dei religio inſtauretur: ita contrà, cùm patres non ſolùm ipſi ſunt fœdifragi, ſed etiam ſuos filios in eandem perfidiam adducunt, iiſdemque prauis doctrinis & ſuperſtitionibus imbuunt, omnis reſipiſcentiæ ſpes etiam in futurum tempus abſcinditur. Indicat ergò Propheta, ita vniuerſos Iſraelitas, & patres, & filios à Deo defeciſſe, vitiatóſque fuiſſe ſuperſtitionibus gentium, vt nulla ſpes relinqueretur fore, vt aliquando ſaltem in poſteris vera religio inſtauraretur: ac proinde de toto Iſraele, & præſente, & futuro, actum eſſe.

4. Menſis pro tempore breui & certo, vltra quod nulla ſit ſpes veniæ, accipitur. Solebant enim in menſem tantùm, & non vlteriùs, contractus ſuos protrahere Iſraelitæ. Indicat igitur Propheta, Iſraelitas intra breue & certum ſtatutúmque tempus, vltra quod nulla futura ſit ſpes veniæ, conſumptum iri, nempe per Aſſyrium, niſi intra hoc tempus reſipiſcant.

5. Ac proinde docet, vnicuique breue & certum tempus, quod Menſis nomine ſignificatur, à Deo ſtatutũ eſſe ad pœnitentiam vltra quod nulla poſteà ſpes eſt veniæ. Non eſſe igitur hypocritis procraſtinandum, longáſque inducias exſpectandas. Si enim intra hoc breue, & definitum illis tempus ad pœnitentiam non reſipiſcant, actum poſteà de illis fore. Sic etiam hominibus ante diluuium 100. anni & Niniuitis 40. dies ad pœnitentiam conceſſi fuère.

6. Nec ſimpliciter ait, *Menſis deuorabit eos, ſed etiam cum ſuis portionibus*, id eſt, cum omnibus ſuis munitionibus & præſidiis. Indicat igitur, etſi Iſraelitæ omni rerum copiâ affluerent: nihil tamen ipſis fore ſubſidio, quo minus poſteà cum ſua tota opulentia perirent, quia manus Domini eſt aduerſa illis: ac proinde vnam tantùm eſſe viam defendendi nos ab ira Dei, fidem, & reſipiſcentiam.

8. *Clangite cornu in Gibeah, tuba in Ramah, buccinate etiam in Bethauen poſt te, ò Benjamin.*

1. In viſione inducitur Propheta, quaſi legatus Dei, qui præcones mittat per totum regnum Iſraelitis ad bellum illis denunciandum. Indicat ergò, Iſraelitis, tanquam hoſtibus Dei, certum imminere exitium. Deum enim armatum, niſi confeſtim reſipiſcant, iamiam aduerſus illos pugnaturum: ac proinde tacitè illos inuitat ad reſipiſcentiam.

2. Hanc viſionem & hypotypoſin ſubiecit, vt vaticinium antè factum, nempe, menſis deuorabit vos, confirmaret. In hunc enim finem ſemper vaticiniis adiiciuntur viſiones. Indicat igitur, comminationem Prophetæ ab Iſraelitis fuiſſe contemtam atque deriſam: ac proinde ſe hanc hypotypoſin neceſſariò ſubieciſſe, vt intelligerent Iſraelitæ, Prophetæ comminationem non fuiſſe vnum terriculamentum, quia ſtatim, niſi reſipiſcant, Deum ipſum ad vindictam ſuorum hoſtium armatum ſentient.

3. Eſt enim hæc Dei conſuetudo, vt ad ſuos hoſtes primò mittat legatos reconciliationis, qui eos ad reconciliationem hortentur, ſicut 2. Cor. 5. teſtatur Apoſtolus dicens, *Legatione fungimur pro Chriſto, tanquam Deo exhortante per nos, reconciliamini Deo.* Si verò hoſtes hanc legationem pacis non recipiant, poſteà apertum atque horribile bellum indicit, ſicut indicat Paulus 2. Cor. 10. *Parata eſt nobis & in promptu vindicta contra illos omnes, qui ſe extollunt aduerſus altitudinem Chriſti quantumuis ipſi alti ſint.* Hac igitur belli denunciatione ſe priùs legatum pacis apud Iſraelitas egiſſe, ſed legationem hanc ab illis fuiſſe contemtam.

4. Illis tribus montanarum vrbium nominibus, Gibeah, Ramah, & Bethaue quarum duæ priores in tribu erant Benjamin, tertia verò in tribu Ephraim, (Hieronymo etiam, qui loca illa diligenter inſpexit attestante) ſed ad fines Benjamin poſita, ideóque ipſi Benjamin contigua. Illis, inquam, tribus nominibus venit Prophetæ totum Iſraelis regnum. Cæterum illas tantùm tres vrbes nominauit, tùm quoniam celeberrimæ erant, frequentiáque in illis comitia haberi ſolebant, tùm quoniam iis maximè fidebant Iſraelitæ, vtpote in quibus validiſſima erant propugnacula. Solent autem ad huiuſcemodi ciuitates, maximè mitti ab imperatoribus legati, cùm bellum ſuis hoſtibus indicunt. Indicat igitur Propheta, ſe nomine Dei per publicos (ſed in viſione) præcones bellum toti regno Iſraelis indicere, atque inprimis iis celeberrimis locis, vt intelligant Iſraelitæ, neque in iis munitiſſimis locis ſe fore ſecuros.

5. Illa verba, *Poſt te ò Benjamin*, vel ſunt verba, quæ Propheta voluit per præcones, bellum Iſraelis indicendo, proclamari, & tunc nomen Benjamin ſynecdochicè pro toto Iſraele accipitur, vt hæc ſit horum verborum conſtructio & ſenſus. Clangite cornu in Gibeah, tuba in Ramah, buccinate ipſi Bethauen dicens, Poſt te, id eſt, contra te, ò Benjamin id eſt, ò Iſrael: ſubaudi, bellum fiet, vel denunciatur, vel aliquid tale. Cæterùm nominat tantùm Benjamin, quoniam in ea tribu erant illæ duæ primæ ciuitates Gibeah, & Ramah, illiúſque finibus coniuncta ipſa Bethauen, quibus iuſſit indici bellum.

6. Verba ſunt Prophetæ immediatè ad Benjamin, & tunc duplex poteſt eſſe ſenſus. 1. vt coniungantur cum præcedente dictione Bethauen, & declarent, vbi ſita erat Bethauen, ſic, Buccinate ipſi Bethauen (& ſubintelligatur more Hebræo *Aſcher*, quæ eſt) poſt te, id eſt, poſt tuum tergum, ò Benjamin. Erat enim hæc ciuitas ad ſeptentrionem ipſi Benjamin à tergo coniuncta, & ibi initium erat tribus Ephraim. Sic Hieronymus, quẽ poſtea gloſſa ordinaria, & alij ſecuti ſunt, interpretatur. Verba eius hæc ſunt in comment. in Hoſeam: *Super Bethauen, quæ quondam vocabatur Bethel eſt, in tribu Ephraim, in qua vitulus aureus erat* Poſteà ſubdit. *Et pulchrè dixit, quod Bethauen ſit poſt tergum Benjamin. Vbi enim tribus finitur Benjamin, haud procul in terra Ephraim hæc vrbs condita eſt.* Cùm talis ſit ſitus Bethauen, (vt Hieronymo, qui loca illa inuiſit, credendum eſt) hæc Hieronymi interpretatio contemni non poteſt. 2. Senſus, vt hæc verba non coniungantur cum præcedentibus, ſed poſt mandatum factum præconibus, ipſe Propheta apoſtrophen faciat ad illam Benjamin partem, quæ erat cum Iehuda coniuncta, ideóque tacitè ipſam etiam tribum Iehuda complectens, hoc modo, Poſt te, ò Benjamin, ſubaudi, imminet hoſtis, & debellatis decem tribubus, poſtea in te conuertent ſe hoſtes. Sic Vatablus annotauit, vt habetur in bibliis Rob. Stephani veteribus & nouis.

Niſi fortè ſic interpretari liceat hunc verſum, Prophetam totum hunc ſermonem habere ad Benjamin, quæ cum Iuda erat coniuncta. In hunc ſenſum, ò Benjamitæ, clangite in veſtris altiſſimis vrbibus, in Gibeah & Ramah. Canite, inquam, claſſicum ipſi Bethauen, domui iniquitatis, quæ vobis à tergo non procul adiacet, id eſt, contra Iſrael. Claſſicum canite è veſtris ciuitatibus, vnde facilè audiri poteſtis ab Iſraelitis, qui non procul à vobis abſunt. Sic Tuſanus Paraphraſtes Prophetarum.

Vel fortè incipit Benjamitas (qui erant cum Iehuda coniuncti, & cum Iſraelitarum regno illorum fines coniungebãtur,) inuitare, vt ſe parent ad bellum, quod contra ipſos & Ephraim eſt facturus Dominus Iſraelitis, dicens. Clangite in veſtra Gibeah, & claſſicum canite ipſi Bethaue, quæ eſt vobis à tergo in Ephraim.

10. *Ephraim in deſolationem erit in die correctionis, in tribubus Iſrael agnoſci feci veritatem.*

1. Cùm ait, *In die correctionis*, id eſt, cùm Deus totum hoc corpus Iſraelitici populi, quatenus in eo Iudæi etiam continentur, incipiet poſthac flagellis corrigere, ipſe Ephraim, id eſt, decem tribus erunt in vaſtitatem, id eſt, totum penitùs regnum delebitur. Docet, hanc præſentem, quam ſuprà minatus eſt, diuinam caſtigationem non fore leuem & breuem ipſi Ephraim, ſed grauiſſimam atque perpetuam. Totum enim regnum eſſe penitùs deſtruendum. Indicat igitur, hoc extremo exitio, Iſraelitas extremæ fuiſſe malitiæ, planéque deſperatos: ac proinde turpiter falli, ſi putent, ſe leuiter ac paternè caſtigatũ iri à Deo, ſicut anteà ſolebant caſtigari.

caſtigati,

Google

caſtigari,quoniam,cùm extremè ſint mali, extremum quoque illis debetur ſupplicium.

2. Exprimitur autem malitia,propter quam fuit Ephraim in vaſtitatem detruſus,ea fuit,quoniam cultum præter verbum Dei inſtitutum,pertinaciter retinebat,& Prophetas,hunc cultum condemnantes,contemnebat. Atqui etiam Papatus idē, & peius facit,Quale igitur exitium totum illud regnum maneat,Propheta facile indicat.

3. In vaſtitatem, inquit, erit Ephraim. Indicat igitur, Deum anteà ſolitum fuiſſe caſtigare populum paternè,id eſt, non ad vaſtitatem: nempe, quamdiu fuit ſpes reſipiſcentiæ. Nunc verò illum velle in totum perdere, quia nulla ampliùs reſipiſcentiæ ſpes reſtat:ac proinde docet,Deum ſolitum eſſe peccatores bifariam caſtigare.Primum leniter, more patris,cùm ſcilicet ſpes eſt reſipiſcentiæ. Deinde & capitaliter, more iudicis,cùm res eſt deſperata,tunc enim nullum paternæ reprehenſioni locum eſſe, ſed extremum tantùm reſtare exitium.

4. Illud in tribubus Iſrael *Hodahti Neemanah* trifariam exponi poteſt. 1. Vt ſit conteſtatio denunciatæ pœnæ, quaſi dicat.Hoc,quod iam omnibus tribubus Iſrael notum feci per Prophetas, me ſcilicet poſiturum Ephraim in vaſtitatem, certiſſimum eſt.Ecce iam veritatem palàm indicam,ne quis igitur putet,me minitari tantum,nihil autem mali illaturū. 2. Vt ſit exaggeratio peccati populi,quaſi dicat, Ego per annos multos veritatem docui per Prophetas in omnibus tribubus Iſrael.ergò nemo poteſt obtendere ignorantiam. ac proinde,cùm populus adhuc pertinax ſit in ſua malitia, prorſus indignus eſt,qui paternè & clementer caſtigetur,quare neceſſe eſt,vt in vaſtitatem ponatur Ephraim. 3. Vt præteritum pro futuro accipiatur, & ad perſtringendam incredulitatem populi, certitudinémque ſuæ comminationis confirmandam pertineat,quaſi dicat,Ephraim non vult fidem adhibere meis verbis,nec credit euentura, quæ per Prophetas prædico Venerit in vaſtitatem, & tunc in tribubus Iſrael indicabo veritatem, id eſt,efficiam,vt cognoſcant me vera per Prophetas prædixiſſe,ſicut & alibi ait: *Et tunc ſcietis,quod Ego Dominus.* Hæc tertia facit & ad exaggerandum peccatum & incredulitatem populi, & ad certitudinem ſui verbi confirmandam. Præteritum autem pro futuro accipi,nimis notum eſt in Prophetis. Hanc ergò meam interpretationem libenter amplector,quanquam reliquas duas non reiicio.

10. *Principes Iuda quaſi*, vel, certe ſunt, *transferentes terminum: ſuper eos effundam, quaſi aquas, furorem meum.*

1. Sicut domus,& agri,& fundi, & regna certis terminis atque limitibus diſtinguuntur,vt quiſque agnoſcat, quid ſuum, quid ve alienum ſit:ita populi à populis diuerſis legibus, tàm eccleſiaſticis,& de religione,quàm politicis diſtinguuntur,ac dum in ſuo quiſque ordine retinetur,conſeruantur. Ergò leges tàm de religione,quàm politicæ, quas Dominus ſuo peculiari dedit populo,fuerunt,ceu limites quidam,quibus eum voluit Dominus à reliquis populis diſtingui, & intra quos voluit illum ita contineri,vt ad alias profanas gentes migrare,ac cum illis communicare minime liceret.

2. Qui agrorum,ædium,fundorum,& regnorum terminos transferunt,aut abrumpunt,inducunt ἀταξίαν, omnia confundunt,omnémque ordinem abrumpunt. Ergò transferre terminos,metaphoricè eſt,neglectis legibus,neglecta iuſtitia,& æquitate,omnem ordinem,tàm eccleſiaſticum,quàm politicum abrumpere,ἀταξίαν inducere,efficeréque,vt omnia confuſe,ſurſum atque deorſum voluantur.

3. Principes in hoc poſiti ſunt, vt curent leges,tanquam limites ſuorum populorum ſeruari, ac denique per eas in ſuo quemque ordine,atque officio,pietate,& honeſtate retineri. Principes igitur tunc dicuntur transferre terminos, cum neglecto ſuo officio,ſinunt leges impunè violari, cum permittunt,populos quocunque volunt,tàm quo ad religionem,quā quo ad politiam,pro libidine graſſari,multò verò magis, cū ipſi ſua iniuſtitia ἀταξίαν in vrbem inducunt, ſuíſque malis exemplis omnia perdunt.

4. Poſtquam decem tribus à regno Iehuda,ideóque à vera Eccleſia apoſtaſiam fecerunt,ager Dominicus,tanquam propria hæreditas,fuit ſolum regnum Iehuda,eiúſque populus à reliquis populis,id eſt,gentilibus idololatris,& Iſraelitis apoſtatis,puro cultu legali, & ordine politico à Deo inſtituto,tāquam propriis terminis,diſtinctus. Principes verò Iehuda in hoc poſiti erant,vt populum Dei cum iuſtitia & iudicio, tum bonis exemplis intra ſuos terminos,in vero ſcilicet Dei cultu,inque honeſtate,& in ſuo quemque officio retinerent,nec illum vel cum gentibus idololatris, vel cum decem tribubus apoſtatis miſceri permitterent.

5. Cùm itaque ait, *Principes Iuda tranſtulerunt terminos*; indicat,Principes Iuda,primum quò ad religionem, non ſolum,neglecto ſuo officio,permiſiſſe,ſed etiam ſuis malis exemplis & ſuperſtitionibus effeciſſe, vt populus ſpreto verbo & legibus Dei,quaſi fractis limitibus, migrarit ad apoſtatas Iſraelitas in Bethauen,in Gilgal, & alia Iſraelitarum templa, & ibi ſe abominationibus Iſraelitarum contaminarit,atque ita à Deo ad Sathanam defecerit.Deinde,quò ad politicum etiam ordinem eoſdem Principes,non ſolùm,neglecto ſuo officio, permiſiſſe, ſed etiam ſuis malis exemplis effeciſſe, vt populus, contemtis legibus omnibus, & quaſi fractis omnibus iuſtitiæ,æquitatis,honeſtatis,& officij terminis,nihil non turpe & inhoneſtum,nihil non iniuſti & iniqui tùm in ſe,tùm in proximum ſuum patrarit,atque ita omnem pietatem,honeſtatem,& æquitatem è ciuitate profligarit: ac proinde docet,quod populus Iehuda ſit dilapſus & receſſerit à ſuo Deo, hoc factum fuiſſe culpa & vitio Principum Iehuda, qui non ſolùm ſua ignauia,& negligentia, ſed etiam malis exemplis, variiſque vitiis omnem pietatem & religionem,omnem politiam & ordinem, omnem denique rectè & honeſtè viuendi regulam,peruerterint.

6. Maledicitur in Deut.27.qui transfert terminum proximi ſui. Principes autem Iehuda tranſtulerunt terminos religionis & politiæ,terminos,inquam,non ab hominibus, ſed à Deo poſitos & firmatos Porrò grauius peccatum eſt,transferre hoſce terminos, quàm illos. Indicat igitur Propheta, Principes Iehuda fuiſſe à Deo maximè maledictos:ac proinde iure Deum dixiſſe, ſuam ſe ſuper eos iram, inſtar diluuij omnia obruentis,effuſurum.

7. Effundere iram ſuper aliquem,ſicut aquam, eſt,grauiter aliquem vlciſci, ſeu, multas, graueſque pœnas de aliquo ſumere.Aqua enim,quia ſine parſimonia & menſura abundè effundi ſolet,ſymbolum eſt copiæ in ſacris literis,ſicut etiam illud *Ieſa.* 11. Scientia domini,ſicut aqua replebit terram,apertè docet. Indicat ergò, Principes Iehuda à diuina vindicta, quaſi immenſo diluuio ſubmergendos atque obruendos fuiſſe,propterea,quòd non ſolùm defecerunt ipſi à Deo, ſed etiā in cauſſa fuerunt,vt reliquus populus defecerit: ac proinde docet,plures ſemper grauioréſque pœnas manere ipſos idololatriæ autores,& defenſores, quam reliquam plebem idololatram.

11. *Præda expoſitus erit Ephraim attritus iudicio, quia voluit,& iuit poſt mandatum.*

1. Qua pœna ſint puniendi Iſraelitæ,& quàm iuſta illa ſit futura,hoc verſu disertè docet. Indicat igitur, Deum primò ſecundum delictorum qualitates, pœnas de impiis ſumere, deinde neminem iniuſte à Deo puniri.

2. Non ait autem,*Præda expoſita erunt bona Ephraim*, ſed *Ephraim ipſe*, ſcilicet totus cum omnibus ſuis portionibus, vt anteà prædixit. Indicat igitur,non ſolum regnum,omniáque regni bona diripienda ab Aſſyriis fuiſſe,ſed etiam ipſum vniuerſum popúlum,tanquam prædam,partim occidendum, partim vi rapiendum,atque in captiuitatem abducendum,ac proinde docet,puniri impios,non ſolùm in ſuis externis rebus,ſed maximè in ſe ipſis,tàm in animā,quā in corpore.

3. Neque ait,*Occidetur & punietur Ephraim*,ſed,*præda expoſitus erit*. Solet autem Deus,in pœnis de peccatoribus ſumendis,vti pœna talionis,vt ſit pœna tali peccato,de quo,pœna ſumitur,digna. Quia igitur ait,Ephraim prædæ expoſitum iri,id eſt,ab Aſſyriis rapiendum,atque in Aſſyriam trāsferendum eſſe, tacitè indicat. Ephraim prædatum fuiſſe gloriam Deo,eámque ad creaturas tranſtuliſſe: nempe cùm vitulis, mutata religione, illum detulit cultum, qui ſoli Deo debebatur:ac proinde docet,illos, qui Deum ſuo debito honore fraudant,à Deo magna ignominia afficiendos eſſe.

4. Nec ſolùm ait,quòd *Ephraim expoſitus erit præda*,ſed etiam addit,*attritus*,id eſt,paulatim conſumtus,*iudicio*, id eſt, iuſta Dei vindicta. Indicat igitur, ſicut populus paulatim attriuit gloríam Dei,& de honore,veróq. cultu Dei ſemper aliquid paulatim detraxit,atq.ad creaturas tranſtulit: Ita etiam Deum iuxta pœnam talionis paulatim populū eius regni per varios hoſtes atriturum, donec tandem totus penitus conſumatur,quemadmodū hiſtoria 4.Reg.15. & deinceps apertè tradit:ac proinde docet,iudicium Dei non ſemper ſtatim impios conſumere,ſed ſæpenumerò illos paulatim atterere ſolere,ſicut & ipſi gloriam Dei paulatim ſolent peſſundare.

5. Prædictæ pœnæ cauſſam explicans,ait,*Quia voluit & iuit*,id eſt,quia voluntariè & ſponte iuit,*poſt mandatum*,ſcilicet regis Ierobeam de mutanda religione,vti eſt 3.Reg.12.& 13.Indicat igitur,omnes tàm populum, quàm regem eodem reatu coram Deo implicitos fuiſſe.Regem quidem,quòd excogitarit talem religionis corruptelam, & eam populo pro-

poſuerit atque mandarit. Populum verò, quòd regi talem religionis corruptelam proponenti non reſtiterit: ſed ſponte, & vltrò illam ſit amplexus: ac proinde docet, tàm populos, qui impiis regum edictis parent, quàm reges ipſos, qui impia mandant, grauiter in Deum peccare, pœnam igitur, quæ de eis ſumitur, iuſtam eſſe.

6. Ait autem primò, *Quia voluit* ſcilicet Iſrael, deinde, *Et iuit.* Indicat igitur, peccatum populi priùs in ipſa voluntate fuiſſe, quòd maluit obedire regi impio, quàm Deo iuſto. Inde verò ad ipſam externam facti exſecutionem progreſsum fuiſſe: ac proinde, etſi quò ad peccatum originis, omnes in Adamo citra propriæ voluntatis conſenſum peccauerunt, tamen quò ad peccata actualia, præſertim conſummata, neminem niſi propria voluntate conſentiente, peccare.

7. Trifariam autem dicitur quis voluntarie peccare, & vnus quidem modus alio grauior eſt. 1. Cùm quis ita vult peccatum, & illud probat, vt nemine, niſi diabolo autore, & impulſore, per ſe, ſuáque ſponte, illud excogitet atque eligat. In hoc gradu fuit Iarobeam Nabathi filius, cùm mutauit religionem. Sua enim ſponte per ſe, nemine, niſi diabolo ſuaſore, illam religionis mutationem excogitauit, vt omne perdendi regni periculum euitaret. 2. Cum quis ita peccatum quidem probat & vult, vt illud tamen non, niſi ab alio, præter etiam diabolum, excogitatum atque propoſitum eligat, amplectatúrque. In hoc gradu fuit populus Iſraël, cùm mandato regis de mutanda religione, ſeu, de perperàm colendo Deo, ſine vlla contradictione, iubẽs obtemperauit. 3. Cum quis ita quidem peccatum vult, admittitque, vt tamen illud non probet, nec amet, ſed pœnarum metu, niſi aſsentiatur commotus, vel carnis commodis atque illecebris illectus, ſpiritu repugnãte, carnis tantum voluntate amplectatur. Sic Petrus, cum negauit Chriſtum, & filij Dei omnes, cum ſpiritu quidem ſeruiunt legi Dei, carne autem legi peccati. Qui enim ita peccat, *ex ὰνῶ* quidem, quo ad carnem, ſed *ἄκων*, quo ad ſpiritum peccat, ideóque non ita grauiter, vt primi & ſecundi peccant. Qui verò externa vi ad aliquid male agendum, voluntate nullo modo aſsentiente, ſed repugnante, ſimpliciter coguntur, nullo modo peccare dicuntur: ac proinde tacite docet Propheta, peccato originis, & eius motibus exceptis, nullum eſse peccatum, niſi voluntarium.

8. Quòd itaq. propheta non ſimpliciter dixit, *Quia iuit poſt mandatum*, ſed, *Quia voluit & iuit*, duabus de cauſſis id fecit. Vna fuit, vt omnem peccati excuſationem illi eriperet. Non enim inuoluntarie, neq. illa externa vi compulſus, ſed voluntarie, ſuáque ſponte mandatum regis eſt ſecutus, ideóque peccauit. Altera fuit, vt duplicatam fuiſse illius culpam oſtẽderet, quoniam nullis carnis illecebris allectus, nullóve metu pœnæ adactus, poſt regis mandatum iuit, ſed illud prius plena & perfecta voluntate voluit, atque probauit, deinde perfecit. Hoc enim ſignificat locutio Prophetica *Voluit*, id eſt, perfecta voluntate elegit, *& iuit*, id eſt, perfecit: ac proinde docet, iuſtiſſimam igitur fuiſse pœnam, quam de eo populo ſumturum dixerat Dominum.

12. *Et Ego tanquam tinea ipſi Ephraim, & tanquam teredo ipſi Iehuda.*

1. Vtrique regno & populo: Iſraeli nimirum, & Iehudæ corroſionem ſeu caſtigationem, ſed lentam, & inteſtinam, paulatimque, inſtar tineæ, atque teredinis, conſumentem, minatur Dominus. Indicat igitur, ſe non ſemper æquabili modo punire homines, ſed aliquando lente & paulatim caſtigare, aliquando verò, inſtar diluuij omnia confeſtim perdentis, vt ſuprà dixerat, totam ſuam iram ſuper impios effundere: ac proinde minatur quidem vtrique populo caſtigationem, ſed eã lentam, & cum miſericordia coniunctam.

2. Alludit autem ad illud tempus, quo vtrumque populum ante, quàm in exſilium pertraheretur, variis, ſed lentis modis afflixit atque corroſit, ſicut hiſtoriæ Regum docent. Fuit ergo tinea ipſi Ephraim. 1. Cum effecit, vt inteſtinis odiis, ſeditionibus, & homicidiis, & id quidem lente ac paulatim, ſeſe inuicem perderent Iſraelitæ, vt 4. Reg. 15. facile eſt videre. Sellum enim occidit Zachariam, & regnum ei eripit. Vix menſem vnum regnat Sellum, & occiditur à Manahem, à quo etiam oppidum vnũ Thipſa percutitur, & omnes qui in eo erant, perduntur, grauidæque fœminæ diſsecantur. Manahemo ſuccedit Pecchaia, ſed contra eum coniurat Pecha filius Romeliæ, & illo interfecto, iſte regnum inuadit, ſed contra hunc coniurat Hoſea, eóque e medio ſublato, regnum ſibi vſurpat. Tunc igitur primũ Dominus fuit tinea Ephraim, ſenſim ac inteſtine illum corrodens. 2. Cum etiam per exteros hoſtes (vt partim ex 15. & 16. partim ex 17. patet) ſenſim ſpoliauit, afflixit, corroſit. Nam per Phul regem Aſsyriorum magna auri copia ſpoliatum fuit regnum Ephraim, vt eſt 4. Reg. 15. Deinde per Tiglatpilaſsar multa oppida illis adempta, multique Iſraelitæ capti atque abducti, & mox per Salmanaſsar reliqua Iſraelitarum oppida capta, & Samaria ipſa annos tres obſeſsa, 4. Reg. 15.

Ipſi etiam Iehuda fuit teredo, lente & paulatim regnum eius conſumens, cum partim per Iſraelitas ipſorum fratres, partim per reges Syriæ, Aſsyriæ, & Babyloniæ, regnum Iehuda attriuit, vt à 16. cap. 4. Reg. vſque ad 25. apparet, donec tandem poſteà toto regno Iehuda deſtructo, per Nabuchadnezar omnes Iehudæi Babylonem fuerunt abducti, vt in 25. videre eſt.

Apparet ergò, quando, & quomodo Deus fuerit cùm ipſi Ephraim vt tinea, tum Iehudæ vt teredo, cùm ſcilicet ante cõmunem totius populi captiuitatem, partim per inteſtinas ſeditiones, partim per exterorum hoſtium incurſiones, & expilationes vtrumque regnum paulatim attriuit, debilitauit, imminuit. Cùm verò totum Iſraelem in Aſſyriam, deinde omnes Iudæos Babylonem aperto marte expugnatos abduxit, non fuit illis, vt teredo & tinea, ſed Ephraim fuit, vt leo, & Iehudæ, vt leunculus, ſicut infrà verſu 14. ait.

3. Tribus autem de cauſſis tineæ atque teredini, ſenſim corrodenti, ſeſe comparauit Dominus. 1. Vt intelligerent Iſraelitæ & Iehudæi, licèt Dominus non ſtatim, atque palàm vtrumque illud regnum funditùs perderet, fruſtrà tamen eos ſibi blandiri & ſecuritatem promittere. Dominum enim tanquam tineã atque teredinem, illos iã paulatim, & inteſtinè corrodere, & niſi reſipiſcant, corroſurum, donec putreſcãt: meminerint igitur Deum timere. 2. Vt intelligerent, ſi non ſtatim perduntur, hoc proficiſci ex Dei bonitate, qui cũ poſſit, tanquam leo, vt poſteà ſequitur, vtrumque illud regnum, dictum factum lacerare atque diſcerpere: mauult tamen, inſtar tineæ atque teredinis, lentè punire. punire quidem, propter ſuam iniquitatem, lente autem inſtar tineæ, propter ſuam miſericordiam. agnoſcant igitur Dei erga ſe miſericordiam. 3. Vt eos ad pœnitentiam inuitaret, ſe enim nolle eos confeſtim, tanquam leonem, perdere, ſed, tanquam tineã, lentè caſtigare, quò tempus illis ad reſipiſcentiam concedatur. Reſipiſcant igitur, quamdiu illis eſt Dominus ſicut tinea, nec expectent, dùm illis fiat leo & leunculus, qui eos confeſtim in fruſta diſcerpat.

4. Tinea & teredo in ipſis pannis & lignis, quæ corrodunt, atq. ex eorum putrefacta materia naſcuntur. Indicat igitur, conſumtionem Iſraelis & Iehudæ non niſi ex vtrorumque corruptione ſeu impietate aliiſque peccatis fuiſſe ortam: ac proinde neminem poſſe, cùm corroditur, atque conſumitur ab ira Dei, ſuæ corroſionis cauſſam in Deum transferre. Eam enim eſſe ex nobis ipſis, id eſt, è noſtris peccatis, atq. in nobis ipſis, id eſt, carne noſtra corrupta reſidere.

5. Solet autem Deus impiis eſſe tinea atque teredo, in anima, in corpore, in rebus externis. In anima, cum illorum conſcientias ſenſu ſuæ iræ, tanquam vermis, corrodit, atque pungit, cùm variis perturbationibus illorum animis affligit, cùm multis irrequietudinibus eorum corda exagitat, cùm excæcat, cùm indurat, cùm tradit in reprobum ſenſum, cùm denique peccata peccatis punit, donec tandem in peccatis putreſcant. In corpore, cùm eos variis morbis paulatim conficit. In rebus externis, cùm eos paulatim tineis, carie, & aliis miris modis conſumit.

Si quem igitur videmus, vel hominem, vel populum, aut regnum tàm in animo, quàm in corpore, & in externis fortunæ bonis paulatim corrodi atqui conſumi, agnoſcamus Dominum ipſum eſſe, qui, ceu tinea atque teredo, eos conſumit atque corrodit. Ipſe eſt enim qui ait, *Ego tinea & teredo*, ſed paulatim id facit, vt tempus pœnitentiæ peccatoribus concedat: ac proinde reſipiſcamus, dùm corrodit, vt tinea, ne poſteà, tanquam leo & vrſus, nos penitùs & confeſtim dilaniet.

13. *Et vidit Ephraim dolorem ſuum, & Iehuda vulnus ſuum, & iuit Ephraim ad Aſſur, & miſit ad regem Iareb, & ipſe non poterit mederi vobis, & ſanabit à vobis vulnus.*

1. Verbum *vidit* per conceſſionem legendum eſt, & tàm ad præſens & futurum, quàm ad præteritum tempus referendum. Sicut enim Dominus iam cœperat eſſe, & adhuc futurus erat per aliquod tempus vtrique populo tinea atque teredo: ita viciſſim populus iam ſenſerat & ſenſurus erat adhuc dolorem ſuum, veruntamen non ad Deum per pœnitentiam erat rediturus, ſed ad regem Aſſyriæ opis implorandæ cauſſa confugiturus. Dubium igitur non eſt, quin hic & præſentem, & futuram vtriuſque populi (excipiuntur ſemper paucæ reliquiæ) impœnitentiam, atque ad lentas & vſitatas Dei ferulas, ſtupiditatem deploret, ſtultamque illius in humanis

præſidi

præſidiis confidentiam derideat.

2. Queritur enim, quod fruſtrà caſtiget, caſtigaturúſque ſit Iſraelitas & Iehudæos lentis modis, vt tinea, & teredo, quoniam etſi ſentiant, ſenſurique ſint dolorem ex corroſione tineæ atque teredinis, quia tamen non perpendunt, neq. perpendent cauſſas ſuæ corroſionis, tantùm abeſt, vt ſint reuerſuri ad Dominum, vt potius ad humana, eaque inania præſidia ſint confugituri. Humana quidem, quoniam ad Aſſyrium id eſt, ad Iarobeam Aſſyriæ regem confugiunt. Inania verò, quoniam ipſe rex Aſſur non poterit ſua ope populum adiuuare, Deo contra eos pugnante. Fruſtra igitur & ſe Deum lentis modis illos caſtigare, & ipſos Iehudæos, atque Iſraelitas ad Aſſyrium confugere.

3. Cum ait, *Vidit Ephraim dolorem ſuum, & Iehuda vulnus ſuum*, ſubintelligenda eſt particula excluſiua, *Tantum*, quaſi dicat, cùm cæditur Ephraim, & Iehuda feritur, non perpendunt cauſſas ſui doloris, & ſui vulneris, neque cogitant, à quo, aut in quem finem cædantur, ſed tantùm more belluino ſentiunt ictus ſibi illatos. Indicat igitur Propheta, hanc fuiſſe cauſſam, cur Iſraelitæ & Iehudæi ad ferulas Dei non reſipuerint, quia, etſi dolorem quidem & vulnera ſibi inflicta ſenſerunt: non cogitarunt tamen, ea ſibi infligi à Deo propter ſua ipſorum peccata, idque in hunc finem, vt peccatorum pertæſi ad Deum confugerent, atque ſalutem ab eo conſequerentur: ac proinde docet, hoc eſſe hominum, qui ſpiritu Dei deſtituti ſunt, ingenium. Quemadmodum brutæ pecudes, ſi feriantur, ſentiunt quidem ictus, & eiulant interea tamen, quia deſtituuntur iudicio & ratione, non cogitant, à quo, vel qua de cauſſa illud ſibi malum proueniat: ita impij homines à Deo percuſſi, præſentem quidem dolorem & vulnus ſentiunt & dolent, interim tamen quia deſtituti ſunt ſpiritu Dei, & brutus ſtupor illorum mentes occupat, non reputant, à quo, & quibus de cauſſis, & in quem finem ita cædantur, atque hanc eſſe cauſſam, cur non curent reſipiſcere, & ad Deum redire, ſed exiſtimantes, malum hoc caſu ſibi contigiſſe, humana tantùm & vana contra illud captant remedia.

4. Cùm ait, *Profectus eſt Ephraim ad Aſſur, &* (ſcilicet Iuda) *miſit ad regem Iareb*, ſubintelligenda eſt particula excluſiua, quæ excludit Dominum Deum: quaſi dicat, profecti ſunt vterque populus, cùm à Deo cæderentur, non ad Dominum, ſed ad reges Aſſur, opis ſcilicet implorandæ gratiâ. Nominat autem tantùm Ephraim, licèt etiam Iuda ſimul accuſetur, quia Ephraim prior confugit ad Aſſyrios, deinde Iehudæi idem exemplum ſecuti ſunt. De Ephraim teſtimonium extat 4. Reg. 15. Manahem enim rex Iſrael, implorauit opem Phul regis Aſſyriæ, miſſis ad eum argenti mille talentis, vt regnum in eius manu confirmaret. De Iuda teſtimonium eſt 4. Reg. 16. Achaz enim miſit nuncios ad Tiglatpilaſſar regem Aſſyriæ, qui hic à propheta appellatur Iareb, & opem ab eo contra regem Iſrael, & regem Syriæ petit. Indicat igitur Propheta, damnari Iſraelitas, & Iehudæos, & omnes in iis hypocritas, quod, cæſi à Domino, cùm deberent ad Dominũ redire, aliò, id eſt, ad humana tantùm auxilia animos ſuos conuertunt.

5. Cùm ait *Ipſe tamen non poterit mederi vobis, & non ſanabit à vobis vulnus*, id eſt, per metatheſin, non curabit vos à vulnere, ſiptote eſt. Non ſolùm enim reges Aſſyriæ non potuerunt Iſraelitis & Iehudæis à Deo per alios hoſtes cæſis mederi, ſed etiam maiora illis inflixerunt vulnera, Deo per Aſſyrios vtrumque populum affligente, vt hiſtoriæ quarti libri Regum, & ſecundi paralipomenon tradunt. Indicat igitur, fiduciam Iſraelitarum, & Iehudæorum, quam in humanis auxiliis collocârunt, non ſolùm fuiſſe inanem, ſed & ipſis pernicioſam: ac proinde duo docet. 1. Deo nos cædente humana remedia, Deo relicto, non tantùm inutilia eſſe, ſed etiam in perniciem conuerti. 2. A contrario, cùm DEVS igitur nos cædit, hoc vnum tantùm nobis reliquum eſſe ſalutare remedium, vt rectà ad DEVM, qui nos cædit, humiles accedamus.

14. *Quia ego tanquam Leo ipſi Ephraim, & tanquam leunculus domui Iehuda. Ego Ego rapiam, & abibo, tollam, & nemo eripiet.*

1. Cùm ait, *Quia ego tanquam Leo ipſi Ephraim*, confirmat quod ſuperiori verſu docuerat, reges Aſſyriorum non poſſe Iſraelitas aut Iehudæos, Deo contra illos pugnante, iuuare. Quoniam, ſicut nullum animal reſiſtere poteſt leoni irato & fameſcenti: ita nemo poteſt Deo obſtare, quò minus perdat, quibus eſt iratus: ac proinde vana eſſe ſubſidia, quæ Iudæi & Iſraelitæ contra iram Dei opponunt.

2. Antequam Iſraelitæ & Iudæi ad humana ſubſidia confugerent, dixit, ſe eſſe, & fore illis, vt tineam & teredinem, id eſt, ſenſim & placidè illos caſtigaturum. At vbi cœperunt ad reges Aſſyriorum confugere, ira accenſus dixit, ſe illis fore, vt leonem. Indicat igitur, eos illo ſuo ad humana auxilia confugio, diuinam iram magis ac magis contra ſe prouocaſſe: Effeciſſe enim, vt Deus e tinea & teredine factus illis ſit leo & leunculus: ac proinde docet, omnes illos, qui non ad ferulas Dei paternas corriguntur, ſed, Deo contemto ad humana confugiunt ſubſidia, maximam iram Dei contra ſe inflammare, ita, vt qui illis erat tinea, & teredo, fiat deinceps leo & leunculus, id eſt, vt is, qui antea pungebat vt tinea, poſteà laceret vt leo, & qui antea rodebat vt teredo, infinita poſteà diſcerpat vt leunculus.

3. Diſcrimen aliquod facit inter pœnam, quam de Iſraelitis, & inter illam, quam de Iehudæis ſumturus erat, cum ait, ſe Ephraim futurum, vt leonem magnum, domui verò Iuda, vt leunculum. Indicat igitur, grauiorem fore vltionem Iſraelitis vltione Iehuda, Iſraelitæ enim in perpetuam, ideóque duriorem, Iehudæi verò in temporalem annorum ſcilicet 70. ideóque mitiorem captiuitatem abducendi erant.

4. Verba illa, *Ego Ego lacerabo, vel diſcerpam, rapiam & abibo, tollam, & nemo eripiet*, periphraſis ſunt, vltionis & victoriæ leonis in feram. Primò rapit, magno ſcilicet furore, & laniat feram. Deinde potitus, non fugit, ſicut vulpes, quia nullius terrore mouetur, ſed animosè atque intrepidè ſuo lento gradu, tanquam fortiſſimus victor, reuertitur ad ſua. Indicat ergo hac periphraſi Deus, ſe maximo furore ſine cuiuſpiam timore vtrumque populum rapturum, in varias mundi partes diſperſurum, & quaſi in fruſta laceraturum, nullumque vel potentiſſimum Monarcham fore, qui populum hunc poſſet e manibus Dei, illum punientis eripere. Fruſtrà ergo, imò in ſuam perniciem Iſraelitas & Iudæos ad reges Aſſur pro ope contra Deum ſe cædentem imploranda confugiſſe.

5. Cum ait *Rapiã & abibo*, ſcilicet liberè & lento meo gradu, ſine fuga, innuit Iſraelitarum & Iudæorum ſubſidia nullũ ſibi metum adferre poſſe, ita vt cogatur ſeſe in fugam vertere. Indicat igitur omnia humana præſidia contra Dei iram oppoſita, verè inania & ridicula eſſe.

15. *Ibo, reuertar ad locum meum, donec peccent*, id eſt agnoſcant, ſe peccaſſe, *& quærant faciem meam, vbi fuerit ipſis adflictio, properabunt ad me.*

1. Etſi Deus vbique eſt, quia tamen in cœlo & è cœlo melius & clarius, quàm alibi virtus & opera Dei declarantur, qua declaratione Deus ibi eſſe agnoſcitur atque ſentitur, iccircò proprius Dei locus dicitur eſſe cœlum. Huc illud, *Pater noſter, qui es in cælis.* Cùm igitur ait, *reuertar ad locum meum*, intelligitur in cœlum. Etſi verò etiam nullo loco mouetur Deus, quo ad ſuam eſſentiam, quia tamen quodammodo mouetur, quo ad eius effecta & operationes in mundo, iccircò cùm aliquod inſigne opus vel miſericordiæ, vel iudicij, alicubi operatur, quoniam tali inſigni opere ſuam ibi præſentiam declarat, dicitur de cœlo ad eum locum deueniſſe. Cùm verò talia inſignia opera deſinit alicubi operari, id eſt, cùm nec de peccatis ampliùs pœnas ſumit, nec ſuæ erga nos beneuolentiæ ſignum aliquod ampliùs exhibet, dicitur ab eo loco diſceſſiſſe. Cùm igitur ait, *Ibo*, id eſt, diſcedam *reuertar ad locum meum*, duo indicat. 1. Se igitur primum quaſi è cœlo in regnum Iſrael & Iuda venturum, ad ſæuiendum ſcilicet in vtrumque populum, & vtrumque in captiuitatem rapturum. 2. Poſtquam in vtrumque regnum ſæuierit, & vtrumque populum in captiuitatem pertraxerit, ſe deinde quaſi è terris in cœlum reuerſurum, id eſt, ſe ibi populum deſerturum, & nullum vel iudicij vel miſericordiæ ſignum illi præbiturum, & quaſi omnem illius curam abiecturum, idcóque ſe in cœlo quaſi quietum & otioſum fore, quoniam nec iram ſuam ampliùs è cœlo contra illum populum reuelabit, nec vllam etiam lucem ſalutis illi è cœlo proferet. Senſus igitur eſt, poſtquam vltimum ſupplicium de vobis ſumſero, & in exilium vos abduxero, vos ibi in Chaldea & Aſſyria deſeram, in neutram partem vos curans, & Ego quaſi in cœlum redibo, ibique meâ fruar quiete, omni veſtri cura prorſus abiecta.

2. Non ſimpliciter ait, *Reuertar ad locum meum*, ſed addit, *Donec peccent & quærant faciem meam*, id eſt, donec, agnitis ſuis peccatis, per fidem me quærant, & verè reſipiſcant. Indicat igitur Deus, ſe non perpetuò in cœlo quieturum, ſed ad tempus, donec ſcilicet vterque populus reſipiſcat, tunc enim ruſius ad eum rediturum ſe e cœlo, ſed alio aduentus genere quàm priùs: nempe non ampliùs ad ſæuiendum, ſed ſaluandum: ac proinde docet, finem tum iræ in electos ſæuientis, tum ſui ad tempus ab electis diſceſſus, eſſe, vt electi reſipiſcant & ſeruentur

ſuámque impietatem tegere, iis tribus tegumentorum generibus, atque hoc eſt primum, quod docet iis verbis.

Alterum eſt, hæc tegumenta, etſi valeant aliquid apud homines: apud Deum tamen nullius eſſe momenti. Poſſunt quidem Iſraelitæ, & alij hypocritæ, iis velaminibus, mendaciis & fucis imponere hominibus, at non certè Deo. Ideò ait *Iſrael non eſt abſconditus a me.*

Summa: Docet, Deum ſuis oculis penetrare omnia vela. Non igitur noſtris peccatis, & ſuperſtitionibus, obtendenda eſſe vela, quoniam id fruſtrà fit coram Deo. Ipſe enim nouit Ephraim, nouit Iſraelem, nouit totam Papiſticam religionem, quæ & qualis ſit. Sicut ſol penetrat per omnes nubes: ſic Deus penetrat per omnes noſtras excuſationes, & videt, quid in corde lateat.

Cum ait, *Quòd tu fornicatus es Ephraim*, docet, quænam cognoſcat in Ephraim & Iſrael. Primò nouit, quòd fornicatus ſit, cùm ſuo ſcilicet nouo cultu obtendebant, ſe colere Deum. Quare fornicatus eſt? Quia in tali cultu præſtando, declinauit à verbo Dei. Pronunciat ergò, cultum Iſraelis fuiſſe ſcortationem, quia non erat ſecundum verbum Domini.

Deinde nouit, quòd ſit ſcortatus Ephraim, id eſt, quòd, cùm etiam cultum illum inſtituit, non fecit animo colendi Dei, ſed ſcortandi à Deo, impediendi populi, ne iret Hieroſolymam, & ne, vbi Deus volebat, populus Deum coleret, atque hoc conſilio, ne regnum Iuda floreret, & decem tribuum acceſſione augeretur, alludit enim ad hiſtoriam 3. Reg. 12. Hæc igitur de Ephraim duo nouit. 1 Quòd, cùm colebat Deum eo cultu, ſcortabatur, ideóque illius cultum eſſe ſcortationem. 2. Illius etiam animum fuiſſe impurum & ſcortationis plenum. Quare neque defendat cultum, neque obtendat puram mentis intentionem.

De Iſraele, id eſt, de reliquo populo quid ait? *Quòd pollutus eſt Iſrael*, ſcilicet iiſdem ſcortationis ſordibus. 1. Quoniam & dùm ipſe profitebatur, ſe Deum colere, non colebat Deum, ſed ſcortabatur & ipſe. 2. Neque ſynceritatem animi obtendere poterat, quoniam nouit Dominus, quo animo populus defecit à regno Dauidis, vt eſt 3. Reg 11. Item nouit, quo conſilio recepit cultum à Iarobeamo inſtitutum, animo ſcilicet malo & fornicario. Ergò cùm Ego optimè nouerim vtrumque, & Ephraim, id eſt, regem, regiamque aulam, & Iſraelem, id eſt, reliquum populum, non eſt opus mecum tergiuerſationibus & excuſationibus.

Ex hoc loco de ſcientia Dei, duplicem debemus fructum capere.

1. Diſcamus, noſtris iniquitatibus, nullum excuſationum velamen obduci à nobis poſſe coram Deo. *Ego*, inquit Deus, *noui Ephraim.* Nouit ergò & nos, & corda noſtra. Curemus igitur, vt nos ipſi quoque agnoſcamus, & humiliemur ſub manu Dei.

2. Firmemus fidem noſtram. ſolum illum cultum, qui eſt ſecundùm verbum Dei, gratum eſſe Deo: qui verò declinat, eſſe ſcortationem, ideóque Papatum ſcortationem eſſe. Sic enim de Iſraele pronunciauit. Quod ſi adſerant argumenta à temporum antiquitate, à Conſiliis, & Patribus ducta, & nobis nihil ſit, quo poſſimus illorum argumenta diluere, hoc vno verbo diluamus, Dominus de cultu in Iſrael, quia teſtimonium non habebat à verbo Domini, dixit, Ego noui Ephraim, & Iſraelem, quod fornicati ſunt, quia ſcilicet in cultu Deo præſtando declinarant à verbo. Ergo eadem ratione nouit Papalem cultum, quia non habet teſtimonium à verbo Dei, eſſe ſcortationem. Hæc Dei cognitio mihi eſt ſatis, vt Ego quoque agnoſcam, omnes tales cultus, qualis erat Iſraelis eſſe ſcortationes.

4. *Non adiicient ſtudia ſua.*

Hoc verſu duo continentur. Vnum eſt, obſtinatio populi in ſua malitia & ſuperſtitionibus, propter quam pronunciat, de eo actum eſſe, nunquam pœnitentiam acturum. Ideoque indicat, peccatum populi fuiſſe peccatum in Spiritum ſanctum. Hoc enim proprium eſſe eorum, qui peccant in Spiritum ſanctum, vt non ampliùs reuertantur ad pœnitentiam, Hebr. 6. Idem dicit, Non adiicient ſtudia ſua, vt conuertantur ad Dominum. Alterum, eſt redditio cauſſæ, cur ſcilicet non ſint reuerſuri ad Dominum, ideoque de eis actum ſit? Hæc redditio cauſſæ, duo habet membra. 1. Quia ſcilicet ſpiritus fornicationis, id eſt, ſpiritus Sathanæ, ad idololatriam impellens atque dementans, in medio eorum eſt, id eſt, ita illis dominatur, tanquam rex in medio ſui regni, vt ab eius imperio ſe liberare nec poſſint nec velint. Senſus eſt. Quia ſibi placent in ſuis ſuperſtitionibus, & illis delectantur.

2. Quia Iehoua non cognouerunt, quaſi dicat, Si agnoſcerent Dominum, fortaſſis quærerent ſe liberare à tyrannide ſpiritus fornicationis, ſed cum non agnoſcant, non poſſunt quærere liberationem. Quomodo non agnoſcunt? deſuit ne lumen? non, ſed illud reſpuerunt. ac proinde ad amplificationem peccati facit hæc ignorantia. Hæc igitur redditio cauſſæ, eſt talis, ac ſi dicamus. Non reuertuntur ad Dominũ, quia traditi ſunt in manus Sathanæ, in reprobum ſenſum, in deſideria cordis eorum, ſeu quia ſepulti in abyſſo iniquitatis, quia in profundum contemtus Dei & omnis iniquitatis peruenerunt.

Eſt autem quædam ſpecies probationis, qua ab effectu probat, id quod ſuprà dixerat verſu ſecundo, illos profundaſſe, id eſt, in profundum contemtus Dei & omnis iniquitatis, & obſtinationis perueniſſe. Illa enim fuit quaſi propoſitio. Poſteà occurrit excuſationibus Iſraelitarum, primum ignorantiæ in fine verſus ſecundi, non poſſunt obtendere ignorantiam, deinde aliis omnibus, quaſcunque potuiſſent adferre, tum bonæ intentionis tùm ſplendoris cultus. Nunc probat, tales eſſe, ab effectu, quaſi dicat. Nemo mihi obtundat caput vllis excuſationibus. Vultis videre, illos in profundum obſtinationis veniſſe? attendite & videbitis, illos non reuerſuros ad Dominum, imò nec curaturos, vt id faciant. Non enim adiicient ſtudia ſua, vt conuertantur, id eſt, non curabunt redire.

Quia ſpiritus fornicationis.

Alludit ad mulierem fornicariam, quæ à ſpiritu fornicationis ita dementata eſt, & libidinibus dedita, atque inflãmata, vt impoſſibile ſit, illam redire ad ſuum maritum, vſq. adeò capta eſt amore ſuorũ amaſiorum, & vſque adeò ſibi placet in ſuis fornicationibus. Indicat igitur Iſraelitas factos fuiſſe impudentiſſima ſcorta, quæ vſque adeò frontem omnem abiecerunt, & ſuis fornicationibus delectantur, vt non ampliùs curent redire ad ſuos maritos.

5 *Et teſtificabitur ſuperbia Iſrael in faciem eius.*

1. Thargum accepit illud verbum *Hanah* pro humiliari, ſicut aliquando accipitur, & ſic interpretatur. *Et humiliata eſt gloria Iſrael*, id eſt, humiliabitur. Quaſi dicat, deprimentur criſtæ Iſraeli. Sic etiam Lutherus, ſic Capito, ſic LXX. interpretes.

2. Alij vt Hieronymus, Munſterus, Caluinus, pro reſpondere & teſtificari, in hunc ſenſum. Superbia, qua ſcilicet Iſrael confidens ſuis viribus & ſua ſapientia, contemnit verbũ Dei, admonitiones Prophetarum, teſtificabitur. Quid? quòd ſcilicet Iſrael verè fuerit ſuperbus & præ ſuperbia contempſerit verbum Dei, ideóque quòd verè dignus ſit pœna. Teſtificabitur. Quomodo & quando? Quando Iſrael deprimetur & humiliabitur. Superbia igitur Iſraelis ſui humiliatione, id eſt, cùm humiliabitur, teſtificabitur, Iſraelem fuiſſe ſuperbum Dei contemtorem, ideóque dignum tali pœna, id quod ante ignotum erat. Nam ſuperbia hæc ante, quàm puniatur, & antè, quàm deprimatur, non benè à mundo agnoſcitur eſſe ſuperbia culpabilis, & pœna digna. Exemplo ſunt Papiſtæ. Quita eſt illa ſuperbia, qua contemnunt verbum Dei, ſuas audent traditiones æquare verbo Dei? qua ſuis confidentes viribus & meritis, conteminunt Chriſti crucem? interim tamẽ non agnoſcitur à mundo. At cùm fuerint puniti & humiliati, tunc agnoſcentur fuiſſe ſuperbi. Tunc igitur ſuperbia teſtificabitur illos fuiſſe ſuperbos & tali pœna dignos, teſtificabitur, in quam, ſui humiliatione.

In faciem eius) id eſt, palàm & eius confuſionem. Siue igitur primam interpretationem, ſiue hanc alteram, quæ mihi magis placet, ſequaris, denunciat hic Propheta, ſuperbiam Iſraelis humiliatum iri, breui & palàm, & cum magna eius ignominia. Eadem locutio eſt verſu. 5 cap 6.

3. Poſſemus etiam ſic interpretari, vt futurum pro præſenti accipiamus, in hunc ſenſum. Verſu ſecundo accuſauerat totum Iſraelem, quòd declinando à lege Dei, corruperint totum Dei cultum, & ita paulatim declinarint, donec profundas egerint radices in ſua iniquitate & ſuperſtitionibus. Statim excuſationi occurrit ab ignorantia ductæ, deinde verſu tertio occurrit omnibus aliis argumentationibus, & excuſationibus, quibus potuiſſent Iſraelitæ ſe excuſare. Se enim omnes illos nouiſſe. Verſu quarto cœpit probare propoſitionem ſuam primam, eos ſcilicet profundas egiſſe radices in malitia, & iniquitate, ac ſuperſtitionibus, quam probauit ab effectu deſperatæ impietatis: nempe ab impœnitentia. Non redeunt, nec redibunt ad pœnitentiam, non curant, nec curabunt redire ad Dominum, ſeu, ſunt prorsùs impœnitentes. Ergo declinando à lege Dei, profundauerunt, id eſt, profundas egerunt radices in impietate: ſunt enim traditi in reprobum ſenſum, & ſpiritus Sathanæ in medio eorum. Nunc verſu quinto probat idem ab alio effectu à ſuperbia, qua Deum, eiúſque verbum contemnunt, *Teſtificatur*

ſuperbia

ſuperbia ipſius in faciem eius, quaſi dicat, quid opus eſt multis probationibus? Annon ſuperbia ipſius, qua ſcilicet contemnit Prophetas, & verbum Dei, qua eſt inflatus, & inſoleſcit cõtra Dominum, teſtatur in faciem eius, rem ita ſe habere, id eſt, Iſraelem ita declinaſſe à via recta, vt in profundum malitiæ & obſtinationis peruenerit? Hactenus igitur conuicit, Iſraelem vere perditum & deſperatum fuiſſe, profundáſque radices in ſua iniquitate & ſuperſtitionibus egiſſe, ita, vt inde auelli amplius non poſſit. Nunc ſequitur pœna peccati. Iſrael ergò & Ephraim propter ſuam iniquitatem perdentur.

Concidet etiam Iehuda.

Hoc addidit, ne putarent Iehudæi, ſe fore impunes. At capite primo dixit, *Iehuda autem faciam miſericordiam.* Illud de miſericordia, quæ facta eſt, dum à Senacherib non fuerunt penitus deſtructi, ſicut Iſraelitæ. Hic autem innuit captiuitatẽ Babylonicam. Hic tantum de impijs in Iuda loquitur, qui ſcilicet Iſraelitas ſecuti ſunt in defectione à verbo Dei, & ſequẽdis idololatrijs. Ibi vero de toto corpore.

6, *Cum ouibus & armentis ſuis ibunt ad quærendum Iehouam, & non inuenient: ſubduxit ſe ab illis.*

Eſt etiam in hoc verſu tacita quædam occupatio. Quia dixerat v. 4. Iſraelem non curaturum redire ad Dominum, & propterea concluſerat, Concidunt igitur in ſua iniquitate, potuiſſet quis excipere, Imo ipſi Iſraelitæ magno ſtudio quærũt ſuum Deum, & non deſinunt quærere, & ſacrificijs eius iram, ſi qua eſt contra Iſraelem, placare. Deus autẽ promiſit, ſe adfuturum illis, qui ſe quærant. Ergo non concidet Iſrael.

Reſpondet Propheta & per conceſſionem irridet illorum ſtudium, atque in ſumma ait, Iſraelitas quæſituros quidem Deum, atque magno ſtudio & ardore, ſed non inuenturos, quia Dominus ſe ſubduxit ab illis. Qua locutione innuit, illos non quærere Deum ea ratione, qua inueniri poſſit, ſed ea potius, qua procul à nobis recedit. Tria ergo facit in hoc verſu. 1. Per conceſſionem cum irriſione coniunctam, deſcribit ſtudium, quo hypocritæ Iſraelitæ fingent, ſe quærere Deum, vt ſibi ſit propitius. Ibunt cum armentis & gregibus. 2. Oſtendit, illorum ſtudium inane eſſe, & ridiculum, dicens, *Non inuenient.* 3. Cauſſam indicat, cur non inueniant, quia ſcilicet nõ tali ſtudio acceditur ad Deum, ſed potius receditur à Deo, & Deus recedit à nobis, dicens, *Subduxit ſe.*

Quod ad primũ, ait, *Cum gregibus & armentis ſuis.* Cũ irriſione paucis & eleganter deſcribit quale ſtudium fuerit Iſraelitarum, & conſequenter omnium hypocritarũ in quærendo Deo. Primo ait, *Ibunt*, ſcilicet huc & illuc, modò ad hũc, modò ad illum montem & locum curſitando. Indicat, hoc eſſe proprium hypocritarum, vt ſemper & animo, & corpore vagentur, magno animi feruore, varia locorum mutatione, curſitationibus, peregrinationibus, ſatagant Deum ſibi reconciliare, & in hac re multùm ſe fatigent. Papatus locum hunc reddit perſpicuum. Vt Dominum ſibi reconcilient, currunt alij Romam, alij ad ſanctum Iacobum, alij Compoſtellam alij ad diuum Lauretanum, circumeunt ſua ſacella & varia altaria. Ergò eunt.

Deinde, & in quem finem EVNT & vagantur, & curſitant? *ad quærendum Iehouam*, ſubintellige, quo ad ipſorum, vt vocant, finalem intentionem. Nam nõ proprie aut vere quærunt Deũ, ſed ſeipſos, id eſt, non Dei gloriam, ſed ſua commoda. Ideò improprie loquitur hic Propheta cũ ait, *ad quærendum Deũ.* Cæterum ſi interrogẽtur ipſi hypocritæ, cur hæc faciant? cur curſitent huc illuc? reſpondebunt, vt quæramus Deum, vt eum nobis reconciliemus, atque hæc, inquiunt, eſt noſtra intentio. Iactant igitur hypocritæ, hunc eſſe finem ſuarum peregrinationum, curſitationum, ſacrificiorum, operum omnium, denique ſtudiorum ſuorum, vt ſcilicet Deum quærant, Deo inſeruiant, Deum habeant propitium. Atque ita iactant, vt hanc finalem intentionem, ſibi ſatis eſſe putent, ad Deum ſibi cõciliandum & demerendum, licet mente à Deo vagentur, licet nulla pœnitentia tangantur, licet denique in peccatis ſint immerſi. Res in Papatu ſit perſpicua. Sine vlla pœnitẽtia & fide, imò ſine vlla ſæpe attentione, demurmurant ſuas, vt vocant, horas canonicas, canunt Miſſas, obeunt templa, & altaria, ieiunant, interim putant hæc omnia placere Deo, grata eſſe Deo, iis Deum placari, & vitam æternam deberi. Quamobrẽ? Quoniam, inquiunt, iis quærimus Deum & iis ſeruimus Deo. Atqui eſtis ſine fide, & ſine pœnitentia, & mente, ac corde à Deo huc & illuc vagamini. Reſpõdent, at in iis omnibus propoſitum nobis eſt quærere Deum, noſtráque finalis intentio eſt, vt Deo ſeruiamus, Deo gratificemur, ille autem ſpectat hanc noſtram finalem intentionem. Hoc eſt, quod hic docet Propheta de Iſraelitis, *Ibit ad quærendum Deum.*

Tertiò, Et quomodo eunt ad quærendum Deum? ait, *Cum gregibus & armentis ſuis.* His duobus nominibus intelligit omnia ſacrificiorum genera. Nomine autem Sacrificiorũ venit totus cultus. Cæterùm non dixit, cum ſacrificiis, ſed cum gregibus & armentis ſuis. Quare? Quia indigna erant, quæ appellaret ſacrificia, quippe quæ ſine pœnitẽtia, & ſine fide, & ſine verbo offerebantur ab Iſraelitis, in locis prohibitis, & dãnatis idolis. Erant ergò mactati greges, & armenta, non ſacrificia, ſicut & ſuprà dixit, *non ſacrificando, ſed iugulando declinantes profundarunt.* Sic etiam hic non ait, *cum ſacrificiis, ſed cum gregibus.* Indicat hoc proprium eſſe hypocritarũ, vt quoniam ſunt fide & pœnitentia deſtituti, ſine fine ſaltem multiplicent ſua ſacrificia. Sic Papiſtæ faciunt, non contenti vnico Chriſti ſacrificio, quotidie infinitas faciunt Miſſas, non contenti vna Chriſti oratione, quæ Dominica appellatur, alias infinitas ſunt commenti, & eas quotidie centies ingeminant. Ergo quum ait, *Cum gregibus*, indicat indefeſſum hypocritarum ſtudium, in præſtando & augendo ſuo cultu.

Deinde etiam non ſimpliciter dixit, *cum gregibus*, id eſt, ſacrificiis, ſed addit *Suis*, id eſt, profanis, immundis, Deo ingratis. Facit enim tacitam antitheſin inter ſacrificia Dei, & ſacrificia hominum. Sacrificia Dei, ideóque Deo grata, ſunt quæ offeruntur iuxta præſcriptam in verbo Dei formam, nõ tantum externam, ſed imprimis internam: nempe ex corde cum pœnitentia contrito, cum fide in Chriſtum purificato: requirebat enim præcipue hæc duo Deus in ſacrificiis ſuis. Hæc duo cùm abſunt, ſacrificia non ſunt ſacrificia Dei, aut Deo grata, ſed humana, ideóque profana. Ergò ibunt cum gregibus ſuis.

Poſtremò cùm ait, *Ibunt cum gregibus ſuis*, ſubintelligenda eſt particula excluſiua *Tantùm*, quaſi dicat. Ibunt non cũ corde pœnitentia contrito, & fide purificato, vt illud offerant Deo, ſed tantum cum ſuis gregibus, & armentis Deo offerendis. Tacitam enim antitheſin etiam hic facit, inter ipſos Iſraelitas, & ipſorum greges, & innuit, Iſraelitas, & alios omnes hypocritas, non curare, vt ſeipſos offerant & ſacrificent Deo, ſed tantum, vt offerant ſuos greges, id eſt, res externas à ſe alienas. Deus autem non externa requirit per ſe, ſed interna, noſtros animos, noſtra corpora, non boues. *Vnde Pſalm.* 51. Quoniam ſi voluiſſes ſacrificium, dediſſem, vtique holocauſtis non delectaris. Sacrificium Deo, ſpiritus contribulatus, cor contritum. *Rom.* 12. Obſecro, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuam, ſanctam, Deo placentem, rationale obſequium veſtrum. Indicat igitur, quàm ingrata Deo fuerint ſacrificia Iſraelitarum: quia tantum externa erant. Eſt hæc Scripturarum conſuetudo obſeruanda: nempe ſæpenumerò ſubintelligendam eſſe particulam excluſiuam, licet non exprimatur. Superius etiam, ſacerdotes comedunt peccatum populi ſcilicet tantùm, id eſt, nihil curant, niſi vt ſacrificia populi capiant, ita hic.

Singulæ autem hæ particulæ declarant, quàm ridiculum fuerit ſtudium Iſraelitarum, & conſequenter omnium hypocritarum in quærendo Deo. *Ibunt*, id eſt, quærent Deum vagantes huc & illuc. Atqui Deus, vt inueniatur, non opus eſt locorum mutationibus & peregrinationibus, eſt enim in cœlo, in cœlum autem aſcenditur ſpiritu & mente, fide purgata. Eſt etiam in terra, ſed vbique. Stultum igitur eſt, currere magis ad vnum, quàm ad alium locum, vt ibi Deum quæras. Ergò ſtultum & ridiculum ſtudium Iſraelitarum in quærendo Deo. *Ad quærendum Deum.* Non proprie quærunt Deum, ſed ſeipſos. Ridiculum igitur, quod aiunt, ſe Deum, quærere. Sed per conceſſionem, eſto, quærant Deum. At quomodo? *Cum gregibus ſuis tantum*, non autem ſuis cordibus & animis. Atqui Deus non inuenitur, nec placatur iis nudis nugis. Stultum igitur & ridiculum ſtudium Iſraelitarum, qui magno ardore ſatagunt Deum ſibi reconciliare, & , vt hoc obtineant, curſitant modò ad vnum, & alterum montem, modò obeunt vnum, modò alterum altare, idque cum multis gregibus & armentis.

Hactenus ſtudium Iſraelitarum in quærendo Deo deſcripſit, & quàm vanum fuerit, indicauit, nunc aperte vanum fuiſſe explicat dicens.

Quo ad ſecundum, *Et non inuenient.* Ergò inanis & ſtultus labor tùm Iſraelitarum, tùm omnium hypocritarum, quo laborant in ſuis templis & ſacellis, vt Deum quærant, ſibique placent. Quare? Quia nunquam illum inuenient id eſt, non habebunt placatum hac ratione. Quamobrem? Quia currunt quidem, & currunt, ſed extra callem: quò enim magis currũt in ſuis viis, eò longiùs recedunt à via Dei, ideóque & Deus videtur longiùs ab eis recedere.

Subduxit ſe ab illis.

Loquitur hic iuxta iudicium humanum & hypocri-

tarũ. Non enim proprie ſubducit ſe ab impiis, ſed impij ſubducunt ſe & recedunt a Deo: ipſis tamen impiis videtur Deus à ſe recedere ſe aſpernari, ſe reijcere, cùm potius contra ipſi eum aſpernentur, & ab eo recedant. Sicut enim quis in naui exiſtens, quo magis ipſe recedit à turri Argentinenſi, tanto magis videtur turris ipſa ſibi recedere: turris tamen eadem manet, mutatio eſt in homine, qui recedit. Ita Deus ſemper idem eſt, à nemine recedit ipſe, ſed homines recedũt à Deo, interim tamen ipſi Deum accuſant, quòd ſe deſerat, quòd à ſe diſcedat. Senſus igitur eſt, vos quæritis Deum, eſto, ſed nõ inuenietis. Quare? Quia quæritis illũ contraria via, quàm quærendus ſit, & ita cõtraria, vt quo propiùs vobis ipſis videmini accedere ad Deum, eo longius ab illo recedatis, & ita per cõſequens Deus à vobis ſubducitur. Indicat à contrario, Deum non eſſe propitium (hoc eſt enim inuenire Deum) niſi iis qui ſpiritualiter & ex animo illum in Chriſto quærunt: nam tantùm in ſpiritu, id eſt, ſpiritualiter ſine ceremoniis externis, *et in veritate*, id eſt, vere & ex animo, non ſimulate, ſicut adoratur, ſic & inuenitur Deus. Concedit ergò Iſraelitis, in ſua perſeuerantibus iniquitate, quòd etiamſi eant ad quærendum Deum: non tamen inuenient eum.

8. *Clangite buccina Gibbah, tuba Rama, etc.*

Gibeah et Rama ciuitates celeberrimæ & munitiſſimæ erant in tribu (atteſtante etiam Hieronymo) Beniamin, mutuo ſibi viciniæ, Ioſ. 16. & 18.

Beth-Auen quæ primo Luza, deinde à Iacob Bethel, poſtremo à Prophetis propter vitulos ibi a Iaroheamo ad cultum poſitos Bethauen fuit appellata, in qua tribu eſſet, & quotuplex eſſet, diſputant interpretes. Quidam volunt duas fuiſſe ciuitates huius nominis, vnam in tribu Beniamin, alteram in Ephraim, ſic Vatablus in annotationibus in libr. Ioſ. c. 18. v. 17. Quidam, vnam tantùm ciuitatem huius nominis & eam ad finem tribus Beniamin fuiſſe. Deinde montem etiam vnum, eiuſdem nominis, ſic Borrhaus in Ioſ. 16. Quidam, duas fuiſſe priùs ciuitates eiuſdem nominis, ſed poſtea propter vicinitatem coniunctas in vnam, ſicut Baſilea vetus & noua, Roma vetus & noua. De hac re vide Lyranum in Ioſ. 16. & 18. Hugo Card. in Ioſ. 16. ex Geneſis 35. colligit, *et locum, vbi ædificauit altare Iacob, et ciuitatem, iuxta quam erat ille locus*, appellatum fuiſſe Bethel.

Cæterum viro Hieronymo, quia in illa regione diu fuit, diligentérque omnia illa loca inſpexit, plus fidei do, quam aliis omnibus, excepto Dei verbo. Is igitur in hunc Hoſeæ locum ſic ſcribit, *Bethauen, quæ quondam vocabatur Bethel, in qua vitulus aureus erat, fuiſſe in tribu Ephraim. Pulchrè autem dici à Propheta, quòd ſit poſt tergum Beniamin, quia vbi finitur tribus Beniamin, haud procul à tribu Ephraim, hæc vrbs condita eſt.* Sentit igitur, vnam tantùm ciuitatem fuiſſe, quæ hoc nomine appellaretur, & eam in tribu fuiſſe Ephraim, ſed ad fines tribus Beniamin.

Porrò, montem etiam, ad cuius pedem erat ciuitas hæc, eiuſdem fuiſſe nominis, & illum fuiſſe in tribu Beniamin, non pugnat cum Hieronymi verbis, nec abſurdum videtur, imò conſonum verbo Dei, Ioſ. 16. & 18. Vide ibi interpretes.

Hieronymus tamen alibi (vt Muſc. in Geneſin c. 28. ait), Luzam eſſe in tribu Beniamin, quam poſteà Iacob appellauit Bethel, & vſque hodie villam in ſiniſtra parte viæ de Neapoli, pergentibus Aeliam. Item ſic ait Bethel vicus eſt in duodecimo ab Aelia lapide ad dexteram euntibus Neapolin, quæ primùm Luza, id eſt, Amygdalum vocabatur, & cecidit in ſortem tribus Beniamin, iuxta Betham & Ai, quam expugnauit Ieſus, rege illius interfecto. Item ſcribit eos falli, qui ſuſpicãtur, Bethauen aliud eſſe oppidum, diuerſum à Bethel: eundem enim eſſe locum, ſed ideò appellatum Bethauen à Prophetis, quia ibi à Iarobeamo Nabathi filio idolum poſitum fuit. Aurogallus etiam in libello de Hebræis vrbium nominibus ſcribit, Bethel in tribu fuiſſe Beniamin.

9. *Ephraim in deſolationem* vaſtitatem *erit in die correctionis, in tribubus Iſrael cognoſcere feci* docui *veritatem.*

Duo in hoc verſu continentur. 1. Declaratio pœnæ, quam ante minatus eſt, qualis futura ſit in Iſrael. 2. Conteſtatio, quòd reuera talis futura ſit, qualem prædixit.

1. Quo ad primum. Quia dixerat verſu ſeptimo, Iſraelitas cum ſuis portionibus omnibus intra menſem, id eſt, intra breue & certum temporis ſpatium, vltra quod nulla erat ſpes reconciliationis, conſumtum iri: nempe per Aſſur. Et idem poſteà quaſi iamiam aduentaret exercitus, hypotypóſi quadam quaſi ſub oculos poſuit verſu octauo. Potuiſſent fortaſſe exiſtimare Iſraelitæ, ſe à Deo caſtigatum iri paterne, id eſt, mediocriter, & miſericorditer, ſicut anteà ſolitus fuerat Deus illos caſtigare, ita, vt poſt illam breuem & lenem caſtigationem, iidem, atque in eodem ſtatu remanerent, in quo anteà fuerant. Iccircò Propheta præcidit illis inanem ſpem iſtam, & in ſumma docet, hanc caſtigationem non fore breuem aut leuem, ſicut reliquæ omnes præteritæ, ſed eos, ſicut meriti fuerant, in nihilum redactum iri. Fuit autem hæc explicatio tum Iſraelitis neceſſaria, quoniam ſtupidi facti fuerunt non ſolùm ad Prophetarum admonitiones & reprehenſiones, ſed etiam ad Dei caſtigationes. Experti quidem fuerant ſæpe iram Domini, ſed quoniam non ita multo poſt ſentiebant, fuiſſe lenem & breuem caſtigationem: iccircò non curabant ſe emendare, ſed pergebant in peccatis nihilominùs, quàm anteà. Erat igitur neceſſe, vt Propheta oſtenderet Iſraelitis, præſentem caſtigationem non fore breuem & leuem, quales aliæ, ſed perpetuam & extremam, atque ita hac ratione à ſomno & ſtupiditate in peccatis excitaret ſaltem electos. Nobis verò vtilis eſt hæc doctrina. Diſcimus enim, Dominum ſolere peccatores initio leniter caſtigare, poſteà finem imponere caſtigationibus, vt hac paterna clementia eos inuitet & prouocet ad pœnitentiam. Quod ſi lenti & tardi adhuc non excitamur ad pœnitentiam, ſeu reſides manemus in noſtris peccatis, ille ingeminat plagas ſecundò & tertiò, & ſæpius, ſed tamen clementer. Verum vbi videt, nos prorſus eſſe ſtupidos ad ferulam diuinam, & omnino manere impœnitẽtes, tunc conteſtatur, nullum reprehenſioni locum eſſe, ſed reſtare tantùm extremum exitium. Diſcamus igitur reſipiſcere ad primas Dei ferulas, quamdiu lenes ſunt, nec expectemus vltimum exitium.

Senſus igitur horum verborũ eſt, *In die correctionis*, id eſt, cùm Ego Deus poſthac totum hoc corpus Iſraelitici populi, in quo continentur etiam Iehudæi, incepero corrigere, ipſe Ephraim, id eſt, 10. tribus, erit in vaſtitatem, id eſt, totum prorſus regnum delebitur, quaſi dicas, Ego non ampliùs corrigã Iſraelem more ſolito, ſcilicet paterne & clementer, nam ſæpe id feci, ſed nũquam reſipuit, verùm omiſſis ſolitis correctionibus, Ego illum prorſùs perdam. Qualis igitur erit pœna hæc? grauiſſima & perpetua.

2. Sequitur nunc conteſtatio, qua affirmat, ita fore. *In tribubus Iſrael cognoſcere feci* docui *veritatem*, quaſi dicat. Hoc quod iam vobis dixi, & omnibus tribubus Iſrael indicaui, me ſcilicet totum perditurum Iſraelem propter ſuam impœnitentiam, eſt veriſſimum & certiſſimum. Ne ergo quis putet, me minari ſicut anteà ſæpe feci, & poſteà miſericordia motus, vel nullas omnino vel ſaltem leuiores pœnas ſumpſi, ſed ſerio, me omnino, ſicut prædico, facturum, perditurum ſcilicet omnino totum regnum Iſraelis, poſiturũmque in vaſtationẽ totum Ephraim. Ecce iam notam feci vobis veritatem, ecce iam prædixi. Hic eſt ſimplex horum verborum ſenſus, quanquam etiam poſſunt hæc verba eſſe Prophetæ immediate, non Dei, & tamen idem erit ſenſus.

Quidã tamen volunt, hîc exaggerari peccatũ populi, quod ita ſit contumax, quaſi dicat Propheta Certe populus iſte indignus eſt, qui caſtigetur leni atque paterna ferula: nam Ego in tribubus Iſrael docui per multos annos veritatẽ, & omnes inſtruxi de ſuo officio, ita vt non poſſint obtendere ignorantiam & errorem: ipſi vero palam contempſerunt Deum, idque non ignorantia, ſed contumacia. Cùm hoc ita ſe habeat, quid igitur reſtat, niſi vt Deus illum redigat in vaſtitatem. Prior tamen interpretatio magis mihi placet. Ego docui, quaſi dicat. Hæc eſt ipſiſſima veritas, hæc eſt vltima denunciatio, eáque certiſſima, quod ſcilicet Deus non ſimpliciter minetur, vt tãtùm inuitet ad pœnitentiam, quaſi poſteà ſit veſtri miſerturus, ſed certam & coram Deo ratam denuncio vobis vindictam, eámque extremam. Ego vobis indicaui veritatem.

Hebræi quidam ſic. Dominus loquitur & ait, *Ephraim erit in vaſtationem, et tunc illa pœna cognoſcere faciam veritatem*, id eſt, quod Ego verum dixi, quando minatus ſum tranſgreſſoribus legis meæ exitium, quódque Ego ſim verus Iudex, *in tribubus Iſrael*. Sic accipitur præteritum pro futuro. Similis locutio frequens eſt apud Prophetas. *Caſtigabo vos, et tunc ſcietis, quod Ego Dominus.*

10. *Fuerunt Principes Iuda quaſi*, vel, certe, *tranſferentes terminum, ſuper eos effundam, quaſi aquas, furorem meum.*

In hoc verſu inuehitur Deus in Principes Iuda. Primum autem grauiſſime eos accuſat, quòd ſcilicet, qui debuerant populum in officio retinere, totum ordinem abruperint, ita, vt etiam ipſorum culpa totus populus dilapſus ſit, & receſſerit à ſuo Deo. Deinde grauiſſimam illis denunciat vindictam. Capito non metaphoricè, ſed propriè hunc locum interpretatur.

Prin-

Principes Iehuda fuerunt vere transferentes terminũ, metaphoricè hic loquitur Propheta. Primum igitur explicanda eſt metaphora, deinde videndus ſenſus Prophetæ, tertio quã graue fuerit illud peccatum Principum Iehuda.

Metaphora hæc eſt. Omnia, quæ ſunt in mundo, certis terminis ſunt diſtincta, præſertim vero agri. quam ſint autẽ neceſſarij ij termini, videmus: nihil enim certi eſſet in rebus humanis, & nemo ſciret, quid ſuum, quid non ſuum, & quod ſuum eſſet, non poſſet retinere, niſi præfixi eſſent ij termini agris, domibus, vrbibus, regnis, ij termini diſtinguunt agros, regna & omnia. ἀταξίαν in mundo, ſeu rebus humanis pariũt ac ſeruant, efficiuntque, vt quiſque norit, quid ſuum, quid alienum retineatque ſuum, & alienum non tangat. Termini igitur adeo eum in rebus humanis ſunt neceſſarij. Qui transfert tales terminos, ἀταξίαν inducit, omnia confundit, omnem ordinem abrumpit. Transferre igitur terminos metaphoricè, eſt negligere legibus, neglecta iuſtitia & æquitate, omnem ordinem abrumpere, omnia cõfundere, ſinere, vt omnia ſine ordine & ἀταξίαν dilabantur, non retinere ſubditos in ſuo officio, ſinere denique, vt omnia ſurſum deorſumque voluãtur, tàm quo ad religionem, quàm quo ad politiam. Leges enim de religione, & de politia, iuſtitia & æquitas qua curatur, vt in ſuo quiſque ſe officio contineat, idem ſunt in vrbibus & regnis quod ſunt termini in agris ac proinde tum Principes dicuntur transferre terminos agrorum, cum negligunt leges, iuſtitiam, & æquitatem, ſinũntque populum pro ſua libidine graſſari, tam quo ad religionem, quàm quo ad politiam, multo vero magis, cum ipſi ſuis malis exemplis omnia perdunt. Habemus metaphoram.

Iam qualis ſit ſenſus Prophetæ in iis verbis, ex iis quæ dicta ſunt, perſpicuum eſt, duabus de cauſis dixit. Principes Iuda transferre terminos agrorum. 1. Quoniam illi Principes ſua negligentia & oſcitantia permiſerunt, Iudæos deficere à Deo, & migrare Hieroſolymis ad montes, vbi Iſraelitæ ſua habebant ſacella, ibique eum Iſraelitis variis ſeſe ſuperſtitionibus polluere. Poſtquam enim decem tribus defecerunt à regno Dauidis, tribus Iuda, ceu quidam ager & poſſeſſio Domini fuerat, quaſi certis limitibus, diſtincta ab aliis decem tribubus, ne ſe cum illis miſceret & contaminaret. Qui erant hi limites? Erat Lex Dei, cultus legalis, & politicus ordo. Iis enim volebat Dominus diſtingui ſuum agrum & hæreditatem id eſt, ſuum populum à reliquis populis. Principes in hoc poſiti erant à Deo, vt populum Iuda retinerent intra ſuos terminos in vero Dei cultu, nec illum permitterent miſceri, vel cum gentibus idololatris, vel cum decem tribubus apoſtatis. At vero quid egerunt Principes? Neglexerunt ſuum officium, indulgebant otio, ſua tantum curabant non quæ Dei vel populi erant permittebant leges impune violari ita quaſi terminos agrorum tranſtulerunt. Populus, fractis terminis & limitibus, migrabat ad apoſtatas Iſraelitas in montem Bethauen, Gilgal, in Mizpa, & ibi ſe abominationibus Iſraelitarum contaminabat, deficiens à Deo, & ſuo vero cultu. Hæc eſt prima cauſſa, cur dicat Propheta, Principes Iuda fuerunt transferentes terminos. Quia, quo ad religionem, permiſerunt populum deficere à Deo, & migrare ad apoſtatas, & cum illis miſceri.

Deinde quia etiam domi, quo ad politicum ordinem magnam induxerunt ἀταξίαν. Cùm enim negligerent ſuum facere officium, nec curarent, populum in ſuo ordine retinendum, vnicuique licebat quod libebat. Itaque omnia erant cõfuſa & turbata apud Iehudæos, etiam domi. Hæc eſt altera cauſſa, cur dicat, Principes Iuda fuerunt transferentes terminum, id eſt, permiſerunt omnia miſceri, turbari, cõfundi tam quo ad religionem, quàm quo ad politiam. Quomodo hæc fecerunt? ſua ignauia, negligentia, ſocordia, iniuſtitia, aliiſque vitiis. Ergó quod populus dilapſus ſit, & receſſerit à Deo ſuo, hoc factum fuit culpa Principum Iuda, qui omne pietatis ſtudium, omnem politicum ordinem, omnẽmque recti & honeſti curam peruerterunt.

Quàm graue autem peccatum hoc fuerit, patet *Deut.* 27. Maledictus qui transfert terminum proximi ſui. Quantò magis, qui transferunt terminos & limites religionis & politiæ, vt fecerunt Principes Iuda. Si maledictus qui transfert terminos ab hominibus poſitos, quantò magis, qui terminos, id eſt, leges à Deo poſitas & firmatas. Sequitur igitur grauiſſima pœna contra hoc grauiſſimum peccatum.

In eos effundam, quaſi aquas, furorem meum.

Id eſt, quaſi diluuio immenſo, eos mea ira abſorbebo, & ſuffocabo. Hac metaphora innuit, ſe grauius animaduerſurum in Principes, quàm in populum, & quaſi totam ſuam iram in illos effuſurum. Non enim ait, effundam ſicut vinum, vel, oleum, ſed ſicut aquam. Si effundas vinũ è dolio, aliquid odoris intus adhuc remanet. Si oleum, aliquid olei remanet adhuc intus. Si aquam, nec aliquid aquæ, nec coloris, vel odoris. Intelligit ergo, ſe ſuam, quaſi totam iram in Principes effuſurum. Vel ait, *Sicut aquam.* Quia aqua ſine parſimonia effundi ſolet, nec parcitur aquæ: & proinde aqua, ſymbolum eſt copiæ, ſicut etiam apud Ieſaiam dicitur, *Scientia Domini, ſic vt aqua replebit terram.* Indicat igitur, ſe magnã iræ ſuæ copiam effuſurum ſuper principes Iehuda. Senſus eſt. Ego mea vindicta & ira ceu diluuio eos obruam & ſuffocabo. Indicat igitur, eos plus nocuiſſe ſuis malis exemplis, negligentia, & ignauia, quam reliquum populum. Quare? Quia non ſolum ipſi defecerunt à Deo, & peccarunt, ſed etiam cauſſa fuerunt, vt reliquus populus defecerit, & peccarit. Populi ergò corruptio & perditio Principibus imputatur.

11. *Vt direptus*, vel prædæ expoſitus, *erit Ephraim, quia voluit, & iuit poſt mandatum* regis, de adorandis vitulis.

Redit ad Iſraelem. Docet autem in ſumma, iuſtam fore Dei vindictam contra Iſraelem. Quare? Quia non coactus, ſed volens, & ſponte ſecutus eſt impia regis edicta de mutanda religione, & adulterando cultu Dei. Duo igitur facit, 1. Prædicit pœnam, quam de Iſraele erat ſumturus Deus. 2. Explicat cauſſam talis pœnæ.

Quo ad primum ait, *Vt direptus*, vel, prædæ expoſitus *erit Ephraim.* Non ait, illius bona expoſitum iri prædæ, ſed ipſe Ephraim expoſitus erit prædæ, ſcilicet cum omnibus ſuis bonis, indicat igitur, non ſolùm regnum, omniaque regni bona diripienda ab Aſſyriis, ſed etiam ipſum vniuerſum populum, atque ita in captiuitatem abducendum. Non autem ait, Occidetur, vel, abducetur captiuus, ſed vſus eſt ſimilitudine prædæ. Quare? Vt melius exprimeret, quàm digna hæc pœna tali peccato, pœna ſcilicet talionis. Ephraim enim, cum mutauit religionem, cum coluit vitulos, quaſi prædatus eſt gloriam Dei, & eam tranſtulit ad creaturas vt Paulus ait Rom. 1. Ergò iuxta pœnam talionis Deus effecit, vt Aſſyrij prædarentur ſuum populum cum tota eius gloria, & tranſtulerunt in Aſſyriam.

Attritus iudicio, ſcilicet Dei, id eſt, paulatim conſumtus. Hoc etiam facit ad melius explicandam dignitatem pœnæ contra tale peccatum. Populus paulatim attriuit gloriam Dei, & de vero cultu aliquid ſemper paulatim detraxit, & tranſtulit ad creaturas. Nam initiò tantùm duo montes erant, Bethel & Dan, poſtea multi: initiò duo altaria, poſteà multa. Sic ergò Deus populum paulatim etiam attriuit per Aſſyrium. Primò per Tiglatphalaſſar attriuit è regno aliquot oppida, Aion, Abel, Bethmancha, vt eſt 4. Regum. 15. & è corpore populi attriuit duas tribus cum dimidia, eáſque tranſtulit in Aſſyriam. Deinde per Salmanaſſar obſedit vrbem Samariam tribus annis, multos interim capiens & abducens, tandem totum populum abduxit. Ergò attritus, *iudicio*, id eſt, iuſta Dei vindicta.

Quod ad ſecundum attinet, pœnæ ſcilicet cauſſam, ſequitur, *Quia voluit, & iuit poſt mandatum.* Cur addidit hanc cauſſæ explicationem, annon ſatis erat. dixiſſe, quia iuit poſt mandatum? Fecit hoc, vt melius explicaret, quàm iuſta eſſet pœna, quam Deus de illo populo erat ſumturus. Nam potuiſſet ſibi forte videri populus innocens eſſe, & extra omnẽ culpam. Quòd enim religio mutata ſit, id non factum fuiſſe populo autore, neque populi ſuffragiis, ſed ſolo autore Iarobeamo rege: ac proinde ſe iniuſte puniri propter peccatum Iarobeami. Propheta igitur, vt oſtendat, iuſtam fore pœnam, quam minatus eſt, docet hic, omnes tàm populum, quàm regem, eodem reatu implicitos eſſe coram Deo. Regem quidem, quia excogitauit talem religionis corruptelam, & eam propoſuit populo. Populum verò, quia non reſtitit regi, neque coactus fuit à rege, ſed ſponte ſecutus eſt mandatum regis de mutanda religione & perperàm colendo Deo. Ergo nemo ſeſe excuſet, aut putet, ſe pati quippiam præter meritum.

At nunquid ſequitur, quia volens iuit, populum igitur iniuſte punitum iri, ſi non volens ſecutus fuiſſet mandatum regis? Reſp. Non hoc voluit inferre, ſed tantùm indicare, duplicatam fuiſſe culpam populi, quod non ſolum ſecutus eſt mandatum regis impium, ſed etiam volens, vltro, & lubens ſecutus eſt. Trifariam enim dicitur aliquis volens peccare, & vnus alio grauius peccare. Primùm, cùm quis ita vult peccatum, vt nemine, niſi diabolo autore & impulſore, per ſeſe illud eligat. In hoc gradu fuit Iarobeamus, cùm mutauit religionem, neminem habuit è populo ſuaſorem, ſed ſua ſponte illam religionis mutationem excogitauit, vt euitaret periculum perdendi regni. 2. Deinde quidam volentes pec-

Digitized by Google

2. Omnes ad præſentem diuini iudicij denunciationem attente audiendam inuitat. Ergò indicat, omnes peccaſſe, ideoque ad omnes hoc Dei iudicium pertinere.

3. Primo loco compellat nominatim ipſos ſacerdotes. Indicat igitur, ſacerdotes grauius reliquis omnibus peccaſſe.

4. Non eos vocat ſacerdotes Dei, ſed ſimpliciter ſacerdotes. Innuit igitur, illos non fuiſſe veros Dei ſacerdotes, tùm quoniam non erant de tribu Leui, tùm quoniam ſacerdotalem ſcientiam non tenebant: ac proinde ſacerdotes quidem fuiſſe, ſed Baal, non Dei.

5. Compellat primo loco ſacerdotes, tertio loco proceres regni, in medio vero loco collocat reliquam plebem, tanquã ab illis duobus ordinibus cinctam. Innuit igitur, populum ab iis duobus ordinibus a quibus debebat ſancte & recte gubernari, perditum fuiſſe omnium ab Eccleſiaſtico ordine vna ex parte, & à politico ex altera parte.

6. Non contentus dixiſſe, *Audite hoc*, addit etiam, *Et attendite & auſcultate*. Non eſt autem inanis & elegantiæ tãtum cauſſa facta repetitio. Indicat igitur, id quod dicturus eſt, eſſe & dignum quod ab ipſis attente audiatur, & certum, atque extra omnem controuerſiam poſitum.

7. Denunciaturus autem illis eſt iudicium Dei. Indicat igitur iudiciũ Dei aduerſus Iſraelitas certò futurum: ac proinde illos fruſtrà ſibi blandiri, ad verba Prophetæ obſurdeſcere, & vana captare ſubterfugia.

8. Citantur Iſraelitæ ad iudicium Dei antè, quàm illud fiat. Tempus igitur reſipiſcentiæ illis conceditur, tacitéque inuitantur ad reconciliationem cum Deo: ac proinde indicatur, Deum nolle illos perdere, ſi mature reſipiſcant, & præueniant Dei iudicium.

9. Omnes, tàm ſacerdotes & regni proceres, quàm reliquus populus, ex æquo iubentur audire verbum & iudicium Dei. Ergò omnes, tam reges & ſacerdotes, quàm reliquus populus, ex æquo ſubiecti ſunt verbo Dei: ac proinde nullus vel potentiſſimus Rex, vel ſummus ſacerdos in tam ſublimem locum euehi poteſt, quin ſuper eius caput Deus cum ſuo verbo ſemper emineat. Quare ſupra verbum Dei, nec poteſtas regia, nec autoritas ſacerdotalis, vllum habet locum.

10. *Miſphath* etſi ſæpenumerò ſignificat *ὅρασιν*, aliquãdo vero viſionem diuinam: hic tamen rectius accipitur pro iudicio forenſi, quatenus complectitur & cauſſæ diſcuſſionem, & pœnę denunciationem. In hac enim continue & peccata, tùm ſacerdotum, tum populi, tùm regni procerum, diſcutiuntur, & vltio diuina ſimul denunciatur. Ergò his verbis, *Quia vobis eſt iudicium*, citantur omnes ad iudicium Dei, vt tam ſua peccata, quàm ſententiam Dei contra peccata, audiant.

11. Explicaturus omnium peccata, à peccatis ſacerdotum & procerum orditur dicens. *Quia fuiſtis laqueus.* Indicat igitur, aduerſus ſacerdotes & proceres, penes quos erant regni gubernacula, hoc iudicium in primis dirigi: ac proinde illos totius mali in populo autores fuiſse.

12. Ait hos duos ordines, fuiſſe laqueos & retia: nempe reliquo populo. Indicat igitur, ſacerdotes & proceres illaqueaſſe, & irretiuiſſe reliquum ſimpliciorem populum, i. in miſerabilem peccati & Sathanæ ſeruitutem redegiſſe, ſuis nimirum malis exemplis, & iniuſtitiis, atque inprimis ſuperſtitionibus, falſis cultibus, mandatis impiis, doctrinisque dæmoniorum.

13. Non enim ſimpliciter ait: *Fuiſtis laqueus & rete*, ſed ait, *in Mizpa & Thabor*. Nomine autem horum duorum celeberrimorum montium *συνεκδοχικῶς* veniũt & reliqui omnes montes & colles, in quibus Iſraelitæ noua templa, nouáque altaria extruxerunt & nouum cultum inſtituerunt. Indicat igitur, populum à ſacerdotibus & proceribus illaqueatum, & irretitum fuiſſe cum aliis malis exemplis, tum inprimis doctrinis dæmoniorum, & falſis cultibus, qui in illis montibus docebantur, & exercebantur.

14. Etenim veri laquei & vera retia, quibus populi illaqueãtur, & irretiuntur, ne ad Deum rite colendum, e terra in cœlum ſpiritu euolare poſſint, ſunt tum hæreticæ doctrinæ, tum impiæ ſuperſtitiones. Hæ autem doceri, & exerceri maxime ſolent in ipſis templis & locis diuino cultui dicatis. Ergò in huiuſcemodi locis & templis, tanquam in Mizpa & Thabor, doctrinis dæmoniorum & impiis cultibus, tanquam laqueis & retibus, maximè illaqueantur, & irretiuntur populi, captiuique in manibus Sathanæ & peccati detinentur.

15. Ac proinde, ſicut ſacerdotes & proceres Iſraelis non ſimpliciter fuerunt laquei & retia, ſed laquei & retia in Mizpa & Thabor, aliiſque montibus, vbi nouum cultum, & inſtituerunt, & exercuerunt; Ita Papa, papiſticique ſacerdotes, & Papiſtici regni gubernatores, in ipſis præcipue templis ſua habent expanſa retia, ſuos habent paratos laqueos, ſuamque exercent venationem & aucupium, ibique ſimpliciores populos, tanquam cæcas auiculas, é liberis captiuos faciunt, ne libere in cœlum ad Chriſtum ſpiritu & fide amplectendum, euolare poſſint.

16. Nam omnia retia & laquei ſunt ab hominibus excogitati, ſunt ſubtiliter, ne ab auibus videantur, fabricati, & in hunc finem ſunt parati, vt aues iis capiantur, & é liberis captiuæ fiant, néve vlterius & altius euolare poſſint. Doctrinæ & cultus Papiſtici, ſunt ab hominibus præter verbum Dei excogitati, ſunt ſubtili artificio fabricati, ita vt non facilè à ſimplicioribus auiculis, quid, & quales ſint, videantur, & denique homines e liberis captiuos faciunt, & ne immediatè ad Chriſtum ſpiritu in cœlo amplectendum, ſupra hunc mundum transvolent, impediunt. Ergò, quid eſt inuocatio Sanctorum, quæ, ne ad Chriſtum immediate inuocandum accedamus, impedit? Quid ſtatuæ, quæ ne ad Deum immediate in cœlo adorandum, transvolemus, retinent? Quid panis Transſubſtantiatio, quæ, vt corpus in pane, vbi non eſt, & non in cœlo, vbi eſt, quæramus, admonet. Quid Miſſa? Quid Papiſticæ indulgentiæ? Quid denique totus Papiſticus cultus, qui remiſſionem peccatorum, ſalutem, & vitam æternam, in elementis huius mundi offerri, ibique poſitum eſſe docet? Quid, inquã, hæc omnia ſunt, niſi retia & laquei, quibus, ne in cœlum ad remiſſionem peccatorum, & ſalutem à Chriſto per fidem quærẽdam, & accipiendam, libere e terrenis hiſce rebus ſubuolemus, retinemur?

17. Papatus igitur totus nihil aliud eſt, quàm aucupium, & venatio animarum, ad eas capiendas & perdendas. Papa, & Papiſtici ſacerdotes, ſunt aucupes, & venatores. Cultus Papiſticus, doctrinæque Papiſticæ, ſunt laquei, & retia. Templa Papiſtica, ſunt Mizpa & Thabor, vbi venatio & aucupium exercetur: ac proinde iudicium, quod hic denunciatur ſacerdotibus Iſraeli, in ſacerdotes & Principes Papiſticos iuſtiùs, quàm in ſacerdotes Iſrael, competit, quod non tantum in Mizpa & Thabor, ſed per totum terrarum orbem ſua retia & laqueos extenderunt.

11. *Et iugulando declinantes profundarunt. Ego autem correctio illis omnibus.*

1. Peccatum, quod primo loco toti obiicit populo, fuit, quòd iugulando, id eſt, ſacrificando, declinantes ſcilicet fuerunt, id eſt, declinarunt: nempe à legis præſcripto ad humana commenta, & declinando profundarunt, id eſt, profundas egerunt radices, nempe in ſuis commentis, & falſis cultibus. Primum igitur ac præcipuum totius populi peccatum in diuinum cultum fuit, ſeu in primam tabulam.

2. Peccatum illud tribus deſcribit verbis Iugulandi, Declinandi, & Profundandi. Indicat igitur, peccatum illud tribus conſtitiſſe partibus. Quarum prima fuit, quòd in cultu Deo præſtando non ſunt ſecuti formã à in Deo lege præſcriptam, ſed ab ea receſſerunt, non quidem ſtatim prorsùs, ſed paulatim ab ea declinando. Altera fuit, quod hac ratione, quicquid etiam reliquum apud illos remanſerat veri cultus, totum illud profanarunt, ita vt illorum ſacrificia, non ampliùs eſſent ſacrificia, ſed meræ iugulationes. Tertia fuit, quòd quantò magis ſacrificia multiplicando à Deo & eius verbo receſſerunt, tantò magis in ſuis ſuperſtitionibus & *ἐθελοθρησκείαις* ſuũ obfirmarunt animum, ſeu profundas radices egerunt.

3. Cum enim ait, *Et iugulando defecerunt*, verbum *iugulandi* poſuit, pro verbo Sacrificandi. Nomine autem Sacrificij venit per ſynecdochen totus diuinus cultus. Cum verò ait, *Defecerunt*, ſubintelligendum eſt à forma diuini cultus in lege præſcripta, ad humana commenta. Indicat igitur, hanc primam fuiſſe peccati Iſraelis partem, quòd in cultu Deo præſtando ad humana commenta à verbo Dei paulatim declinando receſſerint.

4. Huiuſmodi autem declinatio, & interne fit, & externe. Interne, cum cultus Deo exhibetur ſine vera fide & pœnitentia. Hæc enim duo inprimis requirit Deus in ſuo cultu. Externe, cum aliam externi cultus formam ſequimur, quàm quæ in verbo Dei eſt præſcripta. Quicquid enim ad cultum Dei etiam externum pertinet, id totum in lege ſua præſcripſit Deus.

5. Propheta non explicat, quomodo Iſraelitæ in cultu diuino à legis præſcripto declinarint. Indicat igitur illos & interne & externe, ſicut hiſtoria librorum Regum tradit, declinaſſe.

6. Non ait, *Et ſacrificando, ſed, iugulando*. Indicat igitur, ſacrificia Iſraelitarum, etſi mandata erant à Domino: quia tamen in illis offerendis declinabant à legis præſcripto, iccirco coram Deo non fuiſſe ſacrificia, ſed meras animalium iugulationes: ac proinde hinc fuiſſe alteram peccati Iſraelitarum partem, quòd ſuis à verbo Dei defectionibus, ſuis *ἐθελοθρησκείαις* totum reliquum

Dei cultum ita profanarunt, vt nomine diuini cultus non amplius dignus eſſet, ſicut ob eandem etiam cauſſam Bethel non amplius erat Bethel, ſed Bethauen.

7. Sacrificia Iſraelitarum, quia non iuxta regulam verbi Dei offerebantur, non eſt dignatus nomine ſacrificij, ſed meras appellat iugulationes. Indicat igitur, ipſos etiã ſacrificatores, quia non ſecundùm verbũ Dei ſacrificabant, nihil aliud fuiſſe quàm laniones, & ipſorum templa, nil aliud, quàm lanienas: ac proinde quidquid in cultu diuino fit præter verbum Dei, illud totum eſſe coram Deo abominationem, tantùm abeſt, vt nomine diuini cultus appellari poſſit.

8. Hæc phraſis, *Et iugulando declinarunt*, ſignificat, quòd quantò magis iugulabant, id eſt, ſua ſacrificia offerebant Iſraelitæ, eò longiùs declinabant & recedebant à Deo, idque propterea quod ſuis ſacrificiis offerendis, à recta via initio aberrarunt. Indicat igitur, eos omnes, qui in cultu Deo exhibendo à recta via verbi Dei ad ἐθελοθρησκείας initiò declinare incipiunt, quò poſtea celerius in via ſuarum ſuperſtitionum feſtinant, eò longiùs à Deo recedere.

9. Ait, *profundarunt*. Hoc verbum opponit illi alteri, *Declinarunt* id eſt, à cœleſti doctrina ad humanas inuentiones declinando, in profundum vſque tartarearum & infirmarum ſuperſtitionum peruenerunt, ſeu altas radices in eis egerunt. Docet igitur, hanc fuiſſe tertiam peccati Iſraelitarum partem, quòd vſque adeò à regula verbi Dei ad ἐθελοθρησκείας paulatim declinarunt, vt tandem, neglecto prorsùs Deo, animum in ſuis ſuperſtitionibus obfirmarint, atque ita obfirmarint, vt inde auelli ampliùs non poſſint, proinde deſperatos fuiſſe.

10. Quod autem contigit Iſraelitis, ſpeculum eſt illius, quod omnibus ſuperſtitioſis & idololatris contingit. Proprium igitur omnium & ſuperſtitioſorum, & reprobatorum hominum eſt. 1. vt iugulando, id eſt, ſuum cultũ exercendo, à verbo Dei ad humana commenta declinent, ita vt quantò magis iugulent, tantò magis declinent. 2. vt ſuis iugulationibus & ἐθελοθρησκείαις quidquid etiam diuini cultus reliquum manet, totum illud profanent, ita vt nõ ampliùs nomine diuini cultus appellari meritò poſſit. 3. vt eò vſque iugulando declinent à verbo Dei, donec profundent, ſeu in profundũ veniant contemptus Dei, omnium abominationum & vitiorum, & tandem in profundum inferni. Quare initiò diligenter cauendum eſt, ne à recta via, id eſt, à verbo Dei vel latum vnguẽ aberremus, ſi nolimus vt in profundum tandem omnium abominationum, & vitiorum veniamus.

11. Fuit Domini correctio omnibus Iſraelitis, id eſt, cùm in cultu exhibendo, à legis præſcripto declinarent, non deſtitit eos per ſuos Prophetas ex verbo Dei corrigere & ad verã viam reuocare. Nemo igitur potuit obtendere ignorantiam: ac proinde eò grauiùs illorum peccatum fuit, quòd non ſimplici errore lapſi ſunt, ſed pertinaci malitia, verbo Dei declinantes, ſuas mordicùs retinere ἐθελοθρησκείας perrexerunt. Indicat igitur, illos non tantum fuiſſe apoſtatas, ſed etiam pertinaces in ſua malitia, ideóque perditos.

3. *Ego cognoui Ephraim, & Iſrael non eſt abſconditus à me. Quod nunc ſcortatus es, ò Ephraim, pollutus eſt Iſrael.*

1. Hoc verſu duo in ſumma docet Deus ſe agnoſcere. 1. cultum, quem Iſraelitæ præter verbum Dei inſtituerunt, meram eſſe ſcortationem. 2. Ipſos Iſraelitas meros eſſe ſcortatores, totóſque pollutos. Indicat igitur, neque cultum illum vllo pacto poſſe coram Deo defendi: ſe enim probè cognoſcere, quòd ſit ſcortatio, neque Iſraelitas vllam poſſe obtendere mentis rectitudinem, aut cordis puritatem: ſibi enim ignotum nõ eſſe Iſraelem, quod totus ſit pollutus: faceſſant igitur omnes excuſationes.

2. Cum enim ait, *Ego cognoui Ephraim*, tacitam antitheſin facit inter ſe, & Ephraim reliquóſque homines omnes. Indicat igitur, quòd, licèt neque ipſe Ephraim ſeipſum ſuúmque cultum, qualis ſit, agnoſcat, neque vllus alius mortalis agnoſcere poſſit: ipſe tamen Deus vtrumque optimè nouit, & quòd cultus ille ſit mera ſcortatio, quia alienus à verbo Dei, & ipſe Ephraim vniuerſuſque Iſrael ſit ſcortator, totúſque intus & foris pollutus, quia cum contempſerint Deum Iſraelitæ in externo cultu mutando, & adulterando, apertè declararunt, ſe cor habuiſſe immundum, & plenum contemptus Dei.

3. Ac proinde indicat, Iſraelitas, etſi ipſis hominibus imponere poſſent ſuis argumentationibus & defenſionibus, quòd ſcilicet etiam ipſorum cultus ſit bonus, & ipſi puro ac recto ſint corde: ipſi tamen Deo imponere non poſſe. Afferant igitur, quot, & quales velint excuſationes, probationes, & argumentationes, vel ad ſe excuſandum, vel ad ſuum cultum defendendum, etſi illis aliquid efficiant apud homines: apud Deum tamen illas nihil valituras, quoniam ipſe nouit Ephraim.

4. Docet itaque Deus hoc Iſraelis exemplo, tum omnes cultus & religiones, quæ non ſunt ſecundem verbum Dei apertum inſtitutæ, qualibuſcunque rationibus & autoritatibus defendantur, coram Deo tamen eſſe abominationes & ſcortationes, tum omnes tales cultores, qualemcunque obtendãt animi rectitudinem, omnes tamen coram Deo eſſe ſcortatores, totóſque intus & foris pollutos.

5. Cum ait, *Et Iſrael non abſconditus à me*, duo indicat. 1. Iſraelitas igitur ſolitos fuiſſe ſe abſcondere, id eſt, ſuam & internam, & externam impietatem tegere, & occultare, variis ſcilicet velis, id eſt, excuſationib. & defenſionibus. 2. Huiuſcemodi tamen vela & excuſationes, etſi valuerunt aliquid apud homines: apud Deum tamen nullius fuiſſe momenti, quia ipſe ſuis oculis per omnia humana vela penetret. Non poſſe igitur humanis peccatis vlla obtendi vela coram Deo, niſi velum miſericordiæ Dei, & iuſtitiæ Ieſu Chriſti, quoniam iis duobus ſolis humana peccata verè tegi poſſunt.

5. *Non adiicient ſtudia ſua, vt conuertantur ad Deum ſuum, quia ſpiritus fornicationum in medio eorum.*

1. Vaticinatur, Iſraelitas non adiecturos ſua ſtudia, id eſt, non daturos operam, nec curaturos, vt conuertantur ad Dominum, per veram ſcilicet reſipiſcentiam. Eſt autem hoc proprium illorum, qui peccarunt in Spiritum ſanctum, vt ſcilicet poſt tale peccatum nunquam ad Dominum conuertantur, vt eſt Heb. 6. Porrò peccatum in Spiritum ſanctum eſt, voluntariè, malitiosè, & animo obſtinato ab agnita per Spiritum ſanctum diuini verbi veritate prorſus recedere, eique omninò renunciare, vt Hebr. 6. & 10. docet Apoſtolus. Indicat igitur, Iſraelitas in ſpiritum ſanctum peccaſſe: ac proinde probat, eos ab agnita verbi Dei veritate, malitioſe voluntarieque receſſiſſe, atque in ſua malitia, & mendacio, & ſuperſtitionibus profundaſſe, ſeu profundas radices egiſſe, vt verſ. 2. pronunciarat.

2. Non ſimpliciter ait, Non reuertentur ad Dominum, ſed, non adiicient ſua ſtudia, id eſt, non curabunt, vt conuertantur. Non curare autem, vt conuertamur ad Dominum, teſtimonium eſt ſummi contemptus Dei, extremæque malitiæ: Indicat igitur, iſtos ita in Spiritum ſanctum peccaſſe, vt in profundum omnis malitiæ & contemptus Dei peruenerint.

3. Nec ſimpliciter ait, *Nõ adiicient ſtudia*, ſed addit *ſua*. Indicat igitur quòd Iſraelitæ non ſint conuerſi ad Dominum, culpam in Deum transferri non potuiſſe, ſed in ipſis fuiſſe, quoniam ipſi non adiecerunt ſua ſtudia, nec curàrunt, vt conuerterentur ad Dominum: ac proinde docet, etſi vera ad Dominum conuerſio, tota eſt merum Dei donum, & non conuertimur niſi Deus nos conuertat: hanc tamen conuerſionẽ fieri non poſſe, niſi adiiciamus ſtudia noſtra id eſt, deſideremus, curemúſque conuerti: hoc tamen etiam deſiderium & ſtudium Deo in nobis excitante.

4. Nec ſimpliciter ait, *Ad Deum*, ſed addit, *ſuum*, quaſi dicat, ad illum ſuum Deum, qui ſe eis patefecit, qui ſe in filios adoptauit, qui ſemper liberaliter tractauit, qui denique eos ingratos & rebelles etiamnum ad ſe reuocare per Prophetas non deſiuit. Non ſolum igitur hic prædicit, quid facturi erant Iſraelitæ, ſed etiam acriter illorum ingratitudinem reprehendit, quòd cum deberent ſponte ad Deum ſuum redire, nunc etiam ab ipſo Deo inuitati & rogati, redire tamen ad illum minimè curent.

5. Cum ait, *Quia ſpiritus fornicationis eſt in medio ipſorum, & Deum non cognouerunt*, alludit ad vxorem fornicariã, quæ ideò non curat ampliùs ad maritum redire, tum quia ab vna parte igne libidinis inflammata, & amore ſuorum amaſiorum accenſa, nimium ſibi placet in fornicationibus, delectatúrque amaſiorum conſortio, tum quia ab altera parte nullo ſui proprij viri amore affecta, illum non agnoſcit, id eſt, non probat, nec vult agnoſcere pro ſuo marito, neque illius ſibi placet conſuetudo, ſeu, quia ita dementata eſt amore ſuorum amaſiorum, vt proprij viri prorſus ſit oblita. Indicat igitur, duas fuiſſe cauſas, cur Iſraelitæ non curent, ideóque & reliqui hypocritæ non curent ad Dominum redire. Vnam, quoniam ſpiritus fornicationum in medio ipſorum, id eſt, quoniam à ſpiritu Sathanæ occupati, eiúſque ſuperſtitionum amore inflammati, nimium ſibi placent in ſuis ſpiritualibus fornicationibus, ſeu in ſua ſuperſtitioſa, & idololatrica religione. Alteram, quoniam Dominum non cognoſcunt, id eſt, quoniam nullo Dei timore tacti, nullóque Dei amore affecti, illum non verè agnoſcunt pro Deo ſuo, illiúſque religionem non probant, non amant, non ea ſibi

placet

placet,ſeu quia ita dementati ſunt à ſpiritu Sathanæ, & excæcati amore ſuarum ſuperſtitionum, vt Dei, & verbi Dei prorſus ſint obliti.

6. Nec ſimpliciter ait, *Quia ſpiritus fornicationum inter eos*, ſed, *In medio eorum*. Indicat igitur, intima Iſraelitarum corda fuiſse cæco, ſtultóque ſuarum ſuperſtitionum amore accenſa: ac proinde cùm illorum corda tota eſsent à ſpiritu fornicationis occupata, non potuiſse Iſraelitas corde ſaltem ad Deum redire.

5. *Et teſtificabitur ſuperbia Iſrael in faciem eius.*

1. Superbia Iſraelis, de qua hic loquitur Propheta, fuit illa turgida animi elatio, inaniſque ſui confidentia, qua Prophetas ſe corrigentes, ferre non potuit, & verbum Dei in illis contemſit. Dicitur autem ſuperbia alicuius in ipſius faciem teſtificari, cum ſuperbus ita palàm humiliatur atque deprimitur, vt omnibus appareat ex eius confuſione, illum verè ſuperbum, eáque confuſione dignum fuiſse. Sicut enim vnum quodque peccatum ſui punitione contra peccatorem: ſic ſuperbia ſui humiliatione contra ſuperbum teſtificatur. Docet igitur Propheta, Iſraelitas ita grauiter punitum, humiliatum, atque confuſum iri, vt omnibus appareat, quantus in eis Dei contemtus, quantáque ſuperbia fuerit: ac proinde illorum hypocriſin eſse detegendam.

2. Nomen Iſraelis ad vniuerſum populum, id eſt, ad decem tribus, Ephraim verò ad domum regiam, quæ erat è tribu Ephraim, refertur. Cùm igitur ait, Iſrael ergo & Ephraim cōcident in ſua iniquitate, docet tàm populum, quàm regni proceres in Iſrael grauiter punitum iri propter ſuas iniquitates: ac proinde ſuperbos Iſraelitas, qui ſuis delicijs ebrij, inaniq. ſui confidentia inflati, nullum amplius putabant aduerſus ſe fore iudicium Dei, fruſtrà ſibi impunitatem promittere: Dominum enim decreuiſse de eis pœnas ſumere.

3. Non ait ſimpliciter, *Concident*, ſed, *Concident in ſua iniquitate*. Nemo igitur concidit ſeu perit, aut damnatur, niſi propter iniquitatem, non alienam ſed ſuam.

4. Nec ait *Punientur*, ſed, *Concident*, Indicat igitur, illos è faſtigio ſuæ potentiæ, ſuperbiæ, & inanis confidentiæ, in profundum magnæ confuſionis delapſuros: ac proinde hoc verbo explicat, quid ſit, ſuperbiam illorum in ipſorum faciem reſponſuram, ſeu teſtimonium daturam.

5. *Concidet etiam Iehuda cū ipſis*. Indicat igitur, & tribū Iehuda eodem, quo & Iſraelitæ, morbo, contemtus ſcilicet Dei, ſuperbiæ, & aliarum iniquitatem laboraſse: ac proinde ipſius etiam Iehudæos è faſtigio ſuæ ſuperbiæ in abyſsum magnæ confuſionis vnà cum Iſraelitis caſuros. Neminem igitur euaſurum iudicium Dei.

6. Etſi verò in primo capite excepit Iehudam à calamitate, quam minatus eſt Iſraelitis, hic verò vtroſque ſimul coniungit in eadem ruina: non pugnat tamen ſecum Propheta. 1. Quoniam in 1. cap. de toto corpore Iehudæorum loquebatur, hic autem de illis tantùm, qui Iſraelitarum corruptelas ſecuti ſunt, id eſt, qui deficientes ab Eccleſia Hieroſolymitana, veniebant in Bethel & Gilgal. Hos vnà cum reliquis Iſraelitis eadem ſimul calamitate oppreſsos, abripuit Aſsyrius in captiuitatem. 2. Si etiam hic de toto Iudæorum corpore dictum Propheta accipias, in primo cap. exclusit Iudæos ab eadem prorſus calamitate, qua erant afficiendi Iſraelitæ, neque enim per Aſsyrium tunc erant Iudæi abducendi. Hic verò coniungit cum eis in ſimili calamitate, quia etiam Iehudæi, ſicut & Iſraelitæ in captiuitatem erant abducendi, quanquam Iſrael primum in Aſsyriam, Iudæi poſtea in Babylonem. 4. In primo cap. docuit, Iſraelitas penitus reiiciendos, ne eſsent amplius populus Dei, ab illa verò reiectione exclusit Iehudæos. Hic verò tantum docet, tàm Iudæos quàm Iſraelitas è faſtigio ſuæ ſuperbiæ in magnam confuſionem caſuros, id eſt, tam illos quàm iſtos in captiuitatem abducendos, quoniam tàm illi, quàm iſti deficientes à verbo Dei proiecerunt ſe ad varias gentium idololatrias, & corruptelas. Ac proinde vaticinium hoc de Iuda impletum primum tum fuit, quando aliquot Iudæi, qui defecerant à Iuda ad ſuperſtitiones Iſraelitarum, vnà cum Iſraelitis, partim occiſi, partim abducti ab Aſsyrio in captiuitatem fuerunt. Deinde, quando totum corpus Iuda poſt captiuitatem Iſraelitarum abductum & ipſum fuit captiuum in Babylonem à Nabuchadnezaro.

6. *Cum ouibus ſuis & cum armentis ſuis ibunt ad quærendum Iehouam, & non inuenient, ſubduxit ſe ab illis.*

1. Deridet hypocriſin Iſraelitarum, quòd, dum volebant quærere Deum & eum placare, huc atque illuc currebant, non quidem cum ſuis cordibus Deo in ſacrificium offerendis, ſed tantum cum armentis & ouibus, inanéque fuiſse hoc ſtudium oſtendit, quoniam cum hac ratione non ſolum non accedatur ad Deum, ſed potius ab eo recedatur, Deus ab illis inueniri & placari nunquam potuit. Indicat ergo, omnia hypocritarum ſtudia, quibus laborant, vt Deum ſuis externis tantùm ſacrificiis inueniant & placent, inania eſſe & ridicula, quoniam iis viis non ſolùm non acceditur ad Deū, ſed etiam eò longiùs à Deo receditur, quò celeriùs in viis curritur.

2. Ibunt, inquit, ad quærendum Iehoua. Indicat, hoc proprium eſſe hypocritarum, vt Dei reconciliandi cauſſa, non mutent corda, ſed loca, huc atque illuc ad diuerſa ſcilicet ſacella, templa, & altaria curſitando. Inanem autem eſſe hunc laborem, quia Deus, cùm vbique ſit, non locorum, ſed cordium mutatione inuenitur.

3. Cùm ait, *Cum ouibus & armentis ſuis*, ſubintelligenda eſt particula excluſiua, *Tantum*. Excludit enim illorum corda, fidem & pœnitentiam, antitheſin tacitam faciens inter Iſraelitas, & res externas Iſraelitarum. Nomine autem ouium & armentorum, id eſt, ſacrificiorum, intelligit totum externū cultum. Indicat igitur, hypocritas ad Deum placandum, non ſolêre adferre ſe ipſos, ſed tantùm externa ſacrificia, externa opera, externúmve cultum: Interim verò cordis ſacrificium, fidem & pœnitentiam, nihil curare, inanem autem eſſe hunc laborem, quoniam non externis ſacrificiis, ſed fide & pœnitentia inuenitur Deus.

4. Non eſt autem dignatus Propheta talia Iſraelitarum ſacrificia nomine ſacerdotij, ſed tantùm Greges & Armenta appellauit. Indicat igitur, externa hypocritarum ſacrificia; totamque illorum cultum, quia ſine fide, & pœnitentia præſtatur, indignum eſſe appellatione cultus & ſacrificij: ac proinde talem cultum coram Deo nihil aliud eſſe, quàm abominationem.

5. Nec ait, *Cum oue & boue*, ſed in plurali, *Cum gregibus & armentis*. Indicat igitur, hoc proprium eſſe hypocritarum, vt quoniam ſunt ſine fide & pœnitentia, vero ſcilicet, & interno, Deóque grato ſacrificio, ſine fine ſaltem ſua externa multiplicent ſacrificia, ſuúmque externum augeant cultum: ac proinde ſtudium hypocritarum, in ſuo cultu præſtando & augendo, eſſe indefeſſum.

6. Nec ſimpliciter ait, *Cum armentis & gregibus*, ſed, *Suis*, tacitam faciens antitheſin inter ſacrificia à Deo mandata, Deóque grata, & inter ſacrificia ab hominibus excogitata, Deóque ingrata. Indicat igitur, ſacrificia Dei, Deo grata ea eſse, quæ Deo offeruntur, iuxta præſcriptam à ſe formam, internam, & externam. Quæ verò ſecus offeruntur, vt fiebat ab Iſraelitis, non diuina, ſed humana, ideóque profana, & ingrata Deo eſse ſacrificia.

7. Cùm ait, *ad quærendum Deum*, per conceſſionem cum irriſione coniunctam, intelligendum eſt. Neque enim Iſraelitæ propriè quærebant Deum, ſed ſeipſos in ſuis ſacrificiis. Indicat igitur, hypocritas, etiamſi in ſuis ſacrificiis & cultibus, corde procul abſint à Deo: iactare tamen ſolitos eſse, in ſuis cultibus ſibi propoſitum eſse, tanquam finalem ſcopum; Deum quærere & reconciliare ſibi eaque hoc propoſito, finalique, vt vocant, intentione ita contentos eſse, vt illam ſatis ſupérque ſibi eſse putent ad Deum placandum & demerendum.

8. Cùm ait, *Et non inuenient*, docet, propoſitum igitur, & ſtudium Iſraelitarum, & conſequenter omnium hypocritarum, quo laborant in ſuis templis & ſacellis, vt Deum ſibi placent, quia ſine fide & pœnitentia id faciunt, inane prorſus atque ridiculum eſse: Deum enim externis illis cultibus, ſine interna pietate inueniri ſeu placari non poſse, multò verò minus cultibus à Deo non mandatis, ſed ab hominibus, præter vel contra verbum Dei excogitatis.

9. Cùm ait, *Subduxit ſe Deus ab illis*, cauſſam reddit, cur Iſraelitæ, reliquique hypocritæ, etſi multis ſacrificiis Deum in ſuis templis diligenter quærunt, illum tamen inuenire nō poſſint, & hanc eſse indicat, quoniam per eam viam currunt, per quam, quo velocius currunt, eò longius cum ipſi recedunt à Deo, tum conſequenter Deus fugit ab eis, tantum abeſt, vt inueniri, comprehendique ab eis poſſit. Indicat igitur, omnes hypocritas ſuis offerendis, multiplicandiſque ſacrificiis, benè quidem, & velociter currere ad Deum quærendum, ſed quia extra viam currunt, Deum ab eis inueniri non poſse.

10. Dicitur autem Deus ab impiis ſubducere ſe, atque recedere, cum impij à Deo recedunt, quoniam, cum ipſi propriè à Deo recedant, videtur tamen Deus ab eis recedere, Deus enim neminem deſerit, niſi deſerentem ſe.

7. *Contra Iehouam perfidè egerunt, quia filios alienos genuerunt, nunc vorabit eos menſis cum portionibus ſuis.*

1. Cum ait, *Contra Iehouam perfidè egerunt*, alludit ad fidem maritalem, quam populus, ceu vxor, Deo, tanquam viro ſuo, dederat, & ſeruare debebat. Indicat igitur, populum, tanquam fornicariam vxorem, Deum deſerendo, & cum idolis fornicando, fidem Deo datam fregiſſe.

2. Cum ait, *Quia filios alienos genuerunt*, in eadem perſiſtens alluſione explicat, quàm perfidè egerint Iſraelitæ contra Dominum. Docet enim, Iſraelem, tanquam vxorem fornicariam, primum, deſerto Deo, ſeſe idolis proſtituiſſe, doctrináque dæmoniorum, quaſi ſemen adulterinum imbibiſſe, ſuxiſſeque, atque ita fidem marito datam fregiſſe. Deinde hoc nō contentam, ex eodem adulterino ſemine, neglecto ſemine Dei, filios etiam adulterinos genuiſſe, id eſt, iiſdem doctrinis dæmoniorum, & prauis ſuperſtitionibus gentium, ſuos etiam filios ab ipſa infantia imbuiſſe, inque eadem impiâ religione inſtituiſſe, ideóque omnem ſpem redeundi ad Dominum, in futurum etiam tempus abſtuliſſe.

3. Sicut enim, etſi Patres à Deo ad ſuperſtitiones deficiunt: ſi tamen filios ſuos ſinant veram Dei doctrinam doceri, aliqua ſpes eſt, fore, vt ſaltem filij ad Deum redeant, pérque illos vera Dei religio inſtauretur: ita contrà, cùm patres non ſolùm ipſi ſunt fœdifragi, ſed etiam ſuos filios in eandem perfidiam adducunt, iiſdemque prauis doctrinis & ſuperſtitionibus imbuunt, omnis reſipiſcentiæ ſpes etiam in futurum tempus abſcinditur. Indicat ergò Propheta, ita vniuerſos Iſraelitas, & patres, & filios à Deo defeciſſe, vitiatóſque fuiſſe ſuperſtitionibus gentium, vt nulla ſpes relinqueretur fore, vt aliquando ſaltem in poſteris vera religio inſtauraretur: ac proinde de toto Iſraele, & præſente, & futuro, actum eſſe.

4. Menſis pro tempore breui & certo, vltra quod nulla ſit ſpes veniæ, accipitur. Solebant enim in menſem tantùm, & non vlteriùs, contractus ſuos protrahere Iſraelitæ. Indicat igitur Propheta, Iſraelitas intra breue & certum ſtatutúmque tempus, vltra quod nulla futura ſit ſpes veniæ, conſumptum iri, nempe per Aſſyrium, niſi intra hoc tempus reſipiſcant.

5. Ac proinde docet, vnicuique breue & certum tempus, quod Menſis nomine ſignificatur, à Deo ſtatutū eſſe ad pœnitentiam vltra quod nulla poſteà ſpes eſt veniæ. Non eſſe igitur hypocritis procraſtinandum, longáſque inducias exſpectandas. Si enim intra hoc breue, & definitum illis tempus ad pœnitentiam non reſipiſcant, actum poſteà de illis fore. Sic etiam hominibus ante diluuium 100. anni & Niniuitis 40. dies ad pœnitentiam conceſſi fuêre.

6. Nec ſimpliciter ait, *Menſis deuorabit eos, ſed etiam cum ſuis portionibus*, id eſt, cum omnibus ſuis munitionibus & præſidiis. Indicat igitur, etſi Iſraelitæ omni rerum copiâ affluerent, nihil tamen ipſis fore ſubſidio, quo minus poſteà cum ſua tota opulentia perirent, quia manus Domini eſt aduerſa illis: ac proinde vnam tantùm eſſe viam defendendi nos ab ira Dei, fidem, & reſipiſcentiam.

8. *Clangite cornu in Gibeah, tuba in Ramah, buccinate etiam in Bethauen poſt te, ô BenIamin.*

1. In viſione inducitur Propheta, quaſi legatus Dei, qui præcones mittat per totum regnum Iſraelitis ad bellum illis denunciandum. Indicat ergò, Iſraelitis, tanquam hoſtibus Dei, certum imminere exitium. Deum enim armatum, niſi confeſtim reſipiſcant, iamiam aduersùs illos pugnaturum: ac proinde tacitè illos inuitat ad reſipiſcentiam.

2. Hanc viſionem & hypotypoſin ſubiecit, vt vaticinium antè factum, nempe, menſis deuorabit vos, confirmaret. In hunc enim finem ſemper vaticiniis adiiciuntur viſiones. Indicat igitur, comminationem Prophetæ ab Iſraelitis fuiſſe contemtam atque deriſam: ac proinde ſe hanc hypotypoſin neceſſariò ſubieciſſe, vt intelligerent Iſraelitæ, Prophetæ cōminationem non fuiſſe vnum terriculamentum, quia ſtatim, niſi reſipiſcant, Deum ipſum ad vindictam ſuorum hoſtium armatum ſentient.

3. Eſt enim hæc Dei conſuetudo, vt ad ſuos hoſtes primò mittat legatos reconciliationis, qui eos ad reconciliationem hortentur, ſicut 2. Cor. 5. teſtatur Apoſtolus dicens, *Legatione fungimur pro Chriſto, tanquam Deo exhortante per nos, reconciliamini Deo.* Si verò hoſtes hanc legationem pacis non recipiant, poſteà apertum atque horribile bellum indicit, ſicut indicat Paulus 2. Cor. 10. *Parata eſt nobis & in promptu vindicta contra illos omnes, qui ſe extollunt aduerſus altitudinem Chriſti quantumvis ipſi alti ſint.* Hac igitur belli denunciatione ſe priùs legatum pacis apud Iſraelitas egiſſe, ſed legationem hanc ab illis fuiſſe contemtam.

4. Illis tribus montanarum vrbium nominibus, Gibeah, Ramah, & Bethaue quarum duæ priores in tribu erant BenIamin, tertia verò in tribu Ephraim, (Hieronymo etiam, qui loca illa diligenter inſpexit atteſtante) ſed ad fines BenIamin poſita, ideóque ipſi BenIamin contigua. Illis, inquam, tribus nominibus venit Prophetæ totum Iſraelis regnum. Cæterum illas tantùm tres vrbes nominauit, tùm quoniam celeberrimæ erant, frequentiáque in illis comitia haberi ſolebant, tùm quoniam iis maximè fidebant Iſraelitæ, vtpote in quibus validiſſima erant propugnacula. Solent autem ad huiuſcemodi ciuitates, maximè mitti ab imperatoribus legati, cùm bellum ſuis hoſtibus indicunt. Indicat igitur Propheta, ſe nomine Dei per publicos (ſed in viſione) præcones bellum toti regno Iſraelis indicere, atque inprimis iis celeberrimis locis, vt intelligant Iſraelitæ, neque in iis munitiſſimis locis ſe fore ſecuros.

5. Illa verba, *Poſt te ô BenIamin*, vel ſunt verba, quæ Propheta voluit per præcones, bellum Iſraelis indicendo, proclamari, & tunc nomen BenIamin ſynecdochicè pro toto Iſraele accipitur, vt hæc ſit horum verborum conſtructio & ſenſus. Clangite cornu in Gibeah, tuba in Ramah, buccinate ipſi Bethauen dicens. Poſt te, id eſt, contra te, ô BenIamin id eſt, ô Iſrael: ſubaudi, bellum fiet, vel denunciatur, vel aliquid tale. Cæterùm nominat tantùm BenIamin, quoniam in ea tribu erant illæ duæ primæ ciuitates Gibeah, & Ramah, illiúſque finibus coniuncta ipſa Bethauen, quibus iuſſit indici bellum.

6. Verba ſunt Prophetæ immediatè ad BenIamin, & tunc duplex poteſt eſſe ſenſus. 1. vt coniungantur cum præcedente dictione Bethauen, & declarent, vbi ſita erat Bethauen, ſic; Buccinate ipſi Bethauen (& ſubintelligatur more Hebraico *Aſcher*, quæ eſt) poſt te, id eſt, poſt tuum tergum, ô BenIamin. Erat enim hæc ciuitas ad ſeptentrionem ipſi BenIamin à tergo coniuncta, & ibi initium erat tribus Ephraim. *Sic* Hieronymus, quē poſtea gloſſa ordinaria, & alij *ſecuti ſunt*, interpretatur. Verba eius hæc ſunt in comment. *in Hoſeam: Super Bethauen, quæ quondam vocabatur Bethel id eſt, in tribu Ephraim, in qua vitulus aureus erat.* Poſteà ſubdit. *Et pulchrè dixit, quod Bethauen ſit poſt tergum BenIamin. Vbi enim tribus finitur BenIamin, haud procul in terra Ephraim hæc vrbs condita eſt.* Cùm talis ſit ſitus Bethauen, (vt Hieronymo, qui loca illa inuiſit, credendum eſt) hæc Hieronymi interpretatio contemni non poteſt. 2. Senſus, vt hæc verba non coniungantur cum præcedentibus, ſed poſt mandatum factum præconibus, ipſe Propheta apoſtrophen faciat ad illam BenIamin partem, quæ erat cum Iehuda coniuncta, ideóque tacitè ipſam etiam tribum Iehuda complectens, hoc modo, Poſt te, ô BenIamin, ſubaudi, imminet hoſtis, & debellatis decem tribubus, poſtea in te conuertent ſe hoſtes. Sic Vatablus annotauit, vt habetur in bibliis Rob. Stephani veteribus & nouis.

Niſi fortè ſic interpretari liceat hunc verſum, Prophetam totum hunc ſermonem habere ad BenIamin, quæ cum Iuda erat coniuncta. In hunc ſenſum, ô BenIamitæ, clangite in veſtris altiſſimis vrbibus, in Gibeah & Ramah. Canite, inquam, claſſicum ipſi Bethauen, domui iniquitatis, quæ vobis à tergo non procul adiacet, id eſt, contra Iſrael. Claſſicum canite è veſtris ciuitatibus, vnde facilè audiri poteſtis ab Iſraelitis, qui non procul à vobis abſunt. Sic Toſarrius Paraphraſtes Prophetarum.

Vel fortè incipit BenIamitas (qui erant cum Iehuda coniuncti, & cum Iſraelitarum regno illorum fines coniungebātur,) inuitare, vt ſe parent ad bellum, quod contra ipſos & Ephraim eſt facturus Dominus Iſraelitis, dicens. Clangite in veſtra Gibeah, & claſſicum canite ipſi Bethaue, quæ eſt vobis à tergo in Ephraim.

10. *Ephraim in deſolationem erit in die correctionis, in tribubus Iſrael agnoſci feci veritatem.*

1. Cùm ait, *In die correctionis*, id eſt, cùm Deus totum hoc corpus Iſraelitici populi, quatenus in eo Iudæi etiam continentur, incipiet poſthac flagellis corrigere, ipſe Ephraim, id eſt, decem tribus erunt in vaſtitatem, id eſt, totum prorsùs regnum delebitur. Docet, hanc præſentem, quam ſuprà minatus eſt, diuinam caſtigationem non fore leuem & breuem ipſi Ephraim, ſed grauiſſimam atque perpetuam. Totum enim regnum eſſe penitùs deſtruendum. Indicat igitur, hoc extremo exitio, Iſraelitas extremæ fuiſſe malitiæ, planéque deſperatos: ac proinde turpiter falli, ſi putent, ſe leuiter ac paternè caſtigatū iri à Deo, ſicut anteà ſoliti erant

caſtigari;

caſtigari,quoniam cùm extremè ſint mali, extremum quoque illis debetur ſupplicium.

2. Exprimitur autem malitia,propter quam fuit Ephraim in vaſtitatem detruſus,ea fuit,quoniam cultum præter verbum Dei inſtitutum,pertinaciter retinebat,& Prophetas,hunc cultum condemnantes,contemnebat. Atqui etiam Papatus idẽ, & peius facit. Quale igitur exitium totum illud regnum maneat,Propheta facilè indicat.

3. In vaſtitatem, inquit, erit Ephraim. Indicat igitur, Deum anteà ſolitum fuiſſe caſtigare populum paterne,id eſt, non ad vaſtitatem: nempe, quamdiu fuit ſpes reſipiſcentiæ. Nunc verò illum velle in totum perdere, quia nulla ampliùs reſipiſcentiæ ſpes reſtat:ac proinde docet,Deum ſolitum eſſe peccatores bifariam caſtigare. Primùm leniter, more patris, cùm ſcilicet ſpes eſt reſipiſcentiæ. Deinde & capitaliter, more iudicis,cùm res eſt deſperata,tunc enim nullum paternæ reprehenſioni locum eſſe, ſed extremum tantùm reſtare exitium.

4. Illud in tribubus Iſrael *Hodahti Neemanah* trifariam exponi poteſt. 1. Vt ſit conteſtatio denunciatæ pœnæ, quaſi dicat. Hoc,quod iam omnibus tribubus Iſrael notum feci per Prophetas, me ſcilicet poſiturum Ephraim in vaſtitatem, certiſſimum eſt. Ecce iam veritatem palàm indicaui,ne quis igitur putet,me minitari tantum,nihil autem mali illaturũ. 2. Vt ſit exaggeratio peccati populi,quaſi dicat, Ego per annos multos veritatem docui per Prophetas in omnibus tribubus Iſrael. Ergò nemo poteſt obtendere ignorantiam: ac proinde,cum populus adhuc pertinax ſit in ſua malitia, prorſus indignus eſt,qui paterne & clementer caſtigetur,quare neceſſe eſt, vt in vaſtitatem ponatur Ephraim. 3. Vt præteritum pro futuro accipiatur, & ad perſtringendam incredulitatem populi, certitudinémque ſuæ comminationis confirmandam pertineat,quaſi dicat, Ephraim non vult fidem adhibere meis verbis,nec credit euentura, quæ per Prophetas prædico. Bene,erit in vaſtitatem, & tunc in tribubus Iſrael indicabo veritatem, id eſt,efficiam vt cognoſcant,me vera per Prophetas prædixiſſe,ſicut & alibi ait: *Et tunc ſcietis,quod Ego Dominus.* Hæc tertia facit & ad exaggerandum peccatum & incredulitatem populi, & ad certitudinem ſui verbi confirmandam. Præteritum autem pro futuro accipi,nimis notum eſt in Prophetis. Hanc ergò meam interpretationem libenter amplector,quanquam reliquas duas non reiicio.

10. ***Principes Iuda quaſi***, vel, certe ſunt, ***transferentes terminum: ſuper eos effundam, quaſi aquas, furorem meum.***

1. *Sicut* domus,& agri,& fundi, & regna certis terminis atque *limitibus* diſtinguuntur,vt quiſque agnoſcat, quid ſuum, *quídve* alienum ſit:ita populi à populis diuerſis legibus, tàm eccleſiaſticis,& de religione,quàm politicis diſtinguuntur,ac dum in ſuo quiſque ordine retinetur,conſeruantur. Ergò leges tàm de religione,quàm politicæ, quas Dominus ſuo peculiari dedit populo,fuerunt,ceu limites quidam,quibus eum voluit Dominus à reliquis populis diſtingui, & intra quos voluit illum ita contineri,vt ad alias profanas gentes migrare,ac cum illis communicare minime liceret.

2. Qui agrorum,ædium,fundorum,& regnorum terminos transferunt,aut abrumpunt,inducunt ἀταξίαν, omnia confundunt,omnémque ordinem abrumpunt. Ergò transferre terminos,metaphorice eſt,neglectis legibus,neglecta iuſtitia,& æquitate,omnem ordinem,tàm eccleſiaſticum,quàm politicum abrumpere,ἀταξίαν inducere,efficeréque,vt omnia confuſe,ſurſum atque deorſum voluantur.

3. Principes in hoc poſiti ſunt, vt curent leges,tanquam limites ſuorum populorum ſeruari, ac denique per eas in ſuo quemque ordine,atque officio,pietate,& honeſtate retineri. Principes igitur tunc dicuntur transferre terminos, cum neglecto ſuo officio,ſinunt leges impune violari, cum permittunt,populos quocunque volunt,tàm quo ad religionem,quã quo ad politiam,pro libidine graſsari,multò verò magis, cũ ipſi ſua iniuſtitia ἀταξίας in vrbem inducunt, ſuíſque malis exemplis omnia perdunt.

4. *Poſtquam* decem tribus à regno Iehuda,ideóque à vera *Eccleſia* apoſtaſian fecerunt,ager Dominicus,tanquam propria hæreditas,fuit ſolum regnum Iehuda,eiúſque populus à reliquis populis,id eſt,gentilibus idololatris,& Iſraelitis apoſtatis,puro cultu legali, & ordine politico à Deo inſtituto,tãquam propriis terminis diſtinctus. Principes verò Iehuda in hoc poſiti erant,vt populum Dei tum iuſtitia & iudicio, tum bonis exemplis intra ſuos terminos,in vero ſcilicet Dei cultu,inque honeſtate,& in ſuo quemque officio retinerent,nec illum vel cum gentibus idololatris, vel cum decem tribubus apoſtatis miſceri permitterent.

5. Cùm itaque ait, *Principes Iuda tranſtulerunt terminos*; indicat,Principes Iuda,primum quò ad religionem, non ſolùm neglecto ſuo officio,permiſiſſe,ſed etiam ſuis malis exemplis & ſuperſtitionibus effeciſſe, vt populus ſpreto verbo & legibus Dei,quaſi fractis limitibus, migrarit ad apoſtatas Iſraelitas in Bethauen,in Gilgal, & alia Iſraelitarum templa, & ibi ſe abominationibus Iſraelitarum contaminarit,atque ita à Deo ad Sathanam defecerit. Deinde,quò ad politicum etiam ordinem eoſdem Principes,nõ ſolùm,neglecto ſuo officio, permiſiſſe, ſed etiam ſuis malis exemplis effeciſſe, vt populus, contemtis legibus omnibus, & quaſi fractis omnibus iuſtitiæ,æquitatis,honeſtatis,& officij terminis,nihil non turpe & inhoneſtum,nihil non iniuſti & iniqui tùm in ſe,tùm in proximum ſuum patrarit,atque ita omnem pietatem,honeſtatem,& æquitatem è ciuitate profligarit: ac proinde docet,quod populus Iehuda ſit dilapſus & receſſerit à ſuo Deo, hoc factum fuiſſe culpa & vitio Principum Iehuda, qui non ſolùm ſua ignauia,& negligentia, ſed etiam malis exemplis, variíſque vitiis omnem pietatem & religionem,omnem politiam & ordinem, omnem denique rectè & honeſtè viuendi regulam,peruerterint.

6. Maledicitur in Deut. 27. qui transfert terminum proximi ſui. Principes autem Iehuda tranſtulerunt terminos religionis & politiæ,terminos,inquam,non ab hominibus, ſed à Deo poſitos & firmatos. Porrò grauius peccatum eſt,transferre hoſce terminos, quàm illos. Indicat igitur Propheta, Principes Iehuda fuiſſe à Deo maxime maledictos:ac proinde iure Deum dixiſſe, ſuam ſe ſuper eos iram, inſtar diluuij omnia obruentis,effuſurum.

7. Effundere iram ſuper aliquem,ſicut aquam, eſt,grauiter aliquem vlciſci, ſeu, multas, grauéſque pœnas de aliquo ſumere. Aqua enim,quia ſine parſimonia & menſura abundè effundi ſolet,ſymbolum eſt copiæ in ſacris literis,ſicut etiam illud *Ieſa.* 11. Scientia domini,ſicut aqua replebit terram,apertè docet. Indicat ergò, Principes Iehuda à diuina vindicta, quaſi immenſo diluuio ſubmergendos atque obruendos fuiſſe,propterea,quòd non ſolùm defecerunt ipſi à Deo, ſed etiã in cauſſa fuerunt,vt reliquus populus defecerit: ac proinde docet,plures ſemper grauioréſque pœnas manere ipſos idololatriæ autores,& defenſores, quàm reliquam plebem idololatram.

11. ***Præda expoſitus erit Ephraim attritus iudicio, quia voluit,& iuit poſt mandatum.***

1. Qua pœna ſint puniendi Iſraelitæ,& quàm iuſta illa ſit futura,hoc verſu diſertè docet. Indicat igitur, Deum primò ſecundùm delictorum qualitates, pœnas de impiis ſumere, deinde neminem iniuſtè à Deo puniri.

2. Non ait autem, *Præda expoſita erunt bona Ephraim*, ſed *Ephraim ipſe*, ſcilicet totus cum omnibus ſuis portionibus, vt anteà prædixit. Indicat igitur,non ſolùm regnum,omniáque regni bona diripienda ab Aſſyriis fuiſſe,ſed etiam ipſum vniuerſum populum,tanquam prædam,partim occidendum, partim vi rapiendum,atque in captiuitatem abducendum,ac proinde docet,puniri impios,non ſolùm in ſuis externis rebus,ſed maximè in ſe ipſis,tàm in anima,quã in corpore.

3. Neque ait, *Occidetur & punietur Ephraim*,ſed, *præda expoſitus erit*. Solet autem Deus,in pœnis de peccatoribus ſumendis,vti pœna talionis,vt ſit pœna tali peccato,de quo pœna ſumitur,digna. Quia igitur ait,Ephraim prædæ expoſitum iri,id eſt,ab Aſſyriis rapiendum,atque in Aſſyriam trãsferendum eſſe, tacitè indicat, Ephraim prædatum fuiſſe gloriam Deo,eámque ad creaturas tranſtuliſſe: nempe cùm vitulis, mutata religione, illum detulit cultum, qui ſoli Deo debebatur:ac proinde docet,illos, qui Deum ſuo debito honore fraudant,à Deo magna ignominia afficiendos eſſe.

4. Nec ſolùm ait,quòd *Ephraim expoſitus erit præda*,ſed etiam addit *attritus*,id eſt,paulatim conſumtus, *iudicio*, id eſt, iuſta Dei vindicta. Indicat igitur, ſicut populus paulatim attriuit gloriam Dei,& de honore,veróq. cultu Dei ſemper aliquid paulatim detraxit,atq. ad creaturas tranſtulit: Ita etiam Deum iuxta pœnam talionis paulatim populũ eius regni per varios hoſtes attriturum, donec tandem totus penitus conſumatur,quemadmodũ hiſtoria 4. Reg. 15. & deinceps apertè tradit:ac proinde docet,iudicium Dei non ſemper ſtatim impios conſumere,ſed ſæpenumerò illos paulatim atterere ſolere,ſicut & ipſi gloriam Dei paulatim ſolent peſſundare.

5. Prædictæ pœnæ cauſſam explicans,ait, *Quia voluit & iuit*,id eſt,quia voluntariè & ſponte iuit, *poſt mandatum*,ſcilicet regis Ieroboam de mutanda religione,vti eſt 3. Reg. 12. & 13. Indicat igitur,omnes tàm populum, quàm regem eodem reatu coram Deo implicitos fuiſſe. Regem quidem,quòd excogitarit talem religionis corruptelam, & eam populo pro-

poſuerit atque mandarit. Populum verò, quòd regi talem religionis corruptelam proponenti non reſtiterit: ſed ſponte, & vltrò illam ſit amplexus: ac proinde docet, tàm populos, qui impijs regum edictis parent, quàm reges ipſos, qui impia mandant, grauiter in Deum peccare, pœnam igitur, quæ de eis ſumitur, iuſtam eſſe.

6. Ait autem primò, *Quia voluit* ſcilicet Iſrael, deinde, *Et iuit*. Indicat igitur, peccatum populi priùs in ipſa voluntate fuiſſe, quòd maluit obedire regi impio, quàm Deo iuſto. Inde verò ad ipſam externam facti executionem progreſſum fuiſſe: ac proinde, etſi quò ad peccatum originis, omnes in Adamo citra propriæ voluntatis conſenſum peccauerunt, tamen quò ad peccata actualia, præſertim conſummata, neminem, niſi propria voluntate conſentiente, peccare.

7. Trifariam autem dicitur quis voluntarie peccare, & vnus quidem modus alio grauior eſt. 1. Cùm quis ita vult peccatum, & illud probat vt nemine, niſi diabolo autore, & impulſore, per ſe, ſuaque ſponte, illud excogitet atque eligat. In hoc gradu fuit Iarobeam Nabathi filius, cùm mutauit religionem. Sua enim ſponte per ſe, nemine, niſi diabolo ſuaſore, illam religionis mutationem excogitauit, vt omne perdendi regni periculum euitaret. 2. Cum quis ita peccatum quidem probat & vult, vt illud tamen non, niſi ab alio, præter etiam diabolum, excogitatum atque propoſitum eligat, amplectaturque. In hoc gradu fuit populus Iſrael, cùm mandato regis de mutanda religione, ſeu, de perperàm colendo Deo, ſine vlla contradictione, lubẽs obtemperauit. 3. Cum quis ita quidem peccatum vult, admittitque, vt tamen illud non probet, nec amet, ſed pœnarum metu, niſi aſſentiatur commotus, vel carnis commodis atque illecebris illectus, ſpiritu repugnãte, carnis tantum voluntate amplectatur. Sic Petrus, cum negauit Chriſtum, & filij Dei omnes, cum ſpiritu quidem ſeruiunt legi Dei, carne autem legi peccati. Qui enim ita peccat, *ἑκὼν* quidem, quo ad carnem, ſed *ἄκων*, quo ad ſpiritum peccat: ideóque non ita grauiter, vt primi & ſecundi peccant. Qui vero externa vi ad aliquid malè agendum, voluntate nullo modo aſſentiente, ſed repugnante, ſimpliciter coguntur, nullo modo peccare dicuntur: ac proinde tacitè docet Propheta, peccato originis, & eius motibus exceptis, nullum eſſe peccatum, niſi voluntarium.

8. Quòd itaq. propheta non ſimpliciter dixit, *Quia iuit poſt mandatum*, ſed, *Quia voluit & iuit*, duabus de cauſſis id fecit. Vna fuit, vt omnem peccati excuſationem illi eriperet. Non enim inuoluntarie, neq. illa externa vi compulſus, ſed voluntarie, ſuáque ſponte mandatum regis eſt ſecutus, ideóque peccauit. Altera fuit, vt duplicatam fuiſſe illius culpam oſtẽderet, quoniam nullis carnis illecebris allectus, nullóve metu pœnæ adactus, poſt regis mandatum iuit, ſed illud prius plena & perfecta voluntate voluit, atque probauit, deinde perfecit. Hoc enim ſignificat locutio Prophetica *Voluit*, id eſt, perfecta voluntate elegit, *& iuit*, id eſt, perfecit: ac proinde docet, iuſtiſſimam igitur fuiſſe pœnam, quam de eo populo ſumturum dixerat Dominum.

12. *Et Ego tanquam tinea ipſi Ephraim, & tanquam teredo ipſi Iehuda.*

1. Vtrique regno & populo: Iſraeli nimirum, & Iehudæ corroſionem ſeu caſtigationem, ſed lentam, & inteſtinam, paulatimque, inſtar tineæ, atque teredinis, conſumentem, minatur Dominus. Indicat igitur, ſe non ſemper æquabili modo punire homines, ſed aliquando lente & paulatim caſtigare, aliquando verò, inſtar diluuij omnia confeſtim perdentis, vt ſuprà dixerat, totam ſuam iram ſuper impios effundere: ac proinde minatur quidem vtrique populo caſtigationem, ſed cã lentam, & cum miſericordia coniunctam.

2. Alludit autem ad illud tempus, quo vtrumque populum ante, quàm in exſilium pertraheretur, varijs, ſed lentis modis afflixit atque corroſit, ſicut hiſtoriæ Regum docent. Fuit ergo tinea ipſi Ephraim. 1. Cum effecit, vt inteſtinis odijs, ſeditionibus, & homicidijs, & id quidem lente ac paulatim, ſeſe inuicem perderent Iſraelitæ, vt 4. Reg. 15. facile eſt videre. Sellum enim occidit Zachariam, & regnum ei eripit. Vix menſem vnum regnat Sellum, & occiditur à Manahem, à quo etiam oppidum vnũ Thipſa percutitur, & omnes qui in eo erant, perduntur, grauidæque fœminæ diſſecantur. Manahemo ſuccedit Peechaia, ſed contra eum coniurat Pecha filius Romeliæ, & illo interfecto, iſte regnum inuadit, ſed contra hunc coniurat Hoſea, eóque e medio ſublato, regnum ſibi vſurpat. Tunc igitur primũ Dominus fuit tinea Ephraim, ſenſim ac inteſtine illum corrodens. 2. Cum etiam per externos hoſtes (vt partim ex 15. & 16. partim ex 17. patet) ſenſim ſpoliauit, afflixit, corroſit. Nam per Phul regem Aſſyriorum magna auri copia ſpoliatum fuit regnum Ephraim, vt eſt 4. Reg. 15. Deinde per Tiglatpilaſſar multa oppida illis adempta: multique Iſraelitæ capti atque abducti, & mox per Salmanaſſar reliqua Iſraelitarum oppida capta, & Samaria ipſa annos tres obſeſſa, 4. Reg 15.

Ipſi etiam Iehuda fuit teredo, lente & paulatim regnum eius conſumens, cum partim per Iſraelitas ipſorum fratres, partim per reges Syriæ, Aſſyriæ, & Babyloniæ, regnum Iehuda attriuit, vt à 16 cap. 4. Reg. vſque ad 25. apparet, donec tandem poſteà toto regno Iehuda deſtructo, per Nabuchadnezar omnes Iehudæi Babylonem fuerunt abducti, vt in 25. videre eſt.

Apparet ergò, quando, & quomodo Deus fuerit cùm ipſi Ephraim vt tinea, tum Iehudæ vt teredo, cùm ſcilicet ante cõmunem totius populi captiuitatem, partim per inteſtinas ſeditiones, partim per exterorum hoſtium incurſiones, & expilationes vtrumque regnum paulatim attriuit, debilitauit, imminuit. Cùm verò totum Iſraelem in Aſſyriam, deinde omnes Iudæos Babylonem aperto marte expugnatos abduxit, non fuit illis, vt teredo & tinea, ſed Ephraim fuit, vt leo, & Iehudæ, vt leunculus, ſicut infrà verſu 14. ait.

3. Tribus autem de cauſſis tineæ atque teredini, ſenſim corrodenti, ſeſe comparauit Dominus. 1. Vt intelligerent Iſraelitæ & Iehudæi, licèt Dominus non ſtatim, atque palàm vtrumque illud regnum funditùs perderet, fruſtrà tamen eos ſibi blandiri & ſecuritatem promittere. Dominum enim, tanquam tineã atque teredinem, illos cã paulatim, & inteſtinè corrodere, & niſi reſipiſcant, corroſurum, donec putreſcãt: meminerint igitur Deum timere. 2. Vt intelligerent, ſi non ſtatim perduntur, hoc proficiſci ex Dei bonitate, qui cũ poſſit, tanquam leo, vt poſteà ſequitur, vtrumque illud regnum, dictum factum lacerare atque diſcerpere: mauult tamen, inſtar tineæ atque teredinis, lentè punire. punire quidem, propter ſuam iniquitatem, lente autem inſtar tineæ, propter ſuam miſericordiam. agnoſcant igitur Dei erga ſe miſericordiam. 3. Vt eos ad pœnitentiam inuitaret, ſe enim nolle eos confeſtim, tanquam leonem, perdere, ſed, tanquam tineã, lente caſtigare, quò tempus illis ad reſipiſcentiam concedatur. Reſipiſcant igitur, quamdiu illis eſt Dominus ſicut tinea, nec expectent, dum illis fiat leo & leunculus, qui eos confeſtim in fruſta diſcerpat.

4. Tinea & teredo in ipſis pannis & lignis, quæ corrodunt, atq. ex eorum putrefacta materia naſcuntur. Indicat igitur, conſumtionem Iſraelis & Iehudæ non niſi ex vtrorumque corruptione ſeu impietate alijſque peccatis fuiſſe ortam: ac proinde neminem poſſe, cùm corroditur, atque conſumitur ab ira Dei, ſuæ corroſionis cauſſam in Deum transferre. Eam enim eſſe ex nobis ipſis, id eſt, e noſtris peccatis, atq. in nobis ipſis, id eſt, carne noſtra corrupta reſidere.

5. Solet autem Deus impijs eſſe tinea atque teredo, in anima, in corpore, in rebus externis. In anima, cum illorum conſcientias ſenſu ſuæ iræ, tanquam vermis, corrodit, atque pungit, cùm varijs perturbationibus illorum animis affligit, cum multis irrequietudinibus eorum corda exagitat, cum excæcat, cùm indurat, cùm tradit in reprobum ſenſum, cum denique peccata peccatis punit, donec tandem in peccatis putreſcant. In corpore, cùm eos varijs morbis paulatim conficit. In rebus externis, cum eos paulatim tineis, carie, & alijs miris modis conſumit.

Si quem igitur videmus, vel hominem, vel populum, aut regnum tàm in animo, quàm in corpore, & in externis fortunæ bonis paulatim corrodi atqui conſumi, agnoſcamus Dominum ipſum eſſe, qui, ceu tinea atque teredo, eos conſumit atque corrodit. Ipſe eſt enim qui ait, *Ego tinea & teredo*, ſed paulatim id facit, vt tempus pœnitentiæ peccatoribus concedat: ac proinde reſipiſcamus, dùm corrodit, vt tinea, ne poſteà, tanquam leo & vrſus, nos penitùs & confeſtim dilaniet.

13. *Et vidit Ephraim dolorem ſuum, & Iehuda vulnus ſuum, & iuit Ephraim ad Aſſur, & miſit ad regem Iareb, & ipſe non poterit mederi vobis, & ſanabit à vobis vulnus.*

1. Verbum *vidit* per conceſſionem legendum eſt & tàm ad præſens & futurum, quàm ad præteritum tempus referendum. Sicut enim Dominus iam cœperat eſſe, & adhuc futurus erat per aliquod tempus vtrique populo tinea atque teredo: ita viciſſim populus iam ſenſerat & ſenſurus erat adhuc dolorem ſuum, verumtamen non ad Deum per pœnitentiam erat rediturus, ſed ad regem Aſſyriæ opis implorandæ cauſſa confugiturus. Dubium igitur non eſt, quin hic & præſentem, & futuram vtriuſque populi (excipiuntur ſemper paucæ reliquiæ) impœnitentiam, atque ad lentas & vſitatas Dei ferulas, ſtupiditatem deploret, ſtultamque illius in humanis

præſidi

præſidiis confidentiam derideat.

2. Queritur enim, quod fruſtrà caſtiget, caſtigaturúſque ſit Iſraelitas & Iehudæos lenis modis, vt tinea, & teredo, quoniam etſi ſentiant, ſenſurique ſint dolorem ex corroſione tineæ atque teredinis: quia tamen non perpendunt, neq. perpendent cauſſas ſuæ corroſionis, tantùm abeſt, vt ſint reuerſuri ad Dominum, vt potius ad humana, eaque inania præſidia ſint confugituri. Humana quidem, quoniam ad Aſſyrium id eſt, ad Iarobeam Aſſyriæ regem confugiunt. Inania verò, quoniam ipſe rex Aſſur non poterit ſua ope populum adiuuare, Deo contra eos pugnante. Fruſtra igitur & ſe Deum lenis modis illos caſtigare, & ipſos Iehudæos, atque Iſraelitas ad Aſſyrium confugere.

3. Cum ait, *Vidit Ephraim dolorem ſuum, & Iehuda vulnus ſuum*, ſubintelligenda eſt particula excluſiua, *Tantum*, quaſi dicat, cùm cæditur Ephraim, & Iehuda feritur, non perpendunt cauſſas ſui doloris, & ſui vulneris, neque cogitant, à quo, aut in quem finem cædantur, ſed tantùm more belluino ſentiunt ictus ſibi illatos. Indicat igitur Propheta, hanc fuiſſe cauſſam, cur Iſraelitæ & Iehudæi ad ferulas Dei non reſipuerint, quia, etſi dolorem quidem & vulnera ſibi inflicta ſenſerunt: non cogitarunt tamen, ea ſibi infligi à Deo propter ſua ipſorum peccata, atque in hunc finem, vt peccatorum pertæſi ad Deum confugerent, atque ſalutem ab eo conſequerentur: ac proinde docet, hoc eſſe hominum, qui ſpiritu Dei deſtituti ſunt, ingenium. Quemadmodum brutæ pecudes, ſi feriantur, ſentiunt quidem ictus, & eiulant: interea tamen, quia deſtituuntur iudicio & ratione, non cogitāt, à quo, vel qua de cauſſa illud ſibi malum proueniat: ita impij homines à Deo percuſſi, præ ſeorem quidem dolorem & malous ſentiunt & dolent, interim tamen quia deſtituti ſunt ſpiritu Dei, & brutus ſtupor illorum mentes occupat, non reputant, à quo, & quibus de cauſſis, & in quem finem ita cædantur, atque hanc eſſe cauſſam, cur non curent reſipiſcere, & ad Deum redire, ſed exiſtimantes, malum hoc caſu ſibi contigiſſe, humana tantùm & vana contra illud captant remedia.

4. Cùm ait, *Profectus eſt Ephraim ad Aſſur, &* (ſcilicet Iuda) *miſit ad regem Iareb*, ſubintelligenda eſt particula excluſiua, quæ excludit Dominum Deum: quaſi dicat, profecti ſunt vterque populus, cùm à Deo cæderentur, non ad Dominum, ſed ad reges Aſſur, opis ſcilicet implorandæ gratiâ. Nominat autem tantùm Ephraim, licèt etiam Iuda ſimul accuſetur, quia Ephraim prior confugit ad Aſſyrios, deinde Iehudæi idem exemplum ſecuti ſunt. De Ephraim teſtimonium extat 4. Reg. 15. Manahem enim rex Iſrael, implorauit opem Phul regis Aſſyriæ, miſſis ad eum argenti mille talentis, vt regnum in eius manu confirmaret. De Iuda teſtimonium eſt 4. Reg. 16. Achaz enim miſit nuncios ad Tiglatpilaſſar regem Aſſyriæ, qui hic à propheta appellatur Iareb, & opem ab eo contra regem Iſrael, & regem Syriæ petit. Indicat igitur Propheta, damnari Iſraelitas, & Iehudæos, & omnes in iis hypocritas, quod, cæſi à Domino, cùm deberent ad Dominū redire, aliò, id eſt, ad humana tantùm auxilia animos ſuos conuertunt.

5. Cùm ait *Ipſe tamen non poterit mederi vobis, & non ſanabit à vobis vulnus*, id eſt, per metatheſin, non curabit vos à vulnere, liptote eſt. Non ſolum enim reges Aſſyriæ non potuerunt Iſraelitis & Iehudæis à Deo per alios hoſtes cæſis mederi, ſed etiam maiora illis inflixerunt vulnera, Deo per Aſſyrios vtrumque populum affligente, vt hiſtoriæ quarti libri Regum, & ſecundi paralipomenon tradunt. Indicat igitur, fiduciam Iſraelitarum, & Iehudæorum, quam in humanis auxiliis collocârunt, non ſolùm fuiſſe inanem, ſed & ipſis pernicioſam: ac proinde duo docet. 1. Deo nos cædente humana remedia, Deo relicto, non tantùm inutilia eſſe, ſed etiam in perniciem conuerti. 2. A contrario, cùm DEVS igitur nos cædit, hoc vnum tantùm nobis reliquum eſſe ſalutare remedium, vt rectà ad DEVM, qui nos cædit, humiles accedamus.

14. *Quia ego tanquam Leo, ipſi Ephraim, & tanquam leunculus domui Iehuda. Ego Ego rapiam, & abibo, tollam, & nemo eripiet.*

1. Cùm ait, *Quia ego tanquam Leo ipſi Ephraim*, confirmat quod ſuperiori verſu docuerat, reges Aſſyriorum non poſſe Iſraelitas aut Iehudæos, Deo contra illos pugnante, iuuare. Quoniam, ſicut nullum animal reſiſtere poteſt leoni irato & fameſcenti: ita nemo poteſt Deo obſtare, quò minus perdat, quibus eſt iratus: ac proinde vana eſſe ſubſidia, quæ Iudæi & Iſraelitæ contra iram Dei opponunt.

2. Antequam Iſraelitæ & Iudæi ad humana ſubſidia confugerent, dixit, ſe eſſe, & fore illis, vt tineam & teredinem, id eſt, ſenſim & placidè illos caſtigaturum. At vbi cœperunt ad reges Aſſyriorum confugere, ira accenſus dixit, ſe illis fore, vt leonem. Indicat igitur, eos illo ſuo ad humana auxilia confugio, diuinam iram magis ac magis contra ſe prouocaſſe: Effeciſſe enim, vt Deus è tinea & teredine factus illis ſit leo & leunculus: ac proinde docet, omnes illos, qui non ad ferulas Dei paternas corriguntur, ſed, Deo contempto ad humana confugiunt ſubſidia, maximam iram Dei contra ſe inflammare, ita, vt qui illis erat tinea, & teredo, fiat deinceps leo & leunculus, id eſt, vt is, qui anteà pungebat vt tinea, poſteà laceret vt leo, & qui anteà rodebat vt teredo, in fruſta poſteà diſcerpat vt leunculus.

3. Diſcrimen aliquod facit inter pœnam, quam de Iſraelitis, & inter illam, quam de Iehudæis ſumturus erat, cùm ait ſe Ephraim futurum, vt leonem magnum, domui verò Iuda, vt leunculum. Indicat igitur, grauiorem fore vltionem Iſraelitis vltione Iehuda, Iſraelitæ enim in perpetuam, ideóque duriorem, Iehudæi verò in temporalem annorum ſcilicet 70. ideóque mitiorem captiuitatem abducendi erant.

4. Verba illa, *Ego Ego lacerabo, vel diſcerpam, rapiam & abibo, tollam, & nemo eripiet*, periphraſis ſunt, vltionis & victoriæ leonis in feram. Primò rapit, magno ſcilicet furore, & laniat feram. Deinde pòrtitur, non fugit, ſicut vulpes, quia nullius terrore mouetur, ſed animosè atque intrepidè ſuo lento gradu, tanquam fortiſſimus victor, reuertitur ad ſua. Indicat ergo hac periphraſi Deus, ſe maximo furore ſine cuiuſpiam timore vtrumque populum rapturum, in varias mundi partes diſperſurum, & quaſi in fruſta laceraturum, nullúmque vel potentiſſimum Monarcham fore, qui populum hunc poſſet è manibus Dei, illum punientis eripere. Fruſtrà ergò, imò in ſuam perniciem Iſraelitas & Iudæos ad reges Aſſur pro ope contra Deum ſe cædentem imploranda confugiſſe.

5. Cùm ait *Rapiā & abibo*, ſcilicet liberè & lento meo gradu, ſine fuga, innuit Iſraelitarum & Iudæorum ſubſidia nullū ſibi metum adferre poſſe, ita vt cogatur ſeſe in fugam vertere. Indicat igitur omnia humana præſidia contra Dei iram oppoſita, verè inania & ridicula eſſe.

15. *Ibo, reuertar ad locum meum, donec peccent*, id eſt agnoſcant, ſe peccaſſe, *& quærant faciem meam, vbi fuerit ipſis adflictio, properabunt ad me.*

1. Etſi Deus vbique eſt, quia tamen in cœlo & è cœlo melius & clarius, quàm alibi virtus & opera Dei declarantur, qua declaratione Deus ibi eſſe agnoſcitur atque ſentitur, icircò proprius Dei locus dicitur eſſe cœlum. Huc illud, *Pater noſter, qui es in cœlis.* Cùm igitur ait, *reuertar ad locum meum*, intelligitur in cœlum. Etſi verò etiam nullo loco mouetur Deus, quo ad ſuam eſſentiam, quia tamen quodammodo mouetur, quo ad eius effecta & operationes in mundo, icircò cùm aliquod inſigne opus vel miſericordiæ, vel iudicij, alicubi operatur, quoniam tali inſigni opere ſuam ibi præſentiam declarat, dicitur de cœlo ad eum locum deueniſſe. Cùm verò talia inſignia opera deſinit alicubi operari, id eſt, cùm neo de peccatis amplius pœnas ſumit, nec ſuæ erga nos beneuolentiæ ſignum aliquod ampliùs exhibet, dicitur ab eo loco diſceſſiſſe. Cùm igitur ait, *Ibo*, id eſt, diſcedam *reuertar ad locum meum*, duo indicat. 1. Se igitur primum quaſi è cœlo in regnum Iſrael & Iuda venturum, ad ſæuiendum ſcilicet in vtrumque populum, & vtrumque in captiuitatem rapturum. 2. Poſtquam in vtrumque regnum ſæuierit, & vtrumque populum in captiuitatem pertraxerit, ſe deinde quaſi è terris in cœlum reuerſurum, id eſt, ſe ibi populum deſerturum, & nullum vel iudicij vel miſericordiæ ſignum illi præbiturum, & quaſi omnem illius curam abiecturum, ideóque ſe in cœlo quaſi quietum & otioſum fore, quoniam nec iram ſuam ampliùs è cœlo contra illum populum reuelabit, nec vllam etiam lucem ſalutis illi è cœlo proferet. Senſus igitur eſt, poſtquam vltimum ſupplicium de vobis ſumſero, & in exſilium vos abduxero, vos ibi in Chaldea & Aſſyria deſeram, in neutram partem vos curans, & Ego quaſi in cœlum redibo, ibique meâ fruar quiete, omni veſtri cura prorſus abiecta.

2. Non ſimpliciter ait, *Reuertar ad locum meum*, ſed addit, *Donec peccent & quærant faciem meam*, id eſt, donec, agnitis ſuis peccatis, per fidem me quærant, & verè reſipiſcant. Indicat igitur Deus, ſe non perpetuò in cœlo quieturum, ſed ad tempus, donec ſcilicet vterque populus reſipiſcat, tunc enim rurſus ad eum rediturum ſe è cœlo, ſed alio aduentus genere quàm priùs: nempe non ampliùs ad ſæuiendum, ſed ſaluandum: ac proinde docet, finem tum ſuæ in electos ſeueritatis, tum ſui ad tempus ab electis diſceſſus, eſſe, vt electi reſipiſcant & ſeruentur.

3. *Aſcham*, id eſt, peccare, ſæpenumerò in ſcripturis, ſicut & hic, accipitur pro agnoſcere ſe peccaſſe. Tunc enim etiam homines dicuntur peccare, cum in conſpectum Dei cum vera ſuorum peccatorum cognitione & cõfeſſione veniam precantes, prodeunt. Quærere verò faciem Dei eſt, per fidem quærere in Chriſto fauorem Dei, ſupplicem ſeſe ei offerendo, & veniam poſtulando. Indicat ergò Deus, ſua in populum ſeueritate dun ab illo quæſiuiſſe. 1. Vt agnoſceret, & ſimul doleret ſe peccaſſe. 2. Vt per fidem faciem Dei, id eſt, eius fauorem quæreret, & veniam peteret: ac proinde docet, duas eſſe veræ reſipiſcentiæ partes. 1. Ipſam veram ſolidamque peccati cognitionem, quæ, ſi vera & ſolida ſit, ſine eiuſdem peccati deſtructione ac deteſtatione eſſe nõ poteſt, ad hãc refertur verbum, *Aſcham*. 2. Ipſam fidem, qua faciem, id eſt fauorem & gratiam Dei in Chriſto vera Dei facie, quęramus, ac ſuppliciter petamus, ad hanc refertur locutio illa, *Et quærent faciem meam.*

4. Dicit autem primò, *Donec agnoſcant ſe peccaſſe*, deinde, *quærent faciem meam.* Indicat igitur, neminem poſſe quęrere faciem Dei, niſi priùs agnoſcat, ſe peccaſſe, ac proinde cognitionem peccati primam eſſe pœnitentiæ partem, ideóque & primum ſaluationis ſeu iuſtificationis initium.

5. Dicit, *Ibo & reuertar ad locum meum, donec agnoſcant ſe peccaſſe.* Indicat igitur, Iudam & Iſraelem, cùm ſenim corroderentur à tinea (vt antè dixit) ſenſiſſe quidem dolorem, ſed non agnouiſſe ſe peccaſſe, id eſt, non perpendiſſe ſui doloris & ſui vulneris cauſas: ac proinde docet, homines ex lenta tineæ corroſione ſæpenumero ſentire quidem dolorem, ſed non agnoſcere, ſe peccaſſe. Vt ergò verè agnoſcant ſe peccaſſe, opus eſſe crudeli leonis laceratione, id eſt, vehementi ira Dei, & vt a Deo deſerantur.

6. Finis & fructus huius doctrinæ, vbi dixit Propheta populo, Deum faciem ſuam ab eis abſconſurum, id eſt, ſe illos deſerturum in exilio, non in perpetuum, ſed ad tempus, donec ſcilicet ipſi agnoſcerent, ſe peccaſſe, & quærerent faciem eius, fuit, vt pij, cum viderent ſe in exilio ita prorsùs à Deo deſtitutos, perinde ac ſi Deus omnem prorsùs illorum curam abieciſſet, huius ce doctrinæ Propheticæ recordarentur, non fore hoc perpetuum, ſed ad tempus, donec ſcilicet reſipiſcant, nec in malum, ſed in bonum finem ſe à Deo deſeri: nẽpe, vt reſipiſcant, ideóque tùm ſe ad pœnitẽtiam excitarent, cum ſe in fide & ſpe ſuſtinerent: ac proinde docet, non in alium finem filios Dei à patre Deo ad tempus deſeri, niſi vt non perpetuò ab eo deſerantur.

7. Non contentus dixiſſe, *Ibo, reuertar ad locum meum, donec agnoſcant peccatum ſuum, & quærant faciem meam*, adiecit certam promiſſionem, fore certè, vt Iſraelitæ & Iehudæi ſcilicet electi ad Deum reuertantur, quærántque eius faciem. Hoc autem adiecit, vt certam ſpem conciperent ſuæ ſalutis: nimirum, ſe non in perpetuum deſerendos, ſed fore tandem, vt ad Deum ſuum reuertantur. Tria igitur indicat hac promiſſione adiecta. 1. Ex illa igitur particula *Donec*, non potuiſſe colligi (quia vim habet conditionalis particulæ) populum tandem quæſiturum faciem Dei, atque ad ſuum Deum reuerſurum: ſicut neque ex illo *Donec*, Euangelij debitorem futurum in carcere, donec perſoluat omnia vſque ad minimũ quadrantem, colligi poteſt, Perſoluturum ergò omnia: ac proinde ineptiſſimè loco illo abuſos fuiſſe Papiſtas ad probandas ſatisfactiones purgatorij.

2. Concludit, crucem igitur, ſeu tribulationem ſemper in electis, etſi non ſtatim, tandem tamen ſuum conſequi effectũ & fructum. 3. Fructum autem crucis in electis eſſe veram reſipiſcentiam, reditum ad Deum, ideóque veram ſalutem. Certa eſt enim promiſſio hęc, ad omnes electos pertinens, *Vbi fuerit afflictio, properabunt ad me*: ac proinde docet, crucem ipſis electis, etſi ad tempus ſit acerba, tandem tamen fieri illis vtilem atque iucundam, iuxta illud etiam *Heb.* 12. Omnis diſciplina, ſeu caſtigatio, in præſens quidem non videtur eſſe iucunda, ſed moleſta, at poſteà fructum tranquillum iuſtitiæ reddit iis, qui per illam fuerint exercitati.

CAPVT VI.

1. A*Gite, reuertamur ad Iehouam: nam ipſe rapuit, & curaturus eſt nos: percuſſit, & obligaturus eſt nos.*

Venite, & reuertamur ad Iehouam, quoniam ipſe rapuit, id eſt, more rapientis feræ vulnus inflixit, *& ſanabit nos: percuſſit*, ad verbum, percutiet, *& curabit nos*, ad verbum, alligabit nos, id eſt, plagas noſtras.

Taraph R. D. Kimhi ait eſſe verbum, licèt habeat duo Camez.

Iach à *Nachah* eſt futurum 3. perſ. ſing. num. Percutiet, ſed coniungitur cum præcedente verbo præterito: & deeſt vau, quod futurum vertit in præteritum, ideò benè in præterito vertitur.

Chabhaſch alligare, ſcilicet plagas & vulnera, ideóque vno verbo vertitur curare.

Dicéntque, *Agite reuertamur ad Dominum, quoniam ipſe rapuit, & ipſe ſanabit nos, percuſſit, & faſciis* vulnera noſtra *obligabit.*

Proſequitur metaphoram leonis.

2. *Vita reſtituet nos poſt biduum, die tertio excitabit nos, & viuemus coram ipſo.*

Et viuificabit nos a biduo, vel, à diebus duobus, id eſt, poſt duos dies, ſeu biduum. Eſt enim duale. *In tertio ſuſcitabit*, id eſt, eriget, ſeu ſurgere faciet *nos, & viuemus coram illo in conſpectu eius.*

Iecha Ienu viuificabit nos, à *Chaiah* eſt in piel.

Iomaim duale. *Iom Iomaim Iamim* poſt biduum, quo nos percuſſit, eriget nos.

Iekimenu ſuſcitabit nos, in biphil, eſt futurum.

Sanitati reſtituet nos poſt biduum, ipſo die tertio eriget nos, & viuemus incolumes coram eo.

Poſt biduum, ipſo die tertio, hoc eſt, breuiſſimo tempore poſt.

3. *Vt agnoſcere pergamus, cognoſcentes Iehouam, tanquam aurora comparato exortu eius: adueniétque vt pluuia nobis, tanquam ſerotina & tempeſtiua terra.*

Et cognoſcemus, & perſequemur ad cognoſcendum Iehouah, id eſt, pergemus in cognoſcendo, *ſicut aurora præparatus eſt egreſſus eius, & veniet ſicut pluuia* vel imber *nobis, & ſicut pluuia temporanea* venit *terræ.*

Venedehah eſt cum coniunctione literæ *He* in fine.

Nirdephah quidam Hebræi ſubintelligũt *Aſcher* ſic. Et cognoſcemus, qui perſequemur ad cognoſcendum. Alij copulã *Vau* Et, & tunc duplex eſt ſenſus. 1. Perſequemur, i. pergemus cognoſcere. 2. Perſequemur, id eſt, imitabimur Chriſtum, ad cognoſcendum Iehouah, id eſt, vt per Chriſtum agnoſcamus Deum. Vel. Et perſequemur, id eſt, imitabimur Dominum, vitã noſtram ad eius beneplacitum componemus, ad cognoſcendum, i. prout cognoſcimus, ſeu pro modulo cognitionis.

Ceſachar ſicut, vel tanquam aurora.

Nachon à *Con*, præparatus, concinnus, elegánſque eſt. Quidã ſic. Sicut aurora *Aſcher*, cuius præparatus & diſpoſitus exitus eſt, ita Dominus veniet. Sed prima verſio melior eſt.

Geſchem imber, pluuia. Quidam volunt, propriè eſſe pluuiam fortem, nimbum, imbrem. Quidam ſimpliciter quamuis pluuiam.

Malkoſch à *Lakſach* ſerotinum, ſignificat pluuiam ſerotinam, quæ decidit tempore verno.

Ioreh pluuia temporanea, quæ in autumno præſertim in Octobri deſcendit. Eadem appellatur *Moreh* & *Rebbiib* Pluuiæ igitur duobus temporibus neceſſariæ ſunt ad fruges gignendas & augendas. Ier. 5. v. 24. *qui dat nobis pluuiam* (Geſchem Ioreh vmalkoſch) *temporaneam & ſerotinam*, id eſt, vernam & autumnalem. Immanuel deducit à *Iarah* quod eſt irrigare: ſed metatheſis eſt, vt primum Iod ſit ſignum futuri, & vau ſequens tranſpoſitum ſit, cum ſit in verbo media radicalis. Eſt igitur verbum futurum Sic autem eſſe patet hac ratione, quia ſi illud *Ioreh* eſſet nomen, eſſet in conſtructione. Talia autem nomina è verbis quinti ordinis, cum ſunt in cõſtructione, vertunt ſægol in tzeri, habet autem ſægol, non eſt ergo nomen, ſed verbum. Ideò ſic legit. Et cognoſcemus, & perſequemur iuxta noſtrum cognoſcere Dominum, ſicut aurora, paratus eſt exitus eius, ſicut pluuia ſerotina, id eſt, quæ poſt iacta ſemina venit, irrigabit terram.

Ergo cognoſcamus eum, *ſtudioſè*, inquam, *ſectemur cognitione Dominum*, ſiquidem *tanquam aurora paratus eſt ſe proferre, atque veniet nobis ſicut pluuia, ſicut pluuia*, inquam, *ſerotina & tempeſtiua arida.*

Hebr. Sicut aurora, paratus eſt egreſſus eius. Deſcribitur iis verbis promtitudo & efficacia, quibus Deus ſuis ſe patefacit & exhibet, vel, gaudium cordis quo profunduntur pij.

agnita

agnita dei bonitate, quaſi dicat. Sicut aurora cito & luculenter lucem ſuam impertit hominibus: ita deus paratus eſt ſui notitiam ſuis abunde impertiri: atque ſicut aurora gratiſſima eſt: ita fideles fide & notitia miſericordiæ dei, mire afficiuntur.

Sicut pluuia, hoc ſimili innuit fructum Euangelij vera fide recepti, quod ſcilicet, quemadmodum pluuia ſerotina, quæ cadit tempore verno, & tempeſtiua, quæ deſcendit autumno, fœcundant terram: ita Euangelium nos reddit fœcundos fructibus iuſtitiæ.

4. *Quid facerem tibi, Ephraim? quid facerem tibi, Iehuda? cum benignitas veſtra tanquam nubes matutina & velut ros mane ſtillans abeat.*

Quid faciam tibi, Ephraim? Quid faciã tibi, Iuda? Et, id eſt, nam *miſericordia*, id eſt, iuſtitia, bonitas, *veſtra* eſt *ſicut nubes matutina*, id eſt, inſtabilis eſt & euanida, *& ſicut ros mane tranſiens*, abiens.

Talros à *Talal* operire, tegere.
Maſchim mane à *Schacham* mane ſurgere.

Quid facere poſſum tibi, ô Ephraim? *Quid facere tibi poſſum* ô Iuda? *cùm bonitas veſtra ſit tanquam nubes matutina, & tanquam ros matutinus euanidus.*

Bonitas, id eſt, iuſtitia veſtra, quaſi dicat. inſtabilis eſt & parum diuturna. Eſtis hypocritæ & temporarij.

5. *Propterea cecidi per Prophetas, interfeci illos ſermonibus oris mei, & iudiciorum tuorum lux exorta eſt.*

Propterea dolaui, excidi, excidi *in Prophetis, & occidi eos in verbis oris mei, & iudicia tua, lux* Ascher *egredietur.*

Chatzabh & *Chatzebh* dolaui, excidi, ſuccidi.
Harag in cal, occidere.
Ietze futurum à *Iatza* egreſſus eſt, propter actũ continuũ, in futuro eſt poſitũ, ſed in præſenti vertendum, ſic, Sicut lux, (id eſt, ſol) quæ quotidie egreditur, oritur, vadit, & redit.

Iccirco dolaui Prophetas, & enecaui eos verbis oris mei, vt inſtituta tua eſſent inſtar lucis quæ exoritur.

Verbis oris mei, illos ſcilicet frequenter alloquendo ea, propter quæ ab Iſraelitis ingratis partim inſtar lapidum exciſi, partim interfecti ſunt.

Vt inſtituta tua, Hebr. iudicia, ſed intelligit leges, inſtituta, ac rationes viuendi. Hæc inſtituta tunc clariſſimæ luci ſimilia dicuntur, cùm nulla hypocriſeos nube, aut peccati labe contaminantur. Vel per iudicia Iſraelis, intelligi poteſt illa ſumma dei ſapientia, qua recto iudicio & ordine gubernantur inferiora, quæque luci matutinæ & ſplendidæ comparatur, cùm deus felicia & proſpera omnia immittit. Quemadmodum comparatur illa tenebris, cùm infelicia & aduerſa infliguntur.

6. *Me benignitate delectari, non autem ſacrificio, & cognitione Dei magis quam holocauſtis.*

Nam miſericordiã volo & non ſacrificium, & cognoſcere Dominum à ſacrificiis, id eſt, plus quam holocauſta.

7. *At iſti tanquam hominis tranſgreſſi ſunt fœdus, ibidem perfidè egerunt contra me.*

Et ipſi, tanquam homo tranſgreſſi ſunt pactum, ibi perfidè egerunt in me.

Vt Adam tanquã homo pactũ ſcilicet meũ tranſgreſſi ſunt.

At ipſi tanquam homine tranſgreſſi ſunt fœdus meum. *Ibi fidem fregerunt mihi.*

Quaſi dicat, nõ maiori religione obſeruarunt fœdus meũ initum, quàm ſi cum homine hoc fœdus iniiſſent.
Ibi, id eſt, in Gilead, vt ſequetur.

8. *In Gilbhade vrbs erat operantium iniquitatem, quæque veſtigiis ſanguinolentis.*

Galaad ciuitas operantium iniquitatem, fœdata à ſanguine, quem ſcilicet effundit.

Hakabh eſt ſupplantare, vnde *Hekebh* planta pedis. Ideo vertit Hieronymus ſupplantata, ſeu fraudulenta, ſanguine, id eſt, ſanguine effundendo, quia ſcilicet aſtute effundebant ſanguinem. Sic R. Abr. & R. Dauid in comment. & in libro Radicum ait. Sic patres noſtri expoſuerunt, quod callida eſſet ad ſanguinem effundendum. Alibi tamen exponitur Hebr. Fœdata ſanguine, quem ſcilicet effuderant in ea Iſraelitæ. Sic Sanct. Pagn.

Hakubbah eſt nomen Toar fœmininum.

Cap. Inſidioſa propter ſanguinem. Calu. occupata, retentáque à ſanguine, id eſt, plena ſanguine.

Ego, ſupplantata, deceptaque à ſanguine, quia ſcilicet erat deſtinata, vt eos tantùm reciperet in tutelam & patrocinium, qui ſanguinem innocenter & fortuitò effuderant. Nunc autem in eam recipiuntur & defenduntur latrones, qui ſanguinem nocenter & malitioſe effuderunt. Eſt ergò decepta ciuitas à ſanguine, id eſt, propter ſanguinem, ſeu e ſanguine à ſacerdotibus.

In Gilead ciuitate patrantium iniquitatem polluta ſanguine.

A parte denotat totum regnum decem tribuum, quaſi dicat, Iſraelitæ ſunt facinoroſi & ſceleſti, homines ſanguinarij.

9. *Sodalitium verò ſacerdotum eſt ſimile præſtolantibus aliquem turmis, qua via ad Schecemum factum eſt occidunt: nam ſcelus faciunt.*

Et ſecundum exſpectare virum latrones, id eſt, ſicut exſpectant virum latrones, ad prædandum, vel, ſi repugnet, occidendum: *ſic turma ſacerdotum in via occident*, pro occidunt: quia actum continuum ſignificat, *humero vno, quia cogitationem fecerunt.*

Vechakke à *Chacah* exſpectare: eſt in machor, & Iod vltimũ eſt loco *He* radicalis: ait R. D. kimhi in libro Radicum.

Gedud latro. Sic R. D. hunc locum interpretatur. Secundùm exſpectare virum latrones, id eſt, ſicut latrones exſpectant virum.

Chebher ſocietas, collegium, turma. kimhi in libro Radicum vertit, *kibbutz*, id eſt, congregationem.

Derech pro *Bederech* in via. Senſum huius verſus vide in Cap. vel etiam ſine Beth ſic, Via ſcilicet vna interficiunt. Ionathan tamen Chald. habet in via

Schechma humero ſcilicet vno, id eſt, vno latere & conſenſu, vt expoſuit K. in lib. Rad.

Zimmah eſt cogitatio, eſt etiam opus malum, ſcelus, & abominatio. Prouer. 12. v. a. & vir *Mezimoth* abominationum, id eſt, abominationes faciens, impie agit: ideò ſic verti poteſt. Quia ſcelus perficiunt. Sanct. Pagn. Quia abominationem faciunt. Cæterùm facere *Zimmah*, ſignificat praua cogitata perficere:

Et quemadmodum auidè exſpectant virum (tranſeuntium latronum) *turma*: ita *ſocietas ſacerdotum* qui in *via occidere ſoliti ſunt humero vno, certe* quodlibet *conceptum animo ſcelus patrant.*

Sacerdotes. Vox Hebraica, comprehendit Principes & ſacerdotes.

Vno humero, id eſt, vnanimi conſenſu. Metaphora à bobus ſub eodem iugo currum trahentibus.

Conceptũ ſcelus, id eſt, quicquid cogitant & agunt, ſcelus eſt.

10. *In domo Iſraelis video rem horrendam, ibi ſcortatione Ephraimi pollui Iſraelem.*

In domo Iſraelis vidi fœditatem, ibi fornicatio eſt Ephraim, contaminatus eſt Iſrael.

Schaharurijah à *Schahar*, quod eſt cogitare. Hieronymus vertit horrenda. K. in lib. Rad. turpitudinem, ſordem, id eſt, idololatriam abominandam.

Nitkma à *Tama* contaminatus eſt, vel contaminauit ſe Iſrael.

In domo Iſrael vidi pollutionem, ibi ſcortatio Ephraim, pollutus eſt Iſrael.

Pollutionem, id eſt, idololatriam. Scortatio Ephraim, cultus vitulorum, inuectus à Iarobeamo de tribu Ephraim.

11. *Etiam à Iehuda, Ephraimum poſuiſſe meſſem in te, cùm reducerem captiuam multitudinem populi mei.*

Etiam Iuda poſuit plantarum ramum *tibi* ſcilicet cultui Baal, *in conuertendo me*, ſeu, reducendo me, id eſt, dùm ego cogito, ſeu, dùm cogitarem conuertere, hoc eſt, reducere, *captiuitatem populi mei.*

Katzir plantarius ſcilicet ramus, ſignificat etiam meſsem. *Schebuth* captiuitas à *Schabhah* captiuum ducere.

D K. in libr. Rad. ſic exponit, cùm cogitarem reducere captiuitatem populi mei, ſcilicet Iſraelis, id eſt, decem tribuũ, tunc Iehuda poſuit ramum tibi, ô Iſrael, (Iſraelem enim alloquitur) reuerſus ad colendum Baalim. Sic Cal. & Cap. ſequuntur hanc ſententiam. Vatablus in bibliis Rob. Steph. ſic, Etiam (*o*) Iehuda poſuit (ſcilicet is cuius opera vſus ſum,) id eſt, cùm aſſerui populum meum in libertatem, qui anteà captiuus erat in Damaſcho & Hemath, quas Iarobeã filius Ioas rex Iſrael reſtituit regno Iehudæ in Iſrael, vt eſt 4. Reg. 14. ad calcem. Is, cuius opera ſum vſus in hoc facto, poſuit incolas in Damaſco & Hemath, id eſt, effecit, vt Iehudæi habitarent in Damaſco & Hemath, &, ſubaudi, tamen fuit ingratus.) Ergò etiam, *ô* Iehuda, Rex Iſrael poſuit tibi plantariũ, (in Damaſcho & Hemath) dùm ego (per regem Iſraelis) reducerem captiuitatem populi ſcilicet ex Damaſco.

Capito captiuitatem populi accipit pro peccatis populi, quibus debebatur captiuitas, hoc ſenſu. Etiam, *ô* Iehuda, dùm cogito peccata populi mei Iſraelitici conuertere, id eſt, corrigere, ponis tibi meſsem. id eſt, materiam meſsis, ſcilicet ſegetem, id eſt, incipis multiplicare ſcelera, & parare tibi tuis peccatis ſegetem iræ meæ.

Sed quia illud *Schath* eſt præteritum 3. perſonæ, ideò placet ſic vertere. Etiam Iehuda poſuit tibi, *ô* Iſrael, plantam, ſeu plantarium ramum, ſcilicet ad idololatriam tuam propagandam, quia ſcilicet ipſe quoque Iehuda idololatriam Iſraelis imitatur. Et quando hoc faciendum Ego conuerto captiuitatem populi mei, id eſt, dum Ego correctionibus, admonitionibus cogito & enitor impedire ne meus populus in captiuitatem, in quam ducendus eſt, niſi reſipiſcat, ducatur. Conuertere ergò captiuitatem, hic eſt, auertere populum à captiuitate, ſeu, conari ne populus in captiuitatem ducatur. Hæc poſtrema mihi magis placet. Aperuit eam mihi Oecolampadius.

Etiam Iehuda poſuit meſſem tibi, cùm vellem auertere captiuitatem populi mei.

Doctiſſimus inter Hebr. Cum ſummopere laborarem, vt per Prophetas meos Iſraelem reuocarem ab idololatria ad verum cultum Dei, idque, quo pœnitentia captiuitatem effugeret, regnum Iuda poſuit ei ramum vel meſſem, hoc eſt, auxilio fuit Iſraeli ſuo exemplo, vt in idololatria perſeuêraret. Metaphoram rami vel meſſis aſſumſit Propheta, quòd qui prauo exemplo alios confirmant in peccatis, ita eorum malitiam promouent, vt illi arborem amplificant qui nouos ramos inſerunt, aut meſſem, qui noua ſemina iaciunt. Porrò, qui aliena peccata confirmant & cumulant, aliis quoque pœnas ſimul cumulant. Vnde rectè dicuntur illis ponere meſſem. Meſſis autem in ſcripturis ſignificat mercedem, tàm bonorum, quàm malorum operum, Gal. 6.

ARGVMENTVM.

IN hoc capite duo præcipua continentur. 1. Promiſſio diuinæ gratiæ, quòd ſcilicet electi poſtquam caſtigati fuerint, redibunt ad Dominum, (vt poſtremo verſu capitis præcedentis cœpit dicere) per fiduciam in Deum, & quòd ſe mutuò hortabuntur ad reditum ad Deum, multis rationibus ſeſe inuicem confirmantes in fiducia de bonitate & miſericordia Dei erga ſe, quòd ſcilicet ſe ſaluabit. 2. Eſt reprehenſio peccati. Redit enim Propheta ad reprehendenda peccata Iſraelis propter hypocritas. Hæc ſumma eſt.

In duas ergò ſecatur partes præcipuas totum hoc caput. In prima habetur promiſſio: ea continetur v. 1. 2. 3. In ſecunda habetur peccatorum, & præſertim hypocriſeôs obiurgatio, ea continetur reliquis in finem vſque.

Quo ad primum, continuatur hic textus cũ ſuperiori hoc modo, dixerat poſtremo verſu, *Cùm fuerit illis tribulatio, properabunt ad me.* Quorum verborum hic eſt ſenſus, cùm fuerit illis maior grauiórque tribulatio, quàm nunc ſit, id eſt, cùm bene à Deo, tanquam à Leone, fuerint diſcerpti, non autem ampliùs tanquam à tenui tinea corroſi, tunc properabunt ad me. Quare? quia tunc preſſi grauiore dolore, quã ante, quippe qui videbunt, ſe à Deo quaſi laceratos, & poſtea prorsùs ab eo deſertos, Quia, inquam, tunc preſſi maiore dolore, quàm ante, perpendent cauſſam ſui mali, fuiſſe ſua ipſorum peccata, quibus cognitis, excitabuntur ad quærendam faciem Dei, ſeu gratiam & reconciliationem cum Deo, quem offenderunt. Tunc igitur properabunt ad me, cùm bene caſtigati, ſeſe peccaſſe cognouerint. Ergò cùm fuerit illis tribulatio, properabunt ad me. Hæc eſt promiſſio.

Hinc confeſtim oriebatur dubitatio. Qui fieri poteſt, vt cùm tribulatio illis fuerit, præſertim tanta, qua diſcerpantur à Deo, ceu à leone: Qui fieri, inquam, poteſt, vt in tanta tribulatione & furore Dei contra ſe, reuertantur ad Dominum? cum potiùs tribulatio & immenſa Dei ira, arceat ab eius cõſpectu? Videmus enim Adamum, vbi vidit Deum iratum, & illum audiuit, ſe acriter obiurgantem, fugiſſe à facie Domini, contremiſcunt etiam cardines orbis terræ à facie Domini irati, atque hoc naturale eſt omnibus animantibus. Si beneficia in illa conferas, ſi adblandiaris, audent accedere ad te, ſi cædes, aufugiunt. Cæde catellum, fugit, adblãdire, redit. Videtur igitur, quòd potiùs in felicitate, & rebus ſecundis deberent homines redire ad Dominum, non autem in tribulatione, præſertim, cùm ſciant, illam tribulationem ſibi à Deo infligi. Quomodo igitur in tribulatione quærent Dominum?

Reſp. 1. Quæ nunc dicta ſunt, veriſſima ſunt naturaliter & ex virtute tribulationis. Neque enim tribulatio hanc habet vim, vt quempiam excitare poſſit, quo redeat ad Dominum ſe percutientem, ſed potiùs, vt dictum eſt, arcet à cõſpectu illius, qui percutit. Ratio eſt naturalis, quoniã cùm vnaquæque res amet ſe, & ſuum eſſe: conſequẽter odit & fugit illud, quod ſibi inimicum eſſe, & ad ſui perditionem ſpectare videtur. Atqui aliquem cædere, præſertim vehementer, & lethaliter, videtur ſpectare ad illius, qui cæditur, perniciem, & qui ita cædit, inimicus eſſe naturaliter putatur. Tantùm igitur abeſt, ſi naturaliter loquamur, vt tribulatio incitet ad illum, qui tribulatione afficit, vt potiùs ab illo arceat hominẽ tribulatione affectum. 2. Et tamen verum eſt, quod Deus ait, *In tribulatione quærent me.* Neceſſe igitur eſt, vt hoc fiat ſupernaturaliter, & non ex vi tribulationis, ſed ex virtute (vt ita loquar) ſolius tribulantis, ſeu tribulatione afficientis Dei. Cur dico, *Solius* Dei? Quia ipſe ſolus ſua virtute per contraria inſtrumenta, ſeu, per contrarias cauſſas inſtrumentales, contrarios parit effectus. Exempla, *Per peccatum damnauit peccatum, & iuſtitiam introduxit, Rom. 8.* Et de peccato damnauit peccatũ: per mortem occidit mortem, & introduxit vitã. *Vnde illud*, Qui mortem noſtram moriendo deſtruxit, & vitam reſurgendo reparauit. Stultitia prædicationis reddit homines ſapientes, per crucem ſaluos facit credentes, per infirma confundit potentia. Vnde 1. *Cor.* 1. Videte vocationem veſtrã: Infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia, & contemtibilia mundi elegit Deus, vt confundat nobilia, & ſtulta mundi elegit Deus, vt confundat ſapientes, & ea, quæ non ſunt, vt ea quæ ſunt deſtrueret. Ergò ſolus Deus etiam per afflictionem, quæ naturaliter arcet à facie affligentis, facit, vt afflicti confugiant ad affligentem Deum.

In quibus autem hoc facit Deus? Nõ in omnibus, ſed in iis, in quibus ſic placet facere, i. in electis. Hinc videmus, non omnes in tribulatione redire ad Dominum, ſed multos multò magis fugere. Teſtimonio eſt, non afflictionem ipſam ſua vi homines ad Deum adducere, ſed Deum ſua ſolius virtute. Hinc igitur etiam pateſit, promiſſionem hanc, *In tribulatione redibunt ad me*, ad ſolos electos pertinere.

At quomodo Deus facit, vt in afflictione electi redeant ad Dominum? ſeu, quam ſeruat rationem? Ad hunc reditum faciendum, neceſſaria eſt duplex cognitio, noſtri, & Dei. Noſtri, id eſt, noſtri peccati, malitiæ, & imbecillitatis, quòd ſcilicet peccauerimus, & quòd propter peccatum puniamur, & quòd noſtris viribus eripere nos è manu Dei percutientis nõ poſſimus. Dei verò, quòd nos ſumme amet in Chriſto, quòd ſumme bonus ſit, quòd velit ſeruare, quòd ſit pater, quod non puniat vt perdat, ſed vt ſaluet. Prima cognitio ſcilicet noſtri, & noſtri peccati neceſſaria eſt. Nam nemo accedit ad Deum, niſi priùs recedat à peccato. Nemo autem recedit à peccato, niſi illud deteſtetur. Quomodo autem poterit deteſtari peccatum, niſi agnoſcat, quàm illud graue, quàm turpe, quàm perniciosum ſit? Quis enim deſerat ſtatum illum, in quo putat, ſe bene habere, & vnde voluptatem aliquam ſentit? Neceſſaria igitur eſt noſtri peccati cognitio talis, qualem dixi.

Altera etiam cognitio Dei neceſſaria eſt. Nemo enim ad Deum, ſeu, ad conſpectum tantæ maieſtatis accedere audebit, niſi agnoſcat illum eſſe optimum, & omnis felicitatis autorem. Neque hoc ſatis eſt, niſi agnoſcat, illum ſuum eſſe Deũ, & ſuum patrem clementem, & miſericordem. Non apparet autem talis, niſi in Chriſto. Ergo neceſſe eſt, vt in Chriſto agnoſcatur, vt pater clementiſſimus, quoniam hæc cognitio fiduciam affert adeundi ante eius conſpectum, itur autem pedibus fiduciæ.

Iam

iam etſi ſpiritu ſuo vtramque hanc cognitionem pariat in electis: ſæpenumerò tamen vti ſolet gladio afflictionum. Sũt enim multis ſquamis obducti oculi noſtri, vt nec peccata, pręſentum abdita, nec Dei bonitatem videre queant. Deus igitur gladio afflictionum abigit has ſquamas ab oculis noſtris, eóſque purgat, & facit, vt primò videamus peccata noſtra, quia illa ſunt viciniora, vtpote in nobis. Deinde facit, vt agnoſcamus Deum, quis, qualíſque ſit erga nos. Ecce quomodo per tribulationem donat electos vtraque cognitione, & illa facit, vt cum à ſeipſis, id eſt, à peccatis recedant, tùm accedant ad Deum. Itaque videmus, quomodo efficiat, vt promiſſio hæc, In tribulatione properabunt ad me, complementum accipiat in electis.

Quomodo ibunt ad Dominum? fiducia in Deum, quæ, ſi vera eſt, ſine charitate erga proximum eſſe non poteſt. Hæc fiducia, quæ oritur ex vera Dei per Chriſtũ cognitione. Deus autẽ cognoſcitur in afflictionibus, ideò in afflictione, vbi naturaliter eſt deſperatio & diffidentia, à Deo donari ſolet, itaq. electi in ſpem contra ſpem pugnant, cùm ſunt in cruce.

Tradit igitur hic verſu modum, quo electi Iſraelitæ properabunt ad Dominum nempe per fiduciam in Deum, idque in medio afflictionum. Deinde ſimul docet, quanta charitate ſimul erunt affecti, nam alter alterum animabit ad fiduciam in Deum capiendam & multis rationibus ſeſe inuicem confirmabunt in fiducia Dei & ſpe ſalutis.

2. *Viuificabit nos poſt biduum, tertia die ſuſcitabit nos, & viuemus in conſpectu eius.*

Cœpimus heri dicere, interpretes hunc verſum varie interpretari, referemus interpretum ſentẽtias, deinde quæ nobis magis placet aperiemus.

1. Hieronymus refert in commentario hanc Hebræorum interpretationem. dicunt, ſecundum diem eſſe tempus Meſſiæ, quo ſcilicet Meſſias venit, vt ipſi etiamnum explicant. Diem verò tertium, eſſe tempus Iudicij, quo ſcilicet per Meſſiam ſuum redimentur ab omni captiuitate, & ait, illos non aſſignare primam diem, ideircò illam refutat. Hunc ſecutus eſt Lyranus & alij latini. Sed quid ſibi velit illa expoſitione, quatenus illam recitat Hieronymus, non intelligo, ideò neque in illa refutanda laboro.

2. Alij referunt hanc aliam aliorum Hebræorum interpretationem. Primus dies, eſt tempus, quo liberati ſunt Iſraelitæ ex Aegypto, tunc enim primam fuiſſe vitam. Secundus, eſt tempus quo liberati fuerunt à captiuitate Babylonica, illam enim fuiſſe alteram vitam. Tertius, eſt tempus quo Meſſias eos ab iſta præſenti diſſipatione, qua diſperſi ſunt per vniuerſum terrarum orbem, liberabit & reſtituet in regnum ſuum. hanc enim fore tertiam vitam, quam hic promiſit Propheta, hanc tertiam diem nondum aduenisſe, ſed adhuc expectari. Illud enim manifeſtum eſt, non hic loqui Prophetam de reſtitutione in regnum temporale, ſed tantùm de reuocatione ad vitam ſpiritualẽm, & cœleſtem. Neque in hac refutanda hærebo, quòd ſatis per ſe apparet, ridiculũ eſſe id, quod nugantur Hebræi de reſtitutione in regnum temporale per Meſſiam. *Viuemus, inquit, coram eo, agno, cemus, id eſt, pergemus & proficiemus in cognoſcendo Deo.* Vera autem vita in hac Dei cognitione ſita eſt, vt Chriſtus ait *Ioan.* 17. Hæc eſt vera vita vt cognoſcant te Patrem & quẽ miſiſti Ieſum Chriſtum. Quid igitur exſpectant temporalem & glorioſam in hoc mundo vitam, cùm vita, quam hic promittit Propheta, in cognitione Dei tota poſita ſit?

3. Quædam alia occurrit expoſitio R. Salomo. tres dies ſunt tria templa. Primum fuit, quod à Salomone ædificatum. Poſt illum diem & tempus, quo ædificatum fuit illud templum, Iſraelitæ & Iehudæi magnas perpeſſi ſunt calamitates, vt ex libris Regum patet, diuiſum regnum in duo, abducti in captiuitatem omnes, deſtructum templum. Ecce primum diem iræ Dei. Secundum, quod reparatum à Iehudæis poſt reditum è Babylone, poſt etiam illud tempus, magna Dei ira in Iehudæos, ita, vt per Romanos iterùm deſtructum fuerit templum & omnia. Tertium ergò templum, erit quod per Meſſiam venturum reædificabitur, vt ipſi aiunt, tunc, vt aiunt ipſi, viuificabuntur. Tunc ergò dicent, *Venite & reuertamur ad Dominum.* Sed ſi nos intelligamus de templo cœleſti & ſpirituali iſtud tertium tempus ſeu diem, tolerabilis erit interpretatio.

4. Patres, quos ſequitur Lutherus, vaticiniũ hoc de Chriſti reſurrectione interpretati ſunt, quod ſcilicet biduum, die Veneris & Sabbathi cum nocte inſequenti, quæ ad tertium diẽ pertinet, manſurus erat in ſepulcro, tertio verò die Pater eũ, vt hominem, erat viuificaturus, & à mortuis excitaturus.

At ſi quis excipiat, nos vi trahere oracula ſcripturarum ad Chriſtum, cùm tamen de alijs intelligantur. Manifeſtum enim eſt, Prophetam hic introducere pios ex Iſrael & Iehuda, qui, poſtquam fuerint caſtigati, & quaſi occiſi à Domino, inque captiuitate, ceu in ſepulcro, à Deo deſerti & ſepulti, fiducia in Deum, & ſpe ſuæ ſalutis concepta, ſeſe mutuò hortaturi ſint ad reditum ad Deum, & confirmaturi in fiducia Dei, & ſpe ſalutis dicentes, *Venite & reuertamur ad Dominũ.* Item non ait, tanquam vnus Chriſtus loquatur, viuificabit me, ſed, nos. Vim ergo inferus ſcripturis? Reſp. Minime vim inferimus ſcripturis, neque enim pugnant ſimul, quòd Propheta immediate hic de electis Iſrael & Iuda loquatur, & tamen principaliter in Chriſtum oculos direxerit, videlicetque, hoc vaticinium in Chriſto ſuum perfectum complemẽtum habiturum. Primò iuxta regulam illam, multa vaticinia ſunt de Chriſto principaliter à Prophetis edita, quæ tamen primò in alijs, tanquam in typis, impleta fuerunt. Deinde perfectum complementum acceperunt in Chriſto, vt illud etiam Huſeæ, *Ex Aegypto vocaui filium meum.* Secundò, quia Iſraelitæ & Iehudæi electi, quod erant viuificandi, hoc erant habituri à Chriſto capite, reſurgente propter noſtram iuſtificationem. Ergò principaliter de Chriſto intelligatur, neceſſe eſt.

Sententia ergò Patrum improbari nõ poteſt, & vaticinium hoc de reſurrectione Chriſti intelligendum eſſe, dubium nõ eſt. Tamen propter delicatos homines adferam alias interpretationes, quæ tamen omnes ita immediate de Iſraelitis & Iehudæis intelliguntur, vt tamen minime excludant Chriſtum, neque obſtant, quin de Chriſto optime intelligi hic locus poſſit.

5. Quidam Hebræi accipiunt illud biduum pro tempore paruo, diem verò tertium, qui poſt biduum ſequitur, cum reliquis deinceps diebus, pro toto reliquo tempore, id eſt, pro longo tempore. Sic itaque ſimpliciter interpretantur, *Poſt biduum die ſcilicet tertio viuificabit nos*, quaſi dicat, etſi adhuc affligamur in hac captiuitate, & multis malis premamur, ne deſpondeamus tamen animos, non diu durabit iſta afflictio, adhuc biduo, id eſt, paruo tempore affligendi ſumus & purgandi, elapſo hoc biduo, id eſt, exiguo hoc tẽpore, poſteà tertio die, id eſt, reliquo toto tempore viuificabit nos, & felices viuemus. Hæc interpretatio mihi certe non diſplicet. Erit ergò aliud argumentum, quo ſe conſolantur, & in fiducia, ac ſpe ſalutis confirmant: nempe à breuitate temporis, quo etiamnũ ſunt affligendi. In ipſa enim cruce adhuc exiſtentes, hæc verba proferunt, quaſi dicant, totum reliquum tempus, quo ſumus purgandi, erit inſtar bidui.

Sed quòd poſteà referunt tertium diem ad tempus, quo liberati fuerunt Iehudæi è Babylone, non probo. Tũ, quia promiſſio hæc, de qua Hoſeas, tàm ad Iſraelitas, id eſt, ad electos, ex decem tribubus, quàm ad Iehudæos pertinet, vt manifeſtũ eſt. Liberatio autem è Babylone, Iudæorum tantùm fuit, non decem tribuum. Tùm etiam, quoniam liberatio hæc, de qua hic loquitur Hoſeas, mere ſpiritualis eſt, à peccatis & tenebris ad veram vitam & cognitionem Dei. Illa autem Babylonica, non fuit plane ſpiritualis. Non poteſt ergo dies iſte tertius referri, niſi ad tempus Meſſiæ, ſicut etiam Ionathan Chaldæus vidit. Iuxta hanc etiam interpretationem, oraculum impletũ eſt in Chriſto, & viſus eſt ipſe quoque illud biduum, vel triduum pro breui tempore accepiſſe, cùm hortabatur Apoſtolos, vt licet ipſe moriturus erat: læto tamẽ eſſent animo, *quoniam*, inquit, *tertia die reſurgam, & videbo vos in Galilæa*, id eſt, breui è mortuis reſurgam, & vos inuiſam. Et ſic videtur, patet voluiſſe illum breui reſurgere, ne fides diſcipulorum perderetur, ſi diutiùs fuiſſet eius reſurrectio dilata. Ergò biduum, id eſt, breui.

6. Alij contrà biduum accipiunt pro longo tempore, & probant ſuam ſententiam illo Dan. 7. Volens enim Daniel exprimere, longam fore populi afflictionem, dicit, *Poſt tempus, tempora, & dimidium temporis.* Poſt tempus, id eſt, poſt annum. Poſt tempora, id eſt, poſt multos annos. Et poſt dimidium temporis, id eſt, poſt etiam dimidium annum. Quaſi dicat, poſt multa ſecula erit liberatio populi, tempore ſcilicet incerto, & quo minime ſperabitur talis liberatio. Ita volunt, Hoſeam locutum fuiſſe nomine piorum ex Iſrael & Iuda. Ac volunt eſſe alteram ſpeciem conſolationis, qua ſe in fiducia Dei & ſpe ſalutis confirmant, hoc modo. Etſi Deus non ſtatim nos liberet ab hac calamitate, & quaſi morte, & viuificet, ſed velit adhuc biduo, id eſt, multo tempore nos in hac morte relinquere: tamen ne deſpondeamus animos, *Venite, venite, reuertamur ad Dominum*, pœnitentia ſcilicet & fiducia in illum, id eſt, fidamus Domino. Quare? quoniam etiam poſt hoc biduum, id eſt, poſt longum tempus ſeu diuturnam afflictionem tandem viuificabit nos. Iuxta hanc interpretationem per conceſſionẽ legendum eſt ſic. Etſi Dominus non eripiat nos è noſtris miſerijs primo die, id eſt, citò, ſed velit adhuc biduum, i. diutiùs nos in hac miſeria, &

quaſi in morte eſſe: non eſt tamen, cur deſperemus, quia poſt ipſam etiam diuturnam afflictionem, tandem aliquando viuificabit nos.

Hæc etiam interpretatio mihi non diſplicet, docet enim in ſumma id, quod alibi Prophetæ tradunt, etiamſi moram faciat Dominus: tamen exſpectandum eſſe cum patientia, quia tandem veniet, & hanc veram eſſe Prophetæ mentem, inde videtur apparere. 1. Exſilium illud fuit, quaſi ſepulcrum ipſis Iudæis & Iſraelitis, Iudæis ſuum Babylonicum, Iſraelitis ſuū Aſſyriacum. Ipſi Iſraelitæ & Iehudæi fuerunt, ceu mortua cadauera, à leone occiſa & lacerata, relictáque in illis ſepulcris. Iam ſi & biduum cadauer aliquod in ſepulcro maneat, incipiet fœtere & putreſcere, & tunc videbitur prudentiæ carnis difficiliùs poſſe ad vitam reuocari, quàm ſi primo die, quo mortuum eſt, id tentetur. Exemplo eſt Lazarus. Putabant Iehudæi, abſurdum & impoſſibile prorsùs eſſe, vt Lazarus, qui triduo iam erat in ſepulcro & fœtebat, ad vitam reuocaretur à Chriſto, quem tamen ſciebant alios mortuos ſuſcitaſſe, ſed eo die, quo etiam mortui fuerant. Dicebant igitur, iam fœtet, quatriduum enim eſt, quaſi dicāt, ſi hodie frater mortuus eſſet, ſperaremus à te, qui alios etiam ſuſcitaſti, ſuſcitari poſſe, ſed cùm iam quatriduanus ſit in ſepulcro, res eſt deſperata. Sic Iehudæi & Iſraelitæ manſuri erant in captiuitatibus illis, tanquam in ſepulcris ſuis, biduum, id eſt, diu, donec quaſi putreſcerent. Iſta diuturnitas, quæ bidui nomine intelligitur, in ſepulcris, & quaſi populi, ceu cadaueris, putrefactio, magnam erat allatura populo miſeriam & argumentum deſperationis, impoſſibile fore, vt ampliùs à Deo inde liberentur. Quare? quia tandiu ibi erant manſuri, donec putreſcerent, & triduani, vt ita loquar, fierēt, ſicut Lazarus quatriduanus. Quia igitur hæc futura erat magna tentatio, ideò huic tentationi electi opponunt hanc conſolationem. Quid? Dominus ſuſcitat mortuos etiam fœtentes, & diu in ſepulcro deſertos. Ergò etiam nos, licet in hac captiuitate, ceu in ſepulcro, ſimus biduo, id eſt, diu deſerendi, donec putreſcamus: tamen poſt hoc biduum corruptos & putrefactos, etiam ſuſcitabit. Biduum igitur accipitur pro illo tempore, quo aliquod cadauer iam incipit putreſcere & fœtere, ideóque quo nulla ampliùs videtur ſupereſſe ſpes reſtitutionis in vitam. Eſt igitur hoc aliud argumentum, quo ſe electi ex Iſrael & Iuda, iam quaſi putrefacti in ſepulcris, ſeſe mutuò in fiducia Dei & ſpe ſalutis confirmant, ductum à potentia Dei. Deus poteſt mortuos etiā poſt biduum in ſepulcris putrefactos, & fœtentes ad vitam reuocare. Ergò etiam nos, licet in hac diuturna captiuitate putreſcamus, poſt biduum tamen, id eſt, poſt diuturnam iſtam putrefactionem, ad vitam reuocabit, quia virtute ſua ſuperabit, quidquid noſtræ reſtitutioni obſtare videtur.

Iuxta hanc interpretationem, hoc oraculum etiam in Chriſto impletur. 1. Chriſtus poſtquam eſt mortuus, nō ſtatim fuit ſuſcitatus ad vitam, ſed manſit biduum in ſepulcro, donec ſcilicet res fieret apud homines magis deſperata, illum ſcilicet non ampliùs victurum. Vnde etiam Apoſtoli. Luc. 24. *Et nunc*, inquiunt, *tertius eſt dies, quo mortuus eſt*, quaſi dicant, iam tandē deſperamus. Poſteà tamen, quando nihil minùs ſperabant, quàm eius reſurrectionem, excitatus fuit ad vitam, tertio ſcilicet die. In Chriſto igitur ſpecimen huius potētiæ Dei, mortuos etiam putrefactos ad vitam reuocātis, oſtenſa eſt. Quòd verò contigit Chriſto, quo ad carnalem reſurrectionē, idem continget Iſraelitis & Iehudæis, imò electis omnibus, quo ad ſpiritualem, & etiam carnalem, tantùm biduum & triduum in Chriſto, accipitur proprie, pro duobus & tribus diebus, in Iſraelitis & Iehudæis pro multis annis.

2. Adde quod Chriſtus caput eſt omniū electorum. Quòd ergò illi contigit in ſua perſona ſemel, continget ſæpe in ſuis membris, vt diu putreſcant in peccatis, poſteà excitentur ad vitam: imò etiam ad reſurrectionem corporum electorum hic locus aptatur commodiſſime & vere. In Chriſto enim ſepulto per biduum in ſepulcro, etiam ipſi ſepulti fuerunt & ſunt. In Chriſto reſurgente tertio die, etiam illi reſurrexerūt ſpe certa ſcilicet. Vnde *Col.* 3. Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſuprà ſunt, quærite.

7. Alij ex verbis Prophetæ præcedentibus, colligunt huius loci interpretationem, & hoſce tres dies.

Primò dixerat, *Rapiam ſeu diſcerpam, vt leo*, id eſt, capiā, feriā, dilacerabo, inque diuerſas mundi partes, quaſi in fruſta diuidā, captiuóſque abducā. Primus igitur dies fuit tempus, quo Dominus prius Iſraelem, deinde Iudam, tanquam leo, iratus ferijt, rapuit, lacerauit, atque in captiuitatem abduxit, vnū per Aſſyrium, alterum per Babylonium reges, & iſte dies, dies crucis, & afflictionis, & mortis, appellari poteſt.

Secundò dixerat, *Ibo, reuertar in locum meū*, quaſi dicat, deſeram vtrumque populum mortuū, in ſua quemque captiuitate, quaſi in duobus ſepulcris ſepultū, omnem penitùs illius curā abiiciens, vtpote mortui iam & ſepulti. Alter igitur dies, fuit tempus illud, quo populus in ſua quiſque captiuitate, quaſi in ſepulcro quodam ſepultus, putrefactus, prorſúſque deſperatus, atque à Deo deſtitutus iacuit, & iſtud tempus ſeu dies, dies ſepulturæ appellatur. Fuit enim ibi, ceu ſepultus, cùm à Deo prorsùs deſtitutus manſit (vt ante dixerat c. 2.) ſine rege, ſine principe, ſine ſacrificio, ſine ſtatua, ſine theraphim. Hic eſt ſecundus dies, dies ſepulturæ.

Tertiò dixerat, ſe ibi relicturum populum, quaſi ſepultum, non in perpetuum, ſed donec agnoſceret, ſe peccaſſe, & quæreret faciem Dei, id eſt, fauorem, & reconciliationem per Chriſtum, innuens, ſe poſt illos dies, mortis ſcilicet, & ſepulturæ populi, rediturum ad populum hunc mortuum, & ſepultum viuificandum, atque è ſepulcris excitandū, id quod certe non carnaliter intelligendum eſt, ſed ſpiritualiter, neque ad carnalem liberationem Iudæorum ex Babylone, ſed ad liberationem vtriuſque populi, è captiuitate peccati, & mortis, & diaboli, per Chriſtum factam, referēdum eſt. Cuius ratio eſt, quoniam, ſi ad illam tantùm carnalem è Babylone liberationem referas, in Iehuda tantùm vaticinium hoc fuiſſet impletum: implendum autem erat in vtroque populo, quia hic loquitur de vtroque, & nunquam impletum fuit, aut implendū eſt in Iſrael, quo ad captiuitatem carnalem, ſed tantùm quo ad ſpiritualem, cùm etiam ipſi, id eſt, electi ex eo, redēti ſint à morte, peccato, inferno, per mortem, ſepulturam, & reſurrectionem Chriſti. Dies igitur tertius eſt tempus Meſſiæ, cùm ſcilicet primò per Chriſtum mortuum, ſepultum & reſuſcitatum, ipſi quoque electi Iſraelitæ & Iehudæi, mortui & ſepulti, cum Chriſto ipſo mortui ac viuificati ſunt. Omnes enim electi, tàm ex Iſraele, (in quo continentur & gentes, abierant enim Iſraelitæ in cenſum gentium, & gentes ſunt Iſraelitæ ſecundùm ſpiritum,) quàm ex Iehudæis, cum Chriſto à mortuis reſurgente, tertia die ipſi quoque viuificati, & cum illo, quaſi è ſepulcris excitati, reſurrexerunt. Ad quam vitam veram & æternam, ſicut & Chriſtus, qui reſurrexit ex mortuis, iam non moritur, ſed ſpe, vt *Eph. 2. Paulus ait*, Et conuiuificauit, & correſuſcitauit, & conſidere fecit in cœleſtibus cum Chriſto. Secundò, impletur quotidie effectu, quoties per viuā fidem incorporamur Chriſto, à mortuis excitato, *ſimúlque* participes illius ſpiritus, propter quem ſpiritum in *nobis* inhabitantem, etiam corpora noſtra reſurgent ad *æternam vitam*, & iam propter certam ſpem reſuſcitata ſunt. Tertius igitur dies eſt tempus Meſſiæ, ſeu noui teſtamenti, quod incipit à reſurrectione Chriſti, quando reſurrexit propter iuſtificationem noſtram, in illum vſque diem populus, ceu mortuus, quaſi in ſepulcro iacuit.

Iuxta hanc interpretationem hoc vaticinium optime etiā conuenit Chriſto, & eſt vaticinium de Chriſti reſurrectione. Primo enim diei populi Iſraelitici & Iudaici, qui eſt dies ipſius afflictionis, qui & mortis dies dicitur, reſpondet dies, quo Chriſtus cruci affixus & mortuus eſt, id eſt, dies Veneris totus: tunc enim Deus in Chriſtum hominem ſæuit, tanquam leo ira inflammatus, propter noſtra ſcelera. Secundo diei populi, qui dies ſepulturæ dicitur, reſpondet dies Sabbathi, quo toto integro die Chriſtus in ſepulcro iacuit. Tertio diei populi, qui dies reſurrectionis dicitur, reſpondet dies Dominicus, quo Chriſtus à mortuis reſurrexit, imò ille dies Chriſti, fuit ipſiſſima dies reſurrectionis populi, quia eo die cū Chriſto viuificatus, atque reſuſcitatus fuit.

Videmus ergò, vaticinium hoc in populo quidem, tanquam in membris, in Chriſto verò, tanquam in capite, impletum fuiſſe.

Iuxta igitur hanc interpretationem, argumentum alterum, quo ſe conſolantur populi, & quo ſe in fiducia ſalutis confirmant, deducit à promiſſione diuina, & tale eſt. Promiſit Deus, quòd poſtquam fuiſſemus lacerati ab ira eius, tanquam leonis, atque in captiuitatem abducti, & quod, poſtquam fuiſſemus ab eo in captiuitate, tanquam in ſepulcro deſerti, non in perpetuum, ſed ad tēpus, donec ſcilicet agnoſceremus peccata noſtra, & quæreremus faciē eius, id eſt, reconciliationem, promiſit, inquam, ſe rediturum ad nos, & nos viuificaturum. Atqui iam elapſum eſt illud biduum, id eſt, primò iam fuimus lacerati & diſcerpti, deinde fuimus in ſepulcris his deſerti ad multum temporis, quod eſt dies ſecundus. Iam agnoſcimus noſtra peccata, & deſideramus faciem eius. Ergò venite, nunc tempus eſt redeundi. Quare? quia cùm iam elapſum ſit illud biduum, & aduenerit tertius dies, ille viuificabit nos, & hoc tertio die reſuſcitabit nos, nempe in Chriſto. Tantùm igitur abeſt, vt quia videmus nos eſſe mortuos & ſepultos, debeamus de ſalute noſtra deſperare, vt nunc vere multò magis, quàm anteà ſit ſperandum, & fiducia concipienda de noſtra ſalute, & hac fiducia alacriter prodeundum in conſpectum Domini, quia ipſe viuificabit nos.

Iuxta hāc interpretationem, vnicuique etiam fideli Chri-

ſtiano

ſtiano ſunt tres dies qui tribus Chriſti diebus reſpondent. Primus eſt crucis, hic eſt tempus illud (nam per diem venit ſæpe in ſcripturis tempus) quo Deus, tanquam leo iratus, in nos propter noſtra peccata ſæuit, & quaſi occidit, atque in ſepulchris condit. Secundus eſt dies ſepulturæ, id eſt, tempus illud, quo Deus nos iam, quaſi occiſos & ſepultos, deſerit omni ſua ope in ſepulchris, omnem quaſi noſtri curã abiiciens, ita vt neque ab hominibus, neque à Deo, vlla nobis affulgeat lux, ſicut etiam mortui prorsùs ab omnibus deſtituti ſunt. Tertius dies, eſt dies reſurrectionis, id eſt, tempus illud, quo nos peccatorum iam pœnitentes, & faciem Domini, id eſt, reconciliationem deſiderantes, Deus ſuo ſpiritu viuificat, ac, ceu à morte & inferis, ad vitam reuocat, in ſpem immortalitatis & æternæ vitæ, atque hic dies ſæpe in ſcripturis aduentus Chriſti appellatur. Fuit enim primò ſemper dies Chriſti, in figura, quando perditis ſalus affulgebat iterùm, per aliquem hominem, qui typus certe erat Chriſti. Deinde dies Chriſti fuit, in reipſa, ſeu in veritate, quando Chriſtus ipſe venit, prædicauit, mortuus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram. Tunc enim reipſa Deo ſatisfactum pro omnibus noſtris culpis, & reſuſcitati ſumus in Chriſto, ſpe, accepto ſcilicet iure vitæ & reſurrectionis. Tertiò, nunc etiam dies eſt Chriſti in effectu, quoties ad verbi Euangelici prædicationem, intermortua carne in vitam cœleſtem ſpiritu viuificamur, ſentimuſque ab ira Dei nos prorsùs acceptos.

Toti item Eccleſiæ, & ſingulis Eccleſiæ membris, ſunt iſti tres dies. Primus, crucis & mortis, ille eſt tempus totum, quo in hoc mundo viuentes ſumus. Nam ſemper ſumus ſub cruce, & quotidie morimur, ac in nos ſæuit mundus, caro, Sathã, ſic Deo iubente. Secundus dies ſepulturæ, ille eſt tempus, quo in ſepulchris mortui vſque ad diem iudicij iacemus, putrefacti, & conſumti corporibus, ſed non animis, Nã neque Chriſti anima mortua eſt, ſed tantùm corpus. Tertius dies eſt reſurrectionis, cum ſcilicet omnes reſurgemus, priùs viuificati, tunc viuemus ante faciem, ſeu in conſpectu eius, videntes ſcilicet eius faciem, ſicuti eſt. Tunc vere cognoſcemus eum, & pergemus cognoſcere, ſeu proficiemus cognoſcendo, vel ſequemur ſcilicet in perpetuum ad cognoſcendum, quaſi dicat, nullus erit finis cognitionis Dei, quia ſcilicet eum cognoſcemus.

D. Bernhardus de reſurrectione Domini, ſermone habito in die Paſchatis pag. 195. locum hunc Hoſeæ ad reſurrectionem Chriſti applicat, deinde tres quoque nobis dies exẽplo Chriſti aſſignat. Primum vocat diem crucis. Alterum diem quietis, cum quieſcimus in monumentis, ſicut & Chriſtus in ſepulcro ſuo. *Apoc. 14.* Vt requieſcant à laboribus ſuis. Sic Chriſtus die Sabbathi, id eſt, die quietis quieuit in ſepulcro, ſcilicet quo ad corpus. Tertium diem reſurrectionis, cum ſcilicet glorificati reſurgemus ad nouam vitam, ſicut dies Dominicus, eſt primus dies nouus poſt ſeptimanam.

Diximus poſtremo verſu capitis quinti, contineri promiſſionem de reſipiſcentia electorum ex Iſrael & Iuda, fore ſcilicet, vt poſtquam bene fuerint caſtigati, quærant Dominum. Iis verò tribus primis verſibus 6. capitis, rationes explicari, quibus electi ex Iſrael & Iuda ſe è mutuo hortabuntur, vt redeant ad Dominum, quibúſque ſe in fiducia & ſpe ſalutis confirmabunt. Ac prima quidem ratio ducta fuit à natura & ingenio, ſeu à conſuetudine Dei. Ea eſt, quòd Dominus, cùm ſuos percutit & ferit, ferit vt medicus, & vt pater: nempe vt poſteà ſanet. Sic ergò argumentantur, *Venite, & redeamus ad Dominum.* Quare? Quia ipſe dilacerauit. Ergò ſanabit nos, percuſſit, ergo curabit nos. Secunda ratio eſt in ſecundo verſu, cum aiunt, *Viuificabit nos.* Ea autem ſecundùm diuerſas illius loci interpretationes, à diuerſis locis peti poteſt. 1. A reſurrectione Chriſti, tanquam à cauſſa noſtræ, ſic. Chriſtus poſt biduum tertio die, per patrem viuificabitur, & à mortuis excitabitur. Atqui reſurrectio Chriſti cauſſa eſt noſtræ iuſtificationis, viuificationis, & reſurrectionis, (non enim ſibi, ſed nobis mortuus eſt, & reſurrexit.) Ergò poſt duos dies tertio die viuificabit nos, patet ſcilicet in Chriſto, à mortuis reſurgente, & reſuſcitabit ad vitam: ac reuera electi, in Chriſto à mortuis reſurgente, ipſi quoque ius reſurrectionis conſecuti ſunt, ſeu, vt ſcriptura loquitur, conreſuſcitati ſunt ſpe. 2. A breuitate temporis, quo adhuc erant affligendi, ſic. Per biduum tantùm adhuc, id eſt, per breue tempus ſumus adhuc affligendi, die verò tertio, id eſt, & deinceps viuificabit nos & reſuſcitabit à mortuis. Ergò ne deſpondeamus animos, ſed læto corde redeamus ad Dominum. 3. Si accipias biduum pro longo tempore, hoc eſt, pro eo tempore, quo cadauera incipiunt putreſcere, à potentia Dei ducta eſt conſolatio, ſic. Deus potis eſt viuificare mortuum, tàm, poſtquam biduum in ſepulchro manſit & putrefactus eſt, quàm primo die quo mortuus eſt. Ergò etiamſi biduum adhuc, id eſt, diuturno tempore nos, ceu mortui, in hac captiuitate, ceu in ſepulcris ſepulti manſuri ſumus: tamen non eſt cur deſperemus, nam tandem poſt iſtud biduum tertio die viuificabit nos pro ſua omnipotentia, qua vocat ea, quæ non ſunt, tanquam ea, quæ ſunt. 4. A certitudine promiſſionis diuinæ, ducta fuit hæc conſolatio. Primo dixit Deus, ſe, inſtar leonis, nos capturum, in fruſta laniaturum, hic eſt primus dies, crucis ſcilicet & mortis. Deinde, ſe nos ibi derelicturum, tanquam cadauera in ſepulcris, atque in ſuum locum rediturum, hic eſt ſecundus dies ſcilicet ſepulturæ. Tertiò addidit, donec ſcilicet agnoſcant ſe peccaſſe, & quærant faciem meam, quibus verbis indicauit, ſe non deſerturum nos in perpetuum, ſed ad tempus, donec ſcilicet reſipiſceremus, & tunc ſe ad nos viuificandos & reſuſcitandos, rediturum, & hic eſt tertius dies ſcilicet reſurrectionis. Atqui iam elapſum eſt biduum, & nos agnoſcimus noſtra peccata, cupimúſque faciem Domini. Ergò ne dubitemus cum elapſum ſit biduum, hoc tertio die, quod eſt tempus Meſſiæ, viuificabit & reſuſcitabit nos. Huius autem rei, reſurrectionis ſcilicet tertio die, non tantum exemplum, ſed etiam cauſſa in Chriſto exhibita eſt. Primus ei dies, fuit dies crucis, alter, dies ſepulturæ, & vere dies Sabbathi fuit, quia dies, quo quieuit in ſepulchro, tertius, dies reſurrectionis, illo tertio die vere omnes electi viuificati ſunt & reſuſcitati. Iuxta illos tres dies Chriſti ſunt etiam electis omnibus tres dies. Primus dies crucis, hoc eſt, totum tempus, quo in mundo viuimus, hic eſt crucis, quia quotidie in cruce ſumus, & quotidie morimur. Secundus eſt ſepulturæ & Sabbathi, id eſt, quietis, hic eſt tempus, quo mortui in ſepulcris quieſcimus. Tertius eſt viuificationis & reſurrectionis, hic eſt tempus, quo viuificabimur à ſpiritu Dei, & excitabimur ad æternam vitam. Poſt biduum igitur tertio die omnes nos viuificabit Deus, & reſuſcitabit à mortuis, & tunc viuemus in conſpectu eius. Hæc diximus.

Nunc quædã notanda veniunt ex hoc loco. Notandũ igitur in hoc ſecundo verſu, deſcribi ordine beneficia, quæ à Chriſti reſurrectione accipimus. 1. Eſt ſpiritus, ſeu animæ viuificatio, quæ in eo ſita eſt, quòd tùm peccata, quæ erant mors animæ, ablata ſunt, & Chriſti iuſtitia imputata, tùm naturæ corruptio tollitur, & contra, ſpiritus viuificans donatur. In iis enim duobus ſita eſt vita, & iuſtificatio noſtra, *Rom. 4.* Mortuus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram. Ideò ait, Poſt biduum reſuſcitabit, ſeu, viuificabit nos. 2. Eſt corporis reſurrectio, quam duobus modis cõſequimur, primò ſpe, deinde reipſa. Primũ enim è Chriſti reſurrectione accipimus ius reſurrectionis noſtræ, ſeu ſpe reſurreximus cũ Chriſto. Deinde poſtremo huius ſeculi die reipſa reſurgemus propter eundem ſpiritum Chriſti, qui habitat in cordibus noſtris, ideò ait, Et tertio die reſuſcitabit nos. 3. Eſt æterna vita, quæ etiam bifariam à nobis habetur. Primùm in hoc ſeculò inchoatiue, deinde in altero perfecte & conſummate. Ideò ait, Et viuemus, veram ſcilicet vitam & animo & corpore, tùm in hoc ſeculo, tùm in altero.

Notandum deinde quod ait, *Coram facie eius*, ſcilicet Dei. Illud coram facie, multa ſignificat, 1. In ipſius gratia & fauore ac beneuolẽtia. Cùm enim quis vertit faciem ſuam erga aliquẽ, declarat, ſe illum libenter videre, amare, & fauere, ideò indicant, anteà Deum faciem ſuam ab eis auertiſſe, id eſt, eos odiſſe, & ſic reuera filij Dei tùm in hoc ſeculo viuunt corã facie Dei, quia ei ſemper grati, & eius fauorem ſemper habent, tũ maxime in alio ſeculo viuẽt coram facie eius. 2. Significat in perfecta cognitione. Deus enim dicitur agnoſci, & à tergo, & à facie, *Exodi 33.* perfecta cognitio eſt in facie. *1. Cor. 13.* Tunc autem facie ad faciem. Sic Moſes facie ad faciem vidit Deum. Et ſic reuera filij Dei tàm in hoc mundo, quàm in alio viuunt coram facie eius, quia norunt Deum clare. 3. Coram facie, id eſt, in eius conſpectu ei obſequentes, quaſi ſemper ei adſtantes, & præſtò eius dictis audientes. Qui enim ſunt ſemper præſtò obſequio alicuius principis, illi dicuntur viuere coram facie illius principis. Et reuera filij Dei viuunt tùm in hoc ſeculo, tùm in alio coram facie Dei, quia illi ſemper obſequuntur.

Hinc colligimus, ſi viuimus coram facie eius, pudeat ergò nos turpiter & inhoneſte viuere. Quem non pudeat, corã rege & principe turpe aliquid agere? multò magis, ſi quis cogitat ſemper ei adſtare & inſeruire, annon pudebit eũ aliquid turpe agere? Hinc etiam colligamus, vitam noſtram pendere è facie & conſpectu Dei, id eſt, è fauore Dei, quia enim faciem ille vertit aduersùs nos, id eſt, nobis fauet, inde vitam haurimus, ideò bene ait. *Viuemus coram facie eius.*

Sunt verò hæc tacitæ quædam *ἀντιθέσεις*. Viuificabit nos, Ergò antequam Deus nos viuificet ſua gratia, mortui ſumus. Suſcitabit nos. Ergò ante, quàm ſuſcitemur à Domino, ſepulti ſumus in peccatis, & niſi ab illo excitemur à mortuis

è mooumentis reſurgere nequimus. Viuemus coram facie eius. Ergo, vbi auertit faciem ſuam à nobis, mortui ſumus, &, niſi obuertat nobis ſuam faciem, viuere oequimus.

Quartò ootandum, qui loquantur ſic. Pij in morte ſepulti, aiunt viuemus. Ergo in ipſa etiam morte ſperanda eſt vita. Sepulti ſuſcitabimur. Ergò etiam in ſepulcro ſperanda reſurrectio. Illi, à quibus auerſa erat facies Domini, aiunt, *Viuemus coram facie eius*. Ergò etiam, cùm facies Dei auerſa eſt, & videtur Deus nos odiſſe, ſperanda eſt eius facies & amor, in inferno ſperandum cœlum, in ſpem contra ſpem.

3. *Cognoſcemúſque eum.*

Duo hic facit. Primum explicat, qua in re poſita ſit vita noſtra, de qua anteà diximus, *Viuemus in conſpectu eius*: nempe, in vera, ſolidáque Dei cognitione. Ait, 1. Et cogooſcemus eum, ſcilicet poſtquam ad illum redierimus per pœnitentiã. Indicat igitur, non priùs à oobis vere cogonſci Deum, oiſi poſtquam ad illum redimus. Reditus autem ad Deum fide & reſipiſceotia. Ergò ab infidelibus, improbis, & impœnitentibus oon cognoſcitur Deus 2. Et cognoſcemus, poſtquam ſcilicet viuificarit & reſuſcitatit nos poſt biduum in Chriſto. Ergò antè, quàm inſeramur Chriſto, & cum eo reſurgamus, non poſſumus vere Deum cognuſcere. 3. Et cognoſcemus, poſtquam ſcilicet oobis faciem ſuam obuerterit. Ergò oon vere poſſumus Deum cogooſcere, cùm auertit faciem ſuam, id eſt, fauorem à nobis. Concludit igitur primo loco, vitam noſtram ſitam eſſe in ſolida Dei cognitione. Huc illud Chriſti. *Hæc eſt vita æterna, Vt cognoſcant te ſolum patrem, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.* Eſt autem hoc intelligendum tàm de vita, quam hic viuimus, quàm de illa, quam viuemus in cœlo. Eſt enim vna & eadem vita, continuata & perpetua, ſed hic incipit, in cœlo perficitur, hic eſt per ſpeculũ, & in ænigmate, ibi autem facie ad faciem. Nil ergò pretioſius cognitione Dei, quando tota vita noſtra & præſens, & futura io alia re ſita oon eſt, quàm in ſolida Dei cognitiooe. Euangelium autem eſt illud, quod nobis adfert Dei cognitiooem. Quid igitur pretioſius Euangelio? ac proinde, qui Euangelium non amplectitur in morte manet.

Hinc refutatur error Iudæorum, qui exſpectãt Meſſiam, vt illos reſtituat in regoum temporale, & cum illis viuant io deliciis. Propheta harum rerum nullam mentionem facit, vitam noſtram, quæ ex aduentu Meſſiæ habetur, in ſola Dei cognitiooe reponit *Et cognoſcemus*, inquit, *eum*.

Deinde qualis futura ſit hæc cognitio. Imperfecta initiò, ſed quæ quotidie perficietur. *Et proſequemur ad cognoſcendũ Iehouah*, id eſt, quotidie magis ac magis proficiemus cognoſcendo. Eſt autem hoc dictum intelligendum, noo tantum de cognitione Dei, qua Deum in hoc mundo cognoſcimus, ſed etiam de illa, qua io cœlo agnoſcemus. Ait enim quod poſtquam reſuſcitati fuerimus: nempe etiam corporibus à morte pergemus cognoſcere. Ergò etiam in cœlo, nunquam pleniſſimè Deus cognoſci poteſt, ſed ſemper proficiunt beati in hac Dei cognitione.

Non ait autem, *Sequemur ad cognoſcendum, Vſque ad tale* licet tempus, ſed indefinitè, *Perſequemur*. Indicat igitur, cognitionem hanc, & profectum cognitionis, fore perpetuum, ideóque vitam noſtram fore perpetuam. Coniungit etiam vtrumque ſimul, *Cognoſcemus, & perſequemur ad cognoſcendum*. Indicat igitur, illos, qui ſolidè incipiunt cognoſcere Deum, (id quod fit per fidem & Spiritum ſanctum in hoc ſeculo) nunquam penitus deſtitui cognitione Dei, proficiunt ſemper electi in Dei cognitione.

Redit poſteà ad argumenta, quibus ſe pij confirmant in fiducia & ſpe ſalutis. Ducitur hoc argumentum à ſimili in natura. Videmus, in natura hunc eſſe poſitum, firmatúmque ordinem, vt non ſemper ſit nox, ſed poſtquam elapſum eſt tempus nocti præfixum, aurora ſtatim ſubſequitur, tenebras noctis diſpellens. Hinc fit, vt etiam cùm ſumus in mediis tenebris noctis ſepulti, tamen non deſperemus, quia longo vſu & experientia edocti, ſcimus, poſt noctem ſecuturam auroram & diem: quod ſi quis hunc naturæ ordinem oon teneret, vt infans aliquis, quomodo, cùm dominantur noctis tenebræ, ſperaret, ſubito exorituram lucem ſeu auroram? nónne tunc prorsùs omni luce deſtitutus videtur mundus? & tamen, quia tenemus ordinem naturæ, non deſperamus. Scimus enim exorituram lucem poſt elapſam noctem. Ergò quantò minùs deſperare debemus, exorituram gratiæ lucẽ, etiamſi in præſentia meræ tenebræ dominentur: exorietur, exorietur aurora, id eſt, fauor Dei, & has noctis tenebras, in quibus ſumus ſepulti, diſcutiet. Liberabimur à captiuitate, ſed quando? poſt biduum, id eſt, poſt elapſum tempus nocti & tenebris noſtris præfixum. Huc illud Iobi, *Poſt tenebras ſpero lucem.* Ergò in ipſis tenebris ſperanda eſt lux. Pueri, qui non tenent naturæ ordinem, deſperant, cùm ſunt in tenebris Sic, qui non tenent conſuetudinem Dei, vt ſunt impij. Contra verò pij, in ipſis etiam tenebris, ſperant lucem. Cur? quia nôrunt naturam Dei.

Argumentum hoc à natura ſumtum, optimum eſt, quia confirmat potentiam Dei. Sic enim Deus per creaturas, vt per aurorã, diſcutit noctis tenebras, & finem oocti imponit. Ergò, cur non multò magis per ſeipſum poterit tenebras afflictionum & peccatorum diſpellere, & finem noſtris calamitatibus imponere? Imò ſicut ſemper ſolet depellere per auroram noctis etiam longiſſimæ tenebras: ita etiam omnino ſolet à ſuis filiis depellere tandem tenebras crucis, & eis lucem cæleſtem afferre. Ergò deſperandum non eſt. Sic Paulus 1. Cor. 15. vſus eſt ſimili argumento. Impoſſibilis videbatur reſurrectio carnis quibuſdam, quia omnino carnis iudicium ſuperat. *Stulte*, inquit, *quod ſeminas, non viuificatur, niſi priùs moriatur*, quaſi dicat, videmus corruptum ſemen, ita, vt ſi quis cæcæ carnis iudicio iudicet, putet, impoſſibile fore, vt reſurgat fœcundius, & tamen fit. Sic etiam reſurrectio corporum.

Exitum Dei vocat oouam ſui manifeſtationem, cùm ſcilicet noua gratiæ luce ſeſe patefacit populo, declarátque ſe populum ſuum fauore complecti. Sic aduentus Chriſti dicitur, quando nouo modo ſuam patefecit gratiam Deus in Chriſto.

Veniet, ſicut pluuia, nobis, ſicut pluuia ſerotina quæ *irrigabit*, id eſt, irrigat *terram*.

Duo facit. 1. Adfert aliud argumentum à ſimili in natura ſumtum, quo pij Iſraelitæ & Iehudæi ſeſe in fiducia & ſpe ſalutis confirmant. 2. Simul etiam docet, quàm ſalutaris futurus ſit aduentus Dei.

Argumentum tale eſt. In oatura talis eſt ordo à Deo firmatus, vt nunquã ſit perpetua ſiccitas io terra, nec perpetuò cœlum ſit æneum. Nam, etiamſi per multos menſes vel annos, vt tempore Heliæ, terra maneat arida & ſterilis, & cœlum maneat clauſum: tamen tãdem pluuia, eáque ſalutaris pluuia ſcilicet ſerotina, quæ faciat fruges mateſcere, deſcendat neceſſe eſt. Hinc fit, vt etiam in media ſiccitate & ariditate terræ, ſperetur tamen ab hominibus, qui naturæ ordinem tenent, pluuia, quæ terram irriget atque fœcundet. Ergò etiamſi per multos annos manſerimus in hac captiuitate, aridi & ſteriles, ſine vlla aqua diuinæ gratiæ, exſiccati ab æſtu concupiſcentiarum, deſtitutique omni auxilio, ita, vt videamur prorsùs deſperati: deſperandum tamen ooo eſt, ſed exſpectanda pluuia diuinæ gratiæ, qua corda noſtra irrigentur ad proferendos fructus bonorum operum. Ideò ait, *Veniet*, id eſt, ſicut pluuia, eáque ſerotina poſt multam ſiccitatem, tandem venit, & irrigat terrã areſactam. Ita Dominus ſalutari aduentu poſt diuturnam noſtram afflictionem, tandem aliquando veniet nobis, id eſt, ad ſalutem noſtram, & irrigabit corda noſtra aqua ſui ſpiritus.

Alterum quod explicat, eſt, quàm ſalutaris ſit aduentus Dei ad nos, eſt, ſicut aduentus aquæ ſerotinæ, ipſi terræ per multos æſtus exſiccatæ, talis aqua irrigat terram, & facit, vt fructus matureſcant, ita aduentus Dei.

Notandum autem hic eſt, aduentum Dei fieri ad nos, cùm donata nobis fide, qua eum videamus, facit, vt ſentiamus, ſe nobis bene velle, faciémque ſuam ad nos conuertiſſe. Venit autem, ſicut aqua ſerotina, qua irrigantur agri ad fructus proferendos. Aqua hæc, eſt gratia regenerationis. Ergò nũquam vera fide Deum complectimur præſentem, quin aqua regenerationis irrigemur. Ac proinde fides ſine ſpiritu regenerationis, ideóque ſine noua vita, & renouatione hominis, inueniri ooo poteſt.

Videmus igitur, quàm ſalutaris ſit aduentus Dei ad nos. Cùm hæc ita ſe habeant, ergò reuertamur ad Dominum, nec dubitemus de ſalute conſequenda, quia veniet & ſalutariter veniet.

4. *Quid faciam tibi Ephraim? Quid faciam tibi, Iehuda? Et*, id eſt, nam *miſericordia* ſynecdoche, id eſt, iuſtitia & bonitas, *veſtra quaſi nubes mane*, id eſt, matutina, *& ſicut ros mane abiens.*

Duo facit in hoc verſu. 1. Rediens ad reprehenſiones & minas, per interrogationem docet, neque promiſſiones, neque minas prodeſſe Iſraeli, & Iudæ. Quid faciam, inquit, tibi? quaſi dicat, tanta eſt veſtra prauitas, vt nullo remedio curari poſſit, nam ſi miner, non flectimini, ſi offeram meam gratiam, eam reſpuitis, ſumma, gratiæ meæ nullum datis locum. Quid igitur faciam tibi? Indicat hac interrogatione, Iſraelitarum & Iehudæorum caſum eſſe deſperatum. Magnam habet emphaſin illa repetitio, & vtriuſque populi de proprio nomine appellatio. 2. Adfert cauſſam, cur dicat, ſe

neſcire

neſcire, quid faciat Iſraeli & Iehudæ. Ea eſt, quoniam, inquit, miſericordia veſtra, ſicut nubes matutina. Quaſi dicat, icircò neſcio, quid agam vobis, ſeu, quam viam inſiſtam, vt vos ſaluem, quoniam eſtis perditi hypocritæ. Quomodo eſtis hypocritæ? non eſtis apertè impij, habetis enim aliquem iuſtitiam, ideò ait, iuſtitia veſtra, vt nubes matutina. Neque eſtis verè iuſti, quia veſtra iuſtitia eſt res euanida: Eſt enim ſicut nubes, quæ manè apparet è reliquiis noctis, ſed ad Solis præſentiam iterum euaneſcit. Eſt, ſicut ros, qui noctu deſcendit ſuper herbas, ſed ſtatim ad auroræ exortum euaneſcit, talis eſt etiam hypocritarum iuſtitia. Sicut enim nubes matutina videtur velle irrigare terram, prodeſſe hortis & agris, ſed vbi venit ſol euaneſcit: talis etiam veſtra iuſtitia. Sicut item ros deſcendit quidem ſuper herbas noctu, ſed non diu durat, nec diu prodeſt, quia ad ortum Solis exſiccatur. Ita etiã veſtra iuſtitia. Ergò vos eſtis hypocritæ. Iuſtitia enim verè iuſtorum durat, & perpetua eſt.

Quomodo verò valet hæc ratio, Vos eſtis hypocritæ. Ergò neſcio, quam viam inſiſtã, qua vos ſeruem. Valet ſic. Quoniam ſi eſsetis iuſti, promiſſionibus flecteremini. Si eſſetis apertè impij, vt illi, qui nullum habent cultum Dei, nullamq. profitentur pietatem, ſed tamen ſua agnoſcunt peccata, minis terrefieretis. Non eſt autem vlla alia ratio ad ſeruandos homines, quàm vt vel minis terreſiant, & abſterreantur à peccatis, vel promiſſionibus flectantur ad miſericordiam Dei amplectendam. Neutra via vobis prodeſt, quia eſtis hypocritæ, non reprehenſiones & minæ, quia eas cõtemnitis non promiſſiones, quia illis abutimini ad licentiam & falſam confidentiam. Ergò, quid agam vobis, vt vos ſaluẽ, prorſùs ignoro. *Quid igitur faciam tibi ò Iſrael? Quid faciam tibi, ò Iehuda?* Cùm veſtra iuſtitia ſit ſicut nubes matutina, & ſicut ros mane diffluens, id eſt, cum ſitis hypocritæ, quaſi dicat, nihil iam ſupereſt profectò, niſi vt vos prorsùs abiiciam, ſicut ſi medicus diceret ægroto ſuo deſperato, Quid faciam tibi ampliùs, cum nulla proſint remedia, niſi vt te omninò deſeram?

Alludit autem his verbis, *Quia iuſtitia veſtra eſt ſicut nubecula matutina*, ad Iſraelitarum & Iudæorum iuſtitiam, quæ tota ſita erat in externis ſacrificiis & ceremoniis. Cùm manè veniebant in templum ad ſacrificia offerenda, videbantur verè reſipuiſſe, videbantur velle prorsùs eſſe erga Deum pij, & erga proximum miſericordes, tanta erat externa pietatis ſimulatio. At præterquam quòd Iſraelitis cultus adulterinus erat, illud etiam mali accedebat vtriq. populo, quod ſimulac à ſacrificiis domum redierant, ſimul etiam redibant ad priſtinas iniquitates & peccata: ac proinde verè illorum ſimulata iuſtitia & religio erat ſicut euanida nubes matutina, & ſicut euanidus ros, qui mane ſtatim, exorto ſole, in fumum euaneſcit.

Eſt autem notanda hic conſuetudo quædam prophetica, tum illius conſuetudinis ratio. Conſuetudo eſt Prophetis, & præſertim noſtro Hoſeæ, vt initio acriter reprehendant & minentur, poſteà ſubdant promiſſionem aliquam de gratia Dei, & de regno Chriſti, tum ſtatim redeant ad reprehenſiones, & promiſſionem aliquam inſerant, verùm in reprehenſionibus & minis diutius immorantur, quàm in promiſſionibus. Vix enim has attingunt, & mox redeunt ad minas. Hæc eſt Prophetarum conſuetudo. Exemplo nobis eſto iſte præſens locus. Poſt longam reprehenſionem, quæ durauit à toto cap.4. vſque ad finem capitis quinti, inſeruit hanc præcedentem promiſſionem, quæ quatuor tantum verſibus comprehenſa fuit, mox redit ad reprehenſionem & comminationem, quam à verſu quarto per omnes reliquos verſus, & per totum cap.7.8.9.10. vſque ad verſum 8.cap.11. continuat. Verſu enim 8 cap.11. ſubditur alia promiſſio.

Conſuetudinis autem huius ratio fuit, quoniam cum duplici hominum genere negotium erat Prophetis, cùm impiis nimirum, & piis, qui ambo vnum conficiebant corpus populi. Aliquando igitur ſermonem in totum populum dirigunt, tàm in pios, quàm in impios: aliquando in ſolos impios: aliquando in ſolos pios: ac primùm cùm initio concionum incipiunt arguere, minari, & obiurgare, ad totum corpus populi ſermo dirigitur, quoniam omnes peccarant, & omnes opus habebant reprehenſione & comminatione. 2. Cùm autem ſubdunt promiſſiones, illæ ad ſolos electos & pios, qui ex reprehenſione peccati, & comminatione iræ Dei conſternati fuerunt, déque peccatis ſuis doluerunt, diriguntur, & ad illos ſolos pertinent. Poſtquam enim reprehenderunt totum populum, electi dolent de peccatis, & conſternantur denunciatione iræ Dei. Reprobi verò minime, ſed potiùs derident, ideò ad pios tantum conſolandos addunt promiſſiones. 3. Cùm verò mox redeunt ad reprehenſiones & minas, in ipſos tantùm hypocritas inuehuntur. Docent enim, promiſſiones prædictas ad illos non pertinere, quia præfracti ſint, & obſtinati in peccatis. Eſt enim hoc diſcrimen inter pios & impios notandum circa reprehenſiones & promiſſiones. Cùm fiunt reprehenſiones & comminationes, pij, ſi in aliquo ſint peccato eorum quæ reprehenduntur, ſentiunt illas reprehenſiones ad ſe pertinere, ideò de peccatis dolentes, cupiunt emendari. Impij verò vel non putant eas ad ſe pertinere, vel contemnunt eas, ac derident. Cùm verò annunciantur promiſſiones, pij ita illas fide amplectuntur, vt animos erigant ad Dei bonitatem, tum voce, tum ſanctitate vitæ celebrandum ac extollendam. Impij autem hypocritæ ſimulant, ſe illas amplecti, ſed ita, vt illis magis inſoleſcant, & magis laxent frena ad peccata, & licentiam carnis, dicentes, Nos ſumus populus Dei, ſumus Dei Eccleſia. Deus non deſerit ſuam Eccleſiam, & portæ inferi non præualebunt aduerſus eam. Sumus ergo tuti, quòd nec errare, nec damnari queamus.

Cùm hæc ita ſe habeant, icircò Prophetæ poſt promiſſiones prædicatas, mox redeunt ad reprehẽſiones & minas propter hypocritas, oſtendúntque promiſſiones à ſe nunciatas, ad illos non pertinere.

Tenemus nunc & conſuetudinem Prophetarum in ſuis cõcionibus, & eius conſuetudinis cauſſam, quod ſcilicet ſemper promiſſiones ſubdant reprehenſionibus propter pios, & promiſſionibus ſtatim ſubiiciant alias reprehenſiones propter hypocritas. Mirandum igitur non eſt, quod Propheta noſter poſt promiſſionem tam præclaram, mox redeat ad reprehenſiones tam acres, quales ſequuntur.

Concludit igitur, vt ſummatim dicam, in hoc verſu, hypocritas in Iſrael & Iuda prorſus eſſe incurabiles, quoniam cum ſint hypocritæ, nullo vnquam remedio curari potuerunt: ac proinde ſe ignorare, quid agendum de illis ſit, niſi vt prorſus eos abiiciat cum præter mendacium & ſimulationem, nihil habeant iſti hypocritæ.

5. *Propterea ſecui in Prophetis meis.*

Docet hoc verſu duo. 1. Cauſſam, cur tàm dure per Prophetas cum ſuo populo fere ſemper egerit, ſeu, cur tam acriter populum per Prophetas arguerit, & verbis ſuis, quaſi ancidi gladio, occiderit, fuiſſe ipſius populi hypocriſin, ſeu, cordis duriciem hypocriticâ ſanctitate velatam. Sed hoc explicat eleganti metaphora, quæ ſimilis eſt prouerbio ſatis tritu, *Malo nodo malus cuneus*. Docet enim Iſraelitas & Iehudæos hypocritas fuiſſe, ceu ligna nodoſa & dura, ad illa igitur complananda, fuiſſe opus duro dolabro, duro acutóque gladio, id eſt, ſermonibus Prophetarum acribus: nempe acerrimis reprehenſionibus & comminationibus, non autem blandis ſermonibus & dulcibus promiſſionibus. Hæc eſt ſumma horum verborum.

Propterea dolaui in Prophetis meis. Quid dolaſti? Iſraelitas ſcilicet & Iehudæos hypocritas, tanquam nodoſa ligna. Quid eſt propterea? id eſt, quia bonitas veſtra eſt, ſicut nubes matutina, quia eſtis hypocritæ in peccatis deſtinati, & præfracti. Ego autem non poſſum ferre talem hypocriſin, ſed volo veram miſericordiam, non autem hypocritica ſacrificia, & volo fidem, non autem ſimulata holocauſta. Ad præcedentem enim verſum, & ad ſequentem, refertur illud propterea: icircò Ego, tanquam faber lignarius, per meos Prophetas, tanquam per dolabra, dolaui vos, tanquam nodoſa ligna, quæ ſimplici cultro non poterant complanari, ſed duris opus habebant dolabris.

Et occidi eos, non Prophetas, ſed Iſraelitas & Iehudæos hypocritas. De illis enim loquitur in tertia perſona per contemptum. *In verbis oris mei.* Planius dicit, quod ante obſcurius indicarat. Propterea, inquit, illos quaſi occidi verbis meis, tanquam acutis gladiis, acriter eos per Prophetas arguens, quoniam ſcilicet hypocritæ fuerunt. Senſus eſt. Ne mecum expoſtuletis, quòd acriter vos per meos Prophetas tractarim & tractem, verbis ſcilicet duris. Vos enim eſtis in cauſſa, quia eſtis nodoſa ligna, id eſt, præfracti, talia autem nodoſa ligna tenui cultello complanari non poſſunt, ſed opus habent duriſſimo dolabro. Ergò coactus veſtra duricie & hypocriſi, tanquam ſapiens faber lignarius, vſus ſum ad vos complanandos duris dolabris. Tenemus ſenſum Prophetæ.

Obſeruandum hic, quòd Deus aliquando acriter & dure nos tractet ſuis verbis per Prophetas & miniſtros, in cauſſa eſſe noſtram duriciem & hypocriſin. libentius Deus nos corriperet blandis verbis, & ſolis Euangelij promiſſionibus, ſi illa ſola prodeſſent: Sed cum ſimus nodoſa ligna, non poteſt aliter facere Deus, quàm, vt dolabro legis vtatur ad nos complanandos. Diſcant igitur hinc concionatores, non ſemper agendum eſſe cum populo blande & leniter, ſed ſæpenumerò neceſſarium illis eſſe dolabrum acerrimarum reprehenſionum, maledictionum & excommunicationum,

cùm ſcilicet homines ſunt hypocritæ, & ceu nodoſa ligna. Vellent hypocritæ & delicati homines audire tantum Euangelium, quod Chriſtus mortuus eſt pro nobis, quod condonata ſunt peccata, interim nulla pœnitentia, interim manent nodoſi & præfracti. Hic certè optimus faber lignarius mutabit inſtrumentum, deponet tenuem Euangelij gladium, & aſſumet durum legis dolabrum, quo iram Dei exaggeret contra iſtos hypocritas.

2. Docet, etſi dolabro opus eſt ad cõplanandos hypocritas ex Iſraele & Iuda: ſe tamen operam luſiſſe, vſque adeò enim fuiſſe duros hoſce nodos: vt neque dolabro complanari potuerint. Ac proinde tacitè indicat, nihil reliquum eſſe, niſi vt hæc nodoſa ligna in ignem coniiciantur, quia ad nullum alium vſum valent, ſed hoc alia metaphora explicat: nempe metaphora lucis, quæ ſubitò apparet, & ſtatim etiã euaneſcit.

Et iudicia tua lux quæ egreditur.

Variè hunc locum exponunt interpretes.

1. Et tamen res proſperè ſemper vobis fuerunt, quia fuerunt ſicut lux, id eſt, ſicut ſol, qui oritur & occidit, quaſi dicat. Etſi dolaui in Prophetis, & verbis oris mei, tamen non deſtiti rebus proſperis & ſecundis vos ad reſipiſcentiam inuitare. Sed coacta eſt expoſitio. 2. Alij ſubintelligũt, vt, ſic, dolaui in Prophetis, vt iudicia tua, id eſt, iuſtitiæ eſſent, vt lux, quæ oritur, id eſt, eſſent perfectæ, non vt nubes matutina & euanida, ſed vt perfecta lux. 3. Quidam ad doctrinam referunt, quæ, tanquã lux, illis nunquam defuit. Et iudicia tua, id eſt, & doctrina tua, ſeu ratio piè viuendi, fuit tibi inſtar lucis, quaſi dicat, Ego non deſtiti lucem veritatis, & regulam piè viuendi vobis exhibere. Scientes igitur & volentes peccaſtis: ac proinde eſtis inexcuſabiles. Sed iudicia tua, id eſt, doctrina autem hæc, non fuit Iſraelis, ſed Dei. Igitur non ſubſcribo huic interpretationi.

Poſſemus ironicè ſic legere. Et tamen iudicia, id eſt, tuæ iuſtitiæ, tuæ in proximum miſericordiæ fuerunt ſcilicet, vt lux, quæ oritur, nempe, ſicut ſol, id eſt, fuerunt ſcilicet egregiæ & illuſtres. Vel ſic, iudicium ſæpè pro rectitudine & reformatione capitur, vt Ioh. 12. *Nunc iudicium eſt mundi.* Lux etiam appellantur illi, qui è tenebris peccatorum conuertuntur ad lucem Euangelij & pietatis. Epheſ 5. *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Nunc ait, Dolaui, quia ſcilicet volebam te complanare, & benè reformare: ſed iudicia tua, id eſt, reformationes tuæ fuerunt vt lux, non, quæ permanet & durat, ſed quæ ſimulac exorta eſt, diſcedit, id eſt, tua reformatio, fuit religio & pietas ſimulata, quæ citò euanuit, vt hic idem aliis verbis ſignificet, quod etiam ſuperiùs, cùm dixit, Bonitas veſtra, ſicut nubes matutina. Ita hic, iudicia tua, ſicut lux, quæ ſimulac exorta eſt, recedit. Repetit ergò, Etſi dolabro vſus eſt ad eos reformandos: illos tamen remanſiſſe hypocritas, qui etſi obtulerunt ſacrificia, & viſi ſunt velle ſequi pietatem, & fieri lux: nihil tamen ſyncerum & ſtabile in eis fuit, ſed omnia ſimulata & hypocritica.

6. *Quia miſericordiam volui, & non ſacrificium, & ſcientiam Dei præ holocauſtis.*

Reddit hic rationem, cur populũ dolauerit per Prophetas, acerrimis reprehenſionibus, tametſi indeſinenter obtulerint Deo ſacrificia, & quidquid externi cultus Deo præſtari poteſt, præſtiterint. Quamobrem igitur reiecit illos, & dolauit in Prophetis? Quoniam, inquit, non amaui veſtra ſacrificia & holocauſta, ſed volo pietatem veram, quæ in fide in Deum & caritate in proximum ſita eſt tota. Vos autem tantùm externum cultum mihi exhibuiſtis ſine pietate. Ergò iure vos reprehendi acriter per Prophetas. Eſt igitur hic quædam occupatio tacita, quâ occurrit hypocritis qui ſacrificia & externũ cultum obiiciebant. Ait Dominus, Iure vobiſcum dure egi, quoniam etſi ſacrificia obtuliſtis: tamen quia ſine fide & caritate ea obſtuliſtis, iccircò ea nolui. *Volo enim miſericordiam, & non ſacrificium.*

Sequentium verſuum explicatio, ex ſequenti analyſi petenda eſt.

ANALYSIS SEXTI CAPITIS.

Venite & reuertamur ad Iehouah, quia ipſe diſcerpſit, & ſanabit nos, percuſſit, & curabit nos.

1. Electi ex Iſrael & Iehuda, qui cùm res haberent ſecundas, turpiter à Domino defecerant, poſtea maxima preſſi calamitate, redeunt ad Dominum. Tantùm igitur abeſt, vt crux debeat electos arcere à conſpectu Dei, vt potiùs debeat illis ſtimulus, quo vt ad Dominum alacriùs redeant, incitentur.

2. Non ſolùm redeunt ipſi ad Dominum, id quod fit per veram in Deum fiduciam, ſed etiam ſeſe mutuò ad hunc reditum faciendum cohortantur, id quod fit per caritatem in proximum. Indicant igitur, veram in Deum fiduciam nec debere, nec poſſe eſſe ſine caritate in proximum.

3. Dum proximum hortantur, vt redeat ad Dominum, non aiunt iſti veri concionatores: Ite & redite ad Dominum, ſed, venite, & reuertamur ad Dominum. Indicant igitur, officium cuiuſque Chriſtiani hominis, atque inprimis veri concionatoris eſſe, vt ipſe priùs reſipiſcat, atque ad Dominum redeat, deinde alios ad idem ſecum faciendum adhortetur & ſtimulet.

4. Iſti electi, cùm in horrenda captiuitate, ceu in ſepulcro ſepulti, omni prorsùs Dei auxilio deſtituti, ac omninò deſperati eſſe viderentur: variis tamen conſolationum generibus, ſeſe in fiducia Dei & ſpe ſalutis ſuſtinent atq. confirmant. Indicant igitur de bonitate Dei, déque noſtra ſalute nunquam eſſe deſperandum, ſed ſemper in ſpem contra ſpem eſſe credendum.

5. Argumentantur, redeundum eſse ad Dominum, quoniã ipſe eos diſcerpſit & percuſſit. Sic autem ideò argumentantur, quoniam ſciunt, hoc proprium eſse Dei ingenium, vt, quos, tanquam pater, percutit, & tanquam medicus, ferit, ideò percutiat & feriat, vt poſteà ſalutarius curet & ſanet. Tantum igitur abeſt, vt quoniam Dominus nos ferit, ab eo aufugiendum ſit, vt potiùs tum maximè ad illum ſit redeundum, cùm nos ferit & percutit, vt qui percuſſit, ipſe etiam ſanet.

6. Illud verbum *Taraph* eſt idem, quo vſus eſt Dominus ſuperiùs, cùm dixit, ſeſe, inſtar irati leonis, populum hunc in fruſta laceraturum, *Ani Ani Etroph.* Ex hoc tamen verbo irati Dei fiduciam capiunt clementiæ Dei, & ſpem concipiunt ſuæ ſalutis, dicendo, *Venite & reuertamur ad Dominum*, quoniam ipſe *Taraph Veirpaenu.* Indicant ergo, etiam ex ira Dei immenſa fiduciam diuinæ miſericordiæ eſſe capiẽdam, & in ipſa morte & dãnatione ſpem ſalutis eſse concipiendã.

2. *Viuificabit nos à biduo, & tertia die reſuſcitabit nos.*

1. Cùm aiunt, viuificabit nos, indicant, ſe nunc eſse mortuos. Ij tamen, qui mortuos ſe eſse fatentur, ſuſtentant ſe ſpe vitæ, & certa ſpe, illam à Domino expectant: dicendo, *Viuificabit nos.* Indicant ergo, etiam in media morte ſperandam eſse à Domino vitam, & in ſepulcris reſurrectionem, in peccatis iuſtificationem, in inferno paradiſum, in ipſa damnatione æternam vitam.

2. Si biduum pro breui tempore accipiatur, tali argumento à breuitate temporis, quo etiamnum ſunt affligendi, deſumta, ſeſe pij conſolantur, atque in ſpe ſalutis confirmant, tempus, quo adhuc ſumus purgandi, breue eſt, eſt enim inſtar bidui. Ergo ne deſperemus, nam poſt iſtud biduum tertio die viuificabit nos. Indicant igitur, quia calamitates, quas nobis infligit Dominus in hoc ſeculo, diuturnæ non ſunt: iccircò crucem læto & forti animo eſse perferendam filiis Dei, certò perſuaſis, quòd poſt biduum à Domino ſunt viuificandi.

3. Si biduum accipiatur pro eo tempore, quo cadauer in ſepulcro incipit iam fœtere & putreſcere, id eſt, pro longo tempore, tali argumento à potentia Dei ſumto, ſeſe conſolantur, & in ſpe ſalutis confirmant, Deus poteſt viuificare mortuum, tam poſtquam biduo in ſepulcro manſit & putrefactus fœtet, quàm primo die & hora, qua mortuus eſt. Ergo etiamſi biduum adhuc, id eſt, diuturno tempore, nos ceu mortui in hac captiuitate, tanquam in ſepulcro ſepulti, manſuri ſumus, donec ſcilicet putreſcamus: tamen non eſt cur deſperemus de Dei bonitate & potentia, nam poſt biduum iſtud, tandem aliquando viuificabit nos. Indicant igitur, etiam in diuturnis & quaſi perpetuis afflictionibus, de miſericordia Dei, déq. ſalute noſtra, nunquam eſse deſperandum, ſed etiamſi moram nectat Dominus quàm longiſſimam, expectandum tamen eſse, quia tandem veniet & viuificabit nos.

4. Si primus dies pro die crucis accipiatur, ſecundus pro die ſepulturæ, tertius pro die reſurrectionis, hoc argumento, à certitudine promiſſionis diuinæ petito, ſeſe electi in ſpe ſalutis confirmant. Promiſit Deus, poſtquam nos, vt leo, diſcerpſiſset (hic eſt enim primus dies, ſcilicet crucis) & nos in captiuitate, ceu in ſepulcris, deſeruiſset, non in perpetuum, ſed ad tempus, donec ſcilicet agnoſceremus peccata, & quæreremus faciem eius, (hic eſt enim dies ſepulturæ ſcilicet ſecunda dies) promiſit, inquam, ſe rediturum ad nos ſcilicet viuificandos, & è ſepulcris iſtis excitandos. Atqui iam elapſum eſt biduum, & venit dies tertius, & nos incipimus agnoſcere noſtra peccata, & deſiderio tenemur quærendi videndiq. faciẽ Dei. Ergo ne dubitemus, quin poſt hoc biduum

tertio

tertio die, quod eſt tempus Meſſiæ, viuificet & reſuſcitet nos. Indicant igitur, ita nitendum eſſe promiſſionibus diuinis, vt tamen illarum complementum exſpectandum non ſit, niſi poſt biduum, id eſt, ſuo tempore. Perfectam enim vitam & reſurrectionem exſpectandam non eſſe, niſi poſt elapſum biduum, tempus ſcilicet crucis & ſepulturæ, quia tertio die fiet viuificatio & reſurrectio.

5. Si tempus hoc bidui & tertij diei ad tempus Meſſiæ referatur, hoc argumento ſe à reſurrectione Chriſti petito, conſolantur electi. Poſt biduum tertio ſcilicet die Chriſtum mortuum & ſepultum Deus viuificabit & ſuſcitabit à mortuis. In Chriſto autem, tanquam in capite, tota Eccleſia, vt illius corpus eſt viuificanda & reſuſcitanda, non enim Chriſtus ſibi moritur aut reſurget, ſed Eccleſiæ. Ergò Deus poſt biduum illud, tertio die cum Chriſto ſcilicet viuificabit & reſuſcitabit nos: ne deſperemus igitur, ſed cum patientia exſpectemus. Indicant igitur, omnem vitam & reſurrectionem, ideoque ſalutem omnem, à Chriſti reſurrectione pendere, & ab ea ſola eſſe expectandam.

6. Sicut tres dies fuerunt Chriſto, dies ſcilicet Veneris quo crucifixus eſt, & dies Sabbathi, quo in ſepulcro iacuit, & dies Dominicus, quo reſurrexit: ſic etiam toti Eccleſiæ tres ſunt dies, ſeu tempus præſentis vitæ, quo in cruce ſemper eſt Eccleſia, dies ſepulturæ, quo ſcilicet corpora ſanctorum in ſepulcris iacent vſque ad finem ſeculi, & dies reſurrectionis, quo ſcilicet ad æternam vitam reſurgent. Sicut igitur Chriſtus non ante reſurrexit, niſi poſt elapſum biduum, tertio die: ſic perfecta vita & reſurrectio exſpectanda non eſt, niſi poſt elapſum noſtrum biduum, ſed ſicut certò, poſt biduum Chriſti tertio die ſecuta eſt ipſius reſurrectio, ſic etiam certiſſimè poſt elapſum noſtrum biduum, ſequetur æterna noſtra viuificatio & reſurrectio.

7. Illud primum verbum, *Et viuificabit nos à biduo*, ad ſpiritus viuificationem ſeu ad iuſtificationem pertinet. Alterum, *Tertio die reſuſcitabit nos*, ad corporum reſurrectionem. Tertium verò, *Et viuemus coram facie eius*, ad æternam in cœlo vitam. Indicat igitur Propheta his tribus verbis, tria maxima beneficia electos omnia a Chriſti reſurrectione conſequi, idque eo ordine quo & hic narrantur. Primum quidem, iuſtificationem, ſeu interioris hominis viuificationem, deinde verò corporum reſurrectionem, poſtremò autem vtriuſque tàm corporis quàm animæ æternam in cœlo vitam.

8. Primum beneficium duabus in rebus ſitum eſt. Vna quidem quòd electis credentibus tùm peccata, quæ mors erant animæ, non imputentur, tum iuſtitia Chriſti, quæ vita eſt animæ vera, donetur. Altera verò, quod eiſdem tùm corruptio naturæ ſenſim tollitur, tùm ſpiritus viuificans donatur. Hoc autem beneficium ex reſurrectione Chriſti electos cõſequi, cum Propheta hic indicat, dicens, *Viuificabit nos poſt biduum*, tùm apertè Apoſtolus tradit Rom. 4. *Mortuus eſt propter delicta noſtra, & propter noſtram iuſtificationem reſurrexit*.

9. Alterum beneficium, corporum ſcilicet reſurrectio, duabus itidem in rebus ſita eſt: in ſpe nimirum & effectu. In ſpe, quoniam è Chriſti reſurrectione certiſſimum noſtræ reſurrectionis ius accipimus. In reali effectu, quoniam tandem tertio die glorioſè reſurgemus.

10. Tertium beneficium, vita ſcilicet æterna, in duabus itidem rebus poſita eſt in iure, & perfecta poſſeſſione. In iure, quoniam & Chriſti ad æternam vitam reſurrectione electi omnes ius æternæ vitæ conſecuti ſunt, ideóq. hic inchoatur, iuxta illud, *Qui credit in me, habet vitam æternam*. In plena verò poſſeſſione, quoniam tandem in cœlo coram facie eius perfectam æternæ vitæ poſſeſſionem conſequemur, túncque verè viuemus coram facie eius, quia perpetuò illi adſtabimus, perpetuiſque illum præſentem laudibus celebrabimus.

11. Viuere coram facie Domini eſt, tùm viuere in ipſius gratia & fauore, tùm habere ſolidam & veram illius cognitionem, tùm denique ante illius conſpectum ſtare, eiq. ſeruire. Etſi igitur fideles electi in hoc etiam ſeculo viuunt coram facie Domini, quia viuunt in eius gratia, cognitione, & obſequio, propriè tamen in cœlo viuemus coram facie eius, quia tunc & in perfecta eius gratia viuemus, & perfectè eum videbimus, facie ad faciem, & denique perfectè coram illo adſtabimus, eúmque perpetuis laudibus celebrabimus præſentem.

12. Electi viuunt coram facie Domini. Vita igitur electorum è facie Dei dependet, cùm ſcilicet Deus quaſi conuerſa ad nos ſua facie, & hilari vultu nos intuens, efficaciter tùm externè per Euangelium, tum internè per Spiritum ſanctum declarat, ſe nos ſuo complecti fauore & gratia.

13. Electi pij etiam in hoc mundo viuunt coram facie Domini. Debet ergò illos pudere, aliquid turpe agere.

14. Cum aiunt, viuemus coram facie eius, docent, faciem igitur Dei à ſe fuiſſe auerſam. Non enim aiunt viuimus, ſed viuemus. Ij tamen, qui fatentur faciem Dei in præſentia à ſe eſſe auerſam, cum certa ſpe aiunt, viuemus coram facie eius. Indicant igitur, etiam cum facies Domini à nobis auerſa eſt: eam tamen eſſe certò ſperandam, ſicut & Ieſa. 8. ait, *Sperabo in Domino, qui auertit faciem ſuam à Iacob*.

3. *Et cognoſcemus eum, & perſequemur ad cognoſcendum.*

1. Simulac dixerunt, *Et viuemus coram facie eius*, ſtatim ſubiiciunt, *Et cognoſcemus eum*. Indicant igitur, vitam æternam electorum in ſolida Dei cognitione poſitam eſſe, iuxta illud Chriſti Ioh. 17. *Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te*: ac proinde, cum in hoc etiam ſeculo electi vere Deum cognoſcant, quanquam per ſpeculum & in ænigmate, in cœlo autem facie ad faciem. Vitam igitur æternam hic inchoari, & inchoatam continuari (alioqui æterna non eſſet) in cœlo autem tandem perfici.

2. Primò dixit, *Coram facie eius*, deinde, *Et cognoſcemus*. Indicat igitur, tunc demum verè à nobis Deum cognoſci, cum ſuam ad nos faciem conuertit: ac proinde econtrà, non poſſe Deum verè à nobis cognoſci, cum faciem ſuam à nobis auertit.

3. Cum aiunt, *Et cognoſcemus eum*, ſubintelligendum eſt, poſtquam ad illum redierimus. Refertur enim ad præcedentia, *Venite, & reuertamur*. Reditus autem ad Deum, fide & reſipiſcentia. Indicant igitur, non prius Deum vere à nobis cognoſci, niſi poſtquam ad illum per pœnitentiam & fidem redimus: ac proinde ab infidelibus & impœnitentibus non cognoſci.

4. Vita electorum in cognitione Dei ſita eſt. Cognoſcitur autem vere & ſolide Deus in Chriſto. In Chriſto igitur vita noſtra poſita eſt, iuxta illud Chriſti, *Ego ſum via, veritas, & vita*: ac proinde cum Chriſtus, ideóque Deus per Euangelij prædicationem fide receptam, agnoſcatur, Euangelium igitur fide receptum, vitam adferr æternam, ideóque qui Euangelium non amplectitur, in morte maneat neceſſe eſt.

5. Non ſimpliciter ait, *Cognoſcemus*, ſed addit, *Et perſequemur ad cognoſcendum*, ſeu, proficiemus in cognitione. Loquuntur autem non tantum de cognitione qua in hoc ſeculo Deum cognoſcimus, ſed etiã de illa, qua in cœlo poſt corporum reſurrectionem eum cognoſcemus. Prius enim dixerunt, *Reſuſcitabit nos* ſcilicet à mortuis, deinde hoc ſubdiderunt, *Et cognoſcemus*. Indicant igitur, Deum, nunquam neque in hoc, neque in futuro ſeculo, plenè & abſolutè ab electis cognoſci, ſed hanc Dei cognitionem in electis magis ac magis perfici quotidie, nunquam autem abſolui, ſemper enim perſequuntur ad cognoſcendum *Iehouah*, ſeu proficiunt in cognitione *Iehouah*.

6. Non aiunt, Perſequemur ad cognoſcendum Iehoua vſque ad tale tempus, ſed indefinite, Perſequemur (ſcilicet perpetuò) ad cognoſcendum Iehoua. Indicant igitur, hanc Dei cognitionem in electis fore perpetuam, ideóque illorum vitam eſſe æternam.

7. Vtrumque ſimul coniungit, *Cognoſcemus, & perſequemur ad cognoſcendum*, id eſt, pergemus cognoſcere, & cognoſcendo proficiemus. Indicant igitur, illos, qui ſolide incipiunt Deum cognoſcere (id quòd fit per fidem & Spiritum ſanctũ, in hoc ſeculo) nunquam penitus deſtitui Dei cognitione, ac proinde neque fide & Spiritu ſancto.

8. Iſti electi, cum aiunt, *Et cognoſcemus, & perſequemur ad cognoſcendum*, de ſua in Dei cognitione perſeuerantia loquũtur, docéntq. ſe certos eſſe de ſua perſeuerantia in fide. Indicant igitur, electos omnes, qui vere iam inceperunt per fidẽ ad Deum redire, eúmque cognoſcere, de ſua in fide perſeuerantia certos eſſe debere, imò reipſa certos eſſe, ſed id propter certam promiſſionem Dei, non propter opera noſtra.

9. Primò hortati ſunt ſeſe mutuò ad veram reſipiſcentiam dicendo, *Venite & reuertamur ad Dominum*, deinde, quæ beneficia inde certò eſſent conſecuturi, explicarunt dicendo, *Quoniam qui percuſſit, ſanabit, viuificabit nos*. Indicarunt ergò paucis, qui, quot, & quales ſint fructus veræ reſipiſcentiæ, ſeu, qui vere reſipiſcentes conſequuntur: nempe primò placatio iræ Dei, *Quia percuſſit, & ſanabit nos*. 2. Viuificatio, ſeu iuſtificatio, *Quia viuificabit nos*. 3. corporum reſurrectio, *Quia tertio die reſuſcitabit nos* 4. vita æterna, *Quia & viuemus coram illo*, ſeu, vera ſolidáq. Dei cognitio, *Quia cognoſcemus eum* Poſtremò perſeuerantia & profectus in vera fide, ſolidaque Dei cognitione, *Quia perſequemur ad cognoſcendum Iehoua*.

10. *Et ſicut aurora paratus exitus eius*, ad argumenta redeunt, quibus in fiducia & ſpe ſalutis ſeſe mutuò confirmarūt. Argumentantur autem à ſimili in natura, vbi Deus ſuam po

tentiam per res creatas & in res creatas exſerit. Abſurdum igitur non eſt, à natura rebúſque naturalibus, ad res diuinas & cœleſtes confirmandas deſumere. Sicut & Paulus 1. Cor. 15. à ſimili in natura corporum reſurrectionem confirmat.

11. Hoc electorum argumentum tale eſt. Ipſi in profundiſſimis noctis tenebris, vbi nulla prorsùs apparet lux, de venturo tamen die non deſperamus, quia longo vſu didicimus, quòd pòſt elapſum tempus nocti præfixum, confeſtim aurora noctis depellit tenebras. Quod autem ſolitus eſt Deus in natura operari, idem etiam in rebus ſpiritualibus & poteſt, & ſolitus eſt præſtare. Ergo, etiamſi in præſentia ſepulti ſumus in his ſpiritualibus tenebris, deſperandum tamen non eſt de futura gratiæ luce, quæ e cœlo certò nobis affulgebit. Poſt elapſum enim tempus huic noſtræ ſpirituali nocti præfixum & à Deo conſtitutum, exitus Dei, inſtar auroræ, omnes has noſtras tenebras depellet.

12. Nomine exitus Dei venit noua ipſius manifeſtatio, cùm ſcilicet noua gratiæ luce nobis patefacit, ſeſe nos ſuo fauore & amore complecti. Comparatur autem iſte Dei exitus auroræ, & ita paratus dicitur ad depellendas ſpirituales tùm peccati, tùm iræ ſuæ tenebras, vt aurora parata eſt ad pellendas noctis tenebras. Atqui ipſa aurora cùm primùm eſt elapſum tempus noctis, tenebras omnes depellit ſua luce. Indicant igitur, etiam gratia ſua depulſurum ſpirituales electorum tenebras, ſed id poſt elapſum, conſtitutum & definitum tempus tenebrarum: ac proinde etiam in ipſis profundiſſimis peccatorum & iræ Dei tenebris, de luce tamen gratiæ & miſericordiæ Dei nunquam eſſe deſperandum.

13. Cùm aiunt *Veniet nobis, ſicut pluuia*, aliud argumento à natura ſumto ſeſe in fiducia ſalutis confirmant. Hoc autem argumentum tale eſt. In ipſa etiam diuturna terræ ſiccitate, cœlóque æneo, vbi nulla prorsùs futuræ pluuiæ ſpes apparet, ſed omnia omnino propter præſentem ariditatem & ſiccitatē deſperata eſſe videntur, nō deſperamus tamen, quin tandem aliquando pluat, terraque irrigetur, quia ſcimus, talem fuiſſe ordinem à Deo in natura firmatum, vt nunquam perpetua ſit in terra ſiccitas, ſed poſt ſiccitatem deſcendat pluuia. Atqui Deus, quod in natura operari ſolet, in rebus etiam ſpiritualibus poteſt, imò ſolitus eſt præſtare: nempe, vt poſt diuturnam ſiccitatem, aqua ſuæ gratiæ hominum corda perfundat. Ergò in hac ipſa etiam diuturna noſtra ſpirituali ſterilitate & ſiccitate, de aqua diuinæ gratiæ & Spiritus ſancti deſperandum non eſt, quin tandem ſit nos, noſtráque corda irrigatura. Ac proinde docent iſti pij Iſraelitæ, in ipſa etiam ſumma cordium noſtrorum ſterilitate, de ſalute tamen noſtra deſperandum non eſſe, ſed aquam diuinæ gratiæ certa cum ſpe eaſpectandam eſſe.

14. Cùm verò aiunt, *Veniet* Cemalkoſch, id eſt, *ſicut pluuia ſerotina* (Alcher quæ) *irrigabit terram*, docent, quàm ſalutaris ſibi futurus ſit ille diuinæ gratiæ aduentus, quem ſuprà argumentati ſunt omnino futurum, hoc modo: aqua ſerotina terram, etſi diu areſactam, ita tamen abunde & ſalutariter irrigat, vt faciat fructus matureſcere, copioſéque e terrà prodire. Atqui diuina gratia adueniet nobis, ſicut aqua ſerotina, quæ terram irrigat. Ergo ſuo Deus aduentu ſalutem nobis adferet, quia aquà ſeu ſpiritu regenerationis corda noſtra (licet propter nimium æſtum noſtræ concupiſcentiæ & peccatorum ſupra modum areſacta) ita tamen abunde & ſalutariter irrigabit, vt fructus ſanctæ vitæ & bonorum operum copioſe ſimus deinceps prolaturi: ac proinde concludunt, Deum non ſolum aduenturum, ſed etiam ſalutariter aduenturum.

15. Vtrumque coniungunt iſti Iſraelitæ: nempe, *Et adueniet nobis, & adueniet ſicut pluuia ſerotina, quæ irrigat terrā.* Venit autem Deus nobis ſimpliciter, cùm donata nobis fide, qua eum videamus, facit, vt ſentiamus illum nobis bene velle & fauere. Venit verò, ſicut pluuia ſerotina, cùm gratia regenerationis noſtra irrigat corda ad bonos fructus proferendos. Indicant igitur, electos nunquam vera fide Deum præſentem complecti, quin etiam gratia regenerationis irrigentur: ac proinde docent, veram fidem ſine gratia regenerationis, ideóque ſine noua vita & renouatione hominis inueniri non poſſe.

4. *Quid faciam tibi Ephraim? Quid faciam tibi Iuda?*

1. Cùm ait Deus, *Quid faciam tibi?* Sermonem ab electis ad hypocritas in Iſrael & Iuda conuertit, deploratq. illorum morbum, tanquam deſperatum. Cùm enim ait, vtrumque populum compellans, *Quid faciam tibi?* docet tantam eſſe illorum hypocritarum prauitatem & contumaciam, vt neq. minis à peccatis admittendis abſterreantur, neque promiſſionibus ad pietatem ſectandam flectantur: ac proinde cùm nulla alia ſuperſit via ad illos ſaluandos, iure ſe neſcire, quid amplius pro illorum ſalute ſit faciendum. Indicat igitur, illorum morbum prorsùs eſſe deſperatum, quando illi curando nullum medicamentum, nullúmque remedium prodeſt.

2. *Cheſedh* ſynecdochice pro tota pietate & iuſtitia accipitur. Ait autem, hanc hypocritarum iuſtitiam ſimilem eſſe nubeculæ matutinæ, quæ ortò ſole ſtatim euaneſcit, & rori, qui ſimulac ſol matutinus ſuis radiis ferit, confeſtim in fumum redigitur. Concludit igitur, hypocritarum iuſtitiam, religionem, & pietatem, quia ſimulata eſt, rem eſſe euanidā, nec diu duraturam: ac proinde cum ait, *Quid faciam? quoniam iuſtitia veſtra, &c.* Indicat, ſe omninò neſcire, quid amplius pro illis ſaluandis faciendum ſit, quoniam ſunt hypocritæ, quibus curandis neque minæ, neque promiſſiones prodeſſe poſſunt.

3 Cum dat Iſraelitis & Iehudæis iuſtitiam dicendo, *Quia iuſtitia veſtra, &c.* indicat, illos non eſſe aperte impios. Cum verò ait, illam eſſe rem euanidam, ſicut eſt nubes matutina, docet, illos eſſe non vere & ſolide iuſtos. Concludit igitur, vere eſſe hypocritas.

4. Hypocritarum iuſtitiam, concludit eſſe rem euanidam & inſtabilem. Indicat igitur à contrario, iuſtitiam vere piorum ſtabilem eſse atque perpetuam.

5. *Propterea dedolaui in Prophetis meis.*

1. Illud *Propterea* ad præcedentem verſum refertur hoc modo: *Quia iuſtitia veſtra eſt ſicut nubecula*, quia eſtis hypocritæ duri, *Propterea dedolaui, ſcilicet vos vt complanarem, & vere æquos iuſt ſque redderem.* Cum ait, ſe dedolaſse ſcilicet Iehudæos & Iſraelitas hypocritas in Prophetis, comparat ſe fabro lignario, ſeu carpentario, hypocritas nodoſis lignis, Prophetas ipſis dolabris: Verbo autem dolandi intelligit acerbas obiurgationes & comminationes. Indicat igitur, ſe ideò per Prophetas duris obiurgationibus & comminationibus egiſse cum Iſraelitis & Iehudæis, quia obſtinati hypocritæ fuerunt, ac, ceu nodoſa ligna, quæ dulcibus promiſſionibus & ſimplicibus admonitionibus, ceu tenui cultello, cōplanari non potuerunt, ſed acerbis Prophetarum obiurgationibus, ceu dolabris, opus habuerunt: non eſse igitur, cur hypocritæ cum Deo expoſtulent, ſi dure illos tractet, quoniam, vt id fiat, cauſsam ipſi præbent ſua contumacia, & ſunt, ceu nodoſa ligna, quæ, vt complanentur, non tenuis cultellus, ſed durum dolabrum illis eſt neceſſarium: ac proinde docet, cōcionatoribus non ſemper eſse eodem tenore blandiſq. Euangelij verbis vtendum ad ſuum populum, ſed ſæpe aduerſus hypocritas duris legis verbis, tanquam duro dolabro, ad eos nodoſos homines complanandos, vtendum eſse.

2. Cum ait, *Et occidi eos in verbis oris mei*, planioribus verbis explicat, quod anteà obſcurius ſignificarat. Illud enim *Eos*, non ad Prophetas, ſed ad Iehudæos & Iſraelitas refertur. Illud verò *Occidi*, explicat verbum *Dedolaui*. Illud, *In verbis oris mei*, declarat illud, *in Prophetis meis*. Comparat autem verba ſua acutiſſimo gladio. Duo igitur indicat. 1 Prophetas nil ad populum attuliſse, niſi verbum oris Dei. 2. ſe hoc verbo, nempe acerbiſſimarum obiurgationum & comminationum per Prophetas populum exanimaſſe, ac ceu occidiſse, quia ſcilicet hypocritæ erant.

3. *Miſchphath* reformationem rectitudinémque ſignificat, vt, & Ioh. 12. *Nunc iudicium eſt mundi*, id eſt, reformatio. Lucis quæ tranſit nomine, vel venit ſol, qui quotidie oritur & occidit, & ita per cœlum quotidie tranſit, vel venit fulgetrum, ſeu illa ſubita lucis vibratio, quæ ante auditum tonitru, ſimulac facta eſt confeſtim euaneſcit. Metaphorice autem lux in ſcripturis ſæpenumerò ſignificat tum ipſam pietatem, quippe quæ præcipue in luce fidei, cognitioneq. Dei poſita eſt, tū ipſum pium & fidelem, iuxta illud Pauli Eph. 5. *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.*

4. Si itaque hic Lucis, quæ tranſit, nomine, accipiatur ſol, vera ſolidáq. lux ſua hic metaphorice ſignificat veram & ſolidam pietatem, & tunc ironice legendus eſt hic locus, hoc modo, *Ego dedolaui, (vt ſcilicet vere vos reformarem, & pios facerem) & veſtra iudicia, id eſt, veſtra reformationes ſicut & ſunt, lux ſcilicet, quæ tranſit, id eſt, vera & ſolida pietas*, quaſi dicat, vos tamen remanſiſtis hypocritæ, & cum ſimulata veſtra bonitate. Si verò lucis nomine venit fulgetrum, lux ſignificat ſimulatam & euanidam pietatem, quæ, inſtar fulgetri, ſtatim euaneſcit, & tunc legendus eſt hic locus affirmatiue hoc modo, *Ego dedolaui vos, vt vos reformarem, & tamen iudicia veſtra, id eſt, & tamen veſtra reformationes ac iuſtitia ſunt, ſicut lux, quæ tranſit*, id eſt, *quæ ſimulac facta eſt ſtatim euaneſcit, ſeu, ſunt iudicia veſtra hypocritica & euanida.*

5. Vtrouis modo legamus, docet Deus, etſi vſus ſit duro dolabro ad cōplanandos ſeu reformādos hypocritas in Iſrael & Iuda ſe tamen operam luſiſſe: vſq. adeò enim fuiſse duros, obſtinatos

Digitized by Google

obſtinatos & præfractos huiuſcemodi nodoſos hypocritas, vt neq. dolabro, id eſt durisſimis acerbisſimiſq. obiurgationibus & comminationibus complanari, id eſt, verè reformari potuerint: ac proinde tacitè indicat, nihil reliquum eſſe, niſi vt hæc nodoſa ligna in ignem coniiciantur, quoniam nulli alij vſui ſunt.

6. *Quia miſericordiam volui, & non ſacrificium.*

1. Verbum *Chaphatzti* volui, ſignificat velle cum delectatione, ſeu, re aliqua delectari. Nomine *Cheſedh*, id eſt, miſericordiæ, ſynecdochicè venit tota charitas, omniáq. caritatis erga proximum officia Nomine cognitionis Dei, venit propriè fides, ſed ſynecdochicè venit tota in Deum pietas: ac proinde iis 2. nominibus totam legis Dei tàm primæ, quàm ſecundæ tabulæ ſubſtantiam, ideóque totum internum, verúmque Dei cultum complectitur. Nomine verò ſacrificij & Holocauſti, itidem ſynecdochicè venit totus externus ſeu ceremonialis Dei cultus.

2. Cùm ait, *Quia miſericordiam volui*, rationem reddit, cur tàm durè cum hypocritis Iſraelitis & Iehudæis egerit, & agat, quia ſcilicet, etſi indeſinenter ſacrificia Deo obtulerint & offerant, & quidquid externi ceremonialiſque cultus Dei præſtari poteſt, præſtiterint, ac præſtent: quia tamen tantùm hunc externum cultum ſine interno id eſt, ſide fide in Deum & charitate erga proximum, Deo præſtiterunt, & præſtant: iccircò tantùm abeſt, vt rem gratam fecerint Deo, vt potiùs rẽ ei ingratisſimam fecerint, & faciát *Se enim nolle ſacrificia, ſed miſericordiam, & pietatem* ac proinde docet ſummam veræ pietatis & veri cultus, quem Deus à nobis exigit, in iis duobus ſitam eſſe: nimirùm in fide erga Deum & in proximum charitate.

3. Cùm ait, *Se velle miſericordiam, & non ſacrificium, cognitionem Dei plus, quàm holocauſta*, duæ circuſtantiæ ſunt expendendæ. Vna eſt, quòd non ſimpliciter, ſed per comparationem inter externum cultum ſine interno, & inter internum ſine externo, loquitur hic Dominus, id quod aperte indicat particula illa *Mem*, & cognoſcere Deum plus quam holocauſta. Docet enim, internum etiam ſine externo ſibi placere: externum verò ſine interno ſe deteſtari. Altera circumſtantia eſt, quòd Dominus hic ad hypocritas ſermonem habet, déque eis conqueritur, quòd, cùm ſint impij, putent tamen, ſe multum promeritos fuiſſe apud Dominum ſuum externis ſacrificiis, quódque illa & alia opera ſubinde iactent contra Dominum, vt & Ieſ. 50. patet dicendo. *Quare ieiunauimus, & non reſpexiſti?* Non ergò ſimpliciter reiicit & damnat Dominus illum externum, quem ipſe inſtituerat, cultum, ſed duæ ſunt cauſſæ, propter quas illum damnet, reiiciátque.

1. Quoniam illa ſacrificia, quibus totus intelligitur cultus externus, offerebantur mortua, id eſt, ſeparata à ſua vita, quæ eſt fides & caritas: Deus autem non delectatur ſacrificiis mortuis, ſed viua requirit. vt Rom 12. *Obſecro vos, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuam, ſanctam, Deo placentem.*

2. Quoniam non ſolùm mortua, ſed etiam putida, & malè olentia, tanquam cadauera putrefacta, idque ab impiis hypocritis offerebantur, ſeu, quia hypocritæ pleni impietate, &, ſi illa offerebant, ſine fide & charitate: tamen putabant, ſe illis externis ſacrificiis Deum ſibi, quaſi ære alieno, in perpetuum obſtrinxiſſe, Deúmque per huiuſcemodi ſacrificia debitorem ſibi tùm omnis gratiæ, tùm vitæ æternę fuiſſe. Opinio hæc meriti in illis ſacrificiis, quæ tùm erant ſine fide & pœnitentia, nimis fœtebat coram Deo. Deus autem non delectatur ſacrificiis fœtidis, id eſt, opinione meriti putrefactis, ſed requirit ſacrificia ſuauis odoris, id eſt, fiducia in Deum adſperſa, vt ſcripturæ teſtantur. Ergò quia erant tùm mortua, (erant enim ſine vita veræ pietatis & fidei:) tùm fœtida & male olentia, (erant enim cum opinione meriti:) iccircò illa reſpuit & damnauit Dominus. Summa. Non damnat Dominus ſimpliciter ipſa ſacrificia, ſed abuſum ſacrificiorum. Abuſus in iis 2. rebus poſitus eſt, quarum vna eſt priuatiua: nempe, cùm aufertur ab eis id, quod maximè requirit Dominus, quódque eſt illorum, & totius externi cultus vita: nimirùm fides & charitas Altera poſitiua, cum in eis ponitur id, quod maximè abeſſe debet, quódque eſt illorum putrefactio: nimirùm opinio meriti & inanis confidentia.

4. Non ſimpliciter ait, *Miſericordiam volo & non ſacrificium*, ſed addit, *Et agnoſcere Dominum magis, quàm holocauſta*, hæcque duo vno & eodem verbo volendi ſimul coniungit. Indicat igitur, hæc duo prorsùs eſſe inſeparabilia: fidem ſcilicet & charitatem, & vnam ſine altera Deo placere non poſſe, & perinde Deum velle charitatem in proximum, ac fidem in ſe.

5. Solet Deus ſæpenumerò tùm in vitiis reprehendendis à peccatis contra proximum, tùm in virtutibus commendandis, ab officiis charitatis in fratres, ordiri, propterea, quòd tã illa, quàm iſta, notiora nobis ſunt illis, quæ vel contra, vel erga Deum tantum fiunt aut admittuntur. Iure ergò primò loco miſericordiam, id eſt, charitatem in proximum, deinde, cognitionem Dei, id eſt, Fidem nominat, quòd caritas tùm notior nobis ſit, tùm longiùs latiúſque pateat, quàm fides.

6. Fidem, appellat cognoſcere Dominum, ſeu cognitionem Dei. Indicat igitur fidem non eſſe, (de adultis loquimur) vbi cognitio Dei non eſt: ac proinde inane eſſe figmentum Papiſtarum, qui fidem implicitam, id eſt, ſine vlla Dei cognitione, ad ſalutem ſufficere nugantur.

7. Ait, ſe miſericordiam velle, & fidem: nempe, etiamſi ſine externis ſacrificiis præſtentur. Indicat ergò, charitatem & fidẽ per ſe ſibi placere. Contrà verò ait, ſe nolle ſacrificia: nempe, ſi offerantur ſine fide & charitate. Indicat ergò, externum cultum, per ſe, non placere Deo, ſed propter aliud: nẽpe propter internum, atque ita non placere, vt ſi ſit ſine interno, diſpliceat. Internus igitur cultus, fides & charitas, ſunt, docendi cauſſa, ceu in prædicamento ſubſtantiæ, quia per ſe ſubſiſtunt coram Deo, eique placent. Externus vero, id eſt, ceremoniæ ſunt accidentia, quia per ſe ſubſiſtere nequeunt, ſed tantum ſubſiſtunt coram Deo in ſubſtantia fidei & charitatis, & quidem ſunt in prædicamento eorum, quæ ſunt ad aliud, quia propter aliud, id eſt, propter fidem & charitatem ſunt & inſtituta & accepta Deo.

8. Reiicit Dominus & deteſtatur illum ipſum cultum, quem ipſe inſtituerat, quia non eo modo præſtabatur ab Iſraelitis, quo ipſe volebat: nempe cum fide & charitate. Multò igitur magis deteſtatur cultum ab hominibus inuentum, ſeu, ἐθελοθρησκείας, quæ neq. à Deo ſunt inſtitutæ, neq. cum fide & charitate præſtari Deo poſſunt: ac proinde indicat, ſe velle eo tantum cultu, eóq. integro coli, quem ipſe inſtituit.

7. *Et ipſi tanquam hominis, tranſgreſſi ſunt pactum, illic perfidioſè egerunt in me.*

1. Etſi qui partem aliquam fœderis tranſgreditur, totum (quanquam non totaliter, id eſt, omni ex parte) pactum tranſgreſſus eſſe dicitur, iuxta illud Iac. 2. *Qui offenderit in vno, factus eſt reus omnium*: Quia tamen non explicat, qua in re tranſgreſſi ſint pactum, ſed tum ſimpliciter ait, *Tranſgreſſi ſunt pactum*, tum etiam addit, *Et perfidioſè egerunt in me.* Iccirco indicat, Iſraelitas omnes fœderis partes, ideóq. non ſolum totum pactum, ſed etiam (vt ita loquar) totaliter tranſgreſſos fuiſſe.

2. Fœdus autem, quod Dominus à populo circa ſacrificium, & cultum ſtipulatus fuerat, duas præcipuè habebat partes Vnam, vt illo ſolo cultu, quem ipſe inſtituerat: alteram, vt toto illo & integro cultu Deum colerent. Sic enim Deuter. 4. & 12. explicatis omnibus legibus ad cultum Dei pertinentibus, adiecit, *Non addes quidpiam, neque detrahes*, quaſi dicat, hoc ſolo (hoc eſt, ne addas) & integro (hoc eſt, ne detrahas) cultu me coles, & iis ſolis integriſque legibus mihi ſerues.

3. Porrò cultus ipſe, quem Deus inſtituit, atque à populo ſtipulatus fuerat, duplex fuit: vnus, internus & eſsentialis, alter, externus & ceremonialis. Internus cultus, duabus in rebus erat principaliter poſitus, in fide nimirum cum vera reſipiſcentia in Deum, & in obediẽtia ſeu charitate in proximũ. Fides erat, vt agnitis peccatis, illorúmque pertæſi, ſuæ ſalutis totam fiduciam in Deo collocarent ſolo, certóque illam à ſolo Deo propter ſuam ipſius miſericordiam & merita Meſſiæ exſpectarent. Charitas erat, vt proximum amarent, ideóque nulla in re eum læderent, ſed contrà, quidquid officij illi præſtari poterat, præſtarent. *Externus* cultus in illis ceremoniis poſitus erat, quas multis legibus per Moſen explicauit. Hæc erat ſumma & ſubſtantia totius diuini cultus tàm interni, quàm externi, quem Deus à populo ſtipulatus fuerat.

4. Huic autem ſubſtantiæ cultus diuini, duæ erant additæ appendices, ſine quibus cultus ille placere Deo non poterat. Vna quidem erat, quòd Dominus volebat ita vtrumque cultum internum & externum eſſe coniunctum, & ita vtroq. volebat coli, vt interno quidem per ſe delectaretur, eóque ſemper & vbique coli vellet, ſed tamen externum etiam ſuo tempore & loco requirebat. Externum autem & ceremonialem ſine interno & eſſentiali, nunquam probaret, ſed potius deteſtaretur.

Altera appendix erat, quòd tam interno, quàm externo nihil volebat à populo addi, vel detrahi, id eſt, volebat tàm interno, quàm externo cultu & ſolo & integro coli. Hæc erat ratio, quam ſeruari volebat Dominus à populo, cum Deum tàm interno, quàm externo cultu coleret.

5. Cùm itaque abſolutè Dominus dicat, *Ipſi autem tranſgreſſi ſunt pactum meum*, nec hoc contentus, addat, *Et perfidioſe egerunt in me*, indicat, Iſraelitas totum fœdus & ſingulas fœderis partes, ideóq. omnibus iis præcipuis modis violaſſe. 1. Quoniam quò ad externum cultum, illum ab interno ſepararunt, cùm offerrent ſacrificia ſine fide & charitate. 2. Quoniam hunc etiam externum, neque ſolum, (alia enim addiderunt) neque integrum, (multa enim detraxerunt ipſæ præſertim decem tribus) Deo exhibuerunt. 3. Quoniam quò ad internum, illum prorſus totum neglexerunt. 4. Quoniam hunc etiam internum non ſolùm neglexerunt, ſed etiam alio contrario addito, corruperunt, nam ſalutis fiduciam, quam in ſolo Deo propter ipſius ſolius miſericordiam & ſolius Chriſti merita collocare debebant, non ſolum non collocarunt, ſed etiam contra illam in ſuis operibus, id eſt in ſuis ſacrificiis & deprauato cultu poſuerunt. Charitatem verò, quàm proximo debebant non ſolùm neglexerunt, ſed etiam totam in ſe ipſos ſuaſque voluptates tranſtulerunt, hoc enim tradunt hiſtoriæ & Prophetæ. Iure ergò Propheta abſolutè ait, *Ipſi autem tranſgreſſi ſunt pactum meum*, nec hoc contentus, addidit, *Perfidioſe egerunt in me*, vt indicaret, cùm Iehudæos, tùm præſertim Iſraelitas hypocritas, totum fœdus Dei & ſingulas eius partes & omnibus modis tranſgreſſos fuiſſe fidémque Deo datam prorſus violaſſe.

6. Cùm ait *Sicut homines*, tacitam antitheſin facit inter ſe, Deum, & Iſraelitas homines. Cum igitur Deus dicit, illos, tanquam homines, tranſgreſſos fuiſſe fœdus, id eſt, fuiſſe fœdifragos, ex vi antitheſeos innuit, ſe, tanquam Deum, bona fide cum illis egiſſe, pactiſque ſteriſſe, illos verò, tanquam homines, omnem fidem violaſſe: ac proinde docet, Deum ſuapte natura fidelem, conſtantem, & firmum eſſe in ſuis promiſſis, hominem verò ſuapte natura infidelem, inconſtantem, & fœdifragum eſſe. Si igitur ipſi, tanquam homines, id eſt, quatenus homines, tranſgreſſi ſunt pactum, quid boni poteſt homo, quidve aliud poteſt ſuapte natura, quàm fœdus Dei tranſgredi, quàm violare fidem, quàm perfidioſe agere, quàm denique male facere?

7. Perfidioſè in aliquem agere, eſt, fidem alicui ex ſtudio violare. Cum ait, Ibi, intelligit in ipſis ſacrificiis offerendis, ibi perfidioſè egerunt, & inuenti ſunt fœdifragi. Violarunt autem fidem Deo Iſraelitæ non ſolum in eo, quòd cultui externo multa addiderunt, & alia detraxerunt, nec ſolum in eo, quòd internum cultum neglexerunt, & externum ab interno ſepararunt, offerentes ſacrificia ſine fide & charitate, ſed in eo etiam, quòd eam, quam Deo debebant & promiſerant, ſalutis ſuæ fiduciam ac ſpem in ſuis mortuis ſacrificiis, non autem in Deo collocarunt. Cum igitur ait, *Ibi perfidioſe egerunt in me*, indicat, Iſraelitas in ea re, in qua præcipuè putabant ſe perbellè functos fuiſſe ſuo officio, Deúmq. ſibi obſtrinxiſſe, nempe in ſacrificiis offerendis, ibi quàm maximè conuictos fuiſſe violatæ fidei, ibi quàm maximè deprehenſos fuiſſe fœdifragos, & ibi cum primis apparuiſſe illorum perfidiam, ideò ne ea in re, in qua præcipuè putabant ſe conſecutos fuiſſe remiſſionem peccatorum, ibi cum primis grauiſſime peccaſſe, & vbi putabant, ſe promeritos fuiſſe vitam æternam, ibi cum primis iram Dei aduerſus ſe prouocaſſe. Quamobrem? quoniam (vt antè dictum eſt) ibi vere tranſgrediebantur fœdus Dei, omnibus illis modis, qui ſuperius ſunt explicati atque inprimis, quòd ſacris ſymbolis, quibus Deus vſus fuerat ad ſuum fœdus ſanciendum, ipſi abutebantur ad ſuam iniquitatem tegendam, atq. ita totum Dei cultum corrumpebant & adulterabant.

8. Ac proinde docet, omnes hypocritas tàm Euangelicos, qui neglecta fide & charitate, externa tantum ſumunt ſymbola, illiſque ad ſuam tegendam iniquitatem abutuntur, quæ Deus inſtituit ad ſuum verum fœdus confirmandum, ideóq. ad fidem & charitatem in nobis excitandam & augendam, quàm Papiſtas, qui totum Dei cultum, iiſdem planè modis omnibus, quibus & Iſraelitæ corruperunt, docet, inquam, hos omnes hypocritas ibi præcipuè, nempe in ſuis cultibus, templis, & ſacramentis, conuinci perfidiæ, vbi videntur ſibi quam maximè fideles fuiſſe, & iniquitatis, vbi ſibi quàm maximè videntur ſuo perfuncti officio, ac denique ibi præcipuè deprehendi peccatis iram Dei contra ſe excitaſſe, & æternam mortem ſibi accerſiuiſſe, vbi quàm maximè putant ſe legi ſatisfeciſſe, peccatorum veniam conſecutos fuiſſe, Deum ſibi reconciliaſſe, ac vitam æternam promeritos fuiſſe, idq. propterea, quòd, vbi non colitur Deus eo, quo vult ipſe coli modo, ibi non ſeruatur fœdus, ſed violatur: ac proinde ibi non placatur Deus, ſed magis irritatur, ibi non adquiritur peccatorum remiſſio, ſed grauius peccatur, ibi denique non æterna vita donatur, ſed perpetua mors comparatur.

8. *Galaad ciuitas operantium iniquitatem ſupplantata ſeu decepta à ſanguine*

1. Galaad vna erat è ciuitatibus refugij, eáque cum aliis quinque refugij ciuitatibus deſtinata erat ſacerdotibus & Leuitis ad inhabitádum. *Auen*, iniquitas, ſignificat omnem legis tranſgreſſionem, omneque peccatum. Cùm igitur ait, *Galaad ciuitas operantium iniquitatem*, indicat, vrbem illam plenam fuiſſe omne genus flagitiorum.

2. Non nominat reliquas Iſraelitici & Iudaici regni vrbes, ſed hanc tantum ſacerdotalem. Hæc autem ſacerdotalis ciuitas debuiſſet omnino aliis ſanctior eſſe. Dicit autem, fuiſſe plenam omne genus iniquitatum. Tacitè igitur innuit, atque à maiore ad minus concludit, totum reliquum regnum fuiſſe perditum: ac proinde docet, cum ſacerdotes perditi ſunt, de reliquo populo parum boni ſperari poſſe.

3. Nomine *Sanguinis & ſanguinum*, ſæpenumero in ſcripturis veniunt homicidia & pauperum oppreſſiones, nonnunquam omnia grauiſſima & capitalia ſcelera. *Hakobh* propriè ſignificat ſupplantare & decipere, (Supplantata à ſanguine, id eſt, obruta, & ſuffocata, quaſi ſanguis eam totam ſub pedes poſuerit,) nonnunquam retinere & occupare. Si itaque nomine ſanguinis grauiſſima quæq. ſcelera accipias & *Hakubhah* retentam & occupatam interpreteris. Senſus eſt, Galaad eſt ciuitas maximis quibuſque ſceleribus occupata, id eſt, plena: ac proinde repetitio eſt prioris ſententiæ.

4. Si verò vtramque vocem accipias in propria ſua ſignificatione, Propheta videtur hoc, quod nunc explicabo, peccatum in Leuitis & ſacerdotibus taxare. Ciuitas Galaad cum eſſet ciuitas refugij, in hunc vſum erat deſtinata, vt in tutelam & patrocinium reciperet non illos, qui malitia ſanguinem effudiſſent, ſeu, manifeſti erant homicidæ, ſed tantum illos, qui fortuitò id effeciſſent, quæſtione prius à Leuitis diligenter habita, an ille, qui eò confugerat, fortuitò, an malitia ſanguinem effudiſſet. Ciuitas ergò erat ad ſanguinem innocentem defendendum. Nunc, ſi Leuitæ vel pecuniis corrupti, vel aliis ſuis affectibus prauis excæcati, manifeſtos homicidas & latrones in ciuitatem, vt ibi eſſent tuti, recepiſſent, vtique ciuitas fuiſſet ſupplantata atque decepta à ſanguine, quia ſub prætextu ſanguinis innoxij, ſeu hominis, qui ſanguinem fortuitò fudiſſet, decepta à Leuitis, recepiſſet in ſuā tutelam ſanguinem noxium, ſeu hominem, qui malitia ſanguinem effudiſſet, atque ita ex aſylo hominum innocentum, facta fuiſſet aſylum & ſpelunca homicidarum & latronum. Cum igitur ait Propheta, Galaad ciuitatem ſupplantatam eſſe à ſanguine, hoc quod iam explicui intolerabile facinus, in ipſis ſacerdotibus, qui erant in Galaad, taxare & reprehendere videtur. Quemadmodum etiam templa Papiſtica, quæ initiò in hunc vſum fuerant deſtinata, vt ibi offerrentur vera ſacrificia, laudis ſcilicet & gratiarum actionis Deo, nunc autem ibi offeruntur impia Miſſarum ſacrificia, vere dici poſſunt ſupplantata eſt atque decepta à ſacrificiis, quia ſcilicet ſub nomine & prætextu veri ſacrificij, impia ibi fiunt ſacrificia.

5. Superiori verſui, vbi totum Dei cultum deprauatum fuiſſe docuit, ſubiicit hunc præſentem, in quo ipſas etiam ciuitates refugij, ſupplantatas atque corruptas fuiſſe à ſacerdotibus, oſtendit. Indicat igitur, omnia in regno Iſraelis corrupta ac deprauata fuiſſe.

11. *Et ſecundùm exſpectare hominem latrones*, id eſt, & ſecundum quod exſpectant latrones hominem ſcilicet in ſilua, *congregatio ſacerdotum in via trucidant humero*, id eſt, vnanimi conſenſu, *quoniam perficiunt conſilia*, ſcilicet praua & crudelitatis plena *contra proximum*.

1. Idololatrias ſacerdotes in Iſrael, qui habitabant Galaad comparat Propheta latronibus, qui prauis ſimul initis conſiliis de ſpoliandis, &, ſi obſiſtant, occidendis hominibus, in ſilua ſe abdunt, ibíq homines tranſeuntes exſpectant, adoriuntur, ſpoliant, occidunt.

Solent autem Prophetæ, cum obiurgant homines ſanguinarios, crudeles, & pauperum oppreſſores, comparare illos, ſicut digni ſunt, latronibus. Tales enim ſunt latrones, crudeles, ſcilicet ſanguinarij deprædatores. Simpliciter igitur hac comparatione indicare voluit Propheta, ſacerdotes illos, etſi fortaſſe non eouſque licentiæ progreſſi fuerant, vt aperte homines occiderent: fuiſſe tamen homines peſſimos, pauperum oppreſſores, crudeles, & ſanguinariis animis præditos.

2. Cauſſam adfert, cur illos ſacerdotes latronibus ſimiles fuiſſe dixerit, quia, inquit, cogitationem *Zimmah* perficiunt.

Zimmah

Zimmah ſignificat ſceleratum conſilium, & prauam ſententiam. Indicat igitur, ideò ſe comparaſſe ſacerdotes illos ipſis latronibus, quia, quemadmodum latrones ſimul coniuncti vno & eodem conſenſu primò praua inter ſe ineunt conſilia, malitiæ & crudelitatis plena de inuadendis ſcilicet, ſpoliandis, & occidendis viatoribus, deinde ita aſſueti ſunt viatoribus ſpoliandis & ſanguini fundendo, vt, quidquid anteà ſcelerati conſilij inter ſe inierunt, illud etiam facile ſine vllo timore perficiant: ita etiam illi ſcelerati ſacerdotes primò ſimul cõiuncti, ſceleratiſſima inter ſe inibant conſilia de opprimendis ſcilicet aſtute pauperibus, & aliis malis faciendis, deinde vſque adeò vacui erant timore Dei, vt ſua etiam conſilia crudelitatis plena, quæ anteà concoxerant, perficere illos non puderet, ſed callide & aſtute. Fuiſſe igitur, etſi non coram hominibus: (non enim manifeſte latrocinabantur, aut occidebant) coram Deo tamen veros latrones, quia animis ſanguinariis, crudelibúſque præditi erant, & ſceleratiſſima quæque conſilia, ſi non aperte, ſaltem aſtute, perficiebant: ac proinde hac particula confirmare videtur Propheta ſimplicem ſuperius explicatam huiuſce verſus interpretationem.

3. Abſurda non eſt R. Auen Ezræ & Kimhi interpretatio, quæ in ſumma hæc eſt. Sicut ſocietas latronum conſpirat in viatores: ita ſocietas ſacerdotum vno & eodem conſenſu cõſpirauit in plebem. Et ſicut latrones ſeſe abdunt in ſiluis, ibique exſpectant viatores, vt deprædentur: ita ſacerdotes in tẽplis, quaſi in ſiluis ſe abdebant, ibique exſpectabant plebem, vt ex ea quæſtum facerent. Et ſicut latrones, ſi quis repugnet, nec ſinit ſe ſpoliari, illum occidunt: ita & illa ſacerdotum ſocietas, ſi qui quæſtum & munus pendere ſacerdotibus per religionem recuſarent, illos tanquam rebelles Eccleſiæ hæreticos & omnes ordinis Eccleſiaſtici perturbatores, bonorúmque Eccleſiaſticorum iniuſtos vſurpatores, etſi non occidebat ipſa, occidi tamen per magiſtratum curabat. Populus cũ hoc videret, malebat pendere quæſtum & munera, quàm occidi. Ita ergò ſacerdotes ſua perficiebant conſilia, ſuorúmque fiebant compotes votorum.

10. *In domo Iſrael vidi turpitudinẽ, ibi ſcortatio Ephraim, contaminatus eſt Iſrael.*

1. Ait Dominus, ſe vidiſſe videréque in domo Iſrael, id eſt, in regno decem tribuum, turpitudinem *Schaharurtiah*. Nomine autem turpitudinis (vt etiã Kimhi interpretatur) abominandam intelligit idololatriam. Indicat ergò, totam illam religionem, quæ erat in Iſrael, vtvt ſpecioſa & ſacroſancta hominibus videretur, in ſuis tamen oculis, ſeu in conſpectu Dei nihil aliud, quàm fœdiſſimam & exſecrabilem abominationem fuiſſe, ac proinde non eſſe, cur Iſraelitæ ſuam iactent religionem, quaſi verum Dei cultum, quoniam ipſe probe nouit, eam eſſe meram abominationem.

2. Ideò pronunciat Dominus, religionem, cultúmque, qui erat in Iſrael, meram fuiſſe turpitudinem & ſacrilegium, quoniam præter verbum ſeu legem Dei, ab hominibus, nempe à Iarobeamo, Nabathi filio excogitatus inſtitutúſque fuerat. Docet igitur omnem cultum, omnémque religionem, quæ præter verbum Dei ab hominibus excogitata, atque in Eccleſiam introducta fuit, licet ipſis hominibus ſanctiſſima religio, verus Dei cultus, ſummáque pietas eſſe videatur, quia tamen præter verbum Dei eſt, coram Deo, id eſt, reuera ſummam eſſe idololatriam, exſecrabilem abominationem, intolerabilémque fœditatem: ac proinde venditari quidem poſſe haſce nugas, apud homines, ſed apud Deum, nullum habere locum.

3. Cùm ait, *ibi ſcortatio Ephraim*, id eſt, quam Ephraim inuexit in Iſrael. Nomine Ephraim, è qua tribu fuit Iaroboam & alij reges Iſrael, intelligit reges Iſrael, totámque familiam regiam. Nomine autem ſcortationis, nempe ſpiritualis, intelligit totam illam abominabilem religionem, quam anteà fœditatem appellauerat. Perſtringit igitur palàm reges Iſrael, quòd idololatriam ipſi in Iſrael inuexerint, defenderint, ac conſeruarint. Ac proinde docet, hoc proprium eſſe verorum verbi Dei miniſtrorum officium, vt cùm in aliis vitiis reprehendendis, tùm præſertim in damnanda idololatria, ne ipſis quidem regibus parcant, imò inprimis in ipſos idololatriæ autores, & defenſores Principes inuehantur, quemadmodum mandat Dominus Ezech. 6. *Obiurga montes, & colles corripe.*

4. Ait, Pollutum fuiſſe Iſraelem, nempe ſcortatione Ephraim. Iudicat igitur, Ephraim quidem, id eſt, reges ipſos idololatriam in Eccleſiam inuexiſſe, ſed reliquum populum culpa non carere, qui illa fuerit contaminatus, & (vt ante 5. cap. dixit) volens ſecutus fuerit regis mandatum: ac proinde totum regnum Iſraelis tàm populum, quàm proceres, idololatras fuiſſe.

11. *Etiam Iuda poſuit tibi ſurculum,* plantarium, *cùm Ego conuerterem captiuitatem populi mei.*

Alludit in ſurculo ad illas arbores frondoſas, ſub quibus ſacrificabant Iſraelitæ.

1. Conuertere captiuitatem populi, eſt impedire, ſeu, curare, ne populus in captiuitatem abducatur. Impeditur autem, ne populus in captiuitatem abducatur, cùm reliqua peccata, & in primis idololatria, è medio populi tolluntur. Cùm igitur ait Dominus: Dum conuertere captiuitatem populi mei, ſcilicet Iſraelitici, indicat, ſe per Prophetas arguendo & reprehendendo cùm reliqua peccata, tum inprimis idololatrias, propter quas abducendus erat in captiuitatem, curaſſe, vt cauſſæ captiuitatis tollerentur, vt iis ablatis ipſa quoque captiuitas populi impediretur: ac proinde docet, ſe non libẽter, ſed coactum populi pertinacia, in captiuitatem illum expuliſſe.

2. Dominus alloquens Iſraelem, (ad Iſraelem enim refertur illud affixum *Lach* tibi) conqueritur de Iehuda, quod cùm conaretur Dominus tollendis ſcilicet ex Iſrael idololatriis, impedire, ne Iſrael in captiuitatem abduceretur, ipſa tribus Iuda imitari cœperit ſuperſtitiones Iſraelis. Indicat igitur, tùm potiſſimum cœpiſse Iudaicum regnum ſuperſtitiones Iſraelis imitari, cùm Dominus per Prophetas acriter illos reprehendebat in Iſrael: ac proinde grauiorem fuiſse culpam Eccleſiæ Iuda, quòd eo tempore ſecuta ſit idololatriam Iſraelis, quo tempore maxime vitare illas debebat, quippe cùm videret, illas vehementer à Prophetis damnari ac reprehendi.

3. Non ſimpliciter ait, Iuda poſuit ſurculum, ſed ait, Etiam Iuda, quaſi dicat, etiam Iuda, quæ pura à ſuperſtitionibus hactenus ſeruata eſt, & in qua purus Dei cultus hactenus conſeruatus eſt, etiam ipſa, eo præſertim tempore, quo maxime ſeruare ſe puram ab omni ſuperſtitione debebat, poſuit ſurculum tibi, ô Iſrael, id eſt, idololatrias tuas ſecuta eſt. Indicat igitur nullam partem in toto hoc populi ex Iſrael nati corpore, ſanam eſse, quoniam etiam illa pars, quæ ſana eſse videbatur, incipit corrumpi ac putreſcere.

4. Nec ſimpliciter ait, Iuda ſecutus eſt idololatrias Iſraelis, ſed metaphorice id meliùs explicat dicens, *Etiam Iuda poſuit tibi* ô Iſrael, *ſurculum plantarium, cùm Ego conuerterem captiuitatem populi mei.* Indicat igitur Dominus, ſe, ceu optimum patremfamilias curaſſe, è regno Iſraelis, tanquam ex ſuo agro, omnes idololatrias, ceu malas arbores, per Prophetas tanquam per agricolas verbo ſuo, tanquam acuta bipenni, conuelli vel ſaltem exſcindi. Interim verò, dùm hæc fieret, Iudam, ceu quendam vicinum colonum, ne omnes illæ prorsùs malæ arbores, quamuis frondoſæ & formoſæ, id eſt, ſuperſtitiones Iſraelis perirent, ſurculum quendam ex illis malis, ſed ſpecioſis, arboribus decerpſiſſe, atque in ſuo agro plãtaſſe, id eſt, aliquid è ſuperſtitionibus Iſraelis in ſuam Eccleſiã tranſtuliſſe, eáſque imitatum fuiſſe: ac proinde maximam iniuriam feciſſe Iehudam Deo & Prophetis, quòd cùm ipſe veller & conaretur omnem prorsùs idololatriam è ſuo populo tollere, ipſa Eccleſia Iuda contrà curauit, ne prorsùs omnes illæ ſpecioſiſſimæ ſuperſtitiones perirent.

5. Eſt autem Eccleſia Papiſtica, quæ à vera Chriſti Eccleſia catholica & apoſtolica multis in rebus defecit, illi Iſraeliticæ, quæ in multis à vera, id eſt, à Iudaica Eccleſia defecerat, quàm ſimillima. Eccleſiæ verò ad puritatem Euangelij reformatæ, quæ purum retinent cultum & verbum Dei, Eccleſiæ Iudaicæ, quæ purum retinebat cultum, ſimillimæ: ac proinde Dominus, vt per Prophetas, tanquam per agricolas, peſſimas quaſque arbores, id eſt, ſuperſtitiones ex Iſraele conabatur ſuccidere, atque euellere gladio ſui verbi: ita etiam nunc per multos ſynceros doctores & Euangelij prædicatores, in hoc incumbit, vt omnes idololatrias, ceu peſſimas arbores ex Iſraele Papiſtico conuellat. At verò, quemadmodum Iuda, dùm Dominus conabatur euellere malas arbores ex Iſrael, ſurculum aliquem ex illis malis arboribus decerpſit, inque ſuo agro plantauit, ne prorsùs ſemen illarum pulcherrimarum arborum periret: ita in præſentia, dùm Dominus quotidie Papatum expurgare ab omnibus ſuperſtitionibus conatur, nonnullæ priores in Germania Eccleſiæ ſurculos aliquot è Papiſticis ſuperſtitionibus decerpere, eóſque in ſuis templis plantare incipiunt. At quemadmodum etiam Iehuda propterea, quòd ſurculum ſuperſtitionum Iſraëliticarum plantauit Iſraeli: ne prorsùs illa ſpecioſiſſima, ſed impura religio periret, poſt Iſraelem ipſa quoque in captiuitatem fuit ducta, iuſtáſque dedit pœnas ſui plantati ſurculi, ita metuendum, ne idem contingat nobis, qui ſurculos Papiſticæ impietatis in noſtris templis plantare incipimus.

6. Non ait, Iehuda tibi plantauit arbores aut arborem

ſed ſurculum vnum, eumque paruulum. Indicat igitur, Iehudam non ſtatim omnes Iſraelis ſuperſtitiones aut apertam aliquam & magnam idololatriam, amplexum fuiſſe, ſed aliquid tantum ex illis decerpſiſſe, inque ſuam Eccleſiam inuexiſſe. Sed quemadmodũ exiguus ſurculus in bona terra plantatus, ſenſim augetur, donec in magnam arborem excreſcat: ita etiam ille, quantumcunque paruulus Iſraeliticarum ſuperſtitionum ſurculus, à Iuda in ſuis Eccleſiis plantatus, ſucceſſu poſteà temporis in diuerſarum idololatriarum arborem excreuit, quemadmodum etiam metuendum eſt, ne idem contingat multis in Germania Eccleſiis. Ac proinde docet Propheta illa voce *ſurculum*, initiò diligenter cauendum eſſe, ne aliquid, quantumuis exiguum, humanarum ſuperſtitionum, id eſt, quod non habeat teſtimonium è verbo Dei, in Eccleſias introducatur, fore enim, niſi mature occurratur, vt in immenſum, maximarum arborũ inſtar, creſcant ſuperſtitiones.

CAPVT VI.

ARGVMENTVM.

INuehitur in nobiles aulicos, mendaces, fures, latrones, Epicureos, adulatores, ſeruatores ventres, irriſores, prauis concupiſcentiis inflammatos, ſeditioſos, veritatis oſores, impœnitentes, & explicat præſentes pœnas, & futuras etiam prædicit.

1. *Dum curo Iſraelem, tum reuelatur iniquitas Ephraimi, & malitia ſumma Schomronis, nam operantur falſitatẽ: & fur ingreditur, irruit turma foras.*

Dum medeor Iſraeli, ad verbum, ſecundùm mederi me Iſraeli, *etiam retecta fuit*, apparuit, vel, diſcooperuit ſe *iniquitas Ephraim, & ſcelera* malitiæ *Samariæ, quoniam operati ſunt*, id eſt, operantur *mendacium, etiam fur* fur quoque *ingreſſus eſt*, ad verbum, ingredietur, vel ingreditur, *ſpoliauit*, id eſt, ſpoliet *latro foris*.

Niglah niphal à *Galah* apparuit, reuelata, retecta fuit, vel diſcooperuit ſe. Illud *vau* copulat ſequentia, non præcedentia, hoc modo. Dùm medeor Iſraeli, ſeu, inter medendum me Iſraeli, diſcooperuit ſe & iniquitas Ephraim, & malitiæ Samariæ.

Schaker mendacium, fallacia, ad verbum eſt, fecerunt mendacium ſeu fallaciam. Latine verò, geſſerunt ſe fallaciter, mendaciter.

Chutz platea & fores, ſignificat hic foris: ad verbum in foris. latine foris, quaſi dicat, fures intus in ciuitate clàm furantur: foris verò latrones prædantur aperte.

Cùm Ego ſtudeo ſanare Iſraelem, tùm reuelatur iniquitas Ephraim, & ſcelera Samariæ: nam fallaciter ſe gerunt, atque fur intus *graſſatur, excurritque foras ad ſpolia turma latronum.*

Ephraim, id eſt, aulicorum & nobilium regni Iſrael iniquitas magis ac magis inualuit, dùm miniſterio Prophetarum ſtudebam Iſraelem ad ſanam mentem reuocare, & à pœnis liberare.

Reuelatur iniquitas, id eſt, nouos ſubinde dolos, fraudes, impoſturas excogitant, quibus idololatriam & impia decreta falſi cultus vitulorum ſtabilient, & veritatem ac veraces opprimant, & ignarum populum circumſcribant.

Intus, id eſt, in vrbe furta clam exercent: extra vrbem aperta vi diripiunt.

2. *Neque dicunt cum animo ſuo, me omnis malitiæ ipſorum recordari: nunc circumſtant eos actiones ipſorum, coram facie mea ſunt.*

Et non dicunt cordi ſuo, id eſt, & non cogitant in corde ſuo quod *totius malitiæ eorum recordatus ſum*, id eſt, recordor, *nunc circumdederunt eos ſtudia* vel opera aut facinora *eorum*, id eſt, ſua, *quæ coram facie mea fuerunt*, id eſt, ſunt.

Amar eſt dicere, quando vero de corde eſt ſermo, ſignificat cogitare. Eſt futurum pro præſenti: quia ſignificat actum continuum. Nunquam cogitant.

Sabbab circumdare, gyrare, ambire.

Neque cogitant apud ſe, quòd omnem malitiam eorum in memoria habeo: Veruntamen nunc circumdabunt eos opera eorum, quæ ſunt coram facie mea.

Nunc, id eſt, breui. Circumdabunt eos vndique afflictiones & hoſtes, quos immittam propter opera ipſorum mala, quæ patrant, quæque perſpecta mihi ſunt: licet hoc ita eſſe, minime exiſtiment.

3. *Malitia ſua exhilarant regem, & mendaciis ſuis principes.*

In malitia ſua, id eſt, malo ſuo *lætificabunt* lætificant *regem, & in mendaciis ſuis principes* exhilarant.

Samach lætari. In piel vero, vt eſt hic, ſignificat lætificare & exhilarare, futurum pro præſenti.

Cachaſch mendacium, negatio, etiam tenuitas & macilentia, à verbo *Cachaſch* attenuari, marceſcere.

Malitia ſua exhilarare ſolent regem, & mendaciis ſuis principes.

Toti incumbunt in excogitandas fœdas voluptates, quibus regem exhilarent, atque corruptiſſimis moribus ſuis ſoluunt illum omni religione & timore Dei, vt ſine vllo conſcientiæ cruciatu cum ſumma voluptate, immaniſſima quæque flagitia perpetret.

4. *Quotquot ſunt adulterantur, ſimiles fornaci ardenti à piſtore, qui deſinit eſſe vigil, ex quo ſubacta eſt maſſa, vſque dum fermentata ſit.*

Omnes adulterantes ſunt, ſicut furnus accenſus à coquente, id eſt, piſtore, *quo*, id eſt, quum *ceſſabit*, id eſt, ceſſat *ab excitando* mulieres, *à conſpergenda farinam*.

Id eſt, poſtquam conſperſerint farinam, ſeu, poſtquam ſubegerint maſſam farinæ, *donec fermentare ſe*, id eſt, donec fermentetur ipſa farina.

Naaph adulterari, & adulterium committere.

Thanur à *Thanar* furnus, clibanus, fornax, ſed eſt fœmininum, ſicut participium ſequens indicat.

Boherah participium à *Bahar*, quod, cùm eſt intranſitiuum, ſignificat ardere: cùm verò tranſitiuum, ſuccendere, comburere, hic eſt tranſitiuum.

Mehir ab *Hur* quod eſt ſuſcitare, excitare à ſomno. Eſt autem *Mehir* pro *Mehehir* ab excitando.

Bazek conſperſio, id eſt, farina, aqua conſperſa, ipſa maſſa, paſta, quæ φύραμα dicitur.

Luſch conſpergere, id eſt, farinam cum aqua miſcere, eſt machor.

Chamatz eſt fermentare, eſt hic in Machor, ut &. Ergò ad verbum, Donec fermentare ſe id eſt, donec fermentetur ipſa paſta. Nam tantiſper ſolet calefieri clibanus à ſubactione paſtæ vſque ad fermentationem eius.

Omnes ipſi ſunt adulteri æſtuantes, ſicut furnus accenſus à piſtore tempore, quo *ceſſat ab excitando mulieres*, tum *ex quo incipiunt ſubigere paſtam vſquedùm ea fermentetur.*

Aeſtuant libidine, & flagrant ſtudio colendi idola. De ſcriptio furni vehementer accenſi: piſtores enim anteaquàm furnum calefaciant, ſolent excitare mulieres aut alios, qui paſtã ſubigant, quibus excitandis furnum interim accendunt, donec fermentatam paſtam & in panes conformatam afferant, vt coquantur in furno vehementiſſime calido. Huic intenſiſſimo calori comparat Propheta inflammatam libidinem & idololatriam aulicorum.

5. *Die regis noſtri morbo afficientibus principibus vtre vini, extendit manum ſuam cum deriſoribus.*

Die regis noſtri ægrotare fecerunt principes ſcilicet regem, *vtre vini, extendit manum ſuam ad illuſores.*

Chalah ægrotare, eſt hic in hiphil.

Chamath & *Chemeth* vter, vtris, ea pellibus animalium fiũt vtres, ibi aſſeruatur vinum apud orientales. In Italia etiam vinum aduehitur in vtribus.

Miiain ad verbum, à vino, id eſt, vtre vini pleno, eſt tranſpoſitio pro, *Mechamath Iain.*

Maſchach extendere, protrahere.

Letz illuſor à *Latz* irridere, habet duplicatum *tzadhe*, accipitur ſæpe pro contemtore & deriſore legis Dei, vt Pſalm. 1.

Iudas

In die regis noſtri ægrotare fecerunt eum *principes vtre vini,extendit rex manum ſuam cum illuſoribus.*

Die natali,aut quo creatus eſt rex.

Illuſoribus, vel nugatoribus, qui omnia rident & contemnunt præter ſua flagitia,quique ſcommatis, blaſphemiis, cachinnis,fabulis,obtrectationibus,adulationibus dediti ſunt,& iis ſtudent ſuos exhilarare.

6. *Nam ad inſidias ſuas applicarunt animum ſuum ſimilem fornaci,qua totam noctem dormiente piſtore ipſorum ardet,tanquam ignis flammans.*

Quoniam accedere fecerunt aptarunt *tanquam clibanũ* ardentem *cor ſuum,dùm inſidiãtur ipſi,tota nocte dormiẽs* eſt cor eorum,*concoquens illa* inſidias,vel inſidioſa cõſilia, *manè ipſam ardẽs* eſt ſcilicet cor *ſicut ignis flãma.*

Ki S. P.Certe. Cal.quoniam.

Karabb appropinquare,accedere,eſt in piel,ideò poteſt eſſe tranſitiuum,appropinquare ſeu accedere fecerunt, & intranſitiuum.R.Abr.& S.P.volunt eſſe tranſitiuum. Senſus eſt, ad male cogitandum poſuerunt cor ſuum, vt malum, quod cogitarunt,perficerent.

Erebb inſidiæ, ab *Arabh* etiam fraudes, eſt hic verbum in Machor.*In inſidiari ipſos*,id eſt,dùm inſidiantur ipſi.

Ieſchen Toar pro participio dormiens,à *Iaſhan* dormiuit.

Aphab concoquere eſt participium. Sic ergò vertendum, Tota nocte dormiens eſt cor eorum, concoquens illa praua & inſidioſa conſilia.

Senſus eſt, Aptarunt cor ſuum rex & principes, tanquam ardentem fornacem ad inſidioſa conſilia contra proximum meditanda; tota nocte dormit quidem illorum cor,quia ſcilicet malum quod excogitauit, non exſequitur, ſed interius concoquit illas inſidias ſeu inſidioſa conſilia, accenſum, vt fornax,emittit flammas,id eſt,praua exſequitur conſilia.

Munſterus tamen, Capito. Caluinus. Caſtellio vertunt,Piſtor eorum,non autem,concoquens illa:

Certè applicarunt cor ſuum furno ſimile,dùm ipſi moliuntur inſidias, tota nocte quieſcit concoquens eas, manè illud ardet inſtar ignis flammantis.

Hebr.Dormit cor eorum,cor eorum non exit in opus,ſed tota nocte concoquit excogitatas inſidias & mala, id eſt,feruentiſſimo ſtudio cogitat & meditatur, quibus artibus poſtero die noceat proximo.

Manè ardet,nimirùm concupiſcentiis malis,proximi odio & inuidia accenſis.

7. *Quotquot ſunt,incaleſcunt vt fornax illa, & conſumũt iudices ſuos, omnes reges ipſorum cadunt, nemine ex eis clamante ad me.*

Omnes æſtuabunt æſtuant *tanquam clibanus, & comederũt*, id eſt, deuorant *iudices ſuos, omnes reges eorum ceciderunt,non clamans* eſt *inter eos ad me.*

Iechammu à Chamam incaleſcere, eſt in niphal.

Omnes ipſi feruent vt furnus, & abſumunt Iudices ſuos, & reges eorum occiderunt,non eſt inter eos, qui me inuocet.

Hoc eſt,nullam correptionem aut iudicium contra ſe ferre queunt, ſed impotentes feruntur & inſurgũt aduersùs eos, à quibus corripi & iudicari debuerant.

Ceciderunt,id eſt,ne vnus quidem regum illorum ſtetit in fide & vera religione, ſed omnes prolapſi ſunt in impiam idololatriam: propterea etiam concidit poteſtas eorum, & partim ſunt interfecti,partim venerunt in manus hoſtium.

Qui inuocet me,id eſt,qui me ſolum agnoſcat eſſe Deum, qui cõdono peccata,& pœnas mitigo,& ſub fide me inuocet.

8. *Ephraim cum populis ipſe confundit ſe: Ephraim eſt vt placenta non verſa.*

Ephraim in,inter,cum, *populus miſcebit* miſcuit propter actum continuum *ſeſe.Ephraim fuit* eſt, ſicut, *panis ſubcineritius non verſatus.*

Balal miſcere,eſt in hithphal.

Hugah panis ſubcineritius à *Hugh* quod eſt coquere panes ſubter prunas.

Haphach eſt vertere,ſubuertere, eſt participium illud *Haphuchah.*

Ephraim populis ſe commiſcet, Ephraim erit tanquam placenta non verſa.

Populis ſe commiſcuit,religione,moribus,affinitate,idque contra verbum Domini.

Placenta,cocta ſubiectis prunis,abſumtáque priùs,quàm in alteram partem verſa ſit: Iſraël verò abſumetur ab hoſtibus, & in captiuitatem abducetur.

9. *Comedunt extranei vim ipſius,nec tamen agnoſcit ipſe, etiam canicies aſpergit eum,nec tamen agnoſcit ipſe.*

Comederunt comedunt *alieni robur eius, & ipſe non intelligit* neſcit,*etiam canicies ſparſit ſe in eo, & ipſe neſcit.*

Zar alienus *Zarim* à *Zur* quod præter alia ſignificat, alienare.

Cocha robur,vires,potentia.

Sebhah canicies à *Subh* caneſcere.

Zarak ſpargere, eſt in Cal. ſed eſt intranſitiuum. Sic ergò, canicies ſparſit ſe in eo. Vel,ſi tranſitiuum eſt,ſubintelligitur natura,ſic,Et caniciem ſparſit natura in eo.

Comedunt alieni robur eius, ipſe verò non animaduertit, vel canicie etiam reſperſus ipſe non animaduertit.

Robur, id eſt, opes magno labore partas, & alia omnia, in quibus vires regni conſiſtuut,perſequitur ſimilitudinem placentæ.

Etiam canicies reſperſa eſt in eo,hoc eſt, diuturnitate ac veluti ſenio afflictionum attritus,fractus & morti proximus,nè quidem adhuc intelligit cauſſam ſuorum malorum eſſe idololatriam,& alia ſua ſcelera.

10. *Et quamuis teſtificetur faſtus Iſraelis in faciem ipſius non reuerterunt ad Iehouam Deum ſuum, nec quærunt eum omnibus his.*

Et teſtificata eſt,ſed *vau* vertit præteritum in futurum,futurum autem propter actum continuum in præſens eſt vertendum,*ſuperbia*,pro, pœna ſuperbiæ, vel, ſuperbia punita *Iſrael in* contra *faciem eius: & tamen non reuerterunt ad Iehouam Deum ſuum: & non quæſierunt eum in toto hoc*,id eſt in omnibus iis.

Teſtificabitur autem ſuperbia Iſrael contrà eum *in facie ſua, neque tamen reuertetur ad Dominum Deum ſuum, neque quæret eum in omnibus his malis.*

Quamuis magna ſuperbia excuſet ſuum peccatum:tamen nunc ſuperbia eius humiliata & punita teſtatur contra eum & eum conuincit.Vide ſuprà cap.5.Et tamen ne iis quidem malis adigi poterunt ad Dominum Deum ſuum, vt quærant Deum placare ſeria pœnitentia.

11. *Sed eſt Ephraim ſimilis columbæ fatua, demens, Aegyptium vocant, Aſſyrium adeunt.*

Et fuit erit *Ephraim ſicut columba ſtolida* ſimplex, vel, declinans *ſine corde, Aegyptum vocauerunt & Aſſur audierunt*,omnia iſta in præſens vertenda.

Phethah à Phathah declinare cor ad ea,quæ ſunt præter rationem:ideò accipitur pro ſtolida, inde *Phethi* ſimplex, credulus,qui facile deflectit ad omne verbum.

k. exponit ſic: Et fuit Ephraim ſicut columba declinans abſque corde,id eſt, quæ declinat ad eſcam,& non eſt ei cor, vt intelligat & conſideret,quòd ad capiendam ſe, rete expãſum eſt, cùm declinauerit ad cibum: ſic Ephraim declinauit ad illos,ad quos trahebat eius deſiderium ad Aegyptum, ad Aſſur,vt quærerent auxilium,& non erat ei cor ad intelligẽdum, ſciendúmque, quòd omnium rerum creator ruere faceret eos,ſi ab altero quærerent auxilium, & hoc eſt, quod dixit ſequenti verſu,*Cum iuerit,inuoluam eos laqueo.*

Sed erit Ephraim velut columba ſtolida abſque mente, Aegyptios accerſent,ad Aſſyrios ibunt.

Id eſt,auxilij gratia, implorabunt opem Aegyptiorum & Aſſyriorum contra hoſtem, ſed nihil proficient, quia etiam illudentur ab illis.

12. *Cùm adibunt,expandam ſuper eos rete meum,quaſi aues cœli deducam eos, caſtigabo eos, prout auditum eſt à cœtu ipſorum.*

Quum, vel quemadmodum *abierint, expandam ſuper eos rete meum, tanquam auem cœli, deſcendere faciam eos:ligabo* caſtigabo, corripiam *eos ſecundùm auditum* qui fuit *cœtus* eorum, id eſt, ſecundùm quod audiuit cœtus eorum.

Caaſcher quemadmodum,& quando,ſicut hic, non diſplicet,ſi vertamus quemadmodum,quaſi dicat,ſecundum quod hæ columbæ volarint, id eſt, quocunque ſe contulerint, ſiue in Aegyptum,ſiue in Aſſyriam,Ego rete meum ſuper eos expandam. *Pſal.* 39. Si aſcendero in cœlum,tu illic es, quaſi dicat,non effugient.

Paras expandere.

Reſcheth rete.

Aſſirem ligabo à *Iaſar*,& eſt in hiphil.ſignificat etiam corrigere, caſtigare: ſed R. D.K. in lib. Rad. ſic exponit,ligabo, ſeu ligare faciam eos.

Targum,caſtigationes adducam ſuper eos.

Hieronymus hunc ſecutus vertit,cædam eos.

Reſchemah ſecundùm auditum, auditionem, rumorem: nam *ſcemah* eſt auditus.

Lahadhathem congregationi eorum: ſed quia *Lameth* ſeruit etiam genitiuo:ideo vertunt congregationis, eſt à *Iahadh* inde *Hadhah* congregatio.

Cùm autem illo proficiſcentur,expandam ſuper eos rete meũ, ſicut autem cœli deſcendere faciam eos in ipſum rete, iuxta auditionem ſynagogæ eorum.

Id eſt,malis & obſidione hoſtili, ac demum captiuitate, tanquam reti, eos opprimam, vt ſe extricare nulla ratione valeant.

Iuxta ſynag. id eſt,iuxta prædicationes Prophetarum, quas congregati ſæpius audierunt,eos caſtigabo.

Alij auferũt ad auditionem benedictionum & maledictionum promulgatam in deſerto. Leuit. 26. Deut. 27. 28.

13. *Va eis,quoniam vagantur à me, vaſtatio eis,quoniam deficiunt a me: cum ego redempturus ſum eos, tum ipſi alloquuntur me mendacia.*

Va illis,quoniam elongarunt ſe à me receſſerunt à me,*vaſtatio illis* erit,*quoniam præuaricati ſunt in me: & Ego redimam* redemi *eos,ipſi locuti ſunt contra me mendacia.*

Nadhadh elongare,eſt hic intranſitiuum,elongarunt ſe.

Schodh vaſtitas à *chadhadh* diripere,vaſtare,prædari.

Paſchah præuaricari,deficere.

Padhah redimere,eſt futurum,redimam eos: poteſt tamẽ verti in præteritum,& poteſt verti in præſens.

Cazabh mendacium *kezabhim* mendacia.

Va illis,quoniam receſſerunt à me,vaſtatio illis,quoniam ſubtraxerunt ſe poteſtati meæ: cùm Ego redemerim eos, ipſi locuti ſunt contra me mendacia.

E ſeruitute Aegypti & aliis, aſſerui eos in libertatem, vt mihi ſeruirent, ſed ipſi factis dictiſque mea beneficia aliis accepta falsò retulerunt.

14. *Neque inclamant me ex animo ſuo,cum eiulant in cubilibus ſuis,cùm propter frumentum & muſtum congregantes ſe diuertunt a me.*

Et non clamauerunt clamant *ad me in corde ipſorum,quoniã vlulabunt* vlulant *ſuper ſtrata* ſuper cubilibus *ipſorum, ad triticum & ad vinum congregabunt* cõgregant, tantùm *ſe,rebellabunt* rebellant *in* contra me.

Zahak clamare.

ki quoniam. Sic Calu. Vel ſed, vt ſit aduerſatiua particula. Tertiò,Cùm,ſic S.P.

Lalal vlulare, eſt in hiphil, & eſt futurum, ſed in præſens vertitur.

Miſchcabh lectus,cubile,ſtratum.

Iitgorarn congregabunt ſe ſcilicet ad emendum, eſt à *Gur* in hithphal duplicatõ *Reſch.*

Iaſuru à *Sur* rebellare, futurum eſt pro præterito, vel potiùs pro præſenti ſic,rebellant contra me.

Neque clamant ad me ex corde ſuo, cùm vlulare coguntur in cubiculis ſuis, propter penuriam frumenti & muſti congregantur,verùm à me recedunt.

Fame preſſi dormire nequeunt,ſed erumpunt in querimonias & vehementes vlulatus. Cœtus habent,de leuanda fame deliberant,ſed de placanda ira Dei,& reſtituendo vero cultu, nullum verbum.

15. *Cùm autem Ego caſtigaui, confirmaui brachia eorum, tùm contra me cogitant malum.*

Et ego ligabo ligaui, *& roboraui brachia eorum, & tamen contra me cogitarunt malum.*

Ego quoque inſtruxi & roboraui brachia eorum,ipſi verò cogitarunt contra me malum.

Dedi illis vires & victorias contra hoſtes, verùm hæc ſibi, ſociis,idolis,aut fortunæ potius,quàm mihi tribuerunt.

16. *Reuertuntur non ad excelſum, ſunt velut arcus fallax, concidunt gladio principes eorum ab indignatione linguæ ipſorum: hæc ſanna ipſorum in terra Aegypti.*

Reuertuntur ad excelſum altiſſimum,*fuerunt* ſunt *ve arcu doli* doloſus, *cadent in gladio principes eorum ab ira*, id eſt,propter furorem *linguæ ipſorum* qua ſcilicet me ad iram excitant.

Hal altiſſimus ſeu excelſus,à radice *halah*, quaſi dicat, *helion* altiſſimus. Senſus eſt. Cùm fuerint in tribulatione,reuertentur,non vt clament ad altiſſimum Deum,ſed ad idola ſua. Sic D.K. in comment.*hal* eum carnez.eſt altiſſimus Deus. In libro autem radicum ait, eſſe orationem defectiuam, reuertentur non *baldabhar*, id eſt,non propter aliquid,ſed prior eſt melior interpretatio.

Remiiah k. ait, poſſe eſſe nomen ſubſtantiuum, id eſt, dolum,& Toar,id eſt,doloſum,alibi reperit eſſe nomen, vt Pſal. 32. Et non eſt in ſpiritu eius *Remiiah*,id eſt,dolus. Sic ergò etiam hic accipio.

Arcum doli,id eſt,doloſum. Arcus doli dicitur, qui cùm videtur velle ſagittam in vnam partem iacere,mox in alteram iacit,accipitur pro homine fraudulento,hypocrita.

Zaham furor,ira,indignatio.

Z. iſta ſcilicet profectio in Aegyptum erit ſubſannatio, quaſi dicat. Propter iſtam profectionem in Aegyptum,ridebuntur ab Aegyptiis,erunt ludibrio Aegyptiis.

Lahag ſubſannatio,ludibrium.

Reuertuntur at non ad excelſum, ſunt ſimiles arcui doloſo. gladio corruunt principes eorum, propter furorem linguæ ſuæ,hac eſt ſubſannatio eorum in terra Aegypti.

Sicut arcus fallax mittit aliò ſagittam,quàm in ſcopum: ita illi miſerias ſuas,vlulatus,querimonias, non rectà referunt in Deum,ſed confugiunt ad auxilia humana.

Gladio,quem gladium inflammarunt contra ſe lingua ſua & verbis impiis, quibus prædicabant, virtutem & potentiam atque ſalutem eſſe in auxilio idolorum & hominum, non in vero & proprio Deo.

Subſannatio. A quibus opem exſpectabant, ab iis, non fallentur modò,ſed etiam ludibrio,& riſui habebuntur.

EXPLICATIO.

Tota hæc concio nihil continet, niſi obiurgationes diuerſorum peccatorum in Iſrael,atque inprimis perfidiæ & obſtinatæ malitiæ. verſu tamen 20. & 30. quaſdam immiſcet comminationes contra Iſrael propter ſua peccata.

Propoſitio totius concionis hæc eſt: Status totius populi in Iſrael corruptiſſimus eſt. Hanc poſteà per partes explicat: oſtendit enim,non ſolum plebem,ſed inprimis regem & primores regni corruptiſſimos eſſe,nec ſolũ vulgares vrbes,ſed inprimis ipſam metropolim, Samariam, vitiis & corruptelis variis ſcatere,& quænam illa ſint, ſingulis verſibus explicat. Hæc eſt ſumma.

In partes non ſecui concionem hanc, quia idem argumentum quod initiò proponit, ſine vllo impedimento continuatur in finem vſque. Tantum igitur, quid in ſingulis verſibus contineatur, quàm breuiſſime explicabimus, neque enim immorandum eſt,vbi peccata tantum obiurgantur.

Quod igitur ad primum verſum attinet,ille ſic habet.

1. *Secundùm quod ego medeor Iſraeli* in vniuerſum & in genere,*ſeſe patefacit* ſingulariter *iniquitas Ephraim.*

Duo in hoc verſu continentur. 1. Propoſitio quædam generalis, nempe non ſolum plebem Iſraelis, ſed etiam Ephraim & regiam domum,& Samariam,id eſt,caput & metropolim regni, plenã eſſe iniquitatũ & malitiæ. Hæc propoſitio ibi eſt: *Dum medeor Iſraeli, retegitur iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ.* 2. Explicatio per partes illius primæ propo-

propoſitionis: incipit enim explicare, quæ vitia & corruptelæ graſsentur non tantùm in plebe, ſed inprimis in domo regia & in metropoli, dicendo: *Quia gerunt ſe mendaciter.*

Cæterùm, quo meliùs id explicet, & fortiùs in animis auditorum figat, vtitur aptiſſima metaphora, qua totam rem ob oculos ſubiicit. Comparat ſe Medico, vniuerſum populum, ſeu, totum regnum Iſrael, homini ægroto, cuius caput eſt Ephraim, id eſt, rex cum tota aula regia cor vero ipſa Samaria metropolis in medio regni ſita. Totum corpus iſtius populi grauiter ægrotabat, cæterum non totus morbus patebat. Venit medicus Deus in ſuis Prophetis, & ſuo verbo, tanquam pharmaco per Prophetas reprehendens peccata populi, incipit mederi huic ægroto, ſed quid inter medendum accidit? id, quod ſæpe accidit aliis medicis. Fit ſæpenumerò, vt medicus, cùm primum venit ad ægrotum, agnoſcat quidem illum ægrotare, verbi gratia febri laborare, ſed non ſtatim alij occultiores morbi, vt apoſtemata in capite, & hulcera aut putrefactiones in pulmone latentes, manifeſti ei fiunt: at vbi incipit tentare remedia, & ea videt nihil proficere, imò potiùs iis grauiùs alterari ægrotum, in dies magis ac magis deprehendit, in eo grauiores latere morbos: ac proinde fit, vt, prout medicamenta adhibes, ſic etiam magis ſeſe probant latentes & interni morbi. Idem etiam euenit Deo in ſuis Prophetis, illi paulatim agnoſcunt populi morbos. Cùm enim Prophetæ veniſſent ad populum, viderunt quidem, illum ægrotare, id eſt, variis peccatis laborare, ſed non omnes ſtatim morbi grauiores, qui latebant in capite, id eſt, in rege & primoribus regni, & in corde ac pulmone, id eſt, in metropoli Samaria, illis fuerant perſpecti. Patebant initio quidam generales ac communes morbi in toto populo. At vbi cœperunt concionari, remediáque adhibere curandis morbis, in dies magis ac magis ſeſe prodebant varij & grauiores, latentéſque morbi in aula regis, inque metropoli ipſa.

Vt, ſi quis ex iſtis Germanis concionatoribus, qui non omnes nouerunt ſuperſtitiones Papatus, eat in Italiam, ibi cõcionetur, arguat vitia, quò diutius ibi verſabitur, modò pergat ſuum officium facere ſicut Prophetæ, eò plures in dies deprehendet grauiſſimos morbos: & vbi? in ipſo præſertim capite Antichriſto, in Cardinalibus & proceribus regni, & in ipſa metropoli Roma.

Hoc igitur eſt quod ait, *Dum medeor*: ac proinde indicat, cùm grauiores morbos deprehenderit in hoc ægroto: certe opus eſſe etiam fortioribus remediis, non enim ſufficere leuia & communia.

Obſeruandum hoc loco, Primũ, peccata morbos eſſe animæ, qui niſi in tempore cureutur, tandem afferunt æternam mortem. Deus medicus eſt, & verbum Dei, pharmacum ad curandos morbos, ſed neceſſe eſt, vt pharmacum ab ægroto recipiatur, non in os tantùm, ſed traiiciatur in ſtomachnm, ac retineatur: recipitur autem & retinetur fide.

Deinde, erant in Ephraim & Samaria varij morbi, iíque lethales, etſi non videbantur nec agnoſcebantur initio: morbi tamen erant lethales. Ergò etſi hypocritæ ſuos morbos diu teneant abſconditos, tamen ſunt morbi, & Deo non ſunt abſconditi. Quare licet hominibus ſani & iuſti videantur, coram Deo tamen ægroti ſunt, & grauiſſimis morbis laborant. Imò ſicut morbi Samariæ & Ephraim tandem patefacti ſunt: ita etiam patefient cuiuſque hypocritæ vitia.

Tertiò, primò ait *Dum medeor Iſraeli*: deinde: *Patefacta eſt iniquitas Ephraim.* 1. Cœpit autem mederi, cùm cœpit verbũ adhibere. Duo igitur docet. 1. Eſſe quædam peccata ita manifeſta, quæ etiam ante, quàm verbum Dei prædicetur manifeſta ſunt omnibus eſſe peccata, ſicut quidã morbi ita ſunt manifeſti, vt etiã ante, quàm veniat medicus, ab omnibus agnoſcantur. Verbi gratia, quis neſciat, etiam inter gentes, homicidia eſse peccata. 2. Sed quædam eſse, quæ non citiùs agnoſcantur eſse peccata, quàm verbum Dei illa patefaciat. Verbi gratia, ipſa interna concupiſcentia, omnium malorum lerna & fons eſt. Quis philoſophus agnouit vnquã, illam eſse peccatum? Quare? Quia ſine verbo Dei fuerunt. Ita Paulus *Rom.* 7. Per legem cognitio peccati, nam concupiſcentiam neſciebam, ſcilicet eſse peccatũ, niſi lex dixiſset. Non concupiſces. Aliud exemplum adfero ex Papatu. Ante Euangelij prædicationem agnoſcebantur quidem homicidia, furta, & huiuſmodi ſcelera eſse peccata, ſed grauiores morbi non agnoſcebãtur. Qui erant i j? idololatriæ. illa opera, quæ habebantur pro ſanctiſſimis & optimis: vt miſſificatio, intereſse miſſis, genua flectere ante ſtatuas, inuocare ſanctos mortuos, curſitare ad templa pro imperranda remiſſione peccatorum: i j latentes morbi erant longe grauiores aliis cõmunibus & manifeſtis, ſed latebant. Vbi cœptũ eſt prædicari Euangeliũ, indies magis ac magis ſunt patefacti alij grauiores & peſtilẽtiores morbi. Videmus, quomodo intelligendum ſit, quod ait Deus per Prophetã: *Dum medeor Iſraeli, patefacta eſt iniquitas Ephraim.* Potuit certe dicere Lutherus, dùm morbum vnum curo, nẽpe illarum nundinationum, indulgentiarum, patefacti ſunt alij grauiores, & quàm plurimi morbi in Eccleſia Romana, & in Monachis. Sic Dominus Ieſus: dùm initiò quibuſdam cõmunibus morbis in populo Iudaico mederetur, indies magis ac magis ſe patefecerũt iniquitates, illæque grauiſſimæ Phariſæorum, Scribarum & Sacerdotum.

Videmus igitur, quomodo grauiores morbi, idololatriæ & id genus alia, non facile agnoſcuntur ab omnibus eſse peccata, ſed per verbum Dei prædicatum, indies magis ac magis proferuntur in lucem. Hinc ergò colligimus, verbum Dei inſtrumentum eſse, quo abdita & occulta peccata in lucẽ proferuntur, eſse lucem, qua illa, quæ iudicantur bona eſse opera, agnoſcuntur aperte grauiſſima eſse peccata. Ideò Paulus ait *Rom.* 7. Per legem, prædicatam ſcilicet & intellectam, cognitio peccati. Hinc etiã colligimus, quæ ſit cauſsa, cur mũdus nolit ferre prædicationem puri verbi & Euangelij Dei: quia ſcilicet mundus nollet agnoſci ſuos latentes & graues morbos. Euangeli j autẽ prædicatio illos omnes patefacit: iccirco mundus odit verbum. Huc illud Ioh. 7. *Odit me mũdus, quia teſtimonium perhibeo de eo, quod opera eius mala ſunt.*

Eſt etiam illud quarto loco obſeruandum, hoc proprie deprehendi in hypocritis. Tangas hypocritam, vt aliquem illius latentem morbum cures, confeſtim prodent ſe alij quã plurimi grauiores, ſed latentes morbi, nempe indignatio, ſuperbia, obſtinatio in peccatis.

Summa horum verborũ eſt: Status totius populi corruptiſſimus eſt, ſed hæc corruptio indies magis ac magis pateſit.

Quia mendaciter ſe gerunt.

Incipit nunc explicare per partes generalem prophetationem. Et primo ait: *Quia mendaciter ſe gerunt.* Hoc refero & ad Deum & ad proximum, id eſt, ſunt fœdifragi, non ſeruant fidem, nec Deo, nec proximo. Deinde ait: *Fures ingrediuntur* ſcilicet vrbem, & clàm furantur. Tertio ait: *Latro foris*, id e ſt, aperto marte deprædatur.

His duabus ſpeciebus omne genus mali contra proximum deſignat. Indicat igitur, populum intus & foris eſſe corruptũ: quia alij, vti fures, clàm, perque inſidias, proximum offendũt: ali j, vti latrones, manifeſta vtuntur violentia cõtra proximũ. Itaque ali j ſunt, ceu vulpes, qui aſtute peccant depilántque: Ali j ſunt, vti leones, qui palàm & ſine pudore, alienam ad ſe rapiunt ſubſtantiam. Non dubium eſt, quin hic perſtringat populum totum, ſed inprimis proceres regni. Ergò totus ſtatus eſt corruptiſſimus.

2\. *Et non dixerunt* dicunt *in corde ſuo, quòd omnis malitiæ eorum recordatus ſum.*

Duo continentur in hoc verſu: Reprehenſio peccati, & denunciatio Iudici j diuini.

Quò ad primum, ait: *Et non dixerunt in corde ſuo.* His verbis primo & principaliter accuſat Iſraelitas non tantum ſocordiæ, quod ſcilicet nunquam cogitarunt, ſibi aliquando reddendam eſſe rationem coram Deo, ſed maxime impietatis. Quæ erat hæc impietas? Quia etſi non diſertis verbis: re tamen ipſa Deum negabant. Spoliabant enim Deum duabus rebus, ſine quibus Deus non poteſt eſſe Deus. Quibuſnam? Rerum, quæ hic fiunt, id eſt, peccatorum noſtrorum cognitione vel memoria: Ideóque & Iudicio, quod ſcilicet peccata non eſſet puniturus, quia illorum non recordatur: annon fuit hæc maxima impietas?

Et non dicunt in cordibus ſuis, id eſt non cogitant, quod peccatorum eorum recordor, hæc eſt ſocordia, ſed, meo iudicio liptote eſt, quaſi dicat. Et putant, me non agnoſcere ſua ſcelera, vel ſi agnoſcam, tamen non recordari. ideóque putant, me nunquam mundum iudicaturum, & peccata puniturum: putant, me ocioſum in cœlo dormire, vel potius ſimilem me faciunt idolo omnis ſenſus & cognitionis experti, hoc eſt, primum quod facit iis verbis.

Deinde indicat, eos ad ſummum Dei contemtum peruenisse, licentiámque quiduis male agendi, abiecto omni Dei timore, conceſſiſse. Quomodo hoc innuit? Quoniam putãt, Deum non recordari peccatorum eorum, nec iudicium de eis vnquam ſumturum: ac proinde ſibi nunquam eſse rationem coram Deo reddendam. Qui autem ſic cogitat, Deum contemnit tanquam mortuum idolum: ac proinde licẽtiam ſibi quidvis male agendi permittit. Docet igitur iis verbis, Iſraelitas ad ſummum omnis malitiæ cumulum progreſsos fuiſse, propterea quod non cogitarunt, Deum peccatorum ſuorum recordari, ibique aliquando reddendam eſse rationem Deo omnium ſuorum peccatorum.

Colligimus hinc, cauſsam cùr homines non timeant

Deum,nec reſipiſcant,ſed licentiam ſibi quiduis male agendi ſumant,eſſe non tantum ſocordiam,ſed etiam infidelitatem, quia ſcilicet non credunt,vel,ſi credunt,non cogitant, Deum omnia noſtra peccata ſpectare,memoria notare, & tandem aliquando puniturum. Contrà igitur, frenum quo homines cohibentur à peccatis, eſſe fidem, & firmam frequentémque cogitationem,quòd Deus omnia cernit, & quòd, niſi reſipiſcamus,rationem tandem à nobis exiget omnium noſtrarum non actionum tantùm,ſed etiam cogitationũ,denique, quòd ſit mundum iudicaturus,peccatáque omnia puniturus.

Sequitur nunc altera pars huius verſus,vbi minatur Iſraelitis ſuum iudicium,ſimúlque oſtendit,quàm hallucinentur,dũ cogitant, Deum ipſorum peccata non recordari, ideóque ipſos non iudicaturum.

Nunc circumdabunt eos peccata ipſorum, quæ coram facie mea ſunt. Quaſi dicat. 1. Putant,me non recordari peccatorum ſuorum:at Ego pronuncio,illa ſemper eſſe in conſpectu meo.2.Putant,me ſe non puniturum:ac proinde arbitrantur, ſe facile ex manibus meis euaſuros : at Ego aſſeuero, quòd nunc breui circumdabunt,eos peccata ſua,id eſt,obſidebunt, tanquam hoſtium exercitus, ita, vt nullum ipſis pateat effugium, quaſi dicat, etſi nunc ſibi blandiantur in ſua hypocriſi Iſraelitæ, puténtque, omnia ſua peccata euanuiſse,quòd ego illorum non recorder : breui tamen ſentient contrarium, ſentient ſe implicitos eſse omnibus ſuis peccatis, id eſt, pœnis ſuorum peccatorum, ſibique nullum patere effugium à manu mea. Alludit ad futuram obſidionem Samariæ per Aſsyrium.

3. *In malitia ſua exhilarant regem, & in mendaciis ſuis principes.*

Bifariam exponi poteſt hic verſus. 1. quòd Propheta hic accuſet Iſraelitas adulationis & turpis ſcurrilitatis:ſtudent exhilarare regem & principes.Sed quibus rebus?non virtutibus & honeſtis moribus : quia principes non iis delectantur, ſed maliciis,id eſt,improbe factis,deinde mendaciis, id eſt, adulationibus,aſſentationibus,ſcurrilibus verbis. Malitia,referatur ad opera mala mendacia,ad verba ſcurilia & adulatoria. Conſequenter perſtringit regem & principes, qui non delectentur pietate, virtutibus & veritate, ſed tantùm vitiis & adulationibus.Et mihi placet hæc expoſtulatio,quia Propheta varia vitia reprehendit in Iſrael. 2.Quòd primum reprehendat Iſraelitas, qui nimis obſequentes & flexiles ſeſe præbuerint ſuo regi in malo : nempe in recipienda religione impia: ſic enim lætificarunt regem, quia vidit ſuum populum non contradicentẽ, ſed ſtatim amplexantẽ religionem & ſua decreta ſequentem:ideò ait,*Exhilararunt*.Deinde etiam oſtendit,eos fuiſſe inexcuſabiles,quia non timore id fecerint, ſed malitia,quæ lateret in corde,id eſt, quòd & ipſi antea propẽſi fuiſſent ad idololatriam,& illam amaſſent:ideò ait. *In malitia ſua*.Imò poſtremò etiam accuſat,quòd contra conſcientiam illam probarint: ideò ait, *In mendaciis ſuis*. Agnoſcebant enim,corruptionem eſſe religionis,tamen diſertis verbis eam probarunt,vt bonam.Hæc fuerunt mendacia.

4. *Omnes adulterantes* adulteri ſunt, *ſicut fornax accenſa à piſtore* Aſcher,*ceſſabit*,i.qui cùm ceſſat *ab excitabo* mulieres:quando ceſsat *à conſpergendo*,id eſt,poſtquam cõſperſerant farinam, *farinam* maſsam : *donec fermentare ſe*,id eſt,donec fermentetur.

Accuſat in hoc verſu Iſraelitas adulterij,idque eleganti ſimilitudine,vt poſteà explicabo.Sed quia duplex eſt adulteriũ: Vnum ſpirituale, quod eſt idololatria, ſeu cùm fidem violamus Deo,alterum carnale, quod omnibus notum eſt: Ideò locum hunc bifariam poſsumus interpretari : Primum de adulterio ſpirituali:Deinde de carnali.

Quidam de ſpirituali interpretantur. Summa autem illius interpretationis hæc eſt:Omnes ſunt idololatræ,omnes fregerunt fidem Deo:quia proſtituerunt ſe omnes ad fœdas ſuperſtitiones,& ſe totos corruperunt.Nam vbi homines deficiunt tùm à cultu Dei puro,tùm ſe in tota vita peruertunt, adulteri eſse dicuntur:propterea quòd fides vera & cordis ſynceritas,ſunt vera & ſpiritualis pudicitia coram Deo. *Omnes ergò*,inquit,*ſunt adulterantes*,id eſt, omnes reatu defectionis à Deo & violatæ fidei,impliciti tenentur.

Poſteà addit ſimilitudinem dicens: *Sicut clibanus accenſus à piſtore*,qui,ſeu,cùm *ceſſat ab excitando* mulieres,vt farinam ſubigant,quando ceſsat *à conſpergendo conſperſionẽ*,id eſt,poſtquam conſperſerint ſeu ſubegerint conſperſionem,id eſt,paſtam, φύραμα, accenſus, inquam,à piſtore, poſtquam excitauit mulieres ad ſubigendam farinam,*donec fermentetur ipſa*, ſcilicet tota conſperſio.Hic eſt ordo verborum.Vt verò ſenſum verborum intelligamus, notanda eſt conſuetudo, quæ apud Hebræos etiam & Italos in Italia,& apud alias multas gentes ſeruatur cùm coquuntur panes.

Solẽt piſtores,ſeu furnarij,noctu ſurgere duabus aut tribus horis ante lucem,& per vicos eunt,portas eorum, qui volunt panes cõfici,& coqui,pulſant,excitántque à ſomno mulieres, &eas admonent,vt farinam conſpergant,paſtámque ſubigãt: poſtquam excitarunt illas,domũ redeunt furnarij,accendunt ignem in furno,illúmque tamdiu calefaciunt,donec paſtã totam fermentatam& in panes conformatã adferant mulieres ad furnum,vt coquantur,tunc enim vehementiſſime calidus eſt furnus:ideò ait, *Sicut clibanus accenſus, donec fermentetur paſta*.Tãtiſper enim calefieri ſolet furnus,à ſubactione paſtę, vſque ad perfectam eius fermentationẽ, donec in immẽſum excaleſcat. Huic igitur calori immenſo comparat Propheta feruentiſſimum idololatrarum ſtudium in adorandis idolis.

Duo ſunt præcipua in hac ſimilitudine.Vnum eſt calor immenſus furni.Alterum eſt tempus quod deſcribit: nempe ab excitatis mulieribus,ſubigendæ paſtæ cauſsa, vſque ad plenã paſtæ fermentationem. Calor,eſt non ſubitaneus,ſed diuturnus,deinde immenſus.Duo igitur etiam concludit de idololatriis Iſraelitis. 1. quòd feruentiſſimo calore peccandi & colendi idola,eóque occultato in cordibus ſuis ſic, vt etiam calor in clibano abſconditus eſt,ardebant.2.quòd hic calor,ſeu peccandi impetus in Iſraelitis non fuit ſubitaneus, ſed duraſſe diu,ita vt confirmati fuerint in ſua malitia.

Superiùs autem dixerat cap.5.verſu 2.Iſraelem vltrò & volentem,ſecutum fuiſſe mandatum regis de mutanda religione:item c.7.verſ 3.In malitia ſua exhilararunt regem.Sunt igitur tria, quæ vehementer grauent peccatum Iſraelitarum, 1.quòd impetus ad idololatriam fuerit voluntarius & ex malitia,2.quòd iſte impetus,ceu calor clibani, fuit ardentiſſimus & vehementiſſimus.3.quòd iſte impetus non fuit ſubitaneus, ita vt ſtatim deſierit,ſed fuit diuturnus, ita vt confirmati fuerint in ſua malitia.Ergò prorsùs inexcuſabiles & compaſſione nulla digni ſunt.

Poſsemus etiam interpretari de adulterio carnali.Tunc illud *Omnes* accipitur pro maiori parte,vt illud Pauli, *Omnes quærunt quæ ſua ſunt*. Nomine adulterij veniunt omnes laſciuiæ & omnes libidinis ſpecies.

5. *Die regis noſtri fecerunt.*

Significat, gubernationem regni Iſraelitici fuiſse corruptiſſimam,ita vt in aula regis, nullus eſset honeſti reſpectus, nullus pudor,nulla modeſtia. Solebant quotannis memoriã coronationis regis celebrare, hoc non erat omninò vituperabile. Sed duo erant agenda. 1. Debebant omnes gratias agere Deo,quòd regem conſeruaſset,& regnum bene adminiſtraſset, & ſimul petere veniam peccatorum, quòd deliquiſsent in officio ſuo. 2. Debebant precari Deum,vt in poſterum etiam ſeruaret regem,& ſpiritum prudentiæ,& pietatis illi precari,vt pergeret in ſuo officio.

Ad illuſores,id eſt,homines deſperatæ ſalutis,qui Deum & homines ludificãtur.Sẽſus igitur eſt: Oblitus ſui,nihil retinet grauitatis,ſed ſcurra fit,& cum hominibus nihili ſe miſcet.

Extendere manum ad aliquem,eſt ſignum ſocietatis.Facit ergò ſe ſodalem ſcurrarum,adde etiam contemtorem irriſorémque Dei.

6. *Ephraim inter populos ipſe miſcuit ſe, Ephraim fuit panis ſubcineritius non verſus.*

Bifariam hunc locum poſsumus interpretari.

Primò de peccato. Accuſat hic Iſraelem, quòd miſcuerit ſe cum gentibus, non tantùm quo ad conſortium & conſuetudinem cum eis,ſed in primis quo ad mores& religionem: quia ſcilicet imitatur ſuperſtitiones & mores gentium. Fuit autem hoc graue peccatum : quia contra præceptum Dei & ſuam vocationem fecit.Deus voluit & iuſſit,vt populus,id eſt, totum ſemen Abrahæ, tanquam peculiaris populus Dei,differret à gentibus 1. lege ſeu doctrina, 2. cultu ac ceremoniis ſeu religione,3.vita& moribus,imò& cogitationibus ac deſideriis. Peculiarem doctrinam illi dedit, peculiarem cultum & purum,peculiares ceremonias & ſacramenta,circumciſionem etiam ipſam in carne, peculiarem reipublicæ formam, imo etiam peculiaria veſtimenta, & ſic iuſſit : *Sanctificamini, quoniam & Ego ſanctus ſum.*

Amplificat autem hoc peccatum dicens,Ipſe ſe miſcuit,ſe, inquam,cui inſculpſeram Ego Deus notam ſuæ electionis & ſegregationis à gentibus, Ego elegeram è mundo, & ipſe ſe immiſcuit:*Sic non elegit Chriſtus*. Elegit vos de mundo. Vos non eſtis de mundo,non deorſum.Ergo nolite quærere,quæ ſunt in mundo.

Mouetur

Mouetur hoc loco quæſtio: *An licitum ſit Christianis populo ſcilicet Dei miſcere ſe cum aliis gentibus*: Quò meliùs ſolutio huius quæſtionis intelligatur, præmittendæ ſunt quædam diſtinctiones. Populi cum quibus eſt communicandum, vel ſunt noſtræ religionis, vel diuerſæ. 2. Si diuerſæ, vel ex ignorantia, vel ex infirmitate, vel ex malitia peccant, falsámque ſequuntur religionem. 3 Siue diuerſæ, ſiue eiuſdem religionis ſint, vel ſunt tali vinculo nobis coniuncti, hoc eſt, naturali aut ciuili, (ſicut eſt filius cum patre, vxor cum viro, ſeruus cum domino, populus cum principe, pupillus cum tutore, & contrà) vt licitum non ſit quauis de cauſſa ab illorum vel cohabitatione vel obſequio, vel familiaritate nos ſeducere, vel tali vinculo coniuncti nobis non ſunt. 4 Communicatio hæc poteſt fieri vel in religione; vel in vita & moribus à Christiana pietate diuerſis, vel in fraterna amicitia, vel in humano conſortio.

His habitis diſtinctionibus, ad quæſtionem reſpondeo, diſtinctè & certis propoſitionibus. 1. Cum nemine quicunque ille ſit, communicandum eſt in impia religione, vel in vita à Christiana diſſimili, ſeu in iis, quæ ſunt apertè contra verbum Domini. *Act.* 5. Obedire oportet Deo magis quam hominibus. 2. Quò verò ad cohabitationem, obſequium, & familiaritatem cum illis, qui tali vinculo vel naturali, vel ciuili nobis ſunt coniuncti, vt per eius naturale & ciuile non liceat ab illorum vel cohabitatione vel obſequio diſcedere, vt vt impij & facinoroſi homines ſint, niſi nos vel ad falſam religionem, vel ad facinora cogere velint, cohabitatio & obſequium conſortiúmque denegandum illis non eſt. 1. *Cor.* 7. Si mulier infidelis velit eſſe cum marito fideli. 3. Cum illis vero qui tali vinculo nobis coniuncti non ſunt, ſed malitia defecerunt à religione, eámque agnitam impugnant, ſiue turpis, ſiue honeſtæ in ſpeciem vitæ ſint, quia vel hæretici ſunt, vel prorſus perfidi, non eſt vllum habendum conſortium 2. *Iohan.* 10. 11. Si quis venerit ad vos, non habens doctrinam hanc, ne aue ei dicatis. Et ipſe Iohannes fugit è balneo, cùm ibi vidit Cerinthum. 4. Si verò tales vel ex ignorantia, vel ex infirmitate in ſua religione falſa ſe continent, ſiue ſint honeſtæ vitæ ſiue apertè facinoroſi, fraterna quidem amicitia cum eis non colenda eſt, cùm non ſint fratres, ſed tamen commune conſortium denegandum non eſt, imò etiam beneficiis ſunt demerendi, & piè ſanctéque cum eis verſandum eſt, vt ad Christum conuertantur. 1. *Cor.* 5. Scripſi vobis per epiſtolam, ne commiſceremini cum ſcortatoribus, at non omninò cum ſcortatoribus huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut ſimulacrorum cultoribus, alioqui exeundum fuiſſet ab hoc mundo.

De iis qui eiuſdem nobiſcum ſunt religionis, vel eam falſam profitentur, cùm nulla ſit cauſſa in religione, cur ab illis diſcedendum ſit, ſed tantùm vitia, duabus propoſitionibus reſpondeo. 1. Illis qui vinculo vel naturali vel ciuili, de quo ſuprà, nobis ſunt iuncti, vt vt facinoroſi ſint, modò ad eadem facinora nos non cogant, cohabitatio & conſortium denegandum non eſt, quia denegare non poſſumus, neque excommunicatio tales priuat communione ſuorum domeſticorum & ſubditorum. 2. Cum illi verò quibuſcum non ſumus ita colligati, ſi apertè facinoroſi ſint, conſortium habendum non eſt, & ab Eccleſia ſunt excommunicandi. 1. *Cor.* 5. Nunc autem ſcribo vobis, ne commiſceamini, ſi quis, cum frater appellatur, fuerit ſcortator, aut auarus, aut ſimulacrorum cultor, aut conuiciator, aut ebrioſus, aut rapax, cum huiuſmodi ne cibum quidem capiatis.

Nunc apparet quibuſcum verſandum ſit, & quibuſnam in rebus, & quibuſcum verſandum non ſit.

Ephraim eſt panis ſubcineritius non verſus.

Eſt occupatio. At ſumus populus Dei, habemus verbum Dei, retinemus ſacerdotium. Ergò differimus ab incircumciſis. Reſpondet Propheta. Verum eſt, habetis circumciſionem & ſacrificia, ſed cùm intereà omnia inter vos ſunt corrupta, & habeatis admixtas ſuperſtitiones gentium, ſimiles eſtis *placentæ*, quæ ab vna parte aduritur, ſed ab altera, cruda eſt, quia non eſt verſa, id eſt, non eſtis vel puræ gentes, vel veras Dei populus, ſed eſtis mixtura quædam ex paſta cruda, & exuſta: ab vna parte, in ſuperſtitionibus, habetis nimium calorem: ab altera, nimirùm in eo, quod ex verbo Dei vobis reliquum eſt, eſtis frigidi & crudi.

Quidam referunt ad pœnam. Prædicit, fore vt Ephraim eat in captiuitatem, & miſceatur inter gentes. Illud, Ephraim eſt panis ſubcineritius, ſic interpretantur: ab vna parte ſunt exuſti ſcilicet ab igne iræ Dei, tabeſcunt enim in carne ſub ſuis malis: ab altera parte, ſunt crudi, incocti, impœnitentes: quia ſcilicet deſtituuntur ſpiritu Dei, qui eos vertat & emolliat. Sunt igitur duriter caſtigati ſæpenumerò, & etiamnum caſtigabuntur in captiuitate, ſed abſque profectu.

Lutherus alterum membrum de pœnis, ſic exponit Erit vt placenta, quæ non vertitur, id eſt, citò diripientur Iſraelitæ à gentibus, ſicut placenta ſemicocta voratur ab impatientibus famis.

Prior interpretatio melior eſt, Primo igitur membro accuſat Iſraelitas, quod ſe profanauerint ritibus & ſuperſtitionibus gentium, ita vt eſſet confuſa quædam mixtura ex cultu Dei & gentium ſuperſtitionibus. Apud nos eſt verbum Dei, reſpondet Propheta, Verum eſt ſed coram Deo nihil hæc ſunt, non ſunt grata Deo, quia eſtis vt placenta, nec cocta, nec cruda.

11. *Comederunt alieni robur eius.*

Accuſat hic Iſraelitas ſtupiditatis & pertinaciæ in ſuis peccatis: quia nullo modo volunt reſipiſcere, etiamſi Dominus nullum omittat remedium, quo illos trahat ad ſe. Obiurgatur, ſed non corrigitur: flagellatur, ſed fruſtrà.

Et ipſe non agnoſcit. Sentit quidem dolores, ſed non agnoſcit cauſſam & fontem ſui mali, id eſt, non agnoſcit, ſe cædi propter ſua peccata, neque mentem attollit ad Deum, qui ſe cædit propter peccata ſua, ſed ad ſalutem: Ideò ſtupidus manet & impœnitens.

Canicies in eo. Primo ſic exponitur hic locus, neque proceſſu quidem longæ ætatis reſipuerunt, aut cognouerunt, ſe caſtigari propter ſua peccata. Ergò ſunt prorſus ſtupidi & perditi: ætas enim affert prudentiam & cognitionem. Sic eſt exaggeratio ſtupiditatis Iſraelis.

Deinde exponitur ita, vt ſit amplificatio calamitatum, quibus Deus populum afflixit, ita duriter eos afflixit, vt facti ſint cani: & canicies oritur aut ex ætate, aut magno calamitatum ſeu malorum ſenſu.

10. *Et teſtificabitur ſuperbia Iſrael in facie eius: & tamen non reuerſi ſunt ad Iehouam.*

Confirmat quod ſuprà, eſſe ſcilicet Iſraelem deſperatum & incurabilem, quia conuictus, non tamen redit ad Dominum. Etſi omnes iſtæ calamitates ei acciderint: tamen nil curat.

Et fuit Ephraim tanquam columba ſtolida abſque corde.

Stultæ credulitatis accuſat Iſraelitas, quòd ſcilicet crediderunt, ſe poſſe ab Aſſyriis, & Aegyptiis adiuuari, & ideò ad illos cucurrerunt auxilij cauſſa, & tamen fuit illis expanſum rete ante oculos, ſed cæci non viderunt, creduli fuerunt blanditiis Satanæ.

Stulta. Non intelligit Propheta, quòd peccarint mera inſcitia, ſed quòd priuati fuerunt omni iudicio propter ſua peccata. Stultitia hæc opponitur intelligentiæ, quam Dominus illis obtulerat in lege. Damnatur ergò ſimplicitas, quæ eſt ſine prudentia ſpiritus, & verbi Dei.

Cucurrit. Noluit ergo ſtare firmus in verbo Dei, vbi erat ſecutus & tutus, ſicut etiam columba eſt ſecura in columbario, volat autem foras, allecta illecebris eſcarum. Acquieſcendum ergò eſt verbo Dei, ibi eſt pax & ſecuritas, alioqui nimia credulitas, quæ præſtatur hominibus, abducet nos in varios errores. Sponte erraticus fuit Iſrael. Simplicitatis igitur prætextu nemo excuſatur: hanc damnat Propheta hic. Et Christus *Eſtote*, inquit, *ſimplices vt columbæ, ſed prudentes, vt ſerpentes.* Non igitur inconſideratè cuiuis credendum, 1. *Ioh.* 4. Nolite omni ſpiritui credere. Sed probate ſpiritus, vtrum ex Deo ſint.

12. *Secundùm quod* ipſi *abibunt* ſic *expandam ſuper illos rete meum: ſicut autem cæli, deiiciam eos.*

Pœnam denunciat, quòd velit eos corripere ſecundum minas, quas audiuerint prius Oſtendit autem, quòd Iſraelitæ, poſtquam huc & illuc volitauerint, infelicem inuenerunt exitum. Manet autem in ſimilitudine columbarum. Columba videt tantùm eſcam, non autem prouidet nec præcauet periculum: ergò ſtulta & pernicioſa ſimplicitas.

Expandam rete, hoc eſt, faciam, vt infeliciter cadant omnia illorum conſilia & ſtudia. Ergò ſi quid tentemus præter verbum Domini, totum illud erit infauſtum. Et conſilia, quæ fiunt à nobis præter ſpiritum Dei, omnia erunt irrita. Ieſaiæ 30. & 31. arguuntur Iudæi, quod conſulerent abſque Domino.

Obſerua quoque hic illud certiſſimum & neceſſarium dogma: *Prouidentia Dei omnia regi.*

Secundùm auditionem cœtus ipſorum Primo ſic exponitur

hic locus. Sicut audiuerunt omnes in cœtibus ſuis, & à Moſe & à prophetis pœnas denunciari iis qui deficiant à me. Deinde ſic: Secundum quod ipſi vno conſenſu violarunt legem meam. Ita Ego vno impetu eos perdam. Tertio, ſecundum ſpiritum congregationis ipſorum.

13. *Væ eis: quia receſſerunt à me. Vaſtitas eis, quia perfidè egerunt in me.*

Dixerat initiò per Prophetam Deus: Dum mederetur Iſraeli, tanquam cuidam corpori ægroto, interim grauiores, latentéſque morbos ſeſe in eo deprehendiſſe, id eſt, patefactas fuiſſe iniquitates Ephraim & malitias Samariæ. Hinc colligebamus propoſitionem hanc vniuerſalem: Vniuerſum igitur ſtatum Iſraelitici regni, tàm regem & proceres, quàm plebem, & tàm metropolin capútque regni Samariam, quàm reliquas ciuitates, multis, grauiſſimiſque ſceleribus & corruptelis refertiſſima eſſe. Poſtea propoſitionem hanc cœpit per partes explicare, & ſingulis fere verſibus, qui fuerint ij morbi, quibus laborabat Iſrael, explicauit, oſtendítque, tot ac tantos eſſe, vt prorſùs ſit incurabilis iſte ægrotus.

Nunc igitur poſt enumeratos & explicatos morbos Iſraelis incurabiles, denunciat illis extremum, certúmque exitiũ: idque per exclamationem, quo maiorem vim habeat ipſa denunciatio, dicendo:

Væ illis.

Illud *Væ*, ſummum, certúmque malorum gradum ſignificat. *Væ*, inquit, *illis*. Ecce maledictionem. *Quia elongârunt ſe à me.* Ecce peccatum. Adimit autem illis Propheta omnem ſpem veniæ, pronũciátque, de ipſis actum eſſe: quia Deus decreuit eos propter ſuam à Deo defectionem perdere: ideò explicans illud *Væ* ait:

Vaſtitas illis.

Quaſi dicat Non eſt, cur ampliùs inani ſe fiducia deludant Iſraelitæ hypocritæ, quaſi Deus velit illos ita præfractos & incurabiles ſanare: Deus enim certò ſtatuit illos perdere: ideò Vaſtitas, illis, ſcilicet maxima & certiſſima, quamobrem? adfert cauſſam:

Quia Paſchho.

Hoc verbo explicat illud ſuperius, quod dixit, *Væ illis*, quia *Nadhadhu*, Quid eſt *Paſchha*? Ionathan Chaldæus ait, eſſe rebellare contra verbum Domini. Qui autem recedit à verbo Domini, in quo ſolo eſt ſalus & vita, quid illi expectandum eſt, niſi damnatio & mors? Iure igitur ait: *Væ illis, quia receſſerunt à me, & vaſtitas illis, quia rebellarunt contra me.*

Colligimus hinc, quid agendum ſit concionatoribus cum hypocritis. Hypocritæ quia audiunt, Deum vbique in ſcripturis prædicari promptum ad ignoſcendum, putant illum ſibi quoque fore propitium, hácque inani confidentia, ſpernunt minas, & audaciùs inſurgunt contra Dominum. Debent ergò concionatores hanc illis tollere inanem confidentiam, oſtenderéque, quòd Deus ſit propitius pœnitentibus & credentibus: Hypocritis verò certum immineat exitium. Iure igitur Propheta adimit illis hypocritis hanc vanam fiduciam miſericordiæ Dei, & certum denunciat exitium dicens: *Væ illis, & vaſtitas illis.*

Et Ego redimam eos vel, redemi, *& tamen* ipſi *locuti ſunt contra me mendacium.*

Bifariam poſſumus hunc locum legere. Primò, interrogatiuè in futuro, vt ſit indefinitus modus ſic. Egóne redimam eos? Egóne eos ſaluabo? quaſi dicat, minimè. Cur? Quia mendacium dixerunt in me, hoc eſt, quia ſunt hypocritæ, fœdifragi, mendaces, nullam vnquam ſeruant fidem. Egóne igitur redimam hos homines nullius fidei, quia ſemper mihi mentiuntur?

Deinde affirmatiuè in præterito, hoc modo. Ego redemi eos, ſcilicet ſæpenumerò, à diuerſis hoſtibus, & malis, variiſque beneficiis cumulaui. Sed quid ipſi? Promiſerunt mihi quidem ſemper reſipiſcentiam & fidem, ſed nunquam eàm præſtiterunt, nunquam mutarunt ingenium, ſemper deprehenſi ſunt mendaces in me. Ergò cum hactenus ſemper malè mea collocauerim beneficia in hunc populum: quia ipſi ſemper progreſſi ſunt in ſua malitia, & ſemper reperti ſunt perfidi: ideò poſthac nolo ampliùs conſumere meam gratiã apud tàm ingratum & perfidum populum. Ergo *Væ illis & vaſtitas illis.*

Obſeruandum ex hoc loco, intolerabilem eſſe illam ingratitudinem, qua homines, quò plura accipiunt à Deo beneficia, eò perfidiores in Deum reperiuntur.

Adferam exemplum, vt meliùs rem explicem. Chriſtus redemit nos à peccatis, à morte. Stipulatus eſt à nobis fidem & ſanctitatem vitæ, nos promiſimus ei in baptiſmate. Si ergò perfidi reperiamur, ſi malè & turpiter viuamus, ſi nunquam reſipiſcamus, ſi fidem Deo datam non ſeruemus, ſed ſicut Iſraelitæ reperiamur ſemper mendaces. Quæ eſt iſta ingratitudo? Prorſùs intolerabilis eſt. Quid hæc meretur? id quod hic ait Propheta. *Væ illis, vaſtitas illis, quia receſſerunt à me: quia mendacium locuti ſunt contra me.*

16. *Et non clamauerunt* clamant *ad me in cordibus ſuis, quoniam vlulabunt*, pro, vlulant *ſuper ſtrata ipſorum* ſua, ſeu, in cubilibus ſuis, *ad triticum & ad muſtum* ſcilicet colligendum & accipiendum, vel, petendum, *congregabunt* congregant ſe, & tamen *rebellabunt* rebellant in me.

Hoc etiam verſu obiurgat Propheta Iſraelitas, quòd toties admoniti verberibus & cæſi, tamen non verè reſipiſcant. Nomine *Inuocationis*, ſynecdochicè intelligit totam reſipiſcentiam: quia inuocatio eſt vna ex præcipuis pœnitentiæ partibus. ideò ait:

Et non clamauerunt ad me in cordibus ſuis.

Iſtæ duæ particulæ Ad *me*, & *In corde ſuo*, declarant, quæ ſit vera inuocatio: illa nimirum, quæ primò fit non ad idola, non ſanctos demortuos, ſed ad ſolum Deum. *Non clamauerunt*, inquit Deus, *ad me*. Non ſimpliciter negat Dominus, Iſraelitas clamaſſe: nempe ad idola & Deos alienos, imò ſubdit mox, illos vlulaſſe in ſuis ſtratis: ſed ait, Non clamauerunt *ad me*. Prima igitur veræ inuocationis pars eſt, vt fiat ad ſolum Deum, ſeu vt ſolus Deus inuocetur. Altera pars eſt, vt fiat ex ſyncero cordis affectu. Ideò ſubdit *In corde ſuo*. Quid eſt in corde ſuo Deum inuocare? Dominus Ieſus, qui eſt verus Magiſter, docet *Ioh* 4. Qui adorant Deum, oportet vt adorẽt in ſpiritu & veritate: Spiritus opponitur carni, carnalibúſq; & externis ceremoniis. Veritas opponitur mendacio & ſimulationi ſeu hypocriſi. Cùm igitur ait: *Non clamant ad me in cordibus ſuis*, non negat, quin Iſraelitæ in ſuis inuocationibus vſi fuerint externis ceremoniis atque permultis, ſed negat, illos inuocaſſe Deum in ſpiritu: neque negat, quin ſuas fecerint inuocationes magnis clamoribus & vlulatibus, ſed negat, eas fuiſſe factas in veritate, id eſt, ex puro ſyncerόque cordis effectu. *Ergò non clamauerunt*, inquit Dominus, *ad me in corde ſuo id eſt, in ſpiritu & veritate.*

At nonne Iſraelitæ inuocabant Deũ in ſuis precibus? Reſp. Omnino. Neque enim cogitandum eſt, Iſraelitas eò idololatriæ perueniſſe, quò peruenerunt Papiſtæ, vt ſcilicet inuocarint ſanctos demortuos. Nuſquam legimus in ſcripturis, Iſraelitas inuocaſſe mortuum Abrahamum, Iſaacum, reliquóſque ſanctos demortuos: imò apertè Ieſaias omnium Iſraelitarum nomine ait: *Abraham ignorat nos, & Iſrael neſcit nos* *ſed ſuas preces ſemper ad Dominum dirigebant.*

Cur ait igitur, *Non clamauerunt ad me?* Reſp. Quoniam Deum quidem inuocabant ſed non in corde ſuo, id eſt, quia labiis quidem, vt ait per Ieſaiam, honorabant Deum & inuocabant, ſed illorum corda procul erant à Deo. Inuocatio autem niſi fiat ex corde, id eſt, in ſpiritu & veritate, non poteſt aſcendere in tàm ſublimem locum, id eſt, in cœlum, vt perueniat ad Dei aures. Ideò & Dauid ait *Pſ.* 145. Propè eſt Dominus inuocantibus eum. Quibus inuocantibus? *inuocantibus eum in veritate*, id eſt, ex ſyncero cordis affectu & non hypocriſi. Si propè eſt inuocantibus eum in veritate, Ergò procul eſt ab inuocantibus eum in falſitate, id eſt, in hypocriſi. Hæc igitur cauſſa eſt, cur dixerit per Hoſeam, *Non clamauerunt ad me*: quia ſcilicet etſi Iſraelitæ inuocabant Deum Iſraelis, non tàmen eum inuocabant in cordibus ſuis, ſed tantùm labiis & clamoribus, cæremoniiſque externis. Quid eſt autem inuocare & colere Deum externis tantùm clamoribus & ceremoniis, ſine ſincero cordis affectu? quid, inquam, eſt hoc niſi profanare nomen Dei? Tantum igitur abeſt, vt tales inuocationes aſcendant in conſpectum Domini, gratæque ſint Deo, vt potius ab illis fugiat Dominus, illáſque tanquam deteſtabiles auerſetur. Vera igitur inuocatio illa eſt, qua ſolus Deus inuocatur, ſed in corde, id eſt, in ſpiritu & veritate, ex fide, puróque cordis affectu.

Summa: His verbis accuſat Iſraelem impœnitentiæ, quòd ſæpenumero manu Dei percuſſus, ad Deum tamen non confugerit & deprecatus ſit veniam: & hypocriſeos, quia ſi aliquando confugit ad Dominum, eúmque inuocauit: hoc tamen non fecit in corde ſuo, id eſt, non ſyncerè, non in veritate, ſed ſimulate.

Quæ

Quia vlularunt ſuper ſtrata ſua.

Illud *ki* aliquando, ſecundùm R. Auen Ezra, ſignificat quanquam, ſeu quamuis: & ſic locum illum *Exodi 34. verſu 9. exponunt*: Si, quæſo, inueni gratiam, eat quæſo Dominus in medio noſtrum: *ki*, id eſt, quamuis populus duræ ceruicis eſt. Si hoc modo legamus, conſtructio & ſenſus facilis eſt: *Non clamauerunt ad me in corde ſuo, quamuis vlularint ſuper ſtrata ſua, vel, in cubilibus ſuis.* Quaſi dicat, quamuis inſtar brutorum animalium vlulent in ſuis cubiculis & templis: tamen ipſi non dirigunt ad me ſua vota, quia non clamant ad me ex corde.

R.D.*k.* tamen in libro Radicum, ſentit hanc particulam ſemper eſſe rationalem coniunctionem, & ſignificare Quoniam: & reuera hæc eſt propria huius particulæ ſignificatio. Ergò ſi vertamus *ki* in Quoniam, etiam ſenſus erit facilis: adfert enim cauſſam, cur dixerit, Iſraelitas non clamare ad Dominum in corde ſuo. Quare? *Quia*, inquit, *vlulant* ſcilicet tantùm, id eſt, quia tantum inſtar brutorum animantium vlulant, ſuos emittunt magnos vlulatus. Non ergò clamant: clamare enim eſt hominum, vlulare eſt brutorum animalium. Vlulant vt beſtiæ brutæ: non ergò clamant, vt homines. Vbi vlulant? ait, *In ſtratis ſuis*, ſeu in cubiculis ſuis, ſubintellige, Tantum, quaſi dicat, In ſuis tantum ſtabulis hæ beſtiæ vlulãt. Ergo non in cordibus ſuis. Videtur enim Propheta opponere hoc verbum vlulant illi ſuperiori, clamant: & iſtam vocem *Hal Miſchkebhotham* illi ſuperiori *Belibbam*. Eſt igitur optima ratio. Vlulant in ſuis ſtratis, vt beſtiæ. Ergò non clamant ad me in corde ſuo, vt homines.

Notandum, illud vlulare inſtar brutorum, id eſt, impetuoſius emittere affectus (vt multi ſolent, cùm vel amicus, vel aliquid aliud earum illis eripitur) ſignum eſſe infidelitatis. Ideò dixit, vlulant, vt indicaret, Iſraelitas inſtar pecudum, ſine vlla fide & cognitione Dei, ex ſenſu plagarum Dei eiulaſſe, & vociferatos fuiſſe, ſed non ad Dominum.

Illud, Coniicere ſe in ſtratum ſuum, & in ſtrato vlulare, ſignum eſt, quòd, qui hoc facit, non audet venire in lucem, & ſub dio ſuas effundere querimonias, ſed quantum poteſt, fugit conſpectum hominum. Ideò dixit, In ſtratis ſuis, quaſi dicat, non in cordibus, quibus aſcenditur ad Deum, inque conſpectum Dei, ſed in ſtratis, ſuiſque cubiculis tantùm, vt indicaret, illos aufugiſſe, quantum potuerunt, à conſpectu & acceſſu Domini. Vlulant ergò in ſuis cubiculis: iccircò non aſcendunt in conſpectum Domini, nec aſſurgunt ad Deum ſuis cordibus. Hactenus igitur accuſauit Iſraelitas duritiæ cordis ſeu impœnitentiæ, & hypocriſeos.

Ad triticum & ad muſtum congregabunt ſe.

Bifariam etiam illa verba interpretari poſſumus.

Primò, vt pertineant ad ſuperiorem ſententiam, opponaturque concurſus iſte Iſraelitarum ad vinum & muſtum, illi vero & ſyncero ſtudio precandi, de quo locutus eſt ſuperiùs, hoc ſenſu. Quòd Iſraelitæ vlulant in ſuis cubiculis, hoc non faciunt, quia illis doleat, quòd me offenderint, & ex flagellis, quæ ſentiunt, perſpiciant, me ſibi propter ſua peccata iratum eſſe, hoc minime curant. Quare igitur vlulant? Tantùm, quia priuantur pane & vino & aliis huius ſeculi bonis. Hæc enim duntaxat bona curant, meam verò gratiam vel offenſam, nihil morantur: perinde illis eſt, ſiue me aduerſum, ſiue propitium habeant, modò fruantur copia vini. Concurrunt igitur ad muſtum & triticum ſcilicet colligendum, & comparandum, id eſt, hunc tantùm mundum curant: regnum autem Dei nihil morantur. Ergo quòd vlulant, id non faciunt, quia me offenderint, ſed tantùm quia deſtituuntur vino & pane. Patet à contrario: ad muſtum enim & triticum tantùm currunt, quaſi dicat, non autem ad me placandum, imò contrà deficiunt à me.

Sic quidam interpretantur: ac proinde aiunt, hic accuſari Iſraelitas, quòd præpoſterè omnia agant. Deberent primùm curare regnum Dei, quia poſteà hæc omnia bona adiicientur. Ipſi verò neglecto regno Dei currunt tantùm ad muſtum & frumentum.

Altera etiam expoſitio, quam mox adferam, mihi non improbatur: nempe, Prophetam redire ad amplificandam populi ingratitudinem, ſicut cœpit verſu 13. & id facit per antitheſin inter beneficia Dei erga populum & peccata populi contra Deum: hoc cœpit facere verſu. 13. cùm dixit, *Ego redemi eos, & ipſi locuti ſunt contra me mendacia.* Ita hic, *Currunt ad triticum & muſtum* (quæ ſcilicet illis mitto) *colligendum, & tamen ipſi poſtea deficiunt à me.* Sic verſu 15. continuat hanc ingratitudinis amplificationem dicendo: *Ego ligaui & roboraui brachia eorum, & ipſi contra me cogitant malũ.*

Mihi igitur non improbatur, ſi dicamus, Prophetam nunc redire ad amplificandam populi ingratitudinem, per antitheſin inter beneficia Dei erga populum, & peccata populi contra Deum.

Vtraque interpretatio pia eſt, neque aliena à mente Prophetæ. At reuerà iuxta priorem interpretationem, Iſraelitæ faciebant ſicut & Papiſtæ. Cùm peccabant, nunquã currebant ad Deum inuocandum, culpámque deprecandam: ſed cùm deerat vinum & panis, concurrebant ad petendum vinum & panem: ſicut etiam Papiſtæ orant pro ſiccitate vel pluuia impetranda, pro vino, pro frumentis, ſed nullum illis eſt propoſitum, vt Deum ſibi reconcilient. Ideo ſic legere poſſumus: *Non clamant ad me in cordibus ſuis, ſed tantum vlulant in cubiculis ſuis, propter plagas, à meo vero conſpectu fugiunt. Quòd ſi aliquando concurrunt ad me inuocandum: concurrunt tantùm propter vinum & panem à me impetrandum, & mox à me deficiunt.* Sicut etiam Chriſtus dicebat quibuſdam *Ioan.* 6. Vos quæritis me propter panem. Hoc modo benè conuenit hoc alterum membrum cum ſuperiori huius verſus.

Et iuxta hanc interpretationem, à contrario colligendus eſt ordo, qui ſeruandus eſt in noſtris precibus. Iſti Iſraelitæ nunquam currebant ad Dominum inuocandum, niſi cùm deerat panis & vinum, tunc omnes ſimul currebant ad triticum & vinum, ſcilicet petendum à Deo, quaſi dicat, nihil aliud curantes, & ideo mox deficiebant. A contrario igitur quis eſt legitimus ordo, qui in oratione ſeruandus eſt?

1. Si ſignum aliquod iræ diuinæ videamus, quærendum primo loco eſt, vt redeamus cum illo in gratiam, vt poſſimus illum patrem appellare. Nam niſi prius reconciliemur Deo, ſentiamúſque, illum nobis è ſeuero iudice factum eſſe dulciſſimum patrem, non poterimus illum ex corde inuocare, non poſſumus autem ſentire, illum nobis eſſe reconciliatum, niſi ipſe det fidem & ſpiritum, quo id ſentiamus. Primo igitur loco quærendum eſt, vt reconciliemur Deo.

2. Vbi agnouimus, illum eſſe patrem, ſtatim quærenda eſt eius gloria, regnum. Sic Chriſtus Apoſtolos Deo iam reconciliatos docuit, dicens, *dicite*: Pater noſter, qui es in cœlis: Sanctificetur nomen tuum: veniat regnum tuum: fiat voluntas tua in terra, vt in cœlo.

3. Petenda etiam ſunt, quæ pertinent ad ſtatum præſentis vitæ: ideo ſubdit: *Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie*, &c.

15. *Ego ligaui & roboraui brachia eorum, at ipſi contra me cogitant malum.*

1. Hic procul dubio Propheta amplificat ingratitudinem populi contra Deum. Perſiſtit autem in metaphora initio capitis propoſita: comparat enim Deum medico & chirurgo: populum vero ægroto, qui brachia habebat luxata vel fracta; Chirurgus reſtituit oſſa & neruos brachiorum in ſua loca, & variis medicamentis illi brachia non ſolùm curauit, ſed etiã corroborauit. Ecce beneficium medici. Ipſe vero ægrotus quid? loco mercedis & remunerationis cogitauit malum contra medicum, vt ſcilicet illi noceret, & aliquam iniuriam faceret. Hoc eſt quod ait Deus: *Ego ligaui brachia eorum.* Iis enim verbis ſynecdochicè veniunt omnia officia, quæ preſtat chirurgus alicui ægroto, qui membra habeat fracta vel luxata, curando.

Brachia, quibus operamur, ſignificant vires. Nomine igitur brachiorum Iſraelis intelligit vires regni Iſraelitici: hæ vires fuerunt à variis hoſtibus infirmatæ, & variis cladibus, aliiſque rebus aduerſis attritæ inſtar brachiorum luxatorum. Dominus virtute ſua conſeruauit regnum Iſraelis, viribus ei reſtitutis, illud fulciuit & roborauit, id quod maximè contigit ſub altero, id eſt, poſtremo Iarobeamo, tunc enim regnum Iſraelis ſatis firmatum fuerat. En quid ſit, *Ego ligaui & roboraui brachia eorum.*

At quid Iſraelitæ curati, ſanati, & firmati? Cùm debuiſſent gratos ſe præbere Deo, gratias illi agere, debito cultu illum colere, vitam ad eius placitum componere: (nullum enim aliud præmium pro tanto beneficio ab eis requirebat Dominus:) quid, inquam, illi fecerunt? ait, *Cogitauerunt malum contra me.* Quod eſt hoc malum? duplex fuit. Vnum, quòd conſpirarunt contra Deum: nihil enim peius hac conſpiratione. Quomodo conſpirarunt? Quia, cùm potiti ſunt aliqua victoria, cùm viderunt ſe de hoſtibus triumphaſſe, vires ſuas firmatas fuiſſe, omnia ex ſententia ſuccedere, cogitarunt, ſe beneficia hæc accepiſſe propter ſuam religionem: ſicut etiam Principes Papiſtæ cùm reportant aliquam victoriam, putant, propter merita ſanctorum, propter miſſas & ſuam religionem, ſe conſecutos illam fuiſſe. Hinc igitur factum fuit, vt decernerent inter ſe primores regni cum ſuis ſacerdotibus, religionem & cultum illum, id eſt, ſuperſtitiones magis ac magis ſtabilire. Ita, ſtabilitæ

ſunt ſuperſtitiones in Iſrael poſt victorias reportatas, multò magis quàm anteà Deus ſtabiliuerat illis vires & regnum, & ipſi ſtabiliuerunt contra Deum ſuperſtitiones. Hoc eſt primum ac principale malum, quod cogitauerunt, hoc eſt, decreuerunt & fecerunt contra Deum benefactorem ſuum, confirmatio ſuperſtitionum.

Alterum malum fuit licentia vitæ: nam poſt illa tot tantáque Dei in ſe beneficia, facti ſunt Iſraelitæ licentioſiores, crudeliores, elatiores, petulantiores, denique ſecuta eſt licentia omnium ſcelerum. Hoc eſt quod ait, *Et ipſi cogitarunt contra me malum*, id eſt, audaciùs contra mè inſurrexerunt Quanta eſt hæc eſt ingratitudo? Meritò igitur præcidit illis Propheta omnem ſpem veniæ, dicendo: *Væ illis, quia defecerunt à me. Vaſtitas illis, quia perfidè egerunt in me, &c.*

Obſeruandum eſt hinc, nullum eſſe vitium deteſtabilius ingratitudine, ac proindè, cùm Deus, ceu medicus, nobis medetur, noſtra vulnera ligat, ſanat, & nos luxatos corroborat, agnoſcamus eius gratiam.

16. *Reuertentur, non Deo: Vel, non ad altiſſimum: ſunt tanquam arcus doloſus. Cadent in gladio principes eorum.*

In hoc verſu duo ſunt: reprehenſio peccati: deinde denunciatio pœnæ contra peccatum.

Quò ad primum, ait, *Reuertentur.* Exagitat rursùs malitiam, perfidiam, & hypocriſin Iſraelis. *Reuertentur*, id eſt, fingunt aliquam reſipiſcentiam: *Sed non Deo*, quaſi dicat, mentiuntur, quòd velint reſipiſcere, quoniam non reuertuntur ad Deum. Quò igitur reuertuntur? tacitè innuit Propheta, illos redire ad ſuperſtitiones & peccata contra Deum. Reuertentur non Deo. Ergò contra Deum. Quia, *qui non eſt mecum, contra me eſt*, ait Chriſtus. Hoc modo ſubiecta ſimilitudine, meliùs explicat dicendo: *Fuerunt* ſunt *tanquam arcus doli.*

Arcuarius, dùm vult emittere ſagittam, primò collimat ad aliquem locum, & magno conatu figit pedem, ne aberret, ſed, ſi arcus ſit obliquus, ſagitta quidem videbitur rectè volare ad illum locum, ad quem collimat ſagittarius, ſed vbi exoneratur arcus, ſagitta aliò volat, in partem longè diuerſam: Sic hypocritæ fingunt magno ſtudio, ſe velle redire & volare ad Dominum, ſed mox animus ipſorum retrò agitur, & per flexuoſas ambages vagantur, vt nunquam ad Deum accedãt, ſed potiùs illi tergum obuertant. Arcus obliquus, eſt cor. Sagittæ, deſideria, cogitationes, pœnitentiæ.

Propter furorem linguæ ſuæ, id eſt, indignationem, qua concitare ſolent me. *Iſta erit ſubſannatio eorũ in terra Mizraim*, id eſt, propter iſtam profectionem in Ægyptum, ſubſannabuntur ab ipſis Ægyptiis.

ANALYSIS SEPTIMI CAPITIS.

DVm medeor Iſraeli, retegitur quoque iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ: etenim fallaciter ſe gerunt, fur quoque ingreditur, & ſpoliat latro foris.

1. Propheta, totum Iſraelis ſtatum corruptum eſſe, primùm quidem à genere, indicat: deindè, vitiis illius explicatis, apertè demonſtrat.

2. Nomine Iſraelis venit vniuerſus populus in genere, id eſt, decem tribus. Nomine Ephraim, Reges & proceres regni. Nomine Samariæ, ipſa metropolis & caput regni. Dicitur verò mederi Deus alicui, cum per Prophetas & miniſtros, primùm peccata ſuæ legis explicatione retegit, obiurgat, damnat: deinde verò Euangelij prædicatione pœnitentibus ac credentibus, condonata eſſe denunciat. Cùm igitur ait: *Dum medeor Iſraeli*, indicat ſe Deum, tanquam medicum, per ſuos Prophetas ad vniuerſum populum Iſraelis, tanquam ad manifeſtum ægrotum curandum veniſſe, illúmque prædicatione verbi, tanquam vnico medicamento, à manifeſtis morbis, id eſt, patentibus peccatis curare cœpiſſe.

3. At verò, dùm communibus patentibúſque totius populi morbis, verbi prædicatione mederi pergexit, ſubindè alij peculiàres, grauioréſque, ſed latentes morbi in lucem prodierunt: iniquitates nimirùm Ephraim, id eſt, quæ in rege, regníque proceribus, & tota regis aula, tanquàm in capite. & malitiæ Samariæ, id eſt, quæ in ipſa metropoli, tanquam in corde totius regni, præcipuè latebant. Indicat igitur, Prophetas inter prædicandum, ſubinde grauiores corruptelas, in regno Iſraelis deprehendiſſe, & ea, quæ alioqui bona cenſebantur eſſe opera, grauiſſima eſſe peccata, pateſeciſſe. Ac proinde docet, verbum Dei prædicatum, inſtrumentum eſſe, quo abdita & occulta peccata in lucem proferantur, vt agnoſcantur eſſe peccata iuxta illud etiam *Paul. Rom.* 7. Per legem cognitio peccati. *Et Iohan.* 16. *Spiritus* (in Apoſtolis ſcilicet per verbum) *conuincet mundum de peccato.*

4. Generalem per partes explicans propoſitionem: nempe corruptiſſimum eſſe totius regni ſtatum, declaránſque, quinam ſint illi grauiores, latentéſque morbi, quos inter medendum in ægroto Iſraele deprehendit: I. Ait, *Quoniam fallaciter ſe gerunt.* Indicat igitur, primum grauiſſimúmque Iſraelis morbum fuiſſe, quòd tàm erga Deum, quàm erga proximũ perfidi, mendacéſque fuerunt: ac proinde docet, reliquorum morborum omnium radicem, ipſam eſse perfidiam, cùm ſcilicet nec Deo, nec proximo ſeruamus fidem.

5. Cùm ait, *Fur ingreditur*, ſcilicet per vrbem & domos ad clàm furandũ, *Et latro foris*, ſcilicet aperto marte ſpolians his duabus ſpeciebus omne genus mali contra proximum deſignat, nec populum ſolùm, ſed inprimis primores regni perſtringit. Indicat igitur, vniuerſum Iſraelis populum, intus & foris fuiſse corruptiſſimum, ac ceu deſperatum ægrotum, intus & foris grauiſſimis laboraſse morbis: quoniam alij, tanquam fures clàm, pérque inſidias, proximum lædebant, &, ceu vulpes, aſtute peccabant: alij verò tanquam latrones, manifeſta contra proximum vtebantur violentia, &, ceu leones, palàm ac ſine vllo vel timore vel pudore, alienas ad ſe rapiebant ſubſtantias.

2. *Et non dixerunt in corde ſuo, quòd omnis malitiæ eorum recordatus ſum.*

1. Dicere ſeu loqui in corde ſuo, eſt cogitare. Porrò Dominus dicitur peccatorum recordari, cum ea punit. Obliuiſci verò, ſeu, non recordari, cùm ea condonat, & punire non vult. Recordari igitur peccatorum, cum de Deo dicitur, non ſolùm ad cognitionem, ſed etiam ad voluntatem, puniendi ſcilicet vel non puniendi, refertur. Eſt autem in iis Prophetæ verbis liptote: eſt enim, ac ſi dicat Deus, non ſolùm non cogitant, quòd malitiæ eorum recordor, ſed etiam putant, me ipſorum ſcelera prorſus ignorare. Accuſantur igitur Iſraelitæ atque inprimis primores regni, tũ magnæ ſocordiæ, tum ſummæ impietatis. Socordiæ quidem, quòd cum quotidiè maxima admitterent ſcelera, nunquam tamen cogitabant, ſibi tandem aliquando ſtandum eſse ante tribunal Dei, eorúmque omnium, quæ geſserunt, reddendam rationem. Impietatis verò, quoniam Deum ſpoliabant, tùm eorum, quæ hic fiunt, cognitione, tùm etiam iudicio, & peccatorum vltione: ac proinde, etſi, non diſertis verbis: re tamen ipſa, Deum eſse negabant, vel ſaltem, eum in cœlo dormire fingebant.

2. Putant Iſraelitæ, Deum non ſpectare, quæ ab ſe admittebantur ſcelera, neque de eis vllum aliquando iudicium ſumturum. Qui autem ſic cogitant, Deum, tanquam mortuũ idolum, contemnunt, licentiámque ſibi quiduis mali agendi, permittunt. Cùm igitur ait, *Et non cogitant in corde ſuo, quod malitiæ eorum recordor*, indicat, Iſraelitas ad ſummum Dei contemtum perueniſse, licentiámque quiduis mali perpetrando, abiecto omni Dei timore, ſibi conceſſiſse: idque propterea, quod non cogitarunt, Deum peccatorum eorum recordari, ſibíque reddendam aliquando eſse omnium ſuorum peccatorum rationem: ac proinde duo docet. Vnũ quidem, cauſsam cur homines Deum contemnant, & ad omne genus flagitia ſe proiiciant, hanc vnam eſse præcipuã, quod non credunt, vel, ſi credunt, non cogitant Deum omnia noſtra peccata ſpectare, & de eis tandem aliquando niſi reſipiſcamus, pœnas ſumturum. Alterum, à contrario igitur, optimum ad arcendos homines à peccatis frenum, hoc vnum eſse: Fidem ſcilicet & firmam frequentémque cogitationem, quòd Deus omnia cernit, &, niſi reſipiſcamus, peccata noſtra ſit acerbè puniturus, totúmque mundum iudicaturus.

3. Ait, *Nunc circumdabunt eos facinora eorum*, id eſt, inſtar exercitus, obſidebunt, vt nullum pateat eis effugium è mea manu. Indicat igitur, Iſraelitas hallucinari, cùm putant ſua peccata ſic euanuiſse, vt Deus non ampliùs illorum recordetur, neque vllum de eis ſumturus ſit ſupplicium: breui enim ſe effecturum, vt ſentiant Iſraelitæ, ſe implicitos eſse ſuis peccatis, peccatorúmq. pœnis circumdatos: ac proinde docet, non eſse, cur hypocritæ ſibi blandiantur in ſuis peccatis: quoniam, etſi Deus ad tempus conniueat, videatúrque oblitus eſſe malitiæ eorum: tamen tandem efficiet, vt iſti hypocritæ ſentiant, neque ſe impunè peccaſse, neque Deum iniquitatum illorum prorſus oblitum fuiſse.

4. *In conſpectu meo ſunt*, inquit, ſcilicet peccata eorũ ſingula. Indicat igitur, nihil eorũ, quæ hic fiunt, Deum latere poſse

ac proindè

ac proinde docet, debere vnumquemque pudere, turpe aliquid committere, quandoquidem in conſpectu ſaltem Dei omnia peccata admittuntur: ambulandum igitur integrè & ſyncerè in conſpectu Dei, vt Abrahæ iuſſit dicens: *Ambula coram me, & eſto integer.*

3. *In malitia ſua exhilarant regem, & in mendaciis ſuis principes.*

1. Accuſantur etiam Iſraelitæ, quòd ſuum Regem & Principes ſtudeant exhilarare, non virtutibus, ſed malitiis ſuis, non veritate, ſed mendaciis ſuis. Duo igitur indicat. Vnum quidem ipſum Regem & Principes non delectatos fuiſſe virtutibus & honeſtè factis, ſed tantùm vitiis & turpibus ſcurrilitatibus, neque amantes fuiſſe veritatis, ſed adulatoribus tantùm & mendacibus aures præbuiſſe: ideóque fuiſſe improbos homines. Alterum, ipſum etiam populum, præſertim aulicos, ſeſe ad mores & aures ſuorum Principum accommodaſſe ideóque fuiſſe tantum turpes ſcurras & improbos adulatores: ac proinde docet, qualia ſint tùm Principum, tùm aulicorum hominum: talia nimirùm, vt nec virtute nec veritate, ſed tantùm vitiis & adulationibus, ſcurrilitatibúſque delectentur.

2. Non ſolùm in rebus domeſticis & politicis, ſed etiam in religione, exhilararunt regem Iſraelitæ ſuis malitiis & mendaciis, nimirùm cùm regis mandato de amplexanda falſa religione, confeſtim ſine vlla contradictione ſeſe obſequẽtes præbuerunt. Exhilaratio igitur regis in eo fuit, quòd vidit, populum ſibi ſine vlla contradictione, in re tam mala obſequentem. Scelerati igitur fuerunt Malitia Iſraelitarum in eo fuit, quòd non ex ignorantia rei, neque ex timore regis, ſed ex certa malitia quæ diu in eorum cordibus latuerat, & qua ſuperſtitiones amabant, propoſitam à rege corruptam religionem confeſtim amplexi ſunt. Inexcuſabiles igitur fuerũt. Mendacium verò in eo fuit, quòd, cùm agnoſcerent propoſitam religionem eſſe malam, vt pote contra verbum Domini: eam tamen contra conſcientiam, tùm verbis tùm factis, tanquam bonam approbarunt. Peccarunt igitur in Spiritum ſanctum. Ac proinde docet, ſicut nihil gratius tyrannis poteſt contingere, quàm cum vident, populos in omnibus, quæ mãdant, ac præſertim in falsa religione amplectenda & retinenda, ſibi ſine vlla contradictione obſequentes eſſe: ita Deo nihil ingratius poſſe fieri, quàm cùm, eo contemto, morem gerimus principibus in rebus malis, & tali obedientia illos exhilaramus, quia tunc Deus triſtitia à nobis afficitur. Ergò docet, principibus in Domino tantùm, non contra Dominũ, parendum eſſe.

4. *Omnes adulterati ſunt.*

1. Cùm ait: *Omnes adulterantes ſunt*, diſertis verbus accuſat Iſraelitas ſcortationis. Eſt autem duplex ſcortatio: Carnalis nimirum, & ſpiritualis. Non explicat autem Propheta, de vtra loquatur, ſed ſimpliciter ait: *Omnes adulterantes ſunt.* Fieri igitur poteſt, vt tàm de vna, quàm de altera accuſarit Iſraelitas.

2. Cùm ait: *Sicut clibanus accenſus*, ſimilitudine clibani, noctu à piſtore poſt excitatas mulieres ad paſtam ſubigendam accenſi, & vehementer tàm diúque ardentis, donec tota paſta fermentetur, & fermentata atque in panes formata, ad furnum adferatur, ſcortationem Iſraelis, ſiue de carnali, ſiue de ſpirituali loquar, elegantiſſimè, ac vehementer exaggerat.

3. Si de carnali ſcortatione intelligatur iſte locus, ſex ſunt in illa ſimilitudine, quæ ad Iſraelis ſcortationem tùm explicandam, tum exaggerandam faciunt. 1. Eſt clibanus accenſus & vehementer ardens. Indicat igitur Iſraelitas, ac præſertim aulicos (iniquitates enim præcipuè Ephraim & Samariæ, quæ, dùm mederetur Iſraeli, ſenſim prodierunt in lucem, explicat Propheta) immenſo fœdæ libidinis ardore accenſos fuiſſe. 2. Eſt forma clibani: non enim eos comparat aris, & focis accenſis, ſed clibanis. In clibanis autem magis collectus, ideóque vehementior eſt calor, quàm in focis & aris. Deinde forma clibani ſimilior eſt formæ cordis humani, quàm focus & ara. Indicat igitur, Iſraelitas non modico, ſed immenſo calore libidinis æſtuaſſe, & ignem hunc vehementem libidinis, in ipſis præcipuè Iſraelitarum cordibus incluſum fuiſſe 3. Eſt piſtor, à quo accenſus fuit ignis in clibano. Piſtoris autem nomine venire poteſt Satan. Indicat igitur, à Satana inflammata fuiſſe illorum corda ad ſcortationes. 4. Eſt tempus quo ignis fuit à piſtore accenſus in furno: nempe poſt excitatas mulieres ad paſtam ſubigendam: dum enim mulieres paſtam ſubigebant, piſtor ignem in furno accendebat. Nomine conſperſionis, ſeu paſtæ, quæ in furno eſt coquenda, & circa quam occupandus eſt calor furni, venire poteſt materia, quæ coquenda eſt ab æſtu libidinis in corde ardentis & circa quam libidinis æſtus occupatur: nempe ipſa caro, vel noſtra vel proximi, ſeu, ipſa actualis in carne ſcortatio. Nomine autem mulierum, quæ paſtam ſubigunt, venire poſſunt omnes, qui carnem ad libidinem incitant, materiámque libidinis excitant ſuis verbis vel factis. Indicat igitur, tum Satanam incepiſse libidinis ignem in cordibus Iſraelitarum accendere, poſtquam excitauit illos vel illas, quæ materiam libidinis vel verbis vel factis præparent, commoueant, & quaſi ſubigant. 5. Eſt tempus, quo ignis in furno fuit continuatus, donec ſcilicet, fuit tota paſta fermentata. Eſt autem illud tempus ſatis diuturnum, nempe 3. aut 4. horarum, vſque ad auroram. Indicat igitur, libidinem feruoris in Iſraelitis non fuiſse ſubitaneum, ſed diuturnum, duraſséque, & in omnibus impiis durare per totam noctem vſque ad auroram, id eſt, quamdiu ſunt in tenebris, luce fidei & ſpiritus deſtituti, & donec tota paſta fermentetur, id eſt, donec omnem expleant libidinem, totáque caro noſtra perfectiſſimè corrumpatur 6. Eſt finis, cur ignis in furno accendatur à piſtore: nempe, vt in eo coquatur paſta, poſtquam fuerit benè fermentata. Paſtæ autem nomine (vt dixi) venit materia nempe, noſtra vel proximi caro, circa quam verſatur libido. Indicat igitur, ideò à Satana accenſum fuiſse in Iſraelitis, & in omnibus impiis accendi libidinis æſtum, vt actualibus etiam ſcortationibus, tum noſtra, tum proximi caro igne libidinis aduratur, coquatur, paniſque, id eſt, cibus diaboli fiat.

4. Si etiam de ſpirituali ſcortatione locum hunc interpretemur, ſunt itidem ſex capita in hac ſimilitudine, quæ hanc Iſraelitarum ſpiritualem ſcortationem, vnde, qualis & quanta fuerit, explicant. 1. Clibanus accenſus & vehementer ardens. Hoc eſt Iſraelitarum cor ardentiſſimum, ſuperſtitionum amore inflammatum. 2. Eſt piſtor, à quo accenſus fuit ignis. Hic eſt Satan à quo amor ſuperſtitionum in cordibus Iſraelitarum accenſus fuit. 3 Eſt tempus, quo accendit hunc ignem Satan: nempe noctu poſt excitatas mulieres ad paſtam ſubigendam. Nox hæc, tempus fuit, quo Iſraelitæ deſeruerunt verbi Dei lucem, & ſequi cœperunt tenebras humanæ excogitationis, & prudentiæ carnis. Cum primum igitur cœperunt Iſraelitæ deſerere lucem verbi Dei, tunc Satan incipit in illorum cordibus amorem, ceu, ignem ſuperſtitionum, accendere. 4. Eſt conſperſio ſeu paſta, ad quam fermentandam & ſubigendam mulieres excitatæ fuerunt à piſtore. Conſperſio hæc, fuit populus ipſe. Fermentum, interprete Chriſto, ipſa impia doctrina Pſeudoprophetarum & ſacerdotum. Mulieres, fuerunt molles, & delicati, impiiq. ſacerdotes ac Pſeudoprophetæ. Ad hunc igitur populum tali fermento corrumpendum & ſubigendum, id eſt, ſeducendum, excitati fuerunt Pſeudoprophetæ & falſi doctores. Tunc primum igitur piſtor Satan cœpit ignem, id eſt, amorem ſuperſtitionum, in furno, id eſt, in cordibus Iſrael, accendere, cum Pſeudoprophetæ & impij ſacerdotes cœperũt ſua impia doctrina populum tanquam paſtam fermentare, corrumpere, ſeducere, idque noctu, cum ſcilicet iam deſtituti eſsent lumine verbi Dei & Spiritus ſancti, dum enim iſtæ mulieres ſubigunt & ſeducunt populum, Satan accendit ignem, id eſt, amorem ſuperſtitionum in cordibus Iſraelitarum. 5. Eſt tempus, quo ignis iſte in clibano perdurauit, atque à piſtore auctus & conſeruatus fuit: nempe tempus, quod fuit ab initio fermentationis & ſubactionis paſtæ, vſque ad tempus, quo tota paſta fuit benè fermentata. Hoc diuturnum tempus docet, amorem igitur Iſraelitarum erga ſuperſtitiones non ſubitaneum, ſed diuturnum fuiſse, perpetuóque duraſse, donec tota paſta, id eſt, totus Iſrael fuit impia ſacerdotum doctrina fermentatus, ac tandem æſtu, amoréque ſuperſtitionum immenſo excoctus, & cibus diaboli factus. 6. Hinc patet, quis finis accenſi ignis fuerit, vt ſcilicet tota paſta in panes conformata, & benè fermentata illo igne coqueretur, & cibus tum ſacerdotum (hi enim externa populi bona comedere ſatagebant) tum piſtoris, id eſt, Satanæ (hic enim & animas & corpora populi deuorare curabat) fieret.

Credo, vos habere explicationem huius verſus abſolutiſſimam. Propheta quidem duo præcipua hac ſimilitudine explicare voluit. 1. Iſrael immenſo ſuperſtitionum deſiderio & amore flagraſſe, vti furnum accenſum. 2. Illúmque amorem non ſubitaneum, ſed diuturnum fuiſse. Verum in gratiam quorundam volui ſingulas particulas explicare,

5. *Diei regis noſtri.*

1. Nomine *Diei regis*, venit annua dies, qua memoria coronationis regis à toto populo in Iſrael celebrabatur. Nomine

Vitis Vini, venit immodica crapula, & ebrietas. Cùm ait: *Aegrotare fecerunt*, ſubintelligitur, eum ſcilicet regem noſtrum. His igitur verbis indicat, eo die, quo memoria coronationis regis celebrabatur (quo potiſſimum die, cùm vniuerſus populus, tùm inprimis rex ipſe cum tota ſua aula debebat, cùm gratias agere Deo, quòd regem, regnúmque conſeruaſſet, tum etiam eundem rogare, vt condonatis peccatis, vellet regis, populi, totiúſque regni curam habere) indicat, inquam, eo coronationis die, cùm vniuerſum populum, tùm inprimis ipſum regem, totámque aulam, nulli honeſto officio operam dediſſe, ſed tantùm crapulæ, ebrietati & ſcurrilitati ſine vllo pudore & ſine vllo temperamento, induliſſe, ita vt, præ nimia potatione, ad quam principes regem ſuis propinationibus inuitabant, rex ipſe in morbum inciderit, ac proinde totam aulam fuiſſe corruptiſſimam.

2. *Principes*, inquit, *ægrotare fecerunt eum*, ſuis ſcilicet propinationibus. Indicat igitur, quàm fugiendi ſint iſti importuni, impudentéſque propinatores, qui ſuis propinationibus ad exhaurienda pocula vi cogunt. Iſti enim viros alioqui graues ſua importunitate ad ebrietatem impellunt & inde in morbos varios inducunt.

3. *Extendere manum ad aliquem vel alicui*, ſignum eſt ſocietatis & amicitiæ. Nomine *Letzim* ſeu illuſor, veniunt nō ſimplices ſcurræ, ſed tales ſcurræ qui res etiā diuinas irrideāt, & ad riſum excitandum dictis aliquot è verbo Dei ſeſumtis, abutantur. Cum igitur ait: *Regē extendiſſe manū ad tales illuſores*: nempe in ſignum applauſus & ſocietatis, duo indicat. 1. Ipſum regem cùm eſſet in menſa cum aliis principibus, non ſolùm ebrietati induliſſe, ſed etiam factum ebrium, ſuique & ſuæ dignitatis oblitum, ſcurris ſimilem factum fuiſſe, illiſque ſe petulanter miſcuiſſe, ita, vt in ſignum ſocietatis, manum etiam illis dederit.

2. Totam etiam aulam vnà cum ſuo rege, iiſdem vitiis & impiis, turpibúſque ſcurrilitatibus delectatam & deditam penitùs fuiſſe, omnémque honeſti reſpectum à ſe omnes abieciſſe, Deíque contemtores factos fuiſſe. Ac proinde, præter alios, duos docet eſſe ebrietatis effectus. 1. Quòd in varios morbos inducit, vires eneruat, & denique mortem maturat. 2. Quòd reddit hominem ridiculum & contemtibilem, & facit, vt ſui, ſuæque dignitatis oblitus nullam retineat grauitatem, ſed omni pudore, & honeſti reſpectu abiecto, cum hominibus nihili ſeſe petulanter miſceat, ſimiléſque faciat non tantum ſcurris, ſed etiam brutis: denique facit, vt homo fiat Dei, rerúmque diuinarum non contemtor ſolum, ſed etiam irriſor, taliúmque irriſorum ſodalis.

VI. Bifariam legi poteſt hic verſus. Prima lectio, quam ſecuti ſumus in huius loci interpretatione, hæc fuit, quam etiam S.P. habet:

Certè applicarunt, tanquam fornacem feruentem, *cor ſuum, in inſidiare ipſos*, id eſt, dum ipſi Iſraelitæ inſidiantur proximo: *tota nocte dormit* cor eorum, *coquens illa*, ſcilicet inſidioſa conſilia, *mane ipſe*, id eſt, cor ipſum, *ardens* eſt, *ſicut ignis flamma*, id eſt, flammas emittens.
Altera ſic:
Quoniam aptárunt ad nocendum proximo, *tanquam furnum* feruentem, *cor ſuum, dùm inſidiantur ipſi*, ſcilicet contra proximum: *Ideo tota nocte dormiet* quidem *piſtor eorum, manè tamen ipſe* futurus *ardens* erit, *ſicut ignis flamma*.

1. Siue primam, ſiue alteram lectionem ſequamur, accuſantur Iſraelitæ inſidiarum, quòd ſcilicet inſidioſa & fraudulenta, occultáque conſilia, quibus proximo noceant, excogitent, & iſtis cogitationibus cor ſuum ad nocendum inflamment, & quòd, licèt non ſtatim illa, ſuámque malitiam in medium proferant, ſed per totam noctem dormiant: illorum tamen corda, tanquam furni accenſi & lignis pleni, nihil de ſuo calore, id eſt, de feruore ſuæ malitiæ, fraudulentorúmque conſiliorum, quibus æſtuant, remittant: imò eum magis ac magis foueant, donec manè, id eſt, primo quoque commodo tempore flammam manifeſtam in proximum emittant, ſuáque fraudulenta conſilia perficiant.

2. Si illud Ki capiamus in ſua propria ſignificatione pro Quoniam, iuxta alteram huius loci lectionem: rationē præmittit Propheta, cur feruor malitiæ Iſraelitarum ad peccandum, ac præſertim ad proximum lædendum, in ipſorum cordibus, tanquam in furnis, accenſus, nihil remittat, ſed potius indies augeatur: ita vt apertas etiam malitiæ flammas contra proximum tandem foris euomat: & hanc, in ſumma, eſſe dicit, quoniam ipſi aptârunt cor ſuum, tanquam furnum, id eſt, quoniam non ſolum ignem malitiæ in ſuis cordibus, ceu in furnis accenderunt, ſed etiam paulatim, longóque temporis ſucceſſu maximam diuerſorum ſcelerum & inſidiarum maſſam, tanquam pyram lignorum in furno clam conceperunt & incluſerunt ita, vt fieri non poſſit, quin illorum cor, tanquam furnus, tot conceptis ſceleribus & cogitationibus fraudulentis, tanquam lignis refertum, indies magis ac magis malitiæ feruore æſtuet, & tandem flammas etiam foras ad peccandum & nocendum, emittat.

Cum igitur ait: *Quoniam aptarunt ſicut furnum, cor ſuum dùm inſidiantur ipſi*, indicat, Iſraelitas inſidioſis & ſceleratis cogitationibus, tanquam lignis, ignem malitiæ in ſuis cordibus, tanquā in furnis, accendiſſe, & paulatim, longóque temporis ſucceſſu, illis lignis in furnum inferendis, illū ipſum malitiæ ignem fouiſſe, continuaſſe, auxiſſe, atque ob hanc cauſſam factum fuiſſe, vt ille malitiæ calor nunquam remiſerit: ac proinde docet, ideò feruorem malitiæ in impiis non remittere, imò indies magis ac magis augeſcere, quia ipſi impij tanquam piſtores, vel veri piſtoris Satanæ miniſtri, corda ſua tanquam furnos continuis impiis inſidiiſque cogitationibus, tanquam lignis ad peccandum, nocendúmque inflammant.

3. Cum verò ait, *Tota nocte dormit* ſcilicet cor, *coquens illa* ſcilicet inſidioſa conſilia, iuxta priorem lectionem, *manè autem ardet, tanquam ignis flammæ*, indicat, etiamſi totam noctem dormierint Iſraelitæ, & domi ſuæ quieuerint: interim tamen illorum furnum inſidioſis conſiliis & malitiis ad nocendum accenſum, non deferbuiſſe, ſed potius conſilia illa iam in ſe concepta diligenter concoxiſſe: manè verò flammas odij & inimicitiarum in proximum emiſiſſe, ſuaque inſidioſa conſilia perfeciſſe.

4. Si verò poſteriorem lectionem ſequamur, per quandam tacitam occupationem docet: Etſi Iſraelitæ hypocritæ videntur dormire, nihilque mali contra proximum machinari: interim tamen cor eorum accenſum eſt ad malum & ad nocendum, id quod ſuo maturo tempore perficiunt. Docet autem hoc exemplo Piſtoris, qui ignem ſupponit in ſuo clibano, congeritque & componit in eo tantam lignorum copiam, quanta ſit ſatis ad bene furnum calefaciendum: poſtquam ita inſtruxit ſuum furnum, vt ignis neque extingui, neque ſopiri poſſit, quieſcit atque dormit aliquandiu: interim clibanus ardet, & ligna comburuntur: etſi igitur piſtor dormiat atque quieſcat totam noctem poſt accenſum furnum vſque ad manè: interim tamen ignis in furno non deficit, ſed continenter calefacit furnum, ita, vt cum poſtea manè euigilat piſtor, inueniat furnum vehementer calefactum, & inflammatum, inſtar ignis qui flammas emittit: quies igitur piſtoris nocturna, nihil impedit, quò minus ignis furnum calefaciat. Quare? quia tantam in eo lignorum copiam conſtruxerat piſtor, vt poſſet ardere vſque ad manè. Indicat igitur, etiam Iſraelitas ita feciſſe, nimirum ipſos, ceu piſtores, vel ſaltem piſtoris Satanæ miniſtros, ignem malitiæ accendiſſe in ſuis cordibus, & tot tantaque concepiſſe ſcelera inſidioſáque conſilia, vt, licet quieſcere, nihilque mali agere, quo ad externas actiones, viderentur interim tamen corda illorum plena eſſent prauis & occultis cogitationibus, deſideriis, malitiis, fraudibus, conſiliis inſidioſis atque ſceleribus, ita, vt continenter furnus illorum malitiæ igne arderet, atque ita arderet, vt, poſtquam diu diſſimulaſſent, ignémque malitiæ in ſuis furnis diu occultatum tenuiſſent, tandem etiam illum patefecerint, apertis odij & offenſarum flammis foràs in proximum immiſſis. Ac proinde docet, etiamſi hypocritæ ad tempus ſuas fraudes & ſcelera tegant, ita, vt coram hominibus dormire & quieſcere, id eſt, nihil mali agere videāntur: illorum tamen furnos malitia, tāquam igne, ſemper æſtuare, quia plena ſunt illorum corda, licet occultis, prauis cogitationibus, deſideriis, fraudibus, atque ita plena, vt tandem etiam manè, id eſt, ſuo tempore cogatur ille ignis malitiæ ſuas flammas foras emittere, & ad manifeſta ſcelera proſilire.

7. Omnes calent tanquam clibanus, comedunt iudices ſuos: omnes reges eorum cadunt, nemo in illis clamat ad me.

1. In eadem perſiſtens metaphorá, comparat etiamnum Propheta Iſraelitas clibanis ardentibus. Non ait autem *eorum corda calent, vt clibanus*, ſed *omnes calent, vt clibanus*. Indicat igitur, ipſos Iſraelitas totos, quantiquanti erant, & interioris, igne malitiæ, variiſque concupiſcentiæ aliorumque affectuum omnium incendiis æſtuaſſe, ita vt illorum ardor non amplius in corde ſolo incluſus maneret, ſed foràs in omnes corporis partes proſiliret, vſque adeò, vt toti viderentur vnus eſſe clibanus accenſus: ac proinde docet, illos ex hypocritis factos eſſe aperte & manifeſte ſceleratos.

2. Cum

2. Cùm ait: *Comederunt, vel comedunt Iudices ſuos.* Nomine Iudicum, veniunt reges & gubernatores regni, vt mox explicat. Perſiſtit autè in furni metaphora, quòd, ſicut clibanus cùm in eum iniecti ſunt panes, & ipſe eos, quaſi ore capit & coquit, videtur panes ipſos deuorare: ita etiam Iſraelitæ, qui erant, vt clibanus ardens, cùm ſuos reges, & regni gubernatores per conſpirationes & inſidias occiderunt, viſi ſunt, inſtar furni, quaſi ore illos deuoraſſe. Alludit autem ad hiſtoriam 4. Reg. 15. Accuſat igitur Iſraelitas conſpirationis & apertæ violentiæ ac homicidij in ſuos reges, atque iſto verſu explicat præcedentem, quòd tametſi ad tempus viſi ſunt dormire, & calor in furno abſconditus fuit: tandem tamen ignis ille erupit in flammas, ipſique Iſraelitæ ad manifeſta ſcelera proſilierunt.

3. *Omnes reges eorum ceciderunt, Vel, cadunt*, ſcilicet gladio occiſi. Explicat igitur quid ſit, quod anteà figurate dixit: *Comedunt iudices ſuos.*

4. *Nemo in illis clamat ad me.* Indicat igitur, Iſraelitas, etiamſi tantam viderent populi ſeditionem, tot tantaſque contra reges conſpirationes & cædes: vſque adeo tamẽ fuiſſe ſtupidos & oblitos ipſius Dei, vt inter illos nemo eſſet, qui inuocaret Dominum, ad opémque tanto regno implorandã confugerit. Ac proinde accuſat illos non ſolum ſeditionis & conſpirationis contra ſuos reges, ſed etiam ſtupiditatis obliuioniſque ſui Dei.

5. Non ſimpliciter ait: *Nemo clamat*, ſed, *Nemo clamat ad me.* Indicat igitur, illos inuocaſſe quidẽ idola & alienos Deos, ſed non verum Deum. Simul igitur illos accuſat idololatriæ, quòd non verũ Deum, ſed alienos Deos & idola inuocarint: ac proinde docet, ſolum verum Deum, non autem vel diuos, vel ſtatuas eſſe inuocandas.

6. Non ait, *Nemo vlulat vel vociferatur ad me*, ſed ſimpliciter, *Nemo clamat*, ſcilicet verè & ex corde ad me. Illi autem dicuntur verè clamare ad Dominum, qui ex corde aperto ſua vota & preces ad Deum in cœlum vſque dirigunt, ita, vt ad aures Dei perueniant. non poſſunt autem eò peruenire, ſi cor pertinacia & impœnitentia ſit obſtinatum. Indicat igitur, etiamſi Iſraelitæ ſuum verum Deum voce inuocabant, quia tamẽ cor illorum pertinacia erat obſeratum, idcircò illorum clamores non potuiſſe vſque ad Deum in cœlum peruenire: ac proinde docet, niſi reſipiſcentia & fide cor aperiatur, indéque omnis malitia eiiciatur, preces & clamores noſtros ad Deum peruenire non poſſe.

8. *Ephraim inter populos ipſe miſcuit ſeſe.*

Cùm ait: *Ephraim inter populos ipſe miſcuit ſeſe*, duo facit Propheta. 1. Diſerte Iſraeliticum populum reprehendit, quòd ipſe populus ſcilicet Dei ſeſe, nempe ſponte, miſcuerit cum gentibus profanis & idololatris. non explicat autem, qua in re ſeſe cum gentibus miſcuerit, ſed abſolute ait: *Miſcuit ſeſe cum gentibus.* Indicat igitur, Iſraelitas modis omnibus à Deo damnatis ſeſe cum gentibus miſcuiſſe: nimirum arctiſſimas cum illis conſuetudines & amicitias colendo, fœdera ambiẽdo, connubia ineundo, & denique in moribus impuris & profanis ſuperſtitionibus cum illis communicando. Ac proinde docet, grauiſſimum eſſe peccatum, cum populus Dei à mundo ſelectus, ad veram pietatem ſanctámque vitam in verbo Dei expreſſam vocatus, ſeſe cum gentibus profanis & idololatris aliquo iſtorum modorum, & præſertim communicatione impiæ religionis commiſcet.

2. Deinde iis etiam verbis oblique iuſtam talis impiæ cõmunicationis pœnam denunciat, fore ſcilicet breui, vt Iſraelitæ inter gentes à ſua patria expulſi, in exilio commiſceantur: ac proinde docet, eos qui à Deo eiuſque verbo ad gentium ſuperſtitiones & mores deficiunt, cum ipſis etiam gentibus perituros.

3. Similes facit Iſraelitas placentæ ſubcinericiæ: quæ, quia à nemine verſa fuit, ab vna parte tota exuſta eſt, ab altera verò omninò incocta & cruda eſt paſta, ideóque tota prorſus inutilis, & palato ingratiſſima. Duo igitur indicat. 1. Ipſam Eccleſiam Iſraeliticam, quæ partim ex gentium ſuperſtitionibus, partim ex præſcriptis à verbo Domini compoſita erat, mixturam fuiſſe quandam prorſus inutilem & Deo diſplicentem: quia inſtar placentæ à parte inferiori, nimirùm in ſuperſtitionibus nimium habebat caloris & exuſta erat, à parte verò ſuperiori, nimirùm, in eo quod reliquum illis erat ex verbo Dei, nihil habebat caloris, & omninò crudiſſima erat. Ac proinde docet, omnes hypocritas, omnéſque hypocriticas religiones, quia mixturæ quædam ſunt, partim ex verbo Domini, partim ex ſuperſtitionibus gentium confectæ, & tanquam paſta quædam nec cocta, nec cruda: idcircò Deo ingratiſſimas & abominabiles eſſe.

4. Quod iis verbis indicat, eſt, Iſraelitas ſæpenumerò duriter quidem caſtigatos fuiſſe, & etiam caſtigatum iri, ſed abſque profectu: quia inſtar placentæ, à parte quidem inferiori, id eſt, in carne ab igne iræ Dei exuſti fuerunt, (tabeſcebant enim in carne ſub ſuis malis) à parte verò ſuperiori, id eſt, in anima & corde fuerunt crudi, incocti, impœnitentes: idque propterea quod deſtituebantur ſpiritu Dei, qui eos verteret, & bene coqueret. Ac proinde docet, omnes hypocritas & reprobos ſentire quidem in carne ignem iræ Dei & ab eo exuri, ſed in corde & ſpiritu, remanere ſemper crudos & impœnitentes: quia ſpiritum Dei cor conuertentem, & ſua quidem culpa, non habent.

9. *Comederunt extranei robur eius, & ipſe non intelligit, etiam canicies ſparſa eſt in eo, & ipſe non intelligit.*

1. *Extranei comederunt ſæpenumerò robur Iſraelis.* Indicat ergò, Iſraelem ſæpe fuiſſe non ſolum verbis à Domino per Prophetas obiurgatum, ſed etiam variis duriſque ferulis per diuerſos hoſtes cæſum, & viribus ſuis eneruatum: ſubintelligendũ verò eſt, in hunc finem vt cæſus ad Dominum rediret.

2. *Et ipſe non intellexit*, non ait: *Et ipſe non ſentit*, ſed, *Non intelligit.* Indicat igitur, Iſraelitas, cùm cæderentur, ictus quidem Dei ſenſiſſe: ſed tamen non intellexiſſe: nempe à quo, qua de cauſa, & in quem finem ea ederentur: nimirùm, à Deo, propter ſua ipſorum peccata, & vt redirent in viam, ac ſaluarentur. Ac proinde quia hoc non intellexerunt, idcircò ſuorum eos peccatorum non pœnituiſſe, & ad Deum non rediiſſe: ſtupiditatis igitur ſimul & impœnitentiæ hic accuſantur Iſraelitæ.

3. Illud, *Canicies in eo ſparſa eſt, & non intelligit*, exaggeratio quidem eſt ſtupiditatis populi, ſed ea vel à magnitudine calamitatum, quibus afflictus fuit, vel à diuturnitate temporis, quo afflictus fuit, petita & facta eſt. A magnitudine quidẽ calamitatum hoc ſenſu. Duriſſime fuit populus à Deo caſtigatus, ita vt ex magnitudine calamitatum, grauiſſimorúmque malorum ſenſu, canicies non in eo ſit ſparſa, id eſt, non factus ſit totus canus: Canicies enim non ſolum à longa ætate, ſed etiam à magnitudine curarum, quæ hominem conficiũt, prouenit. Et tamen non intellexit, vſque adeò ſtupidus eſt factus. A diuturnitate verò temporis ſic. Diutiſſime à Deo caſtigatus fuit Iſrael, dùm ſcilicet canicies in eo ſparſa fuit, & tamen nunquam intellexit, neque adhuc intelligit, à quo, qua de cauſa, in quem finem caſtigatus fuerit, vſque adeò ſtupidus & mente captus eſt. Indicat igitur, Iſraelitas nec magnitudine malorum, quibus afflicti ſunt, nec proceſſu longæ ætatis & diuturni temporis, quo afflicti ſunt, ad conſiderandum fontem ſui mali, ideóque ad reſipiſcendum expergefieri, excitarive vnquam potuiſſe, vſque adeo ſtupidi præfractique fuerunt. Ac proinde docet, ſolidam peccati cognitionem & veram reſipiſcentiam, Dei donum eſſe, quando reprobi, etſi grauitatem calamitatum, idque diuturno etiam tempore ſentiunt: nunquam tamen niſi cœleſtis ſpiritu Dei donentur, ſolide intelligunt, ſe à Deo propter ſua peccata, ſed in ſalutem caſtigari, ideóque non reſipiſcunt, vſque adeo ſtupidi & perditi ſunt.

10. *Et teſtificabitur ſuperbia Iſraelis in faciem eius.*

1. Superbiam, ſeu quoduis alicuius peccatum in eius faciẽ teſtificari, eſt, ſuperbiam, ſeu quoduis alicuius peccatum iam detectum, atque in lucem prolatum, & debita vltione punitũ, hominem illum palàm, tanquam in publico iudicio, vti reũ, declarare, aperte conuincere, & ceu ſuo teſtimonio, damnare. Superbia autem Iſraelis, fuit quædam animi elatio atque ferocia, qua, quia populus Dei appellabatur, ſeſe aduerſus Deũ attollebat, Prophetas contẽnebat, omnes admonitiones proterue reſpuebat, & ſua etiam peccata excuſabat. Indicat igitur Propheta, populum Iſraeliticum, etſi præ ſuperbia ferociter ſeſe aduerſus Deum efferebat, omnes Prophetarum admonitiones contemnebat, ſuáque peccata excuſabat: tandem tamen hac ſua ſuperbia nihil effecturum fuiſſe: quia ſicut anteà ſæpenumero, ſic etiam breui cum hac ſuperbia deiiciendus ſit, vt hæc ſua infracta ſuperbia futura ei eſſet inſtar teſtis, qui eum palàm conuinceret, quod eſſet reus, & verè ſupplicio dignus. Ac proinde docet, peccata noſtra cum deteguntur & puniuntur, eſſe, ceu publicos teſtes qui aduerſus nos teſtificentur, quod verè ſimus rei & ſupplicio digni: & quia peccata noſtra ſemper ſunt Deo detecta, ideo illa ſemper coram Deo aduerſus nos, nimirum, quod ſimus rei & digni ſupplicio, teſtificantur. Huc illud Dauidis *Pſal.* 51. Peccatum contra me meum ſemper eſt.

2. Cum ait, *Et non ſunt reuerſi ad* Iehouah *Deum ſuum, & non quæſierunt eum in omnibus iſtis*, indicat, Iſraelitas, etſi illorum vires ſæpenumero debilitatæ fuerunt ab exteris

hoſtibus: etſi illorum ſuperbia ſæpenumerò fuit deiecta, idque in hunc finem, vt agnita ſuæ calamitatis cauſſa & fonte ad Deum redirent: nunquam tamen ad ſuum Deum rediiſſe, nec eũ, cùm his calamitatibus afficeretur, quæſiuiſſe, ſed præfractos & impœnitentes ſemper manſiſſe: ac proinde docet tale eſſe omnium reprobatorum ingenium: nimirùm, vt nullis vel verbis, ſiue ſint promiſſiones, ſiue obiurgationes, vel factis, ſiue ſint beneficia, ſiue flagella, flecti poſſint ad pœnitentiam, ideo, vt ad Deum redeant.

11. Et fuit Ephraim columbula, credula, *columba ſine corde, clamant Aegyptum, proficiſcuntur in Aſſyriam.*

1. *Patah* nimis credulum, & qui facile illecebris decipitur & ad cuiuſuis verbum deflecti, ſignificat. Ein *Lebbad* eſt, ſine corde eſt, eſſe ſine prudentia & intelligentia, ſeu ſtultulum. Improbatur ſtulta columbæ ſimplicitas in hoc, quòd, cùm in columbario habeat & quod edat, & quod bibat, ibique ab omni periculo tuta & ſecura eſſe poſſit: conſpecta tamen alibi eſca, confeſtim, nimis credula, deſerto columbario, cæco impetu ad illam eſcam fertur, & interim ſtultula non videt nec conſiderat ſibi paratas eſſe inſidias, & rete, in quod incidat & irretiatur, ibi expanſum. His autem nimis credulis, ſtultis, & ſine corde columbis comparantur Iſraelitæ. Indicat ergò hac fuiſſe Iſraelitarum ſtultitiam, quòd, cùm haberent Deum, eiuſque verbum, ceu columbarium, in quo nihil eis deerat, & in quo ab omni errandi periculo, & à malis omnibus tuti ſecurique eſſe poterant: conſpectis tamen aliarum gentium ſuperſtitionibus, moribus & potentiis, nimis creduli blanditiis Satanæ & mundi, confeſtim deſerto Dei verbo, ad aliarum gentium ſuperſtitiones & mores imitandos ſe contulerunt, & neglecta Dei protectione, peculiariter Aegyptios inuocarunt, & ad Aſſyrios concurrerunt auxilij petendi cauſſa, & interim cæci non viderunt, & ſtulti non conſiderarunt rete iræ Dei ſupra ſe expanſum: ſeu, non præuiderunt, in quot & quãta mala erant caſuri, cum primùm à Deo & eius verbo recederent. Ac proinde docet, hanc eſſe nimis ſtultam & damnabilem hominum ſimplicitatem, cùm ſcilicet nimis creduli deſerto verbo Dei, in quo ſolo, ceu in optimo & tuto columbario continere nos debemus, ſinimus nos ferri ab omni vento doctrinæ & neglecta Dei protectione, ad humana auxilia confugimus, ſanctóſque, vt nobis adſint inuocamus, & interim non videmus rete diuinæ iræ expanſum eſſe, & in illud, inque varios errores nos, cùm primùm à noſtro columbario, id eſt, à verbo Dei vel tantillum deflectimus, confeſtim ruituros.

2. Cùm damnat Iſraelitas, quòd fuerint, ceu columbæ nimis credulæ, & ſine corde, non eos ſimpliciter damnat, quòd eſſent ſimplices, ſed quod ſimplices erant ſine prudentia ſpiritus & verbi Dei, ſeu ſine illa intelligentia, quam Dominus illis dederat in lege. Docet igitur, ſicut non omnis prudentia probatur, vti eſt prudentia carnis, quæ inimicitia eſt aduerſus Deum, ſed tantùm prudentia ſpiritus: ſic non omnem ſimplicitatem laudari, ſed illam tantùm, quæ cum prudentia ſpiritus & verbi Dei coniuncta eſt, eámque demum veram eſſe ſimplicitatem, cum quis ſimpliciter continet ſe in ſolo Dei verbo, eique ſimpliciſſimè obtemperat, non curans ſapere plus, quàm oporteat ſapere. Proinde Dominus Ieſus non tantum dixit, *Eſtote ſimplices ſicut columbæ*, ſed addidit, *Et prudentes ſicut ſerpentes.*

3. Cum ait: *Inuocarunt Aegyptios, iuerunt ad Aſſyrium*, aliqua ex parte explicat, quæ fuerit ſtultitia Iſraelis: nimirum, quòd, cum Dominus ipſe vellet illos tegere ſuo verbo, & ſolus eſſe illorum rector & protector, ipſi nimis creduli hominum blanditiis, maluerunt ſe cum Aegyptiis & Aſſyriis fallendos proſtituere, quàm Deo eiúſque verbo ſeſe regendos committere. Hoc fuit, à columbario columbas ſtultas huc & illuc volitare. Ac proinde docet, hanc inconſideratam credulitatem, vti peſtem, eſſe fugiendam. Hinc Salomon ait: *Qui citò credit, leuis eſt corde.* Et 1. Ioan. 4 mandat Dominus, dicens, *Nolite omni ſpiritui credere, ſed probate ſpiritus, an ex Deo ſint.* Ea enim credulitas facit, vt non contenti verbo Dei, ſemper vagi feramur in nouos & varios errores, atque ita tandem pereamus. Simplicitas, quæ eſt ſine prudentia ſpiritus & Scripturarum intelligentia, in Iſraelitis damnatur à Propheta, atque ita damnatur, vt eam oſtendat cauſſam fuiſſe malorum omnium in Iſrael. Ergò nemo ſimplicitatis prætextu excuſari poteſt à ſuis idololatriis, erroribus, & aliis peccatis.

12. *Secundùm quod ipſi abibunt ſic extendam ſuper illos rete meum, ſicut auem cœli deijciam eos.*

1. Deus in ſimilitudine columbarum perſiſtẽs, poſtquam Iſraelitas ſimiles fecit ſtultulis columbis, quæ à columbario huc atque illuc inconſideratè volitant, nunc ſimilem ſe facit prudentiſſimo aucupi, qui ſuo ampliſſimo reti ita omnia poſt columbarium loca vndiquaque circumdat, tegit, & occupat, vt columbæ à columbario ad nullum locum auolare queãt, quin in rete illud incidant, irretiantur, & capiantur. Nominè autem *Retis Dei*, quo omnia loca occupantur, & in quod columbæ à columbario digreſſæ incidant oportet, venit ipſa Dei ira, potentiaque, ſeu, manus Dei vbique terrarum extenſa, & à qua nemo, niſi qui in columbario verbi Dei ſe continet, tutus eſſe poteſt, ſed quicunque à columbario auolat, tandem in illam manum Dei viuentis incidat, neceſſe eſt. Eſt autem horrendum incidere in manus Dei viuentis.

Nomine verò *ſtulti & ſuperbi volatus columbarum ad varia extra columbarium loca*, veniunt omnia tum conſilia, tum ſtudia, quæ cum Iſraelitæ, tum reliqui impij extra verbũ Dei meditantur & agitant, & quibus ſuperbe putant ſe cœlum conſcenſuros, mirabilia facturos, & optimas eſcas, variaque bona conſecuturos. Indicat igitur Deus hac locutione, Iſraelitas mirabilia quidem molitos fuiſse, dum à verbo Dei digreſſi volarunt huc & illuc, modo ad regem Aegypti, modo ad regem Aſſur, ſed ſe contra effeciſſe ſua manu & prouidentia, vt omnia illorum conſilia infelices & miſeros exitus habuerint, &, vt loco eſcarum, quas ſperabant, inciderint in rete ſuæ iræ, ibique irretiti fuerint, vt nullo ſe inde modo potuerint extricare. Ac proinde docet, hanc eſſe debitam & iuſtam ſtultæ ſimplicitatis, & temerarij hominum à verbo Dei ad humana conſilia diſceſſus mercedem: nempe, vt quicquid conſiliorum, ſtudiorum & operum extra verbum Domini tentamus, totum illud infauſtus ſemper exitus conſequatur: nos verò, qui id tentamus, etſi videamur aliquando volitare ſupra nubes: tandem tamen e cœlis in barathrum vſque inferni deijciamur. Huc illud *Ieſaiæ* 30. Væ filiis contumacibus, vt capiatis conſilium, & non ex me. Non eſſe igitur vllo modo inconſideratè cuiuis credendum, & à verbo Dei ad humanas & erraticas excogitationes vagandum.

2. Cùm ait, *Secundùm quod iuerint ipſi, extendam ſuper eos rete meum, ſicut auem cœli deijciam eos*, eſt ac ſi dicat: Secundùm quod iſtæ ſtultulæ columbæ volitauerint, Ego quoque, ſapiens auceps, ibi extendam rete meum, quia ſiue ad dextram, ſiue ad ſiniſtram, ſiue in altum ſurſum, ſiue in hanc, ſiue in illam partem volitarint, Ego ſemper opponam illis rete meũ, vt effugere nequeant, quia etiam ſi nubes ipſas ſuo volatu penetrarint, Ego deiiciam eos inde, ſicut reliquas cœli aues quarum nulla ſupra nubes diu conſiſtere poteſt. Docet igitur Deus, ſe ſuum rete ita vbique locorum extenſum habere, vt nemo eorum, qui à verbo Dei, tanquam à columbario poſt humanas atque erraticas excogitationes vagantur, illud euitare aut effugere poſſit.

3. Non ait: *Eſpiciam ne volitent huc & illuc*, ſed tantùm, *Secundum quod ipſi ibunt, Ego quoque extendam rete meum.* Indicat igitur, ſe & Iſraelitas & reliquos impios non impedire, quin extra verbum Dei, quocunque lubet ad tempus volitent, ſed tandem ſe non permiſſurum, vt impunitus maneat iſtorum volatus.

4. Nec ait *Extendam vbique rete meum*, ſed tantùm, *Secundùm quod iſti volauerint, Ego extendam rete meum.* Non ſimpliciter ait *Extendam rete meum*, quaſi intelligas ſuper omnia, ſed ait: *Supra eos*, qui ſcilicet à columbario digreſſi volitant huc & illuc. Indicat ergò, ſe ſuam iram non effundere vbique, neque ſupra omnes, ſed tantum ibi vbi ſunt iſti volatus, id eſt, vbi diſceditur à verbo Dei, & ſuper eos qui hoſce volatus extra columbarium faciunt, id eſt, qui extra verbum Dei vagantur & peccant. Econtrà tutos igitur eſſe illos ab ira Dei, qui ſe continent in columbario, vbi eſt eſca & potus optimus Ieſus Chriſtus, vbi quies & pax, & ſecuritas, & vita.

5. Neque ſimpliciter ait: *Extendam rete meum ſuper eos*, ſed adiecit, *& detraham illos ſicut aues cœli.* Indicat igitur Iſraelitas & reliquos etiam impios ac ſuperbos homines audere quidem volare alis ſuæ confidentiæ inanis, in cœlum vſque, quaſi Deum è ſua ſede exturbaturos, ſed contrà euenire, quàm ſibi promittant: non enim Deum ab ipſis è ſuo throno exturbari poſſe, ſed ipſos potiùs à Deo, poſtquam permiſſi ſunt ad tempus, ad nubes vſque efferri, è nubibus cum maxima ipſorum confuſione deiici: non enim iſti rete ſuper ſe expanſum detrahere poſſunt, ſed rete eos capi, neceſſe eſt.

6. Iſraelitæ tunc quaſi ſupra nubes contra Deum aſcendiſſe dicuntur, quando contempto Dei verbo, omnem ſpem & fiduciam in potentia Aegyptiorum & Aſſyriorum, à quibus certam ſalutem exſpectabant, contra Deum collocarunt. Indicat igitur, tunc eos fuiſſe quaſi è cœlis deiectos, quando ab illa ſua ſpe & fiducia cum maxima ſuæ confuſione deiecti

fuerunt

ac proinde docet, omnes ſuperbos tunc è cœlo deiici, quando illorum ſuperbia deprimitur, fiduciáque, quam in mundi & hominum potentia collocarant, confunditur.

7. Ait, *Aſirem, Ligabo eos*, vt R. D. Kimhi exponit. Ergò perſiſtens in metaphora, ſignificat Iſraelitas, vbi in retia Dei inciderint, ibi à Deo ligatos, id eſt inter retia detentum iri, ita, vt ea frangere, ideóque euadere inde non poſſint: ac proinde docet, qui ſemel à columbario verbi Dei & Eccleſiæ Dei digreſſus in rete, id eſt in iram & manum Dei viuentis inciderit, inde nunquam ſuis viribus, niſi Deus ipſe ſua gratia eum liberet, & in columbarium reſtituat, liberari poſſe: Imò, quo magis alas & pedes, vt inde aufugiat, exagitauerit, eò tenacius inuolutum, irretitum, & implicatum iri.

8. Illud, *Secundum auditionem cœtus eorum*, trifariam exponi poteſt.

1. In præterito, idque in actiua ſignificatione hoc modo. Secundum quod Ego audiui omnes Iſraelitas in ſuis cœtibus, vno & eodem conſenſu decreuiſſe, vt à columbario digreſſi ad regem Aegypti & Aſſyriæ auxilij petendi cauſſa, transuolent: ſic etiam Ego omnes vno & eodem reti complicabo, id eſt, eodem exitio pariter omnes inuoluam. Indicat igitur, omnes, ſicut ſimul contra Deum conſpirauerant, ſic etiam omnes eodem ſimul exitio opprimendos fuiſſe.

2. In futuro ſic. Secundùm quod audiero in eorum cœtibus conſilia & decreta contra me fieri: nempe, vt à columbario meo digreſſi, in Aegyptum & Aſſyriam eſcæ, id eſt, auxilij contra me capiendi cauſſa transuolent: Sic Ego eos ligabo: nempe meis retibus, ne amplius liber eis ſit volatus. Erit igitur orationis αὔξησις, vt primò ad effecta reſpiciens, dixerit: Secundum quod ipſi iuerint: ſic etiam Ego rete meum extendam. Deinde, augeat orationem, & ipſa etiam Iſraelitarũ conſilia ſpectans, dicat: Imò etiam ſecundùm quod audiuero in eorum cœtibus conſilia contra me fieri: Sic Ego eos vlciſcar. Docet igitur, ſe nolle, vt vel mala contra ſe Deum conſilia impunita maneant.

3. In paſſiua ſignificatione, idque tàm in præterito, quàm in præſenti, hoc modo. Secundùm quod ipſi in ſuis cœtibus, tum à Moſe, tùm à Prophetis ſemper audierunt & audiunt, nempe me perditurum eos, qui deficiunt à me: Sic eos puniam & ligabo, ne è manibus meis elabi poſſint. Hæc eſt magis recepta. Duo igitur indicat iuxta hanc expoſitionem. 1. Se nihil aduersùs Iſraelitas, & reliquos impios facturum, quod multis ante ſeculis eis non prædixerit, imò quod non quotidie in eorum ſynagogis & cœtibus per Prophetas eis prædicet, & prædicari: non poſſe igitur illos de Deo conqueri. 2. Ipſos Iſraelitas vere eſſe præfractos & perditos: quoniam cùm ſæpe in ſynagogis audiuerint, imò quotidie audiant, quæ & quanta Deus minetur ſuis rebellibus, ſuæque legis contemtoribus: tamen nunquam ceſſant peccare, & contra Deum, eiúſque verbum petulanter inſurgere.

13. *Væ illis, quia receſſerunt à me. Vaſtitas illis quia perfidè egerunt in me. Ego redemi eos, & locuti ſunt contra me mendacia.*

1. Deus, tanquam medicus, poſtquam multas & grauiſſimas & incurabiles ſui ægroti, nempe populi Iſraelitici morbos explicauit: nunc, quid ei euenturum ſit, extremum ſcilicet & certum exitium, denunciat, & ſimul tùm hoc, tum aliis ſequentibus verſibus, tanquam epilogo cauſſas tanti mali, non tantum repetit, ſed etiam clarius quam anteà explicat. Certum exitium denunciat, cum ait: *Væ illis*: item cum illud *Væ* explicans ait: *Vaſtitas illis*, præcipuam cauſſam tãti mali explicat, cum primò ait: *Receſſerunt à me*: deinde, cum maioris explicationis gratia ſubdit: quia *Paſchebu*. *Paſchah* autem ſecundum Ionath. Chald. eſt rebellare contra verbum Domini. Indicat igitur cauſſam huiuſce certi & extremi exitij Iſraelitarum hanc fuiſſe: quia ſcilicet à Deo, id eſt, ab eius verbo, tanquam columbæ à columbario, ad Aegyptios & Aſſyrios, id eſt, ad homines voluntarie & pertinaciter defecerunt: ac proinde docet: quicunque à verbo Dei cognito ad humana figmenta ſponte & pertinaciter deficiunt: nihil eis eſſe, niſi extremum certúmque exitium expectandum: cum in ſolo verbo, à quo recedunt, vita & ſalus contineatur.

2. Si illud *Ephdham veanochi* in futuro, vti eſt, ſed interrogatiue legamus hoc modo: *Et Ego curabo eos?* Oſtendit Deus, ægrotum huc nullo modo à ſe curari poſſe, cum ſit omninò incurabilis. Cauſſam autem, cur ſit inſanabilis, eſſe: quia ſine fide erga medicum & ſemper fuit & eſt ægrotus. Egóne curabo eos? quaſi dicat, minimè fieri poteſt, cauſſam ſubdit dicens: *Et* (pro quia) *locuti ſunt contra me mendacia*, id eſt, quia perfidi & ſine fide erga me ſemper ſunt deprehenſi.

3. Non ſimpliciter ait: *Quia peccauerunt in me*, net, *Quia mendacia cogitarunt contra me*, ſed, *Quia mẽdacia locuti ſunt contra me*. Duo igitur indicat. 1. Iſraelitas non ſolum multa peccata commiſiſſe & malè de Deo ſenſiſſe, ſed etiam in ſuis cœtibus & conſiliis oblocutos fuiſſe, & mendacia contra eius verbum dixiſſe. Exempli cauſſa. Quòd Deus vel non poſſet, vel nollet, ſicut promiſerat, Iſraelitis opitulari quódque ſe non amaret: ſeciircò recurrendum eſſe ad regem Aegypti & Aſſyrij, auxilij capiendi cauſſa, non autem eſſe fidendum iis promiſſionibus, quæ nomine Dei à Prophetis annunciantur. Hoc fuit loqui contra Deum mendacia, mendacémque Deum facere. 2. Cauſſam, cur Iſraelitæ à Deo ſanari non potuerunt, quanquam ipſe optimè ſanare eos poterat, hanc fuiſſe: quia cum eſſent ſine fide in medicum Deum, eiúſque verbo non fiderent, etſi promittebant ſæpenumerò, ſe ea pharmaca ſumturos, quæ ipſe Deus medicus illis per Prophetas præſcribebat, nempe, veram cordis reſipiſcentiam & fiduciam in Meſſiæ ſanguinem: tamen non ſolum nunquam ea pharmaca ſumſerunt, ſed etiam de medico, tanquam vel imperito, vel minimè amico, déque eius verbo, ſeu præſcriptis, tanquam inutilibus & minimè bonis, obloqui in ſuis conſiliis ſoliti fuerunt. Si talis ſit ægrotus erga ſuum medicum, ſanari quomodo poterit? Iſraelitas igitur ob hanc cauſſam ſanari non potuiſſe. Ac proinde docet, cauſſam, cur aliquis peccator non iuſtificetur & non ſanetur, non eſſe, quia habeat peccata, ſed, quia cum non credat verbo Dei, ſanguinem Chriſti verum & vnicum ad ſanandos quoſuis ægrotos pharmacum, etſi promittit ſe ſumturum: non tamen ſumit, imo alia potius ab hominibus excogitata, eáque peſtilentiſſima pharmaca, quia magis carnis palato arrident, ſumit: hæc comprobans, illa verò Dei tanquam mala contemnens & improbans, atque ita mendacia contra Deum loquens.

4. Si verò futurum pro præterito capiamus, & affirmatiue legamus, hoc modo. *Ego curaui eos* ſcilicet ſæpenumerò, *& ipſi* mercedis ſcilicet nomine *locuti ſunt contra me mendacia*, incredibilem illorum ingratitudinem, idque per antitheſin inter ſua erga populum beneficia, & populi blaſphemias & peccatum in Deum, grauiſſimè obiurgat. Indicat igitur, adeò ſe illis certum extremúmque exitium nunciaſſe dicendo: *Væ illis*: quia cum ſæpenumero illos à variis hoſtibus & malis liberarit: ipſi tamen gratiarum, pro hiſce beneficiis, actionis loco, mendacia & blaſphemias in Deum dixerint, idque bifariam. Vno modo, quoniam alij negabant ſe fuiſſe Dei beneficio liberatos, ſed vel ſua ipſorum virtute, vel fœderatorum & regum, vt Aegypti & Aſſyriæ auxilio, è manibus hoſtium ereptos ſe fuiſſe prædicabant. Quid autem Deo ingratius hoc mendacio eſſe potuit? Alij vero, etſi verbis ſuam liberationem Deo acceptam ferebant: tamen reipſa negabant: quia promiſerunt quidem ſe fore Deo gratos, fidem & obedientiam illi præſtituros: nihil tamen horum vnquam præſtabant, ſed mendaces ſemper & perfidi in Deum deprehenſi ſunt. Quid hac perfidia turpius? His igitur modis duobus mendacia in Deum dixerunt: nempe, cum partim diſertis verbis, partim reipſa apertam Dei erga ſe beneuolentiam & beneficentiam impudenter negarunt. Ac proinde docet intolerabilem omninò eſſe hanc tum Papiſtarum & aliorum idololatrarum, tum etiam multorum Chriſtianorum & Euangelicorum erga Ieſum Chriſtum ingratitudinem, quod cum ipſe vnicus ſeruator nos ſuo ſanguine redemerit, & ipſe vnus ſolus iuſtus & iuſtificans peccata remittat & iuſtificet? omnes tamen ferè loco gratiarum actionis pro tanto beneficio, nimis apertas blaſphemias & impudentiſſima mẽdacia contra eum loquuntur, quando alij diſertis verbis negarunt per ſolum Chriſtum fide apprehenſum, remiſſionem peccatorum & ſalutem haberi, ſed eam vel ſuis vel ſanctorum meritis & interceſſionibus, vel Miſſis, vel aquis & aliis innumeris nugis vel omninò, vel magna ex parte attribuũt. Quid his verbis blaſphemis magis horrendum? Alij verò, etſi verbis veritatem fatentur: factis tamen negant: quia promiſerunt quidem Chriſto fidem, reſipiſcentiã, obedientiámque perpetuam: nunquam tamen eam præſtant, vitiis tãtùm, crapulis, ebrietatibus, & aliis ſceleribus indulgentes. Quid hac perfidia Chriſto ingratius? *Ego*, inquit Chriſtus, *redemi eos, & ipſi loquuntur contra me mendacia*. Illam igitur extremi exitij denunciationem, iure optimo in præſentem mundum quadrare: *Væ illis, quia receſſerunt à me. Vaſtitas illis, quia rebellarunt contra me, Ego redemi eos, & mendacia contra me loquuntur.*

14. *Et non clamant ad me in cordibus ſuis, quoniam vlulant in ſtrata ipſorum ſua ad triticum & ad muſtum congre-*

gant ſe,& tamen rebellant contra me.

1. *Clamare* ſignificat inuocare. Nomine autem *Inuocationis*, venit ſynecdochice tota reſipiſcentia, ſeu conuerſio ad Deum. Cùm igitur Deus accuſat Iſraelitas, quòd non clament ad ſe in cordibus ſuis, duabus de rebus accuſat de impœnitentia, & de hypocriſi. De impœnitentia quidem, quoniam & verbis obiurgati & verberibus cæſi, nuuquam tamen ad Deum confugiunt aut culpam deprecantur, id eſt, nunquam reſipiſcunt. De hypocriſi verò, quoniam, etſi aliquando ad Deum clament: hoc tamen non faciant in ſuis cordibus, id eſt, ex puro cordis affectu, ſed tantùm externis vlulatibus, neque, vt culpam deprecentur, ſed tantùm propter muſtum & triticum accipiendum, quibus acceptis, ſtatim rebellant contra Deum. Cùm igitur ait: *Et non clamant ad me*, indicat, Iſraëlitas aperte perditos nunquam reſipuiſſe, ſed tantùm hypocritas reſipiſcentiam aliquam ſimulaſſe: ac proinde docet, tale eſſe omnium hypocritarum ingenium, vt nunquam ex animo reſipiſcant, nunquam ſyncero corde Deum inuocent, nunquam de ſuis peccatis deprecandis, illorúmque venia impetranda, ſed tantum de tritico & vino aliiſque huius ſeculi bonis ſint ſoliciti, ſemper verò contra Deum ſint rebelles.

2. Non ſimpliciter ait, *Non clamant*: ſed, *Non clamant ad me*, neque hoc tantum, ſed, *In cordibus ſuis*. Inuocare autem Deum in corde, eſt (Chriſto interprete Ioan. 4.) inuocare Deũ in ſpiritu, quatenus ſpiritus opponitur carni & externis, carnalibúſque ceremoniis, & in veritate, quatenus veritas opponitur falſitati ſeu hypocriſi. Cum igitur ait Dominus: *Non clamant ad me in cordibus ſuis*, duo indicat. 1. Se non negare, quin Iſraelitæ inuocarint Deos alienos, ſed negare, quòd inuocarint ſe verum Deum. 2. Etſi aliquando viſi ſunt verum Deum inuocaſſe: id tamen eos non feciſſe in cordibus ſuis, id eſt, vel in ſpiritu vel in veritate, ſeu ex ſyncero cordis affectu, ſed tantum in carne & ex hypocriſi: ac proinde docet, veram inuocationem duabus præcipuis conſtare partibus. Vna quidem, vt ad ſolum verum Deum fiat, non autem ad Diuos, vel Diuas, imagines aut ſtatuas. Altera, vt ea fiat in corde, id eſt, in ſpiritu & veritate.

3. Cùm ait, *kiieialilu*, ſi illud *ki* pro quamuis (vt facit R. Auen Ezra) accipiamus, occupatio eſt, qua tacitæ exceptioni reſpondetur, hoc modo *Non clamant ad me in cordibus ſuis, quamuis vlulent in ſuis ſtratis*: ſeu, ſynecdochice, *in ſuis cubiculis*. Docet igitur, etſi quis magnis clamoribus in ſuis precationibus vtatur: tamen, ſi non ex ſyncero cordis affectu oret, illius preces ad Deum vſque non penetrare. Si verò *ki* pro quoniam, vt *ki* facit, accipiamus, particula Tantùm, eſt ſubintelligenda, & eſt ratio, qua duo probat. 1. Iſraelitas non clamare ad Dominum. Quare? quia tantùm vlulant beſtiarum more, clamare enim hominum eſt, vlulare beſtiarũ. Vlulant tantùm, vt beſtiæ. Ergò non clamant, vt homines.

2. Iſraelitas non clamare ad Dominum in ſuis cordibus. Quare? quia in ſuis tantum cubiculis vlulant, Ergò non in cordibus clamant: non enim ad Deum ſupra ſua cubicula aſſurgunt. Docet igitur, hinc colligi poſſe, illos non clamare ad Deum in ſuis cordibus, qui in ſuis templis magno vlulatu delectantur, quia tantum vlulant, idque in ſuis tantum templis, & nuuquam ad Deum ſupra ſua cubicula & ſupra nubes ad cœlos aſſurgunt ſuis cordibus. Alij, vt Imm. Tremel. *ki*, pro quando.

4. Illud, *Ad triticum & muſtum congregant ſe*, bifariã exponi poteſt. 1. Vt finem orationis Iſraelitarum explicet, in quem ſcilicet finem vlulent, & tunc iterum ſubintelligendum eſt, Tantum, in hunc ſenſum: Quòd vlulent, ideò faciunt, non, quia moreantur vel meam gratiam vel offenſam, ſed tantum, quia malis preſſi, ſolicitì ſunt de pane & vino, id quod patet: quia illis acceptis deficiunt à me. Congregant igitur ſe, cum me orant, in hunc tantum finem, vt triticum & muſtum à me obtineant, quibus acceptis, à me mox deficiunt. Indicat igitur, finem non ſolùm Iſraelitarum, ſed omnium hypocritarum in ſuis precibus non eſſe vel gloriam Dei, vel ſuam cum Deo reconciliationem, vel Eccleſiæ ſalutem, ſed tantum ſua ipſorum, eáque carnalia commoda: ac proinde docet, tales preces, quæ in hunc tantum ſcopum collimant, non aſcendere in conſpectum Domini, eíque gratas non eſſe, & eos, qui ita orant, mox à Deo, beneficiis acceptis, deficere. Econtrà ergò huc in noſtris precibus collimandum eſſe: primum, vt Deo reconciliemur; deinde, vt reconciliati gloriam Dei, tanquam patris, ſuper omnia, quæramus: & deinde hinc etiam vitæ neceſſaria petamus. 2. Poteſt etiam ſic exponi, vt ſit noua ſententia, in qua Deus amplificet populi ingratitudinem, idque per antitheſin, inter ſua erga populum beneficia, & populi contra Deum peccata, ſicut etiam fecit verſu 13. & facturus eſt 15. hoc modo. Congregant ſe, ſeu aceruatim currunt, ad triticum & muſtum, quæ ſcilicet illis mitto, vt colligant: Et tamen ipſi poſteà deficiunt à me. Indicat igitur, hoc eſse hominum mundi ingenium, & hanc eſse illorum perpetuam ingratitudinem, quòd quotidie currunt ad beneficia Dei colligenda è terra & ex aquis, ſed tamen ingrati contra Deum ſemper ſunt rebelles.

15. *Et Ego ligaui, & corroboraui brachia eorum & contra me cogitant malum.*

1. Nomine *Brachiorum Iſraelis*, quoniam iis opera ferè noſtra perficimus, veniunt vires regni Iſraelis. Verbo *Ligandi* venit tota curatio chirurgica. Verbo *Corroborandi*, venit ipſa membrorũ conſolidatio. Cùm igitur ait, *Ego* ſcilicet Dominus, tanquã chirurgus, *brachia eorum ligaui & corroboraui*, duo indicat. 1. Vires igitur regni Iſraelis à variis hoſtibus, variis cladibus acceptis, & aliis rebus aduerſis infirmatas & attritas fuiſse, ita, vt fuerint ſicut brachia luxata. 2. Ipſum verò Dominum, tãquam chirurgum, ſua ſolius virtute, regnum Iſraelis, viribus ei reſtitutis, curaſse, & maiori etiam potentia ei adiecta, corroboraſse, id quod maxime contigit ſub Iarobeamo ſecundo, vt hiſtoriæ 4. libri Regum teſtantur: ac proinde duo docet. 1. Quòd vires humani generis & noſtri liberi arbitrij infirmatæ & ceu lixatæ, imò attritæ ſint, hoc nõ fuiſse à Deo, ſed tùm ab hoſte noſtro Satana, tùm à nobis ipſis. Quòd verò curati ſimus, & vires nobis reſtitutæ, hoc eſse non à nobis, aut vlla alia creatura, ſed à chirurgo Ieſu Chriſto Deo & homine. *Ego Ego* ſcilicet ſolus, *ligaui & roboraui brachia ipſorum*, quaſi dicat, alij luxarunt & attriuerunt, Ego verò curaui & corroboraui.

2. Cùm ait: *Ipſi verò contra me cogitant malum*, liptote eſt. Non ſolùm enim cogitarunt malum Iſraelitæ contra Dominum, ſed etiam reipſa fecerunt. Indicat igitur, tantam fuiſse Iſraelitarum ingratitudinem, vt ſanati & corroborati à Deo, non ſolùm non ei gratiam vllam vel retulerint, vel egerint, vel habuerint, ſed etiam huius loco malum contra Deum & fecerint, & quotidie facere cogitarint.

3. Etſi malum non tantùm cogitarunt, ſed etiam fecerunt: maluit tamen dicere, cogitant, quàm faciunt. Indicat igitur, Iſraelitas non ſemel, aut iterùm, & vel ex ignorantia, vel infirmitate contra Dominum peccaſse, ſed tantam fuiſse illorũ malitiam, vt nihil aliud quotidie cogitarint, animo voluerint, & meditati fuerint, quàm malum contra Dominum. Ac proinde docet, hoc eſse reprobatorum omnium ingenium, vt nõ ſolùm mala agant, ſed etiam nihil aliud in eorum cordibus, & animis verſetur, quàm malitia, quàm prauitas, quàm mali aliquod contra Dominum.

4. Non ait autem *Mala*, ſed in ſingulari numero *Malum*, ſicut Ioan. 1. non dicit: *Ecce agnus Dei qui tollit peccata*, ſed, *Peccatum*, τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, quaſi dicat, Quicquid fuit, eſt, aut vnquam erit peccati in mundo, totum illud tollit Chriſtus, & præter hunc nemo. Indicat igitur, nihil mali excogitari poſse, quod non Iſraelitæ contra Dominum cogitarint: ac proinde docet tale eſse corrupti hominis ingenium, vt nihil non mali contra Deum cogitet & agat, niſi Deus nos vel ſua gratia reuocet, ſicut facit in electis, vel ſaltem freno aliquo coerceat, ſicut facit in reprobis.

5. Etſi verò nihil non mali cogitabant Iſraelitæ cõtra Dominum: Malum tamen illud ad duo præcipua capita redigebatur. Vnum fuit ſuperſtitioſæ religionis confirmatio, hoc fuit contra primam tabulam. Alterum fuit licentia vitæ, hoc contra ſecundam fuit tabulam. Non ſine cauſsa verò primò præmittit, quòd ipſe Iſraelitarum vires corroborarit, & deinde ſubdit, quòd ipſi malum contra ſe cogitarint. Indicat igitur, tunc maxime Iſraelitas & ſuperſtitioſæ religionis confirmationem cogitaſse, & licentioſæ vitæ frena laxaſse, cùm beneficio Dei, deuictis hoſtibus, vires recuperare cæperunt, ſuíque regnum in dies magis ac magis firmari viderunt. Idem enim, illos facere ſolitos fuiſse id, quod etiam in Papatu videmus fieri. Cùm reportant de hoſtibus victoriam, & regna ſua indies magis ac magis florere firmarique ſentiunt, id impiæ religioni, Miſſis, diis tutelaribus, ſtatuis, beneficium illud acceptum ferunt. Hinc igitur primùm ſupplicationes ad Diuos fiunt, hinc Miſsæ canuntur, pro gratiarum actione, hinc denique magis, quàm vnquam anteà, ſuperſtitiones confirmantur & augentur, deinde conuiuia, triumphi & laſciuiæ ſequuntur: idem etiam ab Iſraelitis factum fuiſse innuit Propheta. Ac proinde docet, hanc eſse propriam impiorum & hypocritarum ingratitudinem, vt quantò magis Deus confirmat ac corroborat illorum brachia, variis beneficiis eos cumulando, tantò magis ipſi contra Deum cogitent malum, & ſuas ipſorum ſuperſtitiones confirmando & omnigenis vitiis indulgendo.

Reuer-

16. *Reuertuntur, non Deo, ſunt tanquam arcus doloſus, cadent in gladio principes eorum.*

1. Reuerti, ſed non Deo, eſt pœnitentiam coram hominibus ſimulare, ſed non vere coram Deo reſipiſcere. Cùm igitur ait, Iſraelitas reuerti, ſed non Deo, indicat, illos fuiſſe & præfractos & hypocritas. Præfractos quidem, quia nunquam reſipiſcunt, nunquam enim reuertuntur ad Deum. Hypocritas verò, quia etſi videntur aliquando reuerti, externæ pœnitentiæ ſymbola oſtentando, non tamen ad Deum reuertuntur, id eſt, non vere reſipiſcunt: quia non recto & ſyncero cordis affectu, veniunt ad Deum, ſed tantùm per varias ambages vagantes, fingunt ſe venire.

2. *keſcheth Remiiah* arcus doli, id eſt, doloſus, arcus obliquus & fallax, qui, dùm videtur in locum aliquem rectà iaculaturus, mox in alium longe diuerſum locum ſagittam iacit, vel etiam in ipſum ſagittarium eum reflectit. Accipitur autem in ſcripturis pro homine fraudulento & hypocrita, ſicut etiam in Pſalm. 78. verſ. 9. Cùm igitur ait, Iſraelitas fuiſſe, vt arcum doli, indicat eos fuiſſe, (ſicut anteà dixit, *Reuertuntur non Deo*) egregios hypocritas. Quòd ſicut ſagittarius habens arcum doloſum, in ſcopum quidem certum collimare, in illum ſagittam intendere, & ictum ſuum dirigere videtur, ita, vt propter apparatum, quem facit, pedem figendo, brachia firmando, enitendo, & collimando, nemo ſit, qui non eum ſperet ſuam ſagittam in ſcopum illum demiſſurum, ſed quia arcus fallax & doloſus eſt, in longe diuerſum locum ſagittam iacit, vel etiam retro in ſeipſum reflectit: ita Iſraelitæ cùm premebantur malis, magnum quidem apparatum pœnitentiæ externum faciebant, ieiunia indicebant, ſacrificia multiplicabant, veſtimenta ſcindebant, cineribus capita aſpergebant, pullis & ſaccis ſe induebant, in templis & cubiculis vlulabant, & alia externa pœnitentiæ ſymbola oſtentabant, ita, vt omnino vere ad Deum redire ac reſipiſcere velle viderentur, ſed tamen quia arcus illis erat obliquus & doloſus, id eſt, cor non rectum erga Deum, ſed in ſeipſos & in mundum retortum: ideò ſuas etiam ipſorum ſagittas, id eſt, deſideria, cogitationes, ſtudia, opera, quæ omnia à corde proficiſcuntur, non ad Deum rectà in cœlum vſque direxerunt, ſed in ſeipſos & mundum retorſerunt: quia non ex puro & recto corde reſipuerunt, ſed reſipiſcentiam tantùm ſimularunt. Ac proinde docet, talem eſſe omnibus hypocritis arcum ſeu cor, obliquum & doloſum, vt magno quidem apparatu, & externis ſymbolis ſe velle ad Deum rectà redire & reſipiſcere ſimulent, & tamen nunquam vere & ex animo reſipiſcant.

3. Cùm pœnam ſuæ obſtinatæ malitiæ Iſraelitis minatur, dicens: *In gladio principes eorum cadent*, ſynecdoche eſt, quaſi dicat, omnes cadent, ita, vt ne ipſi quidem principes euadere poſſint. Indicat igitur, certum toti regno Iſrael imminere exitium, ac proinde nullam eſſe ſpem veniæ illis ſperandam.

4. Cùm ait *A, ſeu præ ſuperbia*, ſeu arrogantia & magniloquentia *linguæ ipſorum* ſcilicet cadent in gladio. Nomine *Magniloquentiæ linguæ ipſorum*, intelligit tum illa mendacia & blaſphemias, quas in Deum locuti ſunt, vt ſuprà dixit, tùm illam ſuperbiam & arrogantiam, qua diſertis etiam verbis ſeipſos magnificabant, ſuas vires iactitabant, confœderatos ſuos reges extollebant, ſuas ſuperſtitiones magnificabant, Deum verò & eius verbum, Prophetas & eorum admonitiones contemnebant ac deridebat. Indicat igitur, hanc illorum ſuperbiam & iactantiam, & has in Deum blaſphemias, atque mendacia, præcipuam cauſſam fuiſſe exitij Iſraelitarum: ac proinde docet, nihil hac contra Deum arrogantia & ſuperbia (qua nos ipſos, noſtraſque vires iactamus, Deum verò & eius verbum contemnimus ac deridemus) nihil, inquam, hac ſuperbia Deo ingratiùs, & nobis peſtilentiùs & detrimentoſius eſſe.

5. Cùm ait: *Hoc eorum ludibrium in terra Aegypti* ſcilicet erit, indicat Iſraelitas, quia iactabant ſuas vires, & fiducia eorum acquieſcebat fœderi, quod fecerant cum rege Aegypti, illóque fœdere freti, obſtinati erga Deum manebant, eúmque in Prophetis deridebant: iccircò expoſitos fuiſſe ludibrio, & riſui, non ſolùm apud ſuos maleuolos & inimicos, ſed etiam apud ſuos fœderatos Aegyptios. Deriſio autem & ludibrium hoc, etiam apud Aegyptios fuit Iſraelitis, cùm à rege Aſſyriæ omnes in captiuitatem abducti fuerunt, poſtquam expugnati omnes fuiſſent. Ac proinde docet, hanc eſſe iuſtam ſuperborum idololatrarum & contemtorum Dei pœnam, vt quia quod ad ſe attinet, ſtudent Deum, eius verbum, religionem, miniſtros verbi, Eccleſiam, ludibrio & riſui apud omnes exponere, ipſi vere à Deo ludibrio & riſui apud omnes tandem exponantur.

CAPVT VIII.

Pergit exaggerare idololatriam Iſraelis & Iehudæ, ſimúlque pœnarum grauitatem amplificat.

Adhibita palato tuo buccina, dicito, *inuolat ſimilis aquilæ in domum Iehouæ, eo quòd tranſgrediuntur fœdus meum & contra doctrinam meam deficiunt.*

Ad palatum os *tuum* (*appone*) *tubam, ſicut aquila contra domum Iehoua* veniet: *propterea, quòd tranſgreſſi ſunt pactum meum, & contra legem meam rebellarunt*, perfidè egerunt.

Chech palatum.
Neſcher aquila.
Iahan, propterea quod.
Paſchah eſt propriè, rebellare, perfidè agere.

Palato tuo admoue, applica, *buccinam, tanquam aquila inuadit hoſtis domum Domini: propterea quod tranſgreſſi ſunt fœdus meum, & contra legem meam rebelles fuerunt.*

Vel Deus Prophetam, vel Propheta populum alloquitur. Significat imminere hoſtem, defectiua & conciſa oratio, accelerationem malorum exprimit.

Hoſtis aquilæ comparatur, propter agilitatem & rapacitatem. Prædicitur deſtructio templi & totius regni Iudæ, quæ captiuitatem decem tribuum ſecuta eſt ſub Zedechia.

2. *Ad me clamantes Iſraelita, Deus mi, agnoſcimus te.*
Mihi, ad me *clamabunt, Deus mi, nouimus te, Iſrael.*
Iſraelita ad me clamare debuerant, dicentes, *noſter Deus, agnoſcimus te.*

Numerorum eſt in Hebræo enallage, & perturbatus conſtructionis ordo, & hoc eſt, quod obſcurum hunc reddit verſum. Illud Iſrael, primo loco ponendum eſt in conſtructione. Poteſt autem eſſe exhortatio ad pœnitentiam: ſic, *clament ad me, dicendo, Deus noſter.*

Vel eſt eadem ſententia quæ cap. 5. *Gregibus ſuis & armentis quærent Dominum, & non inuenient*: quaſi dicat, quamuis Iſraelitæ inuocent me & obteſtentur per fœdus meum: non tamen exaudiam eos.

Poteſt eſſe etiam reprehenſio inuocationis & cultus Dei, ſine vera pœnitentia, vt coniungantur hæc verba cũ ſequenti verſu: ſic, *Ore inuocant me, & dicunt ſe noſſe, quem tamen factis negant: nam repulit Iſrael bonum.*

3. *Eo quod deſerit Iſrael bonum, inimicus perſequetur eum.*
Reiecit procul *à ſe bonum, hoſtis perſequetur eum.*
Zanach abominatus eſt, elongauit à ſe, repulit, deſeruit, reiecit.
At faſtidiuit Iſrael bonum, iccircò *hoſtis perſequetur eum.*
Bonum, Deum, vel bonitatem, quam à nobis requirit, vel legem, in qua bonitas iſta præſcribitur.

4. *Ipſi conſtituunt reges, at non ex me, præficiunt principes, quos non agnoſco: argento ſuo & auro ſuo faciunt ſibi terricula, vt exſcindatur Iſrael.*
Ipſi regnare fecerunt regem conſtituerunt, *& non ex me, principari fecerunt*, principatum inſtituerunt, *& non cognoui: argento ſuo & auro ſuo fecerunt ſibi imagines vt excidetur*, vel, propterea excidetur, vel, argentum ſuum & aurum ſuum fecerunt ſibi idola, ideò excidetur.
Schur principatum gerere: In Hiphil eſt facere dominari, ſeu gerere principatum, ſeu principatum conſtituere.
Carath excidere, eſt in niphal, futurum.

Ipſi ſibi regem elegerunt, verum non ex mea ſententia principem conſtituerunt, at non approbaui: ex argento ſuo & auro fecerunt ſibi idola, vt excindatur bonum, id eſt, cultus meus.

Elegerunt & conſtituerunt ſibi regnum ſeorſim à Iuda, rerum nouarum, nõ meæ voluntatis ſtudio, idque confirma-

tum idololatria, vt cultus meus exſcindatur.

Vel bonum, id eſt, nomen Dei, qui ſolus bonus eſt.

5. *Deſeret Vitulus tuus, ô Schomron* eos, *exardeſcète ira mea in ipſos: quouſque non poterunt* colere *innocentiam?*

Elongauit te à terra tua *Vitulus tuus, ô Samaria.* Sic D.K. *excanduit furor meus in eos* vitulos, vel, Iſraelitas illorum cultores: *quouſque non poterunt munditiem* ſeu innocentiam, ſcilicet ſibi comparare, amare, vt ſint mundis & puris animis?

Hieronymus etiam ait, illud *Eos*, vel ad vitulos, qui duo erant, vel ad illorum cultores referri poſſe.

Hadh quouſque,

Machi quando. Ergo ad verbum, vſque quando.

Nikkaion innocentia, D.K. Quouſque non poterunt eſſe innocentes & mundi ab hac iniquitate?

Repulit te *Vitulus tuus, ô Samaria, exarſit ira mea aduerſus eos: quouſque non poterunt* colere innocentiam?

Repulit, propter certitudinem prophetiæ præteritum pro futuro ponitur. Sic etiam legi poteſt, *Quouſque, ſcilicet exardeſcet ira mea:* deinde per ſubiectionem legas ſic, *Quamdiu non poterunt adiungere animum ad innocentiam & vitæ integritatem?*

6. *Nam in Iſraele ipſe quoque eſt, artifex parauit illũ, neque Deus eſt: nam in fragmenta erit Vitulus ſchomronis.*

Quoniam ex Iſraele etiam hic vitulus fuit, *artifex fecit illum, & non* eſt *Deus ipſe: quoniam* in *fruſta erit Vitulus Samaria.*

Ki Schebhabhim ad verbum. Quoniam in contritiones, id eſt, fruſta.

Schabhibh ſcintilla, ideò R. Abr. interpretatur ſcintillas. Sed eſt contritio & fruſtum: ideo K. in comment. interpretatur contritiones & fruſta, quaſi dicat, erit contritus & in fruſta comminutus.

Hieronymus verò in comment. ait *Schebhabhim*, proprie nominari aranearum fila per aerem volitantia quæ dum videntur, intereunt, & in atomos atque in nihilum rediguntur. Vitulum igitur Samariæ recte illis comparari, quem eo tempore pro pretij magnitudine, quia aureus erat, populus adorabat.

Etenim ab Iſraele & ipſe vitulus conflatus eſt, *artifex fecit eum, iccircò non eſt* Deus, *imò in fruſta redigetur Vitulus Samaria.*

Etenim, vis copulæ eſt hæc. Inuentum Iſraelis, in deſerto, fuit vitulus conflatus: ſunt etiam ij duo vituli, quos nunc colunt, ab Iſraele.

7. *Cùm vento ſeminauerint, etiam turbini metent: culmus nullus erit ei, germen non efficiet farinam, ſi fortè fecerit, extranei abſorbebunt ipſam.*

Quia ventum ſeminabunt, ſeminare ſolent, & ſeminare pergunt, ſignificat actum continuum, *& turbinem metent: culmus* ſeges *non ei eſt, germen non faciet*, producet *farinam, ſi forte fecerit, alieni deuorabunt eam.*

Suphah turbo à *Suph*, id eſt, conſumere: quia citò conſumit obiecta, ait K. *Saphah* etiam ſignificat conſumere, ſed hoc nomen eſt à *Suph.*

katzar metere.

kamah ſeges, antequam metatur, culmus à *kum* ſurgere, quòd ſurgat è terra.

Tzemach germen.

kemach farina.

Vlì ſi forte.

Balah deglutire, abſorbere, pro deuorare capitur.

Vti ventum ſeminare ſolent: ita tantùm turbinem metent: ſeges matureſcens non erit ei, germen non faciet farinam, quòd ſi fecerit, alieni deuorabunt eam.

Vanum & confictum cultum, vento, eius fructum & mercedem, turbini comparat.

8. *Abſorbebitur Iſrael: mox erunt in gentibus ſimiles inſtrumento, in quo nulla* eſt *delectatio.*

Deuoratus eſt Iſrael: nunc fuerunt, erunt, *inter gentes tanquam vas non complacentia in eo.*

In quo non eſt complacentia hominis, id eſt, abiectum & contemtum.

Nibhlah præteritum pro futuro: deuorabuntur opes & facultates eorum.

Chephetz, & Ratzon beneplacitum.

keli vas à *Calah.*

Deuorabitur Iſrael: iamiam erit inter gentes ſic, vt vas, in quo nihil eſt, quod placere queat.

Abſorptus eſt Iſrael, id eſt, prorsùs peribunt, & erunt inter gentes abiecti, tanquam vas, turpiſſimis vſibus deſtinatum.

9. *Quia iſti aſcenderunt ad Aſſyriam, onagrium ſolummodò ſtudentem ſibi, Ephraimitæ mercede conduxerunt amores.*

Quoniam ipſi aſcenderunt ad *Aſſur* tanquam *onager ſolitarius ſibi, Ephraim mercede conduxerunt amores* amatores.

Pere onager, aſinus ſylueſtris.

Bodhedh ſolitarius, à *Badhadh* ſolus.

Hithnu in hiphil, à *Hanah* mercede & donis corrumpere, conducere, & donare.

Ahabh amor, pro re adamata capitur: ſic etiam Latine hominem cariſſimum amorem noſtrum appellamus.

Quia aſcenderunt ipſi in Aſſyriam, erunt velut *onager qui ſecum ſolitarius agit, Ephraita mercede conciliarunt amicos.*

Iuerunt vagi, tanquam onager huc & illuc quærendi auxilij cauſſa: Vel, quia confiſi viribus humanis, ſecure peccauerunt, deſtituti omni auxilio, ſicut onager ſolus agit deſertus ab omnibus.

Amicos confœderatos 4. Reg. 15.

10. *Etiam quia mercede conduxerunt* alios *in gentibus, nunc congregaturus ſum eos (cæperunt enim paululum) propter onus regis principum.*

Etiam, quòd mercede conduxerint ſcilicet multos amicos *inter gentes, nunc colligam eos*, Iſraelitas, *& dolebunt ab onere regis & principum.*

Gam ki, pro, etiamſi.

Pithnu futurum pro præſenti, actum continuum ſignificat, quaſi dicat, etiamſi conducant ſibi inter gentes multos amicos, & fœderatos: tamen colligam ego ipſos Iſraelitas.

kabbatz congregare, ſed in malam partem hic accipitur: ſignificat enim ſtrage edita, cadauera in aceruum colligere: Sicut etiam *Ezech. 16. Verſ. 37.* Ecce Ego *Mekabbetz* congregans ſum, omnes amatores tuos, ſcilicet vt perdam ſimul omnes vna ſtrage.

Poſſumus tamen etiam ſic ſimpliciter vertere & interpretari: *Etiam quia conducent inter gentes*, amicos & fœderatos multos: ideò *nunc Ego colligam eos* ſcilicet amicos & fœderatos in gentibus, contra ipſos Iſraelitas.

Vaiachelu quidam à *Chol* dolere. Sic k. & S.P. & receptum eſt. Quidam à *Cahlal* polluere, profanare, ſed in hiphil ſignificat incipere, itaque ſic exponunt, vt R.D.k. teſtatur in libro Radicum. Et *cæperunt*, nempe, murmurare, *propter onus*, id eſt, propter tributum, *paululum*, hoc dicit reſpectu captiuitatis, tributum fuiſſe paruam rem.

Maſſa onus, à *Naſa.*

Atque licet mercede conciliarint amicos *inter gentes, nunc ipſos colligam* aduerſus eos: *imo nunc cæperunt paululum affici propter tributum regis & principum.*

Cæperunt affici. Hebraicum verbum ſignificat incipere & dolere. Senſus igitur eſt. Inceperunt dolere aliquantulum, quòd ſint tributarij, quæ doloris cauſſa minima eſt, ſi cum exſilio conferatur. Attingit cauſſam, quare gentium copiæ ſint colligendæ, nempe, negatum tributum ſub Oſea filio Aela: eadem de cauſſa venerunt contra Iuda ſub Ieboachim & Zedechia.

11. *Quia multiplicauit Ephraiim altaria ad peccandum, ſunt ipſi altaria ad peccandum.*

Quoniam creſcere fecit, multiplicauit, *Ephraim altaria ad peccandum, fuerunt* erunt *ei altaria ad peccandum.*

Zabhah ſacrificare, inde *Mizbecha* altare, quòd ſuper illo ſacrificetur.

Certè

Certè multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum, cùm nimis multa *eſſent altaria illi ad peccandum.*

Vitulis adiunxit lucos Aehabi 3. Reg.16.

12. *Quæ praſcribo ei documentis ampliſſimis legis meæ, tanquam res extera reputantur.*

Scribam illis pretioſa legis meæ, ſed *tanquam alienum*, res alienæ, *reputata ſunt.*

Cathabh ſcribere, eſt hic futurum pro præterito.

Rubbe inſtar *Chuke* à *Chok* honorabilia, eſt *Rubbe* à *Rabhabh* magnificare, multiplicare: ſignificat igitur magna ſcilicet verba legis meæ, id eſt, honorabilia, vt S.P. vertit. Vel, Magnalia vel precioſa, vt alij vertunt.

Zar alienum, extraneum, ſed ſingulare pro plurali.

Chaſchabh reputare, eſt in niphal, & ſignificat: *Et ſicut res alienæ reputata ſunt ſcilicet magnalia & pretioſa legis meæ.*

Scripto dedi ei eximia legis meæ, & tamen tanquam aliena dogmata *reputata ſunt* ab eis.

Rubbe & excellentiam & multitudinem ſignificat, quaſi dicat, præſtantiſſima & quàm plurima mandata illis præſcripſi, ſed ipſi ea tanquam aliena, quæ nihil ad beatitudinem facerent, contemſerunt, ceu alieni & hoſtes.

13. *Sacrificia ipſa donariorum meorum ſacrificantes carnē comedent: éſque Iehoua non accipit: nūc recordatur iniquitatis eorum, & animaduertit ipſos in Aegyptum reuerti.*

Sacrificia aſſatorum meorum, id eſt holocauſtorum *ſacrificabunt* ſacrificant, *carnem, & comedent* comedunt? at *Iehoua non Vult*, non approbat, *ea, nunc recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit peccatum eorum, ipſi in Aegyptum reuertentur.*

Habhabhai eſt quadratum, ſignificat aſſatum, ait K. in lib. Rad. ideò quidam bene vertunt holocauſtum. In comment. verò vult eſſe donum, & deducit à *Iahabh* quod eſt dare: ita S. P. hanc ſequitur.

Ratzah velle, ſibi in aliquo placere, inde *Ratzon* Volunta.

In ſacrificiis donorum meorum immolant carnem, & comedunt eam. Dominus non delectatur illis, ſed nunc recordabitur iniquitatis eorum, & puniet peccata illorū, tametſi in Aegyptum reuertantur.

Reprehenderat ſuprà Iſraelitas, quòd omnes facultates in idola profunderent nunc accuſat eos, quòd in ſuis ſacrificiis ſupra modum parci & maligni ſint. *Si quando*, inquit, *ſacrificarunt, hoc fecerunt ſui commodi gratia, Vt ſcilicet Veſcerentur ſacrificatis*, non vt me placarent.

Memor erit) ſcilicet Deus: mutauit perſonam, quaſi dicat, recordabor & puniam.

Humano auxilio non liberābuntur à pœnis, quas ſumturus ſum de illis.

Reuertentur in Aegyptum,) hoc eſt, propter afflictiones cogentur redire in Aegyptum.

15. *Denique oblitus eſt Iſrael opificis ſui, exſtruxitque templa, & Iehuda multiplicauit ciuitates munitas: ideò immittam ignem in ciuitates huius, Vbi conſumſerit palatia illius.*

Et oblitus eſt Iſrael factoris ſui, & ædificabit templa ſcilicet in honorem idolorū, *& Iuda multiplicauit Vrbes munitas, &*, id eſt, igitur *immiſi* immittam *ignem in ciuitatem eius, & comedet* deuorabit *ædes* palatia *eius.*

Hechaloth templa, ab *Hachal*, ait R.D.K. fieri poſſe, vt Iod ſit radicalis in *Hechal*, & ſic erit nomen, quadrilaterum ſignificāt templum. Hier. 40. verſ. 4. nolite confidere in *Hechal Iehouah.*

Bitzer munire, *Betzurah* munita, *Betzuroth* munitæ.

Armon ædes, domus magna & alta, palatium, à rad. *Aram.*

Oblitus eſt Iſrael factoris ſui, & exſtruxit palatia etiam, Iuda multiplicauit Vrbes munitas: at Ego immittam ignem, id eſt, hoſtes, *in Vrbes eius, & abſumet palatia eius.*

Hoſtes crudeliſſimi, qui nemini parcunt, & omnia citò cōſumunt, igni comparantur.

EXPLICATIO.

TOta hæc concio conſtat comminationibus tantùm & peccatorum obiurgationibus, idque aduerſus Iſraelitas. Poſtremò tamen ve ſu etiam in Iehudam, ſermonem ſuum ſtringit Propheta.

1. *Ad palatum.*

Synecdoche eſt, pro *Admoue ori tubam.* Tria autem facit hoc primo verſu. 1. Attentum reddit auditorem Propheta, magnúmque ei timorem incutit, dùm introducit Deum, iubentem ſibi, vt tuba ori admota, tanquam fecialis, bellum Iſraelitis, quod iam eſt in propinquo, denunciet. 2. Denunciat bellum, & quaſi claſſicum canit Propheta dicendo: *Sicut aliqua ſuper dómum Iehouæ.* 3. Cauſſam adfert huius denunciati belli, eam ſcilicet eſſe: quia fœdifragi rebellarunt contra Dominum, dicendo, *Propterea, quod tranſgreſſi ſunt fœdus meum.*

Quò ad primum ait, *Ad palatum tuum*, id eſt, ori tuo *tubam* ſcilicet *admone.* eſt hypotypoſis. Introducit Deum, qui mandat Prophetæ tanquam feciali & præconi, vt exitium populo Iſraelitico, id eſt, decem tribubus, quod ei iam imminebat, denunciet, & quaſi ſub oculos ponat. Facit autem hæc hypotypoſis ad reddendum auditorem attentum: indicat enim Propheta, ſe mira annuntiaturum, quando Dominus vult, vt non ſolùm verbis, ſed etiā tuba ori admota, quò omnes meliùs audiant, populo ſuo denunciet, quid aduersùs illum acturus ſit, & propter quam cauſſam, quaſi dicat, non ſolùm verbis, ſed etiam tuba ori priùs admota, denuucia populo meo, quæ tibi iuſſero. Oportet igitur, grauia eſſe illa, quæ Dominus vult denunciari ſuo populo, & grauiſſimas eſſe cauſſas, cur id fieri velit.

Non eſt verò cogitandum, Prophetam, tuba arrepta, claſſicum ceciniſſe, ſed Dominus ſic ſolet ſuis Prophetis varias induere perſonas, vt præconum & caduceatorū ſeu τῶν κηρύκων, & iis dicendi figuris vti, vt attentos reddat auditores, exaggerétque meliùs doctrinam, quam eſt traditurus, ac doceat, rē ſeriò agi, non autem, ſe cum illis ludere, non iocari. Ob hanc igitur cauſſam Dominus mittit Prophetā cum ſolenni mandato, ad denunciandum bellum Iſraelitis, & hac loquendi figura, facit eum, ceu ſuum præconem, vt meliùs oſtendat, rem ſeriò agi, certiorémque reddat ſuam doctrinam, atque ita attentus reddatur populus ad audiendū. Quòd verò tanta breuitate vtatur, vt multis omiſſis, tantum dicat, *Ad os tuum tubā*, non caret emphaſi: indicat enim, iamiam adeſſe hoſtem, vt ſibi non vacet multa facere verba.

Quò ad ſecundum, maxima breuitate denunciat Bellum certum, repentinum, crudele, à Deo, his paucis verbis. *Sicut aquila, contra domum Dei.*

Nomine *Domus Dei*, Propheta intelligit populum Dei, id eſt, decem tribus, quæ ideò domus, id eſt, familia Dei, appellabantur, quia electi à Deo in ſuum populum.

Facit autem hoc epitheton in præſenti loco non ad honorem, ſed ad maiorem infamiam & confuſionem Iſraelis. quaſi dicat. Etſi gloriaris hoc nomine, quòd ſis populus Dei, & ita, licet ſcelerate viuas, putas tibi optime conuenire cum Deo: hoc tamen non poterit impedire quin Deus te perdat, nam contra ipſam domum & familiam Dei bellum & certum exitium iamiam futurum eſt.

Nomine *Aquilæ*, intelligit Deum, ſed in ſuis ſeruis, ſeu in miniſtris ſuæ iræ, vt in Aſſur, nam per ipſum Deus erat populum perditurus.

Vſus eſt autem hoc ſimili, ſcilicet Aquilæ, multis de cauſſis, quarum tres ſunt præcipuæ. 1. Vt indicaret, bellum hoc Iſraelitis futurum è cœlo, id eſt, à Deo, tanquam præcipuo autore & hoſte Iſraelis. 1. aquila enim eſt, ceu cœleſte & diuinum animal, & nulla auis altius volat aquila. 2. & ea eſt alitum omnium regina. 3. neque vllum animal acutius videt aquila. Iure igitur Deus aquilæ comparatur: vnde Aquila quaſi acula ab acumine. 4. antiqui etiam poetæ tradiderunt, Aquilam Ioui tela geſtare. Indicare igitur voluit, 1. Bellum hoc & exitium, mox & derepente illis futurum, & quaſi iam imminere illorum capitibus: Aquila enim velociſſimum eſt animal, & momento, immenſum cœli ſpatium conficit. Deum igitur iamiam, quaſi vno volatu, & vno momento, cum ſuo exercitu, de improuiſo in illorum capita inſtar aquilæ, inuolaturum, & eos diſcerpturum, ne igitur putent, longam adhuc moram necti: in propinquo eſt, iamiam imminet ipſorum capitibus ſuum exitium. 3. Bellum hoc contra Iſraelitas futurum cum victoria Aquila enim etiam apud gentes, victoriam, & felices bellorum exitus magnarúmque expeditionū ſucceſſus portēdebat, & in hūc finē

primò Perſæ, deinde Romani elegerũt ſibi Aquilam pro ſuo inſigni, vt indicarent, ſe fore in omnibus bellis felices, & omnes tandem populus ſibi ſubiecturos. Ezec. etiam 17 loquens de deſtructione certiſſima, quæ futura erat Hieroſolymę per Nebucadnezarem, vtitur hac eadem ſimilitudine aquilæ dicens *Aquila grandis, magnarum alarum, longa membrorũ ductu, plena plumis, & varietate, venit ad Libanum.* Poſteà explicans ſimilitudinem, ait. *Neſcitis, quid iſta ſignificant? Rex Babylonis venit Hieroſolymam.* Ita hic de deſtructione decem tribuum, quæ futura erat per Aſſur, comparat Aſſur, vel, vt dixi, Deum in Aſſur, Aquilæ, ob cauſſas prædictas. Ne putent igitur, poſſe ſe elabi ex vnguibus Dei: omnes igitur diſcerpere decreuit.

Quò ad tertium, ait: *Quia tranſgreſſi ſunt fœdus meum, & contra legem meam rebellarunt.*

Lex & fœdus, ſunt ſynonyma. Eſt igitur repetitio, ſed non fruſtranea: poſterius enim membrum exponit prius.

Primũ ergo dictio *Lex*, expoſitiua eſt vocis *Fœderis*, quaſi dicat. Quod fœdus tranſgreſſi ſunt, legem meam, id eſt, illud, quod conſignatum erat in lege, quod ſcriptum illis tradidi: non poſſunt igitur excuſari, quod ignorarent, quale eſſet fœdus illud, cùm in lege & ſcriptum & conſignatum ſit illud ipſum fœdus.

Deinde verbum *Paſchah*, expoſitiuum eſt illius, præuaricati ſunt, quaſi dicat, quomodo tranſgreſſi ſunt pactum meũ? rebellarunt contra legem meam.

Obſeruandum eſt hoc ex loco, nunquam Deum minari cuipiam, quòd tranſgreſſus ſit mandata hominum, ſed tantũ quia tranſgreſſus eſt legẽ Dei. *Legem meam*, inquit. Ideò Chryſoſtomus optimam habet ſententiam in ſermone de libello repudij: Dominum neminem iudicaturum ſecundùm alienas leges, ſed ſecundum ſuam tantùm legem.

Addidit deinde *Legem meam*, vt oſtenderet, illos eſſe inexcuſabiles: quia fœdus illud tranſgreſſi ſunt, non quod oretenus per ſucceſſionem illis erat reuelatum, ſed illud quod in lege ſcriptum & conſignatum erat. Ergò Papiſtæ nullo modo excuſari poſſunt, habent fœdus Domini ſcriptum, illud tamen contemnunt, & neſcio quas doctrinas non ſcriptas, nobis venditant.

2. *Mihi clamabunt, Deus mi, nouimus te, Iſrael.*

Id eſt, Iſrael mihi clamabunt, *Deus mi, nouimus te.* Quia nomen eſt collectiuum: ideò viſitatiſſima eſt iſta ἐναλλαγὴ numeri, in ſcripturis.

Perſtringit autem hic hypocriſin Iſraelitarũ, & ſenſus eſt. Cum me iratum viderint cum tanto exercitu, de improuiſo illorum capitibus imminere, clamabunt ad me, vel etiã nunc incipiunt clamare, ô *Domine mi, nouimus te.* Iudicant igitur, illos eſſe hypocritas.

Clamabunt, inquit, ſed non ait, *In corde.* Ergò ſimulata inuocatio. Coniungit autem duo cum verbo *Clamabunt*. Quid clamabũt? Primum, Deus mi. Deinde, *Nouimus te.* Eſt μίμησις: refert enim illorum voces, & cum ſarcaſmo legẽda ſunt hæc duo. *Deus mi, nouimus te.* Duo igitur iactabant Iſraelitæ in ſuis precibus. 1. Nomen Dei quòd Deus eſſet illorum Deus, & conſequenter ipſi illius populus: *Deus mi.* Sic hypocritæ omnes plenis buccis nomen Dei iactant, nomen Chriſti, quòd Chriſtus ſit illorum ſeruator, quódque ipſi ſint populus Chriſtianus: *Deus mi, Chriſte mi.* 2. Iactabant notitiam Dei, notitiam veræ doctrinæ: *Nouimus te*: quo verbo venit notitia veræ doctrinæ Dei & fides. Iactabant igitur notitiam doctrinæ Dei & fidem. Sic noſtri Papiſtæ, ſic etiam multi Euangelici.

Sed quid prodeſt iſta gloria? nihil. Quare, quia profitentur quidem verbis, factis autem negant: reſonabunt hæ voces in ore eorum, ſed interim res aliter docet. Arguit & euincit illos meros hypocritas. Quomodo?

3. *Reiecit procul à ſe Iſrael bonum, hoſtis perſequetur eum.*

Antitheſis eſt inter *Reiecit*, &, *Perſequetur.* Ipſe populus reiecit à ſe bonum. Ergo iure hoſtis perſequetur eum.

Duo in hoc verſu continentur. 1. Peccatum populi. 2. Pœna tali peccato debita.

Peccatum eſt, quod populus à ſe procul reiecit bonum. Quod bonum? Quidam intelligunt Deum: alij Chriſtum. Verum eſt, ſed ſimplicius eſt, ſi dicamus, nomine *Thobh*, hoc in loco venire, quidquid rectum & iuſtum eſt, ſicut ſuprà nomine Mali intellexit, quidquid iniuſtum & iniquum eſt: *Cogitat contra me malum.* Quidquid autem rectum & iuſtum eſt, lege Dei continetur. Ergo repulerunt à ſe legem meã, quidquid rectum & iuſtum eſt, præcipientem. Eſt ergo explicatio illius primi verſus, *Rebellarunt contra legem meam*, hoc eſt, eam à ſe procul reiecerunt.

Zanach procul à ſe reijcere, eſt verbo Dei prorſus renunciate, quódque nolis amplius vllum cum verbo Dei habere negotium, eſt peccatum in Spiritum ſanctum.

Sequitur pœna. *Hoſtis perſequetur*, id eſt, comprehendet eũ. Obſeruandus eſt ordo. Primo Iſraelitæ deſerunt bonum. Ergo iure deſtituti omni bono, in mala omnia incidant neceſſe eſt. Ideò ait: *Hoſtis perſequetur*, quaſi dicat, incidet in manus hoſtis, & omnibus malis afficietur.

Nihil igitur detrimentoſius, quàm deſerere verbum Dei, æquum & iuſtum: quia ſtatim deſtituti Dei auxilio, exponimur omnibus malis. Contrà nil ſalutarius, quàm continere ſe in verbo Dei, iuxta illud credere & viuere: hæc eſt munitio tutiſſima aduerſus omnes hoſtes.

Ciuitates ergò & principes, ne putent, ſe tutos ab hoſtibus, quia habeant munitas vrbes muris, militibus. Si repellant à ſe illud *Thobh*: certe hoſtis perſequetur, & ita perſequetur, vt tandem etiam aſſequatur.

4. *Ipſi regnare fecerunt, & non ex me.*

Verſus hic continet obiurgationem peccati, & pœnam. Duo autem ſcelera populi capitalia notat Propheta, quibus coniunctitur perfidiæ & rebellionis.

Dixerat in genere, *Reiecit bonum*, item, *rebellarunt contra legem meam.* Nunc ea explicat. 1. Quod defecerunt à regno Dauidis, ideóque à Deo, & nouum regem ſibi contra voluntatem Domini conſtituerunt. Ideò ait: *Regnare fecerunt, & non ex me*: alludit verò ad hiſtoriam 1. Reg. 12. 2. Quòd defecerunt à religione bona, & nouam idololatriam fabricarunt, vnde ait: *Aurum ſuum & argentum ſuum fecerunt idola*: alludit autem ad hiſtoriam 3 Reg. 12. quando fecerunt duos vitulos aureos, in Dan & Bethel. Mutarunt igitur, & regnum & ſacerdotium, in quibus duobus fundata erat illorum ſalus. Quare? quia in illis duobus erat Chriſtus, & gratia Dei ſplendebat in regno & ſacerdotio. Ergò reiecerunt Chriſtum. Deus enim vtroque medio volebat regere populum: primùm regno, vt eſſent ſub regno Dauidis, & hoc, quo ad politiam attinet. Deinde ſacerdotio, quod ipſe inſtituit, & hoc, quò ad religionẽ. Illud autẽ regnũ typus erat regni Chriſti, & ſacerdotium ſacerdotij Chriſti. Cùm ergo populus ſponte penitùs à regno defecit & ſacerdotium corrupit, an non viſus eſt data opera procul à ſe reiecisse, quidquid Deus ſtatuerat pro eius ſalute, & nolle ampliùs regi manu Dei? ideóque an non reiecit Chriſtum procul à ſe? renunciarunt enim omnibus regibus Iudæ, & declararunt, ſe nolle ampliùs tribus Iudaicæ regibus ſubijci. Atqui ſciebant, ex illa tribu oriturum regem Meſſiam. Ergo renunciarunt etiam Meſſiæ.

Argento ſuo & auro ſuo fecerunt ſibi imagines, id eſt, argentum & aurum ſuum inſumſerunt in ſculptilia, id eſt, in vitulos in Dan & Bethel: & idola alia gentilia.

Vt ſuccideretur. Dupliciter accipi poteſt: vel aurum & argentum ipſorum perit, quia effuſum eſt in vana idola: Vel, vt ſuccideretur nomen eorum, hoc eſt, vt ipſi perirent cum nomine ſuo.

5. *Reiecit procul te à terra vitulus tuus, ô Samaria, exarduit furor meus in eos, quouſque non poterunt mundiciem?*

Sunt hic tria membra & in ſingulis multa docet. Primo membro, cum ait, *Reiecit procul te à terra tua vitulus tuus ô Samaria*, tria facit. 1. Perſtringit Iſraelitas idololatria, quòd ſcilicet ipſi coluerint vitulos aureos. Etſi enim ait in ſingulari numero *Vitulus tuus*, duo tamen fuerunt, ſed maiorem gratiam & emphaſin habet in ſingulari numero *Vitulus tuus.* Samariam etiam alloquitur, tanquam caput regni, ſed omnes Iſraelitas complectitur. quanquã illud etiam dici poteſt, præter illos duos quẽdam etiam Samariæ poſitum poſteà fuiſſe. 2. Prædicit certò, Iſraelitas è ſua terra in captiuitatem in longinquas regiones breui expulſum iri: ideò ait, *Reiecit procul ſcilicet te à terra*, & ait in præterito, *Reiecit*, tanquam iam expulſa ſit, vt indicet, certò & breui expulſum iri. Alludit autem ad pœnam talionis: ſuprà dixit verſu 3. quod Iſraelitæ reiecerint procul à ſe bonum: eſt enim idem verbum hic & ibi. Merito igitur te etiam, ô Samaria, procul reiiciet à terra. Et quid? vitulus tuus, id eſt, tua idololatria. 3. Indicat cauſſam totius huiuſce captiuitatis & exitij Iſraelitarum, nullam aliam eſſe, quam ſua peccata, atque imprimis idololatriam. *Vitulus tuus, ô Samaria*, quaſi dicat, tu procul reiecisti à te bonum, & vitulus tuus, id eſt, Deus propter vitulum tuum, reiiciet te procul à terra tua. Tu noluiſti reiicere vitulum è terra tua. Ergò vitulus reiiciet te.

Digitized by Google

Notandus certè eſt hic locus, nihil aliud nos perdere quã peccata noſtra, atque inprimis idololatriam. Vitulus tuus, Miſſa tua, o Argentina, reiiciet te procul, tu non reiicere vis vitulum, vitulus reiiciet te, ſi non è terra hac, ſaltem a multa felicitate in maximas miſerias. Reiiciet te à conſpectu Dei, e cœlo in infernum.

Altero vero membro, cùm ait, *Excanduit in eos furor meus*, docet Deus, quanta ſit ſua ira contra idololatriam Iſraelitarum: *Excanduit*, inquit, *furor meus in eos*. Illud *Eos*, quidam referunt ad vitulos: quidam ad ipſos Iſraelitas vitulorum cultores, poteſt etiam ad vtroſque referri. Solet enim Deus ad maiorem idololatriæ deteſtationem in ſcripturis exitiũ non ſolum idololatris, ſed etiam idolis ipſis ſæpenumerò denunciare, vt etiam Ieſaiæ 1 ad calcem. Solet ſere Deus, cùm minatur idololatris, vti hac locutione, *Excanduit furor meus, accenſa eſt ira mea*. Docet ij loci, rem certè eſſe nimis intolerabilem & abominandam, quòd ſcilicet quis eò vſq. perueniat, vt proſtituat ſe ante idola muta eaque colat. Deus enim, cum hoc videt, non ſimpliciter iraſcitur, ſed excandeſcit, ſed furore accenditur ſuo modo. Neque enim in Deo ſunt hæ paſſiones ſicut in nobis, ſed per ἀνθρωποπάθειαν ſic loquitur Deus in ſcripturis, vt oſtendat quàm ſibi diſpliceat idololatria, & alia ſcelera.

Tertio membro, quo ait, *Quouſque non poterunt mundiciem* ſcilicet amare, ferre & curare, vt ſint mundi? quatuor facit.

1. Docet, illos fuiſſe ſemper, & etiamnum eſſe, non ſolùm impuros prorſus & immundos, tàm internè in cordibus, quã externè in religione, in tota vita, ſed etiam omnis puritatis & mundiciei, id eſt, omnis & honeſtatis & puræ religionis impatientes atq. inimicos. Eſt enim ac ſi dicat: Quouſq. iſti impuri atque inhoneſti homines non poterunt mundiciem, id eſt, puram religionem & vitæ honeſtatem ferre?

2. Docet, non ſolum immundos ſemper fuiſſe & eſſe, ſed etiam in poſterum tales ſemper futuros eſſe, omnis ſcilicet puri cultus & honeſtæ vitæ inimicos. Eſt enim ac ſi dicat: porci ſemper fuerunt & ſunt, porci etiam ſemper futuri ſunt, qui in luto ſemper immerſi nunquã mundicie delectari poſſunt. Sunt igitur deſperati quia in ſua malitia obſtinati, neque vnquam illo temporis progreſſu redire ad ſanam mentem potuerunt, neque in poſterum redituri ſunt: quouſque igitur non poterunt mundiciem?

3. Docet iis verbis Deus ſe diu illorũ immũdicias, id eſt, & impuram vitam & fœdiſſimas idololatrias patienter tuliſſe, & adhuc patienter ferre, ſeu diu patiẽter exſpectaſſe, & adhuc patienter exſpectare, vt ad ſtudiũ puritatis & innocentiæ animum tandem applicent: ac proinde ſe non poſſe ab Iſraelitis reprehendi impatientiæ & nimiæ ſeueritatis. Quouſque non poterunt mundiciem? quaſi dicat, Ego ab eo tempore, quo hunc populum mihi in peculiarem populum elegi, atq. ex Ægypto liberaui, vidi eum ſemper immundum, curaui illum mundari vſus & verbis & factis omne genus: ſed ille inſtar porci mox ad lutum rediit, non ceſſaui illum lauare, ſed neque ipſe ceſſauit ad immundiciem redire, anni ſunt ferè 300. ex quo defecerunt à regno Iuda, atque à vera religione ad fœdas idololatrias, periti ſemper patienter & adhuc perfero illius immundiciem ſed quouſque tandem perferam? quouſque non poterunt ipſi immundiciem ferre?

4. Poſtremò igitur docet, ſe ſumturum tandem de illis pœnas, quia cùm ipſi Iſraelitæ non poſſint mundiciem, quam illis offert Deus, ferre & amare, neque ipſe ampliùs poteſt illorũ immundiciem ferre atque in malitia obſtinationem. Quouſque igitur non poterunt mundiciẽ: quaſi dicat, Nunquam poterunt mundiciem amare. Ergò neque Ego poſſum ampliùs illorum in malitia obſtinationem perferre, neceſſe tandem erit, vt porcum hunc, quem nullo modo ad mundiciei amorem flectere poſſum, occidam ac perdam.

Obſeruandum igitur. 1. Omnes nos naſci immundos ac de immundo ſemine, omnes à Deo mundiciem vocari, mundiciem hanc fieri per ſanguinem Chriſti, offerri verò per Euangelium, recipi autem fide Act. 15. *Fide purificans corda eorum, electos tandem mundari*. Eph. 5. *Mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ*. Reprobos verò nunquam poſſe mundari; neque mundiciem amare. Quouſque non poterunt mundiciem, quaſi dicat, nunquam poterunt mundiciem ferre. 2. Etſi reprobi non poſſint vnquam mundiciem ferre: Deum tamen non ſtatim illos perdere, ſed patienter diu exſpectaſſe, donec omnibus pateſiat, per illos ſtare, quò minus mundentur, ac tùm demum illos, vti porcos, occidi & perdi.

6. *Quia ex Iſraele etiam hic, artifex fecit eum, & non eſt Deus ipſe: quoniam in fruſta erit vitulus Samariæ.*

In hoc verſu tria facit Propheta. 1. Malitiam populi exaggerat, quòd ſcilicet illa religionis corruptela in Iſraele, non fuerit aut à Deo mandata, aut aliunde petita, ſed ab ipſomet Iſraele excogitata & fabricata, vnde ait: *Quia ex Iſrael etiam hic*. 2. Amentiam populi deridet, quòd ſcilicet ante idolum, id eſt, ante vitulum, tanquam ante Deum ſe proſtituat, cum tamen nimis aperte appareat, vitulũ illũ non eſſe Deũ, neq. aliquid in eo eſſe diuinitatis. Id verò demonſtrat duobus firmis argumentis, quorum vnum ſumit à cauſſa illius efficiente: alterum à materiali. 3. Poſtremò prædicit fore, vt tota illa falſa religio deſtruatur, vnde ait: *Et vitulus Samariæ erit in fruſta*.

Quò ad primum, ait, *Quia ex Iſraele etiam hic*. Illud, *Quia*, refero ad poſtremum membrum præcedentis verſus, & probat, omninò Iſraelem in ſua malitia eſſe obſtinatum, & non poſſe mundiciem, id eſt, puram religionem ferre, hoc modo: *Quouſque non poterunt mundiciem*, id eſt, puram religionem ferre? quaſi dicat, nunquam. Quare? Quia ex Iſraele etiã hic vitulus, id eſt, religionis corruptio eſt, quaſi dicat, ab initio ex Aegypto vocati & puram religionem à Moſe edocti, mox in deſerto ex ſeipſis vitulum excogitarunt, fabricarunt, adorarunt Dei loco, totam religionem à me acceptam corruperunt, licèt Ego vitulum illum perfregerim, religionem puram retinuerim: nunquam tamen eam puritatem religionis retinere, ferre, aut amare potuerunt, ſed ſemper nouas ſuperſtitiones commenti ſunt. Vis videre? nam etiam hic præſens vitulus, qui in Iſraele eſt & colitur, vnde eſt? ex me? ex meo mandato? minime. Ex gentibúſne, ſeu ex mandato & impulſu gentium idololatrarum, quibus ipſe vti cogantur? minimè. Vnde ergò? ex ipſomet Iſraele, & ex eius capite excogitatus & fabricatus. Cùm ergò etiam iſte vitulus ab Iſraelitis nuper ſit excogitatus pro ſua cordis impuritate & malitia, manifeſtum eſt, illum non poſſe mundiciem ferre. Habetis, quò ſit referendum illud Quia & quid probet. Iſraelem ſcilicet eſſe deſperatum: quia non poſſit mundiciem religionis ferre, ſed nouas ſemper ſuperſtitiones comminiſcatur. Atque hic locus facit, vt credam, Prophetam hic loqui non de illis duobus primis vitulis in Dan & Bethel, ſed de nouo, qui erat in Samaria, Ideò ait: *Etiam hic eſt ex Iſraele*, quaſi dicat, non tantum illi duo priores.

Cum ait, *Ex Iſraele*, Quidam volunt, eſſe tacitam antitheſin inter Iſraelem & reliquas gentes, hoc modo. Iſrael nõ eſt mutuatus hanc ſuperſtitionem colendi vituli à gentibus, quaſi ab illis ſeductus aut compulſus, ſed ipſemet Iſrael hanc corruptelam e ſuo capite commentus eſt, ipſemet Iſrael huius ſuperſtitionis primarius eſt autor, & architectus. Eſt igitur maiori pœna dignus, & illius peccatum grauius eſt. *At dices, imò à gentibus mutuatus eſt, quia in Aegypto adorabatur etiam vitulus, & ab Aegyptiis Iſraelitæ didicerunt*. Reſpondent, ſe non inficiari, quin huius ſuperſtitionis exemplum viderint in Aegypto, ſed illud etiam neque decepiſſe, neque impuliſſe Iſraelitas ad vitulum fabricandum & adorandum, ſed ea ſe ſuáque malitia illum fabricaſſe.

Mihi non diſplicet, ſed tamen neque hoc diſplicet, ſi dicamus hic eſſe antitheſin, inter Deum & Iſraelem, quaſi dicat. Etiam hic vitulus non eſt ex me, ex meo mandato, ex mea doctrina, ſed ex Iſraele, ex ſua malitia, ex ſua contra verbum meum audacia. Diſcrimen enim facere videtur inter illam religionis puritatem, quam à Deo receperant Iſraelitæ, & inter impuritates, fœdáſque ſuperſtitiones, quas ex ſeipſis commenti fuerãt, quaſi dicat, multas ſuperſtitiones ex ſeipſis excogitarunt Iſraelitæ, & illas meo verbo addiderunt: inter alias etiam hic vitulus non ex me, ſed ex ipſo eſt Iſraele meo cultui additus. Exempli cauſſa, ſi de ſingulis Papatus ſuperſtitionibus loquens, dicat, etiam hæc ſuperſtitio, vt Miſſa, ex ipſo eſt Papatu, nõ ex Deo, neq. ex Apoſtolis. Niſi malimus vtramque ἀντίθεσιν ſimul complecti, nempe, vt doceat Dominus, hanc vituli adorandi ſuperſtitionem Iſraelem, neque à Deo, neque à gentibus accepiſſe, eo ſenſu, quo ſuprà eſt dictum, ſed à ſeipſo ſolo excogitaſſe.

Ego tamen ſecundam ſequor interpretationem, vt comparatio ſit inter Deum & populum ipſum, qui addidit, contra mandatũ Dei, è ſuis figmentis verbo Dei. Hinc Paulus omnes ſuperſtitiones ἐθελοθρησκείας vocat, id eſt, volũtarios cultus quaſi dicat, cultus qui non ſunt ex voluntate Dei, ſed noſtra.

Colligimus hinc, Omnes cultus, qui non ſunt ex Deo, id eſt, ex voluntate Dei, & ex eius verbo, legéque deſumti, ſed ex nobis aliiſque hominibus excogitati ſine Dei verbo, damnari. Si quid enim ſit in Eccleſia, de quo Dominus dicere poſſit, ſicut ait hic per Prophetam, Hoc non eſt ex me, ſed ex Iſraele, ſed ex hominibus, illud improbatur Deo. Huc illud Ieſaiæ, *Fruſtra colunt me, docentes doctrinas & mandata hominum*. Huc illud Col. 2. *Si mortui eſtis cum Chriſto, ab elementis huius mundi quid adhuc ritibus oneramini, Ne contrecta-*

ueris, ne guſtaueris, ne tetigeris? Quæ ipſo vſu omnia pereſit, præſcripta ex mandatis & doctrinis hominum, quæ ſpeciem quidem habent ſapientiæ in cultu voluntario & *ἐθελοθρησκείᾳ*. Ac proinde colligimus, non licere quidpiam in religione, extra ſeu præter verbum Dei, excogitare & ſtatuere. Quid quid ergò ex nobis eſt, eſt peccatum: & ſic inquit, Ex Iſraele eſt, quaſi dicat, Quidquid eſt ex Iſraele, malum eſt. Etiam hic vitulus eſt ex Iſraele. Ergò res mala & impia eſt.

Quò ad ſecundum, ait: *Artifex fecit eum*. Deridet populi amentiam, quòd ante vitulum quaſi in conſpectu Dei ſe proſtituat & colat eum, cùm ille neque Deus ſit, neque aliquid in eo diuinitatis. Duobus autem argumentis demonſtrat, illum non eſſe Deum. 1. Sumitur à cauſſa efficiente, hoc tale eſt: *Artifex homo fecit eum*. Ergò non eſt Deus: neque enim homo aut vllus artifex fabricare poteſt Deum aliquem. 2. Imò etiam alterum argumentum hinc peti poteſt, id eſt, ex verbo *Facere*, concludique, non eſſe Deum, ſic. Eſt factus ab aliquo. Ergò non eſt Deus: neque enim Deus fieri poteſt, quia nec Deus ſeipſum, nec alium Deum facere poteſt. Ideo de perſona filij quia eſt Deus, dicimus, genitum, non factum. 2. Alterum argumentum ducitur à cauſſa materiali, ſic Vitulus eſt ex materia corruptibili. Ergò non eſt Deus. eſſe verò ex materia corruptibili, probat ab euentu dicens: *In fruſta erit vitulus Samariæ*. Vel ſimpliciter dicamus, ab euentu Prophetam demonſtrare in vitulo illo nullam fuiſſe potentiam, nullum numen, nullam vim ſaluandi. Vitulus iſte redigendus eſt in fruſta. Ergò nulla in eo eſt diuinitas, nulla potẽtia, nulla vis: nam ſi vlla in eo eſſet vis, quomodo permitteret, ſe in fruſta ſcindi: ſi autem non poteſt ſeipſum ſeruare, ne ſcindatur in fruſta, quomodo igitur alijs poterit ſalutem conferre? quæ igitur eſt amentia, quòd Iſraelitæ ante illum procumbant, & ab eo ſalutem exſpectent?

Eſt etiam hoc argumentum diligenter obſeruandum, & vſurpandum contra Papiſtas, qui ſubſtantiam panis, in ſubſtantiam corporis Chriſti verti dicunt, ideóque Chriſtum ipſum ſub illis ſpeciebus panis & vini contineri. Argumentor ſicut Hoſeas. Panis hic ſubſtantialiter in fruſta ſcinditur. Corpus autem Chriſti nunc glorificatum, in fruſta ſcindi non poteſt. Ergò neq. panis ille, qui videtur & teritur dentibus, eſt propriè ipſum corpus Chriſti ſubſtantialiter, neq. in eo localiter incluſus eſt Chriſtus. Quæ igitur amentia, quòd Papiſtæ tamen illum adorent, per plateas, tanquam Deum, circumgeſtent, ab eo ſalutem petant & exſpectent?

Eadem verò hæc argumenta vſurpanda ſunt contra Papiſtas, cum ante imagines procumbunt, tanquam ante Deũ, & ab illis, tanquam à Deo, ſalutẽ aliquam exſpectant. Quanta eſt hæc amentia veſtra, procumbere ante id, quod fabricauit homo, & quod in fruſta ſcinditur, à tineis corroditur: ac proinde quod non eſt Deus, neq. in quo eſt numen vllum? aut quis furor eſt iſte veſter, quod ſalutem ab eo idolo exſpectatis, in quo nulla eſt vis & potentia, qua ſe ipſum ſeruare à corroſione poſſit? quam igitur ſalutem vobis adferre poteſt?

At habent ſuas excuſationes Papiſtæ, ſe non adorare idola, ſed Deum, qui in cœlo eſt. Imagines autem repræſentare Deum Chriſtum. Reſp. Eadem erat excuſatio Iſraelitarum: neque enim ita brutæ erant beſtiæ, vt dicerent, ſe propriè vitulos adorare, ſed Deum in cœlo, verùm ante vitulos, tanquam ſymbola, quibus repræſentabant Deum. Propheta autem non admittit hanc excuſationem, ſed quia procumbere & genua flectere, peteréque ſalutem (cùm de religione agitur) eſt actus qui ſoli Deo præſtari debet: icircò qui ante imagines hoc faciunt, reipſa prædicant illas imagines eſſe Deum. Probat autem Propheta, non eſſe Deum. Sunt ergò idololatræ amentiſſimi.

Non dubito tamen, quin iis poſtremis verbis, *In fruſta erit vitulus Samariæ*, non ſolùm probet vitulum illum non eſſe Deum, à cauſſa materiali, ſeu ab euentu, vt dixi, ſed etiam prædicat apertè deſtructum iri totam illam Iſraelis ſuperſtitioſam religionem. *In fruſta erit vitulus*, id eſt, tota illa religio deſtruetur. Ac proinde obſeruandum eſt ex hoc loco, nullam falſam religionem perpetuò duraturam: *quia omnis plantatio, quam non plantauit pater meus, eradicabitur*. Dictũ quidẽ illud fuit de Phariſæis reprobis, de quibus dixerat: *Sinite illos, cæci ſunt*: ſed tamen ad omnes etiam religiones & cultus, qui ſunt à Deo non inſtituti, ſed ab hominibus, applicari poteſt.

7. *Quia ventum ſeminabunt*, ſeminant, *etiam turbinem metent: culmus non eſt* ſemini erit, id eſt, non naſcetur, *germen*, quaſi dicat, quòd ſi naſcatur germen, *non faciet*, producet *farinam, ſi fortè fecerit* farinam, *alij deuorabunt eam*.

Hoc verſu docet Propheta, Iſraelitas ex ſua tùm ventoſa, falſáque religione, tum inani in ſuis fœderatis regibus confidentia, nihil, niſi ventum, vanitatem, & confuſionem, & iram Dei reportaturos. Ac proinde, dùm ſeſe in tàm peruerſo cultu exercent, & deſerto Deo, modo ad hunc, modò ad illum regem auxilij captandi cauſſa diſcurrunt, oleum & operam, vt eſt in prouerbio perdere. Hoc autem facit, communi vulgarique vtens prouerbio, quo dici ſolet: *Vt ſementem feceris, ita & metes*. Prouerbium hoc tùm in ſcripturis, tum etiam apud profanos ſcriptores vulgatiſſimum eſt. Cicero de Oratore vſus eſt hoc prouerbio his verbis: *Vt ſementem feceris, ita metes*. Sed profanis ſcriptoribus relictis, ad ſcripturas venio. 2. Cor. 9. *Qui parcè ſeminat, parcè etiam metet*. Gal. 6. *Quæ ſeminarit homo, hæc & metet. Qui ſeminat in carne, de carne metet corruptionem Qui ſeminat in ſpiritu, de ſpiritu metet vitam æternam*. Ita hic Hoſeas. *Quia ſeminant ventum, turbinem metent*, quaſi dicat, Quia vanam & hypocriticam religionem, vanáque conſilia ſequuntur: icircò etiam inde nihil niſi vanitatem conſequentur.

Duo igitur hic docet Propheta. 1. Totam illam Iſraeliticam religionem, eſſe meram vanitatem, inanem pompam, ventoſamque oſtentationem, quin & omnia illorum cum regibus gentium fœdera, omnia denique illorum ſtudia & conſilia, quibus nitantur ſe contra Deum defendere, illiuſque iudicium fugere, prorſus eſſe vana: quia quidquid agunt tum in religione, tùm in politia, etſi aliquam habeat ſpeciem tum pietatis, tùm prudentiæ: illud tamen totum nihil eſt, quam vanitas, & perinde eſt, atque ſi ventum ſeminent. 2. Nihil igitur ex iis ſuis vanitatibus reportaturos, niſi vanitatem, iramque diuinam. Inanem igitur & vanam eſſe totam ipſorum fiduciam, quam tum in ſua peruerſa hypocriticáq. religione, tùm in ſuis fœderatis regibus ſtudiis, & conatibus, collocarunt: omnia enim illis male ceſſura.

Quò ad primum, ait, *Quia ventum ſerunt*. Quis dicitur ventum ſeminare? ille qui per agri ſulcos more ſeminatoris incedens, manum quidẽ iactat, & videtur ſeminare, ſed nulla ſpargit ſemina. Metaphoricè igitur is ventum dicitur ſeminare, 1. qui aliquam quidem pietatis & religionis ſpeciem obtendit, ſed reuera nullam habet pietatem. 2. omnes qui falſas & peruerſas religiones ſequuntur: quia videntur quidem, Deo ſuis ceremoniis inſeruire, ſed nil minus faciunt, cùm non ſint grati Deo illorum cultus. 3. denique omnes qui ſine verbo Dei aliquid agunt ſalutis conſequendæ cauſſa, quoniam ſolum Dei verbum, eſt ſemen quod fructum adfert, aliquid igitur, ſine verbo Dei agere, eſt ſine ſemine, inſtar ſeminatoris, manum per agrum iactarẽ, adeóque ventum ſeminare.

Cùm igitur ait, *Iſraelitas ventum ſeminare*, illud refero tùm ad religionem, tùm ad politiam, quòd ſcilicet & hypocritica, peruerſaque illorum religio mera erat vanitas, & omnia illorum cum regibus fœdera, omnia conſilia, ſtudia & conatus, quibus contra Deum defendere ſe nitebantur, inanes erant fumi.

Quia ergò ſolum Dei verbum eſt ſemen ad vitam æternam: icircò quidquid pro ſalute & vita aſſequenda, citra verbum Dei faciunt homines, illud totum eſſe inanem laborem, merámque vanitatem. Quid igitur faciunt Papiſtæ, cùm pro remiſſione peccatorum miſſant, boant, ieiunant, capiunt indulgentias? ventum ſeminant: quia ſine verbo Dei omnia illa agunt. Deindè, etiamſi aliquid agas, quod mandatum ſit in verbo Dei: ſi tamen non agas iuxta verbum Dei, id eſt, ex fide & ſyncero cordis affectu, ventum ſeminas. Quid igitur agunt omnes hypocritæ, qui ſine fide & ſine reſipiſcentia frequentant cœnas dominicas, faciunt eleemoſynas, ieiunant, orant, ſi omnia ſine fide? ventum ſeminãt: quia videntur quidem hominibus ſeminare opera ad æternam vitam conſequendam, ſed quia ſine fide & ſpiritu Dei illa præſtant opera, coram Deo nil niſi ventum ſeminant. Duo igitur neceſſaria ſunt. 1. Vt nil agamus, quod non habeat teſtimonium in verbo Dei. 2. Vt etiam illa quæ teſtimonium habeant à verbo, agamus iuxta verbum Dei, id eſt, ex ſyncera fide.

Quò ad alterum, ait: *Turbinem metent*. Turbo eſt ventus vehemens, ex depreſſæ nubis ſpecu, obiecta quæque deturbans, duo ſignificat: Vanitatem, & iram Dei. Indicat enim, Iſraelitas non ſolùm nullum bonum fructũ ex ſuis iſtis ſuperſtitionibus & inanibus contra Deum ſtudiis, relaturos, ſed etiam loco boni fructus tùm vanitatem ac confuſionem, tum iram Dei vehementiſſimam reportaturos. Superſtitiones enim colere, & alia peccata contra Deum admittere, eſt ſeminare ſemen iræ Dei. Sicut Rom. 2. *Theſaurizas tibi iram*. Ergo iure metent tales homines turbinem iræ Dei. Quare metere turbinem, plus ſignificat, quàm ſimpliciter

ſimpliciter inanes ferre labores. Significat enim, impios homines non ſolùm oleum & operam ſuis ſuperſtitionibus perdere, ſed etiam iram Dei aduerſus ſe excitare. Ergò quia ſeminant ventum, turbinem metent. Ad hoc prouerbium pertinet & illud Græcis poetis familiare, κακῶς κακὰ, cui ſimile illud Chriſti Matth. 21. *Malos malè perdet.*

Poſteà explicationis cauſſæ perſiſtens in ſua metaphora, addit, *Non eſt culmus* erit, quòd ſi tamen culmus ſurgat, *germen non faciet farinam*, id eſt, nullum proferet fructum, vnde farina colligi poſſit. Eſt elegans alluſio in Hebræis verbis inter *Tzemach* & *Kemach*. Sed eſto, germen producat farinam: tamen Iſraelitæ non illa fruentur, ſed hoſtes ſui: ideò ſubdit, *Si fortè produxerit, extranei deuorabunt*. Senſus eſt: Etiamſi Iſraelitæ aliquid auxilij conſecuti fuerint à ſuis fœderatis: tamen illud parum eis proderit, quia efficiam, vt eâ ope illorum hoſtes vtantur ad illos perdendos. Summa eſt, Inanis eſt fiducia Iſraelitarum, quam in ſuis ſuperſtitionibus, fœderibus, ſtudiis, conſiliis, collocant: quoniam tota illa ſuperſtitio, & omnia eius conſilia vana ſunt, & nihil habent ſolidum & ſunt perinde, ac ſi quis ventum ſeminet. Quem igitur fructum colligent? nullum bonum, ſed tantùm turbinem & iram Dei. Obſeruandus hic locus de fructu, quem impij & ſuperſtitioſi homines è ſuis ſuperſtitionibus & aliis peccatis reportant. Quem? vanitatem & confuſionem, imò turbinem iræ Dei omnia vaſtantis.

Obſeruent Papiſtæ hunc locum. Adeunt Miſſas, inuocant ſanctos. Quare? quia putant, ſe remiſſionem peccatorũ inde conſecuturos. At quid metent? turbinẽ. Illis ſuis miſſis non eſt culmus, nec germen producet farinam, id eſt, nullum adferunt fructum. & ſi fortè producunt, id eſt, aliquod temporale beneficium inde capiunt, extranei deuorant illud, id parum illis prodeſt: quia in ſuam perniciem illud etiam eis tandem cedit.

8. *Deuoratus eſt Iſrael, nunc fuerunt*, id eſt, erunt *inter gentes, ſicut vas, non beneplacitum* hominis *in eo.*

Denunciat hic Iſraelitis pœnam ſuæ ſuperſtitionis, & fiduciæ, quam in regibus fœderatis poſuerant. Repetit enim & inculcat pœnas, quas daturi ſunt Deo propter ſuam defectionem, antè quàm eas dent, quaſi iam ſentiant, & ita ſenſu ſuo tum [illegible] tacti reſipiſcant, ait ergò: *Deuoratus eſt Iſrael.* Indicat non ſolum bona Iſraelitarum conſumenda ab hoſtibus, vt antè dixit: *Extranei deuorabunt eam farinam*, ſed etiam ipſum populum deuorandum. Quomodo? cùm ab hoſtibus quaſi aperto ore, omnes ſimul captiui inter gentes abducti fuerunt.

Deinde ait: *Nunc erunt inter gentes.* Explicat quomodo populus ipſe vorabitur, quia ſcilicet omnes inter gentes quaſi in ventrem traiicientur *Nunc*, inquit, *erunt*: quia breui erant ducendi in captiuitatem, digna pœna tali peccato. Iſraelitæ fuerunt per Deum è gentibus ſelecti in peculiarem populum in hunc finem, vt ſinerent ſe à Deo eiúſque verbo regi, nihilque cum gentibus haberent commune. Ipſi verò & defecerunt ab Eccleſia ſeu regno Dauid, quod erat in tribu Iuda, & gentium ſuperſtitiones imitati ſunt, fœderáque cum gentibus fecerunt. Icircò iure optimo etiam è ſuo regno, & à reliquo populo Dei, inter gentes captiui abducti ſunt. Eſt igitur hæc magna defectionis pœna, cùm quis ab Eccleſia ſegregatus, inter gentes profanas diſpergitur.

Tertiò ait: *Sicut vas in quo non eſt oblectatio*, id eſt, contemtibile, reiectitium, vile, putidúmque. Honeſtatem ſermonis ſeruat Propheta, ſed eſt perinde, atque ſi dixiſſet, Erunt, ſicut vas teſtaceum, merda intus & foris refertum. quis poteſt tali vaſe oblectari? Indicat igitur, fore hunc populum omnibus contemtibilem, & ingratum, & ideò ab omnibus reiiciẽdum. Quare? quia ipſe quoque contemſit & reiecit Deum.

Obſeruanda pœna hæc. Qui reiicit Deum, à Deo & hominibus reiicietur Qui contemnit Deum, reddet eum Deus omnibus contemtibilem.

Sumus omnes noſtrapte natura talia vaſa, in quibus Deo non eſt *Chephetz*: ſed per Chriſtum repurgamur, & ſimus vaſa in honorem, in quibus Deo eſt *Chephetz* beneplacitum. Vnde Luc. 2. *Gloria in excelſis Deo, in terra pax, hominibus Rěuda Chephetz.* Sed certè nemo eſt vas in quo ſit Deo *Chephetz*, niſi & ipſi homini ſit *Chephetz* in lege & verbo Domini, ſicut patet in pſalmi primi verſu ſecundo: *Beatus ille cuius* Chephetz *eſt in lege Domini.*

9. *Quia ipſi aſcenderunt ad Aſſur, ſicut Aſinus ſolitarius ſibi, Ephraim conduxerunt amores.*

Hiſtoria eſt 4. Reg. 15. quando Menahem aſcendit ad Phul regem Aſſyriorum, & talenta multa, vt regni protector fieret, dedit.

X. *Etiamſi conduxerint inter gentes* amatores, fœderatos, *nunc colligam eos, & dolebunt paululum ab onere regis & principum.*

Sunt ſimul legendi ij duo verſus. In primo peccatum populi explicat, defectionem ſcilicet à Deo ad gentes, quibuſcum fœdus fecit populus. In ſecundo verſu, eſt pœna talis defectionis ſeu peccati.

Quò ad primum, id eſt, peccatum, ait: *Quia ipſi aſcenderunt ad Aſſur.*

Primò defectionem populi apertè explicat dicendo: *Aſcenderunt ad Aſſur*, ſcilicet auxilij captandi cauſſa, & ita à me defecerunt. Deinde duobus ſimilibus peccatum populi exaggerat. Primum eſt ab aſino, ſeu ab onagro delumtum: comparat enim populum aſino, nec ſimplici aſino, ſed onagro, id eſt, aſino ſiluestri. Alterum eſt ab impudica & perfida vxore petitum: comparat enim populum impudicæ & perfidæ vxori.

Quò ad peccatum populi, ait: *Aſcenderunt ad Aſſur*, ſcilicet fœderis cum illo faciendi & auxilij capiendi cauſſa, quaſi dicat, A me ad Aſſur defecerunt, auxilij capiendi cauſſa, quaſi Ego non poſſem illum ab hoſtibus omnibus defendere: ſignum hoc eſt infidelitatis. Deus enim promiſerat, ſe fore illi in perpetuum protectorem, modò & ipſe fidẽ datam ſeruaret, vt ſcilicet contineret ſe in verbo & lege Domini, ſinerétque ſe à Domino regi. Populus neque fiſus eſt Deo, neq. fidem Deo datam ſeruauit, quia legem transgreſſus eſt pertinaciter. Ergò cùm ſenſit Dei iudicium contra ſe, non ad Dominum rediit, ſed ad Aſſur, auxilij, quo Deo reſiſteret, capiendi gratia: hoc eſt peccatum populi, quod hic Propheta ei exprobrat, ſed cum ſarcaſmo legẽdus eſt totus iſte verſus. Benè populus aſcendit ad Aſſur, ſicut aſinus. At Ego etiamſi conduxerint amatores, colligam eos.

Videmus, quàm graue peccatũ ſit, non redire ad Dominũ, cũ cædimur ab illo, ſed ad humana auxilia confugere, quibus Deo reſiſtamus. Eſt hæc magna & deridenda veſania, quaſi poſſimus Dei iudiciũ euadere: propterea, vt dixi, cum ſarcaſmo legendus eſt hic verſus: deridet enim Deus veſaniam populi.

Nunc addit duo ſimilia, quibus meliùs populi peccatum exaggerat. Primum eſt, *Sicut onager.* Non ſimpliciter ait, ſicut Aſinus, ſed ſicut onager: ſunt enim duo aſinorũ genera, teſte Varrone de re Ruſtica lib. 2. cap. 6. Vnũ domeſticũ & manſuetũ, ideò ad onera portãda, & alios vſus accommodatũ: tales ſunt omnes aſini in Italia. huius generis erat & ille, quem equitauit Dominus cùm ingreſſus eſt Hieroſolymam.

Alterum ferum & ſiluestre, ij appellantur propriè à Latinis & Græcis Onagri, quaſi ὄνοι ἄγριοι, Hebræis *Pere*. Illud primum appellatur Hebræis *Chamor*, vt apud Ieſ. 1. *Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini.* Secundi generis aſini, id eſt, onagri permulti ſunt, teſte Varrone, in Phrygia & Lycaonia. Hinc igitur alteri aſinorum generi comparat Hoſeas Propheta ſuum populum dicens: *Aſcendit ad Aſſyrium ſicut onager*, non autem ſimpliciter ſicut aſinus. Quare? Multæ certè ſunt cauſſæ, ſed hæc eſt vna præcipua, vt indicaret eum populum verè ſiluestrem, ferúmque & indomitum, quia nullo modo potuit vnquam cicurari, ita vt ſineret ſe à Deo regi, & in ſtabulo Eccleſiæ retineri, ſed vt ferus onager ſemper fugiebat à Deo, eiúſque conſpectum ferre non poterat. Aufugit à ſtabulo Eccleſiæ, quando defecit à regno Dauid, & à tribu Iehuda, vbi erat vera Eccleſia. Poſteà fugit à Deo ad Aſſur & alios reges, erat vſq. adeò ferus, vt non poſſet in ordine retineri, ſemper vt ferus & ſiluestris aſinus in ſolitudinem fugiebat, ideò ait: *Solitarius ſibi.* Quæ hæc ſolitudo? deſertio veræ Eccleſiæ & populi Dei. Cùm quis deſerit Deum & Eccleſiam, verè ſolitarius eſt ſibi, etiamſi conſortium habeat cum hominibus profanis & huius mundi. Hæc eſt præcipua cauſſa, cur onagro compararet populum, & dicat: *Aſcenderunt ad Aſſur, ſicut aſinus ſiluestris, ſolitarius ſibi.* Primò igitur hac ſimilitudine perſtringit populum brutæ feritatis, quod tot tantiſque tùm admonitionibus, tùm reprehenſionibus, tùm flagellis, tùm beneficiis Dei, nunquam domari & cicurari potuerit, vt ſe in domo Dei contineret, ſinerétque ſe duci & regi à Deo.

Deinde, Aegyptiis, qui non literis, ſed hieroglyphicis vtebantur, aſinus pictus ſignificabat hominem ſtupidum & rerum imperitum, hominem ſine iudicio & ſine ingenio. Hinc deinde etiam Latini & Græci hominem indoctum, imperitum, & ſtupidum, Aſinum appellarunt. Hinc illa prouerbia *Aſinus ad lyram, aſello fabellam canere ſurdo.* Ideo Cicero in Piſonem, *Quid nunc te aſine literas doceam? non opus eſt verbis ſed fuſtibus.*

Scipio apud Numantiam C. Metello, hanc mentis tarditatem exprobrauit hac aſini ſimilitudine, quando dixit: *ſi quintum pareret mater eius, aſinum fuiſſe parituram.*

Vlyſſes etiam apud Plutarchum in Gryllo,dixit,*omnia bruta animalia ratione aliquà Vti,aſinum tantùm ac pecudem ab omni rationis Vſu ſemotos eſſe.*

Non dubito igitur,populum hunc Iſraeliticum aſino comparatum fuiſſe, vt illius ſtupiditatem ingeniíque tarditatem & ignorantiam Dei perſtringeret,quòd ſcilicet tandiu fuiſset in Schola Dei , & tamen nunquam potuerit erudiri,vt verè Deum agnoſceret. Ergò aſcenderunt, ſicut aſinus imperitus, ſtupidus,ſtolidus.

Tertiò, Nomine etiã aſini notari ſolet plerumque homo ignauus & piger,qui etiamſi benè eũ verberes , tamen à ſuo lento gradu amoueri non poteſt:pellem enim duram & carnes duriſſimas habet:ideò pro ignauo homine,pigro,tardo, &(vt nos Itali dicimus)poltrone capitur,quòd ſicut tardi eſt ingenij,ſic etiam tardi inceſſus eſt aſinus. Hinc mola inferior in piſtrino,ὄνος,id eſt,aſinus in ipſo etiam Euangelio appellatur,à tarditate , quæ aſini propria eſt , ſic dicta , neque enim mola illa mouetur.

Ergò hanc etiam ob cauſſam Propheta populum hunc aſinum appellauit,vt indicaret eius ignauiam,nempe in rebus diuinis,quòd ſcilicet,licet diu vapularit,grauiter cæſus à Domino : tamen nunquam incitari ad obſequendum Deo potuit,ſed contrà,cùm deberet progredi in via Domini, ille retrogreſſus eſt , & defecit à Deo ad regem Aſſur. Ergò aſcenderunt ad Aſſyrium ſicut aſinus.

Multæ certè ſunt aſini,præſertim onagri,proprietates,quę huic populo Iſraelitico optimè conueniunt,ſed nimis prolixus eſſem,ſi ſingulas explicare vellem. Deinde ſatis eſt,mẽtem Prophetæ aperuiſſe,cur ſcilicet onagrum appellet hunc populum,nempe propter illas tres præcipuas cauſſas,propter feritatem,propter ſtupiditatem,ignorantiam Dei,& propter ignauiam in voluntate Dei facienda.

Curemus etiam nos,ne ſimus aſini,multò minus ſimus onagri in rebus diuinis. Nec dubito,quin Propheta alluſerit ad vaticinium Iacobi Gen. 49. Quando Iſſachar appellauit aſinum oſſeum inter duas ſarcinas cubantem : erat autem illa tribus vna ex decem,ad quas Hoſeas prophetabat.

Alterum ſimile eſt ab vxore impudica & perfida deductũ. *Ephraim*, inquit , *conduxit amatores.* Vult autem innuere, quòd Iſraelitæ ſua pecunia ambiuerint , & quaſi emerint ſocietatem,amicitiam & confœderationes cum Aſſyriis,Ægyptiis & aliis vicinis gentibus , quarum auxiliis plus confidebant , quàm Deo, & ſic ſpiritualiter mœchabantur & à Deo deficiebant.

Etiam quòd conduxerint mercede gentes , non proderit,nunc enim congregabo eos)ſcilicet gentes contra Iſraelitas ipſos.

Alij ſic accipiunt: Et licèt conduxerint gentes : ego tamen congregabo illas.

Et dolebunt paululum propter onus regis. Vel,*cœperunt conqueri propter onus*,id eſt,tributum,quòd ſint tributarij.

11. *Quia multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum,erunt ei altaria ad peccandum.*

In hoc verſu eſt & peccati reprehenſio,& denunciatio pœnæ contra peccatum.

Peccatum quod hic reprehendit, eſt non ſimplex idololatria,ſed & interna cordis in ipſa idololatria obſtinatio,& externa diuerſarum ſuperſtitionum propè in infiuitum multiplicatio. Sed interna cordis obſtinatio ab externa ſuperſtitionũ in immenſum multiplicatione, concluditur : neque enim externas ſuperſtitiones quotidiè auxiſent,niſi intùs in corde ad idololatriam & peruerſam religionem occaluiſsent. Cùm ergò ait : *Quia multiplicarunt altaria ad peccandum :* Vnum diſertè docet , ſuperſtitiones in Iſraele auctas in immenſum fuiſse,*multiplicarunt*,inquit,*altaria ad peccandum.* Alterum, neceſsariò innuit Iſraelem in ſuis ſuperſtitionibus ita obduruiſse,& illorum amore,atque ardore æſtuaſse , vt nunquam ſatis auctæ ſibi eſse viderentur:ideò quotidiè multiplicabant altaria ad peccandum. Nomine *Altarium* , ſynecdochicè complectitur omnes ſuperſtitiones.

Cæterùm non ſine cauſsa nominauit altaria:quia illa videbantur ſacroſancta , vtpote ſupra quæ ſacrificia offerrentur Deo,ſupra quæ ſtarent idola , ſupra quæ denique totus ferè cultus exerceretur. Totum ergò cultum iure complexus eſt nomine altarium.

Illud verbum *Multiplicauit*,& in plurali *Altaria*,oſtendunt præuaricationem legis. Deus enim volebat, vt vnum tantum eſset altare , ſupra quod victimæ à ſacerdotibus offerrentur, idque in vno tantùm templo Salomonis. At Iſraelitæ multiplicârunt altaria paſſim in ſuis collibus.

Neque ſimpliciter ait , *Multiplicarunt altaria :* hoc enim erat perſpicuum, & Iſraelitæ gloriabantur , ſe multiplicaſse altaria , quaſi egregium opus feciſsent & Deo gratum , ſed addit , *Ad peccandum.* Hæc particula eſt vera interpretatio & explicatio totius cultus Iſraelitici , qualis ſcilicet eſset totus ille cultus in Iſrael, & quo reuera ſpectaret : nempe ad peccandum,ad tranſgrediendũ legem Dei,ideóque totus ille cultus impius erat. Ac proinde hac particula , omnes bonas Iſraelitarum intentiones (vt vocant) omnéſque excuſationes , quibus ſuum cultum defendebant , damnat & friuolas eſse oſtendit,docétque, non eſse ſpectandos fines hominum & bonas illorum intentiones , ſed verbum Dei. Illi hac intentione , & in hunc finem erexerunt & multiplicarunt altaria,vt ibi ſacrificia Deo offerrent , Deóque gratificarentur. Videbantur igitur ad gloriam Dei fuiſse illa altaria multiplicata. Sed Propheta ſpectato Dei verbo , aliter pronunciat, & ait,illa altaria,in nullum aliũ vſum eſse,aut ſeruire, niſi ad peccandum. Putabant item Iſraelitæ , poſtquam ſupra altare ſacrificium obtuliſsent , ſe debitum cultum Deo præſtitiſse. At Propheta ait,eos ibi nihil facere, niſi peccata : ideóque quantò magis putent, ſe Deo gratificari , dùm multiplicent altaria & ſacrificia, eò magis in Deum peccare : quia altaria illa non ſunt,niſi ad peccandum , & quanto magis putent,ſe mereri apud Deum gratiam,multiplicando altaria & ſacrificia,tanto magis iram Dei cõtra ſe prouocaſse. At quare ſubinde in hanc idololatriam inuehitur omnibus vere concionibus ? Quoniam ita ſibi placebant in ſua idololatria,quã iudicabant eſse optimum Dei cultum , vt non facilè inde auelli poſsent, & ita hæc quercus idololatriæ obduruerat , vt non ictu vno aut altero deiici facilè poſset. Altaria ſunt tamen ad peccandum,multiplicarunt autem altaria. Ergo & ſua peccata multiplicarunt:ideo,quo plus putant ſe demereri Deum eo plus illum lædunt.

Videmus,quanta fuerit Prophetæ παῤῥησία, id quod erat apud Iſraelitas ſanctiſſimum : nempe altare , ipſum pronunciat eſse impiiſſimum : quia tantùm ad peccandum valet. Quare?quia certo ſciebat , eſse præter & contra verbũ Dei. Ergo diſcant concionatores , cùm certo ſciunt , aliquid non eſse ſecundum verbum Dei , etiamſi ſit ſpecioſiſſimum , & meram pietatem præ ſe ferat:tamen ne metuant illud appellare iis nominibus,quibus etiam Prophetæ vſi ſunt : *Altaria ad peccandum,*

Quid ergo in Papatu ſunt tot altaria , ſupra quæ miſsant, ſupra quæ ſua habent idola , in quibus incluſæ ſunt reliquiæ mortuorum , aliæque innumeræ idolomaniæ ? Papiſtis his nihil eſt ſacroſanctius : at nobis nihil debet eſse magis abominandum. Quare?quia contra verbum Domini ſunt erecta. Dominus enim Ieſus abolitis omnibus altaribus veteris teſtamenti,illorum loco menſam vnam inſtituit ſimplicem,ligneam,ſine oſſibus mortuorum incluſis,ſine idolis, ſupra illam iuſſit fieri cœnam,in ſui memoriam , illi voluit aſſidere Apoſtolos & reliquos fideles , & illos omnes comedere & bibere corpus & ſanguinẽ ſuũ. Iſti reiecta Domini menſa erexerunt altaria veteris teſtamenti,imo gentilium , & in Eccleſiam reuocarunt , ſupra illa offerunt ſacrificium abominale,cùm dicant eſse ſacrificium pro peccatis , ſupra illa habent idola,ad illa inuocantur mortui, ibi adorantur reliquiæ mortuorum & imagines , ibi inceuſum idolis iactatur ,ibi blaſphematur Chriſtus , ibi ſanguis Chriſti conculcatur , ibi denique horrendiſſima omnium,quæ vnquam fuerint à condito orbe , idololatria quotidie admittitur, dùm panis pro Deo ipſo adoratur,& Deus hic, in illis altaribus concluditur, quaſi captiuus & vinctus , ne inde exire queat. Quid igitur magis abominabile nobis eſse debet illis altaribus?Dicamus ergo cum Propheta : *Fecerunt & multiplicarunt ſibi altaria ad peccandum:multiplicarunt ipſi*,inquam:quia non Dominus multiplicauit,neque iuſſit , ſed Ephraim ipſe contra verbum Domini , ſed Papiſtæ ipſi contra verbum Domini multiplicarunt altaria ad peccandum,id eſt,ad faciendas idololatrias & abominationes. Quid enim ſibi in vno & eodem templo volunt innumera altaria?ad multiplicandas Miſsas : Miſsa autem eſt abominatio corã Deo. Ergo ad multiplicandas abominationes. Quot ergo ſunt altaria in Papatu,tot ibi ſunt aræ dæmoniorum & domicilia peccatorum & ſcelerum contra Dominum.

Sequitur nunc pœna peccati , ait : *Erunt ei altaria ad peccandum* , quaſi dicat. Quia contra verbum Domini multiplicarunt altaria ad peccandum : iccirco in pœnam hoc peccato dignam erunt eis altaria ad peccandum : eſt hoc ſimile illi dicto Ioannis in Apocalypſi cap. 22. *Qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc.* Hæc eſt grauiſſima pœna,cùm peccatũ peccato punitur , quaſi dicat : *Quia Volunt perire,pereant: quia Volunt peccare, peccent igitur , non Ego impediam.* Quæ grauior ira Dei,quàm cùm propter noſtram obſtinationem,ſtatuit , nolle nos à noſtris peccatis , à noſtróque ad infernum

præcipit

præcipitij curſu,impedire ac retinere? Quia igitur inquit,Ephraim multiplicauit altaria ad peccandum, ſunto illi altaria ad peccandum. Peccet igitur,& quod vult agat & habeat. Nõ poteſt ergò Papiſtis grauior pœna contingere, ſuæ in idololatriis obſtinationis,quàm quòd Deus permittit, vt perpetuò ſint illis altaria ad peccandum,& non vult illis altaria deſtruere, non vult eos à ſuis idololatriis impedire, non vult illos à curſu,quo ad orcum properant,retinere. Ergò quia multiplicarunt altaria ad peccandum,ſunto illis, non nobis altaria ad peccandum.

12. *Scribam illi precioſa legis mea, ſed tanquam alienum reputata ſunt.*

Poteſt bifariam legi primum membrũ.1.futurum pro præteritohæc eſt receptior exemplo. 2. vt futurum maneat,ſed per interrogationem legatur: *Scribam illi honorabilia legis meæ*quaſi dicat,dignine ſunt, quibus honorabilẽ legem meã ſcriptam relinquam?minime.Quare?quia tanquam res aliena reputata fuit ab illis. Hieronymus ad hanc videtur accedere.*Scribam eis*,inquit Deus,*alias rurſus leges? ſed quid prodeſt rurſus alias ſcribere.cum contemſerit eas,quas antè ſuſcepit?*Priorem tamen lectionem ſequar, quia magis recepta ab Hebræis & aliis doctis interpretibus.

Hic Propheta introducit Deum loquentem & diſerte explicantem, qua in re proprie poſitum fuit populi peccatum; in hoc,quod eum Dominus dederit ei pretioſam ſuam legẽ, ad cuius normam volebat populum, totum dei cultum & totam ſuam vitam,conformare,ſeu quam volebat illi eſſe perpetuam regulam totius & cultus & vitæ, ipſe populus eam, ceu rem alienam &ad ſe non pertinentem,contemſit,neglexit,& illius loco ſuas ſecutus eſt imaginationes,multiplicauit altaria,& fecit mirabilia.Hoc fuit peccatum populi.

Conſequenter hic tradit regulam,qua diſcerni poſſit verus cultus à falſo,bonũ opus à peccato. Quæ eſt hæc regula?Lex dei,*Dedi eis*,inquit,*pretioſa legis meæ*: vt ſcilicet ea ſola eis eſſet regula omnis cultus & totius vitæ. Ergò illi cultus, & illa opera,quæ ſunt ad normam & regulam verbi dei facta, ſunt veri cultus dei grati,& vera bona opera.

Et tanquam res aliena reputata ſunt, id eſt, tanquam rem alienam & ad ſe non pertinentem, neglexerunt, quaſi dicat, non iuxta legem meã,ſed iuxta ſuas imaginationes,tùm cultum ſuam vitã inſtituerunt.Subeſt enim tacita antitheſis inter legem dei pretioſam,& putidas hominum imaginationes Hoc autem fuit populi peccatum, quòd neglexit legem, & ſuas imaginationes eſt ſecutus.Ergò omnes illi cultus & omnia illa opera, quæ non ad formã legis dei, ſed ad formam humanarum excogitationum fiunt impij cultus ſunt& peccata coram deo.Hæc eſt regula diſcernendi verum cultũ à falſo,&bonum opus à malo ſeu à peccato,forma ſcilicet legis dei,ſeu obedientia vel inobedientia in legẽ dei: quia bonum opus eſt obediẽtia legis dei: peccatum igitur eſt inobedientia contra legem dei peccatum enim eſt *ἀνομία*.

Hoc cùm ita ſe habeat: ergò hac regula docet Propheta, cur verſo præcedente damnarit altaria Iſraelis, dicens, illa fuiſſe multiplicata ad peccandum. Quare? quia non ſecundùm legem dei, ſed iuxta ſuas imaginationes, humáſque, vt vocant,intentiones.ea multiplicarũt. nedi eis legem meam, in qua ſcilicet mandaram, vt vnum tantum eſſet altare Hieroſolymis.Ipſi verò Iſraelitæ,neglecta mea lege,multiplicarunt altaria, exiſtimantes,hoc fore melius, quàm ſi vnum tãtum eſſet altare:plures enim etiam oblaturi iri victimas.Atqui non meminerunt illius 1.Reg.15.deum velle obedientiã, qua ſcilicet ſuæ legi obediatur non autem ipſa ſacrificia & victimas,quas ſcilicet homines excogitant & multiplicant. Ergò iure pronunciauit Propheta, altaria illa omnia fuiſſe tantum ad peccandum,& quo plura erunt altaria,tanto plura fieri peccata.

Hæc eſt ſumma huius verſus, & diligenter tenenda eſt hæc doctrina & regula quã hic tradit Dominus: in hac enim ſita eſt tota Theologia, vt ſciamus diſcernere verum cultum à falſo,veram doctrinam à falſa,bona opera à peccatis, quid deo placeat,quid diſpliceat, quid velit, quid nolit,quid mandet,quid prohibeat. Hac autem regula hic tradita,facile hæc omnia diſcernuntur. Ergo firmiter tenenda eſt hæc regula,& hac audacter iudicandæ ſunt omnes religiones & ſectæ.

Sed nunc ſingula verba percurramus. *Scripſi*,non ait,*Reuelaui*,*vel tradidi*,ſed *Scripſi* Ergo quidquid Deus à nobis vult, ſiue ad religionem pertinens,ſiue ad mores,illud totum eſſe ſcriptum. *Scripſi ei pretioſa legis mea*, id eſt,totam meam diuinam legem: ac proinde non eſt recurrendum ad traditiones,neque ad conſuetudines,neque ad nouas reuelationes & enthuſiaſmos,ſed ad ſcripturam.

Neque ait,*Moſes*,ſed *Ego ſcripſi*. Scriptura ergò ſacra non eſt Moſis aut Prophetarum ſcriptura,ſed dei.

Ei ſcilicet Iſraeli. Scriptura igitur ſacra, ceu theſaurus dei, fuit in Iſraele depoſitus, Rom.3. *Concredita ſunt illis eloquia Dei*: ac proinde non excuſari poterat Iſrael,cum haberet legem dei apud ſe ſcriptam & depoſitam. Eo igitur grauior fuit eius culpa,quod neglecta dei lege,ſecutus ſit ſuas imaginationes,& tantum honorem ſibi delatum non agnouit.Etſi vero Iſraeli ſuis ſcripta: non tamen propter eum ſolum, ſed etiam propter nos Iſraelitas ſecundum ſpiritum.

Pretioſa legis mea, ſeu pretioſam & admirabilem legem meam. Hoc eſt elogium,legis dei proprium. Eſt autem lex dei ipſa dei voluntas. Quidquid ergo pretioſum & admirabile habuit Dominus, quod nobis poſſet reuelari, illud totũ in ſua lege nobis reuelauit, & quidquid boni à nobis volebat Dominus,illud totum in ſua lege nobis præſcripſit.Eſt pretioſa lex domini.Ergo eſt diligenter conſeruanda. Eſt admirabilis quia ibi ſapientia dei admirabilis continetur. Ergo non debet contemni, ſed debemus eam admirari. Quare, quod vel Iſraelitæ contemſerint eam,vel nos contemnamus,nulla nobis certe eſſe poteſt excuſatio.Eſt admirabilis & pretioſa. Ergò nil in ea deeſt,quod ad ſalutẽ & perfectionem pertinet. Nihil ergò vltra hanc admirabilẽ ſapientiam eſt quærẽdum.

Tanquam extraneum quid reputata ſunt.Magna igitur populi fuit ingratitudo, quòd, cùm ſub illa lege ac pueritia fuerit educatus: tamen poſteà illam,ceu rem extraneam,& ad ſe minime pertinentem contemſerit. Hoc vitium etiam inter nos regnat,non tantùm inter Iſraelitas. Reliquas omnes diſciplinas admiramur,ſuſcipimus,& tanquam res ad nos vere pertinentes,amplectimur libenter, illis aſſidue ſtudemus: at verbum Domini tanquam rem extraneam, & ad nos minime pertinentem,contemnimus.Sunt quidam nobiles,Theologiæ lectionem contemnunt. Quare?ad nos, inquiunt,non pertinet,nolumus eſſe Theologi,volumus tantùm iuri & humanioribus literis operam dare,hęc ſunt nobis propria:ergo verbum Domini,tanquam quid alienum, etiamnum à nobis contemnitur. Etiam Dominus, vbi venerit dies iudicij,nos tanquam alienos, &,qui ad eum non pertinemus, reiiciet dicendo:*Neſcio vos,vos eſtis extranei.*

13. *Sacrificia,holocauſta mea ſacrificant, carnem & comedunt,Dominus non vult ea, nunc recordabitur iniquitatis eorum,ipſi in Aegyptum reuertentur.*

Bifariam poſſumus hunc verſum legere & interpretari. 1. Sacrificia holocauſtorum meorum ſacrificant carnem, & comedunt.Si ſic legamus,vt omnes legunt,conuincit hic Dominus Iſraelitas aperti contemtus legis ſuæ, ſicut verſu proximo dixerat,eos ſuam legem quaſi extraneum quiddam reputaſſe: nunc conuincit ita eſſe. Quomodo?Cùm offerenda erant holocauſta, debebant ipſa animalia prorſus comburi (vt etiam notatio nominis indicat:) iuxta legem Domini in Leuitico.At quid Iſraelitæ?non exurebant totum animal,ſed illius carnem coctam offerebant.

14. *Oblitus eſt autem Iſrael factoris ſui,& ædificauit delubra*,id eſt,templa in honorem idolorum.

Et Iuda multiplicauit vrbes munitas: mittam igitur ignem in ciuitates eius,& conſumet ædes eius.

ANALYSIS CAPITIS OCTAVI.

1. *Ad palatum tubam.*

1. Iubetur in viſione Propheta, tubam ori ſuo admouere: non eſt autem veriſimile, Prophetam materiali tuba populo clanxiſſe. Indicat igitur hac locutione, ſe tanquam fecialem Domini, aliquid magnum, nempe bellum grauiſſimum, & ob graues cauſſas,id eſt, propter grauiſſima peccata, populo Iſraeli denunciaturum fuiſſe: ac proinde attentos ſibi reddit auditores.

2. Maxima breuitate bellum Iſraelitis denunciat dicens, *Sicut aquila,Dominus venies contra domum Dei.* Indicat igitur,præ foribus adeſſe hoſtem,ita, vt ſibi nõ vacet multa verba facere: ac proinde bellum populo futurum.

3. Nomine *Domus Dei*,venit cùm vniuerſus Dei populus, tùm inprimis ac ſpeciatim Iſrael,id eſt,decem tribus.Contra autem hanc domum bellum futurum denunciat, propter ſua ſcilicet ſcelera. Indicat igitur, iram Dei auerti à nobis non poſſe ſolo Eccleſiæ titulo, & populi Dei nomine, niſi & fides & vera cordis reſipiſcentia accedat.

4. Nomine *Aquila*, venit hic ipſe Deus. ipſe, inquam, Deus in iræ ſuæ miniſtris, vt in Aſſur. Eſt autem aquila primò

cœleſtis ac prope diuina auis: deinde velociſſima, quæ immenſum cœli ſpatium momento conficit: poſtremò Perſis & Romanis inſigne fuit victoriæ. Indicat igitur Propheta, belli hoc quod Iſraelitis denunciat: primum à Deo tanquam principali autore: deinde repente & ex improuiſo: poſtremò cum hoſtis, id eſt, Dei victoria, contra illos futurum.

5. Cauſſa belli contra Iſraelitas, ideóque illorũ exitij fuit quoniam tranſgreſſi ſunt fœdus Dei, & contra legem Dei rebellarunt. Iuſtiſſima igitur fuit illa belli & exitij denunciatio, vtpote contra fœdifragos ac rebelles Dei.

6. Non ait ſimpliciter: *Quia tranſgreſſi ſunt fœdus & legem*, ſed addit, *Meum & meam.* Indicat igitur, Deum cùm iraſcitur déque nobis pœnas ſumit, ideò iraſci & pœnas ſumere, non quia tranſgredimur mandata hominũ, ſed quia tranſgredimur legem Dei: ac proinde docet: non eſſe timendam Dei iram, niſi diuini fœderis, diuinæque legis tranſgreſſoribus ac contemtoribus.

2. *Mihi clamabunt, Deus mi, nouimus te Iſrael.*

1. Cùm ait, Iſrael mihi clamabunt, ſubintelligendũ eſt *Tantùm*, quaſi dicat, tantũ clamabunt, ſed non reſipiſcent: deinde non ait: *Clamabunt in corde*, ſed ſimpliciter, *Clamabunt*, quaſi dicat, voce tantùm. Indicat igitur, Iſraelitas, cùm viſo Deo irato, ad eum clamarunt, hypocritas fuiſſe, & pœnitentiã tantùm verbis ſimulaſſe, non autem ex animo reſipuiſſe.

2. Cum ait: *Deus mi, nouimus te*, μίμησις eſt, qua cum [illegible] hypocritarum Iſraelitarum voces, quas in ſuis precibus iactare ſolebant, refert Vnam, *Deus mi*: alteram *Nouimus te.* Indicat igitur, Iſraelitas plenis buccis iactare ſolitos fuiſſe primum quidem nomen Dei, quòd ſcilicet Deus eſſet illorum Deus, ipſi eius populus, id eſt, ſancta eius Eccleſia. Deinde notitiam Dei & veræ doctrinæ, ſeu fidem: ſed quoniam reipſa, quod iactabant verbis, negabant: iccircò innuit, illorum clamores, inanes fuiſſe voces, & ipſos meros fuiſſe hypocritas: ac proinde docet, hoc eſſe proprium omniũ hypocritarum ingenium, vt plenis quidem buccis iactent tùm nomen Dei, & Chriſti, & Eccleſiæ, tùm cognitionem Dei & Chriſti, ſcientiã ſcripturarum & traditionum Apoſtolicarum, denique fidem, ſed reipſa & factis negent, ſicut Paulus quoque tradit in *Epiſtola ad Titum c. 1.* Confitentur quidem, ſe noſſe Deum factis autem negant.

3. *Reiecit procul à ſe Iſrael bonum: hoſtis perſequetur eum.*

1. *Zanach* eſt procul à te aliquid, quaſi inutile, ingratum, & abominabile, reiicere. Nomine *Bons* venit immediate, quidquid rectum & iuſtum eſt: quoniam autem, quidquid rectũ & iuſtum eſt, illud totum in verbo Dei traditum eſt: ideò nomine *Bons* venit ipſum etiam verbum Dei, adeóque & Chriſtus ipſe λόγος & verbum Patris, in quo omne bonũ, totáque Iſraelitarum ſalus poſita erat. Cùm igitur ait: *Reiecit procul à ſe Iſrael bonum*, indicat, Iſraelem inimicum omnis æqui & iuſti factum, verbum Dei, adeóque & Chriſtum in verbo faſtidiuiſſe & nauſeaſſe, & iccircò illud, cen rem ſibi prorſus inutilem, ingratam, & abominabilem, procul à ſe reieciſſe: ac proinde docet, hoc eſſe proprium omnium hypocritarum reprobatorum peccatum, nẽpe, vt, licet pleno ore iactent nomen & verbum Dei: corde tamen & reipſa illud, tanquam ingratum, inutile, ac contemtibile, procul à ſe reiiciant.

2. Primò ait: *Reiecit à ſe bonum Iſrael.* Poſteà ſubdit, *Hoſtis perſequetur eum.* Indicat igitur, ideò hoſtem perſecutũ fuiſſe Iſraelem, & ita perſecutum, vt ſit aſſecutus, quoniã Iſrael reiecit à ſe bonum: ac proinde, hanc eſſe debitam & iuſtam illorum, qui verbum Dei & Chriſtum procul à ſe reiiciunt, pœnam, vt ſcilicet deſtituti bono quod reiecerunt, in manus hoſtiũ & omnia mala incidant: nihil igitur detrimentoſius, quàm reiicere verbum Dei, & nihil ſalutarius quàm firmiter retinere verbum Dei, iuxtáque illius regulam, & Dei cultum, & totam vitam inſtituere.

4. *Ipſi regnare fecerunt, & non ex me.*

1. Cùm ait *Ipſi regnare fecerunt, & ipſi principes conſtituerunt*, alludit ad hiſtoriam, 3. Reg. 12. cùm decem tribus defecerunt à regno Dauid, quod erat in tribu Iuda, nouum ſibi regem elegerunt. Cùm verò ait: *Aurum ſuum & argentũ ſuum fecerunt ſibi idola*, alludit ad hiſtoriam, quæ in eodẽ libro eſt & eodem capite, cùm ſcilicet Iarobeam rex duos fecit vitulos aureos, & eorum alterum in Dan, alterum in Bethel, Iſraelitis ad cultum propoſuit, & populus lubentiſſime illos eſt amplexus. Accuſantur igitur Iſraelitæ, quòd & regnum mutarunt, & ſacerdotium, id eſt, religionem corruperunt: ac proinde conuincuntur perfidiæ ac rebellionis, non ſimplicis rebellionis, ſed rebellionis contra Chriſtum, qui fuit in Iehuda verus & rex & ſacerdos.

2. Cùm enim Iſraelitæ nouo ſibi electo rege à regno Iuda defecerunt, nõ ſolùm Roboamo Solomonis filio, ſed omnibus in vniuerſum regibus, qui futuri erant vnquam è tribu & in tribu Iuda, in perpetuum renunciarunt: futurus autem erat è tribu Iuda & in tribu Iuda rex Meſſias, ſeu Chriſtus: id quod non latebat Iſraelitas. Cùm igitur renunciarunt Iſraelitæ regibus Iuda dicendo: *Quæ nobis pars in Dauide? aut quæ nobis eſt hæreditas in filio Iſai?* ipſi etiã Chriſto & filio Dauid conſequenter in perpetuum renunciarunt: ac proinde, cum hic accuſantur & conuincuntur rebellionis, non ſimplicis rebellionis, ſed rebellionis contra Chriſtum filium Dei & filium Dauid accuſantur & conuincuntur.

3. Non ſimpliciter ait: *Ipſi regnare fecerunt*, ſed addit, *Et non ex me*, item, *Et Ego non cognoui*, id eſt, non probaui. Indicat igitur, illos contra mandatum Domini feciſſe, cum à tribu Iuda deficientes, nouum ſibi regem crearunt: ac proinde voluntatem Domini fuiſſe, vt regibus Iuda etiam reliquæ decem tribus in perpetuum eſſent ſubiectæ.

4. Hiſtoria 3. Reg. 11 diſerte tradit, Dominum illum fuiſſe, qui, vt peccata Solomonis puniret, decem tribus à tribu & regno Iuda auulſit, nouúmque illis regem ipſum Iarobeam dedit Propheta verò ait, factum hoc non fuiſſe ex Deo, & Deũ non approbaſſe. Fieri autem non poteſt, vt verbum Domini ſecum pugnet. Neceſſariò igitur vtrumque fatendum eſt, factũ illud & ex Deo & non ex Deo, ideóque & bonum & malum, (ſed propter diuerſos reſpectus & fines) fuiſſe.

5. Non enim ſimpliciter ait Deus: *Factum illud non fuiſſe ex ſe*, ſed ait: *Ipſi Iſrael regem fecerunt* poſteà addit: *Et non ex me* Indicat igitur, factum illud non fuiſſe ex ſe, quatenus fuit ex ipſis Iſraelitis, id eſt, quatenus ipſi regnare fecerunt Iarobeam, non fuiſſe, inquam ex ſe, ſed contra ſe, ideóque & malum: quatenus verò fuit ex ſe, vt hiſtoria 3. Reg. 11. tradit, non fuiſſe ex Iſraelitis, ideóque bonum fuiſſe. Ergo quatenus ex Deo, bonum opus fuit, & quatenus bonum, ex Deo fuit: quatenus verò non ex Deo, ſed ex Iſrael, malum fuit, & quatenus malum, non ex Deo, ſed ex Iſrael fuit. Sunt enim hæc correlatiua,

6. Idẽ enim factũ, quod & à Deo & ab Iſraelitis fuit, diuerſos habuit & in Deo & in Iſraelitis fines. Finis Dei fuit, vt peccata Solomonis puniret. Pœna autem peccati, iuſtum & bonũ eſt opus. Factum igitur illud, quatenus ex Deo fuit, bonũ fuit, & quatenus bonum, id eſt pœna peccati, ex Deo fuit. Finis Iſraelitarum fuit, ne amplius ſubiecti eſſent regibus Iuda: noluiſſe autem ſubiici regibus Iuda, contra voluntatem in lege Dei reuelatam fuit, ideóque malum & peccatum fuit. Factum igitur illud, quatenus ex Iſraelitis fuit, peccatum fuit, & quatenus peccatum, ex Iſraelitis, & non ex Deo fuit.

7. Quare ex verbo Domini apparet, abſurdum aut impium non eſſe, ſi quis dicat: Peccatũ & ex Deo & non ex Deo (ſed diuerſis reſpectibus) eſſe: nullum enim peccatum eſt, in quo non ſit aliquid boni, quando omne malum eſt in bono, omne autem bonum ex Deo eſt. Omne igitur peccatum, quatenus eſt bonum, ſeu, omne igitur vel factum vel dictum, vel cogitatum contra legem Dei, quatenus eſt vel dictum, vel cogitatum, vel factum quoddã, (nam quatenus tale, bonum eſt) ex Deo: quatenus verò contra legem Dei eſt, ſeu quatenus peccatum eſt (nam quatenus tale, malum eſt) ex Deo non eſt, ſed ex hominibus. Itẽ quatenus peccatum, non eſt ex Deo: quatenus verò pœna peccati, ex Deo eſt.

8. Etſi verò, ne Dei prouidentia ab iis, quæ in mundo fiunt, excludatur, neceſſariò fatendum eſt, ipſa quoque peccata quodammodo etiam ex Deo eſſe: tamen ne iuſtitia Dei peccata puniendis tollatur, nullo modo dandum eſt, Deum autorem eſſe peccati, idque duabus præcipue de cauſſis. 1. Quoniam Deus, etſi tùm vires quibus peccatur, tùm materiam in qua peccatur (ſine quibus ambabus rebus peccatum nullo modo fieri poſſet) ei qui peccat, ſubminiſtret non in hunc tamen finem, vt peccetur, eas ſubminiſtrat, ſed potiùs in hos duos fines: nimirum vt partim ſuam erga humanũ genus, dùm beneficia in ipſos etiam impios quotidie confert, beneficentiam, bonitatémque declaret: partim ſuam contra peccatum iuſtitiam, ac ſeueritatem, dùm hac ratione peccata peccatis punit, mundo patefaciat 2. Quoniam peccatum, etſi, quò ad ſui miſericordiam, in qua fit, à Deo eſt: tamen quò ad formam, per quam vere eſt, & appellatur peccatum, ex Deo non eſt.

9. Propria enim peccati forma, ſeu formalis ratio, qua fit, vt peccatum & vere ſit peccatum, & proprie appelletur peccatum, eſt ipſa obliquitas à lege Dei, ſeu irrectitudo & ἀνομία atque κακία: hæc autem à Deo, qui ipſa eſt rectitudo, & cuius voluntas ipſa eſt νόμος, eſſe non poteſt, ſed ab homine, cuius cor eſt obliquum, & contra legum Dei erraticorum,

mali

Digitized by Google

malitiáque plenum. Hæc peccati forma in ipſo vel dicto vel cogitato, vel facto imprimitur, & ideò fit peccatum. Autor alicuius autem rei ille tantum propriè dicitur, qui formam, per quam illa res talis eſſe dicitur & eſt, illi rei imprimit: vt autor ſtatuæ ſtatuarius eſt, quia formam ſtatuæ ligno impreſſit: non autem ruſticus ſeu colonus, qui lignum ante & in alium finem, quàm vt ex eo fieret ſtatua, ſuppeditauit. Peccati igitur autor nullo modo poteſt eſſe aut dici Deus, ſed tantū Satan, cuius opera deprauatum eſt cor hominis, & ipſe homo, qui peccat, peccati autores verè ſunt & dicuntur: ac proinde ait, factum illud Iſraelitarum, quatenus ſcilicet peccatum fuit, non ex ſe, tanquam autore, ſed ex ipſis fuiſſe. Culpa igitur peccati in ipſo inhæret homine, in Deum autem transferri nullo modo poteſt.

16. Cum ait: *Aurum ſuum & argentum ſuum fecerunt ſibi idola*, perſpicuè indicat, ſe quidem dediſſe illis aurum & argentū pro ſua erga illos liberalitate, ipſos verò Iſraelitas pro ſua malitia & impietate ex illo auro & argento idola ſibi ad cultum contra Dei mandatum feciſſe: ac proinde docet, ſe illius peccati minimè autorem fuiſſe, cum in longè alium finem, quàm, vt idola ad cultum facerent, aurum & argentum illis dederat. non igitur ipſum Deum, qui ſuis ipſos etiam impios beneficiis ad bonum finem pro ſua bonitate quotidie cumulat, ſed ipſos homines, qui beneficiis Dei pro ſua ipſorum malitia ad malum, id eſt, ad peccandum abutuntur, autores eſſe peccati.

11. Non ait, *Fecerunt ſibi aurum & argentum, ſed ex auro & argento* quod ſcilicet ipſi non fecerunt, fecerunt ſibi idola. Indicat igitur, aurum quidem bonum ab alio factum fuiſſe, nempe à Deo: idola verò mala ex auro bono ab ipſis Iſraelitis facta fuiſſe: ac proinde docet, omnes res quidem bonas à Deo fieri, & illarum Deum eſſe autorem: omnia vero mala, id eſt, peccata, quà peccata ſunt, fieri ab hominibus & illorum autores eſſe homines.

12. *Propterea excidetur*, totum ſcilicet hoc regnum Iſraeliticum. Indicat igitur, ideò deſtructum fuiſſe regnum, & populum in captiuitatem abductum, quoniam, cum & regnum mutarint & ſacerdotiū, religionémque corruperint, à Chriſto verò totius regni Iuda rege, & totius puræ religionis ſacerdote, perfidè defecerunt: ac proinde, hanc eſſe legitimam extremi exitij cauſſam: nempe, perfidam à Chriſto Chriſtiq. doctrina defectionem.

5. *Reiecit procul* ſcilicet te à terra *Vitulus tuus, ô Samaria, excanduit furor meus in eos, quouſque non poterunt mundiciem?*

1. Nomine *Vituli* venit ſynecdochicè tota illa religionis corruptela, quæ in Iſrael introducta fuerat à Iarobeamo. *Zanach* ſignificat reiicere procul aliquid, tanquam abominabile & deteſtandum, vt ſuprà dictum eſt. Cum igitur ait: Vitulus tuus, ô Samaria, reiecit procul te, ſcilicet à terra tua: Tria facit. 1. tacitè accuſat Iſraelitas idololatriæ, quòd ſcilicet fecerint ſibi ad cultum vitulos, & ſic totam religionem corruperint. 2. prædicit, certò & breui ipſos, tanquam exſecrabiles & abominabiles, procul è terra ſua, in longinquas ſcilicet regiones eiiciendos. 3. cauſſam huiuſce reiectionis fuiſſe ipſorum vitulum, id eſt, idololatriam, & à vera religione ad peruerſam defectionem. & tacita quadam inter hunc 5. & 3. ſuperiorem verſum, antitheſi, indicat, ideò reiectam fuiſſe Samariam è ſua terra, quia ipſa reiecerat Bonum à ſe: ac proinde docet, ideò nos à Deo reiici, tanquam rem exſecrabilem, è ſuo regno, quia nos Deum, eiúſque verbum, tanquam rem ingratam, à nobis reiicimus.

2. Non ait: Iratus ſum eis, *ſed*, Excanduit furor meus in eos, ſcilicet tàm vitulos quàm Iſraelitas vitulorum cultores. Indicat igitur, maximam eſſe ſuam aduerſus tum idola, tum idolorum cultores indignationem, ſeque grauiſſimam de eis pœnam ſumturum.

3. Cum ait, *Quouſque non poterunt mundiciem?* (ſubintelligendum eſt, Ferre, vel, amare,) quaſi dicat, nunquam poterunt. Nomine autem *Mundiciei* intelligit tum puram religionem (quò ad primam tabulam) tum honeſtam vitam (quò ad ſecundam tabulam) cum ipſa cordis puritate coniunctam. Tria igitur præcipua indicat. Vnum quidem, Iſraelitas & ſemper fuiſſe & eſſe, & verò etiam in poſterum futuros eſſe, non ſolum immundos & impuros tàm interne in cordibus, quàm externe in religione & in tota vita, ſed etiā omnis veræ mūdiciei, id eſt, omnis puræ religionis & honeſtæ vitæ impatiētes atque inimicos: ſemper enim fuiſſe, eſſe, & futuros eſſe porcos, qui in luto perpetuò hærentes nunquam mundiciei delectari poſſint. Alterum verò, ſe nimis diu illorum immundiciem, impuram ſcilicet religionem, & turpem vitam patiētes tuliſſe: fruſtra enim ſe exſpectaſſe, vt ad ſtudium pietatis & honeſtæ vitæ animum applicarent ſuum, cùm ſint prorſus deſperati. Non poſſe igitur ſe ab Iſraelitis impatientiæ & nimiæ ſeueritatis accuſari, quaſi non diu illos exſpectarit. Poſtremum, ſe tandem aliquando pœnas de eis ſumturum, quoniam cùm ipſi non poſſint ferre Dei mundiciem, neque ipſe poteſt illorum ferre immundiciem: hos igitur porcos tandem occidendos. Ac proinde docet, hoc eſſe omnium reprobatorum ingenium, vt non, ſicut vnà cum electis ex eodem Adamo concipiuntur & naſcuntur immundi: ſic etiam vnà cum eiſdem electis mundiciē à Deo per Euāgelium in Chriſto omnibus oblatam, per fidem recipere, amare, aut ferre velint aut poſſint.

6. *Quia ex Iſraele etiam hic, artifex fecit eum, & non eſt Deus ipſe, quia in fruſta erit vitulus Samariæ.*

1. Iſtud *Etiam*, continuatam ſignificat coniunctionem huius præſentis vituli cum vitulo, quem ipſum patres in deſerto fabricarunt. Nomine autem *Vituli* ſignificatur tota illa ſuperſtitioſa religio, quam Iſraelitæ excogitarunt. Indicat igitur, Iſraelitas ab eo tempore, quo educti ex Aegypto primum vitulum in deſerto fabricarunt, nouas ſubinde ſuperſtitiones excogitaſſe, ita vt poſtremò quaſi in deſertum ad primam idololatriæ originem redierint, & alium etiam vitulum fabricarint: ac proinde docet, hypocritas non poſſe diu retineri, quin ſubinde ad ſuas redeant ſuperſtitiones, nouáſque indies excogitent.

2. Illud *Quia*, *aitiologia* eſt, qua probat, nullam eſſe ſpem, vt Iſrael ferat vnquam ipſam mundiciem: quia ex ipſo, tanquam ex putida, ſempérque fecibus ſcatente cloaca nouæ quotidie ſuperſtitiones indeſinenter effluunt. Cùm igitur ait: *Quia etiam hic Vitulus ex Iſrael eſt*, indicat, ideò ſe de ſalute Iſraelis deſperaſſe, cùm dixit: *Quouſque non poterunt mundiciem?* quia hunc populum ſemper vidit ita mundiciei, id eſt, puræ religionis inimicum, & fœdis ſuperſtitionibus addictum, vt ab eo tempore, quo primum vitulum in deſerto fabricauit, ad hunc vſque diem nunquam ceſſarit nouas ſubinde ſuperſtitiones contra verbum Dei ex ſuo capite comminiſci: nam etiam iſte præſens vitulus, ex eodem eſt Iſraele, ex quo ſcilicet & prior in deſerto fuit, quaſi dicat, ex eadem cloaca ſimiles ſemper feces indeſinenter fluunt. Quomodo igitur ferre poterunt mundiciem? ac proinde docet, de illis nullam ſpem poſſe concipi, à quibus nihil vnquam boni, niſi meras feces fluere, & nouas ſubinde ſuperſtitiones fabricari videmus.

3. Cùm ait: *Ex Iſraele*: tacita eſt antitheſis inter Deum & Iſraelem, & ſubintelligenda eſt particula excluſiua *Tantum*, quaſi dicat, non ex me, ſed tantum ex Iſraele eſt: facit enim diſcrimen inter illam religionis puritatem, quam à Deo receperant Iſraelitæ, & inter impuras, fœdáſque ſuperſtitiones, quas ex ſeipſis commenti ſunt. Cùm igitur ait: *Quia etiam hic ex Iſraele*, duo indicat: Vnum quidem, huiuſce vituli, id eſt, totius illius impuræ religionis autorem, neque Deum, neque vllum alium, niſi ipſiſſimum Iſraelem fuiſſe. Alterum, ideò damnari illum cultum, quia non à Deo mandatus, ſed ab ipſo Iſraele excogitatus fuerat. At proinde docet, omnes ſuperſtitiones & ab ipſis hominibus inuentas fuiſſe, vnde & *ἐθελοθρησκεία* appellantur, id eſt, cultus, qui non ex voluntate Dei, ſed ex noſtra propria ortum trahere: & ideò damnari, quia non à Deo, ſed ab ipſis hominibus ſunt inuentæ, ſeu, quia ſunt *ἐθελοθρησκεία*. Nihil igitur in religione tentandum, quod non ſit ex Deo teſtimoniúmque à Dei verbo, quod Deus illud velit, habeat.

4. Illud, *Non eſt Deus*, ſcilicet vitulus, concluſio eſt, vitulum ſcilicet illum, quem Iſraelitæ colebant, non eſſe Deum.

5. Illud, *Artifex fecit eum* ſcilicet vitulum, argumentum eſt à cauſſa efficiente ductum, quo ſuam probat concluſionem, vitulum ſcilicet non eſſe Deum, quia ab artifice fuit factus.

6. *Quia in fruſta erit Vitulus Samariæ*, aliud eſt argumentum à cauſſa materiali & corruptibili deductum; quo eandem confirmat concluſionem, vitulum non eſſe Deum, quia ſcilicet è materia corruptibili factus, in materiam etiam corruptibilem erat reſoluendus, in fruſta ſcilicet varia.

7. Non ait autem, *Ex materia corruptibili conſtat*, ſed, *In fruſta erit*. Indicat igitur, primum quidem vitulum illum non ſolùm non Deum fuiſſe, aut eſſe, ſed nec habere vim ad ſaluandos Iſraelitas: alioqui non fineret ſe ipſum in fruſta ſcindi: ac proinde veſanos eſſe, dementéſque Iſraelitas, qui ante illum vitulum procumbant, opémque ab illo, qui neque Deus eſt, neque vllam ad ſaluandum, vel ſe vel alios vim

habet, exſpectant. Deinde ſynecdochicè indicat, totam illã ſuperſtitioſam Iſraelis religionem abolitum & quaſi in cinere redactum iri: non eſſe igitur bonã & Deo gratam religionẽ.

8 Duobus iis argumentis euincit Propheta, vitulum illum neque Deum fuiſſe neque vllam ad ſaluandos Iſraelitas vim habere ac proinde vecordes fuiſſe Iſraelitas, qui illum colebant & ab illo ſalutem exſpectabant. Docet igitur iiſdem argumentis, neque ſtatuas aut imagines, neque panem in Miſſa Papiſtica, vel Deum eſſe, vel vllam habere vim ad ſaluandum: tum quia ab artificibus fiunt, tum quia in fruſta ſcinduntur: ac proinde non ſolum impios, ſed etiam inſanos eſſe omnes qui illa adorant, & auxilium aliquod ab eis exſpectant. Solum enim Deum, qui in cœlis eſt, adorandum, & ab eo ſolo ſalutem petendam & exſpectandam eſſe.

7. *Quia ventum ſerunt, & turbinem metent, non eſt ei culmus, non producet farinam, ſi fortè produxerit, extranei deuorabunt eam.*

1. Ille ſeminare ventũ dicitur, qui per agri ſulcos incedens manum quidem ſeminatorum more iactitat, ita vt ſeminare videatur, ſed tamẽ quia manum iactitat vacuam, nullaque ſemina ſpargit, reuera non ſeminat. Semen autem ad vitam æternam, eſt ipſum verbum Dei, & præter hoc nihil. Metaphorice igitur in religione ſeminare ventum dicuntur: 1. quidem aperti idololatræ, qui ſuis variis cultibus & ſuperſtitionibus videntur quidem Deo inſeruire, & ſemina ad ſalutem æternámque vitam ſeminare, ſed tamen quia ſunt ſine vero ſemine verbo Dei, iccircò nil minus faciunt, quã ſeruiant Deo, & omnes illorũ cultus, & quæcunque agunt opera, ſunt merus ventus, ac proinde nihil, niſi merum ventum ſeminant. Deinde ſeminare ventum dicuntur omnes etiam hypocritæ, qui aliquam quidem veræ pietatis & religionis ſpeciem obtendunt, & quo ad externum cultum, quem purum retinent, Deo vere inſeruire videntur, ſed tamen, quia reuera nullam habẽt pietatem, & illorum corda vacua ſunt fide & verbo Dei: iccirco omnes etiam illorum cultus & opera nil aliud ſunt coram Deo, quàm inanis quædam & ventoſa oſtentatio: ac proinde nil ad æternam vitam, niſi merum ventum ſeminant. Cũ igitur ait Propheta Iſraelitas, ventum ſeminaſſe, indicat illos aliquam quidem pietatis ſpeciem ſuis cultibus obtẽdiſſe, ſed reuera partim idololatras, partim hypocritas fuiſſe: ac proinde & totam illorum religionem, nil niſi meram vanitatem, ventoſamque oſtentationem, & omnia ipſorum cum gentibus fœdera, conſilia, & ſtudia, nil niſi inanes fumos fuiſſe, idque propterea, quòd vel ſine verbo Dei vel ſine ſyncera fide verbum Dei apprehendente, omnia ab illis fiebãt: ac proinde docet quicquid pro ſalute & æterna vita aſſequenda ab hominibus fit, vel citra teſtimonium verbi Dei, vel citra ſyncerã fidem verbum Dei apprehendentem, totum illud nil aliud coram Deo eſſe, quàm inanem laborem, meramq. vanitatem. Duo igitur ad veram pietatem, ideoque ad ſalutem & æternam vitam aſſequendam neceſſaria eſſe. Vnum quidem, vt nihil ſine verbo Dei in religione agas: alterum, vt etiam illa, quæ teſtimonium habent à verbo Dei iuxta verbũ Dei, id eſt, ex ſincera fide verbum Dei apprehendente, perficias, alioqui nil niſi ventum à nobis ſeminari.

2. Hoc prouerbio, *Qui ſeminat ventum, turbinem metet*, ſignificatur, qualem feceris ſementem, talem futuram etiam meſſem. Venit autem nomine *Turbinis*, nõ ſolùm inanis vanitas, ſed etiam vehemens ira Dei. Cum igitur ait: *Quia ventũ ſeminant turbinem metent*, indicat, Iſraelitas ex ſua tùm ventoſa falſaque religione, tùm inani in ſuis fœderatis regibus confidentia, tùm etiam ex ſuis vanis contra Dominum conſiliis & ſtudiis, non ſolùm nullum fructum bonum relaturos, ſed contra loco boni fructus tum vanitatem ac cõfuſionem, tum iram Dei vehementem omnia vaſtantem, reportaturos fuiſſe. Ac proinde docet, omnes impios & hypocritas, ſuis vẽtoſis ſuperſtitionibus & inanibus contra Deum ſtudiis atque operibus, non ſolùm oleũ (vt eſt in prouerbio) & operã perdere, ſed etiã iram Dei aduerſus ſe prouocare: quãdo ex talibus ventoſis ſementibus nihil niſi ventum, id eſt, tum vanitatem & confuſionem, tum vehementem iram Dei, metere queas.

3. Cum ait: *Non erit ei culmus, germen non producet farinã*, in prædicta ſeminatoris perſiſtens metaphora, ſuum explicat prouerbium. Iſraelitas ſcilicet vere ventum ſeminaſſe, quandoquidem illa ſementis nullum emittit culmum, & germen nullum producat frumentum: ac proinde nihil etiam niſi vẽtum meſſuros fuiſſe. Indicat igitur, vere inanem fuiſſe Iſraelitarum fiduciam, quam in ſuis ſuperſtitionibus, fœderibus, ſtudiis, & conſiliis collocauerant, quando tota illorum religio & omnia illorum fœdera & conſilia ita vana ſunt, vt nihil habeant ſolidum, ideóque nihil inde niſi vanitas exſpectari poſſit.

4. Per conceſſionem autem ſubdens, ait: *Si fortè produxerit, extranei deuorabunt eam.* Indicat igitur, etiam ſi Iſraelitæ aliquid auxilij à ſuis fœderatis & impiis regibus, conſecuti fuiſſent: illud tamen nihil eis profuturũ fuiſſe, Deum enim effecturum vt, quidquid auxilij à ſuis fœderatis accepiſſent, totum illud eis in ſuam perniciem per exteros cederet.

5. Si verò quis velit, Prophetam propriè, non autem metaphorice loqui, noua eſt ſententia, qua primò terræ ſterilitatẽ Iſraelitis minatur, nihil ſcilicet frumentorum in ipſorũ agris naſciturum: deinde per cõceſſionem, etiamſi aliquid naſcatur: illo tamen nõ Iſraelitas, ſed exteros, Iſraelitarum ſcilicet hoſtes fruituros. Prædicit igitur, hoſtem omnes Iſraelitarum agros occupaturum, & omnia illorum bona conſumturum.

8. *Deuoratus eſt Iſrael, nunc fuerunt*, id eſt, erunt *inter gentes, ſicut vas reiectitium.*

1. Cùm res futuras per verba præteriti temporis prædicunt Prophetæ, indicant illas tùm certò, tùm breui futuras. Cùm igitur ait, *Deuoratus eſt Iſrael, & nunc fuerunt inter gẽtes, ſicut vas reiectitium*, captiuitatem Iſraelis prædicit, eamque indicat certò, & breui futuram.

2. Non ait, *Deuoratum eſt Iſraelis regnum*, ſed, *deuoratus eſt Iſrael ipſe cum rege* ſcilicet ſuo regno. Tunc autem fuit, ceu deuoratus, cùm vniuerſus populus ab hoſte ſuo, quaſi ore aperto, raptus, in captiuitatem, ceu in ventrem, traiectus fuit. Indicat igitur his verbis, vniuerſum populum cum omnibus ipſius bonis ab hoſtibus capiendum, atque in captiuitatem certò & breui abducendum fuiſſe.

3. Non contentus dixiſſe, *Deuoratus eſt Iſrael*, ſubdit: *Nunc inter gentes erunt, ceu vas reiectitium.* Indicat igitur, Iſraelem non ſolùm in captiuitatem abducendum inter gentes idololatras & barbaras, ſed in ipſa etiam captiuitate fore omnibus, tanquam rem putidam, & fœde olentem, contemtui.

4. Quòd futurus erat Iſrael inter gentes, impias ſcilicet & barbaras, hoc tanquam debita peccatis populi, eáque grauis pœna narratur à Propheta. Duo igitur indicat: Vnum quidẽ, ipſas decem tribus ideò à reliquo Dei populo ſegregandas, atque inter gentes expellendas fuiſſe, quoniam ipſæ prius ab Eccleſia Dei, quæ erat in tribu Iuda, ſe ipſas ſepararunt, atque ad mores & ſuperſtitiones gentium defecerunt. Alterũ, hanc certè grauiſſimam eſſe pœnam, cùm quis ab Eccleſia ſeparatus inter gentes impias & barbaras eſſe atque habitare cogitur. Hæc autem eſt excommunicatio.

5. Non ſimpliciter ait, *Erunt inter gentes omnibus contemtui*, ſed metaphora vtens, ait: *Sicut vas reiectitium.* Nomine autem talium vaſorum ſæpenumerò veniunt in ſcripturis ipſi reprobi iuxta illud, etiam Pauli *Rom. 9.* Vbi electos vaſa in honorem, Reprobos verò vaſa in contumeliam vocat. Indicat igitur, Iſraelitas non ſolùm futuros fuiſſe cõtemtui omnibus gentibus, ſed etiam Deo ipſi prius exoſos fuiſſe, vtpote vaſa putida, vaſa iræ, vaſa in contumeliam facta, vaſa ad interitum aptata, in quibus Deo non fuit *Chephetz*, ſeu εὐδοκία & beneplacitum.

9. *Quia ipſi aſcenderunt (ad Aſſur) ſicut aſinus ſolitarius ſibi, Ephraim conduxit amores.*

1. Cùm ait. *Aſcenderunt ad Aſſur*, ſubintelligendum eſt, fœderis cum illo faciendi, & auxilij ab eo capiendi cauſſa, ſicut hiſtoria 4. Reg. 15. de Manahem rege Iſrael docet, qui datis mille talentis Regi Aſſur, rogauit, vt ſibi eſſet auxilio. Hoc autem non ſolum contra verbum Dei fuit factum, ſed etiam ex infidelitate in verbum Dei profectum fuit, quòd ſcilicet non fiderent Deo, qui vel poſſet vel vellet eos ab omnibus malis, ſicut promiſerat, tueri. Indicat igitur, Iſraelitas cum à Domino ad ſalutem cæderentur, tanquam perfidos à Deo ad gentes defeciſſe: ac proinde docet, quàm graue peccatum ſit, non redire ad Dominum, cùm ab eo cædimur, ſed ad humana auxilia, quibus Deo reſiſtamus, confugere.

2. Non ſimpliciter ait: *Aſcenderunt ad Aſſur*, ſed addit *Pere* ſubintelligas Ke, quaſi dicat, *Kephere* id eſt, ſicut onager, ad differentiam aſini domeſtici. Duæ, autem inter alias ſunt qualitates omnibus aſinis communes, & vna ipſius onagri propria: propter quas tres proprietates, aſino, & quidem onagro, Iſraeliticus populus hic à Propheta comparatur. 1. Onager vſque adeò ferus & indomitus eſt, vt nunquam cicurari poſſit, ſed ſemper, cum poteſt, à Domino & ſtabulo ad ſiluam refugit. 2. Omnis aſinus ſtupidus eſt, ideò pro homine ſtupido & indocili ac ſine ingenio accipitur. 3. Aſinus eſt ignauum & pigrum animal, ideò pro pigro, tardo, & ignauo homine capitur. Cum igitur Iſraelem comparat aſino & quidẽ ſilueſtri, tria indicat. 1. Populum illum

vere

vere fuiſſe ſemper ſylueſtrem ferúmque & indomitum aſinum,qui nunquam cicurari potuit, vt fineret ſe à Deo regi & in ſtabulo Eccleſiæ retineri, ſed ſubinde à Deo ad homines, & à populo Dei ad mores ſuperſtitionéſque gentium deficiebat. 2. Populum illum ita fuiſſe ſtupidum in rebus diuinis,atque indocilem,vt licet diu in ſchola Dei fuerit:tamen nunquam potuerit erudiri ad Deum verè cognoſcendum, idéoque mirum non eſſe,ſi à Deo ad Aſſur defecerit. 3. Illum fuiſſe ignauum & pigrum, nempe in voluntate Dei faciendam,vt licet diu grauitérque cæſus à Domino fuerit: nunquam tamen incitari ad obſequendum Deo potuerit, ſed contrà,cùm deberet progredi in via Domini, ille retrogreſſus eſt, & defecit à Deo ad regem Aſſur: ac proinde eleganiſſimè ac ſignificantiſſimè docet, omnes reprobos hypocritas cùm à Deo ad homines,& à verbo Dei ad humanas doctrinas deficiunt,ideò deficere: quià aſini ſeu onagri ſunt,feri ſcilicet atque ſilueſtres, vt retineri in vera pietate non poſſint,deinde indociles & ſtupidi, vt nón poſſint percipere ea quæ ſunt Dei: poſtremò ignaui & pigri,vt ad voluntatem Dei faciendam nequeant incitari.

3 Non ſimpliciter ait: *Aſcenderunt, vt onager*, ſed addit: *Solitarius ſibi*. Indicat igitur ſicut onager, quia ὄνος ἄγριος ἐστι, conſpectum atque conſortium hominum ferre non poteſt:ac proinde ad ſiluam ſi poteſt, redit, vt ibi ſibi ſoli viuat, ſuíque ſit iuris,nemini ſubiectus: Ita Iſraelitas, quia impij, non potuiſſe Dei conſpectum & ſanctæ Eccleſiæ conſortium ferre: ac proinde à Deo & ab Eccleſia Dei ad brutas beſtias, id eſt,ad Aſſur & alias impias gentes defeciſſe: hæc enim fuit populi ſolitudo, deſertio ſcilicet Dei & veræ Eccleſiæ, & voluiſſe eſſe ſui iuris,legique Dei non ſubiici: ac proinde docet illos verè ſibi eſſe ſolitarios tanquam onagros, qui ab Eccleſia Dei ſeiuncti nullam habent cum ſanctis communionem: item illos qui nolunt legi Dei ſubiici, ſed ſui eſſe iuris,ſuique liberi arbitrij: item illos eremitas, qui ſe ab hominum conſortio in ſiluas ſubducunt,ibíque ſibi ſolí viuunt, & Eccleſiæ Dei nihil proſunt,metos eſſe aſinos ſilueſtres,ſolitarios ſibi.

4. Cùm ait: *Ephraim conduxit amores*; id eſt, amaſios, alio etiam ſimili ab impudicis mulieribus ſumto defectionem populi exaggerat. Eſt autem ſignum intolerabilis laſciuiæ,& impudentiſſimi ſcorti, cum mulier non ab amaſiis, donis & muneribus ad fornicandum allicitur, ſed contrà ipſa datis pecuniis quærit qui ſecum fornicentur. Indicat igitur populum nimis impudenter à Deo ad gentes, & ad gentium ſuperſtitiones defeciſſe, quando non à gentibus ad fœdus faciendum oblatis præmiis & donis allectus fuit, ſed contrà populus ipſe datis pecuniis allexit gentes ad fœdus ſecum faciendum, illorúmque amicitias ambiit, *copias conduxit*, & ſimul etiam ſuperſtitiones quaſi comparauit,hiſtoria eſt 4.Reg.15. de Manahem. Ad quem locum ſpectat illud etiam *Ezech. 16. ver. 33.* Omnibus ſcortis dant mercedem(*ipſi ſcilicet ſcortatores*)Tu verò mercedem dediſti cunctis amatoribus tuis,& muneribus eos conduxiſti: vt ingrederentur ad te ex circuitu ad fornicationes tuas. Ac proinde docet, duo eſſe idololatrarum genera. Quoſdam enim eſſe,qui etſi non magno quidem ſuperſtitionum amore afficiuntur: commodis tamen & lucris quæ ex ſuperſtitionibus colligunt,alliciuntur: vt vel ad eas deficiant, vel in eis permaneant: atque hi ſimiles ſunt mulieribus quæ ab amaſiis alliciuntur ad fornicandum,non autem ipſæ eos quærunt. Alios verò eſſe qui tanto ſuperſtitionum ardore, tanquam libidine æſtuant, vt immenſis etiam ſumtibus eas vndique ſibi comparent,id eſt,augeant, & non ſine magnis ſuis diſpendiis conſeruent,vti ſunt illi,qui maximis ſumtibus monaſteria & ſacella exſtruunt,varia idola quibus cum fornicentur,ex auro & argento fieri curant:immenſiſque annuis cenſibus donant monachos & moniales, quæ ſecum idola colant,& ſuperſtitiones cumulent ac conſeruent in perpetuum. Hi ſimiles ſunt impudiciſſimis ſcortis, quæ ſuis etiam pecuniis & muneribus amaſios quibus cum fornicentur,alliciunt & quaſi conducunt.

X. *Et quoniam* pro,etiamſi, *conduxit inter gentes* ſcilicet amaſios & federatos. *nunc*,tamen, *colligam eos* ſcilicet Iſraelitas, *&* *paululum dolebunt ab onere regis & principum*.

1. Huic verſui præponenda eſt particula (Ideò) & alia particula (Tamen) ſubintelligenda, cúmque ſuperiori verſu ſic eſt conſtruendus. Quoniam ipſi aſcenderunt in Aſſyriam,vt onager ſolitarius ſibi,& quoniam Ephraim conduxit amores:Ideò,etiamſi inter gentes conduxit,ſcilicet amaſios & fœderatos,qui ſuis ſe copiis adiuuent: tamen nunc Ego colligam eos.Iſtud(colligam)ad Iſraelitas refertur.Verbum autem *Kabbatz*, hoc in loco in malam partem accipitur,& ſignificat, horribili ſtrage edita cadauera in aceruum colligere. Indicat igitur, magnas quidem copias vndique à gentibus fœderatis ſibi collegiſſe, conduxiſſéque Iſraelitas, quibus iræ Dei reſiſterent, ſed eas nihil potuiſſe impedire, quò minus Dominus alio modo Iſraelitas collegerit, quàm ipſi copias collegerint.Deum enim ſtrage edita illos in aceruum collegiſſe & omninò abſumpſiſſe. Ac proinde docet, etſi Dei rebelles,magnas vndique copias aduerſùs Deum & eius Eccleſiam colligant, quibus Deo, regnum Antichriſti gladio ſpiritus expugnanti, reſiſtant: illas tamen copias nihil eis profuturas,quoniam impedire non poterint, quò minus Deus & regnum Antichriſti perdat & omnes tandem rebelles horribili ſtrage facta in aceruum colligat, atque in æternum ignem conijciat. Deo igitur reſiſti non poſſe copiis & armis,ſed tantum pœnitentia & fide.

2. Nomine *Oneris regis & principum*, intelligit extraordinarium,& grauiſſimum tributum, quo Iſraelitæ à ſuo rege & à ſuis principibus premebantur, ſeu quod rex à ſuo populo exigere cogebatur, quo conductis copiis & fœderatis regibus ſoluendo eſſet. Eſt autem tacita ἀντίθεσις inter dolorem, quem percipiebant Iſraelitæ ab onere ſui regis & ſuorum principum, & inter illum, quem ab oppreſſione tyrannorum in captiuitate percepturi erant.Cùm igitur ait: *Et dolebunt paululùm ab onere regis & principum*: duo indicat, 1.Iſraelitas ab illo graui onere, ſeu ob illud graue tributum, quod ſuo regi perſoluere cogebantur, vehementer doluiſſe & ſolitos fuiſſe conqueri. 2. Sed hunc ab onere regis & principum dolorem modicum ac ferè nullum fuiſſe, præut futurus erat ille,quem ex vltima clade & ſtrage, quam anteà minatus eſt, erant accepturi: maximo enim & incredibili mœrore ac dolore afficiendos fuiſſe,vbi in perpetuam & miſerabilem ſeruitutem, in qua futuri erant, ſine rege & ſine principe, abducti fuiſſent, ita vt huius comparatione ille prior futurus eſſet nullus. Eſt igitur, ac ſi cum quodam ſarcaſmo dicat: Nunc vehementer dolent Iſraelitæ ab onere regis & ſuorum principum: at breui efficiam, vt parum ab hoc onere regum doleant: Ego enim eos omnes vltima ſtrage edita in aceruum colligam, & in perpetuam captiuitatem abducam, ibique nullum ampliùs habebunt regem aut principes è ſuo populo, quibus tributum pendant, ſed à tyrannis & profanis gentibus miſerabili perpetuáque ſeruitute prementur. Tunc parum dolebunt ab hoc onere ſui regis & ſuorum principum: quia ſcilicet longè grauiorem dolorem ſentient ab oppreſſione tyrannorum in captiuitate: ac proinde docet, iniuria nos conqueri,cùm aliqua calamitate propter noſtra peccata premimur: hanc enim nullam eſſe præut futuræ ſunt illæ, quæ nos, niſi reſipiſcamus, tùm in hoc, tum in alio ſeculo manent. Vbi enim Deus omnes impios, vltima ſtrage edita, in vnum aceruum collegerit, atque in æternum ignem conieceirit, tunc parum doleount ab onere ſui regis, id eſt, tunc reipſa ſentient calamitates, quas à Deo propter ſua peccata in hoc mundo, idque ad ſuam ipſorum ſalutem acceperunt & perpeſſi ſunt, comparatione illius æterni cruciatus nullas omninò fuiſſe.

XI. *Quia multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum, erunt ei altaria ad peccandum.*

1. Accuſatur Iſrael,quòd multiplicarit altaria: hoc enim fuit contra verbum Domini, qui vnum tantum volebat eſſe altare, idque Hieroſolymis. Nomine autem *Altarium* ſynecdochicè veniunt omnes, quæ in Iſrael erant ſuperſtitiones. Externarum verò ſuperſtitionum multiplicatio ex interno erga ſuperſtitiones amore proficiſcatur neceſſe eſt. Cùm igitur ait: *Ephraim multiplicauit altaria*,duo facit.1. Apertè Iſraelitas reprehendit, quod ſuperſtitiones ferè in immenſum multiplicarint. 2. Neceſſariò innuit, ipſos ſcilicet Iſraelitas ad idololatriam & peruerſam religionem occalluiſſe, tantóque ſuperſtitionum ardore in cordibus æſtuaſſe, vt illæ nunquam ſibi ſatis auctæ eſſe viderentur: inde enim factum, vt propè in immenſum illas quotidiè auxerint: ac proinde docet, hoc eſſe proprium omnium idololatrarum ingenium, vt, poſtquam ſemel à verbo Dei ad ſuperſtitiones defecerunt, tanto amore ſuperſtitionum accendantur & inflammentur, vt illis multiplicandis nullum vnquam finem aut modum ſciant.

2. Etſi verò nomine *Ephraim* omnes Iſraelitas intel-

Keſe: non dixit tamen, Iſrael multiplicauit altaria, ſed Ephraim. Ephraim autem erat tribus regia, é qua Iarobeamus primus 10. tribuum rex, & totius idololatriæ autor. Indicat igitur, ab Ephraim, tanquam à primo authore altarium & omnium ſuperſtitionum; initium & augmentum profectum eſſe: ac proinde docet, ſuperſtitionum inuentores & auctores grauiore reprehenſione & pœna quàm reliqui ſint idololatræ, dignos eſſe.

3. Etſi nomine *Altarium*, reliquas quoque omnes ſuperſtitiones complexus eſt Propheta: reliquis tamen ſilentio prætermiſſis, altaria, quæ præ cæteris rebus omnibus Iſraelitis erant ſacroſancta, vt pote ſuper quæ totus Dei cultus exercebatur, ſpeciatim nominauit, & audacter liberéque damnauit: quia certò ſciebat, illa contra verbum Dei fuiſſe erecta. Docet igitur, illa, quæ certò ſcimus eſſe contra verbum Domini, vt vt ſpecioſa ſint, & populis ſacroſancta, liberè tamen & audacter eſſe damnanda.

4. Iſraelitarum in ſuorum altarium multiplicatione, propoſitum ſeu intentio, vt loquuntur, non fuit, vt peccarent, Deúmque offenderent, ſed potiùs, vt multiplicatis altaribus, ſacrificia etiam, reliquúſque Dei cultus multiplicaretur. Ac proinde, ſi intentionem Iſraelitarum ſpectes, non ad peccandum, ſed ad Deum glorificandum, Deique gratiam promerendam templa illa multiplicata ab Iſraelitis fuiſſe videbantur, & tamen Propheta in nullum alium vſum, niſi ad peccandum illa fuiſſe multiplicata, pronunciat: quia contra verbum & voluntatem Dei multiplicata fuiſſe certò ſciebat. Indicat igitur, Iſraelitas, etſi bona intentione, altaria multiplicarunt: grauiter tamen altaria multiplicando peccaſſe: quia non Dei voluntatem, ſed ſuam intentionem ſecuti ſunt: ac proinde docet, in omnibus operibus ac præſertim in religione, nunquam noſtras aut aliorum hominum bonas intentiones, ſed ſolam ſemper Dei bonam voluntatem in eius verbo reuelatam, ſpectandam eſſe: alioqui, quo magis putamus nos Deo gratificari noſtris cultibus & operibus, eò magis contra Deum peccamus: & quò magis nobis ipſis videmur Dei gratiam promereri, eò magis iram Dei aduerſus nos prouocamus: ſolam enim Dei voluntatem & intentionem bonam eſſe, circa verò hanc omnes omnium hominum bonas intentiones, coram Deo abominabiles eſſe.

5. Altaria in Iſrael ideò ait fuiſſe multiplicata ad peccandum: quia contra verbum Domini fuerant erecta & multiplicata. Indicat igitur, quo plura Iſraelitæ multiplicabant altaria & conſequenter ſacrificia, eò plura etiam multiplicaſſe peccata: ac proinde docet, omnia in Papatu altaria, tum quia contra Euangelium Chriſti ſunt erecta, tùm quia ad multiplicandas Miſſas ſunt multiplicata: Miſſa autem Papiſtica horrendiſſima eſt idololatria: vere igitur erecta eſſe tantum ad peccandum, & multiplicata eſſe tantum ad multiplicanda peccata, ideóque quot ſunt altaria, tot eſse aras dæmoniorum, & domicilia abominationum ac ſcelerum contra Dominum.

6. Cùm ait: *Erunt ei altaria ad peccandum*, ſubintelligendum eſt, vt & dum, ſuas ipſorum ſcilicet iniquitates omnes perficiant. His autem verbis pœnam narrato iam peccato digniſſimam, illis denunciat. Pœna verò hæc fuit: quia Iſraelitæ pertinaciter multiplicabant altaria ad peccandum, quo poſsent etiam atque etiam multiplicare peccata, futura illis altaria ad peccandum, Deo ſcilicet eos in ſuis idololatriis & peccatis, cum ſuis altaribus ad peccandum multiplicatis, in perpetuum deſerente: vt, quia volunt in ſordibus eſse, ſordeſcant, & peccare, peccent, & habere altaria ad peccandum, habeant, & perire, pereant. Indicat igitur, Deum decreuiſse Iſraelitas propter ſuam ipſorum peruicaciam in ſuis peccatis deſerere, occaſionéſque peccandi illis permittere, donec omnes ſuas perficerent iniquitates, idque in hunc finem, vt poſteà expletis iniquitatibus grauius de eis ſupplicium ſumeret: ac proinde docet, hanc eſse omnium grauiſſimam Dei iram, cùm ſcilicet peccata peccatis punit, cum nos ſua gratia deſerit, cum ſtatuit nolle nos à noſtris peccatis atque à noſtro ad infernum præcipiti curſu impedire ac retinere, ſed omnes peccandi occaſiones nobis permittere: grauiorem igitur in hac vita Dei iram non poſse Papiſtis & aliis idololatris contingere, quàm, quòd Deus permittit, vt perpetuò ſint illis altaria ad peccandum, nec vult eos à ſuis idololatriis impedire, aut à curſu, quo ad orcum properant, retardare: quia volunt altaria ad peccandum, erunt illis altaria ad peccandum.

12. *Scripſi eis pretioſa legis meæ, tanquam extraneum quid reputata ſunt.*

1. Cùm ait, *Scripſi ei pretioſa legis meæ*, id eſt, pretioſam legem meam, ſubintelligendus eſt finis: nimirum vt ad huiuſce pretioſæ legis formam populus Dei, & vniuerſum cultum inſtitueret, & totam vitam ſuam componeret: ſubeſt autem tacita antitheſis inter pretioſam legem Dei, & inter putidas populi aliorúmque hominum contra legem Dei abominationes & imaginationes. Cùm igitur poſteà ſubdit, tanquam alienum ſcilicet quiddam & ad ſe non pertinens, reputarunt ſcilicet legem meam Iſraelitæ, apertè indicat, hoc fuiſse præcipuum populi peccatum, imò omnium peccatorum fontem, quòd neque cultum neque vitam ad normam legis diuinæ compoſuit, ſed ea, tanquàm re aliena, & ad ſe nihil pertinente, neglecta, ſuas tantum ſecutus eſt imaginationes: ac proinde docet, omnes illos cultus, & omnia illa opera, quæ ad normam legis diuinæ fiunt, veros eſse cultus & bona opera: quæ verò non ad normam legis Dei, ſed ad formam humanarum excogitationum fiunt, omnes falſos eſse cultus, omnia grauiſſima eſse peccata. Legem igitur ſeu verbum Dei ſcriptum certam ac perpetuam eſse regulam, qua veri cultus à falſis, & bona opera à peccatis, facilè diſcerni poſſint & dèbeant.

2. Verſus iſte commodùm ſequitur præcedentem: ibi enim apertè pronunciauit Propheta, altaria in Iſrael tantùm ad peccandum fuiſse multiplicata, ſeu totum illum cultum fuiſse impium. Hic verò dùm tradit regulam, qua diſcerni verus cultus à falſo, & bonum opus à peccato poſſit, rationem innuit, cur totum cultum Iſraeliticum damnarit. Indicat igitur, ideò ſe dixiſse, altaria in Iſrael ad peccandum multiplicata fuiſse: quia non ad præſcriptum legis Dei, ſed iuxta humana figmenta, fuerunt multiplicata.

3. Non ait, *Reuelaui*, ſed, *Scripſi legem meam.* Lex autem Dei, eſt ipſa perfecta Dei voluntas. Indicat igitur, quidquid Deus vult à ſuo populo, ſiue ad religionem, ſiue ad mores pertinens, illud totum eſse ſcriptum: ac proinde docet, cùm populus Dei cupit ſcire, ſiue quid credendum, ſiue quid agendum ſit, tàm in religione, quàm in moribus, ad ſalutem neceſsarium, non eſse nouas reuelationes, ſeu enthuſiaſmos exſpectandos, neque eſse vel ad neſcio quas traditiones non ſcriptas, vel ad antiquas conſuetudines, vel ad decreta pontificum, vel denique ad humanas doctrinas, ſed ad ſolam Dei legem ſcriptam, ſeu ad diuinam ſcripturam, ſemper recurrendum.

4. Quadrifariam autem legem ſuam ſcripſit Iſraeli Dominus. 1. Cùm legem in duabus tabulis lapideis ſcripſit, eámque Moſi ad vniuerſum populum dedit. 2. Cum in ſaxis ingentibus atque in terra benè firmatis eam ſcribi iuſſit, quo ab omnibus legeretur Deuter. 27. 3. Cum ſummam Propheticarum concionum, præſertim cum aliquid eximij continebant; curabat in quibuſdam tabellis ſcribi, & valuis templi, aliíſque publicis locis ad legendum affigi, qua de re Ieſ. 8. & Abacuc. 2. 4. Cum vniuerſam ſuam doctrinam in certos quoſdam libros per Moſen & Prophetas religi deſcribíque ad perpetuitatem curauit. 5. In electis tantum tàm ex gentibus quàm ex Iſraelitis, ſcribit, ſcilicet in cordibus. Cum igitur de tota ſua ſcriptura dicat: *Scripſi Ego*, non autem dicat: *Scripſit Moſes*, indicat, ſacram ſcripturam non eſse Moſis & Prophetarum, ſed Dei, tanquam vnici autoris ſcripturarum, Moſen verò & Prophetas, tanquam Dei calamos fuiſse.

5. Neque ſimpliciter ait, *Scripſi*, ſed ſpeciatim ait, *Scripſi ei.* Indicat igitur, ſe ſuam legem ſcriptam, ceu pretioſum theſaurum, apud Iſraelem conſeruandam depoſuiſse, hócque ſingulari honore ipſum Iſraelem præ cæteris gentibus omnibus affeciſse, vt is, tanquam depoſitarius, retineret apud ſe pretioſum Dei verbum, ſicut & Roman. 3. ait Apoſtolus. Grauiorem igitur Iſraelis culpam & ingratitudinem fuiſse, quòd cum haberet apud ſe legem Dei ſcriptam, tantum tamen honorem ſibi delatum non agnouit, ſed contemta prorſus Dei lege, ſuas ſecutus eſt putidas imaginationes.

6. Etſi verò ait, *Scripſi ei*, id eſt, Iſraeli: non tamen ait, *ſe propter illum tantùm* ſcilicet Iſraelem ſcripſiſse. Indicat igitur, etſi hoc priuilegio ſolum donauit Iſraelem, vt ſcilicet ei ſoli concrederet eloquia ſua Deus: ſeſe tamen non excluſiſse gentes: quia, ſi non eis, ſaltem propter eas etiam legem ſuã ſcripſerit, Iſraelique propter ſalutem cuſtodiendam dederit: ſicut Paulus ad Rom. c. 15. teſtatur dicens. Omnia quæ ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt. *Et cap. 4.* Non eſt autem ſcriptum tantum propter ipſum ſcilicet Abraham, quod reputatum eſt ei ad iuſtitiam, ſed etiam propter nos quibus imputabitur, credentibus in eum qui ſuſcitauit Ieſum.

7. Legem

7. Legem ſuam ſcriptam hoc inſigni elogio ornat Dominus, vt eam vocet *Rabbe torathi*. *Rabbe* autem ſignificat magnifica & pretioſa, à verbo *Rabbah* magnificare. Indicat igitur, legem ſuam eſſe perfectam, nihilque in ea deſiderari poſſe: ac proinde docet, nos debere hac vnica perfectáque Dei ſapientia eſſe contentos.

8. Reputare aliquid tanquam extraneum, eſt aliquid tanquam extraneum & ad te nihil pertinens, negligere atque reijcere. ſolens enim fere extranei negligi, contemni ac reijci. Cùm igitur ait, tanquam extraneum quiddam reputata ſunt pretioſa legis meæ ſcilicet ab Iſraele, duo indicat.

1. Ipſam Dei legem fuiſſe Iſraeli & non gentibus ſcripto traditam, vt eum, ceu proprium, paternum, hæreditariúmque theſaurum conſeruarent. 2. At populum, eum theſaurũ tanquam rem extraneam, vilem, & ad ſe nil pertinentem contempſiſſe, quaſi e ſuis ædibus eieciſſe: ac proinde docet, hanc vere eſſe intolerabilem ingratitudinem, cum ſcilicet verbũ Dei & Euangelium Chriſti, quod pater cœleſtis per Apoſtolos ſcriptum, ſanguine filij ſui obſignatum, ceu pretioſum, paternum, hæredıtariúmque theſaurũ nobis reliquit, ac quaſi teſtamento legauit, illud nos, ceu rem nihil ad nos pertinentem negligimus, contemnimuſque.

13. *Sacrificia, holocauſta mea ſacrificant, carnem, & comedunt, Iehoua non vult ea: nunc recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit peccata eorum, ipſi in Aegyptum reuertentur.*

1. Verba iſta, *Sacrificia & holocauſta mea ſacrificant*, ſcilicet Iſraelitæ cum ſarcaſmo quodam & per conceſſionem prolata ſunt à Propheta, intelligenda ſunt. Innuit autem, Iſraelitas cùm arguerentur, quod pretioſam Dei legem tanquam rem extraneam, contempſerint, ſolitos fuiſse excipere, ſe ſacrificia & holocauſta à Deo in lege mandata quotidie offerre: non igitur ſe legem Dei, vt extraneum quid, contemnere. Cum vero ſubdit: *carnem & comedunt*, ſerio reſpondet exceptioni. Tacitam autem facit *antitheſin* inter carnem animalium, quæ ſcilicet ſacrificabatur, & inter ſpiritum ſeu cor ipſorum Iſraelitarum, qui ſacrificabant, & duæ particulæ, vna aduerſatiua Sed, & altera excluſiua Tantùm, ſubintelligendæ ſunt: hoc modo. Sed carnem tantùm brutorum animalium, non autem ſuos ipſorum ſpiritus & corda ſacrificant. Indicat igitur his verbis, ſe quidem non inficiari, eos ſacrificia & holocauſta in lege mandata offerre, ſed cùm carnem tantùm animalium ſacrificent, non autem ſuos ipſorum ſpiritus & corda, id quod in primis requirebat Dominus in ſacrificiis: iccirco non conſequi, pretioſa legis ſuæ, tanquam rem extraneam, ab ipſis non fuiſse contempta, imò hac vna re maxime illos declaraſſe pretioſa legis, tanquam ad ſe non pertinentia, ſe contempſiſſe. neque enim carnem animalium, ſed hominum corda contrita & fide purificata, in ſacrificiis requirit Dominus. Ac proinde docet nullum externum ſacrificium ſine ſacrificio ſpiritus contribulati & cordis contriti, fideque purificati Deo probari poſſe.

2. Cum verò ſubdit, *Sacrificant carnem, & comedunt*, deridet vanã eorum gloriationem, cùm ſcilicet iactant, ſe multa offerre Deo ſacrificia. Quaſi verò hinc quid vtilitatis Deo accedat: quia, quam carnem ſacrificant, eandẽ & ipſi comedunt. Quare cum etiam carnem tantùm offerant animalium, ſine fide & pœnitentia, & deinde eandem etiam carnem ipſimet comedant, id eſt, ſe ipſos paſcant, inde vero nihil vel vtilitatis vel gratiæ Deo accedat: ridiculos igitur eſſe Iſraelitas, cum ſua iactant ſacrificia.

3. Cum ait *Deus non vult ea*, liptote eſt. Concludit enim, eos fruſtrà ſua iactare ſacrificia: quoniam Deus, tantum abeſt, vt ea probet & amet, vt maxime improbet & deteſtetur cum ſint pura caro: ac proinde docet, ibi non eſſe *Ratzon* Domini, vbi tantum eſt caro ſine ſpiritu.

4. Recordari dicitur Deus iniquitatis alicuius, cùm, poſtquam diu diſſimulauit & conniuit, tandem exerta manu illã punit. Cùm igitur ait *Nunc recordabitur iniquitatis eorum*, duo indicat. 1. Deum diu ad iniquitates Iſraelitarum conniuiſſe: quia illos ad pœnitentiam exſpectabat. 2. Nunc verò quia patientia Dei abuſi ſunt ad multiplicanda peccata & theſaurizandam iram Dei: icoireò velle de eis pœnas ſumere, & re ipſa declarare, ſe omnium iniquitatum eorum optimè recordari. Ac proinde docet, non eſſe cur hypocritæ putent, ſe fore ab ira Dei immunes: quia, etſi ad tempus conniuet, tandem eorum non obliuiſcetur: idcircò tandem aliquando illos viſitet, id eſt, puniat, niſi reſipiſcant neceſſe eſt.

5. Illud, *Ipſi redibunt in Aegyptum*, bifariam exponi poteſt. Primò, vt, cum in genere dixerit: *Viſitabit Dominus peccata eorum*: nunc ad ſpiritum viſitationis, ſeu pœnæ, quam de eis ſumturus erat, deſcendit. Reuocat autem illis in memoriam Aegyptum, in qua ipſorum patres ſupra 300 annos captiui, duriſſima ſeruitute preſſi fuerunt. Cum igitur ait *Ipſi redibunt in Aegyptum*, indicat, illos in captiuitatem Aegyptiacæ ſimilem, id eſt, duriſſimam & æternam, vbi ſine rege, ac ſacerdote, ſine lege, & ſine Propheta, vt & in Aegypto fuerunt abducẽdos fuiſſe. Deinde, vt cum ſarcaſmo quodam prædicat, quid illi facturi ſint, quò manum Domini euadant: nempe, quod ſint fugituri in Aegyptum, ad ſuum fœderatum regem, quaſi ibi futuri ſint tuti à manu Dei. Illorum igitur fugam ad ſuos fœderatos reges deridet, nihilque eam illis profuturam oſtendit: ac proinde docet, omnia effugia quæ captant impij ad euitandam iram Dei, fore illis ſemper infructuoſa.

14. *Et oblitus eſt Iſrael factoris ſui.*

1. Nomine *Factoris* venit Deus, non quatenus Iſraelem è nihilo, vt & reliquas gentes, creauit, ſed quatenus è gentibus ſelectum peculiarem ſibi populum fecit maximis priuilegiis ornauit, & infinitis beneficiis cumulauit. Dicitur autem populus oblitus Dei factoris ſui: quia pretioſam ſui Dei legem ita neglexit, & diuerſum à lege Dei cultum inſtituit, vt totam plane legem Deique voluntatem oblitus eſſe videatur. Cum igitur ait, *Oblitus eſt factoris ſui*, indicat, Iſraelem ita in ſuperſtitionibus conſenuiſſe, vt qualiſnam eſſet ille cultus, quem ei præſcripſerat Dominus, & quænam illa eſſet doctrina, quam ei tradiderat Dominus, non amplius recordari videretur.

2. Cum ait, *Et ædificauit altaria*, explicat, quomodo oblitus fuerit populus ſui factoris: quoniam contra verbum Dei altaria ædificauit, ſeu diuerſum à lege cultum introduxit. Per tacitam igitur occupationem oſtendit, tãtum abeſſe, vt Iſraelitæ poſſint hac ratione probare, ſe non eſſe oblitos ſui factoris, quia ſcilicet altaria in honorem Dei & ad eius memoriã in populo excitandam ædificarant, vt potius hinc conuincantur vere oblitos eſſe Dei quia contra legem Dei altaria ædificarunt. Illud igitur quod prætendebant eſſe memoriam Dei, meram eſſe Dei obliuionem: ac proinde docet, tunc tantum nos recordari Dei, cum omnia ad ſuæ legis præſcriptum facimus: Tunc verò Dei nos obliuiſci, cum aliquid contra eius legem admittimus, adeóque quæcunque contra legem Dei facimus, etiamſi ad memoriam Dei & Chriſti excitandam, renouandámque fieri à nobis, oſtendamus: illa tamen reuera non aliò, quàm ad eiuſdem Dei & Chriſti memoriam ex hominum animis obliterandam, ſpectant.

3. Quæ cum ita ſint, docet igitur, exemplo Iſraelitarum, altaria in Papatu, Miſſas, imagines Chriſti, aquas luſtrales, cruces, & alia id genus infinita, nòn ad memoriam Chriſti & eius beneficiorum (vt ipſi Papiſtæ mentiuntur) renouandam faceré, ſed tantùm ad Chriſtum & eius redemtionem e cordibus fidelium penitus exſtirpandam inſtituta fuiſse, quando hæc omnia, quæ dixi contra Euangelium Chriſti fuerunt à Papiſtis excogitata, ſicut & altaria in Iſrael fuerunt contra legem Dei erecta & multiplicata. Verè igitur Papiſtas oblitos eſſe Chriſti factoris ſui.

4. Non poteſt quis ſimpliciter damnari, quòd ſuas muniat vrbes, ſed tantum ſi vel eas ſine ſui emendatione & pœnitentia muniat, vel in eis munitis ſuam collocet fiduciam. Cum igitur accuſatur Iehuda, quod ſuas munierit ciuitates, indicat Propheta, ideo accuſari, quia tum ſine reſipiſcentia illas muniuit, tum quia in eis munitis ſuam collocauit fiduciam: ac proinde docet, cùm imminet ira Dei noſtris ceruicibus, prius eſſe quærendam cum Deo reconciliationem, totámque in eo fiduciam collocandam ac firmandam: deinde ciuitatum etiam munitiones non eſſe negligendas.

5. Etſi verò non ſimpliciter damnatur Iuda, quòd munierit ciuitates, ſed (vt dictum eſt) quòd ſine ſui emendatione fiduciam in earum munitionibus collocauit: non dixit tamen, Iuda fiduciam in ſuis munitis ciuitatibus collocauit, ſed dixit; Iuda multiplicauit vrbis munitiones. Indicat igitur, vix fieri poſſe, vt quiv ſuas habeat bene munitas vrbes, & ciſtas argento, & auro bene plenas, quin aliquam in eis fiduciam reponat ſicut & Apoſtolus innuit, cum iubet admoneri diuites huius ſeculi, ne ſuperbiant, ne ſperent in incerto diuitiarum ſuarum.

6. Cum ait, *Emittam ignem in vrbem eius, qui comedet palatia eius*: Nomine *Ignis*, 1. Venit ira Dei omnia conſumens, quæ cum è cœlo, tanquam ignis reueletur, nullis munitionibus impediri poteſt. Indicat igitur, etſi vrbes Iuda ſint munitiſſimæ, ita, vt inexpugnabiles eſſe videantur: ſe tamen eas ſua de cœlo ira expugnaturum, ideóque fiduciam.

quam Iuda in ſuis moninonibus repoſuerat, fruſtraturum. Impleri autem cœpit hoc vaticinium, cùm Sennacherib, rex Aſſyriæ (ſicut narratur 4. Reg 18.) venit ad omnes ciuitates Iuda munitas, & cepit eas: ac proinde docet, nõ eſſe in res caducas recumbendum: quia aduerſus iram Dei nihil humana præſidia poſſint, ſed tantùm fides & reſipiſcentia. 2. Ipſum etiam materialem ignem minatur, quo palatia Hieroſolymæ incendantur & perdantur. Hoc autem impletum fuit, cùm NebuſarAdam incendit templum & palatia Hieroſolymæ, vt eſt 4. Reg. 25.

CAPVT IX.

ARGVMENTVM.

Famis, belli, captiuitatis, orbitatis & ærumnarum, quæ induratos Iſraelitas, falſos Prophetas & defectores manebant, amplificatione grauitatem impœnitentiæ eorum exaggerans, vehementius vrget pœnitentiam.

1. *Ne læteris Iſrael, ad exultationem, quòd ſcorteris à Deo tuo: diligas mercedem meretricium in omnibus areis frumentariis.*

Ne læteris, Iſrael, ad exſultationem, ſicuti reliqui *populi, quoniam fornicatus es à Deo tuo: dilexiſti mercedem meretriciam ſupra omnes areas tritici.*

Gil exultatio à *Gul* exultare.
Ethnan merces meretricia.
Goren area, vbi frumentum ex ſpicis excutitur.

Quia fornicatus es, pœna contra adulteras Num. 5. non ſic contra ſimplices meretrices: ideò ne læteris ſicut populi, qui ſcilicet non habent Deum ſuum virum.

Supra areas, id eſt, in areis, quaſi dicat, cùm Deus implebat areas tuas tritico: tunc ibi illud accipiebas tanquam mercedem ſcortationis, acceptum ferens diis tuis.

Ne læteris Iſrael in ipſo gaudio, ſicut reliqui populi: quandoquidem fornicatus es cum idolis, *deſerto Deo tuo, dilexiſti mercedem meretriciam in omnibus areis tritici.*

Quaſi dicat, etiam cùm maximæ lætitiæ tempus & materia offertur, ne tunc quidem læteris, ô Iſrael, ſicut reliquæ gentes, quæ etiamſi ſeruiunt idolis, tamen non premuntur angore conſcientiæ propter deſertum verum Deum, quem nunquam agnouerunt, neque tam atrocibus pœnis puniuntur, quàm tu, cui clariſſimè voluntas & bonitas Dei perſpecta eſt, quippe propter tuam defectionem grauiſſimè puniendus es.

Diligere mercedem meretriciam, eſt fornicari: eſt igitur repetitio. Iſraelitæ bonis affluentes, magis inſaniebant idola enim colebant in areis, eiſque (vt in 2. cap. dictum eſt) triticum acceptum ferebant.

2. *Area & lacus torcularis non paſcet iſtos, & muſtum mentietur iſti.*

Area & torcular non paſcet eos, & muſtum mentietur in ea.

Iekebh torcular, Ieſaiæ 5.
Rahah paſcere.

Area & torcular non paſcet eos, & muſtum fallet eos.

Id eſt, non reſpondebunt ipſorum expectationi.

3. *Non habitabunt in terra Iehoua, ſed reuertetur Ephraim in Aegyptum, & in Aſſyria pollutum comedent.*

Non habitabunt in terra Domini, *& reuertetur Ephraim in Aegyptum, & in Aſſur immundum comedent.*

Ieſchebhu eſt futurum à *Iaſchabh* habitare. Iod radicale abſorbetur in tzeri.

Tame immundum, pollutum, à *Tama* immundum eſſe.

Non habitabit diu in terra Domini, *ſed reuertentur Ephraitæ in Aegyptum, & in Aſſyria immundum comedent.*

In terra, è qua ſcilicet Dominus eiecit gentes, vt ibi Iſrael coleret Deum. Alij vaſtatione patriæ pulſi, confugient in Aegyptum, alij captiui abducentur in Aſſyriam, vbi propter penuriam & ſeruitutem non poterunt ſeruare diſcrimen mundorum & immundorum in lege præceptum.

4. *Non libabunt Iehoua vinum, neque ſuauia erunt ipſi libamina: ſacrificia eorum vt cibus lugentium futura eſſent eis, quicunque comederent ipſum polluerent ſe: nam cibus eorum pro mortuo ipſorum non veniet in domum Iehoua.*

Non libabunt Iehoua vinum & non dulceſcent, grata erunt *ei ſacrificia eorum, ſicut panis lugentium* erunt *eis, omnes comedentes eum panem polluentur, quoniam panis eorum, anima ipſorum*, id eſt, quem offerent pro anima ſua, vel, qui vitæ eorum ſuſtentandæ deſtinatus eſt *non veniet in domum Dei*. eum ſcilicet illum offerent, ſeu, non poterit ab illis offerri, & ita in domum Dei venire: quia erunt captiui inter gentes.

Naſach fundere, libare.
Harabh dulceſcere, pro, gratum eſſe & placere, eſt etiam fideiubere.

Onim lugentium, à radice *Auan*: vnde *Auen* iniquitas, luctus, & panis animæ, id eſt, qui animæ ſeu vitæ ſuſtentandæ deſtinatus eſt. Luth. panis quo aluntur.

Non *libabunt Domino vinum, neque dulceſcent illi ſacrificia eorum*, ſed *tanquam cibus lugentium erunt illis, quem qui comedent, omnes polluentur: Itaque ſacrificium eorum pro expiandis animabus eorum non veniet in domum* Domini.

Non *libabunt*, erunt enim ſacrificia prohibita extra terram ſanctam.

Non *dulceſcent*, id eſt, non erunt grata.

Quem qui comedent, lugentes, cadauerum immunditie polluti, contactu ſuo cibum immundum reddebant.

Panis pro animabus eorum, panem vocat carnem victimarum, quæ pro expiatione animarum offerebantur. Senſus eſt: Sacrificia expiatoria non venient in domum Domini, id eſt, Deo grata non erunt.

5. *Quid facturi eſſetis, die ſolennitatis, & die feſto Iehouæ?*

Quid facietis in die Mohedh, ſtatuto, ſolenni? *& in die feſtiuitatis Iehoua.*

Chagh à *Chaghagh* feſtum diem agere, tripudiare: loquitur de die, quo Dominus pœnas de Iſraele ſumet.

Quid facietis in die ſolennitatis, & die feſtiuitatis Domini?

Innuit diem euerſionis regni, quo, tanquam die feſto, conuocandi erant hoſtes ad effundendum ſanguinem filiorum Iſrael & placandam iram Dei ipſorum peccatis excitatam.

6. *Nam ecce interituri ſunt à vaſtatione, Aegyptus congregabit eos, Moph ſepeliet eos, deſideratiſſima tentoria ad argentum ipſorum chamaleon hæreditaria poſſidebit, ſpina in tentoriis ipſorum erit.*

Quoniam ecce abierunt à vaſtatione, id eſt, propter vaſtationem. *Aegyptus colliget eos, Moph* Memphis *ſepeliet eos, deſiderabile ad argentum eorum*, reponendum ſcilicet & conſeruandum deſtinatas domos, *vrtica hæreditabit eas, ſpina, lappa in tabernaculis eorum.*

Machmadh deſiderabile, vel, deſiderium, intelligit domos magnificas & ſumtuoſas, in quibus ſuam habebant pecuniã, vel, quæ erant auro & argento ornatæ. *Chamadh*, propriè ſignificat deſiderium.

Kimoſch vrtica.
Iaraſch hæreditare.
Choach ſpina, à rad. *Chach*, id eſt, fibula, à perforando dicta ſpina.
Ohel tentorium, tabernaculum.

Etenim ſtatim migrabũt præ vaſtitate totius regni, Aegyptus colliget eos, Memphis ſepeliet eos, domos [illegible] *argenti eorum vrtica, quaſi tunc hæreditario poſſidebit, & paliurus* creſcet *in habitaculis eorum.*

Deſiderij argenti eorum, ſubintellige, ædes, ſumtuoſa ædificia, in quibus opes ſuas recondere ſolebant, poſt captiuitatem erant deſerta perpetuò.

Adu-

7. *Aduenisse dies animaduerſionis, aduenisse dies retributionis agnoſcent Iſraelitæ, ſtultos Prophetas iſtos, dementes, viros ventoſos eſſe, propter amplitudinem iniquitatis tuæ & amplum inteſtinum odium.*

Venerunt dies viſitationis, venerunt dies retributionis, cognoſcent Iſrael, ſtultus Propheta, furioſus inſanus *vir ſpiritus, ſuper*, id eſt, propter *multitudinem iniquitatis ſuæ.*

Haſſchillum retributio, à *Schalam* pacificare & retribuere.

Euil ſtultus ab *Aual.*

Meſchuggah ſtupefactus, ſeu ſtultus factus, furioſus: à *ſchagah* inſanire. Vir ſpiritus, id eſt, venti, ventoſus.

Hal ſuper & propter.

Robh multitudo, à *Rabhabh* multiplicare.

Rabbah multa, fœmin. quia etiam odium Hebræis fœminini eſt generis, multum autem accipitur etiam pro magno.

Maſtemah odium, ſed eſt fœminini generis.

Iamiam venturum eſt tempus animaduerſionis, iamiam venturum eſt tempus retributionis, cùm agnoſcent Iſraelitæ quòd ille Propheta ſtultus ſit inſanus, homo leuis, propter multam iniquitatem tuam, multum quoque erit odium Dei.

8. *Speculatur Ephraimum coniunctum Deo meo, vt laqueus aucupis in omnibus viis, Propheta ipſius eſt inteſtinum odium in domo Dei ipſius.*

Speculator eſt ipſi Ephraim cum Deo meo, vel, ſpeculatorem, delegit ſibi ſcilicet, Ephraim cum Deo meo, *Prophetam laqueum aucupis ſuper omnia eius*, id eſt, in omnibus viis, ſicut & primo verſu *hal* pro in capitur, *odium in domo Dei eius*, ſui.

Tzaphah ſpeculari, inde *tzopheh* ſpeculator, epiſcopus, ſuperintendens.

Iakoſch à *Iakaſch* illaqueare, irretire: eſt nomen Toar, & ſignificat illum qui illaqueat: ideò interpretes vertunt vere auceps, ſed proprie eſt, atque ſi dicas, illaqueantem ſeu laqueos tendentem. Hieron. Speculator Ephraim cum Deo meo. Propheta laqueus tortuoſus ſuper omnes vias eius, inſania in domo Dei eius. Vide eius comment. in hunc verſum. Vide Tuitienſem bene hunc verſum explicantē. Calu. Speculator Ephraim cum Deo meo, Propheta laqueus aucupis ſuper omnes vias eius, odium in domo Dei ſui. Munſt. Speculatorem (poſuit) Ephraim cum Deo (nempe) Prophetā (veluti) laqueum aucupis in omnibus viis ſuis, inimicitias in domo Dei ſui.

Sanct. Pagn. Speculatorem (poſuit ſibi) Ephraim cum Deo meo. Prophetam, (qui eſt illi tanquam) laqueus aucupis, ſuper omnibus viis eius, odium in domo Dei eius.

Capito, Speculatorem (delegit ſibi) Ephraim cum Deo meo, Prophetā laqueum offendiculi ſuper omnes vias ſuas, odium in domo Dei ſui. Vide eius explicationem in hunc locum. Caſtal. Speculator Ephraimitarum apud Deum meū vares, laqueus eſt aucupatorius, per omnes eorum vias, ſimultas in æde eorum Dei.

Speculator eſt ipſi Ephraim contra Deum meum, eſt inquam ipſi Ephraim *Propheta*, qui eſt inſtar *laquei aucupis in omnibus viis ſuis, eſtque odium Dei in domo Dei ſui*, id eſt, alieni.

Him pro contra. Leuit. 26. Poteſt etiam verti Cum, hoc ſenſu: Doctrinam de Deo ſimul cum falſa doctrina de cultu idolorum, amplecti vult Ephraim, vel, qui aduerſatur vero Deo & veritati.

Pſeudopropheta aucupi, eius doctrina laqueo, populus auiculis, comparatur.

9. *In profundiſſimam corruptionem coniiciunt, ſimilem temporibus Gibhha: recordabitur iniquitatis eorum, animaduertet peccata eorum, dicens:*

Profundauerunt, ſeu, in imum defixerunt, id eſt, profunde altéque defixi ſunt, *corruperunt* ſcilicet ſe, ſuáve opera *ſicut diebus Gabaah, recordabitur iniquitatis eorum, viſitabit peccata eorum.*

Hehmiku à *Hamak*, idem verbum ſuprà, cap. 5. ver. 2. in hunc eundem ſenſum quo hic. Quidam ſubintelligunt conſilium. Vide hic Annotationes in S. Pagn.

Schichetu in Piel, corruperunt, ſcilicet opera ſua, ſicut Beniamita in Gabaa, Iud. 19. Munſter.

Grauiſſimè defecerunt, corruperunt mores ſuos *ſicut tempore* nefandæ libidinis *Gabaa, recordabitur Deus iniquitatis illorum, animaduertet in ſcelera illorum.*

Profundarunt & corruperunt, quaſi dicat, venerunt in profundam impudentiam, corruptiſſime viuentes, vel, ſubtili arte deceperunt populum, vt eſt cap 5.

Hiſtoria Iudicum docet, collapſam fuiſſe omnem honeſtatem, impunitatem autem obtinuiſse, populo ſine legitimo Magiſtratu omnia pro libidine agente, &c.

10. *Tanquam vuas in deſerto inueneram Iſraelem, vt primum fructum in ficu principio ipſius, videram maiores veſtros: ipſi venerunt ad Bahhalpehhorem & ſeparauit ſe pudendo, & fuerunt deteſtationes prout amauerunt.*

Sicut tanquam *vuas in deſerto, inueni Iſraelem, & ſicut primogenitum*, id eſt, primitias ficulneæ, primum fructum, *in ficulnea, in principio eius*, id eſt, initio ſuo, *vidi patres veſtros: ipſi tamen ingreſſi ſunt ad BaalPehor & ſegregati ſunt (à me) pudori*, id eſt, idolo pudendo, id eſt, ad colendum pudendum idolum, *& fuerunt abominationes ſicut*, vel ſecundùm, *amorem eorum.*

Bechor primogenitus, ab hoc *Bechurah* primogenita, tæ. Significat hic primitium, ſeu, primogenitum ficus.

Teenah ficus, arbor ficulnea & fructus.

Nazar ſegregare, ſeparare, eſt *Paraſch* ait K.

Boſcheth pudor, à *Boſch* pudore ſuffundi. Quidam aiunt, idolum intelligi, quòd debeat nos illius pudere, & quidem fuiſſe idolum Priapi illud, de quo hic loquitur, & ideò illud vocari *Beſcheth*. Cap. Ad ignominiam.

Schikkutz & *Schikutz* abominatio: à *Schakatz.*

Secundùm amores eorum, id eſt, tot idola habuerūt, quot habuerunt mulieres diuerſarum nationum. Ego ſic: Abominationes fuerunt eis tanquam amores, id eſt, amaſij chariſſimi. Amaſij enim Iſraelitarum fuerunt idola & ſuperſtitiones, vt ante ſæpe dixit. De idolo BeelPehor vide Munſt. in Num. 25.

Quàm gratæ ſunt *vua in deſerto*, tàm gratam *inueneram Iſraelem, & quàm* lubenter videt quis, præſertim qui plantauit, *primum fructum in ficu, cùm incipit ferre fructum*, tàm lubenter *videram patres veſtros, at* ipſi *à me diſceſſerunt ad Baal-Pehor, & à* me *ſepararunt ſeſe pudendo idolo, atque fuerunt abominationes eorum plurima iuxta eorum.*

Tot habuerunt idola, quot habuerunt ſcorta diuerſarum nationum, Num. 25. vel pro ardenti amore erga idola, illa ſibi multiplicarunt, vel, quantum ipſi amabantur à Deo, tantùm fuerunt ei propter idololatriam exſecrabiles facti.

11. *Ipſorum Ephraimitarum tanquam volucris euolabit gloria, inde à partu & ab vtero, & à conceptu.*

Ephraim, ſicut auis, auolabit gloria eorum à partu & ab vtero & à conceptione. Copula eſt pro diſiunctiua Vel.

Iithhopheph auolabit, eſt futurum in Hithpael, pro auolat, vel auolabit propter actum continuum in futuro eſt.

Cabhodh gloria Ephraim ſunt filij, ſenſus: morituri ſunt filij eius, vel cum primùm in lucem prodierint, vel ſtatim poſt ipſam conceptionem.

Ledhah partus à *Ialadh.*

Beten vterus, venter.

Heralon conceptus, ab *Harah.*

Gloria Ephraim auolabit, ſicut auis, à partu ab vtero & à conceptu.

Morientur cum primùm prodierint in lucem, aut abortione exſtinguentur, aut non concipientur.

12. *Quòd ſi educauerint filios ſuos, ita orbabo eos, vt non ſuperſit vllus: quin etiam væ eis, cùm diſceſſero ab ipſis.*

Quoniam, S. P. Quòd, *ſi educarunt filios, orbabo eos ab homine,* vt non ſint inter homines, id eſt, interficiam, *quoniam etiam væ illis in recedendo me ab eis*, id eſt, cùm receſſero.

Gadhal eſt etiam educare, & ad grandiorem ætatem perducere.
Schachal orbare, eſt in piel, *Schicgel*.

Quòd ſi educauerint aliquos filios ſibi, eos illis orbabo antè quàm in viros euadant, inſuper etiam maledictio eueniet eis, cùm diſceſſero ab eis.

13. *Ephraim, quemadmodum video Tyrum, plantata eſt in habitaculo: ſed Ephraim producturus eſt ad interfectorem filios ſuos.*

Ephraim, ſicut vidi ſimilis eſt *Tyro, plantata in tugurio,* ſeu habitaculo ſcilicet à reliquis ſeparato, munito, ita vt tuta ab hoſte videatur, ſicut Tyrus erat: *Et tamen Ephraim ad exire faciendum ad interficientem filios ſuos,* parata ſcilicet eſt, ſuccincta, vel deſtinata.

Tzor Tyrus.
Schathal plantare.
Nauah habitare, inde *Naueh* habitaculum, tugurium.
Haragh occidere, *Horegh* occidens.

Ephraim, vt vidi (ſimilis eſt) Tyro plantatæ, (id eſt, bene munitæ) in Tugurio: quia in medio mari, quaſi tugurium eminens erat & vndique fortiſſima: ſic Iſraelitæ auxilio Dei muniti. Vide interpretationem Hieron. Vel ſic, Ephraim, ſicut vidi ad Tyrum, (id eſt, circa Tyrum) plantatam (ſcilicet arborem (ita ipſa eſt) in tugurio, ſcilicet ſuo, nempe floridiſſima & frondibus referta. Quid ſi *tzor* pro obſidione capias? *tzur* enim obſidere ſignificat. Ephraim, ſicut video ſpiritu prophetico, ad obſidionem eſt plantata in ſuo habitaculo, & ipſe educet ſuos filios ad interfectorem, dùm volet ſcilicet reſiſtere.

Ephraim eſt ſicut vidi Tyrum plãtatam in pulcherrimo habitaculo: tamen educet ad interfectorem filios, ciues, *ſuos.*

Quaſi dicat, etiamſi decem tribus ſint florentiſſimæ & inexpugnabiles, vt Tyrus: tamen breui gladio hoſtili interficientur. Alij, regnum Iſrael, quod fuit in ſumma pace, corruet, vt Tyrus.

14. *Da eis Iehoua, quod daturus es: da eis vuluam abortientem, & vbera flaccida.*

Da eis Iehoua: quid dabis? Munſt. Quod daturus eſt, ſed *Mah* interrogatiuum eſt, *da eis vuluam abortientem & vbera arida,* ſcilicet vt præ defectu lactis pereant infantes: ante quàm ad ætatem virilem perueniant.

Rechem vulua à *Racham* amare.

R.D.K. Da vuluam orbantem, id eſt, conſumentem liberos, vt moriantur in vtero, vel dùm ſunt paruuli, vt ſcilicet nõ conſumantur per manum hoſtis. Et dixit orbantem, quaſi vulua eos orbaret: quia ſcilicet in vulua orbantur. R. Selomo, Orat Propheta, vt moriantur paruuli: quia non eſt tantus luctus paruulorum, quantus adultorum.
Schadh mamma, vber, frequentiſſimum eſt in duali *Schadaim* vbera; quia duo mulieribus vbera ſunt.
Tzamak areſcere, arere, ſiccare.

Da eis Domine. Quid verò *dabis? da eis vuluam orbitatem adferentem & vbera arentia.*

Quaſi dicat, ſi decreuiſti populum perdere, abortione potius & ſterilitate aut fame, quàm bello perde: hoc enim adfert nimis multas miſerias.

15. *Totum malum iſtorum in Gilgale eſt, nam ibi odi iſtos: propter malitiam actionum iſtorum, è domo mea expellam iſtos, non pergam amare eos, omnes principes eorum ſunt refractarij.*

Omne malum eorum in Gilgal: quoniam ibi odi eos ſuper malitia, id eſt, propter malitiam *operum ipſorum:* ideò *è domo mea eiciam eos, non adiiciam* non pergam *amare eos, omnes principes eorum peruerſi.*
Sane odiſſe.
Hal hic ſignificat Propter. verſu primo ſignificat In.
Geraſch eiicere, expellere.
Sorer declinans, ſeu deſertor, contumax, peruerſus, à *Sorar* declinare, recedere & putreſcere.
Sar princeps à *Sur* dominari, principatum habere.

Omnis illorum malitia perpetratur in Gilgal, nam ibi inprimis *odi illos: propter malitiam operum illorum, domo mea expellam eos, non diligam illos ampliùs, omnes principes illorum ſunt peruerſi.*

Omnis terra Iſraelitarum ſcatebat idolis, ſed inprimis Gilgal erat infamis. Cùm enim ibi fœdus circumciſionis firmatum fuiſſet, Ioſ. 5. & alia inſignia Dei beneficia in illo loco in populum collata, poſteà ibi idololatria magis quàm alibi exercebatur: ideò dicit, *Omnis malitia in Gilgal.*
Domus Dei) terra Iſrael.

16. *Percutietur Ephraiim, radix ipſorum exareſcet, fructum non ſunt facturi, etiamſi genuerint, morte afficiam tamen liberos deſideratiſſimos vteri ipſorum.*

Succiſus eſt Ephraim: radix eorum aruit, fructũ non faciant, vel, ne faciant, *etiamſi genuerint, perire faciam deſideria vteri ſui,* ipſorum.

Huccah percuſſus ſeu ſucciſus eſt, à *Nachah* eſt præterit in hophal.
Iabhaſch & *Iabheſch*, aruit.
Schoreſch radix.
Bal & *Beli* nonne.
Vehemathi perire faciam, eſt præteritum: ſed *Vau* vertit in futurum, eſt in hiphil à *Moth*, id eſt, mortuus eſt.
Machmadh deſiderium à *Chamadh* hic deſiderium pro deſiderabili capitur, ſeu pro re cariſſima & optatiſſima.

Iamiam percutientur Ephraita, & *radix eorum exareſcet,* id eſt, carebit poſteritate, *vt fructum non faciant.*

EXPLICATIO.

HÆc concio conſtat tùm reprehenſione peccatorum, tùm denunciatione iræ Dei contra peccata. Inprimis verò amplificat atque exaggerat mala, quæ populo propter ſua peccata imminebant: ideóque docet, non eſſe cur populus debeat obdormiſcere in ſuis peccatis, & putare, ſe eſſe extra omne periculum: quia etſi Deus ad tempus conniueat: malus tamen exitus illos manet.

Totius concionis propoſitio hæc eſt: Non eſt, ò Iſraelitæ, cur, quia videtis Deum & in peccatis veſtris conniuere, & variis vos beneficiis cumulare, omniáque vobis ex ſententia ſuccedere, non eſt, inquam, cur ob hæc debeatis more gentium, ſecuro animo lætari & triumphos agere: quia, cùm maxima admiſeritis contra Deum ſcelera, & nullo modo reſipiſcatis, maxima etiam vobis imminent à Deo flagella. Atque hæc propoſitio continetur primo verſu. Quæ autem ſint ea peccata, quæ populus admiſit, & quæ mala, quæ populo immineant, per totam concionem explicat.

Eſt autem diligentiſſimè nobis hæc concio audienda, quoniam tota in nos hoc tempore quadrat, qui ſolemus rebus ſecundis ita gaudere & hoc prætextu, quòd Deus ſtatim nos non puniat, ita nobis placere, vt obliti Dei, non deſinamus peccare, & nunquam cogitemus fore, vt noſtra tandem peccata puniantur. Expergefacit igitur nos Propheta, & admonet, non eſſe, cur lætemur & triumphos agamus, cur conuiuia celebremus, quaſi res noſtræ iã ſint in tuto: quia Deus non ſtatim pœnas de nobis ſumat, ſed cõtrà potiùs benedictionibus variis, vini & frumenti copia nos cumulet, cùm tamen interim negligamus legem Dei, retineamus idola, & nunquam reſipiſcamus.

Nunc audiamus Prophetam.

1. *Ne læteris Iſrael ſuper exſultatione,* id eſt, ſuper materia exſultationis, id eſt, in rebus ſecundis *ſicut populi, quia fornicatus es à Deo tuo, dilexiſti mercedem meretricium ſuper omnes areas frumenti,* id eſt, in omnibus areis.

Duo facit in hoc verſu, 1. Dùm dehortatur populum à lætitia, qua in rebus ſecundis efferebatur, tacite indicat, Deum Iſraelitis eſſe iratum, ita, vt breui, fine rebus ſecundis impoſito, nihil ampliùs à Deo expectandum ſit, quàm extremum exitium, maximum ſcilicet non lætitiæ ſed ſummæ triſtitiæ

argumen-

argumentum. 2. Explicat cauſſam, cur non ſit lætandum, ſed potius gemendum: quia ſcilicet grauiſſimè in Deum ſuum peccauit, vnde ait: *Quia fornicatus es à Deo.* Conſtat igitur hic verſus & dènuntiatione iræ Dei, & reprehenſione peccati.

Quo ad primum, ait, *Ne læteris*. Hæc eſt tacita iræ Dei denunciatio. Eſt enim ac ſi dicat, Non eſt, non eſt, ô Iſrael, cur læteris, cur agas triumphos, cur celebres conuiuia, ſed potius cur lugeas tuã miſeriam: eſt enim Deus tibi iratus, tibi extremum imminet exitium ac πανωλεθρία, idque propter tua ſcelera: ideo non eſt, cur læteris. Cùm enim ait: *Ne læteris*, indicat, illum populum publica aliqua lætitia affectum fuiſſe, quæ fuit vel triumphus aliquis vel ouatio, vel aliquod aliud publicæ lætitiæ genus, quam lætitiam populus tum vocibus & cantibus, tùm conuiuiis & aliis lætitiæ ſignis palam declarauit. neque enim dubium eſt, quin Propheta hic de publica aliqua lætitia loquatur.

Cùm verò ſubdit. *Ad exſultationem*, materiam indicat lætitiæ fuiſſe res ſecundas, quæ ſecum adferunt exſultationem. Nomine enim *exultationis* venit materia exſultationis: nempe res ſecundæ. Perinde igitur eſt, atque ſi dicat: Ne læteris ob res ſecundas, & quod hactenus res tibi feliciter & ex ſententia ſucceſſerunt: nunc enim infelicem & miſerum exitum res tuæ omnes habebunt: Ergo ne ob res ſecundas tanta afficiaris lætitia.

At quæ fuerint iſtæ res ſecundæ, de quibus loquitur Propheta? & ex quibus tanta lætitia exſultabant? Reſp. Si hæc concio habita fuit ſub Iarobeamo, vt fieri poteſt: (neque enim conciones Prophetarum omnes eo ordine poſitæ ſunt, quo etiam habitæ fuerunt, vt multi ſentiunt) ſi, inquam, ſub Iarobeamo habita fuit hæc concio, facile eſſet diuinare, fuiſſe victoriam aliquam de hoſtibus reportatam: quia omnia ſub Iarobeamo feliciter ſuccedebant, & in dies magis ac magis florebat regnum Iſrael. Si verò ſub Manahem, quod mihi ſit veriſimilius, ne ordo concionum, quem habemus, confundatur: Si, inquam, ſub Manahem habita fuit hæc concio, lætitia hæc in Iſrael videtur fuiſſe propter fœdus cum rege Aſſur renouatum & confirmatum, de quo 4. Reg. 15. Videmus enim cùm pax vel fœdus aliquod fit inter hoſtes, tunc ſolere fieri ignes & conuiuia, & alia id genus, in lætitiæ ſignum. Sed vtut ſit, illud certum eſt, ob res ſecundas lætatum fuiſſe Iſrael, eámque lætitiam externis etiam & publicis ſignis declaraſſe, exiſtimaſſéque ſe eſſe feliciſſimum, & ſibi cum Deo bene eſſe: quia ſe non puniebat, ſed potius in dies magis ac magis variis beneficiis cumulabat: ac proinde Prophetam talem lætitiam perſtrinxiſſe.

At, nunquid non licitum eſt ob res ſecundas lætari? Reſp. Maximè: imò debemus lætari, & gratias Deo agere. *Lætamini in Domino*, ait Dauid, *& exſultate iuſti.* Sed primò, Prophetæ propoſitum non fuit, lætitiam populi hoc loco per ſe & ſimpliciter damnare, ſed tantùm indicare populo, non eſſe, cur nunc lætetur ob res ſecundas, quando exitium illi imminet. Deinde, ſi damnat lætitiã, damnat talẽ, qualis erat illi populo. Qualis fuit illa lætitia? Impia, qualis eſt impiarum gentium, hoc declarat Propheta ipſe, cùm ſubdit, *Sicut populi*, ſeu more populorum, ſcilicet impiorum. Hæc eſt prima cauſſa, cur ſubdat hæc verba, vt ſcilicet declaret, qualis fuit lætitia Iſraelis, qualis ſcilicet & populorum impiorum. Quomodo enim lætantur impij populi? Rebus tantũ huius ſeculi ſecundis, ſed nunquam reſipiſcunt, manent impij ſicut antea: ideo talis lætitia impia eſt: ſic populus Iſrael lætabatur. 2. Illas res ſecundas non ferunt acceptas ſummo Deo, ſed ſuis idolis, vel etiam ſuis viribus: ideo impia eſt lætitia: ſic fecit Iſrael. 3. Cùm vident ſe non puniri à Deo, ſed potius variis beneficiis in dies cumulari, putant ſibi certam pacem eſse cum Deo: ideo ſecuri indormiunt ſuis peccatis, & toti lætis conuiuiis, triumphis, ſaltationibus, cantibus, & aliis lætitiis incumbunt: de reſipiſcentia verò nihil cogitant: ſic fecit Iſrael. Cùm igitur ait populo: *Ne læteris ſuper exſultatione ſicut populi*, indicat Propheta, talem eſse lætitiam Iſraelis, qualis & gentium: ſicut eam deſcripſi, impiam ſcilicet & falſam.

Altera cauſſa cur dixerit, *Sicut populi*, eſt, vt indicaret his verbis, certum eſse populi exitium. eſt enim ac ſi dicat: Etiãſi reliquis impiis populis Deus parcat, tibi tamen non vult parcere, ſed certò certius eſt, te graues daturum pœnas. Ergo ne læteris ſicut populi, quaſi tu cum reliquis populis ſis manum Dei euaſurus: non enim euades.

Obſeruandum eſt ex hoc loco, Hanc omnibus impiis cõmunem eſse peſtem, cùm vident Deum ad ſua peccata condiuere, nullas de ſe pœnas ſumere, imò variis etiam beneficiis ſe quotidie afficere, etiamſi impij ſint & onerati peccatis: putant tamen ſibi bene eſse cum Deo, Deum nullo modo ſibi eſse iratum, imò ſummam & firmã cum Deo ſibi eſſe pacem, ita vt nullo modo ampliùs ab ira Dei ſibi metuendum ſit: ideòque ſecuri pergunt in peccatis, & de nulla re cogitant, quàm vt lætentur & conuiuentur cum ſodalibus: neque enim putant, Deum eſse iratum, niſi cùm exſertam eius manum ſentiunt. Sed falluntur illi homines. Iratum enim eſse Deum, duabus viis concludi poteſt: nempe à poſteriori, id eſt, ab effectis iræ: & à priori, id eſt à cauſſis iræ Dei: à poſteriori, cùm ſentimus nos cædi à Deo, cùm videmus manũ eius contra nos exſertam: hæc via nimis nota eſt tam impiis quàm piis: à priori verò, cùm deſcendimus in nos ipſos, & videmus in nobis hærere cauſsas iræ Dei, nempe peccata: tũc certè concludendum eſt, Deum nobis eſse iratum, etiamſi iram ſuam non patefaciat, etiamſi conniueat pro ſua patientia, imo etiamſi variis beneficiis pro ſua bonitate non deſinat nos proſequi. hæc via certior eſt priori, ſed hac nõ vtuntur impij homines: eſt enim ſolius fidei, à peccatis concludere iram Dei, & non ſolùm ex præſentibus pœnis, ſed etiam ex vitiis ac ſcelèribus noſtris inferre, Deum eſse iratum, & iram Dei nondum declaratam, ſed procul adhuc diſtantem metuere: hoc eſt quod hic facit Propheta. Populus ex eo, quod Deus conniuebat ad peccata, & ex rebus ſecundis, quibus affluebat, inferebat, Deum non eſse ſibi iratum: ideo lætabatur. Propheta verò duo facit. 1. Docet, non eſse ex patientia Dei & felici rerum ſtatu inferendum, Deum non eſse iratum, quare lætandum non eſse. *Ne læteris*, inquit. 2. Docet, irã Dei eſse à ſuis peccatis inferendam & metuendam, vnde ait, *Quia fornicatus es à Deo tuo.*

Nunc igitur ſequitur αἰτιολογία, cur Iſraeli non ſit lætandum ob res ſecundas, quoniam adulteratus eſt à Deo ſuo. Ratio talis eſt. Quicunque adulteratur, id eſt, deficit à Deo ſuo, non habet materiam lætandi, ſed potius lugendi ſuam miſeriam, & exitium ſibi imminens. Peccatum enim & præſertim defectio à Deo, cauſsa eſt iræ Dei, & exitium accerſit ei qui peccat, & à Deo deficit.

Atqui tu ô Iſrael fornicatus es à Deo. Ergo non eſt cur læteris ob res ſecundas, quaſi cum Deo perpetua tibi ſit pax. His verbis expergefacit Iſraelem, vt in ſeipſum deſcendat, & videat, cauſsam iræ Dei in ſeipſo hærere: nempe defectionem à Deo. Ex cauſsa igitur concludat effectum, ac proinde ne propter res externas ſecundas exiſtimet, ſibi bene eſse cum Deo, ſed ſuſpecta ſit omnis externa proſperitas, imò, quò maior eſt externa proſperitas, eò magis ſibi à Deo metuat: quia præter defectionem, accedit etiam beneficiorum Dei abuſus. Ergo tantùm abeſt, vt propter externam proſperitatem debeat lætari, vt potius ob eam debeat multò magis triſtari: quia cùm ſit rebellis contra Deum, ipſa etiam proſperitate abutitur, & ideo ea ad maiorem facit damnationem.

Colligimus hinc, nunquam eſse fidendum externæ proſperitati, ſed ſemper deſcendendum eſse in nos ipſos, & videndum, an in nobis hæreat cauſsa iræ Dei, tunc certò ſciamus, Deum nobis eſse iratum, ac proinde quærendam eſse cum eo reconciliationem.

Eſt autem obſeruanda locutio, *Adulteratus es à Deo tuo*, non ait ſimpliciter, *fornicatus es*, nempe ſicut faciunt publica ſcorta, quæ nullum habent virum, ſed ait: *A Deo tuo*, tanquam à tuo viro. Indicat igitur, longè grauiorem pœnam manere Iſraelem, quàm reliquos populos, ideóque non eſse Iſraeli lætandum, ſicut reliquis populis. Ratio talis eſt. Multò grauior pœna debetur illis mulieribus, quæ cùm nuptæ ſint, à ſuo tamen viro deficiunt ad adulteros, & cùm eis fornicãtur, quàm ſimplicioribus ſcortis. Hoc patet ex lege Moſis, Num. 5. deſcribitur diligentiſſimum examen quod fieri debet in ea, quæ ſuſpecta eſt adulterij, & grauiſſimas, horribileſque maledictiones ei imprecatur ſacerdos. Item in Euangelio aiunt Phariſæi de adultera: *Moſes mandauit, vt adulteræ lapidibus obruantur.* De ſimplicibus autem ſcortis hæc nõ leguntur in lege. Neque etiam apud gentes, tales vnquam in ſimplex ſcortum ſtatutæ ſunt pœnæ, quales in adulteras. Atqui vos fornicati eſtis à Deo veſtro, tanquam à viro: populi verò non ſunt fornicati à Deo tanquam à viro: quia non eos ſibi Deus in vxores, ſicut vos, duxit.

Ergo nolite lætari, ſicut populi: quia multò grauiora vos manent ſupplicia, quàm gentes, cùm vos ſitis ceu adulteræ, gentes verò ſimplicia ſcorta. Eſt igitur, atque ſi dicat, Nolite lætari ſicut populi, quia cùm fornicati ſitis à Deo veſtro, etiamſi reliquis omnibus populis veniam dederit Dominus: vobis tamen daturus non eſt, eſt enim multò grauior veſtra à Deo apoſtaſis, quàm reliquorum populorum idololatria. Colligimus hinc, multò ſemper grauiora ſupplicia manere populum Dei, ſi peccet, & colat idola, quàm gentes, ſi eadem admittant peccata, & eadem colant idola.

Dilexiſti mercedem meretriciam ſuper omnes areas.

Diligere mercedem meretriciam, eſt diligere, ideóque exercere fornicationem ſeu impietatem propter quæſtum. Illud verò *In areis tritici* explicat, quam mercedem amarint Iſraelitæ: nempe, vt ipſorum areæ frumento implerentur. Indicat enim Iſraelitas deſideraſſe & petiiſſe ab idolis diiſque ſuis, vt ſuas ipſorum areas frumento implerent, idque mercedis loco pro ſuo erga ipſa idola obſequio & cultu. A duabus igitur circumſtantiis exaggeratur Iſraelitarum peccatum. 1. A dilectione fornicationis, quod ſcilicet non ſint fornicati à Deo vi, aut aliorum impulſu, aut ignorantia, aut infirmitate, ſed malitia, quia ſcilicet amarunt fornicationem hanc propter quæſtum. 2. Ab ingratitudine, quia ſcilicet beneficia, quæ à Deo ſuo exſpectare, petere & ſperare debebāt, ab idolis expectarunt, ſperarunt & petierunt, imò quæ à Deo accipiebant bona, ea accepta ferebant ſuis idolis. Illa igitur particula *in areis*, eſt particula explicatiua prioris, quæ ſcilicet eſſet merces illa meretricia, quam amabant Iſraelitæ: nempe, copia frumenti & rerum omnium, qua ſuas areas impleri cupiebant, & quam à ſuis idolis poſtulabant. Non dixit autem *Super horrea*, ſed, *ſuper areas*: quia alludebant ad meſſem, quam optabant & ſperabant: largam ſcilicet atque vberem. Eſt igitur ſenſus. Tu es reuera, ceu quædam impudica & ingrata meretricula, quæ non contenta liberali ſui mariti tractatione, amaſiis etiam ad omnem fœditatem ſe proſtituit propter turpem quæſtum, ſperans ſcilicet ſe ab illis liberaliùs, quàm à ſuo marito tractatum iri.

At quamobrem mercedem meretriciam appellauit illam frumenti copiam, quam Iſraelitæ cupiebant ſuas impleri areas in meſſe? & cur illud deſiderium in illis reprehendit? Annon licet deſiderare vberem frumenti & vini copiam?

Reſponſio facilis eſt. Maximè licet deſiderare & petere: Et hoc non ſimpliciter improbat in Iſraele, ſed ideò improbat: quia cùm illum prouentum & reliqua bona omnia à Deo vero precibus & petere & exſpectare deberent, ea ab idolis petebant & exſpectabant, & iccircò mercedem meretriciam vocat illum prouentum, non quòd eſſet ab idolis, erat enim à Deo, ſed quia à ſuis idolis, tanquam à ſuis fornicatoribus, ſeſe accipere illum putabant, tanquam mercedem ſui impij cultus atque ſuperſtitionis. Explicabo meliùs & rem ob oculos ponam. Deus erat Iſraelitis maritus, is promiſerat illis copiam annonæ & omnia bona, ſi, ceu bona vxor, honeſtè ſe cum ſuo marito gererent. Populus tanquam meretrix, oculos conuertit ad idola. exiſtimauit enim, ſe multò maiorem rerum copiam accepturum ab idolis, quàm à Deo: nimirùm ſi idololatricum cultum ſequeretur, quàm ſi illum retineat, quem Deus præſcripſerat in lege. Maluit igitur ſcortationibus, id eſt, idololatriis, alimenta ſibi ab idolis acquirere, tanquam mercedem ſuæ ſcortationis, quàm ea à vero Deo tanquam à ſuo marito accipere. Hoc igitur eſt, quod in Iſraelitis reprehendit Propheta, quod ſcilicet largiorem vini & frumenti prouentum ſperauit ab idolis quàm à Deo. Locus qui eſt Ier. 44. hoc quod dico perſpicuum reddit. Ibi quoque Iehudæis exprobrat Ieremias, quòd, cùm omnia bona à Deo accepiſſent, putarent tamen, ſe ab idolis lautiùs tractari, quàm à Deo: dicebant enim, *Cùm ſeruiebamus reginæ cœli, abundauimus frumento & vino*. Nunc tenemus mentem Prophetæ & ſenſum horum verborum: *Dilexiſti mercedem ſuper areas frumenti.*

Colligimus hinc duo. 1. Omnes illos eſſe, ceu impudicas meretrices, qui deſerto Deo, ad diuos aut diuas, ſtatuas & imagines, ſe conuertunt, eas colunt & inuocant: hoc eſt enim adulterari à Deo: & quæ Deus pollicitus eſt ſe daturum, ea à ſuis idolis petunt: hoc eſt enim amare & petere mercedem meretriciam. Cùm igitur Papiſtæ habeant tot ſanctos & ſanctas, ſtatuas & imagines, quas colūt, &, neglecto Deo, qui ſolus eſt inuocandus, ab eis petunt vel pluuiam, vel vini & frumenti copiam, vel corporum ſanitatem, annon manifeſtum eſt, eſſe impudentiſſima ſcorta, quæ ſuæ fornicationis mercedē à ſuis amaſiis petant?

2. Quia prius ait: *Adulteratus es*, poſteà ſtatim ſubiunxit: *Dilexiſti mercedem meretriciam*, cùm hæc duo coniungat ſimul, ſcortationem, & meretricium quæſtum, docet Propheta ſuperſtitioſam religionem cum turpi quæſtu eſſe coniunctam.

Sed dubitatio oritur in contextu. Dixerat ſuperiori cap. verſu 9. *Ephraim conduxit amores*, vbi Iſraelitas comparauit ſcorto, quod non mercede ab amaſiis ad ſcortandum alliciatur, ſed quod muneribus alliciat amaſios ad ſecum fornicandum. Hic verò ait: *Similem eſſe ſcorto, quod amat mercedem meretriciam.*

Facilè conciliantur ij duo loci. Superiùs ideò dixerat: *Ephraim conduxit amores*: quia magna pecunia fœdus cum rege Aſſur ſibi comparauit, vt patet. 4. Reg. 15. Hic verò ait: *Dilexiſti mercedem*: quia reuera Iſrael colebat falſos Deos, ſpe lucri. Vt, idololatra aliquis magno ſibi emet idola, & magnos ſumtus faciet in templum aliquod ædificandum, idoláque ex auro & argento fabricanda: hoc eſt conducere amaſios. Interim dum colet idola, cur colet? Spe lucri, vt ſcilicet ab eis obtineat copiam rerum, bonam valetudinem Non pugnant igitur inter ſe, quòd aliquis & mercede conducat amaſios, & tamen cum eis fornicetur ſpe lucri & mercedis.

Habemus peccatum populi, ſequitur aperta pœnæ denunciatio.

2. Area & torcular non paſcet eos, & muſtum mentietur in ea.

Senſus eſt. Iſraelitæ ideò ad idola confugiunt, & ea colunt, quia ab eis exſpectant largam & vberem annonam: ſperant enim plus lucri ex ſuperſtitionibus, quàm ex meo cultu At Ego fruſtrabor eos hac inani ſpe, & ita iuſtas de eis pœnas ſumam. Efficiam, vt nec area, quam frumento implendam à ſuis idolis ſperant, frumentum vllum habeat, quo paſcantur, nec torcular vinum præbeat, quo nutriantur, id eſt, auferam illis & frumentum & vinum.

Et muſtum mentietur in ea ſpe mercedis, id eſt, non reſpondebunt vindemiæ illorum exſpectationi: dùm enim vites refertæ ſunt ſuis floribus ſicut nunc, vel etiam onuſtæ ſunt vuis immaturis, nobis quaſi promittunt magnam muſti copiam: dùm verò poſteà res non ſuccedit, quia aut nimio frigore, aut pruina aut alio incommodo vites perierunt, tunc dicuntur quaſi mentiri nobis. Ergò muſtum mentietur, idem eſt, atque vindemiæ exſpectationi non reſpondebunt.

Non dicit autem, *Agri erunt ſteriles*, neque dicit, *mittam procellam aut grandinem*: ſed ait, *Area & torcular non paſcet, & muſtum mentietur*, quaſi dicat, Cùm putabant, ſe iam habere frumentum in areis collectum, & muſtum è torculari expreſſum, & quaſi iam ebibitum, tunc efficiam, vt nihil habeant, vnde alantur & paſcantur. Area ergò & torcular non paſcet, quaſi dicat, etiamſi collegerint frumentum in area, & muſtum expreſſerint è torculari: tamen efficiam, vt illis non fruantur. Tacitè indicat, ſe effecturum, vt, poſtquam meſſem fecerint, mox obſideantur & capiantur ab hoſtibus, qui omnem illorum meſſem deuorabunt. Vel indicat, ſe effecturum, vt, cùm ſegetes maturuerint, & vindemia inſtiterit, quando Iſraelitæ cogitabunt iam meſſem facere, & ſperabunt ſe vinum & triticum domum portaturos, mox veniant Aſſyrij, qui occupatis agris omnibus, omnia ipſi deuorent: Ita etiam factum per Tiglatpelaſſar, qui totam terram Nephthalim fortiſſimam vaſtauit: deinde per Salmanaſsar. Non igitur ipſos Iſraelitas, ſed alios paſcent illorum areæ & torcularia.

Hæc eſt debita & iuſta pœna talis peccati: nēpe cum Deus idololatras ſuis inanibus ſpebus fallit, vt ſcilicet ipſi idololatræ, ſi ſint ex reprobis & nolint tamen reſipiſcere, ſaltē inexcuſabiles reddantur, dùm vident, ſua idola non poſſe ea præſtare, quæ petuntur, & ſe ab eis fruſtrari, & tamen ab illorum cultu deſiſtere nolūt: ſi verò ſunt ex electis, hac ratione oculos aperiant, redeant ad ſanam mentem, & ad verū Deum conuertantur. Agit enim Deus nobiſcum, vt bonus pater cū filio non ſatis ingenuo, qui nihil curat, niſi ventrem, ſi is filius neque precibus, neq. admonitionibus, neque cupiditate gloriæ, aut amore virtutis, aut etiam verberibus flecti poſſit ad ſtudium literarum. Quid agendum eſt bono patri? quia videt filium ventri tantùm addictum, adimat illi panem & vinum, tùm primùm animaduertere & ſentire incipiet, quāta ſit ira patris, tunc incipiet primùm redire ad ſanam mentem, & venire ad ſcholam. Sic Dominus egit cum illo populo, omnes enim tractat pro cuiuſque ingenio. Ergò hæc priuatio panis & vini, fuit iuſta & debita pœna populo Iſraeli ob ſua peccata.

23. Non habitabunt in terra Domini.

Hæc eſt alia etiam pœna, ſed longè grauior ſuperiori. Minatur enim hic non ſimplicem panis & vini priuationem, ſed omnimodam exhæredationem. Sunt autem tria membra in hoc verſu, quæ ſingula ſuam habent vim ad hanc pœnam exaggerandam.

1. Primùm ait: *Non habitabunt* ſcilicet ampliùs in terra Domini. Indicat igitur, ſe illos expulſurum è ſuis ædibus, tanquam improbos ſpurios iam maledictos & exhæredatos, hoc certè fuit teſtimonium, quòd Deus illos non haberet, erat ampliùs pro filiis & domeſticis, ſed pro alienis.

Non ait autem, *in terra ſua*, ſed, *in terra Domini*. Quare? 1. Vt indicaret, illos non fuiſſe Dominos illius terræ, ſed tantum colonos, ſicut alibi ait Dominus *Leuit.* 25. Terra quoque non veſtra eſt in perpetuum: quia mea eſt, vos autem aduenæ & coloni mei eſtis.

2. Vt indicaret, Iſraelitas terram illam non ſibi ſuis viribus acquiſiuiſſe, aut propter ſua merita in eam introductos eſſe, ſed à Domino accepiſſe, idque per gratiam. *Deut.* 9. Ne dicas in corde tuo, cùm deleuerit eos Dominus Deus tuus in conſpectu tuo, propter iuſtitiam meam introduxit me Dominus, vt terram hanc poſſiderem, cum propter impietates ſuas iſtæ deletæ ſint nationes: neque enim propter iuſtitias tuas & æquitatem cordis tui ingredieris, vt poſſideas terras eorum, ſed quia illi egerunt impietatē, introeunte te deletæ ſunt, & vt compleret verbum ſuum Dominus, quod ſub iuramento pollicitus eſt patribus tuis, Abrahamo, Iſaaco & Iacobo. Scito igitur, quòd nō propter iuſtitias tuas Dominus Deus tuus dederit tibi terram hāc opimam in poſſeſſionem, cùm durtiſſimæ ceruicis ſis populus.

3. Voluit indicare, quamdiu filij fuerunt, terram illam, tanquam hæreditariam, eorum tanquam filiorum & hæredum fuiſſe, ſed iam cùm non ampliùs illos ſit habiturus pro filiis, non futuram ampliùs terram illorum, ſed tantùm Dei. Indicat igitur hac particula, illos exhæredandos eſſe.

4. Terra Domini appellatur: quia ibi peculiariter Dominus habitare & quieſcere dicebatur, cùm ibi eſſet ſua Eccleſia. *Pſal.* Hæc requies mea in ſeculum ſeculi, hic habitabo: quia elegi eam.

Cùm igitur ait, Non habitabunt ampliùs in terra Domini, indicat, illos ex Eccleſia expellendos & excommunicandos.

Redibunt in Aegyptum.

Eſt alluſio elegans inter verbum *ieſchbhu* & *Veſchabh* non habitabunt in terra Domini, ſed redibunt in Aegyptum Duo minatur. 1. Multos propter famem ituros in Aegyptum, cū ſcilicet obſidebitur Samaria. 2. Reliquos in Aſsyriam inter gentes captiuos eſſe abducendos. 4. Re. 25. In Iehudæis, qui remanſerant in Ieſuda, hoc etiam impletum fuiſſe ſcribitur. *Conſurgénſque populus, à paruo vſque ad magnum, & principes militum venerunt in Aegyptum timentes Chaldæos.* Ier. etiam 20. idem habetur: Ipſum ſcilicet Prophetam cū populo iuiſſe in Aegyptum Pœna igitur hæc ad Iehudæos etiam pertinet. De Iſraelitis verò, de quibus propriè hic loquitur Propheta, nullam habemus hiſtoriam, quæ teſtetur, illos iuiſſe in Aegyptum captiuos vel fame preſſos, ſed tamen dubitandum non eſt, cum hoc prædicat Propheta, quin in Aegyptum iuerint permulti ex illis vel fame preſſi, vel captiui. 1. cùm de Iehudæis id conſtet 4. Reg. 25. & Ierem. 20. Multæ verò reliquiæ Iſraelis permixtæ eſſent Iehudæis, patet etiā in Iſraelitis impletum fuiſſe vaticinium. 2. quòd nullæ exſtent hiſtoriæ hac de re, non eſt mirandum. multæ enim hiſtoriæ & libri ſancti interciderunt, quarum tamen hiſtoriarum veſtigia quædam ſunt apud Prophetas.

Fuit autem hæc pœna debita tali peccato. Iſraelitæ contra Dominū iuerunt in Aegyptum auxilij capiendi cauſſa. Ergò iure pertracti inuiti in Aegyptum, vt ibi malis attererentur, & notanda eſt αὔξησις, cùm minatur reditum in Aegyptum, vbi ſcilicet, ceu ferreæ fornaci, incluſi, genti inimicæ ſerui erant.

Et in Aſſyria comedent immundum.

Grauiſſima eſt hæc circumſtantia. Non dixit: In captiuitatē abducentur, ſed, comedent pollutum, quaſi dicat. Miſcebo populum hunc cum profanis gentibus, vt cū illis comedant immunda, & nullum inter eos ſit diſcrimen, id eſt, nō erunt ampliùs populus meus, ſed profana gens. Videtur primo aſpectu leuis & contemnenda comminatio, quòd ait, *Comedent pollutum.* Sed, ſi quis rem ipſam penitiùs perpendat, quæ ſub iſta ciborum pollutione latet, videbit, pœnam hanc eſſe grauiſſimam. Continetur ſub hac, omnimoda fœderis inter Deum & populū reſciſſio ſeu fractio. Adoptauerat ſibi Deus hunc populum in ſuum peculium, ſeu in ſuam Eccleſiā & ſuos filios. In quem finem? Vt ſegregatus à gētibus eſſet ſanctus, ſicut & Deus, & ita tandem æterna felicitate vnà cum ſuo Deo frueretur. Promiſerat Deus, ſe fore illi in Deum & patrem, nullāque in re illi defuturum: ſtipulatus fuerat à populo fidem & obedientiam, hoc fuit fœdus: Addidit ſymbola, circumciſionem: & inter alia hoc etiam, vt abſtineret ab immundis cibis, quos expreſſiſſime nominarat Deus. His ſymbolis tria faciebat Dominus. 1. Illis, ceu notis, diſtinguebat populum ſuum à gentibus, & ita volebat, vt populus iis notis teſtaretur, ſe eſſe populum Dei. 2. Iis, ceu frenis & vinculis, retinebat populum in ſuo fœdere, ne deficeret ad gentes.

3. Admonebat populum, vt, ſicut per hæc ſymbola externa profitebatur, ſe à gentibus differre, & eſſe populum Dei, ſic etiam curaret, vt differret à gentibus in iis, quæ per hæc ſymbola ſignificabantur. Verbi gratia, ſicut per circumciſionem carnalem differebant à gentibus præputiatis, ſic etiam curarent, vt differrent ab eiſdem in circumciſione ſpirituali: nempe cordis Inter alia ſymbola erat etiam hoc: Abſtinentia nimirum à cibis quibuſdam, ſecundùm legem, immundis: hoc etiam ſymbolo Iſraelem primò à gentibus diſcriminarat: deinde & in fœdere, ne ad gentes deficeret, retinebat: tertiò, vt à vitiis & omnibus immundiciis abſtineret, admonebat. Sic etiam hæc eadem tria facit Deus noſtris ſacramentis & ſymbolis. 1. Vult, iis teſtemur, nos differre à gentibus profanis, eſſéque Eccleſiam Dei. 2. Iis nos retinet in fœdere & Eccleſia. 3. Admonet, demus operam, vt ea præſtemus, quæ ſymbolis iſtis ſignificantur, vt per panem ex multis granis confectum, ſignificatur vnio Eccleſiæ per caritatem. Studeamus igitur ſeruare hanc Eccleſiæ vnionem in caritate.

Summa. Symbola illa, ſicut etiam noſtra, erant, ceu circuli, quibus dolium, vbi vinum eſt, cingitur: ablatis & fractis circulis, vinum effluit: ita fractis & ablatis ſymbolis illis, omninò indicabatur eſſe fractum & abolitū fœdus, quo Eccleſia Deo erat alligata, ideóque diſſipatam eſſe totam Eccleſiam.

Cùm igitur ait. *In Aſſur comedent immundum,* indicat, abolitis his ſymbolis, tanquam circulis dolij, quibus cōtinebatur populus in fœdere Dei, & in ea ſanctitate, quæ à fœdere pendebat, abolitum iri omninò fœdus Dei cum populo. Annon eſt hæc grauiſſima Dei maledictio & grauiſſimæ pœnæ denunciatio, abolitis ſignis fœderis, ab ipſo etiā fœdere Dei excluſum eſſe? Sicut igitur, ſi quis, qui ſolus poteſt circulos dolij integros ſeruare, dicat, Auferam circulos dolij, non paruam rem minatur, ſed magnam: nempe totam vini è dolio effuſionem: ſic etiam cum ait Dominus, *In Aſſur immūdum comedent,* grauem pœnam minatur: nempe ſe omninò, fractis ſignis & vinculis fœderis, fœdus etiam ipſum omninò aboliturum: ſunt enim ſymbola fœderis vincula. Nunc tenemus mentem Prophetæ. Eſt igitur ac ſi dicat: Hactenus continui populum hunc ſymbolis fœderis tanquam vinculis, in ipſo fœdere declaraui illum meum eſſe populum, & à gentibus differre, & ſub mea eſſe cura & protectione, idque vt ipſi quoque incitarentur ad continendum ſe ſub mea lege, & in meo fœdere. Nunc, quoniam non ſuſtinent ampliùs ſub lege mea eſſe, ſed volunt fœdera facere cum gentibus, & illarum ſuperſtitiones & mores ſequi, fruantur hac ſua licētia, permiſceant ſe omnibus gentium ſordibus & immundiciis, comedant immundum cum gentibus reliquis, excluſi ſunto à meo fœdere, nec ampliùs ſunto ſub mea cura. Eſt igitur hæc abſoluta excommunicatio à fœdere Dei, & docet populum hunc, ſicut immundum comedet cum gentibus: ita etiam omnibus gentium inquinamentis communicaturum.

Obſeruabimus hinc. Quando minatur Dominus tanquam grauiſſimam pœnā, ſe effecturum, vt populus externis etiam ſymbolis non differat à profanis gentibus, ſed potius, vt externis etiam ritibus gentium profanis communicet: quia ſcilicet immundum comedent in Aſſur cum gentibus, colligere promptum eſt, quanta ſit ira Dei, cum ita nos deſerit inter idololatras & profanas gentes, vt neque externis ſymbolis & externo viuendi more differamus ab illis, ſed illorum immūdicias & ritus profanos imitari cogamur. Nihil certe grauius poteſt cōtingere filiis Dei. Quid enim grauius, quàm nō poſſe amplius ſacramentis ſecundum Chriſti inſtitutionem communicare? quàm degere inter Papiſtas, illorúmque abominationibus, profanationibus, & immundiciis participare? Contingit autem illis hoc, qui in Deum ingrati ſunt, id eſt, qui vel agnitæ veritati omninò renunciant, vel ſaltem, qui à ſyncera fidei confeſſione deflectunt, incipiúntque delectari Papiſtarum conſortio. Deus vlciſcitur grauiter hanc ingratitudinem hac pœna, quam hic minatur Iſraelitis, facit, vt penitus abdicati à ſuo fœdere, comedamus immunda cum Papiſtis, id eſt communicemus immundis illorum ſacris. Quid immundius comedi poteſt, quàm panis miſſalis? Caueamus igitur, ne fornicemur à Deo noſtro, néve mercedem meretriciam diligamus: alioqui incurremus in hanc præſentem Dei maledictionem & pœnam: meminerimus verò, grauiſſimam eſſe pœnam, cum populus, qui alioqui Chriſto nomen dedit, & eius Euangelium profeſſus eſt, ita propter ſuas ſimulationes & ſcortationes, deſeritur à Deo, & ab Eccleſia inter profanos excluditur, vt cogatur ſe polluere immundis idololatrarum ſacris.

IV. Non libabunt Domino

Verſus hic bifariam exponitur. Quidam exponunt de pœna peccati, quòd ſcilicet populus in captiuitate, nullam amplius habebit notam Eccleſiæ Dei, nec poterit amplius Deo ſacrificia offerre, ideóque nullo modo vlla erit ſpes reconciliationis cum Deo. Hoc modo ſic exponitur hic verſus: *Non libabunt Iehouæ vinum, non dulceſcent ſacrificia eorum.* Propoſitio eſt. Non poterunt amplius ſacrificia Deo

offerre, deinde, etiamſi obtulerint, non poterunt Deo eſſe grata.

Quò ad primum membrum ait: *Non libabunt.* Mētionem tantum fecit ſacrificiorum, quæ Libamina appellabantur, in iis vinum Domino fundebatur, vt patet Exodi 29. Leuit. 6. Num. 28. ſed ſynecdochice. nomine huius ſacrificij, omnia ſacrificia intelligit Propheta.

Quò ad alterum membrum, ait: *Non dulceſcent ei*, id eſt, non erunt grata Domino illorum ſcilicet libamina, vel ipſi non erunt grati Deo.

Sacrificia eorum, ſicut panis lugentium, (ſcilicet mortuos) *eis erunt* nempe immunda. *Omnes comedentes eum, immundi erunt.* Res ita ſe habebat. Per legem Moſis Num. 19. cùm aliquis moriebatur, quicquid erat in eius ædibus, & panis, & omnes cibi erant immundi, & quicunque de cibis illis immūdis comedebat, ipſe quoque pro immūdo habebatur. De hoc pane immundo vide Deut. 26. Ait igitur, ſacrificia Iſraelitarū non fore grata Deo, quia immunda, ſicut panis eorum, qui lugent mortuos, & ita immunda erunt, vt, qui etiam illis communicarit, & comederit, futurus ſit immundus. Eſt amplificatio, quaſi dicat. Etſi quis purus accedat: ſola tamen ſocietate immundus fiet. Hac amplificatione expergefacit hypocritas, ne ſibi placeant in ſuis ſacrificiis, quaſi illis placauerint Deum. Minime, inquit, imò vſque adeò diſplicent Deo & immunda ſunt, vt etiam alios contaminent, qui per ſe mundi illis communicant.

Quoniam panis animæ ipſorum non introibit in domum Domini.

Bifariam exponunt hunc locum interpretes. 1. *Panis*, qui ſcilicet vitæ ipſorum ſuſtentandæ, & ventri ſaturando deſtinatus eſt, *non introibit in domum Domini*, contētim hoc modo Dominus loquitur de ſacrificio Mincha, id eſt, cibario, in quo offerebatur panis: & docet, quia ſine fide & pœnitentia offerent eum panem hypocritæ, ideò non introiturū in domum Domini, id eſt, non fore gratum Deo illud ſacrificium, cùm ſit panis animæ ipſorum, id eſt, tantùm vitæ ſuſtentandæ deſtinatus, id eſt, cùm ſit purus panis, qui ventrem tantùm alere poteſt, non autē Deo in ſacrificiis placere poteſt. Eſt hic locus contra eos, qui ſine fide ad euchariſtiam accedunt, per ipſos non ſtat, quin panis in cœna, ſit panis cōmunis, animæ, id eſt, vitæ tantùm ſuſtentandæ deſtinatus: ideò in iudicium manducant, quia tantùm panem capiunt, animæ, id eſt, vitæ alendæ deſtinatum. 2. *Quia panis* quem offerent *Lenaphſchā*, id eſt, pro anima ſua *non ingredietur* Procul dubio mentionē hic facit ſacrificij, quod Mincha Hebræis appellatur, in quo offerebatur vel far toſtum in ſpicis, vel farina nondum cocta, vel panis è farina factus & coctus. De hoc ſacrificio Leuit. 2 5. Num. 5.

Summa, iuxta hanc primam expoſitionem duo concludit hoc verſu. 1. Fore, vt non poſſint amplius offerre ſacrificia Deo in captiuitate. 2. Sed, etiamſi obtulerint, illa non fore grata: quia immundi erant ipſi & ipſorum ſacrificia, ſicut ante dixit: Immundum comedent in Aſſyria, ideò nullam fore ſpem reconciliationis cum Deo.

Quidam tamen malunt totum hunc verſum interpretari, non de pœna peccati, ſed de peccato ipſo, vt ſit tacita quædam occupatio, qua Propheta occurrat Iſraelitis hypocritis, qui ſua iactabant ſacrificia, & dicat, illos perdere oleum & operam cùm ſacrificant: quia illa ſacrificia non ſacrificantur Deo, nec Deo grata ſunt, cùm ſint & ipſa & ipſi immundi omnes. Cùm igitur ait: *Non libabunt* pro, libant propter actum continuum *lehoua*, eſt ac ſi dicat, Non offerunt ſacrificia ſua Deo, ſed idolis, ideò non dulceſcunt, id eſt, non ſunt grata Deo.

5. *Quid facietis in die conſtituto* ſiue ſolenni? *& in die feſtiuitatis Domini?*

Quidam nomine Diei ſolemnis & feſtiuitatis Domini intelligunt ſtata feſta, quæ erant Paſcha, Pentecoſte, feſtum Tabernaculorum & Sabbatha. Volunt autem, hunc eſſe ſenſum. Vos eritis in captiuitate ſine vllo prorſus meæ præſentiæ & Eccleſiæ Dei ſigno: quia non ſolùm diebus profeſtis non poteritis libare: ſed neque diebus feſtis poteritis ſimul conuenire aut ſacrificium offerre. Quid ergò tunc futuri eſtis? quaſi dicat: Si igitur non venerit vobis in mentem quotidie, vos eſſe omnibus meæ præſentiæ ſignis deſtitutos, ſaltē dies feſti facient vos ſentire quā horribile ſit vos eſſe extra Eccleſiam, apud vos nihil reſtare quod fidem ac ſpem faciat diuini mei fauoris. Quid igitur facietis ſaltem in diebus feſtis Domini?

Sed Ego libentiùs ſequor Hieronymi interpretationē, vt nomine diei ſolēnis & feſtiuitatis Domini, intelligamus diē, quo pœnas de Iſraelitis ſumendo, ſuā maieſtatem, ſuámque iuſtitiam, toti mūdo illuſtrem reddidit. Ille enim dicitur dies feſtus & ſolennis Domini: quo impios puniendo, & quaſi victimas mactando, ſuam ſibi gloriam vindicat. Et videtur eſſe tacita quædam antitheſis inter diem feſtum quo Iſraelitæ lætabantur & conuiuabantur, atque inter diem feſtum Domini, quo Dominus de eis pœnas ſumendo, ſuam patefacturus erat iuſtitiam: ideò non dixit ſimpliciter, *Quid facietis in die ſolenni & feſtiuitatis*, ſed ait, *In die feſtiuitatis Domini*, quaſi dicat. Tunc certo mutabis lætitiam in fletum. Ergo non diu durabit iſta veſtra lætitia, qua nunc afficimini.

Atque hic locus facit, vt credam, certo & ſolenni quodam die publicam fuiſſe lætitiam in Iſraele, vel propter renouatum fœdus cum rege Aſſur, vel propter memoriam coronationis regis: quam lætitiam ſuperiùs perſtrinxit Propheta, dùm ait: *Ne læteris ad exſultationem*, id eſt, ad hunc diem feſtum & diem exſultationis, nam exitium tibi imminet certum, & tunc quid facies? Tunc enim erit dies feſtus Domini, contra te. Quid ergo tunc facies? Eſt igitur hic irriſio lætitiæ Iſraelis, quaſi dicat. Nunc lætaris, nunc diem feſtum agis, at cùm Dominus de te pœnas ſumet, quid ages? Tenemus mētem Prophetæ.

Colligimus ex hoc loco, eſſe omnium rerum viciſſitudinem, nec ſemper eſſe tempus gaudij, aliquando etiam fore tempus lugendi. Luc. 6. *Væ vobis qui ridetis, quia flebitis.* Ideo autem mihi magis placet Hieronymi interpretatio de die ſolenni, id eſt, de die vindictæ Domini: quia paulo poſt ſequitur: *Venit dies viſitationis, venit dies retributionis.*

6. *Quoniam ecce abierunt à vaſtatione*, id eſt, propter vaſtationem, in Aegyptum ſcilicet, *Aegyptus colliget eos: Memphis ſepeliet eos: deſiderabile* repoſitorium *argenti eorum* ædificatum, *vrtica hæreditabit ea.*

Etiam hic verſus pertinet ad amplificationem pœnæ quā denunciauit. Et quidem cùm dixiſſet, *Quid in die ſolenni Domini facietis?* ſibi ipſi illis tacentibus reſpondet & ait: *Quoniam ecce abierunt*, quaſi dicat, male tunc erit vobis. Duo autem in ſumma docet. 1. Quod multi ex Iſraele propter vaſtitatem quæ futura erat in Iſrael, primùm à Tiglatpelaſſar, deinde à Salmanaſſar, preſſi fame & metu hoſtis conſternati, profecturi erant in Aegyptum, ſed nunquam inde domum rediτuri: quia Aegyptus futura erat illis ſepulcrum, in quo mortui ſepelirentur. 2. Quod tùm his in Aegyptum profectis & ibi ſepultis, tùm reliquis in captiuitatem abductis tota illorum regio deſerta erat relinquenda vrticis & ſpinis, ideóque diuturnum futurum erat illorum exſilium.

Quod ad primum attinet, ait: *Quoniam ecce abierunt.* Illud *Quoniam*, eſt particula explicatiua, quod ſcilicet in die ſolenni & feſto Domini, male tractabūtur Iſraelitæ. Quomodo? *Quoniam ecce abierunt.* Illud Ecce, & illud præteritum, *Abierunt*, faciunt ad certitudinem rei futuræ, ſeu quod breui & certo futurum erat id quod hic prædicit. Inciſio etiam & curſus orationis facit ad vehementiam, quaſi dicat. Male vobiſcum erit in die ſolennitatis Domini. Nam ecce plærique veſtrum propter vaſtitatem in Iſraele à regibus Aſſur factam, preſſi fame, & metu hoſtis perculſi, confugietis in Aegyptū, vt mortem vitetis, ſed inde non eſtis redituri domum. Aegyptus enim colliget vos, nempe inſtar ſepulcri, & Memphis metropolis ſcilicet Aegypti, ſepeliet vos, id eſt, tanquam ſepulcrum vos recipiet mortuos.

De Memphi ciuitate legitote Ptolomæum in tabula Africæ tertia: tabula vero in genere 15. & Quint. Curt. de rebus geſtis Alexandri lib. 4. Erat, vt etiam Hieronymus teſtatur in commentariis, Memphis tunc temporis Metropolis Aegypti, ante quàm ſcilicet Alexandria (quæ ante Alexandrū Magnum *No* appellabatur) & magnitudinem vrbis, & nomen Alexandri accepiſset. Mentionem facit Propheta huius ciuitatis, quia magna pars illorum, qui in Aegyptum profecti ſunt, ſepulti fuerunt Memphi.

Quod ad ſecundum attinet, ait: *Deſiderabile*, id eſt, deſiderabiles, magnificas, & ſumtuoſas domos, quæ ideo deſiderabiles dicuntur, quod tales ab hominibus ſoleāt exoptari. Domus vero argenti dicuntur, quia magno conſtant, cùm ſint magnificæ & multo auro ornatæ: *argenti eorum*, id eſt, in quas emendas, ædificandas, & ornandas, multū argenti expenſum eſt, domos ſcilicet inauratas. *hæreditabit*, id eſt, quaſi iure hæreditario poſſidebit: *Vrtica, & lappa in tabernaculis eorum.*

His verbis iudicat, exſilium Iſraelitarum fore diuturnum, ita vt eorum terra manſura ſit inhabitata & inculta: non enim vrticæ & lappæ creſcere poſsunt in loco culto. Sic Hieronymus & poſt illū reliqui omnes interpretantur. Poſte-

mus

mus etiam ſic vertere: *Deſiderium ad argentum ſuum erit*, vt ſit integra ſententia ſicut & reliquæ. Sunt enim varia inciſa, quæ ſingula habent ſuam ſententiam: in textu Hebræo meliùs apparet id quod dico. Eſt autem ſenſus. Ipſis Iſraelitis cũ fuerint in captiuitate, deſiderium erit ad ſuum argentum, quod reliquerunt in ſuo regno, cùm capti ſunt à Salmanaſſar & abducti captiui, id eſt, erunt pauperes & miſeri, non ampliùs affluent tanto auro & argento, quanto anteà, & iuxta hunc ſenſum continuandus eſt reliquus contextus hoc modo. Vrtica hæreditabit eos, id eſt, illorum regnum & palatia deſerta & inhabitata ac ſine hæredibus relinquentur. Vrtica ipſa iure quaſi hæreditario ſuccedet in eorum locum, hoc eſt, ad longum tempus regnum Iſrael inhabitabile erit, ibi enim erunt tantùm vrticæ & ſpinæ.

Choach eſt propriè lappa, ſeu herba, quę è ruderibus putridis prima enaſcitur. Indicat igitur, illorum ſplendida palatia ruderibus implenda, & tantum vrticis & herbis ex putredine natis obducenda. Sed prior ſenſus magis mihi placet.

Summa, Erunt miſeri. 1. Quia & domi magnam patientur penuriam: nam nec area nec torcular paſcet eos. 2. Partim preſſi penuria ibunt in Ægyptum, partim captiui abducentur in Aſſyriam. 3. Comedent polluta id eſt, non erunt ampliùs Eccleſia vel populus Dei, non different à gentibus, ſed omnibus gentium immunditiis contaminabuntur. 4. Morientur in magna miſeria & ſepelientur extra patriam: qua locutione indicat, illos fore damnatos, nec ad æternam vitam reſurrecturos: erat enim ſymbolum ſpei de certa reſurrectione, cùm in ſua patria ſepeliebantur, ſicut illa ſolicitudo patribus erat vt curarent ſe ſepeliendos cum patribus ſuis in terra Chenaan: quia ibi gratia Dei habitabat. 5. Nullum etiam relinquent hæredem, niſi vrticas & putidas herbas, & tota ipſorum terra manebit inhabitata. Ecce exitum illorum qui à Deo fornicantur.

VII. Venerunt dies viſitationis.

Pergit Propheta in ſuis comminationibus, & poſtquam prædixit pœnas, quas daturi erant, nunc dicit iam adeſſe tempus, quo illas dent. Cur autem tot verbis exaggerat pœnas, quas Deus de Iſraelitis ſumturus erat, annon ſatis erat dixiſſe, Deus puniet vos? Neceſſariæ ſunt huiuſmodi pœnarum exaggerationes, vt torpor hypocritis excutiatur.

Quatuor autem dicit Propheta in hoc verſu. Primùm, *Venerunt dies viſitationis, venerunt dies retributionis*: ſubeſt hic tacita antitheſis inter tempus illud quo Deus connixit ad peccata populi, ideóque quo populus lætabatur & agebat triumphos abutens patientia Dei, & inter iſtud tempus quo *Deus erat* de populo pœnas ſumturus: ideóque quo populus *erat dolore* & triſtitia afficiendus ira & iuſtitia Dei contra il*lum* manifeſtata. Senſus eſt. Hactenus Deus maxima patientia vſus eſt erga te, o Iſrael, connixit ad tua ſcelera, imò etiam beneficiis innumeris quotidie te cumulauit, peccatorum vltionem quandiu potuit, diſtulit. Quare? Vt te ad pœnitentiam inuitaret, & quidem benignitas Dei ad pœnitentiam inuitauit. At quia tu ſecundùm duriciem tuam & impœnitens cor tuum, theſaurizas tibi iram in diem iræ & reuelationis iuſti iudicij Dei, iccircò nunc Dominus ſtatuit de te pœnas ſumere. Venit ergò dies viſitationis, quo ſcilicet Dominus te viſitet & puniat tua ſcelera. Venit dies retributionis, quo ſcilicet *tibi rependat*, ſecundùm opera tua ſeu quo tibi reddat tuum *theſaurum* iræ diuinæ, quem tamen tibi ipſe apud Deum *theſaurizaſti*, ſecundùm duritiem tuam & impœnitens cor *tuum*.

Docet igitur Propheta, eſſe certos quoſdam dies, quos ſibi Deus conſtituit ad conniuendum & ad diſſimulanda noſtra peccata, vt ſit nobis ſpatium pœnitentiæ. Deinde eſſe alios dies quibus decreuit pœnas de impœnitentibus ſumere. Vbi illi priores tranſierint, ſtatim ſuccedunt alij, qui ad pœnas ſumendas ſunt deſtinati. Gen. 6. ante diluuium ſunt conceſſi ad reſipiſcentiam anni 120. Geneſ. 15. Amorræis anni 400. Ion. 1. 2. *Niniuitis* 40. dies. Mat. 13. mundo anni plus minus, poſt euulgatum Euangelium 2000. Quoniam igitur inſtabant iſti priores, dies *ſcilicet* viſitationis & retributionis, ideò præmonuit populum dicens: *Venerunt dies viſitationis*, quaſi dicat *iam iam* inſtant, ſunt præ foribus, accelera vt reſipiſcas: quia iam veniunt dies viſitationis, non igitur eſt ampliùs tempus lætitiæ, ſed triſtitiæ.

Docet hic locus, non eſſe procraſtinandam pœnitentiam, cùm enim nos lateant dies præfixi ad pœnitentiam, vltra quos non eſt locus pœnitentiæ, quia ſequuntur dies viſitationis, ideò maturè eſt reſipiſcendum: quia quando nihil minus exſpectabimus, ſuperuenient dies viſitationis. Huc faciunt infiniti loci ſcripturarum. In Euangelio ait Dominus, *Vigilate quia neſcitis, qua hora Dominus venturus ſit.*

Primum igitur, quod hic docet Propheta, eſt, inſtare diem vltionis & vindictæ: quia ſua patientia Dominus, nihil apud obſtinatos & præfractos proficiat.

Deinde ſubdit: *Agnoſcet Iſrael.* Quidam continuant etiam ſequentia cum hoc verbo, ſic, Agnoſcet Iſrael Prophetas ſuos, qui aures demulcebant, dicebántque non eſſe metuendum, Deúmque non perditurum ſuum populum: agnoſcet, inquã, ipſos Prophetas fuiſſe ſtultos & inſanos. Sed meliùs illi qui diſtinguunt. Senſus igitur eſt. Vbi venerint dies retributionis, & Iſrael cœperit ſentire manum Dei contra ſe exertam, tunc agnoſcet, id eſt, reipſa ſentiet, me & alios Prophetas vera dixiſſe, & è ſpiritu Domini locutos fuiſſe, & proinde ſibi cum Deo, nõ cum hominibus eſſe negotium. Tacitè indicat, Iſraelitas antè verbis Prophetarum non credidiſſe, admonitiones cõtemſiſſe, comminationes tanquam ludicras riſiſſe. Sentiet igitur afflictus & reipſa id, quod prædictum noluit credere. Dominus enim primum verbis, deinde reipſa nobiſcum agit: primum verbis, deinde facto nos docet. Tunc igitur Iſrael cognoſcet, ſed ſerò *ſero enim ſapiunt Phryges*, & (vt Fabius apud T. Liuium ſcitiſſimè dixit) *Euentus ſtultorũ eſt magiſter*: & eleganter Homerus, ῥεχθὲν ȝ ὁ νήπιος ἔγνω, *factũ nouit & excors*: & Heſiodus hunc imitatus dixit παθὼν ȝ ὁ νήπιος ἔγνω, *at paſſus tum denique ſtultus ſapit.* Sic etiam de Iſraelitis ait Propheta, tunc demum ſerò cognoſcet & ſentiet Iſrael, ſibi cum Deo fuiſſe negotium. Summa igitur eſt: Quia ſurdi eſtis ad omnem doctrinam & verbo non creditis, tandem cognoſcetis, Deum non fruſtrà per me locutum fuiſſe: facto enim non verbis docebit vos.

Tertiò ſubdit: *Stultus Propheta, inſanus vir ſpiritus eſt.* Eſt hæc tacita occupatio, potuiſſent dicere Iſraelitæ: At alij noſtri Prophetæ, qui & ipſi è ſpiritu Dei loquuntur, aliter nos docuerunt, nempe non eſſe timendum, quoniam Deus non velit ſuum perdere populum, item hunc quem ſequimur cultum, bonum eſſe & Deo gratum. Reſpondet ergò Propheta & ait: *Stultus Propheta*, id eſt, ſtulti ſunt ij Prophetæ, inſani ij homines ſpiritus.

Iſtud nomen *Spiritus*, quidam accipiunt pro vento. Igitur hominem ſpiritus, appellant hominem ventoſum, & certè Micheas doctorem vanum & mendacem, vocat hominem ſpiritu, id eſt, vento incedentem. Alij accipiunt illud nomen ſpiritus pro ſpiritu malo, pro ſpiritu Satanæ & erroris. Volunt igitur hic falſos Prophetas & mendaces, appellari homines ſpiritus: nempe maligni, & erroris, quòd ſcilicet loquerentur ſpiritu Satanæ mendacium. Hieronymus & poſt eum Lutherus & alij (& meo iudicio, melius) ſpiritum pro bono & Spiritu ſancto. Igitur hic appellari hominem ſpiritus, Prophetam falſum, qui tamen gloriatur ſe habere Spiritum ſanctum, ſe loqui ex ſpiritu Dei, ac ſi dicas homo ſpiritualis, ſicut homo peccati, i. peccator. Sed per conceſſionem loquitur Propheta, quaſi dicat, iſti veſtri homines & patres ſpirituales, ſunt inſani, cum vos docent, non eſſe metuendum Deum, non vos puniturum: lętandũ igitur eſſe & ſecure viuẽdũ, hũc veſtrum cultum eſſe gratum Deo, igitur in eo perſiſtendũ & cõfidendũ. Quid enim inſanius & ſtultius iſta doctrina, nõ eſſe metuẽdam iram Dei, Deũ nõ iraſci peccatoribus, Deum non punire eos qui ſibi nomen dederunt, qui ſunt in Eccleſia Dei, viuendum igitur læto animo & ſecuro? quid hac doctrina ſtultius, inſanius, pernicioſius? Si enim reprobi ſunt qui peccant, cur non eos puniat? Si electi, cur non caſtiget ad ſalutem? Etiam de filiis dixit: *Quod ſi filij mei dereliquerint legem meam, viſitabo eos in virga.* Quid ſtultius, quam dicere, Deo gratam eſſe eam religionem & cultum & opera, quæ ſunt contra verbum Dei? cõtrà ſe res habet, metuenda eſt ira Dei: ac proinde reſipiſcendum, & in ſolo eius verbo per fidei obedientiam permanendum. Quare diſcant concionatores non blandiri populis, non facere illis fucos, non illos palpare, redderéque ſecuros, alioquì erunt appellandi his nominibus quibus & Propheta noſter falſos Prophetas appellat, ſtultos, inſanos. Diſcant item, non probare quidpiam in Eccleſia, & in religione, quod non habeat teſtimonium à verbo Dei. Quid ſtultius, quam imagines in templis probare? quid ſtultius, quam dicere, Miſſam eſſe ſacrificium pro peccatis, cum vnum tantum pro peccatis ſit ſacrificium? Verè igitur Papæ & illi ſpirituales patres, ſunt inſani & ſtulti.

Poſtremò ſubdit: *Propter multitudinem iniquitatis tuæ, & magnum odium*, ſcilicet Dei. ſeu, quod tuis peccatis apud Deum tibi conciliaſti. Eſt etiam hoc dictum per occupationem. potuiſſet populus conqueri. Cur igitur Deus dedit nobis hos malos & inſanos Prophetas? ſumus igitur excuſati. Reſpondet Propheta, Minimè eſtis excuſati: nam propter multitudinem veſtræ iniquitatis, & odium quo te perſequitur Deus propter tua ſcelera, & contumaciam Deus tibi dedit tales Prophetas inſanos, qui te ſeducant. Huic loco ſimilis eſt ille 2. *Theſſ.* 2. Pro eo quod dilectionem veritatis non

receperunt, vt ſalui fierent. Ideò mittit illis Deus efficaciam erroris, vt credant mendacio, vt iudicent omnes qui nõ crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati.

Docet igitur hic locus, falſos doctores & adulatores concionatores qui ſeducunt populos, eſſe pœnas peccatorum & præſertim contumaciæ populorum, qui reſpuunt veritatem Euangelij, & hos doctores & patres ſpirituales inſanos in ciuitatibus eſſe ſigna iræ Dei contra illas ciuitates vbi ipſi docent, ſicut contrà Apoſtoli & veri doctores & pij concionatores in vrbibus, teſtimonia ſunt beneuolentiæ & miſericordiæ Dei erga illas vrbes. Non eſſe igitur excuſabiles populos, quòd habeant falſos & inſanos concionatores, quoniam ſuis peccatis illos ſibi demeriti ſunt. Quale igitur ſignum, quod in Papatu non ſunt niſi ſtulti Prophetæ, patres ſpirituales inſani, qui populos ſeducunt? maximæ & extremæ iræ Dei.

VIII. Speculator Ephraim cum Deo meo, Propheta laqueus aucupis in omnibus viis eius, odium in domo Dei ſui.

Variè hunc locum exponunt interpretes. Hieronymus in ſumma ſic. Speculatores vocantur ipſi principes: quia debent ſuper populum vigilare & quaſi è ſpecula vnumquemque admonere, ne in præcipitium eat: ideò *Ezech.* 3. Speculatorem te dedi domui Iſrael. Ergò Iarobeam, qui erat de tribu Ephraim, fuit datus populo tanquam ſpeculator vnà cum Deo, & tanquam Propheta, at ipſe factus eſt, ſicut etiam ſuprà dixit, laqueus aucupis & rete expanſum ſuper Thabor, & inſaniam, id eſt, idolum inſanum in domo Dei poſuit, ſcilicet in Bethel: ſic enim legit Hieronymus: Speculator Ephraim cum Deo meo, Propheta. Laqueus aucupis in omnibus viis eius, inſania in domo Dei ſui.

Tuitienſis in Hoſeam, ſummatim admittatur præſumtionem Ephraim, quod non contentus verbo Dei, qui populum regebat, qui regnum in domo Dauid eſſe voluit, qui vnum tantùm altare Hieroſolymis voluit erigi, non foris, nec plura: ipſe tamen Ephraim, vt Iarobeam, voluit etiam ipſe eſſe cum Deo ſpeculator, ſeu voluit cum Deo, hoc eſt, contra Deum ſpeculationis ſubtilitate contendere, & ſeſe Deo obiicere, dicendo: Melius eſt, vt ſint duo regna, plura altaria. Speculati enim cum Deo, nihil aliud eſt, inquit, quàm ſpeculari contra Deum, ſicut puguare cum hoſte, eſt pugnare contra hoſtem: & ita elegit Prophetas & ſacerdotes ex fece populi, qui fuerunt laquei populo. Quicunque igitur aliquo machinamento (inquit) diuinis molitur obuiare conſiliis, ſpeculator non Dei (quia hoc bonum eſt.) ſed cum Deo (quod malum eſt) dicitur. Hoc egit Ephraim, hoc Iarobeam fecit: dixit enim 3. *Reg.* 12. Nunc reuertetur regnum ad domum Dauid, ſi aſcenderit populus iſte, vt ſacrificet in domo Domini Hieroſolymis, & excogitato conſilio, fecit duos vitulos, & dixit, nolite vltrà aſcendere Hieroſolyma. Ecce dij tui ô Iſrael. Hæc fuit ſpeculatio Ephraim, quam prætulit ſpeculationi Dei, qui dixerat, *Si igitur audieris omnia, quæ præcipio tibi, & ambulaueris in viis meis, & feceris quod rectum eſt coram me, cuſtodiens mandata mea & præcepta mea, ſicut fecit Dauid ſeruus meus, ero tecum & ædificabo tibi domum fidelem, ſicut ædificaui Dauidi.* Hæc fuit ſpeculatio & mandatum Dei optimum, ſed Ephraim aliud contra Deum ſpeculatus eſt.

Et illud *Cum Domino meo*, admirantis eſt & dolentis: quòd auſus fuerit Iſrael cum Deo ipſius Prophetæ ſpeculari tale conſilium.

Prophetas etiam & ſacerdotes ſibi delegit Ephraim, ſed quales? laqueos populi, quales erant illi. 450 quos vno die Elias interfecit, & quales poſteà Iehu ſimulato ſacrificio Baalis omnes occidit.

Lutherus vult, hunc eſſe ſenſum: Ephraim olim ſpeculatorem cum Deo, hoc eſt, Prophetas & miniſtros Dei habuit, qui benè regebant populum, reprehendebant idololatrias: hoc eſt enim ſpeculatorem eſſe cum Deo, id eſt, eſſe bonum Eccleſiæ ſuperintendentem, conformem Deo, & ex Dei verbo populum regentem. At nunc Propheta eſt laqueus, Epiſcopi qui nunc ſunt in Iſrael, occaſiones ſunt errorum & ſuperſtitionum: ponunt enim laqueos populo ſicut aucupes, ad illum variis ſuperſtitionibus illaqueandum.

Sed addam quartam huius loci interpretationem. 1. Prophetæ ſpeculatores ſunt & dicuntur in ſacris literis: eſt enim hoc mandatum Prophetis, vt ſint quaſi in ſpecula, & euigilent ſuper populum, ſint ſuperintendentes & veri Epiſcopi, & ab inſidiis defendant populum, *Ezech.* 3. Ecce ſpeculatorem poſui te in Iſrael.

2. Prophetæ & ſpeculatores iſti deberent eſſe cum Deo coniuncti, id eſt, nihil habere ſeparatum à Deo, nihil docere niſi ex Deo, id eſt, ex Dei verbo: neque enim poteſt quis eſſe bonus ſpeculator & ſuperintendens, niſi coniunctus ſit cum Deo, & niſi poſſit demonſtrare, ſe nihil docere diuerſum à verbo Dei.

3. Cùm verò iſti ſuperintendentes & Prophetæ aliter faciunt, & docent humanas doctrinas, ſuperſtitiones introducunt in Eccleſias, & quærunt quæ ſua ſunt, honores, quæſtum ex populo, fiunt aucupes, qui laqueos ad aues capiendas vbique ponunt.

4. Hoc autem eſt res odioſa & deteſtanda in domo, id eſt, Eccleſia Dei, quòd in Eccleſia Dei reperiantur tales ſuperintendentes, qui cùm deberent ab inſidiis populum tutum ſeruare, & in veram ſalutis viam dirigere, facti ſunt populo laquei aucupis, & populo vbique inſidias tendunt, vt cadat in rete & laqueos. Hoc contigit in Iſrael. Hoc eſt quod ait Propheta. Sic ergò conſtruenda ſunt verba. *Propheta Ephraim*, id eſt, qui eſt in Ephraim *ſpeculator cum Deo meo*, id eſt, qui deberet eſſe ſpeculator cum Deo meo ceu cum Deo coniunctus, & nihil niſi ex Deo acceptum docere, *laqueus aucupis* factus eſt *in omnibus viis eius* ſcilicet Ephraim, ita, vt nullum pedem mouere poſſit Ephraim, quin occurrat laqueus aliquis, id eſt, aliquis ex eius Pſeudoprophetis, qui ſunt laquei. Sicut in Papatu non potes vnum pedem mouere, quin ibi occurrat aliquis monachus, ſacrificus, idolum: hæc omnia ſunt laqueus aucupis. Quis iſte auceps? Satan eſt primus, deinde in Iſrael erat rex, nunc eſt Antichriſtus.

Cùm igitur ait, *Propheta Ephraim ſpeculator cum Deo meo*, docet, quales eſſe debebant ij Prophetæ in Iſrael. Eſt enim hoc elogium quod conuenit omnibus Prophetis & doctoribus veris, quòd ſunt ſpeculatores cum Deo qui ſuper populum vnà cum Deo euigilent.

Cùm verò ait, *Laqueus aucupis*, id eſt, iſte Propheta qui debebat eſſe ſpeculator cum Deo, docet, quales eſſent Prophetæ in Iſrael.

Iſtud, *Odium in domo Dei ſui*, exclamatio eſt, quaſi dicat, rem odioſam & deteſtandam in domo Dei, quod ſcilicet tales Prophetæ & Epiſcopi ſint in Eccleſia. Dicitur autem Iſrael domus Dei, id eſt, Eccleſia Dei, non quod eſſet ſyncera, veráque Dei Eccleſia, ſed quia titulum adhuc retinebat & ita vocabatur.

5. Accipite modò aliam interpretationem. *Ephraim ſpeculatorem* delegit ſibi ipſe *cum Deo meo*, *Prophetam* nimirũ, *qui laqueus eſt aucupis in omnibus viis eius* Ephraim, *odium*, appoſitiuè, qui Propheta odium eſt, id eſt, materia & cauſſa odij diuini contra populum *in domo Dei ſui*.

Coniungitur ergò hic verſus cum ſuperiori hoc modo. Quia potuiſſet Iſrael excipere & dicere Hoſeæ, Tu nos accuſas perfidiæ, fornicarionis à Deo, cultus impij, ideóq. minatis, quod tandem ſentiemus iram Dei. At noſtri Prophetæ aliter docent, & ſunt homines ſpirituales, qui loquuntur ex ſpiritu Dei. Reſpondit Propheta: Prophetæ veſtri ſunt ſtulti, ſunt inſani. At quia potuit etiam excipere: At ſi Prophetæ nos fallunt, quid igitur culpæ in nobis eſt? ſi tales nobis Dominus Prophetas dedit? Reſpondit Propheta: Non es excuſatus, nam in pœnam tuæ impietatis dati ſunt tibi iſti falſi ſtultique Prophetæ, propter multitudinem iniquitatum tuarum, & magnum odium Dei contra te. Nunc hoc verſu quaſi ſe corrigit, & docet, quod non Deus dedit tales ſtultos Prophetas, ſed quod Iſrael ſibi ipſe eos delegit, ſibi ipſe laqueos poſuit, miſcuitq. impiã religionem ſuam, cum bona lui Dei, non contentus Ephraim Deo ſpeculatore & Epiſcopo, alios etiam cum Deo ſpeculatores ſibi delegit. Quos? Prophetas impios, ſtultos, inſanos, qui ſunt cauſſa totius odij & iræ Dei contra populum & Eccleſiam Dei. Hiſtoriæ id confirmant, nam reuera Iſrael tales ſibi delegerat.

Colligimus hinc, Deum efficere, vt ipſi impij ſibi malum accerſant, ſibi ipſi deligant impios paſtores: non ergò conquerantur de Deo, quòd habeant malos doctores, quia ipſi ſic volunt.

Duo ergò ſunt genera malorum Prophetarum. Quidam electi ſunt ab hominibus præter voluntatem Dei, tales erant iſti falſi & ſtulti Prophetæ in Iſrael. Alij nec à Deo, nec ab hominibus electi, ſua ſponte ingerunt ſe, & functionem [illegible] ſibi vltro arripiunt. Tales erant aliquot in Iehuda, vnde [illegible]. Currebant, & Ego non mittebam eos: prohetabant, & Ego non loquebar ad eos.

Contrà in vera Dei Eccleſia ſunt duo genera verorum Prophetarum & doctorum. Quidam vocati & miſſi tantùm à Deo, non autem electi ab hominibus, tales erant Prophetæ ſancti, Apoſtoli, Paulus. Alij electi à Deo & ab Eccleſia ſecundùm Dei voluntatem, talis Timotheus, Titus, ſeptem diaconi.

Odium

Odium in domo Dei. Alludit Propheta ad idolum in Bethel, quæ domus Dei appellabatur. Sed & talis Propheta de quo loquitur, erat odium, id eſt, cauſſa odij in domo Dei. Ergo odium in Eccleſia, id eſt, cauſſa odij & iræ Dei, eſt 1. ipſe Antichriſtus cum ſatellitibus ſuis: 2. ipſa idololatria, panis incluſus in altari, Miſſa. 3. reliquorum peccatorum aceruus, ſcortationes, furta.

Non eſt ſilentio prætereundum quod hic annotat Hieronymus veteres ſcrutans hiſtorias.

Non ait: *Odium in domo Dei mei*, ſed *Sui.* 1. Igitur facit differentiam inter Deum ſuum verum, & Deum Iſraelis. Quis Iſraelis Deus? vitulus aureus. 2. Indicat, in templo ſui Dei, non eſſe odium. Quod eſt templum Dei ſui? templum Hieroſolymitanum, vbi integra religio. Quæ domus Dei Iſraelitarum? Bethel. Ibi igitur odium, id eſt, materia odij, quia ibi idololatria.

9. *Profundauerunt*, venerunt vſque ad profundum iniquitatis: & altas radices in iniquitate egerunt, quaſi dicat, ſunt obſtinatiſſimi in peccatis, & immerſi ſunt in profundo ſuarum iniquitatum, vt non poſſint inde extrahi: *corruperunt* omnia, omnem ordinem à me poſitum in Iſrael, peruerterunt religionem ſcilicet & politiam: *Sicut in diebus Gabaa.*

Hieronymus, & poſt illum etiam reliqui noſtri temporis homines referunt ad hiſtoriam quæ eſt Iud. 19. Fuit illud factum tale, vt nunquam tam graue facinus auditum fuerit, ſicut ibi textus habet: *Dixerunt Iſraelitæ omnes Nunquam res talis facta eſt in Iſrael, ex eo die quo aſcenderunt patres noſtri ex Ægypto, vſque ad præſens tempus.*

Eſt ergò ac ſi dicat, Sicut tunc verè omnem naturalem ordinem & legem corruperunt Gabaonitæ: ita nunc omnia corruperunt Iſraelitæ & vſque ad profundum omnis malitiæ & ſcelerum peruenerunt.

Comparat igitur Sodomitico illi peccato, tàm horrendo, quod admiſerunt Gabaonitæ (quia & ſecundùm naturam & contra naturam illa muliere abuſi fuerunt) idololatriam in Iſrael. Qui igitur defendunt idololatriam quid faciunt? defendunt factum Gabaonitarum.

Tuitienſis refert ad hiſtoriam quæ eſt 1. Reg. 8. quando Saul qui erat de Gabaa (erat enim de tribu Beniamin, vt eſt 1. Reg. 9 Beniamin autem habitauit in Gabaa, vnde dicitur Beniamin Gabaa) reiecto Samuele, imò Deo, à populo factus fuit rex Iſrael. Tuitienſis ibi ait: *Dominum dixiſſe ad Samuelem. Audi vocem populi in omnibus quæ loquuntur tibi non enim te abiecerunt, ſed me, ne regnem ſuper eos,* quaſi dicat Dominus: Sicut tunc corruperunt ordinem à me poſitum in Iſrael, nempe vt Samuel gubernaret, & voluerunt regem: ſic etiam nunc defecerunt à rege, quem Ego conſtitui in Iehuda, & elegerunt ſibi Iarobeam alium regem. Item, ſicut tunc me reiecerunt, non Samuelem, ſic etiam nunc me, non Roboam reiecerunt.

Oſtendi autem vobis, Iſraelitas, quando reiecerunt Roboam regem Iehuda, reieciſſe conſequenter Chriſtum, id quod poſtea apertis verbis fecerunt, quando dixerunt, *Non habemus Regem, niſi Cæſarem.* Ideò Dominus hanc Chriſti reiectionem ſpectans, vſus eſt hac locutione, *Profundauerunt, corruperunt ſicut diebus Gabaa,* id eſt, Saulis Gabaonitæ. Etenim Hebræi in commentariis partim ad hiſtoriam Iudicum 19. partim ad illam Saulis referunt.

XI. *Ephraim ſicut auis auolabit gloria eorum à partu, & ab vtero, & à conceptione.*

Abruptæ orationes in Prophetis ſunt frequentiſſimæ, præſertim cum ira perciti minantur. Sic fecit Hoſeas etiam hoc loco.

XI. *Quòd ſi extulerint* educauerint & ad ætatem grandiorem perduxerint, *exterminabo*, orbabo *eos ab homine*, ne ſint in numero hominum: *nam etiam væ illis in recedendo me*, id eſt, cum receſſero ego ab eis.

His duobus verſibus pœnæ tantum denunciatio continetur. Ea autem eſt, totum regnum Iſrael cum omni ſua gloria repentè & quàm citiſſimè periturum. Comparat autem hunc regni Iſraelitici interitum volatui auis, quatuor de cauſſis. 1. Vt indicet, non diu duraturam illam Iſraelis gloriam, ſed citò in fumum abituram. Auis enim non diu conſiſtit in vno loco, ſed citò auolat in alium locum. 2. Vt indicet, repentè & de improuiſo hoc futurum. Auis enim auolat, quando nihil minus quàm eius auolatus cogitatur, imò fallit egregiè: quia dum putas, re illam capturum, illa ſtatim auolat & te fallit. Sic etiam interitus Iſraelitarum, omnium feſellit opinionem: quia non ſperabant Iſraelitæ illam regni deſtructionem. 3 Vt indicet, quàm citiſſimè & velociſſimè & quaſi in momento hoc quod dicit, euenturum. Volatus enim auis velox eſt. 4. Vt indicet, irreuocabilem fore illam Iſraelitarum gloriam, vbi auolauerit. Auis enim vbi auolauit è manibus, non facilè capi iterum poteſt.

Nomine autem *Gloriæ*, immediatè quidem veniunt filij, id eſt, multitudo filiorum. patet hoc ex contextu: dicit enim *A partu, ab vtero,* iſti propriè erant gloria Iſraelis. 1. Quoniam in illa multitudine maximè ſita erat gloria Iſraelitarum, qua gloriabantur, ſe præcellere Iehudæis qui pauciores erant numero. 2. Scriptura tradit, gloriam parentum maximè eſſe liberos. *Prouerb.* 17. Corona ſenum, filij liberorum. Et certe numeroſa ſoboles, præcipuum eſt diuinæ erga nos benedictionis argumentum & ſymbolum. Sed ſynecdoche eſt: ſub filiis enim reliqua quoque omnia, quæ ad gloriam Iſraelis pertinebant, ſeu in quibus gloriabatur Iſrael, comprehenduntur, vt potentia, diuitiæ, ſplendor. Docet igitur, totam illam regum Iſrael gloriam in fumum citò & irreuocabiliter abituram.

A partu, ab vtero, à conceptione.

Hæ particulæ docent apertè, nomine *Gloriæ* intellexiſſe Prophetam immediatè ipſos liberos. Illam particulam *Vau* copulatiuam, pro diſiunctiua vel, & aut, accipiunt, hoc modo, auolabit gloria vel à partu, id eſt, poſtquam pepererint liberos, ſtatim morientur: vel ab vtero, id eſt, poſtquam in vtero illos aliquot menſibus geſtarint, in vtero ipſo peribunt: aut à conceptu, id eſt, poſtquam fuerit conceptio facta, conceptum ac retentum ſemen, vnà cum menſibus matrum effluet. Sed poſſumus retinere in ſua propria ſignificatione, non quòd vnus fœtus omnibus iſtis modis ſit perdendus: eſt enim ἀδύνατον, ſed quia alij ſtatim à partu interibunt, & alij ſtatim ab vtero & in vtero morientur, & alij ſtatim à conceptione euaneſcent.

Quòd ſi educauerint.

Addit hic quartum tempus, quo gloria Iſrael auolabit; illud eſt, cùm adultos etiam adoleſcentes è medio tollent. Sunt enim quatuor progreſſus ipſius eſſe & vitæ liberorum, quos hic innuit Propheta: ideóque & quatuor tempora, quibus liberi e medio tolluntur. 1. Eſt conceptio, cum concipiuntur in matrice, tunc primùm incipiunt eſſe, ſed nondum bene formati ſunt, neque organis humanis animáve rationali prædìti. 2. Eſt geſtatio vteri, cum ſcilicet in vterò informantur & adoleſcunt. 3. Eſt natiuitas, cum in lucem veniunt. 4. Eſt educatio donec ſcilicet ad grandiorem ætatem perueniant, & ex ephebis excedunt, tunc viri fiunt. Hi quatuor progreſſus, ideóque & quatuor tempora, in textu tanguntur à Propheta, & ait, filios Iſraelitarum poſthac interituros aut in conceptione, hoc eſt primum tempus, aut in vtero poſt abortum, hoc eſt ſecundum, aut in partu, hoc eſt tertium, aut poſtquam fuerint educati & ad ætatem grandiorem progreſſi, hoc eſt quartum. Et iſta diuerſa mortis tempora, habent etiam diuerſos doloris gradus: quia non tantus dolor eſt parentibus, cum conceptio iam facta diſſoluitur, quàm cum fœtus iam formatus & maturus in vtero perabortum moritur: grauior etiam eſt, cum moritur ſtatim natus: grauiſſimus verò eſt, cum adulti iam & educati intereunt. Augetur ergò dolor hac particula: *Quòd ſi educauerint eos.*

Summa. Docet, Iſraelitarum filios in expugnatione Samariæ perituros. Hoc fuit illis inflictum pro pœna peccati: quoniam ſe iactabant eſſe plures, quàm Iehudæi, ideóque contemtis Iehudæis, alium ſibi regem crearunt, & in multitudine populi gloriabantur.

Colligimus hinc, non eſſe gloriandū in carne: quia talis gloria ſtatim auolat, ſicut auis. Deinde ſi vxores non pariunt liberos, ſi abortiunt, ſi in partu moriuntur, ſi poſtquàm multis vigiliis, laboribus, ſumtibus ſunt educati, hinc ad aliam vitam migrant, totum hoc eſſe pœnam noſtrorum peccatorum.

At cur Deus propter peccata Iſraelitarum adultorum, tot etiam liberos vix conceptos, vix formatos in vtero, vix natos, vixque educatos è medio tollit? quid culpæ in eis eſt? nunquid filius portabit iniquitatem patris?

Reſp. Non eſt iniuſtus Deus, cùm hoc facit. 1. Cum aliquid facit, facit quia vult. Voluntas autem ipſius eſt omnis honeſti regula. 2. In ipſis etiam liberis, vtpote conceptis in peccato, tanta ineſt culpa, vt ſi e medio tollantur, nulla eis fiat iniuria. 3. Ideò talia iudicia etiam in liberos infantes propter peccata parentum fiunt, vt om-

nes tum præſentes, tum poſteri intelligant, quàm iraſcatur Deus impiis,& quàm ei diſpliceant peccata. 4. Idem facit ad ſalutem liberorum: quia dum eripiuntur ex hac vita, è peccatis etiam eripiuntur, nempe ne peccent: nam alioqui parres ſuis exemplis tanquam rapidiſſimis fluminibus liberos ſuos in barathrum vitiorum & peccatorum & mortis ſecum traxiſſent. Huc illud *Sapient.4.* Ideò Deus abſtulit animam eius, ne malitia immutaret cor eius. 5. Hoc ideò fit, vt maior dolor inferatur parentibus, dùm ſuos vident mori filios, atque ita grauiùs ſua peccata puniantur, non fit autem injuria liberis, quia ſunt caro patris: & ſicut illis aufert Deus bona temporalia, fundos, pecunias & alia, ita etiam in liberos qui ſunt caro patris, iure animaduertitur.

Nam væ illis, cùm receſſero ab eis.

Illud *Ci* non ſemper eſt *αἰτιολογία*, ſed aliquando expletiua & confirmatiua particula Enimuero. Ita hic, *Nam væ illis*, quaſi dicat, omninò etiam filios adultos orbabo ab homine.

At quomodo receſſit Deus à ſuo populo? Reſp. Cùm illum ſuo auxilio deſeruit, ne ampliùs eſſet ſuus populus.

Colligimus, tùm igitur nos eſſe prorſus perditos, cùm deſerimur à Deo, id eſt, cùm Deus ſua gratia à nobis recedit: *quia væ illis, cùm receſſero ab eis.*

XIII. Ephraim ſicut vidi, ſimilis eſt Tyro plantata, fortiter firmatæ *in ſuo domicilio* habitaculo. *Et tamen Ephraim ad exire faciendum* ad educendum *ad interfectorem* in manus interfectoris *filios ſuos* adiget.

Hic verſus propter ſuam obſcuritatem, variè vertitur & exponitur ab interpretibus.

Hieronymus illud *benaueh* vertit, *In pulchritudine* Hunc ſecuti ſunt reliqui patres, deinde Lyranus Hebrææ linguæ peritus, & ex noſtri ſeculi hominibus Munſterus, qui vertit, *In amœnitate*. Et Oecolampadius vertit, *In decore*. Et Fabr. Capito vertit, *Speciosè plantatus eſt Ephraim*. Lutherus etiam, *Ephraim, vt video, pulchrè plantatus eſt, vt Tyrus, at educet Ephraim quoque filios ſuos percuſſori*. Biblia etiam Roberti Stephani priora, edita in 4. forma anno 1545. habent, *In amœnitate*. Caſtalio etiam vertit, *Ephraim iſta, vt video, Tyro ſimilis amœniter ſita.*

Cæterùm *naueh* propriè ſignificat domicilium, habitaculum à *nauah* habitare. Ideò S.P. vertit, *In habitaculo*. Hunc ſecutus eſt Caluinus: qui vertit, *In habitaculo, vel in tugurio.*

Ego propter autoritatem tot tantorúmque virorum, qui vertunt *naueh* in pulchritudinem, vel amœnitatem, non audeò illorum verſionem impugnare. Quia tamen vox illa (ſi Lexicis & Hebræis interpretibus credendum eſt) propriè ſignificat habitaculum & domicilium, iccircò cogor ſequi verſionem Paguini.

Cæterùm vt hæ duæ verſiones, quæ diuerſæ eſſe videntur, ſimul concilientur, poſſumus vtramque ſimul coniungere, & hanc vnam vocem *naueh* duabus vocibus exprimere, nempe, In amœno ſeu pulcro habitaculo. Etſi enim *naueh* ſignificat ſimpliciter habitaculum: Propheta tamen, ſpectata re, de qua loquitur, videtur accepiſſe *naueh* pro habitaculo non quouis, ſed amœno & pulcro, quale erat habitaculum Tyri, ſeu locus & ſitus Tyri, & qualis erat Palæſtina, vbi erat regnum Iſrael firmatum.

Illud *Letzor* quidam vertunt, Tyro: quia ל ſeruit datiuo, & & ſubintelligendum eſt, ſimilis eſt.

Quidam vertunt *Propè Tyrum, plantatus eſt, Et Ephraim in loco amœno*, vt illa particula oſtendit loci vicinitatem, Tyrum non procul abfuiſſe à finibus terræ Iſrael. Sed Tyrus erat inſula in mari, Ephraim verò in continenti.

Quidam *In Tyro*, ſeu *ad Tyrum*, ſcilicet vidi plantatam ſubintellige, arborem.

Hæc quod ad verſionem. Nunc adferam interpretationes, 1. Ille qui legit, *Ephraim, ſicut vidi in Tyro plantatam* arborem *in habitaculo: Ephraim* tamen *ad educendum*. parata eſt, id eſt, educit, *ad excidium* mactationem *filios ſuos*: iſte, inquam, vir doctiſſimus, vult hic duo fieri à Propheta. 1. Delicias, felicitatem, & munitionem regni Iſraelis deſcribi, idque ſimili, à plantis quæ ſunt in locis amœnis & munitis Tyri, deducto: Quòd ſicut illæ arbores erant in Tyro, tanquam in habitaculo fortiſſimo & amœniſſimo ita regnum Iſrael erat regnum amœniſſimum, delicioſiſſimum & ſimul munitiſſimum: Et ſicut illæ arbores maximo ſtudio & diligentia colebantur, ſic enim ſolent arbores & horti, qui ſunt in paruis inſulis: ita regnum Iſrael fuerat à Deo magna cura & diligentia cultum & conſeruatum. 2. At quanquam Ephraim ſit regnum ita florens, potens, & delicioſum: tamen hoc non obſtabit, quin totum perdatur ac deſtruatur ab hoſtibus: ipſi enim Iſraelitæ ſeipſos in manus hoſtium occidendos conicient, dùm egreſſi è ſuis vrbibus, tanquam è ſuis domiciliis, volent hoſti reſiſtere & cum eo pugnare.

Primum exprimit his verbis, *Ephraim ſicut vidi in Tyro plantatam arborem*, id eſt, arbores, in habitaculo, ſubaudi, ſic etiam video talem eſſe Ephraim, id eſt, regnum Ephraim: quaſi dicat, Sicut vidi arbores quæ ſunt Tyri, eſſe in ſuis habitaculis amœnis & delicatis magna cura plantatas, cultas, & à nimio vel frigore vel æſtu defenſas & conſeruatas: ita video tale eſſe regnum Iſrael, in loco ſcilicet amœno & munito poſitum & excultum florere.

Alterum explicat iis verbis: *Ephraim tamen ad educendum ad interfectorem liberos ſuos*, quaſi dicat. At iſte Ephraim cum ſuis liberis, id eſt, cum ſua gloria, & quaſi cum ſuis plantulis è domicilio aduersùs hoſtem eductis, interficietur, perdetur, deſtruetur.

Concluſionem igitur eſſe, fruſtrà ſibi blandiri populum Iſraelis, quòd hactenus non fuerit obnoxius vllis malis, ſed Deus illum ceu arborem delicatam in ſuo amœno tugurio, ab omni noxa immunem continuerit ac conſeruarit. Quoniam etſi hactenus ita fuerint tanquam arbores delicatæ in ſuis tuguriis conſeruati: nunc tamen cogentur prodire in lucem, & ſuos filios ad interfectionem trahere: non eſſe igitur cur ampliùs ſibi blandiantur. Hæc eſt prima expoſitio, concluſionem amplector, ſed quoniam nihil eſt, quod cogat nos dicere, hic regnum Iſraelis comparari arbori in Tyro plantatæ, & cum ſcriptura comparat aliquem vel hominem vel regnum alicui arbori florenti, ſolet comparare illis quæ ſunt in Lybano, non in Tyro: ideò libentiùs ſequar aliam lectionem, quæ regnum Iſrael Tyro ipſi comparat. Sed hæc etiam lectio diuerſas habet interpretationes.

Altera igitur interpretatio, eſt eadem cum priori, niſi quòd in ſimili, ſeu in comparatione differt ab illa, quoniam illa comparat Iſraelem arbori plantatæ in Tyro, hæc verò comparat ipſi Tyro. Res igitur ita ſe habet. Quia dixerat Propheta, regnum Iſraelis deſtruendum, totámque illius gloriam auolaturam, Iſraelitæ qui ſe videbant potentes, & qui in ſummis erant deliciis, contemnebant Prophetæ comminationes, iactabant ſui regni tum delicias, tum potentiam. Propheta igitur primùm per conceſſionem, fatetur, ſe videre regnum Iſraelis eſſe munitum & benè firmatum in loco amœno & forti. *Nam*, inquit, *Tyro ſimilis eſt Ephraim*. Qualis autem eſt Tyrus? Tyrus, id eſt, regnum Tyriorum, plantatum eſt, id eſt, benè firmatum, in habitaculo, id eſt in inſula, amœno & benè munito. *Ita etiam, ſicut video, eſt Ephraim* id eſt, regnum Iſraelitarum, regnum florentiſſimum, non ſolùm delicioſum, ſed etiam munitum & forte, & quaſi inexpugnabile, ſicut & Tyrus. Sed tamen hoc non obſtabit, quo minùs totum penitùs deſtruatur & euertatur. Ephraim enim cogetur è ſuo forti domicilio ſuos educere filios foras ad interfectorem quaſi in manum carnificis: quia ſcilicet dum obſeſſi à rege Aſſur, Iſraelitæ volent gladio potiùs quàm fame perire, egreſſi foras ab hoſte interficientur. Ergo non eſt cur Iſraelitæ ampliùs ſuperbiant, & ſuis, ſuíſque regni viribus confidant. Hieronymus hanc innuit. Lutherus eam ſequitur & alij multi.

De Tyro, qualis eſſet inſula, quàm potens, quàm fortis, quam munita, quàm denique rebus omnibus florens, legito te præter alios, ea quæ tradit de Tyro Q. Curt. de Alexandri geſtis lib. 4. Alexander qui intra breue tempus totam ferè Aſiam expugnarat, hanc tamen vnam inſulam Tyrum, non niſi intra menſes ſeptem continuos cum maxima ſui exercitus ſtrage, imò & cum maximo ſuæ vitæ diſcrimine, expugnare potuit, idque tanta difficultate, vt ſæpenumerò de eius expugnatione deſperarit, id quod nunquam in aliis vrbibus expugnandis contigit. Videmus igitur, Tyrum fuiſſe inexpugnabilem: ac proinde videmus cur Propheta comparet regnum Iſrael ipſi Tyro: quia ſcilicet videbatur inexpugnabile, ſicut & Tyrus. Sed tamen poſteà ſubiecit, hoc non impediturum, quin Deus illud perdat. Comparauit etiam eò libentius Tyro regnum Iſrael, quàm alicui alij regno vel ciuitati, quia Tyrus vicinus erat Iſraeli.

Hæc interpretatio mihi placet, & facilis eſt, ac ſuit contextus, prætereà non libenter recedo à patribus, & à receptis interpretationibus, niſi cogar.

Eſt autem notandum, comparationem Iſraelis cum Tyro, non valere, niſi in vna parte: nempe in ipſa felicitate & po-

& potentia regni, vti eſt in primo membro verſus: in altera vero, id eſt, in ipſa regni deſtructione, ſeu expugnatione, non valere. Nam quod quidam volunt Prophetam comparaſſe Iſraelem Tyro, quia ſicut Tyrus, licèt eſſet fortiſſima & potentiſſima, tamen fuit ab Alexandro expugnata: ſic etiã Iſrael licet potentiſſimum regnum, expugnabitur, abſurdiſſimum eſt: nam tempore Hoſeæ nondum fuerat expugnata Tyrus, à ſolo Alexandro Magno fuit primùm expugnata inter Hoſeam autem & Alexandrum Magnum interceſſerunt anni 500. plus minus. Ergò tantum quod ad felicitatem attinet, & potentiam regni, comparauit Propheta regnum Ephraim ipſi Tyro.

Quidam tamen volunt, hic comparari Ephraim Tyro nõ tantùm in potentia & regni felicitate, ſed etiam inprimis in idololatria, quod ſicut Tyrus ſolebat filios occidere, & ipſis idolis ſacrificare: ſic etiam Ephraim cœperat facere, ſicut apertè 4. Reg 17. legere eſt, & idem eſt legere in Ezechiele, Ieremia & alibi. Sic igitur volunt, in primo membro huius verſus comparari Iſraelem Tyro in potentia & felicitate regni, in altero vero in ipſa filiorum immolatione, ac ſic cõſtruunt. *Sicut video, Ephraim ſimilis eſt Tyro plantatæ firmatæ in amœno & forti habitaculo*, id eſt, ſicut Tyrus eſt amœna & fortis, ſic etiam eſt Ephraim. *Etiam Ephraim*, ſubaudi, ſicut Tyrus facit, *parata eſt ad educendum ſuos filios*, nempe extra ciuitatem & loca in quibus ſacrificabatur, *ad interfectionem*, id eſt, ad immolationẽ, quaſi dicat, in hoc etiã Ephraim ſimilis eſt Tyro, quod ſcilicet ſicut Tyrus, ſuos immolat filios, ſic etiam Ephraim eos ad immolationem educit ex ædibus & vrbibus ad illos colles, vbi habebant ſacella. Si ſic interpretemur, ſequens verſus erit interpretatio huius verſus. Propheta enim vbi Ephraimo exprobrauit hanc idololatriã, rei indignitate & horrore commotus, ad Deum conuerſus, ait: *Da eis Domine*, i. punito hunc populum. Quid dabis? quãdoquidem filios ſuos ſacrificant idolis, da vt non poſſit amplius filios gignere, ne habeat quod idolis ſacrificet.

Hoc modo hic verſus commodum ſubſequeretur præcedentem, & bene cum illo coniungeretur.

Sed ſi ſequamur ſenſum & prioris & ſecundæ interpretationis: nempe quod Propheta extremum denunciet exitium Iſraelitis verſu præcedente, in hoc verſu ſequenti 14. Propheta nõ agit imprecatorem, ſed potius deprecatorem.

XIV. Da illis Domine.

In hoc igitur verſu Propheta, cum denunciaſſet tantam calamitatem, quæ euentura erat Iſraelitis, quod ſcilicet eſſent expugnandi, & abducendi, & quod illorum filij partim in vteris, partim vberib. matrum vna cum matrib. erant trucidandi, ſicut fit in expugnatione alicuius ciuitatis, miſertus ſui populi interceſſit apud Deum pro illo, & dixit: *Da illis Domine*, quaſi dicat, Ego pro hoc populo libenter intercedo, & peto vt des illis, & quid? in hac tanta diſſipatione & calamitate, quæ illi futura eſt, quid ego poſſim illi melius optàre, quàm vt des illorum mulieribus *Vuluam abortientem & ubera arida*, id eſt, quàm vt facias, ne quiſpiam ex illis amplius naſcatur. Eſt enim res nimis miſera, videre fœminas grauidas interfici cum fœtubus, vel videre filios ex vberibus matrum rapi & interfici, vel videre numeroſum populum vnà cum paruulis capi, trucidari, id quod in hac vltima clade, quæ ventura eſt Iſraeli, continget. Igitur ne augeatur illis miſeria & dolor, Domine fac vt nulla amplius ſoboles illis naſcatur. Eò libentius autem hanc interpretationem amplector, quòd etiam Dominus Ieſus ſimili locutione vſus eſt, cum miſereretur Hieroſolymæ. Lucæ 23 Cum enim immineret vltima clades Hieroſolymis, dixit, *Beatæ ſcilicet erunt in die illa, ſteriles quæ non pariunt: quia ſcilicet non videbunt ſibi eripi filios & occidi*. Eſt maledictio per ſe, eſſe ſterilem, ſed in vltimis cladibus, vbi occiduntur filij cum matribus, eſſe ſterilem reputatur pro benedictione. Indicant igitur hæ precationes, fore horribilem Dei vindictam illam, in qua ſatius eſt eſſe ſterilem, quàm videre infantes vnà cum matribus interfici.

XV. *Omne*, id eſt, præcipuum & ſummum *malum eorum in Gilgal eſt, quoniam ibi odi eos.*

Duo etiam in hoc verſu continentur: reprehenſio peccati, & denunciatio iræ Dei contra peccatum.

Quòd ad primum, ait: *Omne malum eorum in Gilgal*. Et eſt hic occupatio quædam, qua Dominus, ſicut etiam ſuperius ſæpenumerò fecit, occurrit ſolitis hypocritarum obiectionibus, quibus ſeſe contra Prophetarum comminationes defendebant, & ſua peccata extenuabant. Quæ illæ erant? Cum reprehendebantur à Prophetis, & denunciabatur ſibi ira Dei, illi obiiciebant ſua templa, ſua altaria, ſua ſacrificia, & dicebant: At cur velit nos Deus perdere? fatemur quidem, nos aliquando peccare, ſed tamẽ habemus etiã multa bona pietatis exercitia, quibus placamus iram Dei, Deúmq. nobis reconciliamus, & eum nobis amicũ retinemus. Quæ ſunt iſta pietatis exercitia? ſacrificia in loco ſancto, in Gilgal, & aliis ſacris locis, orationes, ablutiones, ſuffitus, & alia infinita bona opera, quæ facimus in honorem Dei. Erat igitur ceu tale argumentum hypocritarum. *Deus non poteſt iure in totum perdere ſuum populum, qui etſi peccet, tamen in loco Deo grato ſua debita offert ſacrificia, quibus peccata expiantur, & ira Dei placatur, ſic enim ille promiſit. Atqui nos ſumus talis populus, & in Gilgal ſacrificia offerimus, ibique habemus varia exercitia pietatis. Falſum igitur eſt, quod ais, nos in totum exterminatum iri.* Hoc erat illorum argumentum.

Nunc igitur introducit Deum, qui hoc argumentum diluat: in ſumma, non tantum negat minorem, ſcilicet illa ſacrificia eſſe exercitia pietatis, ſed etiam ait, eſſe maxima ſcelera: retorquet enim in illos hoc argumentum, & docet, ibi eos maximè peccare, vbi ſe putant maximè benefacere, & ibi maximè à Deo odio haberi, vbi ipſi putant ſuis operibus ſe ſibi amicitiam & fauorem Dei conciliare, denique ea maxima eſſe peccata & ſcelera, quæ ipſi putant optima eſſe opera & Deo gratiſſima. Tantum igitur abeſt, vt his nugis ſuis poſſint ſe defendere, vt iis maximè ſe condemnent. Facit hic idem quod fecit ſupra cap 8. verſ. 11. *Quia multiplicarunt altaria ad peccandum, erunt eis altaria ad peccandum.* Ait ergò, *Omne malum*, id eſt, ſummum malum: non enim negat illos alibi non peccare, quàm in Gilgal, ſeu non aliis peccatis eſse infectos, niſi idololatria: ſed per comparationem loquitur, quaſi dicat, quanquam multa mala admittantur ab hoc populo extra templum, vt adulteria, furta, rapinæ, violentiæ & alia, domi, in foro, & alibi: tamen præcipuum & ſummum illorum malum, eſt in templo, eſt in Gilgal.

Omne malum.

Omnibus iis paucis verbis ſubeſt tacita antitheſis, inter argumentum populi, & reſponſionem Dei ad argumentum. Oſtendit enim primò tacitè, populum ſolitum fuiſse ſua peccata excuſare: nempe, quòd licèt peccaret aliquando: tamen offerret Deo ſacrificia, & haberet locum ſacrum, Deóque carum, nempe Gilgal, in quo colebat Deum. Deus vero poſteà apertè pronunciat, illud eſse ſummum malum, quod ſcilicet ipſi obtrudebant Deo tanquam ſummum bonum, & ibi maximè peccari, & iram odiúmque Dei excitari, vbi ipſi putabant Deum placari. Tantum igitur abeſt, vt quæ obtrudebant Deo, valeant ad ſua excuſanda peccata, vt illa potius eos condemnent.

In Gilgal.

Quid erat Gilgal? Locus memorabilis, vt aliàs dixi, qui alioqui Deo ſacer & gratus fuit. In hoc quid erat? ſacrificia offerebantur à populo: hæc putabat populus Deo: maxime placere, præſertim quia in loco ſacro offerret. At Deus ait: *Omne malum eorum in Gilgal*, quaſi dicat, ipſa ſacrificia in Gilgal ſunt ſumma ſcelera coram me. Quare? quia ſcilicet contra verbum Dei offerebantur in eo loco. Ergò id quod fit contra verbum Dei, etiamſi hominibus videatur eſse ſumma pietas & ſumma religio, tamen coram Deo eſt ſummum ſcelus.

Quia ibi odi eos.

Illud *Quia* non eſt rationalis particula Enim, ſed expletiua, Enimuero. Et ſubeſt etiam hic antitheſis, putabat populus, in Gilgal maximè iram Dei placari, & ſi quid peccati extra Gilgal admiſiſsent, illud poſteà totum in templo deleri, & Deum ſibi reconciliari. At Deus contrà ait: *Ibi odi eos*, ſicut etiam ſuprà dixit: *Odium in domo Dei*. Non ait autem, *Ibi iraſcor*: ſed *Ibi odi eos*, plus enim eſt odiſse quàm iraſci. Quibus iraſcimur, cædimus, flagellamus, ſed quos odimus, occidimus, ſi poſsumus. Ergò indicat, idololatriam eam inprimis rem eſse, quæ faciat, vt Deus aliquem populum & regnum funditus perdat, in templis item, vbi idololatria exercetur, maximè odium Dei aduerſus mundum excitari.

Propter malitiam ſtudiorum ſuorum, quæ ſcilicet ibi, id eſt, in Gilgal, admittebant. Hic etiam ſicut in aliis duobus membris, ſubeſt antitheſis. Populus putabat, illa ſua ſacrificia & cultum, ſummam eſse ſanctitatem. At Deus pronunciat eſse ſummam malitiam, & impietatem. Quare? quia contra verbum Dei fiebant. Aſſignat autem hic cauſſam odij in ſuum populum. Quæ eſt illa? Malitia operum, id eſt, ſacrificia & cultus ille, quem in Gilgal exercebant contra verbum Dei. Eſt autem quædam tacita comparatio inter opera quæ admittebant in templo, id eſt, in Gilgal, & inter alia peccata. Indicat igitur Deus populum magis ſibi exoſum

eſſe propter illas ſuperſtitiones, quam alia omnia ſcelera, & quòd facilius illis ignoſceret, ſi eſſent tantùm rei fures, vel ebrioſi, vel rapaces, ſed cum ſint idololatræ & quidem contumaces ac obſtinati, ſe non poſſe illis ignoſcere, ſed cogi illos odio habere, & vt hoſtes perdere.

Sequitur igitur pœna, quæ duplex eſt. Prima eſt excommunicatio, ſeu omnimoda abdicatio, de hac ait: *De domo mea eiiciam eos*, id eſt, exterminabo & penitùs abdicabo. Quæ domus hæc? Eccleſia Dei. Eccleſia primò in inuiſibilem & in viſibilem diuiditur. Inuiſibilis eſt cætus electorum piorum, ideò inuiſibilis dicitur: quia nobis non ſunt ita noti electi, vt poſſimus omnes hos diſcernere à reprobis. Viſibilis eſt cætus, qui complectitur electos & hypocritas. Deinde viſibilis diuiditur in veram Eccleſiam & falſam. Vera eſt, quæ habet veras notas, verbum & ſacramenta, hæc erat Hieroſolymis. Falſa, quæ cum verbo Dei coniunctas habet humanas doctrinas, & cum cultu Dei ἐθελοθρησκείας, hæc erat in Iſrael. Habemus tres Eccleſias, de qua igitur loquitur, cùm ait: *Eiiciam è domo mea?* Reſp. Non eſt prima: quia iam eiecti per peccata, præſertim idololatriam. non eſt ſecunda: quia ſeipſos ſegregarant. Ergo eſt tertia: quia ſcibat totam illam Eccleſiam, etiam iis, quæ videbantur habere, ſpoliauit, vt ne nomen quidem Eccleſiæ retinerent, & nullam faciem.

Vel meliùs, Domus hæc Dei eſt Palæſtina. Eiiciam igitur illos è domo mea, tanquam ſcilicet ſpurios & ſceleratos nothos, vt non ſolùm non ſint hæredes cum liberis, ſed neque etiam in domo mea vllum habeant locum. Denunciat igitur illis vltimam excommunicationem, ſe ſcilicet illos expuncturum è catologo ſuorum, & ex Palæſtina. Altera pœna eſt ſubductio omnium ſuorum beneficiorum, ſeu aperta declaratio, quòd non amplius illos amet, ſed odio habeat in perpetuum: nam potuiſſent quidem excommunicari & expungi ex libro populi Dei, ſed tamen benedictionibus diuinis affluere, ſicut & gentes. Nunc igitur omnium ſuarum etiam benedictionum ſubductionem denunciat, dicens:

Non addam non pergam amare eos.

Duplex Dei amor, Æternus erga electos, & hic eſt voluntas Dei, qua illis benè vult ad vitam æternam. Deus nunquam depoſuit hunc amorem, ſed perpetuus eſt, vnde illud *In caritate perpetua dilexi te* Rom. 9. *Antè quam nati eſſent, Iacob dilexi.*

Alter erga omnes creaturas, etiam impios, de quo in Eccleſiaſtico, *Diligis omnia quæ ſunt, & nihil odiſti eorum quæ feciſti.* Hic amor eſt voluntas, qua omnibus bene vult facere, & ſuas communicare benedictiones temporales.

Vterq. amor ex benedictionibus Dei, tanquam è ſymbolis & fructibus amoris cognoſcitur. Ex benedictionibus ſpiritualibus, vt ex fide, regeneratione, iuſtificatione, agnoſcitur & ſentitur amor Dei æternus, quo nos amat ad æternam vitam. Rom. 5. *Spes autem non confundit, quia diffuſa eſt caritas Dei* (qua nos amat) *in cordibus noſtris, per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis.* Ex benedictionibus temporalibus, cognoſcitur alter amor Dei, quo omnes amat creaturas illis benefaciens. Matth. 5. *Diligite inimicos veſtros, ſicut & pater veſter cæleſtis ſcilicet diligit inimicos ſuos, id eſt, reprobos, pluens ſuper iuſtos & iniuſtos.*

Cæterum quia hæ benedictiones temporales communes ſunt & iuſtis & reprobis, ideò ex iis concludi firmiter non poteſt amor ille Dei quo amat ad vitam æternam. Huc illud: *Nemo ſcit, vtrum amore vel odio dignus ſit.*

At quoniam hypocritæ & homines huius ſeculi, etſi ſunt reprobi & impij: tamen cùm vident, ſe affluere benedictionibus diuinis externis, vt cùm fruuntur bona valetudine, cùm ſuppetit rerum copia, cùm degunt in pace, cùm fruuntur hoc mundo, putant, ſe in gratia eſſe cum Deo: quia igitur ex præſenti terrenarum benedictionum intuitu, æſtimabat populus amorem Dei & fauorem ac gratiam erga ſe, iccirco Dominus hic ait, ſe ſuas benedictiones in perpetuum eis ſubtracturum, & ita reipſa omnibus declaraturum, quòd odio habeat illum populum.

Non adiiciam amare illos, id eſt, reipſa declarabo, me eſſe huic populo inimicum, tantum abeſt, vt amem. Quomodo declarabis? benedictiones ſubtrahendo, quæ ſunt ſymbola amoris. Non ait autem ſimpliciter, *Non amabo eos*, ſed *Non adiiciam amare eos.* Duo igitur indicat. 1. Quòd antea ſæpè ſuas benedictiones ſubtrahendo, declarauit, ſe non amare populum, ſed poſteà iterum adiecit illas benedictiones, quibus iterum declarabat, ſe illum amare. 2. At nunc ait, ſe non adiecturum, vt amet, id eſt, non adiecturum benedictiones, quibus declaret, ſe illum amare. eſt igitur ac ſi dicat, in perpetuum illum reiiciam, & omnibus meis benedictionibus ſpoliabo.

Principes eorum ſunt peruerſi.

Hic notat totius mali originem ac fontem, vnde ſcilicet totum malum in populo ortum ſit: nempe à principibus: Iarobeam enim introduxit idololatriam in Iſrael. Accuſat igitur hic principes, & tamen exitium minatur toti populo. Indicat igitur, neque populum à culpa eximi, cum non eximatur à pœna, ſed tantum mali originem indicare Dominus voluit. Verum non negat, quin & populus fuerit perfidus. is enim voluit imitari perfidiam principum, & eorum impia ſequi decreta. Friuola igitur eſt illorum excuſatio, qui dicunt, ideò ſe Miſſam audire vt obediant principibus & Epiſcopis ſuis.

Cur autem appellat principes perfidos? quia non curarunt vt religio pura conſeruaretur, ſed idololatriam introduxerunt: ipſi verò promiſerant, ſe curaturos, vt lex Dei ſeruaretur. Quia ergo non ſeruarunt fidem, perfidos vocauit.

Docet igitur hic locus, officium principum eſſe, curare, vt non ſolùm ſecunda, ſed inprimis prima tabula ſeruetur & tam primæ, quàm ſecundæ tabulæ tranſgreſſores plectantur: habent enim gladium Dei, ad vindictam omnium malorum. Si negligant, perfidi ſunt. Quid verò ſunt, ſi ipſi etiam autores populo ſunt, vt tam prima, quàm ſecunda tabula violetur? ſunt autem autores vt prima tabula violetur, cum iubent ſequi falſum cultum. Sunt verò autores, vt violetur ſecunda, cùm ſuis vitiis & ſceleribus exemplo ſunt populis, vt ipſi quoque mores ſuorum principum imitentur. Tales fuerunt reges in Iſrael. Ergò perfidi principes eorum & rebelles quaſi dicat: Principes debuiſſent ipſi duces eſſe populo ad veram pietatem ſequendam, ad legem Dei implendam. Ipſi verò duces fuerunt ad impietatem, & ad omnia ſcelera admittenda. Cum autem res ita ſe habet in republica & regno, omnia peſſum eant, neceſſe eſt. Ecce igitur cauſſam totius mali in populo. *Quia principes eorum rebelles.* Sic totus Papatus eſt rebellis. Quare? quia principes eorum rebelles.

XVI. Succiſus eſt Ephraim.

Repetit & inculcat eaſdem pœnas, quas antè minatus eſt, nempe vltimum exitium, ſed aliis verbis. Hæc inculcatio neceſſaria eſt contra hypocritas quia ſibi ſemper blandiuntur. Sed metaphora vtitur ſumpta ab arboribus. Populus eſt arbor mala, quæ malos facit fructus, de hac ait. 1. Quòd velit eam ſuccidere. ſucciſurus eſt, quia ſcilicet ſemper malos facit fructus. Quid igitur occupat terram? At quia, ſi tantum ſuccidatur, poteſt tamen iterum pullulare & ſurgere, cùm viua ſit radix: ideò 2. ait, ſe effecturum, vt & radix areſcat, ne ſcilicet amplius poſſit pullulare & germinare. Concluſio. Itaque nullum faciet fructum. Summa eſt. Populus ita delebitur, vt nunquam amplius reuiuiſcat: quia & patres & totum ſemen delebitur. Poſteà partim explicat diſertè, quod dixerat figurate dicens: *Quod ſi genuerint, faciam vt pereant deſiderabilia*, id eſt, exoptata *viſcera eorum*, id eſt, filios.

At quomodo hoc impletum? annon primò remanſerunt reliquiæ, deinde nonne etiam reliquiæ impiorum in finè & quæ ſcilicet vagantes ſunt inter gentes Reſp. Non de ſingulis perſonis, ſed de toto corpore, quatenus populus & regnum quoddam erat loquitur: nunquam enim amplius rediit eò, vt eſſet populus cum ſuo principe. Ideò notanter non ait, *Iſraelita ſucciſi ſunt*, ſed *Ephraim.* Ephraim enim erat tribus regia in decem tribubus. Ergò habebat ſuum regnum & populum ſubiectum. Indicat igitur, Iſraelem quatenus populus quidam, qui habet ſuum regem, ſuas leges, ſuumque regnum, penitus ſucciſum fuiſſe, ita vt non amplius eò redierit, vt eſſet populus Dei.

XVII. Abiiciet eos Deus meus.

Hoc verſu tanquam breui epilogo complectitur totam concionem. Scitis, in tota concione, modò peccata populi accuſata fuiſſe à Propheta, modò iram Dei denunciatam. Nunc igitur breui epilogo vtrumque complectitur, ac primum de pœna ait.

Abiiciet eos. Abiicere, hic eſt reprobare, & omninò à ſe reiicere, vt non ſibi amplius cum eo ſit negotium. Hoc primum pœna ſcilicet & vltio Dei in Iſraelem.

De peccato id eſt, cauſſa pœnæ, ait. *Quia non obedierunt ei*, id eſt, quia contumaciter ſeſe Deo oppoſuerunt, nec voluerunt ei obedire. Contumacia igitur & pertinax inobedientia, cauſſa eſt iræ Dei & reprobationis.

Non ait: *Quia non obtulerunt ſacrificia, quia non paruerunt principibus*, ſed, *Quia non obedierunt ei* ſcilicet Domino Deo. Ergò nihil hominem damnat, niſi inobedientia in legem

Dei

Dei, 1. Reg. 15 *Deus vult obedientiam, non ſacrificium.*

Subdit verò ſignum perpetuum, quo agnoſcentur Iſraelitæ verè fuiſſe à Deo propter ſuam inobedientiam abiecti. *Erunt*, inquit, *vagantes inter gentes.* Erunt igitur ſuccifi, ne ſint populus, ſed non ſimpliciter, vt nemo ſuperſit: nam erunt vagantes: nullam igitur ſedem firmam reperient. Ergò non erunt populus.

ANALYSIS CAPITIS NONI.

I. *Ne læteris Iſrael.*

1. In publica concione, & vniuerſo Iſraeli dixit Propheta: *Ne læteris Iſrael.* In publicam igitur aliquam totius Iſraelis lætitiam inuectus fuiſſe videtur.

2. Nomine *gil*, id eſt, exſultationis, venit ipſa lætitiæ materia. Materia autem lætitiæ, in genere quidem ſunt, omnes res ſecundæ: ſpeciatim verò in Iſrael videtur fuiſſe, non ſolùm vber prouentus, copioſáq. annona, quam lætæ ſegetes, florentéſque vineæ promittere videbātur, ſed in primis ipſa fœderis cum rege Aſſur facta per Manahem (vt eſt 4. Reg. 15. renouatio & confirmatio. Cum igitur ait, *Ne læteris Iſrael ad exſultationem*, tria indicat. 1. Populum illum cùm propter vberem prouentum, quem ab agris & vineis exſpectabat, tum præſertim propter fœdus cum Aſſur, cuius bellum metuebat, confirmatum, ideóque propter pacem, ſecuritatem, ac felicitatem, quam ſibi diuturnam promittebat, communi & publica lætitia affectum, publica etiam ſuæ lætitiæ ſigna, vt ſunt cantus, conuiuia, & id genus alia, dediſſe. 2. At verò neque illam ſpem magnorum prouentuum, neque illam fœderis cum Aſſur renouationem, iuſtam illis fuiſſe tantæ lætitiæ cauſſam, quando cùm aliis iniquitatibus, tùm illa noua cum Aſſur fœderatione fœdus Dei violarint, à Deo fornicati fuerint, ideóque Deum aduerſùs ſe irritari nt. 3. Non eſſe igitur Iſraeli, cur tanta afficiatur lætitia, ſed contrà potiùs, cur lugeat & triſtetur, cùm vltimum ei exitium immineat, & ipſius annona non ipſe, ſed hoſtes eius ſint fruituri.

3. Non ſimpliciter ait: *Ne læteris ad exſultationem*, ſed addit: *Sicut & populi*, ſcilicet profani & idololatræ. Si illud *Sicut*, ſimplicem habet ſimilitudinem, duo indicat Propheta. 1. Ipſos quoque Aſſyrios propter fœdus cum Iſraele renouatum & maximam auri atque argenti copiam ab eo acceptam, lætatos fuiſſe, ſuæque lætitiæ ſigna (vt ab vtroque hoſte fieri ſolet, cùm inter ſe reconcilientur & pax fit) viciſſim dediſſe. 2. At verò non debere ſic Iſraelem, ſicut illi populi, propter renouatum fœdus, lætari, quoniam (vt poſteà ſequitur) Iſrael ipſe hac fœderis renouatione, adulteratus eſt à Deo ſuo, non autem ita Aſſur. Graues igitur pœnas daturum Iſraelem propter illam renouationem fœderis, non autem Aſſur: ideóque non eſſe, cur Iſrael lætetur, vt populi.

4. Si verò illud *Sicut* ſimilitudinem etiam lætitiæ Iſraelis cum lætitia populorum exprimit, indicat Propheta, ſe non ſimpliciter damnaſſe in Iſraele, quòd ob res ſecundas lætaretur, ſed quòd tali lætitia, qua & profani populi afficerentur. Impij enim populi primò externas tantùm res ſpectant lætas & ſecundas, nunquam autem finem, propter quem dantur, nempe vt ſpectata Dei erga nos bonitate, reſipiſcamus conſiderant, ideóque tantùm propter illas res ſecundas carnaliter lætantur, nunquam autem reſipiſcunt. Deinde neque cauſsam earum efficientem, nempe Deum, agnoſcunt. Neque enim Deo, ſed ſuis idolis & ſuperſtitionibus illas acceptas ferunt. Poſtremò rebus illis ſecundis ad maiorem pertinaciam abutuntur: dum enim vident, ſe non puniri, ſed maioribus indies beneficiis affici, putant ſibi perpetuam eſse pacem cum Deo, ideóque ſuis peccatis indormientes, conuiuiis tantùm, voluptatibus & carnalibus lætitiis ſecuri incumbunt. Cùm igitur ait: *Ne læteris ſicut populi*, indicat, populum Iſrael ea lætitia affectum fuiſse in rebus ſecundis, qua etiam profani populi affici ſolent: nempe impia & iniqua: ac proinde docet, non damnari ſimpliciter lætitiam in rebus ſecundis: ſed talem tantùm qualis eſse ſolet impiorum, quæ ſcilicet neque reſipiſcentiam ſecum habet adiunctam, neque Deum vti bonorum omnium autorem recognoſcit, neque in ſpiritu, ſed tantum in carne eſt.

5. Cauſsam cur Iſrael non debeat, ſicut profani populi, lætari, ſed potius lugere, hanc eſse ait: *Quia*, inquit, *adulteratus es à Deo tuo*, id eſt, quia coniugalem fidem violaſti, tum idolis ſeruiendo, & alia ſcelera admittendo, tum fœdus cum Aſsur renouando. Duo igitur indicat. 1. Cauſsam quidē non lætitiæ, ſed maximæ triſtitiæ in ipſo Iſraele inhæſiſſe: nēpe impietatē, & à Deo ſuo marito, ad idola & ad gētes defectionē, ſed Iſraelem eam non examinaſse. 2. Ideò tanta lætitia Iſraelem fuiſse affectum, totúmque conuiuiis & voluptatibus ſecurum indulſiſſe: quia cum vna ex parte ſua non perpenderet peccata, & ab altera parte videret, Deum ſe non punire, ſed contrà potiùs variis indies ſe beneficiis cumulare, non credidit Deum ſibi eſſe iratum, ſed contra potiùs, ſicut firmarat fœdus cum Aſſur, ita firmatam ſibi eſſe pacem cum Deo in perpetuum falsò exiſtimabat. Ac proinde duo docet. 1. Hanc quidem omnibus impiis communem eſſe cæcitatem & illuſionem, vt cum cauſſa iræ Dei, nempe iniquitas, in ipſis inhæreat, nunquam tamen à priori, nempe à cauſsa iræ Dei, quæ ſunt peccata, ſed tantum à poſteriori, id eſt, ab externis iræ Dei effectis, Deum ſibi eſse iratum agnoſcant: Contrà verò cum vident, Deum & ad ipſorum peccata conniuere, & variis ſe quotidiè beneficiis cumulare, putant ſibi firmatam eſse pacem cum Deo, ideóque inani lætitia affecti, ſecurè pergunt in peccatis. 2. A contrario igitur: Neque ab externa & præſenti tantum proſperitate, quę ſemper debet eſse ſuſpecta, ſed in primis ab interna pietate, regeneratione, & ſpiritu Dei in nobis inhabitante, concludendum eſse æternum Dei erga nos fauorem: Neque ex præſentibus tantum pœnis, ſed in primis ex impietatibus in nobis inhærentibus, & in mundo graſsantibus inferendam eſse Dei aduerſus nos & mundum indignationem: eámque procul adhuc diſtantem, eſse metuendam, & vera reſipiſcentia anteuertendam.

6. Non ſimpliciter ait: *Fornicatus es*, ſed addit, *à Deo tuo*, tanquam à marito, quaſi dicat, adulteratus es. Eſt autem maior pœna in adulteras quàm in ſimplicia ſcorta à lege conſtituta. Indicat igitur, multò grauiorem pœnam manere Iſraelem & populum Dei, propter ſuam à Deo defectionem & idololatriam, quam reliquos populos, quando maior etiam eſt huius, quàm reliquorum populorum apoſtaſia, ideóque non eſse, cur Iſrael ſeu populus Dei, qui adulteratus eſt à Deo ſuo, rebus ſecundis ſicut reliqui populi lætetur.

7. *Ethnan* eſt merces, quæ ſcorto propter ſuam ſcortationem penditur: diligere autem mercedem hāc meretriciam, eſt diligere ideóque exercere ſcortationem, & allegoricè, idololatriam propter quæſtum. Illud verò, *In areis tritici*, explicat, quam mercedem amarint & expetiuerint Iſraelitæ à ſuis idolis: nempe, vt ipſorum areæ frumento implerentur, idque mercedis loco pro ſuo erga ipſa idola obſequio & cultu. Vel dicamus, hic Dominum comparare populum meretriculis, quæ pluris faciunt mercedulam illam, quam à ſuis ſcortatoribus accipiunt, quàm maximā frumenti & omnis annonæ copiam, quam in ædibus ſuorum maritorum habent. Cum igitur ait, *Quia dilexiſti mercedem*, ſcortationem Iſraelis à 2. circumſtantiis exaggerat. A dilectione ſcortationis, quòd ſcilicet non eſt fornicatus à Deo, vi, aut ignorantia, aut aliorum impulſu, ſed malitia, quia ſcilicet amaret hanc ſcortationem propter quæſtum. Deinde ab ingratitudine, quod ſcilicet beneficia quæ à Deo ſuo exſpectare & petere debebat, ab idolis exſpectauit & petiit, imò quæ à Deo reuera accipiebat bona, ea accepta ferebat ſuis idolis tanquam ſui cultus & ſuperſtitionis mercedem. Ac proinde docet, hoc eſse proprium omnium idololatrarum, vt excæcati, quæ reuera à Deo accipiunt beneficia, ea putent ſe à ſuis idolis, tanquam mercedem ſui cultus accepiſse, & propter hunc quæſtum, quem amant, ipſam idololatriam tanquam amaſios, more meretricularum ament & depereant: ideóque omnes qui deſerto Deo, ad diuos aut diuas, ſtatuas, & imagines colendas inuocandáſque ſe conuertunt, ingratas & impudicas eſse meretriculas, quæ malunt cum amaſiis ſcortando, turpem & tenuem ſibi victum parare, quàm copioſum & honeſtum à ſuis maritis accipere.

Coniunxit autem hæc duo ſimul, *Fornicatus es à Deo tuo, & dilexiſti mercedem.* Indicat igitur, hæc duo, ſuperſtitioſam religionem, & turpem quæſtum, ſemper eſse coniuncta.

II. *Area & torcular.*

1. In pœnam peccati, quo Iſraelitæ annonæ copiam, à ſuis idolis ſperabant & petebant, Deus per Prophetam ait, *Area & torcular non alet eos.* Indicat igitur, populum è ſuo regno breui expellendum fuiſse, antè quàm ſcilicet meſsem meteret, & vindemias faceret, vel ſaltem mox poſt meſsem & vindemiam factam, ne ſuis ſcilicet vel frumentis vel vineis, quæ ab idolis ſe accepturum ſperabat, ali poſſit. Ac proinde docet, Deum etſi ad tempus ſinit idololatras rerum omniū copia affluere, idque hac opinione deceptos, quòd eas à ſuis idolis, & propter ſuas ſuperſtitiones recipiant: tandem tamen aliquando de ſua ſpe decidere.

2. Non dixit, *Agri*, vbi ſcilicet ſunt ſegetes, & vineæ.

vbi vuæ,ſed, *Area*, vbi ſcilicet frumenta è ſpicis teruntur & euentilantur, *& torcular*, vbi ſcilicet vinum ex vuis exprimitur, *non paſcet eos*: item *muſtum mentietur*. Voluit igitur indicare, Iſraelitas meſſuros quidem meſſem, ſed illa non fruituros: vindemiaturos, vinum etiam ex vuis expreſſuros, ſed illud non bibituros, vbi ſperabunt, ſe in maxima ſecuritate annona ſua iam collecta fruituros, mox hoſtis ſuperueniet, qui populo capto & abducto omnia eius bona occupabit: ac proinde docet, hanc eſſe ſortem impiorum & huius ſeculi hominum, qui neglecto Deo & eius lege ex ſuperſtitionibus & aliis artibus illicitis, iniuſtas ſibi congregant opes: hanc inquam eſſe iuſtam eorum ſortem, vt poſtquam omnia horrea frumento, & cellas vino, & ciſtas argento impleuerint, mox ipſi vel captiui abducantur, vel occidantur, & alius illorum opibus fruatur, ſicut etiam in Euangelio legitur de illo diuite, qui vbi impleuit horrea frumento & cellas vino, dixit ſibi ipſi: *Modo fruere anima mea*, & noctu audiuit: *Hac nocte morieris, & ea quæ congregaſti cuius erunt?*

III. Non habitabis in terra Domini.

1. Etſi omnis terra, terra Domini eſt: peculiariter tamen Palæſtina terra Domini appellabatur, quoniam eam ſibi peculiariter delegerat, vt ibi cum ſuo populo habitaret: ſicut in Pſ. dicitur: *Hæc requies mea in ſeculum ſeculi. Hic habitabo, quoniam elegi eam.* Cùm igitur ait Propheta, *Non habitabunt in terra Domini*, indicat, Iſraelitas tanquam improbos ſpurios & exhæredatos, non ſolum non fruituros vino & frumento id eſt, bonis paternis, ſed etiam à Palæſtina tanquam è terra & ædibus Domini, expellendos, ideóque ab Eccleſia excommunicandos eſſe.

2. Etſi verò Dominus Iſraelitas in terram illam, tanquam in paternum & proprium domicilium introduxerat, non tamen dixit: *In terra ſua*, ſed *in terra Domini*. Duo igitur illis indicare, atque in memoriam reuocare voluit. 1. Ipſos non ſibi terram illis ſuis viribus acquiſiuiſſe, neque hæreditario iure à ſuis maioribus accepiſſe, neque propter ſua merita, ſed tantum per gratiam, in illam à Domino introductos fuiſſe, ſicut Deut. 19. indicarat Moſes. 2. Etſi anteà aliquomodo ipſorum erat terra, quatenus eam iis donarat Dominus in domicilium: nunc tamen propter ſuam à Deo defectionem, non amplius illorum eſt, ideóque è terra illa tanquam non ſua, ſed Domini, illius contra quem rebellarunt, prorſus eſſe expellendos. Ac proinde docet, quidquid boni ſiue ſpiritualis, ſiue temporalis habemus: totum illud non noſtrum, niſi ad vſum, ſed ipſius Dei tanquam Domini eſſe: vbi verò ab eo deficimus, ipſum etiam vſum, iure à nobis auferri, ne amplius beneficiis Dei fruamur.

3. Cum ait: *Et in Ægyptum redibit Ephraim*, opponit Palæſtinæ, in qua per gratiam Dei, felici libertate fruebantur, ipſam Aegyptum, vbi ſecundum ipſorum merita duram ſeruierant ſeruitutem, & illos ait in vna quidem non amplius habitaturos, in alteram verò redituros. Non poteſt autem hoc alterum, ſicut illud primum, de omnibus intelligi, cum maxima illorum pars in Aſsyriam captiua fuerit ducta. Indicat igitur, hanc fuiſse iuſtam debitámque peccato Iſraelitarum pœnam, vt quoniam ipſi neglecto Domino ad Aegyptios capiẽdi auxilij cauſsa confugerant, è terra Domini nẽpe Palæſtina expulſi, ad terram tyrannorum, nimirum in Aegyptum redirent.

4. Etſi autem in ſcripturis diſertè non legitur de 10. tribubus, ſed tantum de multis ex Iehuda 4. Reg. 25. & Hier. 20. quòd in Aegyptum redierint: tamen cum etiam de Iſraelitis hoc prædixerit Propheta, dubitandum non eſt, quin ipſorum permulti partim fame preſſi, & à patria per hoſtem pulſi (regibus nimirum Aſsyriorum regnum Iſraelitarum vaſtantibus, Samariam obſidentibus & omnia diripientibus) partim deinde cum Iehudæis, ad quos nonnulli ex Iſrael defecerant, in Aegyptũ ſponte redierint.

5. Abſtinere à cibis ſecundum legem immundis, proprium erat ſymbolum populi Dei, quo ſcilicet primo tanquam propria nota diſtinguebatur à gentibus, & quo, deinde, palàm profitebatur, ſe non ad immundiciem, ſicut gentes, ſed ad ſanctitatem eſse vocatum, & quo, tertio, tanquam vinculo in fœdere Dei, & ne ad immundas gentium ſuperſtitiones deficeret, retinebatur, ſicut vinum in dolio circulis & vinculis retinetur. Contrà, comedere immunda, proprium erat profanarum gentium ſymbolum, quo agnoſcebantur, neque ad populum Dei pertinere, neque ad ſanctitatem eſse vocatæ, neque in fœdere Dei eſse comprehenſæ ſeu incluſæ. Cum igitur tanquam extremum iræ Dei flagellum denuncians, ait: *Et in Aſſyria comedent pollutum*, non indicat ſolum, populum in Aſsyriam captiuum abducendum, ſed duo alia multò grauiora indicat: Vnum quidem ſynecdochicè, Deum ſcilicet ablaturum ab Iſraelitis omnia ſui fœderis ſigna, & ita eum ſymbolis, quibus diſcernebatur à populis profanis, ſpoliatum, inter gentes expulſurum, & cũ illis ita mixturum, vt nullum amplius inter Iſraelitas & gentes diſcrimen appareat. Alterum, conſequenter fractis fœderis ſignis, tanquam dolij circulis & vinculis, ipſorum quoque fœdus abiturum, & populum ipſum à fœdere excluſurum, & iccircò æterno exſilio, ſicut & reliquas gentes à fœdere excluſas, damnaturum.

6. Cum multa eſsent fœderis ſymbola, quibus populus Dei à gentibus diſcernebatur: hoc tamen maluit præ aliis commemorare: nẽpe fore, vt populus non amplius abſtineat ab immundis, ſed vnà cum gentibus comedat immunda. Voluit igitur indicare, populum Iſraeliticum reuera perinde immundum eſse & profanum, atq. ipſos gentes, iccircò iure miſcendum eſse cum gentibus, vt cum eis etiam immunda comedat, & non ſolum internis, ſed etiam externis omnibus illarum inquinamentis cõmunicet. Ac proinde docet, hoc eſse maximum iræ Dei teſtimonium, cum ſuum populum ita inter idololatras deſerit, & veris Eccleſię Dei ſymbolis exuit, vt non ſolum nullo externo ſymbolo declarare poſſit, ſe ab idololatris differre, ſed etiã immundis idololatrarũ ritibus & ſacramentis ita communicare cogatur, vt nullum amplius inter hũc & apertos idololatras diſcrimen prorſus appareat.

IV. Non libabunt.

1. Libamen ſacrificium erat, in quo vinum fundebatur, de quo Exodi 29. Leuit. 6. Num. 28. Nomine autem huius ſacrificij, ſynecdochicè veniunt omnia alia Moſaica ſacrificia. Cum igitur ait: *Non libabunt Domino vinum*, indicat, Iſraelitas in Aſsyria futuros ſine ſacrificiis, ſeu ſine veris Eccleſiæ Dei ſymbolis, ideóque non futuros amplius Eccleſiam & populum Dei.

2. Non ſimpliciter ait: *Non libabunt vinum*, ſed ait *Iehouæ*, & deinde, *Non dulceſcent ei*, id eſt, non erunt ei, nempe Deo grata, ſcilicet illorũ libamina, ſed, per tacitam antitheſin, erũt ei amara. Per conceſſionem igitur indicat, etſi aliquod obtulerint ſacrificium, illud tamen neque oblatum iri Deo, neque fore gratum Deo, poſtquam ſcilicet deſierint eſſe Eccleſia & populus Dei, interque gentes connumerari cœperint: ac proinde docet, extra Eccleſiam nullum ſacrificium Deo offerri, aut gratum eſse poſse, ſed omnia illis eſse extra Eccleſiam amariſſima.

3. Panis lugentium ſcilicet mortuos, ſecundum legem immundus erat, de hoc pane Deuter. 26. Cum igitur ait, *Sacrificia eorum ſicut panis lugentium*, ſcilicet mortuos, *eis* ſcilicet erunt, indicat, ſacrificia Iſraelitarum, ſi qua obtulerint, omnia fore immunda, ideóque Deo abominabilia: quia ſcilicet ipſi tanquam mortui, immundi ſunt & erunt: ac proinde docet, extra Eccleſiam, id eſt, infidelibus inquinatiſque omnia eſſe immunda, contra verò fidelibus & mundis omnia eſſe munda, vt Paulus docet.

4. Panis lugentium mortuos, non ſolum ipſe immundus erat, ſed etiam eos qui ſe comedebant immundos reddebat. Cum igitur ait: *Omnes comedentes ex eo, polluentur, ſeu immundi fient*, pollutionem ſacrificiorum Iſraelis amplificans, indicat, illorum ſacrificia fore ita immunda, vt etiam ſi quis mundus ad ea acceſserit, eiſque communicarit, futurus ſit immundus ac proinde docet, quicunque profanis impuriſque idololatrarum ſuperſtitionibus communicat, ipſum quoque pollui: *Quia qui tetigerit*, ait Dominus, *immundum, immundus erit.*

5. Anima in ſcripturis phraſi Hebraica ſæpè pro vita accipitur. Panis igitur animæ dicitur panis ſeu cibus, qui vitæ corporis tantum ſuſtentandæ deſtinatus eſt, ſeu, qui tantum ad vitam ſuſtentandam valet. Mentionem autem hic facit ſacrificij Mincha, in quo panis offerebatur, de quo Leuit. 2. 5. Num. 5. Panis verò ille in ſacrificiis ad alium vſum, quàm ad vitam corporis ſuſtentandam, deſtinatus à Domino fuerat nempe ad ſpiritum alendum, modò accederet fides & reſipiſcentia offerentis. Si verò non accedebat reſipiſcentia & fides, ad nihil proderat ille panis, niſi ad corpus alendum. Ex Domini igitur inſtituto panis iſte in ſacrificio panis animæ non erat ſed panis ſpiritualis, & ad vſũ ſpiritualem deſtinatus. Vitio verò & culpa offerentis, è pane ſacro & ſpirituali, panis tantum animæ, id eſt, corporalis fiebat. Intrare porrò in domum Domini, eſt fieri Deo gratũ & acceptum. Cum igitur ait, *Quoniam panis eorum, animæ eorum nõ intrabit*. Indicat Propheta, ideò ſacrificium Iſraelitarum, quod Mincha appellatur, in quo offertur panis, non eſse gratum Deo, quia cum illum panem offerant immundi ſine fide & ſine reſipiſcentia, efficiunt, vt, quod ad ſe attinet,

net,

Digitized by Google

ner, panis ille alioquin ex Domini inſtituto ſpiritualis, ipſorum culpa fiat tantum panis animæ, id eſt, communis, & vitæ tantum ſuſtentandæ idoneus. Ac proinde docet, in genere quidem omnia ſacrificia & ſacramenta, etſi ex Domini inſtituto ſint res ſpirituales: vitio tamen ſumentium fieri ſumentibus res tantùm corporales: Speciatim verò panem etiam in cœna Dominica, etſi ex Domini inſtituto panis ſit ſpiritualis, & ad ſpiritualem vſum deſtinatus: vitio tamen ſumentiū, ipſis ſumentibus nihil aliud eſſe, quàm panem animæ, id eſt, communem & ad corpus tantum alendum idoneum, ideóq. ab ipſis nihil niſi panem aſſumi: ac proinde tantum abeſſe, vt panem hunc animæ terrenum ſumendo, panem veræ vitæ cœleſtem, qui eſt Chriſtus, aſſumant, vt potiùs etiam terrenū ad iudicium & mortem ſibi manducent, idque propter contumeliam, qua panem illum & Deum illius inſtitutorem afficiunt, dùm e pane ſpirituali, panem tantùm communem, ſua impœnitentia & infidelitate ſibi ipſis efficiunt.

V. Quid facietis in die ſolenni?

1. Nomine *Dies ſolennis, & Dies feſtiuitatis Domini*, venit illud tempus, quo Deus palam puniendo impios, & eos quaſi victimas mactando, ſuam maieſtatem ſuámque iuſtitiam, toti mundo illuſtrem reddit. Eſt autem tacita quædam antitheſis inter diem feſtum Iſraelitarum, quo ſcilicet Iſraelitæ propter renouatum fœdus cum rege Aſſur, conuiuabantur & lætabantur, & inter diem feſtum Domini, quo ſcilicet Dominus pœnas de Iſraelitis ſumẽdo ſuam patefacturus erat iuſtitiam toti mundo. Cum igitur ait, *Quid facietis in die ſolenni?* ridet præſentem Iſraelitarum lætitiam, innuens, illam breui in luctum eſſe conuertendam, quaſi dicat, hoc die lætamini propter fœdus cum Aſſur renouatum, at breui veniet alius dies, quo lugebitis & pœnas vestræ à Deo defectionis dabitis. Ac proinde docet, etſi Deus ad tempus permittit impios carnali affici lætitia, tandem tamen eorum lætitiam in luctum eſſe conuertendam cùm ſcilicet venerit tempus, quo Deus decreuit de illis pœnas ſumendo, ſuam toti mundo illuſtrem reddere iuſtitiam.

VI. Quoniam ecce abierunt.

1. Illud *Quoniam*, ſeu, *Nam* particula eſt explicatiua, quòd ſcilicet in die ſolenni Domini, male tractabuntur Iſraelitæ: *nam ecce abierunt*. Illud *Ecce*, oſtendit rem, quaſi præſentem: illud *miſ-ſchod*, refertur, ad vaſtationem, quæ futura erat in Iſrael partim à Tiglatpeleſſar, partim à Salmanaſſar regibus Aſſyriorum. Memphis Aegypti metropolis, pro ipſa Aegypto ponitur, ſicut Samaria metropolis regni Iſraelitici, ſæpe pro toto Iſraelis regno ponitur à Propheta. præterita pro futuris accipiuntur, ſed rem breui & certò futuram indicant. Cùm igitur ait: *Nam ecce abierunt à vaſtitate, Aegyptus colliget eos: Memphis ſepeliet eos*, explicans illud ſupra v. 3. *Ephraim redibit in Aegyptum*, indicat, multos ex Iſrael propter vaſtitatem, quæ futura erat in regno Iſraelis tùm à Tiglatpeleſſar, tùm à Salmanaſſar, partim fame preſſos, partim metu hoſtis perculſos, partim à patria per hoſtem pulſos in Aegyptum profecturos, ſed inde nunquam redituros fuiſſe. Aegyptum enim ad quam, tanquam ad quoddam temporarium domicilium, diuerſuri erant Iſraelitæ, futuram illis inſtar perpetui ſepulcri in quo mortui colligerentur & ſepelirentur.

2. Illud *Lechaſpam machmad* eſt, deſiderium erit ipſis Iſraelitis ad ſuum argentum, quod ſcilicet in patria reliquerunt, cùm in captiuitatem abducentur, id eſt, erunt in captiuitate pauperes & miſeri. *Choarb* eſt lappa, quæ è ruderibus putridis enaſcitur. Illud, *Vrtica hæreditabit eos*, eſt, vrticæ & lappæ eorum regnū, oppida & palatia, ab omnibus deſerta occupabunt, & quaſi iure hæreditario in eorum loca ſuccedent. Cùm igitur ait, deſiderium & argentum eorum, indicat, primùm, Iſraelitas partim in Aegyptum profectos, partim in captiuitatem abductos, ſuum ipſorum argentum & opes hoſtibus domi relictas deſideraturos, id eſt, futuros pauperes & miſeros: deinde, ipſorum oppida & palatia ab vrticis & lappis ceu ab hæredibus eſſe occupanda, id eſt, illorum regnum fore inſtar deſerti & ſiluæ, vacuum & nudum ab incolis. Falli igitur Iſraelitas, qui promittunt ſibi in patriam reditum tam qui in Aegyptum, quaſi ibi ad tempus tantùm habitaturi ſponte proficiſcerentur, quam qui in Aſſyriā captiui abducentur: quoniam illi in Aegypto morientur & ſepelientur, utrorumque verò palatia non ab ipſis, ſed vrticis inhabitabuntur. Ac proinde docet, vanas eſſe impiorum omniū ſpes, & conſilia omnia: quoniam dum ſperant, ſe Dei vindictam, ad humana auxilia confugiendo, declinaturos in ipſiſſimam Dei horribilem manum ſeſe conijciunt, & dùm putant, ſe in Aegypto aut alibi, quò à facie Domini fugiunt, temporale domicilium inuenturos, æternum inueniunt ſibi ſepulcrum: nihil igitur homini conſultius, quàm Deo irato ſe ſupplicem dedere, & eius iram deprecari.

V. Veniet dies viſitationis.

1. Tacita antitheſis eſt inter dies diſſimulationis ac patientiæ Dei, & inter dies viſitationis ac retributionis diuinæ. Cùm igitur ait: *Venerunt dies viſitationis*, indicat, primū, Deum ad certum tempus diſſimulaſſe & patienter tuliſſe Iſraelitarum peccata: deinde, at verò cum, tempore diſſimulationis elapſo, tempus viſitationis & retributionis aduenerit, tunc illum iuſtas de populo pœnas ſumpturum: ac proinde docet, vnicuique certum eſſe tempus à Deo ad reſipiſcendum præfixum & conceſſum. Hoc verò ſine reſipiſcentia elapſo, aliud eſſe certum tempus ad pœnas de impœnitentibus ſumendas, definitum. Mature igitur reſipiſcendum, quandiu ſcilicet tempus eſt reſipiſcentiæ, & omnem reſipiſcentiæ procraſtinationem eſſe periculoſam.

2. Non ſimpliciter ait: *Venerunt dies viſitationis, ſed cum die viſitationis coniungit ſimul etiam diem retributionis*. Indicat igitur, cum Deus aliquem viſitat, id eſt, punit, nihil aliud fieri niſi quòd ei merces ſuorum malefactorum rependitur.

3. Antè quàm veniant dies retributionis & vltionis, Propheta præmonet populum, illos iam aduentare. Indicauit igitur, adhuc aliquid temporis ſupereſſe ad reſipiſcentiam, ne igitur differant amplius reſipiſcentiam.

4. Cum ait: *cognoſcet Iſrael*, duo indicat. 1. Antè quàm veniſſent dies viſitationis, verba Prophetarum iram Dei denunciantium, ideóq. ad reſipiſcentiam populum adhortantium, fuiſſe à populo, tanquam nugatoria, deriſa atque contempta, nec pro veris agnita. 2. At verò vbi Deus cœpit manū ſuam contra Iſraelem exſerere, illiúſque iniquitates punire, tunc Iſraelem reipſa cognouiſſe, & experientia ſenſiſſe, verè Deum per Prophetas, quorum verbis non credebant, & quorum comminationes tanquam ludicras ridebant, locutum fuiſſe, ſed hanc cognitionem, quia nimis ſera, non fuiſſe ſalutarem. Ac proinde docet, primum, Deum ſolere duobus modis homines docere, verbo & facto. Verbo, cum per Prophetas obiurgat, minatur, admonet. Facto, cum gladium ſtringit & ferit. Alterum, duplicem eſſe hominum cognitionem: vnam, quæ ex verbo prædicato & fide recepto ac credito, naſcitur: alteram, quæ ex ipſo euentu, ſeu ex malorum & iræ Dei ſenſu exoritur: & illam quidem priorem, ſemper eſſe ſalutarem: hanc verò poſteriorem non ſemper, quia ſæpenumerò nimis ſera eſt. Serò autem ſapiunt Phryges. Credendum igitur verbo, non exſpectanda iræ Dei & rerum euentus.

5. Homo ſpiritus eſt vir ſpiritualis. Hoc autem nomine veniunt hic per conceſſionem falſi Prophetæ, qui ſpiritum Dei iactabant, & ſe ex ſpiritu Dei loqui gloriabantur, cum tamen eſſent inſani. Cum igitur ait *Stultus eſt Propheta, inſanus eſt vir ſpiritualis*, duo indicat. 1. Iſraelitas ſolitos fuiſſe opponere Prophetis cultum qui erat in Iſrael damnantibus, & iram Dei denunciantibus, alios quoſdam adulatores Prophetas, qui & cultum illum Deo gratum eſſe contendebant, & ideo propter illum cultum, Dei iram non eſſe metuendam dicebant. 2. At verò hoſce Prophetas non fuiſſe audiendos, neque fidem illis adhibendam: quoniam ſtulti erant & inſani ij Prophetæ & ij viri ſpirituales, quando & illum laudabant cultum, qui erat apertè contra verbum Dei, & illi Iſraeli, qui manifeſtus erat diuinæ legis contemptor, iram Dei non eſſe metuendam dicebant, quo nihil inſanius: Ac proinde docet, omnes illos, qui cultum & opera, quæ apertè ſunt contra verbum Dei, tanquam Deo grata comprobant, qui manifeſtis idololatris non eſſe iram Dei metuendam contendunt, qui denique aliud quàm quod verbo Dei continetur populos docent, vt vt ſpiritum Dei iactent, & ſe è ſpiritu Dei loqui glorientur, vt vt Prophetæ, reuerendi doctores, & patres ſpirituales appellentur: omnes tamen eſſe ſtultos & inſanos. nihil enim ſtultius, quàm contra Dei ſapientiam aliquid tanquam verum & bonum docere.

6. Cùm ait, *Propter multitudinem iniquitatis tuæ & magnum odium* (ſcilicet Dei, tuis peccatis aduerſus te excitatū,) ſubintelligendum eſt, tibi dati ſunt ij ſtulti Prophetæ qui te ſeducant. Indicat igitur, Iſraelitas non potuiſſe de Deo conqueri, quòd iam ſtultos ſibi Prophetas dederit, qui ſe ſeducerent, quoniam multa Iſraelis iniquitas & odium Dei, quod contra ſe excitauit, in cauſa fuerunt, vt tales in Iſrael immiſſi ſint Prophetæ & viri ſpirituales, ſtulti ſcilicet & inſani: quia cum dilectionem veritatis noluiſſent accipere, vt ſalui fierent, æquum fuit, vt Deus illis mitteret efficaciam erroris, vt crederent mendacio: ac proinde docet, hanc

eſſe debitam & iuſtam pœnam eorum, qui reſpuunt veritatem Euangelij, vt ſcilicet ad illos mittantur ſtulti Prophetæ & inſani doctores, qui eos palpent, ſeducant, & perdant, & hoſce inſanos & falſos doctores ac concionatores in mundo eſſe tùm pœnas peccatorum, tùm ſigna iræ Dei aduerſus mundum

VIII. Speculatorem Ephraim delegit ſibi, *cum Deo meo.*

1. Nomine *Speculatoris* venit Epiſcopus & Propheta, quòd quaſi in ſpecula poſitus vigilare debeat ſuper populũ, vt & Ezech. 3. & 33. Cum igitur ait: *Ephraim delegit ſibi ſpeculatorem cum Deo meo,* Prophetam (*Aſcher* qui) eſt laqueus aucupis in omnibus viis eius, duo indicat. 1. Quòd non ſolus Deus dedit Ephraim ſtultos Prophetas, ſed ipſe etiam Ephraim non contentus Deo ſpeculatore & Epiſcopo, id eſt, non contentus doctrina Dei, & Prophetis à Deo ſibi datis, alios etiam cum Deo ſibi ipſi ſpeculatores delegit. Quoſnam? Prophetas qui ſunt laqueus. atque hoc reſpondet hiſtoriæ, quod præter Prophetas Dei, alios ſibi ſacerdotes ex plebis fece delegit Ephraim. 2. Huiuſcemodi ſpeculatores & Prophetas, quos ſibi delegit Ephraim, cum debuiſſent eſſe veri ſpeculatores, & quaſi e ſpecula populum admonendo, illum à laqueis & inſidiis tutum ſeruare, atque in viam ſalutis dirigere, ipſi facti ſunt ceu laqueus aucupis, ad populum ſcilicet variis erroribus, ac ſuperſtitionibus illaqueandum, idque in omnibus viis, ita vt vix pedem mouere poſſit, quin in laqueum aliquem incidat. Ac proinde docet, duo eſſe generã ſpeculatorum & Prophetarum. Vnum quidem eorum, qui à Deo vel immediate, vel mediatè ad Eccleſias regendas mittuntur. Alterum verò eorum, qui ab hominibus non ſecundùm, imò contra Dei voluntatem eliguntur, vt cùm eliguntur homines indocti & improbi: Et illos quidem, veros eſſe ſpeculatores, quia quos Dominus delegit, eos etiam ſuo donat ſpiritu & gratia. Iſtos verò, cùm deberent eſſe ſpeculatores, fieri laqueos ad populos falſis doctrinis & ſuperſtitionibus illaqueandos, ne ad verum Deum qui in cœlis eſt, verò cultu colendum, euolare queant.

Illud, *Odium in domo Dei ſui*, exclamatio eſt. Et nomine quidem *Domus Dei*, venit inprimis, iuxta notationem, Bethel: deinde reliqua templa. Nomine autem *Odij*, venit materia & cauſſa odij diuini contra populum. Materia verò & cauſſa odij diuini, ſunt, cùm reliqua ſcelera, tùm inprimis idololatria & idololatriæ defenſores & propugnatores. Cum igitur ait: *Odium in domo Dei ſui*, indicat, præcipuam totius diuini contra populum odij materiam fuiſſe, tùm ipſam idololatriam, quæ exercebatur in Bethel & reliquis templis, tũ ipſos ſpeculatores & impios Prophetas, qui idololatriam in Bethel docebant, defendebant, propugnabant. Ac proinde docet, nullibi maiorem diuini odij contra mundum materiam inueniri poſſe, quàm in domo Dei, id eſt, in templis, vbi & idololatria exercetur, & idololatriæ defenſores reſidẽt. Miſſam igitur inprimis cum aliis ſuperſtitionibus quæ exercentur in templis, & Antichriſtum qui ſedet in templo Dei, omnis idololatriæ autorem & defenſorem, præcipuam eſſe cauſſam totius diuini contra mundum odij.

Non ſimpliciter dixit: *In domo Dei*, neque dixit, *In domo Dei mei*, ſicut anteà dixerat, ſed dixit, *In domo Dei ſui*, id eſt, Iſraelis. Alluſit autem ad idolum quod habebant in Bethel, de quo vna cum illo, quod habebant in Dan, dixerat Iarobeam: *Ij ſunt Dei tui.* Porrò antitheſin facit inter templum Dei ſui, id eſt, ipſius Prophetæ, & inter templum Dei Iſraelitarum. Illud enim erat Hieroſolymis, hoc verò inter alia erat Bethel in Iſrael. Indicauit igitur Propheta, ſuum & verum Deum, non fuiſſe Deum Iſraelitarum, ſed ſuum Deum ab illorum Deo diuerſum: & illòrum etiam Dei templum, diuerſum fuiſſe à templo ſui Dei: quia ſcilicet in Bethel non verus Prophetæ Deus, ſed Deus Iſraelitarum, id eſt, vitulus aureus habitabat & colebatur: ac proinde docet, Deos idololatrarũ longè diuerſos eſſe à Deo piorum hominum: quoniam illorum dij ſunt res creatæ: piorum autem Deus eſt omnium rerum creator. Et diuerſa etiam eſſe templa, vbi pij verum colunt Deum ab illis templis, vbi impij colunt ſuos falſos Deos. Odium igitur, id eſt, odij materiam contra mundum, eſſe non in domo Dei Prophetæ, & Dei noſtri, id eſt, in templis, vbi noſter verus verè colitur Deus ſed in domo Dei ſui, id eſt, vbi profanatum gentium Iſraelitis ſimilium, dij coluntur.

IX. Profundauerunt.

1. Profundare eſt altas & profundas in aliqua re agere radices. Hic autem de malitia loquitur Propheta. Cùm igitur ait: *Profundauerunt*, indicat, Iſraelitas tàm altas & profundas in malitia ſua radices egiſſe, id eſt, inueteratos & obſtinatos eſſe in ſuis ſuperſtitionibus & in omnibus malis, vt inde auelli ampliùs non poſſint, ſeu, vt ſint deſperati: ac proinde docet, cum omnis mali, tùm præſertim idololatria & ſuperſtitionum plantulas initiò ſemper & mature eſſe ex Eccleſiis conuellendas, quoniam ſi permittuntur profundas & duras agere radices, tunc conuelli ampliùs non poſſunt, ſed opus eſt ſecuri & igne.

2. Nomine *Dierum Gabaa*, venit tempus illud, quo ciuitas Gabaa ita corrupta erat & prodigioſis libidinibus, omnique ſcelerum genere referta, vt nihil differret à Sodoma, quam corruptionem deinde ſecuta eſt memorabilis clades, qua ferè tota tribus Beniamin quæ habitabat in Gabaa fuerit extincta, vt in cap. 19. Iudicum & aliquot aliis capitibus videre eſt. Cùm igitur ait: *Corruperunt* (ſcilicet cultum Dei, omnem honeſtatem, ſeipſos & omnia) *ſicut diebus Gabaa*, duo indicat. Vnum, In Iſraelita fuiſſe tunc omnia corrupta & deprauata, tàm quò ad religionem, quàm quò ad vitam & mores, ſicut etiam fuerunt in Gabaa Ben-Iamitarum ciuitate, tempore Iudicum. Alterum, Ideóque ſicut tota tribus Ben-Iamin propter portenta ſuarum libidinum & àlias corruptelas fuit extincta, ita etiam regnum Iſraelis propter portenta ſuarum ſuperſtitionum, & alias innumeras corruptelas extinctum iri. Ac proinde docet, ſimiles ferè clades ſimilia conſequi delicta, & qui imitantur ſcelera Gabaanitarum, ſimilem quoque cladem, qua Gabaanitæ exſtincti fuerunt, illis eſſe exſpectandam.

Cùm ait: *Recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit peccata eorum*, Indicat, Deum, licèt hactenus connixerit ad peccata Iſraelitarum: non illa tamen ignoraſſe aut oblitum fuiſſe, breui enim declaraturum, ſe adhuc memoria illorum peccata retinere, quoniam non verbo ampliùs acturus eſt cum populo, ſed gladio ipſorum iniquitates vlturus eſt: ac proinde docet, Deum quidem ad tempus diſſimulare noſtra peccata, perinde ác ſi illa vel non videat, vel non recordetur. id quod facit, vt nos ad reſipiſcentiam inuitet, ſed niſi reſipiſcamus, illum tandem non verbis, ſed gladiis in nos ſtrictis, palam declaraturum, ſe optimè noſſe & meminiſſe, quot & quantas iniquitates admiſerimus. Eſſe igitur reſipiſcendum, dùm Deus diſſimulat, nec exſpectandum, dùm, quanta memoria præditus ſit, reipſa declaret.

X. Tanquam vuas.

Bammidbar In deſerto, non cum Iſrael ſed cum vuis coniungendum eſt. Nihil autem gratius viatori per deſertum aliquod vaſtum & ſterile tranſeunti contingere poteſt, quàm ſi in eo deſerto recentes vuas bonas & maturas reperiat: fieri enim non poterit, quin eas & admiretur & amet & comedat, & voluptatem ex eis mirabilem capiat Illud etiam *Bereſchita* non cum *raithi*, ſed cum ficulnea coniungendum eſt: ficulnea enim bis quotannis ſua poma producit, ſunt autem admodum oblectabiles primæ primitiæ ficus. Cum igitur ait: *Tãquam vuas*, indicat, quemadmodum vuæ viatori in deſerto gratiſſimæ & cariſſimæ ſunt, ex eiſque magnam capit voluptatem, & quemadmodum primæ ficus, quas initio producit ficulnea, oblectabiles ſunt, & nemo eſt qui eas non amet: ita Iſraelem initiò fuiſſe Deo gratiſſimum cariſſimumque, & Deum illo oblectatum fuiſſe, ſuóq. illum amore complexum, in ſummis deliciis habuiſſe: Debuiſſe igitur & Iſraelitas, cum viderent ſe tantoperè à Deo amari & in deliciis haberi, Deum viciſſim honorare & colere.

Illud verbum *mazaithi* inueni hic pro reputare accipitur. Etſi igitur populum Iſraeliticum cum initio illum ſibi Deus in populum elegit, comparat vuis bonis, & bonis ficubus, & dicit, ſe illum amaſſe, ſicut viator vuas in deſerto, & ſicut quiſque primitiuas ficus: non tamen ita intelligendum eſt, quaſi in populo aliquid boni & ſapidi inuentum fuerit, propter quod illum Deus tanto ſit amore complexus. Hoc igitur tãtum indicat, ſe reputaſſe Iſraelem quaſi vuas in deſerto, & quaſi ficus primitiuas, ſéque ita amaſſe Iſraelem, ſicut viator amat in deſerto vuas, & quiſque primitiuas ficus.

Illud *Hemmah* refertur ad patres eorum. *Bahal Pehor*, idolum fuit apud Madianitas, de quo Num. 25. Nomine *Boſcheth* id eſt, pudoris venit illud idolum *Bahal Pehor*, quod & pudendum erat idolum (erat enim Priapi idolum) & pudendo colebatur cultu (in eius enim venerationem, ſi credendum eſt Hebræis, diſtendebant eius cultores, ante illud, foramen podicis, antéque illud cacabant.) Alludit autem ad hiſtoriam, quæ eſt Num. 25. Verbum illud *Bau*, ingreſſi ſunt, ſcilicet in templum idoli quaſi in lupanar. Verbum verò *Vaiinazru*, vnde Nazaræi, quia verbum eſt cultus, *Segregati ſunt*, ſeu, *ſegregarunt ſe*, nempe à Deo ſuo marito, & conſecrarunt ſe idolo, quaſi congreſſi cum ſcorto. Illud, *Et fuerunt*

ſcilicet

ſcilicet illis abominationes, ſicut amores fuerũt illis abominationes ipſæ tanquã ſui amores, id eſt, dilectæ & chariſſimæ. Cum igitur ait: *Ipſi venerunt*, patrum Iſraelitarum ingratitudinem ea probrans tria de eis dicit. 1. Quòd cùm Dominus illos, tanquam vuas à viatore in deſerto repertas, & tanquã primitiuas ficus reputarit, ſummóque amore complexus fuerit: ipſi tamen ita ingrati fuerunt, vt mox ingreſſi fuerint cum Moabitarum filiabus ad Beelpeor tanquã in lupanar. 2. Quòd non tantum eò ingreſſi ſunt, ſed etiam ſegregarunt ſe poſt à Deo marito ſuo ipſi pudori, id eſt, pudendo idolo ſe conſecrantes, id eſt, pudendiſſimo illi idolo Priapo pudendiſſimo ritu colendo. 3. Quòd non ſolum adhæſerunt tàm pudendo idolo, abominationéſque ſecuti ſunt gentium, ſed etiam tales abominationes fuerunt illis tanquam ſui amores, id eſt, eas vehementer amarũt, illáſque habuerunt in delicijs. In hac autẽ impietate & ingratitudine, ſimiles erant parentibus liberi. Commemoratione igitur ingratitudinis & impietatis primi Iſraelis indicare voluit, populum hunc ſui ſemper eſſe ſimilẽ, & eis morbum eſſe inueteratum, ideóque prorſus incurabilẽ. Ac proinde docet duo. 1. Immenſum eſſe Dei erga humanũ genus amorem: quoniã etſi in nobis nihil eſt boni & ſapidi: ad nos tamen vltrò accedit, ſua gratia præuenit, nóſque ita amat & nobis oblectatur, perinde ac ſi quis vuas in deſerto reperiat, & primitiuas ficus comedat. 2. At verò intolerabilem eſſe mundi erga Deum ingratitudinem: quoniam cum deberemus Deum pro tanto ſuo erga nos amore colere & redamare, primò, deſerto Deo ingredimur in lupanaria ad Beelphegor: deinde non ſolùm ingredimur, ſed etiam cum pudẽdis ſcortis & idolis ſcortamur, eiſque nos conſecramus: tertiò neque hoc ſolum, ſed quaſuis abominationes ita amamus, vt nihil illis ſit nobis carius, ſintque illæ noſtri amores.

XI. Ephraim ſicut auis auolabit, gloria eorum à partu, ab vtero à conceptione.

1. Cum ait, Ephraim, abrupta eſt oratio, & ἀποσιώπησις eſt, ideóque ibi retinendus eſt ſpiritus. Sunt autem hæ orationes frequentes in Prophetis, præſertim cum ſancta aduerſus impios iram iuſtam maxi, vltionem Dei denunciãt. Hac igitur abrupta oratione indicat, ſe ex maximo ſpiritus contra Iſraelitarum iniquitates ardore, hæc quæ ſequuntur denunciaſſe: ac proinde docet, haſce abruptas orationes & hoſce ardores maximè decere verbi Dei miniſtros, cum Dei iram minantur. Nomine *gloria Ephraim* venit quidem immediatè magna filiorum multitudo, ſeu numeroſa Iſraelitarum ſoboles, quoniam in ea maximè gloriabatur Ephraim. ſed ſynecdochicè veniunt omnia, quę ad gloriam Iſraelis pertinebant, opes, potentia, ſplẽdor. Cum igitur ait: *Auolabit gloria eorum*, indicat, totum illum numeroſiſſimum populum cum tota totius ſui regni gloria & ſplendore in fumum redactum iri.

2. Non ſimpliciter ait: *Gloriam Ephraim interituram*, ſed *auolaturam inſtar auiculæ auolaturam*. auicula autem primò nõ diu conſiſtit in eodem loco, ſed mox in alium auolat, deinde auolat ſæpe, cum nihil minus quam de eius volatu cogitatur, poſtremò cum volat, velociſſime & quaſi momento magnũ conficit ſpatium. Indicat igitur, gloriam Ephraim & totius ſui regni ſplendorem non diu duraturum, ſed de improuiſo & quidem velociſſime diſſipatum, & quaſi in nihilum redactum iri.

3. Neque ſimpliciter ait: *Gloria ſicut auis, auolabit*, ſed addit: *à partu, ab vtero, à conceptione*. Indicat igitur, ſe nomine gloriæ inprimis intellexiſſe numeroſam populi multitudinem, quanquam ſynecdochicè reliquam quoque Iſraelis gloriam, potentiam & ſplendorem intellexit.

4. Tres autẽ ponit progreſſus auolatus gloriæ Ephraim: vnum à conceptione, alterum ab vtero, tertium, à partu. Indicat igitur, Deum effecturum, vt filij Iſraelitarum pereant, alij mox vbi nati fuerint, alij in ipſo vtero, alij ſimul ac fuerint concepti. Fuit autem inflicta hæc pœna Iſraelitis, cum propter alia peccata, tum quod nimium numeroſa ſuorum liberorum multitudine gloriabantur. Docet igitur, non eſſe nimis in liberis gloriandum, aut nimiam in eis ſpem collocandam: Deum enim facile illos nobis erepturum, vt noſtra ſpes confundatur.

5. In ordine prophetico amplificatio eſt κατ' ἐπάνοδον. Cum igitur ait: *A partu, ab vtero, à conceptione*, ſenſus eſt, Peribunt, mox vbi nati fuerint, imò quidam in ipſo etiam vtero, quidam etiam mox vbi fuerint concepti. Tollit autem è medio liberos Deus propter peccata parentum. Indicat igitur, Deum ideò liberos è medio tollere, vt grauiore pœna afficiat parentes, dum eos non tantum in ſe ipſis, ſed etiam in liberis punit: liberorum igitur punitionem, ad pœnam & vltionem parentum pertinere.

6. Etſi vero Deus liberos propter peccata parentum, & ad grauiorem parentum caſtigationem e medio tollit: ipſis tamen liberis nõ fit vel vlla iniuria, vel vllum damnum: non iniuria, tum quoniam Deus ſic vult, voluntas autem Dei omnis iuſtitiæ regula eſt: tum quoniã nec ipſi prorſus ſunt ſine peccato, cum in ipſo ſaltem originali ſint concepti: non damnũ, quoniam ſi ſunt ex electis, ad meliorem vitam transferũtur, ſi verò ex reprobis, occaſio peccata augendi & ita grauiores ſibi pœnas in inferno theſaurizandi, illis adimitur.

XII. Quòd ſi educauerint filios ſuos.

1. *Cum* accipitur pro Quòd ſi, *Gadhal* educare, & ad grandiorem ætatem perducere. *Schecheltim* orbare ab homine, est aliquem ex humana vita tollere. Eſt autem hic conceſſio. Cum igitur ait, *Quòd ſi educauerint filios ſuos, orbabo illos ab homine*. Indicat, etiamſi non omnes Iſraelitarum filij moriantur, vel in conceptione, vel in vtero, vel in partu, ſed aliqui ad grandiorem ætatem perueniunt: ſe tamen illos etiam è medio ſublaturum, ne amplius ſint in rebus humanis: ac proinde docet, omnium hominum tàm adultorum quàm paruulorum vitam & mortem in manu Dei poſitam eſſe.

2. *Ci* Hebræis & γὰρ Græcis, non ſemper eſt αἰτιολογικὸν, id eſt, cauſſalis particula, Enim, ſed ſæpenumerò explicatiua, Enimuero. Cum igitur ait, *Enimuero, vel Nam væ illis*, confirmat id quod antea dixerat: nimirum ſe ipſos etiam adultos Iſraelitarum liberos perditurum ne ſint in rebus humanis & ita effecturum vt tota Iſraelis gloria cito auolet ſicut auis.

3. Non ſimpliciter ait, *Væ eis*, ſed addit, *cum receſſero ab eis*. Recedere autem dicitur Deus ab aliquo, quum aliquẽ (quippe qui à Deo per peccata receſſit) ſua gratia, ſuáq. protectione deſerit. Cum igitur ait: *Væ illis cum receſſero ab eis*, indicat, tamdiu cum Iſraelitis bene habuiſſe, quandiu cũ illis fuit Dominus, ſeu quamdiu illos protexit Deus: at vero cum illos prorſus ſuo fauore deſtituit, tum reuera miſeros & infelices eos fuiſſe ac proinde docet, tum vere nos eſſe felices, cũ nobiſcum eſt Deus tunc autem vere eſſe miſeros, cum Deus ſua nos deſerit gratia: ſanè igitur omnis felicitatis eſſe Dei præſentiam, infelicitatis vero, Dei abſentiam. Deus autem nõ deſerit ſua gratia, niſi illos qui ſe deſerunt ſua inobedientia. Inobedientiam igitur noſtram cauſſam eſſe, vt nobis ſit væ.

XIII. Ephraim ſicut vidi, Tyro (ſimilis eſt) plantata fortiter firmatæ, in amœno domicilio: & tamen Ephraim ad educendum ad interfectorem filios ſuos adigetur.

1. Nomine *Naueh* hoc in loco venit amœnum & pulchrũ habitaculum, quale erat habitaculum Tyri, ſeu locus vbi erat Tyrus, & quale erat habitaculum Ephraim ſeu Palæſtina, vbi erat regnum Iſrael. Vrbem verò aliquã aut regnum aliquod plantatum eſſe *bhenaueh*, eſt vrbem vel regnũ illud in amœno & forti loco eſſe bene firmatum & munitum. Illud *Schethulah* & ad Tyrum & ad Ephraim referri poteſt. Malo tamẽ cum Tyro coniũgere. Erat tunc Tyrus in mari, ſeptingentorum paſſuum interuallo à continenti poſita: Quàm fortis, quàm potens, quàm amœna, quàm rebus omnibus affluens, & inexpugnabilis eſſet, præter alios ſcriptores Q. Curtius de rebus geſtis Alexandri Magni libro 4. deſcribit elegãter. Loquitur autem in primo membro per conceſſionem. Cùm igitur ait: *Ephraim ſicut vide ſimilis eſt Tyro, plantata in amœno habitaculo*, indicat Propheta ſe quidem vidiſſe & etiamnũ videre, regnum Iſraelis eſſe plantatum *bhenaueh*, id eſt, eſſe bene munitum & firmatum, in amœno & delicioſo loco, & in hoc ſimilẽ eſſe Tyro, quæ & ipſa in amœniſſimo & delicioſo loco firmata erat. florentiſſimum igitur, potentiſſimum, ac munitiſſimum eſſe in præſentia regnum Iſrael.

Cum verò ſubdit, *Ephraim ad educendum liberos ad interfectorem* ſcilicet adigetur, indicat, etſi in præſentia regnum Iſraelis florentiſſimum ac potentiſſimum eſt, inque amœno loco ſicut & Tyrus, poſitum ac firmatum: hoc tamen non impediturum, quin illud totum Deus perdat & funditùs euertat. Ephraim enim (quæ ſcilicet nunc in ſuo forti domicilio, & numeroſa populi multitudine confidit,) propediem à rege Aſſur obſeſſam, adactum iri ad filios ſuos in manum interfectoris educendum; quia ſcilicet Iſraelitæ dum volent hoſti metropolim obſidenti reſiſtere, egreſſi foras ab hoſte interficientur. Non eſſe igitur, cur Iſraelitæ ſinis, ſuíſque regni viribus confidant, ſuperbiántque. Ac proinde docet, non eſſe vel in munitiſſimis domicilijs & vrbibus, vel in numeroſa populi maximáque militum & ciuium multitudine confi-

dendum. Quæ enim in præſens ſimiles ſunt Tyro, in locis amœnis plantatæ & firmatæ vrbes, cùm Dominus voluerit, funditùs euertentur, & numeroſus populus in manum interfectoris adducetur.

X IV. *Da eis Domine: Quid dabis? da eis vuluam abortientem* orbare facientem, *& vbera arida.*

1. Deprecatorem agit Propheta apud Deum pro ſuo populo, cui populo extremum exitium imminere dicebat. Indicat igitur, ſe naturali quodam erga ſuum populum amore affectum, tantam populi ſtragem, quam prævidebat, quámque nunciarat, vehementer doluiſſe: ac proinde docet *affectus carnis* in ſanctis improbari non poſſe.

2. Dùm agit deprecatorem, non abſolute petit, vt populo omnino ignoſcat, ſed anxius & dubius, quid à Deo pro ſuo populo petat, conſultat cum Deo, quid petendum ſit. Quid dabis? Duo igitur indicat. Vnum quidem, ſe certo vidiſſe, hoc fuiſſe firmum Dei decretum: nempe, vt populus Iſraël denunciatas ante pœnas, omnino daret: ac proinde ſe noluiſſe contra certum Dei decretum petere, vt populo prorſus parceret, vel aliquid ex denunciatis pœnis cemitteret. Alterum, non ignoraſſe tamen aliquid adhuc miſericordiæ apud Deum ſuperfuiſſe, quod populo præſtari poſſet: ideo non deſperat, ſed conſultat cum Deo, quid gratiæ, quidve ſolatij concedi populo in tanta, quæ ei imminebat, calamitate, poſſit. Ac proinde docet, nihil quidem contra certum Dei decretum optandum vel poſtulandum eſſe, ſed tamen quia apud Deum immenſum eſt miſericordiæ pelagus, nunquam eſſe deſperandum, ſed in decretis & pœnis aliquid ſolatij & miſericordiæ petendum eſſe, verum quid & quantum, non nobiſcum, ſed cum Deo eſſe conſultandum, illique permittendum.

3. Petit, vt det mulieribus Iſraelitarum vuluas abortientes, ne ſcilicet vel concipiant, vel conceptos pariant, & vbera arida, ne ſcilicet liberos in lucem editos alere poſſint, & ita ſtatim nati moriantur. Petit autem hoc tanquam ſingulare Dei beneficium, quod in populum conferri poſſit. Indicat igitur, tam horribilem grauémque fuiſſe populi calamitatē & ſtragem, quæ futura erat per regem Aſſur, vt in ea nihil melius optari populo potuerit, quàm vt Deus redderet illorum vxores ſteriles, ne ſcilicet cogerentur in tanta calamitate videre, ſuos quoque liberos ex vlnis rapi & vnà cum patribus & matribus trucidari. Ac proinde docet, etſi ſterilem eſſe Dei ſit maledictio: per accidens tamen inter Dei benedictiones aliquando connumerari poſſe, cùm ſcilicet tam horribilis eſt Dei ira aduerſùs nos, vt ſatiùs ſit noſtras vxores eſſe ſteriles, quàm cernere noſtros quoque liberos miſere mori, & vnà cū matribus ab hoſtibus trucidari: ſicut & Dominus Ieſus docuit Hieroſolymitanas mulieres, dicens in vltima Hieroſolymæ deuaſtatione beatas fore ſteriles. Non ergo ſemper, habere liberos ad felicitatem facere.

X V. *Omne malum eorum in Gilgal.*

1. *Col* pro ſummo & præcipuo accipitur. Gilgal vero ſynecdochice pro omnibus locis, vbi ſacrificia offerebantur ab Iſraelitis, accipitur. Eſt autem hic *προκατάληψις* ſeu præoccupatio. Cùm igitur ait, *Præcipuum eorum malum eſt in Gilgal,* duo facit. Primum præoccupans indicat. Pſeudoprophetas Iſraelitarum contra Prophetarum comminationes hoc argumento vti ſolitos fuiſſe. Tametſi ſumus peccatores, habemus tamen in Gilgal exercitia pietatis, ſacrificia, preces, & alia, quibus peccata expiantur & ira Dei placatur. Non igitur iure poteſt Deus in totum ſuum perdere populum. Proinde falſum eſt, quod ais Hoſea, nos in totum exterminatum iri. Deinde Deum introducit, qui hoc Iſraelitarum argumentum diluens, non ſolùm antecedens negat, ſed etiam totum illorum argumentum in ipſos retorquet: Oſtendit enim illorum ſacrificia in Gilgal, præcipua eſſe ipſorum peccata, tantum abeſt, vt ſint pietatis exercitia, & ibi eos maxime peccare, vbi ſe putant maxime benefacere, & ibi maxime à Deo odio haberi, vbi ipſi putant, ſe maximè à Deo amari. Tantùm igitur abeſſe, vt iis ſuis nugis poſſint ſe defendere, vt its maxime ſe condemnent.

2. Ratio autem, cur Iſraelitarum ſacrificia in Gilgal non ſolùm negarit fuiſſe pietatis exercitia, ſed etiam aſſeueret maxima fuiſſe ipſorum peccata, fuit, quoniam contra verbū Dei offerebantur in Gilgal. Docet igitur, id quod ſit contra verbum Dei, etſi hominibus videatur eſſe ſumma pietas & ſumma religio: tamen tantùm abeſſe, vt ſit bonum opus, vt etiam coram Deo ſit ſummum ſcelus.

3. Illud *Ci* particula eſt expletiua, *Enimuerò*. Illud *Scham* emphaſin habet ſubeſt autem hic tacita antithesis inter falſam populi opinionem & veram Dei ſententiam. Cùm igitur ait: *Enimuerò ibi odi eos*, duo indicat. 1. Populum quidem putaſſe, ſe maxime in Gilgal, & alijs locis, vbi ſacrificia offerebat, à Deo amari. 2. At verò Deus ipſe contrarium docet: nimirùm ibi maxime exoſos fuiſſe Deo Iſraelitas, nempe in Gilgal, vbi maxime putabant ſe amari à Deo, & Deo gratos eſſe: ac proinde docet, non ipſa ſacra loca, Deo nos gratos & amabiles reddere, ſed ipſam pietatem & mandatorum Dei obſeruantiam, imò in ipſis templis, vbi exercetur idololatria, maxime nos à Deo odio haberi, vbi maxime putamus nos ab eo amari.

4. Cùm ait, Propter malitiam ſtudiorum *ſeu*, operum ſuorum, ſubintelligendum eſt, quæ ſcilicet faciunt in Gilgal. Duo igitur indicat. 1. Nomine operum ſuorum, ſe intellexiſſe ſacrificia & alia religionis & cultus opera, quæ exercebant in Gilgal. 2. Se Deum idcircò odiſſe Iſraelitas ibi, id eſt, in Gilgal, quia ibi cumprimis ſua mala exercebant opera, id eſt, idololatriam & ſuperſtitiones.

5. Sacrificia & cultus Iſraelitarum in Gilgal, mala appellat opera, non ſolùm quia ex malis & impuris cordibus proficiſcebantur, ſed imprimis quia per ſe mala erant, vtpote cōtra verbum Dei in eo loco præſtita. Subeſt autem etiam hic tacita antithesis inter erroneam populi opinionem, & inter veram Dei ſententiam de illis ſacrificiis. & operibus, quæ à populo præſtabantur in Gilgal. Cùm igitur ait Dominus, ſe Iſraelitas odiſſe ibi, id eſt, in Gilgal propter malitiam operū, quæ ſcilicet faciebant in Gilgal: duo facit. 1. Tacite indicat, Iſraelitas iudicaſſe, illa ſua ſacrificia & religionis opera, fuiſſe quàm optima, Deóque gratiſſima. & propter illa ſe à Deo quàm maximè amari. 2. Deinde ſuam proferens ſententiam, diſerte pronunciat, ea opera eſſe mala. & propter malitiam talium operum ſe ſummo odio populum proſequi. Ac proinde docet, non iuxta noſtram carnis prudentiam, ſed iuxta Dei verbum cùm de operibus omnibus, tum præſertim de religione & cultibus eſſe iudicandū. Ea enim plerumque maxima eſſe ſcelera, quæ nos iudicamus ſanctiſſima eſſe opera.

6. Neque ſimpliciter ait, *Propter mala opera*, ſed ait, *Propter malitiam operum*. Indicat igitur, diſcrimen eſſe inter opus malum & inter malitiam operis: in opere enim malo eſſe aliquid boni, propter quod non odit nos Deus, ſed in malitia operis nihil ineſſe boni, idcircò propter hanc ſolam Deum impios odiſſe.

7. Subeſt autem tacita quædam comparatio inter mala opera, quæ populus in Gilgal ſeu in templis præſtabat, & inter ea quæ extra templum admittebat, item tacita antithesis inter iram & odium Dei. Pronunciat autem, ſe non iraſci, ſed odiſſe populum propter malitiam eorum operum, quæ admittebantur in Gilgal, id eſt propter ſuperſtitiones. Indicat igitur, ſi fuiſſent tātum vel laſciui, vel rapaces, vel ebrioſi, ſyncerum verò retinuiſſent cultum, ſe quidem potuiſſe illis, tanquam patrem filiis, iraſci, ſed poſteà etiam parcere. Verùm cùm eſſent idololatræ & ſuperſtitioſi, & quidem contumaces ac obſtinati, ſe non potuiſſe illos niſi vt hoſtes odiſſe. Ac proinde docet, ſe quidem iraſci omnibus peccatoribus, ſed idololatras ſummo proſequi odio.

8. Nomine *Domus ſuæ* intelligit Palæſtinam. Hanc ſibi tanquam domum delegerat Deus, vt ibi cum ſua familia, id eſt, cum ſuo populo habitaret. Cùm igitur ait: *Eiiciam eos de domo mea*, duo indicat. 1. Se illos è Palæſtina & è conſortio populi Dei expulſurum inter gentes. 2. Iſraelitas igitur non fuiſſe veros & legitimos, ſed ſpurios & adulterinos filios: alioqui, ſi legitimi fuiſſent filij, tanquam hæredes in domo patris manſiſſent in perpetuum. Ac proinde docet, in domo Dei, i. in Eccleſia eſſe quidem & legitimos & adulterinos filios, pios & impios, electos & reprobos, ſed in ea non manſuros in perpetuum, niſi legitimos: quia ipſi tantum hæredes ſunt patris, ſpurios verò tandem aliquando è domo Dei eſſe eiiciendos.

9. Dicitur Deus aliquem amare, cum illi bene vult, ſiue cum illum ſuis proſequitur benedictionibus. Hæ autem duplices ſunt: quædam ſpirituales, quæ ad æternam vitam pertinent, quædam temporales, quæ ad hanc tantum præſentem vitam ſpectant. Duplex igitur Dei amor, Vnus ſpiritualis & æternus, quo ſcilicet aliquos ad æternam vitam amat, & ſpiritualibus benedictionibus cumulat, fide, iuſtitia, de quo, *Iacob dilexi.* Alter ſecularis & temporalis, quo ſcilicet omnibus huius ſeculi creaturis bene vult, & omnes temporalibus benedictionibus proſequitur, alios pluribus, alios paucioribus, de quo *Sap.* 11. Diligis omnia quæ ſunt, & nihil eorum quæ feciſti, odiſti. Cum igitur ait, *Non adamabo*, id eſt, non

non pergam amare, indicat Deus, ſe quidem anteà populum hunc amaſſe, id eſt, ſuis varijs benedictionibus cumulaſſe, at verò poſthac ſe non ampliùs eum amaturum, ſed ſuas ei benedictiones, quibus anteà illum cumulatiſſimè affecerat, ſubtracturum, quo palàm declarat, populum hunc non ampliùs à ſe amari.

10. Quos Deus ad æternam vitam amat, perpetuo amat, eúmque amorem nũquam ponit, perpetuus enim eſt, iuxta illud, *Charitate perpetua dilexi te.* Cùm igitur ait: *Non adiiciã amare eos,* aperte indicat, ſe non de primo, ſed de altero amore loqui, qui eſt temporalis, & temporales tantùm habet benedictiones.

11. Finis, cur Deus nollet ampliùs populum illum ſuis temporalibus benedictionibus, ſicut anteà fecerat, largiter & liberaliter donare, fuit, vt horum beneficiorum ſubtractione, palam tùm ipſis Iſraelitis, tum reliquis omnibus reipſa declararet, hunc populum non amari à Deo, neque eſse in gratia Dei. Tacite igitur innuit, Iſraelitas etſi aperte impij erant, ex temporalibus tantùm Dei erga ſe benedictionibus falſo argumentatos fuiſse, ſe eſse in gratia Dei, ſéque à Deo ad æternam vitam amari. Se igitur haſce benedictiones ſubtraxiſse, vt tali errore Iſraelitas liberaret. Ac proinde docet, æternum Dei erga nos amorem & gratiam non ex temporalibus tantùm benedictionibus, ſed inprimis ex beneficiis ſpiritualibus, vt ex redemptione per Chriſtum, ex vocatione efficaci ad Chriſtum, ex fide, ex vera iuſtitia, & aliis ſpiritualibus Dei donis, quæ ad æternam faciunt vitam eſse colligendam.

12. Perfidi appellantur, qui fidem datam non ſeruant. Nomine *Principum*, intelligit inprimis Iarobeam primum, & deinceps reliquos reges Iſrael. Loquitur autem hic inprimis de ea perfidia, qua abuſi ſunt reges Iſrael in religione & cultu diuino mutando. Cùm igitur ait, *Omnes principes eorum perfidi,* duo indicat. Vnum quidẽ, Ipſos principes cum crearentur reges (iuxta legem Dei.) promiſiſse, ſe curatores, vt lex Dei ſeruaretur, tàm quo ad primam, quàm quo ad ſecundam tabulam, hoc enim erat illorum officium. Alterum, At vero illorum neminem ſuis ſtetiſse promiſſis, quandoquidem violata vera Dei religione, varias in Iſrael ſuperſtitiones introduxerunt, omnes igitur fuiſse perfidos. Ac proinde docet, officium omnium principum eſse, curare, vt no ſolùm ſecunda, ſed etiam inprimis prima tabula legis Dei in cultu diuino ſeruetur, & tàm primæ, quàm ſecundæ tabulæ tranſgreſſiones puniantur. Et quotquot officium hoc negligunt, perfidos eſse principes. Multo vero magis ſi ipſi autores ſint, vt vel prima, vel ſecunda tabula violentur. Perfidos igitur eſse principes non ſolum in Iſrael, ſed etiam in Chriſtiana Republ. qui contra datam fidem, ignibus & armis curant, vt purus Dei cultus à Chriſto inſtitutus abnegetur & reiiciatur, impiæ vero ſuperſtitiones ab hominibus inuentæ, inuiolabiliter cuſtodiantur.

13. Pœna quam anteà denunciauit Propheta, & quã poſteà etiam repetit, communis fuit tàm populo quàm principibus. Etſi principes tantùm nominauit, & perfidos appellauit, populum tamen à perfidia & à culpa non excluſit, ſed tantum originem totius mali in populo, à principum perfidia fuiſse oſtendit. Ac proinde aperte docet, quanti momenti ſit, bonos vel malos, fidos an perfidos habere principes & magiſtratus, & quod ideo totus populus in Papatu rebellis & perfidus eſt, quia reges & principes perfidi ſunt, cùm non ſeruant quod promiſerunt: nẽpe vt religio Chriſtiana pura & integra conſeruetur, ideo multos in Eccleſiis & Rebuſp. eſse nebulones, furioſos, hæreticos, & petulantes, quia principes & magiſtratus perfidi ſunt, cum non curent, vt lex Dei ſeruetur, cum nõ faciunt iudicium & iuſtitiam, cum non puniunt ſceleratos, nec bonos tuentur.

XVI. *Succiſus eſt Ephraim.*

1. Nomine *Ephraim*, è qua tribu fuit primus, & reliqui Iſraelitarum reges, venit vniuerſus populus Iſrael, non ſimpliciter, ſed quatenus populus erat, id eſt, quatenus ſuos habebat reges & regnum. Comparat autem vniuerſum hunc populum arbori, quæ ſucciſa ab agricola fuit, nec ſolùm ſucciſa, ſed cuius etiam radix exaruit, ne amplius germinare, vllóſve ſurculos producere, & ita denuò reuiuiſcere queat. Nemo verò prudens & peritus agricola, arborem è viridario ſuccidet, & vt eius radix areſcat, curabit, niſi arbor illa mala ſit & prorſùs inutilis. Cùm igitur ait: *Succiſus eſt Ephraim, & radix eius exaruit*, duo indicat. 1. Vniuerſum populum Iſraeliticum malum & deſperatum fuiſſe, ita vt ceu arbor mala, nullum vnquam bonum fructum licet diligentiſſime exculta, proferre potuerit. 2. Totum igitur nunc populum ita breui delendum: & ceu malam arborem ex horto Palæſtinæ ita eſſe ſuccidendum, & totam eius radicem areſaciendam, id eſt, totum eius ſemen extinguendum, vt non amplius reuiuiſcere, inque priorem populi & regni formam reſurgere poſſit.

2. Fructum non facere, hoc in loco eſt non germinare, non pullulare, nullúmve ſemen, in quo ſeruari poſſit arbor, producere. Cùm igitur ait: fructum non faciet, in metaphora arboris perſiſtens, indicat: quia tota iſta arbor ſuccidetur, & tota eius radix areſiet, ideircò nullum eam fructum, in quo ſeruari, nullúmve ſurculum, in quo reuiuiſcere poſſit, germinaturam, id eſt, & partes & ſemen populi, totum eſſe delendum, quia ſcilicet in cenſum gentium erant tranſituri, & nomen populi Dei & Iſraelitarum amiſſuri.

3. Cùm verò ſubdit, *Quod ſi genuerit, perire faciam deſideria ventris eorum*, id eſt, chariſſimos & exoptatos liberos, à metaphora digreſſus, per conceſſionem docet, quòd ſi etiã forte fortuna, liberos genuerint Iſraelitæ, ſe curaturum vt pereant, ſicut etiam ante dixerat, ne ſcilicet populus augeatur, inque priſtinam regni formam reſurgat.

4. Etſi vero populus hic 10. tribuum nunquam fuit penitùs conſumtus, quin permultæ illius reliquiæ tàm piæ quàm impiæ manſerint, manſuræque ſint in finem vſque ſeculi, vnde & ſequenti verſu ait, quod erunt vagantes inter gentes: vaticinium tamen hoc reuera fuit impletum, quoniam populus hic quatenus Ephraim, id eſt, quatenus reges habebat & regnum, ita inter gentes diſperſus & diſſeminatus fuit, vt nũquam deinceps vllam populi aut Reipubl. aut regni formam recuperare potuerit, imo & populi & Iſraelitarum nomen amiſerit.

XVII. *Abiiciet eos Deus meus.*

1. Verbum *maas* hic eſt non ſimpliciter abiicere, ſed aliquid abiiciendo reprobare, ita vt nullum ampliùs cum eo velis habere negotium. Cùm igitur ait: *Abiiciet eos Deus meus*, indicat, Deũ breui ita Iſraelitas è ſua (vt ante dixit) domo inter gentes abiecturum & reprobaturũ, vt nullum deinceps cum eo populo velit ſibi eſſe negotium. Ac proinde docet, hanc eſſe extremam Dei maledictionem, cùm ſcilicet aliquem ita à ſe reiicit, vt cum eo nihil ampliùs velit habere commercij, id quod illis contingit, qui penitùs ab Eccleſia reiiciuntur.

2. Non ait ſimpliciter, *Abiiciet eos Deus* ſed addit, *Meus.* Hac autem particula opponit ſe toti Iſraelitarum populo. Cùm igitur ait *Deum ſuum eſſe Deum*, tacite innuit, Deum non ampliùs eſse Iſraelitarum Deum.

3. Ideo Propheta Deum dixit ſuum eſse Deum, quia eius verbo firmiter adhærebat. Innuit vero, Deum non eſse Iſraelitarum Deum, quia Dei verbum reiecerant. Indicat igitur, Deum cum ſuo verbo ita eſse coniunctum & colligatum, vt ab eo nunquam ſeparari poſſit: ac proinde illos, qui verbum Dei firmiter retinent, Deum etiam in verbo ſuo firmiter retinere, & ideo vere dicere poſse, Deum ſuum eſse Deum. Illos vero, qui verbum Dei non retinent, neque Deum habere neque: Deum ſuum eſse Deum, vere dicere poſse. Mentiri igitur Papiſtas, qui, cùm reiiciant verbum Dei, iactant tamen nomen Dei, ideóque dicunt, ſuum eſse Deum.

4. Cauſſam aſſignans Propheta, cur Deus populum Iſraeliticum penitùs à ſe reiecerit & reprobarit, non ait, *Quia non obtulerunt ſacrificia, neque, Quia regibus non paruerunt:* ſed tantùm, *Quia non obedierunt ei*, ſcilicet Deo. Indicat igitur, cauſam reprobationis populi fuiſse, ipſam populi aduerſus Deum inobedientiam, ſeu, quia verbo Dei non paruerunt. Ac proinde docet, neminem à Deo reiici ac damnari, niſi propter inobedientiam in legem Dei.

5. Cùm ait, *Et erunt vagantes inter gentes*, ſubintelligendum eſt, *Perpetuò.* Duo igitur indicat. 1. Si erunt vagantes perpetuo inter gentes: ergo non ita erunt ſucciſi, vt nemo ex Iſraelitis ſuperſit. Nam erunt vagantes, ſed ita erunt ſucciſi, vt nullus amplius futurus ſit populus, vel Reſpubl. aliqua: nullam enim certam & firmam habebunt ſedem, quia erunt vagantes, idque oſtendit experientia ad hodiernum vſque diem. 2. Erunt perpetuo vagantes inter gentes. Ergo hoc eſt, eritque perpetuum reprobationis & reiectionis Iſraelitarum ſignum, quod ſunt, erúntque perpetuò vagantes inter gentes. Ac proinde docet, hoc etiam eſse cuiuſdam à Deo reiectionis ſymbolum, cùm quis nullam certam & firmam ſedem habere poteſt in Eccleſia Chriſti, ſed perpetuo inter impios & idololatras vagatur. contrà verò electionis ſignum eſse, cùm quis perpetuo manet in Eccleſia, verbóque Dei & ſacramentis cum reliquo populo Dei perpetuo delectatur, & fruitur.

CAPVT X.

I*Nuehitur in peccata Iſraelitarum, & minatur eis pœnas.*

1. *Vitis vacua eſt Iſrael, fructum reponit ſibi ſecundùm multitudinem fructus ſui, multiplicat altaria, ſecundùm bonum terræ ſuæ benefaciunt ſtatuis.*

Vitis vacua Iſrael, fructus æquabitur ei, ſecundùm multiplicare fructus ſuos, hoc eſt, ſecundum multiplicationem fructuum ſuorum, ſeu annonæ, *multiplicarunt* ipſi Iſraelitæ *altaribus hoſtias, ſecundùm bonitatem*, fertilitatem, *terræ ſuæ, benefecerunt ſtatuis.*

Ieſchauueh à *Schiuueh* quod ſignificat æqualem fieri, ſeu æquari. Senſus igitur eſt, fructus ſimilis eſt vineæ: vacuus nimirum, vt illa, hoc eſt nullus eſt fructus in ea. Significat etiam valorem: eſſet igitur ſenſus, alicuius eſt valoris apud Iſraelē, ſed apud Deum nullus.

Cerobh Senſus eſt, quo magis illi creuerunt fructus, & bona terræ mea benedictione, eo magis illis multiplicarunt altaribus hoſtias, & ornamenta, & quanto plus boni à me acceperunt, eo amplius ipſi benefecerunt ſtatuis.

Vitis vacua humore Iſrael eſt: fructúmne proferet? nequaquam, eò, quòd iuxta abundantiam fructus eius abundè quoque exſtruxit & ornauit altaria, quóque præſtantior fuit regio eius, eò præſtantiores concinnauit ſtatuas.

Quaſi dicat, Iſrael gratia Dei, fide in eum, & donis Spiritus ſancti vacuus, aliiſque bonis ab hoſtibus ſpoliatus, nihil rectè feliciterve agere vnquam poterit.

2. *Impertitur animus eorum, iam rei ſunt, ille decutiet altaria iſtorum, vaſtabit ſtatuas iſtorum.*

Separauit ſe cor eorum à Deo, *breui deſtruetur, ipſe confringet altaria eorum, vaſtabit eorum ſtatuas.*

Aſcham pro *haſcham* deſolari, iuxta Auen Ezra. Significat etiam peccare: ideò R. Salomon ſic. Nunc peccabunt, hoc eſt, punientur pro peccatis.

Hu ipſe: Quidam ad Deum referunt: Quidam ad cor eorum, nempe, ita diuiſum à me: Quidam ad factum, quòd ita turpiter ſepararint ſeſe à me, exterminabo eos.

Separauit ſe à me *cor eorum, nunc exterminabuntur, ipſe confringet altaria eorum, & deuaſtabit ſtatuas eorum.*

3. *Nunc enim dicunt, nullus rex eſt nobis, nam non timemus Iehouam, & rex ipſe quid facturus eſſet nobis?*

Quoniam nunc dicent, hoc eſt, agnoſcent & dicent, *non rex nobis*, eſt, *quoniam non timemus Iehoua, etiam rex quid faciet nobis?*

Breui vtique dicturi ſunt, rex nullus eſt nobis, propterea, quòd non timemus Dominum: rex igitur, quid iuuaret nos?

Quaſi dicat, agnoſcent, neque regem, neque vllum auxilium humanum valere contra manum Dei punientis peccata.

4. *Loquuntur verba execrando falsò, pangendo fœdus, & floret ſimile cicuta iudicium per porcas agrorum meorum.*

Locuti ſunt verba de fœderibus & induciis faciendis iurando vanè, feriendo fœdus: germinabit creſcet *iudicium Dei* contra illos *ſicut cicuta in ſulcis agri.*

Sadhai pro *Sadheh.*

Collocuti ſunt inter ſeſe, deierarunt fruſtrà percutiendo fœdus de deſerendo Domino: *propterea germinabit iudicium eorum, tanquam venenata herba in ſulcis agrorum.*

Quaſi dicat, inſtar coniuratorum conſpirarunt ſimul in falſam religionem vitulorum contra Dominum Deum verum.

Iudicium vltionis comparatur venenatæ herbæ, quæ in agri ſulcis celeriter creſcit.

In ſulcis agrorum, id eſt, in agris ſulcatis, cultis.

5. *Propter vitulas Beth-auenis formidabunt quiſque habitator Schomronis, cùm lugebit de eo populus ipſius, etiam atrati eius, qui de eo exultant, propterea quòd gloria eius migrauerit ab eo.*

Vitulis Bethauen timebunt habitatores Samariæ, quoniam luxit, lugebit, *ſuper eum*, vtrumque ſcilicet vitulum *populus eius & ſacerdotes eius*, qui ſacerdotes & populus *exſultauerant ſuper* propter *gloriam eius*, vituli vtriuſque, *quoniam migrabit ab eo*, hoc eſt, ideò lugebūt: quòd gloria vituli vtriuſque, ob quam antè lætari ſolebant, migrauerit ab eis.

Schechan incola, pro *ſechamin* incolæ. Secundùm quoſdam ſignificat viciniam, quaſi dicat, Samaria, & tota vicinia Samariæ, id eſt, vrbs & pagi omnes.

Propter vitulam Bethauen, pauebunt habitatores Samariæ, quando lugebit populus eius propter eam, & ſacerdotes eius, qui ſoliti ſunt lætari propter eam, lugebunt propter gloriam eius, quòd migrauerit ab illis.

Ad verbum, propter vitulas: ibi tamen erat vnus tantùm, ſed quia præcipua: ideò in plurali. In fœminino genere ait vitulas: quia ſimulacra carent ſexu.

Lugebunt igitur, vbi intelligent Bethauen captam, & vitulum, qui ibi erat, contritum eſſe ab hoſtibus: prius enim reliqua regio, poſtremum verò ipſa Samaria poſt triennalem obſidionem fuit expugnata.

In Hebræo, relatiuum eſt maſculinum ſingularis numeri, refértque antecedens *Vitulus*, plurale fœmininum. Sacerdotes, qui anteà exſultabant propter lucrum, quod faciebant ex victimis & oblationibus vitulorum, luxerunt, cùm ipſa idola in fruſta conciſa ſunt, & omni veneratione, & gloria deſtituta, deprehenſa ſunt, eſſe ementita numina.

6. *Etiam ipſe in Aſſyriam deportabitur, munus regi propugnanti: pudorem Ephraim percipiet, & erubeſcet Iſrael à conſilio ſuo.*

Etiam ipſum vitulus ipſe, hoc eſt, vituli *Aſſyria afferetur munus* in munus *regi Iareb, pudorem*, id eſt, confuſionem *Ephraim accipiet, & pudefiet Iſrael à conſilio ſuo.*

Gam-otho accipiunt quidam pro *bimmo*, hoc eſt, cum ipſo vitulo munus feretur ad ipſum Aſſur.

Otho ipſum eſt in neutro genere: ſuprà verſu quinto in fœminino nominauit, & quidem in plurali numero dicens *lebeglath*, deinde in maſculino genere & numero ſingulari dicens *halau* ſuper eum: hic verò in neutro, totum hoc ad contemtum facit.

Iarebh Hebræi putant, fuiſſe metropolin Aſſyriæ, vel locū, vbi rex habitare ſolebat: alij nomen regis alicuius Aſſyriorum, forte fuit cognomen.

Boſchnach à *Boſch. Nun* redundat, pro *Buſchah.*

Ve Ieboſch à *Iabaſch*, ait Kimhi.

Primum refertur ad Iarobeam & tribum regiam Ephraim: alterum ad vniuerſum populum.

Ipſa quoque vitula *in Aſſyriam exportabitur in munus regi Iareb, pudor corripiet Ephraim, pudebítque Iſraelem conſilij ſui.*

7. *Exſcindetur ipſius Schomronis rex, ſimilis ſpumæ in ſuperficie aquarum.*

Succiſum eſt, ſuccidetur *Samaria*, ſuccidetur *rex eius: tanquam ſpuma*, quæ eſt *ſuper faciem aquarum.*

Sic Kimhi repetit verbum *Nidhmeh Schomeron Nidhmeh Malcah*: alij ſic, Succiſus eſt Samariæ rex eius.

Quidam *Nidhmeh*, id eſt, taceat. Auen Ezra, quaſi dicat, tunc habebit, cur ſileat Samaria & rex eius.

Exſcindetur rex Samariæ in ea, & ſicut ſpuma ſupernatat aquis, celeriter ibit in exſilium.

8. *Et ſuccidentur excelſa Auenis, peccatum Iſraelis: ſpina & tribulus aſſurget ſuper altaria eorum: & dicent montibus, tegite nos, & collibus, cadite ſuper nos.*

Et diſsipabuntur excelſa Auen, peccatum Iſraelis, ſpina & tribulus aſcendent, id eſt, creſcent, *ſuper altaria eorum, & dicent montibus, operite nos: & collibus cadite ſuper nos.*

Auen Ezra recitat duas ſententias: prima, vt per [illegible] altaria ſpoliata ſuis idolis dicant ita montibus & collibus: altera, vt Iſraelitæ ita dicant.

Inſuper

Inſuper diſperdentur excelſa Auen, peccatum Iſraelis, ſpina & tribulus creſcent ſuper altaria eorum, dicent que montibus, operite nos, & collibus, cadite ſuper nos.

Per contemtum reticuit nomen Beth, vt appareat magis iniquitas, quaſi dicat, non tantum eſt domus iniquitatis, ſed ipſa iniquitas.

Peccatum Iſraelis, per appoſitionem, quaſi dicat. Excelſa, in quibus peccatum eſt Iſraelis.

9. *Inde a diebus Gibbha peccaſti Iſrael, ibi ſteterunt: non aſſequutum eſt eos Gibbha bellum contra iniquos gentium.*

A diebus Gabaa peccaſti Iſrael, ibi ſteterunt, non apprehendet eos in Gabaa prælium quod fuit *ſuper filios iniquitatis.*

Auen Ezra, comparatiue accipit, id eſt, grauius peccaſti Iſraël, quàm olim a Gabaa peccatum fuit.

R. Solomon accipit continuatiue, quaſi dicat, à tempore Gabaa cœpiſti pertinaciter peccare, & huc vſque continuaſti.

Interrogatiuè quidam accipiunt hic. Non eueniet nunc Iſraeli, quemadmodum tempore Gabaa, nempe, vt bellum diu duret, ſed cito illos perdam funditus.

Grauiùs peccaſti o Iſrael, quàm peccatum ſit *in diebus Gabaa, quibus reſtiterunt viri iniquiſſimi, quaſi ſe apprehendere non poſſet bellum* inceptum *contra ſe in Gibea.*

Quidam ſic, A diebus Gibea peccaſti, ô Iſrael, ibi ſteterunt maiores veſtri, dicentes, quod non apprehenderet eos bellum in Gibea contra filios iniquitatis, vt ſit ſenſus, ô Iſrael, a tempore, quo commiſſum illud nefandum ſcelus vltus eſt Deus in Gibea, vt habetur Iud. 9.20. fuiſtis peccatores, imitati illos, qui tunc in bello contra Gabaonitas ceciderunt, præter tamen ſpem ſuam: putabant enim erant ſe non caſuros in eo bello, a Deo iuſte ſuſcepto contra ſceleſtos Ben-iamitas, & tamen plurimi ceciderunt iuſto iudicio Dei propter peccata ſua in Deum & in homines. Aut enim comparat ætatem ſuam Gabaonitis (ſicut ſupra 9. cap. & hic in textu) in peccatis & pœnis, aut ipſiſmet Iſraelitis maioribus ſuis, quorum quamplurimos Deus vltus eſt bis in eo bello.

Alij ſic, à diebus Gibea peccaſti, Iſrael, ibi egiſti tanquam in ſchola, & putas, quod non poteſt apprehendere te bellum, ſicut in Gibea apprehendit filios iniquitatis, vt ſit mutatio perſonæ ſecundæ in tertiam, & numeri ſingularis in pluralem.

10. *Pro voluntate mea itaque vinctam eos, congregabuntur enim contra eas populi, vinciendo eos deducentur in duabus habitationibus ipſorum.*

In voluntate mea eſt, & caſtigabo eos, & congregabuntur aduerſus eos populi, cum ligauerint ſeſe in duobus ſulcis ſuis.

In voluntate mea eſt vt caſtigem eos: & erunt congregabuntur contra eos populi, cum ligauerint ſeſe in duobus ſulcis ſuis.

Allegoria eſt, in qua Iſrael bobus, conſpiratio & decretum regis de adorandis vitulis iugo, ipſi vituli duobus ſulcis comparantur, & horum cultus arationi. Eſt igitur ſenſus: Immittam hoſtes aduerſus decem tribus, eò quòd coniunxerint ſe, vt vnanimi conſenſu colant vitulos.

11. *Nam Ephraim vitula eſt edocta, amans triturare, quãuis ego tranſiuiſſem ſuper præſtantiam colli eius: vſurus ad equitandum fuiſſem Ephraimo, araturus Iehuda, occaturus Iahhakob.*

Et Ephraim vitula eſt edocta, amans trituram, & Ego tranſiui ſuper bonum obeſum *collum eius, equitare feci Ephraim, arabit Iehuda, & confringet ſibi glebas Iacob.*

Ebabbeti, illud Iod ſedundat, vt annotat R. Solomon, & conſtruendum eſt hoc participium cum altero, hoc modo: edocta eſt, diligens trituram, hoc eſt, edocta eſt amare trituram.

Ladhuſc had triturandum, pro triturare.

Veruntamen Ephraim fuit ceu vitula aſſueta & amans trituram, & Ego obiter tantum exercui obeſum collũ eius, impoſui leuiſſimum iugum ipſi Ephraim: (feciique) vt araret Iuda ſeorſim, atque glebas frangeret ſeorſim Iacob.

Perſiſtit in allegoria agriculturæ. Exprobrat Iſraeli clementiam atque beneficentiam, qua vſus eſt erga ipſum, ſed ea qua inſolentior factus, religionis veræ iugum excuſſit, & idola coluit.

Vaccis ad trituram vtebantur, & tunc meliùs habebant vaccæ. His verbis exprimitur benignitas Dei erga Iſraelem.

Tranſiui ſuper bonitatem colli eius quaſi dicat nec grauj, nec aſſiduo iugo attriui collum eius, ſed leui & clementi iugo eam exercui, ita, vt collum eius ſemper pingue & obeſum fuerit.

Per Iacob intelligit vtrumque regnum, quod originem duxit à Iacob, obſcure commemorat, ſe diuiſiſſe duodecim tribus in duo regna diuerſa, & Ephraim proprium regnum conſtituiſſe, quo vtrumque in cultu ſuo ardens & conſtans permaneret, inſuper eos eo prouocaſſe miniſterio Prophetarum ſuorum, vt poſteà declarat.

12. *Seminate vobis, dicebam, ad iuſtitiam, metite ad benignitatem, nouellate vobis nouale: nam tempus eſt quærendi Iehouam donec veniat & doceat vos iuſtitiam.*

Dixique, ſeminate vobis in iuſtitia, metite iuxta miſericordiam, arate vobis arationem: nam tempus requirendi Iehouam, donec veniat, & doceat vos iuſtitiam.

Seminate in iuſtitia vel ad iuſtitiam, hoc eſt, incumbite bonis operibus & iuſtitiæ. *Metite in miſericordia, vel ad benignitatem*, id eſt exercete dilectionem. Aliqui tamen, pro futuro accipiunt hic. Si ſeminetis in iuſtitia, metetis in miſericordia, id eſt, reportabitis mercedem ampliſſimam, quam Deus ex miſericordia vobis dabit.

13. *Araſtis impr-bitatem, iniquitatem metitis, comedistis fructum mendacij: quia confidis via tua, multitudine potentium tuorum.*

Sed araſtis impietatem, ideo iniquitatem metitis: comediſtis fructum mendacij, quia fiſus es vijs tuis & multitudine fortium tuorum.

Araſtis improbitatem, hoc eſt, cogitaſtis & perfeciſtis iniqua. Ideò mercedem iuſtam metetis, & accipietis, ſicut meriti eſtis.

Quia fiſus es, Apoſtrophe ad Iſraelem. Ideò mutat perſonam.

14. *Quapropter exurget tumultus in populis tuis, & vnaquæque munitionum tuarum vaſtabitur, vt vaſtauit Schalmam Arbeliteda die belli: mater cum filijs colliſdetur.*

Propterea conſurget tumultus in populis tuis, & omnes munitiones tuæ vaſtabuntur, ſicut vaſtauit Salman Beth-Arbel in die belli, mater cum filijs allidetur.

Salman, eſt Salmanaſſar rex Aſſyriæ, qui primo anno Hoſeæ regis Iſraelitarum regnum hoſtiliter inuaſit. *Beth*, id eſt, domus.

Arbel. Aliqui locum hunc exiſtimant fuiſſe trans Iordanẽ, quem vaſtarit crudeliter Salmanaſſar, quaſi Propheta citet recens & domeſticum exemplum. Fit eius mentio. 1. Mac. 9. v. 2. Et abierunt viam, quæ ducit in Galgala, & caſtra poſuerunt in Maſaroth, quæ eſt in Arbelis. Alij verò intelligunt Arbela, vrbem Aſſyriæ, ad quam Darius vltimus, qui ab Alexandro Magno victus & profligatus eſt: vnde & tractus ille Arbelitis dicitur.

15. *Ita efficit vobis Beth el propter ſummam malitiam veſtram, in ipſa aurora planè exſcindetur rex Iſraelis.*

Sic faciet vobis Beth-El propter malitiam malitiæ veſtræ: in aurora ſuccidendo ſuccidetur rex Iſrael.

Sic faciet vobis Beth-El, id eſt, veſtra idololatria, quã exercetis in Bethel ad vitulum aureum, cauſſa eſt omnium iſtarum calamitatum. In auſoſa, hoc eſt, cito & ex improuiſo, vel in principio regni Hoſeæ.

EXPLICATIO.

Concio hæc conſtat tantùm reprehenſione peccatorũ, & denunciatione iræ Dei contra peccata, ſicut & reliquæ aliquot præcedentes. Hanc igitur non diuidam in partes, quia eſt vnum atque idem argumentum in toto capite. Cùm pleraque ſint facilia, percurremus tantùm præcipua.

1. Vitis euacuans ſe, id eſt, vacua & inanis eſt *Iſrael, fructus æqualis* ſimilis eſt, *ac ſecundùm multitudinem fructus eius multiplicauit altaria*, R. Sal. Altaribus ſcilicet vitulos, *ſecundùm bonitatem terræ ſuæ benefecit ſtatuas.*

Primò referam varias lectiones & interpretationes huius verſus: deinde iuxta lectionem, quæ mihi magis probatur, eum explicabo.

Bokek Hieronymus vertit frondoſa, ſpectauit ſenſum, non autem vim verbi. Munſter. inanem. S.P. vacuam. Calu. Spoliatam & quaſi vindemiatam. Ad verbum eſt, Euacuans ſe: eſt enim intranſitiuum, ait Kimhi. *Bakak* autem, propriè eſt ſpoliare, euacuare, deprædari, eſt hic Beonoi.

Quomodo eſt *Bokek?* A. E ait *ki an bho coah Lephroth*, quoniam non eſt ei vis ad fructificandum *Vean pers*. Et non eſt ei fructus. Duplici ergò de cauſſa dicitur *Bokek*. Primùm, quoniam non eſt ei fructus: deinde quia non eſt ei vis ad fructificandum, ſcilicet bonos fructus. Benè igitur Hieronymus ſpectans ſenſum, vertit frondoſa, quaſi dicat, tantùm frondes habet, non autem vel fructum, vel vim fructificandi.

Ieſchaueh ſchauah multa ſignificat, & iuxta varia ſignificata, varias etiam interpretes adferunt interpretationes.

Primò ſignificat prodeſſe, eſſe commodum & vtile. Sic R. Sal. *Ieſchaueh* pro *Ierobb* cedet in bonum, iuxta hanc ſignificationem duas adfert lectiones, quæ illud *Pers* coniungunt cum *Gephen Bokek*.

Prima hæc eſt. *Peri* fructus, id eſt, mala opera Iſraelis, reddiderunt Iſraelem *Cagephen Bokek* tanquam vitem vacuam & inanem, Deo ſcilicet & Dei gratia, Dei protectione, quæ erat & deberet ei eſſe, tanquam ſuccus, & humor vitalis, ad facienda opera bona. Qui ſunt ij fructus, qui reddiderunt Iſraelem ſicut vineam vacuam? quia ſecundùm multitudinem fructuum, multiplicauit altaribus vitulos, id eſt, quanto plus beneficij in eos contulit Deus, tantò plura ipſi fecerunt idolis altaria. Illud *cammez bechoth*, ſic interpretatur, ſecundùm multitudinem fructuum ipſi multiplicarunt ad faciendum vitulos altaribus. Illud verò *Ieſchaueh lo*, quia illud verbum *Schaua* ſignificat etiam prodeſſe, ſic interpretatur. Prodeſt ei hoc, ſcilicet quod ſit, ceu vitis ſpoliata, ſed ironicè accipit, quaſi dicat. Sed ipſi tamen iudicant, quòd hoc illis proſit, & commodum ſit. Videtur enim alludere Propheta iuxta hunc doctorem, ad defectionem to. tribuum à regno Iuda, & ad corruptam religionem. Tunc ſpoliati fuerunt Iſraelitæ eo fructu gratiæ Dei & protectionis diuinæ, quam anteà habebant, ſed ipſi Iſraelitæ putant, hoc ſibi fore vtile & commodum, quòd ſcilicet non ſint amplius ſub rege Iuda, ſed proprium habeant regem, & quòd non tantùm vnum altare, ſed multa habeant: accuſat ergò hic Iſraelitas, quod defecerint à Deo & eius cultu, & ita ſe ſpoliarint Dei gratia.

Altera hæc eſt, Iſrael eſt vitis ſpoliata *Peri*, fructu ſcilicet ſuo, quem antè ſolita erat habere. Quis eſt iſte fructus? Deus, Dei protectio, & reliquæ Dei benedictiones. Minatur igitur, Iſraelem fore breui, tanquam vitem ſpoliatam, & omni Dei protectione deſtitutã: nempe, quòd in captiuitatem eſſet ducendus. Vel iuxta hanc lectionem, meo iudicio alludit ad fœdus, quod Iſrael confirmarat cum Aſſur, & ait, Iſrael cum ſe contineret in fœdere Dei, habuiſſe ſuum fructum, Dei ſcilicet protectionem, & alias benedictiones: nunc facto fœdere cum Aſſur, illum cecidiſſe à fœdere Dei, ideóque ſpoliatum eſſe ſuo ſolito fructu. Poſteà addit *ſh Ieſchauehlo*, quaſi dicat, & cùm deberem lugere propter hanc fœderis cum Aſſur confirmationem, quia ea ſpoliauit Iſraelem ſuo fructu, ipſi tamen putant eam fore ſibi vtilem & commodam. Ideò illud *Ieſchaueh-lo* interpretatur pro *ib ierbobb-lo* cedet illi in bonum, id eſt, indicat, iſtum à me diſceſſum fore ſibi vtilem.

Deinde ſignificat, iuxta R. Sal. *Garam* chaldaicè, hoc eſt, efficere. Ergò ſenſus eſt, Iſrael eſt vitis ſpoliata ſcilicet omni Dei benedictione & protectione & auxilio: prædicit autem eius calamitatem, quæ futura erat breui. *Peri Ieſchaueh-lo*, ſic R. Schelom. *Peri mahaſaau garam lo*, id eſt, fructus operum ſuorum, id eſt, peccata effecerunt ei hoc: *garam* Chaldaicum verbum pro efficere & cauſſare. Item aliter exponit illud verbum *Peri Ieſchaueh-lo* pro *Ioh.l-lo*, id eſt, vtilis ei fuit fructus ſuorum operum. Ad quid vtile ait *Lebeiorh bokek*, id eſt, ad hoc, vt ſit *bokek*, egregiam vtilitatem explicat dicendo: *Non ſecundùm multitudinem fructuum multiplicarunt altaria, & profuerunt altaria illa ad Ierobah*, id eſt, ad malefaciendum Eccleſiæ & hæc etiam eſt Thargum.

Quidam, vt refert Kimhi, illud verbum *Schaueh* pro mentiri acceperunt. Sic igitur interpretati ſunt, Iſrael eſt ceu vitis vacua, humore ſcilicet radicali, ſeu ſucco in radice, quaſi dicat, eſt tantum frondibus plena: igitur fructus mentietur ei, id eſt, etſi, quia eſt frondoſa, id eſt, ceremoniis plena, videtur etiam habere fructus bonos, fructus tamen nullus ea ea naſcetur, nam ſecundùm multitudinem fructus, id eſt, copiam annonæ, multiplicarunt altaria.

Quidam, quia illud verbum ſignificat etiam ponere, ſic vertunt. Iſrael eſt vitis ſpoliata, fructus ponet ei. Sed hoc bifariam. Quidam enim legunt interrogatiuè, fructus ponet ſibi? quaſi dicat, cum ſit vacua & inanis, ſinéque ſucco verbi & gratiæ Dei in corde, numquid igitur poterit fructus producere? quaſi dicat, nequaquam. Sic S.P. interpretatus eſt. Quidam tamen non vulgaris vir affirmatiuè, fructus ponet ſibi: volt autem hunc eſſe ſenſum, Iſraelem, ceu vitem, fuiſſe ſæpenumerò ſpoliatum à Deo ſuis benedictionibus & quaſi vindemiatum, ſed ſicut vitis vindemiata, non tamen confeſtim eſt exſtincta, ſed ſuo tempore iterùm alios profert fructus: ſic etiam Iſrael, licet ſæpe ſpoliatus fuit Dei benedictionibus: tamen poſtea etiam alios protulit fructus, id eſt, rurſùs Deus dignatus eſt illum aliis benedictionibus. Sed quid contigit? Fuerunt ipſi ingrati, nam quo plura in illos Deus iterùm contulit beneficia, ipſi eo plura admiſerunt contra Dominum ſcelera, nam ſecundùm multitudinem fructus, ipſi multiplicarunt altaria. Vult igitur, in primo membro prædicari bonitatem Dei in populum, quod ſcilicet licet ſæpe propter ſua peccata fuerit ab hoſtibus ſpoliatus: tamen Deus pro ſua bonitate effecit, vt iterum multos produceret fructus, id eſt, vt afflueret Dei benedictionibus. In altero verò membro vult exprobrari ingratitudinem populi, qui abuſus eſt ad mala Dei beneficiis, eſt acuta interpretatio, ſed hoc modo illud futurum *Ieſchaueh-lo* pro præterito accipiendum erit ita, vt Propheta narret, quid antea contigerit Iſraeli, & illud participium *bokek* accipietur pro vindemiare, ſpoliare, ſicut cùm ſit vindemia, ſpoliantur vites ſuis fructibus.

Cæterum R. A. Ezra inter Hebræos doctiſſimus, & qui annis ab hinc circiter 400. in Italia Lucæ interpretatus eſt pentateuchum, ſicut illud *bokek* refert ad talitem vineæ, quod ſit ſcilicet ſpoliata & vacua ſucco, & humore radicali, ſeu vi ad fructificandum, ita illud *Schaua* accipit pro eſſe æqualem & ſimilem ei, nempe, fructum vineæ. Sic etiam hoc verbum interpretatus eſt Hieronymus, ideo hanc amplector. A. Ezra igitur ſic ait, Iſrael eſt, ceu vitis *bokek*, id eſt, *an bo lephro-h vean peri*, id eſt, non eſt ei vis ad fructificandum & non eſt ei fructus. Eſt ergo vacua & inanis, quia non ſolum non eſt ei fructus ſcilicet bonus, ſed neque vis ad fructificandum. Illud vero *peri Ieſchaueh-lo* ſic exponit. Quod ſi aliquem forte producat fructum, ſimilis eſt & æqualis ei ſcilicet vineæ, id eſt, eſt vacuus, ſine ſucco bono, ſicut & vitis ipſa. *Iebieh ſchaueh cagephen* erit ſimilis ſicut & vitis, nimirum vacuus *bokek*. Hanc amplectar & ſequar, præſertim quia conformis eſt loco Ieſaiæ 5. de vinea ſua.

Quidam tamen iuxta hanc quintam ſignificationem verbi ita exponunt, Iſrael eſt vitis vacua, ſine Deo ſcilicet & ſine pietate fructus, id eſt, beneficia mea & benedictiones æquantur ei, id eſt, non ſunt benedictiones, ſed maledictiones, quia & ipſa eſt maledicta vitis: nam beneficia terrena benedictiones quidem appellantur, ſed non ſunt benedictiones, niſi illis qui manent in fœdere Dei, & eius legem ſeruant. Sic enim ait Dominus *Deuter* 28. Si feceris iuxta legem meam, benedictus eris in vrbe. Si vero quis non ſeruat legem, ſed deficit à Deo, bona hæc terrena ſunt ei maledictiones, quia ad malum eis abutitur. Ideo ait: *Si non feceris maledictus eris in agro*. Cum igitur Iſrael propter defectionem à Deo, factus eſſet inanis & maledictus, fructus etiam eſt, beneficia Dei facta ſunt illi æqualia, id eſt, è benedictionibus maledictiones, & inutiles, imo pernicioſæ. Quomodo explicat: *Nam ſecundùm multiplicationem fructuum, multiplicarunt altaria.*

Sed redeo ad interpretationem A. Ezræ & Hieronymi. Scimus, Prophetas poſteriores imitatos fuiſſe [illegible] res, in metaphoris & locutionibus. Scimus etiam, [illegible] fuiſſe poſteriorem Hoſea, & Hoſeam fuiſſe primum inter eos, quorum prophetias habemus. Non dubito igitur, quin Ieſaias in parabola de vinea, quam habet cap. 5. ſecutus ſit Hoſeam, ſed quod Hoſeas conciſe vix innuit, ille fuſe explicauit. Quare Ieſaiam volo interpretem eſſe Hoſeæ. Ibi in vinea Ieſaiæ ſunt hæc capita præcipua, quæ hic

Digitized by Google

huc pertinet. 1. Eſt vinea Domini Zebaoth, ipſa domus Iſrael. 2. Ea erat in cornu filio olei, in terra ſcilicet pingui, & vbi nô deerat alimentum vineæ. 3. Sed cum debuerit vinea proferre bonos fructus, 1. non protulit bonos. 2. imò fecit labruſcas malas. Vitium igitur fuit in vite, quia ſcilicet fuit 1. vacua bona virtute ad proferendos bonos fructus. 2. imo plena fuit vitioſa vi ad malos ſcilicet fructus producendos. Ita in hac viſione Hoſeæ. 1. Vitis eſt Iſrael 2. Non eſt vacua alimêto & ſucco terræ, ſeu beneficiis Dei, annona: nam ſecûdum multiplicationem fructuum & ſecundum bonitatem terræ, benefecit illis: non deerat ergò ei alimentum rerum terrenarû, ideò cùm ait *Vacua*, ne intelligas alimento terræ, ſed vi bona ad bonos fructus producendos 3 Cû deberet facere bonos fructus, 1. non protulit. Ita fuit vacua, ſcilicet bonis fructibus, & virtute bona ad bonos edendos fructus 2. imò contra protulit malos fructus ſui ſimiles, ideò ait: *Fructus æquatus eſt ei*, id eſt, etſi protulit aut proferat fructus, ſunt ij ſimiles viti, nempe vacui bono ſucco, inſipidi, imò acerbi. Qui ſunt ij fructus ei ſimiles? ait: *Secundùm multiplicationem fructuum, multiplicauit altaria*. Cùm ait: *multiplicationem fructuum*, indicat, non defuiſſe viti alimentum à terra, cum verò ait: *Multiplicauit altaria*, explicat, quomodo fructus, quos protulit, ſunt ſimiles & æquales viti.

II. Diuiſit Iſrael cor ſuum.

Quidam ſic: *In duas partes diuiſit*, quia ſcilicet partim retinebat cultum Dei Iſrael, ita vnam partem cordis ſui reliquit Deo, partem ſequebatur ſuperſtitiones gentium, ita alteram partem dicat Baalim ſicut etiam 3 Reg. 18 Elias illis exprobrat: *Quo-uſque claudicatis in duas partes? Si Iehouah eſt Deus, ſequimini eum. Si Baal, ſequimini illum.*

R. Sal. interpretatur, diuiſit pro amouit, ſeparauit, ſubduxit cor ſuum *Mimmenu* à me. Sic R. A. Ezra *halak ki im libam chalak & badh*, quoniam non eis portio vna ſcilicet cum Deo eſt, quaſi dicat, Penitùs ſuum ipſorum cor à Deo ſepararunt, probat. non enim ait, quod diuiſerunt religionem, cultum, ſeipſos, ſed cor. Reuerà autem totum cor à Deo ſepararunt nã ſi Deus non poſſidéat totum cor, nullam partem poſſidet: vult totum, aut nihil.

Hæc particula explicat illud *b k k* & tangit cauſſam, cur eſſet vitis vacua, & quia ea eſſet vacua, Deo ſcilicet is enim eſt virtus & humor radicalis, quo fit, vt bonos proferamus fructus, ipſi auerterunt cor à Deo: igitur vacui fuerunt humore & virtute ad fructificandum, nempe Deo, Dei gratia. Videtur tamen alludere ad metaphoram coniugij, cum ſcilicet vxor cor ſuum auertit à marito ad alium virum, tunc actum eſt de illa. Ex præcedente igitur verſu & hac particula colligimus doctrinam 1. Vitis ſumus nos, quiſque eſt vitis aliqua. 2. Radix vitis eſt cor noſtrum 3. Vis bona & ſuccus, quo fit vt vitis bonas proferat vuas, eſt Deus in ſuo verbo, fide apprehenſus, atque in corde, tanquam in radice vitis detentus, quæ res, ſi ſit in corde, poſteà per totam arborem diffunditur. 4. Boni fructus, ſunt bona opera, opera ſpiritus Dei. Iam ſi ſepares cor radicem vitis à Deo, quomodo poterit vitis producere bonas vuas? erit igitur *bokek* vacua, tum fructibus bonis, tùm in primis vi qua gignitur boni fructus. Hæc ergo particula explicat priorê. Colligimus igitur eos, qui non retinent in corde Deum, in ſuo verbo (à quo nunquam ſeparatur) fide viua apprehenſum, etſi externè repleti ſunt foliis & ceremoniis: tamen vites ſunt vacuæ, & (vt Hieronymus benè ſpectãs ſenſum, interpretatur) frondoſæ. 5. Fructus ſimiles viti, quia arbor mala non poteſt bonos fructus facere, neque contra. Ergo fructus ſemper ſunt ſimiles arboris *teſchaueh lo*: ac proindè à fructibus poſſumus iudicare de arboris qualitate & de vitiis radicis. Qui vacuus eſt operibus bonis, certè vacua eſt radix eius gratia Dei, ſpiritu Dei. Qui fructus profert malos, declarat, talem etiam eſſe arborem & radicem. 6. Multiplicatio altarium & ſuperſtitionum & ſacrificiorum in Iſrael teſtimonium fuit Iſraelẽ eſſe vitem vacuam Deo Deique gratia. Ergo Papiſtæ, cùm quotidiè magis ac magis multiplicent ceremonias & altaria declarant, ſe eſſe vitem *b k k*. Ita, cùm nos, non contenti ſimplicitate Euangelij, ſecundum multiplicationem beneficiorum Dei erga nos, multiplicamus quotidie ceremonias in Eccleſiis, certè declaramus, nos eſſe vites inanes, & vites tantùm frondoſas.

Nunc breui, *exterminabuntur*, deſolabuntur.

Aſcham eſt primo peccare. Quidam igitur ſic: Nunc, id eſt, breui peccabunt, id eſt, conuincentur peccati, quaſi dicat, non agnoſcunt tamen ſe peccare, efficiam igitur, vt conuincantur peccati. Quomodo? deſtructis altaribus, vbi viderint altaria fuiſſe deſtructa & ſe deceptos, intelligent ſe male feciſſe altaria augendo, & deficiendo à cultu Dei.

ANALYSIS CAPITIS DECIMI.

I. Vitis inanis Iſrael.

1. Vitis, *bokek* vitis eſt, cui neque eſt fructus, neque vis in radice ad fructificandum. Vitis, eſt quiſque homo, radix vitis eſt cor. Vis fructificandi, eſt gratia Spiritus ſancti, ſeu pietas & viua fides in cordibus noſtris inhærens. Fructus vitis, opera ſunt pietatis. Cùm igitur ait, Iſraelem fuiſſe vitem inanem, indicat, Eccleſiam Iſraeliticam fuiſſe, & à fructibus pietatis, & ab ipſa interna pietate vacuam, licet variis frondibus ac ceremoniis eſſet ornatiſſima: ac proinde docet quicûque eſt ſine gratia Spiritus ſancti, & viua in Chriſtum fide, ideóque ſine operibus bonis, ſed tamen Chriſti nomen profitetur, eum eſſe inanem vitem

2. *Schaueh* ſignificat præter alia æquari, ſeu ſimilem eſſe & æqualem. Eſt autem hic conceſſio. Cùm igitur ait, *Fructus æquabitur*, id eſt, æquabitur ei, per conceſſionem indicat, etiãſi aliquis in ea vite fructus ſperetur: eum tamen ſimilem eſſe viti, nempe in ipſa inanitate, quòd tam is fructus deſtitutus ſit bono ſucco & ſapore, quàm vitis vi fructificandi: ac proinde docet, tales ſemper eſſe fructus, qualis & arbor, iuxta illud Chriſti. *Non poteſt arbor mala bonos fructus facere.*

3. Cùm ait, *Secundùm multitudinem* (id eſt, copiam) *fructuum ſuorum* (id eſt, annonæ) *multiplicarunt altaribus* (nempe ſacrificia, & oblationes) *ſecundùm bonitatem* (id eſt, fertilitatẽ) *terræ ſuæ benefecerunt ſtatuas*, duo indicat. Vnum quidem in genere, Iſraelitas, quo plura à Deo acceperant beneficia, eo plura in Deum admiſiſſe facinora. Alterum verò ſpeciatim, eoſdem hac falſa opinione deceptos, quod ſuorum idolorum gratia, & impiæ religionis merito, tot tantiſque indies beneficiis cumularentur, ſuperſtitiones mirum in modum auxiſſe Ac proinde docet, hoc eſſe impiorum & ſuperſtitioſorum hominum ingenium, vt, quò pluribus maioribúſque à Deo beneficiis cumulentur, eo magis ad Deum offendendum, ſuperſtitionéſque contra Deum augendas, rapiantur.

II. Diuiſit Iſrael cor ſuum.

1. Cùm Deus ait: *Diuiſit Iſrael cor ſuum*, ſubintelligendum eſt *Mimmenu* à me. Verbum autem *Chalak* nô hic ſignificat in duas partes diuidere, ſed in totum ſeparare & ſubducerè. Indicat Iſraelem, etſi mixtam habebat religionem, quia partim Deum, partim idola colere videbatur: cor tamen prorſus à Deo auerſum habuiſſe, idque propterea, quòd non in totum Deo Deique verbo ſubiectus eſſe volebat ac proinde docet, illorum corda prorſus & in totum à Deo eſſe auerſa, & diuiſa, qui vel nullo prorſus modo, vel non omni ex parte verbo Dei ſe ſubiiciunt, eóſque qui aliquam verbi Dei partem reſpuunt, totum verbum, totúmque Deum reſpuere.

2. Ait Iſraelis cor à Deo fuiſſe diuiſum. Cor autem Iſraelis erat ceu radix illius vitis. Explicat igitur, quomodo vitis illa fuit verè *bokek*: nimirum, quia Deus, qui in verbo fide apprehenſus, atque in corde detentus, ſuccus eſt & virtus fructificandi, in eorum cordibus à ſe auerſis minimè inhabitabat.

3. Verbum *Aſcham* hoc loco de ſententia Kimhi & Auen Ezra, eſt exterminare, & quaſi *Schamam*. Cùm igitur ait: *Nunc exterminabuntur*, indicat, ideò breui exterminatum iri Iſraelẽ: quia, cùm cor penitùs à Deo, Deique verbo auerſum habeat, reuera ſit vitis inanis & frondibus tantùm referta, ideóque prorſus inutilis: ac proinde docet, ſucciſum & exterminatum iri omnes, qui corda habent à Deo, Deique verbo auerſa, & ſunt, ceu vites & arbores, in quarum radicibus nulla eſt vis fructificandi, iuxta illud quoque Euangelij: *Vt quid etiam occupat terram?*

4. Illud *Hu* ad *libbam* refertur, *haraph* exceruicare pro deſtruere accipitur, Alludit autem ad morem ſacrificantium, cùm igitur ait: *Ipſum* (ſcilicet cor Iſraelitarum à Deo diuiſum) *exceruicabit altaria, & maſtabit ſtatuas*, indicat cor Iſraelitarum à Deo diuiſum, in cauſa fuiſſe, vt, ſicut ipſi anteà oues & boues ſuper altaria idolorum deceruicabant & ſacrificabant, ita poſteà viciſſim ipſorum altaria deſtructa & quaſi decerticata fuerint. Ac proinde docet per [illegible] omnia tandem deſtructum & vaſtatum iri Huiuſce verò cauſam eſſe, quia hæ ſuperſtitiones corda hominum à Deo auerſa atque diuiſa retinent.

III. *Nam nunc dicent.*

1. Verbum *Amar* hoc loco ſignificat non tantùm loqui & dicere, ſed etiã in cogitare, cognoſcere atque ſentire rem ita ſe habere. Alludit autem in hoc verſu ad hiſt. 4. Reg. 17. cũ à rege Aſſur totum Iſraeliticum regnum fuit occupatum & Samaria obſeſſa, ita, vt rex Iſrael non potuerit hoſti reſiſtere, ſuúmque populum defendere, ſed ipſe cum populo coactus fuit ſe intra vrbem continere, donec tandem omnes caperẽtur & captiui abducerentur. Cùm igitur ait: *Etenim dicent, nõ rex nobis*, duo ſignificat. 1. Ad tantas anguſtias adactum iri Iſraelitas ab hoſtibus, vt nullo modo ipſorum rex poſſit illis adeſse, ideóque eos ipſa ſenſuros, ſuum regem ita ſibi fore inutilem, ac ſi nullus eſset. 2. Iſraelitas ſpem quidem & fiduciã ſuam omnem in ſuo rege, quòd ſe poſset ab hoſtibus omnibus defendere, collocaſse, atque ita collocaſse, vt Dei tũ admonitiones, tum comminationes contemſerint, ſed cùm ventum fuerit in rem præſentem; tunc tandem aliquando ſenſuros, ſuam illam ſpem fuiſse inanem. Ac proinde docet, quandiu impiis res ſunt ſecundæ, & ſpes in terris aliqua affulget, ipſos ſolitos eſse Deum contemnere: vbi vero Deus tollit ea, in quibus erat nobis ſpes, tunc tandem nos ſentire, noſtras illas humanas ſpes, fuiſse inanes, & vt quidem hoc ſentiamus, Deum ſolitum eſse in eas anguſtias nos aliquando redigere, in quibus appareat, nullum nobis eſse regem, nullum nobis adeſse poſse in terris adiutorem, qui ex illis anguſtiis nos queat eripere.

2. Non ſimpliciter ait: *Dicent*, ſed, *Nunc dicent* (ſcilicet cùm deſtruxero altaria, & ad extremas anguſtias vnà cum rege ſuo redegero) *Non rex nobis*, quia non timemus Dominum, & rex quid poterit facere nobis? Duo igitur indicat. 1. Iſraelitas, cum Dominus verbis tantùm per Prophetas egit, nunquam voluiſse agnoſcere, ſe peccaſse, quod ſibi & alium regem delegerint, & aliam religionem inſtituerint. 2. At vero, vbi Dominus cœpit cum illis reipſa per hoſtes agere, & primo quidem occupato regno altaria deſtruere, totúmque cultum tollere, deinde obſeſſa etiam Samaria eo regem redigere, vt cum ſuo populo intra vrbem ſe continere cogeretur, donec tota expugnaretur, tunc tandem ſuum peccatum ſuúmque errorem agnouiſse, quod ſcilicet & nouum ſibi eligendo regem & nouam ſibi inſtituendo religionem peccarint, declararintque, ſe Deum non timuiſse. Ac proinde docet, duplicem eſse Deo ſcholam, vnam quidem verborum, in qua verbis nobiſcum agit: alteram vero factorum, vbi, quando non profuerunt verba, venit ad verbera. Atque in prima quidem ſchola impios nunquam proficere, in alteram igitur eos ſubinde trahi, ibíque velint nolint, cogi cognoſcere ſua peccata, ſentiréque, ſe Deum non timuiſse, & quia Deum non timuerunt, nullum humanum auxilium poſse prodeſse: verùm neque in hac altera ſchola vnquam reſipiſcunt reprobi.

3. Cùm ait, Iſraelitas dicturos: *Non nobis rex, &c. rex quid faciet nobis?* indicat, cùm fuerint Iſraelitæ oppreſſi ab hoſtibus, ſuum regem, in quo totam ſuam fiduciam collocarant, nihil illis profuturum. Cùm verò ait: *Quia non timemus Deum*, indicat cauſsam, cur ſuus ipſorum rex illis prodeſse non potuerit, fuiſse, quia Deum non timuere, id eſt, quia nullo Dei timore aut reuerentia tacti illius verbum contemſerunt, ac proinde Deum omnibus regibus mundi potentiorem, aduersùs ſe irritauerunt. Docet igitur, Dei diuinique verbi contemtoribus, ideóque Dei furorem aduersùs ſe prouocantibus, cùm ſint auxilio diuino deſtituti, nihil etiam humani auxilij prodeſse poſse. Contrà verò Dei timentibus, cùm habeant Dei auxilium, auxilia etiam humana, modo in illis nullam ponant fiduciam, haud eſse inutilia.

IV. *Locuti ſunt verba.*

1. Loqui verba hoc in loco ſicut & Ieſ. 8. verſ. 20. eſt longo ſermone, longáque conſultatione, aliquid certo ſtatuere, facere, ita tamen, vt finem, cuius cauſsa habita eſt conſultatio, aſsequi non poſſis, atque ita appareat, reſpectu finis, te nihil, niſi verba multa feciſse. Alludit autem hoc priori membro non ad vnam aut alteram, ſed ad omnes regum & procerum regni Iſrael conſultationes, quibus tum religionem mutãdo (ſicut fecerunt initio regni 3. Reg. 12.) tùm fœdera cum gentibus faciendo & renouando (ſicut fecerunt ſub Manahem 4. Reg. 15.) decreuerunt ſuum in perpetuum firmare regnũ. Cùm igitur ait: *Locuti ſunt verba, vanè iurando*, indicat, reges & principes regni Iſrael tales quidem longas & accuratas habuiſse conſultationes de ſtabiliendo & firmando in perpetuũ regno, idque tũ religionis mutatione, mutatæque conſeruatione, tum fœderum cum gentibus, interpoſitis etiam iuramẽtis, renouatione: ſed finem ſuarum conſolationũ, nempe, regni firmitatem & perpetuitatem (iam enim inſtabat totius deſtructio) aſsequi non potuiſse: ac proinde, huiuſce finis reſpectu, eos nihil in ſuis conſultationibus, niſi multa verba feciſse. Ergo locuti ſunt verba.

2. *Schau* & vanitatem & mendacium ſignificat. Iurare igitur *leſchau* eſt iurare & ad vanitatem & ad mendacium, id eſt, vanè & mendaciter. Vanè iuratur primo, cùm ſine neceſſitate, & pro re inani, fruſtráque iuratur: deinde, cùm per vanos Deos iuratur. 3. cùm quis, etſi per verum Deum, id tamen iurat ſe facturum, quod eſt vanum & contra legem Dei. 4. cùm quis abſolutè iurat, ſe id omnino præſtiturum, quod in ſua poteſtate poſitum non eſt præſtare. Mendaciter vero iuratur, cùm mentiendo & animo fallẽdi iuratur, quod peierare dicimus. Etſi vero verbum hoc omnes has habeat ſignificationes: hoc tamen loco iurare *leſchau* proprie pro vane iurare, idque in tertiam & quartam ſignificationem accipitur. Illud *berith Caroth* ad fœdera cum gentibus facta & renouata refertur. Cùm igitur addit: *iurando vanè, feriendo fœdus*, tria facit. 1. Indicat, illas Iſraelis de mutanda religione, de populo ne Hieroſolymam rediret impediendo, de fœderibus cum regibus gentium feriendis & renouandis, ideóque de regno firmando & in perpetuum ſtabiliendo, conſultationes & conſtitutiones, non ſimplicibus verbis, ſed cum iuramento & conſpiratione fuiſse factas. Deinde eaſdem conſultationes, tanquam vanas & impias, damnat, quippe quæ de rebus fuerunt quæ vere erant vanæ, id eſt, contra verbum Dei. Poſtremo eaſdem tanquam vanas, id eſt, inanes deridet, quod cum Iſraelitæ non potuerint aſsequi finem, quem in ſuis conſultationibus ſibi propoſuerant atque promiſerant, verba tantùm feciſse, & vane, id eſt inaniter iuraſse deprehenſi ſunt. Ac proinde docet, omnes conſpirationes, conſilia, decreta, iuramenta, fœdera, quæ ab hominibus fiunt de rebus vanis & contra verbum Domini, omnia mera eſse verba, vere eſse vana, ideóque prorſus deridenda, quia ſuum finem nunquam aſsequentur: *principes igitur* mundi qui conſultant, qui iurant, qui fœdera *faciunt* contra verbum Domini & contra Dominum *ipſum, nihil aliud* agere, niſi quod verba faciunt, iurant vane, *vanéque fœdera* feriunt.

3. *Roſch* cicuta eſt. Huius autem nomine, venit morbus quiuis contagioſus, qui inſtar cicutæ in agris, niſi mature exſtirpetur, totam Eccleſiam peruadit atque corrumpit: ſicut & Deut. 29. & Amos 7. videre eſt. *Miſchpat* pro gubernatione, qua primores regni populum gubernabant, accipitur. *Schadhai* pro *Schadheh* poſitum eſt. Huius autem nomine, venit vniuerſus populus, qui ager erat Domini. Nomine *talme* ſulcorum veniunt ſingulæ illæ decem tribus. Sunt autem verba ſic legenda. Sicut cicuta germinat in ſulcis agri, ideóque, quidquid ibi ſemiuatum eſt boni ſeminis, corrumpit: ſic iudicium, id eſt, impia gubernatio regum & principum, germinabat in 10. tribubus tanquam in decem ſulcis agri. Indicat igitur his verbis, reges & regni gubernatores, cùm debuiſsent ſulcos agri Dominici, id eſt, 10. Iſraelis tribus à Domino excultas, ſuo iudicio, id eſt, ſua iuſta gubernatione ad bonam frugem proferendam, id eſt, ad obſequium Dei & ad bonos fructus producendos, vitiis & erroribus, tanquam prauis herbis inde euulſis formare, contrà, ſuo iudicio, tanquam cicuta, eas omnes corrupiſſe, à Deo auertiſſe, &, ne pietas germinaret, bonóſque ſuos fructus proferret, quaſi ſuffocaſſe, &, vt impietas ac ſuperſtitio, ceu cicuta, omnes decem tribus, tanquam decem ſulcos, occuparet, effeciſſe. Non tantum igitur ad perdendum populum, in ſuis conſultationibus conſpiraſſe, ſed etiam reipſa illum totum perdidiſſe. Ac proinde docet, ſicut nihil in Eccleſia & Republ. piis & iuſtis gubernatoribus ſalutarius eſt, ſic etiam nihil eiſdem impiis atque iniuſtis, pernicioſius eſſe.

V. *Vitulis Bethauen metuent incolæ Samariæ.*

1. Nomine *begloth* veniunt illi duo vituli aurei, quorum alter erat in Dan, alter in Bethel. In fœminino autem genere dixit *leheglorh* propter contemtum. Nominat verò tantùm Beth Auen, quanquam etiam vnus erat in Dan, κατ' ἐξοχὴν, quoniam Bethel locus erat celebrior. Porrò alludit ad hiſtoriam 4. Reg. 17. cùm ſcilicet rex Aſſur inuaſit totum regnum Iſraelis, excepta Samaria, quam paulò pòſt obſedit. Tunc enim Iſraelitæ qui erant Samariæ, anxij fuerunt magis de vitulis aureis, ne ſcilicet per hoſtem abriperentur, quàm de vniuerſo regno. Cùm igitur ait, *Vitulis Bethauen timebunt habitatores Samariæ*, tria facit. 1. Rem futuram prædicit: nimirum fore, vt toto regno

deó-

ideóque & Bethel & Dan ab Aſſur occupatis, qui in munitiſſima vrbe Samaria adhuc inexpugnati remanſerint, anxij & ſoliciti ſint de ſuis idolis, quæ foris erant in Dan & Bethel, ne ſcilicet ab hoſte rapiantur & confringantur. 2. Tacitè etiam impietatem populi perſtringit, quòd ſcilicet tales vitulos aureos tanquam ſuos deos vſque adeò amet, vt etiam de illis multò magis, quàm de vlla re alia longè cariſſima anxius & ſolicitus ſit. 3. Poſtremò amentiam populi deridet, quòd ſcilicet timeat mala illis ſuis dijs, à quibus omnium malorum depulſionem ſperabat. Ac proinde docet, quanta ſit hominum ſuperſtitioſorum ſicut ſunt Papiſtæ, cæcitas atque amentia, qui de ſuis idolis, præſertim verò de ſuo deo panaceo ita ſint ſoliciti, vt ſemper illi metuant, ne in terram decidat, ne à muribus arrodatur, néve vllo modo perdatur, cùm tamen omnem in eo ſpem ſuæ ſalutis reponant, & verum eſſe Deũ prædicent.

2. Illud *Ci* particula eſt expletiua Enimuerò. Verbum *Abhal* luxit pro lugebit, & ad populum, & ad ſacerdotes refertur, quòd ſcilicet tam ſacerdotes, quàm populus reliquus lugebunt. Illud *halaiu* ſuper eam, ſic reſoluitur, ſuper illum ſcilicet vtrumque vitulum, de quibus anteà, ſed, mutato genere, dixerat: timebunt vitulis ſeu iuuencis. Populus eius ſcilicet vituli, dicitur populus vituli vtriuſque cultor: nempe Iſraeliticus, atque inprimis qui habitabat in Bethel & Dan, vbi ipſi erant vituli. Poſt dictionem *Vehemeraiu*, & ſacerdotes eius, ſubintelligendum eſt *Aſcher*, qui ſcilicet antea lætabantur ſuper eum, ſcilicet vtrumque vitulum. Cum igitur ait: *Enimuerò plorabit ſuper eum*, ſcilicet vtrumque vitulum, *populus eius & ſacerdotes eius*, ſcilicet plorabunt ſuper eum, qui ſcilicet ſacerdotes & populus ſuper eum, vtrumque vitulum, exſultabant, id eſt, exſultare ſolebant & ſolent. Dicit enim actum continuum, ideóque in futuro poſuit, duo indicat. 1. Iſraelitas, ac præſertim eos, qui habitabant in Dan & Bethel, antequàm regnum occuparetur ab Aſſur, immenſa lætitia ſolitos fuiſſe affici, quod haberent duos illos vitulos tanquã duos totius regni propugnacula, in quibus totius ſalutis ſuæ ſpem collocauerant, quódque viderent illos ab omnibus coli. 2. At verò, vbi venit hoſtis, totúmque occupauit regnum, non ſolum, qui erant Samariæ, vitulis metuiſſe, ne raperentur, & in fruſta ſcinderentur, ſed etiam reliquum vniuerſum populum, qui ab Aſſyrio captus fuerat affectum dolore propter vitulos, quòd ſcilicet è ſuis altaribus deturbati atque abrepti ab Aſſyriis fuiſſent, vehementer luxiſſe. Ac proinde docet, idololatras maxima quidem ad tempus affici lætitia ex ſuis idolis & ſuperſtitionibus, quamdiu Deus ſcilicet ad illorum idololatrias conniuet, illíſque ſuas θεοποιήματα ſaluas & incolumes permittit, at verò tandem lætitiam hanc immenſam in ſummam luctum eſſe conuertendam.

3. Gloria vitulorum fuit, cum illorum ornatus & cultus, tum illorum cultor populus. Cum igitur ait, *In gloriam eius* (nempe vtriuſque vituli, ſubintellige, plorabunt ſacerdotes & populus) *quia migrauit ab eo*. Clarius explicans, propter quam præcipuè cauſſam plorabunt Iſraelitæ ſuper vitulos, indicat. 1. Ideò ploraturos, quia vitulos illos videbunt & ſuo ornatu, & cultu, & ſuo illorum cultore populo ſpoliatos. 2. Conſequenter indicat, Iſraelitas, qui erant gloria vitulorum, tranſmigraturos è ſuo regno, atque à ſuis vitulis in Aſſyriam.

4. Neque verò ait, vel initio verſus, *Timebunt fratribus ſuis*, ſed tantum, *Timebunt vitulis*. Neque deinde ait, *Lugebunt vel ſuper ſe, vel ſuper fratres*, ſed, *Super vitulos*. Neque ait *Lugebunt ſuper gloriam Dei*, *ſed ſuper gloriam vituli*. Indicat igitur Iſraelitas magis de gloria vitulorum, quàm vel de gloria Dei, vel de ſalute proximi, imò & quàm de ſua propria ſalute, fuiſſe anxios atque ſolicitos. Ac proinde docet, verè cæcos & amentiſſimos eſſe idololatras, quòd tanto erga ſua muta idola amore, & gloriæ illorum deſiderio æſtuent, vt & Dei veri & proximi, & verò etiam ſui, illorum cauſſa, obliuiſcantur.

VI. Et ipſum Aſſyrio feretur, donum regi Iareb.

1. *Otho* neutri quidem eſt generis, ſed ad vtrumque vitulum refertur. Vitulos autem hos primum in fœminino, deinde in maſculino, poſtremò in neutro genere nominauit. Nihil verò poteſt eſſe & maſculini, & fœminini, & neutri generis ſimul. Non ſolum igitur per contemptum ita genus variauit, ſed etiam vt indicaret, vitulos illos, ideóque idola omnia, verè nihil eſſe, ſicut Paulus docet: *Scimus, idolum nihil eſſe*, id eſt, meram eſſe vanitatem.

2. Iareb de ſententia Hebræi cuiuſdam doctiſſimi, vel metropolis erat Aſſyriæ, vel locus ſaltē regius, vbi frequẽter habitare ſolebãt Aſſyriæ reges. Cum igitur ait, *Et ipſum Aſſyrio feretur, munus regi Iareb*, indicat, non ſolum populum in captiuitatem abductum iri, ſed etiam ipſum populi Deum, vitulum ſcilicet vtrumque, vnà cum ſuo populo ab exercitu Aſſyrio captum, & ſuo regi Iarebo ſingulare munus donatum iri. Quemadmodum, cum dux ſeu imperator alicuius exercitus capitur, tanquam exiguum munus ab illo, qui cepit, ſuo regi donari ſolet. Ac proinde docet, quanto in contemtu habenda ſint idola, quando ea ipſa ſinunt ſe capi atque in captiuitatem abduci, id quod, ſi veri dij eſſent, nullomodo permitterent.

3. *Baſchnah* eſt pro *Baſchah* confundi à conſilio vel ſuo vel alicuius, eſt fruſtrari ſpe & fructu, quem ſibi ab ſuo vel alterius conſilio promittebat. Nomine autem cõſilij Iſraelis veniunt cum vniuerſa mala conſilia, ſynecdochicè, quibus Iſrael, ſpe conſeruandi regni, vt aliquid contra verbum Dei fieret, conſuluit, tum imprimis illud, quando conſuluit, vt mutaretur religio, & erigerentur duo vituli, alter in Dan, alter in Bethel. Fore enim, vt hac ratione populus, ne ad regem Iehuda deficiat, retineatur, atque ita regnum Iſraelis in perpetuum firmetur ac ſtabiliatur. Cum igitur ait: *Pudorem Ephraim accipiet, & pudefiet Iſrael à conſilio ſuo* indicat Iſraelem fruſtratum iri ſpe ſui conſilij, id eſt, captum & deſtructum iri regnum, tum propter vitulos, tum propter fœdera cum gentibus, cuius tamen regni ſibi perpetuitatem promiſerat, ſi religio mutaretur, vituli erigerentur, & denique ſi fœdera cum regibus ferirentur ac renouarentur. Ac proinde docet, omnes huius ſeculi ſapientes, qui ſemper ex prudentia carnis conſulunt, conſiliáque dant contra conſilium, id eſt, verbum Dei à ſuis tandem conſiliis, vtut ſapientiſſima videantur, nihil niſi pudorem & confuſionem relaturos & habituros, quoniam Deus (vt ait Dauid) diſſipat conſilia gentium & reprobat, id eſt, irritas facit cogitationes populorum, conſilium autem Domini manet in æternum. Soli igitur Dei conſilio parendum eſſe, quoniam illud nullam poteſt adferre confuſionem.

VII. *Succiſa eſt Samaria, ſucciſus eſt rex eius.*

1. Verbum *nidhmeh* ingeminandum eſt, hoc modo, *Succiſa eſt, Samaria, ſucciſus eſt rex eius.* Nomine autem Samariæ ſynecdochicè venit vniuerſum regnum Iſrael. Nomine verò regis, rex cum vniuerſo ſuo populo. Non ſine cauſſa autem vtrumque nominat Samariam quidem, quia cum eſſet metropolis, prorſus inexpugnabilis præ aliis vrbibus eſſe videbatur. Regem verò, quia illum poſt ſuos vitulos, putabant Iſraelitæ, ſibi fore, ceu inexpugnabilem arcem. Cum igitur ait: *Succiſa eſt Samaria, ſucciſus eſt rex eius*, prædicit omnimodam totius regni, totiúſque populi deſtructionem, &, quaſi à fundamentis, conuulſionem, indicat, neque munitiſſimã vrbem Samariæ, neque potentiſſimum regem, fore à clade & excidio immunem: multò minus igitur reliquas vrbes & reliquum populum.

2. Non ſimpliciter ait: *Succidetur Samaria, ſuccidetur rex eius*: ſed addit, *Sicut ſpuma ſuper facie aquarum*. Comparat regnum & regem Iſrael ſpumæ, quæ aquis ſupernatat huiuſcemodi autem ſpumæ, primò tumores aquei ſunt, extrinſecus quidem ampli & ſplendidi, ſed intus nihil habentes ſolidi: deinde eminent quidem aquis quibus ſupernatant, ſed tamen nihil aliud ſunt quàm aquarum excrementa: poſtremò citò quidem naſcuntur, & ad tantam magnitudinem perueniunt, ſed citò etiam euaneſcunt, & in nihilum rediguntur. Tria igitur indicat hoc ſimili. Primum, regnum Iſrael, quod ad externam quidem faciem attinet, amplum & ſplendidum fuiſſe, ſed intus, quia ſine Deo, & ſine Chriſto rege erat, nihil habuiſſe ſolidum, meram tantum fuiſſe bullam. Deinde, quo ad externam potentiam, ſplendorem & populi multitudinem, ſuperius quidem fuiſſe regno Iuda, & quaſi ſuper illius caput ſicut bulla ſuper aquis, equitaſſe, excrementum tamen reuera & fæces regni Iuda fuiſſe. Poſtremo, cito quidem natum & ad maximam potentiam ſplendorémque euectum, ſed cito etiam & quaſi vno momento euaneſcere debuiſſe. Ac proinde docet, regna mundi & eorum reges ac principes, præſertim, qui ſunt ſine Chriſto, vtut potentiſſimi & ſplendidiſſimi ſint, nihil tamen reuera eſſe, quam ſpumas & bullas ſuper faciem aquarum, in quibus nihil eſt ſolidum, & licèt potentia & ſplendore excellant Eccleſiam Chriſti: reuera tamen excrementa & fæces eſſe extra Eccleſiam Chriſti eiectas, tandem igitur, vno quaſi momento ſucciſum iri.

VIII. *Et diſſipabuntur excelſa Auen, peccatum populi.*

1. Nomine *Bamoth* excelſorum, veniunt altaria & ſacella, quæ erant in excelſis montibus Bethel & Dan. Etſi enim mentionem tantum faciat Bethel: ſynecdochicè tamen etiã excelſa Dan intelliguntur. Non ait autem excelſa *Bethel*, neque etiam *Bethauen*, ſed tantum *Auen*: deinde eundem locum vocat *Chatthath* peccatum Iſrael. Indicat igitur, locum

illum Bethel, etſi diuinitùs eo ſacroſancto nomine appellatus fuit, quia ibi Deus apparuit S. Patriarchæ Iacob: quia tamen eo loco abuſus eſt populus, ibi colens idola, ex Bethel factum fuiſſe non ſolùm *Bethauen* domum iniquitatis, ſed etiam ipſam iniquitatem & ipſum peccatum. Non potuiſſe igitur Iſraelitas ſuum impium cultum ſanctitate loci fucare, quòd ſcilicet eo in loco exerceretur, quem Deus vocari iuſſit domum Dei, quando propter iniquitatem, quæ ibi admittebatur ipſe quoque locus, non tantùm domus iniquitatis, ſed etiam iniquitas & peccatum ipſum factum fuerit. Et proinde docet, hypocritas fruſtra obtegere ſua ſacrilegia ſacris nominibus, vbi à pura Dei inſtitutione ad ſuas imaginationes deficiunt, neque ſacra locorum ac ceremoniarum nomina impios cultus reddere ſacros, ſed contrà, ſacrilegos cultus, ſacrilega quoque reddere loca & locorum ac ceremoniarum nomina.

2. Bethel appellat *Bethauen*, & *Auen*, propter iniquum cultum, quo ibi ſe colere Deum profitebantur Iſraelitæ. Cultũ verò illum, etſi ſacroſanctus populo videbatur, quia tamen conformis non erat verbo Dei, iniquitatem & peccatum eſſe pronunciat. Docet igitur, quidquid à verbo Dei degenerat, eíque conforme nõ eſt, etſi hominibus ſanctiſſimũ videatur: reuera tamen impietatem eſſe atque peccatum, atque ita peccatum & impietatem, vt etiam loca, vbi tale quid admittitur, impura atque impia & ſacrilega reddat.

3. *Spina*, inquit, *& carduus aſcendent ſuper altaria eorum.* Explicans igitur, quomodo excelſa Auen diſperdentur, indicat, loca illa alioqui tunc frequentiſſima & celeberrima, propter idololatriam, quæ ibi exercebatur, fuiſſe in ſyluas & nemora vertenda: populo nimirum in captiuitatem abducto, & vitulis inde in Aſſyriam tranſlatis.

4. Quòd quis dicat *montibus operite me, & collibus, cadite ſuper me*, extremæ deſperationis ſignum eſt, eſtque argumentum, illũ malle horrifica morte perire, quàm præſentem calamitatem ſpectare, Deique aduerſus ſe manum ſentire, ſicut & Luc 23. & Apoc. 6. apparet. Cùm igitur ait: *Iſraelitas dicturos montibus, operite nos, & collibus, cadite ſuper no*, indicat, tantam eorum fore calamitatem, vt futura ſit illis vita hæc, & Solis conſpectus horrori, ac malint ſimul potiùs, idque horrificè mori, quàm præſentem Dei vindictam contra ſe ſentire. Ac proinde docet, multò intolerabilius eſſe, cernere & ſentire Deum nobis iratum propter noſtra ſcelera, quàm centies mori, atque à montibus obrui.

IX. A diebus Gabaa.

1. Primum *Mem* in *Mime* comparatiuè, de ſententia etiam Auen Ezra, accipitur, Iſraelem ſcilicet peccaſſe à diebus Gabaa, id eſt, grauius, quàm peccatum fuerit tempore Gabaa ab ipſis Gabaonitis. Confert autem peccata Iſraelitarum, cum peccatis Gabaonitarum, quòd in Gabaa, grauiſſima, & ſine vllo pudore, atque impunè admiſſa fuerint ſcelera, ſed in Iſrael longè grauiora, & multò impudentiùs admitterentur. Porrò peccata Gabionitarum permulta, diuerſáque fuerunt, ſed prodigioſæ & Sodomiticæ libidines, quæ impunè & ſine vllo pudore graſſabantur in Gabaa, hîc à Propheta notantur. Ad hiſtoriam enim Iudic. 19. alludit: ſcelera etiam Iſraelitarum permulta variáque fuerunt, ſed fœdiſſimæ imprimis, atque hæ quidem ſpirituales libidines, id eſt, idololatriæ, hîc à Propheta perſtringuntur. Cùm igitur ait: *Iſraelitas nunc grauiùs peccare, quàm olim Gabaonita*, indicat, longè nunc impudentiùs & multò magis impunè graſſari cùm reliqua ſcelera, tum præſertim idololatriam in Iſrael, quàm olim graſſatæ fuerint obſcœnæ libidines in Gabaa. Ac proinde docet, idololatriam ſcelerum omnium, atque ipſius etiam Sodomiticæ obſcœnitatis, multò grauiſſimam eſſe iniquitatem.

2. Cùm à ſecunda perſona ad tertiam tranſiens, ait: *Ibi ſteterunt*, nempe, Iſraelitæ, ſubintelligendum eſt, in ſuis iniquitatibus & peccatis. Stare autem in peccatis, eſt in peccatis perſeuerare, atque in eis obſtinatum eſſe. Indicat igitur, Iſraelitas non ſolùm grauiùs peccaſſe Gabaonitis, quòd & grauiora ſcelera admittebant, nempe idololatriam, & impudentiùs hanc exercebant, quàm illi ſuas carnales libidines, ſed etiam in iis ſuis ſceleribus pertinaciores & obſtinatiores illis fuiſſe. Ac proinde docet, longè difficiliùs auelli poſſe idololatras à ſuis ſuperſtitionibus, quàm reliquos ſceleratos à ſuis ſceleribus, propterea, quòd reliqua ſcelerati faciliùs ſua agnoſcunt ſcelera (peccati autem cognitio primus ad reſipiſcentiam gradus eſt) quàm ſuperſtitioſi ſuas εἰδωλοθρησκείας velint agnoſcere & fateri eſſe idololatras.

3. *H Aluah* per metatheſin pro *haulah* à *haual*, *haulah* verò iniquitas eſt. Nomine autem *filiorum iniquitatis*, veniũt hîc ipſi Gabaonitæ, aduerſus quos ſuſceptum fuit bellum, *Bagibhhah* pro *cebagibhhah* ſicut in Gabaah. Cum igitur ait: *Non apprehendet eos ſicut in Gabaa bellum* (quod ſcilicet fuit) *contra filios iniquitatis*, id eſt, iniquos. Si illud verbum in futuro, ſicut eſt, accipiamus minatur Deus Iſraelitis, & ait, ſe nolle tale bellum illis inferre, quale olim in Gabaa mouit contra impios Gabaonitas: nempe, neque tàm longum, neq. tàm tenue & molle, vt poſſint hoſti reſiſtere, ſicuti Gabaonitæ Iſraelitis ita bis reſtiterunt, vt bis etiam fuerint illis ſuperiores. Indicat igitur, ſe velle tàm acri & forti bello illos aggredi, vt vno momento omnes ſimul diſperdat. Si verò futurum pro præterito capias, ſtuporem Iſraelitarum perſtringit, cauſſam ſimul etiam aſſignans, cur præfracti in ſuis peccatis perſeuerent: nimirum, quoniam bellum, id eſt, memoriam belli, quòd in Gabaa aduerſus filios iniquitatis geſtum eſt, illos non apprehendit, ſeu quoniam non ſentiunt, ſe Gabaonitarum exemplo admoneri, vt reſipiſcere diſcant, & quòd, cùm ſint ſimilia, imò etiam grauiora ipſorum ſcelera ſceleribus Gabaonitarum, ſimili etiam, imò & grauiori bello funditus perdentur quàm Gabaonitæ olim fuerint perditi. Ac proinde docet, ſtuporem hunc, quo ſcilicet iram Dei aduersùs noſtra peccata, in aliorum exemplis non conſideramus, non poſtremam eſſe cauſſam, cur ſtemus, id eſt, obſtinati perſeueremus in noſtris peccatis.

X *In voto meo eſt, & caſtigab eos*

5. Eſſe aliquid nobis in voto, eſt nos aliquid non ſimpliciter velle, ſed ſummo cum deſiderio & voluptate velle: ſubintelligitur autem *Iaſar* caſtigare. Machor illius verbi *vecſſorem*. Cùm igitur Dominus ait, *In voto meo eſt* ſcilicet caſtigare eos, *& caſtigabo eos*, tria indicat. 1. Se vehementer cupere caſtigare Iſraelitas 2. Nec ſolùm cupere, ſed etiam decreuiſſe id facere, ſuóque deſiderio ſatisfacere. 3. Certò igitur ſe illos caſtigaturum, ſuúmque decretum reuocari non poſſe: ac proinde docet, ſe affici delectatione, cùm punit impios.

2. Etſi verò alibi, vt in cap. ſequenti, apud hunc Prophetam docet, cùm aliquem punit ſe quaſi coactum & inuitum id facere: illud tamen cum hoc præſenti loco non pugnat, quoniam illud, & alia ſimilia loca, de caſtigationibus, quibus ſuos filios electos caſtigat, intelligitur: præſens verò locus de caſtigationibus, quibus reprobos & præfractos Iſraelitas puniturus erat, intelligendus eſt.

3. Cùm ait, *Et congregabo ſuper eos, populos*, indicat modum, quo caſtigaturus ſit Iſraelitas: nempe, non per Iudæos aut alios Iſraelitas, ſicut Beniamitas in Gibea aliàs puniuit per Iſraelitas, ſed non ſine maxima Iſraelitarum clade, verum per gentes exteras, nempe per Aſſyrios crudeliſſimos & potentiſſimos, quibus reſiſtere minimè poſſent: ſe igitur congregaturum populos, ad diſperdendos Iſraelitas.

4. *Honothem* per Iod quidem ſcribitur. ſed pronunciatur per *Vau*: quia *Iod* poſitum eſt loco *Vau*: poteſt autem eſſe & à *hon*, quod iniquitatẽ ſignificat & à *hanah*, vnde *honah* quod ſignificat ſulcũ: vtro autem modo legas, cauſſam aſſignat, cur velit eos per Aſſyrium perdere. Si cum LXX. interpretibus, Hieronymo, & aliis patribus *honothem* per *Iod* pro *honotham* per *Vau* legas, indicat, ideò ſe illos caſtigaturum, quia alligati, (id eſt, obſtinati ſunt) duabus, (id eſt in duabus) iniquitatibus ſuis: nempe in eo, quod & verum Deum, verúmque Dei cultum deſeruerunt, & alienos Deos, vitulos nimirum, alienóſque cultus, nempe ſuperſtitioſos, à gentibus acceptos, ſibi delegerunt, ſicut alibi per alium Prophetam ait Dominus. *Duo mala fecit populus meus. 1. Deſeruerunt me fontem aquæ viuæ. 2. Et foderunt ſibi ciſternas non tenentes aquas.*

5. Si verò cum Kimhi, Auen Ezra & aliis *honotham* pro ſulcis accipias, alludit ad indomitas iuuencas, quæ cum non ſint aſuetæ arationi, ſi adigantur ad agros arandos, nũquam rectè arant, vnum rectum faciendo ſulcum, ſed iugi impatientes modò in dextram, modò in ſiniſtram declinant, duos ſimul obliquos facientes ſulcos. Indomita iuuenca (vt in verſu ſequenti mox dicet) eſt Ephraim. Iugum, eſt lex Dei. Ager Domini, eſt Eccleſia. Arare agrum Domini, eſt in Eccleſia Deo ſeruire, ſeu Deum colere. Ille rectè arare dicitur, ideóque vnum tantum facere ſulcum, qui continens ſe ſub iugo, puro & recto cultu Deum colit, non declinans ab eo neque ad dexteram, neq ad ſiniſtram. Ille verò obliquè arare, ideóque duos ſulcos ſimul facere dicitur, qui impatiens iugi legis diuinæ, partim Deo, partim Baali ſeruit, declinans modo ad dextram, modo ad ſiniſtram. Sic fecit illa indomita iuuenca Ephraim: quemadmodum alio ſimili exprobrauit ei Elias Propheta dicens 3. *Reg.* 8. Quid claudicatis in duas partes? ſi Iehoua eſt Deus, ſequimini eũ: Si Baal eſt Deus, ergo eũ ſequimini. Cum igitur ait, ſe caſtigare Iſraelitas, collectis cõtra eos populis, nẽpe Aſſyriis, cum

colligati

colligati ſint duobus ſulcis ſuis indicat, ſe ideò illos caſtigaturum quoniam non arant rectè, nec ſe continent in vno ſulco, in puro ſcilicet Dei cultu, ſed ligarunt & obfirmarunt ſe in illis duobus ſuis ſulcis, id eſt, in illa ſua duplici religione & cultu partim Deum, partim Baalim colentes: ac proinde docet, nihil ſibi ingratius fieri poſſe, quàm cùm quis, impatiens iugi diuini humanas ſuperſtitiones cum diuino cultu permiſcet, partim Deo, partim Baalim ſeruiens, atque ita duos ſimul obliquos faciens ſulcos. Iuſtam hanc certè cauſſam eſſe, cur Deus huiuſmodi indomitas iuuencas caſtigare, taleſque Eccleſias in ſuis duobus ſulcis obſtinatas, collectis contra eas populis multis, funditùs perdere debeat.

XI. Et Ephraim iuuenca adſueta amare trituram.

1. Iod in principio *ohabbthi* redundat: ſubeſt autem hic tacita antithesis inter triturationem & arationem. Iuuenca adſueta trituræ, non libenter arat. Eſt enim trituratio iuuencis facilior, iucundior, vtilior ipſa aratione. 1. Etſi in vtraque obſequium à iuuencis præbetur ſuis Dominis: obſequium tamen illud in aratione longe laborioſius eſt quàm in trituratione. 2. In aratione coguntur iuuencæ eſſe ſub iugo, quo collum premitur, in trituratione nullum ferunt iugum, ſed liberè per aream vagantur. 3. in aratione plerumque obturantur ora bobus, reticulo ex viminibus, vel ex funibus contexto, ne ſit illis liberum comedere, cùm volunt: at in trituratione iuxta legem Domini, os boui trituranti non obligatur. Itaque ex trituratis frumentis comedit, cùm vult. Cùm igitur ait, *Ephraim iuuenca amare trituram adſueta*, cauſſam aſſignat, cur Iſraelitæ non rectè arauerint, ſed impatientes iugi, duos fecerint ſulcos, inque illis fuerint obſtinati: quoniam cùm eſſent adſueti tantùm triturationi, non potuerunt ferre arationem, id eſt, quoniam, etſi nunquam recuſarunt aliquod obſequium præſtare Deo: facilioribus tamen duntaxat obſequiis, qualia ſunt externa ceremonialia, adſueti fuerunt. Neque enim ea, quæ grauia ſibi videbantur, præſtare voluerunt: deinde illud etiam quæcunque obſequium quod præſtabant Deo voluerunt præſtare liberè, non ſub iugo, id eſt, voluerunt Deo ſeruire pro ſuo arbitrio & licentia, non pro arbitrio & voluntate Dei: poſtremò adſueti annonæ, & omnium rerum copiæ, quæſtui, denique deliciis omne genus pro ſua libidine fruendis, facti ſunt nimis pingues atque obeſi, ita, vt nimis pingues facti in ſua trituratione, iugum deinde ad arandum ferre nequiuerint, ac proinde iugi impatientes, huc atque illuc diuertentes, duos ſulcos ſimul fecerunt, inque illis animos ſuos obfirmarunt. Ac proinde docet, nimiam libertatem, vel potiùs licentiam, nimiam rerum omnium copiam, *nimias delicias* & voluptates, quibus ſumus iampridem aſſuefacti, *plerunque*, non dicam occaſionem, ſed cauſſam eſſe, cur vocati ad rectè arandum, in agro Domini, impatientes iugi à recto tramite huc atque illuc deflectimus, partim Deo, partim diabolis, partim Chriſto, partim Antichriſto ſeruientes, & ſuperſtitiones cùm vero cultu miſcentes. Iuuencæ ſumus fratres, triturandis tantùm frumentis, & fruendis aliorum laboribus adſueti: ideò cùm diligenter eſt arandum, & pro Chriſto laborandum ac ſudandum, cùm eſt vita pro Chriſto exponenda potius, quàm vt vel latum vnguem à puro eius cultu deflectamus, non poſſumus ferre iugum, ideò modò ad dextram, modò ad ſiniſtram confeſtim deflectimus.

2. *Habbar* ſignificat tranſire & tranſgredi. Si pro tranſgredi cum R. Salom. accipiamus, Dominus iis verbis, & Ego tranſgreſſus ſum ſupra obeſum eius, iuuencæ, collum, *κατ' ἀνθρωποπάθειαν*, ait, ſe malè feciſſe, quòd tam bene tractârit Ephraim, ſeù, quòd tam pinguefecerit Iſraelem. Indicat verò Iſraelem abuſum fuiſſe clementiâ, bonitate, & liberalitate Domini, quia aſſuetus tantum triturationi, ibique obeſus factus, noluit poſtea ſub iugo rectè arare. Si verò cum aliis ferè omnibus accipiamus verbum illud pro tranſire: tranſire *ſuper* collum iuuencæ, eſt conſcendere ſuper eius dorſum & collum, & iugum vi illi imponere. Eſt autem ecliptica oratio, cùm ait: *Et Ego tranſiui ſuper collum eius*, ſubintelligendum enim eſt, Et iugum illi impoſui, & ad arandum adegi, ſed ipſa impatiens iugi, rectè arare noluit. Tria igitur indicat. 1. Ipſum Iſraelem ex Domini liberalitate, factum fuiſſe pinguem, obeſum, potentem & omni rerum copiâ affluentem: ideò appellat obeſum eius collum. 2. Cùm ita floreret regnum Iſrael, ſe per Prophetas iugum legis illi impoſuiſſe, id eſt, verbum prædicaſſe & inculcaſſe, atque ad arandum, id eſt, ad Deum rectè colendum, quaſi coegiſſe, ideò ait: *Tranſiui ſuper obeſum eius collum*. 3. Verum innuit id quod ſupra dixerat, iuuencam hanc impatientem iugi, rectè arare noluiſſe, ſed duos feciſſe ſulcos, inque illis fuiſſe obſtinatam.

3. Facere aliquem equitare, Hebraica phraſi, eſt efficere, vt aliquis violenter & velociter è ſuis laribus in longinquam regionem tranſuehatur. Facimus enim equum equitare, cùm calcaribus ita premimus, vt faciamus illum è ſtabulo in longinquam regionem velociter currere, ac ceu tranſultare. Cùm igitur ait, *Et Ego equitare faciam Ephraim*, denuncians illi captiuitatem atque exſilium, indicat ſe effecturum, vt totus ille populus tanquam indomita iuuenca e ſuo regno in longinquam regionem, id eſt, in Aſsyriam, preſsus ab Aſsyriis, violenter & velociter tranſuolet, idque propterea, quod nimis obeſus, neque ſub iugo Domini eſſe, neque in agro rectè arare vult, ſed tantùm delicias & quæſtum triturationis amat.

4. *Arabit Iuda, & Iacob occabit.* Nomine *Iacob*, veniunt reliqui omnes filij Iſrael qui cum tribu Iuda coniuncti erant, ſed non erant e tribu Iuda. Verbis *Arandi & occandi*, venit obſequium & cultus Dei purus in Eccleſia. Eſt autem hic nō comminatio, ſed promiſſio. Cum igitur ait: *Arabit Iuda & occabit ei Iacob*, indicat, expulſis e ſuo agro in perpetuam captiuitatem decem tribubus, propterea quòd, vt iuuencæ indomitæ, rectè arare nolunt, ſe retenturum Iudam, & aliquot alias reliquias ſeminis Iacob, in ſuo vero ac puro cultu & obſequio, ideóque in Iuda & aliquot aliis reliquiis Iſrael, ſe Eccleſiam conſeruaturum.

5. Ait autem primò, *Iuda arabit*, deinde, *Iacob occabit ei*, ſcilicet Iehudæ, quoniam tribus Iuda, cùm eſſet tribus regis, atque ex ea oriturus eſſet Meſſias, præire debebat omnibus reliquis filiis Iacob, in vero & puro cultu Dei præſtando, reliqui verò, omnes eam ſubſequi, & ſi quid omiſſum fuiſſet à Iuda, illud reſarcire, atque ita ad perfectam agricolationem Iudam adiuuare: ac proinde docet, in Eccleſia ordinem eſſe debere, vt alij præcedant, alij ſubſequantur in colendo agro Dominico, & quidem eos qui in maiori dignitate ſunt conſtituti ſicut erat tribus Iuda, aliis in obſequio & cultu Deo præſtando præire, reliquos verò ſubſequi debere.

XII. *Seminate vobis ad iuſtitiam.*

1. Iuſtitiæ nomine, cùm de natura iuſtitiæ ſcripturæ loquuntur, veniunt plerunque hæc tria. 1. Remiſſio peccatorum, cum imputatione iuſtitiæ Chriſti, per miſericordiam Dei. 2. Deinde ipſa cordis, hominiſque renouatio ac ſanctificatio. 3. Ipſa internæ inhærentiſque iuſtitiæ opera. Hæc autem triplex iuſtitia ex verbo Euangelij in agro cordis noſtri ſato, & fide recepto, tanquam ex ſemine (ſemen enim eſt verbum Dei) ſeu ex fide in Deum & Chriſtum, in verbo reuelatum, naſcitur: nam & remiſſio peccatorum, ſimul cum imputatione iuſtitiæ Chriſti, fide recipitur, & ſpiritus regenerationis citra fidem non donatur, & fructus internæ iuſtitiæ e fide naſcuntur, fide per charitatem operante. Seminare igitur ad iuſtitiam ſcilicet habendam, eſt fide verbum Dei in cordibus noſtris, tanquam in agris recipere, Deo fidere, totámque ſalutis fiduciam in Deo & Chriſto reponere, quoniam ex hac tanquam ex ſemente, omnis noſtra oritur iuſtitia. Cùm igitur ait, *Seminate vobis ad iuſtitiam*, non tam hortatur in præſentia Iſraelitas ad reſipiſcentiam, quàm ſummatim docet, ad quid anteà ſemper illos hortatus fuerit per Prophetas: nempe, primò ad verbum Dei fide recipiendum & retinendum, quoniam ex hoc omnis noſtra oriatur iuſtitia, & hoc quò ad Deum. Deinde verò quò ad proximum, ait: *Metite Cheſedh*. Nomine autem *Cheſedh* venit miſericordia & beneficentia, beneficentia verò hæc erga proximum oritur ex fide in Deum. Cùm igitur ait: *Metite beneficentiam*, nempe, tanquam fructum ſeminis ad iuſtitiam ſati, id eſt, fidei: duo indicat. 1. Alteram partem doctrinæ diuinæ eſſe, vt, poſtquam fide recepimus verbum, eo, támque fiduciam ſalutis noſtræ in Deo collocauimus, opera etiam pietatis ipſámque beneficentiam in proximum, exerceamus. 2. Hanc verò beneficentiam meti ex ſemine fidei, ſeu fructum eſſe fidei, internæque iuſtitiæ: ac proinde cùm ait: *Metite*, non tantùm hortatur, ſed etiam docet, quis fructus ex præcedenti ſemente naſcatur & metatur, nempe, fructus iuſtitiæ, id eſt, ipſa in proximum beneficentia.

2. Non ait autem ſimpliciter: *Metite*, ſed, *Ad menſuram*. Indicat igitur, in beneficentia, & pietatis erga proximum operibus præſtandis, menſuram eſſe ſeruandam, nempe, vt, quantum cuique opus eſt, & noſtræ ferunt facultates, tantum etiam beneficentiæ & officij in quemque conferamus, ſicut in Actis legitur: *Et diſtribuebant vnicuique, prout cuique opus erat*. Et cū (vt ait Apoſtolus) in omnes ſint conferenda beneficia, maximè verò in domeſticos fidei, ea conferri curemus.

3. Poſtremum quod ad nos attinet ipſos, ait Propheta *Niru la hem nir*. Arare autem arationem, eſt arationem, renouare, ſeu, vt Hieronymus vertit, nouare nouale, eſt agrum

non ſemel, ſed ſæpiùs arare, ac euulſis inde ſpinis & malis herbis, quæ ſubinde increſcunt, renouare, quo meliores fœtus poſsit & grandiores edere. Cùm igitur ait: *Niru lachem nir* nouale vobis renouare, τρίτον indicat, hanc fuiſſe & eſſe tertiam totius diuinæ, non tantùm ad Iſraelitas, ſed etiam ad nos, exhortationis particulam: nempe curemus, vt noſtri tum cordis, tùm corporis ager, tam carnis mortificatione, quàm ſpiritus viuificatione quotidie renouetur, quò largiores & meliores beneficentiæ fructus, è ſemine Dei, ibi per fidem recepto, proferre poſſit: in noſtræ igitur carnis mortificationem, & ſpiritus viuificationem cõtinenter eſſe incumbendum.

4. Nomine *heth* venit καιρὸς ſeu tempus opportunum. Is autem quærere Deum dicitur, qui ſuorum peccatorum vero dolore tactus & vere pertæſus, & miſericordiæ ac iuſtitiæ Chriſti deſiderio affectus, per veram reſipiſcentiam à mundo auerſus, ad Deum, qui ſe iuſtificet in verbo quærendum, atque in cœlis inuocandum, ſeſe per veram fidem conuertit. Porrò tamdiu tempus eſt quærendi Dominum, quamdiu Dominus eſt nobis placabilis: eſt autem Dominus tamdiu nobis placabilis, quamdiu nos poſſumus ex animo reſipiſcere, ideóque quandiu ſumus diuinæ miſericordiæ capaces. Cùm igitur ait: *Tempus eſt quærendi Dominum*, duo facit. 1. Facit Iſraelitis ſpem ſalutis, quòd Dominus adhuc ad miſericordiam propenſus ſit, modò ipſi per veram reſipiſcentiam & fidem ad eum redire velint. 2. Deinde verò tacitè minatur, niſi maturè redeant in viam, quamdiu tempus eſt, & quamdiu Dominus illis eſt placabilis, fore, vt præcludatur eis ſalutis via, & nullam apud Dominum miſericordiam reperire queant: non enim hoc tempus quærendi Dominum, perpetuum fore. Ac proinde docet, nunquam quidem eſſe deſperandum, quamdiu ſumus in hac vita, quia adhuc tempus eſt quærendi Dominum, ſed neque etiam procraſtinandam eſſe reſipiſcentiam, & ſcelera continuanda: quia tempus quærendi Dominum tandem elabitur, & nobis perpetuum eſſe non poteſt.

5. Dominus ad nos redire dicitur, partim, cùm ſua gratia in noſtrum cor illabitur, & facit, ſe à nobis agnoſci, & ſentiri clementem & miſericordem, partim, cùm externis etiam beneficiis nos cumulando & à malis eripiendo, ſeſe nobis adeſſe & præſentem eſſe declarat.

6. Nomine autem iuſtitiæ, quam dicitur Deus in nos pluere, venit omnis Dei erga nos bonitas, tam illa, qua nos recipit in gratiam & iuſtificat & regenerat, quàm illa, qua nos externis etiam beneficiis & temporalibus & æternis afficit. Cùm igitur ait: *Donec ipſe veniat & pluat vobis iuſtitiam*, duo facit. 1. Indicat, ſi Iſraelitæ ſyncerè & ex animo quærant Dominum, dum tempus eſt illum quærendi, Dominum obuiam illis venturum, illos in gratiam recepturum, & quàm ſit erga illos clemens & benignus, infinitis beneficiis declaraturum, neque illos operam perdituros, ſi ad iuſtitiam ſeminarint, quoniam tandem ipſam Dei erga ſe bonitatem, largiter è cœlis, inſtar magnæ pluuiæ effuſam ſentient. 2. Etſi Dominus certo ad nos venturus eſt, & illos tum variis beneficiis cumulaturus, tum è variis malis murus, ſi ex animo ab illis quæratur: non tamen eſſe nimis feſtinandum, ſed patientia opus eſſe. Illum enim etſi quærentes ſe, recipiat in gratiam: non tamen ſtatim illos aut omnibus malis liberare, aut omnibus beneficiis cumulare ſolere. Venire enim ad nos, cùm ei lubet, ideò ſemper illum nobis eſſe quærendum, idque cum patientia, donec ipſe plenè veniat, & perfectam nobis pluat iuſtitiam, iuxta illud etiam *Ieſai.* 28. Qui crediderint, non feſtinent.

7. Non ait autem ſimpliciter, *Dum iuſtitiam vobis emittat, aut donet*, ſed *pluat*. Duo igitur indicat. 1. Iuſtitiam illam aliunde, quàm è cœlo ad illos deriuandam, & aliunde, quàm è cœlo exſpectandam non fuiſſe. 2. Deum non parcè, ſed largiter, ſuam erga illos bonitatem, inſtar pluuiæ, è cœlo effuſurum: ac proinde docet, 1. Quidquid iuſtitiæ & boni habemus, totum illud è cœlo ad nos fluxiſse. 2. Deum in illos, qui ſe quærunt, liberaliſſimum eſse, & ſua quàm largiſſimè conferre beneficia.

Araſtis iniquitatem.

1. Arare impietatem pro ſeminare impietatem dixit. Sicut autem ille dicitur ſeminare ad iuſtitiam, qui verbum Dei fide recipit, totámque ſuæ ſalutis fiduciam in Deo & Chriſto reponit, quia fides initium eſt omnis iuſtitiæ: ita contrà ille ſeminare impietatem dicitur, qui verba Dei ſua infidelitate reiicit, ſuæque ſalutis fiduciam non in Deo, ſed in ſe, ſuis viribus & creaturis aliis collocat, quoniam infidelitas omnis impietatis fons eſt. Metere verò iniquitatem nempe ex impietate, tanquam ex ſemine, eſt reliqua ſcelera omnia, ex ipſa infidelitate, à qua tanquam à ſemine proficiſcuntur, tam in Deum & proximum, quàm in ſeipſos admittere. Cùm igitur ait: *Araſtis impietatem, meſſuiſtis iniquitatem*, indicat, Iſraelitas iis, ad quæ Dominus per Prophetas ſemper hortatus illos fuerat, omninò contraria ex diametro admiſiſſe, quoniam, cùm debuiſſent primùm ſeminare ad iuſtitiam, id eſt, verbum Dei fide recipere, totamque ſalutis ſuæ fiduciam, vt verbum Dei tradit, in Deo collocare, ipſi ſua impietate, id eſt, ſua infidelitate verbum reiecerunt, ſuæque ſalutis fiduciam, non in Deo, ſed in ſuis viis, id eſt, in ſuis inuentis & ſuis viribus poſuerunt: & cùm deinde debuiſſent colligere ad menſuram beneficentiam, id eſt, beneficentiam ex fide collectam in proximum exercere, ac poſtremò continenter tum carnis mortificatione, tum ſpiritus renouatione, ſeipſos, tanquam agros, renouare, ipſi contrà meſſuerunt iniquitatem, id eſt, ſcelera omne genus ex impietate profecta admiſerunt.

2. Si legatur, *Comediſtis fructum mendacem*: Comedere fructum mendacem, eſt non frui illis bonis fructibus, quos è tua ſementi te fruiturum ſperabas, ſeu eſt, tua ſpe, vt inani & vana, fruſtrari. Cùm igitur ait: *Comediſtis fructum mendacem*, duo indicat. 1. Ipſos Iſraelitas ſperaſse, ſe fruituros multis bonis è ſua illa impia religione, e ſuis iniquis conſiliis, & ſuis fœderibus, tanquam fructibus ſuæ ſementis: nempe quod eſſent diu in pace victuri, & regnum in perpetuum conſeruaturi. 2. At verò fruſtratum iri ſuis inanibus ſpebus, quoniam ex tali ſemente impia, non, niſi malos fructus, colligere & comedere poſſint: ac proinde innuit, illos non ſolum non conſeruaturos regnum, ſed etiam in captiuitatem eſse abducendos.

3. Si verò legamus, *Comediſtis fructum mendacij*: Comedere fructus mendacij eſt, iuſtas mendacij pœnas dare. Mendacium autem Iſraelitarum fuit: quòd tum animo credebant, tum verbis iactabant, tanquam verum, id, quod omnino erat falſum, nempe, ſi religionem mutent, ſi populum retineant, ne redeat Hieroſolymam, ſi fœdera faciant cum gentibus, ſuum regnum in perpetuum conſeruatum iri: hanc enim optimam eſse conſeruandi regni rationem, hoc autem totum falſum & mendacium fuit. Cùm igitur ait: *Comediſtis fructum mendacij*, indicat, Iſraelitas hæc quidem iactaſse, & ſibi ex iis pacem & regni conſeruationem promiſiſse, ſed tua inani ſpe fruſtratos, iuſtas ſui mendacij pœnas, certò & breui daturos fuiſse.

4. Quum ait: *Confiſus es in viis tuis*, nomine viarum, intelligit omnia Iſraelis inuenta & inſtituta, quibus ſuum gubernabant regnum, vt noua & ab ipſis excogitata religio, nouæ leges, noua cum gentibus fœdera, denique noua, id eſt, diuerſa à lege Dei, vitæ ratio. Cùm verò ait, *Et in multitudine fortium tuorum*, nomine *gibborim* fortium proprie quidem veniunt ipſi Iſraelitæ cum ſuis militibus, qui & numeroſiſſimi & fortiſſimi erant, ſed ſynecdochice veniunt omnes Iſraelitarum vires. Non dicit autem ſimpliciter, *Confiſus es in viis & in fortibus*, ſed addit, *Tuis*. Tacitam igitur facit antitheſin, inter vias Iſraelis & vias Dei, vires Iſraelitarum, & protectionem Dei. Cùm igitur ait, *Quia confiſus es in viis & fortibus tuis*, duo facit. 1. Indicat, Iſraelitas contemto Dei verbo, quod docet, in ſolo Deo, ſpem omnem eſse collocandam, totam ſuæ ſalutis, ſuíque regni conſeruandi fiduciam in ſuis tum conſiliis, inuentiſque, tum viribus poſuiſse. 2. Deinde cauſam aſſignans, cur fructus mendaces, id eſt, malos, & præter ſuam ſpem, ſint comeſturi, hanc eſse docet, quia ſcilicet reiecto Dei verbo, quod in ſolo Deo ſperandum & fidendum eſse docet, confiſi ſunt in ſuis viis & in ſuis viribus: hoc enim fuiſse arare impietatem, quaſi dicat, quia ſeminaſtis impietatem, id eſt, malam feciſtis ſementem, & quia meſsuiſtis iniquitatem, id eſt, malam etiam feciſtis meſsem, malos etiam & mendaces fructus comedatis neceſse eſt, veſtra autem mala ſementis, vnde etiam mala meſſis profecta eſt, fuit veſtra impietas, quòd ſcilicet reiecto Deo & eius verbo, & contemtis viis & protectionibus Dei confiſi eſtis in viis & protectionibus veſtris. Ac proinde docet, hanc eſse omnium peccatorum ſementem, ſuperbiam ſcilicet cum infidelitate coniunctam, quæ fit, vt contemto Deo & eius verbo, nobis ipſis ſapientes ac fortes eſse videmur, ideóque neglectis viis & protectionibus Dei, in noſtris tum conſiliis, tum viribus confidamus: & ideò qui malam faciunt ſementem, talem etiam facturos meſsem, & poſtremò talibus etiam fruituros fructibus, nimirum mala meſse & mala ſemente dignis.

XIV. Ideò ſurget.

1. Illud *vau* eſt loco particulæ illatiuæ *lachen* ideò. Tumultus nomine venit ille totius alicuius vel regni vel ciuitatis ſtrepitus, clamórque, qui in populo excitari ſolet, cùm ſe ſuúmque regnum vel ciuitatem, à potentiſſimo hoſte ex impro-

improuiſo & contra omnem exſpectationem, oppugnari aut obſideri audit ac ſentit, ita vt omnes ad arma feſtinare cogantur. Et talem tumultum ſurgere populo, eſt talem tumultum in populo & per totam vrbem ex improuiſo excitari. Cum igitur ait: *Ideo tumultus ſurgent in populo tuo, & omnes munitiones tuæ deſtruentur*, duo indicat 1. Hoſtem Aſsyrium derepente & præter omnium Iſraelitarum exſpectationem, regnum Iſraelis inuaſurum, munitiones diruturum, Iſraelitas partim occiſurum, partim captiuos abducturum, ita, vt propter hunc repentinum, & horrificum hoſtis in Iſrael aduentum, futurus ſit maximus in vniuerſo populo tumultus, ſeditio, luctus & clamor. 2. Ideo verò hoc illis euenturum, quod contempto Dei verbo, non in Domino, ſed in ſuis tum viis, tum viribus confiſi ſunt, atque hunc illis futurum illius malæ ſementis fructum, de quo dixerat: *Araſtis ſeu ſeminaſtis impietatem, meßuiſtis iniquitatem, ideo & comedetis fructum mendacem.*

2. Nomine *Schalman* venit rex Aſſyrius, alio nomine Salmanaſſar dictus. *Beth-Arbel* fanum fuit in Arbel, ſed hoc nomine ſynecdochice venit totum Arbel. Arbel autem, de quo cum alibi, tum 1. Machab. 9. mentio fit, oppidum fuit in Iſrael, trans Iordanem, reſpectu Iudeæ poſitum, vt in ipſa etiam Palæſtinæ mappa videre eſt. Illi particulæ, *Mater ſuper filios alliſa eſt*, ſubintelli eadē eſt particula, *Beaſcher*, in quo ſcilicet bello in Beth Arbel facto, mater alliſa eſt, id eſt, matres alliſæ fuerunt ſuper filios. Cum igitur ait, *Secundùm vaſtare*, id eſt, quemadmodum vaſtauit Salman Beth Arbel in die belli (ſcilicet contra Arbel) in quo bello matres alliſæ ſunt ſuper filios, duo facit. 1. Hiſtoriam omnibus Iſraelitis notam & recentem commemorat, ſtragem ſcilicet crudeliſſimam, quam nuper ediderat Salmanaſſar in Beth Arbel, vbi nec ſexui, nec ætati pepercit, ſed filios in vlnis matrum vnà cum matribus crudeliſſime interfecit, ita, vt matres ſuper filios alliſæ fuerint. 2. Hoc exemplo ante oculos poſito, indicat, non abſimilem vaſtationem & ſtragem ſenſuros reliquos quoque Iſraelitas, illos etiam, qui in munitiſſima vrbe Samariæ ſecuri habitabant.

15. *Sic ſic faciet vobis Bethel.*

1. Nomine *Bethel* ſynecdochice venit illud, quod non ſolum in Bethel, verum etiam in toto Iſraelis regno admittebatur, ſed quod in Bethel initium habuit, nempe idololatria. Cū igitur ait *Sic ſic fecit*, id eſt, faciet, *vobis Bethel*, indicat, ſtragē illā, quæ nuper in Beth Arbel trans Iordanem edita fuerat, ſimilem in reliquis quoque Iſraelis vrbibus, cis Iordanem, per eundem Salmanaſſarem certò & breui editum iri: illam ſcilicet partem, quæ erat reſpectu Iudeæ trans Iordanem, priùs expugnauit Salmanaſſar: deinde, traiecto mox Iordane, reliquam quoque partem regni Iſraelis, quæ erat cis Iordanem, expugnauit, horribilibus per omnes vrbes, oppida, & pagos, datis ſtragibus.

2. Non ait autem, *Deus, vel Salman*, ſed, *Bethel ſic faciet vobis*. Indicat igitur, etſi bellum contra Iſraelitas à Deo, tanquam primo autore, per Salmanaſſarem tanquam inſtrumentum & manum Dei, factum fuit: illud tamen bellum, neque Deo, neque Aſſyrio, ſed ſoli ipſius Iſraelis idololatriæ, quæ initium habuit in Bethel, imputandum fuiſſe, ipſam enim Bethel, id eſt, ſuperſtitionē, quæ nata fuit in Bethel, fuiſſe totius illius cladis cauſſam.

3. Neque ſimpliciter dixit, *Sic faciet vobis Bethel*, ſed addit, *propter malitiam veſtram*. Nomine autem *Malitia*, venit voluntaria in idololatria & aliis peccatis animi obſirmatio. Indicat igitur, etſi Iſraelitæ in Bethel vitulē coluerunt, ſi tamen agnito ſuo errore, tandem aliquando reſipiſcere voluiſſent, in tantam calamitatem haud eos caſuros fuiſſe, ſed quoniam in ſua idololatria animos habuerunt obſirmatos, idcircò propter hanc malitiam & inflexibilitatem idololatriæ obſtinatam, quæ erat in Iſraelitis, prædictam ſtragem eos vitare non potuiſſe. Totius igitur huiuſce mali cauſſam non ſimpliciter eſſe ipſam Bethel, ſed ſuam ipſorum malitiam, & volūtatem in malo obſtinatiorem.

4. Nec contentus ſemel dixiſſe, propter malitiam, ingeminat eam dicens, *Propter malitiam malitiam veſtram*, quaſi dicat, ob nihil aliud, quàm tantum ob iſtam veſtram malitiā, veſtram, inquam, iſtam malitiam, quam celare non poteſtis, hæc mala vobis contingent. Duo igitur indicat. 1. Iſraelitarū malitiam & obſtinationem, tàm fuiſſe omnibus manifeſtam, vt eam inficiari aut diſſimulare non poſſent. 2. Solam ipſorum malitiam tāti mali cauſſam fuiſſe, ita, vt aliò, præterquā in ſeipſos, culpam transferre minime potuerint. Ac proinde docet, noſtrarum calamitatum cauſſas nullibi, quam in nobis ipſis, hærere, eáſque eſſe noſtras malitias: quis non ſimpliciter Bethel & templa Papiſtica ac ſuperſtitiones adferunt nobis cœli ac terræ ſiccitatem & penuriam, ſed hæc nobis eueniunt propter malitiam, malitiam, inquam noſtram, id eſt voluntariam, malitioſam, inflexibilem, in noſtris idololatriis & aliis peccatis animi obſirmationem.

5. Aurora non diu durat, ſed cum ſol exoritur, illa ſtatim euaneſcit. Aliquē igitur in aurora ſuccidi, eſt citò & quaſi vno momēto è medio tolli & perdi. Subeſt autem tacita antitheſis, inter vnam momentaneam auroram & longum diē. Porro *Regis* nomine, ſynecdochicè venit rex cum toto ſuo regno & populo. Cum igitur ait, *In aurora ſuccidendo ſucciſus eſt*, pro, ſuccidetur, *rex Iſrael*. Duo facit. 1. Ironice regem Iſrael & vniuerſum eius populum fiducia ſui roboris inflatum (cōfidebat enim, vt dixit Propheta, in viis ſuis & in multitudine fortium ſuorum) putaſſe, neque ſibi neque tāto regno, aliquid potuiſſe aduerſi poſt multos annos contingere: ideóque ſperaſſe, regnum illud, longo tempore, & quaſi perpetuo duraturum. 2. Deinde illorum amentiam deridens, aperte pronunciat, regem tàm potentem cum ſuo ſcilicet populo, vna aurora, id eſt, vno mane, & quaſi vno momento, è ſuo regno, quaſi arborem è ſuo ſolo, ſucciſum iri.

6. Neque ſimpliciter ait, *Succiſus eſt*, ſed, *Succidendo ſucciſus eſt*. Succidendo autem ſuccidi, phraſi Hebraica, eſt vehementi, & forti, & ſubita ſucciſione ſuccidi. Confirmat igitur id, quod de aurora dixit, totum regnum Iſrael, vno quaſi momento diſtractum iri: quia Aſſyrius non lente nec diu, in Iſraelitis è ſuo regno ſuccidendis, ideóque in toto regno vaſtādo laborabit, ſed fortiter, ideóque & citò omnes ſuccidet. Erit enim, ceu vehementiſſima & ſubita tempeſtas, quæ vno momento perdet populum. Ac proinde docet, etſi ſumus ſani, iuuenes, fortes, potentes, ac bene rebus omnibus muniti: non tamen eſſe nobis longam diuturnámque huius vitæ, noſtrarúmque diuitiarum fruitionem promittendā: quia, quòd nobis in multos annos promittimus, ſolet plerumque Deus in vna aurora vnóque momento, præter omnium exſpectationem ſuccidere. Sic igitur iuxta verbum Dei in hoc ſeculo nobis viuendum, perinde ac ſi mane in aurora, ſimus hinc ſuccidendi, & in aliud ſeculum transferendi.

ANALYSIS CAPITIS VNDECIMI.

CVm puer eſſet Iſrael, dilexi eum, & ex Ægypto vocaui filium meum.

1. Amoris Dei erga aliquē nomine, venit illius cùm certa & æterna voluntas alicui benefaciendi, tùm ipſa temporalis erga aliquem beneficentia. Cum enim amare, ſit bene velle, &, cùm res poſtulat, ſi poſſis, benefacere: ideò dicitur Deus aliquem amare, cum alicui & bene vult, id eſt, certò vult benefacere, & reipſa, cùm eſt opportunum, benefacit. Porrò quia eui bene vult, etiam ab æterno bene voluit, cui verò benefacit, benefacit in tempore: idcircò eius beneuolentia æterna eſt, beneficentia temporalis, quatenus & nos temporales ſumus. Cùm igitur ait: *Cùm adhuc puer eſſet Iſrael, amaui eum*, indicat, ſe Iſrael & ab æterno ante, quàm eſſet natus, bene voluiſſe, benéque facere conſtituiſſe, & in tempore, vbi ſcilicet natus fuit, cœpiſſe ei benefacere, ſuamque in eum beneficentiam continuaſſe.

2. Cæterùm triplex eſt Dei erga homines amor. 1. Communis ac generalis. Hic eſt erga vniuerſum humanum genus, quatenus ſcilicet omnibus hominibus tàm malis, quàm bonis, & ab æterno decreuit benefacere, & reipſa benefacit, tàm ſuper iniuſtos, quàm ſuper iuſtos pluens, & tàm ſuper malos, quàm ſuper bonos ſolem ſuum oriri faciens, & alia beneficia præſentem vitam ſpectantia, generatim in omnes conferens, de quo amore *Sap.* 11. Diligis Domine omnia, quæ ſunt, & nil odiſti eorum, quæ feciſti. 2. Particularis ac ſpecialis. Hic fuit erga ſpecialem illum & vniuerſum quidem populum Iſraeliticum, & nunc eſt erga vniuerſam Eccleſiam & ſingulos, qui ſunt in Eccleſia, tàm erga malos & hypocritas, quàm erga bonos, & vere fideles, quatenus ſcilicet ex toto humano genere ſpecialem ſibi quandam Eccleſiam, eámque viſibilem & decreuit ab æterno colligere, & reipſa collegit, quacum ſpeciale fœdus iniit, & penes quam ſuum verbum, ſua ſacramenta, ſuum nomen, & alia ſpecialia dona, non ad carnalem & præſentem, ſed ſpiritualem & futuram vitam pertinentia depoſuit, de quo ſpeciali amore Malach. 1. vniuerſos Iſraelitas Dominus alloquens ait. *Dilexi vos, & dixiſtis, in quo dilexiſti nos?* 3. Singulariſſimus ac ſpecialiſſimus. Hic eſt erga ipſos duntaxat ad æternam vitam electos, veróſque Dei filios, quatenus ſcilicet ex toto viſibili Eccleſiæ corpore, quoſdam ſibi in verā Eccleſiam delegit, & ad æternā vitam ſalutémque ab æterno amauit, quos etiam

in tempore efficaciter vocat, fide donat, iuſtificat, regenerat, & ſuo ſpiritu indeſinenter regit, donec tandem ad æternam vitam perducat. Ad hunc ſpecialiſſimum amorem, Apoſtolus Rom. 9. ſuprà citatum Malachiæ teſtimonium applicat dicendo: *Cùm nondum nati eſſent, aut aliquid boni egiſſent vel mali, vt ſecundùm electionem propoſitum Dei maneret, non ex operibus, ſed ex vocante dictum eſt ei, quòd maior ſeruiet minori, ſicut ſcriptum eſt: Iacob dilexi, Eſau autem odio habui.* De hoc amore & Chriſtus *Ioan.* 17. Et dilexiſti eos ſicut & me dilexiſti.

3. Triplex etiam eſt Iſrael. 1. Secundùm carnem & ſpiritum. Ij ſunt electi ex populo Iſraelitico, qui & carnem traxerunt ex Iſrael, & filij ſunt promiſſionis. 2. Alter ſecundùm carnem tantùm. Ij ſunt qui ex Iſrael ſecundùm carnem tantùm nati ſunt, filij autem promiſſionis non ſunt. 3. Secundùm ſpiritum tantùm non autem ſecundùm carnem. Ij ſunt, electi ex gentibus, de quibus Rom. 9. Cùm igitur abſolute ait Dominus: *Dilexi Iſraelem*, indicat, ſe amore, non tantùm generali, ſed etiam ſpeciali, & ſpecialiſſimo complexum fuiſſe Iſraelem: Speciali quidem, vniuerſum illum populum, qui ex Iſrael natus fuerat. Specialiſſimo verò, ipſum inprimis Iſraelem ſecundùm carnem & ſpiritum, deinde ipſum etiam Iſraelem ſecundùm ſpiritum tantùm. Ac proinde docet, dictum hoc Domini, *Dilexi Iſrael*, non minùs ad nos, qui ſumus tertius Iſrael, quàm ad primum & ſecundum pertinere.

4. Non ait autem ſimpliciter, *Dilexi Iſrael*, ſed addit, *Cùm puer eſſet*, id eſt, etiam tùm dilexi eum, cùm puer adhuc eſſet & vix natus. Natiuitas autem populi Iſraelis fuit, cùm ex Aegypto liberatus, quaſi ex vtero, imò ex ſepulcro, in lucem prodiit. Porrò, Deum aliquem amare, cum primùm natus eſt, vel ante quàm natus ſit, ante, quàm ſcilicet aliquid boni vel mali agere poſſit, eſt Deum aliquem ab æterno & gratis amaſſe. Cùm igitur ait: *Cum puer eſſet Iſrael, dilexi eum*, duo indicat. 1. Suum erga Iſraelem amorem, non nouum, ſed antiquum, imò & æternum fuiſſe, quoniam &, quò ad voluntatem benefaciendi, (quæ prima amoris pars eſt) illum amauit ab æterno, & quò ad beneficentiam (quæ amoris eſt pars ſecunda) non autem nunc primùm, ſed olim, cum adhuc puer eſſet, vix natus, id eſt, ex Aegypto liberatus, ſingularibus beneficiis præ gẽtibus omnibus illum cumulare cœpit. 2. Suum erga Iſraelem amorem, totum fuiſse & eſse gratuitum, quoniam, cum adhuc puer eſset, id eſt, cum inſtar pueri vix nati, nondum aliquid boni egiſset, imò ne Deum quidem & Dei voluntatem cognouiſſet, illum tamen amauit. Ac proinde docet, ſuum erga nos ſecũdùm ſpiritum Iſraelitas amorem, & æternum & gratuitum fuiſse, quoniam amauit nos, cum adhuc eſsemus pueri, in peccatis ſcilicet nati, cum nondum etiam mali aliquid aut boni egiſsemus.

5. Primo loco ait, *Se Iſraelem dilexiſſe, cùm adhuc puer eſſet*: deinde multa & varia collata in eum beneficia, cõmemorat. Indicat igitur, primum & maximum beneficium, imò beneficiorum omnium, quæ in Iſraelem contulit, fontem fuiſse, hunc æternum & gratuitum amorem, quo Iſraelem eſt cõplexus. Ac proinde docet, primum etiam in nos collatum à Deo beneficium, hoc fuiſse, quòd nos in Chriſto ab æterno, & gratis, ad æternam vitam dilexit.

6. Vocat Deus homines, aliquando quidem inefficaciter, vt cum per Prophetas verbis tantum externis vocat, aliquando efficaciter, cum ipſe vi ſui verbi efficit, vt ea ſint, quæ non erant. Vnde vocaſse ex Aegypto, hic, eſt ex Aegypto liberaſse, ſeu effeciſse, vt, qui extra Aegyptum non erant, extra Aegyptum fierent. Cum igitur ſecundo loco ait: *Ex Aegypto vocaui* ſcilicet Iſraelem, indicat, hoc fuiſse ſecundũ, quod in Iſraelem contulit, beneficium, ideóque primum ſui æterni erga Iſraelem amoris, teſtimonium: nempe redemtionem ex Aegypto per Moſen mediatorem. Ac proinde docet, ſecundum præcipuum quod in nos quoque Deus contulit beneficium, ideóque primum & certum ſui æterni erga nos amoris teſtimonium, fuiſse redemtionem à poteſtate Satanæ, peccati, mortis, & inferni, factam per verum mediatorem Chriſtum.

7. Non ſimpliciter ait, *Vocaui ex Aegypto Iſraelem*, ſed, *filiũ meum*. Cùm igitur tertio loco Iſraelem ſuum appellat filium, indicat, hoc fuiſse tertium Dei in Iſraelem beneficium, quòd illum ſcilicet non tantum amarit, nec tantum ex Aegypto liberarit, ſed etiam vocarit filium, id eſt, in filium ſibi adoptarit. Ac proinde docet, hoc eſse tertium præcipuum, quo nos afficit Deus, beneficium, quòd ſcilicet nos non tantùm ab æterno amauit in Chriſto, non tantum per Chriſtum redemit, ſed etiam ſibi in filios adoptauit, ideóque cœleſtis æterníque regni hæredes conſtituit.

2. *Clamauerunt ad eos; ſic abierunt à facie eorum Baalim ſacrificarunt.*

1. Cùm ait, *Clamarunt ad eos*, ſcilicet *Nibarim* Iſraelitas, non ait, Qui, neque Quoties, aut Quando, neque Quid clamarint, ſed abſolute & indefinite ait: *Clamarunt*. Intelligit autem Moſen & Prophetas, non ſemel & iterùm, ſed indeſinenter populum illum magno & continuo clamore ad reſipiſcentiam vocaſſe, & verum Dei cultum docuiſſe. Indicat igitur, hoc fuiſſe quartum Dei in Iſraelem beneficium, quod ſcilicet, tanquam bonus pater, ab eo tempore, quo populum hũc ſibi in filium adoptauit, alios indeſinenter poſt alios Prophetas excitauit, qui, tanquam peritiſſimi pædagogi, puerum hũc in vera Dei cognitione, & in vero eius cultu inſtituerent, verbum Dei indeſinenter docerent, & ſi quando peccaret, ad reſipiſcentiam confeſtim reuocarẽt. Ac proinde docet, hoc etiam quartum eſſe illúdque ſingulare Dei erga nos pueros beneficium, perpetuam verbi in Eccleſia Dei prædicationẽ, quòd ſcilicet ab eo tempore, quo Chriſtus communicata ſua nobis filiatione, aſcendit in cœlum, reliquit nobis in Eccleſia pueris optimos pædagogos & præceptores, Apoſtolos, Prophetas, paſtores, doctores, & ſubinde alios poſt alios excitat, qui nos purum Dei verbum doceant, ad veram reſipiſcentiã hortentur, & in vero Dei cultu retineant, vt Paulus Eph. 4. elegantiſſime explicat.

2. Abire à facie Prophetarum, eſt Prophetis nos admonẽtibus, verbum Dei docentibus, & ad Deum reuocantibus per contemtum terga obuertere, & in contrariam partẽ per deſpectũ nos conuertere. Cùm igitur ait: *Abierunt à facie eorum*, ſcilicet Prophetarum clamantium, indicat, quanto maior fuit Dei erga Iſraelem amor & beneficentia, tantò maiorẽ fuiſſe populi in Deum ingratitudinem, quoniam cùm per Prophetas ad Deum, & ad verum Dei cultum, magno & indeſinenti clamore vocaretur, ille contrà per contemtum & deſpectũ, neglecto Dei verbo, ad ſuas idololatrias magis ac magis ſtabiliendas ſe conuertebat.

3. Non ait autem ſimpliciter: *Abierunt à facie eorum*, ſed præmittit, *Sic*. Indicat igitur, ſicut Prophetæ Iſraelitas indeſinenter ad Deum vocabant: ſic contrà, Iſraelitas obuerſis Deo per Prophetas vocanti tergis, ad idola ſeſe indeſinenter conuertiſſe. Ac proinde docet, hoc eſse extremæ in Deum ingratitudinis ſignũ, cùm vocati à Prophetis & doctoribus ad ſynceram religionem & veram reſipiſcentiam, non ſolùm terga illis obuertimus, ſed etiam magis ac magis animos in ſuperſtitionibus & peccatis obſirmamus.

4. Cùm ait: *Baalim ſacrificarunt, & ſculptilibus ſuffitarunt*: explicat id, quod ante dixerat: *Abierunt à facie eorum*. Indicat igitur, Prophetas in hoc incubuiſſe, vt populũ ab obſequio & cultu idolorum, ad verum Dei cultum reuocarent, populum verò contrà, contemto illo cultu, quem docebant Prophetæ, ſeſe totum illis idolis conſecraſſe.

3. *Et Ego ambulare feci pedibus Ephraim, & tulit eos in brachiis ſuis, & cognouerunt, quòd ſanauerim eos.*

1. In verbo *tirgalhi thau* præpoſitum eſt loco *He* literæ, coniugationis hiphil conſtitutiuæ, quaſi dicat, *tirgalhi*. Significat autem, *Pedibus ambulare feci, ſeu, docui*, quemadmodum faciunt nutrices, quæ ſeſe ad infantium tùm paruitatem inclinantes, tùm imbecillitatem accommodantes, & cum illis ſimul gradientes, illos paulatim incedere, & ſe ſuper ſuos proprios pedes firmare docent. Cùm igitur ait quinto loco: *Et ego pedibus ambulare feci Ephraim*, indicat, hoc fuiſſe quintum Dei erga Iſraelem beneficium: nimirum plus, quàm maternam erga eum demiſſionem & clementiam, quòd ſcilicet Deus inſtar matris aut nutricis pro ſua clementia ad huiuſce pueri mox nati, id eſt, ex Aegypto liberati tum animi, tum corporis imbecillitatem ſeſe demittens atque accommodans (ſcimus enim, quoties populum, præ imbecillitate non tantùm corporis, ſed etiam animi & fidei, pœnituit itineris illius longi & grauis per deſertum ſuſcepti, & quoties cogitauit reditum in Aegyptum,) illum, ſuis quaſi manibus, apprehendit ac ſuſtentauit, & variis blanditiis alliciens, atque cum illo ſimul gradiens, idque non ſolum in perſona Moſis, Ioſuæ, & aliorum, ſed etiam in nube, in columna ignis, & aliis ſuæ præſentiæ ſymbolis, illum pedetentim per deſertum in terram patribus promiſſam deduxit, & [illegible] rum, ſuis quaſi propriis pedibus, incedere, ſed à [illegible] Dei ſuſtentatum, atque in via tum deſerti, tum [illegible] rum Dei, progredi paulatim docuit, ſicut & Deut. [illegible] alio ſimili expreſſit. Ac proinde docet, hoc etiam eſſe quintum Dei erga nos beneficium: nimirum, clemẽtiſſimam, eámque quotidianam, non carnalem ſed ſpiritualem, non verbalem ſed realẽ, internámque noſtri per Spiritum ſanctum in corda noſtra illapſum, in via Dei inſtitutionem, atque ad promiſſam æternã patriam per huius mundi deſertũ, deductionem,

nem, ſeu, quòd Deus non contentus externam verbi prædicationem per Apoſtolos & doctores nobis in Eccleſia reliquiſſe, etiam inſtar clementiſſimæ nutricis, videns nos paruulos ad iter in cœlum & æternã vitam faciendum minime, propter noſtram imbecillitatem, eſſe idoneos, per ſuum ſpiritum, quaſi è cœlo, ad nos ſeſe inclinans nos agit, &, quaſi ſuppoſitis manibus, ſuſtentat, noſtróſque mouet pedes, id eſt, affectus noſtros ad recte ambulandum, atque ita quotidie interna ſui ſpiritus actione, nos, ceu paruulos & imbecillos filios, paulatim, ſed efficaciter docet, pedibus & affectibus noſtris, per hoc deſertum ad æternam vitam progredi. De qua continua & clementiſſima Spiritus ſancti actione & motione in filiis Dei, ſcribit Apoſtolus Rom. 8. filios Dei agi à ſpiritu Dei.

2. Aſſumſit eum in brachiis ſuis, refertur quidem primo loco ad Moſen. (Deus enim hic loquitur,) ſed tamen in Moſe Deus ipſe intelligitur. Perſiſtit autem in Metaphora Matris vel Nutricis præcedenti, quæ, ſi quando vident ſuos liberos in terram labi, confeſtim accurrentes ſuis eos brachiis ſubleuant. Cum igitur 6. loco ait: *Et ſuſtulit eum in brachiis ſuis,* indicat, hoc fuiſſe ſextum Dei erga Iſraelitas beneficiũ: nimirùm, maternam non ſolùm in ferenda populi infirmitate patientiam, ſed etiam, ſi quando populus per infirmitatem vel in aliquod peccatum laberetur, vel in malum aliquod incideret, ad illũ accurrendi, eúmque ne periret, ſuis quaſi brachiis ſubleuandi ſolicitudinẽ, ſicut hiſtoria Exodi & alij Moſis libri teſtantur. Ac proinde docet, hoc etiam eſſe ſextum eiuſdem Dei erga nos beneficium, quòd ſcilicet non contentus, intus nos ſui ſpiritus actione in via Dei inſtituere, &, vt noſtris affectibus recte gradiamur, efficere, ſi quando etiam per infirmitatem, vel in peccatum labimur, vel in calamitatem aliquam incidimus, non ſolùm pro ſua patientia noſtras fert infirmitates, ſed etiã, ne pereamus, confeſtim accurrit, & ſuppoſitis ſuæ gratiæ manibus, ſubleuat. De qua ſubleuatione dixit Dauid *Pſal.* 37 Iuſtus, cum ceciderit non collidetur, quia Dominus ſupponit manum ſuam.

3. Nomine *Sanitatis* venit tota ſalus, qua ſcilicet Dominus Iſraelem ex Aegypto liberauit, per deſertum deduxit, & ſuis brachiis ſuſtentauit. Verbo verò *Non cognouerunt*, ſignificatur ingratitudo. Eſt autem hic liptote. Cùm igitur ait, *Et nunc cognouerunt*, indicat, populum hunc vere, inſtar fatui pueri, amorem & beneficentiam Dei erga ſe non ſolùm non agnouiſſe, ſed etiam in contrariam partem interpretatum fuiſſe. Scimus enim quoties populus expoſtularit cum Moſe, quòd ſe eduxerit ex Aegypto. Tunc igitur beneficium non ſolùm *non agnouit* eſſe beneficium, ſed etiam interpretatus eſt *maleficium*. Ac proinde docet, hanc eſſe extremam ingratitudinem, cùm non ſolùm non agnoſcimus beneficia, ſed etiam de illis, tanquam de maleficiis, cum benefactore Deo expoſtulamus.

IV. In finibus hominum traxi eos, denſis funibus amoris, & fuj eis vt qui ſubleuant iugum impoſitum maxillis eorum, & admoueam ei cibum.

1. Trahere hoc in loco eſt aliquem à propoſito malo auertere, in ordine & officio retinere, atque ne ad vomitum ac mortem redeas, cohibere, & ad ſalutem quaſi inuitum pertrahere. Cùm item ſeptimo loco ait, *Et Ego traxi eum,* indicat, hoc fuiſſe ſeptimum Dei erga Iſraelem beneficium, quòd, cùm *Iſrael* doleret, ſe fuiſſe ex Aegypto per Moſen in deſertum deductum, ideóque ſibi proponeret, non ampliùs Moſen, aut Deum in Moſe per deſertum ad terram promiſſam proſequi, ſed in Aegyptum ad ſeruitutem redire, ídque propterea, quòd (vt ante dixit) non cognoſcebat, illam ex Aegypto in deſertum deductionem, fuiſſe ſuam ſalutem, Dominus illum à malo ſuo propoſito auertit, in ordine retinuit, & quaſi inuitum, in libertate, qua eum donauerat, conſeruauit, & poſt ſe in ſalutem traxit. Ac proinde docet, hoc etiam
7. eſſe erga nos beneficium, paternam ſcilicet diſciplinam, qua, ſi forte aliquando grauati, Chriſtum crucifixum in hoc deſerto cum noſtra cruce ſubſequi cogitamus, induximúſque in animum, redire ad Aegyptum, id eſt, ad mundum, ad voluptates, ad idolololatrias, denique ad ſeruitutem hominum, legis & peccati, mox Deus pater, quaſi iniecta manu, nos retrahit, auertit à propoſito, retinet in ordine, trahit poſt ſe, & quaſi inuitos retrahit ab hoc ſeculo nequam, ne cum hoc mundo damnemur, atque in ea, qua nos ſemel per Chriſtum donauit, libertate conſeruat: ſaluum enim omninò vult populum ſuum, quem præſciuit, & Iſraelem puerum ſuum, quem amauit.

2. Non autem ait *duxi eum*, quaſi vel per ſe venientem, vel vltrò venire cupientem & volentem, ſed ait TRAXI *eum*, quaſi venire nolentem. Docet igitur, etſi nemo inuitus, ſed volens ſeruatur: in nobis tamen ante, quàm trahimur, nullam ad ſalutem bonam præcedere voluntatem aut meritum, ſicut & Dominus eodem verbo vſus docuit: *Nemo venit ad me, niſi pater meus traxerit eum.* Ioan 6 44.

3. Vincula hominum opponuntur vinculis brutorum & mancipiorum duris loris, & ferreis catenis. Vincula autẽ humana (vt ipſe explicat) ſunt amores. Venit autem hoc nomine, tum molliores & clementes leges, qualis eſt lex Dei in ſe, quæ, niſi amorẽ Dei & proximi, non mandat, tùm omnis humana & amabilis tractatio, qualis ſolet eſſe parẽtum erga filios. Cùm igitur octauo loco ait, ſe populum traxiſſe vinculis humanis, & vinculis amoris, indicat, hoc fuiſſe octauum in Iſraelem Dei beneficium: nimirùm, quòd tametſi Iſrael, ſpectato ipſius fero & duro ingenio (quippe qui vitula erat indomita) opus habebat duris loris & ferreis catenis, ſicuti durus quiſque nodus duro opus habet cuneo: tamen Deus nunquam illos tractauit vel vt pecudes, vel vt mancipia, duriter ac ſeruiliter, ſed ſemper, vt pater filios, clementer ac liberaliter, tùm lege amoris plena, tùm paternis & humanis officiis, illos in officio atque ordine retinendo. Ac proinde docet, hoc eſſe octauum Dei erga nos beneficium, quòd ſcilicet nos e mundo ad ſe & ad æternam vitam per hoc deſertum trahit: vinculis quidem (quia alioqui in ordine ſine vinculis retineri non poſſumus, ea eſt noſtra ferocia,) at non belluinis, ſed humanis, non ſeueris & duris, ſed ſuauibus atque amabilibus: nimirùm, vera Dei cognitione, ſenſu diuinæ erga nos bonitatis, & dilectionis. πληροφορία de condonatis nobis peccatis per Chriſtum, certiſſima ſpe atque exſpectatione æternæ hæreditatis, denique aurea charitatis tàm erga Deum, quàm erga proximum, catena, collis noſtris per Spiritum ſanctum iniecta atque appenſa: Quam & Paul. Col. 3. omnis perfectionis vinculum vocat, ſed in alium ſenſum.

4. Non ait autem ſimpliciter, *Traxi eos in vinculis humanis*, ſed explicationis cauſſa addit, *In vinculis amoris*. Docet igitur, vincula, quibus vinciendi & trahendi ſunt homines, vincula eſſe amoris, ac proinde qui non ſinunt ſe vinculis amoris trahi, atque in officio & ordine contineri, ſed opus habent duris loris ac ferreis catenis, non vere homines, ſed feras & beluas eſſe.

5. Illud *hal* eſt pro *Mimmehal* à deſuper fauces, id eſt, à faucibus eorum, pro, à collis eorum. Vel etiam ſic, vt ſubintelligas *Aſcher*: hoc modo: fui ſicut qui tollunt iugum (quod erat) ſuper fauces eorum: ita *hal* propriam retinebit ſignificationem. Alludit autem ad humanos & prudentes agricolas. Ij haud ſinunt ſuos boues, & præſertim tenellas iuuencas, graui ſemper iugo premi, ſed ſubinde tollunt ab eis iugum, & ipſi potiùs ſuis manibus illud ferunt, quò illæ recreentur, & libere in paſcuis ſpacientur & paſcantur. Metaphorice verò tollere iugum à collo alicuius, eſt aliquem è dura ſeruitute liberare, aut aliquo grauiore onere leuare. Cùm igitur nono loco ait: *Et fui ſicut qui eleuant iugum à collis eorum;* indicat, hoc fuiſſe nonum beneficium à ſe in ſuum populum collatum, quòd, quemadmodum humanus & prudens agricola, ſuam iuuencam non ſinit ſemper eſſe ſub iugo & graui onere premi: ſic ipſe tanquam bonus & humanus pater, filiũ ſuum Iſraelem, neque voluit ſemper eſſe ſub iugis gentium; ſed etiam ſubinde à variis ſeruitutum generibus, quibus apud varias gentes premi ſolebat, liberauit, vt præter libros Moſis in libro etiam tùm Iudicum, tùm Regum apparet, neque ipſe eum voluit vnquam nimis grauibus oneribus, ſicut ſolent terreni principes ſuos populos grauare, ſed potiùs ipſum etiam ſuæ legis iugum leue illis reddidit, quatenus & legi promiſſiones de remiſſione tranſgreſſionũ legis per Chriſtum, adiecit, & ſpiritum ſuum, quo legem ſeruare poſſent, omnibus obtulit, nemini denegauit, & reipſa multis donauit. Ac proinde docet, hoc etiam nonum eſſe erga nos Dei beneficium, quòd ſcilicet à collis ac ceruicibus noſtris, iugum illud duplex & grauiſſimum; per Chriſtum abſtulit, quorum vnum ab Adamo, alterũ verò à Moſe omnium noſtrum collis impoſitum erat: de Adami iugo, teſtimonium exſtat in Eccleſiaſtico 40. cap. initio. Iugum hoc tres præcipuas habuit & habet partes Peccatum, in quo ſumus omnes concepti & nati, quódque in carne noſtra ſemper inhabitat vſque ad ſepulturam. Mortem, quæ in omnes homines pertranſiit. & in eos, qui actualiter non peccarunt. Et moleſtias ac cruces huius ſeculi tàm internas. & nobis innatas, quàm externas. & à mundo inflictas, quæ partim animum, partim corpus premunt grauántque. Iugum hoc non ſolùm ſemel à nobis abſtulit Chriſtus, quatenus & noſtrum peccatum in ſeipſum tranſlatum ſua iuſtitia & ſacrificio deleuit, & mortem in ſeipſum deriuatam, ſua reſurrectione occidit, & cruces ac moleſtias in ſe ſuſceptas ſuo in æternam felicitatem aſcenſu fugauit, ſed quotidie etiam aufert, quatenus & peccatum, ſpiritu regenerationis donato, indies magis ac magis

extinguit,& mortem mortiſque ſenſum, ſpe reſurrectionis donata,leuem,& quaſi inſenſibilem reddit, & cruces ac moleſtias,ſpiritu conſolationis donato,abigit,immò & iucundas reddit,ſa itque vt eis gloriemur,vt Paulus Rom 5.ait.

6. De iugo Moſis,teſtimonium extat *Act*.15.Quid tentatis imponere iugū ceruicibus diſcipulorum? Iugum hoc tridē tres habuit partes.Innumerabilem prope præceptorū multitudinem:& præceptorum homini corrupto ſeruatu impoſſibilium grauitatem. & ipſam legis in tranſgreſſores maledictionem. Iugum hoc abſtulit & aufert à nobis Christus: quatenus innumerabilem præceptorum multitudinem,vt omnium ceremonialiū, abrogauit, vniuerſaque ad duo redegit, Dei ſcilicet & proximi dilectionē. Act.15. Petrus,& vbiq Paulus id teſtantur.2. Quatenus legis alioqui ſeruatu impoſſibil a grauitatē,ſpiritu ſuo nobis donato aufert, & ea, reſtitutis per ſuum ſpiritum viribus, leuem & facilem, præſertim menti & ſpiritui,ſeu interiori homini noſtro reddit, vt Paulus *Rom*.7. Condelector legi Dei,ſecundum interiorem hominem. De qua liberatione *Rom*.8 Lex ſpiritus vitæ,id eſt, viuificantis,liberat me a lege peccati. 3. Abſtulit hoc iugum Moſis,quatenus legis maledictionem in ſeipſum tranſlatam, nobis, qui ſumus in Chriſto,etſi non perfecte legi ſatisfacimus, abſtulit, & benedictione donauit, vt Paulus *Galat*.3. Chriſtus redemit nos de maledictione legis. *&* *Rom*. 8. Nihil damnationis eſt iis,qui ſunt in Chriſto. Hoc igitur fuit nonum Dei erga nos beneficium, perfecta ſcilicet Chriſtiana libertas,ſeu,quod omne graue iugum à collis noſtris abſtulit.

7. *At à natah* futurum in hiphil pro præterito, eſt declinare feci ad eum,ſcilicet puerū Iſraelem,cibum. Alludit autē tùm ad manna,aliaſque cibos, quos e cœlo in deſertum ad Iſraelem emiſit,tum ad rerum omnium copiam, quam illi in Palæſtina ſemper abunde & largiter ſuppeditauit. Cum igitur decimo loco ait: *Et declinare ad eum feci cibum*, indicat, hoc fuiſſe decimum Dei in Iſrael beneficium. maximam ſcilicet & incomparabilem liberalitatem quòd ſcilicet Deus ſuo puero Iſraeli,abunde ſemper tam in deſerto, quàm in ipſa Palæſtina, quidquid ad hanc vitam ſuſtentandam neceſſarium fuerat ſuppeditauit. Ac proinde docet,hoc etiam decimum eſſe Dei erga nos beneficium, diuinâ ſcilicet liberalitate, in ſuppeditandis nobis abunde & largiter omne genus cibis, eſculentis, & poculentis, imò rebus omnibus ad præſentem hanc vitam feliciter & Chriſtiane tranſigendam neceſſariis. ſicut etiam Dauid teſtatus eſt *Psal*.37 Iunior fui,&ſenui,& nō vidi iuſtum derelictum,nec ſemen eius quærere panem. Et Dominus Ieſus *Matth* 6 Quærite(inquit)primùm regnum Dei & iuſtitiam eius,& reliqua adiicientur vobis.

8 Non ait autem ſimpliciter. *Dedi eis cibum*, ſed, *Declinare feci*, quaſi dicat, ne cogerentur huc & illuc curſitare, aut in ſublime aſcendere,aut deſcendere in profundum,ciborum ſibi comparandorum gratia,ſed vt commode poſſent comedere,ſubieci illos cibos,&,quaſi in præſepi ante ipſorum fauces,pabulum poſui. Alludit autem inprimis ad manna & coturnices,quas è cœlo ad populum in deſertum deſcendere & declinare fecit,vt in promtu haberet,quod ederet Docet igitur hac locutione,omnes cibos,quibus alimur, non ſolum à patre cœleſti nobis exhiberi, ſed etiam è cœlo quodammodo ad nos iuſſu patris deſcendere:quoniam,licet è terra fruges & omnia ad vitam hanc noſtram ſuſtentandam neceſſaria,tanquam e penu Dei, nobis depromantur: quia tamen omnis & terræ & fructuum vis è cœlo eſt,vt e ſole & pluuia,ideirceò cibi omnes è cœlo ad nos vere dicuntur iuſſu patris declinare & deſcendere. Animi igitur ſemper in cœlum attollendi, atque inde, quidquid boni cupimus, petendum & expectandum,ſicut etiam Dominus docuit, patrem qui in cœlis eſt, inuocare, vt ipſe de cœlo det nobis quotidianum panem.

9. Concluſio horum quatuor verſuum eſt, Immenſus fuit Dei erga Iſraelem amor, id quod ex commemoratis beneficiis perſpicue apparet,Immenſa igitur fuit Iſraelis in Deum ingratitudo, qui neque illius beneficia pro beneficiis agnouit, neque ſe vocanti aures præbuit, ſed tergis obuerſis ad idola ſe conuertit.

V. Non reuertentur ad terram Ægypti, aut Aſſyrij, qui eſt rex eius ſed renuerunt conuerti.

1. Cùm ait:*Non reuertentur in Aegyptum*, ſubintelligendum eſt,refugij gratia,tanquam ad aſylum. Indicat igitur, Iſraelitas, ſi forte Aſſyrius vel cum ipſis nollet amicitiam colere, vel etiam in bello potentior eſſe videretur: Aegyptum quidem,cuius cum rege fœdus habebant,tanquam vltimi refugij locum cogitaſſe & ſperaſſe:ſed denunciat,illos propter ſuam in Deum ingratitudinem, ſua inani ſpe defraudatum iri:præcluſam enim illis fore viam in Aegyptum.

2. Neque locus hic pugnat cum loco c.9.v.5 & 6.quoniam illic de certis quibuſdam aſſeruit, itūros quidem eos in Aegyptum,verùm Aegyptum non illis fore,vt temporale hoſpitium,ſed vt perpetuum ſepulcrum. Hic verò de vniuerſo populo generatim negat,illum in Aegyptum,vltimo refugij loco rediturum, quoniam maior populi pars ab Aſſur captiua in Aſſyriam erat abducenda.

3. Cùm ait:*Et Aſſur ipſe rex eius erit*,duo facit. 1. Pœnam prædictam confirmat, non rediturus in Aegyptum: quia ab Aſſyrio aliò abducentur. 2. Nouam pœnam denunciat,illos fore captiuos regis Aſſur, duriorémque ipſos in Aſſyria, quàm patres ipſorum olim in Aegypto, ſeruitutem perpeſſuros.

4. Illud renuerunt ad redeundum, phraſis eſt Hebraica, pro,renuerunt redire: eſt autem hic elegans *παρονομασία* inter:*Non reuertentur in Aegyptum*,&: *Quia renuerunt reuerti ad Dominum*.Indicat igitur cauſſam,cur non potuerit Iſrael, vt ſperabat,redire in Aegyptum, tanquam vltima refugij locum fuiſſe, quoniam noluit ad Deum ſe vocantem redire. Ac proinde docet,ideò non poſſe impiis ſemper (vt ſperant) liberas in hanc vel illam partem patere tranſitiones, quoniam ad Dominum nolunt tranſitiones facere, ſed pergunt contumaciter illi reſiſtere. Dominum igitur illos,ceu furioſos homines,vel potius beluas catenis vinctos tenere, ut non ad ſuum ipſorum, ſed ad Dei arbitrium, huc aut illuc trahi cogantur.

VI. Et irruet gladius in vrbes eius,& conſumet vectes eius,& deuorabit propter conſilia eorum.

1. Nomine *Vectium*, per tranſlationem (in portis enim ciuitatum maxima pars munitionum poſita eſt) veniunt munitiones vrbium. Cum igitur ait: *Et irruet gladius in vrbes eius & conſumet vectes eius & deuorabit*, duo indicat.1.Iſraelitas non paruam ſuæ ſalutis & defenſionis fiduciam in ſuis munitiſſimis vrbibus habuiſſe 2.At verò fiduciam hanc omnino inanem fore.Gladium enim Aſſyriorum penetraturum in munitiſſimas etiam vrbes, & munitiones quaſque conſumturum.

2. Cum ait, *Propter conſilia eorum*: *αἰτιολογία* eſt, cur ſint non ſolùm ipſi Iſraelitæ (vt ante dixit) per Aſſyrium in captiuitatem abigendi,ſed etiam ipſorum vrbes & munitiones per eundem Aſſyrium deuaſtandæ & deſtruendæ. Dum igitur indicat. 1. Iſraelitas, cùm optimum eis daretur à Prophetis conſilium, quomodo poſſent & ſe & ſuas vrbes ab hoſtibus ſeruare,nempe,ſi reſipiſcant ſi ad Dominum redeant, ſi totā ſalutis fiduciam in Domino collocent ac firment. Iſraelitas, inflatos ſuæ carnis prudentia,cōſilia Prophetarum, tanquam ſtulta contemſiſſe,ſua verò tantum, quæ reuera erant contra Dominum, tanquam ſapientiſſima probaſſe & ſecuta fuiſſe. Videntur autem talia fuiſſe Iſraelitarum conſilia. 1.Vt,ſi fieri poſſit,ipſe Aſſur muneribus placetur, & amicitia renouetur. Si verò non poſſit, 2. conſeruetur ſaltem amicitia regis Aegypti,vt ad eum ſi opus fuerit,poſſimus concurrere. 3 Bene interim muniantur vrbes militibus & aliis rebus bellicis & commeatu 4.Et quam huc vſque ſeruauimus religionem, ſub qua ſemper felices fuimus,diligētius & ſtudioſius, quàm antea vnquam,retineatur & colatur 2 Quod indicat eſt tantùm abeſſe,vt hæc contra Dominum, prudentiæ carnis conſilia,poſſint Iſraelitis prodeſſe,& eos ab hoſtibus defendere, vt propter hæc,tanquam præcipuam ob cauſſam, ſint & ipſi ab Aſſur capiendi,& ſuæ ipſorum vrbes expugnandæ,ac munitiones diruendæ.Ac proinde docet humana conſilia,quando ſunt contra Dominum, non ſolùm non poſſe nobis prodeſſe,ſed etiam præcipuam eſſe noſtræ perditionis cauſſam. Nunquam igitur conſilium Dei,vt noſtra ſequamur, eſſe deſerendum,quoniam prudentia carnis inimicitia eſt aduerſus Deum &, niſi Dominus cuſtodiat ciuitates, fruſtrà vigilant, qui cuſtodiunt eas.

VII. Et populus meus ſuſpenſus ad rebellionem contra me, & ad excelſum vocabunt eum, ſimul non extollet.

1. *Teluim* ſuſpenſus:ſuſpenſus autem hoc loco [illegible] irrequietum & perturbatum & anxium. *Meſchubah* in malam partem accipitur pro rebellione. Iod in *Meſchubbathi* paſſiue accipimus pro rebellione mei, id eſt, contra me. *Lamed* præpoſitum dictioni *Meſchubbathi* accipitur pro, propter. Cum igitur ait: *Et populus meus ſuſpenſi* (erunt) *propter rebellionem mei*, id eſt, contra me,duo facit. 1. Aliam à ſuperioribus diuerſam pœnam Iſraelitis denunciat, nempe, perpetuam animi afflictionem & conſcientiæ cruciatum,

ſeu,

ſeu, quòd in perpetuum animo erunt afflicto & perturbato, conſcientia illos tanquam carnifice, ſemper & in æternum excruciante. Quibus verbis tacitè etiam pœnam æternam ſubindicat. 2. Cauſſam huius tanti mali aſſignat, eámque dicit eſſe, ipſorum contra Dominum rebellionem. Rebellionem autem vocat defectionem non tantùm à domo Dauid, ſed in primis à Chriſto, & ea religione quam Dominus in ſuis ſcripturis tradiderat. Propter hanc igitur contra Dominum rebellionem, Iſraelitas grauiter punitum iri: primò, in corpore, quoniam ipſi fruſtrati ſua ſpe confugiendi ad Ægyptium, ab Aſſur in captiuitatem abducentur, vt in verſu 5. dixit. Deinde in bonis etiam externis, &, vt vocant, fortunæ, quoniam illorum ciuitates expugnabuntur, & omnes illorum munitiones & bona ab hoſtibus conſumentur, vt in 6. verſu prædixit. Tertiò, in ipſo etiam animo, quoniam afflicto ſemper & excruciato animo, tàm in hoc, quàm in alio ſeculo erunt, vt in hoc verſu innuit. Ac proinde duo docet. 1. Eos igitur eſſe verè contra Dominum rebelles, quicunque ſcientes & volentes à religione quæ in ſcripturis tradita eſt ad ἐθελοθρησκείας vel in totum, vel in parte deficiunt. 2. Tales rebelles nunquam animo eſſe quieto & pacato, ſed ſemper afflicto & turbato, conſcientia illos ſemper & æternum accuſante, damnante, puniente: hanc enim eſſe pœnam cùm aliorum peccatorum, tum præſertim rebellionis contra Dominum, id eſt, peccati in Spiritum ſanctum.

2. Dùm ait, *Ad altiſſimum vocabunt eum*, pro vocant, (actum enim continuum ſignificant hæc futura,) ſubintelligendum eſt Prophetæ. Cùm verò ait: *ſimul non eleuabit*, pro, non eleuat, ſubintelligendum eſt, caput, vt ſcilicet audiat Prophetas: Eſt autem liptote quaſi dicat, Non ſolùm non caput eleuat, vt audiat Prophetas vocantes, ſed omnes ſurdas præbent aures. Duo igitur indicat. 1. Prophetas quidem indeſinenter populum Iſrael, ab idolis & diis terrenis, id eſt, ab εἰδωλομανίας ad altiſſimum, & ad purum Dei cultum in ſcripturis, reuocaſſe: at populum ita præfractum & obſtinatum in ſuis idololatriis fuiſſe, vt non ſolùm redire ad ſanam mentem & ad verum Dei cultum, purámque religionem noluerit, ſed etiam Prophetas ad Deum ſe reuocantes, & verbum Dei docentes, verámque religionem proponentes obturatis auribus audire renuerit, ſicut & Iehudæi aduerſus Stephanum fecerunt. Act. 7. Ac proinde explicans iis verbis, quæ fuerit illorum rebellio, docet hanc fuiſſe, quòd non ſolùm ab altiſſimo, ideóque vero Deo, qui ſuprà in cœlis habitat, ad infernos & terrenos, ideóque falſos Deos defecerunt, ſed etiam cùm à terrenis diis ad altiſſimum & cœleſtem Deum per Prophetas reuocarentur, non tantùm redire recuſarunt, ſed etiam vocantes ne audire quidem voluerunt. Papiſtas igitur verè rebelles eſſe contra Chriſtum, quòd non ſolùm ab eius verbo ad humana figmenta & à vero Deo ad idola colenda defecerunt, ſed etiam, quòd reuocati non modò reuerti renuunt, ſed ne eos quidem, qui ſe reuocant, audire volunt, immò & ſi poſſint, occidant.

VIII. Quomodo te dabo Ephraim? quomodo te tradam Iſrael? quomodo dabo te? ſicut Adma? & ſtatuam te ſicut Zeboim?

1. Comminatio ſæpiùs repetita de toto Iſraelis regno deſtruendo, déque populo tanquam deſperato inter gentes ſine vlla ſpe reditus diſpergendo, & generatim perdendo, fuit & ſæpenumero ſuprà confirmata, & tandem, vt nos videmus, impleta. Præſens igitur promiſſio de mitigandis pœnis, déque reuocando & ſaluando tandem Iſraele, ad electos tantùm Iſraelitas pertinet, & illorum cauſſa, ne audita totius Eccleſiæ diſſipatione, ab aliqua deſperatione abſorberentur, prædictæ comminationi ſubiecta fuit, & de reuocatione & ſalute tantùm ſpirituali, quæ per Chriſtum erat futura, intelligenda eſt.

2. In Deū non cadit mutatio aut pœnitentia, nec dubitatio, aut conſultatio, nec vlli humani affectus. In hac igitur promiſſione, vbi Deus hæſitabundus, & quaſi contrariis affectibus in contrarias ſententias raptus, ait: *Quomodo ponam te* (de dámne hoſtibus,) ô *Ephraim?* Item, vbi quaſi dolore & commiſeratione confectus ait: Inuerſum eſt cor meum & pœnitudines meæ reuolutæ ſunt, & mox, quaſi priori mutata ſententia, ait: *Non faciam furorem ira mea*: ἀνθρωποπαθητικῶς loquatur, neceſſe eſt.

3. Deus perſonam hominis, & quidem probi patris, qui liberos quidem improbos, ſed eos tamen cariſſimos habet, induit. Solent autem huiuſcemodi probi patres, quibus tales ſunt liberi, à duobus contrariis affectibus ſæpenumerò, in diuerſas cogitationes & deliberationes pertrahi, ab odio nimirum vitiorum quæ in liberis cernunt, & ab ipſorum liberorum amore. Ab odio quidem vitiorum, in eum ſubitaneum impetum, vt confeſtim perdere improbos liberos cogitent: ab amore verò liberorum, in eam maturam deliberationem, vt liberos ipſos perditos nolint. Cùm igitur Dominus ἀνθρωποπαθητικῶς loquens, & quaſi apud ſe deliberans, ait: *Quomodo ponam te, ô Ephraim?* indicat, ſe quatenus ſpectat Iſraelis impietatem, quaſi ab odio & ira, ad eum prorſus perdendum impelli, ſicut fecit Adma & Zeboim. Sed quatenus conſiderat, Iſraelem filium ſibi eſſe cariſſimum atque ab æterno dilectum, quaſi ab amore, ne eum perdat, à priori retrahi deliberatione. Ac proinde docet, ſe vitia quidem in electis odiſse, & propterea etiam electis iraſci, ipſos verò electos amare, & propter hunc amorem, ipſa etiam vitia illis condonare, ipſos vero non poſse perdere. *Quomodo enim ponam te Ephraim?* quaſi dicat, ſcelera quidem tua aduerſus me faciunt, vt cogitem te perdere, ſed æternus meus erga te amor & electio facit, vt non poſſim.

4. Neque ſimpliciter ait, *Quomodo te dabo* (ſcilicet hoſtibus perdendum,) *ô Ephraim? Tradam te, ô Iſrael?* Sed addit, *quomodo ponam te? ſicut Adma & zeboim?* Adma autem & zeboim, vrbes fuere in Syria, propter fœdas libidines, & in omne genus ſceleribus licentiam, igne è cœlo penitus conſumtæ. Duo igitur indicat. 1. Se velle quidem Iſraelem in manus hoſtium tradere & caſtigare, ſed non funditus, ſicut olim Adma & zeboim, perdere. 2. Scelera quidem Iſraelis, longè grauiora peccatis Adma & zeboim, poſtulare vt eum omnino, ſicut & olim Adma & zeboim, euertat ac perdat, ſed ſe propter firmum & ſtabilem, quo Iſraelem ab æterno complexus eſt amorem, facere id non poſse. Ac proinde electos, etſi propter ſua peccata, non minus, quàm reprobi mereantur æternis ignibus adiudicari, propter ipſam tamen electionem, ſeu æternum Dei erga illos amorem, damnari non poſse.

5. Neque ſtatim ab initio affirmatiuè dixit: *Non ponam te ſicut Admah*, ſed prius interrogatiuè, &, quaſi ſecum partim deliberando, partim dolendo dixit: *Quomodo te ponam*: poſteà affirmatiuè pronunciauit, ſe nolle perdere, ſed inquit: *Non faciam furorem ira mea.* Duo igitur etiam indicat hac forma dicendi. 1. Se nihil præcipitanter acturum contra Iſraelem, ſed omnia cum matura deliberatione facturum. 2. Se, licèt caſtigaturus ſit Iſraelem, non libenter id tamen, ſed quaſi cum dolore facturum. Ac proinde docet, ſe neminem præcipitanter punire, & cùm punit, præſertim electos, quaſi inuitum punire.

6. Locutio illa, Inuerſum eſt ſupra me cor meum: & altera, pœnitudines meæ reuolutæ ſunt, idem valent. Vtraque autem locutione ſignificatur & exprimitur interna commiſeratio & paternus de perditione liberorum dolor, ideóque iræ poſitio, & prioris ſententiæ mutatio. Eſt igitur ac ſi dicat: Cor meum, id eſt, cor paternum & amoris plenum, in quo te ab æterno geſtaui & amaui, ab ira quidem ferebatur, ad te propter tua ſcelera perdendum, ſed à meo amore erga te inuerſum eſt & conuerſum ad clementiam.

7. Non ait autem ſimpliciter, *Cor meum inuerſum eſt*, ſed addit, *Supra me.* Cor autem noſtrum inuerti & conuerti ſupra nos eſt ab ira redire ad nos, ſeu iram deponere. Sicut enim, qui iraſcitur, dicitur ire extra ſe, vnde & ira nomen habet: ita qui iram deponit redire ad ſe dicitur. Idem autem valet, cor inuerti ſupra ſe, & redire ad ſe. Cùm igitur ait, *Cor meum inuerſum eſt ſupra me*, indicat ſe iram quam conceperat contra Iſraelem, & à qua extra ſe contra Iſraelitas fuerat, poſuiſſe, & recordatum eſſe ſe eſſe Iſraelis patrem, vt ſecundùm ſuam clementiam, non ſecundùm Iſraelis ingratitudinem, agat cum Iſraele.

8. Pœnitudines alicuius reuolui, eſt aliquem ab ira ad commiſerationes moueri, & ideò, mali quod antè aduerſus alium cogitarat, pœnitudine duci, & à priori ſententia dimoueri. Cùm igitur ait, *Et pœnitudines mea reuolutæ ſunt*, indicat ἀνθρωποπαθητικῶς, ſe ab ira contra Iſraelem, ad commiſerationem illius eſſe conuerſum, eóque ſententiam de illo perdendo mutaſſe, ſicut mox ſequitur verſu. 9. mutatæ ſententiæ pronunciatio.

IX. Non faciam (exſequar) *furorem iræ meæ, non perdā amplius Ephraymū: quia Deus fortis ſum, ac non vir, in medio tui ſanctus, non autem inuaſurus ciuitatem.*

1. Facere furorem, eſt exſequi furoris ſententiam. Cùm igitur ait, *Non faciam furorem ira mea*, ſignificat, ſe nolle ſententiam illam, quam iratus contra Iſraelem conceperat, exſequi, eáſque, quas cogitarat, de Iſraelitis pœnas ſumere.

2. Non ait autem, *Non faciam iram meam*, ſed, *furorem.* Nomine autem *Ira Dei*, venit aliqua caſtigatio, at non talis, qualis reſpondeat grauitati noſtrorum ſcelerum. Nomine verò *Furoris*, venit vltio maxima, quæ grauitati ſcelerum reſpondeat. Atque ira quidem eſt etiam in filios, furor verò tantum in reprobos & inimicos. Cùm igitur ait: *Non exſequar furorem iræ meæ*, indicat, ſe quidem velle Iſraelitas aliquomodo vti filios caſtigare, ſed nolle eos pro meritis ſuarum iniquitatum perdere. Ac proinde docet, filios Dei, etſi propter ſua peccata à Deo caſtigantur, nunquam tamen pro dignitate & meritis peccatorum ſuorum puniri: ad omnes enim filios Dei pertinet hæc Dei patris promiſſio: *Non faciam furorem iræ meæ.*

3. Cum ait, *Non reuertar ad diſperdendum Ephraim*, tacita ſubeſt antitheſis in verbo perdendi, quaſi dicat, reuertar quidem ad caſtigandum, ſed non reuertar ad perdendum. Indicat igitur, etſi omnes Iſraelitæ fuerunt è regno ſuo expulſi & in captiuitatem abducti: illam tamen non fuiſſe omnimodam perditionem, tùm, quia non peruenit vſque ad totius populi interitum (ſeruatum enim fuit ſemen vſque ad Chriſtum) tum quia omnibus electis fuit ad ſalutem.

4. Non ait autem, *Non veniam*, ſed ait, *non reuertar.* Indicat igitur, etiam anteà ſe veniſſe in Iſrael, ſcilicet ad perdendum, nempe, quando venerat per Tiglatphalaſſar & Salmanaſſar, & multa oppida euerterat, multóſque perdiderat, vt quarti libri Regum hiſtoria ante captam Samariam tradit.

5. Cùm ait, *Quia Ego ſum Deus, & non homo, in medio tui ſanctus*, αἰτιολογία eſt, cur nolit & non poſſit Iſraelem ponere, ſicut Adma & zeboim, & cur inuerſum ſit illi cor ſupra ſe, & pœnitudines reuolutæ, cúrque nolit exſequi furorem iræ ſuæ, neque redire ad perdendum Ephraim. Opponit autem ſe Deum Iſraeli homini, & totam ſalutis cauſſam in ſe vno collocat, dicens: *Quia Ego Deus ſum, non homo.* Indicat igitur, nullam in Iſraele cauſſam fuiſſe, cur vel remitti eis debuerint pœnæ, vel peccata condonari, & ipſi ſaluari, ſed totam in ſolo Deo fuiſſe, quia ſcilicet Deus ſit, & non homo. Ac proinde apertè docet, ſalutis quidem effectum eſſe in nobis quia nos ſaluamur, ſalutis verò cauſſam & omnem & totam eſſe non in nobis, ſed in Deo, qui non eſt, vti nos, homo corruptus.

6. Ait, ſe nolle, furorem iræ ſuæ in Iſraelem exſequi, id eſt, in totum prorſus, ſicut eius ſcelera poſtulabant perdere, & hanc aſſignat αἰτιολογίαν, quia Deus ſit, & non homo. Docet igitur, proprium Dei eſſe, miſereri ſemper & parcere.

7. In hac promiſſionis, de non perdendo prorſus Iſraele, αἰτιολογία, non ſolùm ait, *Quia Ego ſum Deus*, ſed etiam addit, *Et non homo*, id eſt, homini ſimilis. Nomine autem *hominis*, non venit integra hominis natura, ſed naturæ corruptio, qua corruptione præter cætera factum eſt, vt homo, ſi offendatur, amorem ſæpè conuertat in odium, implacabilis fiat, datam fidem infringat, iræ & aliis ſuis affectibus moderari non poſſit. Porrò hanc etiam promiſſionem & promiſſionis rationem ſubiecit Deus, vt electis in Iſrael conſolationem afferret, & in ſpem ſalutis eos ſubleuaret. Duo igitur indicat. 1. Iſraelitas igitur, Deum humana menſura dimenſos, ſimilem homini illum exiſtimaſſe, nimirum quòd læſus amorem conuertat in odium, ſcindat promiſſa, fiat implacabilis, & denique iræ ſuæ modum inuenire non poſſit. 2. Ex hac falſa de Deo opinione factum fuiſſe, vt conſcij, ſe Deum læſiſſe, non ſolùm triſtitia affecti, ſed etiam à quadam ſuæ ſalutis deſperatione quaſi abſorptos fuiſſe, ideóque illos fuiſſe & reuera hac opinione falſos, & immeritò iſta deſperatione affectos. Ac proinde docet, illos, qui Deum humano more metiuntur & æſtimant, tùm impie, tùm perniciosè facere. Impiè quidem, quoniam Deus, vt ipſe ait, reuera Deus eſt, & non homo, ſeu, non eſt, vt homo, implacabilis, in amore mobilis, in promiſſis inconſtans. Perniciosè verò, quoniam illa falſa de Deo opinione, nihil, niſi ſalutis deſperatio, & ipſa tandem æterna mors, adferri poteſt. Contra igitur & animi conſolationem, & fidei ac ſpei firmitatem, denique ſalutem ipſam, ex hac vera doctrina fidelibus eſſe capiendam, quòd Deus non eſt corrupto homini ſimilis, ſed eſt placabilis, firmus in promiſſis, in amore conſtans, & quod (vt per Ieſaiam ait 55.) non ſunt cogitationes Dei, ſicut cogitationes noſtræ, ſed, quantum diſtat cœlum à terra, tantum diſtant cogitationes Dei à cogitationibus noſtris.

8. Deum ſimpliciter eſſe *Kádhoſch*, eſt Deum eſſe numeris omnibus abſolutum, in quo nihil boni deſiderari poſſit. Eundem verò eſſe in medio alicuius populi *Kadoſch*, id eſt, ſanctum, eſt populo illi eſſe gratuito fœdere iunctum, vt, ſicut ipſe ſanctus eſt, ſic etiam populum ſuum, ſanctum & perfectum, gratis & infallibiliter reddat, quo fœdere non niſi cum electis fere coniunctus eſt. Alludit autem non tantum generatim ad totum fœdus, in quo gratis promiſit, ſe fore Deum, id eſt, cornucopiæ, id eſt, bonorum omnium, Abrahæ & ſemini eius, ſed ſpeciatim ad illam fœderis explicationem, quæ eſt 2. *Samuel cap.* 7. Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in filium, qui ſi inique aliquid geſſerit, arguam eum in virga virorum, miſericordiam autem meam non diſpergam ab eo. Cùm igitur cauſſam aſſignans, cur (etſi vult Iſraelem caſtigare, nolit tamen, nec poſſit eum omninò perdere) non contentus dixiſſe: *Quia Ego Deus ſum & non homo*, ſubdit etiam, *In medio tui ſanctus*, duo docet. 1. Non ideò ſe non poſſe totum Iſraelem perdere, quia ſimpliciter ſit Deus, & non homo, (non enim hoc pugnaret cum Deo, qua Deus eſt: totum enim populum Sodomiticum perdidit, & tamen manſit Deus,) ſed ideò ſe non poſſe totum perdere, etiam electos, quoniam non poteſt non ſtare ſua gratuita promiſſione, quam ſuo electo Iſraeli in fœdere fecit, dicendo: *Quod ſi iniquè ſe geſſerit, arguam eum in virga hominum, miſericordiam autem meam non diſpergam ab eo.* 2. Se non ſolùm non poſſe Iſraelem perdere, propter promiſſionem illi in fœdere factam, ſed etiam non poſſe illum è malo bonum & ſanctum non facere, ideóque tandem beatum non reddere, propterea quòd ſit Deus in medio illius ſanctus ſcilicet & ſanctificans. Ac proinde duo docet. 1. Non pugnare quidem cum Deo, qua Deus eſt, quòd nos ob noſtra ſcelera, in perpetuum, ſicut & reprobos omnes, perdat, (eſt enim Deus iuſtus) ſed ideò pugnare, quatenus Deus eſt in medio noſtri ſanctus, id eſt, gratuito fœdere nobis firmiter coniunctus, & ita coniunctus, vt propter hanc cauſſam ſeſe poſuerit in medio noſtri ſanctum, vt nos quoque ſanctificaret, & è malis bonos, & omnibus tandem numeris perfectos redderet. 2. Salutem igitur electorum certam & infallibilem eſſe, non propter ſe, aut in ſe, ſed propter fœdus in Chriſto. Hinc igitur electis perpetuò capiendam eſſe conſolationem, & ſpem ſalutis confirmandam, quòd Deus, etſi nos caſtiget: non poſſit tamen perdere, quia Deus eſt, non ſimpliciter, ſed Deus in medio noſtri ſanctus.

9. Dùm vult electos conſolatione afficere, & in ſpem ſalutis erigere, non eſt contentus dixiſſe, *Quia Ego ſum Deus & non homo*, ſed coniungit ſimul alterum epitheton dicens: *In medio tui ſanctus.* Indicat igitur, nomen Dei ſolius, nullam poſſe afflictis conſcientiis conſolationem adferre, (eſt enim Deus etiam iuſtus, & damnans ſceleratos,) ſed totum hoc ſimul. *Ego ſum Deus & non homo, in medio tui ſanctus*, adferre maximam. Ac proinde docet fidelibus & electis, nunquam Deum ſimpliciter, & in ſua natura extra nos, ſed in fœdere quo nobis coniunctus eſt, & in Chriſto per quem factum eſt vt ſit ſanctus in medio noſtri, ſemper eſſe contemplandum, quatenus ſcilicet Deus eſt non ſimpliciter, ſed Deus noſter in medio noſtri ſanctus.

10. Sic etiam ſanctificans, ſicut & Paulus loquitur, iuſtus & iuſtificans. Ergo noſtrapte natura ſumus impij & iniuſti. Omnis verò noſtra ſanctitas & iuſtitia, ex Deo eſt.

11. Cùm ait, *Non ingrediar Vrbem*, nomine *Vrbis*, κατ᾽ ἐξοχὴν venit Hieroſolyma. Eſt autem illi verbo, *Non ingrediar*, ſubintelligendum, Ibi tantùm manſurus, & quaſi vos deſerturus omninò. Indicat igitur, etſi, expulſo Iſraele inter gentes, viſus eſt Deus quaſi in ſolam vrbem Hieroſolymam ingreſſus, apud Iudæos tantum manſiſſe (illi enim ſoli iuxta nomen populi Dei etiam cultum Dei retinuerunt,) reliquas verò tribus prorſus deſeruiſſe: ſe tamen reliquos Iſraelitas inter gentes diſperſos non prorſus deſerturum: adfuturum enim ſemper electis, etiam inter gentes diſperſis, ne ſcilicet omninò pereant: Iſraelitæ autem tandem tranſierunt in cenſum gentium. Perpetuam igitur ſui præſentiam, ſed in ſpiritu & gratia, ipſis electis, etiam ex gentibus, vbicunque fuerint diſperſi, promittit. Ac proinde duo docet. 1. Etſi, quò ad externa præſentiæ ſymbola quæ ſunt verbi prædicatio, & Sacramentorum adminiſtratio, id eſt, externus cultus, videatur tantùm Hieroſolymis, id eſt, in viſibilibus Eccleſiis, vbi hæc viſuntur ſymbola, habitare: non tamen ita ibi eſſe alligatum, vt electos reliquos, qui in iis Eccleſiis corpore non ſunt, ſed inter impios aut idololatras diſperſi, prorſus deſerat. Illis enim etiam adeſſe ſuo ſpiritu & gratia, quando, etſi non corpore, animo tamen & ſpiritu, veræ Eccleſiæ, quæ eſt Hieroſolymis, coniuncti ſunt. 2. Deinde ſe non ita in vrbem cœleſtem, Hieroſolymam corpore ingreſſum eſſe, vt ibi tantum maneat, nos hic inter gentes deſerens: nobiſcum enim etiamnum eſſe & futurum eſſe, vſque ad ſeculi conſummationem

mationem, ſuo ſpiritu & variis ſuæ præſentiæ ſymbolis.

X. Et poſt hæc ambulabunt poſt Iehoua, qui veluti leo rugiet: ipſe enim rugiet, & pauebunt filij ab occidente.

1. Ambulare poſt Iehoua, eſt ſequi Iehouam, tanquam ſuum Ducem, Caput, & Regem. Verbo autem *Ambulandi*, ſubintelligendum eſt, in ſuam patriam, poſtliminio ſcilicet redeuntes. Duo igitur promittit. 1. Electos Iſraelitas, poſtquam diu fuerint inter gentes diſperſi, ſine rege, & ſine principe, tandem habituros iterum regem, & ducem, qui eos à captiuitate liberet, & in patriam reuocet, non qualemcunque regem aut ducem, ſed Iehoua Deum, vt, qui diu fuerunt *Lo hammi* non populus Dei, tandem aliquando iterum fiant *hammi* populus Dei. 2. Ipſos Iſraelitas è captiuitate ereptos, ſponte & vltrò ſuum ducem Iehoua in patriam ſecuturos. Promiſsio autem hæc de reditu Iſraelis à terrena captiuitate in terrenam patriam, intelligi non poteſt, quando ab ea neque vnquam redierunt, neque vnquam redibunt, vt antè prædixit Propheta. Ergò de liberatione ſpirituali è captiuitate peccati & Satanæ per Iehoua, id eſt, Chriſtum facta, & de voluntario, per fidem & obedientiã, in æternam cœleſtémque patriam reditu, quẽ Iſraelitæ ſecundum ſpiritum, Chriſtum ſequentes, faciunt, intelligatur, neceſſe eſt.

2. Nomine *Iehoua*, neceſſariò venit Chriſtus. Hic enim ille eſt, quem veri Iſraelitæ e captiuitate ſpirituali poſtliminio liberati, tanquam ſuæ liberationis autorem, ducem & regem in æternam patriam ſubſequuntur. Nomen autem Iehoua, nomen eſt eſſentiale. Ergo Chriſtus verus & eſſentialis Deus ſit, neceſſe eſt.

3. Abſolutè promittit, ac certò prædicit, omninò fore, vt electi Iſraelitæ, tandem è captiuitate liberati, Chriſtum verum Iehoua, tanquam liberatorem & itineris ad cœlum ducem ſubſequantur. *Poſt Iehoua ambulabunt*, inquit. Nemo autem ad Chriſtum venire, & eum ad cœlum ſequi poteſt, niſi fide & fidei obedientia à Deo donetur: Vtrumque enim donum Dei eſt. Promittit igitur, ſe & fidem & obedientiam, quibus Chriſtum ad cœleſtem patriam, ad cœleſtem Palæſtinam per hoc deſertum, continenter ſubſequantur, electis donaturum. Ac proinde docet, neceſſarium eſſe, vt electi omnes tandem aliquando, & in Chriſtum credant, & Chriſtum ad æternam vitam ſequantur. Perire igitur illos non poſſe.

4. Cùm ait, *Tanquam leo rugiet*. *Leonis* nomine, venit Chriſtus: *Rugitus* verò, Euangelij prædicatio. Porrò leo omnium animalium fortiſsimus eſt, & inſigne eſt victoriæ. Duo igitur indicat. 1. Chriſtum Iehoua in ſuo populo, è manibus hoſtium eripiendo, fore omnium ſuorum hoſtium longè fortiſsimum, ita, vt nemo poſsit ei reſiſtere. Victoriam igitur & populi redemtionem fore certiſsimam. 2. Modum verò ſeu arma, quibus populum ſuum è captiuitate Chriſtus liberat, ipſam eſſe Euangelij prædicationem.

5. Nomine *Maris* venit hic illa regio, vbi Iſraelitæ exſularunt, tam Aegyptus quàm Aſſyria, quæ regio reſpectu Iudeæ occidentalis eſt. Filij igitur Maris, ſeu Occidentis, Aegyptij ſunt & Aſſyrij, vt altero verſu inſequenti explicat. Sed horum nomine veniunt omnes Chriſti hoſtes, è quorum manibus electus populus erat eripiendus. Rugitus leonis animantibus omnibus terrificus & formidabilis eſt, & omnia concutit, ac pauore replet. Cùm igitur ait: *Cum ipſe rugierit, pauebunt filij à mari*, indicat hunc eſſe prædicationis Euangelij in mundo, & apud hoſtes Chriſti effectum ac vim: nimirum, vt eos perterrefaciat, conturbet, concutiátque & conſternet, Spiritu ſancto mundum arguente de peccato, de iuſtitia, de iudicio. Sic tum acta Apoſtolorum inprimis docent, tum res ipſa teſtatur, ad Euangelij prædicationem, tanquam ad rugitum leonis, confeſtim conturbari gentes, vrbes, & regna.

XI. Pauebunt, ſicut auis (vel vt paſſer) *ex Mizraim, & veluti columba ex terra Aſſur, collocabóque eos in domibus ſuis, dixit Iehoua.*

1. Cum antea & Chriſtum leoni, & eius prædicationem rugitui comparaſſet, nunc omnes Chriſti hoſtes, apud quos captiuus detinetur populus Dei (nomine enim Aegyptiorum & Aſſyriorum ij omnes intelliguntur) infirmiſsimis ac timidiſsimis auiculis, paſſeribus & columbis comparat. Tantum autem abeſt, vt hæ auiculæ, vtut garriant, aliquid contra leonem & leonis propoſitum impedire poſsint, vt vno tantum leonis audito rugitu, confeſtim procul auolare, & alicubi ſe præ maximo timore abdere cogantur. Indicat igitur, electorum per Chriſtum liberationem, ſalutem, & ad æternam vitam deductionem, à nemine, ne ab ipſis quidem inferorũ portis impediri poſſe, vtut omnes Chriſti hoſtes fremant, tumultuentur, repugnent. Omnes enim eſſe inſtar auicularum contra leonem, & omnes eorum fremitus & conatus, garritus tantum eſſe auicularum, contra leonis rugitum. Ac proinde docet, etſi nos imbecilles ſumus, & ſimiles ceruis: quandiu tamen Chriſtum leonem ducem habemus, eúmque per hoc deſertum in cœlũ ſequimur, minimè nobis eſſe ab harum auicularum garritu, metuendum, quando etiam (iuxta Ethnici dictũ) formidabilior ſit exercitus ceruorum, duce leone, quàm leonum, duce ceruo. Forti igitur animo pergendum eſſe, & Chriſtum ducem ſequendum.

2. Cum ait, *Et habitare eos faciam in domibus ſuis*, nominè *Domorum*, terrenæ & propriæ Iſraelitarum domus intelligi nequeunt, quoniam ad illas habitandas neque vnquam redierunt, neque vnquam redituri ſunt. Spirituales igitur & cœleſtes domus, (de quib. etiã Chriſtus ait Ioan. 10. 14. *in domo patris mei manſiones multæ ſunt, propterea, vt recipiam vos in æterna tabernacula*,) intelligantur, neceſſe eſt. Cum igitur ait, *Et habitare eos faciam in domibus ſuis*, abſolutè promittit, ſe ſuos electos à captiuitate ſpirituali ereptos, ita in hoc deſerto gubernaturum, & contra omnes hoſtes defenſurum, vt tandem, velint nolint, hoſtes illi in ſuam patriam, id eſt, in cœtus felices & ſecuros redeant.

3. Non ait autem ſimpliciter, *Habitabunt*, ſed ait, *Habitare faciam*. Indicat igitur, in cœlum neminem ſuis viribus aſcenſurum, ibique habitaturum, niſi Chriſtus faciat eò nos aſcendere & habitare. Donum igitur eſſe (vt Paulus ait) vitam æternam.

4. Neque ait, *Et reducam in domos ſuas*, ſed ait, *Habitare faciam eos*. Verbo autem habitandi venit quieta, plena, perfecta, perpetuáque poſseſsio. Indicat igitur, electos poſt confectum hoc iter, in cœlo quieturos, æternúmque ibi in ſumma voluptate victuros.

5. Neque ait, *Faciam habitare in domibus alienis*, ſed, *Suis*. Indicat igitur, cœlum verè noſtram eſſe domum: noſtram, inquam, cum iure electionis & prædeſtinationis (præparatum enim & deſtinatum nobis fuit ab æterno) tum iure redemtionis, ſeu iure belli. (Chriſtus enim noſtra carne indutus, in bello contra Satanam, cœlum nobis acquiſiuit) tum iure filiationis & hæreditatis: quia enim filij facti ſumus Dei, per Chriſtum, cœlum nobis tanquam paterna hæreditas debetur.

6. Nec etiam ſimpliciter ait, *Habitare faciam*, quaſi dicat, quoſcunque Iſraelitas, ſed eos, quos ſcilicet ab æterno amauit, quos redemit, qui denique poſt Iehouam Chriſtum ambulant. Indicant igitur, ſolos electos per Chriſtum redemptos, quique Chriſtum fide & obedientia ſequuntur in cœlo habitaturos,

7. In fine concionis ſubdit, *Ait Dominus*. Dominus autem mentiri non poteſt. Indicat igitur, promiſsiones has omnes veras & certiſsimas eſſe: ac proinde docet, firma fide eas eſſe nobis retinendas. Et, cum iam multis rationibus & beneficiis Dei in nos, ſatis ſupérque patefactus ſit æternus Dei erga nos amor: eos autem, quos ab æterno amauit, procul dubio reuocaturus ſit in cœlum, vt habitent in domibus ſuis: Nobis igitur dubitandum non eſſe, quin tandem aliquando ſimus in cœlo, id eſt, in ædibus noſtris, feliciter, & æternum cum Chriſto, noſtro Iehoua habitaturi. Hac igitur ſpe fretis & fultis, forti & hilari animo poſt noſtrum Iehoua fide & obedientia eſſe ambulandum.

ANALYSIS CAPITIS DVODECIMI.

Circumdederunt me mendacio Ephraim, & in dolo domus Iſrael: Iehuda autem adhuc dominatur cum Deo, & cum ſanctis fidelis eſt.

1. Nomine *Ephraim*, veniunt proceres regni Iſrael. Nomine verò *domus Iſrael*, reliquus populus. Nomine *Mendacij*, venit perfidia, qua quis contra ſuam promiſsionem fidémque datam aliquid vel omittit, vel admittit, tum quidquid ad veritatem impugnandam (neque enim veritas, niſi mendacio, impugnari poteſt,) adfertur. Nomine verò *Fraudis*, veniunt omnes ſpecioſi, ſed falſi prætextus & colores, quibus aſtuti homines ad ſuam aut perfidiam, aut aliã iniquitatem tegendam, vel excuſandam, vtuntur. Cum igitur ait: *Circumdederunt me mendacio Ephraim, & fraude domus Iſrael*, duo indicat. 1. Vniuerſum illum populum, tàm proceres, quàm plebem, contra fidem Deo datam: nempe, inprimis de vnico vero Deo, ad ipſius præſcriptum colendo, tum de ſe, déque toto regno ad formam legis Dei informando, feciſſe, atque ita in Deum perfidos & mendaces te-

pertos fuiſſe. 2. Iſraelitas, cùm huiuſce perfidiæ & mendacij à Prophetis arguerentur, variis ſpecioſiſque contra Prophetas coloribus, imposturis, & ſophiſmatis, à bona (verbi gratia) intentione, ab exemplo maiorum, ab antiquitate, à miraculis, à felici rerum ſucceſſu, & aliis id genus deductis, tùm ad ſuam perfidiam excuſandam, defendendámque, tum ad fucos ſimplicioribus faciendos, vſos fuiſſe. Ac proinde docet, hoc eſſe hypocritarum idololatrarum ingenium, vt non tantùm perfidi ſint in Deum, ſed etiam ſuam perfidiam variis ſemper imposturis obtegere, ac pertinaciter defendere conentur.

2. Non ſimpliciter ait: *Vſi ſunt aduerſus me mendacio & fraude*, ſed *Sebbabuni*. Verbum autem hoc ſignificat, non ſimpliciter circumdare ſed circumdando obſidere. Indicat igitur Deus, ſe in Iſrael, ab vniuerſo populo, tanquam à numeroſiſſimo hoſtiū exercitu, vndequaque perfidia, mendaciis & imposturis circumſeptum, & quaſi obſeſſum fuiſſe. Ac proinde docet, & Iſraelitas, & alios idololatras tùm maximè ſe Dei hoſtes declarare, cùm non ſolum perfidi in Deum ſunt, ſed etiam ſuam perfidiam atque impietatem, variis contra Prophetam ſophiſmatis & imposturis, quaſi eos, ne elabantur, obſidendo, defendunt.

3. Arma, quibus Iſraelitæ, Deum in Prophetis ipſos impietatis perfidiæ accuſantem, ſuæ impiæ religionis aduerſus Prophetas defendendæ, atque conuincendi Deum in Prophetis falſi, cauſſam defenderunt, fuerunt tantùm mendacia & fraudes. Docet igitur idololatras, vniuerſóſque impios homines, nihil, quo ſe ſuáſque impietates aduerſus Prophetas defendant, habere, niſi mendacia & fraudes & imposturas, atque hæc propria eſſe illorum arma. Quidquid igitur à Papiſtis ad ſuas ἐθελοθρησκείας defendēdas, aduerſus apertum Dei verbum adferri poteſt, totum illud nihil aliud eſſe, quàm mendacia & fraudes.

4. Dominari cum Deo, eſt, vnà cum Deo, id eſt ſecundùm legem Dei, tanquam veri & ſupremi regis, aliquod regnum cum quo ad politiam, tùm maxime quo ad religionem gubernare. Cum igitur opponens Iudam ipſi Iſraeli ait: Iudam adhuc dominari cum Deo, duo ſimul facit. Nam & regnum Iehuda aperte laudat, & regnum Iſrael oblique dānat, quòd, licet in Iehuda multa eſſent vitia: externus tamen cultus purus ibi retinebatur. Contrà verò, Iſrael religionē à Deo præſcriptam, ſuperſtitionibus corrupit. Ac proinde docet, illos Magiſtratus non dominari cum Deo, nec Deum cum illis, qui ſua regna non curant, tùm quò ad politiam, tùm præſertim quò ad religionem, iuxta præſcriptum legis Dei, adminiſtrari. Qui autem non dominantur cum Deo, contra Deum dominentur, neceſſe eſt, iuxta illud Chriſti: *Qui non eſt mecum, contra me eſt.*

5. Fidelem eſſe cum ſanctis, hoc in loco eſt, fidem, vnà cum reliquis ſanctis & fidelibus patribus, Deo ſeruare, ſeu eſt, eam religionem quam, à Deo traditam & ab antiquis noſtris patribus, poſteris quaſi per manus, relictam, accepérimus, puram adhuc & integram, fideliter retinere. Cùm igitur ait: *Iehudam adhuc fideles eſſe cum patribus ſanctis*, duo itidem ſimul facit. 1. Diſerte laudat Iehudam, quòd eam quam à ſuis vere antiquis & ſanctis patribus Abraham, Iſaac, & Iacob, Moſe, & aliis acceperat religionem, puram adhuc, id eſt, talem, qualem ab illis accepit, fideliter retineat. 2. Contrà verò oblique damnat Iſraelitas, quod religionem, quam à ſanctis patribus puram acceperant, ſuis variis ἐθελοθρησκείαις corruperint.

6. Coniungit vtrumque, &, dominari cum Deo, &, fidelem eſſe cum ſanctis, id eſt, cum veteri & ſancta Eccleſia. Docet igitur, neminem poſſe eſſe fidelem, cum ſancta veteri Eccleſia, id eſt, veram religionem, quam vetus ſancta Eccleſia coluit, fideliter ſequi, qui non etiam dominetur cum Deo, id eſt, puram à Deo traditam de religione doctrinam, qua Eccleſia regatur, retineat. Hallucinari igitur Papiſtas, qui iactāt, ſe cum ſanctis fideles eſſe, religionémque, quam vetus Eccleſia ſancta ſecuta eſt, fideliter retinere, cùm non dominentur cum Deo, id eſt, cum non regant Eccleſiam iuxta illam puram de religione doctrinam, quam Deus in ſcripturis Eccleſiæ tradidit.

II. Ephraim paſcit, vel paſcit ſe *vento, & perſequitur Eurum*, Orientem, *omni die mendacium & vaſtitatem multiplicat: & fœdus cum Aſſur percuſſerūt, & oleum in Miſraim deportatur.*

1. Paſci, vel paſcere ſe vento, eſt, ventoſis & vanis, ſeu inanibus ſpebus, ſe quaſi alere, fulcire, ac ſuſtentare. Hoc autem eſt, in rebus vanis, quæ te fallant, fiduciam & ſpem collocare. Eurus, ſeu, ſubſolanus ventus eſt in Iuda præſertim, tempeſtuoſus & pernicioſus. Quare perſequi Eurum, eſt non ſolum inanibus ſpebus ſe ipſum fallere, ſed etiam perniciem à ſe inſtar venti, fugientem, perſequi, idque tamdiu, donec eam aſſequaris. Cum igitur ait: *Ephraim paſcit ſe vento, & ſequitur Eurum*, indicat, Iſraelitas non ſolum contra Prophetarum comminationes, vanis ſpebus quas in ſuis tum idolis, tum fœderatis regibus firmarant, ſe inaniter fulciuiſſe, ſed etiam illis vanis ſpebus exitium ſibi atque iram Dei vltro comparaſſe. Ac proinde docet, eos omnes, qui deſerto Deo, ſpem in rebus vanis collocant, tàm fatuos eſſe, atque illi ſunt, qui neglectis optimis & ſolidis cibis, vento, eóque pernicioſo, os, ſtomachúmque implent, ſeque ingurgitant.

2. Nomine *Cazabh*, id eſt mendacij, veniunt hoc in loco vanæ ſpes, quas in ſuis falſis cultibus fœderatiſque regibus poſuerunt Iſraelitæ, quáſque nomine venti anteà intellexit. Nomine verò *vaſtitatis*, venit totius regni exitium, iráque Dei, quam anteà, nomine Euri, ſignificauit. Cum igitur ait: *Quotidie multiplicat mendacium & vaſtitatem*, præcedentem figuratam locutionem explicans, aperte indicat, Iſraelem quotidie & ſuas inanes ſpes in ſuis falſis cultibus & fœdere ſibi coniunctis regibus, aliiſque rebus vanis, firmaſſe, & hiſce ſuis inanibus ſpebus non ſolum fruſtratum fuiſſe, ſed etiam ſui totiuſque regni exitium ſibi comparaſſe, atque iram Dei, vt Paulus loquitur, in dies grauiorem theſaurizaſſe.

3. Ambire fœdus cum aliquo, ſignum eſt ſpei ac fiduciæ quam in eo collocatis: iccircò autem prohibuerat Deus Iſraelitis, ne fœdera cum gentibus inirent, quoniam volebat, vt totam ſuæ protectionis atque ſalutis fiduciam in ſe vno Deo reponerent. Nomine *Olei*, veniunt ſynecdochicé, reliquæ omnes facultates. Illi autem particulæ, *Oleum in Aegyptum portatur*, ſubintelligendum eſt, in donum, ad amicitiam Aegyptiorum ambiendam. Cum igitur ait: *Fœdus cum Aſſyriis feriunt, & oleum in Aegyptum portatur*, indicat, hāc vnam præter reliquas, vanæ Iſraelitarum ſpei, fuiſſe ſpeciem, quòd ſcilicet, vt ſe aduerſus Prophetarum comminationes munirent, venati ſunt ſibi, abnegato Deo amicitiā regis Aſſyriorum à parte vna, ab altera verò Aegyptios, magnis etiam ad eos miſſis muneribus, conciliare ſtuduerunt, quò tum illorū, tum iſtorum, auxilio, in ſuo ſe regno firmare ac ſtabilire poſſent. Ac proinde docet, ſpem ſalutis omnem ita in vno Deo noſtro, ſub cuius tutela ſumus, eſſe collocandam ac firmandam, vt nullo modo huc atque illuc mentibus noſtris tranſcurramus, neque hinc inde humana nobis ſubſidia accerſamus: hoc enim eſſe, quaſi in Aegyptum, vel in Aſſyriam, Deo neglecto confugere.

III. Etiam lis eſt Iehouæ cum Iehuda, & ad viſitandū ſuper Iacob, paratus eſt, *ſecundum vias eius, ſecundum opera eius, rependet ei.*

1. Litem Deo eſſe cum aliquo, eſt Deum habere, de quo cum aliquo, palàm coram toto mundo, tanquam coram iudice, expoſtulet, id quod non tantùm verbis per Prophetas, ſed etiam flagellis (ſed mitioribus,) per tyrannos, facere ſolet. Sicut autem tùm Deus dicitur nolle ampliùs cum aliquo litigare, cùm de illo, tanquam præfracto ac deſperato, vltimum ſupplicium, ceu iuſtus iudex, ſumere decreuit: ita dicitur cum aliquo adhuc litigare velle, cùm nondum omnem ſalutis ſpem de illo depoſuit. Cùm igitur ait: *Lis etiam cum Iehuda Domino eſt*, tria indicat. 1. Ipſum Iehudam etſi adhuc, quò ad externum cultum, quem purum retinet, dominetur cùm Deo, & fidelis ſit cum ſanctis, reſpectu Iſraelis: non tamen prorſus innocentem, aut ab omni culpa immunem eſſe: Deum enim habere, de quo poſſit cum eo, coram etiam vniuerſo mundo, tanquam coram iudice, expoſtulare. 2. Deum ſtatuiſſe, ipſum etiam regnum Iehuda, non verbis tantùm, ſed etiam flagellis, palàm coram vniuerſo mundo, tanquam in iudicio, iniquitatis conuincere. 3. Deum nondum penitus omnem ſalutis ſpem de Iehuda abieciſſe, ideò nolle ad mortem, ſed ad ſalutem illum caſtigare, velle enim, tanquam actorem, actionem aduerſus illum, in iudicio adhuc inſtituere, non autem, tanquam iudicem, vltimum de eo ſupplicium ſumere. Ac proinde docet, dùm adhuc nobiſcum litigat ac diſceptat Deus, vel obiurgationibus, vel etiam flagellis, & lenioribus correctionibus (id quod facit, dùm ſumus in hoc mundo, ceu in iudicio,) nondum eſſe de noſtra ſalute deſperandum. Cedendum igitur Deo in hac lite & reſipiſcendum, nec exſpectandum, dùm perſonam actoris deponat, & ſumat perſonam iudicis, qui nolit amplius litigare, ſed extremum de nobis ſupplicium ſumere.

2. Cùm

2. Cùm pauló antè laudarit Iehudam à fide, nunc tamen etiam accuſet: indicat igitur, comminationem hanc Iehudæ factam non minus ad Iſraelem, quàm ad Iudam pertinere. Ad Iudam quidem, vt intelligat, etſi externum cultum purum adhuc retinet: ſe tamen non eſſe ex omni culpa & peccato exemptum: quare ne ſuperbiat, ſed ſua agnoſcat peccata & reſipiſcat. Ad Iſraelem verò, vt diſcat, ſi Iehudæi, qui præ Iſraelitis ſunt ſanctiſſimi, quippe qui adhuc dominentur cum Deo, & cum ſanctis fideles ſunt, breui trahendi ſunt à Deo in iudicium & caſtigandi, ſe igitur, penes quem nihil eſt boni, quippe cui & religio tota corrupta, & mores omnes ſunt perditiſſimi, manum Dei effugere nullo modo poſſe: quare, ne ſit ſecurus, ſed timeat Deum & reſipiſcat.

3. Nomine *Iacob*, venit populus Iſrael, id eſt, 10. tribus: ipſe enim & nomen & cognomen patris retinebant. Verbo verò *Viſitandi* hoc in loco, venit vltimum ſupplicium, quod Deus de Iſraelitis erat ſumturus. Eſt autem antitheſis quædam inter verbum caſtigandi & viſitandi. Cum igitur ait: *Et ad viſitandum ſuper Iacob*, ſcilicet Deus paratus eſt: tria igitur indicat. 1. Grauiora igitur eſſe Iſraelis peccata, quàm Iehuda. 2. Idcircò grauius ſupplicium de eis Deum ſumturum, quàm de Iehuda, cum nolit cum hoc, ſicut cum Iehuda litigare, ſed ſuper eum viſitare. 3. Iſraelem enim prorſus deſperatum eſſe.

4. Neque ſimpliciter ait: *Viſitabit Dominus ſuper Iacob*, ſed, *Ad viſitandum* ſcilicet accinctus & paratus eſt. Indicat igitur, Iſraelis ſupplicium & fore grauiſſimum, & iam in foribus eſſe.

5. Neque ſimpliciter ait: *Dominum viſitaturum ſuper Iacob*, ſed addit: *Secundùm vias eius.* Nomine autem *viarum*, veniunt mores & tritæ, inueteratæque in peccatis conſuetudines. Indicat igitur, ſupplicium Iſraelis fore iuſtiſſimum, nec ipſum Iſraelem ſuprà, quàm meritus ſit, puniturn iri.

6. Neque hac particulâ contentus, addit: *ſecundùm ſtudia ſeu opera eius, reddet ei.* Indicat igitur, Iſraelem non poſſe vllo modo de Deo conqueri quòd graue de ſe ſupplicium ſumat: quoniam Deus nihil pœnarum Iſraeli infligit, niſi id, quod ſibi ipſe ſuis operibus malis comparauit, atque in Dei, tanquam fidi depoſitarij manum, ſibi ſuo tempore reddendum depoſuit. Ac proinde docet, quicquid pœnarum & ſuppliciorum recipiunt à Deo homines, tam in hoc, quàm in altero ſeculo, totum illud fuiſſe prius ab hominibus ſuis ſibi operibus comparatum, inque manum Dei, tanquam in manum depoſitarij depoſitum, ſicut & Paulus Rom. 2. *Theſaurizas tibi iram in die iræ, ſcilicet tibi reddendam.* Quare ſi Dominus ſuo tempore fideliter illis ſuum depoſitum reddit, non eſſe cur de eo conquerantur.

IV. In vtero ſupplantauit fratrem ſuum, & fortitudine ſua præualuit Angelo.

II. Præualuit in quã Angelo & ſuperior fuit fleuit & rogauit eum: in Beth-el inuenit eum, & ibi locutus eſt nobiſcum.

1. Commendat Propheta Iacobum totius Iſraelitici populi patrem, à ſingulari pietate, virtute & heroicis pro diuina benedictione habenda & retinenda factis. Mox ſuum populum hortatur, vt ad ſuum Deum redeat, fidémque in Deũ ſemper & beneficentiam in proximum ſeruet. Deinde verò eundem vocat Chanaan, ipſiúſque vitia & ſcelera profert in lucem. Indicat igitur, hanc præſentem patriarchæ Iacobi commendationem ad duo potiſſimum ſpectare. 1. Eò, vt ab exemplo tanti patris, ipſi quoque filij, quis Deus ſibi ſit colendus, quídque ſibi, vt ſuo deo grati fiant, faciundum, perdiſcant, nempe, vt eum ſolum Deum, quem ipſorum pater coluit, ipſi quoque colant, &, vt non contenti nomine & cognomine patris, ipſius quoque pietatem & virtutem imitentur. 2. Eò ſingulariter ſpectare, vt ex commendatione pietatis & virtutis patris Iacobi, qua pietate & virtute meritò & nomen Iacobi & cognomen Iſraelis ſibi comparauit, clarius & luculentius, quanta ſit filiorum Iſrael impietas, atque improbitas, quámque immerito & Iacobi & Iſraelis, à cuius pietate & virtute prorſus degenerarunt, nomina iactent, tum ipſis Iſraelitis, tum reliquis gentibus appareat: atque hinc etiam conſequenter appareat, Dominum igitur cum viſitabit ſuper hunc populum Iacob, id facturum iuſtiſſimè, quoniam non viſitabit ſuper populum, niſi ſecundum vias eius, (vt antè promiſit) & non reddet ei niſi ſecundum opera eius.

2. Commendaturus Propheta pietatem & virtutem patriarchæ Iacob, incipit ab iis, quæ, cum adhuc in vtero matris eſſet, agitatus à Spiritu ſancto pro habenda cœleſti diuináque benedictione, præclarè geſſit: nempe, à ſupplantatione, qua fratris Eſau pedem, ne prior ille naſceretur, ſua manu præripuit, & conſequenter à conflictu, quem pro primogenitura, ideóque pro diuina benedictione, quæ ad primogenitum pertinere videbatur, cum fratre Eſau in vtero matris fecit. *in vtero*, inquit, *ſupplantauit fratrem ſuum*: ad hiſtoriam enim Gen. 25. alludit.

3. Porrò illa ſupplantatio, harum 7. rerum ſymbolum, ac teſtimonium fuit. 1. Diuini cuiuſdam, ſed occulti deſiderij, quo Iacob, cum adhuc tamen vti iudicio naturaliter non poſſet, ineffabiliter tenebatur priori loco naſcendi. Quia enim manu plantam pedis Eſau in lucem ingredientis, tenuiſſe viſus fuit, argumento fuit, eum mirabili quodam, ſed hominibus occulto modo voluiſſe fratrem, ne prior ille naſceretur, impedire. Et conſequenter, 2. loco, ſymbolum fuit, pij ac ſancti deſiderij, quo (vt dictum eſt) mirabiliter afficiebatur Iacob diuinam benedictionem conſequendi. Neque enim cupiebat prior naſci, niſi propter hanc benedictionem, quæ naturaliter ad primogenitum pertinere videbatur. 3. Teſtimonium fuit, Iacobum non potuiſſe naſcendo fratrem anteuertere, ideóque non potuiſſe natu fratre Eſau maiorem fieri. Si enim potuiſſet prior naſci, plantam fratris Eſau ſua manu retinere viſus non fuiſſet. Quare, quò ad naturales vires minorem ſeu inferiorem fuiſſe fratre Eſau. Proinde 4. loco ſymbolum fuit diuinæ electionis ſeu diuinæ erga Iacobum, & non erga Eſauum dilectionis & gratiæ, argumentóque fuit, benedictionem illam, pro qua conflictum fecerat cum fratre, prædeſtinatam fuiſſe Iacobo & non Eſau. Sic enim habebat promiſſio facta Rebeccæ, *dua gentes ſunt in vtero tuo, & duo populi ex ventre tuo diuidentur, alter autẽ altero erit robuſtior, & maior ſeruiet minori.* Quod igitur Iacob non potuerit aut robuſtior aut maior natu fratre Eſau eſſe, id diuina ex gratia factum eſt, vt Iacobo minori Eſau maior ſeruiret. 5. Igitur loco ſymbolum fuit regni & dominij Iacob in Eſau, non quidem in perſona Iacob & in perſonam Eſau, ſed in gente Iacobea, id eſt, Iſraelitica, in gentem Eſau ſcilicet Idumæam, idque ad tempus, nempe, annos circiter 163. initio facto à Dauide, cuius typus fuit manus Iacob, qua plantam pedis Eſau apprehendit, per reliquum tempus quinque regum inſequentium Solomonis, Roboami, Abiæ, Azæ, Ioſaphati (quorum quinque regum typi fuerunt quinque digiti manus Iacob) vſque ad Ioram regem Iſrael. Primùm enim Dauid Idumæos, tanquam pedem Eſau, apprehendit, & regno Iſraelis ſubiecit: deinde reliqui quinque reges inſequentes imperium in Idumæos continuarunt. Ita maior ſeruiuit minori. Sub Ioram verò iugum Iſraelis excuſſerunt Idumæi, vt eſt 4. Reg. 8. iuxta vaticinium Iſaaci ad Eſau, Gen 27. dicens: *in gladio viues & ſeruies fratri tuo, tempúſque veniet, quo excutias & ſoluas iugum eius de ceruicibus tuis.* Ita planta Eſau fuit in manu Iacobi annos circiter 163. Supplantatio igitur illa ſymbolum fuit temporalis dominij Iacobi ſuper Eſau, iuxta promiſſionem: *Maior ſeruiet minori.* 6. Symbolum imperij & dominij Chriſti ſuper omnem carnem, & ſuper reprobos, quorum typus fuit Eſau. Etſi enim promiſſio illa: *Maior ſeruiet minori*, cuius ſymbolum fuit ſupplantatio Iacobi, aliqua ex parte impleta fuit in Iacob, eo quo ante diximus, modo: (conceptio enim Iacobi typus fuit incarnationis Chriſti, & ſupplantatio typus dominij vilis & infirmi ſecundùm carnem, ſuper omnes principes, potentes) propter Chriſtum tamen inprimis facta fuerat, & in Chriſto perfectum habitura erat complementum. Is enim ex Iacob minore natu oriturus erat, & huic Chriſto non ſolùm Eſau maior, natu & tota eius gens, ſed omnes principatus & poteſtates erant ſeruituri & ſubiiciendi: nam flectendum illi erat omne genu, etiam reproborum omnium, quorum typus fuit Eſau, tanquam domino & regi regum, & domino dominantium. Huc facit viſio Danielis de ſtatua: *omnes montes erant vili lapidi Chriſto ſubiiciendi.* 7. Proinde poſtremo loco ſupplantatio illa Iacobi, quæ ſymbolum fuit prædictæ promiſſionis in ipſo Iacobi ſemine, atque inprimis in Chriſto complendæ ſymbolum neceſſariò fuit, Iacobum fore patrem Eccleſiæ, & ex ipſo naſciturum Chriſtum mundi ſeruatorem, regem regum, & dominum dominantium. Horum omnium ſymbolum fuit ſupplantatio Iacobi: ad maximam autem Iacobi laudem hæc omnia pertinent. Cùm igitur Propheta laudes Iacobi celebraturus, eiúſque pietatem & virtutem commendaturus, exorſus ab iis, quæ ei contigerunt, quæque præclarè geſſit, cùm adhuc eſſet in vtero, ait *in vtero ſupplantauit fratrem ſuum*, hæc præcipuè indicat. 1. Iacobum, cùm adhuc eſſet in vtero matris, & ideò naturaliter omni deſtitutus eſſet iudicio: actum tamen à Spiritu ſancto mirabili quodam & ineffabili modo percupiuiſſe diuinam erga ſe gratiam, benedictionem, & pro illa aſſequenda nihil non egiſſe, ita, vt etiam plantam fratris, ne prior naſceretur,

& ita benedictionem ſibi præriperet, retinuerit. 2. Quia ſuis viribus quod cupiebat obtinere non potuit, & , licet plantam Eſau apprehenderit : ne prior tamen naſceretur, impedire nequiuit, ex Dei gratia electum fuiſſe, vt & benedictionem ipſe aſſequeretur, & fieret dominus ipſius Eſau, & pater Eccleſiæ: imò idcircò tantùm plantam Eſau apprehendiſſe, nec illo aut natu, aut corporis viribus maiorem fieri potuiſſe, vt hac ratione in eo impleretur promiſſio anteà Rebeccæ facta: *Maior ſeruiet minori*. 3. Fuiſſe ex gratia Dei electum, vt ex ſe naſceretur Chriſtus mundi redemptor, in quo perfectum haberet complementum promiſſio: *Maior ſeruiet minori*. Fuiſſe igitur ipſos etiam Iſraelitas in patre ſuo Iacob electos ex gratia, vt eſſent Eccleſia & populus Dei, ex quibus naſceretur Meſſias verus ipſorum ſeruator & Dominus. 4. Denique ſupplantationem illam ſymbolum fuiſſe imperij non temporalis tantum, ſed inprimis ſpiritualis, quod in ſemine Iacob futurum erat ſuper gentes etiam reprobas : ideóque ſupplantationem hanc perpetuæ admonitionis loco omnibus Iſraelitis eſſe debere, ne ſcilicet ſinant ſe ſubijci gentium idolis & vitijs, ſed potius ipſi reliquas gentes omnes ſibi, id eſt, regno Chriſti, ſubijcere ſtudeant. Ingratiſſimos igitur & ignauos eſſe præſentes Iſraelitas. Ingratos, quòd tantum Dei beneficium non agnoſcant. Ignauos, quòd, cùm deberent reliquas gentes omnes regno Chriſti ſubijcere, & ad Chriſtum verum regem regum, oſculandum & adorandum pertrahere, ipſi contra, deſerto vero Deo & regno Chriſti, alienis dijs & profanis gentium regibus ſeſe, tanquam vilia mancipia, turpiter dedunt atque ſubijciunt.

4. Verbum *hakabh* alludit ad nomen *Iahakobh*, quòd ſcilicet pater Iſraelitarum iure appellatus fuit Iacob, nempe, quia rem ipſam præſtitit, quam nomen etiam illud ſignificat. Supplantauit enim fratrem Eſau, vt illum ſibi ſubijceret, eique dominaretur. Indicat igitur, Iſraelitas iniuria iactitare nomen Iacob, quòd non ſolùm non curant reliquas gentes ſupplantare, regnóque ſeminis Iacob, id eſt, Chriſti ſubiugare, ſed etiam ſponte gentibus gentiúmque dijs & ſuperſtitionibus ſeipſos turpiter dedunt, illorúmque fœdera, miſſis etiam ampliſſimis muneribus, ambiunt. Ac proinde docet, illos reuera ad ſemen Iacob non pertinere, fruſtráque Iacobi & Chriſti nomine gloriari, qui non ſolùm non curant reliquos populos, ſunt ſecundum carnem fratres regno Chriſti ſubiugare, ſed etiam ſeipſos impijs reliquarum gentium regnis, falſis dijs, vltrò ſubijciunt: officium enim veri ſeminis Iacob eſſe, populos omnes ſupplantare, id eſt, Chriſti regno, quò ad eius fieri poteſt, ſubiugare.

5. Non ait autem ſimpliciter, *Supplantauit Eſau*, ſed *fratrem ſuum*, & *in vtero*. Supplantatio autem illa, vt dictum eſt, ſymbolum fuit diuinæ erga Iacobum dilectionis, ſeu æternæ electionis, quòd ſcilicet ipſe, non autem Eſau, & ſeruandus foret, & futurus eſſet pater Eccleſiæ. Indicat igitur Iacobi electionem, non fuiſſe ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis (erant enim ambo fratres, & quidem ex vno concubitu, vt Paulus ad Rom. 9. concludit) neque ex operibus (cùm enim in vtero eſſet, ideóque nihil boni egiſſet, electus fuit, & in huius ſignum, ſupplantauit fratrem,) ſed ex gratia Dei. Quare neque ſemen eius fuiſſe electum, vt eſſet Eccleſia Dei ex ſanguinibus, vel ex voluntate carnis, vel ex voluntate viri, ſed ex gratia Dei. Non igitur habere Iſraelitas quo glorientur. Ac proinde docet, noſtrûm, qui ſumus veri Iſraelitæ, neminem vel ex dignitate naturæ, vel ſanguinis, aut ex noſtris meritis, ſed tantùm ex Dei gratia, ad regnum Chriſti electum ac prædeſtinatum fuiſſe.

6. Cùm ait, *Et in virtute ſua dominatus eſt Deo* (& in verſu 5. ſubdit) *Et dominatus, vel luctatus eſt cum Angelo, & præualuit, plorauit & ſupplicauit ei*, laudat patriarcham Iacob à virtute, non tam corporis, quàm animi & fidei, quòd ſcilicet in lucta illa cum Angelo, ſeu, in illa Dei tentatione, quæ Gen. 32. deſcribitur, non permiſerit ſe ſuperari, ſed ita ſtrenuè ac fortiter repugnarit, vt ſuperior fuerit Angelo. Victoria autem illa Iacobi, quam ex lucta cum Angelo reportauit, alterum ſymbolum fuit ſuæ electionis, quo confirmata ei fuit promiſſio, *Maior ſeruiet minori*, quódque, cùm præualuerit Deo, multò magis præualiturus foret fratri ſuo maiori Eſau. Perſtringit igitur præſentes Iſraelitas, eóſque accuſat defectionis à virtute & conſtantia patris, quòd ſcilicet cuiuis tentationi facilè & ſtatim ſuccumbant, &, cùm fortiter, exemplo patris, eſſet illis contra omnes tentationes pugnandum, curandúmque, vt dominarentur Deo & hominibus, & quaſuis poteſtates ac principatus, tam in cœlo, quàm in terra ſpiritualiter ſibi ſubijcerent: contra ipſi ignaui, mox deſertâ luctâ, neglectóque officio, dedunt ſe turpiter diabolo, ſubdunt ſe dijs gentium, confugiunt ad impios Aegypti & Aſſyriæ reges, eorúmque ambiunt fœdera. Quare indicat ſe non eſſe verum ſemen Iſrael, ſed, vt poſteà dicet, Chanaan, ideóque neque promiſſionem illam, *Maior ſeruiet minori*, ad illos pertinere. Ac proinde docet, hoc eſſe verũ ſymbolum noſtræ electionis, veræque è ſpirituali ſemine Iſrael conceptionis & natiuitatis, cùm ſcilicet exemplo Iſraelis contra omnes tentationes fortiter pugnamus, non tam corporis, quàm fidei & ſpiritus viribus, curamúſque, vt in omni lucta cum Satana, mundo, cum Deo ipſo, ſimus ſuperiores: Contrà verò hoc ſymbolum eſſe reprobationis, cùm quis exemplo Iſraelitarum, cuiuis tentationi facilè ſuccumbit, ac præſertim cùm diuinas ſibi promiſſiones à Satana eripi permittit.

7. Illo verò *Sara*, & illo nomine *Elohim* alludit ad nomen ab Angelo impoſitum Iacobo, ſcilicet Iſrael : ex illis enim duobus componitur. Duo igitur facit. 1. Indicat, ſicut iure vocatus fuit Iacob, qui ſupplantauit fratrem in vtero: ita iure vocatum fuiſſe Iſraelem, quia præualuit Deo. 2. Obliquè perſtringit Iſraelitas, ſicut immeritò gloriantur nomine Iacobi, ita iniuria appellari Iſraelitas, cùm omnibus Dei tentationibus facilè ſuccumbant, neque vnquam curent, præualere Deo & hominibus, in tentationibus.

8. Propheta tum in hoc ſecundo quarti verſus, tum in primo quinti verſus membro, fidus eſt Moſis in ea Iacobi hiſtoria, quæ in Gen. cap. 32. habetur, interpres. Octo autem ſũt articuli, ſeu præcipua illius hiſtoriæ capita, quæ partim ibi à Moſe narrantur, partim hic à Propheta vel innuuntur, vel explicãtur. 1. Ille, qui cum luctatus eſt Iacob. 2. Lucta ipſa inter Iacobum & ſuum Antagoniſtam. 3. Victoria, quam Iacob à lucta reportauit. 4. Virtus, qua Iacob ſuo Antagoniſtæ præualuit, victórque euaſit. 5. Luxatio, ſeu vulnus, quod Iacob à ſuo Antagoniſta in ea lucta accepit. 6. Conſtantia Iacobi in poſtulanda à ſuo Antagoniſta benedictione. 7. Noui nominis Iſrael impoſitio. 8. Ipſa benedictio, quam Iacob a ſuo accepit Antagoniſta.

Articulus 1.

9. Quòd ad primum, ait Propheta, Iacobum dominatum fuiſſe, ſeu, in ea lucta præualuiſſe ipſi *Elohim*. Nomine autem *Elohim*, etſi aliquando veniunt Angeli: propriè tamen ac præſertim hoc in loco, venit verus & æternus Deus *Iehouah*, vt ipſe Propheta verſu ſexto clarius explicat, vbi dicit, *Va Iehouah Elohe hatz ebhaoth*. Apertè igitur docet, illum, qui aggreſſus fuit Iacobum, & qui cum luctatus eſt Iacob, fuiſſe non aliquem hominem, non angelum aliquem creatum, bonum vel malum, ſed verum Deum *Iehouah*.

10. Non ait autem *El* in ſingulari, ſed in plurali *Elohim*. Eſt verò reipſa tantùm vnus Deus, non plures. Innuit igitur, etſi vnus tantùm ſit οὐσία Deus: plures tamen eſſe perſonas.

11. Verus Deus fuit ille, quo cum luctatus eſt Iacob. Moſes tamen illum appellat *Iſch* virum. Indicat igitur, Deum humani corporis formam ſumſiſſe, inque ſpecie illa, inſtar viri, Iacobo apparuiſſe, cumque eo humano more luctatum fuiſſe.

12. Propheta eum quem vocauit *Elohim* Deum, poſteà vocat *Malach* Angelum. Non potuit autem idem eſſe & verus Deus creator, & Angelus aliquis creatus. Affirmat autem in verſu 6 illum, quem vocauit *Elohim*, eſſe verum Deum *Iehouah* creatorem. Indicat igitur, eum, qui cum luctatus eſt Iacob, fuiſſe & eſſe verum tum Deum creatorem ſua eſſentia, tum Angelum, non eſſentia, ſed alio modo, nempe officio.

13. Omnis *Malach* ſiue eſſentia, ſiue alia ratione, verbi gratia, officio, Angelus, internuncius quidam eſt, & intermediator, ab vno ad alium, vel alios miſſus, ſicut eius notatio docet, & officium confirmat. Omnis autem Angelus mittitur à Deo ad homines. Omnis ergo Angelus internuncius quidam eſt & mediator inter Deum & homines. Huc illud Heb. 1. *Sunt enim adminiſtratorij ſpiritus, in miniſterium miſſi propter eos, qui hæredes erunt ſalutis.*

14. Angelus omnis, internuncius ſcilicet & mediator inter Deum & homines, alius ſit ab iis, inter quos eſt mediator & internuncius, ſeu, alius ſit ab eo, id eſt, à Deo, à quo mittitur, & ab iis, ad quos mittitur, neceſſe eſt. Angelus igitur iſte, quem & Iehoua & Elohim vocauit Propheta, alius fuerit & ſit à Deo, à quo mittebatur, & cuius erat apud homines internuncius, neceſſe eſt.

15. Angelus iſte qui & verus eſt Elohim & Iehoua, alius à vero Deo Iehoua, οὐσίᾳ eſſe non poteſt, quia vnus tantùm οὐσίᾳ eſt Deus: ſaltem igitur perſona, ſeu [illegible] alius ſit ab eo Deo, à quo mittebatur, oportet. Ac proinde cùm Propheta eum, quem verum Deum Iehoua, qui vnus tantùm eſt οὐσίᾳ, aſſeruit, ſimul etiam Angelum vocet: perſonarum in vno Deo multitudinem, quas nos vocamus Patrem, Filium, Spiritum ſanctum, concludat, neceſſe eſt.

19. Iſte Iehoua & Elohim, quo cum luctatus eſt Iacob, Angelus etiam, id eſt, mediator quidam & internuncius fuit,

fuit,& eſt,Inter Deum & homines.Nomen autem Angeli & mediatoris,neque primæ perſonæ patri, neque tertiæ perſone Spiritui ſancto conuenit, nec in ſcripturis vnquam illis tribuitur,ſed tantùm ſecundę perſonę,id eſt,filio. Vnus eſt enim mediator Dei & hominum, homo Ieſus Chriſtus. Indicat igitur Propheta,Iſque apertè,eum, quo cum luctatus eſt Iacob,quia & Angelus ſimul & Iehoua appellatur & eſt, fuiſſe & eſſe filium Dei, ſecundam in trinitate perſonam. Ac proinde docet, quoties in Scripturis reperitur nomen Angeli, qui ſimul etiam Iehoua appelletur, quando neque nomen Iehoua conueniat creaturis,ſed tantùm Deo,neque nomen Angeli conueniat illi Iehoua,qui eſt pater,aut illi Iehoua,qui eſt Spiritus ſanctus,ſed tantùm illi Iehoua,qui eſt filius ibi ſemper & neceſſariò intelligendum eſſe filium Dei,Ieſum Chriſtum.

17. Filius Dei etiam ante incarnationem Angelus fuit appellatus:Nomen autem Angeli, nomen eſt internuncij & mediatoris. Cùm igitur Propheta filium Dei appellet Angelum,indicat filium Dei & ante quàm homo fieret,fuiſſe inter Deum & homines mediatorem.

18. Docet Propheta, filium Dei etiam ante quàm fieret homo,fuiſſe inter Deum & homines mediatorem. Simul igitur etiam docet,filium Dei non fuiſſe aut eſſe mediatorē, eatenus tantùm quatenus homo eſt, quando mediator fuit, cùm non eſſet homo.

19. Filius Dei mediator eſt inter Deum & homines. Mediator autem alius ſit & aliquo modo diuerſus, ab iis, inter quos eſt mediator,oportet.Non poteſt autem mediator eſſe eâ parte,qua vnum atque idem eſt prorſus cum iis,inter quos mediatorem agit:Nemo enim mediator eſſe poteſt inter ſe ipſum, ſed tantum inter alios à ſe diuerſos. Eſt autem filius vnus atque idem cum Patre & Spiritu ſancto, οὐσίᾳ, ſeu, qua eſt Deus, item vnum atque idē cum hominibus natura, ſeu, qua eſt homo:diuerſus eſt autem & in diuinis, id eſt, in eo, quod Deus à Patre,& à Spiritu ſancto, perſona tantùm, ſeu, quatenus filius eſt & λόγος: & in humanis, id eſt, in eo quod homo,à reliquis hominibus. perſona tantum & tali quidem perſona in qua natura tum diuina,tum humana ſimul vnitæ ſunt, ſeu, in eo, quòd homo à reliquis hominibus diuerſus eſt,quatenus ſcilicet alius eſt ab illis homo, nempe non tantùm numero,ſed etiam qualitate: quia ſcilicet conceptus eſt è Spiritu ſancto,natus ex virgine,filius Dei,exiſtens ſine peccato, plenus gratia & veritate. Mediator igitur eſt ex parte Dei, non, qua ſimpliciter Deus eſt(eſſet enim mediator intra ſeipſum)ſed qua talis eſt,vt ita dicam,Deus,ſeu, vt ſanius loquar, qua talis eſt perſona in diuinis,id eſt, qua λόγος & filius *eſt.Ex parte* verò hominum mediator eſt,nō ſimpliciter, *quà homo* eſt, & quatenus natura eſt vnum nobiſcum(ſic enim eſſet mediator inter ſeipſum & Deum)ſed qua talis eſt homo conceptus ſcilicet è Spiritu ſancto,natus ex virgine,filius Dei,ſine peccato plenus ſpiritu,iuſtitia & ſanctitate.

20. Hic filius Dei ante incarnationem in forma viri apparuit Iacobo,cumque eo luctatus eſt, & ſub eadem viri forma,aliis quoque patribus apparere ſolitus fuit: Solus autem filius in forma talis viri apparere ſolitus fuit, nunquam autem vel Pater, vel Spiritus ſanctus. Indicauit igitur (vt Iuſtinus,Tertullianus & Irenæus optimè colligunt)illo quaſi præludio,ſe & quidem ſolum,tandem aliquando carnem humanam ἐνσωματικῶς aſſumpturum,& inter homines familiariter verſaturum.

21. Angelus *in forma viri*,quo cum luctatus eſt Iacob,fuit verus Iehoua.Angelus autem ille fuit filius ille Dei, qui poſtea factus homo, vocatus eſt Chriſtus. Chriſtus igitur verus eſt & eſſentialiter Deus Iehoua.

Articulus II.

22. Quò ad ſecundum,nempe luctam, ſic ait Moſes: *Va Ieabbek Iſch immo.* Hanc innuit Propheta,cum ait, *Et dominatus eſt Angelo & prævaluit*,ſcilicet in ea lucta,quam Moſes deſcribit. Deus in forma viri corporaliter aggreſſus eſt Iacobum, corporale eius femur tetigit, illúdque corporaliter emarcuit, corporaliter & viſibiliter claudus ex illa lucta remanſit Iacob.Corporalis igitur, eáque viſibilis fuit illa inter Iacobum & Angelum luctatio.

23. Luctatio illa victoriáque Iacobi, quam ex luctatione retulit,diligenter, tanquam res grandis & memoratu digna deſcribitur à Moſe.Ea tanti fuit ab Angelo æſtimata, vt propter eam honorificum Iſraelis nomen impoſuerit Iacobo, dicens: *Quia prævaluiſti Deo.* Ea tanquam res, quæ ad magnā Iacobi laudem pertineat, accuratè in publica concione recitata fuit à Propheta, eáque ad imitandum iſraelitis propoſita, & denique ad vtilitatem Eccleſiæ, perpetuis literis & monumentis mandata. Non fuiſſet autem res valde notabilis,vel tanti nominis impoſitione digna, vel ad laudem Iacobi multum faciens, vel toti Iſraelitarum Eccleſiæ ad imitandum proponenda,vel denique monumentis tam diligenter conſecranda,ſi purè corporalis fuiſſet, ſique tantum corporis viribus contra corporalem Angeli vim, non autem etiam viribus fidei & ſpiritus, contra ſpirituales, internáſque tentationes pugnaſſet Iacob: fuit igitur partim ſpiritualis, partim corporalis luctatio, ſed externa internæ ſymbolum fuit.

24. Narrat Moſes,Iacobum, audito Eſau fratris aduentu, ſibi totique ſuæ familiæ, ne ſcilicet omnes ab eo interficerentur, ſuúmque ſemen contra Dei promiſſionem prorſus extingueretur,vehementer metuiſſe.Mox itaque Deum rogaſſe, vt,ſuæ promiſſionis memor, ſe & totam ſuam familiā defenderet à fratre Eſau, ac tum de improuiſo inuaſum à quodam viro,id eſt,ab Angelo, cum eo luctatum fuiſſe. Indicat igitur hos fuiſſe internos,ſpiritualeſque hoſtes,& quādam de promiſſione diuina diffidentiam,háncque fuiſſe ſpiritualem,internámque illius luctationem, quòd ſcilicet ſicut externè cum viro illo viribus corporis:ſic internè cum metu hoc & diffidentia, viribus ſpiritus: fide nimirum & oratione luctaretur.

25. Luctatio illa exemplum & typus quidam fuit omnium tentationum, quibus cum reliqui omnes iſraelitæ luctaturi erant & quotidie luctantur. Luctatio autem duplex fuit:vna externa,& in carne,altera interna, & in ſpiritu. Docet igitur,duo eſſe tentationum genera: quaſdam enim eſſe externas,alias internas:quaſdam in carne,alias verò in ſpiritu: nec ſolere in nos externas inuadere tentationes,quin etiam ab internis vexemur.

26. Deus, vt explicat Propheta, in ſpecie viri ipſe fuit, qui aggreſſus eſt Iacobum, & quo cum luctatus eſt Iacob. Fuit autem illa luctatio, vt dictum eſt, typus & exemplum omnium tentationum, à quibus Iſraelitæ omnes vexantur. Indicat igitur Propheta,etſi verum eſt, nos à Satana, à mundo & à carne tentari: Deum tamen, primum in tentationibus noſtris locum obtinere: quoniam & Satan & mundus & caro,miniſtri ſunt Dei,qui ad nos tentandum,ſubinde à Deo excitantur & mittuntur. Sicut & in Iobi tentatione apparet, qui & ab ipſo Satana, & ab hominibus tentatus, Deum tamen primum huiuſce tentationis autorem fuiſſe confeſſus eſt,dicens: *Dominus dedit, Dominus abſtulit*, & Num. 12. *Hoc enim facit Dominus,Vt Vos tentet.* Ac proinde admonet,cùm tentamur,nobis eſſe oculos ad Deum attollendos,ſciendúmque,nobis eſſe negotium,ideóque eſſe luctandum, non tantùm cum carne & ſanguine,ſed inprimis cum Deo, tanquam aduerſario,ſub viri forma nos aggrediente,id eſt,per carnem & ſanguinem,mundum,& Satanam nos tentante.

27. Deus non iccircò ſub forma viri fortis aggreſſus eſt Iacobum,vt illum perderet, ſed tantùm, vt illius vires & fidem examinaret,probaretque: Neque iccirco illum aggreſſus eſt,vt illū vinceret,ſed contra potiùs, vt ab eo vinceretur. Docet igitur, finem tentationum, quibus nos tentat Deus, non eſſe,vt perdamur, ſed tantùm, vt fides noſtra probetur, neque,vt confundamur,ſed tantùm, vt in lucta exerceamur, vireſque fidei noſtræ luctando augeantur. Satanam quidem tentare nos ad malum & vt perdat, ſed Deum neminem ad malum,neque ad perniciem, ſed potiùs ad ſalutem tentare, ſicut & Abraham tentauit. Ac proinde docet, ſi Deus non tentat ad malum(vt ait Iacobus c.1.)ſed ad bonum,neque ad perniciem,ſed ad ſalutem:prauas igitur cupiditates,à quibus quotidie vexamur,non immitti neque inſtillari nobis à Deo, ſed eas nobis ingenitas à natura, partim ſponte foras prodire,partim à diabolo in hunc finem, vt peccemus excitari. Deum igitur,etſi nos tentet:nullo tamen modo autorem eſſe peccati:quia ad malum neminem tentat,nulláſque prauas cupiditates inſtillat.

Articulus III.

28. Quò ad tertium,id eſt,victoriam, ſic ait Propheta 4. verſu. *Et dominatus eſt Deo*,nec hoc contentus,addit etiam in quinto verſu idem repetendo: *Et dominatus eſt Angelo*,& tertio ſubdit, *Et prævaluit*. Indicat igitur Propheta hac repetitione, Iſraelem reuera fuiſſe in ea lucta ſuperiorem, victorémque ac triumphatorem,proinde iure Iſraelem vocatum, quia reuera præualuit & dominatus eſt Deo.

29. Moſes dicit, finem victoriæ, quàm è dura lucta reportauit Iacob, fuiſſe, vt, pulſo fratris metu, pulſáque illa, quæ è metu ſuborta fuerat,diffidentia, magis ipſe confirmaretur,fore, vt præualeat Eſau, cum præualuerit in lucta ipſi Deo.Indicat igitur, vt, paulò ante, fratris ſupplantationem, ita etiam hanc maximam, quam de lucta cum Deo retulit Iacob,victoriam,ſymbolum fuiſſe illius promiſſionis: *Maior ſeruiet minori*, ideóque Deo in hac lucta dum voluit Iacobum eſſe ſuperiorem, hoc fuiſſe propoſitum, vt Iacob hac victoria tanquam ſymbolo, in promiſſione illa confirmare-

tur, *Maior ſeruiet minori*. Non igitur eſſe ſibi, ſuóque ſemini ab Eſau maiore natu metuendum, quoniam neceſſe ſit, vt ea impleatur promiſſio, *Maior ſeruiet minori*.

30. Victoria Iacobi alterum ſigillum fuit, quo promiſſio, *Maior ſeruiet minori*, fuit confirmata. Non igitur Iacobo fuiſſe ab Eſau, licèt maiore & potentiore metuendum. Promiſſio autem illa non tantum ad perſonam Iacobi, ſed ad totum eius ſemen, atque ad Chriſtum imprimis verum Iſraelis ſemen, pertinebat. Victoria igitur Iacobi, non tam ad perſonā Iacob, quàm ad totum eius ſemen, præſertim ad Chriſtum pertinuit. Trium verò rerum ſymbolum fuit. 1. Ipſum Iacobum, qui in lucta præualuit Deo, præualiturum etiam fuiſſe hominibus, id eſt, non ſolum Eſau maiori natu, & omnibus, qui cum eo erant equitibus quadringentis, ſed etiam in ſuo ſemine ipſi ſemini Eſau, id eſt, Idumæis, illóſque ſibi, vt impleatur promiſſio, ſubiugaturum. 2. Symbolum fuit, Chriſtum, qui ex ſemine Iſraelis naſciturus erat, in ea luctatione, quæ ſibi in cruce pro ſalute totius Iſraelis futura erat, cum Deo, id eſt, cum iudicio & iuſtitia Dei, cum morte, mundo, Satana, & inferno, miniſtris Dei, fore victorem, effecturúmque, vt, iuxta promiſſionem, *Maior ſeruiet minori*, omnis principatus & poteſtates, ſibi in conſpectu mundi omnium minimo ſubiicerentur ac ſeruirent, omne denique genu cœleſtium, terreſtrium, & infernorum flecteretur. 3. Poſtremò ſymbolum fuit, omnes reliquos veros non ſecundum carnē tantum, ſed ſecundum ſpiritum Iſraelitas, in omnibus ſuis cum Deo luctationibus, id eſt, in omnibus ſuis tentationibus, etſi diu ac fortiter luctandum ſit: fore, tamen tandem aliquando, idque in virtute veri Iſraelis Chriſti, ſuperiores, omnéſque tandem inimicos, mundum, Satanam & mortem nobis eſſe ſubiiciendos, vt etiam in nobis impleatur promiſſio, *Maior ſeruiet minori*. Ac proinde Propheta commemoratione huiuſce victoriæ Iacobi, docet, proprium omnis veri Iſraelis eſſe, ita ſtrenuè in omni luctatione, id eſt, omni tentatione ſe gerere, & ita fortiter pugnare, vt tandem fiat ſuperior ac triumphator.

31. Docet Propheta, ac Iacobi victoria, verbo præſertim *Dominandi & præualendi* ter repetito, proprium veri Iſraelis eſſe, ita in omni tentatione ſe gerere, & ſtrenuè pugnare, vt tandem fiat ſuperior. Ergo, dum laudat Patriarcham Iacob ab hac victoria, obliquè damnat eius filios Iſraelitas, conuincítque, eos non eſſe ex vero ſemine Iſrael, hoc argumento. Proprium veri Iſraelis eſt, ita in omni lucta ſtrenuè ſe gerere, vt ſemper fiat ſuperior. Patet hoc non ſolum à promiſſione illa, *Maior ſeruiet minori*: ſed inprimis ab exemplo patris veſtri Iacob. Atqui vos in omni ſpirituali lucta, ſemper eſtis inferiores, & mox ſuccumbitis. Deſerto enim Deo dediſtis vos diabolo, idolis, & impiis gentium regibus. Non igitur eſtis verum Iſraelis ſemen. Sed quid? Chanaan. Ac proinde docet, qui ſint veri Iſraelitæ ſecundum ſpiritum, & qui tantùm ſecundùm carnem.

Articulus IV.

32. Quòd ad quartum, nempe virtutem, qua Iacob ſuperior fuit Angelo in lucta, ait Moſes, *Videns autem Angelus, quod præualere non poſſet*: Propheta verò, *In virtute ſua*. Lucta Iacobi cū Angelo fuit & corporalis & ſpiritualis, vt antè oſtenſum eſt. In vtraque autem fuit ſuperior, idque virtute ſua. Virtus itaque hæc, quà ſtrenuè pugnauit & præualuit, non tantum corporalis, ſed in primis ſpiritualis fuit.

33. Lucta ſpiritualis, fuit contra metum fratris & diffidentiam de promiſſione diuina, ex metu fratris ſubortam. Contra metum autem, pugnatur ſpe, & contra diffidentiam, fide. Virtus igitur ſpiritualis, qua pugnauit Iacob, fuit fides, animíque fortitudo & conſtantia in promiſſione diuina, de ſe, ſuóque ſemine defendendo, firmiter retinenda. Ac proinde docet, hanc eſſe propriam omnis veri Iſraelis virtutem, qua mundum & omnes mundi tentationes vincere poſſit, firmam ſcilicet fortémque in diuina promiſſione fidem, vt & Iohannes 1. Ep. cap. 5. ait. *Hæc eſt victoria, quæ vincit mundum, fides noſtra*.

34. Virtus ſpiritualis, qua in lucta vicit Iacob, fuit fides, animique in retinendis promiſſionibus diuinis conſtantia. Hæc autem, donum eſt Dei. Non ergo propriè & ſimpliciter virtus ſua fuit, ſed Dei.

35. Etſi virtus propriè Dei illa fuit, quia à Deo, verum tamen dicit Propheta, cum ait, *In virtute ſua*. Indicat igitur, fidem illam & virtutem ideò Iacobi fuiſſe, quia à Deo ei donata fuerant. Ac proinde docet, quæcunque nobis donantur, ea vere noſtra fieri: fidem igitur & reliquas virtutes, quibus à Deo donamur, & noſtras eſſe, & non noſtras, ſed Dei. Noſtras, quia in nobis ſunt à Deo donatæ: non noſtras, ſed Dei, quia non ex nobis, neque natura nobis innatæ, ſed ex Deo, id eſt, ex gratia Dei ſunt.

37. Virtus hæc, qua Iacob ſuperior in lucta Deo fuiſſe dicitur, magis Dei erat, quàm Iacobi. Deus igitur magis ſeipſum vicisse dicendus eſt in Iacobo, quàm Iacobus Deum. Ac proinde docet, cum ſimus in tentationibus ſuperiores, quoniam ſimus per virtutem Dei, quæ eſt fides, donum ſcilicet Dei, nihil in nobis eſſe gloriandum: non enim propriè nos, ſed Deum in nobis eſſe victorem, ſicut & Paulus ait: *Non ego autem, ſed gratia Dei, quæ mecum eſt*.

37. Deus eſt qui pugnabat, ſeu, luctabatur cum Iacob. Deus etiam eſt, qui ſua vi vicit ſeipſum in Iacob, quoniā virtutem ſe vincendi & ſibi dominandi, dedit Iacobo. Plus igitur virtutis ſuæ exſeruit in Iacob contra ſeipſum, quàm viſus fuerit pro ſeipſo contra Iacobum. Ac proinde docemur, cùm Deus & nobiſcum in tentationibus luctatur, & idem tamē facit vt nos ſimus contra ſe victores, Deum quaſi ſiniſtra, quæ debilior eſt, contra nos pugnare: dextra verò, quæ fortior eſt, nos in pugna contra ſe iuuare.

38. Propheta cauſſam victoriæ Iacobi, hanc fuiſſe docet, quod virtute Dei, id eſt, non tantùm corporis viribus ſed fide inprimis dominatus fuerit. Indicat igitur à contrario, cauſſam, cur Iſraelitæ in omnibus tentationibus vincerentur, fierentque ſemper inferiores, fuiſſe, quòd fide deſtituti eſſent. Ac proinde docet, ideò nos in noſtris luctationibus ſæpenumero manere inferiores: quia vera fides in nobis non eſt.

39. Moſes de virtute Iacobi loquens, ait. *Videns autem Angelus, quod præualere non poſſet*: virtus autem Iacobi, fides fuit. Docet igitur, ita Deum ſuis alligatum eſſe promiſſionibus, vt, cùm nos adferimus virtutem fidei, qua, cum reliqua Dei dona in promiſſionibus contenta, tum contra Deum in tentationibus victoriam obtineamus, Deum quaſi reſiſtere non poſſe, quin, quod volumus, obtineamus: ideóque, quin in tentationibus Deo ipſi præualeamus. Deum enim fide à nobis vinci.

Articulus V.

40. Quòd ad quintum, vulnus ſcilicet quod Iacob à ſuo Antagoniſta inter luctandum accepit. Iacob, etſi in lucta ſuperior eſt Angelo, ab Angelo tamen vno ſolo contactu luxatur. Angelus igitur hoc ſuo contactu indicauit Iacobo, ſe, ſi voluiſſet, redigere illum in nihilum potuiſſe. Quare ſe non ideò victum à Iacobo fuiſſe, quòd ſimpliciter reſiſtere nequiuerit, ſed quia vinci quàm vincere maluerit, imò quia in ſeipſo vinci, in Iacobo verò vincere voluerit. Virtutem igitur, qua Iacob præualuit Angelo, Angeli magis quam Iacobi fuiſſe, & victoriam, quam Iacob è lucta retulit, Angelo, ſeu, Deo potius, quàm Iacobo adſcribendam fuiſſe. Ac proinde docet, etſi veri ſecundum ſpiritum Iſraelitæ in lucta cum Deo, id eſt in tentationibus ſæpenumero ſuperiores fiunt, nunquam tamen ita ſuperiores fieri, quin aliquod vulnus, ſi non in ſpiritu, ſaltem in femore, id eſt, in carne, recipiant. Inde igitur patefieri, cùm è lucta tentationum reportamus victoriam, non id noſtris viribus, ſed Dei in nobis & pro nobis pugnantis voluntate & virtute fieri: quoniam, ſi vel momentum temporis nos auxilio ſuo deſtitutos, noſtris tantum viribus pugnare ſinat, mox non luxamur ſolum, ſed penitus fracti & obtriti, perimus.

41. Angelus reddit Iacobum in lucta victorem, eundem tamen etiam ſuâ lucta luxat. Victoria autem pertinet ad maiorem cōtra hoſtes fiduciam & animum ſumendum facit. Vulnera verò accipere & debilitari, ad deprimendam noſtri confidentiam hoſteſque timendos pertinet. Indicat igitur, ſe voluiſſe, Iacobum & Dei in ſe vincentis virtutem, & ſui in carne luxati infirmitatem, agnoſcere, quò ſibi diſceret, & fiduciam de Dei contra Eſau & hoſtes omnes protectione, eſſe ſumēdam, & omnem vanam ſui ſuarúmque virium confidentiam, ſi quam fortaſſe ſumſerat, deponendam. Ac proinde docet, Deum ſolitum eſſe in lucta cum ſuis electis, ita illis ſua virtute adeſſe, vt eos, ac ſibi τὸ νικᾶν, reddat victores, & eoſdem tamen ſæpenumero iis ad tempus in ſuis tentationibus deſerere, vt inde ſine vulneribus diſcedere non poſſint, & illud quidem in hunc finem, vt diſcamos, de Dei contra quo ſuos hoſtes protectione nunquam nobis eſſe diffidendum: hoc verò, in hunc alterum, vt ſciamus, in noſtris, humaniſque viribus nullam vnquam collocandam eſſe fiduciam.

42. Propoſitum Angeli in ea cum Iacobo lucta, fuit, vt Iacobus, qui metu fratris conſternatus erat, erectus fortiſque factus, ſpem conciperet, fore, vt, qui præualuit Deo, præualeret etiam hominibus, nimirum, Eſau fratriſque cominus. Luxatio autem, tantum abeſt, vt potuerit fortiorē in carne reddere Iacobum, vt etiam imbecilliorem reddiderit, & tantùm abeſt, vt potuerit ſpem victoriæ contra Eſau ei dare, vt etiam maiorem deſperationem ei addiderit. Angelus igitur, luxando Iacobum, indicat, hanc Iacobi luxationem ideò à ſe ordinatam fuiſſe, vt Iacobus, quò magis ſe imbecillū & eneruatū videret in carne, eò fortior fieret in ſpiritu.

in ſpiritu,& quò minùs videret,ſe poſſe ſuis viribus contra Eſau præualere,eò magis in Dei protectio e fideret,atque ita, quò magis de ſuis viribus deſperaret, eò magis ſpes in Dei auxilio augeretur. Luxationem igitur Iacobi in carne,plurimum ad ſpem victoriæ contra Eſau in Deo collocandam ac firmandam profuiſſe. Ac proinde docet,huc omnes verorum Iſraelitarum, id eſt, electorum luxationes ſeu infirmitates & imbecillitates à Deo ordinatas fuiſſe, vt quotidie magis ac magis de nobis,noſtriſque viribus deſperemus,& quò magis de noſtris viribus deſperamus,eò magis omnem noſtræ ſalutis & contra hoſtes noſtros victoriæ ſpem in Deo ſeu in Angelo,id eſt,in Chriſto collocemus ac firmemus,&, quò infirmiores ſimus in carne,eò fortiores fiamus in ſpiritu.Omnes igitur infirmitates plurimum electis ad ſalutẽ prodeſſe: quia, quò magis per eas infirmatur ſpes detrimentoſa, quæ in humanis viribus ponitur, eo magis erigitur & firmatur ſpes ſalutaris quæ in ſola Dei gratia eſt ponenda.

43. Luxatus fuit Iacob,nõ in brachio,manu,aut digito,ſed in femore,atque ita luxatus, vt deinceps ſemper claudicarit. Ex femore autem Iacobi luxato, naſcituri erãt omnes Iſraelitæ.Angelus igitur luxando Iacobi femur,myſtice indicauit, fore,vt,ſicut Iſraelitarũ pater claudicauerat in carne, ita ipſi claudicarent in religione. Quam claudicationem eis exprobrauit Elias 3. Reg. 18. *Quamdiu claudicatis in duas partes? ſi Iehoua eſt Deus,ſequimini eum. Si Baal ſequimini illum.* Carnalem igitur luxationem & claudicationem Iacobi,ſpiritualis Iſraelitarum claudicationis typum fuiſſe.

44. Neque vero luxatum fuit vtrumque femoris latus,ſed vnũ tantùm,ita,vt non vtroque pede, ſed vno tantùm claudicarit. Duo autem pedes in corpore patriarchæ Iacobi, quorũ alter rectus,alter ſiniſter erat,typi fuerunt duplicis, qui ex ſe naſciturus erat Iſraelis: quorum vnus fuit ſiniſter,id eſt,ſecundùm carnem tantùm,ſeu,reprobus: alter dexter,id eſt,ſecundùm carnem & ſpiritum,ſeu,electus. Sicut igitur vnus atque idem Iacob,cui pes vnus erat dexter, alter ſiniſter, vtriuſque populi,electi ſcilicet & reprobi in ſuo populo imaginem geſſit: dextro quidem,electi: ſiniſtro verò,reprobi: ita ſua non vtriuſque,ſed vnius tantùm pedis claudicatione,typicè præmõſtrauit,fore,vt non omnes Iſraelitæ,ſed tantùm reprobi ſpiritualiter,id eſt,in religione claudicarent.

45. Iacob in ſuo corpore,typus fuit totius Eccleſiæ Dei,quę ex ſuo femore naſcitura erat. Eccleſia autem Dei,quæ fuit in Iſrael fuit vna atque eadem cum ea, quæ futura erat poſt verum Iſraelem Chriſtum ex Iſraelitis ſecundùm carnem,& ex Iſraelitis ſecundum ſpiritũ. Sicut igitur ſua vnius pedis claudicatione, myſticè indicauit, fore, vt in ſuo populo pes ſiniſter,id eſt reprobi claudicarent,pes verò dexter, id eſt, electi rectè incederent: ita eadem claudicatione præſignificauit,fore,vt in Eccleſia Chriſti,alij ſemper, id eſt,reprobi claudicarent,alij vero, vt electi,rectè incederent.

46. In vno & eodem Iacobo fuit caro & ſpiritus, tanquam duo pedes, alter rectus, alter claudus, alter ſanus, alter infirmus. In omni autem pio viro,ſicut & in Iacobo,eſt & caro & ſpiritus: caro quidem infirma, ſpiritus autem fortis & promptus. Iacobus igitur vtroque ſuo pede non ſolum ſui ſpiritus & ſuæ carnis naturam officiúmque expreſſit,ſed etiam ſpiritus & carnis cuiuſque hominis pij imaginem geſſit: dextero quidem & recto,ſpiritus: ſiniſtro autem & claudo,carnis. Ac proinde in ſeipſo,tanquam in ſpeculo,ſua perpetua claudicatione præmonſtrauit & docuit,omnes veros Iſraelitas, id eſt, electos & pios, in finem vſque ſeculi, dum ſunt in hac carne, claudicaturos: ſpiritu quidem prompto ſeruiendo legi Dei, carne autem infirma legi peccati: & ſpiritu quidem cœlũverſus rectà aſcendẽdo, carne autem terram verſus declinando.

47. Et Iacobus imaginem cuiuſque hominis pij geſſit, & eius cum Angelo lucta,tentationum, quibus à Deo tentamur & probamur,typus fuit. In lucta autem illa, quo plus infirmata fuit caro Iacobi,luxato femore, eò fortior redditus fuit ſpiritus. Docuit igitur, in Iſraelitis omnibus, dùm Deus cum eis luctatur,id eſt,tentationibus probat,carnem quidem infirmari, aliquo ſemper accepto vulnere, at quo magis caro infirmatur, eo valentiorem contra tentationes ſpiritum fieri.

Articulus VI.

48. Quo ad ſextum, nempe Iacobi in petenda benedictione conſtantiam: Angelus vt refert Moſes,petit à Iacobo, vt ſe dimittat. Iacobus vero, etſi ab Angelo luxatus, fortiter tamen illum retinet,ac ait: *Non dimittam te,niſi benedixeris mihi.* Propheta vero de Angelo verba faciens, ait: *Luxit & ſupplicauit ei*,ſcilicet Iacobo. [illegible] Angelus dicitur luxiſſe, cùm ſcilicet vi detentus à Iacobo, ſupplicauit ei,vt ſe dimitteret dicens: *Dimitte me.* Ad eam enim Angeli ſupplicationem alludit Propheta. Non fuiſſet autem Angelo opus ſupplicatione,præſertim cum fletu facta,niſi Iacobus illum fortiſſime retinuiſſet, conſtantiſſiméque petiiſſet,vt Moſes refert,dicendo: *Non dimittam te,niſi benedixeris mihi.* Cùm igitur & Propheta dicat, Angelum cum fletu ſupplicaſſe Iacobo, vt ſcilicet ſe dimitteret,& Moſes addat,Iacobum reſpondiſſe: *Non dimittam te,niſi benedixeris mihi:* vterque laudat patriarcham Iacobum à fortitudine & conſtantia fidei, in benedictione petenda. obliquè vero Propheta perſtringit Iſraelitas ignauiæ atque inconſtantiæ, quod ſcilicet inconſtantes in religione, & fracti minis regis Aſſur, Deum deſeruerint eius benedictionem ac fauorem neglexerint, & ad reges gẽtium,earúmque deos defecerint. Ac proinde docet,hoc eſſe proprium verorum Iſraelitarum,(etſi in lucta cũ Deo,id eſt,in crucibus,quibus Deus nos tẽtat,& quaſi nobiſcum luctatur,& vulnera à Deo accipiant in carne, & Deus videatur illos ſic vulneratos,ſine ſua benedictione & fauore deſerere,) proprium,inquam,eſſe verorum Iſraelitarum, in tali lucta poſitorum, & ſic in carne à Deo luxatorum, Deum tamen non auerſari, neque à ſe dimittere, ſed conſtantia fidei & fidelis precationis illum diſcedere ſimulantem retinere, (fide enim & oratione retinetur, ſicut & in oratione Moſis apparet,cum Moſi pro populo oranti,ait Dominus: *Dimitte me*) benedictionémque, id eſt,fauorem & gratiam tantiſper petere, dum eam obtineant, dicendo. *Non dimittam te, niſi benedixeris mihi.*

49. Iacob petit,ſibi à ſuo Antagoniſta benedici: non benedicitur autem maiori à minore, ſed minori ſemper à ſuperiore. Agnouit igitur Iacob,ſuum Antagoniſtam non hominem,ſicut ipſe erat, fuiſſe, ſed aliquem homine maiorem & ſuperiorem,nempe,Deum

50. Iacob,etſi ab Angelo videt ſe luxatum: illum tamen à ſe dimittere non vult, ſed violenter eum retinendo,conſtanter illius petit benedictionem, idque tantiſper,dùm eam accipiat. Docet igitur patriarcha Iacob ſuo exemplo, Iſraelitas omnes tanta fide in Deum præditos, & in precationibus ita erga Deum affectos eſſe debere, vt licèt multa à Deo in carne vulnera accipiant: propterea tamen eum nunquam deſerant, ſed forti ac violenta fide illum retineant,ſic, vt & Iobi verba docent. *Etiamſi me occiderit* (ecce luxationem) *in hoc Ego ſperabo*,quaſi dicat,firma fide, & certa ſpe eum retinebo.

Articulus VII.

51. Quò ad ſeptimum, nominis ſcilicet mutationem, cùm anteà propriè appellaretur Iacob,excellentiori nomine vocari eum deinceps voluit Angelus, Iſraelem, ratione etiam adiecta: *Quia præualuiſti Deo & hominibus.* Quicquid autem egit Angelus in ea lucta cum Iacobo,eò ſpectabat, vt Iacobũ metu fratris conſternatum,erigeret, ſpémque illi faceret, fore,vt non per naturales ipſius vires,ſed per gratiam Dei,Eſau & omnibus ipſius comitibus præualeret: forti igitur ac bono animo eſſet. Apparet igitur, hanc etiam nominis mutationem ad eundem finem ab Angelo ordinatam fuiſſe, nempe, vt huiuſce nominis admonitione confideret, ſi Deo præualuit in lucta,multò magis ſe præualiturum hominibus.

52. Iacob vicit Deum in lucta. Qui autem in pugna vincuntur, captiui & ſerui fiunt eorum à quibus fuerunt victi, inque eorum poteſtates tranſeunt. Iſrael autem, ſignificat dominum & principem Dei. Cùm igitur Angelus, id eſt, Deus ipſe Iacobum vocat & vocari vult Iſraelem,ſpontè fatetur, ſe à Iacobo victum,ideóque ſe illius quaſi captiuum, & ſeruum factum fuiſſe.

53. Deus, dùm imponit Iacobo nomen Iſrael, vltrò fatetur ſe illius factum eſſe captiuum, & quaſi ſeruum. Proprium autem captiuorum eſt, vt ſemper ſint præſto ad ſuorum dominorum obſequia & defenſiones. Hoc igitur nomine indicare voluit Iacobo,ſe fore ſemper præſtò, ad eum contra omnes hoſtes defendendum, atque ad ei in omnibus, quæ ad eius ſalutem facerent,obſequendum.

54. Hoc nomine indicat Deus Iacobo,ſe tanquam eius captiuum, fore ſemper præſto ad eum contra hoſtes ſuos defendendum,nemo autem fortior eſt Deo. Hoc igitur nomine non ſolùm præteritam victoriam in perpetua memoria Iacobo eſſe voluit, ſed etiam futuram promittere,ſpémque certam facere Iacobo, vt, cùm ſemel præualuerit Deo, illúmque quaſi captiuum ſibi reddiderit, omnibus quoque reliquis hoſtibus, Deo ſecum & pro ſe pugnante, ſemper præualeat: omnem igitur Eſau & hominum metum ponat. Ac proinde docet,omnes, qui reuera appellantur & ſunt Iſraelitę,eos quaſi dominos & victores eſſe Dei, Deum autem illorum, quaſi famulum atque captiuum, ſed voluntarium. Deo igitur cum nobis Iſraelitis pugnante,& ad noſtra obſequia ſemper parato,nihil eſſe timendum.

55. Deus vult hoc nomine,vt Iacob ſemper recordetur,ſe ſemel fuiſſe Dei victorem, vt memoriale, inquam, ei foret perpetuum præteritæ,& ſpes futuræ victoriæ: ac proinde, ne dubitet in poſterum, quin eius Dei,quem vicit, virtute victurus ſit reliquos hoſtes omnes. Vincitur autem Deus ab omnibus Iſraelitis fide. Admonet igitur eos omnes, qui veri ſunt Iſraelitæ,& ſemel fide vicerunt,dubitandũ eis non eſſe, quin multò magis omnes reliquos hoſtes, mundum, Satanã, & mortem ſint victuri, & qui in tentatione cum Deo fuerunt victores,quin in reliquis quoque per eius gratiam futuri ſint ſuperiores.

Articulus VIII.

56. Quò ad octauum,id eſt,quò ad benedictionem, quam & Iacob à ſuo Antagoniſta Deo petit,& Deus illi præſtitit,ſic ait Moſes: *Et benedixit ei in eodem loco.* Benedicere autem,cũ ad homines transfertur,eſt tùm animo, tũ verbis alicui bene precari,ſeu,ea bona,quæ præſtare non potes, alicui à Deo optare atque petere, non vulgareque eſt amicitiæ teſtimoniũ. Cùm verò ad Deum, quia Deus omnia poteſt, & benedicit non tantùm verbis,ſed factis:Benedicere,eſt bene facere,ſeu, ea bona,quæ cupis,quæque tibi ſunt ſalutaria,præſtare. Quiſque autem cupit primo loco Dei fauorem & gratiã: deinde reliqua Dei tùm ſpiritualia,tùm corporalia beneficia. Atqui Iacob in oratione ad Deũ, quæ eſt Gen.32. duo hæc ſummopere deſiderabat atque petierat,nimirum,Dei erga ſe fauorẽ, & conſequenter aduerſus Eſau & hoſtes omnes protectionẽ. Cùm igitur ait Moſes: Iſraelem petiiſſe à ſuo Antagoniſta, quem nouerat eſſe Deum,benedictionẽ, Deúmque illi benedixiſſe in eodem loco,duo indicat. 1. Ipſum Iacobum de hac vna imprimis re, fuiſſe ſolicitum, de diuino ſcilicet erga ſe fauore,déque diuinæ anteà ſibi factæ promiſſionis confirmatione & complemento. 2. Deum,pium Iacobi votum exaudiſſe, id eſt, & Iacobũ ipſum partim animi fortitudine intus donatum, partim in promiſſione de diuina protectione confirmatũ,metu fratris liberaſſe,& promiſſionem de multiplicando eius ſemine,è quo futurus erat Chriſtus, ideóque de eo per Chriſtum ſeruando & beando, non tantùm externis verbis,ſed internâ etiam πληροφορίᾳ, per Spiritum ſanctum ipſi Iacobo confirmaſſe. Ac proinde duo docet. 1. Hoc eſſe proprium verorum Iſraelitarum officium, vt hac vna de re, de Dei ſcilicet benedictione & gratia ſoliciti, eam vnam anxie,ardenter conſtantérque à Deo petant,donec eam conſequantur. 2.Deum etſi ſimulatque ipſius benedictionem petimus,hãc tamen non mox exaudit,facere non poſſe(ſic enim verbo ſe ipſum vltrò alligauit) quin tandem aliquãdo preces noſtras,ſi nos in eis perſeueremus,exaudiat,ac nobis,ſicut & Iacobo benedicat.

57. Iacob non accipit benedictionem, niſi poſt confectam luctam,reportatámque victoriam.Duo igitur docet. 1. Eos, qui tentati tentationibus ſuccumbunt, nullã Dei benedictionem habituros. 2. Eos etiam,qui ſtrenue pugnant,non priùs tamen perfectam Dei benedictionem conſecuturos, quã luctam abſoluerint,deque illa victoriam reportarint,vt & Paulus de ſe dicebat 2. Tim. 4. *Bonum certamen certaui, curſum conſummaui,in reliquum repoſita eſt mihi corona iuſtitia.*

58. *Beth-el* eſt pro *Bebethel* in Bethel.Duo futura *Iomizaenu*,inueniet eũ,&, *Iedhabber* loquetur,pro præteritis accipiũtur. Alludit ad duas hiſtorias in Geneſi. Ad illã c.28. ibi enim primò deſcribitur viſio,qua apparuit Dominus Iacobo in Bethel,& eum eſt allocutus.Et ad illam,quæ eſt in c.35.Ibi enim altera narratur viſio, qua apparuit iterũ Dominus Iacobo in Bethel,& locutus eſt cũ eo. In vtraque autem duo in ſumma continentur. Vnũ ex parte Dei,& hoc eſt ipſius Dei promiſſio facta Iacobo, vtrobique enim Deus poſt quàm ſeſe patefecit iis titulis *Iehouah el elohim ſcaddai,* promittit Iacobo,ſe eius ſemen aucturum,daturum ei terrã Abrahæ promiſſam, inque eius ſemine gentes benedicturum. Alterum ex parte Iacobi,eſt ipſa Iacobi fides,fideique obediẽtia.Iacobus enim audita promiſſione, credit, & in huiuſce fidei teſtimonium, offert Deo ſacrificium, & votum ei vouet, locúmque, in quo locutus eſt Dominus cum eo,vocat Bethel.Cùm igitur ait: *In Bethel inuenit eum*,duo facit. Primò commendat Dei gratiã & fauorem erga Iacob, quod ſcilicet illum ſui manifeſtatione,ſuóque colloquio dignatus fuerit,& conſequenter ſecundo,celebrat fidem ac pietatem ipſius Iacobi,eámque iſraelitis imitandam proponit.

59. Etſi vero in illis duabus hiſtoriis, ad quas hic alludit Propheta,non legitur Deus omnibus iſraelitis, ſed ſoli Iacobo locutus fuiſſe: Propheta tamen non ait *Vedhabber himmo* locutus eſt cum eo,ſed *Vedhabber himmanu* locutus eſt nobiſcum. Indicat igitur Propheta, etſi ſoli Iacobo, non autem omnibus iſraelitis,bis in Bethel apparuit Dominus:promiſſionem tamen,quam & ibidem fecit,de eius ſemine in immenſum augendo, déque non ſolùm eo, ſed etiã gentibus in ipſo ſemine,id eſt,Chriſto benedicendis, non ad ſolùm Iacobum, ſed etiã ad omnes iſraelitas pertinuiſſe. Ac proinde & oblique perſtringit iſraelitas,quod tantæ gratiæ ſint obliti, tantãque promiſſionem neglexerint; & nos docet,quæcunque & dicta & ſcripta fuerunt à Domino ipſis patribus, ad noſtram doctrinam fuiſſe dicta & ſcripta, vt per patientiam & conſolationem ſcripturarum,ſpem habeamus.

60. Non ait autem ſimpliciter: *Inuenit eum*, ſed addit locum,dicens: *In Bethel.* Duo igitur facit. 1. Indicat,ſicut iure, pater Iſraelitarum, vocatus fuit primo Iacob, quia ſupplantauit fratrem, deinde Iſrael, quia præualuit Deo: ita etiam iure, locum illùm vocatum fuiſſe à Iacob Bethel, quia ibi Dominus inuenit eum, & locutus eſt nobiſcum. 2. Docet, cùm locus ille vocetur Bethel, quia ibi apparuit Dominus & locutus eſt nobiſcum, id eſt, cum iſraele: Igitur ſicut Iacob ibi ſua obtulit ſacrificia non idolis, ſed illi *El* à quo nominata fuit Bethel, & à quo ipſe vocatus fuit Iſrael: ita etiam debere iſraelitas nullum alium colere Deum, præter illum *El*,quem & ipſorum pater coluit,& vnde tàm ipſe, quàm Bethel ſuum nomen acceperunt. Quare,cùm præſentes iſraelitæ in Bethel adorent vitulos, non autem *El*, tria mala feciſſe, 1. Tanquam fœdifragos à ſuo vero *El*, vnde nomen habent,&, qui eos inuenit in Bethel, & cum eis locutus eſt,nimis turpiter defeciſſe. 2. A pietate ſui parentis Iſrael, cum maxima totius ſeminis infamia degeneraſſe. 3. Locum ipſum è Bethel in Bethauen ſua impietate & iniquitate commutaſſe. Ac proinde docet,non ſatis eſſe, quod Dominus in Bethel vel alio in loco nobis apparuerit & locutus fuerit,niſi etiam ipſius verbum, quod locutus eſt nobis, firma fide retineamus. Vanos igitur eſſe, qui Hieroſolymam religionis cauſſa pergunt, aut ſepulcrum Chriſti inuiſunt, cùm & verbum Chriſti Hieroſolymis prædicatum contemnant, & Chriſti mortem pro totius mundi peccatis ſacrificium non agnoſcant.

VI. Et Iehoua Deus Zebaoth, Iehoua memoria eius.

1. *Iehoua* nomen eſt Dei eſſentiale, à verbo Sum deductum,& tùm ad Dei eſſẽtiam,tùm ad ſuarum promiſſionum veritatem ac complementum refertur, quod ſcilicet Deus & vere ſit τὸ ὤν,à quo πάντα τὰ ὄντα &, quæ promittit, vere, vt ita dicam,faciat eſſe, id eſt, præſtet & compleat. Exercitus autem Domini, ſunt res omnes ab ipſo conditæ, ſiue quæ in terris,ſiue quæ in cœlis ſunt. Quare *Elohe hatzebbaoth*, nomen eſt plenæ ſuper omnia à Deo condita, poteſtatis, & παντοκράτορα ſignificat. Cùm igitur ait, *Et Iehoua Dominus Zebaoth*, duobus epithetis Deo propriis declarat, quis fuerit ille, qui cum Iacobo luctatus fuit, quíque Iacobum inuenit in Bethel,& cum eo ideóque cum omnibus iſraelitis locutus eſt,& conſequenter, à quo cùm ipſa Bethel, tùm ipſe Iſrael nomen accepit:ille nimirum verus & æternus Deus, qui eſt & *Iehouah* ipſum ſcilicet verum τὸ ὤν,quique omnia, quæ loquitur ſeu promittit,præſtat ac facit, vt tandem ſint, & *Elohe hatzebbaoth*,id eſt,παντοκράτωρ ſeu rerum omnium conditor ac Dominus,quique rebus omnibus, tanquam ſuis exercitibus,tùm ad pœnas de ſuis hoſtibus ſumendas, tùm ad ſuos filios à malis omnibus defendendos vtitur. Ac proinde docet,quis ſit verus Iſraelis Deus, ille nimirum, qui primo eſt *Iehouah* in ſe,ὁ ὤν æternus ſcilicet, quique à nullo eſt, vel fuit, deinde,qui eſt *Iehouah* in ſuis promiſſis,id eſt, qui locutus eſt cum Iacob, & reliquis patribus & Prophetis, & per illos nobiſcum,& quæ locutus eſt, ac promiſit, præſtitit ac quotidiè præſtat,tertiò,qui eſt *Elohe hatzebbaoth*, παντοκράτωρ, rerum ſcilicet omnium conditor ac moderator & Dominus. Iiſque tribus notis agnoſci verum Iſraelis Deum,& à falſis gentium diis diſcerni.

2. Illud affixum in *Zichro*, ſi ad Iacobum referatur, ſenſus eſt, nomen *Iehouah* in memoria Iacobi perpetuò inſediſſe, id eſt, nullum alium Iacobo fuiſſe Deum, niſi Deum Iehoua: celebrat igitur veram Iacobi pietatem, eámque ſuis Iſraelitis imitandam proponit. Si verò ad Deum referatur, alludit Propheta ad illud Domini in Exodi cap.3. cùm dixit Moſe: *Sic dices filiis Iſrael: Iehouah Deus patrum veſtrorum, Deus Abraham, &c. miſit me ad vos:hoc nomen meum* (eſt) *in ſeculum,& hoc* Zichri,*id eſt,memoriale meum* (eſt) *in generationem & generationem*,quaſi dicat,hoc eſt nomen,per quod volo, vt filij Iſrael mei ſemper recordentur, verum ſcilicet Deum eſſe illum, qui vocatur Elohe Iehoua, & præter hunc alium nullum eſſe Deum. Cùm igitur ait *Iehouah Zichro*, tria concludit Propheta. 1. El ſeu Deum Iſraelis, à quo Iſrael eſt denominatus, eſſe eundem ipſum, qui Iehoua

ſemper

ſemper fuit appellatus, ὁ ὤν, à quo πάντα τὰ ὄντα. Hoc autem nomine appellatus fuit, idque vere Deus ille, quem Abraham, quem Iſaac, quem Iacob coluerunt, quique per Moſen populum eduxit ex Aegypto, qui legem dedit in monte Sina, qui denique populum in terram Chanaan introduxit. Hunc igitur quem Iſraelitarum patres coluerunt, ipſis quoque Iſraelitis eſſe colendum. 2. Hunc verum Iſraelis Deum, nomen hoc Iehoua perpetuò ſibi retenturum, velléque ſe hoc nomine à falſis diis, ſicut hactenus diſcretus fuit, ſic etiam perpetuò in poſterum diſcerni, velle enim, vt hoc nomen ſit in ſua Eccleſia, ceu perpetuus liber memorialis, in quo, quis ſit verus Eccleſiæ Deus, agnoſcatur. Quidquid igitur nobis vnquam, tanquam numen ad adorandum propoſitũ fuerit, diligenter eſſe diſpiciendum, ſitne tùm in ſe, tùm in verbis ſuis Iehoua, annon: & ſi non ſit, illud etiam non eſſe pro vero Deo agnoſcẽdum, imò tanquam vero Deo inimicum, penitus eſse reiiciẽdum. Reiiciendos igitur eſse vitulos, quos Iſraelitæ, tanquam Deos colunt, cum non ſint Iehoua. 3. Si Iehoua eſt *Zichro*: Iehoua autem ſignificat eum, qui primò ita per ſe eſt, vt ab eo & per eũ, & in eo ſint omnia, & qui, ſecundò ſua ſemper præſtat promiſſa: debere igitur in cuiuſque Iſraelitæ memoria hæc duo penitus ac perpetuo eſse infixa. Primum, Deum ſcilicet noſtrum, ſemper viuere, ſummũ eſse bonum, & bonorum omnium autorem, quare ſemper & ſuper omnia eſse amandum. Alterum, Deum noſtrum in ſuis promiſſis ſemper eſse veracem, quare illi ſemper eſse fidendum. Chriſtus autem eſt primùm ille λόγος, qui ſemper fuit apud Deum, & ita apud Deum fuit, vt Deus eſset iſte λόγος. Deinde eſt ille λόγος per quem omnia, quæ ſunt, facta ſunt, & ſine quo factum eſt nihil, quod factum eſt: & poſtremo eſt ille, in quo omnes promiſſiones habent, vt Paulus locutus eſt, ſuum etiam & Amen, id eſt, complementum. Chriſtum igitur eſse ipſum Iehoua, ac conſequenter, ipſum *Zichro*, in quo ſcilicet tanquam in memoriali verus agnoſcitur & videtur Deus, & iuxta quem non eſt Deus.

VII. Et, id eſt, igitur etiam *Tu ad Deum tuum redito, miſericordiam & iudicium cuſtodi & ſide Deo tuo ſemper.*

1. Illud *Vau* non tantùm eſt copulatiua particula, Etiam, ſed locum habet illatiuæ particulæ, Ergo. Indicat igitur Propheta, ſe, cùm vellet Iſraelitas ab idolis ad verum Deum colendum exhortari, tali argumento vſum fuiſse. Verus Iſraelis Deus, à quo pater veſter & Bethel, & vos Iſraelitæ nomen habetis, eſt, primo, qui elegit Iacobum, & in Iacobo vos omnes, cùm in vtero fratrem ſupplantauit: & qui, ſecundo, Iacobo tãquam victori benedixit, noménque ei mutauit è Iacobo in Iſrael, quãdo, luctatus cum eo, ſiuit ſe, Iacobi aduerſus fratrem animandi cauſsa, à Iacobo vinci: & qui, tertio, non ſemel, ſed iterùm in Bethel apparuit Iacobo, promiſſionémque illi & ſemini eius fecit & confirmauit: ideóque qui nos omnes, quum adhuc eſsemus in lumbis Iacobi, in Bethel inuenit & locutus eſt nobiſcum. Is enim *El*, à quo nomen habes Iſrael, eſt *Iehouah Zichro*, &, *Iehouah Elohe hatzebhaoth*, is eſt tuus & verus Deus. Hũc autem ſolum coluit pater veſter Iacob, & pro huius benedictione habenda, quaſi luctatus eſt cum fratre in vtero: deinde luctatus eſt cum ipſo Deo, nec eum priùs voluit dimittere, quàm ab eo benedictionẽ accepiſset: & poſtremo in Bethel obtulit ei ſacrificium, votúmque ei vouit, ſe ſemper illum culturum. Par igitur eſt, vt tu etiam illum colas. Ergo etiam tu redito.

2. Non ait autem *Venito*, ſed *Redito*. Indicat igitur, Iſraelitas priùs fuiſse cum ſuo Deo vero, ſed deinde ab eo ad alienos Deos defeciſse. Quare dùm eos hortatur, vt redeant ad Deum ſuum, oblique eos rebellionis accuſat & perſidiæ.

3. Hortatur Propheta Iſraelitas, vt ſuam illam ſpecioſam, & omnibus Iſraelitis receptam religionem, in qua & ipſi & ipſorum patres, multa ſecula vixerunt, deſerant, & ad Deum redeant. Reditur autem ad Deum, dùm reditur ad eius verbũ, ſeu, ad vitam & religionem, iuxta purum verbum, reformandam. Docet igitur, ſine vllo timore deſerendas eſse omnes religiones, quæ cũ verbo Dei pugnant, vt redeamus ad Deũ: Et illos, qui talibus religionibus, quantumvis antiquis, quantumvis ſpecioſis, deſertis, redeunt ad eam, quæ in verbo Dei eſt præſcripta, non, tanquam apoſtatas, eſse improbandos & damnandos, ſed potiùs, tanquam vere reſipiſcentes, eſse laudandos, hancque veram eſse reſipiſcentiam, quùm ſcilicet neglectis falſis cultibus reditur ad verum, atque antiquum Dei cultum, in eius verbo præſcriptum.

4. Nomine *Cheſed* venit non tantùm interna miſericordia, ſed etiam externa in proximũ beneficentia. Nomine vero *Miſchpat* venit rectum & æquũ: Iis autem duobus nominibus ſynecdochice veniunt omnia caritatis erga proximũ officia, quæ in altera tabula continentur. Verbo *Sperandi in Domino*, venit ſynecdochice totus verus Dei cultus, tàm internus, quàm externus, qui in prima tabula ſummatim deſcriptus eſt. Cùm igitur non contentus dixiſse in genere: *Et tu redito ad Deum tuum*, ſed ſpeciatim addidit: *Beneficentiam & iudiciũ cuſtodito, & ſperato in Domino Deo tuo ſemper*, docet, in iis duabus potiſſimùm rebus poſitum eſse verum ad Deũ reditum ſeu veram reſipiſcentiam: in caritate erga proximũ, & in ſolida, perpetua, firmáque fide in Deum, ac proinde veram reſipiſcentiam, nil aliud eſse, quàm totius noſtri & animi & corporis vitæ ac, religionis, ad puram Dei legẽ, quæ ſummatim nil mandat, niſi fidem in Deum, & caritatem in proximum, reformationem.

5. Non ait autem: Facito miſericordiam & iudicium, ſed Cuſtodito. Nec ſimpliciter ait: Spera in Deo tuo, ſed addit, Semper. Indicat igitur veram reſipiſcentiam, cum perſeuerantia in ipſa caritate & fide, eſse coniunctam, alioqui veram & ſalutarem non eſse reſipiſcentiam.

6. Neque de altera pœnitentiæ parte loquens, quæ in prima tabula continetur, dixit: Ama Deũ ſemper, vel, obedi Domino ſemper, ſed ait: Spera. Docet igitur, hanc præcipuam eſse diuini cultus partem, firmam ſcilicet & perpetuam in Deo fiduciam ac ſpem, de Dei ſcilicet erga nos beneuolentia, remiſſione peccatorum, noſtráque per Chriſtum ſalute: ac proinde, etſi omnia reliqua tranſgreſſi ſimus, mandatum hoc ſaltem diligenter eſse cuſtodiendum, vt ſcilicet ſperemus in Domino.

7. Nec ait ſimpliciter, *Spera*, ſed addit, *Semper*. Docet igitur, etiamſi in multis peccatis, tanquam in altiſſimo gurgite toti ſæpenumero immerſi eſse videamur: caput tamen fiduciæ ac ſpei, ſemper eſse in Deum eleuandum, atque tollendũ: Et, etſi Deus videatur nobis eſse omnino infenſus, & ceu de patre hoſtis effectus: nunquã tamen de eius miſericordia eſse deſperandum, ſed ſperandũ in Domino ſemper, quemadmodum & Iob de Domino dicebat *Iob*. 13. Etiamſi me occiderit, in eo ſperabo: nullum enim eſse tempus, quo, & nullum eſse tam graue peccatum, propter quod in Domino ſperandum non ſit, quando iubemur ſperare in Domino ſemper.

8. Neque ait, Spera in tuis patribus, aut in tuis operibus, ſed tantùm, In Deo. Docet igitur, neque in ſanctis, neque in meritis, neque vlla alia in re, prætérquam in Domino Deo, ſpem nobis eſse collocandam.

9. Nec ſimpliciter ait, Spera in Deo, ſed addit, Tuo. Deus autem fit noſter Deus, cùm illum firma fide credimus, propter Chriſtum, noſtrum eſse Deum. Docet igitur, neminem vere in Domino ſperare, niſi priùs firma fide ſibi perſuadeat, Deum, propter Chriſtum, ſuum eſse Deum: ac proinde ſpem ex fide naſci, & ſine fide veram ſpem eſse non poſse.

XVII. Chenaan, in manu eius ſtatera doli, id eſt, doloſa *ad fraudandum amauit*, id eſt, amat fraudare. Vel, *Mercator eſt, in manu eius ſunt lances doloſæ, opprimere amat.*

1. Nomine Chenaan aliquando quidem venit mercator, ſæpiùs ipſa Palæſtina: at hic proprie venit populus ipſe Chenanæus. Alludit tamen etiam ad nomen mercatoris, dum eos accuſat rapinæ & fraudis, & ſtaterã doloſam in manibus eos geſtare dicit. Erant autem Chenanæi homines idololatræ, incircumciſi, & ſcelerati. Eſt verò hæc oratio abrupta & ſtomachi plena, & duo ſubintelligenda ſunt: Vnum negatiuum: vos non eſtis Iſraelis aut Abrahæ filij: alterum affirmatiuum: ſed eſtis Chenaan. Atque hæc eſt, ceu propoſitio, quam poſteà per partes explicat. Cùm igitur Propheta ſuos Iſraelitas abrupta oratione & magno cum ſtomacho, & verbo contumelioſo appellat Chenaan, duo indicat. 1. Se vſque adeò ob Iſraelitarũ peruicaciam ſtomachatum, illíſque iratum fuiſſe, vt præ ſancta ira non potuerit ſuam abſoluere orationem, ſed vno tantùm verbo, Chenaan, ſuum in eos ſtomachum etũpere coactus fuerit: inſignem igitur fuiſſe illorum peruicaciam. 2. Iſraelitas, ſolitos quidem fuiſſe nomen Iſraelis & populi Dei, à gentibus incircumciſis ſegregati iactare, ſed eos vſque adeò à pietate Iſraelis, ad impietatem & vitia Chenaan degeneraſſe, vt veriùs Chenaan quàm Iſrael appellari poſſint, & verò etiam debeant. Dum ergò eos vocat Chenaan, pronũciat palàm, eos nõ eſſe populum Dei, neque ad Eccleſiam Dei pertinere, ſed eſſe Ethnicos, incircumciſos, & nebulones omni vitiorum genere, omnibúſque turpitudinis notis inſignes. Ac proinde docet, non ſatis eſſe, quòd aliquis populus nomen retineat populi & Eccleſię Dei, niſi etiã res ipſa, id eſt, vera pietas, religio, & virtus, quæ propria ſunt Eccleſiæ Dei, accedant.

2. Stateram doloſam eſſe in manibus alicuius, ſeu, ali-

quem[manibus ſtateram doloſam geſtare, eſt intentum eſſe ad dolos & fraudes, ſeu ad proximum variis aſtutiis & dolis fallendum & fraudandum. Metaphora ab iniquis mercatoribus ſumta, qui dum ſuas vendunt merces, ſtateras, id eſt, mēſuras & pōdera omnia falſant, & huc ſuis doloſis ſtateris ſpectant, vt proximum ſpolient. Alludit autem hic procul dubio ad nomen Chenaan, quatenus mercatorem ſignificat. Cùm igitur ait in manibus Chenaan, id eſt, Iſraelitarum eſſe ſtateras doloſas, generalem propoſitionē, quòd ſcilicet ſint Chenaam, impij & iniqui, per partes explicare incipiens, accuſat eos primo loco furti, quòd ſcilicet fures ſint, ſed fraudulenti, quódque huc omnes ſuos neruos intendant, vt dolis & fraudibus proximum circumueniant & ſpolient.

3. *Haſak* eſt, de ſententia R. A. Ezra, occultè retinere id quod tuum non eſt, ſeu fraudare. Cùm igitur non contentus dixiſſe, ſtatera doloſa in manibus eius, maioris explicationis cauſſa ſubdit, *Ad fraudandum*, id eſt, fraudare amauit, pro, amat & delectatur, peccatum Iſraelitarum amplificās, indicat, eos non tantum ſemper fuiſſe ad proximum ſuis aſtutiis fallendum & ſpoliandum intentos, ſed etiam hac fallendi arte ſummopere delectatos, totóque amore & tota cupiditate ad fallendum & ſpoliandum, raptos fuiſſe: ideóque non tantùm Iſraelitarum negotia iniquitatis, ſed etiam illorum animos malitiæ accuſat.

4. Si verò *haſak*, vt alij volunt, eſt opprimere, & vi aperta prædari, accuſat Iſraelitas primo membro occultæ fraudis: altero verò apertæ violentiæ, quòd ſcilicet proximum, aut fraudibus circumueniant, aut violenter ſpolient, iniuriiſq. apertis afficiant. Iis autē duobus nocendi modis, omnia contra proximum facinora, omnéſque iniuriæ continentur: ac proinde ſynecdochice cōcludit, Iſraelitas ſine vlla lege, & ſine vllo freno, omnibus iniuriarum generibus deditos, totam ſecundam tabulam, quæ charitatem in proximum mādat, violaſſe. Verè igitur eſſe non filios Iſrael, ſed Chenaan.

5. Propheta accuſaturus Iſraelitas tùm impietatis in Deū, tùm iniquitatis in proximum, à peccatis contra proximum, tanquam à notioribus nobis, incipit. Sunt autem externa cōtra proximum malefacta, internæ contra Deum impietatis teſtimonia. *Si enim*, vt ait Ioannes, *non diligis fratrem, quem vides, Deum quem non vides, quomodo poteris diligere?* Dum igitur euincit, Iſraelitas eſſe ab omni in proximum humanitate alienos, ſimul etiam concludit, eos omni in Deum pietate vacuos eſſe. Ac proinde docet, illos, qui in proximum ſunt inhumani & iniqui, falsò pietatem erga Deum iactare.

IX. *Et dixit Ephraim, tamen ditaui me ipſum*, id eſt, ditatus ſum, *aſſecutus ſum opes mihi: in omnibus laboribus meis non inueniet in me iniquitatem & peccatum.*

Nomine *on* per *aleph*, propriè venit fortitudo: Nomine verò *hon* per *He*, veniunt diuitiæ. Hic verò etiam nomine *on* per *aleph* veniunt diuitiæ: quare *aleph* poſitum eſt pro *He*. *Ach* particula eſt aduerſatiua, Attamen. Cùm igitur ait Propheta, *Ephraim dixiſſe, Attamen ditaui me, inueni opes mihi*, indicat, Iſraelitas, cum à Prophetis arguerentur, & ira Dei illis denunciaretur, ſuis diuitiis inflatos, Prophetarum reprehenſiones & comminationes deriſiſſe, ſibíque in ſuis blanditos fuiſſe flagitiis, quòd omnia ſcilicet ſibi ex ſententia ſuccederent. Accuſat igitur Iſraelitas tum contemtus verbi Dei, tum falſi iudicij ac prauæ confidentiæ. Ac proinde docet, hoc eſſe vitium omnibus fere huiuſce ſeculi diuitibus commune, vt ſuis diuitiis inflati & excæcati, tum omnium Prophetarum admonitiones omnes, & iræ Dei denunciationes derideant, tum ſe ipſos palpent, falsóque confidant, ſe haud ingratos eſſe Deo, quòd in hoc ſeculo omnium bonorum copia affluant.

2. Non ait autem, Ephraim ſimpliciter dixiſſe, *Diues ſum*, ſed, *Ditaui* ſcilicet me ipſum: *& opes paraui mihi*. Accuſat igitur illos etiam ingratitudinis & ſuperbiæ, quòd ſcilicet cum bona illa omnia haberent ex Dei liberalitate, ea tamen ſuis propriis ſtudiis & laboribus ſuperbè accepta referrent: ac proinde docet, hoc etiam ingratitudinis & ſuperbiæ vitium, ſolitum eſſe ipſas diuitias, præſertim iniquè partas conſequi.

3. Illud *chet* eſt, de ſententia R. A. Ezra, *Chatathi* peccaui, & *aſcher* relatiuum eſt nominis *hauon*. Quare ita legendum erit, *In omnibus laboribus meis*, id eſt, diuitiis meis labore partis, *non inuenient*, ſcilicet homines *mihi iniquitatem quam peccarim*, id eſt, quam admiſerim, vt ſenſus ſit: Nullam inueniet quiſpiam me admiſiſſe iniquitatem in cōparandis mihi meo ſudore & labore diuitiis. Cum igitur Propheta, non cōtentus dixiſſe, quòd Ephraim ſolitus fuerit iactare ſuas diuitias, eáſque Prophetarum obiurgationibus opponere, addit etiam, eos dicere ſolitos fuiſſe, neminem poſſe in ipſorum laboribus vllam reperire iniquitatem ab ſe admiſſam, indicat, Iſraelitas ſuis diuitiis excæcatos eo vſque ſuperbiæ prolapſos fuiſſe, vt omnis innocentiæ laudē ſibi arrogarint, furta & oppreſſiones, omnia denique malefacta pro benefactis defenderint. Ac proinde docet, quanta ſit vis φιλαργυρίας & cæci Pluti, tanta nimirum, vt non ſolum inde multa alia mala proficiſcantur, ſicut Apoſtolus dicit, radicem omnium malorum eſſe cupiditatem, ſed etiam ſpeciatim homines ita ſui amore dementet, vt in ſuis vitiis cæcutiant, & ne ipſas quidē apertas fraudes, furta, oppreſſiones & latrocinia pro malefactis agnoſcere queant, ſed contra potius pro benefactis defendere non erubeſcant.

X. *Et Ego Iehoua Deus tuus à terra Ægypti adhuc habitare faciam te in tentoriis, ſecundum dies Mohedh*, id eſt, temporis ſolennis, quando congregabantur Iehudæi in deſerto ſtatis temporibus ad audiendum verbum, Deum colendum.

1. Illud *Vau* in *Veanochi*, eſt loco particulæ aduerſatiuæ Autem. Deum eſſe alicui Deum, eſt ei eſſe cornucopiæ, id eſt, bonorum omnium, cùm temporalium & corporalium, tum in primis ſpiritualium & æternorum autorē. Speciatim vero Deum fuiſſe Iſraeli Deum è terra Aegypti, eſt Deum fuiſſe Iſraelis è ſeruitute ac captiuitate Aegyptiaca liberatorem, idque in hunc finem, vt perpetuo & ipſe eſſet illi ſuus Deus, & conſequenter viciſſim ille Deo ſuus populus. Cum igitur ait: *Ego autem Iehoua Deus tuus è terra Aegypti*, tria facit. 1. Indicat, etſi Iſrael factus eſt Chenaan, quia & omnis humanitatis in proximum oblitus, ſinè vlla lege ac freno, totus ad rem attentus eſt, & deinde ſuis iniuſtis diuitiis *inflatus*, Prophetarum admonitiones deridet, ideóque Deum in ſuis Prophetis ſuperbe contemnit: ſe tamen eundem eſſe *Deum*, Deum, inquam, illum, qui Iſraelem è captiuitate *Aegyptiaca* liberarit, idque in hunc finem, vt perpetuo *& ipſe illi eſſet* Deus ſuus, & viciſſim ille huic eſſet populus. 2. Ab eo tempore, quo eum ex Aegypto liberauit, perpetuo ſe ei fuiſſe Deum, id eſt, protectorem, patrem, theſaurum denique bonorum omnium tàm corporalium quàm ſpiritualium. Corporalium, quoniam diuitias & omnia ad hanc vitam ſpectantia, ipſe ſuppeditauit. Spiritualium, quoniam & legem & legis interpretes, Prophetas dedit, qui Iſraelem Dei voluntatem docerent. 3. Poſtremo his verbis tacite Iſraelitas accuſat intolerabilis ingratitudinis. 1. Quod tanti beneficij, quale fuit redemtio ex terra Aegypti, obliti ſint: dum enim beneficium hoc Iſraelitis commemorat, indicat, illos eius fuiſſe oblitos. 2. Quod, cum & corporalia & ſpiritualia beneficia, quæcunque habuerunt & habent, ipſe eis ſuppeditauit, (fuit enim ſemper illis Deus è terra Aegypti, id eſt theſaurus bonorum omnium) ipſi tamen corporalia quidem ſibi ipſis accepta ferunt: (ait enim Ephraim: ditaui me ipſum, & opes paraui mihi,) ſpiritualia vero contemnunt: Prophetarum enim admonitiones derident dicendo: *Attamen ditaui me*. Nec ſolum Prophetarum admonitiones derident, ſed etiam ſeipſos iuſtificant, ſéque omnino in omnibus ſuis negociationibus iuſtos & innocentes prædicant: ait enim Ephraim: *In omnibus laboribus meis*, id eſt, diuitiis meo ſudore partis, non inuenient mihi iniquitatem quam admiſerim. Ac proinde docet, quod ex populo Dei fiamus Chenaan, & quod ſtateras doloſas in manibus geſtemus, totáque cupiditate ad proximum opprimendum feramur, & quod deinde à Prophetis reprehenſi & admoniti, ipſas etiam reprehenſiones rideamus, Deum & eius verbum contemnamus, noſtras diuitias iactemus, & nos ipſos iuſtificemus, inde proficiſci, quia non recordamur, Deum nobis eſſe & fuiſſe Deum è terra Aegypti, id eſt, quia obliti redemtionis per Chriſtum factæ, non vere ſentiamus, Deum noſtrum eſſe Deum, nos verò eius populum.

2. Non ſimpliciter ait, *Ego Deus tuus*, ſed coniungit beneficium redemtionis è terra Aegypti dicens, *E terra Aegypti*. Indicat igitur, hoc maximum & ſingulare, totique orbi notum beneficium, debuiſſe ſatis ſupérque eſſe *Iſraeli*, ad certam fidem ſibi faciendam, Deum ſuum fuiſſe & eſſe Deū. Nimis igitur ingratum & cæcum Iſraelem, quòd ex tanto beneficio non agnoſcat, Deum fuiſſe & eſſe Deum. Ac proinde docet, redemtionem à peccatis, morte, & Satana per Chriſtum factam, ampliſſimum eſſe argumentum, quo mundo pateſiat, Deum dilexiſſe mundum, & factum nobis eſſe Deum & patrem: nimis igitur cæcos eſſe, qui

ex re

ex redemtione facta per Chriſtum, non agnoſcunt, Deum noſtrum eſſe Deum.

3. Nomine *Mobedh*, venit tempus illud ſtatum & ſolenne, quo populus ex Aegypto liberatus, dum in deſerto ſub tentoriis habitaret, ad certum locum, vt ad domum ſanctuarij, vnà cum Moſe conueniebat, ad Deum colendum, & ad verbum eius audiendum: fuit autem illa populi in deſerto peregrinatio, illúdque tempus *Mobedh*, cùm habitarent ſub tentoriis, duplicis rei argumentum. Vnius quidem, quod fuerint captiui in Ægypto: alterius verò, quòd iam eſſent ex Aegypto liberati. Cùm igitur ait: *Adhuc te faciam habitare in tentoriis, ſeu, tabernaculis: ſecundùm dies Mobedh*, id eſt, conuentus, vel ſolennitatis, duo facit. 1. Minatur, ſe iterum illos è ſua hæreditate & regno in captiuitatem Aegyptiacæ ſimilem, nempe in Aſsyriam, expulſurum, vt ibi, ſicut olim in deſerto, ſine propria vrbe, ſine ædibus, quaſi ſub tentoriis habitent. Deinde conſequenter obliquè promittit, ſe rurſùs tamen illos è ſeruitute, ſicut & olim ex Aegypto liberaturũ: non fuit autem hoc impletum, nec implebitur in decem tribubus carnaliter & temporaliter, quum ex ſua captiuitate Aſsyriaca in ſuam patriam nunquam ſint aut reuocati aut reuocandi. Redemtionem ergo per Chriſtum è ſeruitute peccati, mortis, & Sátanæ, cuius typus fuit illa ex Aegypto liberatio, & adſertionem in veram ſpiritualem, Chriſtianámque libertatem, ac denique per hunc mundum, tanquam per deſertum, in cœleſtem terram introductionem promittit.

Non ait autem ſimpliciter: *Faciam te habitare in tabernaculis*, ſed addit, *Secundùm dies Mobedh.* Dies autem *Mobedh* tempus erat illud, vt dixi, ſtatum & ſolenne, quo, cùm eſſent in deſerto filij Iſrael, ſimul conueniebant ad certum locum, vt ante domum ſanctuarij, ad Deum colendum & verbum audiendum. Promittit igitur ſe effecturum vt filij Iſrael, quamdiu fuerint in hoc deſerto, id eſt, in mundo, cœtus habeant Eccleſiaſticos, vbi certis & ſtatis temporibus conueniant ad Deum colendum & verbum audiendum. Ac proinde docet, fieri non poſſe, propter hanc Dei promiſſionem, vt Eccleſia, quamdiu in hoc mundi deſerto peregrinatur, maneat ſine aliquo cœtu, vbi & verbum audiat & ſacramenta adminiſtrentur, & Deus colatur.

5. Cauſa, cur nouam captiuitatem minetur, fuit, quia Iſrael primæ ex Aegypto liberationis, ideóque Dei, qui eos inde liberauerat, obliti fuerant. Non enim ampliùs recordabantur, Deum fuiſſe & eſſe illorum Deum e terra Aegypti, & ex illa obliuione e populo Dei facti fuerunt Chenaan, iniqui in proximum, & impij. Finis igitur, cur etiam nouam per Chriſtum redemtionem promittat, eſt, vt hoc nouo & maiori beneficio, veros Iſraelitas ſibi magis quàm vnquam anteà deuinciat, perpetuam ſui memoriam in illorum cordibus firmiùs infigat, ac conſequenter ex hac ſui memoria, quotidie magis ac magis illi renouentur, facti in proximum iuſti & in Deum pij. Ac proinde docet, qualis ſit finis redemtionis per Chriſtum, vt ſcilicet de manibus inimicorum noſtrorum liberati, perpetuò tanti beneficij memores, & pietati in Deum, & charitati erga proximum ſtudeamus, dûm ad æternam vitam perueniamus, quemadmodum & Paulus dicit *Tit.2.* Apparuit gratia ſaluatoris noſtri Dei omnibus hominibus erudiens nos, vt abnegata impietate & ſecularibus deſideriis ſobrie (quo ad nos) iuſte (quo ad proximum) & pie (quò ad Deum) viuamus in hoc ſeculo.

XI. Et locutus ſum ſuper ad *Prophetas: & Ego viſionem multiplicaui, & per manum Prophetarum propoſui ſimilitudines.*

1. Dominus, populi crimen exaggerans, ait, ſe neque verbo ſuam voluntatem ſimpliciter declarante (eſt enim loqui ſuper Prophetas) neq; viſionibus ſuum verbum obſignantib. ac confirmantib. (multiplicauit enim viſiones) neq; quibuſuis *ſimilibus*, & humanis dicendi figuris, tropis, modis ſuam voluntatem ſuo ſimplici verbo ſignificatam clare ac dilucide per Prophetas explicantib. & amplificatib. (per manus enim Prophetarum propoſuit ſimilitudines) Iſraeli defuiſſe. Indicat igitur, Iſraelem, dum voluntati Dei non obtemperauit, nullam obtendere excuſationem potuiſſe, ideóque ex deliberato conſilio Deo rebellem eſſe voluiſſe. Atqui Deus ille, qui olim multifariam, multiſque modis loquebatur patribus per Prophetas, nouiſſime locutus eſt nobis per filium, &, qui olim ſub aliis ſpectris & viſionibus, tanquam in ſpeculis ſeſe vtcunque conſpiciendum Prophetis exhibebat, nouiſſime palam manifeſtatus eſt nobis in carne, &, qui olim per miniſterium Prophetarum figuras & ſimilitudines, quibus ſuam declararet voluntatem, proponebat, nobis reipſa nouiſſime per filium ſub oculos ſubiecit, ſéque & ſuam voluntatem in filio viſibilem reddidit. Docet igitur, illos, qui hodie verbo Dei pertinaciter reluctantur, prorsùs eſſe perditos, cùm nullam vel minimam ſuæ contumaciæ adferre poſſint excuſationem, ideóque multò grauiores pœnas luituros, quàm luerint olim Iſraelitæ. Sic & Apoſtolus ad Hebræos argumentatur.

2. Non ait autem ſimpliciter, locutus ſum Prophetis, aut ad Prophetas: ſed *hal Hannebhiim*. At *hal*, præter alia duo ſignificat, ſuper & apud. Duo igitur indicat. 1. Verbum, quod per Prophetas prædicatum fuit, fuiſſe non è terra, ſed ex alto, id eſt, e cœlo ſuper eos à Deo factum. 2. Ipſum Dei verbum apud Prophetas tanquam fidos depoſitarios fuiſſe depoſitum, vt per & penes illos in Eccleſia tum ad pios vere voluntatem Dei docendos, tùm ad reprobos omni ſuæ proteruię excuſatione ſpoliandos, ſeruaretur. Ac proinde duo docet. 1. Quidquid in nomine Domini Prophetæ prædicârunt, fuiſſe & eſſe ipſiſſimum Dei verbum e cœlo ad eos factum. 2. Quidquid de voluntate Dei ſcitu neceſſarium eſt ad ſalutem, illud totum abunde in ſcripturis Prophetarum, adde poſtea, & Apoſtolorum contineri. Minime igitur quempiam, ſi vel voluntatem Dei ignoret, vel agnitam non præſtet, excuſari poſſe.

3. Nec ait in ſingulari, *Locutus ſum ſuper Prophetam*, ſed in plurali, *ſuper Prophetas*: nempe quàm plurimos. Indicat igitur, 1. Se non tantùm Moſi, tanquam ſingulari Prophetæ, ſed etiam aliis Prophetis locutum fuiſſe. 2. Cadentibus aliis, alios ſubinde excitatos fuiſſe Prophetas in populo Dei, vt nunquam Eccleſia fuerit ſine Prophetis, Dei voluntatem docentibus. Omninò igitur inexcuſabiles eſſe, quotquot Deo ſunt rebelles.

4. Cùm ait, *Viſiones multiplicaui*, ſubintellige, Et numero & ſpecie. Indicat igitur, ſe & ſæpe numerò & ſub variis ſpectris, ipſis patribus & Prophetis apparuiſſe, & quaſi viſibilem ſe reddidiſſe.

5. Diuinarum autem viſionum triplex fuit finis. 1. Vt Prophetæ de præſentia Dei certiores facti, de ipſa quoque doctrina, quam in viſionibus audiebant, quin à Deo eſſet, ne dubitarent, atque ita, ceu ſigillum fuerunt diuinæ doctrinæ. 2. Vt illis viſionibus, præſertim cùm ſub forma viri apparebat, fides de incarnatione filij Dei confirmaretur, tandem ſcilicet aliquando fore, vt filius Dei in noſtra carne [illegible] aſſumta, toti mundo manifeſtaretur. 3. Vt illis viſionibus tanquam fulcris, doctrina & ſpes de videndo tandem Deo, ſicuti eſt, fulciretur & firmaretur.

6. Nomine Manus Prophetarum, venit miniſterium propheticum. Nomine ſimilitudinum, veniunt ſynecdochicè omnes humani tropi, figuræ, phraſes, modíſque docendi inter homines vſitati. Cùm igitur ait: *Et per manum prophetarum aſſimilaui*, ſeu, ſimilitudines propoſui, indicat Deus ſe non locutum fuiſſe Prophetis, & per Prophetas populo, prout ſuam decebat maieſtatem: nimirum, ſua diuina & propria (vt ita dicam) nobis verò incognita lingua, ſed prout noſtro captui & infirmitati congruebat: nempe, humanis iiſque variis docendi modis. Ac proinde docet, non ideò Deum per Prophetas & Apoſtolos in ſcripturis fuiſſe locutum, vt non intelligatur, ſed vt maximè intelligeretur. In hunc enim finem ab eo propoſitas fuiſſe ſimilitudines, id eſt, Deum vſum fuiſſe in loquendo humanis vſitatíſque dicendi modis. Scripturas igitur eſſe intelligibiles, ideóque eas non tantùm doctis & ſapientibus huius ſeculi, ſed etiam indoctis ac ſimplicioribus, modò cum fide vſitatas inter homines dicendi formas teneant, ad legendum & intelligendum, eſſe propoſitas.

XII. An in Gilead iniquitas? certè vanitas, vel tantum mendacium, *fuerunt: in Gilgal boues immolauerunt: etiam altaria iſtorum ſunt tanquam acerui in fulcris agrorum.*

1. *Gilhadh* eſt pro *Begilhadh.* Fuit autem Galaad vna è ciuitatibus refugij cis Iordanem in tribu Gad, Leuitis habitanda & gubernanda ex mandato Domini tradita. Hæc cum debuiſſet eſſe tutum refugium innocentibus, i. iis, qui per imprudentiam & caſu aliquem occidiſſent, vitio Leuitarũ, facta fuerat aſylũ latronum, ſicut ſupra docuit Propheta, quam & cap.6. vocauit ciuitatem operantiũ iniquitatẽ. Venit autẽ nomine Galaad non tantum ciuitas illa particularis, ſed ſynecdochicè totum regnum Iſrael. Nomine verò iniquitatis, venit cum omne peccatum, tũ idololatria. Porrò interrogatio ironicè legenda eſt. Cũ igitur ait: Nũ in Gilead iniquitas? duo facit. 1. Indicat, Iſraelitas, ac præcipuè Leuitas, qui miniſterio diuino erant conſecrati, ſolitos fuiſſe iactare & gloriari, apud ſe nullam eſſe iniquitatem, i. idololatriam, ideóque ſolitos fuiſſe admonitiones Prophetarum contemnere 2. Hac

ironia declarat, omninò iniquitatem eſſe in Galaad, & conſequenter in toto Iſraelis regno. Eſt igitur ſenſus. Num fortè in Galaad, quia eſt ciuitas refugij, ciuitas Leuitarum, qui profitentur ſe diuino miniſterio præ cæteris omnibus ſingulariter eſſe deditos, nulla eſt iniquitas? quaſi dicat, imò maximè ibi eſt iniquitas.

2. Cùm ait, *Tantum mendacium fuerunt*, id eſt, ſunt, vel, *certè vanitas fuerunt*, duo facit. 1. Indicat Iſraelitas, & præſertim Leuitas in Galaad ſolitos quidem fuiſſe multa adferre argumenta, ducta præſertim à bonis ſuis intentionibus, quibus probarent, apud ſe non eſſe iniquitatem & idololatriam, & ſe eſſe innocentes. 2. Sed pronunciat, ea coram Deo mera fuiſſe mendacia, impoſturas, paralogiſmos, & vanitates. Ac proinde docet, quæcunque hypocritæ ad ſuas idololatrias defendendas & ſe iuſtificandos adferunt, ea nihil habere ſolidi, ſed mera eſſe mendacia, quæ nihil illis coram Deo prodeſſe poſſunt.

3. Gilgal de quo habet Propheta, in regno fuit decem tribuum, vbi & templum erat, atque altare celeberrimum. *Sadva* eſt pro *Sadhe* agri. Altaria eſſe ſicut aceruos lapidum ſuper ſulcos agrorum, eſt paſſim erecta eſſe altaria permulta, idque, quò faciliùs & commodiùs quiſque Deo ſacrificare, eúmque colere poſſit: metaphora ſumta ab aratoribus, qui, ſi agros habent lapidoſos, lapides ſolent in varios aceruos colligere, idque, vt aratrum faciliùs tranſire poſſit: ſubeſt autem tacita antitheſis, inter ſacrificare boues in Gilgal, altariáque multiplicare, & obedire Deo. Alludit enim ad illud 1. *Reg.* 15. Melior eſt obedientia quàm victima. Cùm igitur ait: *In Gilgal ſacrificant*, duo facit. 1. Proponit eos fucos, quibus ſe defendebant Iſraelitæ: nimirùm quòd in honorem Dei non parcant ſumtibus, non enim animalia paruula, ſed boues, neque vnum, ſed multos ſacrificare, neque id in vno tantùm loco, ſed cùm multis in locis, tùm præſertim in celeberrimo oppido & templo Gilgal, vbi ſcilicet olim etiam Ioſua cum vniuerſo Iſraele celebrauit Paſcha, erexit 12. lapides Iordanis, renouauit circumciſionem, vbi denique ablatum fuit opprobrium Aegypti ab Iſraele. Ioſ. 4. 5. Deinde, quòd non vnum tantum habeant altare, ſed multa & paſſim ea erigant, inſtar aceruorum in agris, idque in hunc optimum finem, vt faciliùs ſcilicet quiſque poſſit ſine longinquis peregrinationibus ſacrificia Deo offerre: hæc autem omnia ſtudia, ſpectata præſertim bona intentione, à qua ſint profecta, & bono fine, in quem ſunt inſtituta, non tantùm non videri eſſe improbanda, ſed maxima potius laude euehenda. Non igitur apud ſe eſſe iniquitatem, ſed pietatem vigere. 2. Cæterùm iis ipſis locis, quibus ſe defendere volunt Iſraelitæ, vtitur Dominus ad eos iniquitatis conuincendos: apud illos enim eſſe iniquitatem, qui non obtemperant ſimpliciter verbo Dei? ſed contra illud faciunt. Verbum autem Iſraelitis omnibus mandaſſe, vt vnum tantùm haberent templum & vnum altare, idque tantùm Hieroſolymis, extra quam vrbem ſacrificia offerre nemini licitum eſſet. Cùm itaque Iſraelitæ iniquitatis accuſati, ſui defendendi atque excuſandi cauſſa, iactent ſe ſacrificare boues, idque in Gilgal, & altaria inſtar aceruorum in ſulcis agrorum paſſim multiplicaſſe, idque hoc ſanctiſſimo conſilio, vt faciliùs ab omnibus ſacrificia offerri Deo poſſint, dùm ſe volunt defendere, manifeſtè ſe ſuis telis confodiunt, & iniquitatis conuincunt. Ac proinde duo docet. 1. Hypocritas idololatras, cum arguuntur iniquitatis, ſeu idololatriæ, ſolitos eſſe ſui defendendi & excuſandi gratia, in medium proferre ſuam ſedulitatem & diligentiã in cumulandis altaribus, offerendis Deo multis magníſque ſacrificiis, quòd non parcant ſumtibus aut laboribus, quòd ab optimis ducantur ad hæc ſtudia intentionibus, nempe, vt Deo ſeruiant & gratificentur. Hanc autem ſedulitatem, bonáſque intentiones, non niſi probari Deo poſſe. 2. Cæterum ſecundo loco docet, quòd, quo plus iis nugatoriis verbis ſe excuſant, ſuáſque εἰδωλολατρείας defendunt, eò magis ſeipſos iniquitatis & ſuperſtitionis conuincant. Deum enim nihil hæc humana ſtudia, atque has ſedulitates & bonas intentiones morari, ſed obedientiam tantum à nobis requirere.

XIII. Et fugit Iacob agrum Aram: & ſeruiuit Iſrael propter vxorem, & propter vxorem cuſtodiuit gregem.

1. In hoc verſu Propheta ad hiſtoriam Geneſ. 28. 29. alludit. Tria autem dicit de Iacob. 1. Quod fuerit profugus à domo patris ſui, dum ſcilicet fugiens à facie Eſau, venit in regionem Syriæ ad Labanum. 2. Quòd fuerit famulus Labani, dum ſcilicet ei inſeruiuit pro vxore, id eſt, pro Rachele in vxorem habenda. 3. Quòd non honorificum aliquod, ſed vile ſeruitutis genus ſeruierit, nimirum, quòd cuſtos fuerit gregis & homo pecuarius. Duo igitur facit. 1. Tacitè perſtringit Iſraelitas & ingratitudinis aduerſus Deum, & inanis ſuperbiæ contra proximum. Indicat enim, Iſraelitas oblitos tantæ gratiæ, ſeu diuini erga ſe beneficij (quòd ſcilicet Dominus & ſe & ſuum ipſorum parentem Iacobum, non propter vllam ſuam dignitatem, ſed ex mera gratia elegiſſet) ſuíque erga Deum debiti officij, (quòd ſcilicet propter tantum Dei beneficium debuiſſent Deo in perpetuum, iuxta ipſius legem inſeruire & grati eſſe) ſolitos tantum fuiſſe contra reliquas gentes omnes ſuum genus extollere, quod ſcilicet nati eſſent ex magno illo patriarcha Iacobo, & hac inani carnalique gloria contentos, ſuum erga Deum officium neglexiſſe. 2. Indicat, eos nihil habere, cur ſecundum carnem glorientur & ſuum genus extollant. Eos quidem natos ex Iacobo eſſe, verum eſt, ſed quali homine ſecundum carnem & mundum? 1. miſero, profugo à domo patris ſui: fugit enim in agrum Syriæ. 2. vili famulo: ſeruiuit enim pro vxore. 3. homine pecuario. Inſanos igitur eſſe, quod ſuæ originis, qualis fuerit, ſint immemores, iacténtque, cum ſuam genealogiam, idque contra reliquas gentes omnes, quaſi reliqui omnes ſint pecudes, ipſi vero ſoli nobiles, &, quaſi nati ex Ioue: cum tamen ex viliſſimo fonte prodierint. Ac proinde docet, hanc verè intolerabilem eſſe inſaniam, quod quis ſcilicet oblitus, vnde & ipſe prodierit, nempe ex Adamo communi omnium parente, eóque ingrato, & per peccatum viliſſimo homine, ſuam tamen neſcio quam generis nobilitatem iactet, & ſe ſuper reliquos efferat. Non igitur in carne, ſed in Domino tantum eſſe gloriandum.

2. Nec ſimpliciter ait: *Inſeruiuit*, ſed addit, & ingeminat: *Pro vxore.* Alludit autem ad coniugium Iacobi cum duabus Labani filiabus. In eo vero coniugio tria præcipua fuerunt vitia. 1. Quod coniugium cum Lea, legitimum initio non fuit, cum ibi conſenſus Iacobi deſideraretur. 2. Quod, etiamſi poſtea, vt creditur, aſſenſus eſt Iacob primo connubio: illud tamen deinde pollutum fuit πολυγαμίᾳ contra diuinam matrimonij inſtitutionem, *dum non contentus* Lea, ipſam quoque Rachelem voluit *in vxorem.* 3. Quod præter πολυγαμίαν inceſtus etiam acceſſerit, dum ſcilicet duas ſorores in eodem thoro habuerit Iacob. Indicat igitur, hac etiam adiecta particula, non tantum non habere Iſraelitas, cur ſuam iactent genealogiam, ſed potius cur debeat aliqua ex parte illos pudere, cum & quidam illorum nati ſint ex coniugio, quod initio fuit ſuapte natura illegitimum, & deinde omnes ex patre & polygamo, & inceſtuoſo. Ac proinde docet, multos, qui ſuas iactent antiquas & nobiles genealogias, ſi omnia, quæ ſui maiores geſſerunt, penitius conſiderent, ſæpenumero inuenturos, cur debeat eos pudere ſuorum maiorum, ſuæque originis, tantum abeſt, vt in iis debeant ſuperbire.

XIV. Et per Prophetã aſcendere fecit Dominus Iſrael ex Aegypto, per Prophetam quoque cuſtoditus eſt.

1. Exitus Iſrael de Aegypto fuit, ceu altera Iſraelis natiuitas. Nomine Prophetæ, venit Moſes. Cùm igitur ait, *Et per Prophetam*, duo facit. 1. Indicat Iſraelitas, ſicut primam natiuitatem, nempe ex Iacobo, iactare ſolebant: ſic, etiam natiuitatem alteram, nempe ex Aegypto, iactare ſolitos fuiſſe, quod ſcilicet ipſi eſſent ille populus, qui, inuito & repugnante potentiſſimo rege Aegypti, ex Aegypto egreſſus, terrorem toti orbi incuſſerit, potentiſſimos quoſque reges in terra Chenaan expugnarit, omniáque regna occuparit. 2. Illorum ſuperbiam deridet, docens, non eſſe, cur ea de re glorientur in ſeipſis atque ſuperbiant: non enim ipſos ſuis viribus ex Aegypto, éque manibus Pharaonis euaſiſſe, ſed Dominum fuiſſe, qui illos aſcendere fecerit ex Aegypto, ídque per ſuum Prophetam Moſen. Meminerint igitur ſe fuiſſe mancipia in Aegypto, vbi, niſi Dominus per Moſen inde eos eripuiſſet, in perpetuum futuri erant miſerrimi. Quare potius eos habere, cur humilientur, quàm, vt in ſeipſis ſuperbiant. Ac proinde docet, cum redemtio Iſraelis ex Aegypto per Moſen, *typus* fuerit redemtionis noſtræ è regno Satanæ per *Chriſtum*: docet, inquam, non eſſe, cur de hac redemtione *in nobis* gloriemur, quod ſcilicet ſumus Chriſtiani, nati *ex* Chriſtianis, reliqui vero infideles: quoniam neque noſtris viribus redemimus nos, neque propter noſtra merita facta eſt hæc redemtio, ſed per Chriſtum, idque ex mera Dei gratia, eſſe potius, cur in nobis ipſis humiliemur, quoniam noſtrapte natura eramus filij iræ, ſicut & reliquæ gentes, idololatræ, alieni à teſtamento, ſine Deo in mundo. Quod ſi, mul-

ſi, multis aliis in regno Satanæ relictis, inde nos in regnum Chriſti filij dilecti tranſlati ſumus, id factum eſſe Dei gratia per Chriſtum, primum quidem in ſua perſona, cùm ſcilicet mortuus eſt in cruce pro nobis nondum natis: deinde in ſuo ſpiritu, cùm ſcilicet nos efficaciter per ſuum ſpiritum vocauit, & iuſtificauit. In Deo igitur, non in nobis eſſe gloriandum.

2. Etſi verò nomine Prophetæ intelligat Moſen: non tamen ait *Per Moſen*, ſed, *per Prophetam* Nomen autem Prophetæ, nomen eſt interpretis Dei & legis diuinæ. Cùm igitur redemtionem ex Aegypto commemorans, ait, eam fuiſſe factam per Prophetam, tacitè innuit, finem illius redemtionis fuiſſe, vt Iſraelitæ facti iam populus & Eccleſia Dei, ſinerent ſe ab hoc Propheta gubernari, Prophetam audirent, legémque à Deo per hunc Prophetam promul garam cuſtodirent. Ac proinde docet, finem noſtræ per Chriſtum redẽtionis fuiſſe, vt hunc Prophetam Chriſtum (de quo antea Moſes Deut. 18. *Prophetam de gente tua ſuſcitabit Dominus*. & de quo pater dixit: *Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui. illum audite Mat 3.17.*) audiamus totamq. noſtrã vitam ad ipſius verbum componamus, & Deo per Chriſtum in perpetuum ſimus toti, quantiquanti ſumus, addicti.

3. Non ſolum autem ait, per Prophetam eos fuiſſe ex Aegypto liberatos, ſed etiam per eundem Prophetam ſeruatos ac cuſtoditos, ne ſcilicet ab hoſtibus perderentur. Innuit igitur, eo grauiorem eſſe Iſraelitarum ingratitudinem, quòd non ſolum ſemel liberati ex Aegypto, ſed etiam ſemper ſeruati ab hoſtibus per eundem Moſen à Domino in deſerto, donec per Ioſuam introducti ſunt in terram Chenaan: ipſius tamen Dei legem per eundem Moſen promulgatam neglexerint, ſuiſque idololatriis, vt verſu inſequente docet, Deum ad iram prouocarint. Ac proinde docet, hoc etiam nos à Deo per Chriſtum beneficium accepiſſe, quòd non ſolùm per eum ſumus ſemel è regno Satanæ erepti, ſed etiam per ipſum quotidie in hoc deſerto, ab omnibus hoſtibus ſeruamur, idque tantiſper dum in perfectam æterni regni poſſeſſionem introducamur. Grauiſſimam igitur eſſe omnium noſtrorum in Deum ingratitudinem, ſi non illius Euangelium vera & ſtabili fide complectamur, & ad ipſius formam tùm religionem omnem, tum vitam totam componamus.

XV. Prouocauit Ephraim indignationem amariſſimam, ideo ſanguis eius ſuper eum diffundetur, & opprobrium eius reddet ei Dominus ipſius.

1. Nomine *tamrurim*, quæ dictio præter alia ſignificat etiam excelſa, veniunt hoc loco altaria, ſacella, & idololatriæ omnes, quæ ab Iſraelitis in locis excelſis admittebantur: ponitur enim continens pro contento Cum igitur ait: *Iraſci fecit*, ſcilicet Deum Ephraim *tamrurim*, aperte demõſtrat, Iſraelem totius liberationis ex Aegypto finem euertiſſe, quoniam cùm debuiſſet ſuo obſequio ſeſe erga Deum gratum præbere, ſicque Dei erga ſe beneuolentiam in perpetuum conſeruare, ipſe contrà cum aliis peccatis, tùm inprimis ſuis idololatriis, Deum ad iracundiam prouocauit.

2. Etſi verò aliis etiam præter idololatriam ſceleribus, iram Dei aduerſus ſe prouocarunt Iſraelitæ: non ea tamen commemorat, ſed tantùm idololatrias, quæ ſcilicet in excelſis locis ab Iſraelitis admittebantur. Docet igitur, nihil eſſe, quò magis ira Dei, aduerſus mundum prouocetur, quàm idololatria.

3. Nomine iræ Dei, veniunt flagella. Non ait autem ſimpliciter, *Iratus eſt Dominus* ſed in hiphil, *Iraſci fecit* ſcilicet Dominum ipſe Ephraim ſuis *tamrurim*. Indicat igitur, Iſraelem non habere, cur de Deo conqueratur, ſi ſentiat Deum ſe ferientem ſibi infenſum & iratum, quoniam ipſe Ephraim iram Dei aduerſus ſe prouocauit. Ac proinde docet, Deum per ſe non iraſci, ſed nobis ad iram ſeu ad flagella nobis infligenda noſtris ſceleribus prouocari. Neminem igitur, cùm ſentit Deum ſibi iratum, habere, cur de Deo, vel de miniſtris Dei, ſed tantùm de ſe ipſo conqueratur.

4. Primùm *Vau* in *vedhamau* eſt loco illatiuæ particulæ *igitur*: *Natasch* eſt de ſententia R. D. Kimhi, requieſcere, de ſententia R. A. Ezra, effundere Subintelligitur autem, quem ipſa effudit, hoc modo. Sanguis, quem ipſe Iſrael effudit, requieſcet, vel effundetur ſuper eum. Alludit autem ad ſanguinem animalium, quem fundebant Iſraelitæ in ſuis impiis & idololatricis ſacrificiis. Sanguinem autem illius manere ſeu requieſcere, vel effundi ſuper aliquem, eſt culpam alicuius peccati alicui adſcribi, illiſque pœnas talis peccati luendi irrogari. Cùm igitur ait: *Ergo ſanguis eius ſuper eum effundetur, vel requieſcet, ſeu manebit*, indicat Iſraelem, qui ſuis idololatriis prouocauit aduerſus ſe iram Dei iuſtiſſimas ſuæ iniquitatis pœnas daturum.

5. Nec ſimpliciter ait, *Sanguis eius ſuper eum requieſcet*, ſed addit, *Et opprobrium eius reddet ei Dominus*. Nomine autem opprobrij venit primùm idololatria: quoniam, dum colimus idola loco Dei, honoremque Dei inuiſibilis & incorruptibilis, ad viſibiles corruptibiléſque creaturas transferimus, magno afficimus Deum opprobrio & contumelia. Deinde venit etiam pœna talis opprobrij ſeu idololatriæ probroſa Deum autem rependere alicui ſuum opprobrium, eſt Deum de aliquo ſumere pœnas ſuæ idololatriæ & opprobrij illius, quo Deum afficere voluit. Cùm igitur ait: *Et opprobrium eius reddet ei Dominus*, duo indicat. 1. Iſraelem, quum præter verbum Domini altaria inſtituit, boues ſacrificauit, vitulos & Baalim coluit, affeciſſe Deum maximo opprobrio 2. Deum igitur iuxta legem talionis viciſſim affecturum Iſraelem, idque iuſtiſſime, ſuo ipſius opprobrio, id eſt, probroſas, eáſque iuſtas pœnas ſui opprobrij de eo ſumturum. Ac proinde duo docet. 1. Quidquid præter verbum Dei in religione inſtituimus: etſi noſtra, vt vocant, intentio bona eſt, & huc ſpectare videtur, vt Deum maiore in dies honore & reuerentia afficeremus: illum tamen totum coram Deo, merum eſſe opprobrium, & contumeliam in Deum 2. Qui talibus opprobriis Deum afficiunt, probroſas omninò pœnas ſui opprobrij daturos, ſicut & Paulus Rom. 1. docet: Cùm ſe crederent eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt, mutarúntque gloriam incorruptibilis Dei, per ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volatilium & quadrupedum, & reptilium. Quapropter etiam tradidit illos Deus per cupiditates cordium ſuorum in immundiciam, vt ignominia afficiant corpora ſua inter ſe m. tuò

6. Etſi verò Iſrael Deum pro ſuo Deo vero non agnoſcebat, quia eius iugum excutere prorſus volebat: Propheta Deum tamen illius appellat Deum.

ANALYSIS CAPITIS DECIMI TERTII.

CVm loqueretur Ephraim, tremor erat; eleuauit caput ſuum in Iſrael: ſed peccauit in Baal & mortuus eſt.

1. Nomine *Ephraim*, hic venit ipſa tribus Ephraim, ac præſertim eius capita & reges Illi membro, *Cum loqueretur Ephraim tremor*, ſubintelligendum inuadebat eos, Tremorem autem omnes inuadere, cùm aliquis loquitur, eſt, aliquem tanta maieſtate & potentia præditum eſſe, vt ad ſolam illius vocem omnes contremiſcant Fuit autem duplex ſtatus ipſius Ephraim. Vnus & prior antè, quàm à vero Iſraelis Deo ad falſos gentium Deos deſeciſſet Alter & poſterior pòſt, quàm, neglecto vero Deo Iehoua, coluit Baalim. Cùm igitur ait: *Dum loqueretur Ephraim, tremor*, Propheta priorem commemorans atque commendans ſtatum, illúmque poſteriori anteponens, indicat, tribum Ephraim eiuſdémq. capita ac principes antè, quàm Deos alienos colere cœpiſſent, tantæ potentiæ ac maieſtatis non ſolùm apud ſuos, ſed etiam apud exteros fuiſſe, vt vel ad ſolam ipſius Ephraim vocem, omnes ſolito ſueuerint toto animo, vt ita dicam, & artubus contremiſcere.

2. Quòd Ephraim antè, quàm ad ſuperſtitiones delaberetur, omnibus fuerit formidabilis, ita, vt cùm vel loqueretur, tremor omnes inuaderet, commemoratur à Propheta, tanquam ſingulare Dei erga Ephraim beneficium. Docet igitur, quòd vnus quiſpiam, rex vel princeps inter multos populos tanta excellat potentia, tantáque præditus ſit autoritate, vt illum vnum omnes metuant, vtque illius vnius dicto, tam multi parere non detrectent, totum hoc non ex ipſius principis virtute, ſed ex Deo proficiſci: Deum enim illum vnum eſſe, qui tàm multorum hominum, iugi alioqui ſuapte natura impatientum, corda ad vnius principis timorem, obſequium, & reuerentiam flectat.

3. Cùm ſubdit, *Extulit* Hu *in Iſrael*, nomine *Iſrael* venit totum Abrahæ genus. Illud *Hu* ipſe, vel ad Ephraim refertur, vel indefinitè poſitum κατ' ἐξοχὴν pro ipſo Deo (ſicut & cap. 10. verſ. 2. de multorum ſententia) accipitur. Si ad Ephraim referatur, ſubintelligatur, ſe, vel caput ſuum per Dei gratiam, hoc modo: Ipſe Ephraim, per Dei gratiam, eleuauit ſe in Iſrael, pro, eleuatus & exaltatus eſt à

Deo in Iſrael. Si verò *Hu κατ' ἐξοχὴν* poſitum eſt pro ipſo Deo, ſubintelligitur accuſatiuus, Ephraim, ſic: Ipſe Deus exaltauit Ephraim in Iſrael. Alludit autem Propheta ad multiplicem exaltationem: primùm quidem ad illam qua, cum 12. eſſent filij Iſrael, e quibus duodecim tribus conſtituendæ erant: ipſe tamen Ephraim Ioſephi filius, eò honoris exaltatus fuit, vt ipſe quoque inter filios Iſrael cenſeretur, & ex eo tribus vna denominaretur. Deinde ad illam, qua cum eſſet minor natu ipſo Manaſſe, & debuiſſet eo eſse inferior: fuit tamen ei prælatus. Gen. 48. tertiò ad exaltationem illam alludit, qua exaltatus fuit ad principatum, vt princeps & dux eſset totius populi, vt fuit Ioſua e tribu Ephraim: poſtremò ad exaltationem illam, qua exaltatus fuit ad regiam dignitatem, vt fuit Iarobeam primus decem tribuum rex. Duo igitur facit. 1. Indicat cauſsam cur cum loqueretur Ephraim, tremor omnes inuadebat: quia ſcilicet Deus illum extulerat in Iſrael ſuper omnes reliquas tribus, excepta tribu Iuda, quanquam etiam hanc ſuperauit potentia & hominum numero. Deinde tacitè damnat Ephraim, quòd, cum tantum honoris Deus in illam tribum contulerit, ipſa tamen Deum magna affecit contumelia, dum, deſerto Deo, ad idola defecit. Ac proinde duo docet. 1. Si princeps vnus eſt toti populo formidabilis, hoc ideò fieri, quia Deus illum exaltauit in populo, ſuúmque illi dedit gladium. 2. Quò quis ad altiorē dignitatis gradum euectus eſt à Deo, eò grauiorem eſse culpam, ſi in Deum peccet.

4. Peccare in Baal, eſt colere Baal. Baal autem idolum fuit à Sydonijs ſummum atque in Iſrael introductum. Etſi vero initium ſuperſtitionis in Iſrael, non fuit à Baal, ſed à vitulis: hanc tamen idololatriam primo loco ponit Propheta, quia grauior illa priore, vtpote à gentibus deſumta. Cum igitur ait: *Peccauit in Baal*, duo facit. 1. Indicat Iſraelitas nullo modo excuſabiles fuiſſe, quoniam non contenti, cultum Dei ſuis commentis & conflatis vitulis corrupiſse, Baalem etiam à gentibus profanis mutuati ſunt & gentium inquinamentis ſe polluerunt. 2. Cauſsam mutati ſtatus Ephraim, è tanta potentia & felicitate, in qua paulò ante fuerat, ad tantam imbecillitatem & miſeriam, in qua tunc erat ita, vt parum à morte differret, cauſsam, inquam, regni & rerum ſupra modum infirmati, & mox etiam funditus interituri, indicat fuiſse, cum reliqua peccata, tum in primis idololatriam.

5. Sicut triplex eſt generatio: Corporalis, cum quis è ſemine viri conceptus naſcitur: Spiritualis, cum quis per Spiritum ſanctum e filio Adami in filium Dei regeneratur: & Ciuilis, cum ex infimo gradu ad dignitatem aliquam promouetur, vel e miſera ſeruitute, in felicem libertatem aſſeritur: ita etiam triplex mors: Corporalis, cum anima a corpore ſeparatur: Spiritualis, cum homo, per peccatum gratia Dei, quæ eſt animæ vita, ſpoliatur: & ciuilis, cum quis ſua dignitate & potentia aut regno, denique ſua felicitate priuatur. Nomine autem mortis hoc in loco venit propriè ciuilis mors. Verbum vero illud: *Et mortuus eſt*, duo reſpicit, tum præſentem, in quo tunc erat Iſrael, tum mox futurū, ſtatum. Cum igitur ait, *Et mortuus eſt*, alterum Iſraelis ſtatum, qualis in præſentia ſit, & qualis etiam breui futurus ſit demōſtrans, docet, regnum Iſraelis propter ſuam idololatriam, tum eo vſque extenuatum eſse, vt parum abſit ab exitio, tum breui ac certo funditus interiturum. Ac proinde toto hoc verſu docet, ſi regna noſtra floreant, vel nos in aliquo ſimus dignitatis & honoris gradu, hoc ex Deo pro ſua erga nos gratia proficiſci: quia ſcilicet Deus nos exaltat. Si verò vel regna noſtra infirmentur, vel nos e gradu dignitatis, officij, & honoris, in quo antea poſiti eramus, deiiciamur & quaſi moriamur, hoc noſtra culpa fieri, quia ſcilicet ingrati in Deum, peccamus in Baal.

Et nunc adiecerunt ad peccandum, id eſt, pergunt peccare, *& fecerunt ſibi conflatile ex argento ſuo in intelligentia ſua, idola, opus artificum totum: de eis ipſi ſacerdotes dicunt, homines qui ſacrificant, vitulos oſculentur.*

1. Bifariam aliquis dicitur adiicere ad peccandum. 1. Cum peccatis anteà per infirmitatem admiſsis aut per ignorantiam obſtinatam etiam adiicit malitiam, id eſt, obſtinate & malitioſe pergit, ſicut cœperat, peccare. 2. Deinde, cum non ſolum, vt cœperat, pergit eadem admittere peccata, ſed etiam noua peccatorum genera comminiſcitur, & addit ſcelera ſceleribus. Cum igitur ait: *Addiderunt ad peccandū*, peccatum Iſraelis amplificans, accuſat eos tum obſtinatæ malitiæ in ſuis idololatrijs, tum nouarum, quas ſubinde comminiſcuntur, ſuperſtitionum, ſeu, quod nolint vllum peccandi vel finem vel modum facere.

2. Non ait autē ſimpliciter: *Adiecerunt peccare*, ſed præmittit, *Et nunc*, quaſi dicat, poſtquam ſemel terga Deo verterunt, & à vera pietate ad ſuperſtitiones defecerunt, ſemper peccarunt & in ſuis ſuperſtitionibus progreſsi ſunt Iſraelitæ, ita, vt etiam nunc pergant ſine vllo fine & modo peccare. Docet igitur, ſicut, ſi quis ex alta turri ſe inceperit dencere, fieri non poteſt, quin totus præceps in profundum vſque letaliter ruat: ita fieri non poſse, ſimulac quis, tergis Deo verſis, ex altiſsima turri verbi & nominis Dei, ad humanas terrenaſque voluptates, doctrinas, ſuperſtitiones, aliáſque iniquitates ſeſe ſemel deiecerit, fieri non poſſe, quin totus deinde præceps, ni Deus illum retrahat, in profundum ſcelerum omnium, licentia ſibi quidvis agendi ſumta, feratur. Quare initio cauendum eſse, ne à Deo, id eſt, ab eius verbo vel latum vnguem ad dextram aut ſiniſtram declinemus.

3. Non contentus dixiſſe *Addunt peccare*, ſubdit, *Et fecerunt ſibi conflatile*. Quare indicat, quomodo adiecerunt peccare: quia ſcilicet non ſolum obſtinata malitia in ſuis peccatis perſeuerant, ſed etiam nouas quotidie ſuperſtitiones veteribus addunt, & idola ſibi multiplicant.

4. Nec ſimpliciter ait, *Fecerunt conflatile*, ſed addit, *Sibi*, idem, in ſuum vſum. Vſus autem conflatilis, id eſt, idoli, quatenus idolum, nullus eſse poteſt, niſi cultus. Indicat igitur, Iſraelitas in hunc finem conflatile feciſse, vt ipſimet illud colerent. Talis autem cultus exitium adfert. Iſraelitæ igitur, dum ſibi ipſis conflatile fecerunt, ſibi etiam ipſis exitium paraſse ac mortem aſciuiſse.

5. Nec ſimpliciter ait, *Conflatile ſibi fecerunt*, ſed addit, *Ex argento*: quo nomine ſynecdochice venit etiam aurum. Aurum autem & argentum, aliave metalla non ſunt a Deo condita, vt ex eis fiant idola, ſed vt eis homines ad commercia inter ſe viciſsim contrahenda, & ad alios legitimos vſus vtantur. In idolis autem Deus contumelia afficitur. Accuſat igitur Iſraelitas, quod beneficijs Dei, ad Deum in idolis contumelia afficiendum, abuſi ſint.

6. Nec ſimpliciter ait, *Ex argento*, ſed addit, *Suo*. Argentum autem & reliquæ opes non fuerunt Iſraelitarum ex lucro aut hæreditate, ſed tantum, quia à Deo rebus illis omnibus donati fuerant. Docēt igitur, quæcunque bona habuerunt Iſraelitæ, verè fuiſse ipſorum, quoniam à Deo donata illis fuerunt. Ac proinde illud vere noſtrū eſse, quod nobis à Deo donatur, ſicut Iephte ſcitiſsimè reſpondit regi Ammon.

7. Neque hoc contentus Propheta, ſubiecit. *In ſapientia ſua*. Sua aūt dicit, quoniam prudentia & ſapientia propria Iſraelis fuit prudentia carnis, quæ eſt inimicitia aduerſus Deum. Tacitam verò facit antitheſin, inter ſapientiam ſuam, id eſt, Iſraelis, & ſapientiam Dei, quæ reuelata erat in verbo. Indicat igitur, radicem non ſolum idolorū, ſed omnis mali in Iſrael hanc fuiſse, quoniā Iſraelitæ contemta Dei ſapientia, ſuā ipſorum tantum ſapientiam ſecuti. Ac proinde docet, initium omnis idololatriæ & corruptelarum in Eccleſia, imò iniquitatum omniū, hoc eſſe, quod ſcilicet aures noſtras ſapientiæ & verbo Dei obſeramus, noſtræ vero tantum prudentiæ carnis præbemus & aperimus. A contrario igitur, initium veri cultus & deniq. omnis boni hoc eſse, cum aures, tum noſtræ tum omnium hominum prudentiæ occludimus, ſoli vero ſapientiæ Dei in verbo reuelatæ, aperimus.

8. Vox idoli Hebraica *hetzebh & hetzebh*, dolorē etiā ſignificat. Alludit autē Propheta hac voce, etiā ad hanc ſignificationē. Cum igitur nō contentus dixiſse, *Fecerunt ſibi conflatile*, maioris explicationis cauſsa addit *hatzebim* idola ſcilicet fecerunt ſibi, nēpe, ad adorandū: veſaniā populi deridens, indicat, Iſraelitas, dum ſibi fecerunt idola, dolorē quoque, nempe pœnarum, qui ex cultu idolorū conſequitur, ſibi ipſis creaſſe: graues enim pœnas ſuæ idololatriæ illos daturos: malū igitur tam culpæ, quàm pœnæ ex ipſo Iſraele eſse, auxiliū tātum à Deo. Ac proinde docet, quicunque faciunt ſibi ad cultum *hatzebim* in vna (vt ita loquar) ſignificatione, videlicet, idoli, eoſdem etiam ſibi facere *hatzebim*: in altera ſignificatione, nempe, doloris, quia omnes idololatræ grauiſsimis doloribus & pœnis afficiendi ſunt.

9. Cum ſubdit, Opus artificum, totum hoc ſubintelligendum eſt, quod ſibi fecerunt ad cultum, nempe, conflatile idola. In idolo autem duo ſunt: Materia, aurum, argentum, lignum, aut lapis, & forma idoli. Materia, opus eſt Dei, non artificum: forma tantum adiecta, opus eſt artificum. Idololatræ autem non adorant materiam idoli, quæ eſt opus Dei, ſed tantum adiectam formam, quæ eſt opus artificum: nam neque ante adiectam, neque poſt deſtructam idoli formam, quiſpiam aurum, aut lignum, aut lapidem adorat. Quare apparet, verum eſse, totum hoc, quod colunt idololatræ, artificum opus eſse. Cum igitur ait, totum hoc opus

Digitized by Google

opus artificum, quaſi palpabilem reddens, inſaniam Iſraelitarum, docet conſequenter, quàm monſtroſus ſit omnium idololatrarum furor, cùm eò vſque inſaniæ cæci ferantur, vt deſerto vero Deo, cæli & terræ opifice, id quod tantùm opus eſt artificum, id eſt arte ab hominibus fabrefactum, tanquam Deum, adorent, ac conſequenter putent, ex vili materia deos ab hominibus arte fieri poſſe.

10. Illud, *ipſi ipſi dicunt*, eſt, ſe inuicem hortantur: nimirum ad colendos vitulos, & ſacrificia humanorum etiam corporum vitulis offerenda. Oſculari vitulos, eſt vitulos, tanquam ſuos deos & patronos, oſculari. Oſculum enim ſymbolum eſt ac teſtimonium non tantùm amoris, ſed ſæpe etiã ſubiectionis & fidei, vt in Pſ. 2. *Oſculamini filium*, & profeſſionis cultus, ſeu adorationis vt 3. Reg. 19. *Reliqui mihi 7000. viros, qui non curuarunt genua ante Baal, nec oſculati ſunt eum.* Cũ ait, Sacrificant hominem, alludit ad illã prodigioſam fœdiſſimámque ſuperſtitionẽ, cùm ſcilicet Iſraelitæ ſuos liberos immolabant Deo Moloch. Sunt autem verba ſic conſtruenda, *Ipſi* Iſraelitæ *ipſis*, id eſt, ſibiipſi mutuò *dicunt*, id eſt, ſe inuicẽ hortantur, iis nimirum verbis *ſacrificantes hominem vitulos oſculentur*, id eſt, ſinguli noſtrum vitulos colant & adorent, ſacrificia illis omnia vel humani etiam ſanguinis offerentes. Peccatum igitur Iſraelitarum exaggerat, primùm in eo, quòd nõ ſolùm ipſi fecerunt ſibi vitulos, & eos coluntſed etiam, quòd ſe inuicem hortantur ad talem idololatriam cõtinuandam. Deinde in eo, quòd non ſolùm alia animalia, ſed etiam ipſos homines, parentes nimirum, proprios liberos immolent ac mactent, quo nihil portentoſius. Poſtremò in eo, quòd nõ ſolùm mactant liberos: ſed etiam offerunt eos non Deo, ſed vitulis, quo nihil indignius: ideóque toto hoc verſu optimè explicuit, quot & quibus modis adiecerint ad peccandum. Ac proinde docet, quò tandem inſaniæ feratur humo, ſimul ac à Deo defecerit, & ſimulac, neglecto Dei verbo, ſuæ propriæ ſapientiæ aures præbet.

III. *Propterea erunt ſicut nubes matutina, ſicut ros mane tranſiens, ſicut gluma quæ à turbine exagitatur ex area, & ſicut fumus de fumario* egreſſus.

1. Nubes matutina etſi in ſublimi vagetur & ſpatietur: orto tamẽ ſole mox euaneſcit. Ros quoque, orto ſole, liqueſcit, & in euanidum vaporẽ diſſipatur. Gluma, licet ad tempus cũ frumento mixta in area quieſcat: mox tamen excitato turbine ex area vno momento per aerẽ diſpergitur. Fumus quoque, licet quamdiu eſt in camino, denſam efficiat caliginem, ita vt quaſi ſolidum corpus eſſe videatur: vbi tamen egreſſus eſt è fumario, mox à ventis huc & illuc agitatus, diſparet & euaneſcit. Cùm igitur de Iſraele ait: *Propterea erunt ſicut nubes matutina*, vltimum regni exitium denuncians, indicat, regnum illud, etiãſi, quaſi in horto, fœcundum eſſe videatur, & pingue, & quaſi nubes in cœlo ſuperbiat, & quaſi gluma in area, nullo flante vento, quietũ & ſecurũ eſſe videatur, deniq́; etiamſi ſicut fumus in camino, denſiſſimum, numero ſcilicet hominum, opibus & potentia, &, quaſi inexpugnabile cenſeatur: breui tamen excitato ſole, & excitato turbine iræ Dei, in nihilum redactum iri. Ac proinde docet, nihil eſſe tã firmũ & potẽs, quod mox vento iræ Dei flante, nõ euaneſcat.

2. Non dixit autem, Et erunt ſicut magnæ nubes, ſed ſicut nubecula matutina, neque, ſicut magni imbres, ſed ſicut ros, tenuis ſcilicet & exiguus, neque, ſicut immenſi palearum aceruí, ſed, ſicut gluma, tenuis ſcilicet & exilis, neque ſicut ignis, ſed ſicut fumus: deinde illud etiam quicquid eſt, nubeculæ, roris, glumæ, & fumi, breui penitus extinctum iri prædixit. Duo igitur indicat. 1. Regnum Iſraelis, cùm hæc prædiceret vehementer fuiſſe extenuatum, ſed tamen non penitus deſtructum: aliquid enim adhuc ſplendoris, & virium, potentiæ, & hominum ſuperfuiſſe, quod ſimile erat nubeculæ, rori, glumæ, fumo in camino. 2. Sed totum etiam hoc quod ſupereſt, breui, & vno quaſi momento, planè extinctum iri.

IV. *Et Ego Iehoua Deus tuus è terra Ægypti, & Deũ præter me non es expertus, ac ſeruator nullus eſt præter me.*

1. Cùm Dominus ait: Ego autem Iehoua Deus, ſubintelligendum eſt, Solus, ſic: Ego autem ſolus ſum & fui Iehoua, Deus tuus è terra Ægypti. *Iehouah* autem à verbo quod ſignificat eſſe deducitur. Eſſe autem propriè ſoli Deo conuenit, tum quòd ipſe ſolus propriè & per ſe eſt, tum quòd reliqua faciat eſſe, & ſuas ſemper promiſſiones impleat. Cùm igitur ait: Ego aũt Deus tuus, diſcernens ſe ab aliis omnibus falſis diis, docet, ſe ſolũ verum eſſe Deũ, quia per ſe eſt, & rerũ aliarũ omniũ cõditor, ſuáq. ſemper præſtãs promiſſa. Se igitur ſolũ, nõ aũt vitulos & alia idola, fuiſſe & eſſe colẽdũ.

2. Non ait autẽ ſimpliciter: Ego Iehoua Deus, ſed addit, *Tuus.* Deum eſſe alicui Deum, eſt, Deum, eſſe alicui cornu cõpiæ & bonorũ omnium. Cum igitur ait: *Ego Deus tuus à terra Aegypti*, indicat ſe fuiſſe Iſraeli primum quidem liberatorem ex Aegypto, & deinde ab illo tempore, bonorum omnium, quæ habuit Iſrael, liberaliſſimum largitorem. Tacitè igitur ingratitudinis accuſat Iſraelem, quòd ſcilicet, cùm ei ipſe fuerit ſemper Deus ſuus è terra Aegypti, ipſe tamen Iſrael deſerto Deo vero, ad colenda idola ſe conuertit.

3. *Ego autem*, inquit, *Deus tuus.* Deus autem quibus eſt Deus, ſeſe & ſuam voluntatem variis modis, tum verbis, tum factis patefacit, id quod reipſa apparet in Iſraelitis mox ex Aegypto liberatis. Indicat igitur, Iſraelem nullo modo poſſe aliquam obtendere ignorantiam, quã ſe excuſet, quaſi ignorarit, quis eſſet Deus ſuus, & quæ Dei ſui voluntas.

4. Etſi vero Deus, quò ad ſe & in ſua prædeſtinatione ſemper etiam ante liberationem ex Aegypto, fuit Iſraeli Deus ſuus: non tamen ait, *Ego ſemper Deus tuus*, ſed tantum ait, *Ex terra Aegypti.* Hoc autẽ ideò adiecit, quia ante, quàm fuiſſet populus è terra Aegypti liberatus, ſimilis fuit mortuo & quidem ſepulto: ac perinde fuit, ac ſi nullus eſſet. Liberatio vero ex Aegypto, quaſi altera populi fuit natiuitas, & ſecunda generatio, cui acceſſit, Dei ſui, diuinæque voluntatis cognitio per legem mox in monte Sinai traditam. Indicat igitur, etſi quò ad prædeſtinationem, Deus etiam ante liberationem ex Aegypto, erat Iſraeli Deus ſuus: tamen reipſa tum primum factum fuiſſe Iſraeli Deum ſuum, cùm ipſe Iſrael ex Aegypto liberatus, & quaſi renatus ac Dei diuinæque voluntatis cognitione donatus, factus fuit Deo populus ſuus: ſunt enim relatiua, Deus & populus, & non eſt Deus alicui populo Deus ſuus, quin & ipſe populus ſit Deo populus ſuus. Ac proinde docet, etſi, quo ad prædeſtinationem, Deus fuit ſemper electis Deus ſuus: reipſa tamen tùm primum fieri illum nobis Deum noſtrum, cùm etiam nos ſimus Deo populus ſuus, id eſt, cùm per Spiritum ſanctum regeneramur atque renaſcimur, & fide Euangelium amplexi, Deum, Deique erga nos voluntatem in Chriſto agnoſcere incipimus.

5. Poſt liberatum populum ex Aegypto, Deus vſque adeò perſpicuè & quaſi continenter, non ſolùm infinitis prodigiis ac perpetua gubernatione ſui præſentiam populo patefecit, ſed etiam diſertis verbis ſuæ legis, & perpetua per Moſen aliósque deinceps Prophetas prædicatione ſuam voluntatem reuelauit, & ſacramentis confirmauit, vt nulla Dei & diuinæ voluntatis ignorantia ab Iſraelitis obtendi poſſet. Cùm igitur poſt obiurgatam populi idololatriam, & denunciatum totius regni exitium, mentionem facit liberationis ex Aegypto dicens: *Ego autem Deus tuus è terra Aegypti*, indicat, Iſraelitas omnino eſſe inexcuſabiles, nullámque ab eis ignorantiam, qua ſe excuſent, obtendi poſſe, quoniam poſt liberationem è terra Aegypti, in hũc vſque diem ſemper inſtitutus fuit in ſchola Dei, & Deum Deique voluntatem variis modis reuelatam ac confirmatam agnouit, vel ſaltem agnoſcere potuit: merito igitur ſe vltimum illi exitium denunciaſſe. Ac proinde docet nullam etiam nobis, qui è terra Aegypti, id eſt, è ſeruitute Papiſtica liberati ſumus, excuſationem relinqui, quaſi ignoremus Dei voluntatem, quoniam ab eo tempore, quo erepti fuimus è terra Aegypti, inſtituti fuimus in ſchola Chriſti, ita, vt eius voluntatem ignorare non poſſimus: noſtra igitur ſcelera grauiora eſſe illorum, qui nondum ex Aegypto liberati ſunt.

6. Cùm ait, *Extra me non agnoſces*, duo facit. 1. Alludit ad legem, quam tradidit in monte Sina. Vbi primum præceptum hoc fuit: *Ego Dominus ſum Deus tuus: Non habebis deos alienos corã me. Tu agnoſces me pro tuo vero Deo. Ego enim ſum ille Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, & extra me non cognoſces alium Deum.* 2. Indicat, quis fuerit liberationis ex Aegypto finis: nimirum hic, vt populus hunc Iehouah, qui ſe liberauit ex Aegypto, pro ſuo vero Deo agnoſceret & coleret, & præter hunc nullum alium. Euincit igitur, defectionem Iſraelitarum, & nimis fœdam ac prodigioſam, & inexcuſabilem fuiſſe: fœdam ac prodigioſam, quia, quum finis liberationis ex Aegypto & omnium deinceps beneficiorum Dei in Iſraelem, fuerit, vt hunc Iehouah pro ſuo vero Deo agnoſcerent ac colerent, & præter hunc neminem, ipſi tamen turpiſſimè, deſerto vero Deo Iehouah, ad deos gentium defecerint. Inexcuſabilem vero, quoniam legem habuit, quæ hoc illi mandaret dicendo: *Deum extra me non agnoſces.*

7. Cùm poſteà ſubiicit, *Et ſaluator nullus præter me*, illud *vau* vim habet αἰτιολογίας ſeu cauſalis particulæ, Quia: Nomine vero *Seruatoris*, venit verus, perfectus & abſolutus ſeruator. Duo igitur facit. 1. Probat ſe ſolum fuiſſe

Iſraelis verum Deum, quia ipſe ſolus fuit verus eius ſeruator. 2. Tacite infert, Iſraelem igitur, perperam & contra omnem rationem egiſſe, quòd, cùm nullum habuerit ſeruatorem, qui ſe liberarit ex Aegypto, & liberatos ſemper ſeruarit, præter Iehoua, imò cum nullus alius ſeruator reperiri præter Iehoua poſſet: ipſi tamen alios præter hunc pro ſuis diis agnouerunt & coluerunt. Ac proinde duo docet. 1. Si hæc ratiocinatio vera eſt, hæc igitur duo eſſe correlatiua Deum & ſeruatorem, ita vt, qui verus ſeruator eſt, ille etiam ſolus verus ſit Deus, &. qui verus Deus eſt, ille etiam ſolus verus ſit ſeruator. 2. Quicunque igitur alios præter verum Deum Iehoua, pro ſuis ſeruatoribus agnoſcunt, illos verum Deum Iehoua abnegare, & alios præter Iehoua deos inſtituere. Illi autem qui ſuæ ſalutis ſpem aut fiduciam in alia re, quàm in Iehoua reponunt, ij certè rem illam pro ſuo ſeruatore agnoſcunt. Quicunque igitur vel in ſuis operibus, vel in ſanctis mortuis, vel aliis in rebus extra Iehouam ſpem ſuæ ſalutis collocant, eos abnegare Iehoua eſſe verum Deum, & alios præter Iehoua conſtituere deos, quo nihil magis blaſphemum in Deum dici poteſt.

V. Ego agnoui te in deſerto, in terra ſiccitatum.

1. Cum ait, Ego, ſubintelligendum eſt, Solus, ſic: Ego ſolus te noui. Nomine autē Cognitionis Dei, hoc in loco, venit tū ipſa ſecreta electio, qua Deus populum ſibi elegit in populū, & in filium, tū ipſa aperta declaratio & approbatio, qua Deus populū hunc, palàm per Moſen declarauit, ſuum eſſe populū & filium, tum ipſa realis & paterna cura atque ſolicitudo, qua reipſa populū hunc Deus protexit. Cùm igitur ait: Ego te ſolus cognoui in deſerto probat ab effectu, ſe ſolum fuiſſe verū Iſraelis ſeruatorem: ſe enim ſolum illum agnouiſſe, id eſt, primùm elegiſſe in populum, deinde apertè pronunciaſſe, illum ſuum eſſe populum tertiò, curam etiam illius ſemper ſuſcepiſſe, illúmque ſeruaſſe. Ergò ſe ſolum fuiſſe illius ſeruatorē, ac proinde, ſe ſolum verum eius Deum. Indignè igitur feciſſe Iſraelitas, quòd alios ſibi deos fabricarint.

2. Non ait autem ſimpliciter, Ego te noui, ſed addit, In deſerto. Nec hoc contentus, maioris explicationis cauſâ addit, In terra ſiccitatum. Deſertum autem illud, Terra ſiccitatum, dicitur, quia ibi omnia arida & ſicca erant, nullaque vel eſculenta, vel poculenta, aut ibi ſuapte ſponte naſcebantur, aut eò aliunde aduehebantur. Præter autem omnem naturæ ordinem Deus in deſerto & terra ſiccitatū agnouit, fouit, aluit, ſuſtentauit Iſraelem, cibis nimirum è cœlo demiſſis, & aqua è duriſſimo ſilice diuinitùs expreſſa. Cùm igitur ait: *Ego te noui in deſerto in terra ſiccitatum*, apertiſſimè ab effectis ſupernaturalibus demonſtrat, ſe verè fuiſſe populi huius ſeruatorem. Quæ cùm ita ſint, nimis fœdā igitur fuiſſe populi impietatem, quòd, cùm & ex Dei lege, in qua edoctus fuerat ab eo tēpore, quo eductus fuit è terra Aegypti, didicerit, & deinde ex tot manifeſtis Dei beneficiis in ipſo deſerto reipſa ſenſerit, ſolum Iehoua fuiſſe ſuum ſeruatorem, ideóque ſuum verum Deum & patrem: illo tamen neglecto, alios deos ſibi fabricarit, atque coluerit.

VI. Iuxta paſcua ſua ſaturati ſunt ſaturati ſunt, inquā, *& eleuatum eſt cor eorum, iccircò obliti ſunt mei.*

1. Cùm ait, *Iuxta paſcua ſua*, ſubintelligendum eſt opima & pinguia. Nomine autem *horum paſcuorum*, venit Palæſtina, terra lacte & melle fluens: ſubeſt autem antitheſis, inter deſertum, terrámque ſiccitatum, de qua ante locutus eſt, & inter hæc paſcua, nempe pinguia, ſeu terram lacte & melle fluentem Cùm igitur poſt quàm dixiſſet: *Ego te cognoui in deſerto in terra ſiccitatum*, nunc ſubdat, *Iuxta paſcua ſua*, primum confirmat, ſe omnibus modis declaraſſe, quòd fuerit populi huius ſeruator, quoniam & in deſerto ſupernaturaliter illum ſuſtentauit, & deinde in Palæſtinam lacte & melle fluentem, tanquam in opima paſcua, ipſe, vt bonus paſtor, populum, vt ouium gregem, deduxit, ibique naturalibus cibis non ampliùs è cœlo demiſſis, ſed è terra naturaliter natis pauit. Deinde, cùm hæc ita ſe habeant, tacitè demonſtrat, populum hūc omninò fuiſſe & eſſe ferum atque intractabilem: quoniam, licèt & in deſerto ſupernaturalibus cibis, & in Palæſtina opimis paſcuis largiter donatus à Deo fuerit (quibus ex rebus ſatis apertè cognoſcere potuit, Deum ſuum verum eſſe ſeruatorem & Deum:) nunquam tamen adduci potuit, vt voluerit hunc ſolum Iehoua ſeruatorem & Deum ſuum ſolum agnoſcere & colere, ſed ab eo ad deos gentium turpiter ſemper defecit.

2. Nec ſimpliciter ait, *Iuxta paſcua*, ſed addit, *Sua*. Indicat igitur, quidquid regnorum & bonorum occupauit Iſrael in terra Chenaan, verè ſuum fuiſſe, non alienum, ideóque ſine vllius iniuria iuſtiſſimè ea bona ab Iſraele occupata fuiſſe, tanquam ſua, hac tamen de cauſa, quoniam Dominus regnorum omnium Dominus, diſertis verbis Iſrael totam eam terram, & lōgè ante promiſerat, & poſtremò dederat, quemadmodum Iephthe libro Iud. 11. ad regem Ammō, qui Iſraelitas accuſabat latrocinij, quòd iniuſtiſſimè & violēter aliena ſibi regna vſurparint, ſcitiſſimè reſpondit.

3. Neque verò ait, *iuxta paſcua ſua paſti ſunt vel expleti ſunt*, ſed *ſaturati ſunt*. Quod verbum plus eſt, quàm expleti, cùm expleri ſit, ſimpliciter plenum fieri, ſaturari autem, ſupra modum. Nec ſemel hac voce contentus, eandem repetit. Indicat igitur, Iſraelitas, vbi in terram Chenaan introducti à Domino fuerunt, opibus ſibi largiter donatus à Domino, non ſobriè & ad neceſſitatem vſos, ſed præ nimia repletione abuſos fuiſſe.

4. Cor alicuius eleuari, eſt ſuperbire, ſeu ſuperbia inflari contra Deum. Cùm igitur ait: *Eleuatum eſt cor ipſorum, & propterea obliti ſunt mei*, indicat: quinam fructus Iſraelitarum ſaturitatem conſecuti ſint, nimirum, ſuperbia primum, ſeu animi contra Deum elatio, & deinde Dei obliuio.

5. Damnat Dominus, quòd poſt, quàm Iſraelitæ ad paſcua opima fuerunt deducti primùm ſe in paſcua illa, id eſt, in bona huius ſeculi ingurgitauerint: deinde, quod ſaturati, ſuperbia inflati fuerint poſtremò, quòd ſaturati & ſuperbia inflati, obliti ſint Dei. Indicat igitur à contrario, finem cur in ea paſcua tam opima deduxerit Dominus populum ſuum, fuiſſe 1. Vt ex illa bonorum omnium copia, ſibi à domino data, agnoſcerent, quanta eſſet Dei ſui Iehouah erga ſe bonitas ac liberalitas, atque perpetuò Dei ſui Iehouah recordarentur. 2. Deinde, vt inde diſcerent eſſe humiles, bona illa omnia Deo, non ſibiipſis accepta ferendo. 3. Poſtremo cogitarent, ea ſibi bona à Domino data fuiſſe, ad vſum huius præſentis vitæ, non autem ad abuſum, ideóque etſi viderant, ſe eſſe in paſcuis opimis: illis tamen parcè & ſobriè, quantum opus foret, non autem, ad nimiam repletionem, vterentur. Cæterùm Iſraelitas prorſus contra Dei voluntatem & propoſitum feciſſe: quoniam primum in ea paſcua nimis ſe ingurgitarunt: deinde ex ſaturitate, ſeu, ex ingurgitatione, ſuperbia inflati fuerunt contra Dominum. Poſtremò ex ingurgatione bonorum huius ſeculi & ex animi ſuperbia prorſus obliti ſunt Dei, & legis diuinæ. Populum *igitur fuiſſe* prorſus indomitum & intractabilem, quando *& in deſerto* diuinitus paſtus, & in Palæſtina, id eſt, in paſcuis *opimis* conſtitutus, ſuum tamen Deum nunquam agnoſcere *voluit*, neque in eius obſequium & in ordinem cogi vnquam potuit. Ac proinde duo docet, 1 Finem, cur Dominus omne genus bonis nos donet, eſſe, vt ea perpetuam in nobis Dei memoriam refricent & conſeruent: deinde, vt inde conſequenter diſcamus timere Dominum, & omnia illi bona accepta referre: poſtremò ſciamus, nobis eſſe data, non, vt in ea nos ingurgitemus, ſed tantùm, vt ad neceſſitatem præſentis vitæ, id eſt, ſobriè & parcè illis vtamur. Id quod electi faciunt. 2. Ipſos reprobos, ſicut & Iſraelitæ fecerunt, Dei liberalitate ſemper abuti: quoniam & in bonis huius ſeculi, nimis ſe immergunt: deinde ex rerum abundantia ſuperbiunt poſtremò ipſius etiam Dei penitus obliuiſcuntur. In impiis igitur abundantia generat ingurgitationem, ingurgitatio ſuperbiam, vtraque verò Dei obliuionem.

VII. Et ero illis tanquam leo, tanquam pardus in via Aſſur, vel, ad viam Aſſur, vel in via inſidiatus.

1. Dominus exitium regni denuncians Iſraelitis, ait, ſe fore illis inſtar leonis & pardi: ſunt autem hæc animalia fortiſſima ſimul ac crudeliſſima. Indicat igitur, ſe fore illis hoſtem, eúmque crudeliſſimum ac potentiſſimum, cui reſiſtere non poſſint, ideóque Iſraelitas crudeliſſimè à Deo per regem Aſſur tractatum iri

2. Nec ſimpliciter ait, ſe fore illis, tanquam leonem & pardum, ſed addit: *hal derech Aſchur*. Illud autem *Aſchur*, eſt nomen Toar, Inſidiator, ſicut & Chaldæus Paraphraſtes vertit, vt ſit ſenſus: Ero illis tanquam pardus, qui in via inſidiatur viatoribus, vt eos rapiat, ſcindat, & deuoret. Qui autem à talibus pardis in via capiuntur, & præter ſpem capiuntur, & crudeliſſimè dilaniantur. Indicat igitur, Iſraelitas non ſolùm crudeliſſimè tractandos eſſe à Domino, tanquam à leone & pardo, ſed etiam id futurum præter ipſorum ſpem, cum ſcilicet ſe ſecuros eſſe putabunt.

3. Si verò *Aſchur* pro Aſſyriis capitur, Dominus non ſolùm denunciat Iſraeli vltimum exitium, illúdque cum magna crudelitate coniunctum, ſed etiam prædicit, vnde illud futurum ſit, nempe, ab Aſſyriis, in quibus tamen Aſſyriis ſuā fiduciam collocabant Iſraelitæ, fore ſcilicet, vt illorum ope, ſe contra Dominum defendere poſſent.

VIII. Et occurram illis, tanquam vrſus orbatus ſuis catellis, *& diſrumpam clauſtrum cordis eorum, & deuorabo ibi eos, tanquam leo. Beſtia*

agri

agri, id eſt, ſiluestris, *ſcindet eos.*

1. Vrſus fera eſt ſuapte natura crudeliſſima. ſed cùm orbatus eſt ſuis catellis, ira accenſus, fit etiam crudelior, & ſi quem habeat obuiam, quoniam putat ab eo ſuos ſibi catellos ſublatos fuiſſe, crudeliſſime illum aggreditur, & omnia cordis clauſtra diſrumpit, id eſt, totum dilaniat, & vſque ad cor in varia ſcindit fruſtra. Cùm igitur Dominus non contentus dixiſſe, ſe fore, tanquam leonem & pardum, qui inſidiari velit in via viatoribus, addit, ſe etiam illis occurſurum, tanquam vrſum ſuis catulis orbatum, & omnia cordis illorum clauſtra (vt ſcilicet facit vrſus) diſrupturum, nec hoc contentus amplificationis gratia addit: Et tanquam leo deuorabo eos ibi, confirmat, totum Iſraelis regnum deſtructum & quaſi dilaniatum iri, idque crudeliſſime.

2. Cùm addit *Beſtia agri*, id eſt, ſiluestris, *ſcindet eos*, ſynecdochice eſt, quaſi dicat, Denique omnes beſtiæ agri, id eſt ſiluestres dilaniabunt eos. Nomine autem *harum beſtiarum* intelligit Aſſyrios. Indicat igitur, à quibus ſint dilaniandi Iſraelitæ, nimirum, à populis barbaris, ideóque crudeliſſimis.

IX. Perdidit te, Iſrael, quia in me auxilium.

1. Cùm ait, *Perdidit te ô Iſrael*, indefinita eſt oratio, ideóque emphatica, ſed ſubintelligendum eſt, aliud aliquid præter me, nimirum tua iniquitas, defectio ſcilicet à me ad idola, & fiducia, quam à me ad idola, ad reges, & ad tuas munitas vrbes tranſtuliſti. Duo igitur indicat. 1. Iſraelitas ſolitos fuiſſe ſui exitij cauſſam in Deum transferre, quod ſcilicet Deus non illis bene vellet, nec ſtaret ſuis promiſsis. 2. Sed eos falli: cauſſam enim ſui exitij alibi, quam in Deo ſibi eſſe quærendam, nempe, in ſeipſis: ſuam enim iniquitatem, atque in primis defectionem à Deo ad idola, & fiduciam quam cùm in ſolo Deo collocare debuiſſent, eam tamen in idolis & ſuis regibus & ciuitatibus poſuerunt. Illud eſſe, quod perdidit Iſraelem.

2. Illud Ki, *ætiologia* eſt, qua probat, cauſſam exitij Iſraelis, non in Deo, ſed alibi, nempe in ipſo Iſraele eſſe quærendam. Cùm ait, *In me*, ſubintelligendum eſt, ſolo, vel, tantum. Cum ait, *Auxilium*, ſubintelligendum eſt, omne, ſic, In me vno & ſolo eſt omne auxilium tuum. Cùm igitur ait, *Perdidit te, Iſrael*, (aliquid ſcilicet aliud præter me, nimirum, tua à me ad idola defectio, tuáque, fiducia, quam à me ad idola, & reges, & munitas vrbes tranſtuliſti:) *Quia in me, an ſit, auxilium tuum*, (ſcilicet & fuit & eſt poſitum) tria facit. 1. Pronunciat in ſe vno ſemper fuiſſe & eſſe auxilium, & ſalutem Iſraelis poſitam, ideóque in ſe vno ſalutem Iſraeli eſſe quærendam. 2. Infert: Non igitur in Deo, ſed alibi, nempe, in ſeipſis, Iſraeli ſuæ perditionis cauſam quærendam, quia, ſi in Domino tantùm eſt auxilium & ſalus Iſraelis, non igitur in Domino eſſe perditionem, ſeu, perditionis Iſraelis cauſſam. 3. Indicat, cauſſam perditionis Iſrael fuiſſe fiduciam, quam à Domino ad idola, & ad ſuos reges, & ciuitates, denique ad opes & vires ſuas tráſtulerat, ideóque defectionem à Deo ad idola & mundum. Nã ſi in Domino tantùm, & non in aliis rebus eſt auxiliũ & ſalus Iſraelis: Salus igitur & auxilium omne erat in ſolo Deo Iſraeli quærendum, & ſalutis fiducia in ſolo Deo collocanda. Atqui Iſrael, neglecto Deo, ſalutem quæſiuit in idolis, regibus, & vrbibus. Defectio igitur hæc à Domino ad idola & reges mundi, fiduciáque quam à Domino ad idola & opes huius ſeculi tranſtulit, illud eſt, quod perdidit Iſrael. Eſt igitur, ac ſi dicat: Quod deficiens à me, defeciſti ad idola, & auxilium ſalutémque tuam in idolis & regib. quæſiuiſti, hoc te perdidit Iſrael. Quare? quia in me vno cùm reuera poſitum ſit omne auxilium tuũ, in me etiam vno erat quærendũ. Ac proinde tria nos docet. 1. Omne auxilium noſtrum & ſalutem totam eſſe in Domino ſolo poſitam, ideóque in ſolo Domino quærendam. Non igitur eam vel à noſtris, vel ab aliorum viribus, operibus ac meritis, pendere. 2. Quia in ſolo Deo, non in nobis eſt omne auxilium noſtrũ: Non igitur cauſſam noſtræ perditionis in Deo, ſed in nobis eſſe quærendam. 3. Quia in ſolo Deo eſt noſtra ſalus & auxilium: Hanc igitur præcipuam eſſe noſtræ perditionis cauſſam, cum ſcilicet, neglecto Deo, ſalutem alibi, quàm in Deo, quærimus.

X. Vbi rex tuus nunc? & ſaluabit te in omnibus vrbibus tuis? & iudices tui, de quibus dixeras, da mihi regem & principes?

1. *Ehi* hoc in loco per metathesin accipitur, pro *Aieh* vbi, & *Epho* pro nunc. Cum igitur ait, *Vbi rex tuus nunc? Vt ſeruet te in ciuitatibus & Vrbibus tuis, & iudices tui?* duo facit. 1. Indicat Iſraelitas ſalutis ſuæ fiduciam in ſuis regibus & vrbibus munitis collocare ſolitos fuiſſe. 2. Hanc Iſraelitarum fiduciam, tanquam inanem deridet, quòd ſcilicet ipſorum rex, à quo ſalutem expectabant, eos in ſuis munitis vrbibus ſeruare non poſſet. Ac proinde docet omnem, quam in rebus huius ſeculi fiduciam reponunt homines, vere eſſe inanem, & ideò tanquam inanem, deridendam.

2. Cũ verò addit: *Quos dixiſti id eſt, quos petiiſti, dicens, Da mihi regem & principes*, alludit primò ad illam defectionem, quæ eſt 1. Reg. 8. cùm ſcilicet Iſraelitæ, reiecto Samuele, regem ſibi dari petierunt: deinde ad illam, quæ eſt in 3. Reg. 12. cùm ſcilicet Iſraelitæ, reiecto regno Iehuda, quod legitimum fuerat regnum, ſibi in regem elegerunt Iarobeam Nabathi filium. Cùm igitur non contentus irriſiſſe vanam Iſraelis in ſuis regibus fiduciam, ipſam etiam tùm primã tùm ſecundam, à Deo ad homines defectionem commemorat, duo facit. 1. Tacitè accuſat Iſraelitas defectionis à Deo ad homines, & conſequenter ad idola: mutatio enim regni in Iſrael, initium fuit mutatæ religionis. 2. Docet, fiduciam quam à Deo ad idola & homines tranſtulerant, initium ab illa defectione ſumſiſſe.

XI. Dabo, pro dedi, *tibi regem in ira mea, & auferam in furore meo.*

1. Illud *Ehen* futurum eſt pro præterito dedi. Dare autem aliquid in ira, Hebraiſmus eſt pro, dare ex ira, ſeu propter iram. Quod verò datur ex ira, malum eſt & ſpectat ad pœnam peccati. In nomine *Melech* ſynecdoche eſt. Eo enim nomine veniunt primùm quidem Saul primus in ſemine Abrahæ rex, iſque malus: deinde ſpeciatim Iarobeam Nabathi filius, & deinceps reliqui omnes decem tribuum reges impij omnes & idololatræ. Cùm igitur poſtquàm dixiſset, *Quos petiiſti dicendo, Da nobis regem & principes*, ſubdit, *Dedi regem in ira mea*: quatuor facit. 1. Reuocans in memoriam Iſraelitis, quod Samueli dixerat. 1. Samuel. 8. *Audi vocem populi in omnibus, quæ dicunt tibi: Non enim te reprobant, ſed me reprobarunt, ne regnem ſuper eos*: Diſerte fatetur, ſe Iſraelitarum petitionem cùm regem ſibi dari petierunt, exaudiuiſſe, ſed ex ira, non ex amore. 2. Indicat, populum, cùm deſiderauit & petiit regem, peccaſſe. 3. Indicat ſe, cùm regem Saulem toti populo, tùm ſpeciatim Iarobeam & reliquos deinceps reges decem tribubus dediſſe, non ad ſalutẽ, ſed ad pœnam, ſuorum ſcilicet ſcelerum. 4. Innuit, omnes hoſce reges quos dedit ex ira fuiſſe malos, quando boni reges non niſi ex amore, & gratia, à Deo dari poſſunt. Ac proinde docet, 1. Reges omnes & principes nobis à Deo dari: bonos quidem ex amore, malos autem ex odio & ira: ideóque bonos quidem ad noſtram ſalutem, malos autem ad noſtrorum ſcelerum vltionem. 2. Non ſemper nobis vtile eſſe, vt preces noſtræ à Deo exaudiantur, nimirùm, cùm pugnant cũ volũtate diuina in verbo reuelata. Etiam preces Iſraelitarum exauditas fuiſſe à Deo, cùm dedit regem, ſed in ipſorum malum, quia ex ira dedit. Ex ira autem dedit, quia petitio contra Deum fuit.

2. Non ait autem abſolute & ſimpliciter. *Dedi regem in ira mea*, ſed ait, *Tibi* nempe ô Iſrael. Alloquitur autem non Iehudam, ſed decem tribus. Innuit igitur, ſe Iehudæ quidem aliquos dediſſe reges non ex ira, ſed ex amore & gratia, non ad pœnam, ſed ad ſalutem. Iſraeli verò, quotquot habuit reges, ex ira omnes & ad vltionem ſuorum ſcelerum dediſſe, & conſequenter in Iuda multos fuiſſe bonos reges, in Iſrael verò omnes malos & tyrannos, quia omnes ex ira.

3. Illud verbum, Et auferam, tam pro præterito, Abſtuli, quàm pro futuro, Auferã, accipitur. Auferre autem ſolet impiis Dominus malos reges ex ira, cum vel peiores ex ira illis daturus eſt, vel regnum penitus eſt deſtructurus. Cùm igitur ait, *Beebrath* in furore meo, duo indicat. 1. Sicut, quoſcunque reges Iſraeli impios dedit, dedit ex ira: ita quoſcunque eiſdẽ abſtulit, ſe ex ira contra eundẽ impium Iſraelem abſtuliſſe; vt ſcil. peiores illi daret: id quod in omnibus 10. tribuum regibus apparet. Et ſicut, quoſcunque adhuc erat daturus, ex ira daturus erat: ſic ſe tandem omnes ex Iſraele ablaturum fuiſſe, vt ſcil. totum penitus regnum euerteretur, ipſiq. inter gentes ſine rege ac principe diſpergerẽtur. Regnum igitur Iſrael ex ira Dei & initium ſumſiſſe, & finem habiturum eſſe. Ac proinde docet, quæcunq. iniuſte à Deo petimus ſi conceduntur, nobis ex ira Dei & dari, & tandem etiam eripi. Impios igitur ac reprobos nihil poſſidere, quod non & ex ira Dei datum poſſideant & quidquid poſſident, tandem etiam aliquãdo ex ira Dei illis ablatum iri. Omnia igitur, quæ occupant impij, ex ira Dei & initium habuiſſe, & finem habitura eſſe.

XII. Ligata, vel deſignata, *eſt iniquitas Ephraim, & reconditum eſt peccatum eius.*

1. Cùm ait, *Ligata vel deſignata eſt iniquitas Ephraim*, ſubintelligendum eſt, à me Deo. Et cum ait, Reconditũ eſt peccatum eius, ſubintelligendum eſt apud me Deum. Iniquitatem autem alicuius obſignatam eſſe à Deo & reconditã eſſe apud Deum, eſt, Deum, licet conniueat, illius tamen iniqui-

tatis non eſſe oblitum ſed eam in ſua memoria clauſam, &, quaſi ſub ſigillo, reconditam, vſque ad tempus reuelationis iuſtum, tenere & adſeruare. Alludit autem ad ſyngraphas debitorum, quæ ne perdantur, ligari & obſignari & in ciſtis reponi ſolent, vſque ad tempus ſolutionis, ſeu exigendi debiti: peccata autem noſtra, noſtra ſunt debita. Sicut autem dicitur Deus obliuiſci peccatorum, & chirographum noſtrorum debitorum (vt Col. 2. ait) frangere, cùm ea non imputat, nec punire vult: ita contra, dicitur peccatorum recordari, & peccata obſignata & recondita apud ſe habere, cùm licèt ad tempus conniueat, ea tamen imputat & ſuo tempore punire vult. Sicut autem condonat illis, qui reſipiſcunt & fide præditi ſunt: ita imputat illis, qui ſunt impœnitentes, & ſine fide. Cùm igitur ait, *Obſignata eſt iniquitas Ephraim, & reconditum eſt peccatum eius*, quatuor facit. 1. Indicat Ephraim non ſolùm multas admiſiſſe iniquitates & peccata, & quaſi infinitum æs alienum apud Deum contraxiſſe, ſed etiam debita ſua nec ſoluiſſe, nec fuiſſe ſoluendo, id eſt, fuiſſe prorſus impœnitentem & ſine fide, ideóque deſperatum, & ſine vlla ſpe veniæ. 2. Etſi Ephraim non ampliùs recordetur ſui debiti, exiſtimétque, etiam Deum, quia conniuet, illius omninò oblitum eſſe: Deum tamen optimè recordari: imò quaſi, ne memoria excidat, habere ſcriptum, obſignatum, & reconditum apud ſe. 3. Deinde conſequenter indicat, Deum tandem aliquando, vbi ſcilicet tempus ſolutionis aduenerit, debitum ab Iſraele exacturum, & cùm non ſit Iſrael ſoluendo, neque per ſe, neque per alium, neque etiam condonationem à Deo humiliter petiturus propter Chriſtum, quia & ſine pœnitentia, & ſine fide eſt: Deum igitur debitum de Iſraele ſupplicium ſumturum. 4. Tacite admonet Iſraelitas, vt in tempore ſua agnoſcant debita, reſipiſcant, & cùm non ſint ſoluendo per ſe, veniam à Deo propter Chriſtum petant, neque, dum Deus proferat illorum chirographum debitumque exigat, exſpectent. Ac proinde docet, etſi Deus, quia ad tempus conniuet, quaſi oblitus eſſe videtur iniquitatum hominum impiorum: reuerà tamen eas eſſe apud Deum obſignatas, &, quaſi ſub ſigillo, reconditas vſque ad tempus reuelationis. Reſipiſcendum igitur in tempore, & veniam per Chriſtum à Deo petendam antè, quàm veniat tempus illud reuelationis, & iuſti iudicij Dei.

XIII. Dolores parturientis venient ei, ipſe filius non ſapiens: alioqui tempore paruo ſtetiſſet in vulva filiorum.

1. Dolores parturientis intempeſtiui ſunt & vehementes. Nomine igitur *dolorum parturientis*, veniunt inſperatæ, eæque maximæ & grauiſſimæ pœnæ. Cùm igitur ait: *Dolores parturientis venient ei*, denunciat, quales de Iſraele pœnas ſumpturus ſit Deus, maximas & eas quidem inſperatas, id eſt, cùm nihil minùs, quàm tales pœnas exſpectabit Iſrael.

2. Cùm verò ait: *Ipſe filius non ſapiens* ſcilicet eſt nec erit, & rationem ſubdens, ait: *Quia* (ſcilicet ſi eſſet ſapiens) *non ſtabit*, (id eſt, non ſtaret) *tempore* (ſcilicet multo) *in fractura filiorum*. Fractura filiorum, ſeu, fœtuum, vocatur os matricis, ſeu angustia vteri materni, ab effectu ſic vocatum, quòd ibi frangantur fœtus, & ſi diu ibi immorentur, pereunt. Fœtum autem ſtolidum, ſeu non ſapientem vocat Propheta illum, qui non ſtatim conatur ſe anguſtiis maternis eximere, & in lucem prodire, ſed potius contra enitentem ſe matrem, ipſe moritur. Ideo autem tales ſtolidi dicuntur, quoniam, dum non curant egredi, ſed renituntur contra enitentem, ſeſe ipſi interimunt. Venit autem nomine *fractura filiorum*, crux per quam tanquam per anguſtum os matricis, omnes peccatores, ſi in veram lucem verámque vitam prodire volunt, tranſeant, neceſſe eſt. Duo autem ſunt hominum genera, qui per hoc anguſtum os, & anguſtam portam crucis tranſeunt: Electi & reprobi. Electi, cum propter peccata ad hanc crucis anguſtiam deducti ſunt, nituntur quamprimum ex illis anguſtiis ſe liberare. Id quod fit, cum Deo nos cruce prementi, &, quaſi nos ad vitam enitenti, non reſiſtimus, ſed potius aſſentimur, & ſinimus nos ab eo è tenebris ad veram lucem extrudi. Atque ij ſapientes filij appellantur. Reprobi verò & præfracti, quò magis cruce à Deo, idque, vt è tenebris ad veram lucem educantur, premuntur, eò magis ipſi Deo reluctantur, & quaſi aduerſus Deum ſe enitentem, renituntur, idque pertinaciter, dum in illis anguſtiis pereant. Atque ij à Propheta filij non ſapientes vocantur, propterea, quòd non curant, ſe quamprimùm ex illis anguſtiis iræ Dei eripere, ſui humiliatione, reſipiſcentia & fide. Cæterum *filij* nomine hoc in loco, venit vnuſquiſque Iſraelita, cum anteà nomine parturientis veniſſet tota ſimul Eccleſia. Cum igitur poſt, quàm dixiſſet, *Dolores parturientis venient ei*, ſcilicet toti Eccleſiæ Iſraeliticæ, de vnoquoque Iſraelita ſubdit, *Ipſe filius non ſapiens, quia non tempore* (multo) *ſtabit* (ſtaret, ſi eſſet ſapiens) *in fractura filiorum*: Indicat Deus, etſi maximas de tota Eccleſia Iſraelitica pœnas ſit ſumturus, & illam quaſi mulierem parturientem grauiſſimis doloribus afflicturus, idque in hunc finem, vt communibus totius Eccleſiæ doloribus in ſingulos Iſraelitas, tanquam in fœtus, deriuatis, quiſque etiam Iſraelita ſentiens ſe à Deo premi, &, quaſi fœtum ad anguſtum matricis os redactum, frangi, ſubiiciat ſe Deo, reſipiſcat, & è tenebris peccatorum ad lucem ſalutis deduci ſinat: illorum tamen neminem (excipiuntur ſemper reliquiæ) id facturum, ſed potiùs, vnumquemque, tanquam fœtum ſtolidum, aduerſus Deum ſe ad vitam, inſtrumento crucis totius Eccleſiæ, reuocare nitentem, & ſeipſum, totamque ſimul Eccleſiam perditurum: quemadmodum & fœtus, cùm in anguſtiis matricis poſitus, non vult egredi, ſed contra enitentem matrem ipſe renititur, & ſeipſum & matrem ſimul interficit. Quemque igitur Iſraelitarum præfractum ac deſperatum eſſe, ideóque & ſingulos & totam Eccleſiam ſimul perituros. Ac proinde duo docet. 1. Cruces & calamitates, quibus Deus Eccleſiam premit, huc ordinari ac dirigi, vt ſcilicet quiſque noſtrum ex ſenſu iræ Dei tum aduerſus totam Eccleſiam, tanquam matrem, tum aduerſus nos ſingulos, tanquam filios, agnoſcat peccata ſua, & agnitis peccatis, ſeſe coram Deo humiliet, & ei per reſipiſcentiam & fidem ſe ſubiiciat, & ſubiectum è tenebris ad lucem, & à morte ad vitam reuocari ſinat. 2. Cæterùm multos eſſe fœtibus ſtolidis ſimiles, quoniam, etſi grauiſſimè à Deo premantur: ipſi tamen contra Deum ſe ſaluare nitentem, pertinaciter renituntur, & ſe totamque Eccleſiam, vti matrem, miſerabiliter perdunt.

XIV. De manu ſepulcri liberabo eos, à morte eripiam eos: ero mors tua, ô mors, ero morſus tuus, inferne, pœnitentia abſcondetur ab oculis meis.

1. Nomine *Manus*, venit poteſtas & imperium. Eſt autem hic proſopopœia, cùm morti & ſepulcro datur manus, ſeu, imperium & poteſtas, qua ſcilicet mortuos omnes detinent apud ſe captiuos. Nomine *Sepulchri*, venit idem quod nomine mortis. *Mortis* autem nomine, venit vel impropriè ipſa ciuilis mors: ſicut & apud Ieſaiam 25. id eſt, Ipſa Iſraelis è ſuo regno in captiuitatem expulſio, interque gentes diſperſio: vel, propriè ipſa carnalis & naturalis mors: ſicut Paulus 1. Cor. 15. hunc locum citans accepit. *Quæ mors nihil eſt, niſi naturalis vitæ priuatio, corporiſque animæque vinculo priuati diſſolutio.* Si pro ciuili morte capias, quoniam à tali morte, nimirùm à temporali captiuitate, nunquam Iſraelitæ, id eſt, decem tribus liberati fuere, & in ſuam patriam reuocati: icircò duplex poteſt eſſe ſenſus. Primus, vt promiſſio hæc conditionaliter accipiatur iis verbis intellectis Quod ad me attinet, hoc modo: Ego Dominus, quòd ad me attinet, liberabo, id eſt, paratus ſum liberare eos, omnes Iſraelitas, à morte, id eſt, captiuitate, nimirùm, ne vel in captiuitatem abducantur, vel abducti in ea perpetuò detineantur, ſed tandem reuocentur, modò ipſi velint vel antè, quàm captiui abducantur, vel, in ipſa ſaltem captiuitate, reſipiſcere, quaſi dicat, ſed quoniam ipſi ſunt deſperati, & nunquam reſipiſcent: icircò, vt antè dixi, peribunt, & (vt poſteà ſubdit) ventus exſiccabit omnes fontes, item Samaria deſolabitur, & peribunt in gladio. Si hunc ſenſum, quem omnes ferè interpretes ſequuntur, nos etiam ſequamur, tria facit Dominus iis verbis. 1. Suam prædicat non potentiam ſolam, quòd ipſe poſſit, ſed etiam bonitatem, quòd paratus ſit Iſraelitas, modò ipſi velint, e captiuitate eripere, id eſt, ne vel in captiuitatem abducantur, vel in captiuitate detineantur, efficere. 2. Tacite arguit Iſraelitarum pertinaciam, innuens, eos prorſus eſſe deſperatos, & per eos ſtare, ne prorſus de morte eximantur. 3. Tacite confirmat propoſitionem, quam in verſu ſeptimo propoſuerat, nimirùm, perditionem igitur Iſraelitarum ex ipſo Iſraele eſſe, auxilium autem à Domino.

Alter ſenſus eſſe hic poteſt, vt promiſſio, ſicut ſonat, ſimpliciſſime, & ſine vlla conditione intelligatur, ſed duobus aliis adiectis. 1. Vt promiſſio hæc intelligatur de liberatione à captiuitate quidem, ſed non temporali, (ab illa enim nunquam fuerunt liberati) verùm à ſpirituali, quæ per Chriſtum tandem facta fuit. 2. Vt cùm ait, *Liberabo eos*, illud pronomen *Eos*, ad electos tantùm referatur: Ij enim ſoli reipſa à ſpirituali captiuitate liberati fuerunt. Si hunc ſenſum recipiamus, qui facilis eſt, nec cum ipſo contextu, nec cum analogia fidei pugnat, & prætereà, qui Paulum, appoſi-

tiſſime

tiſſimè locum huc adduxiſſe 1.Cor. 15. ad probandam etiam liberationem corporum noſtrorum à morte ad æternam vitam per Chriſtum futuram defendit: (nam in liberatione per Chriſtum à ſpirituali captiuitate, etiam reſurrectio corporum ad æternam vitam continetur:) Si, inquam, ſenſum hunc recipiamus, Dominus poſtquam vltimum exitium toti populo in vniuerſum denunciauit, hanc, de more Prophetarum, promiſſionem de redemtione electorum, quæ futura erat per Chriſtum, in qua & reſurrectio corporum continetur, erigendorum piorum cauſſa adiecit: deinde alijs duobus verſibus inſequentibus ad exitium totius populi in vniuerſum denunciandum & confirmandum redit.

2. Si verò nomine *Mortis*, propriè intelligamus ipſam mortem, quam Paulus ait per peccatum ingreſſam eſſe in mundum, idque in omnes homines, duplex etiam poteſt eſſe ſenſus. Primus, vt ſit quaſi argumentum à maiori ad minus, quo Dominus probat ſe non ſolùm poſſe, ſed etiam velle (modò ipſi velint reſipiſcere) à captiuitate liberare, hoc modo: *Ego liberabo* (in fine ſcilicet ſeculi) *eos* (omnes Iſraelitas, etiam reprobos) *à poteſtate ſepulcri & mortis, id eſt, excitabo illorum corpora è ſepulcris & ab æterna mortis poteſtate, & ero peſtis tua, ô mors, & exitium tuum, ô ſepulcrum, atque hoc ſanctè & infallibiliter promitto, nec me vnquam huius promiſſionis pœnitebit. Eſt enim pœnitudo abſcondita ab oculis meis. Ergo multò magis poſſum & paratus ſum eos ſi velint reſipiſcere, è captiuitate Aſſyriorum, in qua futuri ſunt, tanquam mortui in ſepulcris, liberare.* Si hunc ſenſum recipiamus, qui & facilis eſt, & cum contextu non pugnat, imò & locum, 1.Cor.15. ad propoſitum citatum à Paulo fuiſſe confirmat, Dominus tria facit. 1. Certam & abſolutam de reſurrectione corporum promiſſionem proponit, eámq; confirmat dicendo: *Pœnitudo eſt abſcondita ab oculis meis*: quaſi dicat, non poſſum videre cur me debeat huius promiſſionis pœnitere. Tacite infert, ſe igitur & poſſe & paratum eſſe Iſraelitas à ciuili morte liberare, ſi ipſi ſcilicet velint reſipiſcere. 3. Sed quia Iſraelitæ ſunt, vt ſtolidus fœtus, quippe qui non curant ex anguſtijs crucis per pœnitentiam ſe eximere: iccirco iuuuit, illos eſſe omnino perituros, vt ante prædixit, &, vt mox confirmabit. Alter ſenſus erit, vt ſit ſimplex & abſoluta promiſſio ad electos de futura ſalute, & redemtione per Chriſtum facienda: ſed hoc adiecto, vt ſcilicet in liberatione à morte & ſepulcro, ſynecdochen eſſe intelligamus, pro liberatione ab omnibus electorum inimicis, quorum inimicorum poſtremus, id eſt, qui poſtremo deſtruitur, eſt mors, vt ait Paulus, atque ideo mortem tantùm nominaſſe, quia eſt illa, quæ poſtremo deſtruitur. Si hunc ſenſum, qui certe ſimplex eſt, & nihil habet abſurdi, & optime facit ad probandam, vt facit Paulus, corporum, quæ eſt pars redemtionis per Chriſtum, reſurrectionem: ſi, inquam, hunc ſenſum recipiamus, Dominus promiſſionem hanc ad pios inter Iſraelitas, poſt denunciatum exitium toti populo, erigendos & conſolatione afficiendos inſeruit, & indicat, etiamſi totum populi corpus ſit periturum: Electos tamen tandem aliquando à morte ſeruatum iri.

3. Non ait autem ſimpliciter, *Liberabo*: ſed ait, *Ephdem*. Verbum autem illud ſignificat redimere, id eſt, non ſimpliciter liberare, ſed precio, ſeu, λύτρῳ redemtionis dato, liberare. Idem etiam ſignificat alterum verbum *Gaal* iure affinitatis redimere. Vnde *Goel* affinis, ad quem pertinebat redemtio poſſeſſionum. Filius autem Dei ille eſt, qui hic loquitur. Indicat igitur, quomodo ſuit liberaturus veros Iſraelitas ſecundùm ſpiritum, λύτρῳ ſcilicet ſui ſanguinis perſoluto.

4. Neque ait ſimpliciter, *Liberabo à ſepulcro & à morte*, ſed à *manu*. Nomine autem *manus* venit poteſtas & imperium. Imperium vero & poteſtas mortis eſt æterna moriendi neceſſitas, cui omnes homines ſunt obnoxij. Cùm igitur ait: *Liberabo de manu*, per proſopopœiam docet Chriſtus, ſe redemturum Iſraelitas & omnes non à ſimplici neceſſitate moriendi, ſed ab illa æterna neceſſitate perpetuò ſub morte manendi.

5. *Debher* peſtis eſt. *Ketebh* exitium. *Ehi* poteſt eſſe & verbum futuri temporis ero, & aduerbium loci vbi, vel per metatheſin, ſiue epentheſin literæ *he* inter *aleph* & *Iod* quaſi *ai* vbi. Si pro verbo capias, confirmatio eſt promiſſionis: *Liberabo eos à morte.* Eſſe autem peſtem mortis, & exitium ſepulcri, eſt occidere & deſtruere mortem & ſepulcrum, vt 1. *Cor.* 15. exponit Paulus dicens Nouiſſimus a. hoſtis aboletur. Mors autē nō deſtruitur, niſi per vitā, & mortis deſtructio, nil eſt, niſi vitæ reſtitutio, quemadmodum Paulus docet. 1. *Cor.* 15. dicēs: Cùm autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet ſermo, qui ſcriptus eſt, Abſorpta eſt mors in victoria, & 2. *Tim.* 1. Qui mortem quidem aboleuit, vitam autem in lucem produxit. Cùm igitur ait: Ero peſtes tuæ, ô mors, quatuor facit. 1. Confirmat promiſſionem antè factam, mortem ſcilicet tandem interemtum, ſeu, abolitum iri: vitam igitur in lucem producendam, & eos, qui detinentur à morte, in vitam eſſe reuocandos. 2. Docet, ſe illum fore, qui mortem deſtruat per ſuam ſcilicet vitam morte valentiorem, ſuam ſcilicet vitam mortuis communicando. 3. Ac proinde, ſe eſſe illum, in quo ſit æterna vita, viſque vitæ vi mortis potentior. Non potuit autem eſſe hæc vis, niſi in Deo. 4. Indicat igitur illum, per quem deſtruetur mors, fore Deum. Hic autem fuit Ieſus Chriſtus, Ieſum Chriſtum igitur verum eſſe Deum.

6. Non ait autem *Fui, vel ſum*, ſed, *Ero peſtes tuæ, ô mors, ero exitium tuum, ô ſepulcrum*. Indicat igitur, etſi vis abolendi mortem ſemper fuit in verbo, id eſt, in Chriſto: reipſa tamen non fuiſſe perfectum mortis exitium, ſeu, mortem vere aboleuiſſe, niſi tum primùm, cùm ipſe corpus ſuum demortuum è ſepulcro ad immortalem vitam ſua virtute reuocauit. Etſi enim anteà quoſdam etiam, tum in veteri teſtamento, tum in nouo e mortuis ad vitam reuocauerat; non tamen e manu, ſeu e poteſtate mortis plane liberauerat, ideóque non fuerat ipſum mortis exitium, quia mortis adhuc neceſſitate obnoxij manſerunt, qui fuerant reſuſcitati, denuò nimirùm morituri. At cùm ſuum ipſius corpus e ſepulcro ad vitam immortalem excitauit, quia Chriſtus reſurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltrà non dominatur: tum demum Chriſtus cœpit eſſe vere mortis exitium

7. Eſt autem Chriſtus mortis exitium trifariam. 1. In ſeipſo, cùm, vt ante dictum eſt, corpus ſuum à mortuis ad immortalem vitam excitando, propterea, quòd non poterat, vt eſt in actis, à morte, tanquam ab eius manu, detineri, poteſtatem mortuos perpetuò apud ſe retinendi, morti ademit. 2. Deinde ex parte in electis, primò, cum mortis metum illis adimit, deinde cùm eos quotidie per mortem corporis, ad æternam eámque felicem animi vitam (hoc eſt enim κατὰ προαίρεσιν contra mortis propoſitum) traducit. 3. Poſtremò in vniuerſum in omnibus hominibus, non ſolùm in electis, ſed etiam in reprobis, cùm ſcilicet tam reproborum quàm electorum corpora ad corporalem, eámque perpetuam vitam reſumendam e ſepulcris excitabit. Illorum quidem, vt æternùm crucientur: iſtorum verè, vt æternum beentur. Ac proinde docet, ſi quis nos mortis timor aliquando inceſſat, in hanc Chriſti promiſſionem intuendum eſſe, certóque ſciendum, Chriſtum factum iam eſſe, & multo etiam perfectius fore, in fine ſcilicet ſeculi, mortis exitium. Non igitur metuendam eſſe mortem, cum ipſius exitium inuentum ſit, Dominus ſcilicet Ieſus à mortuis excitatus. Atque hæc ſane omnia docet præſens hic locus, ſi illud *Ehi* pro verbo ero accipiamus.

8. Si verò *Ehi* pro, vbi, capias, quemadmodum & Paulus accepit, nomine *peſtis & exitij* venit exitiale mortis venenum, id eſt, peccatum (vt Paulus explicat 1. *Cor.* 15. dicens: Aculeus autem mortis, peccatum) per quod ſcilicet venenum à Satana, tanquam à venenata beſtia, toti humano generi inflictum, mors in mundum ingreſſa, omnes ſibi homines ſubiugauit, eos etiam, qui non peccârunt in ſimilitudinem præuaricationis Adæ, i. actuale peccatum, vt infantes, originali tantum peccato infectos. Cum igitur ait, *Vbi mors peſtes tuæ? Vbi exitium tuum, ô ſepulcrum?* Chriſtus non tam ſuo, quam omnium fidelium nomine per proſopopœiam, morti, quaſi hoſti, iam prorſus deuicto & exterminato inſultat. Tria autem docet. 1. Quia peſtis & exitium mortis (quo ſcilicet mors facta eſt & in mundum ingreſſa omnes ſibi ſubiugauit) eſt ipſum (vt Paulus interpretatur) peccatum, originale ſcilicet quod eſt totalis naturæ infectio: peccatum autem hoc per Chriſtum ablatum eſt, primum quidem, quia non imputatur: deinde indies magis ac magis infirmatur & tollitur: poſtremò, quia certò tandem aliquando funditus e nobis exterminabitur. Ergo qui certo credit, remiſſionem peccatorum, & peccatum per Chriſtum omnino tolli, ei nullo modo à morte ſibi eſſe metuendum. Eam enim quatenus per Chriſtum & ſuit ſuis armis, ſua ſcilicet peſte & exitio, id eſt, peccato, exarmata & quotidie exarmatur, eatenus etiam eſſe expugnatam & deuictam. 2. Etſi mors non eſt adhuc prorſus in nobis expugnata: (id enim tantum fit in fine ſeculi,) quia tamen certo eſt certius, vnà cum perfecta peccati exterminatione, ipſam quoque mortem tandem aliquando per Chriſtum exterminatum iri: iccirco poſſe, & vero etiam debere fideles morti, cum præſertim nos tenere vult, tam ſecure inſultare, atque ſi iam prorſus eſſet deuicta & exterminata. 3. Veram & optimam ſemper eſſe conſequentiam,

ſu illationem, quæ à peccato ad mortem, & à morte viciſſim ad peccatum id eſt à mortis peſte ad mortem ipſam & à morte ad eius peſtem vel ſtatuendam vel negandam infeſtur, hoc modo. Peccatum eſt in mundo. Igitur & mors. Contrà, Peccatum eſt ablatum. Ergò & mors exſtincta, eo ſcilicet modo, quo & peccatum, nimirum ex parte. Peccatum tandem prorſus è mundo per Chriſtum tolletur. Ergò & mors prorſus ſimul exterminabitur. Ac proinde certam de abolitione peccati per Chriſtum fidem, certam ſemper ſcientiam de abolitione per eundem Chriſtum mortis, ſecum adferre.

9. Etſi verò Apoſtolus hunc Hoſeæ locum citans, non vſus eſt iiſdem planè verbis, quibus & Propheta, *Vbi peſtes tuæ?* ſed: *Vbi aculeus tuus ò mors?* neque, *Vbi exitium tuũ, ò ſepulcrum?* ſed, *Vbi victoria tua ò inferne?* fideliter tamen Prophetæ ſenſum reddidit, imò nec prorſus à Prophetæ verbis diſceſſit: aculeus enim venenatus, nempe & peſtilens (ſicut intellexit Apoſtolus) idem eſt quod peſtis. Exitium verò (qua voce vſus eſt Propheta) quod mors hominibus adfert, & per quod triumphat, eſt mortis victoria, ſeu victoriæ loco, qua voce victoriæ vſus eſt Apoſtolus & ante eum Ieſaias 25.

10. *Pœnitudo*, ait Dominus, *abſcondita eſt ab oculis meis*, id eſt, videre non poſſum, cur me huiuſce promiſsionis pœnitere debeat. Indicat igitur, promiſsionem hanc eſſe certiſsimam, mortuos ſcilicet omnes eſſe è poteſtate mortis per Chriſtum λύτρῳ perſoluto, redimendos, imò totam ipſam mortem prorſus eſſe è mundo exterminandam. Quare fidelibus mortem non eſſe timendam.

XV. Quoniam ipſe Ephraim inter fratres fructificabit: veniet auſter ventus Iehouæ è deſerto aſcẽdens & ſiccabit venam eius, ſiccabiturque fons eius ipſe diripiet theſaurum omnium vaſorum deſiderabilium.

1. Cùm ait, *Quoniam ipſe Ephraim inter fratres fructificabit*, futuro vtitur pro præterito, ſed ideò futuro vſus eſt: quia alludit ad benedictionem, qua Iacob benedixit tribui Ephraim, Gen. 48. & quæ ſic habet: *Et ipſe ſcilicet Manaſſe erit in populum, & etiã ipſe creſcet, ſed tamen frater eius minor, Ephraim creſcet magis, quam ipſe Manaſſe, & ſemẽ eius erit plenitudo gentium.* Quo ex loco colligitur, quid ſit, Ephraim fructificaſſe inter fratres, nimirùm, non ſolùm Ephraim, cùm minor natu eſſet, præpoſitum tamen fuiſſe fratri Manaſſe, ſed in primis ipſam tribum Ephraim reliquas tribus & numero hominum & potentia, & (vna tribu Iehuda excepta) dignitate ſuperaſſe. Eſt autem illi particulæ, *Quoniam ipſe inter nos fructificabit*, ſubintelligendus huius fructificationis abuſus, ita, vt ſic vno contextu legamus: *Quoniam Ephraim inter fratres fructificauit, & tamen hac fructificatione, ſeu diuina benedictione, quã ad bonum vti debuiſſet, ad malum, & ad ſuperbiam & idololatriam, abuſus eſt. Ideò veniet oriens.* Cùm igitur ait, *Quoniam inter fratres fructificauit*, tria facit. 1. Honorem & dignitatem, qua præ reliquis tribubus donauit Dominus Ephraim, paucis prædicat. 2. Tacitè accuſat Ephraim ingratitudinis, quòd ſcilicet cùm debuiſſet hanc dignitatem & potentiam, qua ſupra reliquas tribus eminebat, diuinæ gratiæ acceptam ferre, & ea ad bonum vti, inflatus ſuperbia, Dei benedictionibus, ad Dei contumeliam, nempe ad idololatriam & alia mala abuſus eſt. 3. Illa particula *Quoniam* indicat, tantùm abeſſe, vt hæc fructificatio, id eſt, iſtæ opes & iſta potentia, qua ſcilicet Ephraim reliquas tribus ſuperabat, poſsit aduerſus Deum illi prodeſſe, vt potiùs, (quoniam tanta potentia præditus eſt, ſed ad malum) idcirco mittendus ſit à Deo ventus ſiccus & vrens, qui omnia exſiccet, id eſt, Aſſur, qui totam illam potentiam diſsipet. Fruſtrà igitur Ephraim ſuis confidere opibus & potentiis, cum certus ei immineat interitus, propter abuſum ſuarum opum & potentiæ. Ac proinde docet, tantùm abeſſe, vt diuites & potentes, qui ſuis diuitiis, & potentia ad malum, abutuntur, debeant propter ſuam potentiam eſſe ſecuri, vt potiùs eò magis ſibi ſit metuendum, quò ſunt reliquis potentiores: quoniam ideò Dominus mittit ventum ſiccum, qui totam illorum potẽtiam exſiccet, quia inter reliquos homines potentia quidem excellunt, ſed ad malum abutuntur.

2. Nomine *Kaddim* venit ventus orientalis ſiccus & omnia exurens. Hoc autem nomine ſignificatur Aſſur, tùm, quòd ab oriente venturus erat, tùm, quòd inſtar talis venti omnia erat in regno Iſrael exſiccaturus, ſeu, perditurus. Cùm igitur ait, *Veniet oriens*, prædicit aduentum regis Aſſur aduerſus Iſraelem.

3. Non contentus dixiſſe, *Veniet oriens*, addit, *ſpiritus ſeu ventus Iehouæ*. Ventus autem Iehouæ dicitur: quia miſſus à Iehoua. Indicat igitur, ipſos Aſſyrios non ſua ſponte aut caſu fortuitò, ſed à Deo miſſos, tanquam Dei flagella aduerſus Iſraelem, inſtar ventorum aduolaturos. Ac proinde docet, cùm tyranni aduerſus nos inſurgunt, & omnia diripiunt, eos non caſu venire, ſed à Deo excitari, tanquam ventos, id eſt flagella Dei ad noſtra vlciſcenda peccata.

4. Nec ſolùm ait, à quo mittetur iſte ventus, nempe à Domino, ſed etiam vnde venturus ſit dicens: *A deſerto aſcendens.* Venti autem, qui à deſertis locis aſcendunt, vehementiores ſunt reliquis, & aſperiùs flare ſolent. Indicat igitur hac particula, Aſſyrium fore aduerſus Iſraelitas hoſtem immanem atque crudelem, ſine vlla in eos miſericordia.

5. Nomine *Fontis & Venæ Ephraim*, veniunt opes, totaque potentia Iſraelis. Venæ autem, nempe aquarum & fontes, dicuntur illi, qui perpetuis, inexhauſtiſque ſcatent aquis, & quibus tales ſunt domi venæ aut fontes, ij omninò ſecuri ſunt, aquas nunquam ſibi defuturas. Cùm igitur Propheta potentiam Iſraelis comparat venis & fontibus, tria facit 1. Indicat, reuera potentiam Iſraelis magnam fuiſſe, ita, vt inſtar fontis perpetuò ſcaturientis nunquam exhauriri poſſe, id eſt, deficere, videretur. 2. Innuit, Deum talem Iſraeli potentiam, talémque bonorum omnium copiam dediſſe, vt ei foret inſtar fontis perpetuò ſcaturientis, idque futurum fuiſſe, niſi Iſrael à Domino, qui fontem dederat, defeciſſet. 3. Obliquè perſtringit Iſraelitas, quod ſcilicet in ſuis opibus ac potentia altè dormiant, quaſi extra omne periculum poſiti, perdendi regni, confidant ſuis illis opibus & præſidiis, ideóque ſuis voluptatibus & vitiis, contemtis Prophetarum comminationibus, ſecurè indormiant, perinde, ac ſi tales ſibi fontes potentiæ atque opum, nullo modo exhauriri, aut exſiccari poſſint.

6. Cùm verò ait, *Hos etiam fontes & venas Ephraim exſiccatum iri à vento Domini*, indicat, potentiam Iſraelis, etſi reuera magna eſt in mundo & hominibus: totam Deo tamen non eſſe talem ac tantam, quam vno momento funditùs euertere non poſſit, immò apertè pronunciat, totam illius potentiam ſeipſe breui euerſum, omniúmque fontium illorum ac venarum vigorem, exſiccatum iri. *Senſurum* igitur Iſraelem, ſe fruſtra Deo contemto *ſuis illis* opibus confiſum fuiſſe. Ac proinde docet, omnibus etiam ditiſſimis ac potentiſſimis regibus in timore Domini ſemper eſſe viuendum, nullámque in fortunis huius ſeculi fiduciam eſſe reponendam, quoniam nihil in mundo tam firmum ac ſtabile eſt, quod Dominus derepente & ſtatim euertere non queat. Dominum enim ipſos etiam alioqui inexhauſtos fontes ſuis ventis exſiccare poſſe, & ſæpè etiam exſiccare ſolere.

7. *Otzar* theſaurus eſt, ita Hebraicè, & clariùs etiam Græcè θησαυρὸς appellatus, quòd diuitiæ ſint εἰς τὴν αὔριον in alteram diem, ſeu in longum tempus reconditæ. Illud *Hu* ad ventum, quamuis impropriè, refertur, ſed eo pronomine ipſe Aſſur intelligitur. Cùm igitur ait, *Ipſe diripiet theſaurus omnis Vaſis deſiderij*, pro deſiderabilis, id eſt, pretioſi, indicat, etſi Iſraelitæ multas in longum tempus recondant opes, & copias, vt vaſa aurea & argentea, in locis ſecretis: nihil tamen tutum fore ab impetu huiuſce venti, quem aduerſus Iſraelitas excitaturus eſt Dominus. Hũc enim ventum flatu ſuo in intima quæque loca penetraturum, & omnia exſiccaturum. Fruſtrà igitur Ephraim ſeſe aduerſus Deum munire, cùm nullis munitionibus poſſit ab impetu iræ Dei ſibi cauere. Ac proinde docet, cùm nihil ab ira Dei tutum eſſe poſſit, fruſtrà impios theſauros in longum tempus reponere, quibus ſe aduerſus Deum, penuriam aut aliud malum minitantem, tueantur.

XVI. Deſolabitur Samaria, quia rebellauit in Deum ſuum, gladio cadent, paruuli eorum allidentur, & prægnantes eorum diffindentur vel diſcindentur.

1. Nomine *Samaria*, venit ſynecdochicè totum Iſraelis regnum: ideò autem Samariam nominauit, tùm, quòd erat metropolis, eáque omnium vrbium munitiſſima, tùm, quòd multis aliis oppidis iam à Tiglatpelaſsar captis & deſtructis & aliis per Salmanaſſar expugnatis, præter alias vrbes Samaria adhuc ſupererat deuaſtanda. Cùm igitur ait: *Samaria deſolabitur*, quòd antè figuratè nomine venti & fontium, indicauerat, nunc apertis verbis exprimit, totum ſcilicet regnum Iſraelis deſtructum, & quaſi ſolo æquatum iri.

2. Nec ſolùm regni deſtructionem prædicit, ſed etiam cauſſam addit dicẽs: *Quoniam exacerbauit Deum ſuum.* Deus autem nulla re exacerbatur, niſi peccatis ac præſertim idololatriis,

idololatriis, iiſque pertinacibus. Cùm igitur ait, *Quoniam exacerbauit Deum ſuum*, indicat, ipſum etiam Iſraelem non habere, cur de Deo conqueratur, quòd ſecum crudeliter agat quoniam, quòd ita duriter tractetur, ipſe Iſrael eſt in cauſſa, quippe qui ſuis idololatriis, aliiſque ſceleribus maximis, adiecta pertinacia, iram Dei aduerſùs ſe excitauit. Non igitur Iſraelem vllas daturum pœnas, niſi quas ipſe ſibi promeritus eſt.

3. Non contentus in genere dixiſſe, *Samaria deſolabitur*, ſpeciatim etiam addit, *In gladio cadent*: non ait autem, *omnes*, ſed indefinitè, *cadent*, nempe multi ciues Samariæ & incolæ regni. Indicat igitur, non ſolum euerſum iri regnum Iſrael, & diruenda oppida, ſed etiam multos ciues & incolas regni ab Aſſur eſſe interficiendos.

4. Neque hoc contentus, Deus etiam ſpeciem horribilis illius cladis proponit dicens: *Paruuli eorum allidentur, & grauidæ eorum ſcindentur*. Non ſolent autem hoſtes hoc facere, etiam cùm magnoperè ſæuiunt, niſi ad extremam vſque iram prouocentur. Indicat igitur, horribilem, & poſt hominũ memoriam, ne fando quidem auditam ſtragem, futuram in Iſrael, cùm Dominus per Aſſyrium debitas de Iſraele pœnas ſumet. De regno igitur Iſraelis omninò actum eſſe: quoniam Samaria, id eſt, totum regnum deſolabitur, ipſi verò Iſraelitæ gladio cadent, (nempe magna illorum pars) quin & paruuli allidentur, nimirum parietibus, & grauidæ gladiis ſcindentur, iuſtam autem futuram hanc vltionem, quoniam ipſi exacerbarunt ſuis ſcilicet ſceleribus Deum ſuum.

ANALYSIS CAPITIS DECIMIQVARTI.

Conuertere Iſrael ad Iehouah Deum tuum, quoniam corruiſti, et iniquitatem tuam.

1. Propheta hortatur Iſraelem ad pœnitentiam, vtque ad Iehouah Deum ſuum redeat. Nemo autem ad Deum redire vel audet, vel poteſt, niſi ſpe veniæ concepta. Indicat igitur, Iſraeli, in tanta ſua iniquitate & rerum omnium deſperatione, aliquam etiamnum veniæ ſpem eſſe ſumendam, atque in Dei miſericordia reponendam: ac proinde docet, in maximis etiam iniquitatibus nunquam eſſe de Dei miſericordia deſperandum.

2. Concluſerat ſuperiùs, nullam eſſe ſpem veniæ Iſraelitis reliquam: de ipſis enim omninò actum eſſe propter ipſorum pertinaciam. Hic verò ſpem veniæ facit, non pugnat autem ſecum Spiritus ſanctus in Propheta: pugnaret verò, niſi diuerſos habuiſſet populi reſpectus. Indicat igitur, ſe in ſuperiori certáque extremi exitij denuntiatione, totius corporis populi reſpectum habuiſſe: præſertim verò concionem ad paucos quoſdam, eóſque ſolos electos, direxiſſe. Ac proinde docet, etſi totus mundus ſimul pereat: electos tamen ſemper eripi, perireque non poſſe, propterea, quod regnum Chriſti, quod ex electis conſtituitur, æternum permaneat, neceſſe eſt.

3. Cum hortatur Iſraelem ad reſipiſcentiam, ait: *Conuertere ſeu reuertere ad Iehouam Deum tuum*. Non hortatur autẽ, vt conuertatur ex parte, & ſimulatè, ſicut hypocritæ faciunt, ſed vt totus, & toto corde conuertatur. Docet igitur, veram reſipiſcentiam, eſſe veram ſeriámque totius hominis ad Deũ conuerſionem id eſt, mentis, voluntatis, omniúmque affectuum ad voluntatem Dei in lege reuelatam, transformationem, totiuſque vitæ renouationem.

4. Hortans populum ad reſipiſcentiam, non ait ſimpliciter: *Conuertere ad Iehouam Deum*, ſed addit, *Tuum*. Deus autem nemini eſt Deus, niſi per Chriſtum mediatorem. Docet igitur, neminem ad Deum conuerti poſſe, niſi firma fide ſtatuat, Iehouam Deum, ſuum eſſe Deum, idque propter Chriſtum. Ac proinde ſine fide in Chriſtum, nullam veram eſſe poſſe reſipiſcentiam.

5. Non ſimpliciter hortatur populum ad reſipiſcentiam, ſed rationem addens, *Quoniam corruiſti in iniquitate tua*. Aliquem autem corruiſſe in ſua iniquitate, eſt, propter ſuam iniquitatem perditum eſſe. Indicat igitur, Iſraeli omninò neceſſe eſſe, vt ad Deum conuertatur, ni perpetuò in ea, in quã corruit, perditione eſſe velit.

6. Cùm populum ad reſipiſcentiam hortatur, commemorat ei tum ſuam ipſius iniquitatem, tum eam, in quam corruit, perditionem dicens: *Quoniam corruiſti in iniquitate tua*. Indicat igitur, hinc inchoandam eſſe reſipiſcentiam, nimirùm, à cognitione peccati, & ſenſu iræ Dei contra peccatum. Ac proinde docet, reſipiſcentiam, conuerſionem eſſe totius hominis ad Deum, ex ſolida peccatorum cognitione, & ſerio Dei timore profectam.

II. Accipite vobiſcum verba, & reuertimini ad Iehouam, & dicite ei, omnem aufer iniquitatem, & accipe bonũ, & reddemus vitulos labiorũ noſtrorũ.

1. Cùm ait, *Accipite vobiſcum verba*, nomine *Verborum* veniunt non verba hominum, ſed Dei, quæ ſcilicet ipſe mox docturus erat populum. Accipere autem verba Dei, eſt Deum verba facientem attentè audire, docilem ſeſe Deo præbere, cuiúſque verbum, tam legem quàm promiſſionem fide recipere atque amplecti. Cùm igitur Propheta populum hortatus eſt, vt ſeſe ad Deum conuertat, eundem ſecum verba Dei iubet recipere, ſeu ſeſe docilem Deo præbere, tria facit. 1. Innuit, Iſraelem ſolitum fuiſſe Prophetis verbum Dei docentibus obſurdeſcere, ſeu, Deo in Prophetis loquenti aures occludere, ideóque hinc factum fuiſſe, vt à Deo penitùs ad idola defecerit. 2. A contrario igitur indicat, hoc fore optimum Iſraeli ſuæ ad Deum conuerſionis initium, ſi ſeſe Deo in Prophetis loquenti docilem prebeat. 3. Ac proinde, redire ad Deum, nihil aliud eſſe, quam ex animo redire ad verbum Dei, iuxtáque illud totam vitam componere.

2. Vbi dixit, *Accipite vobiſcum verba* ſcilicet Dei, mox ſubdit: *Et conuertimini ad Iehouam*. Indicat igitur, hoc eſſe redire ad Deum, vt ante diximus, nimirum, redire ad ſcholam Dei, & ei ſe docilem præbere.

3. Propheta Iſraelem non ſolum ad reſipiſcentiam exhortans, ſed etiam veram reſipiſcendi rationem docens: primo loco iubet eum docilem ſeſe præbere Deo dicens: *Accipite vobiſcum verba*: ſecundo loco, iubet eum reſpondere Deo, nimirum, iuxta verba, quæ à Deo ſecum acceperunt dicens: *Dicite ei*. Reſpondere autem Deo iuxta verba ab eo audita & accepta, eſt præbere ſe Deo iuxta eius verbum obſequentem. Cùm igitur non contentus dixiſſe, *Accipite vobiſcum verba, & reuertimini ad Iehouã*, ſubdit: *Dicite ei*, indicat, debere Iſraelitas non ſolùm ſeſe dociles præbere Deo, eius verba recipiendo, ſed etiam obſequentes iuxta recepta eius verba ei reſpondendo, & ſuam confeſſionem ac probationem faciendo. Ac proinde docet in vera reſipiſcentia, neceſſariam eſſe quandam inter Deum loquentem & nos Deo reſpondentes harmoniam, nimirum, vt Deo in ſcripturis loquenti conſentienter reſpondeamus, nos ei obſequentes præbendo: vt, verbi gratia, ſiue aliquid iubeat, nos id facturos. ſiue aliquid promittat, nos illud petere, ex animo reſpõdeamus, idque iuxta eandem verborum formam, qua & Dominus nos alloquendo vſus eſt, quemadmodum Dauid ſuo exemplo docet, cum Deo dicenti, *Quærite faciem meam*, ipſe conſentienter reſpondens ait: *Faciem tuam Domine requiram*. In vera igitur reſipiſcentia neceſſariam eſſe hic mutuam inter Deum ſiue iubentem, ſiue promittentem, & inter nos ſiue mandatis obſequentes, ſiue promiſſis fidem adhibentes, conſenſum.

4. Propheta formam confeſſionis ac precationis, qua populum vti in ſua ad Deum conuerſione volebat, præſcribens, ait, *Dicite, omnem tolle iniquitatem, & da bonum, & reddemus vitulos labiorum noſtrorum*. Indicat igitur, quæ ſint illa verba, quæ iuſſit Propheta ſecum recipere, & deinde Deo dicere, ſeu reſpondere, nimirùm, confeſſionem ac probationem hanc, *Omnem tolle iniquitatem*.

5. Confeſſio hæc atque precatio, tum ex lege Domini, tùm ex eiuſdem Euangelio deſumta eſt. Ex lege quidem, quatenus fatentur, ſe iniquitatem admiſiſſe: per legem autem cognitio peccati. Ex Euangelio verò, quatenus ex fide, veniam iniquitatum precantur, & bonum ſeu gratiam & Spiritum ſanctum ſibi dari petunt: per Euangelium autem peccatorum venia in Chriſto oblata agnoſcitur & recipitur. Docet igitur, quæ ſit illa, quæ in vera reſipiſcentia, inter Deum in ſcripturis loquentem, & inter nos Deo ſecundùm eius ſcripturas reſpondentes, harmonia requiritur: nimirùm, vt ex ipſius Domini lege peccata noſtra agnoſcamus, & confiteamur, & ex Euangelio gratiam eius in Chriſto nobis oblatam, fide amplectamur, & fiducialiter petamus, ita, vt mutua ſemper ſit inter Dei doctrinam, ſeu, inter legem & Euangelium, & inter noſtram tùm probationem, conſenſus.

6. Propheta populum ad veram reſipiſcentiam & exhortans & inſtruens, non ait: *Accipite vobiſcum oues aut boues, quos in ſacrificium Deo offeratis*, ſed ait: *Accipite vobiſcum verba & dicite* (hæc nimirùm verba, eáque ex corde) *Omnem tolle iniquitatem*. Docet igitur, ad veram reſipiſcentiam, ideóque ad aſſequendam peccatorum remiſſionem, non humana, carnaliaque ſacrificia, ſed humilem pecca-

torum confeſſionem, ſyncerámque ex fide profectam precationem, eſſe neceſſariam. Hanc enim verū eſſe, Deóque gratum ſacrificium.

7. Non ait autem ſimpliciter, *Dicite, omnem tolle iniquitatem* ſed ait *Dicite ad eum, nempe, Iehouam*. Docet igitur, peccatorum veniam, non ab angelis, neque ab hominibus, ſed à ſolo Deo eſſe petendam, ipſumque ſolum eſſe, qui omnem tollere poſſit iniquitatem.

8. Iubentur Iſraelitæ hoc modo precari Iehouam: *Omnem tolle iniquitatem*. Verbū autem illud ſignificat leuare, quemadmodum, cùm quis leuatur onere. Duo igitur docemur. 1. Peccatum onus eſſe graue, quo conſcientiæ premuntur: ſicut & Dauid ait *Pſ.* 38 Et ſicut onus, &c. 2. Cùm verò peccata cōdonantur conſcientias magno onere leuari.

9. Iehouæ ſoli dicunt, *Omnem iniquitatem tolle*. Solus autem Chriſtus eſt, qui tollit iniquitatem: ſicut & Ioannes Baptiſta teſtatur dicens. *Ecce agnus Dei, qui* (ſolus) *tollit peccatum mundi*. Docemur igitur, Chriſtum verum eſſe Iehouam.

10. Non ſimpliciter aiunt, *Tolle iniquitatem*, ſed addunt, *Omnem*. Agnoſcunt igitur & fatentur, ſe non vnius, ſed multarum reos eſſe iniquitatum. Proinde docemur, in vera reſipiſcentia iniquitates noſtras eſſe agnoſcendas, & quanquam multæ grauéſque ſunt, nihil tamen Domino eſſe diſſimulandum.

11. Iſraelitæ iuſſi reſipiſcere, docentur ſic Domino dicere: *Omnem tolle iniquitatem*. Tollit autem iniquitatem bifariam. Primum, cùm eam condonat, ſeu, non imputat: Deinde, cùm eam in nobis, id eſt, in carne noſtra inhabitantem ſenſim mortificando abolet. Docemur igitur, non ſolum veniam peccatorum, ſed etiam peccati inhabitantis abolitionem, ſeu, carnis mortificationem, à Deo eſſe petendam, ideóque veram reſipiſcentiam ſtudio mortificandæ carnis conſtare.

12. Cùm addunt *Vekach-tob*, verbum *Lakach*. hoc in loco eandem habet ſignificationem, quam etiam in Pſ. 68 verſ. 19. Cum Dauid Dominum alloquens ait, *Aſcendiſti in altum cepiſti captiuitatem*, Lakachta Mattanoth Ba Adam, *accepiſti dona in hominibus*. Ibi autem ſignificat, dare, ſicut Apoſtolus ad Eph. 4. locum illum citans & ad Chriſtum applicans interpretatus eſt dicens: *Chriſtus aſcendit in altum, captiuam duxit captiuitatem dedit dona hominibus*. Nomine autem *Boni* veniunt omnes Dei benedictiones, præſertim ſpirituales, atque in primis ſpiritus regenerationis. Propheta iubet fideles petere, non ſolum, vt omnis tollatur iniquitas, quæ ſcilicet in ipſis eſt, ſed etiam, vt detur ſibi bonum, quod ſcilicet non in ipſis, ſed in Deo eſt, atque inprimis ipſius Dei ſpiritus, qui, cùm carnem mortificando, tum ſpiritum viuificando, ſeſe regeneret: Docet igitur, hanc eſſe omnium, quæ in oratione petenda ſunt, ſummam: vt nimirum peramus, & mala, id eſt, peccata, quæ ex nobis, & in nobis ſunt, tolli, & bona, quæ in Deo & ex Deo ſunt, atque inprimis eius ſpiritum, per quem fiamus nouæ creaturæ, nobis donari.

13. Petunt, ſibi dari à Deo bonum. Duo igitur fatentur. Nihil in ſe eſſe boni. 2. Omne bonum eſſe & dari à Deo.

14. Iſraelitæ veram à Propheta docti reſipiſcentiam petunt à Domino, ſibi dari bonum, atque inprimis ſpiritum, qui ſe regeneret & ex malis faciat bonos Regeneratio autem in eo ſita eſt, vt & veterem hominem exuamur, & nouum induamus, ſeu, vt caro mortificetur, & ſpiritus viuificetur Docent igitur, veram reſipiſcentiam cùm carnis mortificatione tùm ſpiritus viuificatione conſtare.

15. Pij Iſraelitæ pro maximis, quæ à Deo petunt, beneficiis, nihil ipſi Deo viciſſim promittunt, niſi vitulos labiorum. Hoc autem nomine veniunt laudes Dei, ſeu, gratiarum actiones, cum ſcilicet Dei bonitatem, gratiam, miſericordiam deprecantes, gratias illi vni pro beneficiis omnibus ex animo agimus. Cùm igitur dicunt. *Et reddemus vitulos labiorum noſtrorum*, agnoſcunt & fatentur, ſe quidem quicquid habent, etiam animam ipſam, pro tot erga ſe Dei beneficiis Deo debere, ſed ſimul etiam agnoſcunt & fatentur, ſe nihil, quod Deo viciſſim rependant præter laudes, quibus Dei bonitatem celebrent, habere: Ac proinde docet, hoc quoque nobis eſſe faciendum, fatendum ſcilicet, quidquid habemus boni, totum illud deberi Deo, ſed nobis nihil eſſe quod Deo viciſſim recompenſationis loco rependere poſſimus, niſi, vt eius bonitatem prædicemus & laudibus celebremus: quemadmodum & Dauid faſſus eſt dicens: *Quid retribuam Domino pro his, quæ tribuit mihi? Calicem ſalutis accipiam, & nomen Domini inuocabo* Pſal. 116. 12. 13.

16. Non dicunt autem ſimpliciter, reddemus vitulos, ſed addunt, labiorum noſtrorum. Alludunt autem ad ſacrificia, quæ in lege pro acceptis beneficiis, cùm ſcilicet vota ſoluebant, Deo offerebantur. Et quidem ſic loqui, à Propheta nomine Dei iubentur. Docent igitur. 1. Hoc eſſe verum Deóque gratum ſacrificium, ſacrificium ſcilicet laudis & gratiarum actionis. Reliqua verò legis ſacrificia per ſeſe Deo grata non fuiſſe. 2. Sacrificia omnia in regno Chriſti fuiſſe abolenda, hoc vnum duntaxat piis in regno Chriſti relinqui ſacrificium, nimirùm, ſacrificium laudis & gratiarum actionis.

III. *Aſſur non ſaluabit nos: equo non vehemur: neque dicemus amplius, ô Deus noſter, operi manuum noſtrarum: quia per te miſericordiam conſequitur pupillus.*

1. Nomine *Aſſur* venit quidem primo loco ipſe rex Aſſur cum tota ſua potentia, ſed ſynecdochicè veniunt reliqua omnia præſidia, in quibus Iſrael aliquo modo, ſuæ ſuique regni ſalutis ſpem collocarant. Cùm igitur aiunt: *Aſſur non ſaluabit nos*, duo faciunt. 1. Cùm in genere tantùm ſuperius faſſi ſint ſe peccaſſe, cùm dixerunt, *Omnem iniquitatem tolle*: hic, quibus in rebus peccarint, explicant: & primum quidem in eo, quòd ſalutem, quam à ſolo Deo expectare iubebantur, ab ipſis Aſſyriis Deo diffiſi, ſperarint. 2. Seuere ab hoc peccato indicant reſipuiſſe: ſe enim iam tandem agnoſcere, inanem, immo & detrimentoſam fuiſſe eam, quam in Aſſur, & aliis humanis præſidiis fiduciam collocarant. Se igitur omnes huiuſcemodi ſpes abiicere, & in ſolo Deo ſuæ ſalutis ſpem ponere atque firmare. Ac proinde duo docent. 1 Hanc eſſe primam peſtem, quæ exitium hominibus adferat, nimirùm cùm ſpem à Deo ad creaturas transferimus. Hanc igitur primo loco eſſe agnoſcendam & damnandam. 2. Veram reſipiſcentiam, ſeu perfectam ad Deum conuerſionem, non eſſe, vbi non in totum & penitus omnibus creaturis renunciamus, & in ſolo Deo ſalutis ſpem reponimus.

2. Cùm ait: *Super equum*, id eſt, equos, non conſcendemus, ſubintelligendum eſt, vt huc atque illuc auxilij ab Aſſur & aliis fœderatis, amicíſque hominibus, petendi cauſa, curſitemus. Duo igitur etiam hic faciunt. 1. Fatentur ſe etiam alias hoc feciſſe, & ita ſe vehementer etiam hac in re peccaſſe, cùm ad ſolum Deum, ſpiritu & precibus eſſet confugiendum. 2. Suam teſtificantur reſipiſcentiam, dum promittunt, ſe non ampliùs peccatum hoc admiſſuros: ſe enim poſthac in ſua ſtatione manſuros, & à ſolo Deo è cœlo ſalutem exſpectando. Ac proinde docent, cùm opus habemus auxilio aliquo, non eſſe anxiè huc & illuc curſitandum, ſed quietè & tranquillè à Domino illud eſſe exſpectandum, quia, vt per Ieſaiam inquit; *In quiete & ſilentio erit fortitudo veſtra.*

3. Nomine *Operum manuum noſtrarum*, veniunt tùm idola, tùm cultus omnes à nobis excogitati, & quaſi manibus noſtris parati. Dicere autem talibus manuum noſtrarum operibus, *Dii noſtri*, eſt, tùm idola ipſa, tanquam Deos colere, tùm noſtris ſuperſtitionibus fidere, ſeu ſalutem ab idolis, noſtriſque ſuperſtitionibus, tanquam à Deo, ſperare. Cùm igitur aiunt: *Nec dicemus*, duo itidem faciunt. 1. Agnoſcunt & fatentur, ſe idola, quæ habuerunt, ſuis manibus feciſſe & ea tanquam Deos coluiſſe, inque ſuis ſuperſtitionibus ſalutis fiduciam collocaſſe, idque Deo & vero Dei cultu neglecto. 2. Reſipiſcentiam demonſtrant, dùm promittunt, ſe non amplius idola, ſed ſolum verum Deum, vero, & puro ſuo cultu, culturos.

4. Illud, in quod recumbere homines vllo modo poſſunt, aut creator eſt Deus, aut creatura. Rerum autem creatarum duo ſunt genera. Aliæ enim ſunt terrenæ, vt homines, & quicquid ad humanam politiam, vitamque pertinet: aliæ cœleſtes, vt angeli, diui, diuæque demortui, & quicquid religionem ſpectat. Ac priores quidem res veniunt Iſraelitis ſynecdochicè nomine Aſſur. Alterius verò generis, nomine operum manuum ſuarum, ſeu, idolorum. Ipſi autem Iſraelitæ in ſua reſipiſcentia ex animo dicunt de Aſſur quidem, *Aſſur non ſaluabit nos*, de idolis verò, *Non dicemus amplius operibus manuum noſtrarum, dii noſtri*. Indicant igitur, ſe ex animo omnibus tàm prioris quàm poſterioris generis rebus valedixiſſe, vt in vnum ſolum rerum omnium conditorem Deum recumbant. Ac proinde docent, illos nondum ad Deum verè eſſe conuerſos, qui nondum penitùs rebus omnibus creatis, ſuo ſpiritu renunciarunt, vt in vnius ſolius veri Dei Iehoua ſinum, omnem ab eo ſalutem, & quauis in re opem, certa ſpe exſpectando, recumbant.

5. No-

Digitized by Google

5. Nomine *Pupilli*, venit pius quiſque, nimirum, qui ſuæ tum ignorantiæ, tum nuditatis & inopiæ conſcius omnes humanas de ſe, déque aliis creaturis omnibus ſpes abiicit, atque è cœlo ab vnico Deo omnem ſuam opem ſalutémque expectat. De quo pupillorum genere: & Dominus Ieſus locutus eſt, cùm dixit: *Niſi efficiamini ſicut paruuli, non intrabitis in regnum cælorum.* Metaphora ſumta à paruis pupillis, qui, cùm & animi prudentia, & corporis viribus deſtituantur, ſemper ab alieno pendent auxilio, ideóque hoc nomine vera Dei Eccleſia, quæ cœtus eſt talium pupillorum, intelligitur. Illud *Quia*, αἰτιολογία eſt, cur nolint amplius pij Iſraelitæ, neque ab Aſſur, neque ab idolis, ſed à ſolo & vero ipſorum Deo omnem ſperare ſalutem: *Quoniam*, inquiunt, *in te ſcilicet ſolo miſericordiam conſequetur pupillus*, & tale eſt Iſraelitarum argumentum, quo ſe in hoc ſancto propoſito, omnem ſcilicet humanam & ſuperſtitioſam ſpem abiiciendi, & in vnum Deum recumbendi confirmant. *Tu ſolus, o Deus, pater es vere pupillorum, qui ſcilicet variis flagellis humiliati, omnes vanas ſpes abiiciunt, & in te vnum recumbunt, & in te & per te ſolum, miſericordiam conſequi ſolent. Hoc nouimus è tuis ſcripturis, quæ te patrem pupillorum appellãt. Atqui nos ſumus pupilli miſeri, afflicti, omnique humano auxilio deſtituti. Non dubitamus igitur, quin ſimus à te ſolo miſericordiam conſecuturi: ac proinde libenter renunciamus creaturis omnibus, & in te vnum recumbere volumus.* Cum igitur cauſam reddunt, cur nolint amplius vllum vnquam cum Aſſur, vel cum idolis habere negotium, ſed velint omnẽ ſuam ſpem in vno ſolo Iſraelis Deo collocare, & hanc eſſe dicunt, quoniam norint nunc, ſolum verum Iſraelis Deum, eum eſſe, per quem pupilli conſequi miſericordiã poſſint & ſoleant, apertè indicant ſe adeò reſipiſcere, quia nunc de Dei miſericordia & bonitate agnoſcant id quod antea ignorabant, ſeu, non credebant. Ac proinde docent, veram reſipiſcentiam ex vera Dei cognitione proficiſci, cùm ſcilicet verè agnoſcimus, Deum patrem eſſe pupillorum, idcóque & noſtrum, & propter eum ſolum conſie, ut nos ſalutem poſſu.

6. Non aiunt autem, *Quoniam in te miſericordiam conſequi poteſt pupillus*: ſed aiunt: *Quoniam conſequetur*. Indicant igitur ſe certos eſſe de Dei erga ſe miſericordia & beneuolentia: ac proinde docent fidem non tantùm Dei potentiam ſpectare, ſed de eius etiam voluntate, quòd ſcilicet velit id quod poteſt certò præſtare, minimè dubiam eſſe.

V. Ego ſanabo defectiones eorum, amabo eos, populum volunta rium, cum auerſa fuerit ira mea ab eo.

1. Certò & abſolutè promittit Dominus, ſe defectiones electorum Iſraelitarum ſanaturum. Sanare autem defectiones, idem eſt, quod & omnem tollere iniquitatem, ſicut ſuperiùs precati ſunt Iſraelitæ. Docet igitur, ſe preces ex verbis Dei deſũtas, ſeu, iuxta verbũ Dei factas, exauditurũ eſſe.

2. Sanaturum ſe ait defectiones, ſeu iniquitates. Bifariam autem ſanat Dominus iniquitates. 1. In conſpectu ſuo, cùm ſcilicet eas non imputat. 2. In nobis, cùm ſcilicet eas quaſi putida hulcera in carne noſtra hærentia, igne ſui ſpiritus adurit, & nos ad ſibi obſequendum ſanos reddit. Cũ igitur ait, *Sanabo defectiones eorum*, vtrũq. ſanationis genus promittit.

3. Non ait autem, *iniquitates*, ſed *Rebelliones*. Rebellio autem omnium iniquitatum grauiſsima eſt. Qui autem maiorem offenſam condonat, minores etiam condonet neceſſe eſt. Indicat igitur, ſe omnes condonaturum iniquitates.

4. Nec verò ait, *Condonabo aut remittam*, ſed *Sanabo*. Sanare autem, officium eſt medici, & non niſi morbi ſanantur. Duo igitur docet, & iniquitates noſtras eſſe morbos, & ſe noſtrum eſſe medicum.

5. Medicus noſter eſt ipſe Iehoua. Chriſtus eſt medicus noſter, ſicut ipſe teſtificatus eſt. Chriſtus igitur eſt ipſe verus Iehoua.

6. Morbi non ſanantur niſi medicamentis. Medicamentum autem iniquitatum noſtrarum, eſt paſsio & ſanguis Chriſti: ſic Ieſaias 53. docuit de Chriſto dicens: *Iniquitates noſtras ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portauit, & liuore eius ſanati ſumus.* Cùm igitur Chriſtus ait, *Sanabo rebelliones eorum*, apertè vaticinatur de morte ſua, ſeu, ſe ſuo ſanguine electorum omnium iniquitates ſanaturum.

7. Etſi adſit medicamentum & medicus, niſi tamen ægroto medicamentum applices, morbus ſanari nullo modo poteſt. Inſtrumentum autem, quo ſpirituale hoc medicamentum ſanguinis Chriſti, ægrotis electis applicatur, duplex eſt: Vnum, quo offertur, & hoc eſt verbum tam viſibile quàm audibile: alterum, quo recipitur, & hoc eſt fides. Hæc autem eſt donum Dei. Cùm igitur non dicat, adferam medicamentum ad ſanandum, ſed abſolutè dicat: *Sanabo eos*, tacitè promittit, ſe electos fide, qua reipſa ſanentur à ſuis iniquitatibus, donaturum.

8. Amor Dei erga electos bifariam capitur. Aliquando pro ipſo eos ſeruandi & beandi decreto: hic autem amor ab æterno in Deo fuit, ſicut Ioh. 17. Chriſtus teſtatus eſt, cùm de Apoſtolis, electiſque omnibus patrem alloquens, ait, *Et cognoſcat mundus, quia tu dilexiſti eos, ſicut & me dilexiſti. Dilexiſti autem me ante conſtitutionem mundi.* Aliquando pro ipſa beneficentia, qua ſcilicet eos reipſa ſeruat, regenerat, aliiſque illius amoris effectis, donis ſcilicet ſuis afficit, & denique beat. Cum igitur non dicat *Amaui*, ſed *Amabo eos*, indicat, ſe non de illo priori amore loqui (hoc enim amore ante conſtitutionem mundi amauit) ſed de poſteriori. Ac proinde promittit, ſe poſt condonata peccata, ſeu, poſt perfectam peccatorum condonationem, reliqua omnia amoris ſui beneficia, quæ ad electorum ſalutem & gloriam pertinent, in eos collaturum.

9. Non dicit autem ſimpliciter *Amabo eos*, ſed addit vtiam *Nedbabhah*, quæ vox ſponte & liberaliter ſignificat. Ait autem ſe Iſraelitas id eſt, non electos omnes ſponte & liberaliter amaturum. Primâ igitur huius vocis ſignificatione indicat, nihil in nobis fuiſſe vnquam aut eſſe, quod ſe ad nos amandos, beneficiiſque afficiendos commouerit, ſed ſua ſponte, id eſt, ſua gratuita voluntate fuiſſe permotum. Ac proinde omnia noſtra excludit merita, & ſuum erga nos amorem, totum eſſe merè gratuitum oſtendit. Altera verò huius vocis ſignificatione, liberaliter, indicat, ſuum erga nos amorem eſſe beneficum ac liberalem. Illis igitur, quos tali amore gratuito ſcilicet & liberali complectitur Deus, nihil boni deeſſe poſſe.

10. Non dicit autem primo loco, *Amabo eos*, deinde, *Sanabo rebelliones eorum*, ſed primò, *Sanabo*, deinde, *Amabo*. Docet igitur, Deum hoc, de quo loquimur, amore, neminem complecti, niſi poſt peccatorum per Chriſtum condonationem, & eos, quibus nondum condonata ſunt peccata, Deo eſſe exoſos.

11. Sicut in Deo nullus eſt amoris affectus: ita nullus propriè eſt furor aut ira, ſicut tamen ipſe pro noſtro captu nobiſcum loquitur, & ponit in ſe erga pios amorem: ita idem Deus ſtatuit in ſe aduerſus impios iram & furorem. Furor autem & ira Dei aduerſus ipſorum etiam electorum iniquitates, non poteſt remitti, niſi in Chriſto mediatore, ſicut pater de cœlo Matth. 3. & 17. diſertè pronunciat: dicens: *Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui*, id eſt, *in quo ſolo placatus ſum*. Cum igitur ait: *Quia auerſus eſt furor meus ab eo*, ſcilicet Iſraele electo, duo indicat, 1. Se, quatenus Iſraelitas id eſt, electos omnes, extra Chriſtum, in Adamo peccatis onuſtos, ante etiam iacta mundi fundamenta ſuæ æternæ præſcientiæ oculo intuitus eſt, ipſis etiam electis iratum, & furore quaſi accenſum aduerſus ipſos fuiſſe. 2. Cum verò oculis in Chriſtum mediatorem conuerſis, ipſos quoque electos in ipſo Chriſto pro illis quaſi ſacrificium offerente, & ſupplicante, contemplatus eſt, totum ſe remiſiſſe furorem.

12. Illud *Quoniam auerſus eſt furor meus ab eo*, αἰτιολογία eſt, cur dicat, ſe Iſraelis rebelliones ſanaturum, & gratuito, liberalique amore cõplexurum: *Quoniam*, inquit, *auerſus eſt furor meus ab eo*. Furor autem Dei, vt antè dictum eſt, ab electis non auertitur, niſi per Chriſtum, quatenus ſcilicet Deus oculis in Chriſtum defixis eos vt Chriſti membra contemplatur. Fuimus autem ab æterno Chriſti membra per prædeſtinationem; quatenus ſcilicet ſuapte & gratuita voluntate, elegit nos, vt eſſemus Chriſti membra, & tanquam Chriſti membra, ad eandem ſalutem & gloriam, ad quam & caput Chriſtum nos prædeſtinauit. Docet igitur, hunc uſu noſtræ ſalutis ordinem, nimirum. 1. Quòd primum gratuita ſua voluntate ad ſalutem & æternam vitam elegit nos in Chriſto. 2. Quòd etſi furor illius aduerſus nos, (quatenus extra Chriſtum, ab ipſa etiam æternitate intuitus eſt nos) accenſus fuit: vbi tamen nos, iam in Chriſto pro nobis intercedente ad iuſtitiam & ſanctitatem electos, contemplatus eſt, mox ipſius furor à nobis auerſus fuit. 3. Quia furor fuit in Chriſto remiſſus, noſtras ſanauit iniquitates, id eſt, non imputauit, neque imputat. 4. Poſt peccatorum condonationem gratuito & liberali amore complexus eſt & quotidie complectitur, quatenus ſcilicet omne genus beneficiis, præſertim quæ ad ſalutem & æternam vitam attinent, ex ſuo illo æterno amore profectis, nos cumulauit, ac cumulat, idque tantiſper, dum ad æternam vitam perducat. Ac proinde docet, nobis ſemper ad Chriſtum eſſe recurrendum: quippe, in quo primùm nos elegit: deinde, in quo nobis eſt placatus, ſeu, furor illius à nobis auerſus eſt: tertiò, in quo & per quem noſtras ſanauit rebelliones: denique, in quo nos gratuito & liberali amore ſemper complectitur.

V. Ero illi, tanquam ros, florebit tanquam lilium, & propagabit radices ſuas velut Libanon.

1. Deus per Prophetam illam ſuperioris promiſſionis particulam, nimirum, *Amabo eos ſponte & liberaliter*, explicaturus, id eſt, præcipua quædam ſui erga ſingulos & vniuerſos veros Iſraelitas amoris effecta narraturus, primo loco ait, *Ero illis tanquã ros, & ipſe germinabit tanquã lilium*. Nomine autẽ *Roris*, venit ipſius Dei gratia, ſeu, Spiritus ſanctus, quẽ in corda electorũ inſtillat, eóſq. regenerat, agit, regit, tuetur, conſeruat. Nomine vero *Lilij*, tũ quiſq. electus, tum vniuerſos electorum cœtus, ſeu Eccleſia Dei intelligitur. Cum igitur primo loco ait: *Ero ſicut ros Iſraeli, & ipſe germinabit ſicut lilium*, promittit Eccleſiæ Iſraeliticæ renouationem, ſeu, ſubitã, inexpectatámque inſtaurationem. Ac proinde docet, hoc eſſe primum poſt remiſſionem peccatorum ſui erga Eccleſiam, & vnumquodque Eccleſiæ membrum amoris beneficium, quod ſcilicet Spiritum ſuum, tanquam rorem in corda noſtra inſtillat, eoſ que regenerat, & facit, vt hoc rore adſperſi ac viuificati, mox inſtar liliorum floreſcamus & germinemus.

2. Non eſt autem vſus ſimplici voce ſpiritus, ſed roris. Ros autem præter alias proprietates, 1. Ex alto deſcendit. Indicat igitur hoc ſimili: ſpiritum, quo Eccleſia regeneratur, non eſſe è terra, ſed è cœlo. Ideò Christus Io. 3. Niſi quis renatus fuerit deſuper. *Item*, Induemini virtute ex alto: ac proinde docet, cum regeneramur nulla re terrena, ſed tantum rore Spiritus ſancti nos regenerari. 2. Ros cum deſcendit, ſine ſtrepitu deſcendit, & non niſi ab iis, ſupra quæ deſcendit, illius vis ſentitur. Indicat igitur ſpiritum, quo regeneramur, ita placide in nos deſcendere, vt à mundo minimè, tantùm verò ab iis, qui regenerantur, & ſiut vis ſentiatur & agnoſcatur. Ideò Christus de hoc ſpiritu loquens *Ioh. 14. v. 17*. Quem, inquit, mundus nõ poteſt accipere, quia non videt eum, neſcit eum. Vos autem cognoſcitis eum, quia apud vos manet, & in vobis erit. 3. Ros vita eſt plantarum & herbarum. Indicat igitur, vitam electorum eſſe ſpiritum regenerationis, & vigorem totum, quo ſpiritualiter alimur ac ſuſtentamur, oriri e cœlo, à Deo.

3. Nec ſimpliciter dixit, *Et ipſe germinabit*, ſed addit, *Sicut lilium*. Lilium autem primò quidem vi roris acceptiv na nocte derepente & præter ſpem ſurgit. Voluit igitur indicare, tunc populum ad nouam vitam excitatum iri rore Spiritus ſancti, cum videbitur planè deſperatus: ac proinde docet, nunquam eſſe deſperandum: quia, cùm Eccleſia videbitur ceu arbor plane areſacta & mortua, tunc vi Spiritus ſancti vno momento præter mundi ſpem reſurget, ac viuificabitur, germinabitque, ſicut lilium. Deinde lilio nihil eſt (ait Plinius lib. 21. cap. 5.) fœcundius. Voluit igitur indicare, populum, qui alioqui tamen ſterilis erat, & ceu mortuus, poſt receptum rorem fore fœcundiſſimum. Ac proinde docet electos, qui ante receptionẽ Spiritus ſancti, ſteriliſſimi ſunt, recepto ſpiritus rore, mox fieri ſanctarum virtutum, cogitationum, deſideriorum, operum, fœcundiſſimos. Primum itaque amoris Dei erga Eccleſiam beneficium poſt condonata peccata eſſe repentinam, ſeu inſperatam, eámque fœcundiſſimam cum cuiuſque electi regenerationem, tum totius Eccleſiæ renouationem ac viuificationem.

4. Arbores dicuntur radices ſuas percutere, cùm eas altè defigunt. Libani autem arbores, altiſſimas habent radices. Quæ verò altas habent, benéque defixas radices, firmiſſimæ ſunt, ita, vt non à quouis vento facile conuelli poſſint. Cùm igitur ſecundo loco ait, *Percutiet*, id eſt, defiget *radices ſuas, tanquam Libani*, ſcilicet arbores, promittit Deus, ſe ſuo rore effecturum, vt Iſraelitica Eccleſia non ſolum, tanquam lilium ſubitò, & præter omnium expectationem refloreſcat, ſed etiã, tanquam arbor libani, radicibus alte defixis, firmiſſima in perpetuum maneat, nimirũ in Deo, ideóque & in mundo. Ac proinde docet, hoc eſſe alterum ſui erga Eccleſiam amoris beneficium, nimirum quòd illã tam in vniuerſum, quàm in ſingulis membris in Chriſto & eius ſpiritu ita firmam reddit vt auelli à Chriſto, & eius ſpiritu amplius non poſſit, ideóque nec penitus e mundo tolli, ſicut & Chriſtus dixit: *Et portæ inferorum non praualebunt aduerſus eam*. Secundum igitur beneficium, eſſe Eccleſiæ, & cuiuſque electi firmitatem ſeu firmam in Chriſto perſeuerantiam.

VI. Ibunt rami eius teneri, vel diffundent ſe, erítque tanquã oliua gloria eius & odor tanquam Libani.

1. Ramos alicuius arboris ire, ſeu, proficiſci, eſt arboris ramos longe latéque extendi. Hoc autem nihil eſt, quàm arborem ampliari. Cum igitur tertio loco ait: *Ibunt rami eius*, promittit, ſe ſuo rore effecturum, vt Iſraelitica Eccleſia, quaſi arbor, non ſolum firma permaneat, ita vt non poſſit amplius conuelli, ſed etiam, vt longe & late ſeſe per totum ſcilicet terrarum orbem diffundat, & quotidie ex ipſis etiam exucibus maiora ſumat incrementa, tantum abeſt, vt extingui amplius poſſit. Ac proinde docet, hoc eſſe tertium amoris Dei erga nos beneficium, Eccleſiæ ſcilicet ſeu regni Chriſti amplificationem, & quotidiana cuiuſque electi, in ipſa fide & pietate incrementa.

2. Cum Dominus quarto loco ait: *Et erit, ſicut oliua gloria eius*, promittit ſe effecturum, vt Eccleſia Iſraelitica, quæ & tunc erat, & in captiuitate multo magis futura erat, iam coram Deo, quàm coram hominibus, ingloria ac deformis, quippe quæ omnibus ſuis tam internis, quàm externis ornamentis, nimirũ & re & nomine Eccleſiæ, magno hominũ numero, principatu & ſacerdotio, verbo & prophetia, ſacramentis & cœtibus Eccleſiaſticis, denique reliquis omnibus, quæ ad Eccleſiæ gloriam & decorem pertinent, ornamentis, erat ſpolianda: Promittit, inquam Deus, ſe effecturum hoc ſuo rore, vt hæc Eccleſia iterum emergat ſpecioſa, felix, & glorioſa, ſua illi pulchritudine & forma per Chriſtum reſtituta: immò maioribus, quàm vnquam antea fuerit, ornamentis ornata, gloria & honore coronata. Ac proinde docet, hoc eſſe quartum hoc Dei in ſuam Eccleſiam beneficium, quod ea ex deformiſſima propter peccatũ, atq. ingloria formoſam ac glorioſam, tũ coram ſe Deo, & angelis ſuis, tum coram piis hominibus, quotidie magis ac magis reddit.

3. Non dicit autem ſimpliciter: *Gloria eius erit magna*, ſed *Decor ſeu gloria eius erit ſicut decor & gloria oliuæ*. Decor autem & gloria oliuæ, in iis tribus potiſſimum rebus ſita eſt. 1. In perpetua eius viriditate: ſemper enim viret. 2. In magna fructuum vbertate: eſt enim admodum frugifera. 3. In ampla ramorum extenſione: late enim ſe diffundit. Indicat ergo, in iis potiſſimum rebus decorem & gloriam Eccleſiæ conſiſtere. 1. In viriditate, ſed ſpirituali: hæc eſt Chriſti iuſtitia tam imputata quàm inchoata, qua tam coram Deo, quàm coram hominibus, Eccleſia Chriſti & quiſque fidelis, rore Spiritus ſancti perfuſus perpetuò vireſcit atque floreſcit, eſt fides, ſapientia, ſpes, amor, cum erga Deum, tum erga proximum, denique virtutes omnes, quæ ex vigore ſpiritus Chriſti, e cœlo in nos, tanquam in ſua membra inſtillato, oriuntur. His enim, tanquam ſolus ſemper virentibus, Eccleſia donata Chriſti iuſtitia, perpetuò floret, ſicut de iuſto ſcriptura loquitur: *Iuſtus, vt palma floreſcet*. In hac igitur viriditate primum ſita eſt gloria & decor Eccleſiæ. 2. In magna fructuum vbertate. Ij fructus bona ſunt opera, quæ fides per charitatem operatur 3. Poſtremò in ampla ramorum extenſione. Hæc eſt Eccleſiæ (vt ante declaratum eſt) per totum terrarum orbem, cum ſuis cœtibus Eccleſiaſticis, cum prædicatione verbi, cum adminiſtratione ſacramentorum, cum publicis precibus, denique diſciplina Eccleſiaſtica diffuſæ, amplitudo. In iis rebus omnibus gloria & decor Eccleſiæ Chriſti ſitus eſt.

4. Ex libani arboribus maxima oritur fragrantia. Cum igitur quinto loco ait: *Et odor eius erit, ſicut libano*: promittit quoque, ſe effecturum, vt Eccleſia Iſrael non ſolum ſit glorioſa in ſe, ſed etiam mirabilem fragrantiam vbicunque locorum fuerit, ad omnes longe latéque diffundat. Ac proinde docet, hoc eſſe quintum Dei in Eccleſiam beneficium, quòd eam reddit omnibus odoriferam, facítque, vt ſuauiſſimam Chriſti in ſe inhabitantis fragrãtiam ad omnes diffundat. Fragrantia hæc ſeu bonus odor, eſt ipſius notitiæ Chriſti per Eccleſiam quò ad eius fieri poteſt, cum gentibus omnibus communicatio. Communicatio autem hæc, partim prædicatione Euangelij & confeſſione fidei, partim ſancta vita & odorifera cum omnibus conſuetudine fit: ſicut 1. Io. 1. docuit dicens. *Quod vidimus & audiuimus, annunciamus vobis: vt & vos communionem habeatis nobiſcum, & cõmunio noſtra ſit cum patre & filio eius Ieſu Chriſto*. De qua fragrantia & Paulus 2. Cor. 2. *Deo autẽ gratia, qui ſemper triumphat per nos in Chriſto, & fragrantiã notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco. Chriſti enim fragrãtia ſumus Deo in omni loco, aliis quidẽ odor mortis ad mortem, aliis odor vitæ ad vitam*. Quintum igitur Dei in nos beneficium eſt, quòd, quemadmodum impij, quia mortui ſunt, & putrida ſunt cadauera, fœtidi ſunt, & vbique peſſime olent: ſic nos fideles, quia viui Chriſtum odoriferis vnguentis, (de quibus vnguentis in cantica canticorum, *Ad odorem vnguentorum tuorum currimus*) delibutum nobiſcum geſtamus, in omni loco reddit odoriferos: non enim bonus iſte odor ex noſtra natura, ſed ex Chriſto in nobis inhabitante proficiſcitur.

VII. Conuertentur ſedentes in vmbra eius, in vitam producent ſe vt frumentum, & germinabũt tanquã vitis: odor eius, tanquam odor vini Libani.

1. Verbum *ſchubh*, non ſolum ſignificat conuerti, ſed etiam refrigerari: quemadmodum etiam Pſal. 19. *Lex Domini immaculata* Meſchibhath Napheſch *conuertens*, *id eſt, refrigerans*

Digitized by Google

refrigerans & cõſolatione afficiens, animam. Habitare ſub vmbra, eſt quieſcere ſub vmbra: eſt autem elegans alluſio in *Iaſchubha loſchbha*. Nomine vero *vmbræ arboris*, id eſt, Eccleſiæ protector intelligitur. Alludit autem ad defatigatos viatores qui, ſi quam vmbroſam & deinde etiam bene olentem arborem videant, ad eam declinant ibi ſedentes, & ſedẽdo magnã capiunt refrigerationem & quietẽ. Cùm igitur ſexto loco ait, *Conuertentur ſedentes* duo promittit. 1. Se effecturum, vt multi (ex gentibus ſcilicet) odore & fragrantia huius arboris, id eſt, Eccleſiæ Iſraelis percepta, ad eam conuertãtur, & in ea acquieſcant. Atque hæc eſt gentium vocatio. 2. Eos omnes, qui ad Eccleſiam confugerint, & ſub eius vmbra ſederint, magnum capturos refrigerium, conſolationem, pacem ſuis nimirum cõſcientiis, autea in via peccatorum defeſſis & ab æſtu iræ Dei afflictis. Ac proinde docet, hoc eſſe ſextum Dei erga Eccleſiam beneficium, nimirum, refrigerium & pacẽ animorum, & quietem, quam fideles omnes in Eccleſia inueniunt & capiunt: de qua *Rom.* 5. Iuſtificati ex fide pacem habemus cum Deo. *& alibi*, Et pax Chriſti, quæ exſuperat omnẽ ſenſum, exſultet in cordibus veſtris.

2. Ait, *Quicunque ad Eccleſiam confugerint, & ſub eius vmbra ſederint, refrigerium & pacem conſcientiis inuenturos.* Nemo autem eſt, qui hoc refrigerium adferre poſſit, niſi Chriſtus, ſicut ipſe ait: *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis. Et Ego reficiam vos.* Tria igitur docet. 1. Quotquot igitur ſunt extra Eccleſiã, omnes eſſe afflictos & ſine vlla ſolida cõſolatione ac refrigerio, propterea, quòd & peccatis grauantur, & ab ira Dei conficiuntur. 2. In ſola Eccleſia Chriſti, verã pacem, quietem, & refrigerium conſcientiarum reperiri: quia in ſola etiã Eccleſia peccata remittuntur, quia ibi etiam Euangelium prædicatur, & ſacramenta adminiſtrantur. 3. Ideóque in ſola Eccleſia Chriſtum, qui ſolus peccata remittit, & pacem afflictis conſcientiis adfert, inueniri poſſe.

3. Solus Chriſtus eſt, qui in Eccleſia peccata remittit, qui ſuo ſpiritu conſolatur, qui verbo per paſtores prædicato, intus cor afficit, qui in ſacramentis per paſtores adminiſtratis ſeipſum credentibus donat, qui denique defatigatos & afflictos regenerat, ſicut ipſe ait: *Venite ad me omnes.* Ergo, etſi Propheta dat Eccleſiæ, quòd adferat refrigerium & quietem animis defatigatis, indicat tamen, ſe hoc non facere, niſi quatenus Chriſtus in Eccleſia, & per Eccleſiam id præſtat.

4. Nomini *Dagan* frumentum, ſubintelligendum eſt illud *Caph*, quod etiam præponitur *gaphen* viti. Frumentum dicitur viuificare ſeipſum, cùm ſatum, ſeipſum auget multum proferens fructum: non poteſt autem ſic viuificare ſeipſum, niſi per mortẽ, ſicut Paulus docet dicẽdo: *Stulte, quod ſeminas, nõ viuificatur, niſi prius moriatur.* Et Dominus Ieſus: *Niſi frumentũ cadens in terrã, mortuum fuerit, ipſum ſolũ manet. Vitis etiã non benè germinat, niſi ſuperfluis palmitibus putatis.* Duo ſimul promittit: Augmentum viuificationis ſpiritus, ſed per carnis mortificationem, item corporum reſurrectionem, ſeu, ad meliorem vitam excitationem, ſed per mortẽ. Non enim ſimpliciter ait, *Viuificabunt ſe*, ſed *Sicut frumẽtum*, nempe moriendo. Neque ſimpliciter, *Germinabit*, ſed, *ſicut vitis*, nempe putata. Ac proinde docet, hoc eſſe ſeptimum Dei in nos beneficium, nimirum, quòd, quemadmodum frumentum, etſi moriatur in terra: tamen tantùm abeſt, vt extinguatur in terra, vt etiam per eam mortem glorioſius reſurgat ac viuificetur & augeatur: ac, quemadmodum vitis etſi cædatur, putetur, ſuíſque palmitibus ſpolietur: tamen tantùm abeſt, vt non propterea ſuos proferat fructus, vt potiùs ea ratione multò magis germinet: ita Deus primò, etſi variis noſtram carnem crucibus affligit, cædit: tantùm tamen abeſt, vt propterea pereat ſpiritus, vt potiùs per hanc carnis mortificationem, multò magis ſpiritus viuificetur: deinde, etſi vult, vt omnes moriamur, & in terra ſepeliamur: tamen tantùm abeſt, vt propterea penitus extinguamur, vt potius per hanc mortem non ſolum animos, ſed etiam ipſa corpora ad meliorem, nempe, æternam & beatam vitam reuocet. Non igitur vel cruces, vel tyrannos, vel mortem eſſe metuendã, quoniam hæc, & ad maiorem ſpiritus viuificationem, & ad glorioſiorem corporum reſurrectionem faciunt, idque virtute roris Spiritus ſancti è cœlo in corda & corpora noſtra inſtillati, quemadmodum & Paulus dixit Rom. 15.

5. *Zecher* pro odore capitur, vina libani vina ſunt præſtantiſsima & odorifera. Cùm igitur pòſt, quàm dixit de Iſraele, *Germinabit ſicut vitis*, ſubdit, *odor eius erit ſicut odor vini libani*: perinde eſt, ac ſi dicat. Et pòſt, quàm germinarit, ſicut vitis, proferet vinum, quale etiam in monte libano naſcitur, præſtantiſsimum ſcilicet ac ſuauiſsimum, optimique odoris. Nomine autem *huiuſce odoriferi vini*, veniunt opera Deo grata. Promittit igitur octauo loco, ſe effecturum, vt Iſrael, poſtquam inſtar vitis, benè putatus, id eſt, mortificatus fuerit, proferat fructus ſpiritus ſuauiſsimos, id eſt, opera Deo grata, & odorifera. Ac proinde docet, hoc eſſe octauum Dei erga ſuos electos beneficium, quod efficit vt tàm in hoc ſeculo poſt carnis mortificationem, quàm in altero ſeculo poſt carnis reſurrectionem, fructus ſpiritus proferant ſuauiſsimos, qui ſunt verus in Deum & proximum amor & vera huiuſce amoris effecta. Hic autem verè perfectus amor, in altero ſeculo poſt carnis reſurrectionem locum habebit in electis Dei: tunc enim verè ſeruabitur à nobis præceptum, *Dilige Dominum Deum tuum toto corde.* Quo quid ipſi Deo & proximo noſtro ſuauius?

VIII. Ephraim dicet: *Quid mihi ampliùs cum idolis? Ego exaudiam & contemplabor eum. Ego ero ei, vt abies virens, ex me fructus tuus præſto eſt.*

1. Cùm ait *Ephraim*, ſubintelligendum eſt, Dicet, nimirùm, ex corde, *Quid mihi*. Hoc autem ex animo dicere, teſtimonium eſt veræ reſipiſcentiæ. Reſipiſcentia verò eſt donum Dei, vt 2. Tim. 2. Paulus diſertè docet. Abſolutè autem & ſimpliciter pronuntiat Dominus, Ephraim tandem aliquando dicturum, *Quid mihi amplius cum idolis?* Abſolutè igitur & ſimpliciter promittit, ſe effecturum, vt Ephraim reſipiſcat, atque ita prædictæ ſuperiùs promiſsiones in Ephraim impleantur. Ac proinde docet, hoc eſſe aliud, nempe, nonum Dei in ſuos electos beneficium: quòd ſcilicet electos donat reſipiſcentia, quò promiſsiones reliquæ omnes de ſalute æterna ſuũ in eis complementum habere poſsint.

2. Non dicit autem ſimpliciter, Ephraim dicturum, *Nihil mihi poſthac negotij erit cum idolis*, ſed cum interrogatione & ſarcaſmo, *Quid mihi amplius cum idolis?* quaſi dicat. Nihil eſt, cur cum idolis vllum debeam ampliùs habere negotium. Hoc autem non diceret Iſrael, ſi idola vllam poſſent adferre vtilitatem. Docet igitur hac interrogatione idola prorſus eſſe inutilia, imò & pernicioſa, ideóque omninò eſſe fugienda, ſicut & Ioannes ſuam abſoluens epiſtolam, hoc, quò meliùs & diutiùs mentibus fidelium infigeretur, præcepit dicens: *Fugite idola.*

3. Deum alicui reſpondere, eſt aliquando, vt hoc in loco, Deum alicuius vota exaudire: alludit autem ad preces quas ſuperiùs pij Iſraelitæ iuſsi fuerunt à Propheta ex verbis Domini componere, & ad Deum fundere, dicendo, *Accipite vobiſcum verba, & dicite ad eum: Omnem tolle iniquitatem.* Cùm igitur ait, *Ego reſpondi*, pro, reſpondebo, promittit, ſe Iſraelitarum preces exauditurum. Ac proinde docet, hoc eſſe decimum Dei in electos beneficium, quòd illorum vota & preces, ex verbo Domini conflatas, exaudit.

4. *Schur* cum puncto in dextro cornu, eſt defixis & intentis oculis aliquem intueri: hoc autem allegoricè, eſt omni cogitatione & cura in alicuius ſalutem incumbere, ita, vt quaſi ne oculos quidem ab eo auertas. Cùm igitur ait, *Et adſpexi eum*, promittit, ſe non ſolùm preces Iſraelis exauditurum, ſed etiam ſuapte ſponte perpetuam illius curam ſuſcepturum. Hoc igitur eſt vndecimum Dei in electos beneficium, quòd ſuæ paternæ prouidentiæ oculos ab eis nunquam auertit, vt etiam Dauid Pſ. 34. dicit. *Oculi mei ſuper iuſtos.* Quare tacitè inuitat, vt nos quoque viciſsim in Deum defixos ſemper oculos, fidei, inuocationis & amoris habeamus, ſicut idem Dauid ait: *Oculi mei ſemper ad Dominum.*

5. Abies arbor eſt tùm procera & ampla, tùm ſemper virens, tùm frigida, ideóque ſub ſua vmbra ſedentes ſemper refrigerans. Dominus autem comparat ſe huic arbori, propter haſce prædictas qualitates. Cùm igitur ait: *Ego tanquam abies virens*, ſcilicet ero Iſraeli, promittit, ſe effecturum, vt Iſraelitæ & conſequenter electi omnes non ſolùm perpetuò maneant ſub eius vmbra, id eſt, tutela & protectione, ſed etiam, vt ſub hac Dei tutela poſiti, maximum atque perpetuum ſentiant refrigerium.

6. Eſt autem hoc, quod Eccleſiæ promittit Dominus refrigerium, duplex: vnum in hoc, alterum in altero ſeculo. Refrigerium in hoc ſeculo itidem duplex: vnum ſpirituale, & hoc perpetuum: alterum corporale, & hoc ad tẽpus. Spirituale itidem duplex eſt. Vnum eſt in conſcientia, ab æſtu, ſeu à ſenſu iræ Dei. Æſtus autem iræ Dei eſt, cùm electi ſentiunt, propter admiſſas iniquitates, ſe reos eſſe coram Deo æternæ mortis. Ab hoc æſtu Dominus electos refrigerat, cũ facit, vt ſentiant, ſibi propter Chriſtum cõdonata eſſe peccata, Deum eſſe placatum, ideóque ſe ab æterna morte redemptos. Primum igitur ſpirituale refrigerium, eſt ſenſus reconciliationis & condonationis peccatorum propter Chriſtum. Alterum verò ſpirituale refrigerium eſt in corde, re-

frigerium, inquam, ab igne, ſeu, à fornace concupiſcentiæ ſemper ardente. Ab hoc æſtu refrigerat nos Deus, cùm aqua ſui ſpiritus ignem hunc, ſi non in totum & penitùs, ſaltem ex parte, indies magis ac magis extinguit. Corporale verò refrigeriũ eſt aliqua, ſed ſubinde interrupta, Eccleſiæ quies, quies, inquam, ab æſtu mundi, ſeu, à tyrannorum perſecutionibus & aliis crucibus: neque enim continenter & perpetuò ſinit Deus ſuam Eccleſiam ſuóſque fideles in cruce, ſed ſubinde eos ſua vmbra abies iſta refrigerat. Atque hæc de refrigerio in hoc ſeculo. Refrigerium verò in altero ſeculo, eſt perfecta & æterna cùm animi, tùm corporis, ab omni malorum omnium æſtu requies. His igitur modis Deus eſt ſuæ Eccleſiæ, tàm in hoc, quàm in futuro ſeculo, abies ſemper virens.

7. Cum ait, *Ex me*, ſubintelligendum eſt, tantùm. Cùm ait, *fructus tuus*, ſubintelligendum eſt omnis. Præteritum autem pro futuro poſitum eſt, quaſi dicat, Tandem ſenties, ô Iſrael omne tuum bonum ex me vno ſemper fuiſſe & eſſe: malum verò aliunde, quàm ex me: quemadmodum & verſu 9. cap. 13. dixit: *Perditio tua ex te, ex me verò tantùm auxilium tuum*. Duo igitur promittit, ſe effecturum. 1. Vt Iſraelitæ & electi omnes, multos habeant fructus, ſeu, bona, nimirùm tàm in hoc, quàm in altero ſeculo, & tàm corporalia quàm ſpiritualia. 2. Vt ſentiant, veréque agnoſcant, omnes hoſce fructus non ex ſeipſis, ſed ex ſolo Deo proficiſci. Ac proinde docet, nihil boni aut in nobis eſſe, aut à nobis vel fieri, vel recipi poſſe, quod non ſit ex Deo tanquam ex fonte, vnde bona omnia tàm ſpiritualia, quàm corporalia, in nos indeſinenter fluunt.

8. Non dicit autem fructus tuus ex me, ſed, ex me inuentus eſt. Docet igitur, etſi omnes fructus noſtri ex Deo ſint: ex Deo tamen eſſe, non ſemper à nobis agnoſci. Cùm igitur agnoſcimus, eos ex Deo eſſe, hanc cognitionem, aliud eſſe ſingulare etiam Dei beneficium.

9. Neque dicit: *Fructus ex me*, ſed, *fructus tuus*. Docet igitur, quicquid boni habemus, vel facimus, vel recipimus, verè noſtrum eſſe, ſed non ex nobis, ideóque noſtrum eſſe, & non noſtrum.

10. In fine promiſſionum omnium hanc collocauit, nempe, *Fructus meus ex me inuentus eſt*, id eſt, efficiam, vt ſentias, omne tuum bonum ex me ſolo eſſe. Nomine autem fructuum, veniunt omnia illa bona, quæ antè promiſit. Admonet igitur, Iſraelem, cum ea, quæ ſuprà promiſſa ſunt, bona receperit, recordetur, ſciátque, ea omnia ſe necunde, niſi à Deo accepiſſe. Ac proinde nos quoque admonet, vt huiuſce dicti ſemper recordemur: *Ex me fructus tuus inuentus eſt*, ideóque ſemper nobis confuſionem, Deo autem omnem tribuamus laudem & gloriam.

IX. Quis ſapiens, & intelliget hæc? intelligẽs, & ſciet ea: quia recta viæ Iehouæ, & iuſti ambulabunt in eis: præuaricatores verò corruent in eis.

1. Cùm ait, *Quis ſapiens & intelliget hæc*, illud *hæc*, non tantùm ad ea, quæ in hoc capite continentur, ſed ad omnes, quas Propheta per annos minimum ſeptuaginta habuit conciones, refertur. *Sapientia in genere* (vt à ſapientibus fuit definita) *eſt perfecta diuinarum, humanarúmque rerum, cauſſarúmque, quibus hæ res continentur, ſcientia. Intelligentia verò, ſeu, ſcientia, eſt aliqua, etſi non perfecta, & aliquarum, etſi non omnium, rerum ac cauſſarum cognitio*: vnde ſemper plus eſt eſſe ſapientem, quàm intelligentem. Cæterum in ſcripturis duplex eſt ſapientia & intelligentia: Vna diuina, altera humana: vna ſpiritus, atque è cœlo, altera carnis, atque è terra, ideóque vna ex diametro cum altera pugnat: ſicut Paulus docet dicens, *Rom.* 8. Prudentia carnis inimicitia eſt aduerſus Deum, ita vt (ſicut idem Paulus 1. Cor. 1. docet) *qui vult eſſe ſapiens* (ſcilicet ſapientia diuina) *ſtultus fiat*, (id eſt, humanam deponat ſapientiam) *neceſſe ſit*. Ac diuina quidem in hominibus ſapientia, eſt quædam diuinæ ſapientiæ, ſeu, diuini ſplendoris per Spiritum ſanctum communicatio, qua homines ita certò Deum & Dei voluntatem agnoſcunt, vt etiã citra ſcripturarum peritiam, vera à falſis, bona à malis, diuina à non diuinis diſcernere facilè poſſint, qualis fuit in Apoſtolis etiam antè quàm plenam ſcripturarum peritiam legendo eſſent conſecuti. *Intelligẽtia verò, ſeu, ſcientia eſt Dei diuinaque voluntatis cognitio, è ſacris literis, vi tamen Spiritus ſancti acquiſita*. Qua, ſed non, niſi per collationem ſcripturarum, quaſi per lapidem Lydium, etſi non omnia Dei myſteria profundáque iudicia: vera tamen & falſis, bona à malis, diuina à non diuinis diſcernere poſſumus, qualis eſt in Chriſtianis omnibus, ſacrarum literarũ mediocriter peritis. Vnde etiam in ſcripturis plus eſt, eſſe ſapientem, quàm intelligentem aut ſcientem, cum ſapientia (ſicut Auguſtinus libr. confeſſionum 13. cap. loquitur) in Eccleſiá ſit, tanquam luminare maius, & intelligentia, luminare minus. Cum igitur Propheta de ſuis concionibus loquens, ait: *Quis ſapiens? & intelliget iſta?* quatuor facit. 1. Indicat, in Iſraele paucos fuiſſe, qui ſuis concionibus, tanquam Dei verbis fidem adhibuerint, imò ferè omnes ipſius doctrinam, tanquam è ſuo capite, non autem ex Deo, profectam, calumniatos fuiſſe, ac ſuperbè reiecisse, quòd ſcilicet non potuerint Prophetæ verba intelligere atque percipere. Ac proinde docet, hanc eſſe Prophetarum Dei ſortem, vt à paucis ſibi credatur: ſicut & Ieſaias ca. 53. querebatur: *Domine, quis credidit auditui noſtro?* 2. Hoc fuiſſe factum inde, quòd, quum ſibi in ſuis oculis viderentur eſſe ſapientes, id eſt, cum præditi eſſent ſapientia carnis, deſtituti erant ſapientia & ſcientia Dei. Eſt enim perinde atque ſi dicat Propheta, Si vel ſapientia, id eſt, radio aliquo illius ſupernæ lucis, eſſetis præditi, ô Iſraelitæ, quemadmodum ſunt Prophetæ Dei: vel, ſi ſaltem aliquam ſcriptorum Moſis intelligentiam teneretis, & cum illius ſcriptis mea verba conferretis, etiam hæc, quæ dico, intelligeretis & cognoſceretis, nimirum, vera eſſe ex Deo, ideóque illa probaretis & acciperetis, ſed, quoniam neque vlla vera gutta ſapientiæ in vobis eſt, neque vllam ſcripturarum intelligentiam habetis, (quanquam & magnam ſapientiam & ſingularem rerum omnium intelligentiam iactatis:) iccircò ſit vt nemo inter vos ſapiens aut intelligens ſit, qui hæc quæ prædico, intelligat aut perſpiciat, ſed omnes potius ea, tanquam ſomnia abſurda & falſa, improbetis ac reſpuatis. Perſtringit igitur illorum non ſolum ſtultitiam ac cæcitatem, ſed etiam ſuperbiam, quòd, cum eſſent inſipientes & imperiti rerum diuinarum, ſibi tamen ſapientiam & rerũ omnium intelligentiam arrogabant. Ac proinde docet, illos, qui præditi prudentia carnis, deſtituti ſunt ſapientia & ſpiritu Dei, non poſſe ea, quæ ſunt Dei, percipere ſicut & Paulus docet, 1. *Cor.* 12. Animalis homo non percipit ea, quæ ſunt ſpiritus Dei: & Chriſtus, *Matt.* 11. Abſcondidiſti hæc à ſapientibus & reuelaſti paruulis. 3. Docet, duo eſſe media, quibus omnia quæ dicuntur & fiunt præſertim in religione, agnoſci poſſint, veráne, an falſa ſint, bona, an mala, ex Deo, an ſecus. 1. Sapientiam & certam luminis diuini coruſcationem, qua omnia, quæ Dei ſunt ab iis quæ non ſunt Dei, etiam citra ſcripturarum cognitionem diſcernuntur. 2. Intelligentiam, id eſt, veram ſcripturarum cognitionem. Quæ ambæ ita coniunctæ ſunt, vt nunquam inter ſe illarum iudicia pugnent. 4. Poſtremò cum Iſraelitas, tanquam inſanos, perſtringat, quòd verbo Dei à ſe Propheta prædicato, non ſeſe ſubiiciant, docet initium ſapientiæ eſſe, cùm quis ſuæ prudentiæ valedicens, verbo Dei ſeſe dedit ac ſubiugat.

2. Cum ait, *Quia viæ Domini rectæ*, illud *Ki* pro *certè* hoc loco capitur. Nomine *Viarum Domini*, teſte etiam Hieronymo, veniunt Dei verba, per Moſen & Prophetas, ad Iſraelem facta, quæ ideò viæ Domini appellantur, quòd per ea, tanquam per viam rectam, populum ſuum ad æternam ſalutem deducere volebat, ſicut & Dauid eodem modo ea vocat, *Pſ.* 119. Viam mandatorum tuorum cucurri. Nomine *Rectæ*, venit id, quod nullo modo reprehendi poteſt. Cum igitur ait *Certè viæ Domini rectæ, ſcilicet ſunt*, quatuor facit. 1. Sententiam hanc ſacrilegæ Iſraelitarum temeritati, qui verba Prophetarum, ideóque Dei verbum contemnebant, imò & tanquam non rectum blaſphemabant & reiiciebant, opponit, ac perinde eſt, atque ſi dicat, Obſtrepite, quantum velitis, o Iſraelitæ certè viæ Domini, quas ſcilicet vobis oſtendo, & per quas ad æternam ſalutem vos deducere cupio, etiamſi vos eas tanquam non rectas, ſuperbè reſpuatis, ſunt tamen in ſe rectiſſimæ: & pij hoc comprobabunt, quia in eis ambulabunt, quanquam impij in eis ſemper impingant. 2. Cum ſcripturas, ſeu, verba Dei vocet vias, docet, verbum Dei veram eſſe viam, qua è regno Satanæ & tenebrarum, in regnum Dei æternum peruenire poſſimus. Eſt autem propriè via ad cœlum, Chriſtus ipſe, ſicut de ſe teſtatur, dicens: *Ego ſum via*. Docet igitur, ideò verbum Dei viam ad regnum cœlorum appellari: quia Chriſtum veram viam nobis oſtendit. 3. Dum ſcripturas vocat vias, eáſque rectas, rectum autem non eſt id, quod aliquo modo reprehendi poteſt. Docet igitur, ſcripturas eſſe perfectiſſimas, nihilque in eis deſiderari aut reprehendi poſſe. 4. Ac proinde poſtremò docet, ſi ſcripturæ viæ ſunt ad ſalutem rectæ: Scripturas igitur ad ſalutem & æternam vitam ſufficere, & extra ſcripturas nullam eſſe ad ſalutem rectam viam.

3. Oſtendit Propheta, ideo Iſraelitas non agnoſcere vias, quas ipſe docet, vias eſſe Domini, eáſque rectas, quia deſtituti erant tum vera Dei ſapientia, tum ſcripturarum intelligentia. Ipſe autem affirmat, eas vias eſſe Domini eáſque rectas. Indicat igitur, ſe tum Dei ſapientia, tum ſcripturarum intelligentia præditum eſſe.

4. Cum ait, *Iuſti ambulabunt in eis*, confirmat ſententiam-

tiam-